VISUDDHI - MAGGA.

විසුද්ධිමග්ගො.

Vol. VIII.

SIMON HEWAVITARNE BEQUEST

BHADANTACARIYA BUDDHAGHOSA THERA'S

VISUDDHI - MAGGA.

EDITED BY

PAMUNUWE BUDDHADATTA THERA,

Vice-Principal,

Sirisaddhammodaya Pirivena, Panadure

භදන්තබුද්ධඝොසමහාථෙරෙන

විරචිතො

විසුද්ධිමග්ගො.

ලඞ්කායං පාණදුර නගරෙ

සිරිසද්ධම්මොදයපරිවෙණෙ උපපධානාචරියෙන

පමුණුවේ බුද්ධදත්තථෙරෙන

ලිපිදොසනිරාකරණෙන

සංසොධිතො.

සිරිනාථ කුමාරදාස මුනසිංහාභිධානෙන ච

තිපිටකමුද්දාලයෙ

මුද්දාපිතො

බු. ව. 2463

කි. ව. 1919

මිල රු.225/=

ToC

භදන්තබුද්ධඝොසමහාථෙරෙන

විරචිතො

විසුද්ධිමග්ගො.

ToC

(තිපිටකමුද්දඞ්කනෙ අට්ඨමං පොත්ථකං)

භදන්තබුද්ධඝොසමහාථෙරෙන
විරචිතො

විසුද්ධිමග්ගො

ලඞ්කායං පාණදුර නගරෙ
සිරිසද්ධම්මොදයපරිවෙණෙ උපපධානාචරියෙන
පමුණුවේ බුද්ධදත්තථෙරෙන
ලිපිදොසනිරාකරණෙන
සංසොධිතො.

කොළම්බනගරෙ
විජ්ජොදයපරිවෙණාධිපතිනා තිපිටකවාචිස්සරාචරියෙන
සිරි ඤාණිස්සරාභිධානෙන

ලඞ්කායං පච්ඡිමදිසාය චෙව සබරගාමදිසාය ච
පධාන නායක යතිස්සරෙන
ඔසානසුද්ධි'පත්තසමොලොකනෙන පටිග්ගහිතො

සයිමන් හේවාවිතාරණ සොගතාණත්තෙන
සොගතෙන
චාර්ලස් අල්විස් හේවාවිතාරණාභිධානෙන
ආඞ්ගලවෙජ්ජාචරියෙන චෙව

සිරිනාථ කුමාරදාස මුනසිංහාභිධානෙනච
තිපිටක මුද්දාලයෙ
මුද්දාපිතා.

බු. ව. 2463.
ක්‍රි. ව. 1919.

THE LATE
MR. SIMON ALEXANDER HEWAVITARNE.

BORN 20TH MARCH, 1875. DIED 17TH JANUARY, 1913.

සෝමාවතී හේවාවිතාරණ මැතිතිය

THE LATE

VEN'BLE ANAGARIKA DHARMAPALA.

(SIRI DEVAMITTA DHAMMAPALA)

Director of Tripitaka Muddrana Sabha

BORN 17TH SEPTEMBER 1864 — DIED 29TH APRIL, 1933

ToC

Vol. VIII.

SIMON HEWAVITARNE BEQUEST

BHADANTACARIYA BUDDHAGHOSA THERA'S

VISUDDHI - MAGGA.

EDITED BY

PAMUNUWE BUDDHADATTA THERA,

Vice-Principal,
Sirisaddhammodaya Pirivena, Panadure.

FINALLY REVISED BY

Tripitaka Wagiswaracarya

MAHAGODA SIRI NANISSRA THERA,

Pradhana Nayaka of Western and Sabaragamuwa Provinces
Principal, Vidyodaya Oriental College, Colombo,

PUBLISHED BY THE TRUSTEES

DR. CHARLES ALWIS HEWAVITARNE,

SIRINATH KUMARADASA MOONASINGHE ESQ.

THE TRIPITAKA PUBLICATION PRESS,

SARASWATI HALL. PETTAH,

COLOMBO (CEYLON)

B. E. 2463.
C. E. 1919.

ToC

First Edition	:	1000 - 1919
Second Edition	:	1000 - 1991
Third Edition	:	1000 - 2006

PUBLISHERS NOTE

The late Mr. SIMON ALEXANDER HEWAVITARNE, who in his life time had begun to publish the TRIPITAKA, left a bequest for its completion after his death, He died suddenly on 17th January 1913 and in accordance with his wishes his Trustees had published the Commentaries on the Text in 49 Volumes After seventy years these books are no longer readily available.

His widow Mrs. SOMAWATI HEWAVITARNE who passed away on 10th January 1982 at the age of 94 had prior to her death, created the SOMAWATI HEWAVITARNE TRUST to carry on the good work started by her late husband and bequeathed her entire estate to this Trust.

We the Trustees of the Somawati Hewavitarane Trust, having seen the need to re-print the Commentaries, have undertaken this task to help both the student and teacher of the Dhamma and in the hope that this act of ours will help to preserve the Noble Teachings of the Blessed One for the benefit of the future generations and thereby prolong the life of the Buddha Sasana by many more thousands of years.

May the fruits of this meritorious act help the late Simon Alexander Hewavitarne and Somawati Hewavitarne Maha Upasikawa in Sansara and towards their final attainment of Nibbana.

NOEL WIJENAIKE
NANDA AMARASINGHE
PARINDA RANASINGHE

25. 07. 2006
Somawati Hewavitarne Trust Office
No. 130, Maligakanda Road, Colombo 10,
SRI LANKA.

ToC

PREFATORY NOTE

With this issue of the Visuddhi Magga, I have much pleasure in bringing out the Eighth of the Series of the Simon Hewavitarne Bequest. This Edition of the Visuddhi Magga was entrusted to Kodagoda Upasena Thero, and in all previous announcements his name has been mentioned in this connection. He has however asked me to replace his name by that of Pamunuwe Buddhadatta Thero. My thanks are however due to him for the valuable and consistent help he has given me from the beginning. The proofs have been read by Suriyagoda Sumangala Thero and the work was expedited by him before his departure for Oxford at whose university he is distinguishing himself.

There have been only two previous publications of the Pali Visuddhi Magga, one by Polwatte Buddhadatta Thero in 1914 and the other by Bentota Saddhatissa Thero in 1913. The Sinhalese paraphase of the Visuddhi Magga written by Pandita Prakarama Bahu II. about 600 years ago has been edited by Pandit M. Dharmaratna and was published up to Abhinna Niddesa in 1888. The remaining parts have not yet been published. It is hoped that the present Edition will be of great value to the learned public and will supply the gap created by the want of an authoritative text.

C. A. HEWAVITARNE.

11th, November $\frac{2463}{1919}$

සඤ්ඤාපනං.

PREFACE.

නමො විසුද්ධස්ස විසුද්ධිමග්ගසම්පාදකස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

සිරිමතා තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන පූරිතපාරමිතා පුඤ්ඤපරිසොධිත මෙත්තාකරුණාපඤ්ඤා පරිග්ගහිතෙන විසමාමිතකාසිරෙසට්ඨිතවට්ටානුසාරී ජනොඝස්සාස ජනකචෙතසා සකලලොකසාධාරණියා සභාවනිරුත්තියා මාගධී භාසාය පකාසිතස්ස සනරාමරලොකෙකදීපායමානස්ස **සකලනවඞ්ග පරියත්තිසාසනස්ස** අත්ථප්පකාසනකාරෙන සයඤ්චෙව නිජසාවකෙහි ච **ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරපමුඛෙහි** පටිසම්භිදප්පත්ත මහාඛීණාසවෙහි නිද්දෙස-පටිනිද්දෙස විභඞ්ගපදභාජනීයවසෙන තත්ථ තත්ථ පකාසිතා පකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථා සඞ්ඛාතා දෙසනා **අට්ඨකථා** නාමෙත ධම්මසඞ්ගාහකෙහි **මහාකස්සපමහාඛීණාසවප්පමුඛෙහි** පඤ්චසතාරහන්තෙහි සඞ්ගීතිමාරොපිතා සමානා සිරිජම්බුදීපෙ යාව තතියසඞ්ගීති ආචරියපරම්පරාභතා.

අථ තතියසඞ්ගීතිපරියොසානෙ තංධුරීණෙන සකලසුගතොරසගතිගණපාමොක්ඛෙන චතුපටිසම්භිදාජලධීඤ්ඤාදිඋත්තරමනුස්ස ධම්මගුණොඝසම්පන්නෙන **මොග්ගලිපුත්තතිස්සමහාඛීණාසවත්ථෙරෙන** පච්චන්තදෙසෙසු සබ්බඤ්ඤුසාසනපතිට්ඨාපනත්ථමුච්චිනිතෙසු ඛීණාසවත්ථෙරෙසු සකසද්ධිවිහාරිකෙන ලඞ්කාසාසනපතිට්ඨාපනෙ නියොජිතෙන **මහාමහින්දත්ථෙරෙන** සයං පගුණා වාචුග්ගතාවොපන්නා අට්ඨකථායො සීහළභාසාය කතා, පච්ඡා තම්බපණ්ණියෙහි මහාථෙරෙහි ච නිකායන්තරලද්ධිසඞ්කරපරිහාරත්ථං සීහළභාසාය ඨපිතා සමානා මහාඅට්ඨකථානාමෙනාගතා, තතො පරම්පි තං තඞ්කාලිකෙහි සීහළිකාචරියෙහි සම්පාදිතා ද්වෙ අට්ඨකථා-**මහාපච්චරිය කුරුන්දි** නාමෙනාගතා, අන්ධකරට්ඨිකාචරියෙහි ච නිජභාසායෙකා අට්ඨකථා සම්පාදිතා ඉධපනෙසා **අන්ධකට්ඨකථාති** වොහාරමාගතා. තතොපරා **සඞ්ඛෙපට්ඨකථා** නාමෙකා ච සාරත්ථදීපනියං නිද්දිට්ඨා. ඉච්චෙවං චතස්සො පඤ්ච වා අට්ඨකථායො අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසට්ඨානිකායො පාකටීභූතා-තාසඤ්හි අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසට්ඨානිකතා පන **බුද්ධඝොස**

මහාථෙර වචනානුසාරෙන පායසො පාකටාව, නාසෙවකාවාසි **මහා අට්ඨකථා** මහාවිහාරවාසීනං මහාථෙරානං විභජ්ජවාදීනං පරියත්ති වාචනාමග්ගානුගතා කෙවලත්ථවිනිච්ඡයපරිපුණ්ණා.

අථ **සම්මාසම්බුද්ධස්ස** පරිනිබ්බානතො ඡතාළීසූනවස්සසහස්සෙ අතික්කන්තෙන ලඞ්කාරජ්ජසිරිසම්පත්තස්ස සිරිනිවාසාපරනාමධෙය්‍යස්ස මහානාමරඤ්ඤො කාලෙ–සම්පටිච්ඡිත ජම්බුදීපිකසඞ්ඝාණත්තිකෙන සීහලට්ඨකථානං සකලදෙසිකසාධාරණ තන්තිභාසමාරොපනාමිච්ඡතා ලඞ්කාදීපමාගතෙන සකලසත්ථාගමකොවිදෙන **අනුබුද්ධබුද්ධඝොස** මහාථෙරවරෙන මහාවිහාරවාසිනො භදන්ත **සඞ්ඝපාල** මහාථෙර වරස්ස සන්තිකා උග්ගහිත සාට්ඨකථථෙරවාද පාවචනෙන තන්ති භාසාරොපනත්ථං අඣකථායාචිතො මහාවිහාරිකාභික්ඛුසඞ්ඝෙන–තස්ස පඤ්ඤාපාටවූපපරික්ඛණත්ථං **සංයුත්තනිකායාගතං** "**අන්තො ජටා බහි ජටා**"ති ආදිකං ගාථාචයමදාසි, තදා බුද්ධඝොසාචරියො තදත්ථවණ්ණනාමුඛෙන තත්ථ සාට්ඨකථං තෙපිටකං බුද්ධවචනං සඞ්ගහෙත්වා විසුද්ධිමග්ගමිදං රචිතවාති මහාවංසාගතා කථා සූයතෙ. විසුද්ධිං මග්ගති ගවෙසති අධිගච්ඡති එතෙනාති–**විසුද්ධිමග්ගො**ති අත්ථානුගතසමඤ්ඤාවසෙනායං අට්ඨකථා විසුද්ධිමග්ගොති වොහරීයති, සවායං අට්ඨකථා **දීඝනිකායාදීනං** සුමඞ්ගලවිලාසිනීආදයො විය න විසුං සංවණ්ණනා, අභිධම්මාවතාර සුමනාවතාරාදයො විය න පකරණන්තරං වා, තාසංයෙව පන සුමඞ්ගලවිලාසිනීආදීනං සාමඤ්ඤභූතා සාධාරණට්ඨකථා නාම. තෙනෙවාහ:–

"සීලකථාධුතධම්මා කම්මට්ඨානානි චෙව සබ්බානි,
චරියාවිධානසහිතො ඣානසමාපත්තිවිත්ථාරො.

සබ්බා ච අභිඤ්ඤායො පඤ්ඤාසඞ්කලනවිනිච්ඡයො චෙව,
ඛන්ධධාතායතනින්ද්‍රියානි අරියානි චෙව චත්තාරි.

සච්චානි පච්චයාකාරදෙසනා සුපරිසුද්ධනිපුණනයා,
අවිමුත්තතන්තිමග්ගා විපස්සනාභාවනා චෙව.

ඉති පන සබ්බං යස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ මයා සුපරිසුද්ධං,
වුත්තං තස්මා භීයො න තං ඉධ විචාරයිස්සාමි.

මජ්ඣෙ විසුද්ධිමග්ගො එස චතුන්නම්පි ආගමානං
ඨත්වා පකාසයිස්සති තත්ථ යථාභාසිතං අත්ථන්ති.

පරියත්තිපාළියා සාරංසභූතා සීලසමාධිපඤ්ඤා ඛන්ධායතනින්ද්‍රිය ධාතුසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා ඉධ විත්ථාරතො වුත්තා තස්මා තෙසු තෙසු අට්ඨකථාපදෙසෙසු තෙසං තෙසං ධම්මානං විත්ථාරෙ තබ්බට්ඨානෙසු විසුද්ධිමග්ගතො ගහෙතබ්බන්ති වක්ඛති තෙනායං සාධාරණසඞ්ගහට්ඨකථා සබ්බට්ඨකථාවිසයෙසු මහොපකාරිකාති

ඤාතබ්බා; ස්වායං අට්ඨකථා සීලනිද්දෙසො සමාධිනිද්දෙසො පඤ්ඤානිද්දෙසොති තීහි මහානිද්දෙසෙහි චෙව තෙවීසතියා ඛුද්දක පරිච්ඡෙදෙහි ච පරිච්ඡින්නා.

භාණවාරපරිමාණඤාපන

විසුද්ධිමග්ගො එසොව අන්තරායං විනා ඉධ
තිසීතො අට්ඨපඤ්ඤාස භාණවාරාය පාළියාති.

ඉමස්සෙව ගන්ථස්ස පරියොසානෙ දිස්සති. ඉත්ථං තීහි මහානිද්දෙසෙහිචෙව තෙවීසතියා පරිච්ඡෙදෙහි පරිච්ඡින්නස්ස ඉමස්ස ගන්ථස්ස බුද්ධඝොසාචරියස්සාපරභාගෙ අට්ඨකථාටීකානිප්ඵාදකෙන **බදරතිත්ථ ධම්මපාලත්ථෙරෙන** කතා **පරමත්ථමඤ්ජූසා නාම** ටීකා චෙව ජම්බුද්දොණිනගරෙ රජ්ජං කාරයතා තඞ්කාලික සාසනවුද්ධි විධායකෙන **කලිකාලසාහිච්චසබ්බඤ්ඤුපණ්ඩිතාපරනාම**ධෙය්‍යෙන **පරක්කමබාහුමහාරාජෙන** කතා සීහලව්‍යාඛ්‍යා චාති ද්වෙ පරිවාර ගන්ථාධුනා දිස්සන්ති. සා පන සීහලව්‍යාඛ්‍යා ඉදානි බුද්ධසාසන මහාසුරසෙනාපතීති රාජදත්තියාපරනාමධෙය්‍යෙන **ධම්මරතන** මහාසෙන අම්හාකං පරමත්ථධම්මවිසයෙ ගරුත්තනමූපගතෙන යාව ඛන්ධනිද්දෙසා සොධෙත්වා මුද්දාපිතා දිස්සති.

තෙ ඛො පන පරිවාරගන්ථා චෙව සීහලික මුම්මික මුද්දිතලිඛිත විසුද්ධිමග්ගගන්ථා ච අම්හාකමිමස්මිං ගන්ථසංසොධනෙ උපත්ථම්භභූතාති ථුතිපුබ්බඞ්ගමනිවෙදනා.

අම්හාකමාචරියවරස්ස පාණදුරාභිධානනගරෙ **සිරිසද්ධම්මොදය** පරිවෙණාධිපතිනො ආණත්ති චෙව සබ්බානුබලඤ්ච ඉමස්ස ගන්ථසංසොධනස්ස පධානකාරණන්ති ච අම්හාකං සද්ධිවිහාරිකෙන සිරිසද්ධම්මොදයපරිවෙණෙ උපාචරියෙන ඤාණාභිවංසත්ථෙරෙන සාධකපාඨානමෙත්ථ මූලගන්ථට්ඨානානි පරියෙසිත්වා දනාදිවසෙන කතූපත්ථම්භඤ්ච කතඤ්ඤු කතවෙදිභාවෙන නිවෙදෙමි.

අපිච.

යො බුද්ධසාසනරතො **සසීමංසමඤ්ඤො**
හෙවාවිතාරණසුතො විසුතො සපඤ්ඤො,
මුද්දාපනාය සුගතාගමපොත්ථකානං
ධම්මප්පචාරමනසො සධනං ඨපෙසි.

තස්සෙවථ චාරුචරිතානුගතා සගබ්භා
සන්තානා තදත්ථපසුතා මිතධඤ්ඤපුඤ්ඤා,
තං සෙට්ඨකිච්චමවිරාධිය සාධයන්ති
තං චෙ භවෙ සුගතධම්මවිරොචනාය.

සම්බොධිසත්තචරිතානුගධම්මපාල
පාමොක්ඛකා ච සහජා සගරූ ගරිට්ඨා
සබ්බෙපි තෙ සකුලිකා විපුලෙන පුඤ්ඤ
කම්මෙන තෙන සුඛිතා සුමනා භවන්තු.

ලොකොත්තුවෙදනයනෙ සිරිබුද්ධවස්සෙ
ඵුස්සෙ පුරෙ පඨමසොමදිනෙ සමෙදං
සඤ්ඤූපතඤ්ඤි ලිඛි දනි වසං කිරිඤ්ඤ-
රඤ්ඤෙ ජිතෙරිතරතො යති බුද්ධදත්තොති

පාණදුරනගරෙ-සිරිසද්ධම්මොදය
පරිවෙණෙ-උපපධානාචරියො,
(පමුණුවේ)-බුද්ධදත්තථෙරො.

2464
1920

ලක්ඛණ විඤ්ඤත්ති.

ABBREVIATIONS.

සී. I. —කිරිබද්ද සුදස්සනාරාමවිහාරතො ලද්ධං සිරිපඤ්ඤානන්ද මහාථෙරපාදෙන පරිසීලිතං පොරාණ පොත්ථකං.

සී. II. —බුද්ධසාසන මහාසුර සෙනාපතිනා ධම්මරතන නාමෙන සුධීමතා මුද්දාපිතං සබ්‍යාඛ්‍යාන පොත්ථකං.

සී. III.—පාණදුරෙ සුවණ්ණසිඞ්ගාරාම විහාරතො තථෙව ගල්ගොඩ සිරි මහාවිහාරතොච ලද්ධානි වෙ පොත්ථකානි.

ම. I. II.—මරම්මක්ඛරෙහි මුද්දිතානි වෙ පොත්ථකානි.

ලක්ඛණවිඤ්ඤත්තිමතාරොපිතානිපි චූළනිද්දෙස-මහානිද්දෙස-පටිසම්භිදාමග්ග- සමන්තපාසාදිකාවිනයට්ඨකථා- අට්ඨසාලිනී- සම්මොහවිනොදනී-ආදීනිපොත්ථකානි ඉමස්මිං සංසොධනෙ උපකාරභූතානීති වෙදිතබ්බානි.

ToC

THE PALI ALPHABET

IN SINHALESE CHARACTERS.

VOWELS.

අ a ආ ā ඉ i ඊ ī උ u ඌ ū එ é ඔ ó

CONSONANTS.

ක ka	ඛ kha	ග ga	ඝ gha	ඞ ṅa
ච ca	ඡ cha	ජ ja	ඣ jha	ඤ ña
ට ṭa	ඨ ṭha	ඩ ḍa	ඪ ḍha	ණ ṇa
ත ta	ථ tha	ද da	ධ dha	න na
ප pa	ඵ pha	බ ba	භ bha	ම ma

ය ya ර ra ල la ව va ස sa හ ha ළ ḷa අං aṇ

ක ka	කා ká	කි ki	කී kí	කු ku	කූ kú	කෙ ké	කො kó
ඛ kha	ඛා khá	ඛි khi	ඛී khī	ඛු khu	ඛූ khú	ඛෙ khé	ඛො khó
ග ga	=	=	=	=	=	=	=

කක kka	ඤඤ ñña	ත්ව tva, ත්‍ර tra	මඵ mpha
කඛ kkha	ඤහ ñha	දද dda	මබ, ඹ mba
ක්‍ය kya	ඤච, ච ñca	දධ, ධ ddha	මභ mbha
ක්‍රි kri	ඡ, ඤඡ ñcha	ද්‍ර dra	මම mma
ක්ව kva	ජ, ඤජ ñja	ද්ව dva	මහ mha
ඛ්‍ය khya	ඤඣ ñjha	ධ්ව dhva	යය, ය්‍ය yya
ඛ්ව khva	ටට ṭṭa	නත nta	යහ yha
ගග gga	ටඨ, ඨ ṭṭha	නථ ntha	ලල lla
ගඝ ggha	ඩඩ ḍḍa	නද nda	ල්‍ය lya
ග්‍ර gra, ඞක ṇka	ඩඪ ḍḍha	නධ ndha	ලහ lha
ඞඛ ṅkha	ණණ ṇṇa	නන nna, නහ nha	වහ wh
ඞග ṅga	ණට ṇṭa	පප ppa	සස ssa
ඞඝ ṅgha	ණඨ ṇṭha	පඵ ppha	සම sma
චච cca	ණඩ, ඬ ṇḍa	බබ bba	සව swa
චඡ ccha	ණහ ṇha	බභ bbha	හම hma
ජජ jja	තත tta	බ්‍ර bra	හව hva
ජඣ jjha	තථ tha	මප mpa	ළහ ḷha

ා á ි i ී ī ු u ූ ú ෙ é ො ó

සුද්ධිපණ්ණං.

ERRATA.

පි.	පා.	අසුද්ධපාඨා.	සුද්ධපාඨා.
1	13	හෙට්ඨුපපරියවසෙන	හෙට්ඨුපරියවසෙන
5	20	වත්තපටිවත්තං	වත්තපටිපත්තිං
7	5	ගහනභාවං	ගහණභාවං
13	35	ඉසිවාතපටිවාතානි	ඉසිවාතපරිවාතානි
17	31	අගිලානො	අගිලානා
19	37	සමානුපජ්ඣායකා, සමානාචරියකා, මිත්තා, සන්දිට්ඨා, සම්භත්තා, සහායා	සමානුපජ්ඣායකො, සමානාචරියකො, මිත්තො, සන්දිට්ඨො, සම්භත්තො, සහායො
49	25	ඉමෙස	ඉමෙසං
57	30	තසුසානං	අසුසානං
67	19	අපෙක්ඛාවා	අපෙක්ඛවා
70	11	සඞ්ඝභාරහාරකභික්ඛූනංවා	භාරහාරකභික්ඛූනං
71	15	වීසතිංමෙ	වීසති මෙ
77	14	මඤ්ඤ	මඤ්ඤෙ,
77	37	ලොභාදිනා	ලොභාදිසු
79	25	පෙක්ඛකොච	උපෙක්ඛකොච
83	18	පඤ්හව්‍යාකරණෙසු	පඤ්හව්‍යාකරණෙ
89	23	ලෙණසම්මතෙ	ලොකසම්මතෙ
98	16	මහප්ඵලකාර	මහප්ඵලභාව
105	14	උප්පත්තිතුකාමස්ස	උප්පතිතුකාමස්ස
107	7	තාසු	තෙසු
108	25	සුවිසුද්ධෙන	සුවිසදෙන
109	40	විජ්ජමානාකාරුතිපථා දිකා	විජ්ජමානාකාරතිපථා දිකා
123	18	සුඛාදිඝාතෙනච	සුඛාදිඝාතෙනචස්ස
„	34	සොම්මභාවෙනව	සොම්මභාවෙනවා
135	22	සභාවභාවො	සභාගභාවො
138	24	යථාවසරසං	යාථාවසරසං
151	33	එත්තකා	එත්තකං
178	7	තදනන්තර	තදනන්තරං

පි.	පා.	අසුඬපාඨා.	සුඬපාඨා.
182	19	තත්‍රෙව	තත්‍රතත්‍රෙව
183	12	සබබකොඨාසෙසු	සබබකොඨාසෙ
184	4	පටිකකූලායොවාති	පටිකකූලායෙවාති
214	14	එමහූතො	එවමහූතො
227	5	අතතතා	අතතතො
232	26	අපපටිවිජඣනෙතා	අපපටිවිජඣනෙතාති
240	39	දුකඛංචිතතං	දකඛංචිතතං
242	5	ලෙඛාචිතතං	ලෙඛාචිතතංවා
273	31	යථාවසරසලකඛණං	යාථාවසරසලකඛණං
282	16	රාජඅසස	රාජඅසසං
290	12	පතතං	හටඨං
320	26	පසසතොපත	පසසතොපතසස
327	34	කාතසස	කාතසසා
328	33	උපෙකඛං	පෙකඛං
330	26	එසසා	එසෙසා
330	27	එසෙසා	එසසා
330	29	තෙසු	තීසු
337	14	ඔලාරිකෙරූපං	ඔලාරිකරූපං
340	6	සනතිඨානවිකෙඛපකාලෙ	අසනතිඨානවිකෙඛප කාලෙ
341	5	සඞඛාරාසඞඛාරභාවො	සසඞඛාරාසඞඛාරභාවො
341	8	අකුසලචිතතං	අකුසලවිපාකං
359	9	විභාවෙතීති	විභාවෙතිචාති
363	20	ධමමධාතුයොව	ධමමධාතුයෙව
373	33	විරහෙතයතො	විරහෙ යදතො
382	5	අරියකනතසීලසසච	සීලසසච
384	9	උකඛිපිතවාගහෙතුමපි	උකඛිපිතවාපිගහෙතුං
391	13	ජාතිපචචයං	ජාතිපචචයා
394	19	සොකාදීතෙව	සොකාදීහෙව
394	27	දුකඛනධසසාති	දුකඛකඛනධසසාති
395	8	භාවනාභවතරසො	භවනභාවතරසො
395	13	මිචඡාපටිපතතිභාවතො	මිචඡාපටිපතතිතො
395	18	මිචඡතතසමමතත නියතානියතතතො	මිචඡතතනියතානියත තතො
395	27	සමපතතාසමපතතතො භයගොචරතො	සමපතතාසමපතත තොභයගොචරතො
395	36	අවිජජංයාති	අවිජජාති
397	19	ලෙභෙතං	ලෙභතං

පි.	පා.	අසුද්ධපාඨො.	සුද්ධපාඨො.
401	2	තෙසු	තෙසං
402	14	කුසලාකුසලකිරිය ජවනවසෙන	කුසලාකුසලජවනක්‍රිය වසෙන
403	24	එකුප්පාදෙකොතිරෙධ සඞ්ඛාතෙන	එකුප්පාදෙකතිරෙධ සඞ්ඛාතෙන
405	32	එකොකහෙතුඵලපරි දීපනං	එකහෙතුඵලපරිදීපනං
406	,,	දබ්භභූතිණකාදීනං	දුබ්බාසරභූතිණකාදීනං
415	38	බීරස්සාධිනො	බීරසාමිනො
418	17	මෙවාභිසඞ්ඛාරෙතීති	මෙවාභිසඞ්ඛරෙතීති
420	11	තරෙති	තිරෙති
421	1	එකසෙස	එකදෙස
425	4	බාහිරෙපිච	බාහිරෙහිපි
432	37	තදන්තාගධා	තදන්තොගධා
433	31	තස්මා	තස්මා යා සා අවිජ්ජා
451	9	සඞ්ඛාරෙසති	සඞ්ඛාරෙසුසති
453	3	කම්මවිපාකො	කමෙම විපාකො
453	22	සුඤ්ඤධම්මා	සුද්ධධම්මා
462	2	සොමනස්සසහගභානි	සොමනස්සසහගතානි
464	21	සුඛපටිපක්ඛතො	සුඛපටික්ඛෙපතො
464	25	අත්තපටිපක්ඛතො	අත්තපටික්ඛෙපතො
480	13	නසක්කොති	නාසක්ඛි
486	20	නිරස්සාදං	නිරස්සාදං ආදීනවමෙව පස්සති තස්සෙවං පස්සතො
492	15	සුඤ්ඤතොතුච්ඡතො	තුච්ඡතොසුඤ්ඤතො
495	32	ඤාණංහොති	ඤාතං හොති
500	9	නිබ්බානං,	නිබ්බානං පජෙති
500	31	පකිණ්ණසඞ්ඛාරෙ	පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ
507	18	ඵලචිත්තානි	ඵලචිත්තානි වදන්ති
511	37	මිච්ඡාසඞ්කප්පො	මිච්ඡාසඞ්කප්පා
516	13	භූතාපගතසඞ්ඛතං	භූතාපගතසඞ්ඛාතං
517	22	වට්ටමූලකිලෙසානං	වට්ටමූලකකිලෙසානං
523	22	එස්සනඨෙන	එස්සනඨෙ
526	29	එවමස්ස	එවමස්සා
535	4	විනිච්ඡයො	සනිච්ඡයො

අධොලිපිසු කත්ථචි පටිසම්භිදාමග්ගපාළිනි යොජෙතබ්බඨානෙසු පඨානපාළිනි පමාදපතිතපාඨො දිස්සති.

සූචිපත්තං.

CONTENTS.

පිට්ඨ.

විසුද්ධිමග්ගො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො
සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

නිදානාදිකථා.

“සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං
ආතාපී නිපකො භික්ඛු සො ඉමං විජටයෙ ජටන්ති”a

ඉති හිදං වුත්තං. කස්මා පනෙතං වුත්තන්ති[1] භගවන්තං කිර සාවත්ථියං විහරන්තං රත්තිභාගෙ අඤ්ඤතරො දෙවපුත්තො උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො සංසය සමුග්ඝාතත්ථං

“අන්තො ජටා බහි ජටා ජටාය ජටිතා පජා
තං තං ගොතම පුච්ඡාමි කො ඉමං විජටයෙ ජට”න්තිb

ඉමං පඤ්හං පුච්ඡි. තස්සායං සඞ්ඛෙපත්ථො:- **ජටා**ති තණ්හාය ජාලිනියා එතං අධිවචනං, සා හි රූපාදීසු ආරම්මණෙසු හෙට්ඨුපරිය වසෙන පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සංසිබ්බනට්ඨෙන වෙළුගුම්බාදීනං සාඛාජාලසඞ්ඛාතා ජටා වියාති ජටා. සා පනෙසා සකපරික්ඛාරපර පරික්ඛාරෙසු සකඅත්තභාවපරඅත්තභාවෙසු අජ්ඣත්තිකායතන බාහිරායතනෙසු ච උප්පජ්ජනතො **අන්තො ජටා බහි ජටා**ති වුච්චති. තාය එවං උප්පජ්ජමානාය ජටාය ජටිතා පජා: යථා නාම වෙළුජටා දීහි වෙළුආදයො, එවං තාය තණ්හාජටාය සබ්බාපි අයං සත්තකාය සඞ්ඛාතා[2] පජා ජටිතා විනද්ධා සංසිබ්බිතාති අත්ථො. යස්මා ච එවං ජටිතා- **තං තං ගොතම පුච්ඡාමී**ති[3] තස්මා තං පුච්ඡාමි **ගොතමා**ති භගවන්තං ගොත්තෙන ආලපති **කො ඉමං විජටයෙ ජට**න්ති, ඉමං එවං තෙධාතුකං ජටෙත්වා ඨිතං ජටං කො විජටෙය්‍ය විජටෙතුං කො සමත්ථොති පුච්ඡති[4] එවං පුට්ඨො පනස්ස සබ්බධම්මෙසු අප්පටිහතඤාණචාරො දෙවදෙවො සක්කානං අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අති බ්‍රහ්මා චතුවෙසාරජ්ජවිසාරදො දසබලධරො අනාවරණඤාණො සමන්තචක්ඛු භගවා තමත්ථං විස්සජ්ජෙන්තො:-

1. සී. II. වුත්තං.
2. සී. I & II. සත්තසඞ්ඛාතා-ම. II. සත්තනිකාය සඞ්ඛාතා.
3. සී. II. පුච්ඡාමි. 4. ම. II. පුච්ඡති.

a.-b. සංයුත්තනිකාය දෙවතා සං.

“සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං,
ආතාපී නිපකො භික්ඛු සො ඉමං විජටයෙ ජටං”ති.

ඉමං ගාථමාහ.

ඉමිස්සා දානි ගාථාය කථිතාය **මහෙසිනා**
වණ්ණයන්තො යථාභූතං අත්ථං සීලාදිභෙදනං.

සුදුල්ලභං ලභිත්වාන **පබ්බජ්ජං ජිනසාසනෙ,**
සීලාදිසඞ්ගහං ඛෙමං උජුං මග්ගං **විසුද්ධියා.**

යථාභූතං අජානන්තා සුද්ධිකාමාපි යෙ ඉධ,
විසුද්ධිං නාධිගච්ඡන්ති වායමන්තාපි යොගිනො.

තෙසං පාමොජ්ජකරණං සුවිසුද්ධවිනිච්ඡයං,
මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයනිස්සිතං

විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සං තං මෙ සක්කච්ච භාසතො,
විසුද්ධිකාමා සබ්බෙපි නිසාමයථ **සාධවො**ති.

තත්ථ **විසුද්ධී**ති සබ්බමලවිරහිතං අච්චන්තපරිසුද්ධං නිබ්බානං වෙදිතබ්බං. තස්සා විසුද්ධියා මග්ගොති විසුද්ධිමග්ගො. **මග්ගො**ති අධිගමූපායො වුච්චති. තං විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සාමීති අත්ථො.

සො පනායං විසුද්ධිමග්ගො කත්ථචි විපස්සනාමත්තවසෙනෙව දෙසිතො. යථාහ:–

“සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චාති යදා පඤ්ඤාය පස්සති,
අථ නිබ්බින්දති දුක්ඛෙ එස මග්ගො විසුද්ධියා”ති.a

කත්ථචි ඣානපඤ්ඤාවසෙන. යථාහ:–

“යම්හි ඣානඤ්ච පඤ්ඤා ච ස වෙ නිබ්බානසන්තිකෙ”ති.b

කත්ථචි කම්මාදිවසෙන. යථාහ:–

“කම්මං විජ්ජා ච ධම්මො ච සීලං ජීවිතමුත්තමං,
එතෙන මච්චා සුජ්ඣන්ති න ගොත්තෙන ධනෙන වා”ති.c

කත්ථචි සීලාදිවසෙන. යථාහ:–

“සබ්බදා සීලසම්පන්නො පඤ්ඤවා සුසමාහිතො,
ආරද්ධවීරියො පහිතත්තො ඔඝං තරති දුත්තරං”ති.d

කත්ථචි සතිපට්ඨානාදිවසෙන. යථාහ:–

---

a. සංයුත්ත නි. දෙ. සං. ධම්මපද. මග්ගවග්ග.
b. ධම්මපද. භික්ඛුවග්ග.
c. මජ්ඣිම නි. අනාථපිණ්ඩිකොවාද. සු. සං. නි. දෙ. සං.
d. සංයුත්ත නි. දෙ. සං.

"එකායනො අයං භික්ඛවෙ මග්ගො සත්තානං විසුද්ධියා–පෙ–
නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය යදිදං චත්තාරො සතිපට්ඨානා"ති.a

සම්මප්පධානාදීසුපි එසෙව නයො. ඉමස්මිං පන පඤ්හාබ්‍යාකරණෙ සීලාදිවසෙන දෙසිතො.

තත්‍රායං සඞ්ඛෙපවණ්ණනා:– **සීලෙ පතිට්ඨායාති** සීලෙ ඨත්වා. සීලං පරිපූරයමානො යෙව චෙත්ථ සීලෙ පතිට්ඨිතොති[1] වුච්චති; තස්මා සීලපරිපූරණෙන සීලෙ පතිට්ඨහිත්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො. **නරොති** සත්තො. **සපඤ්ඤොති** කම්මජය තිහෙතුකපටිසන්ධි පඤ්ඤාය[2] පඤ්ඤවා. **චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයන්ති** සමාධිඤ්චෙව විපස්සනඤ්ච භාවයමානො. චිත්තසීසෙන හෙත්ථ සමාධි නිද්දිට්ඨො, පඤ්ඤානාමෙන ච විපස්සනාති; **ආතාපීති** විරියවා. විරියං හි කිලෙසානං ආතාපන පරිතාපනට්ඨෙන[3] ආතාපොති වුච්චති, තදස්ස අත්ථීති ආතාපී; **නිපකොති** නෙපක්කං වුච්චති පඤ්ඤා, තාය සමන්නාගතොති අත්ථො. ඉමිනා පන පදෙන පාරිහාරියපඤ්ඤං දස්සෙති. ඉමස්මිඤ්හි පඤ්හබ්‍යාකරණෙ තික්ඛත්තුං පඤ්ඤා ආගතා. තත්ථ පඨමා ජාතිපඤ්ඤා, දුතියා විපස්සනාපඤ්ඤා, තතියා සබ්බකිච්චපරිණායිකා පාරිහාරියා පඤ්ඤා; සංසාරෙ භයං ඉක්ඛතීති භික්ඛු. **සො ඉමං විජටයෙ ජටන්ති** සො ඉමිනා ච සීලෙන ඉමිනා ච චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨ සමාධිනා ඉමාය ච තිවිධාය පඤ්ඤාය ඉමිනා ච ආතාපෙනාති ඡහි ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු–සෙය්‍යථාපි නාම පුරිසො පථවියා පතිට්ඨාය සුනිසිතං සත්ථං උක්ඛිපිත්වා මහන්තං වෙළුගුම්බං විජටෙය්‍ය, එවමෙව සීලෙ පතිට්ඨාය සමාධිසිලාය සුනිසිතං විපස්සනා පඤ්ඤා සත්ථං විරියබලපග්ගහිතෙන පාරිහාරියපඤ්ඤාහත්ථෙන උක්ඛිපිත්වා සබ්බම්පි තං අත්තනො සන්තානෙ පතිතං තණ්හාජටං විජටෙය්‍ය සඤ්ඡින්දෙය්‍ය සම්පදාලෙය්‍ය, මග්ගක්ඛණෙ පනෙස තං ජටං විජටෙති නාම. ඵලක්ඛණෙ විජටිතජටො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො හොති. තෙනාහ භගවා:–

"සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං,
ආතාපී නිපකො භික්ඛු සො ඉමං විජටයෙ ජටං"ති.

තත්‍රායං යාය පඤ්ඤාය. සපඤ්ඤොති වුත්තො, තත්‍රස්ස කරණීයං නත්ථි. පුරිමකම්මානුභාවෙනෙව හි ස්ස සා සිද්ධා. **ආතාපී නිපකොති එත්ථ** වුත්තවිරියවසෙන පන තෙන සාතච්චකාරිනා පඤ්ඤාවසෙන ච සම්පජානකාරිනා හුත්වා සීලෙ පතිට්ඨාය චිත්තපඤ්ඤාවසෙන වුත්තා සමථවිපස්සනා භාවෙතබ්බාති. ඉමමත්‍ර භගවා සීලසමාධිපඤ්ඤාමුඛෙන විසුද්ධිමග්ගං දස්සෙති. එත්තාවතා හි තිස්සො

---

a. දීඝ. නි. සතිපට්ඨාන. සු.

1. සී. II & ම. II. ඨිතොති.

2. සී. II & ම. II. කම්මජතිහෙතුකපටිසන්ධිපඤ්ඤාය.

3. සී. II. ආතාපනපරිතාපනට්ඨෙන.

සික්ඛා, තිවිධකල්‍යාණං සාසනං, තෙවිජ්ජතාදීනං උපනිස්සයො, අන්තද්වයවජ්ජනමජ්ඣිමපටිපත්ති සෙවනානි, අපායාදිසමතික්කමනුපායො, තීහාකාරෙහි කිලෙසප්පහාණං, වීතික්කමාදීනං පටිපක්ඛො, සඞ්කිලෙසත්තයවිසොධනං, සොතාපන්නාදිභාවස්ස ච කාරණං පකාසිතං හොති. කථං? එත්ථ හි සීලෙන අධිසීලසික්ඛා පකාසිතා හොති, සමාධිනා අධිචිත්තසික්ඛා, පඤ්ඤාය අධිපඤ්ඤාසික්ඛා. සීලෙන ච සාසනස්ස ආදිකල්‍යාණතා පකාසිතා හොති- **කො චාදි කුසලානං ධම්මානං සීලඤ්ච සුවිසුද්ධ**න්ති[a] හි වචනතො, **සබ්බපාපස්ස අකරණ**න්ති[b] ආදිවචනතො ච සීලං සාසනස්ස ආදි. තඤ්ච කල්‍යාණං- අවිප්පටිසාරාදිගුණාවහත්තා; සමාධිනා මජ්ඣෙකල්‍යාණතා පකාසිතා හොති- කුසලස්ස උපසම්පදාති[c] ආදිවචනතොහි සමාධි සාසනස්ස මජ්ඣෙ. සො ච කල්‍යාණො- ඉද්ධිවිධාදිගුණාවහත්තා; පඤ්ඤාය පරියොසානකල්‍යාණතා පකාසිතා හොති- සචිත්තපරියොදපනං එතං බුද්ධානසාසනන්ති[d] හි වචනතො, පඤ්ඤුත්තරතොච පඤ්ඤා සාසනස්ස පරියොසානං. සාච කල්‍යාණා- ඉට්ඨානිට්ඨෙසු තාදිභාවාවහනතො.

"සෙලො යථා එකඝනො වාතෙන න සමීරති,
එවං නින්දාපසංසාසු න සමිඤ්ජන්ති පණ්ඩිතා"ති[e]- හි වුත්තං

තථා සීලෙන තෙවිජ්ජතාය උපනිස්සයො පකාසිතො හොති- සීලසම්පත්තිං හි නිස්සාය තිස්සො විජ්ජා පාපුණාති, න තතොපරං; සමාධිනා ඡළභිඤ්ඤතාය උපනිස්සයො පකාසිතො හොති- සමාධිසම්පදං හි නිස්සාය ඡ අභිඤ්ඤා පාපුණාති, න තතොපරං; පඤ්ඤාය පටිසම්භිද පභෙදස්ස උපනිස්සයො පකාසිතො හොති- පඤ්ඤාසම්පත්තිං හි නිස්සාය චතස්සො පටිසම්භිදා පාපුණාති, න අඤ්ඤෙන කාරණෙන; සීලෙනච කාමසුඛානුයොගසඞ්ඛාතස්ස[1] අන්තස්ස වජ්ජනං පකාසිතං හොති, සමාධිනා අත්තකිලමථානුයොගසඞ්ඛාතස්ස, පඤ්ඤාය මජ්ඣිමාය පටිපත්තියා සෙවනං පකාසිතං හොති; තථා සීලෙන අපායසමතික්කමනුපායො පකාසිතො හොති, සමාධිනා කාමධාතුසමතික්කමනුපායො, පඤ්ඤාය සබ්බභවසමතික්කමනුපායො; සීලෙන ච තදඞ්ගප්පහාණවසෙන කිලෙසප්පහාණං පකාසිතං හොති, සමාධිනා වික්ඛම්භනප්පහාණවසෙන, පඤ්ඤාය සමුච්ඡෙදප්පහාණවසෙන; තථා සීලෙන කිලෙසානං වීතික්කමපටිපක්ඛො පකාසිතො හොති, සමාධිනා පරියුට්ඨානපටිපක්ඛො, පඤ්ඤාය අනුසයපටිපක්ඛො; සීලෙනච දුච්චරිතසඞ්කිලෙසවිසොධනං පකාසිතං හොති, සමාධිනා තණ්හාසඞ්කිලෙසවිසොධනං, පඤ්ඤාය දිට්ඨිසඞ්කි

a. සංයුත්ත. නි. මහාවග්ග.
b. c d. දීඝ. නි- මහාපදානසුත්ත. ධම්මපද. බුද්ධවග්ග.
e. සං. නි. සගාථවග්ග. ධම්මපද. පණ්ඩිතවග්ග.
1. ම. කාමසුඛල්ලිකානුයොගසඞ්ඛාතස්ස.

ලෙසවිසොධනං; තථා සීලෙන සොතාපන්න සකදාගාමිභාවස්ස කාරණං පකාසිතං හොති, සමාධිනා අනාගාමිභාවස්ස, පඤ්ඤාය අරහත්තස්ස-සොතාපන්නො හි සීලෙසු පරිපූරකාරීති වුත්තො, තථා සකදාගාමී, අනාගාමී පන සමාධිස්මිං පරිපූරකාරීති, අරහා පන පඤ්ඤාය පරිපූරකාරීති. එවං එත්තාවතා තිස්සො සික්ඛා, තිවිධකල්‍යාණං සාසනං, තෙවිජ්ජතාදීනං උපනිස්සයො, අන්තද්වයවජ්ජනමජ්ඣිමපටිපත්තිසෙවනානි, අපායාදිසමතික්කමනුපායො, තීහාකාරෙහි කිලෙසප්පහානං, වීතික්කමාදීනං පටිපක්ඛො, සඞ්කිලෙසත්තයවිසොධනං, සොතාපන්නාදිභාවස්ස ච කාරණන්ති ඉමෙ නව, අඤ්ඤෙ ච එවරූපා ගුණත්තිකා පකාසිතා හොන්තී"ති.

ඉති නිදානාදිකථා.

අථ සීලනිද්දෙසො.

එවං අනෙක ගුණ සඞ්ගාහකෙන සීලසමාධිපඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතොපි පනෙස **විසුද්ධිමග්ගො** අතිසඞ්ඛෙපදෙසිතො යෙව හොති. තස්මා නාලං සබ්බෙසං උපකාරායාති විත්ථාරමස්ස දස්සෙතුං සීලං තාව ආරබ්භ ඉදං පඤ්හාකම්මං හොති.

කිං සීලං? කෙනට්ඨෙන සීලං? කානස්ස ලක්ඛණ රස පච්චුපට්ඨාන පදට්ඨානානි? කිමානිසංසං සීලං? කතිවිධඤ්චෙතං සීලං? කො චස්ස සංකිලෙසො? කිං වොදානන්ති? තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං:-

කිං සීලන්ති: පාණාතිපාතාදීහි වා විරමන්තස්ස වත්තපටිපත්තිං වා පූරෙන්තස්ස චෙතනාදයො ධම්මා. වුත්තං හෙතං පටිසම්භිදායං. "**කිං සීල**න්ති: චෙතනාසීලං චෙතසිකං සීලං සංවරො සීලං අවීතික්කමො[1] සීල"න්ති.[a] තත්‍ර **චෙතනා සීලං** නාම:-පාණාතිපාතාදීහි වා විරමන්තස්ස වත්තපටිපත්තිං වා පූරෙන්තස්ස චෙතනා, **චෙතසිකං සීලං** නාම: පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස විරති:-අපිච චෙතනා සීලං නාම: පාණාතිපාතාදීනි පජහන්තස්ස සත්තකම්මපථචෙතනා, චෙතසිකං සීලං නාම "අභිජ්ඣං පහාය විගතාභිජ්ඣෙන චෙතසා විහරතී"ති[b] ආදිනා නයෙන වුත්තා අනභිජ්ඣා අබ්‍යාපාද සම්මාදිට්ඨිධම්මා. **සංවරො සීල**න්ති එත්ථ පඤ්චවිධෙන සංවරො වෙදිතබ්බො. පාතිමොක්ඛසංවරො සතිසංවරො ඤාණසංවරො ඛන්ති

---

1. ම. II. අනතික්කමො.

a. පටිසම්භිදාමග්ග. ඤාණකථා.

b. දීඝ නි. සාමඤ්ඤඵල. සු.

සංවරො විරියසංවරොති, තත්ථ "ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො"ති[a] අයං පාතිමොක්ඛසංවරො; "රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජතී"ති[b] අයං සතිසංවරො;

"යානි සොතානි ලොකස්මිං (අජිතාති භගවා) සති තෙසං නිවාරණං,
සොතානං සංවරං බ්‍රෑමි පඤ්ඤායෙතෙ පිධීයරෙ"ති.[c]

අයං ඤාණසංවරො-පච්චයපටිසෙවනම්පි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති; යො පනායං "ඛමො හොති සීතස්ස උණ්හස්සා"ති[d] ආදිනා නයෙන ආගතො අයං ඛන්තිසංවරො නාම; යො චායං "උප්පන්නං කාමවිතක්කං නාධිවාසෙතී"ති[e] ආදිනා නයෙන ආගතො අයං විරිය සංවරො නාම- ආජීවපාරිසුද්ධිපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති. ඉති අයං පඤ්චවිධොපි සංවරො, යා ච පාපභීරුකානං කුලපුත්තානං සම්පත්තවත්ථුතො විරති, සබ්බම්පෙතං සංවරසීලන්ති වෙදිතබ්බං. අවීතික්කමොසීලන්ති සමාදින්නසීලස්ස කායිකවාචසිකො අවීතික්කමො. ඉදං තාව කිං සීලන්ති පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනං.

අවසෙසෙසු **කෙනට්ඨෙන සීල**න්ති-සීලනට්ඨෙන සීලං. කිමිදං සීලනං නාම? සමාධානං වා කායකම්මාදීනං-සුසීල්‍යවසෙන අවිප්පකිණ්ණතාති අත්ථො. උපධාරණං වා කුසලානං ධම්මානං-පතිට්ඨාවසෙන ආධාරභාවොති අත්ථො. එතදෙවහි එත්ථ අත්ථද්වයං සද්දලක්ඛණවිදූ අනුජානන්ති. අඤ්ඤෙ පන සිරට්ඨො සීතලට්ඨොති එවමාදිනාපි නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති.

ඉදානි-"කානස්ස ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානී"ති එත්ථ

සීලනං ලක්ඛණං තස්ස භින්නස්සාපි අනෙකධා,
සනිදස්සනත්තං රූපස්ස යථා භින්නස්ස නෙකධා.

යථාහි නීලපීතාදිභෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි රූපායතනස්ස සනිදස්සනත්තං ලක්ඛණං-නීලාදිභෙදෙන භින්නස්සාපි සනිදස්සනභාවානතික්කමනතො; තථා සීලස්ස චෙතනාදි භෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි. යදෙතං කාය කම්මාදීනං සමාධානවසෙන කුසලානඤ්ච ධම්මානං පතිට්ඨානවසෙන වුත්තං සීලනං තදෙව ලක්ඛණං-චෙතනාදි භෙදෙන භින්නස්සාපි සමාධානපතිට්ඨාන භාවානතික්කමනතො. එවං ලක්ඛණස්ස පනස්ස

දුස්සීල්‍යවිද්ධංසනතා අනවජ්ජගුණො තථා,
කිච්චසම්පත්ති අත්ථෙන රසො නාම පවුච්චති.

තස්මා ඉදං සීලං නාම කිච්චට්ඨෙන රසෙන දුස්සීල්‍යවිද්ධංසන රසං, සම්පත්තිඅත්ථෙන රසෙන අනවජ්ජරසන්ති වෙදිතබ්බං. ලක්ඛණාදීසු හි කිච්චමෙව සම්පත්ති වා රසොති වුච්චති.

---

a. අභිධම්මෙ. ඣානවිභඞ්ග,
b. දීඝ නි. සාමඤ්ඤඵල. මජ්ඣිම නි. සබ්බාසව. සු.
c. සුත්තනිපාත,
d e. මජ්ඣිම නි. සබ්බාසව. සු.

සොචෙය්‍ය පච්චුපට්ඨානං තයිදං තස්ස විඤ්ඤූහි,
ඔත්තප්පඤ්ච හිරිඤ්චෙව පදට්ඨානන්ති වණ්ණිතං.

තං හිදං සීලං "කායසොචෙය්‍යං වචීසොචෙය්‍යං මනොසොචෙය්‍යං"ති[a] එවං වුත්තසොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං-සුචිභාවෙනහි[1] පච්චුපට්ඨාති ගහනභාවං ගච්ඡතීති. හිරොත්තප්පඤ්ච පන තස්ස විඤ්ඤූහි පදට්ඨානන්ති වණ්ණිතං. ආසන්නකාරණන්ති අත්ථො-හිරොත්තප්පෙ හි සති සීලං උප්පජ්ජති චෙව තිට්ඨති ච, අසති නෙව උප්පජ්ජති න ච තිට්ඨතීති. එවං සීලස්ස ලක්ඛණ රස පච්චුපට්ඨාන පදට්ඨානානි වෙදිතබ්බානි.

කිමානිසංසං සීලන්ති-අවිප්පටිසාරාදි අනෙකගුණපටිලාභානිසංසං. වුත්තං හෙතං:-"අවිප්පටිසාරත්ථානි ඛො ආනන්ද කුසලානි සීලානි අවිප්පටිසාරානිසංසානී"ති.[b]

අපරම්පි වුත්තං:-

"පඤ්චිමෙ ගහපතයො ආනිසංසා සීලවතො සීලසම්පදාය. කතමෙ පඤ්ච? ඉධ ගහපතයො සීලවා සීලසම්පන්නො අප්පමාදාධිකරණං මහන්තං භොගක්ඛන්ධං අධිගච්ඡති. අයං පඨමො ආනිසංසො සීලවතො සීලසම්පදාය; පුනච පරං ගහපතයො සීලවතො සීලසම්පන්නස්ස කල්‍යාණො කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගච්ඡති. අයං දුතියො ආනිසංසො සීලවතො සීලසම්පදාය; පුනචපරං ගහපතයො සීලවා සීලසම්පන්නො යං යදෙව පරිසං උපසඞ්කමති යදි ඛත්තියපරිසං යදි බ්‍රාහ්මණපරිසං යදි ගහපතිපරිසං යදි සමණපරිසං විසාරදො උපසඞ්කමති අමඞ්කුභූතො. අයං තතියො ආනිසංසො සීලවතො සීලසම්පදාය; පුනචපරං ගහපතයො සීලවා සීලසම්පන්නො අසම්මූළ්හො කාලඞ්කරොති. අයං චතුත්ථො ආනිසංසො සීලවතො සීලසම්පදාය; පුනචපරං ගහපතයො සීලවා සීලසම්පන්නො කායස්ස භෙදා පරම්මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උප්පජ්ජති. අයං පඤ්චමො ආනිසංසො සීලවතො සීලසම්පදායා"ති.[c]

අපරෙපි

"ආකඞ්ඛෙය්‍ය චෙ භික්ඛවෙ භික්ඛු සබ්‍රහ්මචාරීනං පියො චස්සං මනාපො ගරු භාවනීයො චාති සීලෙස්වෙවස්ස පරිපූරකාරී"ති.[d]

ආදිනා නයෙන පියමනාපතාදයො ආසවක්ඛයපරියොසානා අනෙක සීලානිසංසා වුත්තා. එවං අවිප්පටිසාරාදි අනෙකගුණානිසංසං සීලං. අපිච:-

---

1. සී. II & ම. II. සොචෙය්‍යභාවේන.

a. අඞ්ගුත්තර නි. තික. නි.

b. සං. නි. මහාවග්ග.

c. දීඝ නි. මහාපරිනිබ්බාන. සු. අං. නි. පඤ්චක.

d. මජ්ඣිම නි. ආකඞ්ඛෙය්‍ය. සු.

සාසනෙ කුලපුත්තානං පතිට්ඨා නත්ථි යං විනා
ආනිසංසපරිච්ඡෙදං තස්ස සීලස්ස කො වදෙ.

න ගඞ්ගා යමුනා චාපි සරභූ වා සරස්සතී,
නින්නගා වා චිරවතී මහී චාපි මහානදී.

සක්කුණන්ති විසොධෙතුං තං මලං ඉධ පාණිනං,
විසොධයති සත්තානං යං වෙ සීලජලං මලං.

න තං සජලදා වාතා න චාපි හරිචන්දනං,
නෙව හාරා න මණයො න චන්දකිරණඞ්කුරා.

සමයන්තීධ සත්තානං පරිළාහං සුරක්ඛිතං,
යං සමෙති ඉදං අරියං සීලං අච්චන්තසීතලං.

සීලගන්ධසමො ගන්ධො කුතො නාම භවිස්සති,
යො සමං අනුවාතෙ ච පටිවාතෙ ච වායති.

සග්ගාරොහණසොපානං අඤ්ඤං සීලසමං කුතො,
ද්වාරං වා පන **නිබ්බාණනගරස්ස** පවෙසනෙ.

සොභන්තෙවං න රාජානො මුත්තාමණි විභූසිතා,
යථා සොභන්ති යතිනො සීලභූසනභූසිතා.

අත්තානුවාදාදිභයං විද්ධංසයති සබ්බසො,
ජනෙති කිත්තිං හාසඤ්ච සීලං සීලවතං සදා.

ගුණානං මූලභූතස්ස දොසානං බලඝාතිනො,
ඉති සීලස්ස විඤ්ඤෙය්‍යං ආනිසංසකථාමුඛං"ති.

ඉදානි යං වුත්තං **කතිවිධඤ්චෙතං සීලන්ති**. තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං:-සබ්බමෙව තාව ඉදං සීලං අත්තනො සීලනලක්ඛණෙන එකවිධං. චාරිත්ත වාරිත්ත වසෙන දුවිධං, තථා ආභිසමාචාරික ආදිබ්‍රහ්මචරියකවසෙන, විරති අවිරති වසෙන, නිස්සිතා'නිස්සිතවසෙන, කාලපරියන්ත ආපාණකොටිකවසෙන, සපරියන්තා'පරියන්ත වසෙන, ලොකිය ලොකුත්තර වසෙන ච. තිවිධං හීන මජ්ඣිම පණීත වසෙන, තථා අත්තාධිපතෙය්‍ය ලොකාධිපතෙය්‍ය ධම්මාධිපතෙය්‍ය වසෙන, පරාමට්ඨා'පරාමට්ඨ පටිප්පස්සද්ධිවසෙන, විසුද්ධා'විසුද්ධවෙමතික වසෙන, සෙඛා'සෙඛ නෙවසෙඛනාසෙඛ වසෙන ච. චතුබ්බිධං හාන භාගිය ඨිතිභාගිය විසෙසභාගිය නිබ්බෙධභාගිය වසෙන, තථා භික්ඛු භික්ඛුනී අනුපසම්පන්න ගහට්ඨසීල වසෙන, පකති ආචාර ධම්මතා පුබ්බහෙතුකසීල වසෙන, පාතිමොක්ඛසංවර ඉන්ද්‍රියසංවර ආජීව පාරිසුද්ධි පච්චයසන්නිස්සිතසීල වසෙන ච. පඤ්චවිධං පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලාදි වසෙන-වුත්තම්පි චෙතං පටිසම්භිදායං. "පඤ්ච සීලානි: පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං, අපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං, පරිපුණ්ණපාරිසුද්ධිසීලං, අපරාමට්ඨපාරිසුද්ධිසීලං, පටිප්පස්සද්ධිපාරිසුද්ධිසීලං"ති;[a] තථා පහාණවෙරමණී චෙතනා සංවරා'වීතික්කම වසෙන.

---

[a]. පටිසම්භිද. ඤාණකථා.

තත්ථ එකවිධකොට්ඨාසෙ අත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. දුවිධකොට්ඨාසෙ:-යං භගවතා “ඉදං කත්තබ්බං”ති පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදපූරණං තං චාරිත්තං, යං “ඉදං න කත්තබ්බං”ති පටික්ඛිත්තස්ස අකරණං තං වාරිත්තං. තත්‍රායං වචනත්ථො:-චරන්ති තස්මිං සීලෙ පරිපූරකාරිතාය[1] පවත්තන්තීති චාරිත්තං, වාරිතං තායන්ති රක්ඛන්ති තෙනාති වාරිත්තං, තත්ථ සද්ධා විරියසාධනං චාරිත්තං, සද්ධා සාධනං වාරිත්තං. එවං චාරිත්තවාරිත්තවසෙන දුවිධං. දුතියදුකෙ-**අභිසමාචාරොති** උත්තමසමාචාරො. අභිසමාචාරොව ආභිසමාචාරිකං, අභිසමාචාරං වා ආරබ්භ පඤ්ඤත්තං ආභිසමාචාරිකං. ආජීවට්ඨමකතො අවසෙසසීලස්සෙතං අධිවචනං. මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස ආදිභාවභූතන්ති ආදිබ්‍රහ්මචරියකං, ආජීවට්ඨමකසීලස්සෙතං අධිවචනං. තං හි මග්ගස්ස ආදිභාවභූතං පුබ්බභාගෙ යෙව පරිසොධෙතබ්බතො. තෙනාහ:-“පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොතී”ති[a]. යානි වා සික්ඛාපදානි ඛුද්දානුඛුද්දකානීති වුත්තානි ඉදං ආභිසමාචාරිකං සීලං, සෙසං ආදිබ්‍රහ්මචරියකං. උභතො විභඞ්ගපරියාපන්නං වා ආදිබ්‍රහ්මචරියකං, ඛන්ධකවත්තපරියාපන්නං වා ආභිසමාචාරිකං. තස්ස සම්පත්තියා ආදිබ්‍රහ්මචරියකං සම්පජ්ජති. තෙනෙවාහ:-“සො වත භික්ඛවෙ භික්ඛු ආභිසමාචාරිකං ධම්මං අපරිපූරෙත්වා ආදිබ්‍රහ්මචරියකං ධම්මං පරිපූරෙස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජතී”ති[b]. එවං ආභිසමාචාරිකආදිබ්‍රහ්මචරියකවසෙන දුවිධං. තතියදුකෙ-පාණාතිපාතාදීහි වෙරමණිමත්තං විරතිසීලං, සෙසචෙතනාදි අවිරතිසීලන්ති, එවං විරතිඅවිරතිවසෙන දුවිධං. චතුත්ථදුකෙ-නිස්සයොති ද්වෙ නිස්සයා තණ්හානිස්සයො ච දිට්ඨිනිස්සයො ච. තත්ථ යං “ඉමිනාහං සීලෙන දෙවො වා භවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා”ති[c] එවං භවසම්පත්තිං ආකඞ්ඛමානෙන පවත්තිතං ඉදං තණ්හානිස්සිතං, යං සීලෙන සුද්ධීති එවං සුද්ධිදිට්ඨියා පවත්තිතං ඉදං දිට්ඨිනිස්සිතං, යං පන ලොකුත්තරං ලොකියඤ්ච තස්සෙව සම්භාරභූතං ඉදං අනිස්සිතන්ති එවං නිස්සිතානිස්සිතවසෙන දුවිධං. පඤ්චමදුකෙ-කාලපරිච්ඡෙදං කත්වා සමාදින්නසීලං කාලපරියන්තං, යාවජීවං සමාදියිත්වා තථෙව පවත්තිතං ආපාණකොටිකන්ති එවං කාලපරියන්තආපාණකොටිකවසෙන දුවිධං. ඡට්ඨදුකෙ-ලාභ යස ඤාති අඞ්ග ජීවිතවසෙන දිට්ඨපරියන්තං සපරියන්තං නාම, විපරීතං අපරියන්තං. වුත්තම්පිචෙතං පටිසම්භිදායං “කතමන්තං සීලං සපරියන්තං? අත්ථි සීලං ලාභපරියන්තං, අත්ථි සීලං යසපරියන්තං, අත්ථි සීලං ඤාතිපරියන්තං, අත්ථි සීලං අඞ්ගපරියන්තං, අත්ථි සීලං ජීවිතපරියන්තං. කතමං තං සීලං ලාභපරියන්තං? ඉධෙකච්චො ලාභහෙතු ලාභපච්චයා ලාභකාරණා යථාසමාදින්නං සික්ඛා

1. ම. II චරන්ති තස්මිං තංසමඞ්ගිනො සීලෙසු පරිපූරකාරිතාය.

a b අඞ්ගුත්තර නි. පඤ්චක නි.

c. අඞ්ගුත්තර නි.-සත්තක නි.-(අ: ඤත්වාපිබන්නසු)

පදං වීතික්කමති, ඉදං තං සීලං ලාභපරියන්තං"ති[a] එතෙනෙව උපායෙන ඉතරානිපි විත්ථාරෙතබ්බානි. අපරියන්තවිසජ්ජනෙපි වුත්තං:-"කතමං තං සීලං න ලාභපරියන්තං? ඉධෙකච්චො ලාභහෙතු ලාභපච්චයා ලාභකාරණා යථාසමාදින්නසික්ඛාපදවීතික්කමාය චිත්තම්පි න උප්පාදෙති, කිං සො වීතික්කමිස්සති, ඉදං තං සීලං න ලාභපරියන්තං"ති[b] එතෙනෙව උපායෙන ඉතරානිපි විත්ථාරෙතබ්බානි. එවං පරියන්තාපරියන්තවසෙන දුවිධං. සත්තමදුකෙ-සබ්බම්පි සාසවං සීලං ලොකියං, අනාසවං ලොකුත්තරං. තත්ථ ලොකියං භවවිසෙසාවහං හොති භවනිස්සරණස්ස ච සම්භාරො. යථාහ:-විනයො සංවරත්ථාය, සංවරො අවිප්පටිසාරත්ථාය, අවිප්පටිසාරො පාමොජ්ජත්ථාය, පාමොජ්ජං පීතත්ථාය, පීති පස්සද්ධත්ථාය, පස්සද්ධි සුඛත්ථාය, සුඛං සමාධත්ථාය, සමාධි යථාභූතඤාණදස්සනත්ථාය, යථාභූතඤාණදස්සනං නිබ්බිදත්ථාය, නිබ්බිදා විරාගත්ථාය, විරාගො විමුත්තත්ථාය, විමුත්ති විමුත්තිඤාණදස්සනත්ථාය, විමුත්තිඤාණදස්සනං අනුපාදා පරිනිබ්බානත්ථාය. එතදත්ථා කථා එතදත්ථා මන්තනා එතදත්ථා උපනිසා එතදත්ථං සොතාවධානං, යදිදං අනුපාදා චිත්තස්ස විමොක්ඛො"ති[c]. ලොකුත්තරං භවනිස්සරණාවහං හොති පච්චවෙක්ඛණ ඤාණස්ස ච භූමීති. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධං.

තිකෙසු:-පඨමත්තිකෙ-හීනෙන ඡන්දෙන චිත්තෙන විරියෙන වීමංසාය වා පවත්තිතං හීනං, මජ්ඣිමෙහි ඡන්දාදීහි පවත්තිතං මජ්ඣිමං, පණීතෙහි පණීතං. යසකාමතාය වා සමාදින්නං හීනං, පුඤ්ඤඵලකාමතාය මජ්ඣිමං, කත්තබ්බමෙවිදන්ති අරියභාවං නිස්සාය සමාදින්නං පණීතං. අහමස්මි සීලසම්පන්නො ඉමෙ පනඤ්ඤෙ භික්ඛූ දුස්සීලා පාපධම්මාති එවං අත්තුක්කංසනපරවම්භනාදීහි[1] උපක්කිලිට්ඨං වා හීනං, අනුපක්කිලිට්ඨං ලොකියං සීලං මජ්ඣිමං, ලොකුත්තරං පණීතං. තණ්හාවසෙන වා භවභොගත්ථාය පවත්තිතං හීනං, අත්තනො විමොක්ඛත්ථාය පවත්තිතං මජ්ඣිමං, සබ්බසත්තවිමොක්ඛත්ථාය පවත්තිතං පාරමිතාසීලං පණීතන්ති, එවං හීනමජ්ඣිම පණීත වසෙන තිවිධං. දුතියත්තිකෙ-අත්තනො අනනුරූපං පජහිතුකාමෙන අත්තගරුනා අත්තනි ගාරවෙන පවත්තිතං අත්තාධිපතෙය්‍යං, ලොකාපවාදං පරිහරිතුකාමෙන ලොකගරුනා ලොකෙ ගාරවෙන පවත්තිතං ලොකාධිපතෙය්‍යං ධම්මමහත්තං පූජෙතුකාමෙන ධම්මගරුනා ධම්මෙ ගාරවෙන පවත්තිතං ධම්මාධිපතෙය්‍යන්ති, එවං අත්තාධිපතෙය්‍යාදිවසෙන තිවිධං. තතියත්තිකෙ-යං දුකෙසු නිස්සිතන්ති වුත්තං තං තණ්හාදිට්ඨීහි පරාමට්ඨත්තා පරා

a. b. පටිසම්භිදා-ඤාණකථා.
c. විනයපරිවාර-චූළසඞ්ගාම.
1. සී. II. පරවම්භනාදී.

මට්ඨං, පුථුජ්ජනකල්‍යාණකස්ස මග්ගසම්භාරභූතං සෙඛානඤ්ච මග්ගසම්පයුත්තං අපරාමට්ඨං–සෙඛාසෙඛානං ඵලසම්පයුත්තං පටිප්පස්සද්ධන්ති, එවං පරාමට්ඨාදිවසෙන තිවිධං. චතුත්ථත්තිකෙ–යං ආපත්තිං අනාපජ්ජන්තෙන පූරිතං ආපජ්ජිත්වා වා පන[1] කතපටිකම්මං තං විසුද්ධං, ආපත්තිං ආපන්නස්ස අකතපටිකම්මං අවිසුද්ධං, වත්ථුම්හි වා ආපත්තියා වා අජ්ඣාචාරෙ වා වෙමතිකස්ස සීලං වෙමතිකසීලං නාම–තත්ථ යොගිනා අවිසුද්ධං සීලං විසොධෙතබ්බං, වෙමතිකෙ වත්ථජ්ඣාචාරං අකත්වා විමති පටිවිනොදෙතබ්බා, ඉච්චස්ස ඵාසු භවිස්සතීති, එවං විසුද්ධාදිවසෙන තිවිධං. පඤ්චමත්තිකෙ–චතූහි අරියමග්ගෙහි තීහි ච සාමඤ්ඤඵලෙහි සම්පයුත්තං සීලං සෙඛං, අරහත්තඵලසම්පයුත්තං අසෙඛං, සෙසං නෙවසෙඛං නාසෙඛන්ති, එවං සෙඛාදිවසෙන තිවිධං. පටිසම්භිදායං පන–යස්මා ලොකෙ තෙසං තෙසං සත්තානං පකතිපි සීලන්ති වුච්චති. යං සන්ධාය අයං සුඛසීලො අයං දුක්ඛසීලො අයං කලහසීලො අයං මණ්ඩනසීලොති භණන්ති, තස්මා තෙන පරියායෙන “තීණි සීලානි, කුසල සීලං අකුසල සීලං අබ්‍යාකත සීල[2]”න්ති[a] එවං කුසලාදිවසෙනපි තිවිධන්ති වුත්තං. තත්ථ අකුසලං ඉමස්මිං අත්ථෙ අධිප්පෙතස්ස සීලස්ස ලක්ඛණාදිසු එකෙනපි න සමෙතීති ඉධ න උපනීතං. තස්මා වුත්තනයෙනෙවස්ස තිවිධතා වෙදිතබ්බා.

චතුක්කෙසු:–පඨමචතුක්කෙ–

යොධ සෙවති දුස්සීලෙ සීලවන්තෙ න සෙවති,
වත්ථුවීතික්කමෙ දොසං න පස්සති අවිද්දසු.

මිච්ඡාසඞ්කප්පබහුලො ඉන්ද්‍රියානි න රක්ඛති,
එවරූපස්ස වෙ සීලං ජායතෙ හානභාගියං.

යො පනත්තමනො හොති සීලසම්පත්තියා ඉධ,
කම්මට්ඨානානුයොගම්හි න උප්පාදෙති මානසං.

තුට්ඨස්ස සීලමත්තෙන අඝටන්තස්ස උත්තරිං,
තස්ස තං ඨිතිභාගීයං සීලං භවති භික්ඛුනො.

සම්පන්නසීලො ඝටති සමාධත්ථාය යො පන,
විසෙසභාගියං සීලං හොති එතස්ස භික්ඛුනො.

අතුට්ඨො සීලමත්තෙන නිබ්බිදං යොනුයුඤ්ජති,
හොති නිබ්බෙධභාගීයං සීලමෙතස්ස භික්ඛුනොති.

එවං හානභාගියාදිවසෙන චතුබ්බිධං. දුතිය චතුක්කෙ–භික්ඛූ ආරබ්භ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදානි, යානි ච තෙසං භික්ඛුනීනං පඤ්ඤත්තිතො රක්ඛිතබ්බානි, ඉදං භික්ඛුසීලං. භික්ඛුනියො ආරබ්භ

---

1. ම. II. පුන.
2. සී. ම. කුසලං සීලං අකුසලං සීලං අබ්‍යාකතං සීලං–(සබ්බත්ථ)
a. පටිසම්භිදා-ඤාණකථා.

පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදානි, යානි ච තාසං භික්ඛුනීනං පඤ්ඤත්තිතො රක්ඛිතබ්බානීති ඉදං භික්ඛුනීසීලං, සාමණෙරසාමණෙරීනං දසසීලානි ඉදං අනුපසම්පන්නසීලං, උපාසකඋපාසිකානං නිච්චසීලවසෙන පඤ්චසික්ඛාපදානි සති වා උස්සාහෙ දස උපොසථඞ්ගවසෙන අට්ඨාති ඉදං ගහට්ඨසීලන්ති, එවං භික්ඛුසීලාදිවසෙන චතුබ්බිධං. තතියචතුක්කෙ-උත්තරකුරුකානං මනුස්සානං අවීතික්කමො පකතිසීලං, කුලදෙසපාසණ්ඩානං අත්තනො අත්තනො මරියාදචාරිත්තං ආචාරසීලං, "ධම්මතා එසා ආනන්ද යදා බොධිසත්තො මාතුකුච්ඡිං ඔක්කන්තො හොති න බොධිසත්තමාතු පුරිසෙසු මානසං උප්පජ්ජති කාමගුණූපසංහිතං"ති[a] එවං වුත්තං බොධිසත්තමාතු සීලං ධම්මතා සීලං, මහාකස්සපාදීනං පන සුද්ධසත්තානං බොධිසත්තස්ස ච තාසු තාසු ජාතීසු සීලං පුබ්බහෙතුකසීලන්ති, එවං පකතිසීලාදිවසෙන චතුබ්බිධං. චතුත්ථචතුක්කෙ-යං භගවතා "ඉධ භික්ඛු පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති ආචාරගොචරසම්පන්නො අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවී සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූ"ති[b] එවං වුත්තං සීලමිදං පාතිමොක්ඛසංවරසීලං නාම. යම්පන "සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී හොති නානුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහී, යත්වාධිකරණමෙනං චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංවුතං විහරන්තං අභිජ්ඣාදොමනස්සා පාපකා අකුසලා ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යුං තස්ස සංවරාය පටිපජ්ජති, රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති. සොතෙන සද්දං සුත්වා-පෙ-ඝානෙන ගන්ධං ඝායිත්වා-ජිව්හාය රසං සායිත්වා-කායෙන ඵොට්ඨබ්බං ඵුසිත්වා-මනසා ධම්මං විඤ්ඤාය න නිමිත්තග්ගාහී හොති නානුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහී-පෙ-මනින්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජතී"ති[c] වුත්තං, ඉදං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. යා පන ආජීවහෙතු පඤ්ඤත්තානං ඡන්නං සික්ඛාපදානං වීතික්කමස්ස, කුහනා ලපනා නෙමිත්තිකතා නිප්පෙසිකතා ලාභෙන ලාභං නිජිගිංසනතාති එවමාදීනඤ්ච පාපධම්මානං වසෙන පවත්තා මිච්ඡාජීවා විරති, ඉදං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං. "පටිසඞ්ඛා යොනිසො චීවරං පටිසෙවති යාවදෙව සීතස්ස පටිඝාතායා"ති[d] ආදිනා පන නයෙන වුත්තො පටිසඞ්ඛානපරිසුද්ධො චතුපච්චයපරිභොගො පච්චයසන්නිස්සිත සීලං නාම.

තත්‍රායං ආදිතො පට්ඨාය අනුපුබ්බ පදවණ්ණනාය සද්ධිං විනිච්ඡය කථා:-**ඉධාති** ඉමස්මිං සාසනෙ; **භික්ඛූති** සංසාරෙ භයං ඉක්ඛණතාය වා භින්නපටධරාදිතාය වා[1] එවං ලද්ධවොහාරො සද්ධා පබ්බජිතො කුලපුත්තො; **පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතොති** එත්ථ පාතිමොක්ඛන්ති සික්ඛාපදසීලං, තං හි යො නං පාති රක්ඛති තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහි

a. දීඝ. නි-මහාපදානසුත්ත.
b c. අභි-ඣානවි. (අඤ්ඤත්ථ ච බහුසු.)
d. ම-නි-සබ්බාසවසු. (අඤ්ඤත්ථ ච බහුසු.)
1. ම. II. භින්නාභින්නපටධරාදිතාය.

තස්මා පාතිමොක්ඛන්ති වුච්චති. සංවරණං සංවරො–කායිකවාචසිකස්ස අවීතික්කමස්සෙතං නාමං. පාතිමොක්ඛමෙවසංවරො පාතිමොක්ඛසංවරො. තෙන පාතිමොක්ඛසංවරෙන සංවුතො පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො–උපගතො සමන්නාගතොති අත්ථො; විහරතීති ඉරියති. ආචාර ගොචරසම්පන්නොති ආදීනං අත්ථො පාලියං ආගතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං:–"ආචාරගොචරසම්පන්නො"ති[a] අත්ථි ආචාරො අත්ථි අනාචාරො. තත්ථ කතමො අනාචාරො? කායිකො වීතික්කමො වාචසිකො වීතික්කමො කායිකවාචසිකො වීතික්කමො අයං වුච්චති අනාචාරො. සබ්බම්පි දුස්සීල්‍යං අනාචාරො. ඉධෙකච්චො වෙළුදානෙන වා පත්තදානෙන වා පුප්ඵදානෙන වා ඵලදානෙන වා සිනානදානෙන වා දන්තකඨ දානෙන වා[1] චාටුකම්‍යතාය වා මුග්ගසූප්‍යතාය වා පාරිභට්ටතාය වා ජඞ්ඝපෙසනිකෙන වා අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා බුද්ධපටිකුට්ඨෙන මිච්ඡාජීවෙන ජීවිකං කප්පෙති, අයං වුච්චති අනාචාරො. තත්ථ කතමො ආචාරො? කායිකො අවීතික්කමො වාචසිකො අවීතික්කමො කායිකවාචසිකො අවීතික්කමො අයං වුච්චති ආචාරො. සබ්බොපි සීලසංවරො ආචාරො. ඉධෙකච්චො න වෙළුදානෙන න පත්තදානෙන න පුප්ඵදානෙන න ඵලදානෙන න සිනානදානෙන න දන්තකට්ඨදානෙන[2] න චාටුකම්‍යතාය න මුග්ගසූප්‍යතාය න පාරිභට්ටතාය න ජඞ්ඝපෙසනිකෙන න අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන බුද්ධපටිකුට්ඨෙන මිච්ඡාජීවෙන ජීවිකං කප්පෙති, අයං වුච්චති ආචාරො.

ගොචරොති–අත්ථි ගොචරො අත්ථි අගොචරො. තත්ථ කතමො අගොචරො? ඉධෙකච්චො වෙසියාගොචරො වා හොති[b] විධවා ගොචරො වා ථුල්ලකුමාරිගොචරො වා පණ්ඩකගොචරො වා භික්ඛුනී ගොචරො වා පානාගාරගොචරො වා[3] හොති, සංසට්ඨො විහරති රාජූහි රාජමහාමත්තෙහි තිත්ථියෙහි තිත්ථියසාවකෙහි අනනුලොමිකෙන සංසග්ගෙන, යානි වා පන තානි කුලානි අස්සද්ධානි අප්පසන්නානි අනොපානභූතානි අක්කොසකපරිභාසකානි අනත්ථකාමානි අහිතකාමානි අඵාසුකාමානි අයොගක්ඛෙමකාමානි භික්ඛූනං භික්ඛුනීනං උපාසකානං උපාසිකානං, තථාරූපානි කුලානි සෙවති භජති පයිරුපාසති, අයං වුච්චති අගොචරො. තත්ථ කතමො ගොචරො? ඉධෙකච්චො න වෙසිය ගොචරො වා හොති–පෙ–න පානාගාර ගොචරො, අසංසට්ඨො විහරති රාජූහි–පෙ–තිත්ථියසාවකෙහි අනනුලොමිකෙන සංසග්ගෙන, යානි වා පන තානි කුලානි සද්ධානි පසන්නානි ඕපානභූතානි කාසාවපජ්ජොතානි ඉසිවාතපටිවාතානි

1. සී. I. II & ම. II. පුප්ඵඵලසිනාන දන්තකට්ඨදානෙන වා:
2. සී. I. II & ම. II. න පත්ත න පුප්ඵ න ඵල න සිනාන න දන්තකට්ඨදානෙන.
3. සී. I. II. විධවා–පෙ–ථුල්ලකුමාරිකපණ්ඩක භික්ඛුනී පානාගාරගොචරො.
a. b. අභි-ඛාතවි.

අත්ථකාමානි-පෙ-යොගක්ඛෙමකාමානි භික්ඛූනං-පෙ-උපාසිකානං, තථාරූපානි කුලානි සෙවති භජති පයිරූපාසති, අයං වුච්චති ගොචරො. ඉති ඉමිනා ච ආචාරෙන ඉමිනා ච ගොචරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො උපගතො සමුපගතො උපපන්නො සමුපපන්නො සමන්නාගතො තෙන වුච්චති ආචාරගොචරසම්පන්නොති.

අපි චෙත්ථ ඉමිනාපි නයෙන ආචාරගොචරා වෙදිතබ්බා:-දුවිධො හි අනාචාරො කායිකො වාචසිකො ච තත්ථ කතමො කායිකො අනාචාරො? ඉධෙකච්චො සඞ්ඝගතොපි: අචිත්තීකාරකතො ථෙරෙ භික්ඛූ ඝට්ටයන්තොපි තිට්ඨති, ඝට්ටයන්තොපි නිසීදති, පුරතොපි තිට්ඨති, පුරතොපි නිසීදති, උච්චෙපි ආසනෙ නිසීදති, සසීසම්පි පාරුපිත්වා නිසීදති, ඨිතකොපි භණති, බාහාවික්ඛෙපකොපි භණති, ථෙරානං භික්ඛූනං අනුපාහනානං චඞ්කමන්තානං සඋපාහනො චඞ්කමති, නීචෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමන්තානං උච්චෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමති, ඡමාය චඞ්කමන්තානං චඞ්කමෙ චඞ්කමති, ථෙරෙ භික්ඛූ අනුපඛජ්ජාපි තිට්ඨති, අනුපඛජ්ජාපි නිසීදති, නවෙපි භික්ඛූ ආසනෙන පටිබාහති, ජන්තාඝරෙපි: ථෙරෙ භික්ඛූ අනාපුච්ඡා කට්ඨං පක්ඛිපති, ද්වාරං පිදහති, උදකතිත්ථෙපි: ථෙරෙ භික්ඛූ ඝට්ටයන්තොපි ඔතරති, පුරතොපි ඔතරති, ඝට්ටයන්තොපි නහායති, පුරතොපි නහායති, ඝට්ටයන්තොපි උත්තරති, පුරතොපි උත්තරති, අන්තරඝරං පවිසන්තොපි: ථෙරෙ භික්ඛූ ඝට්ටයන්තොපි ගච්ඡති, පුරතොපි ගච්ඡති, වොක්කම්ම ච ථෙරානං භික්ඛූනං පුරතො පුරතො ගච්ඡති, යානිපි තානි හොන්ති කුලානං ඔවරකානි ගුළ්හානි ච පටිච්ඡන්නානි ච යත්ථ කුලිත්ථියො කුලකුමාරියො නිසීදන්ති තත්ථපි සහසා පවිසති, කුමාරකස්සපි සිරං පරාමසති. අයං වුච්චති කායිකො අනාචාරො. තත්ථ කතමො වාචසිකො අනාචාරො? ඉධෙකච්චො සඞ්ඝගතොපි: අචිත්තීකාරකතො ථෙරෙ භික්ඛූ අනාපුච්ඡා ධම්මං භණති, පඤ්හං විස්සජ්ජෙති, පාතිමොක්ඛං උද්දිසති, ඨිතකොපි භණති, බාහාවික්ඛෙපකොපි භණති, අන්තරඝරං පවිට්ඨොපි: ඉත්ථිං වා කුමාරිං වා එවමාහ ඉත්ථන්නාමෙ ඉත්ථංගොත්තෙ කිං අත්ථි? යාගු අත්ථි, භත්තං අත්ථි, ඛාදනීයං අත්ථි, කිං පිවිස්සාම, කිං ඛාදිස්සාම? කිං භුඤ්ජිස්සාම, කිං වා මෙ දස්සථාති විප්පලපති. අයං වුච්චති වාචසිකො අනාචාරො.[a]

පටිපක්ඛවසෙන පනස්ස ආචාරො වෙදිතබ්බො. අපිච භික්ඛු සගාරවො සප්පතිස්සො හිරොත්තප්පසම්පන්නො සුනිවත්ථො සුපාරුතො පාසාදිකෙන අභික්කන්තෙන පටික්කන්තෙන ආලොකිතෙන විලොකිතෙන සම්මිඤ්ජිතෙන පසාරිතෙන ඔක්ඛිත්තචක්ඛු ඉරියාපථ සම්පන්නො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙමත්තඤ්ඤූ ජාගරියානු යුත්තො සතිසම්පජඤ්ඤෙන සමන්නාගතො අප්පිච්ඡො සන්තුට්ඨො

a. මහානි-පුරභෙද-භි.

ආරද්ධවීරියො ආභිසමාචාරිකෙසු සක්කච්චකාරී ගරුචිත්තීකාර බහුලො විහරති, අයං වුච්චති ආචාරො. එවං තාව ආචාරො. වෙදිතබ්බො.

ගොචරො පන තිවිධො:-උපනිස්සයගොචරො ආරක්ඛගොචරො උපනිබන්ධගොචරොති. තත්ථ කතමො උපනිස්සයගොචරො? දසකථාවත්ථුගුණසමන්නාගතො කල්‍යාණමිත්තො. යං නිස්සාය අස්සුතං සුණාති සුතං පරියොදපෙති කඞ්ඛං විතරති දිට්ඨිං උජුං කරොති චිත්තං පසාදෙති, යස්ස වා පන අනුසික්ඛමානො සද්ධාය වඩ්ඪති සීලෙන සුතෙන චාගෙන පඤ්ඤාය වඩ්ඪති, අයං උපනිස්සය ගොචරො. කතමො ආරක්ඛගොචරො? ඉධ භික්ඛු අන්තරඝරං පවිට්ඨො වීථිං පටිපන්නො ඔක්ඛිත්තචක්ඛු යුගමත්තදස්සාවී සංවුතො ගච්ඡති, න හත්ථිං ඔලොකෙන්තො න අස්සං න රථං න පත්තිං න ඉත්ථිං න පුරිසං ඔලොකෙන්තො න උද්ධං ඔලොකෙන්තො න අධො ඔලොකෙන්තො න දිසාවිදිසං පෙක්ඛමානො ගච්ඡති, අයං ආරක්ඛ ගොචරො. කතමො උපනිබන්ධගොචරො? චත්තාරො සතිපට්ඨානා යත්ථ චිත්තං උපනිබන්ධති, වුත්තං හෙතං භගවතා:-"කො ච භික්ඛවෙ භික්ඛුනො ගොචරො සකො පෙත්තිකො විසයො යදිදං චත්තාරො සතිපට්ඨානා"ති[b] අයං වුච්චති උපනිබන්ධගොචරො. ඉති ඉමිනා ච ආචාරෙන ඉමිනා ච ගොචරෙන උපෙතො-පෙ-සමන්නාගතො, තෙන වුච්චති ආචාරගොචරසම්පන්නොති.

"අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවී"ති අණුප්පමාණෙසු අසඤ්චිච්ච ආපන්නසෙඛියඅකුසලචිත්තුප්පාදාදිභෙදෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සන සීලො. "සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූ"ති යං කිඤ්චි සික්ඛාපදෙසු සික්ඛිතබ්බං තං සබ්බං සම්මා ආදාය සික්ඛති. එත්ථ ච පාතිමොක්ඛ සංවරසංවුතොති එත්තාවතා ච පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය පාති මොක්ඛසංවරසීලං දස්සිතං, ආචාරගොචරසම්පන්නොති ආදි පන සබ්බං යථා පටිපන්නස්ස තං සීලං සම්පජ්ජති තං පටිපත්තිං දස්සෙතුං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති පාතිමොක්ඛසංවරසීලං.

යං පනෙතං තදනන්තරං "සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා"ති ආදිනා නයෙන දස්සිතං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. තත්ථ **සොති** සො පාතිමොක්ඛ සංවරසීලෙ ඨිතො භික්ඛු, **චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති** කාරණවසෙන චක්ඛූති ලද්ධවොහාරෙන රූපදස්සනසමත්ථෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වා; පොරාණා පනාහු:-චක්ඛු රූපං න පස්සති අචිත්තකත්තා, චිත්තං න පස්සති අචක්ඛුකත්තා ද්වාරාරම්මණසඞ්ඝට්ටෙ පන චක්ඛුප්පසාදවත්ථුකෙන[1] චිත්තෙන පස්සති-ඊදිසී පනෙසා ධනුනා

b. සංයුත්තනි-මහාවග්ග.

1. සී. I II & ම. I. පසාදවත්ථුකෙන.

විජම්භිතාදීසු විය සසම්භාරකථා නාම හොති. තස්මා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො. **න නිමිත්තග්ගාහීති** ඉත්ථිපුරිස නිමිත්තං වා සුභනිමිත්තාදිකං වා කිලෙසවත්ථුභූතං නිමිත්තං න ගණ්හාති, දිට්ඨමත්තෙ යෙව සණ්ඨාති. **නානුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහීති** කිලෙසානං අනුබ්‍යඤ්ජනතො පාකටභාවකරණතො අනුබ්‍යඤ්ජනන්ති ලද්ධවොහාරං හත්ථපාදසිත හසිත කථිතවිලොකිතාදිභෙදං ආකාරං න ගණ්හාති, යං තත්ථ භූතං තදෙව ගණ්හාති. චෙතියපබ්බතවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො විය: ථෙරං කිර චෙතියපබ්බතා අනුරාධපුරං පිණ්ඩචාරත්ථාය ආගච්ඡන්තං අඤ්ඤතරා කුලසුණ්හා සාමිකෙන සද්ධිං භණ්ඩිත්වා සුමණ්ඩිතපසාධිතා දෙවකඤ්ඤා විය කාලස්සෙව අනුරාධපුරතො නික්ඛමිත්වා ඤාතිඝරං ගච්ඡන්තී අන්තරාමග්ගෙ ථෙරං දිස්වා විපල්ලත්ථචිත්තා මහාහසිතං හසි. ථෙරො කිමෙතන්ති ඔලොකෙන්තො තස්සා දන්තට්ඨිකෙ අසුභසඤ්ඤං පටිලභිත්වා අරහත්තං පාපුණි. තෙන වුත්තං:-

> "තස්සා දන්තට්ඨිකං දිස්වා පුබ්බසඤ්ඤං අනුස්සරි,
> තත්ථෙව සො ඨිතො ථෙරො අරහත්තමපාපුණී"ති.

සාමිකොපි ඛො පනස්සා අනුමග්ගං ගච්ඡන්තො ථෙරං දිස්වා කාච්චි භන්තෙ ඉත්ථිං පස්සථාති පුච්ඡි. තං ථෙරො ආහ:-

> "නාභිජානාමි ඉත්ථී වා පුරිසො වා ඉතො ගතො,
> අපිච අට්ඨිසඞ්ඝාටො ගච්ඡතෙ ස මහාපථෙ"ති.

"**යත්වාධිකරණමෙනන්**"ති ආදිම්හි යං කාරණා යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියා සංවරස්ස හෙතු එතං පුග්ගලං සතිකවාටෙන චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංවුතං අපිහිතචක්ඛුද්වාරං හුත්වා විහරන්තං එතෙ අභිජ්ඣාදයො ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යුං අනුප්පබන්ධෙය්‍යුං, **තස්ස සංවරාය පටිපජ්ජතීති** තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස සතිකවාටෙන පිදහනත්ථාය පටිපජ්ජති. එවං පටිපජ්ජන්තො යෙව ච රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජතීතිපි වුච්චති. තත්ථ කිඤ්චාපි චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරො වා අසංවරො වා නත්ථි, නහි චක්ඛුප්පසාදං නිස්සාය සති වා මුට්ඨස්සච්චං වා උප්පජ්ජති. අපි ච යදා රූපාරම්මණං චක්ඛුස්ස ආපාථං ආගච්ඡති තදා භවඞ්ගෙ ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චං, තතො විපාකමනොධාතු සම්පටිච්ඡනකිච්චං, තතො විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු සන්තීරණකිච්චං, තතො කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු වොත්ථපනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති. තදනන්තරං ජවනං ජවති. තත්‍රාපි නෙව භවඞ්ගසමයෙ න ආවජ්ජනාදීනං අඤ්ඤතරසමයෙ සංවරො වා අසංවරො වා අත්ථි. ජවනක්ඛණෙ පන සචෙ දුස්සීල්‍යං වා මුට්ඨස්සච්චං වා අඤ්ඤාණං වා අක්ඛන්ති වා කොසජ්ජං වා උප්පජ්ජති අසංවරො හොති. එවං

හොන්තො පන සො චක්ඛුන්ද්‍රියෙ අසංවරොති වුච්චති. කස්මා? යස්මා තස්මිං සති ද්වාරම්පි අගුත්තං හොති භවඞ්ගම්පි ආවජ්ජනාදීනිපි වීථිචිත්තානි. යථා කිං? යථා නගරෙ චතුසු ද්වාරෙසු අසංවුතෙසු කිඤ්චාපි අන්තොඝරද්වාරකොට්ඨකගබ්භාදයො සුසංවුතා හොන්ති, තථාපි අන්තොනගරෙ සබ්බං භණ්ඩං අරක්ඛිතං අගොපිතමෙව හොති, නගරද්වාරෙන හි පවිසිත්වා චොරා යදිච්ඡන්ති තං[1] කරෙය්‍යුං. එවමෙව ජවනෙ දුස්සීල්‍යාදීසු උප්පන්නෙසු තස්මිං අසංවරෙ සති ද්වාරම්පි අගුත්තං හොති භවඞ්ගම්පි ආවජ්ජනාදීනිපි වීථිචිත්තානි. තස්මිං පන සීලාදීසු උප්පන්නෙසු ද්වාරම්පි ගුත්තං හොති භවඞ්ගම්පි ආවජ්ජනාදීනිපි වීථිචිත්තානි. යථා කිං? යථා නගරද්වාරෙසු සුසංවුතෙසු කිඤ්චාපි අන්තොඝරාදයො අසංවුතා හොන්ති, තථාපි අන්තොනගරෙ සබ්බං භණ්ඩං සුරක්ඛිතං සුගොපිතමෙව හොති, නගරද්වාරෙසු පිහිතෙසු චොරානං පවෙසො නත්ථි. එවමෙව ජවනෙ සීලාදීසු උප්පන්නෙසු ද්වාරම්පි ගුත්තං හොති භවඞ්ගම්පි ආවජ්ජනාදීනිපි වීථිචිත්තානි, තස්මා ජවනක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානො චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරොති වුත්තො. සොතෙන සද්දං සුත්වාති ආදීසුපි එසෙව නයො. එවමිදං සඞ්ඛෙපතො රූපාදීසු කිලෙසානුබන්ධනිමිත්තාදිග්ගාහපරිවජ්ජනලක්ඛණං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං.

ඉදානි ඉන්ද්‍රියසංවරසීලානන්තරං වුත්තෙ ආජීවපාරිසුද්ධිසීලෙ:- ආජීවහෙතු පඤ්ඤත්තානං ඡන්නං සික්ඛාපදානන්ති-යානි තානි "ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො අසන්තං අභූතං උත්තරිමනුස්සධම්මං උල්ලපති ආපත්ති පාරාජිකස්ස. ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා සඤ්චරිත්තං සමාපජ්ජති ආපත්ති සඞ්ඝාදිසෙසස්ස. ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා යො තෙ විහාරෙ වසති සො භික්ඛු අරහාති' භණති පටිවිජානන්තස්ස ආපත්ති ථුල්ලච්චයස්ස. ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා භික්ඛු පණීතභොජනානි අගිලානො අත්තනො අත්ථාය විඤ්ඤාපෙත්වා භුඤ්ජති ආපත්ති පාචිත්තියස්ස. ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා භික්ඛුනී පණීතභොජනානි අගිලානා අත්තනො අත්ථාය විඤ්ඤාපෙත්වා භුඤ්ජති ආපත්ති පාටිදෙසනීයස්ස. ආජීවහෙතු ආජීවකාරණා සූපං වා ඔදනං වා අගිලානො අත්තනො අත්ථාය විඤ්ඤාපෙත්වා භුඤ්ජති ආපත්ති දුක්කටස්සා"ති.[a] එවං පඤ්ඤත්තානි ඡ සික්ඛාපදානි. ඉමෙසං ඡන්නං සික්ඛාපදානං.

කුහනාති ආදීසු අයං පාළි:-"තත්ථ කතමා කුහනා? ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස ඉච්ඡාපකතස්ස යා පච්චය පටි

---

1. ම. II. යදිච්ඡිතං.
a. විනයපරිවාර-විපත්තිපච්චයවාර.

සෙධනසඞ්ඛාතෙන වා සාමන්තජප්පිතෙන වා ඉරියාපථස්ස වා ආඨපනා[1] ඨපනා සණ්ඨපනා භාකුටිතා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං, අයං වුච්චති කුහනා. තත්ථ කතමා ලපනා? ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස ඉච්ඡාපකතස්ස යා පරෙසං ආලපනා ලපනා සල්ලපනා උල්ලපනා සමුල්ලපනා උන්නහනා සමුන්නහනා උක්කාචනා සමුක්කාචනා අනුප්පියභාණිතා චාටුකම්‍යතා මුග්ගසූප්‍යතා පාරිභට්ටතා, අයං වුච්චති ලපනා. තත්ථ කතමා නෙමිත්තිකතා? ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස ඉච්ඡාපකතස්ස යං පරෙසං නිමිත්තං නිමිත්තකම්මං ඔභාසො ඔභාසකම්මං සාමන්තජප්පා පරිකථා, අයං වුච්චති නෙමිත්තිකතා. තත්ථ කතමා නිප්පෙසිකතා? ලාභ සක්කාරසිලොක සන්නිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස ඉච්ඡාපකතස්ස යා පරෙසං අක්කොසනා වම්භනා ගරහණා උක්ඛෙපනා සමුක්ඛෙපනා ඛිපනා සංඛිපනා පාපනා සම්පාපනා අවණ්ණහාරිතා පරපිට්ඨිමංසිකතා, අයං වුච්චති නිප්පෙසිකතා. තත්ථ කතමා ලාභෙන ලාභං නිජිගිංසනතා? ලාභසක්කාරසිලොක සන්නිස්සිතො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො ඉතො ලද්ධං ආමිසං අමුත්‍ර හරති, අමුත්‍ර වා ලද්ධං ආමිසං ඉධාහරති, යා එවරූපා ආමිසෙන ආමිසස්ස එට්ඨි ගවෙට්ඨි පරියෙට්ඨි එසනා ගවෙසනා පරියෙසනා, අයං වුච්චති ලාභෙන ලාභං නිජිගිංසනතා"ති.[a]

ඉමිස්සා පන පාළියා එවමත්ථො වෙදිතබ්බො:–කුහනනිද්දෙසෙ තාව "**ලාභ සක්කාර සිලොක සන්නිස්සිතස්සා**"ති ලාභඤ්ච සක්කාරඤ්ච කිත්තිසද්දඤ්ච සන්නිස්සිතස්ස, පත්ථයන්තස්සාති අත්ථො. **පාපිච්ඡස්සා**ති අසන්තගුණදීපනකාමස්ස. **ඉච්ඡාපකතස්සා**ති ඉච්ඡාය අපකතස්ස, උපද්දුතස්සාති අත්ථො. ඉතො පරං යස්මා පච්චයපටිසෙධන සාමන්තජප්පන ඉරියාපථසන්නිස්සිතවසෙන මහානිද්දෙසෙ තිවිධං කුහනවත්ථු ආගතං, තස්මා තිවිධම්පෙතං දස්සෙතුං පච්චයපටිසෙධනසඞ්ඛාතෙන වාති එවමාදි ආරද්ධං. තත්ථ චීවරාදීහි නිමන්තිතස්ස තදත්ථිකස්සෙව සතො පාපිච්ඡතං නිස්සාය පටික්ඛිපනෙන තෙ ච ගහපතිකෙ අත්තනි සුප්පතිට්ඨිතසද්ධෙ ඤත්වා පුන තෙසං 'අහො අය්‍යො අප්පිච්ඡො න කිඤ්චි පතිගණ්හිතුං ඉච්ඡති, සුලද්ධං වත නො අස්ස සචෙ අප්පමත්තකම්පි කිඤ්චි පතිගණ්හෙය්‍යා'ති–නානාවිධෙහි උපායෙහි පණීතානි චීවරාදීනි උපනෙන්තානං තදනුග්ගහකාමතංයෙව ආවිකත්වා පටිග්ගහණෙන ච තතොප්පභුති අපි සකටභාරෙහි උපනාමන හෙතුභූතං විම්හාපනං පච්චයපටිසෙධනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං.

වුත්තම්පි චෙතං මහානිද්දෙසෙ:–"කතමං පච්චයපටිසෙධන සඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධ ගහපතිකා භික්ඛුං නිමන්තෙන්ති චීවරපිණ්ඩ

---

1. අඨපනා-(සබ්බත්ථ.) 2. ම. II. පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතං.

a. මහානි-පුරාභෙද-ස.

පාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරෙහි, සො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො අත්ථිකො චීවර-පෙ-පරික්ඛාරානං භිය්‍යොකම්‍යතං උපාදාය චීවරං පච්චක්ඛාති, පිණ්ඩපාතං-පෙ-සෙනාසනං ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං පච්චක්ඛාති. සො එවමාහ:-කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන චීවරෙන, එතං සාරුප්පං යං සමණො සුසානා වා සඞ්කාරකූටා වා පාපණිකා වා නන්තකානි උච්චිනිත්වා සඞ්ඝාටිං කත්වා ධාරෙය්‍ය. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන පිණ්ඩපාතෙන, එතං සාරුප්පං යං සමණො උඤ්ඡාචරියාය පිණ්ඩියාලොපෙන ජීවිකං කප්පෙය්‍ය. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන සෙනාසනෙන, එතං සාරුප්පං යං සමණො රුක්ඛමූලිකො වා අස්ස අබ්භොකාසිකො වා. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරෙන, එතං සාරුප්පං යං සමණො පූතිමුත්තෙන වා හරීටකඛණ්ඩෙන වා ඔසධං කරෙය්‍යාති. තදුපාදාය ලූඛං චීවරං ධාරෙති, ලූඛං පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජති, ලූඛං සෙනාසනං පටිසෙවති, ලූඛං ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං පටිසෙවති. තමෙනං ගහපතිකා එවං ජානන්ති:-අයං සමණො අප්පිච්ඡො සන්තුට්ඨො පවිවිත්තො අසංසට්ඨො ආරද්ධවිරියො ධුතවාදොති. භිය්‍යො භිය්‍යො නිමන්තෙන්ති චීවර-පෙ-පරික්ඛාරෙහි. සො එවමාහ:-"තිණ්ණං සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති-සද්ධාය සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති, දෙය්‍යධම්මස්ස-පෙ-දක්ඛිණෙය්‍යානං සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති, තුම්හාකඤ්චෙවායං සද්ධා අත්ථි, දෙය්‍යධම්මො ච සංවිජ්ජති, අහඤ්ච පටිග්ගාහකො, සචාහං න පටිග්ගහෙස්සාමි එවං තුම්හෙ පුඤ්ඤෙන පරිබාහිරා භවිස්සථ, න මය්හං ඉමිනා අත්ථො, අපි ච තුම්හාකංයෙව අනුකම්පාය පටිග්ගණ්හාමීති. තදුපාදාය බහුම්පි චීවරං පටිග්ගණ්හාති, බහුම්පි පිණ්ඩපාතං-පෙ-භෙසජ්ජපරික්ඛාරං පටිග්ගණ්හාති. යා එවරූපා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං ඉදං වුච්චති පච්චයපටිසෙධනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු"ති.[a]

පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො උත්තරිමනුස්සධම්මාධිගමපරිදීපනවාචාය තථා තථා විම්හාපනං සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං. යථාහ:-"කතමං සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධෙකච්චො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො සම්භාවනාධිප්පායො එවං මං ජනො සම්භාවෙස්සතීති අරියධම්මසන්නිස්සිතං වාචං භාසති, යො එවරූපං චීවරං ධාරෙති සො සමණො මහෙසක්ඛොති භණති, යො එවරූපං පත්තං-පෙ-ලොහථාලකං-පෙ-ධම්මකරකං-පෙ-පරිස්සාවනං-පෙ-කුඤ්චිකං-පෙ-කායබන්ධනං-පෙ-උපාහනං ධාරෙති සො සමණො මහෙසක්ඛොති භණති, යස්ස එවරූපො උපජ්ඣායො-පෙ-ආචරියො-පෙ-සමානුපජ්ඣායකා සමානාචරියකා මිත්තා සන්දිට්ඨා සම්භත්තා සහායා සො සමණො මහෙසක්ඛොති භණති, යො එව

[a] මහානි-පුරභෙද-නි.

රූපෙ විහාරෙ වසති සො සමණො මහෙසක්ඛොති භණති, යො එවරූපෙ අඩ්ඪයොගෙ පාසාදෙ–පෙ–හම්මියෙ–පෙ–ගුහාය–පෙ–ලෙණෙ–පෙ–කුටියා–පෙ–කූටාගාරෙ-පෙ-අට්ටෙ-පෙ-මාළෙ-පෙ-උද්දණ්ඩෙ-පෙ-උපට්ඨානසාලායං–පෙ–මණ්ඩපෙ–පෙ–රුක්ඛමූලෙ වසති සො සමණො මහෙසක්ඛොති භණති; අථවා කොරජිකකොරජිකො භාකුටිකභාකුටිකො කුහකුහකො ලපලපො මුඛසම්භාවිතො[1] අයං සමණො ඉමාසං එවරූපානං සන්තානං විහාරසමාපත්තීනං ලාභීති තාදිසං[2] ගම්භීරං ගූළ්හං නිපුණං පටිච්ඡන්නං ලොකුත්තරං සුඤ්ඤතාපටිසංයුත්තං කථං කථෙති. යා එවරූපා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං, ඉදං වුච්චති සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූ"ති.a

පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො සම්භාවනාධිප්පායකතෙන ඉරියාපථෙන විම්හාපනං ඉරියාපථසන්නිස්සිතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං. යථාහ:–"කතමං ඉරියාපථසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධෙකච්චො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො සම්භාවනාධිප්පායො එවං මං ජනො සම්භාවෙස්සතීති ගමනං සණ්ඨපෙති ඨානං සණ්ඨපෙති නිසජ්ජං සණ්ඨපෙති[3] සයනං සණ්ඨපෙති පණිධාය ගච්ඡති පණිධාය තිට්ඨති පණිධාය නිසීදති පණිධාය සෙය්‍යං කප්පෙති සමාහිතො විය ගච්ඡති සමාහිතො විය තිට්ඨති සමාහිතො විය නිසීදති සමාහිතො විය සෙය්‍යං කප්පෙති ආපාථකජ්ඣායී ච හොති. යා එවරූපා ඉරියාපථස්ස ආඨපනා ඨපනා සණ්ඨපනා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං, ඉදං වුච්චති ඉරියාපථසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූ"ති.b

තත්ථ **පච්චයපටිසෙධනසඞ්ඛාතෙනා**ති: පච්චයපටිසෙධනන්ති එවං සඞ්ඛාතෙන, පච්චයපටිසෙධනෙන වා සඞ්ඛාතෙන. **සාමන්තජප්පිතෙනා**ති: සමීපභණිතෙන. **ඉරියාපථස්ස වා**ති: චතුඉරියාපථස්ස. **ආඨපනා**ති: ආදිට්ඨපනා, ආදරෙන වා ඨපනා. **ඨපනා**ති: ඨපනාකාරො. **සණ්ඨපනා**ති: අභිසඞ්ඛරණං–පාසාදිකභාවකරණන්ති වුත්තං හොති. **භාකුටිකා**ති: පධානපරිමපිතභාවදස්සනෙන[4] භාකුටිකරණං–මුඛසඞ්කොචොති වුත්තං හොති. භාකුටිකරණං සීලමස්සාති භාකුටිකො, භාකුටිකස්ස භාවො භාකුටියං. **කුහනා**ති: විම්හාපනා. කුහස්ස ආයනා කුහායනා. කුහිතස්ස භාවො කුහිතත්තන්ති.

ලපනානිද්දෙසෙ:–**ආලපනා**ති: විහාරං ආගතෙ මනුස්සෙ දිස්වා කිමත්ථාය භොන්තො ආගතා? කිං භික්ඛූ නිමන්තෙතුං? යදි එවං ගච්ඡථ අහං පච්ඡතො ගහෙත්වා ආගච්ඡාමීති, එවං ආදිතොව ලපනා.

1. සී. II. & මු. II. මුඛසම්භාවිතො.
2. ම· II. එතාදිසං
3. සී. I. II & ම. II. ගමනං සණ්ඨපෙති-සයනං සණ්ඨපෙති.
4. සී. I. II. & ම. I පධානපුරිමට්ඨිතභාවදස්සනෙන

a. b. මහානි-පුරා-නි.

අථවා අත්තානං උපනෙත්වා අහං තිස්සො, මයි රාජා පසන්නො, මයි අසුකො ච අසුකො ච රාජමහාමත්තො පසන්නොති, එවං අත්තුපනායිකා ලපනා ආලපනා. **ලපනා**ති: පුට්ඨස්ස සතො වුත්තප්පකාරමෙව ලපනා. **සල්ලපනා**ති: ගහපතිකානං උක්කණ්ඨනෙ භීතස්ස ඔකාසං දත්වා දත්වා සුට්ඨු ලපනා. **උල්ලපනා**ති: මහාකුටුම්බිකො මහානාවිකො මහාදානපතීති එවං උද්ධං කත්වා ලපනා. **සමුල්ලපනා**ති: සබ්බතො භාගෙන උද්ධං කත්වා ලපනා. **උන්නහනා**ති: ‘උපාසකා පුබ්බෙ ඊදිසෙ කාලෙ නවදානං දෙථ, ඉදානි කිං න දෙථා’ති එවං යාව ‘දස්සාම භන්තෙ ඔකාසං න ලභාමා’ති ආදීනි වදන්ති තාව උද්ධං උද්ධං නහනා–වෙඨනාති වුත්තං හොති. අථවා උච්ඡුහත්ථං දිස්වා කුතො ආභතං උපාසකාති පුච්ඡති. උච්ඡුඛෙත්තතො භන්තෙති. කිං තත්ථ උච්ඡු මධුරන්ති. ඛාදිත්වා භන්තෙ ජානිතබ්බන්ති. න උපාසක භික්ඛුස්ස උච්ඡුං දෙථාති වත්තුං වට්ටතීති. යා එවරූපා නිබ්බෙඨෙන්තස්සාපි වෙඨනකථා සා උන්නහනා. සබ්බතොභාගෙන පුනප්පුනං උන්නහනා[1] **සමුන්නහනා**. **උක්කාචනා**ති: එවං කුලං මං එව ජානාති, සචෙ එත්ථ දෙය්‍යධම්මො උප්පජ්ජති මය්හං එව දෙතීති එවං උක්ඛිපිත්වා කාචනා උක්කාචනා–උද්දීපනාති වුත්තං හොති. තෙලකන්දරිකා වත්ථුචෙත්ථ වත්තබ්බං. සබ්බතොභාගෙන පන පුනප්පුනං උක්කාචනා **සමුක්කාචනා**. **අනුප්පියභාණිතා**ති: සච්චානුරූපං ධම්මානුරූපං වා අනවලොකෙත්වා පුනප්පුනං පියභණනමෙව. **චාටුකම්‍යතා**ති: නීචවුත්තිතා, අත්තානං හෙට්ඨතො හෙට්ඨතො ඨපෙත්වා පවත්තනං. **මුග්ගසූප්‍යතා**ති: මුග්ගසූපසදිසතා. යථා හි මුග්ගෙසු පච්චමානෙසු කොචිදෙව න පච්චති අවසෙසා පච්චන්ති එවං යස්ස පුග්ගලස්ස වචනෙ කිඤ්චිදෙව සච්චං හොති සෙසං අලිකං, අයං පුග්ගලො මුග්ගසූප්‍යොති වුච්චති, තස්ස භාවො මුග්ගසූප්‍යතා. **පාරිභට්ටතා**ති: පාරිභට්ටනාවො–යො හි කුලදාරකෙ ධාතී විය අඞ්කෙන වා ඛන්ධෙන වා පරිභටති ධාරෙතීති අත්ථො. තස්ස පරිභටස්ස කම්මං පාරිභට්ටං, පාරිභට්ටස්ස භාවො පාරිභට්ටතාති.

නෙමිත්තිකතා නිද්දෙසෙ:–**නිමිත්ත**න්ති: යං කිඤ්චි පරෙසං පච්චයදානසඤ්ඤජනකං කායවචීකම්මං. **නිමිත්තකම්ම**න්ති: ඛාදනීයං ගහෙත්වා ගච්ඡන්තෙ දිස්වා කිං ඛාදනීයං ලභිත්ථාති ආදිනා නයෙන නිමිත්තකරණං **ඔභාසො**ති: පච්චයපටිසංයුත්තකථා. **ඔභාසකම්ම**න්ති: වච්ඡපාලකෙ දිස්වා කිං ඉමෙ වච්ඡා ඛීරගොවච්ඡා උදාහු තක්කගොවච්ඡාති පුච්ඡිත්වා ඛීරගොවච්ඡා භන්තෙති වුත්තෙ න ඛීරගොවච්ඡා යදි ඛීරගොවච්ඡා සියුං භික්ඛූපි ඛීරං ලභෙය්‍යුන්ති එවමාදිනා නයෙන තෙසං දාරකානං මාතාපිතූනං නිවෙදෙත්වා ඛීරදාපනාදිකං ඔභාසකරණං. **සාමන්තජප්පා**ති: සමීපං **කත්වා** ජප්පනං. කුලූපගභික්ඛුවත්ථු චෙත්ථ වත්තබ්බං. කුලූපගො කිර භික්ඛු භුඤ්ජිතුකාමො ගෙහං පවි

1. සී. I. II. III. පුනප්පුනුන්නහනා.

සිත්වා නිසීදි තං දිස්වා අදාතුකාමා සරණී තණ්ඩුලා නත්ථීති භණන්තී තණ්ඩුලෙ ආහරිතුකාමා විය පටිවිස්සකඝරං ගතා. භික්ඛු අන්තොගබ්භං පවිසිත්වා ඔලොකෙන්තො කවාටකොණෙ උච්ඡුං භාජනෙ ගුළං පිටකෙ ලොණමච්ඡඵාලෙ කුම්භියං තණ්ඩුලෙ ඝටෙ ඝතං දිස්වා නික්ඛමිත්වා නිසීදි. සරණී තණ්ඩුලෙ නාලත්ථන්ති ආගතා. භික්ඛු උපාසිකෙ අජ්ජ භික්ඛා න සම්පජ්ජිස්සතීති පටිගච්චෙව නිමිත්තං අද්දසන්ති ආහ. කිං භන්තෙති? කවාටකොණෙ නික්ඛිත්තං උච්ඡුං විය සප්පං අද්දසං, තං පහරිස්සාමීති ඔලොකෙන්තො භාජනෙ ඨපිතගුළපිණ්ඩකො විය පාසාණලෙඩ්ඩුකො, පහටෙන සප්පෙන කතං පිටකෙ නික්ඛිත්ත ලොණමච්ඡඵාලසදිසං ඵණං, තස්ස තං ලෙඩ්ඩුං ඩංසිතුකාමස්ස[1] කුම්භියා තණ්ඩුලසදිසෙ දන්තෙ, අථස්ස කුපිතස්ස ඝටෙ පක්ඛිත්තඝතසදිසං මුඛතො නික්ඛමන්තං විසමිස්සකං ඛෙළන්ති. සා න සක්කා මුණ්ඩකං වඤ්චෙතුන්ති උච්ඡුං දත්වා ඔදනං පචිත්වා ඝතගුළමච්ඡෙහි සද්ධිං අදාසීති. එවං සමීපං කත්වා ජප්පනං සාමන්තජප්පාති වෙදිතබ්බා. **පරිකථා**ති: යථා තං ලභති තථා පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා කථනන්ති.

නිප්පෙසිකතා නිද්දෙසෙ:-**අක්කොසනා**ති: දසහි අක්කොසවත්ථූහි අක්කොසනා. **වම්භනා**ති: පරිභවිත්වා කථනං. **ගරහණා**ති: අස්සද්ධො අප්පසන්නොති ආදිනා නයෙන දොසාරොපනා. **උක්ඛෙපනා**ති: මා එතං එත්ථ කථෙථාති වාචාය උක්ඛිපනං. සබ්බතො භාගෙන සවත්ථුකං සහෙතුකං කත්වා උක්ඛෙපනා **සමුක්ඛෙපනා**. අථවා අදෙන්තං අහො දානපතීති එවං උක්ඛිපනං **උක්ඛෙපනා**. මහාදානපතීති එවං සුට්ඨු උක්ඛෙපනා **සමුක්ඛෙපනා**. **ඛිපනා**ති: කිං ඉමස්ස ජීවිතං බීජභොජිනොති එවං උප්පණ්ඩනා. **සංඛිපනා**ති: කිං ඉමං අදායකොති භණථ, යො නිච්චකාලං සබ්බෙසම්පි නත්ථීති වචනං දෙතීති එවං සුට්ඨුතරං උප්පණ්ඩනා. **පාපනා**ති: අදායකත්තස්ස අවණ්ණස්ස වා පාපනා. සබ්බතො භාගෙන පාපනා **සම්පාපනා**. **අවණ්ණහාරිතා**ති: එවං මෙ අවණ්ණභයාපි දස්සතීති ගෙහතො ගෙහං ගාමතො ගාමං ජනපදතො ජනපදං අවණ්ණහරණං. **පරපිට්ඨිමංසිකතා**ති: පුරතො මධුරං භණිත්වා පරම්මුඛෙ අවණ්ණභාසිතං. එසා හි අභිමුඛං ඔලොකෙතුං අසක්කොන්තස්ස පරම්මුඛානං පිට්ඨිමංස ඛාදනමිව හොති. තස්මා පරපිට්ඨිමංසිකතාති වුත්තා. **අයං වුච්චති නිප්පෙසිකතා**ති: අයං යස්මා වෙළුපෙසිකා විය අබ්භඞ්ගං පරස්ස ගුණං නිප්පෙසෙති නිපුඤ්ඡති, යස්මා වා ගන්ධජාතං නිපිංසිත්වා ගන්ධමග්ගනා විය පරගුණෙ නිපිංසිත්වා විචුණ්ණෙත්වා එසා ලාභමග්ගනා හොති තස්මා නිප්පෙසිකතාති වුච්චතීති.

ලාභෙන ලාභං නිජිගීසනතා නිද්දෙසෙ:- **නිජිගීසනතා**ති: මග්ගනා. **ඉතො ලද්ධ**න්ති: ඉමස්මා ගෙහා ලද්ධං. **අමුත්රා**ති: අමුකම්හි

---

1. ඩසිතුකාමස්ස -(බහුලං)

ගෙහෙ. **එසතීති**: ඉච්ඡති. **ගවෙසතීති**: මග්ගති. **පරියෙසතීති**: පුනප්පුන මග්ගති. ආදිතො පට්ඨාය ලද්ධං ලද්ධං භික්ඛං තත්‍ර තත්‍ර කුලදාරකානං දත්වා අන්තෙන ඛීරයාගුං ලභිත්වා ගතභික්ඛු වත්ථුචෙත්ථ කථෙතබ්බං. එසනාදීනි එසිආදීනං වෙවචනානි. තස්මා එසතීති එසති ගවෙසතීති ගවෙසති පරියෙසතීති පරියෙසති ඉච්චෙවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. අයං කුහනාදීනං අත්ථො. ඉදානි **එවමාදීනං ච පාපධම්මාන**න්ති: එත්ථ "යථා වා පනෙකෙ භොන්තො සමණබ්‍රාහ්මණා සද්ධාදෙය්‍යානි භොජනානි භුඤ්ජිත්වා තෙ එවරූපාය තිරච්ඡානවිජ්ජාය මිච්ඡාජීවෙන ජීවිකං කප්පෙන්ති, සෙය්‍යථිදං: අඞ්ගං නිමිත්තං උප්පාතං සුපිනං ලක්ඛණං මූසිකච්ඡින්නං අග්ගිහොමං දබ්බිහොම"න්ති.[a] ආදිනා නයෙන බ්‍රහ්මජාලෙ වුත්තානං අනෙකෙසං පාපධම්මානං ගහණං වෙදිතබ්බං. ඉති යවායං ඉමෙසං ආජීවහෙතු පඤ්ඤත්තානං ඡන්නං සික්ඛාපදානං වීතික්කමවසෙන ඉමෙසඤ්ච කුහනා ලපනා නෙමිත්තිකතා නිප්පෙසිකතා ලාභෙන ලාභං නිජිගිංසනතාති එවමාදීනං පාපධම්මානං වසෙන පවත්තො මිච්ඡාජීවො, තස්මා සබ්බප්පකාරාපි මිච්ඡාජීවා යා විරති ඉදං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං. තත්‍රායං වචනත්ථො:-එතං ආගම්ම ජීවන්තීති ආජීවො. කො සො? පච්චයපරියෙසනවායාමො. පාරිසුද්ධීති පරිසුද්ධතා, ආජීවස්ස පාරිසුද්ධි ආජීවපාරිසුද්ධි.

ඉති ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං.

යං පනෙතං තදනන්තරං පච්චයසන්නිස්සිතසීලං වුත්තං, තත්ථ **පටිසඞ්ඛා යොනිසො**ති: උපායෙන පථෙන පටිසඞ්ඛාය ඤත්වා-පච්චවෙක්ඛිත්වාති අත්ථො. එත්ථ ච සීතස්ස පටිඝාතායාති ආදිනා නයෙන වුත්තං පච්චවෙක්ඛණමෙව යොනිසො පටිසඞ්ඛායාති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **චීවර**න්ති: අන්තරවාසකාදීසු යං කිඤ්චි. **පටිසෙවතී**ති: පරිභුඤ්ජති, නිවාසෙති වා පාරුපති වා. **යාවදෙවා**ති: පයොජනාවධිපරිච්ඡෙදනියමවචනං. එත්තකමෙව හි යොගිනො චීවරපටිසෙවනෙ පයොජනං, යදිදං සීතස්ස පටිඝාතායාති ආදි, න ඉතො භිය්‍යො. **සීතස්සා**ති: අජ්ඣත්තධාතුක්ඛොභවසෙන වා බහිද්ධා උතුපරිණාමවසෙන වා උප්පන්නස්ස යස්ස කස්සචි. **පටිඝාතායා**ති; පටිහනනත්ථං, යථා සරීරෙ ආබාධං න උප්පාදෙති, එවං තස්ස විනොදනත්ථං. සීතබ්භාහතෙ හි සරීරෙ වික්ඛිත්තචිත්තො යොනිසො පදහිතුං න සක්කොති, තස්මා සීතස්ස පටිඝාතාය චීවරං පටිසෙවිතබ්බන්ති භගවා අනුඤ්ඤාසි. එස නයො සබ්බත්ථ. කෙවලං හෙත්ථ **උණ්හස්සා**ති: අග්ගිසන්තාපස්ස. තස්ස පන වනදාහාදීසු සම්භවො වෙදිතබ්බො. ඩංසමකසවාතාතපසිරිංසප**සම්ඵස්සාන**න්ති-එත්ථ පන **ඩංසා**ති: ඩංසනමක්ඛිකා, අන්ධමක්ඛිකාති පි වුච්චන්ති. **මකසා** මකසායෙව. **වාතා**ති;

---

a. දී-නි-බ්‍රහ්මජාලසු.

සරජඅරජාදිභෙදා. **ආතපොති**: සූරියාතපො. **සිරිංසපාති**: යෙ කෙචි සරන්තා ගච්ඡන්ති දීඝජාතිකා සප්පාදයො. තෙසං දට්ඨසම්ඵස්සො ච ඵුට්ඨසම්ඵස්සො චාති දුවිධො සම්ඵස්සො. සො පි චීවරං පාරුපිත්වා නිසින්නං න බාධති. තස්මා තාදිසෙසු ඨානෙසු තෙසං පටිඝාතත්ථාය පටිසෙවති. **යාවදෙවාති**: පුන එතස්ස වචනං නියත පයොජනාවධි පරිච්ඡෙදදස්සනත්ථං. හිරිකොපීනපටිච්ඡාදනං හි නියතපයොජනං, ඉතරානි කදාචි කදාචි හොන්ති. තත්ථ **හිරිකොපීන**න්ති: තං තං සම්බාධට්ඨානං. යස්මිං යස්මිං හි අඞ්ගෙ විවරියමානෙ හිරි කුප්පති විනස්සති තං තං හිරිකොපනතො හිරිකොපීනන්ති වුච්චති, තස්ස හිරිකොපීනස්ස පටිච්ඡාදනත්ථන්ති හිරිකොපීනපටිච්ඡාදනත්ථං. හිරිකොපීනං පටිච්ඡාදනත්ථන්තිපි පාඨො.

පිණ්ඩපාතන්ති: යං කිඤ්චි ආහාරං-යො හි කොචි ආහාරො භික්ඛුනො පිණ්ඩොල්‍යෙන පත්තෙ පතිතත්තා පිණ්ඩපාතොති වුච්චති. පිණ්ඩානං වා පාතො පිණ්ඩපාතො-තත්ථ තත්ථ ලද්ධානං භික්ඛානං සන්නිපාතො සමූහොති වුත්තං හොති. **නෙව දවායාති**: න ගාමදාරකාදයො විය දවත්ථං-කීළානිමිත්තන්ති වුත්තං හොති. **න මදායාති**: න මුට්ඨිකමල්ලාදයො විය මදත්ථං-බලමදනිමිත්තං පොරිසමදනිමිත්තං චාති වුත්තං හොති. **න මණ්ඩනායාති**: න අන්තෙපුරිකවෙසියාදයො විය මණ්ඩනත්ථං-අඞ්ගපච්චඞ්ගානං පීණභාවනිමිත්තන්ති වුත්තං හොති. **න විභූසනායාති**: න නටනච්චකාදයො විය විභූසනත්ථං-පසන්නච්ඡවිවණ්ණතා නිමිත්තන්ති වුත්තං හොති. එත්ථ ච නෙව දවායාති එතං මොහූපනිස්සයපහාණත්ථං වුත්තං; න මදායාති එතං දොසූපනිස්සයපහාණත්ථං, න මණ්ඩනාය න විභූසනායාති එතං රාගූපනිස්සයපහාණත්ථං, නෙවදවාය න මදායාතිචෙතං අත්තනො සංයොජනුප්පත්තිපටිසෙධනත්ථං, න මණ්ඩනාය න විභූසනායාති එතං පරස්සපි සංයොජනුප්පත්ති පටිසෙධනත්ථං, චතූහිපි චෙතෙහි අයොනිසො පටිපත්තියා කාමසුඛල්ලිකානුයොගස්ස ච පහාණං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **යාවදෙවාති**: වුත්තත්ථමෙව. **ඉමස්ස කායස්සාති**: එතස්ස චතුමහාභූතිකස්ස රූපකායස්ස. **ඨිතියාති**: පබන්ධට්ඨිතත්ථං. **යාපනායාති**: පවත්තියා අවිච්ඡෙදනත්ථං චිරකාලඨිතත්ථං වා-ඝරූපත්ථම්භමිව හි ජිණ්ණඝරසාමිකො, අක්ඛබ්භඤ්ජනමිව ච සාකටිකො, කායස්ස ඨිතත්ථං යාපනත්ථඤ්චෙස පිණ්ඩපාතං පටිසෙවති න දවමදමණ්ඩනවිභූසනත්ථං; අපිච ඨිතීති ජීවිතින්ද්‍රියස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා ඉමස්ස කායස්ස ඨිතියා යාපනායාති එත්තාවතා එතස්ස කායස්ස ජීවිතින්ද්‍රියපවත්තාපනත්ථන්තිපි වුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං. **විහිංසූපරතියාති**: විහිංසා නාම ජිඝච්ඡා ආබාධනට්ඨෙන, තස්සා උපරමත්ථම්පෙස පිණ්ඩපාතං පටිසෙවති වණාලෙපනමිව උණ්හසීතාදිසු තප්පටිකාරං විය ච. **බ්‍රහ්මචරියානුග්ගහායාති**: සකල සාසනබ්‍රහ්මචරියස්ස මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස ච අනුග්ගහත්ථං-අයං හි පිණ්ඩපාතපටිසෙවනපච්චයා කායබලං නිස්සාය සික්ඛාත්ත

යානුයොගවසෙන භවකන්තාර නිත්ථරණත්ථං පටිපජ්ජන්තො බ්‍රහ්මචරියානුග්ගහාය පටිසෙවති, කන්තාරනිත්ථරණත්ථිකා පුත්තමංසං විය නදීනිත්ථරණත්ථිකා කුල්ලං විය, සමුද්දනිත්ථරණත්ථිකා නාවමිවච. **ඉති පුරාණඤ්ච වෙදනං පටිහඞ්ඛාමි නවඤ්ච වෙදනං න උප්පාදෙස්සාමීති**: එවං ඉමිනා පිණ්ඩපාතපටිසෙවනෙන පුරාණඤ්ච ජිඝච්ඡා වෙදනං පටිහඞ්ඛාමි නවඤ්ච අපරිමිතභොජනපච්චයං ආහරහත්ථක අලංසාටක තත්ථවට්ටක කාකමාසක භුත්තවමිතක බ්‍රාහ්මණානං අඤ්ඤතරො විය න උප්පාදෙස්සාමීතිපි පටිසෙවති, භෙසජ්ජමිව ගිලානො. අථවා යා අධුනා අසප්පායාපරිමිතභොජනං නිස්සාය පුරාණ කම්මපච්චයවසෙන උප්පජ්ජනතො පුරාණවෙදනාති වුච්චති, සප්පාය පරිමිතභොජනෙන තස්සා පච්චයං විනාසෙන්තො තං පුරාණඤ්ච වෙදනං පටිහඞ්ඛාමි. යාචායං අධුනා කතං අයුත්තපරිභොග කම්මූපචයං නිස්සාය ආයතිං උප්පජ්ජනතො නවවෙදනාති වුච්චති, යුත්තපරිභොගවසෙන තස්සා මූලං අනිබ්බත්තෙන්තො තං නවඤ්ච වෙදනං න උප්පාදෙස්සාමීති. එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. එත්තාවතා ච යුත්තපරිභොගසඞ්ගහො අත්තකිලමථානුයොගප්පහානං ධම්මිකසුඛාපරිච්චාගොච දීපිතො හොතීති වෙදිතබ්බො. **යාත්‍රා ච මෙ භවිස්සතීති**: හිතපරිමිතපරිභොගෙන[1] ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකස්ස ඉරියාපථභඤ්ජකස්ස වා පරිස්සයස්ස අභාවතො චිරකාලගමන සඞ්ඛාතා යාත්‍රාච මෙ භවිස්සති ඉමස්ස පච්චයායත්තවුත්තිනො කායස්සාති පි පටිසෙවති, යාප්‍යරොගී විය තප්පච්චයං. **අනවජ්ජතා ච ඵාසුවිහාරො චාති**: අයුත්ත පරියෙසන පටිග්ගහණ පරිභොග පරිවජ්ජනෙන අනවජ්ජතා, පරිමිත පරිභොගෙන ඵාසුවිහාරො. අසප්පායා පරිමිත භොජනපච්චයා[2] අරති තන්දි විජම්භිකා විඤ්ඤූගරහාදි දොසාභාවෙන වා අනවජ්ජතා, සප්පායපරිමිතභොජනපච්චයා කායබලසම්භවෙන ඵාසුවිහාරො. යාවදත්ථ උදරාවදෙහක භොජන පරිවජ්ජනෙන වා සෙය්‍යසුඛ ඵස්සසුඛ මිද්ධසුඛාදීනං[3] පහානතො අනවජ්ජතා, චතු පඤ්චාලොපමත්තඌනභොජනෙන චතුඉරියාපථයොග්ගභාවපටිපාදනතො ඵාසුවිහාරො ච මෙ භවිස්සතීතිපි පටිසෙවති වුත්තම්පි හෙතං:–

චත්තාරො පඤ්ච ආලොපෙ අභුත්වා උදකං පිවෙ,
අලං ඵාසු විහාරාය පහිතත්තස්ස භික්ඛුනොති.[a]

එත්තාවතා ච පයොජනපරිග්ගහො මජ්ඣිමා ච පටිපදා දීපිතා හොතීති වෙදිතබ්බා.

---

1. සී. II. මිතපරිභොගෙන & සී. III. හිතපරිමිත-පෙ-න.
2. සී. I. II. පරිභොගපච්චයා.
3. සී. II & ම I. II. මිද්ධසුඛානං.
a. ථෙරගාථා-සාරිපුත්තත්ථෙර.

සෙනාසනන්ති: සෙනඤ්ච ආසනඤ්ච-යත්ථ යත්ථ හි සෙති විහාරෙ වා අඩ්ඪයොගාදිම්හි වා තං සෙනං, යත්ථ යත්ථ ආසති නිසීදති තං ආසනං, තං එකතො කත්වා සෙනාසනන්ති වුච්චති. **උතුපරිස්සයවිනොදනං පටිසල්ලානාරාමත්ථන්**ති: පරිසහනට්ඨෙන උතුයෙව උතුපරිස්සයො, උතුපරිස්සයවිනොදනත්ථඤ්ච පටිසල්ලානාරාමත්ථඤ්ච-යො සරීරාබාධචිත්තවික්ඛෙපකරො අසප්පායො උතුසෙනාසනපටිසෙවනෙන විනොදෙතබ්බො හොති, තස්ස විනොදනත්ථං-එකීභාවසුඛත්ථඤ්චාති වුත්තං හොති. කාමඤ්ච සීතපටිඝාතාදිනාව උතුපරිස්සයවිනොදනං වුත්තමෙව; යථාපන චීවරපටිසෙවනෙ හිරිකොපීන් පටිච්ඡාදනං නියත පයොජනං ඉතරානි කදාචි කදාචි හොන්තීති වුත්තං, එවමිධාපි නියතං උතුපරිස්සයවිනොදනං සන්ධාය ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථවා අයං වුත්තප්පකාරො උතු උතුයෙව; පරිස්සයො පන දුවිධො පාකටපරිස්සයොච පටිච්ඡන්නපරිස්සයොච. තත්ථ පාකටපරිස්සයො සීහව්‍යග්ඝාදයො, පටිච්ඡන්නපරිස්සයො රාගදොසාදයො. තෙ යත්ථ අපරිගුත්තියා ච අසප්පායරූපදස්සනාදිනා ච ආබාධං න කරොන්ති, තං සෙනාසනං එවං ජානිත්වා පච්චවෙක්ඛිත්වා පටිසෙවන්තො භික්ඛු පටිසඞ්ඛායොනිසො සෙනාසනං-පෙ-උතුපරිස්සය විනොදනත්ථං පටිසෙවතීති වෙදිතබ්බො.

ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරන්ති: එත්ථ රොගස්ස පතිඅයනට්ඨෙන පච්චයො-පච්චනීකගමනට්ඨෙනාති අත්ථො, යස්ස කස්සචි සප්පායස්සෙතං අධිවචනං. භිසක්කස්ස කම්මං තෙන අනුඤ්ඤාතත්තාති භෙසජ්ජං, ගිලානපච්චයොව භෙසජ්ජං ගිලානපච්චයභෙසජ්ජං-යං කිඤ්චි ගිලානස්ස සප්පායං භිසක්කකම්මං තෙලමධුඵාණිතාදීනීති වුත්තං හොති. පරික්ඛාරොති පන "සත්තහි නගරපරික්ඛාරෙහි සුපරික්ඛිත්තං හොතී"ති[a] ආදීසු පරිවාරෙ වුච්චති. "රථො සීලපරික්ඛාරො[1] ඣානක්ඛො චක්කවීරියො"ති[b] ආදීසු අලඞ්කාරෙ. "යෙචිමෙ පබ්බජිතෙන ජීවිතපරික්ඛාරා සමුදානෙතබ්බා"ති[c] ආදීසු සම්භාරෙ. ඉධ පන සම්භාරොපි පරිවාරොපි වට්ටති. තං හි ගිලානප්පච්චයභෙසජ්ජං ජීවිතස්ස පරිවාරොපි හොති ජීවිතනාසකාබාධුප්පත්තියා අන්තරං අදත්වා රක්ඛණතො; සම්භාරොපි යථා චිරං පවත්තති එවමස්ස කාරණභාවතො; තස්මා පරික්ඛාරොති වුච්චති. එවං ගිලානප්පච්චයභෙසජ්ජඤ්ච තං පරික්ඛාරොචාති ගිලානප්පච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරො. තං ගිලානප්පච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං-ගිලානස්ස යං කිඤ්චි සප්පායං භිසක්කානුඤ්ඤාතං තෙලමධුඵාණිතාදි ජීවිතපරික්ඛාරන්ති වුත්තං හොති. **උප්පන්නානන්**ති: ජාතානං භූතානං නිබ්බත්තානං. **වෙය්‍යාබාධිකානන්**ති: එත්ථ ව්‍යාබාධොති

a. අං-නි-සත්තකනි.
b. සං-නි-මහාවග්ග.
c. ම. නි-වතපණ්ණ.
1. සී. I. II. III. & ම. I. II. සෙනපරික්ඛාරො

ධාතුක්ඛොභො, තං සමුට්ඨානා ච කුට්ඨගණ්ඩපිළකාදයො, ව්‍යාබාධතො උප්පන්නත්තා වෙය්‍යාබාධිකා. **වෙදනානන්ති**: දුක්ඛවෙදනා අකුසලවිපාකවෙදනා; තාසං වෙය්‍යාබාධිකානං වෙදනානං. **අබ්‍යාපජ්ඣපරමතායාති**: නිද්දුක්ඛපරමතාය-යාව තං දුක්ඛං සබ්බංපහීණං හොති තාවාති අත්‍ථො. එවමිදං සඞ්ඛෙපතො පටිසඞ්ඛා යොනිසො පච්චයපරිභොගලක්ඛණං පච්චයසන්නිස්සිතසීලං වෙදිතබ්බං. වචනත්‍ථො පනෙත්‍ථ: චීවරාදයො හි යස්මා තෙ පටිච්ච නිස්සාය පරිභුඤ්ජමානා පාණිනො අයන්ති ගච්ඡන්ති පවත්තන්ති තස්මා පච්චයාති වුච්චන්ති; තෙ පච්චයෙ සන්නිස්සිතන්ති පච්චයසන්නිස්සිතං.

ඉති පච්චයසන්නිස්සිතසීලං.

අථ පකිණ්ණකකථා.

එවමෙතස්මිං චතුබ්බිධෙ සීලෙ:-සද්ධාය පාතිමොක්ඛසංවරො සම්පාදෙතබ්බො. සද්ධා සාධනො හි සො, සාවකවිසයාතීතත්තා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා. වචනපටික්ඛෙපො[1] චෙත්‍ථ නිදස්සනං.* තස්මා යථා පඤ්ඤත්තං සික්ඛාපදං අනවසෙසං සද්ධාය සමාදියිත්වා ජීවිතෙපි අපෙක්ඛං අකරොන්තෙන සාධුකං සම්පාදෙතබ්බං. වුත්තම්පිහෙතං:-

කිකීව අණ්ඩං චමරීව වාලධිං
පියංව පුත්තං නයනංව එකකං
තථෙව සීලං අනුරක්ඛමානකා
සුපෙසලා හොථ සදා සගාරවාති.[a]

අපරම්පි වුත්තං:-"එවමෙව ඛො මහාරාජ යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤත්තං තං මම සාවකා ජීවිතහෙතුපි නාතික්කමන්ති"ති[b]. ඉමස්මිඤ්ච පනත්‍ථෙ අටවියං චොරෙහි බද්ධථෙරානං වත්‍ථූනි වෙදිතබ්බානි. මහාවත්තනි අටවියං කිර ථෙරං චොරා කාළවල්ලීහි බන්ධිත්වා නිපජ්ජාපෙසුං, ථෙරො යථා නිපන්නොව සත්තදිවසානි විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අනාගාමිඵලං පාපුණිත්වා තත්‍ථෙව කාලංකත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්ති. අපරම්පි ථෙරං තම්බපණ්ණිදීපෙ පූතිලතාය බන්ධිත්වා නිපජ්ජාපෙසුං; සො දවඩාහෙ[2] ආගච්ඡන්තෙ වල්ලිං අච්ඡින්දිත්වාව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා සමසීසී හුත්වා පරිනිබ්බායි. දීඝභාණක අභයත්‍ථෙරො පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං ගච්ඡන්තො දිස්වා ථෙරස්ස සරීරං ඣාපෙත්වා චෙතියං කාරාපෙසි. තස්මා අඤ්ඤොපි සද්ධො කුලපුත්තො:-

1. සී. I. II. III & ම. I. II. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා වචනපරික්ඛෙපො.
2. ම. II. වනඩාහෙ. a. ඛුද්දකනි-අපදාන. b. සං-නි-කොසලසං.
* පාරාජිකාපාළියං වෙරඤ්ජකණ්ඩෙ සාරිපුත්තායාචිතපඤ්ඤත්තිපටික්ඛෙපම්පෙක්ඛථ.

පාතිමොක්ඛං විසොධෙන්තො අප්පෙව ජීවිතං ජහෙ,
පඤ්ඤත්තං ලොකනාථෙන න භින්දෙ සීලසංවරං.

යථා ච පාතිමොක්ඛසංවරො සද්ධාය, එවං සතියා ඉන්ද්‍රියසංවරො සම්පාදෙතබ්බො. සතිසාධනො හි සො, සතියා අධිට්ඨිතානං ඉන්ද්‍රියානං අභිජ්ඣාදීහි අනන්වාස්සවනීයතො. තස්මා "වරං භික්ඛවෙ තත්තාය අයොසලාකාය ආදිත්තාය සම්පජ්ජලිතාය සජොතිභූතාය චක්ඛුන්ද්‍රියං සම්පලිමට්ඨං, නත්වෙව චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යෙසු රූපෙසු අනුබ්‍යඤ්ජනසො නිමිත්තග්ගාහො"ති[a] ආදිනා නයෙන ආදිත්තපරියායං සමනුස්සරිත්වා රූපාදීසු විසයෙසු චක්ඛුද්වාරාදිපවත්තස්ස විඤ්ඤාණස්ස අභිජ්ඣාදීහි අන්වාස්සවනීයං නිමිත්තාදිග්ගාහං අසම්මුට්ඨාය සතියා නිසෙධෙන්තෙන එස සාධුකං සම්පාදෙතබ්බො. එවං අසම්පාදිතෙ හි එතස්මිං පාතිමොක්ඛසීලම්පි අනද්ධනියං හොති න චිරට්ඨිතිකං, අසංවිහිතසාඛාපරිවාරමිව සස්සං. හඤ්ඤතෙ චායං කිලෙසචොරෙහි, විවටද්වාරො විය ගාමො පරස්සහාරීහි. චිත්තං චස්ස රාගො සමතිවිජ්ඣති, දුච්ඡන්නමගාරං වුට්ඨි විය. වුත්තම්පි හෙතං:-

රූපෙසු සද්දෙසු අථො රසෙසු
ගන්ධෙසු ඵස්සෙසු ච රක්ඛ ඉන්ද්‍රියං,
එතෙ හි ද්වාරා විවටා අරක්ඛිතා
හනන්ති ගාමංව පරස්ස හාරිනො.[b]

යථාගාරං දුච්ඡන්නං වුට්ඨි සමතිවිජ්ඣති,
එවං අභාවිතං චිත්තං රාගො සමතිවිජ්ඣතීති.[c]

සම්පාදිතෙ පන එතස්මිං පාතිමොක්ඛසීලම්පි අද්ධනියං හොති චිරට්ඨිතිකං, සුසංවිහිත සාඛාපරිවාර මිව සස්සං; න හඤ්ඤතෙ චායං කිලෙසචොරෙහි, සුසංවුතද්වාරො විය ගාමො පරස්සහාරීහි; න චස්ස චිත්තං රාගො සමතිවිජ්ඣති සුච්ඡන්නමගාරං වුට්ඨිවිය. වුත්තම්පි චෙතං:-

රූපෙසු සද්දෙසු අථො රසෙසු
ගන්ධෙසු ඵස්සෙසු ච රක්ඛ ඉන්ද්‍රියං,
එතෙ හි ද්වාරා පිහිතා සුසංවුතා
න හනන්ති ගාමංව පරස්ස හාරිනො.[d]

යථාගාරං සුච්ඡන්නං වුට්ඨි න සමතිවිජ්ඣති,
එවං සුභාවිතං චිත්තං රාගො න සමතිවිජ්ඣතීති.[e]

අයං පන අතිඋක්කට්ඨදෙසනා[1]

a. b. ස-නි-සළායතනවග්ග. d. සං-නි-සළායතනවග්ග.
c. ධම්මපද-යමකවග්ග. e. ධම්මපද-ය-ව.

1. සී. II. උක්කට්ඨදෙසනා.

චිත්තං නාමෙතං ලහුපරිවත්තං[1] තස්මා උප්පන්නං රාගං අසුභමනසිකාරෙන විනොදෙත්වා ඉන්ද්‍රියසංවරො සම්පාදෙතබ්බො. අධුනා පබ්බජිතෙන වඞ්ගීසත්ථෙරෙන විය-ථෙරස්ස කිර අධුනා පබ්බජිතස්ස පිණ්ඩාය චරතො එකං ඉත්ථිං දිස්වා රාගො උප්පජ්ජි, තතො ආනන්දත්ථෙරං ආහ:-

කාමරාගෙන ඩය්හාමි චිත්තං මෙ පරිඩය්හති,
සාධු නිබ්බාපනං බ්‍රෑහි අනුකම්පාය ගොතමාති.[a]

ථෙරො ආහ:-

සඤ්ඤාය විපරියෙසා චිත්තං තෙ පරිඩය්හති,
නිමිත්තං පරිවජ්ජෙහි සුභං රාගූපසංහිතං.

අසුභාය චිත්තං භාවෙහි එකග්ගං සුසමාහිතං,
සඞ්ඛාරෙ පරතො පස්ස දුක්ඛතො නො ච අත්තතො,
නිබ්බාපෙහි මහාරාගං මා ඩය්හිත්ථො පුනප්පුනන්ති.

ථෙරො රාගං විනොදෙත්වාව පිණ්ඩාය චරි අපිච ඉන්ද්‍රියසංවරපූරකෙන භික්ඛුනා කුරණ්ඩක මහාලෙණවාසිනා චිත්තගුත්තත්ථෙරෙන විය, චොරකමහාවිහාරවාසිනා මහාමිත්තත්ථෙරෙන වියච භවිතබ්බං. කුරණ්ඩකලෙණෙ කිර සත්තන්නං බුද්ධානං අභිනික්ඛමණ චිත්තකම්මං මනොරමං අහොසි. සම්බහුලා භික්ඛූ සෙනාසනචාරිකං ආහිණ්ඩන්තා චිත්තකම්මං දිස්වා මනොරමං භන්තෙ චිත්තකම්මන්ති ආහංසු. ථෙරො ආහ:-අතිරෙකසට්ඨි මෙ ආවුසො වස්සානි ලෙණෙ වසන්තස්ස චිත්තකම්මං අත්ථි තිපි[2] නජානාමි, අජ්ජදානි චක්ඛුමන්තෙ නිස්සාය ඤාතන්ති. ථෙරෙන කිර එත්තකං අද්ධානං වසන්තෙන චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා ලෙණං න උල්ලොකිතපුබ්බං. ලෙණද්වාරෙ චස්ස මහානාගරුක්ඛො අහොසි සොපි ථෙරෙන උද්ධං න උල්ලොකිතපුබ්බො, අනුසංවච්ඡරං භූමියං කෙසරනිපාතං දිස්වාවස්ස පුප්ඵිතභාවං ජානාති. රාජා ථෙරස්ස ගුණසම්පත්තිං සුත්වා වන්දිතුකාමො තික්ඛත්තුං පෙසෙත්වා අනාගච්ඡන්තෙ ථෙරෙ තස්මිං ගාමෙ තරුණපුත්තානං ඉත්ථීනං ථනෙ බන්ධාපෙත්වා ලඤ්ඡාපෙසි:-තාව දාරකා ථඤ්ඤං මාලභිංසු යාව ථෙරො න ආගච්ඡතීති. ථෙරො දාරකානං අනුකම්පාය මහාගාමං අගමාසි. රාජා සුත්වා ගච්ඡථ භණෙ ථෙරං පවෙසෙථ සීලානි ගණ්හිස්සාමීති අන්තෙපුරං අභිහරාපෙත්වා[3] වන්දිත්වා භොජෙත්වා අජ්ජ භන්තෙ ඔකාසො නත්ථි සෙව සීලානි ගණ්හිස්සාමීති ථෙරස්ස පත්තං ගහෙත්වා ථොකං අනුගන්ත්වා දෙවියා සද්ධිං වන්දිත්වා නිවත්ති. ථෙරො රාජා වා වන්දතු දෙවී වා, සුඛී හොතු

1. සී. II. ලහුපරිවත්තී-ම-ලහුපරිවත්තන්ති.
2. සී. I. II. අත්ථි නත්ථීති.
3. සී. II. අභිහරාපෙත්වා
a. සං-නි-වඞ්ගීස-සං.

මහාරාජාති වදති. එවං සත්ත දිවසා ගතා,[1] භික්ඛූ ආහංසු:-කිං භන්තෙ තුම්හෙ රඤ්ඤොපි වන්දමානෙ දෙවියාපි වන්දමානාය 'සුඛී හොතු මහාරාජා'ති එවං වදථාති. ථෙරො නාහං ආවුසො රාජාති වා දෙවීති වා වවත්ථානං කරොමීති වත්වා සත්තාහාතික්කමෙ ථෙරස්ස ඉධ වාසො දුක්ඛොති රඤ්ඤා විස්සජ්ජිතො කුරණ්ඩකමහාලෙණං ගන්ත්වා රත්තිභාගෙ චඞ්කමං ආරුහි.[2] නාගරුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා දණ්ඩදීපිකං ගහෙත්වා අට්ඨාසි, අථස්ස කම්මට්ඨානං අතිපරිසුද්ධං පාකටං අහොසි. ථෙරො කිංනු[3] මෙ අජ්ජ කම්මට්ඨානං අතිවිය පකාසතීති අත්තමනො මජ්ඣිමයාම සමනන්තරං සකලං පබ්බතං උන්නාදයන්තො අරහත්තං පාපුණි. තස්මා අඤ්ඤොපි අත්ථකාමො[4] කුලපුත්තො.

මක්කටොව අරඤ්ඤම්හි වනෙ භන්ත මිගො විය,
බාලො විය ච උත්‍රස්තො න භවෙ ලොලලොචනො.

අධො ඛිපෙය්‍ය චක්ඛූනි යුගමත්ත දසො සියා,
වනමක්කට ලොලස්ස න චිත්තස්ස වසං වජෙති.

මහාමිත්තත්ථෙරස්සාපි මාතු විසගණ්ඩරොගො උප්පජ්ජි, ධීතාපිස්සා භික්ඛුනීසු පබ්බජිතා හොති. සා තං ආහ:-"ගච්ඡ අය්‍යෙ භාතු සන්තිකං, ගන්ත්වා මම අඵාසුභාවං ආරොචෙත්වා භෙසජ්ජං ආහරා"ති. සා ගන්ත්වා ආරොචෙසි. ථෙරො ආහ නාහං මූලභෙසජ්ජාදීනි සංහරිත්වා භෙසජ්ජං පචිතුං ජානාමි, අපිච තෙ භෙසජ්ජං ආචික්ඛිස්සං, අහං යතො පබ්බජිතො න මයා ලොභසහගතෙන චිත්තෙන ඉන්ද්‍රියානි භින්දිත්වා විසභාගරූපං ඔලොකිතපුබ්බං, ඉමිනා සච්චවචනෙන මාතුයා මෙ ඵාසු හොතු, ගච්ඡ ඉමං වත්වා උපාසිකාය සරීරං පරිමජ්ජාති. සා ගන්ත්වා ඉමමත්ථං ආරොචෙත්වා තථා අකාසි, උපාසිකාය තං ඛණං යෙව ගණ්ඩො ඵෙණපිණ්ඩො විය විලීයිත්වා අන්තරධායි. සා උට්ඨහිත්වා සචෙ සම්මාසම්බුද්ධො ධරෙය්‍ය කස්මා මම පුත්තසදිසස්ස භික්ඛුනො ජාලවිචිත්තෙන හත්ථෙන සීසං න පරාමසෙය්‍යාති අත්තමනවාචං නිච්ඡාරෙසි. තස්මා

කුලපුත්තමානී[6] අඤ්ඤොපි පබ්බජිත්වාන සාසනෙ,
මිත්තත්ථෙරොව තිට්ඨෙය්‍ය වරෙ ඉන්ද්‍රියසංවරෙ.

යථා පන ඉන්ද්‍රියසංවරො සතියා, තථා විරියෙන ආජීවපාරිසුද්ධි සම්පාදෙතබ්බා. විරියසාධනා හි සා, සම්මා ආරද්ධවිරියස්ස මිච්ඡා

---

1. සී. I. II. III. & ම. I. II. සත්තදිවසාගතා.
2. සී. II. අභිරුහි.
3. සී. II & I. කින්නුඛො.
4. සී. I. II & III. අත්තත්ථකාමො.
5. සී. II. මාතුඋපාසිකාය.
6. සී I. III. කුලපුත්තොදති.

ජීවප්පහාණසම්භවතො. තස්මා අනෙසනං අප්පතිරූපං පහාය විරියෙන පිණ්ඩපාතචරියාදීහි සම්මා එසනාහි එසා සම්පාදෙතබ්බා, පරිසුද්ධුප්පාදෙයෙව පච්චයෙ පටිසෙවමානෙන අපරිසුද්ධුප්පාදෙ ආසිවිසෙ විය පරිවජ්ජයතා. තත්‍ථ අපරිග්ගහිතධුතඞ්ගස්ස සඞ්ඝතො ගණතො ධම්මදෙසනාදීහි වස්ස ගුණෙහි පසන්නානං ගිහීනං සන්තිකා උප්පන්නා පච්චයා පරිසුද්ධුප්පාදා නාම පිණ්ඩපාතචරියාදීහි පන අතිපරිසුද්ධුප්පාදායෙව පරිග්ගහිතධුතඞ්ගස්ස පිණ්ඩපාතචරියාදීහි ධුතඞ්ගගුණෙවස්ස පසන්නානං සන්තිකා ධුතඞ්ගනියමානුලොමෙන උප්පන්නා පරිසුද්ධුප්පාදා නාම එකබ්‍යාධිවූපසමත්‍ථඤ්චස්ස පූතිහරීටකී චතුමධුරෙසු උප්පන්නෙසු චතුමධුරං අඤ්ඤෙපි සබ්‍රහ්මචාරිනො පරිභුඤ්ජිස්සන්තීති චින්තෙත්වා හරීටකිඛණ්ඩමෙව පරිභුඤ්ජමානස්ස ධුතඞ්ගසමාදානං පතිරූපං හොති. එසහි උත්තමඅරියවංසිකො භික්ඛූති වුච්චති. යෙ පනෙතෙ චීවරාදයො පච්චයා තෙසු යස්ස කස්සචි භික්ඛුනො ආජීවං පරිසොධෙන්තස්ස චීවරෙච පිණ්ඩපාතෙච නිමිත්තොභාසපරිකථාවිඤ්ඤත්තියො න වට්ටන්ති. සෙනාසනෙ පන අපරිග්ගහිතධුතඞ්ගස්ස නිමිත්තොභාසපරිකථා වට්ටන්ති. තත්‍ථ නිමිත්තං නාම:- සෙනාසනත්‍ථං භූමිපරිකම්මාදීනි කරොන්තස්ස කිං භන්තෙ කයිරති[1] කො කාරාපෙතීති ගිහීහි වුත්තෙ න කොචීති පටිවචනං, යං වා පනඤ්ඤම්පි එවරූපං නිමිත්තකම්මං. ඔභාසො නාම:- උපාසකා තුම්හෙ කුහිං වසථා?ති. පාසාදෙ භන්තෙති. භික්ඛූනං පන උපාසකා පාසාදො න වට්ටති?ති වචනං, යං වා පනඤ්ඤම්පි එවරූපං ඔභාසකම්මං. පරිකථා නාම: භික්ඛුසඞ්ඝස්ස සෙනාසනං සම්බාධන්ති වචනං, යා වා පනඤ්ඤාපි[2] එවරූපා පරියායකථා. භෙසජ්ජෙ සබ්බම්පි වට්ටති. තථා උප්පන්නං පන භෙසජ්ජං රොගෙ වූපසන්තෙ පරිභුඤ්ජිතුං වට්ටති න වට්ටති"?ති[3] තත්‍ථ විනයධරා භගවතා ද්වාරං දින්නං, තස්මා වට්ටතීති වදන්ති; සුත්තන්තිකා පන කිඤ්චාපි ආපත්ති න හොති ආජීවං පන කොපෙති, තස්මා න වට්ටතිච්චෙව වදන්ති.

යො පන භගවතා අනුඤ්ඤාතාපි නිමිත්තොභාසපරිකථාවිඤ්ඤත්තියො අකරොන්තො අප්පිච්ඡතාදිගුණෙයෙව නිස්සාය ජීවිතක්ඛයෙපි පච්චුපට්ඨිතෙ අඤ්ඤත්‍රෙව ඔභාසාදීහි උප්පන්නෙ පච්චයෙ පටිසෙවති, එස පරමසල්ලෙඛවුත්තීති වුච්චති. සෙය්‍යථාපි ථෙරො සාරිපුත්තො: සො කිරායස්මා එකස්මිං සමයෙ පවිවෙකං බ්‍රෑහයමානො මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙන සද්ධිං අඤ්ඤතරස්මිං අරඤ්ඤෙ විහරති. අථස්ස එකස්මිං දිවසෙ උදරවාතාබාධො උප්පජ්ජිත්වා අතිදුක්ඛං ජනෙසි. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො සායණ්හසමයෙ තස්සායස්මතො උපට්ඨානං ගතො ථෙරං නිපන්නං දිස්වා තං පවත්තිං

1. සී. II & ම. II. කරීයති.
2. සී. I. II. යංවාපනඤ්ඤම්පි.
3. සී. I. II & III. පරිභුඤ්ජිතුං නවට්ටති.

පුච්ඡිත්වා පුබ්බෙ තෙ ආවුසො කෙන ඵාසු හොතීති පුච්ඡි. ථෙරො ආහ:- ගිහිකාලෙ මෙ ආවුසො මාතා සප්පිමධුසක්ඛරාදීහි යොජෙත්වා අසම්භින්නඛීරපායාසං අදාසි, තෙන ඵාසුකං අහොසීති. සොපි ආයස්මා: හොතු ආවුසො සචෙ මය්හං වා තුය්හං වා පුඤ්ඤං අත්ථි අප්පෙවනාම සෙව ලභිස්සාමාති ආහ. ඉමං පන තෙසං කථාසල්ලාපං චඞ්කමනකොටියං රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා සුත්වා සෙව අය්‍යස්ස පායාසං උප්පාදෙස්සාමීති තාවදෙව ථෙරස්ස උපට්ඨාකකුලං ගන්ත්වා ජෙට්ඨපුත්තස්ස සරීරං ආවිසිත්වා පීළං ජනෙසි. අථස්ස තිකිච්ඡානිමිත්තං සන්නිපතිතෙ[1] ඤාතකෙ ආහ:- සචෙ සෙව ථෙරස්ස එවරූපං නාම පායාසං පටියාදෙථ තං මුඤ්චිස්සාමීති. තෙ තයා අවුත්තෙපි මයං ථෙරානං නිබද්ධං භික්ඛං දෙමාති වත්වා දුතියදිවසෙ තථාරූපං පායාසං පටියාදයිංසු. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො පාතොව ආගන්ත්වා ආවුසො යාවාහං පිණ්ඩාය චරිත්වා ආගච්ඡාමි, තාව ඉධෙව හොහීති වත්වා ගාමං පාවිසි. තෙ මනුස්සා පච්චුග්ගන්ත්වා ථෙරස්ස පත්තං ගහෙත්වා වුත්තප්පකාරස්ස පායාසස්ස පූරෙත්වා අදංසු. ථෙරො ගමනාකාරං දස්සෙසි. භුඤ්ජථ භන්තෙ තුම්හෙ, අපරම්පි දස්සාමාති ථෙරං භොජෙත්වා පුන පත්තපූරං අදංසු. ථෙරො ගන්ත්වා හන්දාවුසො සාරිපුත්ත පරිභුඤ්ජථාති උපනාමෙසි ථෙරොපි තං දිස්වා අතිමනාපො පායාසො කථන්නුඛො උප්පන්නොති චින්තෙන්තො තස්ස උප්පත්තිමූලං දිස්වා ආහ: හරාවුසො[2] මොග්ගල්ලාන අපරිභොගාරහොයං[3] පිණ්ඩපාතොති. සොපායස්මා මාදිසෙන නාම ආභතං පිණ්ඩපාතං න පරිභුඤ්ජතීති චිත්තම්පි අනුප්පාදෙත්වා එකවචනෙනෙව පත්තං මුඛවට්ටියං ගහෙත්වා එකමන්තෙ නික්කුජ්ජෙසි. පායාසස්ස සහ භූමියං පතිට්ඨානා ථෙරස්ස ආබාධො අන්තරධායි. තතො පට්ඨාය චත්තාලීස වස්සානි[4] න පුන උප්පජ්ජි. තතො මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං ආහ: "ආවුසො වචීවිඤ්ඤත්තිං නිස්සාය උප්පන්නො පායාසො අන්තෙසු නික්ඛමිත්වා භූමියං චරන්තෙසුපි පරිභුඤ්ජිතුං අයුත්තරූපො"ති. ඉදඤ්ච උදානං උදානෙසි:-

> වචීවිඤ්ඤත්තිවිප්ඵාරා උප්පන්නං මධු පායසං,
> සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං සාජීවො ගරහිතො මම.[a]
>
> යදි පි මෙ අන්තගුණං නික්ඛමිත්වා බහී චරෙ,.
> නෙව භින්දෙය්‍ය මාජීවං[5] චජමානොපි ජීවිතං.
>
> ආරාධෙමි සකං චිත්තං විවජ්ජෙමි අනෙසනං,
> අහං හි බුද්ධපතිකුට්ඨං න කාහාමි අනෙසනන්ති.

---

1. ම. II. සන්නිපතිත-සො.
2. සී. I. II. ආවුසො.
3. සී. I. & II. අපරිභොගාරහො.
4. පඤ්චචත්තාලීසවස්සානි (සබ්බත්ථ)
5. සී. I. & II. ආජීවං.
a. ඛුද්දකනි-උදාන.

චීවරගුම්බවාසිකඅම්බඛාදකමහාතිස්සත්ථෙරවත්ථූපි චෙත්ථ කථෙතබ්බං. එවං සබ්බථාපි.

"අනෙසනාය චිත්තම්පි අජනෙත්වා විචක්ඛණො,
ආජීවං පරිසොධෙය්‍ය සද්ධා පබ්බජිතො යතී"ති.

යථා ච විරියෙන ආජීවපාරිසුද්ධි, තථා පච්චයසන්නිස්සිතසීලං පඤ්ඤාය සම්පාදෙතබ්බං පඤ්ඤාසාධනං හි තං පඤ්ඤවතො පච්චයෙසු ආදීනවානිසංසදස්සනසමත්ථභාවතො. තස්මා පහාය පච්චයගෙධං ධම්මෙන සමෙන උප්පන්නෙ පච්චයෙ යථාවුත්තෙන විධිනා පඤ්ඤාය පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජන්තෙන තං සම්පාදෙතබ්බං. තත්ථ දුවිධං පච්චවෙක්ඛණං; පච්චයානං පටිලාභකාලෙ පරිභොගකාලෙ ච. පටිලාභකාලෙපි හි ධාතුවසෙන වා පටික්කූලවසෙන වා පච්චවෙක්ඛිත්වා ඨපිතානි චීවරාදීනි තතො උත්තරිං පරිභුඤ්ජන්තස්ස අනවජ්ජොව පරිභොගො තථා පරිභොගකාලෙපි. තත්‍රායං සන්නිට්ඨානකරො විනිච්ඡයො:–චත්තාරො හි පරිභොගා; ථෙය්‍යපරිභොගො ඉණපරිභොගො දායජ්ජපරිභොගො සාමිපරිභොගොති; තත්‍ර සඞ්ඝමජ්ඣෙ නිසීදිත්වා පරිභුඤ්ජන්තස්ස දුස්සීලස්ස පරිභොගො ථෙය්‍යපරිභොගො නාම. සීලවතො අපච්චවෙක්ඛිතපරිභොගො[1] ඉණපරිභොගො නාම; තස්මා චීවරං පරිභොගෙ පරිභොගෙ පච්චවෙක්ඛිතබ්බං, පිණ්ඩපාතො ආලොපෙ ආලොපෙ, තථා අසක්කොන්තෙන පුරෙභත්තපච්ඡාභත්ත පුරිමයාම මජ්ඣිමයාම පච්ඡිමයාමෙසු, සචස්ස අපච්චවෙක්ඛතොව අරුණං උග්ගච්ඡති ඉණපරිභොගට්ඨානෙ යෙව තිට්ඨති, සෙනාසනම්පි පරිභොගෙ පරිභොගෙ පච්චවෙක්ඛිතබ්බං, භෙසජ්ජස්ස පටිග්ගහණෙපි පරිභොගෙපි සතිපච්චයතාව වට්ටති. එවං සන්තෙපි පටිග්ගහණෙ සතිං කත්වා පරිභොගෙ අකරොන්තස්සෙව ආපත්ති, පටිග්ගහණෙ පන සතිං අකත්වාපි පරිභොගෙ කරොන්තස්ස අනාපත්ති. චතුබ්බිධා හි සුද්ධි; දෙසනාසුද්ධි සංවරසුද්ධි පරියෙට්ඨිසුද්ධි පච්චවෙක්ඛණසුද්ධීති. තත්ථ දෙසනාසුද්ධි නාම:–පාතිමොක්ඛසංවරසීලං, තං හි දෙසනාය සුජ්ඣනතො දෙසනාසුද්ධීති වුච්චති. සංවරසුද්ධි නාම:–ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං, තං හි න පුන එවං කරිස්සාමීති චිත්තාධිට්ඨානසංවරෙනෙව සුජ්ඣනතො සංවරසුද්ධීති වුච්චති. පරියෙට්ඨිසුද්ධි නාම:–ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං, තංහි අනෙසනං පහාය ධම්මෙන සමෙන පච්චයෙ උප්පාදෙන්තස්ස පරියෙසනාය සුද්ධත්තා පරියෙට්ඨිසුද්ධීති වුච්චති. පච්චවෙක්ඛණසුද්ධි නාම:–පච්චයසන්නිස්සිතසීලං,[3] තංහි වුත්තප්පකාරෙන පච්චවෙක්ඛණෙන සුජ්ඣනතො පච්චවෙක්ඛණසුද්ධීති වුච්චති; තෙන වුත්තං "පටිග්ගහණෙපන සතිං අකත්වාපි පරිභොගෙ කරොන්තස්ස අනාපත්තී"ති. සත්තන්නං

1. සී. I. II. අපච්චවෙක්ඛිත්වා.
2. සී. I. සතිපච්චයතා.
3. ම. II. පච්චයපරිභොගසන්නිස්සිතසීලං.

සෙඛානං පච්චයපරිභොගො දායජ්ජපරිභොගො නාම. තෙ හි භගවතො පුත්තා, තස්මා පිතුසන්තකානං පච්චයානං දායාදා හුත්වා තෙ පච්චයෙ පරිභුඤ්ජන්ති. කිං පන තෙ[1] භගවතො පච්චයෙ පරිභුඤ්ජන්ති උදාහු ගිහීනං පච්චයෙ පරිභුඤ්ජන්තීති? ගිහීහි දින්නාපි භගවතා අනුඤ්ඤාතත්තා භගවතො සන්තකා හොන්ති. තස්මා භගවතො පච්චයෙ පරිභුඤ්ජන්තීති වෙදිතබ්බා. ධම්මදායාදසුත්තඤ්චෙත්ථ සාධකං. ඛීණාසවානං පරිභොගො සාමිපරිභොගො නාම. තෙ හි තණ්හාය දාසබ්‍යං අතීතත්තා සාමිනො හුත්වා පරිභුඤ්ජන්ති. ඉමෙසු පරිභොගෙසු සාමිපරිභොගො ච දායජ්ජපරිභොගො ච සබ්බෙසං වට්ටති. ඉණපරිභොගො න වට්ටති. ථෙය්‍යපරිභොගෙ කථායෙව නත්ථි. යො පනායං සීලවතො පච්චවෙක්ඛිතපරිභොගො, සො ඉණපරිභොගස්ස පච්චනීකත්තා ආනණ්‍යපරිභොගො වා හොති දායජ්ජපරිභොගෙ වා[2] සඞ්ගහං ගච්ඡති. සීලවා හි ඉමාය සික්ඛාය සමන්නාගතත්තා සෙඛොත්වෙව වුච්චති. ඉමෙසු පන පරිභොගෙසු යස්මා සාමිපරිභොගො අග්ගො, තස්මා තං පත්ථයමානෙන භික්ඛුනා වුත්තප්පකාරාය පච්චවෙක්ඛණාය පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජන්තෙන පච්චයසන්නිස්සිතසීලං සම්පාදෙතබ්බං. එවං කරොන්තො හි කිච්චකාරී හොති. වුත්තම්පි චෙතං:–

පිණ්ඩං විහාරං සයනාසනඤ්ච
ආපඤ්ච සඞ්ඝාටි රජූපවාහනං,
සුත්වාන ධම්මං සුගතෙන දෙසිතං
සඞ්ඛාය සෙවෙ වරපඤ්ඤසාවකො.

තස්මා හි පිණ්ඩෙ සයනාසනෙ ච
ආපෙ ච සඞ්ඝාටි රජූපවාහනෙ,
එතෙසු ධම්මෙසු අනූපලිත්තො
භික්ඛු යථා පොක්ඛරෙ වාරිබින්දු.

කාලෙන ලද්ධා පරතො අනුග්ගහා
භජ්ජෙසු භොජ්ජෙසු ච සායනෙසු,
මත්තං ස ජඤ්ඤා සතතං උපට්ඨිතො
වණස්ස ආලෙපන රූහණෙ යථා.

කන්තාරෙ පුත්තමංසංව අක්ඛස්සබ්භඤ්ජනං යථා,
එවං ආහරි ආහාරං[3]-යාපනත්ථාය'මුච්ඡිතොති.[a]

ඉමස්ස ච පච්චයසන්නිස්සිතසීලස්ස පරිපූරකාරිතාය භාගිනෙය්‍ය සඞ්ඝරක්ඛිතසාමණෙරස්ස වත්ථු කථෙතබ්බං, සො හි සම්මා පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජි, යථාහ:–

1. සී. I. II. කිම්පනතෙ.
2. සී. I. II. දායජ්ජපරිභොගෙයෙවවා.
3. ඊ. ආහාරෙයථාහාරං.
a. සුත්තනිපාත-ධම්මිකසුත්ත.

"උපජ්ඣායො මං භුඤ්ජමානං සාලිකුරං සුනිබ්බුතං,
මාහෙව ත්වං සාමණෙර ජිව්හං ඣාපෙසි අසඤ්ඤතො.

උපජ්ඣායස්ස වචො සුත්වා සංවෙගමලභිං තදා,
එකාසනෙ නිසීදිත්වා අරහත්තං අපාපුණිං.

සොහං පරිපුණ්ණසඞ්කප්පො චන්දො පණ්ණරසො යථා,
සබ්බාසවපරික්ඛීණො නත්ථි දානි පුනබ්භවො"ති.

තස්මා අඤ්ඤොපි දුක්ඛස්ස පත්ථයන්තො පරික්ඛයං,
යොනිසො පච්චවෙක්ඛිත්වා පටිසෙවෙථ පච්චයෙති.[a]

එවං පාතිමොක්ඛසංවරසීලාදිවසෙන චතුබ්බිධං.

ඉති චතුපාරිසුද්ධිසීලපකිණ්ණකකථා.

පඤ්චවිධකොට්ඨාසස්ස පඨමපඤ්චකෙ අනුපසම්පන්නසීලාදිවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. වුත්තං හෙතං පටිසම්භිදායං:-කතමං පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං? අනුපසම්පන්නානං පරියන්තසික්ඛාපදානං. ඉදං පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං. කතමං අපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං? උපසම්පන්නානං අපරියන්තසික්ඛාපදානං. ඉදං අපරියන්තපාරිසුද්ධිසිලං කතමං පරිපුණ්ණපාරිසුද්ධිසීලං? පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානං කුසලධම්මෙ යුත්තානං සෙක්ඛපරියන්තෙ පරිපූරකාරීනං කායෙ ච ජීවිතෙච අනපෙක්ඛානං පරිච්චත්තජීවිතානං. ඉදං පරිපුණ්ණපාරිසුද්ධිසීලං. කතමං අපරාමට්ඨපාරිසුද්ධිසීලං? සත්තන්නං සෙඛානං. ඉදං අපරාමට්ඨපාරිසුද්ධිසීලං. කතමං පටිප්පස්සද්ධිපාරිසුද්ධිසීලං? තථාගතසාවකානං ඛීණාසවානං පච්චෙකබුද්ධානං තථාගතානං අරහන්තානං සම්මාසම්බුද්ධානං. ඉදං පටිප්පස්සද්ධිපාරිසුද්ධිසීලන්ති.[b] තත්ථ අනුපසම්පන්නානං සීලං ගණනවසෙන සපරියන්තත්තා පරියන්තපාරිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං; උපසම්පන්නානං

නවකොටිසහස්සානි අසීතිං සතකොටියො,
පඤ්ඤාසං සතසහස්සානි ඡත්තිංසාච පුනාපරෙ.

එතෙ සංවරවිනයා සම්බුද්ධෙන පකාසිතා,
පෙය්‍යාලමුඛෙන නිද්දිට්ඨා සික්ඛා විනය සංවරෙති.

එවං ගණනවසෙන සපරියන්තම්පි අනවසෙසවසෙන සමාදානභාවං ලාභයසඤාතිඅඞ්ගජීවිතවසෙන අදිට්ඨපරියන්තභාවඤ්ච සන්ධාය අපරියන්තපාරිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං, චීවරගුම්බවාසී අම්බඛාදක මහාතිස්සත්ථෙරස්ස සීලමිව; තථාහි සො ආයස්මා

---

a· ඛුද්දකනි-අපදාන.
b. පටිසම්භිදා-ඤාණ.
1. ●. II, අපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලන්තිවුත්තං.

ධනං චජෙ යො පන අඞ්ගහෙතු
අඞ්ගං චජෙ ජීවිතං රක්ඛමානො,
අඞ්ගං ධනං ජීවිතඤ්චාපි සබ්බං
චජෙ නරො ධම්මමනුස්සරන්තොති.a

ඉමං සප්පුරිසානුස්සතිං අවිජහන්තො ජීවිතසංසයෙපි සික්ඛාපදං අවීතික්කම්ම තදෙව අපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං නිස්සාය උපාසකස්ස පිට්ඨිගතොව අරහත්තං පාපුණි. යථාහ:–

"න පිතා නපි තෙ මාතා න ඤාතී නපි බන්ධවා,
කරොන්තෙතාදිසං කිච්චං සීලවන්තස්ස කාරණා.

සංවෙගං ජනයිත්වාන සම්මසිත්වාන යොනිසො,
තස්ස පිට්ඨිගතො සන්තො අරහත්තං අපාපුණී"ති.

පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානං සීලං උපසම්පදතො පට්ඨාය සුධොතජාතිමණි විය සුපරිකම්මකතසුවණ්ණං විය ච අතිපරිසුද්ධත්තා චිත්තුප්පාදමත්තකෙනපි මලෙන විරහිතං අරහත්තස්සෙව පදට්ඨානං හොති. තස්මා පරිපුණ්ණපාරිසුද්ධීති වුච්චති–මහාසඞ්ඝරක්ඛිතභාගිනෙය්‍යසඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරානං විය. මහාසඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරං කිර අතික්කන්තසට්ඨිවස්සං මරණමඤ්චෙ නිපන්නං භික්ඛුසඞ්ඝො ලොකුත්තරාධිගමං පුච්ඡි. ථෙරො නත්ථි මෙ ලොකුත්තරධම්මොති ආහ. අථස්ස උපට්ඨාකො දහරභික්ඛු ආහ:–භන්තෙ තුම්හෙ පරිනිබ්බුතාති සමන්තා ද්වාදසයොජනා මනුස්සා සන්නිපතිතා, තුම්හාකං පුථුජ්ජනකාලකිරියාය මහාවිප්පටිසාරො[1] භවිස්සතීති. ආවුසො අහං මෙත්තෙය්‍යං භගවන්තං පස්සිස්සාමීති විපස්සනං න පට්ඨපෙසිං, තෙන හි මං නිසීදාපෙත්වා ඔකාසං කරොථාති. සො ථෙරං නිසීදාපෙත්වා බහි නික්ඛන්තො. ථෙරො තස්ස සහ බහි නික්ඛමනාව අරහත්තං පත්වා අච්ඡරිකාය සඤ්ඤං අදාසි. සඞ්ඝො සන්නිපතිත්වා ආහ: භන්තෙ එවරූපෙ මරණකාලෙ ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙන්තා දුක්කරං කරිත්ථාති. නාවුසො එතං දුක්කරං, අපිච වො දුක්කරං ආචික්ඛිස්සාමි, අහං ආවුසො පබ්බජිතකාලතො පට්ඨාය අසතියා අඤ්ඤාණපකතං කම්මං නාම න සරාමීති. භාගිනෙය්‍යොපිස්ස පඤ්ඤාසවස්සකාලෙ එවමෙව අරහත්තං පාපුණීති.

අප්පස්සුතොපි චෙ හොති සීලෙසු අසමාහිතො,
උභයෙන නං ගරහන්ති සීලතොච සුතෙන ච.

අප්පස්සුතොපි චෙ හොති සීලෙසු සුසමාහිතො,
සීලතො නං පසංසන්ති තාස්ස සම්පජ්ජතෙ සුතං.

---

a. අට්ඨකථාගතා,
b. අඞ්ගුත්තර-නි-4-නි.
1. සී. II. මහාජනස්ස විප්පටිසාරො.

බහුස්සුතොපි චෙ හොති සීලෙසු අසමාහිතො,
සීලතො නං ගරහන්ති නාස්ස සම්පජ්ජතෙ සුතං.

බහුස්සුතොපි චෙ හොති සීලෙසු සුසමාහිතො,
උභයෙන නං පසංසන්ති සීලතො ච සුතෙන ච.

බහුස්සුතං ධම්මධරං සප්පඤ්ඤං බුද්ධසාවකං,
නෙක්ඛං ජම්බොනදස්සෙව කො තං නින්දිතුමරහති.
දෙවාපි නං පසංසන්ති බ්‍රහ්මුනාපි පසංසිතොති.[a]

සෙඛානං පන සීලං දිට්ඨිවසෙන අපරාමට්ඨත්තා-පුථුජ්ජනානං වා පන භවවසෙන අපරාමට්ඨසීලං අපරාමට්ඨපාරිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං-කුටුම්බියපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස සීලං විය. සො හි ආයස්මා තථාරූපං සීලං නිස්සාය අරහත්තෙ පතිට්ඨාතුකාමො වෙරිකෙ ආහ:

උභො පාදානි භින්දිත්වා සංයමෙස්සාමි[1] වො අහං,
අට්ටියාමි හරායාමි සරාගමරණං අහන්ති.

එවාහං චින්තයිත්වාන සම්මසිත්වාන යොනිසො,
සම්පත්තෙ අරුණුග්ගම්හි අරහත්තමපාපුණින්ති.

අඤ්ඤතරොපි මහාථෙරො බාළ්හගිලානො සහත්ථා ආහාරම්පි පරිභුඤ්ජිතුං අසක්කොන්තො සකෙ මුත්තකරීසෙ පලිපන්නො සම්පරිවත්තති. තං දිස්වා අඤ්ඤතරො දහරො අහො දුක්ඛා ජීවිතසඞ්ඛාරාති ආහ. තමෙනං මහාථෙරො ආහ: ආවුසො ඉදානි මීයමානො සග්ගසම්පත්තිං ලභිස්සාමි, නත්ථි මෙ එත්ථ සංසයො, ඉමං පන සීලං භින්දිත්වා ලද්ධසම්පත්ති නාම සික්ඛං පච්චක්ඛාය පටිලද්ධ ගිහීභාවසදිසීති[2] වත්වා සීලෙනෙව සද්ධිං මරිස්සාමීති තථෙව[3] නිපන්නො තමෙව රොගං සම්මසන්තො අරහත්තං පත්වා භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ඉමාහි ගාථාහි ව්‍යාකාසි:–

පුට්ඨස්ස මෙ අඤ්ඤතරෙන බ්‍යාධිනා
රොගෙන බාළ්හං දුඛිතස්ස රුප්පතො,
පරිසුස්සති ඛිප්පමිදං කළෙබරං
පුප්ඵං යථා පංසුනි ආතපෙ කතං.

අජඤ්ඤං ජඤ්ඤසඞ්ඛාතං අසුචිං සුචිසම්මතං,
නානාකුණපපරිපූරං ජඤ්ඤරූපං අපස්සතො.

---

a. අඞ්ගුත්තර චතුනි.
1. සී. I. II. සඤ්ඤමිස්සාමි-සච්චාපෙස්සාමි.
2. ම. II. ගිහිභාවසදිසන්ති.
3. ම. I. II. තත්ථෙව.

ධිරත්ථු මං ආතුරං පූතිකායං
දුග්ගන්ධියං අසුචිං ව්‍යාධිධම්මං,
යත්ථප්පමත්තා අධිමුච්ඡිතා පජා
හාපෙන්ති මග්ගං සුගතූපපත්තියාති.

අරහන්තාදීනං පන සීලං සබ්බදරථපටිප්පස්සද්ධියා පරිසුද්ධත්තා පටිප්පස්සද්ධිපාරිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං. එවං පරියන්තපාරිසුද්ධිආදිවසෙන පඤ්චවිධං.

දුතියපඤ්චකෙ:–පාණාතිපාතාදීනං පහාණාදිවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. වුත්තං හෙතං පටිසම්භිදායං:–

“පඤ්ච සීලානි; පාණාතිපාතස්ස පහානං සීලං, වෙරමණීසීලං, චෙතනාසීලං සංවරොසීලං, අවීතික්කමො සීලං, අදින්නාදානස්ස; කාමෙසු මිච්ඡාචාරස්ස; මුසාවාදස්ස; පිසුණාවාචාය; ඵරුසාවාචාය; සම්ඵප්පලාපස්ස; අභිජ්ඣාය; ව්‍යාපාදස්ස; මිච්ඡාදිට්ඨියා. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දස්ස; අබ්‍යාපාදෙන බ්‍යාපාදස්ස; ආලොකසඤ්ඤාය ථිනමිද්ධස්ස; අවික්ඛෙපෙන උද්ධච්චස්ස; ධම්මවවත්ථානෙන විචිකිච්ඡාය; ඤාණෙන අවිජ්ජාය; පාමොජ්ජෙන අරතියා; පඨමෙන ඣානෙන නීවරණානං; දුතියෙන ඣානෙන විතක්කවිචාරානං; තතියෙන ඣානෙන පීතියා, චතුත්ථෙන ඣානෙන සුඛදුක්ඛානං; ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තියා රූපසඤ්ඤාය, පටිඝසඤ්ඤාය, නානත්තසඤ්ඤාය; විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්තියා ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාය; ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තියා විඤ්ඤාණඤ්චායතනසඤ්ඤාය; නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාය; අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය; දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාය; අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාය; නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දියා; විරාගානුපස්සනාය රාගස්ස; නිරොධානුපස්සනාය සමුදයස්ස; පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානස්ස; ඛයානුපස්සනාය ඝනසඤ්ඤාය; වයානුපස්සනාය ආයූහණස්ස; විපරිණාමානුපස්සනාය ධුවසඤ්ඤාය; අනිමිත්තානුපස්සනාය නිමිත්තස්ස; අප්පණිහිතානුපස්සනාය පණිධියා; සුඤ්ඤතානුපස්සනාය අභිනිවෙසස්ස; අධිපඤ්ඤාධම්ම විපස්සනාය සාරාදානාභිනිවෙසස්ස; යථාභූතඤාණදස්සනෙන සම්මොහාභිනිවෙසස්ස; ආදීනවානුපස්සනාය ආලයාභිනිවෙසස්ස; පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය[1] අප්පටිසඞ්ඛාය; විවට්ටානුපස්සනාය සංයොගාභිනිවෙසස්ස; සොතාපත්තිමග්ගෙන දිට්ඨෙකට්ඨානං කිලෙසානං; සකදාගාමිමග්ගෙන ඔළාරිකානං කිලෙසානං; අනාගාමිමග්ගෙන අනුසහගතානං කිලෙසානං; අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං; පහානං සීලං, වෙරමණී චෙතනා සංවරො අවීතික්කමො සීලං. එවරූපානි සීලානි චිත්තස්ස අවිප්පටිසාරාය සංවත්තන්ති, පාමොජ්ජාය සංවත්තන්ති, පීතියා සංවත්තන්ති,

1. සී. II. පටිසඞ්ඛාධම්මානුපස්සනාය.

පස්සද්ධියා සංවත්තන්ති, සොමනස්සාය සංවත්තන්ති, ආසෙවනාය සංවත්තන්ති, භාවනාය සංවත්තන්ති, බහුලීකම්මාය සංවත්තන්ති, අලඞ්කාරාය සංවත්තන්ති, පරික්ඛාරාය සංවත්තන්ති, පරිවාරාය සංවත්තන්ති, පාරිපූරියා සංවත්තන්ති, එකන්තනිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය උපසමාය අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය නිබ්බානාය සංවත්තන්තීති.[a]

එත්ථ ච පහානන්ති කොචි ධම්මො නාම නත්ථි අඤ්ඤත්‍ර වුත්තප්පකාරානං පාණාතිපාතාදීනං අනුප්පාදමත්තතො. යස්මා පන තං තං පහානං තස්ස තස්ස කුසලස්ස ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨෙන උපධාරණං හොති, විකම්පාභාවකරණෙන ච සමාධානං. තස්මා පුබ්බෙ වුත්තෙනෙව උපධාරණසමාධානසඞ්ඛාතෙන සීලනට්ඨෙන සීලන්ති වුත්තං. ඉතරෙ චත්තාරො ධම්මා තතො තතො වෙරමණිවසෙන තස්ස තස්ස සංවරවසෙන, තදුභයසම්පයුත්තචෙතනාවසෙන, තං තං අවීතික්කමන්තස්ස අවීතික්කමවසෙන ච, චෙතසො පවත්තිසබ්භාවං සන්ධාය වුත්තා. සීලට්ඨො පන තෙසං පුබ්බෙ පකාසිතොයෙවාති. එවං පහානසීලාදිවසෙන පඤ්චවිධං.

එත්තාවතාව කිං සීලං, කෙනට්ඨෙන සීලං, කාන'ස්ස ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි, කිමානිසංසං සීලං, කතිවිධඤ්චෙතං සීලන්ති? වුත්තානං ඉමෙසං පඤ්හානං විස්සජ්ජනං නිට්ඨිතං.

යං පන වුත්තං කො චස්ස සංකිලෙසො? කිං වොදානන්ති? තත්‍ර වදාම:–ඛණ්ඩාදිභාවො සීලස්ස සංකිලෙසො, අඛණ්ඩාදිභාවො වොදානං. සො පන ඛණ්ඩාදිභාවො ලාභයසාදිහෙතුකෙන භෙදෙන ච සත්තවිධමෙථුනසංයොගෙන ච සඞ්ගහීතො. තථා හි යස්ස සත්තසු ආපත්තික්ඛන්ධෙසු ආදිම්හි වා අන්තෙ වා සික්ඛාපදං භින්නං හොති, තස්ස සීලං පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය ඛණ්ඩං නාම හොති. යස්ස පන වෙමජ්ඣෙ භින්නං, තස්ස මජ්ඣෙ ඡිද්දසාටකො විය ඡිද්දං නාම හොති. යස්ස පටිපාටියා ද්වෙ තීණි භින්නානි, තස්ස පිට්ඨියං වා කුච්ඡියං වා උට්ඨිතෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරසරීරවණ්ණා ගාවී විය සබලං නාම හොති. යස්ස අන්තරන්තරා භින්නානි, තස්ස අන්තරන්තරා විසභාගවණ්ණබින්දු විචිත්‍රාගාවී විය කම්මාසං නාම හොති. එවං තාව ලාභාදිහෙතුකෙන භෙදෙන ඛණ්ඩාදිභාවො හොති.

එවං සත්තවිධමෙථුනසංයොගවසෙන. වුත්තං හි භගවතා:–ඉධ බ්‍රාහ්මණ එකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා සම්මාබ්‍රහ්මචාරී පටිජානමානො න හෙව ඛො මාතුගාමෙන සද්ධිං ද්වයංද්වයසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, අපිච ඛො මාතුගාමස්ස උච්ඡාදනං පරිමද්දනං නහාපනං සම්බාහනං සාදියති, සො තදස්සාදෙති, තං නිකාමෙති, තෙන ච විත්තිං ආපජ්ජති. ඉදම්පි ඛො බ්‍රාහ්මණ බ්‍රහ්මචරියස්ස ඛණ්ඩම්පි

a. පටිසම්භිදා-ඤාණකථා.

ඡිද්දම්පි සබලම්පි කම්මාසම්පි. අයං වුච්චති බ්‍රාහ්මණ අපරිසුද්ධං බ්‍රහ්මචරියං චරති, සංයුත්තො මෙථුනෙන සංයොගෙන, න පරිමුච්චති ජාතියා ජරාය මරණෙන-පෙ-න පරිමුච්චති දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුන ච පරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-පටිජානමානො නහෙව ඛො මාතුගාමෙන සද්ධිං ද්වයංද්වයසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, නපි මාතුගාමස්ස උච්ඡාදනං-පෙ-සාදියති, අපිච ඛො මාතුගාමෙන සද්ධිං සඤ්ජග්ඝති, සංකීළති සංකෙළායති, සො තදස්සාදෙති-පෙ-දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුනචපරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-නහෙව ඛො මාතුගාමෙන සද්ධිං ද්වයංද්වයසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, නපි මාතුගාමස්ස උච්ඡාදනං-පෙ-සාදියති, නපි මාතුගාමෙන සද්ධිං සඤ්ජග්ඝති සඞ්කීළති සංකෙළායති. අපි ච ඛො මාතුගාමස්ස චක්ඛුනා චක්ඛුං උපනිජ්ඣායති, පෙක්ඛති, සො තදස්සාදෙති-පෙ-දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුනචපරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-නහෙව ඛො මාතුගාමෙන-පෙ-නපි මාතුගාමස්ස-පෙ-නපි මාතුගාමෙන-පෙ-නපි මාතුගාමස්ස-පෙ-පෙක්ඛති. අපිච ඛො මාතුගාමස්ස සද්දං සුණාති තිරොකුඩ්ඩා වා තිරොපාකාරා වා හසන්තියා වා භණන්තියා වා ගායන්තියා වා රොදන්තියා වා, සො තදස්සාදෙති-පෙ-දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුනචපරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-නහෙව ඛො මාතුගාමෙන-පෙ-නපි මාතුගාමස්ස-පෙ-නපි මාතුගාමෙන-පෙ-නපි මාතුගාමස්ස-පෙ-රොදන්තියා වා-පෙ-අපිච ඛො යානිස්ස තානි පුබ්බෙ මාතුගාමෙන සද්ධිං හසිතලපිතකීළිතානි, තානි අනුස්සරති. සො තදස්සාදෙති-පෙ-දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුනචපරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-නහෙව ඛො මාතුගාමෙන-පෙ-නපි මාතුගාමස්ස-පෙ-නපි යානිස්ස තානි පුබ්බෙ මාතුගාමෙන සද්ධිං හසිතලපිතකීළිතානි තානි අනුස්සරති, අපිච ඛො පස්සති ගහපතිං වා ගහපතිපුත්තං වා පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතං සමඞ්ගීභූතං පරිචාරයමානං, සො තදස්සාදෙති-පෙ-දුක්ඛස්මාති වදාමි. පුනචපරං බ්‍රාහ්මණ ඉධෙකච්චො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා-පෙ-නහෙව ඛො මාතුගාමෙන-පෙ-නපි පස්සති ගහපතිං වා ගහපතිපුත්තං වා-පෙ-පරිචාරයමානං. අපිච ඛො අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණිධාය බ්‍රහ්මචරියං චරති: ඉමිනාහං සීලෙන වා වතෙන වා තපෙන වා බ්‍රහ්මචරියෙන වා දෙවො වා භවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වාති, සො තදස්සාදෙති තං නිකාමෙති තෙන ච විත්තිං ආපජ්ජති. ඉදම්පි බ්‍රාහ්මණ බ්‍රහ්මචරියස්ස ඛණ්ඩම්පි ඡිද්දම්පි සබලම්පි කම්මාසම්පීති එවං ලාභාදිහෙතුකෙන භෙදෙන සත්තවිධමෙථුනසංයොගෙන ච ඛණ්ඩාදිභාවො සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

---

1. අඞ්ගුත්තරනි-සත්තකනි.

අඛණ්ඩාදිභාවො පන සබ්බසො සික්ඛාපදානං අභෙදෙන, භින්නානඤ්ච සප්පටිකම්මානං පටිකම්මකරණෙන, සත්තවිධමෙථුනසංයොගාභාවෙන ච, අපරාය ච කොධො උපනාහො මක්ඛො පළාසො ඉස්සා මච්ඡරියං මායා සාඨෙය්‍යං ථම්භො සාරම්භො මානො අතිමානො මදො පමාදොති ආදීනං පාපධම්මානං අනුප්පත්තියා, අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා සල්ලෙඛතාදීනඤ්ච ගුණානං උප්පත්තියා සඞ්ගහිතො. යානි හි සීලානි ලාභාදීනම්පි අත්ථාය අභින්නානි, පමාදදොසෙන වා භින්නානිපි පටිකම්මකතානි, මෙථුනසංයොගෙන ච කොධූපනාහාදීහි වා පාපධම්මෙහි අනුපහතානි, තානි සබ්බසො අඛණ්ඩානි අච්ඡිද්දානි අසබලානි අකම්මාසානීති වුච්චන්ති. තානියෙව භුජිස්සභාවකරණතො ච භුජිස්සානි, විඤ්ඤූහි පසත්ථත්තා විඤ්ඤුප්පසත්ථානි; තණ්හාදිට්ඨීහි අපරාමට්ඨත්තා අපරාමට්ඨානි; උපචාරසමාධිං වා අප්පනාසමාධිං වා සංවත්තයන්තීති සමාධිසංවත්තනිකානි ච හොන්ති. තස්මා තෙසං එස අඛණ්ඩාදිභාවො වොදානන්ති වෙදිතබ්බො. තං පනෙතං වොදානං ද්වීහාකාරෙහි සම්පජ්ජති සීලවිපත්තියා ච ආදීනවදස්සනෙන සීලසම්පත්තියා ච ආනිසංසදස්සනෙන. තත්ථ “**පඤ්චිමෙ භික්ඛවෙ ආදීනවා දුස්සීලස්ස සීලවිපත්තියා**”ති[a] එවමාදි සුත්තනයෙන සීලවිපත්තියා ආදීනවො දට්ඨබ්බො: අපිච දුස්සීලො පුග්ගලො දුස්සීල්‍යහෙතු අමනාපො හොති දෙවමනුස්සානං, අනනුසාසනීයො සබ්‍රහ්මචාරීනං, දුක්ඛිතො දුස්සීලගරහාසු, විප්පටිසාරී සීලවතං පසංසාසු, තායච පන දුස්සීල්‍යතාය සාණසාටකො විය දුබ්බණ්ණො හොති, යෙ ඛො පනස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්ති තෙසං දීඝරත්තං අපායදුක්ඛාවහනතො දුක්ඛසම්ඵස්සො, යෙසං දෙය්‍යධම්මං පතිග්ගණ්හාති තෙසං න මහප්ඵලකරණතො අප්පග්ඝො, අනෙකවස්සගණිකගූථකූපො විය දුබ්බිසොධනො, ඡවාලාතමිව උභතො පරිබාහිරො, භික්ඛුභාවං පටිජානන්තොපි අභික්ඛුයෙව ගොගණං අනුබද්ධගද්‍රභො විය, සතතුබ්බිග්ගො සබ්බවෙරිකපුරිසො විය, අසංවාසාරහො මතකළෙබරං විය, සුතාදිගුණයුත්තොපි සබ්‍රහ්මචාරීනං අපූජාරහො සුසානග්ගි විය බ්‍රාහ්මණානං, අභබ්බො විසෙසාධිගමෙ අන්ධොව රූපදස්සනෙ, නිරාසො සද්ධම්මෙ චණ්ඩාලකුමාරකො විය රජ්ජෙ, සුඛිතොස්මීති මඤ්ඤමානොපි දුක්ඛිතොව අග්ගික්ඛන්ධපරියායෙ වුත්තදුක්ඛභාගිතාය, දුස්සීලානං හි පඤ්චකාමගුණපරිභොගවන්දනමානනාදිසුඛස්සාදගධිතචිත්තානං තප්පච්චයං අනුස්සරණමත්තෙනාපි හදයසන්තාපං ජනයිත්වා උණ්හලොහිතුග්ගාරප්පවත්තනසමත්ථං අතිකටුකං දුක්ඛං දස්සෙන්තො සබ්බාකාරෙන පච්චක්ඛකම්මවිපාකො භගවා ආහ:–“පස්සථ නො තුම්හෙ භික්ඛවෙ අමුං මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං ආදිත්තං සම්පජ්ජලිතං සජොතිභූතන්ති. එවං භන්තෙ. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නු ඛො වරං යං

a. අං-නි-පඤ්චකනි.

අමුං මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං ආදිත්තං සම්පජ්ජලිතං සජොතිභූතං ආලිඞ්ගිත්වා උපනිසීදෙය්‍ය වා උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා, යං ඛත්තියකඤ්ඤං වා බ්‍රාහ්මණකඤ්ඤං වා ගහපතිකඤ්ඤං වා මුදුතලුනහත්ථපාදං ආලිඞ්ගිත්වා උපනිසීදෙය්‍ය වා උපනිපජ්ජෙය්‍ය වාති. එතදෙව භන්තෙ වරං යං ඛත්තියකඤ්ඤං වා-පෙ-උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා, දුක්ඛං හෙතං භන්තෙ යං අමුං මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං-පෙ-උපනිපජ්ජෙය්‍ය වාති ආරොචයාමි වො භික්ඛවෙ පටිවෙදයාමි වො භික්ඛවෙ යථා එතදෙව තස්ස වරං දුස්සීලස්ස පාපධම්මස්ස අසුචිසඞ්කස්සරසමාචාරස්ස පටිච්ඡන්නකම්මන්තස්ස අස්සමණස්ස සමණපටිඤ්ඤස්ස අබ්‍රහ්මචාරිස්ස බ්‍රහ්මචාරිපටිඤ්ඤස්ස අන්තොපූතිස්ස අවස්සුතස්ස කසම්බුජාතස්ස යං අමුං මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං-පෙ-උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා. තං කිස්ස හෙතු? තතො නිදානං හි සො භික්ඛවෙ මරණං වා නිගච්ඡෙය්‍ය මරණමත්තං වා දුක්ඛං, නත්වෙව තප්පච්චයා කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජෙය්‍ය. යඤ්ච ඛො සො භික්ඛවෙ දුස්සීලො-පෙ-කසම්බුජාතො ඛත්තියකඤ්ඤං වා-පෙ-උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා,[1] තඤ්හි තස්ස භික්ඛවෙ හොති දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය, කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජෙය්‍ය.[a] එවං අග්ගික්ඛන්ධූපමාය ඉත්ථිපටිබද්ධපඤ්චකාමගුණපරිභොගපච්චයං දුක්ඛං දස්සෙත්වා එතෙනෙව උපායෙන:-"තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො දළ්හාය වාලරජ්ජුයා උභො ජඞ්ඝා වෙඨෙත්වා ඝංසෙය්‍ය සා ඡවිං ඡින්දෙය්‍ය ඡවිං ඡෙත්වා චම්මං ඡින්දෙය්‍ය චම්මං ඡෙත්වා මංසං ඡින්දෙය්‍ය මංසං ඡෙත්වා න්හාරුං ඡින්දෙය්‍ය න්හාරුං ඡෙත්වා අට්ඨිං ඡින්දෙය්‍ය අට්ඨිං ඡෙත්වා අට්ඨිමිඤ්ජං ආහච්ච තිට්ඨෙය්‍ය, යං වා ඛත්තියමහාසාලානං වා බ්‍රාහ්මණමහාසාලානං වා ගහපතිමහාසාලානං වා අභිවාදනං සාදියෙය්‍යාති ච. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො තිණ්හාය සත්තියා තෙලධොතාය පච්චොරස්මිං පහරෙය්‍ය, යං වා ඛත්තියමහාසාලානං වා බ්‍රාහ්මණමහාසාලානං වා ගහපතිමහාසාලානං වා අඤ්ජලිකම්මං සාදියෙය්‍යා ති ච. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො තත්තෙන අයොපට්ටෙන ආදිත්තෙන සම්පජ්ජලිතෙන සජොතිභූතෙන කායං සම්පලිවෙඨෙය්‍ය, යං වා ඛත්තියමහාසාලානං වා බ්‍රාහ්මණමහාසාලානං වා ගහපතිමහාසාලානං වා සද්ධාදෙය්‍යං චීවරං පරිභුඤ්ජෙය්‍යා ති ච. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො තත්තෙන අයොසඞ්කුනා ආදිත්තෙන සම්පජ්ජලිතෙන සජොතිභූතෙන මුඛං විවරිත්වා තත්තං ලොහගුළං ආදිත්තං සම්පජ්ජලිතං සජොතිභූතං මුඛෙ පක්ඛිපෙය්‍ය තං තස්ස ඔට්ඨම්පි දහෙය්‍ය මුඛම්පි ජිව්හම්පි කණ්ඨම්පි උදරම්පි

---

a. අඞ්ගුත්තර සත්තකනි.

1. සී. ම. I. II & III. උපනිපජ්ජති වා.

2. සී. ම. I. II. ඛත්තියබ්‍රාහ්මණගහපතිමහාසාලානං.

ඩහෙය්‍ය අන්තම්පි අන්තගුණම්පි ආදාය අධොභාගා නික්ඛමෙය්‍ය, යං වා ඛත්තියමහාසාලානං වා බ්‍රාහ්මණමහාසාලානං වා ගහපතිමහාසාලානං වා සද්ධාදෙය්‍යං පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජෙය්‍යාති ච. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො සීසෙ වා ගහෙත්වා ඛන්ධෙ වා ගහෙත්වා තත්තං අයොමඤ්චං වා අයොපීඨං වා ආදිත්තං සම්පජ්ජලිතං සජොතිභූතං අභිනිසීදාපෙය්‍ය වා අභිනිපජ්ජාපෙය්‍ය වා, යං වා ඛත්තිය-පෙ-බ්‍රාහ්මණ-පෙ-ගහපතිමහාසාලානං වා සද්ධාදෙය්‍යං මඤ්චපීඨං පරිභුඤ්ජෙය්‍යාති ච. තං කිං මඤ්ඤථ භික්ඛවෙ කතමං නුඛො වරං යං බලවා පුරිසො උද්ධපාදං අධොසිරං ගහෙත්වා තත්තාය ලොහකුම්භියා පක්ඛිපෙය්‍ය ආදිත්තාය සම්පජ්ජලිතාය සජොතිභූතාය, සො තත්ථ ඵෙණුද්දෙහකං පච්චමානො සකිම්පි උද්ධං ගච්ඡෙය්‍ය සකිම්පි අධො ගච්ඡෙය්‍ය සකිම්පි තිරියං ගච්ඡෙය්‍ය, යං වා ඛත්තිය-පෙ-බ්‍රාහ්මණ-පෙ-ගහපතිමහාසාලානං වා සද්ධාදෙය්‍යං විහාරං පරිභුඤ්ජෙය්‍යාති චා ති.[a] ඉමානි වාලරජ්ජු තිණ්හසත්ති අයොපට්ට අයොගුළ අයොමඤ්ච අයොපීඨ අයොකුම්භි උපමානි අභිවාදන අඤ්ජලිකම්ම චීවර පිණ්ඩපාත මඤ්චපීඨ විහාර පරිභොගපච්චයං දුක්ඛං දස්සෙසි. තස්මා:-

අග්ගික්ඛන්ධාලිඞ්ගන දුක්ඛාධිකදුක්ඛකටුකඵලං,[1]
අවිජහතො කාමසුඛං සුඛං කුතො භින්නසීලස්ස.

අභිවාදන සාදියනෙ කිං නාම සුඛං විපන්නසීලස්ස,
දළ්හවාලරජ්ජුඝංසන දුක්ඛාධික දුක්ඛභාගිස්ස.[2]

සද්ධානමඤ්ජලිකම්ම සාදියනෙ කිං සුඛං අසීලස්ස,
සත්තිප්පහාර දුක්ඛාධිමත්ත දුක්ඛස්ස යං හෙතු.

චීවර පරිභොග සුඛං කිං නාම අසඤ්ඤතස්ස,
යෙන චිරං අනුභවිතබ්බා නිරයෙ ජලිත අයොපට්ටසම්ඵස්සා.

මධුරොපි පිණ්ඩපාතො හලාහලවිසූපමො අසීලස්ස,
ආදිත්තා ගිලිතබ්බා අයොගුළා යෙන චිරරත්තං.

සුඛසම්මතොපි දුක්ඛො අසීලිනො මඤ්චපීඨපරිභොගො,
යං බාධිස්සන්ති චිරං ජලිත අයොමඤ්චපීඨානි.[3]

දුස්සීලස්ස විහාරෙ සද්ධාදෙය්‍යම්හි කා නිවාස රති,
ජලිතෙසු නිවසිතබ්බං යෙන අයොකුම්භි මජ්ඣෙසු.

සඞ්කස්සරසමාචාරො කසම්බුජාතො අවස්සුතො පාපො,
අන්තොපූතීති ච යං නින්දන්තො ආහ ලොකගරු.

---

a අඞ්ගුත්තර සත්තකානි.

1. සී I. II & III. දුක්ඛාතිදුක්ඛකටුකඵලං.
2. සී. I. II. දුක්ඛාතිදුක්ඛභාගියස්ස
3. සී. I. II & III. ජලිතඅයොමඤ්චදුක්ඛානි.

ධිජ්ජීවිතං අධඤ්ඤස්ස තස්ස සමණාත වෙසධාරිස්ස,
අස්සමණස්ස උපහතං ඛතමත්තානං වහන්තස්ස.

ගූථං විය කුණපං විය මණ්ඩනකාමා විවජ්ජයන්තීධ,
යං නාම සීලවන්තො සන්තො කිං ජීවිතං තස්ස.

සබ්බභයෙහි අමුත්තො මුත්තො සබ්බෙහි අධිගමසුඛෙහි,
සුපිහිත සග්ගද්වාරො අපායමග්ගං සමාරූළ්හො.

කාරුඤ්ඤාය වත්ථුභූතො කාරුණිකජනස්ස නාම කො අඤ්ඤො,
දුස්සීලසමො දුස්සීලතාය ඉති බහුවිධාපි දොසාති.

එවමාදිනා පච්චවෙක්ඛණෙන සීලවිපත්තියං ආදීනවදස්සනං, වුත්තප්පකාරවිපරීතතො සීලසම්පත්තියං ආනිසංසදස්සනං ච වෙදිතබ්බං. අපිච:-

තස්ස පාසාදිකං හොති පත්තචීවරධාරණං,
පබ්බජ්ජා සඵලා තස්ස යස්ස සීලං සුනිම්මලං.

අත්තානුවාදාදිභයං සුද්ධසීලස්ස භික්ඛුනො,
අන්ධකාරං විය රවි හදයං නාවගාහති.

සීලසම්පත්තියා භික්ඛු සොභමානො තපොවනෙ
පභාසම්පත්තියා චන්දො ගගනෙ විය සොභති.

කායගන්ධොපි පාමොජ්ජං සීලවන්තස්ස භික්ඛුනො,
කරොති අපි දෙවානං සීලගන්ධෙ කථාව කා.

සබ්බෙසං ගන්ධජාතානං සම්පත්තිං අභිභුය්‍යති,
අවිඝාතී දසදිසා සීලගන්ධො පවායති.

අප්පකාපි කතා කාරා සීලවන්තෙ මහප්ඵලා,
හොන්තීති සීලවා හොති පූජා සක්කාරභාජනං.

සීලවන්තං න බාධෙන්ති ආසවා දිට්ඨධම්මිකා,
සම්පරායිකදුක්ඛානං මූලං ඛණති සීලවා.

යා මනුස්සෙසු සම්පත්ති යා ච දෙවෙසු සම්පදා,
න සා සම්පන්නසීලස්ස ඉච්ඡතො හොති දුල්ලභා.

අච්චන්තසන්තා පන යා අයං නිබ්බානසම්පදා,
සම්පන්නසීලස්ස මනො තමෙව අනුධාවති.

සබ්බසම්පත්තිමූලම්හි සීලම්හි ඉති පණ්ඩිතො,
අනෙකාකාරවොකාරං ආනිසංසං විභාවයෙති.

එවං හි විභාවයතො සීලවිපත්තිතො උබ්බිජ්ජිත්වා සීලසම්පත්තිනින්නං මානසං හොති; තස්මා යථා වුත්තං ඉමං සීලවිපත්තියා ආදීනවං, ඉමඤ්ච සීලසම්පත්තියා ආනිසංසං දිස්වා සබ්බාදරෙන සීලං

වොදපෙතබ්බන්ති. එත්තාවතා ච "**සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො**"ති ඉමිස්සා ගාථාය සීල සමාධි පඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ සීලං තාව පරිදීපිතං හොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

සීලනිද්දෙසො නාම

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

2

අථ ධුතඞ්ගනිද්දෙසො.

ඉදානි යෙහි අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතාදීහි ගුණෙහි වුත්තප්පකාරස්ස සීලස්ස වොදානං හොති තෙ ගුණෙ සම්පාදෙතුං යස්මා සමාදින්නසීලෙන යොගිනා ධුතඞ්ගසමාදානං කාතබ්බං, එවං හිස්ස අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා සල්ලෙඛ පවිවෙකාපචය විරියාරම්භ සුභරතාදි ගුණසලිල වික්ඛාලිතමලං සීලඤ්චෙව සුපරිසුද්ධං භවිස්සති වතානි ච සම්පජ්ජිස්සන්ති. ඉති අනවජ්ජසීලබ්බතගුණපරිසුද්ධසමාචාරො පොරාණෙ අරියවංසත්තයෙ පතිට්ඨාය චතුත්ථස්ස භාවනාරාමතා සඞ්ඛාතස්ස අරියවංසස්ස අධිගමාරහො භවිස්සති; තස්මා ධුතඞ්ගකථං ආරභිස්සාම:–භගවතා හි පරිච්චත්තලොකාමිසානං කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛානං අනුලොමපටිපදං යෙව ආරාධෙතුකාමානං කුලපුත්තානං තෙරස ධුතඞ්ගානි අනුඤ්ඤාතානි සෙය්‍යථීදං:–**පංසුකූලිකඞ්ගං, තෙචීවරිකඞ්ගං, පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං, සපදානචාරිකඞ්ගං, එකාසනිකඞ්ගං, පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගං, ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගං, ආරඤ්ඤිකඞ්ගං, රුක්ඛමූලිකඞ්ගං, අබ්භොකාසිකඞ්ගං, සොසානිකඞ්ගං, යථාසන්ථතිකඞ්ගං, නෙසජ්ජිකඞ්ග**න්ති තත්ථ:–

අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි සමාදානවිධානතො,
පභෙදතො භෙදතො ච තස්ස තස්සානිසංසතො.

කුසලත්තිකතො චෙව ධුතාදීනං විභාගතො,
සමාසව්‍යාසතො චාපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ අත්ථතො තාව:–රථිකා සුසාන සඞ්කාරකූටාදීනං යත්ථ කත්ථචි පංසූනං උපරි ඨිතත්තා අබ්භුග්ගතට්ඨෙන තෙසු පංසුසු කූලමිවාති පංසුකූලං; අථවා පංසු විය කුච්ඡිතභාවං උලතීති පංසුකූලං–කුච්ඡිතභාවං ගච්ඡතීති වුත්තං හොති; එවං ලද්ධනිබ්බචනස්ස පංසුකූලස්ස ධාරණං පංසුකූලං; පංසුකූලං සීලමස්සාති පංසුකූලිකො; පංසුකූලිකස්ස අඞ්ගං=පංසුකූලිකඞ්ගං, අඞ්ගන්ති කාරණං වුච්චති, තස්මා යෙන සමාදානෙන සො පංසුකූලිකො හොති, තස්සෙතං අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං. එතෙනෙව නයෙන සඞ්ඝාටි උත්තරාසඞ්ග

අන්තරවාසකසඞ්ඛාතං තිචීවරං සීලමස්සාති තෙචීවරිකො; තෙචීවරිකස්ස අඞ්ගං තෙචීවරිකඞ්ගං. භික්ඛාසඞ්ඛාතානං පන ආමිසපිණ්ඩානං පාතො පිණ්ඩපාතො, පරෙහි දින්නානං පිණ්ඩානං පත්තෙ නිපතනන්ති වුත්තං හොති; තං පිණ්ඩපාතං උඤ්ඡති තං තං කුලං උපසඞ්කමන්තො ගවෙසතීති පිණ්ඩපාතිකො. පිණ්ඩාය වා පතිතුං වතමෙතස්සාති පිණ්ඩපාතී–පතිතුන්ති චරිතුං; පිණ්ඩපාතී එව පිණ්ඩපාතිකො; පිණ්ඩපාතිකස්ස අඞ්ගං පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං. දානං වුච්චති අවඛණ්ඩනං; අපෙතං දානතො අපදානං–අනවඛණ්ඩනන්ති අත්ථො; සහ අපදානෙන සපදානං–අවඛණ්ඩනවිරහිතං අනුඝරන්ති වුත්තං හොති; සපදානං චරති ඉදමස්ස සීලන්ති සපදානචාරී; සපදානචාරී එව සපදානචාරිකො; තස්ස අඞ්ගං සපදානචාරිකඞ්ගං. එකාසනෙ භොජනං එකාසනං; තං සීලමස්සාති එකාසනිකො; තස්ස අඞ්ගං එකාසනිකඞ්ගං. දුතියභාජනස්ස පටික්ඛිත්තත්තා කෙවලං එකස්මිංයෙව පත්තෙ පිණ්ඩො පත්තපිණ්ඩො; ඉදානි පත්තපිණ්ඩගහණෙ පත්තපිණ්ඩසඤ්ඤං කත්වා–පත්තපිණ්ඩො සීලමස්සාති පත්තපිණ්ඩිකො; තස්ස අඞ්ගං පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගං. ඛලූති පටිසෙධනත්ථෙ නිපාතො; පවාරිතෙන සතා පච්ඡා ලද්ධං භත්තං පච්ඡාභත්තං නාම. තස්ස පච්ඡාභත්තස්ස භොජනං පච්ඡාභත්තභොජනං; තස්මිං පච්ඡාභත්තභොජනෙ පච්ඡාභත්තසඤ්ඤං කත්වා–පච්ඡාභත්තං සීලමස්සාති පච්ඡාභත්තිකො; න පච්ඡාභත්තිකො ඛලුපච්ඡාභත්තිකො; සමාදානවසෙන පටික්ඛිත්තාතිරිත්තභොජනස්සෙතං නාමං. අට්ඨකථායං පන වුත්තං ඛලූති එකො සකුණිකො, සො මුඛෙන ඵලං ගහෙත්වා තස්මිං පතිතෙ පුන අඤ්ඤං න ඛාදති තාදිසො අයන්ති ඛලුපච්ඡාභත්තිකො තස්ස අඞ්ගං ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගං. අරඤ්ඤෙ නිවාසො සීලමස්සාති ආරඤ්ඤිකො තස්ස අඞ්ගං ආරඤ්ඤිකඞ්ගං. රුක්ඛමූලෙ නිවාසො රුක්ඛමූලං, තං සීලමස්සාති රුක්ඛමූලිකො. රුක්ඛමූලිකස්ස අඞ්ගං රුක්ඛමූලිකඞ්ගං. අබ්භොකාසිකසොසානිකඞ්ගෙසුපි එසෙව නයො. යදෙව සන්ථතං යථාසන්ථතං, ඉදං තුය්හං පාපුණාතීති එවං පඨමං උද්දිට්ඨසෙනාසනස්සෙතං අධිවචනං. තස්මිං යථාසන්ථතෙ විහරිතුං සීලමස්සාති යථාසන්ථතිකො, තස්ස අඞ්ගං යථාසන්ථතිකඞ්ගං. සයනං පටික්ඛිපිත්වා නිසජ්ජාය විහරිතුං සීලමස්සාති නෙසජ්ජිකො, තස්ස අඞ්ගං නෙසජ්ජිකඞ්ගං. සබ්බානෙව පනෙතානි තෙන තෙන සමාදානෙන ධුතකිලෙසත්තා ධුතස්ස භික්ඛුනො අඞ්ගානීති කිලෙසධුනනතො වා ධුතන්ති ලද්ධවොහාරං ඤාණං අඞ්ගං එතෙසන්ති ධුතඞ්ගානි. අථවා ධුතානි ච තානි පටිපක්ඛනිද්ධුනනතො අඞ්ගානි ච පටිපත්තියාති පි ධුතඞ්ගානි, එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදීහීති:–සබ්බානෙව පනෙතානි[1] සමාදානචෙතනාලක්ඛණානි. වුත්තම්පිචෙතං:–[2]"යො සමාදියති සො පුග්ගලො, යෙන

1. සී. I. II. සබ්බානෙවචෙතානි. 2. සී. I & ම. II. වුත්තම්පිචෙතං අට්ඨකථායං

සමාදියති චිත්තචෙතසිකා එතෙ ධම්මා, යා සමාදානචෙතනා තං ධුතඞ්ගං, යං පටික්ඛිපතී ති තං වත්ථූති.a". සබ්බානෙව ච ලොලුප්පවිද්ධංසනරසානි, නිල්ලොලුප්පභාවපච්චුපට්ඨානානි, අප්පිච්ඡතාදි අරියධම්මපදට්ඨානානි. එවමෙත්ථ ලක්ඛණාදීහි වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

සමාදානවිධානතොති ආදීසු පන පඤ්හෙසු:–සබ්බානෙව ධුතඞ්ගානි ධරමානෙ භගවති භගවතොව සන්තිකෙ සමාදාතබ්බානි; පරිනිබ්බුතෙ මහාසාවකස්ස සන්තිකෙ; තස්මිං අසති ඛීණාසවස්ස–අනාගාමිස්ස–සකදාගාමිස්ස–සොතාපන්නස්ස–තිපිටකස්ස–ද්විපිටකස්ස–එකපිටකස්ස–එකසඞ්ගීතිකස්ස–අට්ඨකථාචරියස්ස–තස්මිං අසති ධුතඞ්ගධරස්ස–තස්මිම්පි අසති චෙතියඞ්ගණං සම්මජ්ජිත්වා උක්කුටිකං නිසීදිත්වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සන්තිකෙ වදන්තෙන විය සමාදාතබ්බානි. අපිච සයම්පි සමාදාතුං වට්ටති එව. එත්ථ ච චෙතියපබ්බතෙ ද්වෙභාතිකථෙරානං ජෙට්ඨභාතු ධුතඞ්ගප්පිච්ඡතාය වත්ථු කථෙතබ්බං. අයං තාව සාධාරණකථා.

ඉදානි එකෙකස්ස සමාදානවිධානප්පභෙදභෙදානිසංසෙ වණ්ණයිස්සාම: පංසුකූලිකඞ්ගං තාව:–"**ගහපතිදානචීවරං පටික්ඛිපාමි,**" "**පංසුකූලිකඞ්ගං සමාදියාමී**"ති ඉමෙසු ද්වීසු වචනෙසු අඤ්ඤතරෙන සමාදින්නං හොති. ඉදං තාවෙත්ථ සමාදානං. එවං සමාදින්නධුතඞ්ගෙන පන තෙන සොසානිකං පාපණිකං රථියචොළං සඞ්කාරචොළං සොත්ථියං න්හානචොළං තිත්ථචොළං ගතපච්චාගතං අග්ගිදඩ්ඪං ගොඛායිතං උපචිකාඛායිතං උන්දූරඛායිතං අන්තච්ඡින්නං දසච්ඡින්නං ධජාහටං ථූපචීවරං සමණචීවරං ආභිසෙකිකං ඉද්ධිමයං පන්ථිකං වාතාහටං දෙවදත්තියං සාමුද්දියන්ති එතෙසු අඤ්ඤතරං චීවරං ගහෙත්වා ඵාලෙත්වා දුබ්බලට්ඨානං පහාය ථිරට්ඨානානි ධොවිත්වා චීවරං කත්වා පොරාණං ගහපතිචීවරං අපනෙත්වා පරිභුඤ්ජිතබ්බං. තත්ථ **සොසානික**න්ති: සුසානෙ පතිතකං. **පාපණික**න්ති: ආපණද්වාරෙ පතිතකං. **රථියචොළ**න්ති: පුඤ්ඤත්ථිකෙහි වාතපානද්වාරෙන[1] රථිකාය ඡඩ්ඩිතචොළකං. **සඞ්කාරචොළ**න්ති: සඞ්කාරට්ඨානෙ ඡඩ්ඩිතචොළකං. **සොත්ථිය**න්ති: ගබ්භමලං පුඤ්ඡිත්වා ඡඩ්ඩිතවත්ථං. තිස්සාමච්චමාතා කිර සතග්ඝනකෙන වත්ථෙන ගබ්භමලං පුඤ්ඡාපෙත්වා පංසුකූලිකා ගණ්හිස්සන්තීති තාලවෙලිමග්ගෙ ඡඩ්ඩාපෙසි, භික්ඛූ ජිණ්ණකට්ඨානත්ථමෙව ගණ්හන්ති. **න්හානචොළ**න්ති: යං භූතවෙජ්ජෙහි සසීසං න්හාපිතා කාළකණ්ණිචොළන්ති ඡඩ්ඩෙත්වා ගච්ඡන්ති. **තිත්ථචොළ**න්ති: සිනානතිත්ථෙ ඡඩ්ඩිතපිලොතිකා. **ගතපච්චාගත**න්ති: යං මනුස්සා සුසානං ගන්ත්වා පච්චාගතා න්හත්වා ඡඩ්ඩෙන්ති. **අග්ගිදඩ්ඪ**න්ති: අග්ගිනා දඩ්ඪපදෙසං. තං හි මනුස්සා ඡඩ්ඩෙන්ති. **ගොඛායිතාදීනි** පාකටානෙව. තාදිසානිපි හි මනුස්සා ඡඩ්ඩෙන්ති. **ධජාහට**න්ති: නාවං ආරුහන්තා ධජං බන්ධිත්වා ආරුහන්ති

a. මහාඅට්ඨකථා.

1. සී. I. II. වාතපානන්තරෙන.

තං තෙසං දස්සනාතික්කමෙ ගහෙතුං වට්ටති. යම්පි යුද්ධභූමියං ධජං බන්ධිත්වා ඨපිතං තං ඡින්නම්පි සෙනානං ගතකාලෙ ගහෙතුං වට්ටති. **ථූපචීවර**න්ති: වම්මිකං පරික්ඛිපිත්වා බලිකම්මකතං. **සමණචීවර**න්ති: භික්ඛුසන්තකං. **ආභිසෙකික**න්ති: රඤ්ඤො අභිසෙකට්ඨානෙ ඡඩ්ඩිත චීවරං. **ඉද්ධිමය**න්ති: එහිභික්ඛුචීවරං. **පන්ථික**න්ති: අන්තරාමග්ගෙ පතිතකං. යං පන සාමිකානං සතිසම්මොසෙන පතිතං තං ථොකං රක්ඛිත්වා ගහෙතබ්බං. **වාතාහට**න්ති: වාතෙන හරිත්වා දූරෙ පාතිතං. තං පන සාමිකෙ අපස්සන්තෙන ගහෙතුං වට්ටති. **දෙවදත්තිය**න්ති: යං අනුරුද්ධත්ථෙරස්ස විය දෙවතාහි දින්නකං. **සාමුද්දිය**න්ති: සමුද්දවීචීහි ථලෙ උස්සාදිතං. යං පන සඞ්ඝස්ස දෙමාති දින්නං චොළකභික්ඛාය වා චරමානෙහි ලද්ධං න තං පංසුකූලං, භික්ඛුදත්තියෙපි යං වස්සග්ගෙන ගාහෙත්වා වා දීයති සෙනාසනචීවරං වා හොති න තං පංසුකූලං, නො ගාහාපෙත්වා දින්නමෙව පංසුකූලං. තත්‍රාපි යං දායකෙහි භික්ඛුස්ස පාදමූලෙ නික්ඛිත්තං තෙන පන භික්ඛුනා පංසුකූලිකස්ස හත්ථෙ ඨපෙත්වා දින්නං තං එකතො සුද්ධිකං නාම, යං භික්ඛුනො හත්ථෙ ඨපෙත්වා දින්නං තෙන පන පාදමූලෙ ඨපිතං තම්පි එකතො සුද්ධිකං, යං භික්ඛුනොපි පාදමූලෙ ඨපිතං තෙනාපි තථෙව දින්නං තං උභතොසුද්ධිකං, යං හත්ථෙ ඨපෙත්වාව ලද්ධං හත්ථෙයෙව ඨපිතං තං අනුක්කට්ඨචීවරං නාම. ඉති ඉමං පංසුකූලභෙදං ඤත්වා පංසුකූලිකෙන චීවරං පරිභුඤ්ජිතබ්බන්ති ඉදමෙත්ථ විධානං. අයං පන පභෙදො: තයො පංසුකූලිකා, උක්කට්ඨො මජ්ඣිමො මුදූති. තත්ථ සොසානිකං යෙව ගණ්හන්තො උක්කට්ඨො හොති, පබ්බජිතා ගණ්හිස්සන්තීති ඨපිතකං ගණ්හන්තො මජ්ඣිමො, පාදමූලෙ ඨපෙත්වා දින්නකං ගණ්හන්තො මුදූති. තෙසු යස්ස කස්සචි අත්තනො රුචියා ඛන්තියා ගිහීහි දින්නකං සාදිතක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: "**පංසුකූලචීවරං නිස්සාය පබ්බජ්ජා**"ති[a] වචනතො නිස්සයානුරූප පටිපත්තිසබ්භාවො, පඨමෙ අරියවංසෙ පතිට්ඨානං, ආරක්ඛදුක්ඛාභාවො, අපරායත්තවුත්තිතා, චොරභයෙන අභයතා, පරිභොගතණ්හාය අභාවො, සමණසාරුප්පපරික්ඛාරතා. "**අප්පානි චෙව සුලභානි ච තානි ච අනවජ්ජානී**"ති:[b] භගවතා සංවණ්ණිතපච්චයතා, පාසාදිකතා, අප්පිච්ඡතාදීනං ඵලනිප්ඵත්ති, සම්මාපටිපත්තියා අනුබ්‍රූහණං, පච්ඡිමාය ජනතාය දිට්ඨානුගතිං ආපාදනන්ති.

මාරසෙන විඝාතාය පංසුකූල[1] ධරො යති,
සන්නද්ධකවචො යුද්ධෙ ඛත්තියො විය සොභති.

පහාය කාසිකාදීනි වරවත්ථානි ධාරිතං,
යං ලොකගරුනා කො තං පංසුකූලං න ධාරයෙ.

---

a. විනයමහාවග්ග-පබ්බජ්ජාඛන්ධක. b. අඞ්ගුත්තරනි-චතුක්කනි.

1. සී. I. II & III. පංසුකූලං.

තස්මා හි අත්තනො භික්ඛු පටිඤ්ඤං සමනුස්සරං,
යොගාචාරානුකූලම්හි පංසුකූලෙ රතො සියාති.

අයං තාව පංසුකූලිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

තදනන්තරං පන **තෙචීවරිකඞ්ගං** "චතුත්ථකචීවරං පටික්ඛිපාමි, තෙචීවරිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන තෙචීවරිකෙන චීවරදුස්සං ලභිත්වා යාව අඵාසුභාවෙන කාතුං වා න සක්කොති විචාරකං[1] වා න ලභති සූචිආදීසු වාස්ස කිඤ්චි[2] න සම්පජ්ජති තාව නික්ඛිපිතබ්බං; නික්ඛිත්තපච්චයා දොසො නත්ථි. රජිතකාලතො පට්ඨාය පන නික්ඛිපිතුං න වට්ටති; ධුතඞ්ගචොරො නාම හොති. ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨෙන රජනකාලෙ පඨමං අන්තරවාසකං වා උත්තරාසඞ්ගං වා රජිත්වා තං නිවාසෙත්වා ඉතරං රජිතබ්බං, තං පාරුපිත්වා සඞ්ඝාටි රජිතබ්බා-සංඝාටිං පන නිවාසෙතුං න වට්ටති. ඉදමස්ස ගාමන්තසෙනාසනෙ වත්තං. ආරඤ්ඤකෙ පන ද්වෙ එකතො ධොවිත්වා රජිතුං වට්ටන්ති, යථා පන කඤ්චි දිස්වා සක්කොති කාසාවං ආකඩ්ඪිත්වා උපරි කාතුං එවං ආසන්නෙ ඨානෙ නිසීදිතබ්බං. මජ්ඣිමස්ස පන රජනසාලායං රජනකාසාවං නාම හොති තං නිවාසෙත්වා වා පාරුපිත්වා වා රජනකම්මං කාතුං වට්ටති; මුදුකස්ස සභාගභික්ඛූනං චීවරානි නිවාසෙත්වා වා පාරුපිත්වා වා රජනකම්මං කාතුං වට්ටති. තත්‍රට්ඨක පච්චත්ථරණම්පි තස්ස වට්ටති, පරිහරිතුං පන න වට්ටති, සභාගභික්ඛූනං චීවරම්පි අන්තරන්තරා පරිභුඤ්ජිතුං වට්ටති. ධුතඞ්ග තෙචීවරිකස්ස පන චතුත්ථං වට්ටමානං අංසකාසාවමෙව වට්ටති, තඤ්ච ඛො විත්ථාරතො විදත්ථි දීඝතො තිහත්ථමෙව වට්ටති. ඉමෙස පන තිණ්ණම්පි චතුත්ථකචීවරං සාදිතක්ඛණෙයෙව ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: තෙචීවරිකො භික්ඛු සන්තුට්ඨො හොති කායපරිහාරිකෙන චීවරෙන, තෙනස්ස පක්ඛිනො විය සමාදායෙව ගමනං, අප්පසමාරම්භතා, වත්ථසන්නිධිපරිවජ්ජනං, සල්ලහුකවුත්තිතා, අතිරෙක චීවරලොලුප්පප්පහානං, කප්පියෙපි මත්තකාරිතා, සල්ලෙඛවුත්තිතා, අප්පිච්ඡතාදීනං ඵලනිප්ඵත්තීති එවමාදයො ගුණා සම්පජ්ජන්ති

අතිරෙක වත්ථතණ්හං පහාය සන්නිධි විවජ්ජිතො ධීරො,
සන්තොස සුඛ රසඤ්ඤූ තිචීවරධරො භවති යොගී.

තස්මා සපත්තචරණො පක්ඛීව සචීවරොව යොගිවරො,
සුඛමනුවිචරිතුකාමො චීවරනියමෙ රතිං කයිරාති.

අයං තෙචීවරිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

---

1. සී I II. විචාරණකං. 2. සී. I. II & III. සූචිආදීසු වා යං කිඤ්චි.

පිණ්ඩපාතිකඞ්ගම්පි "අතිරෙකලාභං පටික්ඛිපාමි, පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන පිණ්ඩපාතිකෙන **සඞ්ඝභත්තං, උද්දෙසභත්තං, නිමන්තනං, සලාකභත්තං, පක්ඛිකං, උපොසථිකං, පාටිපදිකං, ආගන්තුකභත්තං, ගමිකභත්තං, ගිලානභත්තං, ගිලානුපට්ඨාකභත්තං, විහාරභත්තං, ධුරභත්තං, වාරකභත්ත**න්ති එතානි චුද්දස භත්තානි න සාදිතබ්බානි, සචෙ පන සඞ්ඝභත්තං ගණ්හථාති ආදිනා නයෙන අවත්වා අම්හාකං ගෙහෙ සඞ්ඝො භික්ඛං ගණ්හාති තුම්හෙපි භික්ඛං ගණ්හථාති වත්වා දින්නානි හොන්ති තානි සාදිතුං වට්ටන්ති. සඞ්ඝතො නිරාමිසසලාකාපි විහාරෙ පක්කභත්තම්පි වට්ටතියෙවාති–ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨො පුරතොපි පච්ඡතොපි ආහටභික්ඛං ගණ්හාති, ද්වාරෙ[1] ඨත්වා පත්තං ගණ්හන්තානම්පි දෙති, පටික්කමනං ආහරිත්වා දින්නභික්ඛම්පි ගණ්හාති, තං දිවසං පන නිසීදිත්වා භික්ඛං න ගණ්හාති; මජ්ඣිමො තං දිවසං නිසීදිත්වාපි ගණ්හාති, ස්වාතනාය පන නාධිවාසෙති; මුදුකො ස්වාතනායපි පුන දිවසායපි භික්ඛං අධිවාසෙති. තෙ උභොපි සෙරිවිහාරසුඛං න ලභන්ති, උක්කට්ඨොව ලභති. එකස්මිං කිර ගාමෙ අරියවංසො හොති, උක්කට්ඨො ඉතරෙ ආහ. ආයාමාවුසො ධම්මසවණායාති. තෙසු එකො එකෙනම්හි භන්තෙ මනුස්සෙන නිසීදාපිතොති ආහ, අපරො මයා භන්තෙ ස්වාතනාය එකස්ස භික්ඛා අධිවාසිතාති. එවං තෙ උභොපි පරිහීණා, ඉතරො පාතොව පිණ්ඩාය චරිත්වා ගන්ත්වා ධම්මරසං පටිසංවෙදෙසි. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි සඞ්ඝභත්තාදිකං අතිරෙකලාභං සාදිතක්ඛණෙ එව ධුතඞ්ගං භිජ්ජති–අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: "**පිණ්ඩියාලොපභොජනං නිස්සාය පබ්බජ්ජා**"ති[a] වචනතො නිස්සයානුරූපපටිපත්තිසබ්භාවො, දුතියෙ අරියවංසෙ පතිට්ඨානං, අපරායත්තවුත්තිතා, "**අප්පානි චෙව සුලභානි ච තානි ච අනවජ්ජානී**"ති[b]–භගවතා සංවණ්ණිතපච්චයතා, කොසජ්ජනිම්මද්දනතා[2] පරිසුද්ධාජීවතා, සෙඛියපටිපත්තිපූරණං, අපරපොසිතා, පරානුග්ගහකිරියා, මානප්පහාණං, රසතණ්හානිවාරණං, ගණභොජනපරම්පරභොජනචාරිත්තසික්ඛාපදෙහි අනාපත්තිතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතා, සම්මාපටිපත්තිබ්‍රූහණං, පච්ඡිමජනතානුකම්පනන්ති.

"පිණ්ඩියාලොපසන්තුට්ඨො අපරායත්තජීවිකො,
පහීණාහාරලොලුප්පො හොති චාතුද්දිසො යති.

විනොදයති කොසජ්ජං ආජීවස්ස විසුජ්ඣති,
තස්මා හි නාතිමඤ්ඤෙය්‍ය භික්ඛාචරියං සුමෙධසො.

---

1. සී. I. II & III. පත්තද්වාරෙ.
2. නිම්මථනතා-සෑළුවි.

a. විනයමහාවග්ග.
b. අඞ්ගුත්තරනි-චතුක්කනි.

එවරූපස්ස හි:-

> පිණ්ඩපාතිකස්ස භික්ඛුනො අත්තභරස්ස අනඤ්ඤපොසිනො,
> දෙවා පිහයන්ති තාදිනො නො චෙ ලාභසිලොකනිස්සිතොති.

අයං පිණ්ඩපාතිකඞ්ගෙ
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

සපදානචාරිකඞ්ගම්පි "ලොලුප්පචාරං පටික්ඛිපාමි, සපදානචාරිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන සපදානචාරිකෙන ගාමද්වාරෙ ඨත්වා පරිස්සයාභාවො සල්ලක්ඛෙතබ්බො: යස්සා රච්ඡාය වා ගාමෙ වා පරිස්සයො හොති, තං පහාය අඤ්ඤත්ථ චරිතුං වට්ටති. යස්මිං ඝරද්වාරෙ වා රච්ඡාය වා ගාමෙ වා කිඤ්චි න ලභති, අගාමසඤ්ඤං කත්වා ගන්තබ්බං. යත්ථ කිඤ්චි ලභති, තං පහාය ගන්තුං න වට්ටති. ඉමිනා ච භික්ඛුනා කාලතරං පවිසිතබ්බං එවං හි අඵාසුකට්ඨානං පහාය අඤ්ඤත්ථ ගන්තුං සක්ඛිස්සති. සචෙ පනස්ස විහාරෙ දානං දෙන්තා අන්තරාමග්ගෙ වා ආගච්ඡන්තා මනුස්සා. පත්තං ගහෙත්වා පිණ්ඩපාතං දෙන්ති වට්ටති, ඉමිනා ච මග්ගං ගච්ඡන්තෙනාපි භික්ඛාචාරවෙලායං සම්පත්තගාමං අනතික්කමිත්වා චරිතබ්බමෙව. තත්ථ අලභිත්වා වා ථොකං ලභිත්වා වා ගාමපටිපාටියා චරිතබ්බන්ති. ඉදමස්ස විධානං, පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨො පුරතො ආහටභික්ඛං පච්ඡතො ආහටභික්ඛම්පි පටික්කමනං ආහරිත්වා දීයමානම්පි න ගණ්හාති, පත්තද්වාරෙ පන පත්තං විස්සජ්ජෙති–ඉමස්මිං හි ධුතඞ්ගෙ මහාකස්සපත්ථෙරෙන සදිසො නාම නත්ථි, තස්සාපි පත්තවිස්සට්ඨට්ඨානමෙව පඤ්ඤායති. මජ්ඣිමො පුරතො වා පච්ඡතො වා ආහටම්පි පටික්කමනං ආහටම්පි ගණ්හාති, පත්තද්වාරෙපි පත්තං විස්සජ්ජෙති, න පන භික්ඛං ආගමයමානො නිසීදති; එවං සො උක්කට්ඨපිණ්ඩපාතිකස්ස අනුලොමෙති. මුදුකො තං දිවසං නිසීදිත්වා ආගමෙති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි ලොලුප්පචාරෙ උප්පන්නමත්තෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො; අයං පනානිසංසො: කුලෙසු නිච්චනවකතා, චන්දූපමතා, කුලමච්ඡෙරප්පහාණං, සමානුකම්පිතා, කුලූපකාදීනවාභාවො, අව්හානානභිනන්දනා, අභිහාරෙන අනත්ථිකතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

> චන්දූපමො නිච්චනවො කුලෙසු අමච්ඡරී සබ්බසමානුකම්පො,
> කුලූපකාදීනවවිප්පමුත්තො හොතීධ භික්ඛු සපදානචාරී.
> ලොලුප්පචාරඤ්ච පහාය තස්මා ඔක්ඛිත්තචක්ඛු යුගමත්තදස්සී,
> ආකඞ්ඛමානො භුවි සෙරිචාරං චරෙය්‍ය ධීරො සපදානචාරන්ති

අයං සපදානචාරිකඞ්ගෙ
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

එකාසනිකඞ්ගම්පි "නානාසනභොජනං පටික්ඛිපාමි, එකාසනිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන එකාසනිකෙන ආසනසාලාය නිසීදන්තෙන ථෙරාසනෙ අනිසීදිත්වා ඉදං මය්හං පාපුණිස්සතීති පතිරූපං ආසනං සල්ලක්ඛෙත්වා නිසීදිතබ්බං. සචස්ස විප්පකතෙ භොජනෙ ආචරියො වා උපජ්ඣායො වා ආගච්ඡති, උට්ඨාය වත්තං කාතුං වට්ටති. තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො පනාහ:-ආසනං වා රක්ඛෙය්‍ය භොජනං වා, අයඤ්ච විප්පකතභොජනො, තස්මා වත්තං කරොතු, භොජනං පන මා භුඤ්ජතූති. ඉදමස්ස විධානං, පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති. තත්ථ උක්කට්ඨො අප්පං වා හොතු බහුං වා, යම්හි භොජනෙ හත්ථං ඔතාරෙති තතො අඤ්ඤං ගණ්හිතුං න ලභති. සචෙපි මනුස්සා ථෙරෙන න කිඤ්චි භුත්තන්ති සප්පිආදීනි ආහරන්ති, භෙසජ්ජත්ථමෙව වට්ටන්ති න ආහාරත්ථං. මජ්ඣිමො යාව පත්තෙ භත්තං න ඛීයති තාව අඤ්ඤං ගණ්හිතුං ලභති, අයං හි භොජනපරියන්තිකො නාම හොති. මුදුකො යාව ආසනා න වුට්ඨාති තාව භුඤ්ජිතුං ලභති-සො හි උදකපරියන්තිකො වා හොති යාව පත්තධොවනං න ගණ්හාති තාව භුඤ්ජනතො, ආසනපරියන්තිකො වා යාව න උට්ඨාති තාව භුඤ්ජනතො. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි නානාසනභොජනං භුත්තක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: අප්පාබාධතා, අප්පාතඞ්කතා, ලහුට්ඨානං, බලං, ඵාසුවිහාරො, අනතිරිත්තපච්චයා අනාපත්ති, රසතණ්හාවිනොදනං, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

එකාසනභොජනෙ රතං න යතිං භොජනපච්චයා රුජා,
විසහන්ති රසෙ අලොලුපො පරිහාපෙති න කම්මමත්තනො.

ඉති ඵාසුවිහාරකාරණෙ සුචිසල්ලෙඛරතූපසෙවිතෙ,
ජනයෙථ විසුද්ධමානසො රතිමෙකාසනභොජනෙ යතීති.[1]

අයං එකාසනිකඞ්ගෙ
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගම්පි "දුතියකභාජනං පටික්ඛිපාමි, පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන පත්තපිණ්ඩිකෙන යාගුපානකාලෙ භාජනෙ ඨපෙත්වා ව්‍යඤ්ජනෙ ලද්ධෙ ව්‍යඤ්ජනං වා පඨමං ඛාදිතබ්බං, යාගු වා පාතබ්බා. සචෙ පන යාගුයං පක්ඛිපති, පූතිමච්ඡකාදිම්හි ව්‍යඤ්ජනෙ පක්ඛිත්තෙන යාගු පටික්කූලා හොති අප්පටික්කූලමෙව ච කත්වා භුඤ්ජිතුං වට්ටති. තස්මා තථාරූපං ව්‍යඤ්ජනං සන්ධාය ඉදං වුත්තං. යං පන මධුසක්කරාදිකං අප්පටික්කූලං හොති, තං පක්ඛිපිතබ්බං ගණ්හන්තෙන ච පමාණයුත්තමෙව ගණ්හිතබ්බං, ආමකසාකං හත්ථෙන ගහෙත්වා

---

1. සී. I. II. සදති.

ඛාදිතුං වට්ටති. තඤ්ච පන අකත්වා පත්තෙයෙව පක්ඛිපිතබ්බං. දුතියකභාජනස්ස පන පටික්ඛිත්තත්තා අඤ්ඤං රුක්ඛපණ්ණම්පි න වට්ටතීති--ඉදමස්ස විධානං; පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨස්ස අඤ්ඤත්‍ර උච්ඡුඛාදනකාලා කචවරම්පි ඡඩ්ඩෙතුං න වට්ටති. ඔදනපිණ්ඩමච්ඡමංසපූවෙපි භින්දිත්වා ඛාදිතුං න වට්ටති. මජ්ඣිමස්ස එකෙන හත්ථෙන භින්දිත්වා ඛාදිතුං වට්ටති,--හත්ථයොගී නාමෙස. මුදුකො පන පත්තයොගී නාම හොති, තස්ස යං සක්කා හොති පත්තෙ පක්ඛිපිතුං තං සබ්බං හත්ථෙන වා දන්තෙහි වා භින්දිත්වා ඛාදිතුං වට්ටති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි දුතියකභාජනං සාදිතක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො, අයං පනානිසංසො: නානාරසතණ්හාවිනොදනං, අත්‍රිච්ඡතාය පහානං, ආහාරෙ පයොජනමත්තදස්සිතා, ථාලකාදිපරිහරණඛෙදාභාවො, අවික්ඛිත්තභොජිතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

නානාභාජන වික්ඛෙපං හිත්වා ඔක්ඛිත්ත ලොචනො,
ඛණන්තො විය මූලානි රසතණ්හාය සුබ්බතො.

සරූපං විය සන්තුට්ඨිං ධාරයන්තො සුමානසො,
පරිභුඤ්ජෙය්‍ය ආහාරං කො අඤ්ඤො පත්තපිණ්ඩිකාති.

අයං පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගෙ

සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගම්පි "අතිරිත්තභොජනං පටික්ඛිපාමි, ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන ඛලුපච්ඡාභත්තිකෙන පවාරෙත්වා පුන භොජනං කප්පියං කාරෙත්වා න භුඤ්ජිතබ්බං--ඉදමස්ස විධානං; පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨො යස්මා පඨමපිණ්ඩෙ පවාරණා නාම නත්ථි, තස්මිං පන අජ්ඣොහරියමානෙ අඤ්ඤං පටික්ඛිපතො හොති, තස්මා එවං පවාරිතො පඨමපිණ්ඩං අජ්ඣොහරිත්වා දුතියපිණ්ඩං න භුඤ්ජති. මජ්ඣිමො යස්මිං භොජනෙ පවාරිතො තදෙව භුඤ්ජති. මුදුකො පන යාව ආසනා න වුට්ඨාති තාව භුඤ්ජති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි පවාරිතානං කප්පියං කාරාපෙත්වා භුත්තක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. අයමෙත්ථ භෙදො, අයං පනානිසංසො: අනතිරිත්තභොජනාපත්තියා දූරීභාවො, ඔදරිකත්තාභාවො, නිරාමිසසන්නිධිතා, පුන පරියෙසනාය අභාවො, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

පරියෙසනාය ඛෙදං න යාති න කරොති සන්නිධිං ධීරො,
ඔදරිකත්තං පජහති ඛලුපච්ඡාභත්තිකො යොගී.

තස්මා සුගතප්පසත්ථං සන්තොසගුණාදිවුඩ්ඪිසඤ්ජනනං,
දොසෙ විධුනිතුකාමො භජෙය්‍ය යොගී ධුතඞ්ගමිදන්ති.

අයං ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

ආරඤ්ඤිකඞ්ගම්පි "ගාමන්තසෙනාසනං පටික්ඛිපාමි, ආරඤ්ඤිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන ආරඤ්ඤිකෙන ගාමන්තසෙනාසනං පහාය අරඤ්ඤෙ අරුණං උට්ඨාපෙතබ්බං. තත්ථ සද්ධිං උපචාරෙන ගාමොයෙව ගාමන්තසෙනාසනං. ගාමො නාම:-යො කොචි එකකුටිකො වා අනෙකකුටිකො වා පරික්ඛිත්තො වා අපරික්ඛිත්තො වා සමනුස්සො වා අමනුස්සො වා, අන්තමසො අතිරෙකචාතුමාසනිවිට්ඨො යො කොචි සත්ථොපි. ගාමූපචාරො නාම:-පරික්ඛිත්තස්ස ගාමස්ස සචෙ අනුරාධපුරස්සෙව ද්වෙ ඉන්දඛීලා හොන්ති, අබ්භන්තරිමෙ ඉන්දඛීලෙ ඨිතස්ස ථාමමජ්ඣිමස්ස පුරිසස්ස ලෙඩ්ඩුපාතො. තස්ස ලක්ඛණං යථා තරුණමනුස්සා අත්තනො බලං දස්සෙන්තා බාහං පසාරෙත්වා ලෙඩ්ඩුං ඛිපන්ති, එවං ඛිත්තස්ස ලෙඩ්ඩුස්ස පතනට්ඨානබ්භන්තරන්ති විනයධරා; සුත්තන්තිකා පන කාකනිවාරණනියාමෙන ඛිත්තස්සාති වදන්ති. අපරික්ඛිත්තගාමෙ යං සබ්බපච්ඡිමස්ස ඝරස්ස ද්වාරෙ ඨිතො මාතුගාමො භාජනෙන උදකං ඡඩ්ඩෙති, තස්ස පතනට්ඨානං ඝරූපචාරො. තතො වුත්තනයෙන එකො ලෙඩ්ඩුපාතො ගාමො, දුතියො ගාමූපචාරො, අරඤ්ඤං පන විනයපරියායෙන තාව "**ඨපෙත්වා ගාමඤ්ච ගාමූපචාරඤ්ච සබ්බමෙතං අරඤ්ඤ**"න්ති[a] වුත්තං, අභිධම්මපරියායෙන "**නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්දඛීලා සබ්බමෙතං අරඤ්ඤ**"න්ති[b] වුත්තං, ඉමස්මිං පන සුත්තන්තිකපරියායෙන "**ආරඤ්ඤකං නාම සෙනාසනං පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිම**"න්ති ඉදං ලක්ඛණං තං ආරොපිතෙන ආචරියධනුනා[1] පරික්ඛිත්තස්ස ගාමස්ස ඉන්දඛීලතො අපරික්ඛිත්තස්ස පඨමලෙඩ්ඩුපාතතො පට්ඨාය යාව විහාරපරික්ඛෙපා මිනිත්වා වවත්ථපෙතබ්බං. සචෙ පන විහාරො අපරික්ඛිත්තො හොති යං සබ්බපඨමං සෙනාසනං වා භත්තසාලා වා ධුවසන්නිපාතට්ඨානං වා බොධි වා චෙතියං වා දූරෙචෙපි සෙනාසනතො හොති, තං පරිච්ඡෙදං කත්වා මිනිතබ්බන්ති විනයට්ඨකථාසු වුත්තං; මජ්ඣිමට්ඨකථායං පන විහාරස්සාපි ගාමස්සෙව උපචාරං නීහරිත්වා උභින්නං ලෙඩ්ඩුපාතානං අන්තරා මිනිතබ්බන්ති වුත්තං ඉදමෙත්ථ පමාණං, සචෙපි ආසන්නො ගාමො හොති, විහාරෙ ඨිතෙහි මානුසකානං සද්දො සුය්‍යති, පබ්බතනදීආදීහි පන අන්තරිතත්තා න සක්කා උජුං ගන්තුං, යො තස්ස පකතිමග්ගො

1. අරොපිතෙන අයඩ්ඪනුනා ඉතිච. ආරොපිතජ්‍යධනුනා ඉතිච කෙචි මඤ්ඤන්ති.
a. විනයපාරාජිකපාළි. b. අභිධම්ම-ඣානවිභඞ්ග.

හොති සචෙපි නාවාය සඤ්චරිතබ්බං තෙන මග්ගෙන පඤ්චධනුසතිකං ගහෙතබ්බං. යො පන ආසන්නගාමස්ස අඞ්ගසම්පාදනත්ථං තතො තතො මග්ගං පිදහති, අයං ධුතඞ්ගචොරො හොති. සචෙ පන ආරඤ්ඤිකස්ස භික්ඛුනො උපජ්ඣායො වා ආචරියො වා ගිලානො හොති, තෙන අරඤ්ඤෙ සප්පායං අලභන්තෙන ගාමන්තසෙනාසනං නෙත්වා උපට්ඨාතබ්බො. කාලස්සෙව පන නික්ඛමිත්වා අඞ්ගයුත්තෙ ඨානෙ අරුණං උට්ඨාපෙතබ්බං. සචෙ අරුණුට්ඨානවෙලායං තෙසං ආබාධො වඩ්ඪති, තෙසං යෙව කිච්චං කාතබ්බං, න ධුතඞ්ගසුද්ධිකෙන භවිතබ්බන්ති–ඉදමස්ස විධානං; පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨෙන සබ්බකාලං අරඤ්ඤෙ අරුණං උට්ඨාපෙතබ්බං; මජ්ඣිමො චත්තාරො වස්සිකෙ මාසෙ ගාමන්තෙ වසිතුං ලභති; මුදුකො හෙමන්තිකෙපි. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි යථාපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ අරඤ්ඤතො ආගන්ත්වා ගාමන්තසෙනාසනෙ ධම්මං සුණන්තානං අරුණෙ උට්ඨිතෙපි ධුතඞ්ගං න භිජ්ජති; සුත්වා ගච්ඡන්තානං අන්තරාමග්ගෙ උට්ඨිතෙපි න භිජ්ජති; සචෙ පන උට්ඨිතෙපි ධම්මකථිකෙ මුහුත්තං නිපජ්ජිත්වා ගමිස්සාමාති නිද්දායන්තානං අරුණං උට්ඨහති, අත්තනො වා රුචියා ගාමන්තසෙනාසනෙ අරුණං උට්ඨාපෙන්ති, ධුතඞ්ගං භිජ්ජතීති අයමෙත්ථ භෙදො, අයං පනානිසංසො: ආරඤ්ඤිකො භික්ඛු අරඤ්ඤසඤ්ඤං මනසිකරොන්තො භබ්බො අලද්ධං වා සමාධිං පටිලභිතුං, ලද්ධං වා රක්ඛිතුං, සත්ථාපිස්ස අත්තමනො හොති. යථාහ:–"**තෙනාහං නාගිත තස්ස භික්ඛුනො අත්තමනො හොමි අරඤ්ඤවිහාරෙනා**"ති[2] පන්තසෙනාසනවාසිනො චස්ස අසප්පාය රූපාදයො චිත්තං න වික්ඛිපන්ති, විගතසන්තාසො හොති, ජීවිතනිකන්තිං ජහාති, පවිවෙකසුඛරසං අස්සාදෙති, පංසුකූලිකාදිභාවො චස්ස පතිරූපො හොතීති.

පවිවිත්තො අසංසට්ඨො පන්තසෙනාසනෙ රතො,
ආරාධයන්තො නාථස්ස වනවාසෙන මානසං.

එකො අරඤ්ඤෙ නිවසං යං සුඛං ලභතෙ යති,
රසං තස්ස න වින්දන්ති අපි දෙවා ස ඉන්දකා.

පංසුකූලං ච එසොව කවචං විය ධාරයං,
අරඤ්ඤසඞ්ගාමගතො අවසෙසධුතායුධො.

සමත්ථො න චිරස්සෙව ජෙතුං මාරං සවාහිණිං,
තස්මා අරඤ්ඤවාසම්හි රතිං කයිරාථ පණ්ඩිතොති.

අයං ආරඤ්ඤිකඞ්ගෙ
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

---

2. සංයුත්තනි–සගාථවග්ග.

රුක්ඛමූලිකඞ්ගම්පි "ඡන්නං පටික්ඛිපාමි, රුක්ඛමූලිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන රුක්ඛමූලිකෙන සීමන්තරිකරුක්ඛං චෙතියරුක්ඛං නිය්‍යාසරුක්ඛං ඵලරුක්ඛං වග්ගුලිරුක්ඛං සුසිරරුක්ඛං විහාරමජ්ඣෙ ඨිතරුක්ඛන්ති ඉමෙ රුක්ඛෙ විවජ්ජෙත්වා විහාරපච්චන්තෙ ඨිතරුක්ඛො ගහෙතබ්බොති–ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨො යථාරුච්චිතං රුක්ඛං ගහෙත්වා පටිජග්ගාපෙතුං න ලභති, පාදෙන පණ්ණසටං අපනෙත්වා වසිතබ්බං. මජ්ඣිමො තං ඨානං සම්පත්තෙහි යෙව ජග්ගාපෙතුං ලභති. මුදුකො ආරාමිකසමණුද්දෙසෙ පක්කොසිත්වා සොධාපෙත්වා සමං කාරාපෙත්වා වාලිකං ඔකිරාපෙත්වා පාකාරපරික්ඛෙපං කාරාපෙත්වා ද්වාරං යොජාපෙත්වා වසිතබ්බං. මහදිවසෙ පන රුක්ඛමූලිකෙන තත්ථ අනිසීදිත්වා අඤ්ඤත්ථ පටිච්ඡන්නෙ ඨානෙ නිසීදිතබ්බං, ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි ඡන්නෙ වාසං කප්පිතක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති, ජානිත්වා ඡන්නෙ අරුණං උට්ඨාපිතමත්තෙති අඞ්ගුත්තරභාණකා. අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො:–"**රුක්ඛමූලසෙනාසනං නිස්සාය පබ්බජ්ජා**"ති[a] වචනතො නිස්සයානුරූපපටිපත්තිසබ්භාවො, "**අප්පග්ඝානි චෙව සුලභානි ච තානි ච අනවජ්ජානී**"ති[b] භගවතා සංවණ්ණිතපච්චයතා, අභිණ්හං තරුපණ්ණවිකාරදස්සනෙන අනිච්චසඤ්ඤාසමුට්ඨාපනතා, සෙනාසනමච්ඡෙරකම්මාරාමතානං අභාවො, දෙවතාහි සහවාසිතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

වණ්ණිතො බුද්ධසෙට්ඨෙන නිස්සයොති ච භාසිතො,
නිවාසො පවිවිත්තස්ස රුක්ඛමූලසමො කුතො.

ආවාස මච්ඡෙර හරෙ දෙවතා පරිපාලිතෙ.
පවිවිත්තෙ වසන්තො හි රුක්ඛමූලම්හි සුබ්බතො.

අභිරත්තානි නීලානි පණ්ඩූනි පතිතානි ච,
පස්සන්තො තරුපණ්ණානි නිච්චසඤ්ඤං පනූදති.

තස්මා හි බුද්ධදායජ්ජං භාවනාභිරතාලයං,
විවිත්තං නාතිමඤ්ඤෙය්‍ය රුක්ඛමූලං විචක්ඛණොති

අයං රුක්ඛමූලිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

අබ්භොකාසිකඞ්ගම්පි "ඡන්නඤ්ච රුක්ඛමූලඤ්ච පටික්ඛිපාමි, අබ්භොකාසිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තස්ස පන අබ්භොකාසිකස්ස ධම්මස්සවනාය වා උපොසථත්ථාය වා උපොසථාගාරං පවිසිතුං වට්ටති, සචෙ පවිට්ඨස්ස දෙවො

---

a. විනයමහාවග්ග-ප-බ.   b. අඞ්ගුත්තරනි-චතුක්කනි.

වස්සති, වස්සමන්තෙ අතික්කමිත්වා වස්සූපරමෙ නික්ඛමිතබ්බං; භොජනසාලං වා අග්ගිසාලං වා පවිසිත්වා වත්තං කාතුං, භොජනසාලායං ථෙරෙ භික්ඛූ භත්තෙන ආපුච්ඡිතුං, උද්දිසන්තෙන වා උද්දිසාපෙන්තෙන වා ඡන්නං පවිසිතුං, බහි දුග්ගහිතානි මඤ්චපීඨාදීනි අන්තො පවෙසෙතුඤ්ච වට්ටති; සචෙ මග්ගං ගච්ඡන්තෙන වුඩ්ඪතරස්ස පරික්ඛාරො ගහිතො හොති, දෙවෙ වස්සන්තෙ මග්ගමජ්ඣෙ ඨිතං සාලං පවිසිතුං වට්ටති; සචෙ න කිඤ්චි ගහිතං හොති, සාලායං ඨස්සාමීති වෙගෙන ගන්තුං න වට්ටති. පකතිගතියා ගන්ත්වා පවිට්ඨෙන පන යාව වස්සූපරමා ඨත්වා ගන්තබ්බන්ති ඉදමස්ස විධානං; රුක්ඛමූලිකස්සාපි එසෙව නයො. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්‍ථ උක්කට්ඨස්ස රුක්ඛං වා පබ්බතං වා ගෙහං වා උපනිස්සාය වසිතුං න වට්ටති, අබ්භොකාසෙයෙව චීවරකුටිං කත්වා වසිතබ්බං. මජ්ඣිමස්ස රුක්ඛපබ්බතගෙහානි උපනිස්සාය අන්තො අපවිසිත්වා වසිතුං වට්ටති. මුදුකස්ස අච්ඡන්නමරියාදං පබ්භාරම්පි සාඛාමණ්ඩපොපි පීඨපටොපි ඛෙත්තරක්ඛකාදීහි ජහිතා තත්‍රට්ඨකකුටිකාපි වට්ටතීති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි වාසත්ථාය ඡන්නං වා රුක්ඛමූලං වා පවිට්ඨක්ඛණෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. ජානිත්වා තත්‍ථ අරුණං උට්ඨාපිතමත්තෙති අඞ්ගුත්තරභාණකා. අයමෙත්‍ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: ආවාසපලිබොධුපච්ඡෙදො, ථීනමිද්ධපනූදනං, **“මිගා විය අසඞ්ගචාරිනො අනිකෙතා විහරන්ති භික්ඛවො”**ති: පසංසාය අනුරූපතා, නිස්සඞ්ගතා, චාතුද්දිසතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොම වුත්තිතාති.

අනාගාරියභාවස්ස අනුරූපෙ අදුල්ලභෙ,
තාරාමණිවිතානම්හි චන්දදීපප්පභාසිතෙ.

අබ්භොකාසෙ වසං භික්ඛු මිගභූතෙන චෙතසා,
ථීනමිද්ධං විනොදෙත්වා භාවනාරාමතං සිතො.

පවිවෙකරසස්සාදං න චිරස්සෙව වින්දති,
යස්මා තස්මා හි සප්පඤ්ඤො අබ්භොකාසෙ රතො සියාති.

අයං අබ්භොකාසිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

සොසානිකඞ්ගම්පි “න සුසානං පටික්ඛිපාමි, සොසානිකඞ්ගං සමාදියාමී”ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන සොසානිකෙන යං මනුස්සා ගාමං නිවෙසෙන්තා[1] ඉදං සුසානන්ති වවත්ථපෙන්ති, න තත්‍ථ වසිතබ්බං. න හි මතසරීරෙ අජ්ඣාපිතෙ තං සුසානං නාම හොති, ඣාපිතකාලතො පන පට්ඨාය සචෙපි ද්වාදසවස්සානි ඡඩ්ඩිතං තං සුසානමෙව, තස්මිං පන වසන්තෙන

1. ම. II. නිවෙසන්තා.

චඞ්කම මණ්ඩපාදීනි කාරෙත්වා මඤ්චපීඨං පඤ්ඤපෙත්වා පානීයපරිභොජනීයං[1] උපට්ඨාපෙත්වා ධම්මං වාචෙන්තෙන න වසිතබ්බං–ගරුකං හි ඉදං ධුතඞ්ගං තස්මා උප්පන්නපරිස්සයවිඝාතත්ථාය සඞ්ඝත්ථෙරං වා රාජයුත්තකං වා ජානාපෙත්වා අප්පමත්තෙන වසිතබ්බං; චඞ්කමන්තෙන අඩ්ඪක්ඛිකෙන ආළාහනං ඔලොකෙන්තෙන චඞ්කමිතබ්බං. සුසානං ගච්ඡන්තෙනාපි මහාපථා ඔක්කම්ම උප්පථමග්ගෙන ගන්තබ්බං; දිවායෙව ආරම්මණං වවත්ථපෙතබ්බං; එවං හිස්ස තං රත්තිං භයානකං න භවිස්සති. අමනුස්සා රත්තිං විරවිත්වා විරවිත්වා ආහිණ්ඩන්තාපි න කෙනචි පහරිතබ්බා; එකදිවසම්පි සුසානං අගන්තුං න වට්ටති; මජ්ඣිමයාමං සුසානෙ ඛෙපෙත්වා පච්ඡිමයාමෙ පටික්කමිතුං වට්ටතීති අඞ්ගුත්තරභාණකා; අමනුස්සානං පියං තිලපිට්ඨමාසභත්තමච්ඡමංසඛීරතෙලගුළාදි ඛජ්ජභොජ්ජං න සෙවිතබ්බං. කුලගෙහං න පවිසිතබ්බන්ති–ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨෙන යත්ථ ධුවඩාහධුවකුණපධුවරොදනානි අත්ථි තත්ථෙව වසිතබ්බං, මජ්ඣිමස්ස තීසු එකස්මිම්පි සති වට්ටති; මුදුකස්ස වුත්තනයෙන සුසානලක්ඛණං පත්තමත්තෙ වට්ටති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි න සුසානම්හි වාසකප්පනෙන ධුතඞ්ගං භිජ්ජති. සුසානං අගතදිවසෙ"ති අඞ්ගුත්තරභාණකා. අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො: මරණසති පටිලාභො, අප්පමාදවිහාරිතා, අසුභනිමිත්තාධිගමො, කාමරාගවිනොදනං, අභිණ්හං කායසභාවදස්සනං, සංවෙගබහුලතා, ආරොග්‍යමදාදිප්පහාණං, භයභෙරවසහනතා, අමනුස්සානං ගරුභාවනීයතා, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොම වුත්තිතාති.

සොසානිකඤ්හි[2] මරණානුසතිප්පභාවා
නිද්දාගතම්පි න ඵුසන්ති පමාදදොසා,
සම්පස්සතො ච කුණපානි බහූනි තස්ස
කාමානුරාගවසගම්පි න හොති චිත්තං.

සංවෙගමෙති විපුලං න මදං උපෙති
සම්මා අථො ඝටති නිබ්බුතිමෙසමානො,
සොසානිකඞ්ගමිති නෙකගුණාවහන්තා
නිබ්බාණනින්නහදයෙන නිසෙවිතබ්බන්ති.

අයං සොසානිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

යථාසන්ථතිකඞ්ගම්පි "සෙනාසන ලොලුප්පං පටික්ඛිපාමි, යථාසන්ථතිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන යථාසන්ථතිකෙන යදස්ස සෙනාසනං ඉදං තුය්හං පාපුණාතීති ගාහිතං හොති තෙනෙව තුට්ඨබ්බං, න අඤ්ඤො උට්ඨාපෙ

1. සී. I. III. පානීයං. 2. සී. I. II සොසානිකඞ්හි.

තබ්බං–ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති. තත්ථ උක්කට්ඨො අඤ්ඤතරෙන පන්තසෙනාසනෙන දූරෙති වා අච්චාසන්නන්ති වා අමනුස්සදීඝජාතිකාදීහි උපද්දුතන්ති වා උණ්හන්ති වා සීතලන්ති වා පුච්ඡිතුං න ලභති; මජ්ඣිමො පුච්ඡිතුං ලභති, ගන්ත්වා පන ඔලොකෙතුං න ලභති; මුදුකො ගන්ත්වා ඔලොකෙත්වා සචස්ස තං න රුච්චති අඤ්ඤං ගහෙතුං ලභති. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි සෙනාසනලොලුප්පෙ උප්පන්නමත්තෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජතීති–අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො:–"**යං ලද්ධං තෙන තුට්ඨබ්බං**"ති වුත්තොවාදකරණං, සබ්‍රහ්මචාරීනං හිතෙසිතා, හීනප්පණීතවිකප්පපරිච්චාගො, අනුරොධවිරොධප්පහාණං, අත්‍රිච්ඡතාය වාරපිදහනං, අප්පිච්ඡතාදීනං අනුලොමවුත්තිතාති.

යං ලද්ධං තෙන සන්තුට්ඨො යථාසන්ථතිකො යති,
නිබ්බිකප්පො සුඛං සෙති තිණසන්ථරකෙසුපි.

න සො රජ්ජති සෙට්ඨම්හි හීනං ලද්ධා න කුප්පති
සබ්‍රහ්මචාරී නවකෙ හිතෙන අනුකම්පති.

තස්මා රියසතාචිණ්ණං මුනිපුඞ්ගවවණ්ණිතං,
අනුයුඤ්ජෙථ මෙධාවී යථාසන්ථතරාමතන්ති.

අයං යථාසන්ථතිකඞ්ගෙ
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

නෙසජ්ජිකඞ්ගම්පි "සෙය්‍යං පටික්ඛිපාමි, නෙසජ්ජිකඞ්ගං සමාදියාමී"ති ඉමෙසං අඤ්ඤතරවචනෙන සමාදින්නං හොති. තෙන පන නෙසජ්ජිකෙන රත්තියා තීසු යාමෙසු එකං යාමං උට්ඨාය චඞ්කමිතබ්බං. ඉරියාපථෙසු හි නිපජ්ජිතුමෙව න වට්ටති–ඉදමස්ස විධානං. පභෙදතො පන අයම්පි තිවිධො හොති: තත්ථ උක්කට්ඨස්ස නෙව අපස්සෙනං, න දුස්සපල්ලත්ථිකා, න ආයොගපට්ටො වට්ටති; මජ්ඣිමස්ස ඉමෙසු තීසු යංකිඤ්චි වට්ටති; මුදුකස්ස අපස්සෙනම්පි දුස්සපල්ලත්ථිකාපි ආයොගපට්ටොපි බිම්බොහනම්පි පඤ්චඞ්ගොපි සත්තඞ්ගොපි වට්ටති; පඤ්චඞ්ගො නාම, පිට්ඨිඅපස්සයෙන සද්ධිං කතො, සත්තඞ්ගො නාම පිට්ඨිඅපස්සයෙන ච උභතො පස්සෙසු අපස්සයෙහි ච සද්ධිං කතො, තං කිර මීළාභයත්ථෙරස්ස[1] අකංසු, ථෙරො අනාගාමී හුත්වා පරිනිබ්බායි. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි සෙය්‍යං කප්පිතමත්තෙ ධුතඞ්ගං භිජ්ජති–අයමෙත්ථ භෙදො. අයං පනානිසංසො:–"**සෙය්‍යසුඛං ඵස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරතී**"ති[a] වුත්තස්ස චෙතසො විනිබන්ධස්ස උපච්ඡෙදනං, සබ්බකම්මට්ඨානානුයොගසප්පායතා, පාසාදිකඉරියාපථතා, විරියාරම්භානුකූලතා, සම්මාපටිපත්තියා අනුබ්‍රූහනන්ති.[2]

1. සී I. II & ම. පීළාභයත්ථෙරස්ස. a. මජ්ඣිමනි-චෙතොඛිලසුත්ත.
2. සී. I. II & III. සමුපබ්‍රූහණාති.

ආභුජිත්වාන පල්ලඞ්කං පණිධාය උජුං තනුං,
නිසීදන්තො විකම්පෙති මාරස්ස හදයං යති.

සෙය්‍යසුඛං මිද්ධසුඛං හිත්වා ආරද්ධවීරියො,
නිසජ්ජාභිරතො භික්ඛු සොභයන්තො තපොවනං.

නිරාමිසං පීතිසුඛං යස්මා සමධිගච්ඡති,
තස්මා සමනුයුඤ්ජෙය්‍ය ධීරො නෙසජ්ජිකං වතන්ති.

අයං නෙසජ්ජිකඞ්ග
සමාදාන විධානප්පභෙද භෙදානිසංස වණ්ණනා.

ඉදානි:-

කුසලත්තිකතො චෙව ධුතාදීනං විභාගතො,
සමාසබ්‍යාසතො චාපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ඉමිස්සා ගාථාය වසෙන වණ්ණනා හොති. තත්ථ **කුසලත්තිකතොති**; සබ්බානෙව හි ධුතඞ්ගානි සෙඛපුථුජ්ජනඛීණාසවානං වසෙන සියා කුසලානි, සියා අබ්‍යාකතානි, නත්ථි ධුතඞ්ගං අකුසලන්ති. යො පන වදෙය්‍ය:-“**පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො ආරඤ්ඤිකො හොති**”ති[a] ආදිවචනතො අකුසලම්පි ධුතඞ්ගන්ති, සො වත්තබ්බො න මයං අකුසලචිත්තෙන අරඤ්ඤෙ න වසතීති වදාම; යස්ස හි අරඤ්ඤෙ නිවාසො සො ආරඤ්ඤිකො; සො ච පාපිච්ඡො වා භවෙය්‍ය අප්පිච්ඡො වා, ඉමානි[1] පන තෙන තෙන සමාදානෙන ධුතකිලෙසත්තා ධුතස්ස භික්ඛුනො අඞ්ගානි කිලෙසධුනනතො වා ධුතන්ති ලද්ධවොහාරං ඤාණං අඞ්ගමෙතෙසන්ති ධුතඞ්ගානි; අථවා ධුතානි ච තානි පටිපක්ඛනිද්ධුනනතො අඞ්ගානි ච පටිපත්තියාතිපි ධුතඞ්ගානීති වුත්තං, න ච අකුසලෙන කොචි ධුතො නාම හොති, යස්සෙතානි අඞ්ගානි භවෙය්‍යුං න ච අකුසලං කිඤ්චි ධුනාති යෙසං තං අඞ්ගන්ති කත්වා ධුතඞ්ගානීති වුච්චෙය්‍යුං, නාපි අකුසලං චීවරලොලුප්පාදීනි චෙව ධුනාති පටිපත්තියා ච අඞ්ගං හොති, තස්මා සුවුත්තමිදං නත්ථි අකුසලං ධුතඞ්ගන්ති. යෙසම්පි කුසලත්තිකවිනිමුත්තං ධුතඞ්ගං තෙසං අත්ථතො ධුතඞ්ගමෙව නත්ථි, අසන්තං කස්ස ධුනනතො ධුතඞ්ගං නාම භවිස්සති, ධුතගුණෙ සමාදාය වත්තතීති වචනවිරොධොපි ච තෙසං ආපජ්ජති, තස්මා තං න ගහෙතබ්බන්ති. අයං තාව කුසලත්තිකතො වණ්ණනා.

ධුතාදීනං විභාගතොති: ධුතො වෙදිතබ්බො, ධුතවාදො වෙදිතබ්බො, ධුතධම්මා වෙදිතබ්බා, ධුතඞ්ගානි වෙදිතබ්බානි, කස්ස ධුතඞ්ගසෙවනා සප්පායාති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **ධුතොති**: ධුතකිලෙසො වා පුග්ගලො, කිලෙසධුනනො වා ධම්මො. **ධුතවාදොති**: එත්ථ පන අත්ථි ධුතො න ධුතවාදො, අත්ථි න ධුතො ධුතවාදො, අත්ථි නෙව ධුතො න

---

a. අඞ්ගුත්තරනි-පඤ්චක. 1. සී. I. ඉමිනා.

ධුතවාදො, අත්ථි ධුතො චෙව ධුතවාදො ච, තත්ථ යො ධුතඞ්ගෙන අත්තනො කිලෙසෙ ධුනි, පරං පන ධුතඞ්ගෙන න ඔවදති නානුසාසති-බාක්කුලත්ථෙරො විය-අයං ධුතො න ධුතවාදො. යථාහ: **"තයිදං ආයස්මා බාක්කුලො ධුතො න ධුතවාදො"**ති යො පන න ධුතඞ්ගෙන අත්තනො කිලෙසෙ ධුනි, කෙවලං අඤ්ඤෙ ධුතඞ්ගෙන ඔවදති අනුසාසති-උපනන්දත්ථෙරො විය-අයං න ධුතො ධුතවාදො. යථාහ: **"තයිදං ආයස්මා උපනන්දො සක්‍යපුත්තො න ධුතො ධුතවාදො"**ති. යො උභයවිපන්නො-ලාළුදායී විය-අයං නෙව ධුතො න ධුතවාදො. යථාහ: **"තයිදං ආයස්මා ලාළුදායී නෙව ධුතො න ධුතවාදො"**ති. යො පන උභයසම්පන්නො-ධම්මසෙනාපති විය-අයං ධුතොචෙව ධුතවාදොච. යථාහ: **"තයිදං ආයස්මා සාරිපුත්තො ධුතොචෙව ධුතවාදොචා"**ති. ධුතධම්මා වෙදිතබ්බාති අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා සල්ලෙඛතා පවිවෙකතා ඉදමට්ඨිතාති ඉමෙ ධුතඞ්ගචෙතනාය පරිවාරකා පඤ්චධම්මා අප්පිච්ඡං යෙව නිස්සායාති ආදිවචනතො ධුතධම්මා නාම. තත්ථ අප්පිච්ඡතා ච සන්තුට්ඨිතා ච අලොභො අනුපතන්ති, සල්ලෙඛතා ච පවිවෙකතා ච ද්වීසු ධම්මෙසු අනුපතන්ති අලොභෙ ච අමොහෙ ච, ඉදමට්ඨිතා ඤාණමෙව. තත්ථ ච අලොභෙන පටික්ඛෙපවත්ථූසු ලොභං, අමොහෙන තෙසෙව ආදීනවපටිච්ඡාදකං මොහං ධුනාති, අලොභෙනෙව අනුඤ්ඤාතානං පටිසෙවනමුඛෙන පවත්තං කාමසුඛානුයොගං, අමොහෙන ධුතඞ්ගෙසු අතිසල්ලෙඛමුඛෙන පවත්තං අත්තකිලමථානුයොගං ධුනාති; තස්මා ඉමෙ ධම්මා ධුතධම්මාති වෙදිතබ්බා. **ධුතඞ්ගානි වෙදිතබ්බානීති**: තෙරස ධුතඞ්ගානි වෙදිතබ්බානි-පංසුකූලිකඞ්ගං-පෙ-නෙසජ්ජිකඞ්ගන්ති. තානි අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි ච වුත්තානෙව. **කස්ස ධුතඞ්ගසෙවනා සප්පායාති**: රාගචරිතස්සචෙව මොහචරිතස්ස ච, කස්මා? ධුතඞ්ගසෙවනා හි දුක්ඛා පටිපදාචෙව සල්ලෙඛවිහාරො ච දුක්ඛාපටිපදං ච නිස්සාය රාගො වූපසම්මති, සල්ලෙඛං නිස්සාය අප්පමත්තස්ස මොහො පහීයති. ආරඤ්ඤිකඞ්ගරුක්ඛමූලිකඞ්ගපටිසෙවනා වා එත්ථ දොසචරිතස්සාපි සප්පායා-තත්ථ හිස්ස අසඞ්ඝට්ටියමානස්ස විහරතො දොසොපි වූපසම්මතීති-අයං ධුතාදීනං විභාගතො වණ්ණනා.

සමාසව්‍යාසතොති: ඉමානි පන ධුතඞ්ගානි සමාසතො තීණි සීසඞ්ගානි, පඤ්ච අසම්භින්නඞ්ගානීති අට්ඨෙව හොන්ති. තත්ථ සපදානචාරිකඞ්ගං, එකාසනිකඞ්ගං, අබ්භොකාසිකඞ්ගන්ති ඉමානි තීණි සීසඞ්ගානි. සපදානචාරිකඞ්ගං හි රක්ඛන්තො පිණ්ඩපාතිකඞ්ගම්පි රක්ඛිස්සති, එකාසනිකඞ්ගඤ්ච රක්ඛතො පත්තපිණ්ඩිකඞ්ග ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගානිපි සුරක්ඛනීයානි භවිස්සන්ති; අබ්භොකාසිකඞ්ගං රක්ඛන්තස්ස කිං අත්ථි රුක්ඛමූලිකඞ්ග යථාසන්ථතිකඞ්ගෙසු රක්ඛිතබ්බං නාම. ඉති ඉමානි තීණි සීසඞ්ගානීති. ආරඤ්ඤිකඞ්ගං, පංසුකූලිකඞ්ගං, තෙචීවරිකඞ්ගං නෙසජ්ජිකඞ්ගං, සොසානිකඞ්ගන්ති ඉමානි පඤ්ච අසම්භින්නඞ්ගානීති අට්ඨෙව හොන්ති. පුන ද්වෙ චීවරපටිසං

යුත්තානි, පඤ්ච පිණ්ඩපාතපටිසංයුත්තානි, පඤ්ච සෙනාසනපටිසංයුත්තානි, එකං විරියපටිසංයුත්තන්ති එවං චත්තාරෙව හොන්ති, තත්ථ නෙසජ්ජිකඞ්ගං විරියපටිසංයුත්තං, ඉතරානි පාකටානෙව. පුන සබ්බානෙව නිස්සයවසෙන ද්වෙ හොන්ති පච්චයසන්නිස්සිතානි ද්වාදස විරියසන්නිස්සිතං එකන්ති; සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බවසෙනපි ද්වෙයෙව හොන්ති-යස්ස හි ධුතඞ්ගං සෙවන්තස්ස කම්මට්ඨානං වඩ්ඪති, තෙන සෙවිතබ්බානි; යස්ස සෙවතො හායති, තෙන න සෙවිතබ්බානි; යස්ස පන සෙවතොපි අසෙවතොපි වඩ්ඪතෙව න හායති, තෙනාපි පච්ඡිමං ජනතං අනුකම්පන්තෙන සෙවිතබ්බානි; යස්සාපි සෙවතොපි අසෙවතොපි න වඩ්ඪති, තෙනාපි සෙවිතබ්බානියෙව ආයතිං වාසනත්ථායාති. එවං සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බවසෙන දුවිධානිපි සබ්බානෙව චෙතනාවසෙන එකවිධානි හොන්ති. එකමෙව හි ධුතඞ්ගං සමාදානචෙතනාති. අට්ඨකථායම්පි වුත්තං "යා චෙතනා තං ධුතඞ්ගන්ති වදන්තී"ති.

ව්‍යාසතො පන භික්ඛූනං තෙරස, භික්ඛුනීනං අට්ඨ, සාමණෙරානං ද්වාදස, සික්ඛමානා සාමණෙරීනං සත්ත, උපාසකඋපාසිකානං ද්වෙති ද්වෙචත්තාළීස හොන්ති. සචෙ පන[1] අබ්භොකාසෙ ආරඤ්ඤිකඞ්ගසම්පන්නං සුසානං හොති, එකොපි භික්ඛු එකප්පහාරෙන සබ්බධුතඞ්ගානි පරිභුඤ්ජිතුං සක්කොති. භික්ඛුනීනං පන ආරඤ්ඤිකඞ්ගං ඛලුපච්ඡාභත්තිකඞ්ගඤ්ච ද්වෙපි සික්ඛාපදෙනෙව පටික්ඛිත්තානි; අබ්භොකාසිකඞ්ගං රුක්ඛමූලිකඞ්ගං සොසානිකඞ්ගන්ති ඉමානි තීණි දුප්පරිහාරානි; භික්ඛුනියා හි දුතියිකං විනා වසිතුං න වට්ටති; එවරූපෙ ච ඨානෙ සමානච්ඡන්දා දුතියිකා දුල්ලභා,[2] සචෙපි ලභෙය්‍ය සංසට්ඨවිහාරතො න මුච්චෙය්‍ය, එවං සති යස්සත්ථාය ධුතඞ්ගං සෙවෙය්‍ය සෙව්වස්සා අත්ථො න සම්පජ්ජෙය්‍ය, එවං පරිහරිතුං[3] අසක්කුණෙය්‍යතාය පඤ්ච හාපෙත්වා භික්ඛුනීනං අට්ඨෙව හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථාවුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා තෙචීවරිකඞ්ගං සෙසානි ද්වාදස සාමණෙරානං, සත්ත සික්ඛමානා සාමණෙරීනං වෙදිතබ්බානි. උපාසකඋපාසිකානං පන එකාසනිකඞ්ගං පත්තපිණ්ඩිකඞ්ගන්ති ඉමානි පතිරූපානි චෙව සක්කා ච පරිභුඤ්ජිතුන්ති ද්වෙ ධුතඞ්ගානීති. එවං ව්‍යාසතො ද්වෙචත්තාළීස හොන්තීති-අයං සමාසව්‍යාසතො වණ්ණනා.

එත්තාවතා ච "**සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො**"ති ඉමිස්සා ගාථාය සීල සමාධි පඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ යෙහි අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතාදීහි ගුණෙහි වුත්තප්පකාරස්ස සීලස්ස වොදානං හොති, තෙසං සම්පාදනත්ථං සමාදාතබ්බධුතඞ්ගකථා කථිතා හොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

ධුතඞ්ගනිද්දෙසො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

1 සී. I. II. සචෙහි. 2. ම. I. II. දුල්ලභාව. 3. සී. & ම. I. II. III. පරිභුඤ්ජිතු.

3.

අථ කම්මට්ඨාන ගහණ නිද්දෙසො.

ඉදානි යස්මා එවං ධුතඞ්ගපරිහරණසම්පාදිතෙහි අප්පිච්ඡතාදීහි ගුණෙහි පරියොදාතෙ ඉමස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතෙන "**සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං**"ති. වචනතො චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨො සමාධි භාවෙතබ්බො සො ච අතිසඞ්ඛෙපදෙසිතත්තා විඤ්ඤාතුම්පි තාව න සුකරො, පගෙව භාවෙතුං. තස්මා තස්ස විත්ථාරඤ්ච භාවනානයඤ්ච දස්සෙතුං ඉදං පඤ්හාකම්මං හොති.

කො සමාධි? කෙනට්ඨෙන සමාධි? කානස්ස ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි? කතිවිධො සමාධි? කො චස්ස සංකිලෙසො? කිං වොදානං? කථං භාවෙතබ්බො? සමාධිභාවනාය කො ආනිසංසොති?

තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං:-**කො සමාධීති**?-සමාධි බහුවිධො නානප්පකාරකො, තං සබ්බං විභාවයිතුං ආරබ්භමානං විස්සජ්ජනං අධිප්පෙතඤ්චෙව අත්ථං න සාධෙය්‍ය උත්තරිඤ්ච වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍ය, තස්මා ඉධාධිප්පෙතමෙව සන්ධාය වදාම. කුසලචිත්තෙකග්ගතා සමාධි. **කෙනට්ඨෙන සමාධීති**?-සමාධානට්ඨෙන සමාධි. කිමිදං[1] සමාධානං නාම? එකාරම්මණෙ චිත්තචෙතසිකානං සමං සම්මා ච ආධානං ඨපනන්ති වුත්තං හොති, තස්මා යස්ස ධම්මස්සානුභාවෙන එකාරම්මණෙ චිත්තචෙතසිකා සමං සම්මා ච අවික්ඛිප්පමානා අවිප්පකිණ්ණා ච හුත්වා තිට්ඨන්ති ඉදං සමාධානන්ති වෙදිතබ්බං. **කානස්ස ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානීති**?—එත්ථ පන අවික්ඛෙපලක්ඛණො සමාධි, වික්ඛෙපවිද්ධංසනරසො, අවිකම්පනපච්චුපට්ඨානො, "**සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී**"ති[a] වචනතො පන සුඛමස්ස පදට්ඨානං. **කතිවිධො සමාධීති**? අවික්ඛෙපලක්ඛණෙන තාව එකවිධො, උපචාර අප්පනාවසෙන දුවිධො. තථා ලොකියලොකුත්තරවසෙන, සප්පීතිකනිප්පීතිකවසෙන, සුඛසහගත උපෙක්ඛාසහගතවසෙන ච. තිවිධො හීන මජ්ඣිම පණීතවසෙන, තථා සවිතක්කසවිචාරාදිවසෙන, පීතිසහගතාදිවසෙන, පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන ච. චතුබ්බිධො දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤාදිවසෙන, තථා පරිත්තපරිත්තාරම්මණාදිවසෙන, චතුජ්ඣානඞ්ගවසෙන, හානභාගියාදිවසෙන, කාමාවචරාදිවසෙන, අධිපතිවසෙන ච. පඤ්චවිධො පඤ්චකනයෙ පඤ්චඣානඞ්ගවසෙනාති.

තත්ථ එකවිධකොට්ඨාසො උත්තානත්ථොයෙව. දුවිධකොට්ඨාසෙ ඡන්නං අනුස්සතිට්ඨානානං මරණස්සතියා උපසමානුස්සතියා ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤාය චතුධාතුවවත්ථානස්සාති-ඉමෙසං වසෙන ලද්ධ

---

1. සී. I කිඤ්චිදං.

a. දීඝනි-සඞ්ගීසුත්ත-(අඤ්ඤත්ථාපි බහුසු)

චිත්තෙකග්ගතා, යා ච අප්පනාසමාධීනං පුබ්බභාගෙ එකග්ගතා, අයං උපචාරසමාධි **"පඨමස්ස ඣානස්ස පරිකම්මං පඨමස්ස ඣානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"**ති[1] ආදිවචනතො පන යා පරිකම්මානන්තරා එකග්ගතා, අයං අප්පනාසමාධීති-එවං උපචාරප්පනාවසෙන දුවිධො. දුතියදුකෙ-තීසු භූමීසු කුසලචිත්තෙකග්ගතා ලොකියො සමාධි, අරියමග්ගසම්පයුත්තා එකග්ගතා ලොකුත්තරො සමාධීති-එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධො. තතියදුකෙ-චතුක්කනයෙ ද්වීසු පඤ්චකනයෙ තීසු ඣානෙසු එකග්ගතා සප්පීතිකො සමාධි, අවසෙසෙසු ද්වීසු ඣානෙසු එකග්ගතා නිප්පීතිකො සමාධි, උපචාරසමාධි පන සියා සප්පීතිකො සියා නිප්පීතිකොති එවං සප්පීතිකනිප්පීතිකවසෙන දුවිධො. චතුත්ථදුකෙ-චතුක්කනයෙ තීසු පඤ්චකනයෙ චතූසු ඣානෙසු එකග්ගතා සුඛසහගතො සමාධි, අවසෙසස්මිං උපෙක්ඛාසහගතො, උපචාරසමාධි පන සියා සුඛසහගතො සියා උපෙක්ඛාසහගතොති එවං සුඛසහගතඋපෙක්ඛාසහගතවසෙන දුවිධො.

තිකෙසු පඨමත්තිකෙ-පටිලද්ධමත්තො හීනො, නාතිසුභාවිතො මජ්ඣිමො, සුභාවිතො වසිප්පත්තො පණීතොති එවං හීනමජ්ඣිමපණීතවසෙන තිවිධො. දුතියත්තිකෙ-පඨමජ්ඣානසමාධි සද්ධිං උපචාරසමාධිනා සවිතක්කසවිචාරො, පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානසමාධි අවිතක්කවිචාරමත්තො, යො හි විතක්කමත්තෙව ආදීනවං දිස්වා විචාරෙ අදිස්වා කෙවලං විතක්කප්පහානමත්තං ආකඞ්ඛමානො පඨමජ්ඣානං අතික්කමති, සො අවිතක්කවිචාරමත්තං සමාධිං පටිලභති. තං සන්ධායෙතං වුත්තං-චතුක්කනයෙ පන දුතියාදීසු පඤ්චකනයෙ ච තතියාදීසු තීසු ඣානෙසු එකග්ගතා අවිතක්කො අවිචාරො සමාධීති එවං සවිතක්කසවිචාරාදිවසෙන තිවිධො. තතියත්තිකෙ-චතුක්කනයෙ ආදිතො ද්වීසු පඤ්චකනයෙ ච තීසු ඣානෙසු එකග්ගතා පීතිසහගතො සමාධි, තෙස්වෙව තතියෙ ච චතුත්ථෙ ච ඣානෙ එකග්ගතා සුඛසහගතො සමාධි, අවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතො. උපචාරසමාධි පන පීතිසුඛසහගතො වා හොති උපෙක්ඛාසහගතො වාති-එවං පීතිසහගතාදිවසෙන තිවිධො. චතුත්ථත්තිකෙ-උපචාරභූමියං එකග්ගතා පරිත්තො සමාධි, රූපාවචරාරූපාවචරකුසලෙ එකග්ගතා මහග්ගතො සමාධි, අරියමග්ගසම්පයුත්තා එකග්ගතා අප්පමාණො සමාධීති-එවං පරිත්තමහග්ගතප්පමාණවසෙන තිවිධො.

චතුක්කෙසු-පඨමචතුක්කෙ-අත්ථි සමාධි දුක්ඛාපටිපදො දන්ධාභිඤ්ඤො, අත්ථි සමාධි දුක්ඛාපටිපදො ඛිප්පාභිඤ්ඤො, අත්ථි සමාධි සුඛාපටිපදො දන්ධාභිඤ්ඤො, අත්ථි සමාධි සුඛාපටිපදො ඛිප්පාභිඤ්ඤොති, තත්ථ පඨමසමන්නාහාරතො පට්ඨාය යාව තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාරං උප්පජ්ජති, තාව පවත්තා සමාධිභාවනා පටිපදාති වුච්චති, උපචාරතො පන පට්ඨාය යාව අප්පනා තාව පවත්තා පඤ්ඤා අභිඤ්ඤාති

1. අභි-පට්ඨාන,-පටිසම්භිද-පෙටක.

වුච්චති. සා පනෙසා පටිපදා එකච්චස්ස දුක්ඛා හොති, නීවරණාදිපච්චනීකධම්මසමුදාචාරගහණතාය කිච්ඡා, අසුඛාසෙවනාති අත්ථො, එකච්චස්ස තදභාවෙන සුඛා. අභිඤ්ඤාපි එකච්චස්ස දන්ධා හොති මන්දා අසීඝප්පවත්තිනී, එකච්චස්ස ඛිප්පා අමන්දා සීඝප්පවත්තිනී. තත්ථ යානි පරතො සප්පායාසප්පායානි ච පලිබොධුපච්ඡෙදාදීනි පුබ්බකිච්චානි ච අප්පනාකොසල්ලානි ච වණ්ණයිස්සාම. තෙසු යො අසප්පායසෙවී හොති, තස්ස දුක්ඛාපටිපදා දන්ධා ච අභිඤ්ඤා හොති. සප්පායසෙවිනො සුඛාපටිපදා ඛිප්පා ච අභිඤ්ඤා. යො පන පුබ්බභාගෙ අසප්පායං සෙවිත්වා අපරභාගෙ සප්පායසෙවී හොති, පුබ්බභාගෙ වා සප්පායං සෙවිත්වා අපරභාගෙ අසප්පායසෙවී, තස්ස වොමිස්සතා වෙදිතබ්බා. තථා පලිබොධුපච්ඡෙදාදිකං පුබ්බකිච්චං අසම්පාදෙත්වා භාවනමනුයුත්තස්ස දුක්ඛාපටිපදා හොති. විපරියායෙන සුඛා. අප්පණාකොසල්ලානි පන අසම්පාදෙන්තස්ස දන්ධා භිඤ්ඤා හොති, සම්පාදෙන්තස්ස ඛිප්පා, අපිච තණ්හා අවිජ්ජාවසෙන සමථවිපස්සනාධිකාරවසෙන චාපි එතාසං පභෙදො වෙදිතබ්බො:-තණ්හාභිභූතස්සහි දුක්ඛාපටිපදා හොති, අනභිභූතස්ස සුඛා. අවිජ්ජාභිභූතස්සච දන්ධාභිඤ්ඤා හොති, අනභිභූතස්ස ඛිප්පා. යො ච සමථෙ අකතාධිකාරො, තස්ස දුක්ඛාපටිපදා හොති, කතාධිකාරස්ස සුඛා, යො පන විපස්සනාය අකතාධිකාරො හොති, තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤා හොති. කතාධිකාරස්ස ඛිප්පා, කිලෙසින්ද්‍රියවසෙන චාපි එතාසං පභෙදො වෙදිතබ්බො:-තිබ්බකිලෙසස්ස හි මුදින්ද්‍රියස්ස දුක්ඛාපටිපදා හොති දන්ධා ච අභිඤ්ඤා, තික්ඛින්ද්‍රියස්ස පන ඛිප්පාභිඤ්ඤා, මන්දකිලෙසස්ස ච මුදින්ද්‍රියස්ස සුඛා පටිපදා හොති දන්ධා ච අභිඤ්ඤා, තික්ඛින්ද්‍රියස්ස පන ඛිප්පා අභිඤ්ඤාති-ඉති ඉමාසු පටිපදාභිඤ්ඤාසු යො පුග්ගලො දුක්ඛාය පටිපදාය දන්ධාය ච අභිඤ්ඤාය සමාධිං පාපුණාති, තස්ස සො සමාධි දුක්ඛාපටිපදො දන්ධාභිඤ්ඤොති වුච්චති. එස නයො සෙසත්තයෙපීති එවං දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤාදිවසෙන චතුබ්බිධො.

දුතිය චතුක්කෙ-අත්ථි සමාධි පරිත්තො පරිත්තාරම්මණො, අත්ථි සමාධි පරිත්තො අප්පමාණාරම්මණො, අත්ථි සමාධි අප්පමාණො පරිත්තාරම්මණො, අත්ථි සමාධි අප්පමාණො අප්පමාණාරම්මණොති, තත්ථ යො සමාධි අප්පගුණො උපරිජ්ඣානස්ස පච්චයො භවිතුං න සක්කොති, අයං පරිත්තො, යො පන අවඩ්ඪිතෙ ආරම්මණෙ පවත්තො, අයං පරිත්තාරම්මණො, යො පගුණො සුභාවිතො උපරිජ්ඣානස්ස පච්චයො භවිතුං සක්කොති, අයං අප්පමාණො, යො ච වඩ්ඪිතෙ ආරම්මණෙ පවත්තො, අයං අප්පමාණාරම්මණො, වුත්තලක්ඛණවොමිස්සතාය පන වොමිස්සකනයො වෙදිතබ්බොති-එවං පරිත්තපරිත්තාරම්මණාදිවසෙන චතුබ්බිධො.

තතියචතුක්කෙ-වික්ඛම්භිතනීවරණානං විතක්කවිචාරපීතිසුඛසමාධීනං වසෙන පඤ්චඞ්ගිකං පඨමං ඣානං, තතො වූපසන්තවිතක්කවිචාරං තිවඞ්ගිකං දුතියං, තතො විරත්තපීතිකං දුවඞ්ගිකං තතියං, තතො පහීණ සුඛ උපෙක්ඛා වෙදනා

සහිතස්ස සමාධිනො වසෙන දුවඞ්ගිකං චතුත්ථං. ඉති ඉමෙසං චතුන්නං ඣානානං අඞ්ගභූතා චත්තාරො සමාධී හොන්ති. එවං චතුඣානඞ්ග වසෙන චතුබ්බිධො. චතුත්ථචතුක්කෙ-අත්ථි සමාධි හානභාගියො, අත්ථි සමාධි ඨිතිභාගියො, අත්ථි සමාධි විසෙසභාගියො, අත්ථි සමාධි නිබ්බෙධ භාගියොති. තත්ථ පච්චනීකසමුදාචාරවසෙන හානභාගියතා තදනු ධම්මතාය[1] සතියා සණ්ඨානවසෙන ඨිතිභාගියතා, උපරිවිසෙසාධිගම වසෙන විසෙසභාගියතා, නිබ්බිදාසහගත සඤ්ඤාමනසිකාර සමුදාචාර වසෙන නිබ්බෙධභාගියතා ච වෙදිතබ්බා යථාහ:-"පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභිං කාමසහගතසඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති හානභාගිනී පඤ්ඤා, තදනුධම්මතා සති සන්තිට්ඨති ඨිතිභාගිනී පඤ්ඤා, අවිතක්කසහගතා සඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති විසෙසභාගිනී පඤ්ඤා, නිබ්බිදාසහගතා සඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති විරාගූපසංහිතා නිබ්බෙධභාගිනී පඤ්ඤාති තාය පන පඤ්ඤාය සම්පයුත්තා සමාධීපි චත්තාරො හොන්තී"ති[a] එවං හානභාගියාදිවසෙන චතුබ්බිධො. පඤ්චම චතුක්කෙ-කාමාවචරො සමාධි-රූපාවචරො සමාධි-අරූපාවචරො සමාධි-අපරියාපන්නො සමාධීති එවං චත්තාරො සමාධී. තත්ථ සබ්බාපි උපචාරෙකග්ගතා කාමාවචරො සමාධි, රූපාවචරාදිකුසලචිත්තෙ කග්ගතා ඉතරෙ තයොති-එවං කාමාවචරාදිවසෙන චතුබ්බිධො. ඡට්ඨචතුක්කෙ "ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධිං ලභති චිත්තස්ස එකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධි, විරියඤ්චෙ භික්ඛු-පෙ-චිත්තඤ්චෙ භික්ඛු-පෙ-වීමංසඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධිං ලභති චිත්තස්ස එකග්ගතං, අයං වුච්චති වීමංසාසමාධී"ති[b] එවං අධිපතිවසෙන චතුබ්බිධො.

පඤ්චකෙ යං චතුක්කභෙදෙ වුත්තං දුතියං ඣානං, තං විතක්ක මත්තාතික්කමෙන දුතියං. විතක්කවිචාරාතික්කමෙන තතියන්ති එවං ද්විධා භින්දිත්වා පඤ්ච ඣානානි වෙදිතබ්බානි. තෙසං අඞ්ගභූතා ච පඤ්ච සමාධීති එවං පඤ්චඣානඞ්ගවසෙන පඤ්චවිධතා වෙදිතබ්බා.

කො චස්ස සංකිලෙසො කිං වොදානන්ති එත්ථ පන විස්සජ්ජනං විභඞ්ගෙ වුත්තමෙව. වුත්තං හි තත්ථ:-"සඞ්කිලෙසන්ති හානභාගියො ධම්මො, වොදානන්ති විසෙසභාගියො ධම්මො"ති. තත්ථ පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභිං කාමසහගතසඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති හාන භාගිනී පඤ්ඤාති ඉමිනා නයෙන හානභාගියො ධම්මො වෙදිතබ්බො. අවිතක්කසහගතා සඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති විසෙසභාගිනී පඤ්ඤාති ඉමිනා නයෙන විසෙසභාගියො ධම්මො වෙදිතබ්බො.

කථං භාවෙතබ්බොති-එත්ථ පන යො තාව අයං ලොකිය ලොකුත්තරවසෙන දුවිධොති ආදීසු අරියමග්ගසම්පයුත්තො සමාධි වුත්තො, තස්ස භාවනානයො පඤ්ඤාභාවනානයෙනෙව සඞ්ගහිතො.

1. සී. I. II. තදනුධම්මාය. a. පටිසම්භිදා-පෙටකොපදෙස
b. අභි-ඉද්ධිපාදවිභඞ්ග-සං-නි-මහාවග්ග.

පඤ්ඤායහි භාවිතාය සො භාවිතොව හොති, තස්මා තං සන්ධාය එවං භාවෙතබ්බාති න කිඤ්චි විසුං වදාම. යො පනායං ලොකියො සො වුත්තනයෙන සීලානි විසොධෙත්වා සුපරිසුද්ධෙ සීලෙ පතිට්ඨිතෙන, ය්‍වාස්ස දසසු පලිබොධෙසු පලිබොධො අත්ථි තං උපච්ඡින්දිත්වා කම්මට්ඨානදායකං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො චරියානුකූලං චත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු අඤ්ඤතරං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා සමාධිභාවනාය අනනුරූපං විහාරං පහාය අනුරූපෙ විහාරෙ විහරන්තෙන ඛුද්දකපලිබොධුපච්ඡෙදං කත්වා සබ්බං භාවනාවිධානං අපරිහාපෙන්තෙන භාවෙතබ්බොති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. අයං පන විත්ථාරො:-යං තාව වුත්තං ය්‍වාස්ස දසසු පලිබොධෙසු පලිබොධො අත්ථි තං උපච්ඡින්දිත්වාති එත්ථ.

ආවාසො ච කුලං ලාභො ගණො කම්මඤ්ච පඤ්චමං,
අද්ධානං ඤාති ආබාධො ගන්ථො ඉද්ධීති තෙ දසාති.

ඉමෙ දස පලිබොධා නාම.

තත්ථ ආවාසොයෙව ආවාසපලිබොධො, එස නයො කුලාදීසු, **තත්ථ ආවාසොති**: එකොපි ඔවරකො වුච්චති එකම්පි පරිවෙණං සකලොපි සඞ්ඝාරාමො. ස්වායං න සබ්බස්සෙව පලිබොධො හොති, යො පනෙත්ථ නවකම්මාදීසු උස්සුක්කං වා ආපජ්ජති, බහුභණ්ඩසන්නිචයො වා හොති, යෙන කෙනචි වා කාරණෙන අපෙක්ඛවා පටිබද්ධචිත්තො, තස්සෙව පලිබොධො හොති න ඉතරස්ස, තත්‍රිදං වත්ථු. ද්වෙ කිර කුලපුත්තා අනුරාධපුරා නික්ඛමිත්වා ථූපාරාමෙ පබ්බජිංසු. තෙසු එකො ද්වෙමාතිකා පගුණං කත්වා පඤ්චවස්සිකො හුත්වා පවාරෙත්වා පාචීනඛණ්ඩරාජිං නාම ගතො. එකො තත්ථෙව වසති, පාචීනඛණ්ඩරාජිං ගතො තත්ථ චිරං වසිත්වා ථෙරො හුත්වා චින්තෙසි:-පටිසල්ලානසාරුප්පමිදං ඨානං, හන්ද නං සහායකස්සාපි ආරොචෙමීති. තතො නික්ඛමිත්වා අනුපුබ්බෙන ථූපාරාමං පාවිසි. පවිසන්තංයෙව ච නං දිස්වා සමානවස්සිකත්ථෙරො පච්චුග්ගන්ත්වා පත්තචීවරං පටිග්ගහෙත්වා වත්තං අකාසි. ආගන්තුකත්ථෙරො සෙනාසනං පවිසිත්වා චින්තෙසි:-ඉදානි මෙ සහායො සප්පිං වා ඵාණිතං වා පානකං වා පෙසෙස්සති, අයංහි ඉමස්මිං නගරෙ චිරනිවාසීති. සො රත්තිං අලද්ධා පාතො චින්තෙසි:-ඉදානි උපට්ඨාකෙහි පහිතං යාගුඛජ්ජකං පෙසෙස්සතීති. තම්පි අදිස්වා පහිණන්තා නත්ථි පවිට්ඨස්ස මඤ්ඤෙ දස්සන්තීති පාතොව තෙන සද්ධිං ගාමං පාවිසි. තෙ ද්වෙ එකං වීථිං චරිත්වා උළුඞ්කමත්තං යාගුං ලභිත්වා ආසනසාලායං නිසීදිත්වා පිවිංසු. තතො ආගන්තුකො චින්තෙසි:-නිබද්ධයාගු මඤ්ඤෙ නත්ථි, භත්තකාලෙ ඉදානි මනුස්සා පණීතං භත්තං දස්සන්තීති. තතො භත්තකාලෙපි පිණ්ඩාය චරිත්වා ලද්ධමෙව භුඤ්ජිත්වා ඉතරො ආහ:-කිං භන්තෙ සබ්බකාලං එවං යාපෙථාති. ආමාවුසොති, භන්තෙ පාචීන

ඛණ්ඩරාජී ඵාසුකා, තත්ථ ගච්ඡාමීති, ථෙරො නගරතො දක්ඛිණද්වාරෙන නික්ඛමන්තො කුම්භකාරගාමමග්ගං පටිපජ්ජි. ඉතරො ආහ:-කිං භන්තෙ ඉමං මග්ගං පටිපන්නත්ථාති. නනු ත්වං ආවුසො පාචීනඛණ්ඩරාජියා වණ්ණං අභාසීති. කිං පන භන්තෙ තුම්හාකං එත්තකං කාලං වසිතට්ඨානෙ න කොචි අතිරෙකපරික්ඛාරො අත්ථීති. ආමාවුසො මඤ්චපීඨං සඞ්ඝිකං, තං පටිසාමිතමෙව, අඤ්ඤං කිඤ්චි නත්ථීති. මය්හං පන භන්තෙ කත්තරදණ්ඩො තෙලනාළි උපාහනත්ථවිකා ච තත්ථෙවාති තයා ආවුසො එකදිවසං වසිත්වා එත්තකං ඨපිතන්ති, ආම භන්තෙති, සො පසන්නචිත්තො ථෙරං වන්දිත්වා තුම්හාදිසානං භන්තෙ සබ්බත්ථ අරඤ්ඤවාසොයෙව. ථූපාරාමො චතුන්නං බුද්ධානං ධාතුනිධානට්ඨානං, ලොහපාසාදෙ සප්පායං ධම්මසවණං මහාචෙතියදස්සනං ථෙරදස්සනඤ්ච ලබ්භති, බුද්ධකාලො විය වත්තති. ඉධෙව තුම්හෙ වසථාති දුතියදිවසෙ පත්තචීවරං ගහෙත්වා සයමෙව අගමාසීති. ඊදිසස්ස ආවාසො න පළිබොධො හොති.

කුලන්ති: ඤාතිකුලං වා උපට්ඨාකකුලං වා, එකච්චස්ස හි උපට්ඨාකකුලම්පි සුඛිතෙ සුඛිතොති ආදිනා නයෙන සංසට්ඨස්ස විහරතො පළිබොධො හොති, සො කුලමානුසකෙහි විනා ධම්මසවණාය සාමන්තවිහාරම්පි න ගච්ඡති. එකච්චස්ස මාතාපිතරොපි පළිබොධා න හොන්ති. කොරණ්ඩකවිහාරවාසිත්ථෙරස්ස භාගිනෙය්‍ය දහර භික්ඛුනො විය. සො කිර උද්දෙසත්ථං රොහණං අගමාසි, ථෙරභගිනීපි උපාසිකා සදා ථෙරං තස්ස පවත්තිං පුච්ඡති, ථෙරො එකදිවසං දහරං ආනෙස්සාමීති රොහණාභිමුඛො පායාසි. දහරොපි චිරං මෙ ඉධ වුත්ථං, උපජ්ඣායං දානි පස්සිත්වා උපාසිකාය ච පවත්තිං ඤත්වා ආගමිස්සාමීති රොහණතො නික්ඛමි. තෙ උභොපි ගඞ්ගාතීරෙ සමාගච්ඡිංසු. සො අඤ්ඤතරස්මිං රුක්ඛමූලෙ ථෙරස්ස වත්තං කත්වා කුහිං යාසීති පුච්ඡිතො තමත්ථං ආරොචෙසි. ථෙරො සුට්ඨු තෙ කතං, උපාසිකාපි සදා පුච්ඡති, අහම්පි එතදත්ථමෙව ආගතො, ගච්ඡ ත්වං අහං පන ඉධෙව ඉමං වස්සං වසිස්සාමීති තං උය්‍යොජෙසි. සො වස්සූපනායිකදිවසෙයෙව තං විහාරං පත්තො, සෙනාසනම්පිස්ස පිතරා කාරිතමෙව පත්තං, අථස්ස පිතා දුතියදිවසෙ ආගන්ත්වා කස්ස භන්තෙ අම්හාකං සෙනාසනං පත්තන්ති පුච්ඡන්තො ආගන්තුකදහරස්සාති සුත්වා තං උපසඞ්කමිත්වා වන්දිත්වා ආහ:-භන්තෙ අම්හාකං සෙනාසනෙ වස්සං උපගතස්ස වත්තං අත්ථීති. කිං උපාසකාති? තෙමාසං අම්හාකං යෙව ඝරෙ භික්ඛං ගහෙත්වා පවාරෙත්වා ගමනකාලෙ ආපුච්ඡිතබ්බන්ති. සො තුණ්හීභාවෙන අධිවාසෙසි, උපාසකොපි ඝරං ගන්ත්වා අම්හාකං ආවාසෙ එකො ආගන්තුකො අය්‍යො උපගතො, සක්කච්චං උපට්ඨාතබ්බොති ආහ. උපාසිකා සාධූති සම්පටිච්ඡිත්වා පණීතං ඛාදනීයං භොජනීයං පටියාදෙසි. දහරොපි භත්තකාලෙ ඤාතිඝරං අගමාසි. න තං කොචි සඤ්ජානි, සො තෙමාසම්පි

තත්ථ පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජිත්වා වුත්ථවස්සො අහං ගච්ඡාමීති ආපුච්ඡි.
අථස්ස ඤාතකා ස්වෙව භන්තෙ ගමිස්සථාති දුතියදිවසෙ ඝරෙයෙව
භොජෙත්වා තෙලනාළිං පූරෙත්වා එකං ගුළපිණ්ඩං නවහත්ථඤ්ච
සාටකං දත්වා ගච්ජථ භන්තෙති ආහංසු. සො අනුමොදනං කත්වා
රොහණාභිමුඛො පායාසි, උපජ්ඣායො. පිස්ස පවාරෙත්වා පටිපථං
ආගච්ඡන්තො පුබ්බෙ දිට්ඨට්ඨානෙ යෙව තං අද්දස. සො අඤ්ඤ
තරස්මිං රුක්ඛමූලෙ ථෙරස්ස වත්තං අකාසි. අථ නං ථෙරො පුච්ඡි:–
කිං භද්‍රමුඛ දිට්ඨා තෙ උපාසිකාති, සො ආම භන්තෙති සබ්බං පවත්තිං
ආරොචෙත්වා තෙන තෙලෙන ථෙරස්ස පාදෙ මක්ඛෙත්වා ගුළෙන
පානකං කත්වා පායෙත්වා තම්පි සාටකං ථෙරස්සෙව දත්වා ථෙරං
වන්දිත්වා මය්හං භන්තෙ රොහණං යෙව සප්පායන්ති අගමාසි.
ථෙරොපි විහාරං ආගන්ත්වා දුතියදිවසෙ කොරණ්ඩකගාමං පාවිසි.
උපාසිකාපි මය්හං භාතා මම පුත්තං ගහෙත්වා ඉදානි ආගච්ඡති ඉදානි
ආගච්ඡතීති සදා මග්ගං ඔලොකයමානාව තිට්ඨති. සා තං එකක
මෙව ආගච්ඡන්තං දිස්වා මතො මෙ මඤ්ඤෙ පුත්තො යං ථෙරො එක
කොව ආගච්ඡතීති, ථෙරස්ස පාදමූලෙ පතිත්වා ච පරිදෙවමානා
පරොදි. ථෙරො නූන දහරො අප්පිච්ඡතාය අත්තානං අජානා
පෙත්වාව ගතොති තං සමස්සාසෙත්වා සබ්බං පවත්තිං ආරොචෙත්වා
පත්තත්ථවිකතො තං සාටකං නීහරිත්වා දස්සෙසි. උපාසිකා පසීදිත්වා
පුත්තෙන ගතදිසාභිමුඛා උරෙන නිපජ්ජිත්වා නමස්සමානා ආහ:–
මය්හං පුත්තසදිසං වත මඤ්ඤෙ භික්ඛුං කායසක්ඛිං කත්වා භගවා රථ
විනීතපටිපදං නාලකපටිපදං තුවටකපටිපදං චතුපච්චයසන්තොස
භාවනාරාමතාදීපකං මහාඅරියවංසපටිපදඤ්ච දෙසෙසි, විජාත
මාතුයා නාම ගෙහෙ තෙමාසං භුඤ්ජමානොපි අහං පුත්තො ත්වං
මාතාති න වක්ඛති, අහො අච්ඡරියමනුස්සොති. එවරූපස්ස මාතා
පිතරොපි පළිබොධා න හොන්ති, පගෙව අඤ්ඤං උපට්ඨාකකුලන්ති.
ලාභොති; චත්තාරො පච්චයා, තෙ කථං පළිබොධා හොන්ති? පුඤ්ඤ
වන්තස්ස හි භික්ඛුනො ගතගතට්ඨානෙ මනුස්සා මහාපරිවාරෙ
පච්චයෙ දෙන්ති. සො තෙසං අනුමොදෙන්තො ධම්මං දෙසෙන්තො
සමණධම්මං කාතුං ඔකාසං න ලභති. අරුණුග්ගමනතො යාව
පඨමයාමො තාව මනුස්සසංසග්ගො න උපච්ඡිජ්ජති. පුන බලව
පච්චූසෙ යෙව බාහුලිකපිණ්ඩපාතිකා ආගන්ත්වා භන්තෙ අසුකො
උපාසකො උපාසිකා අමච්චො අමච්චධීතා තුම්හාකං දස්සනකාමාති
වදන්ති. සො ගණ්හාවුසො පත්තචීවරන්ති ගමනසජ්ජොව හොති
නිච්චබ්‍යාවටො, තස්සෙවං තෙ ජච්චයා පළිබොධා හොන්ති. තෙන
ගණං පහාය යත්ථ නං න ජානන්ති තත්ථ එකකෙන චරිතබ්බං. එවං
සො පළිබොධො උපච්ඡිජ්ජතීති. **ගණොති**; සුත්තන්තිකගණො වා
ආභිධම්මිකගණො වා, යො තස්ස උද්දෙසං වා පරිපුච්ඡං වා දෙන්තො
සමණධම්මස්ස ඔකාසං න ලභති, තස්සෙව ගණො පළිබොධො හොති,
තෙන සො එවං උපච්ඡින්දිතබ්බො. සචෙ තෙසං භික්ඛූනං බහුං

ගහිතං[1] හොති, අප්පං අවසිට්ඨං, තං නිට්ඨාපෙත්වා අරඤ්ඤං පවිසිතබ්බං. සචෙ අප්පං ගහිතං බහුං අවසිට්ඨං, යොජනතො පරං අගන්ත්වා අන්තොයොජනපරිච්ඡෙදෙ අඤ්ඤං ගණවාචකං උපසඞ්කමිත්වා ඉමෙ ආයස්මා උද්දෙසාදීහි සඞ්ගණ්හාතූති වත්තබ්බං. එවම්පි අලභමානෙන මය්හං ආවුසො එකං කිච්චං අත්ථි, තුම්හෙ යථාඵාසුකට්ඨානානි ගච්ඡථාති ගණං පහාය අත්තනො කම්මං කාතබ්බන්ති. **කම්ම**න්ති; නවකම්මං, තං කරොන්තෙන වඩ්ඪකී ආදීහි ලද්ධාලද්ධං ජානිතබ්බං, කතාකතෙ උස්සුක්කං ආපජ්ජිතබ්බන්ති සබ්බථාපි[2] පලිබොධො හොති, සොපි එවං උපච්ඡින්දිතබ්බො, සචෙ අප්පං අවසිට්ඨං හොති නිට්ඨාපෙතබ්බං. සචෙ බහුං සඞ්ඝිකඤ්චෙ නවකම්මං සඞ්ඝස්ස වා සඞ්ඝභාරහාරකභික්ඛූනං වා නිය්‍යාදෙතබ්බං, අත්තනො සන්තකඤ්චෙ අත්තනො භාරහාරකානං නිය්‍යාදෙතබ්බං, තාදිසෙ අලභන්තෙන සඞ්ඝස්ස පරිච්චජිත්වා ගන්තබ්බන්ති. **අද්ධාන**න්ති; මග්ගගමනං, යස්ස හි කත්ථචි පබ්බජ්ජාපෙක්ඛො වා හොති, පච්චයජාතං වා කිඤ්චි ලද්ධබ්බං හොති, සචෙ තං අලභන්තො න සක්කොති අධිවාසෙතුං, අරඤ්ඤං පවිසිත්වා සමණධම්මං කරොන්තස්සාපි ගමිකචිත්තං නාම දුප්පටිවිනොදයං හොති, තස්මා ගන්ත්වා තං කිච්චං තීරෙත්වාව සමණධම්මෙ උස්සුක්කං කාතබ්බන්ති. **ඤාතී**ති; විහාරෙ ආචරියුපජ්ඣාය සද්ධිවිහාරික අන්තෙවාසික සමානුපජ්ඣායක සමානාචරියකා, ඝරෙ මාතාපිතාභාතාති එවමාදිකා, තෙ ගිලානා ඉමස්ස පලිබොධා හොන්ති, තස්මා සො පලිබොධො උපට්ඨහිත්වා තෙසං පාකතිකකරණෙන උපච්ඡින්දිතබ්බො. තත්ථ උපජ්ඣායො තාව ගිලානො සචෙ ලහුං න වුට්ඨාති යාවජීවම්පි පටිජග්ගිතබ්බො, තථා පබ්බජ්ජාචරියො උපසම්පදාචරියො සද්ධිවිහාරිකො උපසම්පාදිතපබ්බාජිත අන්තෙවාසික සමානුපජ්ඣායකා ච, නිස්සයාචරිය උද්දෙසාචරිය නිස්සයන්තෙවාසික උද්දෙසන්තෙවාසික සමානාචරියකා පන යාව නිස්සය උද්දෙසා අනුපච්ඡින්නා තාව පටිජග්ගිතබ්බා, පහොන්තෙන තතො උද්ධම්පි පටිජග්ගිතබ්බා එව. මාතාපිතූසු උපජ්ඣායෙ විය පටිපජ්ජිතබ්බං, සචෙපිහි තෙ රජ්ජෙ ඨිතා හොන්ති පුත්තතොච උපට්ඨානං පච්චාසිංසන්ති, කාතබ්බමෙව. අථ තෙසං භෙසජ්ජං නත්ථි, අත්තනො සන්තකං දාතබ්බං. අසති භික්ඛාචරියාය පරියෙසිත්වාපි දාතබ්බමෙව. භාතුභගිනීනං පන තෙසං සන්තකමෙව යොජෙත්වා දාතබ්බං, සචෙ නත්ථි අත්තනො සන්තකං තාවකාලිකං දත්වා පච්ඡා ලභන්තෙන ගණ්හිතබ්බං අලභන්තෙන න චොදෙතබ්බා. අඤ්ඤාතකස්ස භගිනියා සාමිකස්ස භෙසජ්ජං නෙව කාතුං න දාතුං වට්ටති තුය්හං සාමිකස්ස දෙහීති වත්වා පන භගිනියා දාතබ්බං. භාතුජායායපි එසෙව නයො. තෙසං පන පුත්තා ඉමස්ස ඤාතකායෙවාති තෙසං කාතුං වට්ටතීති. **ආබාධො**ති; යො කොචි රොගො, සො බාධමානො පලිබොධො

1, ඝ. I. II. III. ගතං. 2 ම II. සබ්බදා.

හොති. තස්මා භෙසජ්ජකරණෙන උපච්ඡින්දිතබ්බො, සචෙ පන කත්
පාහං භෙසජ්ජං කරොන්තස්සාපි න වූපසම්මති, නාහං තුය්හං දාසො
න භතකො තං යෙව හි පොසෙන්තො අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ
දුක්ඛප්පත්තොම්හි අත්තභාවං ගරහිත්වා සමණධම්මො කාතබ්බොති.
ගන්ථොති; පරියත්තිපරිහරණං. තං සජ්ඣායාදීහි නිච්චබ්‍යාවටස්සෙව
පලිබොධො හොති, න ඉතරස්ස. තත්‍රිමානි වත්ථූනි. මජ්ඣිමභාණක
දෙවත්ථෙරො කිර මලයවාසිදෙවත්ථෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා
කම්මට්ඨානං යාචි. ථෙරො කීදිසොසි ආවුසො පරියත්තියන්ති පුච්ඡි.
මජ්ඣිමො මෙ භන්තෙ පගුණොති. ආවුසො මජ්ඣිමො නාමෙස
දුප්පරිහාරො, මූලපණ්ණාසං සජ්ඣායන්තස්ස මජ්ඣිමපණ්ණාසකො
ආගච්ඡති, තං සජ්ඣායන්තස්ස උපරිපණ්ණාසකො, කුතො තුය්හං
කම්මට්ඨානන්ති. භන්තෙ තුම්හාකං සන්තිකෙ කම්මට්ඨානං ලභිත්වා
පුන න ඔලොකෙස්සාමීති කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා එකූනවීසතිවස්සානි
සජ්ඣායං අකත්වා වීසතිමෙ වස්සෙ අරහත්තං පත්වා සජ්ඣායත්ථාය
ආගතානං භික්ඛූනං වීසතිං මෙ ආවුසො වස්සානි පරියත්තිං අනො
ලොකෙන්තස්ස, අපි ච ඛො කතපරිචයො අහං එත්ථ ආරභථාති
වත්වා ආදිතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා එකබ්‍යඤ්ජනෙපිස්ස කඞ්ඛා
නාහොසි. කාරලියගිරිවාසී නාගත්ථෙරොපි අට්ඨාරසවස්සානි පරි
යත්තිං ඡඩ්ඩෙත්වා භික්ඛූනං ධාතුකථං උද්දිසි. තෙසං ගාමවාසිකත්ථෙ
රෙහි සද්ධිං සංසන්දෙන්තානං එකපඤ්හොපි උප්පටිපාටියා ආගතො
නාහොසි. මහාවිහාරෙපි තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො නාම අට්ඨකථං
අනුග්ගහෙත්වාව පඤ්චනිකායමණ්ඩලෙ තීණි පිටකානි පරිවත්තෙස්සා
මීති සුවණ්ණභෙරිං පහාරාපෙසි. භික්ඛුසඞ්ඝො කතමාචරියානං
උග්ගහො, අත්තනො ආචරියුග්ගහං යෙව වදතු, ඉතරථා වත්තුං න
දෙමාති ආහ. උපජ්ඣායොපි නං අත්තනො උපට්ඨානං ආගතං
පුච්ඡි:–ත්වං ආවුසො භෙරිං පහරාපෙසීති. ආම භන්තෙ, කිං කාර
ණාති, පරියත්තිං භන්තෙ පරිවත්තෙස්සාමීති. ආවුසො අභය ආච
රියා ඉමං පදං කථං වදන්තීති? එවං වදන්ති භන්තෙති. ථෙරො
හුං‘ති පටිබාහි. පුන සො අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙන පරියායෙන එවං
වදන්ති භන්තෙති තික්ඛත්තුං ආහ. ථෙරො සබ්බං හුංති පටිබාහිත්වා
ආවුසො තයා පඨමං කථිතො යෙව ‘ආචරියමග්ගො ආචරියමුඛතො
පන අනුග්ගහිතත්තා එවං ආචරියා වදන්තීති සණ්ඨාතුං නාසක්ඛි.
ගච්ඡ අත්තනො ආචරියානං සන්තිකෙ සුණාහීති. කුහිං භන්තෙ
ගච්ඡාමීති. ගඞ්ගාය පරතො රොහණජනපදෙ තුලාධාරපබ්බත
විහාරෙ සබ්බපරියත්තිකො ධම්මරක්ඛිතත්ථෙරො නාම වසති, තස්ස
සන්තිකං ගච්ඡාති. සාධු භන්තෙති ථෙරං වන්දිත්වා පඤ්චහි භික්ඛු
සතෙහි සද්ධිං ථෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා වන්දිත්වා නිසීදි. ථෙරො
කස්මා ආගතොසීති පුච්ඡි. ධම්මං සොතුං භන්තෙති, ආවුසො අභය

1. සී. I. H. කරුළියගිරිවාසී.

දීඝමජ්ඣිමෙසු මං එත්තකෙන කාලං පුච්ඡන්ති, අවසෙසං පන මෙ තිංසමත්තානි වස්සානි න ඔලොකිතපුබ්බං, අපි ච ත්වං රත්තිං මම සන්තිකෙ පරිවත්තෙය්‍යාසි, අහං තෙ දිවා කථයිස්සාමීති. සො සාධු භන්තෙති තථා අකාසි. පරිවෙණද්වාරෙ මහාමණ්ඩපං කාරෙත්වා ගාමවාසිනො දිවසෙ දිවසෙ ධම්මසවණාය ආගච්ඡන්ති. ථෙරො රත්තිං පරිවත්තිතං දිවා කථයන්තො අනුපුබ්බෙන දෙසනං නිට්ඨපෙත්වා අභයත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ තට්ටිකාය නිසීදිත්වා ආවුසො මය්හං කම්මට්ඨානං කථෙහීති ආහ. භන්තෙ කිං භණථ, නනු මයා තුම්හාකමෙව සන්තිකෙ සුතං, කිමහං තුම්හෙහි අඤ්ඤාතං කථෙස්සාමීති. තතො නං ථෙරො අඤ්ඤෙසු එස ආවුසො අධිගතමග්ගො[1] නාමාති ආහ, අභයත්ථෙරො කිර තදා සොතාපන්නො හොති. අථස්ස සො කම්මට්ඨානං දත්වා ආගන්ත්වා ලොහපාසාදෙ ධම්මං පරිවත්තෙන්තො ථෙරො පරිනිබ්බුතොති අස්සොසි, සුත්වා ආහරථාවුසො පත්තචීවරන්ති, චීවරං පාරුපිත්වා අනුච්ඡවිකො ආවුසො අම්හාකං ආචරියස්ස අරහත්තමග්ගො, ආචරියො නො ආවුසො උජු ආජානීයො, සො අත්තනො ධම්මන්තෙවාසිකස්ස සන්තිකෙ තට්ටිකාය නිසීදිත්වා මය්හං කම්මට්ඨානං කථෙහීති ආහ, අනුච්ඡවිකො ආවුසො ථෙරස්ස අරහත්තමග්ගොති. එවරූපානං ගන්ථො පලිබොධො න හොතීති. **ඉද්ධීති**; පොථුජ්ජනිකා ඉද්ධි, සා හි උත්තානසෙය්‍යකදාරකො විය තරුණසස්සං විය ච දුප්පරිහාරා හොති, අප්පමත්තකෙනෙව භිජ්ජති, සා පන විපස්සනාය පලිබොධො හොති, න සමාධිස්ස, සමාධිං පත්වා පත්තබ්බතො. තස්මා විපස්සනත්ථිකෙන ඉද්ධිපලිබොධො උපච්ඡින්දිතබ්බො, ඉතරෙන අවසෙසාති. **අයං තාව පලිබොධකථාය විත්ථාරො.**

කම්මට්ඨානදායකං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වාති: එත්ථ පන දුවිධං කම්මට්ඨානං, සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං පාරිහාරියකම්මට්ඨානඤ්ච. තත්ථ සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං නාම:-භික්ඛුසඞ්ඝාදීසු මෙත්තා මරණස්සති ච, අසුභසඤ්ඤාතිපි එකෙ, කම්මට්ඨානිකෙන හි භික්ඛුනා පඨමං තාව පරිච්ඡින්දිත්වා සීමට්ඨකභික්ඛුසඞ්ඝෙ සුඛිතා හොන්තු අබ්‍යාපජ්ඣාති මෙත්තා භාවෙතබ්බා, තතො සීමට්ඨකදෙවතාසු, තතො ගොචරගාමම්හි ඉස්සරජනෙ, තතො තත්ථ මනුස්සෙ උපාදාය සබ්බසත්තෙසු, සො හි භික්ඛුසඞ්ඝෙ මෙත්තාය සහවාසීනං මුදුචිත්තතං[2] ජනෙති, අථස්ස තෙ සුඛසංවාසා හොන්ති. සීමට්ඨකදෙවතාසු මෙත්තාය මුදුකතචිත්තාහි දෙවතාහි ධම්මිකාය රක්ඛාය සුසංවිහිතාරක්ඛො හොති. ගොචරගාමම්හි ඉස්සරජනෙ මෙත්තාය මුදුකතචිත්තසන්තානෙහි[3] ඉස්සරෙහි ධම්මිකාය රක්ඛාය සුරක්ඛිතපරික්ඛාරො හොති. තත්ථ මනුස්සෙසු මෙත්තාය පසාදිතචිත්තෙහි තෙහි අපරිභූතො හුත්වා විචරති. සබ්බසත්තෙසු මෙත්තාය සබ්බත්ථ අප්පටිහතචාරො හොති.

1. සී. I. II. ගතකස්ස. 2. සී. II. මුදුකතචිත්තතං & ම. I. මුදුකචිත්තතං.
3. ම. I. මුදුකතසන්තානෙහි.

මරණසතියා පන අවස්සං මයා මරිතබ්බන්ති චින්තෙන්තො[1] අනෙසනං පහාය උපරූපරි වඩ්ඪමානසංවෙගො අනොලීනවුත්තිකො හොති. අසුභසඤ්ඤාපරිචිතචිත්තස්ස පනස්ස දිබ්බානිපි ආරම්මණානි ලොභවසෙන චිත්තං න පරියාදියන්ති. එවං බහූපකාරත්තා සබ්බත්ථ අත්ථියිතබ්බං ඉච්ඡිතබ්බන්ති ච අධිප්පෙතස්ස යොගානුයොගකම්මස්ස ඨානඤ්චාති සබ්බත්ථක කම්මට්ඨානන්ති වුච්චති. චත්තාලීසාය පන කම්මට්ඨානෙසු යං යස්ස චරිතානුකූලං තං තස්ස නිච්චං පරිහරිතබ්බත්තා, උපරිමස්ස ච උපරිමස්ස ච භාවනාකම්මස්ස පදට්ඨානත්තා, පාරිහාරියකම්මට්ඨානන්ති වුච්චති. ඉති ඉමං දුවිධම්පි කම්මට්ඨානං යො දෙති අයං කම්මට්ඨානදායකො නාම. තං කම්මට්ඨානදායකං–කල්‍යාණමිත්තන්ති.

පියො ගරු භාවනීයො වත්තා ච වචනක්ඛමො,
ගම්භීරඤ්ච කථං කත්තා නො චට්ඨානෙ නියොජයෙති.

එවමාදිගුණසමන්නාගතං එකන්තහිතෙසිං[2] වුඩ්ඪිපක්ඛෙ ඨිතං කල්‍යාණමිත්තං. "මමං හි ආනන්ද කල්‍යාණමිත්තං ආගම්ම ජාතිධම්මා සත්තා ජාතියා පරිමුච්චන්තී"ති[a] ආදිවචනතො පන සම්මාසම්බුද්ධොයෙව සබ්බාකාරසම්පන්නො කල්‍යාණමිත්තො, තස්මා තස්මිං සති තස්සෙව භගවතො සන්තිකෙ ගහිතං කම්මට්ඨානං සුගහිතං හොති. පරිනිබ්බුතෙ පන තස්මිං අසීතියා මහාසාවකෙසු යො ධරති, තස්ස සන්තිකෙ ගහෙතුං වට්ටති. තස්මිම්පි අසති යං කම්මට්ඨානං ගහෙතුකාමො හොති, තස්සෙව වසෙන චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි නිබ්බත්තෙත්වා ඣානපදට්ඨානං විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා ආසවක්ඛයං පත්තස්ස ඛීණාසවස්ස සන්තිකෙ ගහෙතබ්බං. කිං පන ඛීණාසවො අහං ඛීණාසවොති අත්තානං පකාසෙතීති? කිං වත්තබ්බං, කාරකභාවං හි ජානිත්වා පකාසෙති. නනු අස්සගුත්තත්ථෙරො ආරද්ධං ඉමස්ස භික්ඛුනො කම්මට්ඨානං කාරකො[3] අයන්ති ජානිත්වා ආකාසෙ චම්මඛණ්ඩං පඤ්ඤාපෙත්වා තත්ථ පල්ලඞ්කෙන නිසින්නො කම්මට්ඨානං කථෙසීති. තස්මා සචෙ ඛීණාසවං ලභති, ඉච්චෙතං කුසලං. නො චෙ ලභති, අනාගාමිසකදාගාමිසොතාපන්නඣානලාභීපුථුජ්ජනතිපිටකධරද්විපිටකධරඑකපිටකධරෙසු පුරිමස්ස පුරිමස්ස සන්තිකෙ. එකපිටකධරෙපි අසති යස්ස එකසඞ්ගීතිපි අට්ඨකථාය සද්ධිං පගුණා, සයඤ්ච ලජ්ජී හොති, තස්ස සන්තිකෙ ගහෙතබ්බං. එවරූපො හි තන්තිධරො වංසානුරක්ඛකො පවෙණීපාලකො ආචරියො ආචරියමතිකොව හොති, න අත්තනොමතිකො. තෙනෙව පොරාණකත්ථෙරා **ලජ්ජී රක්ඛිස්සති, ලජ්ජී රක්ඛිස්සතීති** ආහංසු.[4] පුබ්බෙ වුත්තඛීණාසවාදයො චෙත්ථ අත්තනා අධිගත

1. ම. අවස්සංමරිතබ්බන්ති.
2. ම. I. එකන්තෙන හිතෙසිං.
3. සී. I. II. ආරද්ධකම්මට්ඨානස්ස භික්ඛුනො කම්මට්ඨානකාරකො.
4. ම. II. තික්ඛත්තුං ආහංසු.
a. සං. නි. සගාථවග්ග.

මග්ගමෙව ආචික්ඛන්ති, බහුස්සුතො පන තං තං ආචරියං උපසඞ්කමිත්වා උග්ගහපරිපුච්ඡානං විසොධිතත්තා ඉතො චිතො ච සුත්තඤ්ච කාරණඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා සප්පායාසප්පායං යොජෙත්වා ගහනට්ඨානෙ ගච්ඡන්තො මහාහත්ථී විය මහාමග්ගං දස්සෙන්තො කම්මට්ඨානං කථෙස්සති. තස්මා එවරූපං කම්මට්ඨානදායකං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා තස්ස වත්තපටිවත්තං කත්වා කම්මට්ඨානං ගහෙතබ්බං. සචෙ පන තං එකවිහාරෙයෙව ලභති, ඉච්චෙතං කුසලං. නො චෙ ලභති, යත්ථ සො වසති ත්ත්‍ථ ගන්තබ්බං. ගච්ඡන්තෙන ච න ධොතමක්ඛිතෙහි පාදෙහි උපාහනා ආරුහිත්වා ඡත්තං ගහෙත්වා තෙලනාළිමධුඵාණිතාදීනි ගාහාපෙත්වා අන්තෙවාසිකපරිවුතෙන ගන්තබ්බං, ගමිකවත්තං පන පූරෙත්වා අත්තනො පත්තචීවරං සයමෙව ගහෙත්වා අන්තරාමග්ගෙ යං යං විහාරං පවිසති සබ්බත්ථ වත්තපටිවත්තං කුරුමානෙන සල්ලහුකපරික්ඛාරෙන පරමසල්ලෙඛවුත්තිනා හුත්වා ගන්තබ්බං, තං විහාරං පවිසන්තෙන අන්තරාමග්ගෙයෙව දන්තකට්ඨං කප්පියං කාරාපෙත්වා ගහෙත්වා පවිසිතබ්බං, න ච මුහුත්තං විස්සමිත්වා පාදධොවනමක්ඛනාදීනි කත්වා ආචරියස්ස සන්තිකං ගමිස්සාමීති අඤ්ඤං පරිවෙණං පවිසිතබ්බං, කස්මා? සචෙ හිස්ස තත්‍ර ආචරියස්ස විසභාගා භික්ඛූ භවෙය්‍යුං, තෙ ආගමනකාරණං පුච්ඡිත්වා ආචරියස්ස අවණ්ණං පකාසෙත්වා නට්ඨොසි සචෙ තස්ස සන්තිකං ආගතොති විප්පටිසාරං උප්පාදෙය්‍යුං යෙන තතොව පටිනිවත්තෙය්‍ය, තස්මා ආචරියස්ස වසනට්ඨානං පුච්ඡිත්වා උජුකං තත්ථෙව ගන්තබ්බං. සචෙ ආචරියො දහරතරො හොති, පත්තචීවරපටිග්ගහණාදීනි න සාදිතබ්බානි, සචෙ බුඩ්ඪතරො හොති ගන්ත්වා ආචරියං වන්දිත්වා ඨාතබ්බං, නික්ඛිපාවුසො පත්තචීවරන්ති වුත්තෙන නික්ඛිපිතබ්බං, පානීයං පිවාති වුත්තෙන සචෙ ඉච්ඡති පාතබ්බං, පාදෙ ධොවාති වුත්තෙන න තාව ධොවිතබ්බා, සචෙහි ආචරියෙන ආභතමුදකං භවෙය්‍ය න සාරුප්පං සියා. ධොවාවුසො න මයා ආභතං අඤ්ඤෙහි ආභතන්ති වුත්තෙන පන යත්ථ ආචරියො න පස්සති එවරූපෙ පටිච්ඡන්නෙ වා ඔකාසෙ අබ්භොකාසවිහාරස්සාපි වා එකමන්තෙ නිසීදිත්වා පාදා ධොවිතබ්බා, සචෙ ආචරියො තෙලනාළිං ආහරති උට්ඨහිත්වා උභොහි හත්ථෙහි සක්කච්චං ගහෙතබ්බා, සචෙ හි න ගණ්හෙය්‍ය අයං භික්ඛු ඉතො එව පට්ඨාය සම්භොගං කොපෙතීති ආචරියස්ස අඤ්ඤථත්තං භවෙය්‍ය.[1] ගහෙත්වා පන න ආදිතොව පාදා මක්ඛෙතබ්බා, සචෙහි තං ආචරියස්ස ගත්තබ්භඤ්ජනතෙලං භවෙය්‍ය න සාරුප්පං සියා. තස්මා පඨමං සීසං මක්ඛෙත්වා ඛන්ධාදීනි මක්ඛෙතබ්බානි. සබ්බපාරිහාරියතෙලමිදං ආවුසො පාදෙපි මක්ඛෙහීති වුත්තෙන පන පාදෙ මක්ඛෙත්වා ඉමං තෙලනාළිං ඨපෙමි භන්තෙති වත්වා ආචරියෙ ගණ්හන්තෙ දාතබ්බා. ආගතදිව

1. සී. II. III. ආචරියස්ස භවෙය්‍ය.

සතො පට්ඨාය කම්මට්ඨානං මෙ භන්තෙ කථෙථාති ඉච්චෙවං න වත්තබ්බං. දුතියදිවසතො පන පට්ඨාය සචෙ ආචරියස්ස පකති උපට්ඨාකො අත්ථි. තං යාචිත්වා වත්තං කාතබ්බං. සචෙ යාචිතොපි න දෙති, ඔකාසෙ ලද්ධෙයෙව කාතබ්බං, කරොන්තෙන ච ඛුද්දක මජ්ඣිමමහන්තානි තීණි දන්තකට්ඨානි උපනාමෙතබ්බානි, සීතං උණ්හන්ති දුවිධං මුඛධොවනඋදකඤ්ච නහානොදකඤ්ච පටියාදෙතබ්බං. තතො යං ආචරියො තීණි දිවසානි පරිභුඤ්ජති, තාදිසමෙව නිච්චං උපනාමෙතබ්බං,[1] නියමං අකත්වා යං වා තං වා පරිභුඤ්ජන්තස්ස යථාලද්ධං උපනාමෙතබ්බං, කිං බහුනා වුත්තෙන. යං තං භගවතා. "අන්තෙවාසිකෙන භික්ඛවෙ ආචරියම්හි සම්මා වත්තිතබ්බං, තත්‍රායං සම්මා වත්තනා–කාලස්සෙව වුට්ඨාය උපාහනා ඔමුඤ්චිත්වා එකංසං උත්තරාසඞ්ගං කරිත්වා දන්තකට්ඨං දාතබ්බං, මුඛොදකං දාතබ්බං, ආසනං පඤ්ඤපෙතබ්බං, සචෙ යාගු හොති භාජනං ධොවිත්වා යාගු උපනාමෙතබ්බා"ති[a] ආදිකං ඛන්ධකෙ සම්මාවත්තං පඤ්ඤත්තං තං සබ්බම්පි කාතබ්බං. එවං වත්තසම්පත්තියා ගරුං ආරාධයමානෙන සායං වන්දිත්වා යාහීති විස්සජ්ජිතෙන ගන්තබ්බං, යදා සො කිස්ස ආගතොසීති පුච්ඡති, තදා ආගමන කාරණං කථෙතබ්බං. සචෙ සො නෙව පුච්ඡති වත්තං පන සාදියති දස හෙ වා පක්ඛෙ වා වීතිවත්තෙ එකදිවසං විස්සජ්ජිතෙනාපි අගන්ත්වා ඔකාසං කාරෙත්වා ආගමනකාරණං ආරොචෙතබ්බං, අකාලෙ වා ගන්ත්වා කිමත්ථං ආගතොසීති පුට්ඨෙන ආරොචෙතබ්බං. සචෙ සො පාතොව ආගච්ඡාති වදති, පාතොව ගන්තබ්බං. සචෙ පනස්ස තාය වෙලාය පිත්තාබාධෙන වා කුච්ඡි පරිඩය්හති අග්ගිමන්දතාය වා භත්තං න ජීරති අඤ්ඤො වා කොචි රොගො බාධති, තං යථාභූතං ආවිකත්වා අත්තනො සප්පායවෙලං ආරොචෙත්වා තාය වෙලාය උපසඞ්කමිතබ්බං, අසප්පායවෙලායං හි වුච්චමානම්පි කම්මට්ඨානං න සක්කා හොති මනසි කාතුන්ති. අයං "කම්මට්ඨාන දායකං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා"ති–එත්ථ විත්ථාරො.

ඉදානි **අත්තනො චරියානුකූලන්ති** එත්ථ–චරියාති–ඡ චරියා, රාගචරියා දොසචරියා මොහචරියා සද්ධාචරියා බුද්ධිචරියා විතක්ක චරියාති, කෙචි පන රාගාදීනං සංසග්ගසන්නිපාතවසෙන අපරාපි චතස්සො, තථා සද්ධාදීනන්ති ඉමාහි අට්ඨහි සද්ධිං චුද්දස ඉච්ඡන්ති. එවම්පන භෙදෙ වුච්චමානෙ රාගාදීනං සද්ධාදීහිපි සංසග්ගං කත්වා අනෙකචරියා හොන්ති, තස්මා සඞ්ඛෙපෙන ඡළෙව චරියා වෙදිතබ්බා චරියා පකති උස්සන්නතාති අත්ථතො එකං, තාසං වසෙන ඡළෙව පුග්ගලා හොන්ති රාගචරිතො දොසචරිතො මොහචරිතො සද්ධා චරිතො බුද්ධිචරිතො විතක්කචරිතොති. තත්ථ යස්මා රාගචරිතස්ස කුසලප්පවත්තිසමයෙ සද්ධා බලවතී හොති, රාගස්ස ආසන්නගුණත්තා.

1, සී. II. උපට්ඨපෙතබ්බං. a. මහාවග්ග-පාරිවාසිකක්ඛන්ධක.

යථා හි අකුසලපක්ඛෙ රාගො සිනිද්ධො නාති ලූඛො, එවං කුසලපක්ඛෙ සද්ධා. යථා රාගො වත්ථුකාමෙ පරියෙසති, එවං සද්ධා සීලාදිගුණෙ. යථා රාගො අහිතං න පරිච්චජති එවං සද්ධා හිතං න පරිච්චජති, තස්මා රාගචරිතස්ස සද්ධාචරිතො සභාගො. යස්මා පන දොසචරිතස්ස කුසලප්පවත්තිසමයෙ පඤ්ඤා බලවතී හොති, දොසස්ස ආසන්නගුණත්තා. යථා හි අකුසලපක්ඛෙ දොසො නිස්සිනෙහො න ආරම්මණං අල්ලීයති, එවං කුසලපක්ඛෙ පඤ්ඤා. යථා ච දොසො අභූතම්පි[2] දොසමෙව පරියෙසති, එවං පඤ්ඤා භූතං දොසමෙව පරියෙසති. යථා දොසො සත්තපරිවජ්ජනාකාරෙන පවත්තති, එවං පඤ්ඤා සඞ්ඛාරපරිවජ්ජනාකාරෙන. තස්මා දොසචරිතස්ස බුද්ධිචරිතො සභාගො. යස්මා පන මොහචරිතස්ස අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං උප්පාදාය වායමමානස්ස යෙභුය්‍යෙන අන්තරායකරා විතක්කා උප්පජ්ජන්ති, මොහස්ස ආසන්නලක්ඛණත්තා. යථා හි මොහො පරිව්‍යාකුලතාය අනවට්ඨිතො, එවං විතක්කො නානප්පකාරවිතක්කනතාය. යථා ච මොහො අපරියොගාහනතාය චඤ්චලො, තථා විතක්කො ලහුපරිකප්පනතාය. තස්මා මොහචරිතස්ස විතක්කචරිතො සභාගොති. අපරෙ තණ්හා මාන දිට්ඨිවසෙන අපරාපි තිස්සො චරියා වදන්ති, තත්ථ තණ්හා රාගො යෙව මානො ච තං සම්පයුත්තොති තදුභයං රාගචරියං නාතිවත්තති. මොහනිදානත්තා ච දිට්ඨියා දිට්ඨිචරියා මොහචරියමෙව අනුපතති.

තා පනෙතා චරියා කිං නිදානා? කථඤ්ච ජානිතබ්බං? අයං පුග්ගලො රාගචරිතො අයං දොසාදීසු අඤ්ඤතරචරිතො කිං චරිතස්ස පුග්ගලස්ස කිං සප්පායන්ති? තත්‍ර පුරිමා තාව තිස්සො චරියා පුබ්බාචිණ්ණනිදානා ධාතුදොසනිදානාචාති එකච්චෙ වදන්ති, පුබ්බෙ කිර ඉට්ඨප්පයොගසුභකම්මබහුලො රාගචරිතො හොති සග්ගා වා චවිත්වා ඉධූපපන්නො, පුබ්බෙ ඡෙදන වධබන්ධන වෙරකම්මබහුලො දොසචරිතො හොති නිරයනාගයොනීහි වා චවිත්වා ඉධූපපන්නො, පුබ්බෙ මජ්ජපානබහුලො සුතපරිපුච්ඡාවිහීනො ච මොහචරිතො හොති, තිරච්ඡානයොනියා වා චවිත්වා ඉධූපපන්නොති. එවං පුබ්බාචිණ්ණනිදානාති වදන්ති. ද්වින්නං පන ධාතූනං උස්සන්නත්තා පුග්ගලො මොහචරිතො හොති පඨවීධාතුයා ච ආපොධාතුයාච, ඉතරාසං ද්වින්නං උස්සන්නත්තා දොසචරිතො, සබ්බාසං සමත්තා පන රාගචරිතොති. දොසෙසු ච සෙම්හාධිකො රාගචරිතො හොති, වාතාධිකො මොහචරිතො. සෙම්හාධිකො වා මොහචරිතො, වාතාධිකො වා රාගචරිතොති, එවං ධාතුදොස නිදානාති වදන්ති. තත්ථ යස්මා පුබ්බෙ ඉට්ඨප්පයොග සුභකම්මබහුලාපි සග්ගා චවිත්වා ඉධූපපන්නාපි ච න සබ්බෙ රාගචරිතායෙව හොන්ති. ඉතරෙ වා දොස මොහචරිතා, එවං ධාතූනඤ්ච යථාවුත්තෙනෙව නයෙන උස්සදනියමො නාම නත්ථි, දොස

2. ම. II. අභූතං.

නියමෙ ච රාගමොහචයමෙව වුත්තං, තම්පි ච පුබ්බාපරවිරුද්ධමෙව සද්ධාචරියාදීසු ච එකිස්සාපි නිදානං න වුත්තමේව, තස්මා සබ්බමෙතං අපරිච්ඡින්නවචනං. අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථාචරියානං මතානුසාරෙන විනිච්ඡයො:–වුත්තං හෙතං උස්සදකිත්තනෙ–"ඉමෙ සත්තා පුබ්බහෙතුනියාමෙන ලොභුස්සදා දොසුස්සදා මොහුස්සදා අලොභුස්සදා අදොසුස්සදා අමොහුස්සදා ච හොන්ති. යස්ස හි කම්මායූහනක්ඛණෙ ලොභො බලවා හොති අලොභො මන්දො, අදොසාමොහා බලවන්තො දොසමොහා මන්දා, තස්ස මන්දො අලොභො ලොභං පරියාදාතුං න සක්කොති. අදොසාමොහා පන බලවන්තො දොසමොහෙ පරියාදාතුං සක්කොන්ති. තස්මා සො තෙන කම්මෙන දින්නපටිසන්ධිවසෙන නිබ්බත්තො ලුද්ධො හොති සුඛසීලො අක්කොධනො පඤ්ඤවා වජිරූපමඤ්ඤාණො. යස්ස පන කම්මායූහනක්ඛණෙ ලොභදොසා බලවන්තො හොන්ති අලොභාදොසා මන්දා, අමොහො ච බලවා මොහො මන්දො, සො පුරිමනයෙනෙව ලුද්ධො චෙව හොති දුට්ඨො ච පඤ්ඤවා පන හොති වජිරූපමඤ්ඤාණො, දත්තාභයත්ථෙරො විය. යස්ස කම්මායූහනක්ඛණෙ ලොභඅදොසමොහා බලවන්තො හොන්ති ඉතරෙ මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව ලුද්ධො චෙව දන්ධො ච සීලකො පන හොති අක්කොධනො. තථා යස්ස කම්මායූහනක්ඛණෙ තයොපි ලොභදොසමොහා බලවන්තො හොන්ති අලොභාදයො මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව ලුද්ධො චෙව හොති දුට්ඨො ච මූළ්හො ච, යස්ස පන කම්මායූහනක්ඛණෙ අලොභදොසමොහා බලවන්තො හොන්ති ඉතරෙ මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව අලුද්ධො අප්පකිලෙසො හොති දිබ්බාරම්මණම්පි දිස්වා නිච්චලො, දුට්ඨො පන හොති දන්ධපඤ්ඤො ච, යස්ස කම්මායූහනක්ඛණෙ අලොභාදොසමොහා බලවන්තො හොන්ති ඉතරෙ මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව අලුද්ධො චෙව හොති අදුට්ඨො සීලකො ච, දන්ධො පන හොති. තථා යස්ස කම්මායූහනක්ඛණෙ අලොභදොසාමොහා බලවන්තො හොන්ති ඉතරෙ මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව අලුද්ධො චෙව හොති පඤ්ඤවා ච, දුට්ඨො පන හොති කොධනො. තථා යස්ස කම්මායූහනක්ඛණෙ තයොපි අලොභාදයො බලවන්තො හොන්ති ලොභාදයො මන්දා, සො පුරිමනයෙනෙව මහාසඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරො විය අලුද්ධො අදුට්ඨො පඤ්ඤවා ච හොතී"ති. එත්ථ ච යො ලුද්ධොති වුත්තො අයං රාගචරිතො, දුට්ඨදන්ධා දොසමොහචරිතා, පඤ්ඤවා බුද්ධිචරිතො, අලුද්ධාදුට්ඨා පසන්නපකතිතාය සද්ධාචරිතා. යථා වා අමොහපරිවාරෙන කම්මුනා නිබ්බත්තො බුද්ධිචරිතො, එවං බලවසද්ධාපරිවාරෙන කම්මුනා නිබ්බත්තො සද්ධාචරිතො, කාමවිතක්කාදිපරිවාරෙන කම්මුනා නිබ්බත්තො විතක්කචරිතො, ලොභාදිනා වොමිස්සපරිවාරෙන කම්මුනා නිබ්බත්තො වොමිස්සචරිතොති. එවං ලොභාදීසු අඤ්ඤතරඤ්ඤතරපරිවාරං පටිසන්ධිජනකං කම්මං චරියානං නිදානන්ති වෙදිතබ්බං.

යං පන වුත්තං කථඤ්ච ජානිතබ්බං අයං පුග්ගලො රාගචරිතොති ආදි, තත්‍රායං නයො.

ඉරියාපථතො කිච්චා භොජනා දස්සනාදිතො,
ධම්මප්පවත්තිතො චෙව චරියායො විභාවයෙති.

තත්ථ **ඉරියාපථතොති**-රාගචරිතො හි පකතිගමනෙන ගච්ඡන්තො චාතුරියෙන ගච්ඡති, සනිකං පාදං නික්ඛිපති, සමං නික්ඛිපති, සමං උද්ධරති, උක්කුටිකඤ්චස්ස පදං හොති. දොසචරිතො පාදග්ගෙහි ඛණන්තො විය ගච්ඡති, සහසා පාදං නික්ඛිපති, සහසා උද්ධරති, අනුකඩ්ඪිතඤ්චස්ස පදං හොති. මොහචරිතො පරිබ්‍යාකුලාය ගතියා ගච්ඡති, ඡම්භිතො විය පාදං නික්ඛිපති, ඡම්භිතො විය උද්ධරති, සහසානුපීළිතඤ්චස්ස පදං හොති, වුත්තම්පි චෙතං මාගන්දියසුත්තුප්පත්තියං.

රත්තස්ස හි උක්කුටිකං පදං භවෙ
දුට්ඨස්ස හොති අනුකඩ්ඪිතං පදං,
මූළ්හස්ස හොති සහසානුපීළිතං
විවත්තච්ඡද්දස්සිදමීදිසං පදන්ති.[a]

ඨානම්පි රාගචරිතස්ස පාසාදිකං හොති මධුරාකාරං, දොසචරිතස්ස ථද්ධාකාරං, මොහචරිතස්ස ආකුලාකාරං. නිසජ්ජායපි එසෙව නයො, රාගචරිතො ච අතරමානො සමං සෙය්‍යං පඤ්ඤපෙත්වා සනිකං නිපජ්ජිත්වා අඞ්ගපච්චඞ්ගානි සමොධාය පාසාදිකෙන ආකාරෙන සයති, වුට්ඨාපියමානො ච සීඝං වුට්ඨාය සඞ්කිතො විය සනිකං පටිවචනං දෙති. දොසචරිතො තරමානො යථා තථා වා සෙය්‍යං පඤ්ඤපෙත්වා පක්ඛිත්තකායො භාකුටිකං කත්වා සයති, වුට්ඨාපියමානො ච සීඝං වුට්ඨාය කුපිතො විය පටිවචනං දෙති. මොහචරිතො දුස්සණ්ඨානං සෙය්‍යං පඤ්ඤපෙත්වා වික්ඛිත්තකායො බහුලං අධොමුඛො සයති, වුට්ඨාපියමානො ච හුංකාරං කරොන්තො දන්ධං වුට්ඨාති. සද්ධාචරිතාදයො පන යස්මා රාගචරිතාදීනං සභාගා, තස්මා තෙසම්පි තාදිසොව ඉරියාපථො හොතීති, එවං තාව ඉරියාපථතො චරියායො විභාවයෙ. **කිච්චාති** සම්මජ්ජනාදීසු ච කිච්චෙසු-රාගචරිතො සාධුකං සම්මජ්ජනිං ගහෙත්වා අතරමානො වාලිකං අවිප්පකිරන්තො සින්දුවාරකුසුමසන්ථරමිව සන්ථරන්තො සුද්ධං සමං සම්මජ්ජති. දොසචරිතො ගාළ්හං සම්මජ්ජනිං ගහෙත්වා තරමානරූපො උභතොවාලිකං උස්සාදෙන්තො ඛරෙන සද්දෙන අසුද්ධං විසමං සම්මජ්ජති. මොහචරිතො සිථිලං සම්මජ්ජනිං ගහෙත්වා සම්පරිවත්තකං ආලොළයමානො අසුද්ධං විසමං සම්මජ්ජති. යථා සම්මජ්ජනෙ එවං චීවරධොවනරජනාදීසුපි සබ්බකිච්චෙසු. නිපුණමධුරසමසක්කච්චකාරී රාගචරිතො, ගාළ්හථද්ධවිසමකාරි දොසචරිතො,

---

a. සං. නි. සගාථවග්ග.

අනිපුණ පරිව්‍යාකුලවිසමාපරිච්ඡින්නකාරී මොහචරිතො. චීවරධාරණම්පි ච රාගචරිතස්ස නාති ගාළ්හං නාතිසිථිලං හොති පාසාදිකං පරිමණ්ඩලං, දොසචරිතස්ස අතිගාළ්හං අපරිමණ්ඩලං, මොහචරිතස්ස සිථිලං පරිව්‍යාකුලං. සද්ධාචරිතාදයො තෙසං යෙවානුසාරෙන වෙදිතබ්බා, තං සභාගත්තාති. එවං කිච්චතො චරියායො විභාවයෙ. **භොජනාති** රාගචරිතො සිනිද්ධමධුරභොජනප්පියො හොති. භුඤ්ජමානො ච නාතිමහන්තං පරිමණ්ඩලං ආලොපං කත්වා රසපටිසංවෙදී[1] අතරමානො භුඤ්ජති, කිඤ්චිදෙව සාදුං ලභිත්වා සොමනස්සං ආපජ්ජති, දොසචරිතො ලූඛඅම්බිලභොජනප්පියො හොති. භුඤ්ජමානො ච මුඛපූරකං ආලොපං කත්වා අරසපටිසංවෙදී තරමානො භුඤ්ජති, කිඤ්චිදෙව ච අසාදුං ලභිත්වා දොමනස්සං ආපජ්ජති. මොහචරිතො අනියතරුචිකො හොති. භුඤ්ජමානො ච අපරිමණ්ඩලං පරිත්තමාලොපං කත්වා භාජනෙ ඡඩ්ඩෙන්තො මුඛං මක්ඛෙන්තො වික්ඛිත්තචිත්තො තං තං විතක්කෙන්තො භුඤ්ජති. සද්ධාචාරිතාදයොපි තෙසං යෙවානුසාරෙන වෙදිතබ්බා තං සභාගත්තාති. එවං භොජනතො චරියායො විභාවයෙ. **දස්සනාදිතොති**–රාගචරිතො ඊසකම්පි මනොරමං රූපං දිස්වා විම්හයජාතො විය චිරං ඔලොකෙති, පරිත්තෙපි ගුණෙ සජ්ජති, භූතම්පි දොසං න ගණ්හාති, පක්කමන්තොපි අමුඤ්චිතුකාමොව හුත්වා සාපෙක්ඛො පක්කමති. දොසචරිතො ඊසකම්පි අමනොරමං දිස්වා කිලන්තරූපො විය න චිරං ඔලොකෙති, පරිත්තෙපි දොසෙ පටිහඤ්ඤති, භූතම්පි ගුණං න ගණ්හාති, පක්කමන්තොපි මුඤ්චිතුකාමොව හුත්වා අනපෙක්ඛො පක්කමති. මොහචරිතො යං කිඤ්චි රූපං දිස්වා පරපච්චයිකො හොති පරං නින්දන්තං සුත්වා නින්දති පසංසන්තං සුත්වා පසංසති සයං පන අඤ්ඤාණුපෙක්ඛාය පෙක්ඛකොව හොති, එස නයො සද්දසවණාදීසුපි. සද්ධාචරිතාදයො පන තෙසං යෙවානුසාරෙන වෙදිතබ්බා තං සභාගත්තාති. එවං දස්සනාදිතොපි චරියායො විභාවයෙ. **ධම්මප්පවත්තිතො චෙවාති**–රාගචරිතස්ස ච මායා සාඨෙය්‍යං මානො පාපිච්ඡතා මහිච්ඡතා අසන්තුට්ඨිතා සිඞ්ගං චාපල්‍යන්ති එවමාදයො ධම්මා බහුලං පවත්තන්ති. දොසචරිතස්ස කොධො උපනාහො මක්ඛො පළාසො ඉස්සා මච්ඡරියන්ති එවමාදයො. මොහචරිතස්ස ථීනං මිද්ධං උද්ධච්චං කුක්කුච්චං විචිකිච්ඡා ආධානගාහිතා දුප්පටිනිස්සග්ගිතාති එවමාදයො. සද්ධාචරිතස්ස මුත්තචාගතා අරියානං දස්සනකාමතා සද්ධම්මං සොතුකාමතා පාමොජ්ජබහුලතා අසංසඨතා[2] අමායාවිතා පසාදනීයෙසු ඨානෙසු පසාදෙති එවමාදයො. බුද්ධිචරිතස්ස සොවචස්සතා කල්‍යාණමිත්තතා භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා සතිසම්පජඤ්ඤං ජාගරියානුයොගො සංවෙජනීයෙසු ඨානෙසු සංවෙගො සංවිග්ගස්ස ච යොනිසො පධානන්ති එව

1. සී. I & II. නානාරසපටිසංවෙදී.
2. සී. II. අසඨතා.

මාදයො. විතක්කචරිතස්ස භස්සබහුලතා ගණාරාමතා කුසලානුයොගෙ අරති අනවට්ඨිතකිච්චතා රත්තිං ධූපායනා දිවාපජ්ජලනා හුරාහුරං ධාවනාති එවමාදයො ධම්මා බහුලං පවත්තන්තීති, එවං ධම්මප්පවත්තිතො චරියායො විභාවයෙ. යස්මා පන ඉදං චරියාවිභාවනාවිධානං සබ්බාකාරෙන නෙව පාළියං, න අට්ඨකථායං ආගතං, කෙවලං ආචරියමතානුසාරෙන වුත්තං, තස්මා න සාරතො පච්චෙතබ්බං. රාගචරිතස්ස හි වුත්තානි ඉරියාපථාදීනි දොසචරිතාදයොපි අප්පමාදවිහාරිනො කාතුං සක්කොන්ති. සංසට්ඨචරිතස්ස ච පුග්ගලස්ස එකස්සෙව භින්නලක්ඛණා ඉරියාපථාදයො න සම්පජ්ජන්ති[1] යං පනෙතං අට්ඨකථාසු චරියාවිභාවනාවිධානං වුත්තං, තදෙව සාරතො පච්චෙතබ්බං. වුත්තං හෙතං:-චෙතොපරියඤාණස්ස ලාභී ආචරියො චරියං ඤත්වා කම්මට්ඨානං කථෙස්සති, ඉතරෙන අන්තෙවාසිකො පුච්ඡිතබ්බොති. තස්මා චෙතොපරියඤාණෙන වා තං වා පුග්ගලං පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බං අයං පුග්ගලො රාගචරිතො අයං දොසාදීසු අඤ්ඤතරචරිතොති.

කිංචරිතස්ස පුග්ගලස්ස කිං සප්පායන්ති-එත්ථ පන සෙනාසනං තාව රාගචරිතස්ස අධොතවෙදිකං භූමට්ඨකං අකතපබ්භාරතිණකුටිපණ්ණසාලාදීනං අඤ්ඤතරං රජොකිණ්ණං ජතුකාභරිතං ඔලුග්ගවිලුග්ගං අතිඋච්චං වා අතිනීචං වා උජ්ජඞ්ගලං සාසඞ්කං අසුචිවිසමමග්ගං යත්ථ මඤ්චපීඨම්පි මඞ්කුණභරිතං[2] දුරූපං දුබ්බණ්ණං යං ඔලොකෙන්තස්සෙව ජිගුච්ඡා උප්පජ්ජති, තාදිසං සප්පායං. නිවාසනපාපුරණං අන්තච්ඡින්නං ඔලම්බවිලම්බසුත්තකාකිණ්ණං ජාලපූවසදිසං සාණි විය ඛරසම්ඵස්සං කිලිට්ඨං භාරිකං කිච්ඡපරිහරණං සප්පායං, පත්තොපි දුබ්බණ්ණො මත්තිකාපත්තො වා ආණිගණ්ඨිකාහතො අයොපත්තො වා ගරුකො දුස්සණ්ඨානො සීසකපාලමිව ජෙගුච්ඡො වට්ටති. භික්ඛාචාරමග්ගොපි අමනාපො අනාසන්නගාමො විසමො වට්ටති. භික්ඛාචාරගාමොපි යත්ථ මනුස්සා අපස්සන්තා විය විචරන්ති, යත්ථ එකකුලෙපි භික්ඛං අලභිත්වා නික්ඛමන්තං එහි භන්තෙති ආසනසාලං පවෙසෙත්වා යාගුභත්තං දත්වා ගච්ඡන්තා ගාවිං විය වජෙ පවෙසෙත්වා අනවලොකෙන්තා[3] ගච්ඡන්ති, තාදිසො වට්ටති. පරිවිසකමනුස්සාපි දාසා වා කම්මකරා වා දුබ්බණ්ණා දුද්දසිකා කිලිට්ඨවසනා දුග්ගන්ධා ජෙගුච්ඡා යෙ අචිත්තීකාරෙන යාගුභත්තං ඡඩ්ඩෙන්තා විය පරිවිසන්ති, තාදිසා සප්පායා. යාගුභත්තඛජ්ජකම්පි ලූඛං දුබ්බණ්ණං සාමාකකුද්‍රූසකකණාජකාදිමයං පූතිතක්කං බිලඞ්ගං ජිණ්ණසාකසූපෙය්‍යං යං කිඤ්චිදෙව කෙවලං උදරපූරමත්තං වට්ටති. ඉරියාපථොපිස්ස ඨානං වා චඞ්කමො වා වට්ටති, ආරම්මණං නීලාදීසු වණ්ණකසිණෙසු යං කිඤ්චි අපරිසුද්ධවණ්ණන්ති ඉදං රාගචරිතස්ස සප්පායං. දොසචරිතස්ස සෙනාසනං නාතිඋච්චං නාතිනීචං ඡායූදක

1. ම. I. උප්පජ්ජන්ති. 2. ම. II. මඞ්ගුලාභරිතං.
3. සී. II. අනවලොකෙත්වා.

සම්පන්නං සුවිභත්තභිත්තිත්ථම්භසොපානං සුපරිනිට්ඨිතමාලාකම්මලතාකම්මං නානාවිධචිත්තකම්මසමුජ්ජලං සමසිනිද්ධමුදුභූමිතලං බ්‍රහ්මවිමානමිව කුසුමදාමවිචිත්‍රවණ්ණචෙලවිතානසමලඞ්කතං සුපඤ්ඤත්තසුචිමනොරමත්ථරණමඤ්චපීඨං තත්ථ තත්ථ වාසත්ථාය නික්ඛිත්තකුසුමවාසගන්ධසුගන්ධං යං දස්සනමත්තෙනෙව පීතිපාමොජ්ජං ජනයති, එවරූපං සප්පායං, තස්ස පන සෙනාසනස්ස මග්ගො පි සබ්බපරිස්සයවිමුත්තො සුචි සමතලො අලඞ්කතපටියත්තොව වට්ටති, සෙනාසනපරික්ඛාරො පෙත්ථ කීටමඞ්කුණදීඝජාතිමූසිකානං නිස්සයපරිච්චජනත්ථං නාතිබහුකො, එකං මඤ්චපීඨමත්තමෙව වට්ටති, නිවාසනපාරුපනම්පිස්ස[1] චීනපට්ටසොමාරපට්ටකොසෙය්‍යකප්පාසිකසුඛුමඛොමසුඛුමාදීනං යං යං පණීතං, තෙන තෙන එකපට්ටං වා දුපට්ටං වා සල්ලහුකං සමණසාරුප්පෙන සුරත්තං සුපරිසුද්ධවණ්ණං වට්ටති, පත්තො උදකබුබ්බුළමිව සුසණ්ඨානො මණි විය සුමට්ඨො නිම්මලො සමණසාරුප්පෙන සුපරිසුද්ධවණ්ණො අයොමයො වට්ටති, භික්ඛාචාරමග්ගො පරිස්සයවිමුත්තො සමො මනාපො නාතිදූරනාච්චාසන්නගාමො වට්ටති භික්ඛාචාරගාමො පි යත්ථ මනුස්සා ඉදානි අය්‍යො ආගමිස්සතීති සිත්තසම්මට්ඨෙ පදෙසෙ ආසනං පඤ්ඤපෙත්වා පච්චුග්ගන්ත්වා පත්තං ආදාය ඝරං පවෙසෙත්වා පඤ්ඤත්තාසනෙ නිසීදාපෙත්වා සක්කච්චං සහත්ථා පරිවිසන්ති, තාදිසො වට්ටති. පරිවෙසකා පනස්ස යෙ හොන්ති අභිරූපා පාසාදිකා සුන්හාතා සුවිලිත්තා ධූපවාසකුසුමගන්ධසුරභිනො නානාවිරාගසුචිමනුඤ්ඤවත්ථාභරණපතිමණ්ඩිතා සක්කච්චකාරිනො, තාදිසා සප්පායා. යාගුභත්තඛජ්ජකම්පි වණ්ණගන්ධරසසම්පන්නං ඔජවන්තං මනොරමං සබ්බාකාරපණීතං යාවදත්ථං වට්ටති, ඉරියාපථොපිස්ස සෙය්‍යා වා නිසජ්ජා වා වට්ටති. ආරම්මණං නීලාදීසු වණ්ණකසිණෙසු යං කිඤ්චි සුපරිසුද්ධවණ්ණන්ති, ඉදං දොසචරිතස්ස සප්පායං. මොහචරිතස්ස සෙනාසනං දිසාමුඛං අසම්බාධං වට්ටති යත්ථ නිසින්නස්ස විවටා දිසා පඤ්ඤායන්ති,[2] ඉරියාපථෙසු චඞ්කමො වට්ටති. ආරම්මණං පනස්ස පරිත්තං සුප්පමත්තං සරාවමත්තං වා ඛුද්දකං න වට්ටති.[3] සම්බාධස්මිං හි ඔකාසෙ චිත්තං භිය්‍යො සම්මොහමාපජ්ජති, තස්මා විපුලං මහාකසිණං වට්ටති. සෙසං දොසචරිතස්ස වුත්තසදිසමෙවාති, ඉදං මොහචරිතස්ස සප්පායං. සද්ධාචරිතස්ස සබ්බම්පි දොසචරිතම්හි වුත්තවිධානං සප්පායං. ආරම්මණෙසු චස්ස අනුස්සතිට්ඨානම්පි වට්ටති. බුද්ධිචරිතස්ස සෙනාසනාදීසු ඉදං නාම අසප්පායන්ති නත්ථි. විතක්කචරිතස්ස සෙනාසනං විවටං දිසාමුඛං. යත්ථ නිසින්නස්ස ආරාමවනපොක්ඛරණීරමණෙය්‍යකානි ගාමනිගමජනපදපටිපාටියො[4] නීලොභාසා ච පබ්බතා පඤ්ඤායන්ති, තං න වට්ටති. තං හි විතක්කවිධාවනස්සෙව පච්චයො හොති. තස්මා

1. සී. I. II. නිවාසනපාපුරණම්පිස්ස. 2. ම. II. ඛායන්ති.
3. ම. II. සරාවමත්තං වා න වට්ටති. 4. සී. II. ගාමනිගමජනපදපටිපාටියා.

ගම්භීරෙ දරීමුඛෙ වනප්පටිච්ඡන්නෙ හත්ථිකුච්ඡිපබ්භාරමහිංසගුහාසදිසෙ සෙනාසනෙ වසිතබ්බං. ආරම්මණම්පිස්ස විපුලං න වට්ටති, තාදිසං හි විතක්කවසෙන සන්ධාවනාය පච්චයො හොති. පරිත්තං පන වට්ටති, සෙසං රාගචරිතස්ස වුත්තසදිසමෙවාති ඉදං විතක්කචරිතස්ස සප්පායං. අයං අත්තතො චරියානුකූලන්ති එත්ථ ආගතචරියානං පභෙදනිදානවිභාවනසප්පායපරිච්ඡෙදතො විත්ථාරො.

න ච තාව චරියානුකූලං කම්මට්ඨානං සබ්බාකාරෙන ආවිකතං, තංහි අනන්තරස්ස මාතිකාපදස්ස විත්ථාරෙ සයමෙව ආවිභවිස්සති. තස්මා යං වුත්තං "චත්තාළීසාය කම්මට්ඨානෙසු අඤ්ඤතරං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා"ති එත්ථ සඞ්ඛාතනිද්දෙසතො, උපචාරප්පනාවහතො, ඣානප්පභෙදතො, සමතික්කමතො, වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතො, ආරම්මණතො, භූමිතො, ගහණතො, පච්චයතො, චරියානුකූලතොති, ඉමෙහි තාව දසහි ආකාරෙහි කම්මට්ඨානවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **සඞ්ඛාතනිද්දෙසතො**ති:-චත්තාළීසාය කම්මට්ඨානෙසූ ඉතිහි වුත්තං, තත්‍රිමානි චත්තාළීස කම්මට්ඨානානි:-දස කසිණා දස අසුභා දස අනුස්සතියො චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා චත්තාරො ආරුප්පා එකා සඤ්ඤා එකං වවත්ථානන්ති. තත්ථ පඨවිකසිණං ආපොකසිණං තෙජොකසිණං වායොකසිණං නීලකසිණං පීතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණං ආලොකකසිණං පරිච්ඡින්නාකාසකසිණන්ති, ඉමෙ දසකසිණා. උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළුවකං අට්ඨිකන්ති, ඉමෙ දස අසුභා. බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සඞ්ඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සති[1] මරණස්සති කායගතාසති ආනාපානසති උපසමානුස්සතීති, ඉමා දස අනුස්සතියො. මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛාති ඉමෙ චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා. ආකාසානඤ්චායතනං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති ඉමෙ චත්තාරො ආරුප්පා. ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා එකා සඤ්ඤා, චතුධාතුවවත්ථානං එකං වවත්ථානන්ති, එවං සංඛාතනිද්දෙසතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. **උපචාරප්පනාවහතො**ති:-ඨපෙත්වා කායගතාසතිඤ්ච ආනාපානසතිඤ්ච අවසෙසා අට්ඨ අනුස්සතියො, ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා, චතුධාතුවවත්ථානන්ති, ඉමානෙව හෙත්ථ දස කම්මට්ඨානානි උපචාරාවහානි;. සෙසානි අප්පනාවහානීති එවං උපචාරප්පනාවහතො. **ඣානප්පභෙදතො**ති:-අප්පනාවහෙසු චෙත්ථ ආනාපානසතියා සද්ධිං දස කසිණා චතුක්කජ්ඣානිකා හොන්ති, කායගතාය සතියා සද්ධිං දස අසුභා පඨමජ්ඣානිකා, පුරිමා තයො බ්‍රහ්මවිහාරා තිකජ්ඣානිකා, චතුත්ථබ්‍රහ්මවිහාරො චත්තාරො ච ආරුප්පා චතුක්කජ්ඣානිකාති[2] එවං ඣානප්පභෙදතො. **සමතික්කමතො**ති:-ද්වෙ සමතික්කමා, අඞ්ගසමතික්කමො ච ආරම්මණ

1. සී. II. ධම්මසංඝසීලචාග දෙවතානුස්සති. 2. සී. I & II. චතුත්ථජ්ඣානිකා.

සමතික්කමො ච. තත්ථ සබ්බෙසුපි චතුක්කජ්ඣානිකෙසු කම්මට්ඨා
නෙසු අඞ්ගසමතික්කමො හොති විතක්කවිචාරාදීනි ඣානඞ්ගානි
සමතික්කමිත්වා තෙස්වෙවාරම්මණෙසු දුතියජ්ඣානාදීනං පත්තබ්බතො,
තථා චතුත්ථබ්‍රහ්මවිහාරෙ, සොපි හි මෙත්තාදීනං යෙව ආරම්මණෙ
සොමනස්සං සමතික්කමිත්වා පත්තබ්බන්ති. චතූසු පන ආරුප්පෙසු
ආරම්මණසමතික්කමො හොති. පුරිමෙසු හි නවසු කසිණෙසු අඤ්ඤ
තරං සමතික්කමිත්වා ආකාසානඤ්චායතනං පත්තබ්බං, ආකාසාදීනි ච
සමතික්කමිත්වා විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීනි, සෙසෙසු සමතික්කමො
නත්ථීති එවං සමතික්කමතො. **වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතොති:**-ඉමෙසු
චත්තාළීසාය කම්මට්ඨානෙසු දසකසිණානෙව වඩ්ඪෙතබ්බානි. යත්තක
ඤ්හි ඔකාසං කසිණෙන ඵරති තදබ්භන්තරෙ දිබ්බාය සොතධාතුයා
සද්දං සොතුං දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපානි පස්සිතුං පරසත්තානඤ්ච
චෙතසා චිත්තමඤ්ඤාතුං සමත්ථො හොති. කායගතාසති පන අසු
භානි ච න වඩ්ඪෙතබ්බානි. කස්මා? ඔකාසෙන පරිච්ඡින්නත්තා
ආනිසංසාභාවා ච. සා ච නෙසං ඔකාසෙන පරිච්ඡින්නතා භාවනා
නයෙ ආවිභවිස්සති. තෙසු පන වඩ්ඪිතෙසු කුණපරාසියෙව වඩ්ඪති,
න කොචි ආනිසංසො අත්ථි, වුත්තම්පිචෙතං සොපාකපඤ්හ
බ්‍යාකරණෙසු:-"විභූතා භගවා රූපසඤ්ඤා අවිභූතා අට්ඨිකසඤ්ඤා"ති.[a]
තත්‍ර හි නිමිත්තවඩ්ඪනවසෙන රූපසඤ්ඤා විභූතාති වුත්තා, අට්ඨික
සඤ්ඤා අවඩ්ඪනවසෙන අවිභූතාති, යං පනෙතං කෙවලං අට්ඨික
සඤ්ඤාය අඵරිං පඨවිං ඉමන්ති වුත්තං, තං ලාභිස්ස සතො උපට්ඨානා
කාරවසෙන වුත්තං. යථෙව හි ධම්මාසොකකාලෙ කරවීකසකුණො
සමන්තා ආදාසභිත්තීසු අත්තනො ඡායං දිස්වා සබ්බදිසාසු කරවීක
සඤ්ඤී හුත්වා මධුරං ගිරං නිච්ඡාරෙසි, එවං ථෙරොපි අට්ඨිකසඤ්ඤාය
ලාභිතාය සබ්බදිසාසු උපට්ඨිතං නිමිත්තං පස්සන්තො කෙවලාපි
පඨවී අට්ඨිකභරිතාති චින්තෙසීති. යදි එවං යා අසුභජ්ඣානානං
අප්පමාණාරම්මණතා වුත්තා, සා විරුජ්ඣතීති? සා ච න විරුජ්ඣති,
එකච්චොහි උද්ධුමාතකෙ වා අට්ඨිකෙ වා මහන්තෙ නිමිත්තං ගණ්හාති,
එකච්චො අප්පකෙ, ඉමිනා පරියායෙන එකච්චස්ස පරිත්තාරම්මණං
ඣානං හොති, එකච්චස්ස අප්පමාණාරම්මණන්ති. යො වා එතං
වඩ්ඪනෙ ආදීනවං අපස්සන්තො වඩ්ඪෙති, තං සන්ධාය අප්පමාණා
රම්මණන්ති වුත්තං. ආනිසංසාභාවා පන න වඩ්ඪෙතබ්බානීති. යථා
ච එතානි, එවං සෙසානිපි න වඩ්ඪෙතබ්බානි. කස්මා? තෙසු හි
ආනාපානනිමිත්තං තාව වඩ්ඪයතො වාතරාසියෙව වඩ්ඪති, ඔකා
සෙන ච පරිච්ඡින්නං. ඉති සාදීනවත්තා ඔකාසෙන ච පරිච්ඡින්නත්තා
න වඩ්ඪෙතබ්බං. බ්‍රහ්මවිහාරා සත්තාරම්මණා, තෙසං නිමිත්තං වඩ්ඪ
යතො සත්තරාසියෙව වඩ්ඪෙය්‍ය, න ච තෙන අත්ථො අත්ථි, තස්මා
තම්පි න වඩ්ඪෙතබ්බං. යං පන වුත්තං "මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා,

a. සං. නි මහාවග්ග.

එකං දිසං පරිත්වා"ති[a] ආදි, තං පරිග්ගහවසෙනෙව වුත්තං, එකආවාසද්විආවාසාදිනා හි අනුක්කමෙන එකිස්සා දිසාය සත්තෙ පරිග්ගහෙත්වා භාවෙන්තෙන එකං දිසං ඵරිත්වාති වුත්තං. න නිමිත්තං වඩ්ඪෙන්තෙන. පටිභාගනිමිත්තමෙව චෙත්ථ නත්ථි, යදයං වඩ්ඪෙය්‍ය. පරිත්ත අප්පමාණාරම්මණතා පෙත්ථ පරිග්ගහවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. ආරුප්පාරම්මණෙසුපි ආකාසං කසිණුග්ඝාටිමත්තත්තා,[1] තං හි කසිණාපගමවසෙනෙව මනසි කාතබ්බං. තතො පරං වඩ්ඪයතොපි[2] න කිඤ්චි හොති. විඤ්ඤාණං සභාවධම්මත්තා, න හි සක්කා සභාවධම්මං වඩ්ඪෙතුං. විඤ්ඤාණාපගමො විඤ්ඤාණස්ස අභාවමත්තත්තා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනාරම්මණං සභාවධම්මත්තායෙව න වඩ්ඪෙතබ්බං, සෙසානි අනිමිත්තත්තා, පටිභාගනිමිත්තං හි වඩ්ඪෙතබ්බං නාම භවෙය්‍ය. බුද්ධානුස්සති ආදීනඤ්ච නෙව පටිභාග නිමිත්තං ආරම්මණං හොති, තස්මා තං න වඩ්ඪෙතබ්බන්ති එවං වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතො.

ආරම්මණතොති:-ඉමෙසු ච චත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු දසකසිණා දසඅසුභා ආනාපානසති කායගතාසතීති ඉමානි ද්වාවීසති පටිභාග නිමිත්තාරම්මණානි, සෙසානි න පටිභාගනිමිත්තාරම්මණානි, තථා දසසු අනුස්සතීසු ඨපෙත්වා ආනාපාන සතිඤ්ච කායගතාසතිඤ්ච අවසෙසා අට්ඨ අනුස්සතියො ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤා චතුධාතුවවත්ථානං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති ඉමානි ද්වාදස සභාවධම්මාරම්මණානි, දසකසිණා දසඅසුභා ආනාපානසති කායගතාසතීති ඉමානි ද්වාවීසති නිමිත්තාරම්මණානි, සෙසානි ඡ න වත්තබ්බාරම්මණානි, තථා විපුබ්බකං ලොහිතකං පුළවකං ආනාපාන සති ආපොකසිණං තෙජොකසිණං වායොකසිණං යඤ්ච ආලොක කසිණෙසු සුරියාදීනං ඔභාසමණ්ඩලාරම්මණං ඉමානි අට්ඨ චලිතා රම්මණානි, තානි ච ඛො පුබ්බභාගෙ. පටිභාගං පන සන්නිසින්න මෙව හොති. සෙසානි න චලිතාරම්මණානීති එවං ආරම්මණතො.

භූමිතොති:-එත්ථ ච දස අසුභා කායගතාසති ආහාරෙ පටික්කූල සඤ්ඤාති ඉමානි ද්වාදස දෙවෙසු නප්පවත්තන්ති. තානි ද්වාදස ආනා පානසති චාති ඉමානි තෙරස බ්‍රහ්මලොකෙ නප්පවත්තන්ති. අරූප භවෙ පන ඨපෙත්වා චත්තාරො ආරුප්පෙ අඤ්ඤං නප්පවත්තති. මනුස්සෙසු සබ්බානිපි පවත්තන්තීති-එවං භූමිතො. **ගහණතොති**:- දිට්ඨමුතසුතග්ගහණතොපෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො, තත්‍ර ඨපෙත්වා වායොකසිණං සෙසා නවකසිණා දසඅසුභාති ඉමානි එකූන වීසති දිට්ඨෙන ගහෙතබ්බානි. පුබ්බභාගෙ චක්ඛුනා ඔලොකෙත්වා[3] නිමිත්තං නෙසං ගහෙතබ්බන්ති අත්ථො. කායගතාසතියං තචපඤ්චකං දිට්ඨෙන, සෙසං සුතෙනාති එවං තස්සා ආරම්මණං දිට්ඨසුතෙන ගහෙතබ්බං. ආනාපානසති මුතෙන, වායොකසිණං දිට්ඨමුතෙන, සෙසානි අට්ඨාරස සුතෙන ගහෙතබ්බානි, උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරෙ

a. දීඝනි. සාමඤ්ඤඵලසු.
1. සී. II. කසිණුග්ඝාටිතමත්තත්තා.
2. සී. I II. වඩ්ඪයතො.
3. සී. II. ඔලොකෙත්වා ඔලොකෙත්වා.

චතතාරෙ ආරුපපාති ඉමානි එතථ න ආදිකමමිකෙන ගහෙතබබානි, සෙසානි පඤචතිංස ගහෙතබබානීති එවං ගහණතො. **පචචයතොති**:– ඉමෙසු පන කමමටඨානෙසු ඨපෙතවා ආකාසකසිණං සෙසා නව කසිණා ආරුපපානං පචචයා හොනති, දසපි කසිණා අභිඤඤානං, තයො බ්‍රහමවිහාරා චතුතථබ්‍රහමවිහාරසස, හෙටඨිමං හෙටඨිමං ආරුපපං උපරිමසස උපරිමසස, නෙවසඤඤානාසඤඤායතනං නිරොධසමාපතතියා, සබබානිපි සුඛවිහාරවිපසසනාභවසමපතතීනනති එවං පචචයතො. **චරියානුකූලතොති** :– චරියානං අනුකූලතොපෙතථ විනිචඡයො වෙදිතබබො. සෙයයථීදං? රාගචරිතසස තාව–එතථ දසඅසුභා කායගතාසතීති එකාදස කමමටඨානානි අනුකූලානි, දොසචරිතසස චතතාරො බ්‍රහමවිහාරා චතතාරි වණණකසිණානීති අටඨ, මොහචරිතසස විතකකචරිතසස ච එකං ආනාපානසතිකමමටඨානමෙව, සදධාචරිතසස පුරිමා ඡ අනුසසතියො, බුදධිචරිතසස මරණසති උපසමානුසසති චතුධාතුවවතථානං ආහාරෙ පටිකකූලසඤඤාති චතතාරි, සෙසකසිණානි චතතාරො ච ආරුපපා සබබචරිතානං අනුකූලානි, කසිණෙසු ච යං කිඤචි පරිතතං විතකකචරිතසස, අපපමාණං මොහචරිතසසාති එවමෙතථ චරියානුකූලතො විනිචඡයො වෙදිතබබොති. සබබඤෙචතං උජුවිපචචනීකවසෙන ච අතිසපපායවසෙන ච වුතතං. රාගාදීනං පන අවිකඛමභිකා සදධාදීනං වා අනුපකාරා කුසලභාවනා නාම නතථි. වුතතමපි චෙතං මෙඝියසුතෙත– "චතතාරො ධමමා උතතරිං භාවෙතබබා. අසුභා භාවෙතබබා රාගසස පහාණාය, මෙතතා භාවෙතබබා බ්‍යාපාදසස පහාණාය, ආනාපානසති භාවෙතබබා විතකකුපචෙඡදාය, අනිචචසඤඤා භාවෙතබබා අසමිමානසමුගඝාතායා"ති[a]. රාහුලසුතෙතපි–"මෙතතං රාහුල භාවනං භාවෙහී"ති[b]. ආදිනා නයෙන එකසෙසව සතතකමමටඨානානි වුතතානි. තසමා වචනමතෙත අභිනිවෙසං අකතවා සබබතථ අධිපපායො පරියෙසිතබබොති. අයං කමමටඨානං ගහෙතවාති එතථ කමමටඨානකථා විනිචඡයො.

ගහෙතවාති:–ඉමසස පන පදසස අයං අතථපරිදීපනා., තෙන යොගිනා කමමටඨානදායකං කලයාණමිතතං උපසඞකමිතවාති එතථ වුතතනයෙනෙව වුතතපපකාරං කලයාණමිතතං උපසඞකමිතවා බුදධසස වා භගවතො ආචරියසස වා අතතානං නියයාතෙතවා සමපනනජඣාසයෙන සමපනනාධිමුතතිනා ච හුතවා කමමටඨානං යාචිතබබං. තතථ–"ඉමාහං භගවා අතතභාවං තුමහාකං පරිචචජාමී"ති එවං බුදධසස භගවතො අතතා නීයයාතෙතබබො, එවං හි අනියයාතෙතවා පචචනෙතසු සෙනාසනෙසු විහරනෙතා භෙරවාරමමණෙ ආපාථමාගතෙ සනථමහිතුං අසකකොනෙතා ගාමනතං ඔසරිතවා ගිහීහි සංසටෙඨා හුතවා අනෙසනං ආපජජිතවා අනයබයසනං පාපුණෙයය,

a. ම. නි & සං. නි. සගාථවගග. b. සං නි. සගාථවගග,

නිය්‍යාතිතත්තභාවස්ස පන තස්ස භෙරවාරම්මණෙ ආපාථමාගතෙපි භයං න උප්පජ්ජති. නනු තයා පණ්ඩිත පුරිමදිවසමෙව අත්තා බුද්ධානං නිය්‍යාතිතොති පච්චවෙක්ඛතො පන තස්ස සොමනස්සමෙව උප්පජ්ජති, යථා හි පුරිසස්ස උත්තමං කාසිකවත්ථං භවෙය්‍ය, තස්ස තස්මිං මූසිකාය වා කීටෙහි වා ඛාදිතෙ උප්පජ්ජෙය්‍ය දොමනස්සං. සචෙ පන තං අචීවරිකස්ස භික්ඛුනො දදෙය්‍ය, අථස්ස තං තෙන භික්ඛුනා ඛණ්ඩාඛණ්ඩං කයිරමානං දිස්වාපි සොමනස්සමෙව උප්පජ්ජෙය්‍ය, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. ආචරියස්ස නිය්‍යාතෙන්තෙනාපි "ඉමාහං භන්තෙ අත්තභාවං තුම්හාකං පරිච්චජාමී"ති වත්තබ්බං. එවං අනිය්‍යාතිතත්තභාවො හි අතජ්ජනීයො වා හොති දුබ්බචො වා අනොවාදකරො යෙන කාමඞ්ගමො වා ආචරියං අනාපුච්ඡාව යත්ථිච්ඡති තත්ථ ගන්තා, තමෙනං ආචරියො ආමිසෙන වා ධම්මෙන වා න සංගණ්හාති ගූළ්හං ගන්ථං න සික්ඛාපෙති. සො ඉමං දුවිධං සඞ්ගහං අලභන්තො සාසනෙ පතිට්ඨං න ලභති න චිරස්සෙව දුස්සීල්‍යං වා ගිහිභාවං වා පාපුණාති. නිය්‍යාතිතත්තභාවො පන නෙව අතජ්ජනීයො හොති න යෙනකාමඞ්ගමො සුබ්බචො ආචරියායත්තවුත්තිරෙව හොති. සො ආචරියතො දුවිධං සඞ්ගහං ලභන්තො සාසනෙ වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති, චූළපිණ්ඩපාතිකතිස්සත්ථෙරස්ස අන්තෙවාසිකා විය-ථෙරස්ස කිර සන්තිකං තයො භික්ඛූ ආගමංසු. තෙසු එකො අහං භන්තෙ තුම්හාකං අත්ථායාති වුත්තො සතපොරිසෙ පපාතෙ පතිතුං උස්සහෙය්‍යන්ති ආහ. දුතියො අහං භන්තෙ තුම්හාකං අත්ථායාති වුත්තො ඉමං අත්තභාවං පණ්හිතො පට්ඨාය පාසාණපිට්ඨෙ ඝංසෙන්තො නිරවසෙසං ඛෙපෙතුං උස්සහෙය්‍යන්ති ආහ. තතියො අහං භන්තෙ තුම්හාකං අත්ථායාති වුත්තො අස්සාසපස්සාසෙ උපරුන්ධිත්වා කාලකිරියං කාතුං උස්සහෙය්‍යන්ති ආහ. ථෙරො භබ්බා වතිමෙ භික්ඛූති කම්මට්ඨානං කථෙසි. තෙ තස්ස ඔවාදෙ ඨත්වා තයොපි අරහත්තං පාපුණිංසූති, අයමානිසංසො අත්තනිය්‍යාතනෙ. තෙන වුත්තං "බුද්ධස්ස වා භගවතො ආචරියස්ස වා අත්තානං නිය්‍යාතෙත්වා"ති **සම්පන්නජ්ඣාසයෙන සම්පන්නාධිමුත්තිනා ච හුත්වාති**:-එත්ථ පන තෙන යොගිනා අලොභාදීනං වසෙන ඡහාකාරෙහි සම්පන්නජ්ඣාසයෙන භවිතබ්බං, එවං සම්පන්නජ්ඣාසයො හි තිස්සන්නං බොධීනං අඤ්ඤතරං පාපුණාති. යථාහ:-"ඡ අජ්ඣාසයා බොධිසත්තානං බොධිපරිපාකාය සංවත්තන්ති. අලොභජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා ලොභෙ දොසදස්සාවිනො, අදොසජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා දොසෙ දොසදස්සාවිනො, අමොහජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා මොහෙ දොසදස්සාවිනො, නෙක්ඛම්මජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා ඝරාවාසෙ දොසදස්සාවිනො, පවිවෙකජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා සඞ්ගණිකාය දොසදස්සාවිනො, නිස්සරණජ්ඣාසයා ච බොධිසත්තා සබ්බභවගතීසු දොසදස්සාවිනො"ති. යෙහි කෙචි අතීතානාගතපච්චුප්පන්නා සොතාපන්න සකදාගාමි අනාගාමි ඛීණාසව

පච්චෙකබුද්ධා සම්මාසම්බුද්ධා, සබ්බෙ තෙ ඉමෙහෙව ඡහාකාරෙහි අත්තනා අත්තනා පත්තබ්බං විසෙසං පත්තා. තස්මා ඉමෙහි ඡහි ආකාරෙහි සම්පන්නජ්ඣාසයෙන භවිතබ්බං. තදධිමුත්තතාය පන අධිමුත්තිසම්පන්නෙන භවිතබ්බං සමාධාධිමුත්තෙන සමාධිගරුකෙන සමාධිපබ්භාරෙන, නිබ්බාණාධිමුත්තෙන නිබ්බාණගරුකෙන නිබ්බාණපබ්භාරෙන ච භවිතබ්බන්ති අත්ථො. එවං සම්පන්නජ්ඣාසයාධිමුත්තිනො පනස්ස කම්මට්ඨානං යාචතො චෙතොපරියඤාණලාභිනා ආචරියෙන චිත්තාචාරං ඔලොකෙත්වා චරියා ජානිතබ්බා, ඉතරෙන කිං චරිතොසි, කෙ වා තෙ ධම්මා බහුලං සමුදාචරන්ති, කිං වා තෙ මනසිකරොතො ඵාසු හොති, කතරස්මිං වා තෙ කම්මට්ඨානෙ චිත්තං නමතීති එවමාදීහි නයෙහි පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බා. එවං ඤත්වා චරියානුකූලං කම්මට්ඨානං කථෙතබ්බං. කථෙන්තෙන ච තිවිධෙන කථෙතබ්බං. පකතියා උග්ගහිත කම්මට්ඨානස්ස එක ද්වෙ නිසජ්ජානි සජ්ඣායං කාරෙත්වා දාතබ්බං, සන්තිකෙ වසන්තස්ස ආගතාගතක්ඛණෙ කථෙතබ්බං, උග්ගහෙත්වා අඤ්ඤත්‍ර ගන්තුකාමස්ස නාතිසඞ්ඛිත්තං නාතිවිත්ථාරිකං කත්වා කථෙතබ්බං. තත්ථ පඨවිකසිණං තාව කථෙන්තෙන[1] චත්තාරො කසිණදොසා කසිණකරණං කතස්ස භාවනානයො දුවිධං නිමිත්තං දුවිධො සමාධි සත්තවිධං සප්පායාසප්පායං දසවිධං අප්පණාකොසල්ලං විරියසමතා අප්පණාවිධානන්ති ඉමෙ නව ආකාරා කථෙතබ්බා, සෙසකම්මට්ඨානෙසුපි තස්ස තස්ස අනුරූපං කථෙතබ්බං, තං සබ්බං තෙසං භාවනාවිධානෙ ආවි භවිස්සති. එවං කථියමානෙ පන කම්මට්ඨානෙ තෙන යොගිනා නිමිත්තං ගහෙත්වා සොතබ්බං. නිමිත්තං ගහෙත්වාති-ඉදං හෙට්ඨිම පදං, ඉදං උපරිමපදං, අයමස්ස අත්ථො, අයමධිප්පායො, ඉදං ඔපම්මන්ති එවං තං තං ආකාරං උපනිබන්ධිත්වාති අත්ථො, එවං නිමිත්තං ගහෙත්වා සක්කච්චං සුණන්තෙනහි කම්මට්ඨානං සුග්ගහිතං හොති. අථස්ස තං නිස්සාය විසෙසාධිගමො සම්පජ්ජති, න ඉතරස්සාති. අයං ගහෙත්වාති ඉමස්ස පදස්ස අත්ථපරිදීපනා.

එත්තාවතා "කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො චරියානුකූලං චත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු අඤ්ඤතරං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා"ති ඉමානි පදානි සබ්බාකාරෙන විත්ථාරිතානි හොන්තීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

සමාධිභාවනාධිකාරෙ කම්මට්ඨාන ගහණ නිද්දෙසො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

1. සී II. පඨවිකසිණං කථෙන්තෙන.

4.

අථ පඨවිකසිණ නිද්දෙසො.

ඉදානි යං වුත්තං “සමාධිභාවනාය අනනුරූපං විහාරං පහාය අනුරූපෙ විහාරෙ විහරන්තෙනා”ති එත්ථ පන යස්ස තාව ආචරියෙන සද්ධිං එකවිහාරෙ වසතො ඵාසු හොති, තෙන තත්ථෙව කම්මට්ඨානං පරිසොධෙන්තෙන වසිතබ්බං. සචෙ තත්ථ ඵාසු න හොති, යො අඤ්ඤත්ථ ගාවුතෙ වා අඩ්ඪයොජනෙ වා යොජනමත්තෙ පි වා සප්පායො විහාරො හොති, තත්ථ වසිතබ්බං. එවං හි සති කම්මට්ඨානස්ස කිස්මිඤ්චිදෙව ඨානෙ සන්දෙහෙ වා සති සතිසම්මොසෙ වා ජාතෙ කාලස්සෙව විහාරෙ වත්තං කත්වා අන්තරාමග්ගෙ පිණ්ඩාය චරිත්වා භත්තකිච්චපරියොසානෙ යෙව ආචරියස්ස වසනට්ඨානං ගන්ත්වා තං දිවසං ආචරියස්ස සන්තිකෙ කම්මට්ඨානං සොධෙත්වා දුතියදිවසෙ ආචරියං වන්දිත්වා නික්ඛමිත්වා අන්තරාමග්ගෙ පිණ්ඩාය චරිත්වා අකිලමන්තො යෙව අත්තනො වසනට්ඨානං ආගන්තුං සක්ඛිස්සති. යො පන යොජනප්පමාණෙපි ඵාසුකට්ඨානං න ලභති, තෙන කම්මට්ඨානෙ සබ්බං ගණ්ඨිට්ඨානං ඡින්දිත්වා සුවිසුද්ධං ආවජ්ජනපටිබද්ධං කම්මට්ඨානං කත්වා දූරම්පි ගන්ත්වා සමාධිභාවනාය අනනුරූපං විහාරං පහාය අනුරූපෙ විහාරෙ විහාතබ්බං. තත්ථ අනනුරූපො නාම අට්ඨාරසන්නං දොසානං අඤ්ඤතරෙන සමන්නාගතො, තත්‍රිමෙ අට්ඨාරස දොසා:- “මහත්තං නවත්තං ජිණ්ණත්තං පන්ථනිස්සිතත්තං සොණ්ඩිං පණ්ණං පුප්ඵං ඵලං පත්ථනීයතා නගරසන්නිස්සිතතා දාරුසන්නිස්සිතතා ඛෙත්තසන්නිස්සිතතා විසභාගානං පුග්ගලානං අත්ථිතා පට්ටනසන්නිස්සිතතා පච්චන්තසන්නිස්සිතතා රජ්ජසීමසන්නිස්සිතතා අසප්පායතා කල්‍යාණමිත්තානං අලාභො”ති, ඉමෙසං අට්ඨාරසන්නං දොසානං අඤ්ඤතරෙන දොසෙන සමන්නාගතො අනනුරූපො නාම, න තත්ථ විහාතබ්බං. කස්මා? මහාවිහාරෙ තාව බහූ නානාච්ඡන්දා සන්නිපතන්ති තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිවිරුද්ධතාය වත්තං න කරොන්ති, බොධිඅඞ්ගණාදීනි අසම්මට්ඨානෙව හොන්ති, අනුපට්ඨාපිතං පානීයං පරිභොජනීයං, තත්‍රායං ගොචරගාමෙ පිණ්ඩාය චරිස්සාමීති පත්තචීවරමාදාය නික්ඛන්තො සචෙ පස්සති වත්තං වා අකතං පානීයඝටං වා රිත්තං, අථානෙන වත්තං කාතබ්බං හොති පානීයං උපට්ඨාපෙතබ්බං. අකරොන්තො වත්තභෙදෙ දුක්කටං ආපජ්ජති, කරොන්තස්ස කාලො අතික්කමති, අතිදිවා පවිට්ඨො නිට්ඨිතාය භික්ඛාය කිඤ්චි න ලභති, පටිසල්ලානගතොපි සාමණෙරදහරභික්ඛූනං උච්චාසද්දෙන සඞ්ඝකම්මෙහි ච වික්ඛිපති, යත්ථ පන සබ්බං වත්තං කතමෙව හොති, අවසෙසාපි ච ඝට්ටනා නත්ථි, එවරූපෙ මහාවිහාරෙපි විහාතබ්බං; නවවිහාරෙ බහුං නවකම්මං හොති, අකරොන්තං උජ්ඣායන්ති. යත්ථ පන භික්ඛූ

එවං වදන්ති:–ආයස්මා යථාසුඛං සමණධම්මං කරොතු, මයං නවකම්මං කරිස්සාමාති. එවරූපෙ විහාතබ්බං. ජිණ්ණවිහාරෙ පන බහුං පටිජග්ගිතබ්බං හොති, අන්තමසො අත්තනො සෙනාසනමත්තම්පි අප්පටිජග්ගන්තං උජ්ඣායන්ති, පටිජග්ගන්තස්ස කම්මට්ඨානං පරිහායති. පන්ථනිස්සිතෙ මහාපථවිහාරෙ රත්තින්දිවං ආගන්තුකා සන්නිපතන්ති. විකාලෙ ආගතානං අත්තනො සෙනාසනං දත්වා රුක්ඛමූලෙ වා පාසාණපිට්ඨෙ වා වසිතබ්බං හොති. පුනදිවසෙ පි එවමෙවාති කම්මට්ඨානස්ස ඔකාසො න හොති, යත්ථ පන එවරූපො ආගන්තුකසම්බාධො න හොති තත්ථ විහාතබ්බං. සොණ්ඩි නාම පාසාණපොක්ඛරණී හොති, තත්ථ පානීයත්ථං මහාජනො සමොසරති. නගරවාසීනං රාජකුලූපගත්ථෙරානං අන්තෙවාසිකා රජනකම්මත්ථාය ආගච්ඡන්ති, තෙසං භාජනදාරුදොණිකාදීනි පුච්ඡන්තානං අසුකස්මිඤ්ච අසුකස්මිඤ්ච ඨානෙති දස්සෙතබ්බානි හොන්ති, එවං සබ්බකාලම්පි නිච්චබ්‍යාවටො හොති. යත්ථ නානාවිධං සාකපණ්ණං හොති. තත්ථස්ස කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා දිවාවිහාරං නිසින්නස්සාපි සන්තිකෙ සාකහාරිකා ගායමානා පණ්ණං උච්චිනන්තියො විසභාගසද්දසඞ්ඝට්ටනෙන කම්මට්ඨානන්තරායං කරොන්ති. යත්ථ පන නානාවිධා මාලාගච්ඡා සුපුප්ඵිතා හොන්ති, තත්‍රා පි තාදිසො යෙව උපද්දවො. යත්ථ නානාවිධං අම්බජම්බුපනසාදිඵලං හොති, තත්ථ ඵලත්ථිකා ආගන්ත්වා යාචන්ති. අදෙන්තස්ස කුජ්ඣන්ති, බලක්කාරෙන වා ගණ්හන්ති, සායණ්හසමයෙ විහාරමජ්ඣෙ චඞ්කමන්තෙන තෙ දිස්වා කිං උපාසකා එවං කරොථාති වුත්තා යථාරුචි අක්කොසන්ති, අවාසාය පිස්ස පරක්කමන්ති පත්ථනීයෙ පන ලෙණසම්මතෙ දක්ඛිණාගිරි හත්ථිකුච්ඡි චෙතියගිරි චිත්තලපබ්බත සදිසෙ විහාරෙ විහරන්තං අයං අරහාති සම්භාවෙත්වා වන්දිතුකාමා මනුස්සා සමන්තා ඔසරන්ති, තෙනස්ස න ඵාසු හොති, යස්ස පන තං සප්පායං හොති තෙන දිවා අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා රත්තිං වසිතබ්බං. නගරසන්නිස්සිතෙ විසභාගාරම්මණානි ආපාථං ආගච්ඡන්ති, කුම්භදාසියො පි ඝටෙහි නිඝංසන්තියො ගච්ඡන්ති, ඔක්කමිත්වා මග්ගං න දෙන්ති, ඉස්සරමනුස්සාපි විහාරමජ්ඣෙ සාණිං පරික්ඛිපිත්වා නිසීදන්ති. දාරුසන්නිස්සයෙ පන යත්ථ කට්ඨානි ච දබ්බූපකරණරුක්ඛා ච සන්ති, තත්ථ කට්ඨහාරිකා පුබ්බෙ වුත්තසාකපුප්ඵහාරිකා විය අඵාසුං කරොන්ති. විහාරෙ රුක්ඛා සන්ති තෙ ඡින්දිත්වා ඝරානි කරිස්සාමාති මනුස්සා ආගන්ත්වා ඡින්දන්ති, සචෙ සායණ්හසමයං පධානඝරා නික්ඛමිත්වා විහාරමජ්ඣෙ චඞ්කමන්තො තෙ දිස්වා කිං උපාසකා එවං කරොථාති වදති යථාරුචි අක්කොසන්ති, අවාසාය පිස්ස පරක්කමන්ති. යො පන ඛෙත්තසන්නිස්සිතො හොති සමන්තා ඛෙත්තෙහි පරිවාරිතො, තත්ථ මනුස්සා විහාරමජ්ඣෙයෙව ඛලං කත්වා ධඤ්ඤං මද්දන්ති පමුඛෙ සොසයන්ති අඤ්ඤම්පි බහුං අඵාසුං කරොන්ති, යත්‍රාපි මහාසඞ්ඝභොගො හොති ආරාමිකකුලානං ගාවො රුන්ධන්ති උදකවාරං පටිසෙධෙන්ති, මනුස්සා වීහිසීසං

ගහෙත්වා පස්සථ තුම්හාකං ආරාමිකකුලානං කම්මන්ති සඞ්ඝස්ස දණ්ඩෙන්ති. තෙන තෙන කාරණෙන රාජ රාජමහාමත්තානං ඝරද්වාරං ගන්තබ්බං හොති. අයම්පි ඛෙත්තසන්නිස්සිතෙනෙව සඞ්ගහිතො. විසභාගානං පුග්ගලානං අත්ථිතාති-යත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං විසභාගා වෙරී භික්ඛූ විහරන්ති, යෙ කලහං කරොන්තා මා භන්තෙ එවං කරොථාති වාරියමානා එතස්ස පංසුකූලිකස්ස ආගතකාලතො පට්ඨාය නට්ඨම්හාති වත්තාරො භවන්ති; යොපි උදකපට්ටනං වා ථලපට්ටනං වා නිස්සිතො හොති, තත්ථ අභිණ්හං නාවාහි ච සත්ථෙහි ච ආගතමනුස්සා, ඔකාසං දෙථ පානීයං දෙථ ලොණං දෙථාති ඝට්ටයන්තා අඵාසුං කරොන්ති. පච්චන්ත සන්නිස්සිතෙ පන මනුස්සා බුද්ධාදීසු අප්පසන්නා හොන්ති. රජ්ජසීමසන්නිස්සිතෙ රාජභයං හොති. තං හි පදෙසං එකො රාජා න මය්හං වසෙ වත්තතීති පහරති, ඉතරොපි න මය්හං වසෙ වත්තතීති. තත්‍රායං භික්ඛු කදාචි ඉමස්ස රඤ්ඤො විජිතෙ විචරති, කදාචි එතස්ස, අථ නං චරපුරිසොති මඤ්ඤමානා අනයව්‍යසනං පාපෙන්ති. අසප්පායතාති-විසභාගරූපාදිආරම්මණසමොසරණෙන වා අමනුස්සපරිග්ගහිතතාය වා අසප්පායතා, තත්‍රිදං වත්ථු:-එකො කිර ථෙරො අරඤ්ඤෙ වසති. අථස්ස එකා යක්ඛිනී පණ්ණසාලද්වාරෙ ඨත්වා ගායි සො නික්ඛමිත්වා ද්වාරෙ අට්ඨාසි. සා ගන්ත්වා චඞ්කමනසීසෙ ගායි ථෙරො චඞ්කමනසීසං අගමාසි, සා සතපොරිසෙ පපාතෙ ඨත්වා ගායි. ථෙරො පටිනිවත්ති අථ නං සා වෙගෙනාගන්ත්වා ගහෙත්වා මයා භන්තෙ න එකො න ද්වෙ තුම්හාදිසා ඛාදිතාති ආහ. කල්‍යාණමිත්තානං අලාභොති-යත්ථ න සක්කා හොති ආචරියං වා ආචරියසමං වා උපජ්ඣායං වා උපජ්ඣායසමං වා කල්‍යාණමිත්තං ලද්ධුං, තත්ථ සො කල්‍යාණමිත්තානං අලාභො මහාදොසො යෙවාති ඉමෙසං අට්ඨාරසන්නං දොසානං අඤ්ඤතරෙන සමන්නාගතො අනනුරූපොති වෙදිතබ්බො.

වුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථාසු:-

මහාවාසං නවාවාසං ජරාවාසඤ්ච පන්ථනිං,
සොණ්ඩිං පණ්ණඤ්ච පුප්ඵඤ්ච ඵලං පත්ථිතමෙව ච.

නගරං දරුනා ඛෙත්තං විසභාගෙන පට්ටනං,
පච්චන්තසීමාසප්පායං යත්ථ මිත්තො න ලබ්භති.

අට්ඨාරසෙතානි ඨානානි ඉති විඤ්ඤාය පණ්ඩිතො,
ආරකා පරිවජ්ජෙය්‍ය මග්ගං පටිභයං යථාති.

යො පන ගොචරගාමතො නාතිදූරනාච්චාසන්නතාදීහි පඤ්චහි අඞ්ගෙහි සමන්නාගතො අයමනුරූපො නාම. වුත්තං හෙතං භගවතා: "කථඤ්ච භික්ඛවෙ සෙනාසනං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං හොති? ඉධ භික්ඛවෙ සෙනාසනං නාතිදූරං හොති නාච්චාසන්නං ගමනා

ගමනසම්පන්නං, දිවා අප්පකිණ්ණං[1] රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසං, අප්පඩංසමකසවාතාතපසිරිංසපසම්ඵස්සං හොති, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙනෙව උප්පජ්ජන්ති චීවරපිණ්ඩපාත සෙනාසන ගිලානපච්චය භෙසජ්ජ පරික්ඛාරා, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛූ විහරන්ති බහුස්සුතා ආගතාගමා ධම්මධරා විනයධරා මාතිකාධරා තෙ කාලෙන කාලං උපසඞ්කමිත්වා පරිපුච්ඡති පරිපඤ්හති ඉදං භන්තෙ කථං ඉමස්ස කො අත්ථොති, තස්ස තෙ ආයස්මන්තො අවිවටඤ්චෙව විවරන්ති අනුත්තානීකතඤ්ච උත්තානී කරොන්ති අනෙකවිහිතෙසු ච කඞ්ඛාඨානියෙසු ධම්මෙසු කඞ්ඛං පටිවිනොදෙන්ති. එවං ඛො භික්ඛවෙ සෙනාසනං පඤ්චඞ්ග සමන්නාගතං හොතී"ති[a] අයං සමාධිභාවනාය අනනුරූපං විහාරං පහාය අනුරූපෙ විහරන්තෙනාති එත්ථ විත්ථාරො.

ඛුද්දකපළිබොධුපච්ඡෙදං කත්වාති-එවං පතිරූපෙ විහාරෙ විහරන්තෙන-යෙපිස්ස තෙ හොන්ති ඛුද්දකා පළිබොධා තෙපි උපච්ඡින්දිතබ්බා, සෙය්‍යථිදං? දීඝානි කෙසනඛලොමානි ඡින්දිතබ්බානි, ජිණ්ණ චීවරෙසු දළ්හීකම්මං වා තුන්නකම්මං වා කාතබ්බං, කිලිට්ඨානි වා රජිතබ්බානි, සචෙ පත්තෙ මලං හොති පත්තො පචිතබ්බො, මඤ්චපීඨාදීනි සොධෙතබ්බානීති. අයං ඛුද්දකපළිබොධුපච්ඡෙදං කත්වාති එත්ථ විත්ථාරො.

ඉදානි—**සබ්බං භාවනාවිධානං අපරිහාපෙන්තෙන භාවෙතබ්බා**"ති-එත්ථ අයං පඨවිකසිණං ආදිං කත්වා සබ්බකම්මට්ඨාන වසෙන විත්ථාරකථා හොති. එවං උපච්ඡින්නඛුද්දකපළිබොධෙන හි භික්ඛුනා පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන භත්තසම්මදං පටිවිනොදෙත්වා පවිවිත්තෙ ඔකාසෙ සුඛනිසින්නෙන කතාය වා අකතාය වා පඨවියා නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං. වුත්තං හෙතං:-"පඨවිකසිණං උග්ගණ්හන්තො පඨවියං නිමිත්තං ගණ්හාති කතෙ වා අකතෙ වා සාන්තකෙ නො අනන්තකෙ, සකොටියෙ නො අකොටියෙ, සවට්ටුමෙ නො අවට්ටුමෙ, සපරියන්තෙ නො අපරියන්තෙ, සුප්පමත්තෙ වා සරාවමත්තෙ වා. සො තං නිමිත්තං සුග්ගහිතං කරොති සූපධාරිතං උපධාරෙති සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙති, සො තං නිමිත්තං සුග්ගහිතං කත්වා සූපධාරිතං උපධාරෙත්වා සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙත්වා ආනිසංසදස්සාවී රතනසඤ්ඤී හුත්වා චිත්තීකාරං උපට්ඨපෙත්වා සම්පියායමානො තස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තං උපනිබන්ධති අද්ධා ඉමාය පටිපදාය ජරාමරණම්හා මුච්චිස්සාමීති. සො විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී"ති.[b] තත්‍ථ යෙන අතීතභවෙපි සාසනෙ වා ඉසිපබ්බජ්ජාය වා පබ්බජිත්වා පඨවිකසිණෙ චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි නිබ්බත්තිතපුබ්බානි, එවරූපස්ස පුඤ්ඤවතො උපනිස්සයසම්පන්නස්ස

1. සී. I. II. අප්පාකිණ්ණං. a. සං-නි-සගාථවග්ග. b. පටිසම්භිදා-ඣානකථා

අකතාය පථවියා කසිතට්ඨානෙ වා ඛලමණ්ඩලෙ වා නිමිත්තං උප්පජ්ජති, මල්ලකත්ථෙරස්ස විය – තස්ස කිරායස්මතො කසිතට්ඨානං ඔලොකෙන්තස්ස තට්ඨානප්පමාණමෙව නිමිත්තං උදපාදි. සො තං වඩ්ඪෙත්වා පඤ්චකජ්ඣානානි නිබ්බත්තෙත්වා ඣානපදට්ඨානං විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණි. යො පන එවං අකතාධිකාරො හොති තෙන ආචරියස්ස සන්තිකෙ[1] උග්ගහිතං කම්මට්ඨානවිධානං අවිරාධෙත්වා චත්තාරො කසිණදොසෙ පරිහරන්තෙන කසිණං කාතබ්බං. නීලපීතලොහිතොදාතසම්භෙදවසෙන හි චත්තාරො පථවීකසිණදොසා, තස්මා නීලාදිවණ්ණං මත්තිකං අග්ගහෙත්වා ගඞ්ගාවහෙ මත්තිකාසදිසාය අරුණවණ්ණාය මත්තිකාය කසිණං කාතබ්බං, තඤ්ච ඛො විහාරමජ්ඣෙ සාමණෙරාදීනං සඤ්චරණට්ඨානෙ න කාතබ්බං, විහාරපච්චන්තෙ පන පටිච්ඡන්නට්ඨානෙ පබ්භාරෙ වා පණ්ණසාලාය වා සංහාරිමං වා තත්‍රට්ඨකං වා කාතබ්බං, තත්‍ර සංහාරිමං චතූසු දණ්ඩකෙසු පිලොතිකං වා චම්මං වා කටසාරකං වා බන්ධිත්වා තත්ථ අපනීතතිණමූලසක්ඛරවාලිකාය සුමද්දිතාය මත්තිකාය වුත්තප්පමාණං වට්ටං ලිම්පිත්වා කාතබ්බං, තං පරිකම්මකාලෙපි භූමියං අත්ථරිත්වා ඔලොකෙතබ්බං, තත්‍රට්ඨකං භූමියං පදුමකණ්ණිකාකාරෙන ඛාණුකෙ ආකොටෙත්වා වල්ලීහි විනන්ධිත්වා කාතබ්බං, යදි සා මත්තිකා නප්පහොති අධො අඤ්ඤං පක්ඛිපිත්වා උපරිභාගෙ සුපරිසොධිතාය අරුණවණ්ණාය මත්තිකාය විදත්ථිචතුරඞ්ගුලවිත්ථාරං වට්ටං කාතබ්බං, එතදෙව හි පමාණං සන්ධාය සුප්පමත්තං වා සරාවමත්තං වාති වුත්තං "සාන්තකෙ නො අනන්තකෙ"ති ආදි පනස්ස පරිච්ඡෙදදස්සනත්ථාය[2] වුත්තං, තස්මා එවං වුත්තප්පමාණපරිච්ඡෙදං කත්වා රුක්ඛපාණිකා[3] විසභාගවණ්ණං සමුට්ඨාපෙති තස්මා තං අග්ගහෙත්වා පාසාණපාණිකාය සංසිත්වා සමං භෙරිතලසදිසං කත්වා තං ඨානං සම්මජ්ජිත්වා න්හාත්වා ආගන්ත්වා කසිණමණ්ඩලතො අඩ්ඪතෙය්‍යහත්ථන්තරෙ පදෙසෙ පඤ්ඤත්තෙ විදත්ථිචතුරඞ්ගුලපාදකෙ සුඅත්ථතෙ පීඨෙ නිසීදිතබ්බං,[4] තතො දූරතරෙ නිසින්නස්ස හි කසිණං න උපට්ඨාති, ආසන්නතරෙ කසිණදොසා පඤ්ඤායන්ති, උච්චතරෙ නිසින්නෙන ගීවං ඔනාමෙත්වා ඔලොකෙතබ්බං හොති, නීචතරෙ ජණ්ණුකානි රුජන්ති, තස්මා වුත්තනයෙනෙව නිසීදිත්වා **අප්පස්සාදකාමා**ති ආදිනා නයෙන කාමෙසු ආදීනවං පච්චවෙක්ඛිත්වා කාමනිස්සරණෙ සබ්බදුක්ඛසමතික්කමස්ස උපායභූතෙ නෙක්ඛම්මෙ ජාතාභිලාසෙන බුද්ධ ධම්ම සඞ්ඝ ගුණානුස්සරණෙන පීතිපාමොජ්ජං ජනයිත්වා අයං දානි සා සබ්බබුද්ධ පච්චෙකබුද්ධ අරියසාවකෙහි පටිපන්නා නෙක්ඛම්මපටිපදාති පටිපත්තියං සඤ්ජාතගාරවෙන අද්ධා ඉමාය පටිපත්තියා පවිවෙකසුඛරසස්ස භාගී භවිස්සාමීති උස්සාහං ජනයිත්වා සමෙන ආකාරෙන චක්ඛූනි උම්මීලෙත්වා නිමිත්තං ගණ්හන්තෙන

1. සී. II. ආචරියසන්තිකෙ.
2. සී. I. පරිච්ඡෙදත්ථාය.
3. ම. II. රුක්ඛපාණිකාය.
4. සී. I. II. නිසීදිත්වා.

භාවෙතබ්බං. අතිඋම්මීලයතො හි චක්ඛු කිලමති මණ්ඩලඤ්ච අතිවිභූතං හොති, තෙනස්ස නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, අතිමන්දං උම්මීලයතො මණ්ඩලං අවිභූතං හොති චිත්තඤ්ච ලීනං හොති, එවම්පි නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්මා ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තදස්සිනා විය සමෙන ආකාරෙන චක්ඛූනි උම්මීලෙත්වා නිමිත්තං ගණ්හන්තෙන භාවෙතබ්බං. න වණ්ණො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, න ලක්ඛණං මනසිකාතබ්බං, අපිච වණ්ණං අමුඤ්චිත්වා නිස්සය සවණ්ණං කත්වා උස්සදවසෙන පණ්ණත්තිධම්මෙ චිත්තං ඨපෙත්වා මනසි කාතබ්බං, **පඨවී මහී මෙදිනී භූමි වසුධා වසුන්ධරා**ති ආදීසු පඨවී නාමෙසු යං ඉච්ඡති යදස්ස සඤ්ඤානුකූලං හොති තං වත්තබ්බං. අපිච **පඨවී**ති එතදෙව නාමං පාකටං, තස්මා පාකටවසෙනෙව **පඨවී පඨවී**ති භාවෙතබ්බං, කාලෙන උම්මීලෙත්වා කාලෙන නිම්මීලෙත්වා ආවජ්ජිතබ්බං, යාව උග්ගහනිමිත්තං නුප්පජ්ජති තාව කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි තතො භීයොපි එතෙනෙව නයෙන භාවෙතබ්බං. තස්සෙවං භාවයතො යදා නිම්මීලෙත්වා ආවජ්ජන්තස්ස උම්මීලිතකාලෙ විය ආපාථං ආගච්ඡති, තදා උග්ගහනිමිත්තං ජාතං නාම හොති, තස්ස ජාතකාලතො පට්ඨාය න තස්මිං ඨානෙ නිසීදිතබ්බං, අත්තනො වසනට්ඨානං පවිසිත්වා තත්ථ නිසින්නෙන භාවෙතබ්බං, පාදධොවනපපඤ්චපරිහාරත්ථං පනස්ස එකපටලිකූපාහනා[1] ච කත්තරදණ්ඩො ච ඉච්ඡිතබ්බො. අථානෙන සචෙ තරුණො සමාධි කෙනචි දෙව අසප්පායකාරණෙන නස්සති උපාහනා ආරුය්හ කත්තරදණ්ඩං ගහෙත්වා තං ඨානං ගන්ත්වා නිමිත්තං ආදාය ආගන්ත්වා සුඛනිසින්නෙන භාවෙතබ්බං, පුනප්පුනං සමන්නාහරිතබ්බං, තක්කාහතං විතක්කාහතං කාතබ්බං. තස්ස එවං කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, කිලෙසා සන්නිසීදන්ති උපචාරසමාධිනා චිත්තං සමාධියති, පටිභාගනිමිත්තං උප්පජ්ජති. තත්‍රායං පුරිමස්ස ච උග්ගහනිමිත්තස්ස ඉමස්ස ච විසෙසො: උග්ගහනිමිත්තෙ කසිණදොසො පඤ්ඤායති, පටිභාගනිමිත්තං ථවිකතො නීහටාදාසමණ්ඩලං විය සුධොතසඞ්ඛථාලං විය වලාහකන්තරා නික්ඛන්තචන්දමණ්ඩලං විය මෙඝමුඛෙ බලාකා විය ච උග්ගහනිමිත්තං පදාලෙත්වා නික්ඛන්තමිව තතො සතගුණං සහස්සගුණං සුපරිසුද්ධං හුත්වා උපට්ඨාති, තඤ්ච ඛො නෙව වණ්ණවන්තං න සණ්ඨානවන්තං, යදි හි තං ඊදිසං භවෙය්‍ය චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං සියා ඔළාරිකං සම්මසනූපගං තිලක්ඛණබ්භාහතං, න පනෙතං තාදිසං, කෙවලං හි සමාධිලාභිනො උපට්ඨානාකාරමත්තං සඤ්ඤජමෙතන්ති උප්පන්නකාලතො ච පනස්ස පට්ඨාය නීවරණානි වික්ඛම්භිතානෙව හොන්ති, කිලෙසා සන්නිසින්නාව උපචාරසමාධිනා චිත්තං සමාහිතමෙවාති. දුවිධො හි සමාධි:–උපචාරසමාධි ච අප්පණාසමාධි ච. ද්වීහාකාරෙහි චිත්තං සමාධියති උපචාරභූමියං වා පටිලාභභූමියං වා, තත්ථ උපචාරභූමියං නීවරණප්පහානෙන චිත්තං සමාහිතං හොති. පටිලාභ

1. සී. II. එකතලිකූපාහනා.

භූමියං අඞ්ගපාතුභාවෙන, චිත්තං පන සමාධීනං ඉදං නානා කාරණං:—[1] උපචාරෙ අඞ්ගානි න ථාමජාතානි හොන්ති, අඞ්ගානං අථාමජාතත්තා යථා නාම දහරො කුමාරකො උක්ඛිපිත්වා ඨපියමානො පුනප්පුනං භූමියං පතති, එවමෙව උපචාරෙ උප්පන්නෙ චිත්තං කාලෙන නිමිත්තං ආරම්මණං කරොති, කාලෙන භවඞ්ගං ඔතරති, අප්පනාය පන අඞ්ගානි ථාමජාතානි හොන්ති, තෙසං ථාමජාතත්තා යථා නාම බලවා පුරිසො ආසනා වුට්ඨාය දිවසම්පි තිට්ඨෙය්‍ය එවමෙව අප්පණා සමාධිම්හි උප්පන්නෙ චිත්තං සකිං භවඞ්ගවාරං විච්ඡින්දිත්වා[2] කෙවලම්පි රත්තිං කෙවලම්පි දිවසං තිට්ඨති, කුසලජවනපටිපාටිවසෙනෙව පවත්තතීති. තත්‍ර යදෙතං උපචාරසමාධිනා සද්ධිං පටිභාග නිමිත්තං උප්පන්නං, තස්ස උප්පාදනං නාම අතිදුක්කරං, තස්මා සචෙ තෙනෙව පල්ලඞ්කෙන තං නිමිත්තං වඩ්ඪෙත්වා අප්පණං අධිගන්තුං සක්කොති සුන්දරං, නො චෙ සක්කොති, අථානෙන තං නිමිත්තං අප්පමත්තෙන චක්කවත්තිගබ්භො විය රක්ඛිතබ්බං.

එවං හි.

නිමිත්තං රක්ඛතො ලද්ධං පරිහානි න විජ්ජති,
ආරක්ඛම්හි අසන්තම්හි ලද්ධං ලද්ධං විනස්සති.

තත්‍රායං රක්ඛණවිධි.

ආවාසො ගොචරො භස්සං පුග්ගලො භොජනං උතු,
ඉරියාපථොති සත්තෙතෙ අසප්පායෙ විවජ්ජයෙ.

සප්පායෙ සත්ත සෙවෙථ එවං හි පටිපජ්ජතො,
නචිරෙනෙව කාලෙන හොති කස්සචි අප්පණාති.

තත්‍රස්ස යස්මිං ආවාසෙ වසන්තස්ස අනුප්පන්නං වා නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, උප්පන්නං වා විනස්සති, අනුපට්ඨිතා ච සති න උපට්ඨාති, අසමාහිතඤ්ච චිත්තං න සමාධියති, අයං අසප්පායො. යත්ථ නිමිත්තං උප්පජ්ජති චෙව ථාවරඤ්ච හොති සති උපට්ඨාති චිත්තං සමාධියති නාගපබ්බතවාසී පධානියතිස්සත්ථෙරස්ස විය, අයං සප්පායො. තස්මා යස්මිං විහාරෙ බහූ ආවාසා හොන්ති, තත්ථ එකමෙකස්මිං තීණි තීණි දිවසානි වසිත්වා යත්ථස්ස චිත්තං එකග්ගං හොති, තත්ථ වසිතබ්බං, ආවාසසප්පායතාය හි තම්බපණ්ණිදීපම්හි චූළනාගලෙණෙ තත්ථෙව කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා පඤ්චසතා භික්ඛූ අරහත්තං පාපුණිංසු, සොතාපන්නාදීනං පන අඤ්ඤත්ථ අරියභූමිං පත්වා තත්ථ අරහත්තං පත්තානඤ්ච ගණනා නත්ථි, එවං අඤ්ඤෙසුපි චිත්තලපබ්බතවිහාරාදීසු. ගොචරගාමො පන යො සෙනාසනතො උත්තරෙන වා දක්ඛිණෙන වා නාතිදූරෙ දියඩ්ඪකොසබ්භන්තරෙ හොති සුලභසම්පන්නභික්ඛො, සො සප්පායො විපරීතො අසප්පායො. භස්සම්පි ද්වත්තිංස තිරච්ඡාන කථාපරියාපන්නං අසප්පායං, තං හිස්ස නිමිත්තන්තරධානාය

1. සී. I. නානාකාරණං. 2. සී. II. ඡින්දිත්වා.

සංවත්තති, දසකථාවත්ථු නිස්සිතං සප්පායං, තම්පි මත්තාය භාසිතබ්බං පුග්ගලොපි අතිරච්ඡානකථිකො සීලාදිගුණසම්පන්නො: යං නිස්සාය අසමාහිතං වා චිත්තං සමාධියති සමාහිතං වා චිත්තං ථිරතරං හොති, එවරූපො සප්පායො. කායදළ්හි බහුලො පන තිරච්ඡානකථිකො අසප්පායො, සො හි තං කද්දමොදකමිව අච්ඡං උදකං මලිනමෙව කරොති, තාදිසඤ්ච ආගම්ම කොටපබ්බතවාසි දහරස්සෙව සමාපත්තිපි නස්සති, පගෙව නිමිත්තං. භොජනං පන කස්සචි මධුරං කස්සචි අම්බිලං සප්පායං හොති. උතුපි කස්සචි සීතො කස්සචි උණ්හො සප්පායො හොති, තස්මා යං භොජනං වා උතුං වා සෙවන්තස්ස ඵාසු හොති, අසමාහිතං වා චිත්තං සමාධියති සමාහිතං වා චිත්තං ථිරතරං හොති, තං භොජනං සො ච උතු සප්පායො. ඉතරං භොජනං ඉතරො ච උතු අසප්පායො. ඉරියාපථෙසුපි කස්සචි චඞ්කමො සප්පායො හොති, කස්සචි සයනට්ඨානනිසජ්ජානං අඤ්ඤතරො, තස්මා තං ආවාසං විය තීණි දිවසානි උපපරික්ඛිත්වා යස්මිං ඉරියාපථෙ අසමාහිතං වා චිත්තං සමාධියති සමාහිතං වා චිත්තං ථිරතරං හොති, සො සප්පායො, ඉතරො අසප්පායොති වෙදිතබ්බො. ඉති ඉමං සත්තවිධං අසප්පායං වජ්ජෙත්වා සප්පායං සෙවිතබ්බං, එවං පටිපන්නස්සහි නිමිත්තාසෙවනබහුලස්ස නචිරෙනෙව කාලෙන හොති කස්සචි අප්පනා.

යස්ස පන එවම්පි පටිපජ්ජතො න හොති, තෙන දසවිධං අප්පනාකොසල්ලං සම්පාදෙතබ්බං. තත්‍රායං නයො:–දසහාකාරෙහි අප්පනාකොසල්ලං ඉච්ඡිතබ්බං: වත්ථුවිසදකිරියතො–ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනතො–නිමිත්තකුසලතො–යස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගණ්හාති–යස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගණ්හාති–යස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසෙති–යස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති–අසමාහිතපුග්ගලපරිවජ්ජනතො–සමාහිතපුග්ගලසෙවනතො–තදධිමුත්තතොති. තත්ථ වත්ථුවිසදකිරියා නාම:–අජ්ඣත්තිකබාහිරානං වත්ථූනං විසදභාවකරණං, යදා හිස්ස කෙසනඛලොමානි දීඝානි හොන්ති සරීරං වා සෙදමලග්ගහිතං, තදා අජ්ඣත්තිකං වත්ථු අවිසදං හොති අපරිසුද්ධං, යදා පන චීවරං ජිණ්ණං කිලිට්ඨං දුග්ගන්ධං හොති, සෙනාසනං වා උක්ලාපං, තදා බාහිරං වත්ථු අවිසදං හොති අපරිසුද්ධං, අජ්ඣත්තිකෙ බාහිරෙ ච වත්ථුම්හි අවිසදෙ උප්පන්නෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු ඤාණම්පි අපරිසුද්ධං හොති, අපරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකවට්ටිතෙලානි නිස්සාය උප්පන්නදීපසිඛාය ඔභාසො විය, අපරිසුද්ධෙන ච ඤාණෙන සඞ්ඛාරෙ සම්මසතො සඞ්ඛාරාපි අවිභූතා හොන්ති, කම්මට්ඨාන මනුයුඤ්ජතො කම්මට්ඨානම්පි වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං

1. සී. II. නිමිත්තසෙවනබහුලස්ස.

න ගච්ඡති, විසදෙ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරෙ වත්ථුම්හි උප්පන්නෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු ඤාණම්පි විසදං හොති, පරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකවට්ටිතෙලානි නිස්සාය උප්පන්නදීපසිඛාය ඔභාසො විය, පරිසුද්ධෙනච ඤාණෙන සඞ්ඛාරෙ සම්මසතො සඞ්ඛාරාපි විභූතා හොන්ති, කම්මට්ඨානමනුයුඤ්ජතො කම්මට්ඨානම්පි වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං ගච්ඡති. ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනං නාම:-සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං සමභාවකරණං, සචෙ හිස්ස සද්ධින්ද්‍රියං බලවං හොති ඉතරානි මන්දානි, තතො විරියින්ද්‍රියං පග්ගහකිච්චං, සතින්ද්‍රියං උපට්ඨානකිච්චං, සමාධින්ද්‍රියං අවික්ඛෙපකිච්චං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං දස්සනකිච්චං කාතුං න සක්කොති, තස්මා තං ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන වා යථාවා මනසිකරොතො බලවං ජාතං, තථා අමනසිකාරෙන හාපෙතබ්බං. වක්කලිත්ථෙරවත්ථු චෙත්ථ නිදස්සනං. සචෙ පන විරියින්ද්‍රියං බලවං හොති අථ නෙව සද්ධින්ද්‍රියං අධිමොක්ඛකිච්චං කාතුං සක්කොති, න ඉතරානි ඉතරකිච්චභෙදං, තස්මා තං පස්සද්ධාදි භාවනාය හාපෙතබ්බං, තත්‍රාපි සොණත්ථෙරස්ස වත්ථු දස්සෙතබ්බං. එවං සෙසෙසු පි එකස්ස බලවභාවෙ සති ඉතරෙසං අත්තනො කිච්චෙසු අසමත්ථතා වෙදිතබ්බා, විසෙසතො පනෙත්ථ සද්ධා පඤ්ඤානං සමාධිවිරියානඤ්ච සමතං පසංසන්ති, බලවසද්ධො හි මන්දපඤ්ඤො මුද්ධප්පසන්නො හොති අවත්ථුස්මිං පසීදති, බලව පඤ්ඤො මන්දසද්ධො කෙරාටිකපක්ඛං භජති භෙසජ්ජසමුට්ඨිතො විය රොගො අතෙකිච්ඡො හොති, උභින්නං සමතාය වත්ථුස්මිංයෙව පසීදති, බලවසමාධිං පන මන්දවිරියං සමාධිස්ස කොසජ්ජ පක්ඛත්තා කොසජ්ජං අභිභවති, බලවවිරියං මන්දසමාධිං විරියස්ස උද්ධච්චපක්ඛත්තා උද්ධච්චං අභිභවති, සමාධි පන විරියෙන සංයොජිතො කොසජ්ජෙ පතිතුං න ලභති, විරියං සමාධිනා සංයොජිතං උද්ධච්චෙ පතිතුං න ලභති, තස්මා තදුභයං සමං කාතබ්බං, උභයසමතාය හි අප්පණා හොති, අපිච සමාධිකම්මිකස්ස බලවතීපි සද්ධා වට්ටති, එවං සද්දහන්තො ඔකප්පෙන්තො අප්පණං පාපුණිස්සති. සමාධිපඤ්ඤාසු පන සමාධිකම්මිකස්ස එකග්ගතා බලවතී වට්ටති, එවං හි සො අප්පණං පාපුණාති, විපස්සනාකම්මිකස්ස පඤ්ඤා බලවතී වට්ටති, එවං හි සො ලක්ඛණපටිවෙධං පාපුණාති, උභින්නං පන සමත්තාපි අප්පණා හොතියෙව, සති පන සබ්බත්ථ බලවතී වට්ටති, සති හි චිත්ත උද්ධච්චපක්ඛිකානං සද්ධාවිරිය පඤ්ඤානං වසෙන උද්ධච්චපාතතො කොසජ්ජපක්ඛෙන ච සමාධිනා කොසජ්ජපාතතො රක්ඛති, තස්මා සා ලොණධූපනං විය සබ්බබ්‍යඤ්ජනෙසු, සබ්බකම්මිකඅමච්චො වියච සබ්බරාජකිච්චෙසු, සබ්බත්ථ ඉච්ඡිතබ්බා. තෙනාහ:-"සති ච පන[1] සබ්බත්ථිකා වුත්තා භගවතා, කිං කාරණා? චිත්තං හි සතිපටිසරණං, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානාච සති, න විනා සතියා චිත්තස්ස පග්ගහනිග්ගහො හොතී"ති[a]. නිමිත්තකොසල්ලං

1. සී. I. සතිපන.   a. මහාඅට්ඨකථා.

නාම: පඨවිකසිණාදිකස්ස චිත්තෙකග්ගතා නිමිත්තස්ස අකතස්ස කරණකොසල්ලං, කතස්ස භාවනාකොසල්ලං, භාවනාය ලද්ධස්ස රක්ඛණකොසල්ලඤ්ච. තං ඉධ අධිප්පෙතං. කථඤ්ච යස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගණ්හාති? යදාස්ස අතිසිථිලවීරියතාදීහි ලීනං චිත්තං හොති, තදා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො තයො අභාවෙත්වා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො තයො භාවෙති. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා. "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ අල්ලානි චෙව තිණානි පක්ඛිපෙය්‍ය අල්ලානි ච ගොමයානි පක්ඛිපෙය්‍ය අල්ලානි ච කට්ඨානි පක්ඛිපෙය්‍ය උදකවාතඤ්ච දදෙය්‍ය පංසුකෙන ච ඔකිරෙය්‍ය, භබ්බො නු ඛො සො භික්ඛවෙ පුරිසො තං පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුන්ති, නො හෙතං භන්තෙ, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ යස්මිං සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, අකාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, අකාලො සමාධි-පෙ-අකාලො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය. තං කිස්ස හෙතු? ලීනං භික්ඛවෙ චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි දුස්සමුට්ඨාපියං හොති, යස්මිඤ්ච ඛො භික්ඛවෙ සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචය සම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො-පෙ-විරිය-පෙ-කාලො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, තං කිස්ස හෙතු? ලීනං භික්ඛවෙ චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි සුසමුට්ඨාපියං හොති. සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ සුක්ඛානි චෙව තිණානි පක්ඛිපෙය්‍ය සුක්ඛානි ච ගොමයානි පක්ඛිපෙය්‍ය සුක්ඛානි ච කට්ඨානි පක්ඛිපෙය්‍ය මුඛවාතඤ්ච දදෙය්‍ය, න ච පංසුකෙන ඔකිරෙය්‍ය, භබ්බො නු ඛො සො භික්ඛවෙ පුරිසො තං පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුන්ති? එවං භන්තෙ[a]"ති එත්ථ ච යථාසකං ආහාරවසෙන ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගාදීනං භාවනා වෙදිතබ්බා; වුත්තඤ්හෙතං. "අත්ථි භික්ඛවෙ කුසලාකුසලා ධම්මා සාවජ්ජානවජ්ජා ධම්මා හීනප්පණීතා ධම්මා කණ්හසුක්කසප්පටිභාගා ධම්මා, තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භීය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී[a]"ති. තථා "අත්ථි භික්ඛවෙ ආරම්භධාතු නික්කමධාතු පරක්කමධාතු. තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා විරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා විරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භීය්‍යො භාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී"ති. තථා අත්ථි භික්ඛවෙ පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියා ධම්මා. තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය උප්පන්නස්ස වා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භීය්‍යො භාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී"ති[a]. තත්ථ සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණ

a. සං-නි-මහාවග්ග-බො-සං.

පටිවෙධවසෙන පවත්තමනසිකාරො කුසලාදීසු **යොනිසොමනසි
කාරො** නාම, ආරම්භධාතුආදීනං උප්පාදනවසෙන පවත්තමනසි
කාරො ආරම්භධාතුආදීසු යොනිසො මනසිකාරො නාම. තත්‍ථ
ආරම්භධාතූති-පඨමවිරියං වුච්චති, **නික්කමධාතූ**ති-කොසජ්ජතො
නික්ඛන්තත්තා තතො බලවතරං, **පරක්කමධාතූ**ති-පරං පරං ඨානං
අක්කමනතො තතොපි බලවතරං; පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියා
ධම්මාති පන-පීතියා එවෙතං නාමං, තස්සාපි උප්පාදකමනසිකාරො
යොනිසො මනසිකාරො නාම. අපිච සත්තධම්මා ධම්මවිචය
සම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති: පරිපුච්ඡකතා, වත්‍ථුවිසද
කිරියතා, ඉන්‍ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා, දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා,
පඤ්ඤවන්තපුග්ගලසෙවනා, ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණා, තදධි
මුත්තතාති. එකාදසධම්මා විරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සං
වත්තන්ති: අපායාදිභයපච්චවෙක්ඛණතා, විරියායත්තලොකිය
ලොකුත්තර විසෙසාධිගමානිසංස දස්සිතා, බුද්ධ පච්චෙකබුද්ධ මහාසාව
කෙහි ගතමග්ගො මයා ගන්තබ්බො සොපි න සක්කා කුසීතෙන
ගන්තුන්ති එවං ගමනවීථි පච්චවෙක්ඛණතා, දායකානං මහප්ඵලකාර
කාරණෙන පිණ්ඩාපචායනතා, විරියාරම්භස්ස වණ්ණවාදී මෙ සත්‍ථා
සො ච අනතික්කමනීයසාසනො අම්හාකඤ්ච බහූපකාරො පටි
පත්තියා ච පූජියමානො පූජිතො හොති න ඉතරථාති එවං සත්‍ථු
මහත්තපච්චවෙක්ඛණතා, සද්ධම්මසඞ්ඛාතං මෙ මහාදායජ්ජං ගහෙ
තබ්බං තඤ්ච න සක්කා කුසීතෙන ගහෙතුන්ති එවං දායජ්ජමහත්ත
පච්චවෙක්ඛණතා, ආලොකසඤ්ඤා මනසිකාර ඉරියාපථපරිවත්තන
අබ්භොකාසසෙවනාදීහි ථිනමිද්ධ විනොදනතා, කුසීතපුග්ගලපරි
වජ්ජනතා, ආරද්ධවිරියපුග්ගලසෙවනතා, සම්මප්පධාන පච්චවෙක්ඛ
ණතා, තදධිමුත්තතාති. එකාදසධම්මා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පා
දාය සංවත්තන්ති: බුද්ධානුස්සති, ධම්ම-සඞ්ඝ-සීල-චාග-දෙවතානුස්සති,
උපසමානුස්සති, ලූඛපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනතා,
පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණතා, තදධිමුත්තතාති. ඉති ඉමෙහි
ආකාරෙහි එතෙ ධම්මෙ උප්පාදෙන්තො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගා
දයො භාවෙති නාම, එවං යස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගහෙතබ්බං තස්මිං
සමයෙ චිත්තං පග්ගණ්හාති. කථං යස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගහෙ
තබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගණ්හාති? යදාස්ස අච්චාරද්ධ විරිය
තාදීහි උද්ධතං චිත්තං හොති, තදා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො
තයො අභාවෙත්වා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො භාවෙති. වුත්තං
හෙතං භගවතා. "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං
නිබ්බාපෙතුකාමො අස්ස. සො තත්‍ථ සුක්ඛානි චෙව තිණානි පක්ඛි
පෙය්‍ය-පෙ-නච පංසුකෙන ඔකිරෙය්‍ය, භබ්බො නුඛො සො භික්ඛවෙ
පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුන්ති? නොහෙතං භන්තෙ.
එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ යස්මිං සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, අකාලො
තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, අකාලො විරිය

-පෙ-අකාලො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය. තං කිස්ස හෙතු? උද්ධතං භික්ඛවෙ චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි දුවූපසමයං හොති. යස්මිං ච ඛො භික්ඛවෙ සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය. කාලො සමාධි-පෙ-කාලො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය. තං කිස්ස හෙතු? උද්ධතං භික්ඛවෙ චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි සුවූපසමයං හොති. සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුකාමො අස්ස, සො තත්‍ර අල්ලානි චෙව තිණානි පක්ඛිපෙය්‍ය-පෙ-පංසුකෙන ච ඔකිරෙය්‍ය, භබ්බො නු ඛො සො භික්ඛවෙ පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුන්ති? එවං භන්තෙ"ති[a] එත්ථාපි යථාසකං ආහාරවසෙන පස්සද්ධි සම්බොජ්ඣඞ්ගාදීනං භාවනා වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං භගවතා:-"අත්ථි භික්ඛවෙ කායපස්සද්ධි, චිත්තපස්සද්ධි, තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය උප්පන්නස්ස වා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තති" තථා "අත්ථි භික්ඛවෙ සමථනිමිත්තං අබ්‍යග්ගනිමිත්තං. තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය උප්පන්නස්ස වා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තති." තථා "අත්ථි භික්ඛවෙ උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියා ධම්මා, තත්ථ යොනිසො මනසිකාරබහුලීකාරො, අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය උප්පන්නස්ස වා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී"ති[a]. තත්ථ යථාස්ස පස්සද්ධිආදයො උප්පන්නපුබ්බා තං තං ආකාරං සල්ලක්ඛෙත්වා තෙසං උප්පාදනවසෙන පවත්තිත මනසිකාරොව තීසුපි පදෙසු යොනිසො මනසිකාරො නාම. සමථනිමිත්තන්ති ච සමථස්සෙවෙතං අධිවචනං, අවික්ඛෙපට්ඨෙන ච තස්සෙව අබ්‍යග්ගනිමිත්තන්ති. අපිච:-සත්ත ධම්මා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති: පණීතභොජනසෙවනතා, උතුසුඛසෙවනතා, ඉරියාපථසුඛසෙවනතා, මජ්ඣත්තපයොගතා, සාරද්ධපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, පස්සද්ධකායපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති. එකාදස ධම්මා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති: වත්ථුවිසදතා, නිමිත්තකුසලතා, ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනතා, සමයෙ චිත්තස්ස නිග්ගහණතා,[1] සමයෙ චිත්තස්ස පග්ගහණතා, නිරස්සාදස්ස චිත්තස්ස සද්ධාසංවෙගවසෙන සම්පහංසනතා, සම්මා පවත්තස්ස අජ්ඣුපෙක්ඛණතා, අසමාහිතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සමාහිතපුග්ගලසෙවනතා, ඣානවිමොක්ඛපච්චවෙක්ඛණතා, තදධිමුත්තතාති. පඤ්ච ධම්මා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති: සත්තමජ්ඣත්තතා,

---

a. සං-නි-මහාවග්ග-බො-ස.   1. සී. II. නිග්ගණ්හනතා.

සඞ්ඛාරමජ්ඣත්තතා, සත්තසඞ්ඛාර කෙලායනපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සත්තසඞ්ඛාරමජ්ඣත්තපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති. ඉති ඉමෙහි ආකාරෙහි එතෙ ධම්මෙ උප්පාදෙන්තො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො භාවෙති නාම. එවං යස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගණ්හාති. කථං යස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසෙති? යදාස්ස පඤ්ඤාපයොගමන්දතාය වා උපසමසුඛානධිගමෙන වා නිරස්සාදං චිත්තං හොති තදා නං අට්ඨසංවෙගවත්ථුපච්චවෙක්ඛණෙන සංවෙජෙති. අට්ඨසංවෙගවත්ථූනි නාම: ජාති ජරා ව්‍යාධි මරණානි චත්තාරි, අපායදුක්ඛං පඤ්චමං, අතීතෙ වට්ටමූලකං දුක්ඛං, අනාගතෙ වට්ටමූලකං දුක්ඛං, පච්චුප්පන්නෙ ආහාරපරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛන්ති. බුද්ධධම්මසංඝගුණානුස්සරණෙන චස්ස පසාදං ජනෙති. එවං යස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසෙති. කථං යස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති? යදාස්ස එවං පටිපජ්ජතො අලීනං අනුද්ධතං අනිරස්සාදං ආරම්මණසමප්පවත්තං සමථවීථිපටිපන්නං චිත්තං හොති. තදාස්ස පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනෙසු න ව්‍යාපාරං ආපජ්ජති සාරථි විය සමප්පවත්තෙසු අස්සෙසු, එවං යස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති. අසමාහිත පුග්ගල පරිවජ්ජනතා නාම: නෙක්ඛම්මපටිපදං අනාරූළ්හපුබ්බානං නෙකකිච්චපසුතානං වික්ඛිත්තහදයානං පුග්ගලානං ආරකා පරිච්චාගො. සමාහිතපුග්ගලසෙවනතා නාම: නෙක්ඛම්මපටිපදං පටිපන්නානං සමාධිලාභීනං පුග්ගලානං කාලෙන කාලං උපසඞ්කමනං. තදධිමුත්තතා නාම: සමාධිඅධිමුත්තතා සමාධිගරු සමාධිනින්න සමාධිපොණ සමාධිපබ්භාරතාති අත්ථො, එවමෙතං දසවිධං අප්පනාකොසල්ලං සම්පාදෙතබ්බං.

“එවං හි සම්පාදයතො අප්පනාකොසල්ලං ඉමං,
පටිලද්ධෙ නිමිත්තස්මිං අප්පනා සම්පවත්තති.

එවම්පි පටිපන්නස්ස සචෙ සා නප්පවත්තති,
තථාපි න ජහෙ යොගං වායමෙථෙව පණ්ඩිතො.

හිත්වා හි සම්මා වායාමං විසෙසං නාම මානවො,
අධිගච්ඡෙ පරිත්තම්පි ඨානමෙතං න විජ්ජති.

චිත්තප්පවත්ති ආකාරං තස්මා සල්ලක්ඛයං බුධො,
සමතං විරියස්සෙව යොජයෙථ පුනප්පුනං.

ඊසකම්පි ලයං යන්තං පග්ගණ්හෙථෙව මානසං,
අච්චාරද්ධං නිසෙධෙත්වා සමමෙව පවත්තයෙ.

රෙණුම්හි උප්පලදලෙ සුත්තෙ නාවාය නාළියා,
යථා මධුකරාදීනං පවත්ති සම්පවණ්ණිතා,

ලීන උද්ධත භාවෙහි මොචයිත්වාන සබ්බසො,
එවං නිමිත්තාභිමුඛං මානසං පටිපාදයෙ”ති.

තත්‍රායං අත්ථදීපනා යථාහි අතිඡෙකො මධුකරො අසුකස්මිං රුක්ඛෙ පුප්ඵං පුප්ඵිතන්ති ඤත්වා තික්ඛෙන වෙගෙන පක්ඛන්තො තං අතික්කමිත්වා පටිනිවත්තෙන්තො ඛීණෙ රෙණුම්හි සම්පාපුණාති, අපරො අඡෙකො මන්දෙන ජවෙන පක්ඛන්තො ඛීණෙයෙව සම්පාපුණාති, ඡෙකො පන සමෙන ජවෙන පක්ඛන්තො සුඛෙන පුප්ඵරාසිං සම්පත්වා යාවතිච්ඡකං රෙණුං ආදාය මධුං සම්පාදෙත්වා මධුරසං අනුභවති. යථා ච සල්ලකත්ත අන්තෙවාසිකෙසු උදකථාලගතෙ උප්පලපත්තෙ සත්ථකම්මං සික්ඛන්තෙසු එකො අතිඡෙකො වෙගෙන සත්ථං පාතෙන්තො උප්පලපත්තං ද්විධා වා ඡින්දති උදකෙ වා පවෙසෙති, අපරො අඡෙකො ඡිජ්ජන පවෙසනභයා සත්ථකෙන ඵුසිතුම්පි න විසහති, ඡෙකො පන සමෙන පයොගෙන තත්ථ සත්ථපදං[1] දස්සෙත්වා පරියොදාත සිප්පො හුත්වා තථාරූපෙසු ඨානෙසු කම්මං කත්වා ලාභං ලභති. යථා ච යො චතුව්‍යාමප්පමාණං මක්කටසුත්තං ආහරති සො චත්තාරි සහස්සානි ලභතීති රඤ්ඤා වුත්තෙ එකො අතිඡෙකො පුරිසො වෙගෙන මක්කටසුත්තං ආකඩ්ඪන්තො තහිං තහිං ඡින්දතියෙව, අපරො අඡෙකො ඡෙදනභයා හත්ථෙන ඵුසිතුම්පි න විසහති, ඡෙකො පන කොටිතො පට්ඨාය සමෙන පයොගෙන දණ්ඩකෙ වෙඨෙත්වා ආහරිත්වා ලාභං ලභති. යථා ච අතිඡෙකො නිය්‍යාමකො බලවවාතෙ ලඞ්කාරං පූරෙන්තො නාවං විදෙසං පක්ඛන්දාපෙති, අපරො අඡෙකො මන්දවාතෙ ලඞ්කාරං ඔරොපෙන්තො නාවං තත්ථෙව ඨපෙති, ඡෙකො පන මන්දවාතෙ ලඞ්කාරං පූරෙත්වා බලවවාතෙ අඩ්ඪලඞ්කාරං කත්වා[2] සොත්ථිනා ඉච්ඡිතට්ඨානං පාපුණාති. යථා ච යො තෙලං අඡඩ්ඩෙන්තො නාළිං පූරෙති සො ලාභං ලභතීති ආචරියෙන අන්තෙවාසිකානං වුත්තෙ එකො අතිඡෙකො ලාභලුද්ධො වෙගෙන පූරෙන්තො තෙලං ඡඩ්ඩෙති, අපරො අඡෙකො තෙලඡඩ්ඩනභයා ආසිඤ්චිතුම්පි න විසහති, ඡෙකො පන සමෙන පයොගෙන පූරෙත්වා ලාභං ලභති. එවමෙව එකො භික්ඛු[3] උප්පන්නෙන නිමිත්තෙන සීඝමෙව අප්පනං පාපුණිස්සාමීති ගාළ්හං විරියං කරොති, තස්ස චිත්තං අච්චාරද්ධවිරියත්තා උද්ධච්චෙ පතති, න සක්කොති[4] අප්පනං පාපුණිතුං, එකො අච්චාරද්ධ විරියතාය දොසං දිස්වා කිං දානි මෙ අප්පනායාති විරියං හාපෙති, තස්ස චිත්තං අතිලීනවිරියත්තා කොසජ්ජෙ පතති, සොපි න සක්කොති අප්පනං පාපුණිතුං, යො පන ඊසකම්පි ලීනං ලීනභාවතො-උද්ධතං උද්ධච්චතො මොචෙත්වා සමෙන පයොගෙන නිමිත්තාභිමුඛං පවත්තෙති, සො අප්පනං පාපුණාති, තාදිසෙන භවිතබ්බං, ඉමමත්ථං සන්ධායෙතං වුත්තං.

1. ම. I. II. සත්ථප්පහාරං.
2. ම. I. II. අඩ්ඪලඞ්කාරංපූරෙත්වා.
3. සී. II. එවමෙවඛොභික්ඛු.
4. ම. II. සොනසක්කොති.

රෙණුම්හි උප්පලදලෙ සුත්තෙන නාවාය නාළියා,
යථා මධුකරාදීනං පවත්ති සම්මවණ්ණිතා.

ලීන උද්ධත භාවෙහි මොචයිත්වාන සබ්බසො,
එවං නිමිත්තාභිමුඛං මානසං පටිපාදයෙති.

ඉති එවං නිමිත්තාභිමුඛං මානසං පටිපාදයතො පනස්ස ඉදානි අප්පනා ඉජ්ඣිස්සතීති භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා **පඨවී පඨවීති** අනුයොගවසෙන උපට්ඨිතං තදෙව පඨවීකසිණං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තතො තස්මිං යෙවාරම්මණෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, තෙසු අවසානෙ එකං රූපාවචරං සෙසානි කාමාවචරානි පකතිචිත්තෙහි බලවතරවිතක්කවිචාර පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතානි, යානි අප්පනාය පරිකම්මත්තා[1] පරිකම්මානීතිපි, යථා ගාමාදීනං ආසන්නදෙසො ගාමූපචාරො නගරූපචාරොති වුච්චති, එවං අප්පනාය ආසන්නත්තා සමීපචාරිත්තා වා උපචාරානීතිපි, ඉතො පුබ්බෙ පරිකම්මානං උපරි අප්පනාය ච අනුලොමනතො අනුලොමානීතිපි වුච්චන්ති, යඤ්චෙත්ථ සබ්බන්තිමං, තං පරිත්තගොත්තාභිභවනතො මහග්ගතගොත්තභාවනතො ච ගොත්‍රභූතිපි වුච්චති. අග්ගහිතග්ගහණෙනපි පනෙත්ථ පඨමං පරිකම්මං, දුතියං උපචාරං, තතියං අනුලොමං, චතුත්ථං ගොත්‍රභූ. පඨමං වා උපචාරං, දුතියං අනුලොමං, තතියං ගොත්‍රභූ, චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පනාචිත්තං. චතුත්ථමෙව හි පඤ්චමං වා අප්පෙති. තඤ්ච ඛො ඛිප්පාභිඤ්ඤදන්ධාභිඤ්ඤවසෙන, තතො පරං ජවනං පතති, භවඞ්ගස්ස වාරො හොති. ආභිධම්මිකගොදත්තත්ථෙරොපන “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති ඉමං සුත්තං වත්වා ආසෙවනපච්චයෙන පච්ඡිමො පච්ඡිමො ධම්මො බලවා හොති, තස්මා ඡට්ඨෙපි සත්තමෙපි අප්පනා හොතීති ආහ, තං අට්ඨකථාසු අත්තනො මතිමත්තං ථෙරස්සෙතන්ති වත්වා පටික්ඛිත්තං, චතුත්ථපඤ්චමෙසු යෙව පන අප්පනා හොති, පරතො ජවනං පතිතං නාම හොති, භවඞ්ගස්ස ආසන්නත්තාති වුත්තං, තං එවං විචාරෙත්වා වුත්තත්තා න සක්කා පටික්ඛිපිතුං, යථාහි පුරිසො ඡින්නතටාභිමුඛො ධාවන්තො ඨාතුකාමොපි පරියන්තෙ පාදං කත්වා ඨාතුං න සක්කොති පපාතෙ එව පතති, එවං ඡට්ඨෙ වා සත්තමෙ වා අප්පෙතුං න සක්කොති භවඞ්ගස්ස ආසන්නත්තා, තස්මා චතුත්ථපඤ්චමෙසු යෙව අප්පනා හොතීති වෙදිතබ්බා. සා ච පන එකචිත්තක්ඛණිකායෙව. සත්තසු හි ඨානෙසු අද්ධාන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි: පඨමප්පනාය, ලොකියාභිඤ්ඤාසු, චතූසු මග්ගෙසු, මග්ගානන්තරඵලෙ, රූපාරූප භවෙසු භවඞ්ගජ්ඣානෙ, නිරොධස්ස පච්චයෙ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ, නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ඵලසමාපත්තියන්ති; එත්ථ මග්ගානන්තරං ඵලං තිණ්ණං උපරි න හොති, නිරොධස්ස පච්චයො නෙව

1. සී. III. කතපරිකම්මත්තා. (කත්ථචි)   අභි-පට්ඨානං.

සඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං චිත්තං උපරි න හොති, රූපාරූපභවෙසු භවඞ්ගස්ස පරිමාණං නත්ථි, සෙසට්ඨානෙසු එකමෙව චිත්තන්ති. ඉති එකචිත්තක්ඛණිකායෙව අප්පනා, තතො භවඞ්ගපාතො, අථ භවඞ්ගං විච්ඡින්දිත්වා ඣානපච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනං, තතො ඣානපච්චවෙක්ඛණන්ති; එත්තාවතාච පනෙස "විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පීතිසුඛං පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී"ති[a] එවමනෙන පඤ්චඞ්ගවිප්පහීණං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං පඨමජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණං.

තත්‍ථ **විවිච්චෙව කාමෙහීති**-කාමෙහි විවිච්චිත්වා විනා හුත්වා අපක්කමිත්වා, යො පනායමෙත්ථ එවකාරො සො නියමත්ථොති වෙදිතබ්බො. යස්මා ච නියමත්ථො තස්මා තස්මිං පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරණසමයෙ අවිජ්ජමානානම්පි කාමානං තස්ස පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපක්ඛභාවං කාමපරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමං දීපෙති. කථං? විවිච්චෙව කාමෙහීති එවඤ්හි නියමෙ කරීයමානෙ[1] ඉදං පඤ්ඤායති, නූන මස්ස[2] ඣානස්ස කාමා පටිපක්ඛභූතා, යෙසු සති ඉදං නප්පවත්තති අන්ධකාරෙ සති දීපොභාසො විය, තෙසං පරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමො හොති ඔරිමතීරපරිච්චාගෙන පාරිමතීරස්සෙව, තස්මා නියමං කරොතීති. තත්‍ථ සියා:-කස්මා පනෙස පුබ්බපදෙයෙව වුත්තො, න උත්තරපදෙ? කිං අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිවිච්චාපි ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යාති? න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං, තං නිස්සරණතො හි පුබ්බපදෙ එස වුත්තො, කාමධාතුසමතික්කමනතො හි කාමරාගපටිපක්ඛතො ච ඉදං ඣානං කාමානමෙව නිස්සරණං. යථාහ:-"කාමානමෙතං නිස්සරණං යදිදං නෙක්ඛම්ම"න්ති[b] උත්තරපදෙපි පන යථා "ඉධෙව භික්ඛවෙ සමණො ඉධ දුතියො සමණො"ති[c] එත්ථ එවකාරො ආනෙත්වා වුච්චති, එවං වත්තබ්බො, න හි සක්කා ඉතො අඤ්ඤෙහිපි නීවරණසඞ්ඛාතෙහි අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිවිච්ච ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, තස්මා-"විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්චෙව අකුසලෙහි ධම්මෙහී"ති එවං පදද්වයෙපි එස දට්ඨබ්බො. පදද්වයෙපි ච කිඤ්චාපි විවිච්චාති ඉමිනා සාධාරණවචනෙන තදඞ්ගවිවෙකාදයො චිත්තවිවෙකාදයො[3] ච සබ්බෙපි විවෙකා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, තථාපි කායවිවෙකො චිත්තවිවෙකො වික්ඛම්භනවිවෙකොති තයො එව ඉධ දට්ඨබ්බා. **කාමෙහීති** ඉමිනා පන පදෙන යෙ ච නිද්දෙසෙ "කතමෙ වත්ථුකාමා මනාපියා රූපා"ති ආදිනා නයෙන වත්ථුකාමා වුත්තා. යෙ ච තත්‍ථෙව විභඞ්ගෙ ච-"ඡන්දො කාමො-රාගො කාමො-ඡන්දරාගො කාමො-සඞ්කප්පො කාමො-රාගො කාමො-සඞ්කප්පරාගො කාමො-ඉමෙ වුච්චන්ති කාමා"ති-එවං කිලෙසකාමා වුත්තා, තෙ සබ්බෙපි

1. සී. I. II. කායිරමානෙ. 2. සී. II. නූනමිමස්ස. 3. සී. II. කායවිවෙකාදයො. තෙනාව. (කත්ථචි) a. අභි-ධම්මසඞ්ගනී b. සං-නි-මහාවග්ග. c. ම-නි-සීහනාද.

සඞ්ගහිතා ඉච්චෙව දට්ඨබ්බා. එවං හි සති විවිච්චෙව කාමෙහීති වත්ථුකාමෙහිපි විවිච්චෙවාති අත්ථො යුජ්ජති, තෙන කායවිවෙකො වුත්තො හොති, විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහීති-කිලෙසකාමෙහි සබ්බාකුසලෙහි වා විවිච්චාති අත්ථො යුජ්ජති, තෙන චිත්තවිවෙකො වුත්තො හොති, පුරිමෙන චෙත්ථ වත්ථුකාමෙහි විවෙකවචනතො එව කාමසුඛපරිච්චාගො, දුතියෙන කිලෙසකාමෙහි විවෙකවචනතො නෙක්ඛම්මසුඛපරිග්ගහො විභාවිතො හොති, එවං වත්ථුකාම කිලෙසකාම විවෙකවචනතොයෙව ච එතෙසං පඨමෙන සඞ්කිලෙස වත්ථුප්පහානං, දුතියෙන සඞ්කිලෙසප්පහානං, පඨමෙන ලොලභාවස්ස හෙතුපරිච්චාගො, දුතියෙන බාලභාවස්ස, පඨමෙන ච පයොගසුද්ධි, දුතියෙන ආසයපොසනං විභාවිතං හොතීති ඤාතබ්බං. එස තාව නයො කාමෙහීති එත්ථ වුත්තකාමෙසු වත්ථුකාමපක්ඛෙ, කිලෙසකාමපක්ඛෙ පන ඡන්දොති ච රාගොති ච එවමාදීහි අනෙකභෙදො කාමච්ඡන්දොයෙව කාමොති අධිප්පෙතො, සො ච අකුසලපරියාපන්නොපි සමානො "තත්ථ කතමො කාමච්ඡන්දො කාමො"ති ආදිනා නයෙන විභඞ්ගෙ ඣානපටිපක්ඛතො විසුං වුත්තො, කිලෙසකාමත්තා වා පුරිමපදෙ වුත්තො, අකුසලපරියාපන්නත්තා දුතියපදෙ, අනෙකභෙදතො චස්ස කාමතොති අවත්වා කාමෙහීති වුත්තං, අඤ්ඤෙසම්පි ච ධම්මානං අකුසලභාවෙ විජ්ජමානෙ "තත්ථ කතමෙ අකුසලා ධම්මා කාමච්ඡන්දො"ති ආදිනා නයෙන විභඞ්ගෙ උපරි ඣානඞ්ගපච්චනීකපටිපක්ඛභාවදස්සනතො නීවරණානෙව වුත්තානි. නීවරණානි හි ඣානඞ්ගපච්චනීකානි, තෙසං ඣානඞ්ගානෙව පටිපක්ඛානි විද්ධංසකානි විඝාතකානීති වුත්තං හොති, තථා හි-'සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො, පීති ව්‍යාපාදස්ස, විතක්කො ථිනමිද්ධස්ස, සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස, විචාරො විචිකිච්ඡායා"ති-පෙටකෙ වුත්තං. එවමෙත්ථ විවිච්චෙව කාමෙහීති ඉමිනා කාමච්ඡන්දස්ස වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො හොති, විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහීති ඉමිනා පඤ්චන්නම්පි නීවරණානං, අගහිතග්ගහණෙන පන පඨමෙන කාමච්ඡන්දස්ස, දුතියෙන සෙසනීවරණානං, තථා පඨමෙන තීසු අකුසලමූලෙසු පඤ්චකාමභෙදවිසයස්ස[1] ලොභස්ස, දුතියෙන ආඝාතවත්ථුභෙදාදිවිසයානං දොසමොහානං, ඔඝාදීසු වා ධම්මෙසු පඨමෙන කාමොඝකාමයොගකාමාසවකාමුපාදාන අභිජ්ඣාකායගන්ථකාමරාගසංයොජනානං, දුතියෙන අවසෙසඔඝයොගාසවඋපාදානගන්ථසංයොජනානං, පඨමෙන ච තණ්හාය තං සම්පයුත්තකානඤ්ච, දුතියෙන අවිජ්ජාය තං සම්පයුත්තකානඤ්ච. අපිච:-පඨමෙන ලොභසම්පයුත්තානං අට්ඨන්නං චිත්තුප්පාදානං, දුතියෙන සෙසානං චතුන්නං අකුසලචිත්තුප්පාදානං වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො හොතීති වෙදිතබ්බො. අයං තාව විවිච්චෙව. කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහීති එත්ථ අත්ථප්පකාසනා.

1. සී. II. පඤ්චකාමගුණිකවිසයස්ස.

එත්තාවතා පඨමස්ස ඣානස්ස පහානඞ්ගං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඞ්ගං දස්සෙතුං **සවිතක්කං සවිචාරන්ති** ආදි වුත්තං. තත්ථ විතක්කනං විතක්කො, ඌහනන්ති වුත්තං හොති, ස්වායං ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණො, ආහනනපරියාහනනරසො. තථා හි තෙන යොගාවචරො ආරම්මණං විතක්කාහතං විතක්කපරියාහතං කරොතීති වුච්චති. ආරම්මණෙ චිත්තස්ස ආනයනපච්චුපට්ඨානො. විචරණං විචාරො, අනුසඤ්චරණන්ති වුත්තං හොති, ස්වායං ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො, තත්ථ සහජාතානුයොජනරසො, චිත්තස්ස අනුප්පබන්ධනපච්චුපට්ඨානො, සන්තෙපි ච නෙසං කත්ථචි අවිප්පයොගෙ ඔළාරිකට්ඨෙන පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන ච ඝණ්ටාභිඝාතො විය අභිනිරොපනට්ඨෙන ච චෙතසො පඨමාභිනිපාතො විතක්කො, සුඛුමට්ඨෙන අනුමජ්ජනසභාවෙන ච ඝණ්ටානුරවො විය අනුප්පබන්ධො විචාරො. විප්ඵාරවා චෙත්ථ විතක්කො පඨමුප්පත්තිකාලෙ පරිප්ඵන්දනභූතො චිත්තස්ස, ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස පක්ඛිනො පක්ඛවික්ඛෙපො විය පදුමාභිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබද්ධචෙතසො භමරස්ස, සන්තවුත්ති විචාරො නාතිපරිප්ඵන්දනභාවො චිත්තස්ස, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස පක්ඛිනො පක්ඛප්පසාරණං විය, පරිබ්භමණං විය ච පදුමාභිමුඛපතිතස්ස භමරස්ස පදුමස්ස උපරිභාගෙ, දුකනිපාතට්ඨකථායං පන ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසකුණස්ස උභොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්නිසීදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ චෙතසො අභිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, සො හි එකග්ගො හුත්වා අප්පෙති, වාතගහණත්ථං පක්ඛෙ ඵන්දාපයමානස්ස ගමනං විය අනුමජ්ජනභාවෙන පවත්තො විචාරො, සො හි ආරම්මණං අනුමජ්ජතීති වුත්තං. තං අනුප්පබන්ධෙන පවත්තියං යුජ්ජති. සො පන නෙසං විසෙසො පඨමදුතියජ්ඣානෙසු පාකටො හොති. අපිච:-මලග්ගහිතං කංසභාජනං එකෙන හත්ථෙන දළ්හං ගහෙත්වා ඉතරෙන හත්ථෙන චුණ්ණතෙලවාළණ්ඩුපකෙන පරිමජ්ජන්තස්ස දළ්හගහණහත්ථො විය විතක්කො, පරිමජ්ජනහත්ථො විය විචාරො, තථා කුම්භකාරස්ස දණ්ඩප්පහාරෙන චක්කං භමයිත්වා භාජනං කරොන්තස්ස උප්පීළනහත්ථො විය විතක්කො, ඉතො චිතො ච සංසරණහත්ථො විය විචාරො, තථා මණ්ඩලං කරොන්තස්ස මජ්ඣෙ සන්නිරුම්භිත්වා ඨිතකණ්ටකො විය අභිනිරොපනො විතක්කො, බහි පරිබ්භමණකණ්ටකො විය අනුමජ්ජමානො විචාරො, ඉති ඉමිනා ච විතක්කෙන ඉමිනා ච විචාරෙන සහ වත්තති රුක්ඛො විය පුප්ඵෙන ඵලෙන චාති ඉදං ඣානං සවිතක්කං සවිචාරන්ති වුච්චති. විභඞ්ගෙ පන "ඉමිනා ච විතක්කෙන ඉමිනා ච විචාරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො"ති ආදිනා නයෙන පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා කතා, අත්ථො පන තත්‍රාපි එවමෙව දට්ඨබ්බො.

විවෙකජන්ති එත්ථ–විවිත්ති විවෙකො, නීවරණවිගමොති අත්ථො, විවිත්තොති වා විවෙකො, නීවරණවිවිත්තො ඣානසම්පයුත්තධම්මරාසීති අත්ථො, තස්මා විවෙකා–තස්මිං වා විවෙකෙ ජාතන්ති විවෙකජං. **පීතිසුඛන්ති**–පීණයතීති පීති සා සම්පියායනලක්ඛණා, කායචිත්තපීණනරසා, ඵරණරසා වා. ඔදග්‍යපච්චුපට්ඨානා, සා පනෙසා ඛුද්දිකා පීති ඛණිකා පීති ඔක්කන්තිකා පීති උබ්බෙගා පීති ඵරණා පීතීති පඤ්චවිධා හොති, තත්ථ ඛුද්දිකා පීති සරීරෙ ලොමහංසමත්තමෙව කාතුං සක්කොති, ඛණිකා පීති ඛණෙ ඛණෙ විජ්ජුප්පාතසදිසා හොති, ඔක්කන්තිකා පීති සමුද්දතීරං වීචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා භිජ්ජති, උබ්බෙගා පීති බලවතී හොති, කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනප්පමාණප්පත්තා, තථා හි:–පුණ්ණවල්ලිකවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො පුණ්ණමදිවසෙ සායං චෙතියඞ්ගණං ගන්ත්වා චන්දලොකං දිස්වා මහාචෙතියාභිමුඛො හුත්වා ඉමාය වත වෙලාය චතස්සො පරිසා මහාචෙතියං වන්දන්තීති පකතියා දිට්ඨාරම්මණවසෙන බුද්ධාරම්මණං උබ්බෙග පීතිං උප්පාදෙත්වා සුධාතලෙ පහටචිත්‍රගෙණ්ඩුකො විය ආකාසෙ උප්පතිත්වා මහාචෙතියඞ්ගණෙයෙව පතිට්ඨාසි. තථා ගිරිකණ්ඩකමහාවිහාරස්ස උපනිස්සයෙ වත්තකාලකගාමෙ එකා කුලධීතාපි බලවබුද්ධාරම්මණාය උබ්බෙගපීතියා ආකාසෙ ලඞ්ඝෙසි. තස්සා කිර මාතාපිතරො සායං ධම්මසවණත්ථාය විහාරං ගච්ඡන්තා අම්ම ත්වං ගරුභාරා අකාලෙ චරිතුං න සක්කොසි, මයං තුය්හං පත්තිං කත්වා ධම්මං සොස්සාමාති අගමංසු, සා ගන්තුකාමාපි තෙසං වචනං පටිබාහිතුං අසක්කොන්තී ඝරෙ ඔහීයිත්වා ඝරාජිරෙ[1] ඨත්වා චන්දාලොකෙන ගිරිකණ්ඩකෙ ආකාසචෙතියඞ්ගණං ඔලොකෙන්තී චෙතියස්ස දීපපූජං අද්දස, චතස්සො ච පරිසා මාලාගන්ධාදීහි චෙතියපූජං කත්වා පදක්ඛිණං කරොන්තියො, භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ච ගණසජ්ඣායසද්දං අස්සොසි, අථස්සා ධඤ්ඤා වතිමෙ යෙ විහාරං ගන්ත්වා එවරූපෙ චෙතියඞ්ගණෙ අනුසඤ්චරිතුං එවරූපඤ්ච මධුරං ධම්මකථං සොතුං ලභන්තීති මුත්තාරාසි සදිසචෙතියං පස්සන්තියා එව උබ්බෙගා පීති උදපාදි, සා ආකාසෙ ලඞ්ඝිත්වා මාතාපිතූනං පුරිමතරංයෙව ආකාසතො චෙතියඞ්ගණෙ ඔරුය්හ චෙතියං වන්දිත්වා ධම්මං සුණමානා අට්ඨාසි, අථ නං මාතාපිතරො ආගන්ත්වා අම්ම ත්වං කතරෙන මග්ගෙන ආගතාසි පුච්ඡිංසු. සා ආකාසෙන ආගතාම්හි න මග්ගෙනාති වත්වා අම්ම ආකාසෙන නාම ඛීණාසවා සඤ්චරන්ති, ත්වං කථං ආගතාති වුත්තා ආහ මය්හං චන්දාලොකෙන චෙතියං ඔලොකෙන්තියා ඨිතාය බුද්ධාරම්මණා බලවතී පීති උප්පජ්ජි, අථාහං නෙව අත්තනො ඨිතභාවං න නිසින්නභාවං අඤ්ඤාසිං, ගහිතනිමිත්තෙනෙව පන ආකාසෙ ලඞ්ඝිත්වා චෙතියඞ්ගණෙ පතිට්ඨිතාම්හීති. එවං උබ්බෙගා පීති ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනප්පමාණා හොති. ඵරණපීතියා පන උප්පන්නාය සකලසරීරං

1. ම. II. ඝරවාරෙ.

ධමිත්වා පූරිතවත්ථි විය මහතා උදකොඝෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ච අනුපරිප්ඵුටං හොති. සා පනෙසා පඤ්චවිධා පීති ගබ්භං ගණ්හන්තී පරිපාකං ගච්ඡන්තී දුවිධං පස්සද්ධිං පරිපූරෙති කායපස්සද්ධිඤ්ච චිත්තපස්සද්ධිඤ්ච, පස්සද්ධි ගබ්භං ගණ්හන්තී පරිපාකං ගච්ඡන්තී දුවිධම්පි සුඛං පරිපූරෙති කායිකඤ්ච චෙතසිකඤ්ච, සුඛං ගබ්භං ගණ්හන්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං තිවිධං සමාධිං පරිපූරෙති ඛණිකසමාධිං උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධින්ති. තාසු යා අප්පනාසමාධිස්ස මූලං හුත්වා වඩ්ඪමානා සමාධි සම්පයොගං ගතා ඵරණා පීති අයං ඉමස්මිං අත්ථෙ අධිප්පෙතා පීතීති. ඉතරං පන සුඛනං සුඛං, සුට්ඨු වා ඛාදති ඛණති ච කායචිත්තාබාධන්ති සුඛං, තං සාතලක්ඛණං, සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහණරසං, අනුග්ගහපච්චුපට්ඨානං, සතිපි ච නෙසං පීතිසුඛානං කත්ථචි අවිප්පයොගෙ ඉට්ඨාරම්මණපටිලාභතුට්ඨි පීති, පටිලද්ධරසානුභවනං සුඛං, යත්ථ පීති තත්ථ සුඛං, යත්ථ සුඛං තත්ථ න නියමතො පීති. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහිතා පීති, වෙදනාක්ඛන්ධසඞ්ගහිතං සුඛං, කන්තාරඛින්නස්ස වනන්තොදකදස්සන සවණෙසු විය පීති, වනච්ඡායප්පවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛං, තස්මිං තස්මිං සමයෙ පාකටභාවතො චෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, ඉති අයඤ්ච පීති ඉදඤ්ච සුඛං අස්ස ඣානස්ස අස්මිං වා ඣානෙ අත්ථීති ඉදං ඣානං පීතිසුඛන්ති වුච්චති. අථවා පීතිච සුඛඤ්ච පීති සුඛං, ධම්මවිනයාදයො විය. විවෙකජං පීතිසුඛමස්ස ඣානස්ස අස්මිං වා ඣානෙ අත්ථීති එවම්පි විවෙකජං පීතිසුඛං. යථෙව හි ඣානං එවං පීතිසුඛම්පෙත්ථ විවෙකජමෙව හොති, තඤ්චස්ස අත්ථි තස්මා එකපදෙනෙව විවෙකජං පීතිසුඛන්තිපි වත්තුං යුජ්ජති. විභඞ්ගෙ පන "ඉදං සුඛං ඉමාය පීතියා සහගත"න්ති ආදිනා නයෙන වුත්තං, අත්ථො පන තත්ථාපි එවමෙව දට්ඨබ්බො. පඨමං ඣානන්ති ඉදං පරතො ආවිභවිස්සති, උපසම්පජ්ජාති උපගන්ත්වා, පාපුණිත්වාති වුත්තං හොති, උපසම්පාදයිත්වා වා, නිප්ඵාදෙත්වාති වුත්තං හොති, විභඞ්ගෙ පන "උපසම්පජ්ජාති පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභො පටිලාභො පත්ති සම්පත්ති පස්සනා සච්ඡිකිරියා උපසම්පදා"ති වුත්තං, තස්සාපි එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. විහරතීති-තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන ඉති වුත්තප්පකාරඣානසමඞ්ගී හුත්වා අත්තභාවස්ස ඉරියනං වුත්තිං පාලනං යපනං යාපනං චාරං විහාරං අභිනිප්ඵාදෙති. වුත්තඤ්හෙතං විභඞ්ගෙ:-"විහරතීති ඉරියති වත්තති පාලෙති යපෙති යාපෙති චරති විහරති තෙන වුච්චති විහරතී"ති.

යං පන වුත්තං-පඤ්චඞ්ගවිප්පහීණං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතන්ති-තත්ථ කාමච්ඡන්දො, ව්‍යාපාදො, ථීනමිද්ධං, උද්ධච්චකුක්කුච්චං, විචිකිච්ඡාති ඉමෙසං පඤ්චන්නං නීවරණානං පහාණවසෙන පඤ්චඞ්ගවිප්පහීණතා වෙදිතබ්බා. නහි එතෙසු අප්පහීණෙසු ඣානං උප්පජ්ජති, තෙනස්සෙතානි පහාණඞ්ගානීති වුච්චන්ති. කිඤ්චාපි හි ඣානක්ඛණෙ

අඤ්ඤෙපි අකුසලා ධම්මා පහීයන්ති, තථාපි එතානෙව විසෙසෙන ඣානන්තරායකරානි. කාමච්ඡන්දෙන හි නානාවිසයප්පලොභිතං චිත්තං න එකත්තාරම්මණෙ සමාධියති, කාමච්ඡන්දාභිභූතං වා තං න කාමධාතුප්පහානාය පටිපදං පටිපජ්ජති, ව්‍යාපාදෙන චාරම්මණෙ පටිහඤ්ඤමානං න නිරන්තරං පවත්තති. ථීනමිද්ධාභිභූතං අකම්මඤ්ඤං හොති. උද්ධච්චකුක්කුච්චපරෙතං අවූපසන්තමෙව හුත්වා පරිබ්භමති, විචිකිච්ඡාය උපහතං ඣානාධිගමසාධිකං පටිපදං නාරොහති, ඉති විසෙසෙන ඣානන්තරායකරත්තා එතානෙව පහාණඞ්ගානීති වුත්තානීති. යස්මා පන විතක්කො ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති, විචාරො අනුබන්ධති, තෙහි අවික්ඛෙපාය සම්පාදිතප්පයොගස්ස චෙතසො පයොගසම්පත්තිසම්භවා පීති පීණනං සුඛඤ්ච උපබ්‍රූහණං කරොති, අථ නං සසෙසසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අභිනිරොපණානුබන්ධනපීණනඋපබ්‍රූහණෙහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා එකත්තාරම්මණෙ සමං සම්මා ආධීයති, තස්මා විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තෙකග්ගතාති ඉමෙසං පඤ්චන්නං උප්පත්තිවසෙන පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතතා වෙදිතබ්බා, උප්පන්නෙසු හි එතෙසු පඤ්චසු ඣානං උප්පන්නං නාම හොති, තෙනස්ස එතානි පඤ්ච සමන්නාගතඞ්ගානීති වුච්චන්ති. තස්මා න එතෙහි සමන්නාගතං අඤ්ඤදෙව ඣානං නාම අත්ථීති ගහෙතබ්බං. යථා පන අඞ්ගමත්තවසෙනෙව චතුරඞ්ගිනී සෙනා පඤ්චඞ්ගිකං ච තූරියං අට්ඨඞ්ගිකො ච මග්ගොති වුච්චති එවමිදම්පි අඞ්ගමත්තවසෙනෙව පඤ්චඞ්ගිකන්ති වා පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතන්ති වා වුච්චතීති වෙදිතබ්බං. එතානි ච පඤ්චඞ්ගානි කිඤ්චාපි උපචාරක්ඛණෙපි අත්ථි, අථ ඛො උපචාරෙ පකතිචිත්තතො බලවතරානි, ඉධ පන උපචාරතොපි බලවතරානි රූපාවචරලක්ඛණප්පත්තානි, එත්ථ හි විතක්කො සුවිසුද්ධෙන ආකාරෙන ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපයමානො උප්පජ්ජති. විචාරො අතිවිය ආරම්මණං අනුමජ්ජමානො, පීති සුඛං සබ්බාවන්තම්පි කායං ඵරමානං; තෙනෙවාහ:-"නාස්ස කිඤ්චි සබ්බාවතො කායස්ස විවෙකජෙන පීතිසුඛෙන අප්ඵුටං හොතී"ති[a] චිත්තෙකග්ගතාපි හෙට්ඨිමම්හි සමුග්ගපටලෙ උපරිමං සමුග්ගපටලං විය ආරම්මණෙසු ඵුසිතා හුත්වා උප්පජ්ජති අයමෙතෙසං ඉතරෙහි විසෙසො, තත්ථ චිත්තෙකග්ගතා කිඤ්චාපි සවිතක්කං සවිචාරන්ති ඉමස්මිං පාඨෙ න නිද්දිට්ඨා, තථාපි විභඞ්ගෙ "ඣානන්ති-විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තෙකග්ගතා"ති එවං වුත්තත්තා අඞ්ගමෙව, යෙන හි අධිප්පායෙන භගවතා උද්දෙසො කතො සොයෙව තෙන විභඞ්ගෙ පකාසිතො හොතීති.

තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නන්ති-එත්ථ පන ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන තිවිධකල්‍යාණතා, තෙසංයෙව ච ආදිමජ්ඣපරියොසානලක්ඛණවසෙන දසලක්ඛණසම්පන්නතා වෙදිතබ්බා.

---

a. ම-නි-කායගතාසතිසුත්ත

තත්‍රායං පාළි:-පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදා විසුද්ධි ආදි, උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ, සම්පහංසනා පරියොසානං; පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි, ආදිස්ස කති ලක්ඛණානි? ආදිස්ස තීණි ලක්ඛණානි, යො තස්ස පරිපන්ථො තතො චිත්තං විසුජ්ඣති, විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති. යඤ්ච පරිපන්ථතො චිත්තං විසුජ්ඣති, යඤ්ච විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, යඤ්ච පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි. ආදිස්ස ඉමානි තීණි ලක්ඛණානි, තෙන වුච්චති පඨමං ඣානං ආදිකල්‍යාණඤ්චෙව හොතීති ලක්ඛණසම්පන්නං ච. පඨමස්ස ඣානස්ස උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ, මජ්ඣස්ස කති ලක්ඛණානි, මජ්ඣස්ස තීණි ලක්ඛණානි විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති. යඤ්ච විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති යඤ්ච සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති යච එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති පඨමස්ස ඣානස්ස උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා මජ්ඣෙ. මජ්ඣස්ස ඉමානි තීණි ලක්ඛණානි, තෙන වුච්චති පඨමං ඣානං මජ්ඣෙ කල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්ච. පඨමස්ස ඣානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං, පරියොසානස්ස කති ලක්ඛණානි? පරියොසානස්ස චත්තාරි ලක්ඛණානි. තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන සම්පහංසනා තදුපගවිරියවාහනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ආසෙවනට්ඨෙන සම්පහංසනා, පඨමස්ස ඣානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං, පරියොසානස්ස ඉමානි චත්තාරි ලක්ඛණානි, තෙන වුච්චති පඨමජ්ඣානං පරියොසානකල්‍යාණඤ්චෙව හොති චතුලක්ඛණසම්පන්නඤ්චාති. තත්‍ර පටිපදාවිසුද්ධි නාම:-සසම්භාරිකො උපචාරො, උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා නාම:-අප්පනා, සම්පහංසනා නාම:-පච්චවෙක්ඛණාති එවමෙකෙ වණ්ණයන්ති; යස්මා පන එකත්තගතං චිත්තං පටිපදාවිසුද්ධි පක්ඛන්දනඤ්චෙව හොති උපෙක්ඛානුබ්‍රූහිතඤ්ච, ඤාණෙන ච සම්පහංසිතන්ති පාළියං වුත්තං, තස්මා අන්තො අප්පනායමෙව ආගමනවසෙන පටිපදාවිසුද්ධි. තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චවසෙන උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා ධම්මානං අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන පරියොදපකස්ස ඤාණස්ස කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙන සම්පහංසනා ච වෙදිතබ්බා. කථං යස්මිං හි වාරෙ අප්පනා උප්පජ්ජති තස්මිං යො නීවරණසඞ්ඛාතො කිලෙසගණො තස්ස ඣානස්ස පරිපන්ථො තතො චිත්තං විසුජ්ඣති. විසුද්ධත්තා ආවරණවිරහිතං හුත්වා මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං නාම සමප්පවත්තො අප්පනාසමාධියෙව. තදනන්තරං පන පුරිමචිත්තං එකසන්තතිපරිණාමනයෙන තථත්තං උපගච්ඡමානං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති නාම. එවං පටිපන්නත්තා තථත්තුපගමනෙන තත්ථ පක්ඛන්දති නාම. එංව තාව පුරිමචිත්තෙ විජ්ජමානාකාරානිප්ඵාදිකා

පඨමස්ස ඣානස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව ආගමනවසෙන පටිපදාවිසුද්ධි වෙදිතබ්බා. එවං විසුද්ධස්ස පන තස්ස පුන විසොධෙතබ්බාභාවතො විසොධනෙ ව්‍යාපාරං අකරොන්තො විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම. සමථභාවූපගමනෙන සමථපටිපන්නස්ස පුන සමාධානෙ ව්‍යාපාරං අකරොන්තො සමථපටිපන්නං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම සමථපටිපන්නභාවතො එව චස්ස කිලෙසසංසග්ගං පහාය එකත්තෙන උපට්ඨිතස්ස පුන එකත්තුපට්ඨානෙ ව්‍යාපාරං අකරොන්තො එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම. එවං තත්‍ර මජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චවසෙන උපෙක්ඛානුබ්‍රූහණා වෙදිතබ්බා. යෙ පනෙතෙ එවං උපෙක්ඛානුබ්‍රූහිතෙ තත්‍ථ ජාතා සමාධිපඤ්ඤා සංඛාතා යුගනද්ධධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තමානා හුත්වා පවත්තා, යානි ච සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසානි හුත්වා පවත්තානි, යඤ්චෙව ස තදුපගං තෙසං අනතිවත්තනඑකරසභාවානං අනුච්ඡවිකං විරියං වාහයති, යා චස්ස තස්මිං ඛණෙ පවත්තා ආසෙවනා, සබ්බෙපි තෙ ආකාරා යස්මා ඤාණෙන සඞ්කිලෙසවොදානෙසු තං තං ආදීනවඤ්ච ආනිසංසඤ්ච දිස්වා තථා තථා සම්පහංසිතත්තා විසොධිතත්තා පරියොදපිතත්තා නිප්ඵන්නාව, තස්මා ධම්මානං අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන පරියොදපකස්ස ඤාණස්ස කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙන සම්පහංසනා වෙදිතබ්බාති වුත්තං, තත්‍ථ යස්මා උපෙක්ඛාවසෙන ඤාණං පාකටං හොති. යථාහ:-තථා පග්ගහිතං චිත්තං සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛති උපෙක්ඛාවසෙන, පඤ්ඤාවසෙන පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, උපෙක්ඛාවසෙන නානත්තකිලෙසෙහි චිත්තං විමුච්චති විමොක්ඛවසෙන, පඤ්ඤාවසෙන පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති විමුත්තත්තා තෙ ධම්මා එකරසා හොන්ති, එකරසට්ඨෙන භාවනාති. තස්මා ඤාණකිච්චභූතා සම්පහංසනා පරියොසානන්ති වුත්තා.

ඉදානි පඨමජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණන්ති එත්‍ථ ගණනානුපුබ්බතා පඨමං, පඨමං උප්පන්නන්තිපි පඨමං. ආරම්මණූපනිජ්ඣානතො පච්චනීකජ්ඣාපනතො වා ඣානං, පඨවිමණ්ඩලං පන සකලට්ඨෙන පඨවිකසිණන්ති වුච්චති. තං නිස්සාය පටිලද්ධනිමිත්තම්පි පඨවිකසිණං, නිමිත්තෙන පටිලද්ධඣානම්පි. තත්‍ර ඉමස්මිං අත්‍ථෙ ඣානං පඨවිකසිණන්ති වෙදිතබ්බං, තං සන්ධාය වුත්තං පඨමජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණන්ති. එවං අධිගතෙ පන එතස්මිං තෙන යොගිනා වාලවෙධිනා විය සූදෙන විය ච ආකාරා පරිග්ගහෙතබ්බා. යථා හි සුකුසලො ධනුග්ගහො වාලවෙධාය කම්මං කුරුමානො යස්මිං වාරෙ වාලං විජ්ඣති, තස්මිං වාරෙ අක්කන්තපදානඤ්ච ධනුදණ්ඩස්ස ච ජියාය ච සරස්ස ච ආකාරං පරිග්ගණ්හෙය්‍ය එවං මෙ ඨිතෙන එවං ධනුදණ්ඩං එවං ජියං එවං සරං ගහෙත්වා වාලො විද්ධොති. සො තතො පට්ඨාය තථෙව තෙ ආකාරෙ සම්පාදෙන්තො

අවිරුද්ධෙත්වා වාළං විජ්ඣෙය්‍ය. එවමෙව යොගිනාපි ඉමං නාම මෙ භොජනං භුඤ්ජිත්වා එවරූපං පුග්ගලං සෙවමානෙන එවරූපෙ සෙනාසනෙ ඉමිනා නාම ඉරියාපථෙන ඉමස්මිං කාලෙ ඉදං අධිගතන්ති එතෙ භොජනසප්පායාදයො ආකාරා පරිග්ගහෙතබ්බා. එවං හි සො නට්ඨෙ වා තස්මිං තෙ ආකාරෙ සම්පාදෙත්වා පුන උප්පාදෙතුං අප්පගුණං වා පගුණීකරොන්තො පුනප්පුනං අප්පෙතුං සක්ඛිස්සති. යථා ච කුසලො සූදො භත්තාරං පරිවිසන්තො යං යං රුචියා භුඤ්ජති තං තං සල්ලක්ඛෙත්වා තතො පට්ඨාය තාදිසං යෙව උපනාමෙන්තො ලාභස්ස භාගී හොති, එවමයම්පි අධිගතක්ඛණෙ භොජනාදයො ආකාරෙ ගහෙත්වා තෙ සම්පාදෙන්තො පුනප්පුනං අප්පණාය ලාභී හොති. තස්මා තෙන වාළවෙධිනා විය සූදෙන විය ච ආකාරා පරිග්ගහෙතබ්බා. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා. “සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො සූදො රාජානං වා රාජමහාමත්තානං වා නානච්චයෙහි නානග්ගරසෙහි සූපෙහි පච්චුපට්ඨිතො අස්ස අම්බිලග්ගෙහිපි තිත්තකග්ගෙහිපි කටුකග්ගෙහිපි මධුරග්ගෙහිපි ඛාරිකෙහිපි අඛාරිකෙහිපි ලොණිකෙහිපි අලොණිකෙහිපි, ස ඛො සො භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො සූදො සකස්ස භත්තු නිමිත්තං උග්ගණ්හාති:-ඉදං වා මෙ අජ්ජ භත්තු සූපෙය්‍යං රුච්චති, ඉමස්ස වා අභිහරති, ඉමස්ස වා බහුං ගණ්හාති, ඉමස්ස වා වණ්ණං භාසති, අම්බිලග්ගං වා මෙ අජ්ජ භත්තු සූපෙය්‍යං රුච්චති, අම්බිලග්ගස්ස වා අභිහරති, අම්බිලග්ගස්ස වා බහුං ගණ්හාති, අම්බිලග්ගස්ස වා වණ්ණං භාසති-පෙ-අලොණිකස්ස වා වණ්ණං භාසතීති. ස ඛො සො භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො සූදො ලාභීචෙව හොති අච්ඡාදනස්ස, ලාභී වෙතනස්ස, ලාභී අභිහාරානං, තං කිස්ස හෙතු? තථාහි සො භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො සූදො සකස්ස භත්තු නිමිත්තං උග්ගණ්හාති, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ ඉධෙකච්චො පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො භික්ඛු කායෙ කායානුපස්සී විහරති-පෙ-වෙදනාසු චිත්තෙ-ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං, තස්ස ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සිනො විහරතො චිත්තං සමාධියති, උපක්කිලෙසා පහීයන්ති, සො තං නිමිත්තං උග්ගණ්හාති. ස ඛො සො භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො භික්ඛු ලාභී චෙව හොති දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරානං, ලාභී සතිසම්පජඤ්ඤස්ස, තං කිස්ස හෙතු? තථාහි සො භික්ඛවෙ පණ්ඩිතො වියත්තො කුසලො භික්ඛු සකස්ස චිත්තස්ස නිමිත්තං උග්ගණ්හාතී”ති[1] නිමිත්තග්ගහණෙන වස්ස පුන තෙ ආකාරෙ සම්පාදයතො අප්පණාමත්තමෙව ඉජ්ඣති න චිරට්ඨානං, චිරට්ඨානං පන සමාධිපරිපන්ථානං ධම්මානං සුවිසොධිතත්තා හොති යො හි භික්ඛු කාමාදීනවපච්චවෙක්ඛණාදීහි කාමච්ඡන්දං න සුට්ඨු වික්ඛම්භෙත්වා කායපස්සද්ධිවසෙන

1. සං-නි-මහාවග්ග-සති-සං.

කායදුට්ඨුල්ලං ච සුප්පටිප්පස්සද්ධං කත්වා ආරම්භධාතුමනසිකාරාදිවසෙන ථීනමිද්ධං ච සුට්ඨු පටිවිනොදෙත්වා සමථනිමිත්තමනසිකාරාදිවසෙන උද්ධච්චකුක්කුච්චං ච සුසමූහතං කත්වා අඤ්ඤෙපි සමාධිපරිපන්ථෙ ධම්මෙ ච සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජති, සො අවිසොධිතං ආසයං පවිට්ඨභමරො විය අසුද්ධං උය්‍යානං පවිට්ඨරාජා විය ච ඛිප්පමෙව නික්ඛමති. යො පන සමාධිපරිපන්ථෙ ධම්මෙ සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජති, සො සුවිසොධිතං ආසයං පවිට්ඨභමරො විය සුපරිසුද්ධං උය්‍යානං පවිට්ඨරාජා විය ච සකලම්පි දිවසභාගං අන්තොසමාපත්තියං යෙව හොති.

තෙනාහු පොරාණා.

කාමෙසු ඡන්දං පටිඝං විනොදයෙ
උද්ධච්ච මිද්ධං විචිකිච්ඡ පඤ්චමං,
විවෙක පාමොජ්ජ කරෙන චෙතසා
රාජාව සුද්ධන්ත ගතො තහිං රමෙති.

තස්මා චිරට්ඨිතිකාමෙන පාරිපන්ථිකධම්මෙ විසොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජිතබ්බං, චිත්තභාවනාවෙපුල්ලත්ථඤ්ච යථාලද්ධං පටිභාග නිමිත්තං වඩ්ඪෙතබ්බං, තස්ස ද්වෙ වඩ්ඪනා භූමියො:–උපචාරං වා අප්පණා වා, උපචාරං පත්වාපි හි තං වඩ්ඪෙතුං වට්ටති, අප්පණං පත්වාපි එකස්මිං පන ඨානෙ අවස්සං වඩ්ඪෙතබ්බං. තෙන වුත්තං:–යථාලද්ධං පටිභාගනිමිත්තං වඩ්ඪෙතබ්බන්ති. තත්‍රායං වඩ්ඪනානයො:–තෙන යොගිනා තං නිමිත්තං පත්තවඩ්ඪන පූවවඩ්ඪන භත්තවඩ්ඪන ලතාවඩ්ඪන දුස්සවඩ්ඪන යොගෙන අවඩ්ඪෙත්වා යථානාම කස්සකො කසිතබ්බට්ඨානං නඞ්ගලෙන පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡෙදබ්භන්තරෙ කසති, යථා වා පන භික්ඛූ සීමං බන්ධන්තා පඨමං නිමිත්තානි සල්ලක්ඛෙත්වා පච්ඡා බන්ධන්ති, එවමෙව තස්ස යථාලද්ධස්ස නිමිත්තස්ස අනුක්කමෙන එකඞ්ගුල ද්වඞ්ගුල තිවඞ්ගුල චතුරඞ්ගුල මත්තං මනසා පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා යථා පරිච්ඡෙදං වඩ්ඪෙතබ්බං, අපරිච්ඡින්දිත්වා පන න වඩ්ඪෙතබ්බං. තතො විදත්ථි රතන පමුඛපරිවෙණවිහාරසීමානං ගාම නිගමජනපදරජ්ජසමුද්දසීමානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන වඩ්ඪෙන්තෙන චක්කවාළපරිච්ඡෙදෙන වා තතො වාපි උත්තරිං පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. යථාහි හංසපොතකා පක්ඛානං උට්ඨිතකාලතො පට්ඨාය පරිත්තං පරිත්තං පදෙසං උප්පතන්තා පරිචයං කත්වා අනුක්කමෙන චන්දිමසූරියසන්තිකං ගච්ඡන්ති, එවමෙව භික්ඛු වුත්තනයෙන නිමිත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙන්තො යාව චක්කවාළපරිච්ඡෙදා තතො වා උත්තරිං වඩ්ඪෙති, අථස්ස තං නිමිත්තං වඩ්ඪිතවඩ්ඪිතට්ඨානෙ පථවියා උක්කූල විකූල නදීවිදුග්ගපබ්බතවිසමෙසු සඞ්කුසතසමබ්භාහතං වසභචම්මං විය හොති. තස්මිං පන නිමිත්තෙ පත්තපඨමජ්ඣානෙන ආදිකම්මිකෙන සමාපජ්ජනබහුලෙන භවිතබ්බං, න පච්චවෙක්ඛණබහුලෙන, පච්චවෙක්ඛණබහුලස්ස හි ඣානඞ්ගානි ථූලානි දුබ්බලානි හුත්වා

උපට්ඨහන්ති. අථස්ස තානි එවං උපට්ඨිතත්තා උපරි උස්සුක්කනාය පච්චයතං ආපජ්ජන්ති, සො අප්පගුණෙ ඣානෙ උස්සුක්කමානො පඨමජ්ඣානා ච පරිහායති, න ච සක්කොති දුතියං පාපුණිතුං. තෙනාහ භගවා. "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ ගාවී පබ්බතෙය්‍යා බාලා අබ්‍යත්තා අඛෙත්තඤ්ඤූ අකුසලා විසමෙ පබ්බතෙ චරිතුං, තස්සා එවමස්ස:-යන්නූනාහං අගතපුබ්බඤ්චෙව දිසං ගච්ඡෙය්‍යං, අඛාදිතපුබ්බානි චෙව තිණානි ඛාදෙය්‍යං, අපීතපුබ්බානි ච පානීයානි පිවෙය්‍යන්ති. සා පුරිමං පාදං න සුප්පතිට්ඨිතං පතිට්ඨාපෙත්වා පච්ඡිමං පාදං උද්ධරෙය්‍ය, සා න චෙව අගතපුබ්බං දිසං ගච්ඡෙය්‍ය, න ච අඛාදිතපුබ්බානි තිණානි ඛාදෙය්‍ය, න ච අපීතපුබ්බානි පානීයානි පිවෙය්‍ය, යස්මිඤ්චස්සා පදෙසෙ ඨිතාය එවමස්ස යන්නූනාහං අගතපුබ්බඤ්චෙව-පෙ-පිවෙය්‍යන්ති තඤ්ච පදෙසං න සොත්ථිනා පච්චාගච්ඡෙය්‍ය, තං කිස්ස හෙතු? තථාහි සා භික්ඛවෙ ගාවී පබ්බතෙය්‍යා බාලා අබ්‍යත්තා අඛෙත්තඤ්ඤූ අකුසලා විසමෙ පබ්බතෙ චරිතුං, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ ඉධෙකච්චො භික්ඛු බාලො අබ්‍යත්තො අඛෙත්තඤ්ඤූ අකුසලො විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, සො තං නිමිත්තං නාසෙවති න භාවෙති න බහුලීකරොති න ස්වාධිට්ඨිතං අධිට්ඨාති. තස්ස එවං හොති:-යන්නූනාහං විතක්කවිචාරානං වූපසමා-පෙ-දුතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යන්ති. සො න සක්කොති විතක්කවිචාරානං වූපසමා-පෙ-දුතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, තස්ස එවං හොති:-යන්නූනාහං විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යන්ති. සො න සක්කොති විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ භික්ඛු උභතො භට්ඨො, උභතො පරිහීනො, සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ සා ගාවී පබ්බතෙය්‍යා බාලා අබ්‍යත්තා අඛෙත්තඤ්ඤූ අකුසලා විසමෙ පබ්බතෙ චරිතු"න්ති. තස්මානෙන තස්මිංයෙව තාව පඨමජ්ඣානෙ පඤ්චහාකාරෙහි චිණ්ණවසිනා භවිතබ්බං. තත්‍රිමා පඤ්ච වසියො:-ආවජ්ජනවසී සමාපජ්ජනවසී අධිට්ඨානවසී වුට්ඨානවසී පච්චවෙක්ඛණවසීති. පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවදිච්ඡකං ආවජ්ජති ආවජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති ආවජ්ජනවසී. පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං-පෙ-සමාපජ්ජති සමාපජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති සමාපජ්ජනවසී, එවං සෙසාපි විත්ථාරෙතබ්බා. අයං පනෙත්ථ අත්ථප්පකාසනා:-පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය පඨමං විතක්කං ආවජ්ජයතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං විතක්කාරම්මණානෙව චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, තතො වෙ භවඞ්ගානි, තතො පුන විචාරාරම්මණං ආවජ්ජනං වුත්තනයෙනෙව ජවනානීති. එවං පඤ්චසු ඣානඞ්ගෙසු යදා නිරන්තරං චිත්තං පෙසෙතුං සක්කොති, අථස්ස ආවජ්ජනවසී සිද්ධා හොති. අයං පන මත්ථකප්පත්තා වසී භගවතො යමකපාටිහාරියෙ ලබ්භති; අඤ්ඤෙසං වා එවරූපෙ කාලෙ, ඉතො පරං සීඝතරං ආවජ්ජ

නවසී නාම නත්ථි. ආයස්මතො පන මහාමොග්ගල්ලානස්ස නන්දොපනන්දනාගරාජදමනෙ විය සීඝං සමාපජ්ජනසමත්ථතා සමාපජ්ජනවසී නාම. අච්ඡරාමත්තං වා දසච්ඡරාමත්තං වා ඛණං ඨපෙතුං සමත්ථතා අධිට්ඨානවසී නාම. තථෙව ලහුං වුට්ඨාතුං සමත්ථතා වුට්ඨානවසී නාම. තදුභයදස්සනත්ථං බුද්ධරක්ඛිතත්ථෙරස්ස වත්ථුං කථෙතුං වට්ටති, සො හායස්මා උපසම්පදාය අට්ඨවස්සිකො හුත්වා ථෙරම්බත්ථලෙ මහාරොහණගුත්තත්ථෙරස්ස ගිලානුපට්ඨානං ආගතානං තිංසමත්තානං ඉද්ධිමන්තසහස්සානං මජ්ඣෙ නිසින්නො ථෙරස්ස යාගුං පටිග්ගාහයමානං උපට්ඨාකනාගරාජානං ගහෙස්සාමීති ආකාසතො පක්ඛන්දන්තං සුපණ්ණරාජානං දිස්වා තාවදෙව පබ්බතං නිම්මිනිත්වා නාගරාජානං බාහාය ගහෙත්වා තත්ථ පාවිසි. සුපණ්ණරාජා පබ්බතෙ පහාරං දත්වා පලායි. මහාථෙරො ආහ:-සචෙ ආවුසො රක්ඛිතො නාභවිස්ස සබ්බෙව ගාරය්හා අස්සාමාති. පච්චවෙක්ඛණවසී පන ආවජ්ජනවසියායෙව වුත්තා. පච්චවෙක්ඛණජවනානෙව හි තත්ථ ආවජ්ජනානන්තරානීති. ඉමාසු පන පඤ්චසු වසීසු චිණ්ණවසිනා පගුණපඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය අයං සමාපත්ති ආසන්නනීවරණපච්චත්ථිකා විතක්කවිචාරානං ඔළාරිකත්තා අඞ්ගදුබ්බලාති ච තත්ථ දොසං දිස්වා දුතියජ්ඣානං සන්තතො මනසි කරිත්වා පඨමජ්ඣානෙ නිකන්තිං පරියාදාය දුතියාධිගමාය යොගො කාතබ්බො. අථස්ස යදා පඨමජ්ඣානා වුට්ඨාය සතස්ස සම්පජානස්ස ඣානඞ්ගානි පච්චවෙක්ඛතො විතක්කවිචාරා ඔළාරිකතො උපට්ඨහන්ති, පීතිසුඛඤ්ච චිත්තෙකග්ගතා ච සන්තතො උපට්ඨාති, තදාස්ස ඔළාරිකඞ්ගප්පහානාය සන්තඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං පඨවී පඨවීති පුනප්පුනං මනසි කරොතො ඉදානි දුතියජ්ඣානං උප්පජ්ජිස්සතීති භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා තදෙව පඨවිකසිණං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. තතො තස්මිංයෙව ආරම්මණෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, යෙසං අවසානෙ එකං රූපාවචරං දුතියජ්ඣානිකං, සෙසානි වුත්තප්පකාරානෙව කාමාවචරානීති. එත්තාවතා චෙස "විතක්ක විචාරානං වූපසමා අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී"ති එවමනෙන ද්වඞ්ගවිප්පහීණං තිවඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං දුතියජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණං.

තත්ථ විතක්කවිචාරානං වූපසමාති-විතක්කස්ස ච විචාරස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං වූපසමා සමතික්කමා, දුතියජ්ඣානක්ඛණෙ අපාතුභාවාති වුත්තං හොති, තත්ථ කිඤ්චාපි දුතියජ්ඣානෙ සබ්බෙපි පඨමජ්ඣානධම්මා න සන්ති, අඤ්ඤෙයෙව හි පඨමජ්ඣානෙ ඵස්සාදයො, අඤ්ඤෙ ඉධ, ඔළාරිකස්ස පන ඔළාරිකස්ස අඞ්ගස්ස සමතික්කමා පඨමජ්ඣානතො පරෙසං දුතියජ්ඣානාදීනං අධිගමො හොතීති දීප-

නාස්ස **විතක්කවිචාරානං වූපසමාති** එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අජ්ඣත්තන්ති**-ඉධ නියකජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං, විභඞ්ගෙ පන **අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති** එත්තකමෙව වුත්තං, යස්මා ච නියකජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ ජාතං අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තන්ති අයමෙත්ථ අත්ථො. **සම්පසාදනන්ති**-සම්පසාදනං වුච්චති සද්ධා, සම්පසාදනයොගතො ඣානම්පි සම්පසාදනං, නීලවණ්ණයොගතො නීලං වත්ථං විය, යස්මා වා තං ඣානං සම්පසාදනසමන්නාගතත්තා විතක්කවිචාරක්ඛොභවූපසමනෙන ච චෙතො සම්පසාදයති, තස්මාපි සම්පසාදනන්ති වුත්තං, ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිකප්පෙ සම්පසාදනං චෙතසොති එවං පදසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො, පුරිමස්මිං පන අත්ථවිකප්පෙ චෙතසොති එතං එකොදිභාවෙන සද්ධිං යොජෙතබ්බං. තත්‍රායං අත්ථයොජනා:-එකො උදෙතීති එකොදි, විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරූළ්හත්තා අග්ගො සෙට්ඨො හුත්වා උදෙතීති අත්ථො, සෙට්ඨොපි හි ලොකෙ එකොති වුච්චති, විතක්කවිචාරවිරහිතො වා එකො අසහායො හුත්වා තිපි වත්තුං වට්ටති.[1] අථවා:-සම්පයුත්තධම්මෙ උදායතීති උදි, උට්ඨාපෙතීති අත්ථො, සෙට්ඨට්ඨෙන එකො ච සො උදී චාති එකොදී, සමාධිස්සෙතං අධිවචනං, ඉති ඉමං එකොදිං භාවෙති වඩ්ඪෙතීති ඉදං දුතියජ්ඣානං එකොදිභාවං, සො පනායං එකොදි යස්මා චෙතසො න සත්තස්ස න ජීවස්ස, තස්මා එතං චෙතසො එකොදිභාවන්ති වුත්තං, නනු චායං සද්ධා පඨමජ්ඣානෙපි අත්ථි, අයඤ්ච එකොදි නාමකො සමාධි, අථ කස්මා ඉදමෙව සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවඤ්චාති වුත්තන්ති? වුච්චතෙ:-අදුඤ්හි පඨමජ්ඣානං විතක්කවිචාරක්ඛොභෙන වීචිතරඞ්ගසමාකුලමිව ජලං න සුප්පසන්නං හොති, තස්මා සතියාපි සද්ධාය සම්පසාදනන්ති න වුත්තං, න සුප්පසන්නත්තා යෙව චෙත්ථ සමාධිපි න සුට්ඨු පාකටො, තස්මා එකොදිභාවන්තිපි න වුත්තං, ඉමස්මිං පන ඣානෙ විතක්කවිචාරපලිබොධාභාවෙන ලද්ධොකාසා බලවතී සද්ධා බලවසද්ධාසහායපටිලාභෙනෙව සමාධිපි පාකටො, තස්මා ඉදමෙව එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, විභඞ්ගෙ පන "සම්පසාදනන්ති යා සද්ධා සද්දහනා ඔකප්පනා අභිප්පසාදො, චෙතසො එකොදිභාවන්ති යා චිත්තස්ස ඨිති-පෙ-සම්මා සමාධී"ති එත්තකමෙව වුත්තං. එවං වුත්තෙන පනෙතෙන සද්ධිං අයං අත්ථවණ්ණනා යථා න විරුජ්ඣති අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති චෙව සමෙති ච එවං වෙදිතබ්බා.

අවිතක්කං අවිචාරන්ති-භාවනාය පහීනත්තා එතස්මිං එතස්ස වා විතක්කො නත්ථීති අවිතක්කං, ඉමිනාව නයෙන අවිචාරං, විභඞ්ගෙපි වුත්තං. "ඉති අයඤ්ච විතක්කො අයඤ්ච විචාරො සන්තා හොන්ති සමිතා වූපසන්තා අත්ථඞ්ගතා අබ්භත්ථඞ්ගතා අප්පිතා ව්‍යප්පිතා සොසිතා විසොසිතා ව්‍යන්තීකතා, තෙන වුච්චති:-අවිතක්කං අවි

1, සී. II. ඉතිපිවට්ටති.

චාරං"ති. එත්ථාහ:-නනු ච විතක්කවිචාරානං වූපසමාති ඉමිනාපි අයමත්ථො සිද්ධො, අථ කස්මා පුන වුත්තං අවිතක්කං අවිචාරන්ති? වුච්චතෙ:-එවමෙතං සිද්ධොවායමත්ථො, න පනෙතං තදත්ථදීපකං, නනු අවොචුම්හ ඔළාරිකස්ස පන ඔළාරිකස්ස අඞ්ගස්ස සමතික්කමා පඨමජ්ඣානතො පරෙසං දුතියජ්ඣානාදීනං සමධිගමො හොතීති දීපනත්ථං විතක්කවිචාරානං වූපසමාති එවං වුත්තන්ති, අපිච:-විතක්කවිචාරානං වූපසමා ඉදං සම්පසාදනං න කිලෙසකාලුස්සියස්ස, විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමා එකොදිභාවං, න උපචාරජ්ඣානමිව නීවරණප්පහාණා, න පඨමජ්ඣානමිව ච අඞ්ගපාතුභාවාති, එවං සම්පසාදනඑකොදිභාවානං හෙතුපරිදීපකමිදං වචනං, තථා විතක්කවිචාරානං වූපසමා ඉදං අවිතක්කං අවිචාරං න තතියචතුත්ථජ්ඣානානි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි විය ච අභාවාති එවං අවිතක්කඅවිචාරභාවස්ස හෙතුපරිදීපකඤ්ච, න විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකං, විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකමෙව පන අවිතක්කං අවිචාරන්ති ඉදං වචනං, තස්මා පුරිමං වත්වාපි පුන වත්තබ්බමෙවාති. සමාධිජන්ති-පඨමජ්ඣානසමාධිතො සම්පයුත්තසමාධිතො වා ජාතන්ති අත්ථො, තත්ථ කිඤ්චාපි පඨමම්පි සම්පයුත්තසමාධිතො ජාතං, අථ ඛො අයමෙව සමාධි සමාධීති වත්තබ්බතං අරහති, විතක්කවිචාරක්ඛොභවිරහෙන අතිවිය අචලත්තා සුප්පසන්නත්තා ච, තස්මා ඉමස්ස වණ්ණභණනත්ථං ඉදමෙව සමාධිජන්ති වුත්තං. පීතිසුඛන්ති ඉදං වුත්තනයමෙව.

දුතියන්ති-ගණනානුපුබ්බතා දුතියං, දුතියං උප්පන්නන්තිපි දුතියංති. ඉදං දුතියං සමාපජ්ජතීතිපි දුතියං, යං පන වුත්තං "ද්වඞ්ගවිප්පහීණං තිවඞ්ගසමන්නාගත"න්ති. තත්ථ විතක්කවිචාරානං පහාණවසෙන ද්වඞ්ගවිප්පහීණතා වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමජ්ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙ නීවරණානි පහීයන්ති, න තථා ඉමස්ස විතක්කවිචාරා. අප්පණාක්ඛණෙයෙව පනෙතං විනා තෙහි උප්පජ්ජති, තෙනස්ස තෙ පහාණඞ්ගන්ති වුච්චන්ති. පීති සුඛං චිත්තෙකග්ගතාති ඉමෙසං පන තිණ්ණං උප්පත්තිවසෙන තිවඞ්ගසමන්නාගතතා වෙදිතබ්බා, තස්මා යං හි විභඞ්ගෙ:-ඣානන්ති **සම්පසාදො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා**ති වුත්තං, තං සපරික්ඛාරං ඣානං දස්සෙතුං පරියායෙන වුත්තං. ඨපෙත්වා පන සම්පසාදනං නිප්පරියායෙන උපනිජ්ඣානලක්ඛණප්පත්තානං අඞ්ගානං වසෙන තිවඞ්ගිකමෙවෙතං හොති. යථාහ:-"කතමං තස්මිං සමයෙ තිවඞ්ගිකං ඣානං හොති, පීතිසුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා"ති[1]-සෙසං පඨමජ්ඣානෙ වුත්තනයමෙව.

එවං අධිගතෙ පන තස්මිම්පි වුත්තනයෙනෙව පඤ්චහාකාරෙහි චිණ්ණවසිනා හුත්වා පගුණදුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය අයං සමාපත්ති ආසන්නවිතක්කවිචාරපච්චත්ථිකා, යදෙව තත්ථ පීතිගතං චෙතසො

---

1. අභි-ධම්මසඞ්ගණී.

උබ්බිල්ලාවිතං, එතෙනෙතං ඔළාරිකං අක්ඛායතීති වුත්තාය පීතියා ඔළාරිකත්තා අඞ්ගදුබ්බලතාය ච තත්‍ථ දොසං දිස්වා තතියජ්ඣානං සන්තතො මනසි කරිත්වා දුතියජ්ඣානෙ නිකන්තිං පරියාදාය තතියාධිගමාය යොගො කාතබ්බො. අථස්ස යදා දුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය සතස්ස සම්පජානස්ස ඣානඞ්ගානි පච්චවෙක්ඛතො පීති ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, සුඛඤ්චෙව එකග්ගතා ච සන්තතො උපට්ඨාති, තදාස්ස ඔළාරිකඞ්ගප්පහාණාය සන්තඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං පඨවී පඨවීති පුනප්පුනං මනසිකරොතො ඉදානි තතියජ්ඣානං උප්පජ්ජිස්සතීති භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා තදෙව පඨවිකසිණං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. තතො තස්මිංයෙවාරම්මණෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, යෙසං අවසානෙ එකං රූපාවචරං තතියජ්ඣානිකං, සෙසානි වුත්තනයෙනෙව කාමාවචරානීති. එත්තාවතා ච පනෙස "පීතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො ච සම්පජානො සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති යන්තං අරියා ආචික්ඛන්ති උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරීති තතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී"ති[a] එවමනෙන එකඞ්ගවිප්පහීනං ද්වඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං තතියජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණං.

තත්‍ථ-**පීතියාච විරාගාති**-විරාගො නාම වුත්තප්පකාරාය පීතියා ජිගුච්ඡනං වා සමතික්කමො වා, උභින්නං පන අන්තරා චසද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, සො වූපසමං වා සම්පිණ්ඩෙති විතක්කවිචාරානං වූපසමං වා, තත්‍ථ යදා වූපසමමෙව සම්පිණ්ඩෙති, තදා පීතියා විරාගා ච කිඤ්ච භීය්‍යො වූපසමාචාති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. ඉමිස්සා ච යොජනාය විරාගො ජිගුච්ඡනත්ථො හොති, තස්මා පීතියා ජිගුච්ඡනාච වූපසමාචාති[1] අයමත්ථො දට්ඨබ්බො, යදා පන විතක්කවිචාරානං වූපසමං සම්පිණ්ඩෙති, තදා පීතියාච විරාගා කිඤ්ච භීය්‍යො විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා, ඉමිස්සාච යොජනාය විරාගො සමතික්කමනත්ථො හොති, තස්මා පීතියාච සමතික්කමා විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති අයමත්ථො දට්ඨබ්බො. කාමඤ්චෙතෙ විතක්කවිචාරා දුතියජ්ඣානෙයෙව වූපසන්තා, ඉමස්ස පන ඣානස්ස මග්ගපරිදීපනත්ථං වණ්ණභණනත්ථඤ්චෙතං වුත්තං. විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති හි වුත්තෙ ඉදං පඤ්ඤායති:-නූන විතක්කවිචාරවූපසමො[2] මග්ගො ඉමස්ස ඣානස්සාති, යථාච තතියෙ අරියමග්ගෙ අප්පහීනානම්පි සක්කායදිට්ඨාදීනං පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පහානාති එවං පහානං වුච්චමානං වණ්ණභණනං හොති තදධිගමාය උස්සුක්කානං උස්සාහජනකං, එවමෙව ඉධ අවූපසන්තානම්පි

1. සී. II. සමතික්කමාචාති.
2. සී. II. III. නූනවිතක්කවිචාරානංවූපසමො.

a. අභි-ඣානවිභඞ්ගො.

විතක්කවිචාරානං වූපසමො වුච්චමානො වණ්ණභණනං හොති, තෙනායමත්ථො වුත්තො-පීතියාච සමතික්කමා විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති.

උපෙක්ඛකො ච විහරතීති-එත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා, සමං පස්සති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති අත්ථො, තාය විසදාය විපුලාය ථාමගතාය සමන්නාගතත්තා තතියජ්ඣානසමඞ්ගී උපෙක්ඛකොති වුච්චති, උපෙක්ඛා පන දසවිධා හොති:-ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා විරියුපෙක්ඛා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වෙදනුපෙක්ඛා විපස්සනුපෙක්ඛා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ඣානුපෙක්ඛා පාරිසුද්ධුපෙක්ඛාති. තත්ථ යා "ඉධ ඛීණාසවො භික්ඛු චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව සුමනො හොති න දුම්මනො උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො"ති[a] එවමාගතා ඛීණාසවස්ස ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨානිට්ඨඡළාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවා ‘විජහනාකාරභූතා උපෙක්ඛා අයං ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා නාම. යා පන "උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී"ති[b]-එවමාගතා සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා අයං බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා නාම. යා "උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙති විවෙකනිස්සිත"න්ති[c] එවමාගතා සහජාතධම්මානං මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා අයං බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා නාම. යා පන "කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකරොතී"ති[d] එවමාගතා අනච්චාරද්ධනාතිසිථිලවිරියසඞ්ඛාතා උපෙක්ඛා, අයං විරියුපෙක්ඛා නාම. යා "කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති, අට්ඨසඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්තී"ති[e] එවමාගතා නීවරණාදිපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා[1] ගහණෙ මජ්ඣත්තභූතා උපෙක්ඛා අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා නාම. යා පන "යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගත"න්ති[f] එවමාගතා අදුක්ඛමසුඛසඤ්ඤිතා උපෙක්ඛා අයං වෙදනුපෙක්ඛා නාම. යා "යදත්ථි යං භූතං තං පජහති උපෙක්ඛං පටිලභතී"ති[g] එවමාගතා විචිනනෙ මජ්ඣත්තභූතා උපෙක්ඛා අයං විපස්සනුපෙක්ඛා නාම. යා පන ඡන්දාදීසු යෙවාපනකෙසු ආගතා සහජාතානං සමවාහිතභූතා උපෙක්ඛා, අයං තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා නාම. යා **උපෙක්ඛකොච විහරතීති** එවමාගතා අග්ගසුඛෙපි තස්මිං අපක්ඛපාතජනනී උපෙක්ඛා, අයං ඣානුපෙක්ඛා නාම. යා පන **උපෙක්ඛාසති පාරිසුද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානන්ති** එවමාගතා සබ්බපච්චනීකපරිසුද්ධා පච්චනීකවූපසමනෙපි අව්‍යාපාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා නාම.

---

a. දීඝනි-සඞ්ගීතිසුත්ත. b. දීඝනි-සබ්බාසව. c අං-නි-එකක.
d. සං-නි-මහාවග්ග. e. පටිසම්භිද. f. අභි-ධම්මසඞ්ගණී.
g. සං-නි-මහාවග්ග. 1. සී. II. සන්තිට්ඨනා.

තත්‍ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා ච බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා ච බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා ච තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ච ඣානුපෙක්ඛා ච පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා ච අත්‍ථතො එකා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ච හොති, තෙන තෙන අවත්‍ථාභෙදෙන පනස්සා අයං භෙදො:-එකස්සාපි සතො සත්තස්ස කුමාරයුවථෙරසෙනාපතිරාජාදිවසෙන භෙදො විය, තස්මා තාසු යත්‍ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා, න තත්‍ථ බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛාදයො, යත්‍ථ වා පන බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා, න තත්‍ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාදයො හොන්තීති වෙදිතබ්බා; යථා චෙතාසං අත්‍ථතො එකීභාවො, එවං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනුපෙක්ඛානම්පි, පඤ්ඤා එව හි සා කිච්චවසෙන ද්විධා භින්නා, යථා හි පුරිසස්ස සායං ගෙහං පවිට්ඨං සප්පං අජපදදණ්ඩං ගහෙත්‍වා පරියෙසමානස්ස තං ථුසකොට්ඨකෙ නිපන්නං දිස්වා සප්පො නු ඛො නොති අවලොකෙන්තස්ස සොවත්ථිකත්තයං දිස්වා නිබ්බෙමතිකස්ස සප්පො න සප්පොති විචිනනෙ මජ්ඣත්තතා හොති, එවමෙවං යා ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤාණෙන ලක්ඛණත්තයෙ දිට්ඨෙ සඞ්ඛාරානං අනිච්චභාවාදිවිචිනනෙ මජ්ඣත්තතා උප්පජ්ජති, අයං විපස්සනුපෙක්ඛා, යථා පන තස්ස පුරිසස්ස අජපදෙන දණ්ඩෙන ගාළ්හං සප්පං ගහෙත්‍වා කින්නාහං ඉමං සප්පං අවිහෙඨෙන්තො අත්තානඤ්ච ඉමිනා අඩංසාපෙන්තො මුඤ්චෙය්‍යන්ති මුඤ්චනාකාරමෙව පරියෙසතො ගහණෙ මජ්ඣත්තතා හොති. එවමෙව යා ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ආදිත්තෙ විය තයො භවෙ පස්සතො සඞ්ඛාරග්ගහණෙ මජ්ඣත්තතා, අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, ඉති විපස්සනුපෙක්ඛාය සිද්ධාය සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාපි සිද්ධා ච හොති, ඉමිනා පනෙසා විචිනනග්ගහණෙසු මජ්ඣත්තතාසඞ්ඛාතෙන කිච්චෙන ද්විධා භින්නාති. විරියුපෙක්ඛා පන වෙදනුපෙක්ඛා ච අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච අවසෙසාහි ච අත්‍ථතො භින්නා එවාති. ඉති ඉමාසු උපෙක්ඛාසු ඣානුපෙක්ඛා ඉධ අධිප්පෙතා, සා මජ්ඣත්තලක්ඛණා, අනාභොගරසා අව්‍යාපාරපච්චුපට්ඨානා පීතිවිරාගපදට්ඨානාති. එත්‍ථාහ:-නනු චායං අත්‍ථතො තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ච හොති සා ච පඨමදුතියජ්ඣානෙසුපි අත්‍ථි, තස්මා තත්‍රාපි උපෙක්ඛකො ච විහරතීති එවමයං වත්තබ්බා සියා සා කස්මා න වුත්තාති? අපරිව්‍යත්තකිච්චතො. අපරිව්‍යත්තං හි තස්සා තත්‍ථ කිච්චං, විතක්කාදීහි අභිභූතත්තා, ඉධ පනායං විතක්කවිචාරපීතීහි අනභිභූතත්තා උක්ඛිත්තසිරා විය හුත්‍වා පරිව්‍යත්තකිච්චා ජාතා, තස්මා වුත්තාති. නිට්ඨිතා "උපෙක්ඛකො ච විහරතී"ති එතස්ස සබ්බසො අත්‍ථවණ්ණනා.

ඉදානි සතො ච සම්පජානොති-එත්‍ථ සරතීති සතො, සම්පජානාතීති සම්පජානො, පුග්ගලෙන සති ච සම්පජඤ්ඤඤ්ච වුත්තං. තත්‍ථ සරණලක්ඛණා සති, අපම්මුස්සනරසා, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා; අසම්මොහලක්ඛණං සම්පජඤ්ඤං, තීරණරසං, පවිචයපච්චුපට්ඨානං. තත්‍ථ කිඤ්චාපි ඉදං සතිසම්පජඤ්ඤං පුරිමජ්ඣානෙසුපි අත්‍ථි. මුට්ඨස්සතිස්ස හි අසම්පජානස්ස උපචාරමත්තම්පි න සම්පජ්ජති, පගෙව

අප්පණා. ඔළාරිකත්තා පන තෙසං ඣානානං භූමියං විය පුරිසස්ස චිත්තස්ස ගති සුඛා හොති. අබ්‍යත්තං තත්ථ සතිසම්පජඤ්ඤකිච්චං. ඔළාරිකඞ්ගප්පහානෙන පන සුඛුමත්තා ඉමස්ස ඣානස්ස, පුරිසස්ස ඛුරධාරායං විය සතිසම්පජඤ්ඤකිච්චපරිග්ගහිතා එව චිත්තස්ස ගති ඉච්ඡිතබ්බාති ඉධෙව වුත්තං. කිඤ්ච භිය්‍යො? යථා ධෙනුපගො වච්ඡො ධෙනුතො අපනීතො අරක්ඛියමානො පුනදෙව ධෙනුං උපගච්ඡති, එවමිදං තතියජ්ඣානසුඛං පීතිතො අපනීතං තං සතිසම්පජඤ්ඤාරක්ඛෙන අරක්ඛියමානං පුන දෙව පීතිං උපගච්ඡෙය්‍ය, පීතිසම්පයුත්තමෙව සියා. සුඛෙ චාපි සත්තා සාරජ්ජන්ති, ඉදඤ්ච අතිමධුරං සුඛං, තතොපරං සුඛාභාවා, සතිසම්පජඤ්ඤානුභාවෙන පනෙත්ථ සුඛෙ අසාරජ්ජනා හොති නො අඤ්ඤථාති. ඉමම්පි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං ඉදං ඉධෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදානි "සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතී"ති එත්ථ කිඤ්චාපි තතියජ්ඣානසමඞ්ගිනො සුඛපටිසංවෙදනාභොගො නත්ථි, එවං සන්තෙපි යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං සුඛං, යං වා තං නාමකායසම්පයුත්තං සුඛං, තං සමුට්ඨානෙනස්ස යස්මා අතිපණීතෙන රූපෙන රූපකායො ඵුටො. යස්ස ඵුට්ඨත්තා ඣානා වුට්ඨිතොපි සුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්තො සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතීති ආහ.

ඉදානි "යන්තං අරියා ආචික්ඛන්ති උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී"ති එත්ථ යං ඣානහෙතු යං ඣානකාරණා තං තතියජ්ඣානසමඞ්ගිපුග්ගලං බුද්ධාදයො අරියා ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්ති පඤ්ඤපෙන්ති පට්ඨපෙන්ති විවරන්ති විභජන්ති උත්තානී කරොන්ති පකාසෙන්ති පසංසන්තීති අධිප්පායො. කින්ති? උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරීති. තං තතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. කස්මා පන තං තෙ එවං පසංසන්තීති? පසංසාරහතො. අයං හි යස්මා අතිමධුරසුඛෙ සුඛපාරමිප්පත්තෙපි තතියජ්ඣානෙ උපෙක්ඛකො, න තත්ථ සුඛාභිසඞ්ගෙන ආකඩ්ඪියති. යථාච පීති න උප්පජ්ජති එවං උපට්ඨිතසතිතාය සතිමා. යස්මා ච අරියකන්තං අරියජනසෙවිතමෙව ච අසංකිලිට්ඨං සුඛං නාමකායෙන පටිසංවෙදෙති, තස්මා පසංසාරහො, ඉති පසංසාරහතො තං අරියා තෙ එවං පසංසාහෙතුභූතෙ ගුණෙ පකාසෙන්තා උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරීති එවං පසංසන්තීති වෙදිතබ්බං. තතියන්ති-ගණනානුපුබ්බතා තතියං, ඉදං තතියං සමාපජ්ජතීතිපි තතියං. යං පන වුත්තං "එකඞ්ගවිප්පහීනං දුවඞ්ගසමන්නාගතං"ති එත්ථ පීතියා පහාණවසෙන එකඞ්ගවිප්පහීණතා වෙදිතබ්බා. යා පනෙසා දුතියජ්ඣානස්ස විතක්කවිචාරා විය අප්පණාක්ඛණෙයෙව පහීයති, තෙනස්සා සා පහාණඞ්ගන්ති වුච්චති. සුඛං චිත්තෙකග්ගතාති ඉමෙසං පන ද්වින්නං උප්පත්තිවසෙන දුවඞ්ගසමන්නාගතතා වෙදිතබ්බා. තස්මා යං

විභඞ්ගෙ "ඣානන්ති උපෙක්ඛාසතිසම්පජඤ්ඤං සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා"ති වුත්තං, තං සපරික්ඛාරං ඣානං දස්සෙතුං පරියායෙන වුත්තං, ඨපෙත්වා පන උපෙක්ඛාසතිසම්පජඤ්ඤානි නිප්පරියායෙන උපනිජ්ඣානලක්ඛණප්පත්තානං අඞ්ගානං වසෙන දුවඞ්ගිකමෙවෙතං හොති. යථාහ:-"කතමං තස්මිං සමයෙ දුවඞ්ගිකං ඣානං හොති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා"ති. සෙසං පඨමජ්ඣානෙ වුත්තනයමෙව.

එවං අධිගතෙ පන තස්මිම්පි වුත්තනයෙනෙව පඤ්චහාකාරෙහි චිණ්ණවසිනා හුත්වා පගුණතතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය අයං සමාපත්ති ආසන්නපීතිපච්චත්ථිකා යදෙව තත්ථ සුඛමිති චෙතසො ආභොගො එතෙනෙතං ඔළාරිකමක්ඛායතීති එවං වුත්තස්ස සුඛස්ස ඔළාරිකත්තා අඞ්ගදුබ්බලාති ච තත්ථ දොසං දිස්වා චතුත්ථජ්ඣානං සන්තතො මනසිකරිත්වා තතියජ්ඣානෙ නිකන්තිං[1] පරියාදාය චතුත්ථාධිගමාය යොගො කාතබ්බො. අථස්ස යදා තතියතො වුට්ඨාය සතස්ස සම්පජානස්ස ඣානඞ්ගානි පච්චවෙක්ඛතො චෙතසිකසොමනස්සසඞ්ඛාතං සුඛං ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, උපෙක්ඛාවෙදනා චෙව චිත්තෙකග්ගතා ච සන්තතො උපට්ඨාති, තදස්ස ඔළාරිකඞ්ගප්පහානාය සන්තඅඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං පඨවී පඨවීති පුනප්පුනං මනසිකරොතො ඉදානි චතුත්ථජ්ඣානං උප්පජ්ජිස්සතීති භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා තදෙව පඨවිකසිණං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තතො තස්මිඤ්ඤෙවාරම්මණෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, යෙසං අවසානෙ එකං රූපාවචරං චතුත්ථජ්ඣානිකං, සෙසානි වුත්තප්පකාරානෙව කාමාවචරානි. අයං පන විසෙසො:-යස්මා සුඛා වෙදනා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො න හොති, චතුත්ථජ්ඣානෙ ච අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය උප්පජ්ජිතබ්බං, තස්මා තානි උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානි හොන්ති. උපෙක්ඛාසම්පයුත්තත්තා යෙව චෙත්ථ පීති පරිහායතීති. එත්තාවතා චෙස සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා අදුක්ඛං අසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති.[a] එවමනෙන එකඞ්ගවිප්පහීණං දුවඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං චතුත්ථජ්ඣානං අධිගතං හොති පඨවිකසිණං.

තත්ථ "සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා"ති-කායිකසුඛස්ස ච කායිකදුක්ඛස්ස ච පහානා "පුබ්බෙවා"ති-තඤ්ච ඛො පුබ්බෙව, න චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙ. "සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා"ති-චෙතසිකසුඛස්ස චෙතසිකදුක්ඛස්ස චාති ඉමෙසම්පි ද්වින්නං පුබ්බෙව අත්ථඞ්ගමා පහානා ඉච්චෙව වුත්තං හොති, කදා පන නෙසං පහානං හොති? චතුන්නං ඣානානං උපචාරක්ඛණෙ. සොමනස්සං හි

1. සී. II. නිකන්තිං.

a. අභි-ඣානවිභඞ්ග.

චතුත්ථජ්ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පහීයති. දුක්ඛදොමනස්සසුඛානි පඨමදුතියතතියජ්ඣානානං උපචාරක්ඛණෙසු, එවමෙතෙසං පහානක්කමෙන අවුත්තානං ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ පන ඉන්ද්‍රියානං උද්දෙසක්කමෙනෙව ඉධාපි වුත්තානං සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සානං පහානං වෙදිතබ්බං, යදි පනෙතානි තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පහීයන්ති, අථ කස්මා "කත්ථ චුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති? ඉධ භික්ඛවේ භික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති, කත්ථ චුප්පන්නං දොමනස්සින්ද්‍රියං-පෙ-සුඛින්ද්‍රියං -පෙ-සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති. ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු සුඛස්ස ච පහානා-පෙ-චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුප්පන්නං සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣතී"ති[a] එවං ඣානෙස්වෙව නිරොධො වුත්තොති? අතිසයනිරොධත්තා. අතිසය නිරොධො හි නෙසං පඨමජ්ඣානාදීසු, න නිරොධොයෙව. නිරොධො යෙව පන උපචාරක්ඛණෙ නාතිසයනිරොධො, තථාහි නානාවජ්ජනෙ පඨමජ්ඣානූපචාරෙ නිරුද්ධස්සාපි දුක්ඛින්ද්‍රියස්ස ඩංසමකසාදි සම්ඵස්සෙන වා විසමාසනුපතාපෙන වා සියා උප්පත්ති, නත්වෙව අන්තො අප්පනායං. උපචාරෙ වා නිරුද්ධම්පෙතං න සුට්ඨු නිරුද්ධං හොති පටිපක්ඛෙන අවිහතත්තා, අන්තො අප්පනායං පන පීති ඵරණෙන සබ්බො කායො සුඛොක්කන්තො හොති. සුඛොක්කන්ත කායස්ස ච සුට්ඨු නිරුද්ධං හොති දුක්ඛින්ද්‍රියං පටිපක්ඛෙන විහතත්තා, නානාවජ්ජනෙයෙව ච දුතියජ්ඣානුපචාරෙ පහීනස්ස දොමනස්සින්ද්‍රියස්ස යස්මා එතං විතක්කවිචාරපච්චයෙපි කායකිලමථෙ චිත්තුප ඝාතෙ ච සති උප්පජ්ජති, විතක්කවිචාරාභාවෙ නෙව උප්පජ්ජති, යත්ථ පන උප්පජ්ජති තත්ථ විතක්කවිචාරාභාවෙ අප්පහීනා එව ච දුතියජ්ඣානුපචාරෙ විතක්කවිචාරාති. තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති නත්වෙව දුතියජ්ඣානෙ පහීනපච්චයත්තා. තථා තතියජ්ඣානුපචාරෙ පහීනස්සාපි සුඛින්ද්‍රියස්ස පීතිසමුට්ඨානපණීත රූපඵුටකායස්ස සියා උප්පත්ති, නත්වෙව තතියජ්ඣානෙ. තතියජ්ඣානෙ හි සුඛස්ස පච්චය භූතා පීති සබ්බසො නිරුජ්ඣති.[1] තථා චතුත්ථජ්ඣානුපචාරෙ පහීනස්සාපි සොමනස්සින්ද්‍රියස්ස ආසන්නත්තා අප්පනාප්පත්තාය උපෙක්ඛාය අභාවෙන සම්මා අනතික්කන්තත්තා ච සියා උප්පත්ති, නත්වෙව චතුත්ථජ්ඣානෙ. තස්මා යෙව ච එත්ථුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣතීති තත්ථ තත්ථ අපරිසෙසග්ගහණං කතන්ති එත්ථාහ:-අථෙවං තස්ස තස්ස ඣානස්සුපචාරෙ පහීනාපි එතා වෙදනා ඉධ කස්මා සමාහටාති? සුඛග්ගහණත්ථං. යා හි අයං "අදුක්ඛමසුඛං"ති එත්ථ අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා වුත්තා සා සුඛුමා දුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න සක්කා සුඛෙන ගහෙතුං, තස්මා යථා නාම දුට්ඨස්ස යථා තථා වා උපසඞ්ක

1. සී. I. නිරුජ්ඣති.

a. අභි-ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ග.

මිත්වා ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යස්ස ගොණස්ස ගහණත්ථං ගොපො එකස්මිං වජෙ සබ්බා ගාවො සමාහරති, අථෙකෙකං නීහරන්තො පටිපාටියා ආගතං අයං සො ගණ්හථ තන්ති තම්පි ගාහයති, එවමෙව භගවා සුඛගහණත්ථං සබ්බා එතා සමාහරි. එවං හි සමාහටා එතා දස්සෙත්වා යං නෙව සුඛං න දුක්ඛං න සොමනස්සං න දොමනස්සං, අයං අදුක්ඛමසුඛා වෙදනාති සක්කා හොති එසා ගාහයිතුං. අපිච:- අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා පච්චයදස්සනත්ථඤ්චාපි එතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. සුඛදුක්ඛප්පහාණාදයො හි තස්සා පච්චයා, යථාහ:-"චත්තාරො ඛො ආවුසො පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා, ඉධ ආවුසො භික්ඛු සුඛස්ස ච පහාණා-පෙ-චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, ඉමෙ ඛො ආවුසො චත්තාරො පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියාති. යථා වා අඤ්ඤත්ථ පහීණාපි සක්කායදිට්ඨිආදයො තතියමග්ගස්ස වණ්ණභණනත්ථං තත්ථ පහීණාති වුත්තා, එවං වණ්ණභණනත්ථම්පෙතස්ස ඣානස්සෙතා ඉධ වුත්තාති වෙදිතබ්බා. පච්චයඝාතෙන වා එත්ථ රාගදොසානං අතිදූරභාවං දස්සෙතුම්පෙතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එතාසු හි සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්ස දොමනස්සං දොසස්ස, සුඛාදිඝාතෙන ච සප්පච්චයා රාගදොසා හතාති අතිදූරෙ හොන්තීති. අදුක්ඛමසුඛන්ති-දුක්ඛාභාවෙන අදුක්ඛං, සුඛාභාවෙන අසුඛං, එතෙනෙත්ථ දුක්ඛසුඛපටිපක්ඛභූතං තතියවෙදනං දීපෙති, න දුක්ඛසුඛාභාවමත්තං, තතිය වෙදනා නාම:-අදුක්ඛමසුඛා, උපෙක්ඛාතිපි වුච්චති. සා ඉට්ඨානිට්ඨවිපරීතානුභවනලක්ඛණා, මජ්ඣත්තරසා, අවිභූතපච්චුපට්ඨානා සුඛදුක්ඛනිරොධපදට්ඨානාති[1] වෙදිතබ්බා. උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති උපෙක්ඛාය ජනිතසතියා පාරිසුද්ධිං, ඉමස්මිං හි ඣානෙ සුපරිසුද්ධා සති, යා ච තස්සා සතියා පාරිසුද්ධි සා උපෙක්ඛාය කතා න අඤ්ඤෙන, තස්මා එතං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති වුච්චති. විභඞ්ගෙපි වුත්තං:- අයං සති ඉමාය උපෙක්ඛාය විසදා හොති පරිසුද්ධා පරියොදාතා, තෙන වුච්චති උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති. යාය ච උපෙක්ඛාය එත්ථ සතිපාරිසුද්ධි හොති, සා අත්ථතො තත්‍රමජ්ඣත්තතාති වෙදිතබ්බා, න කෙවලඤ්චෙත්ථ තාය සතියෙව පරිසුද්ධා, අපි ච ඛො සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා සතිසීසෙන පන දෙසනා වුත්තා. තත්ථ කිඤ්චාපි අයං උපෙක්ඛා හෙට්ඨාපි තීසු ඣානෙසු විජ්ජති, යථා පන දිවා සූරියප්පභාභිභවා සොම්මභාවෙන ච අත්තනො උපකාරකත්තෙන වා සභාගාය රත්තියා අලාභා දිවා විජ්ජමානාපි චන්දලෙඛා අපරිසුද්ධා හොති අපරියොදාතා. එවමයම්පි තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා චන්දලෙඛා විතක්කාදිපච්චනීකධම්මතෙජාභිභවා[2] සභාගාය ච උපෙක්ඛා වෙදනා රත්තියා

1. ස. II. සුඛනිරොධපදට්ඨානාති. a ම-නි-චූළවෙදල.
2. ම. II. විතක්කාදිපච්චනීකධම්මතෙජාභිභවාභාවා.

අප්පටිලාභා විජ්ජමානාපි පඨමාදිජ්ඣානභෙදෙ අපරිසුද්ධා හොති. තස්සා ච අපරිසුද්ධාය දිවා අපරිසුද්ධචන්දලෙඛාය පභා විය සහජාතාපි සතිආදයො අපරිසුද්ධාව හොන්ති, තස්මා තෙසු එකම්පි උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති න වුත්තං. ඉධ පන විතක්කාදිපච්චනීකතෙජාභිභවාභාවා සභාගාය ච උපෙක්ඛාවෙදනාරත්තියා පටිලාභා, අයං තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාචන්දලෙඛා අතිවිය පරිසුද්ධා. තස්සා පරිසුද්ධත්තා පරිසුද්ධචන්දලෙඛාය පභා විය සහජාතාපි සතිආදයො පරිසුද්ධා හොන්ති පරියොදාතා. තස්මා ඉදමෙව උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. චතුත්ථන්ති ගණනානුපුබ්බතා චතුත්ථං, ඉදං චතුත්ථං සමාපජ්ජතීතිපි චතුත්ථං. යං පන වුත්තං "එකඞ්ගවිප්පහීනං දුවඞ්ගසමන්නාගතං"ති තත්ථ සොමනස්සස්ස පහානවසෙන එකඞ්ගවිප්පහීනතා වෙදිතබ්බා. තඤ්ච පන සොමනස්සං එකවීථියං පුරිමජවනෙසු යෙව පහීයති, තෙනස්ස තං පහානඞ්ගන්ති වුච්චති. උපෙක්ඛා වෙදනා චිත්තෙකග්ගතාති ඉමෙසං පන ද්වින්නං උප්පත්තිවසෙන ද්වඞ්ගසමන්නාගතතා වෙදිතබ්බා. සෙසං පඨමජ්ඣානෙ වුත්තනයමෙව එස තාව චතුක්කජ්ඣානෙ නයො.

පඤ්චකජ්ඣානං පන නිබ්බත්තෙන්තෙන පගුණපඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය අයං සමාපත්ති ආසන්ननීවරණපච්චත්ථිකා විතක්කස්ස ඔළාරිකත්තා අඞ්ගදුබ්බලාති ච තත්ථ දොසං දිස්වා දුතියං ඣානං සන්තතො මනසි කරිත්වා පඨමජ්ඣානෙ නිකන්තිං පරියාදාය දුතියාධිගමාය යොගො කාතබ්බො. අථස්ස යදා පඨමජ්ඣානා වුට්ඨාය සතස්ස සම්පජානස්ස ඣානඞ්ගානි පච්චවෙක්ඛතො විතක්කමත්තං ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, විචාරාදයො සන්තතො, තදාස්ස ඔළාරිකඞ්ගප්පහානාය සන්තඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං පඨවී පඨවීති පුනප්පුනං මනසිකරොතො වුත්තනයෙනෙව දුතියං ඣානං උප්පජ්ජති. තස්ස විතක්කමත්තමෙව පහානඞ්ගං, විචාරාදීනි චත්තාරි සමන්නාගතඞ්ගානි. සෙසං වුත්තප්පකාරමෙව එවං අධිගතෙ පන තස්මිම්පි වුත්තනයෙනෙව පඤ්චහාකාරෙහි චිණ්ණවසිනා හුත්වා පගුණදුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය අයං සමාපත්ති ආසන්නවිතක්කපච්චත්ථිකා විචාරස්ස ඔළාරිකත්තා අඞ්ගදුබ්බලාති ච තත්ථ දොසං දිස්වා තතියං ඣානං සන්තතො මනසි කරිත්වා දුතියජ්ඣානෙ නිකන්තිං පරියාදාය තතියාධිගමාය යොගො කාතබ්බො. අථස්ස යදා දුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය සතස්ස සම්පජානස්ස ඣානඞ්ගානි පච්චවෙක්ඛතො විචාරමත්තං ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, පීතිආදීනි සන්තතො. තදාස්ස ඔළාරිකඞ්ගප්පහානාය සන්තඅඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං පඨවී පඨවීති පුනප්පුන මනසිකරොතො වුත්තනයෙනෙව තතියං ඣානං උප්පජ්ජති. තස්ස විචාරමත්තමෙව පහානඞ්ගං, චතුක්කනයස්ස දුතියජ්ඣානෙ විය පීති ආදීනි තීණි සමන්නාගතඞ්ගානි. සෙසං වුත්තප්පකාරමෙව. ඉති යං චතුක්කනයෙ දුතියං

තං විධා භින්දිත්වා පඤ්චකනයෙ දුතියඤ්චෙව තතියඤ්ච හොති. යානි ච තත්ථ තතියචතුත්ථානි තානිධ චතුත්ථපඤ්චමානි හොන්ති, පඨමං පඨමමෙවාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
පඨවිකසිණ නිද්දෙසො නාම
චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5

සෙසකසිණ නිද්දෙසො.

ඉදානි පඨවිකසිණානන්තරෙ ආපොකසිණෙ විත්ථාරකථා හොති:-යථෙව හි පඨවිකසිණං, එවං ආපොකසිණම්පි භාවෙතුකාමෙන සුඛනිසින්නෙන ආපස්මිං නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං, කතෙ වා අකතෙ වාති සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. යථා ච ඉධ එවං සබ්බත්ථ, ඉතො පරං හි එත්තකම්පි අවත්වා විසෙසමත්තමෙව වක්ඛාම. ඉධාපි පුබ්බකතාධිකාරස්ස පුඤ්ඤවතො අකතෙ ආපස්මිං පොක්ඛරණියා වා තළාකෙ වා ලොණියං වා සමුද්දෙ වා නිමිත්තං උප්පජ්ජති, චූළසීවත්ථෙරස්ස විය:-තස්ස කිර ලාභසක්කාරං පහාය විවිත්තවාසං වසිස්සාමීති මහාතිත්ථෙ නාවං අභිරුහිත්වා ජම්බුදීපං ගච්ඡතො අන්තරා මහාසමුද්දං ඔලොකයතො තප්පටිභාගං කසිණනිමිත්තං උදපාදි. අකතාධිකාරෙන චත්තාරො කසිණදොසෙ පරිහරන්තෙන නීලපීතලොහිතොදාතවණ්ණානං අඤ්ඤතරවණ්ණං ආපං අග්ගහෙත්වා යම්පන භූමිං අසම්පත්තමෙව ආකාසෙ සුද්ධවත්ථෙන ගහිතං උදකං අඤ්ඤං වා තථාරූපං විප්පසන්නමනාවිලං, තෙන පත්තං වා කුණ්ඩිකං වා සමතිත්තිකං පූරෙත්වා විහාරපච්චන්තෙ වුත්තප්පකාරෙ පටිච්ඡන්නෙ ඔකාසෙ ඨපෙත්වා සුඛනිසින්නෙන න වණ්ණො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, න ලක්ඛණං මනසිකාතබ්බං, නිස්සයසවණ්ණමෙව කත්වා උස්සදවසෙන පණ්ණත්තිධම්මෙ චිත්තං ඨපෙත්වා අම්බු උදකං වාරි සලිලන්ති ආදීසු ආපො නාමෙසු පාකටනාමවසෙන **ආපො ආපොති** භාවෙතබ්බං. තස්සෙවං භාවයතො අනුක්කමෙන වුත්තනයෙනෙව නිමිත්තද්වයං උප්පජ්ජති. ඉධ පන උග්ගහනිමිත්තං චලමානං විය උපට්ඨාති. සචෙ ඵෙණබුබ්බුළකසම්මිස්සං උදකං හොති, තාදිසමෙව උපට්ඨාති. කසිණදොසො පඤ්ඤායති, පටිභාගනිමිත්තං පන පරිප්ඵන්දනං[1] ආකාසෙ ඨපිතමණිතාලවණ්ටං විය මණිමයාදාස

---

1. සී. II. නිප්පරිප්ඵන්දං.

මණ්ඩලං විය ච හුත්වා උපට්ඨාති. සො තස්ස සහ උපට්ඨානෙනෙව උපචාරජ්ඣානං වුත්තනයෙනෙව චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි ච පාපුණාතීති.

ආපොකසිණං

තෙජොකසිණං භාවෙතුකාමෙනාපි තෙජස්මිං නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං. තත්ථ කතාධිකාරස්ස පුඤ්ඤවතො අකතෙ නිමිත්තං ගණ්හන්තස්ස දීපසිඛාය වා උද්ධනෙ වා පත්තපචනට්ඨානෙ වා දවඩාහෙ වා යත්ථ කත්ථචි[1] අග්ගිජාලං ඔලොකෙන්තස්ස නිමිත්තං උප්පජ්ජති චිත්තගුත්තත්ථෙරස්ස විය. තස්ස හායස්මතො ධම්මසවණදිවසෙ උපොසථාගාරං පවිට්ඨස්ස දීපසිඛං ඔලොකෙන්තස්සෙව නිමිත්තං උප්පජ්ජි. ඉතරෙන පන කාතබ්බං, තත්‍රිදං කරණවිධානං:- සිනිද්ධානි සාරදාරූනි ඵාලෙත්වා සුක්ඛාපෙත්වා ඝටිකං ඝටිකං කත්වා පතිරූපං රුක්ඛමූලං වා මණ්ඩපං වා ගන්ත්වා පත්තපචනාකාරෙන රාසිං කත්වා ආලිම්පෙත්වා කටසාරකෙ වා චම්මෙ වා පටෙ වා විදත්ථිචතුරඞ්ගුලප්පමාණං ඡිද්දං කාතබ්බං, තං පුරතො ඨපෙත්වා වුත්තනයෙනෙව නිසීදිත්වා හෙට්ඨා තිණකට්ඨං වා උපරි ධූමසිඛං වා අමනසි කරිත්වා වෙමජ්ඣෙ ඝනජාලාය නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං, නීලන්ති වා පීතන්ති වාති ආදිවසෙන වණ්ණො න පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, උණ්හත්තවසෙන ලක්ඛණං න මනසි කාතබ්බං, නිස්සයසවණ්ණමෙව කත්වා උස්සදවසෙන පණ්ණත්තිධම්මෙ චිත්තං ඨපෙත්වා පාවකො කණ්හවත්තනී ජාතවෙදො හුතාසනොති ආදීසු අග්ගිනාමෙසු පාකටනාමවසෙනෙව **තෙජො තෙජොති** භාවෙතබ්බං. තස්සෙවං භාවයතො අනුක්කමෙන වුත්තනයමෙව[2] නිමිත්තද්වයං උප්පජ්ජති. තත්ථ උග්ගහනිමිත්තං ජාලං ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතනසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති. අකතෙ ගණ්හන්තස්ස පන කසිණදොසො පඤ්ඤායති. අලාතඛණ්ඩං වා අඞ්ගාරපිණ්ඩො වා ඡාරිකා වා ධූමො වා උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං නිච්චලං ආකාසෙ ඨපිතරත්තකම්බලඛණ්ඩං විය සුවණ්ණතාලවණ්ටං විය කඤ්චනත්ථම්භො විය ච උපට්ඨාති. සො තස්ස සහ උපට්ඨානෙනෙව උපචාරජ්ඣානං වුත්තනයෙනෙව චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි ච පාපුණාතීති.

තෙජොකසිණං

වායොකසිණං භාවෙතුකාමෙනාපි වායුස්මිං නිමිත්තං ගණ්හෙතබ්බං, තඤ්ච ඛො දිට්ඨවසෙන වා ඵුට්ඨවසෙන වා, වුත්තං හෙතං අට්ඨකථාසු:-වායොකසිණං උග්ගණ්හන්තො වායුස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති, උච්ඡග්ගං වා එරිතං සමෙරිතං උපලක්ඛෙති, වෙළග්ගං වා -පෙ- රුක්ඛග්ගං වා කෙසග්ගං වා එරිතං සමෙරිතං උපලක්ඛෙති, කායස්මිං වා ඵුට්ඨං උපලක්ඛෙතී"ති.[a]

---

1. සී. II යත්ථකත්ථචිදෙව. 2. ම. I පුන වුත්තනයෙනෙව.

a. මහාඅට්ඨකථා.

තස්මා සමසීසට්ඨිතං ඝනපත්තං උච්ඡුං වා වෙළුං වා රුක්ඛං වා චතුරඞ්ගුලප්පමාණඝනකෙසස්ස පුරිසස්ස සීසං වා වාතෙන පහරියමානං දිස්වා අයං වාතො එතස්මිං ඨානෙ පහරතීති සතිං ඨපෙත්වා යං වා පනස්ස වාතපානන්තරිකාය වා භිත්තිච්ඡිද්දෙන වා පවිසිත්වා වාතො කායප්පදෙසං පහරති, තත්ථ සතිං ඨපෙත්වා වාත මාළුත අනිලාදිසු වාතනාමෙසු පාකටනාමවසෙනෙව **වායො වායොති** භාවෙතබ්බං. ඉධ උග්ගහනිමිත්තං උද්ධනතො ඔතාරිතමත්තස්ස පායාසස්ස උසුමවට්ටිසදිසං චලං හුත්වා උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං සන්නිසින්නං හොති නිච්චලං, සෙසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

වායොකසිණං

තදනන්තරං පන "නීලකසිණං උග්ගණ්හන්තො නීලකස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති පුප්ඵස්මිං වා වත්ථස්මිං වා වණ්ණධාතුයා වා"ති වචනතො කතාධිකාරස්ස පුඤ්ඤවතො තාව තථාරූපං මාලාවච්ඡං වා පූජට්ඨානෙසු පුප්ඵසන්ථරං වා නීලවත්ථමණීනං වා අඤ්ඤතරං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති, ඉතරෙන නීලුප්පලගිරිකණ්ණිකාදීනි පුප්ඵානි ගහෙත්වා යථා කෙසරං වා වණ්ටං වා න පඤ්ඤායති, එවං චඞ්ගොටකං වා කරණ්ඩපටලං වා පත්තෙහි යෙව සමතිත්තිකං පූරෙත්වා සන්ථරිතබ්බං, නීලවණ්ණෙන වා වත්ථෙන භණ්ඩිකං බන්ධිත්වා පූරෙතබ්බං, මුඛවට්ටියං වාස්ස භෙරිතලමිව බන්ධිතබ්බං, කංසනීල පලාසනීල අඤ්ජනනීලානං වා අඤ්ඤතරෙන ධාතුනා පථවිකසිණෙ වුත්තනයෙන සංහාරිමං වා භිත්තියං යෙව වා කසිණමණ්ඩලං කත්වා විසභාගවණ්ණෙන පරිච්ඡින්දිතබ්බං, තතො පථවිකසිණෙ වුත්තනයෙන **නීලං නීලන්ති** මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. ඉධාපි උග්ගහනිමිත්තෙ කසිණදොසො පඤ්ඤායති, කෙසරවණ්ටපත්තන්තරිකාදීනි උපට්ඨහන්ති. පටිභාගනිමිත්තං කසිණමණ්ඩලතො මුඤ්චිත්වා ආකාසෙ මණිතාලවණ්ටසදිසං උපට්ඨාති. සෙසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

නීලකසිණං

පීතකසිණෙපි එසෙව නයො. වුත්තං හෙතං:–පීතකසිණං උග්ගණ්හන්තො පීතකස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති පුප්ඵස්මිං වා වත්ථස්මිං වා වණ්ණධාතුයා වා"ති[a]. තස්මා ඉධාපි කතාධිකාරස්ස පුඤ්ඤවතො තථාරූපං මාලාවච්ඡං වා පුප්ඵසන්ථරං වා පීතවත්ථධාතූනං වා අඤ්ඤතරං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති, චිත්තගුත්තත්ථෙරස්ස විය. තස්ස කිරායස්මතො චිත්තලපබ්බතෙ පත්තඞ්ගපුප්ඵෙහි කතං ආසනපූජං පස්සතො සහ දස්සනෙනෙව ආසනප්පමාණං නිමිත්තං

a. මහාඅට්ඨකථා.

උදපාදි. ඉතරෙන කණ්ණිකාරපුප්ඵාදීහි වා පීතවත්ථෙන වා ධාතුනා වා නීලකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව කසිණං කත්වා **පීතකං පීතකන්ති** මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. සෙසං තාදිසමෙවාති.

පීත කසිණං

ලොහිතකසිණෙපි එසෙව නයො වුත්තං හෙතං:-"ලොහිත කසිණං උග්ගණ්හන්තො ලොහිතකස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති පුප්ඵස්මිං වා වත්ථස්මිං වා වණ්ණධාතුයා වා"ති.[a] තස්මා ඉධාපි කතාධිකාරස්ස පුඤ්ඤවතො තථාරූපං බන්ධුජීවකාදිමාලාවච්ඡං වා පුප්ඵසන්ථරං වා ලොහිතකවත්ථමණිධාතූනං වා අඤ්ඤතරං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති. ඉතරෙන ජයසුමන බන්ධුජීවක රත්තකරණ්ඩකාදි පුප්ඵෙහි[1] වා රත්තවත්ථෙන වා ධාතුනා වා නීලකසිණෙ වුත්තනයෙ නෙව කසිණං කත්වා **ලොහිතකං ලොහිතකන්ති** මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. සෙසං තාදිසමෙවාති.

ලොහිත කසිණං

ඔදාතකසිණෙපි "ඔදාතකසිණං උග්ගණ්හන්තො ඔදාතස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති පුප්ඵස්මිං වා වත්ථස්මිං වා වණ්ණධාතුයා වා"ති[a] වචනතො කතාධිකාරස්ස තාව පුඤ්ඤවතො තථාරූපං මාලාවච්ඡං වා වස්සික සුමනාදි පුප්ඵසන්ථරං වා කුමුද පදුමරාසිං වා ඔදාත වත්ථ ධාතූනං වා අඤ්ඤතරං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති, තිපුමණ්ඩල රජතමණ්ඩල චන්දමණ්ඩලෙසුපි උප්පජ්ජති යෙව. ඉතරෙන වුත්තප්ප කාරෙහි ඔදාතපුප්ඵෙහි වා ඔදාතවත්ථෙන වා ධාතුනා වා නීලකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව කසිණං කත්වා **ඔදාතං ඔදාතන්ති** මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. සෙසං තාදිසමෙවාති.

ඔදාත කසිණං

ආලොකකසිණෙ පන "ආලොකකසිණං උග්ගණ්හන්තො ආලො කස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති භිත්තිච්ඡිද්දෙ වා තාළච්ඡිද්දෙ වා වාත පානන්තරිකාය වා"ති[a] වචනතො කතාධිකාරස්ස තාව පුඤ්ඤවතො යං භිත්තිච්ඡිද්දාදීනං අඤ්ඤතරෙන සුරියාලොකො වා චන්දාලොකො වා පවිසිත්වා භිත්තියං වා භූමියං වා මණ්ඩලං සමුට්ඨාපෙති, ඝනපණ්ණ රුක්ඛසාඛන්තරෙන වා ඝනසාඛාමණ්ඩපන්තරෙන වා නික්ඛමිත්වා භූමියමෙව මණ්ඩලං සමුට්ඨාපෙති, තං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති.

---

1. ම. I. රත්තකොරණ්ඩකාදිපුප්ඵෙහි.   a. මහාඅට්ඨකථා.

ඉතරෙනාපි තදෙව වුත්තප්පකාරං ඔභාසමණ්ඩලං ඔභාසො ඔභාසොති වා ආලොකො ආලොකොති වා භාවෙතබ්බං. තථා අසක්කොන්තෙන ඝටෙ දීපං ජාලෙත්වා ඝටමුඛං පිදහිත්වා ඝටෙ ඡිද්දං කත්වා භිත්තිමුඛං ඨපෙතබ්බං, තෙන ඡිද්දෙන දීපාලොකො නික්ඛමිත්වා භිත්තියං මණ්ඩලං කරොති. තං **ආලොකො ආලොකොති** භාවෙතබ්බං, ඉදං ඉතරෙහි චිරට්ඨිතිකං හොති. ඉධ උග්ගහනිමිත්තං භිත්තියං වා භූමියං වා උට්ඨිතමණ්ඩලසදිසමෙව හොති. පටිභාගනිමිත්තං ඝනවිප්පසන්නආලොකපුඤ්ජසදිසං. සෙසං තාදිසමෙවාති.

ආලොකකසිණං

පරිච්ඡින්නාකාසකසිණෙපි "ආකාසකසිණං උග්ගණ්හන්තො ආකාසස්මිං නිමිත්තං ගණ්හාති භිත්තිච්ඡිද්දෙ වා තාලච්ඡිද්දෙ වා වාතපානන්තරිකාය වා"ති[1] වචනතො කතාධිකාරස්ස තාව පුඤ්ඤවතො භිත්තිච්ඡිද්දාදීසු අඤ්ඤතරං දිස්වාව නිමිත්තං උප්පජ්ජති. ඉතරෙන සුච්ඡන්නමණ්ඩපෙ වා චම්මකටසාරකාදීනං වා අඤ්ඤතරස්මිං විදත්ථිචතුරඞ්ගුලප්පමාණං ඡිද්දං කත්වා තදෙව වා භිත්තිච්ඡිද්දාදිභෙදං ඡිද්දං ආකාසො ආකාසොති භාවෙතබ්බං. ඉධ උග්ගහනිමිත්තං සද්ධිං භිත්තිපරියන්තාදීහි ඡිද්දසදිසමෙව හොති, වඩ්ඪියමානම්පි න වඩ්ඪති. පටිභාගනිමිත්තං ආකාසමණ්ඩලමෙව හුත්වා උපට්ඨාති, වඩ්ඪියමානඤ්ච වඩ්ඪති. සෙසං පඨවීකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පරිච්ඡින්නාකාසකසිණං.

ඉති කසිණානි දසබලො දස යානි අවොච සබ්බධම්මදසො,
රූපාවචරම්හි චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානහෙතූනි.

එවං තානිච තෙසඤ්ච භාවනානයමිමං විදිත්වාන,
තෙස්වෙව අයං භීය්‍යො පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

ඉමෙසු හි පඨවීකසිණවසෙන එකොපි හුත්වා බහුධා හොතීති ආදිභාවො ආකාසෙ වා උදකෙ වා පඨවිං නිම්මිනිත්වා පදසා ගමනං ඨානනිසජ්ජාදිකප්පනං වා පරිත්තඅප්පමාණනයෙන අභිභායතනපටිලාභොති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. ආපොකසිණවසෙන පඨවියං උම්මුජ්ජනං නිමුජ්ජනං උදකවුට්ඨිසමුප්පාදනං නදීසමුද්දාදිනිම්මානං පඨවීපබ්බතපාසාදාදීනං කම්පනන්ති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. තෙජොකසිණවසෙන ධූමායනා පජ්ජලනා අඞ්ගාරවුට්ඨිසමුප්පාදනං තෙජසා තෙජොපරියාදානං යදෙව සො ඉච්ඡති තස්ස දහනසමත්ථතා දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපදස්සනත්ථාය ආලොකකරණං පරිනිබ්බානසමයෙ තෙජොධාතුයා සරීරජ්ඣාපනන්ති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. වායොකසිණවසෙන වායුගතිගමනං වාතවුට්ඨිසමුප්පාදනන්ති එවමාදීනි

---

1. මහාඅට්ඨකථා.

ඉජ්ඣන්ති. නීලකසිණවසෙන නීලරූපනිම්මානං අන්ධකාරකරණං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණනයෙන අභිභායතනපටිලාභො සුභවිමොක්ඛාධිගමොති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. පීතකසිණවසෙන පීතකරූපනිම්මානං සුවණ්ණන්ති අධිමුච්චනා වුත්තනයෙනෙව අභිභායතනපටිලාභො සුභවිමොක්ඛාධිගමො චාති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. ලොහිතකසිණවසෙන ලොහිතකරූපනිම්මානං වුත්තනයෙනෙව අභිභායතනපටිලාභො සුභවිමොක්ඛාධිගමොති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. ඔදාතකසිණවසෙන ඔදාතරූපනිම්මානං ථීනමිද්ධස්ස දූරභාවකරණං අන්ධකාරවිධමනං දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපදස්සනත්ථාය ආලොකකරණන්ති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. ආලොකකසිණවසෙන සප්පභාරූපනිම්මානං ථීනමිද්ධස්ස දූරභාවකරණං අන්ධකාරවිධමනං දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපදස්සනත්ථං ආලොකකරණන්ති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. ආකාසකසිණවසෙන පටිච්ඡන්නානං විවටකරණං අන්තොපථවිපබ්බතාදීසුපි ආකාසං නිම්මිනිත්වා ඉරියාපථකප්පනං තිරොකුඩ්ඩාදීසු අසජ්ජමානගමනන්ති එවමාදීනි ඉජ්ඣන්ති. සබ්බානෙව උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණන්ති ඉමං පභෙදං ලභන්ති, වුත්තං හෙතං:-පථවිකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණ"න්ති ආදි.[a] තත්ථ උද්ධන්ති උපරිගගනතලාභිමුඛං, අධොති හෙට්ඨා භූමිතලාභිමුඛං, තිරියන්ති ඛෙත්තමණ්ඩලමිව සමන්තා පරිච්ඡින්දිතං.[1] එකච්චො හි උද්ධමෙව කසිණං වඩ්ඪෙති, එකච්චො අධො, එකච්චො සමන්තතො. තෙන තෙන වා කාරණෙන එවං පසාරෙති, ආලොකමිව දිබ්බචක්ඛුනා රූපදස්සනකාමො, තෙන වුත්තං "උද්ධං අධො තිරියං"න්ති. අද්වයන්ති ඉදං පන එකස්ස අඤ්ඤභාවානුපගමනත්ථං වුත්තං, යථා හි උදකං පවිට්ඨස්ස සබ්බදිසාසු උදකමෙව හොති න අඤ්ඤං, එවමෙව පථවිකසිණං පථවිකසිණමෙව හොති, නත්ථි තස්ස අඤ්ඤො කසිණසම්භෙදොති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ; අප්පමාණන්ති ඉදං තස්ස ඵරණඅප්පමාණවසෙන වුත්තං, තං හි චෙතසා ඵරන්තො සකලමෙව ඵරති න අයමස්ස ආදි ඉදං මජ්ඣන්ති පමාණං ගණ්හාතීති.

"යෙ ච තෙ සත්තා කම්මාවරණෙන වා සමන්නාගතා කිලෙසාවරණෙන වා සමන්නාගතා විපාකාවරණෙන වා සමන්නාගතා අස්සද්ධා අච්ඡන්දිකා දුප්පඤ්ඤා අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තං"ති[b] වුත්තා, තෙසං එකස්සාපි එකකසිණෙපි භාවනා න ඉජ්ඣති. තත්ථ **කම්මාවරණෙන සමන්නාගතාති**-ආනන්තරියකම්මසමඞ්ගිනො, **කිලෙසාවරණෙන සමන්නාගතාති**-නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකා චෙව උභතොබ්‍යඤ්ජනකපණ්ඩකා ච, **විපාකාවරණෙන සමන්නාගතාති**-අහෙතුකද්විහෙතුකපටිසන්ධිකා, **අස්සද්ධාති**-බුද්ධාදීසු සද්ධාවිරහිතා, **අච්ඡන්දිකාති**-අපච්චනීකපටිපදායං ඡන්දවිරහිතා, **දුප්පඤ්ඤාති**-ලොකියලොකුත්තරසම්මාදිට්ඨියා විරහිතා, **අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති**-කුසලෙසු ධම්මෙසු නියාම

1. සී. I. පරිච්ඡින්දිත්වා. a. සං-නි- b. අඞ්ගුත්තරනි-

සඞ්ඛාතං[1] සම්මත්තසඞ්ඛාතඤ්ච[2] අරියමග්ගං ඔක්කමිතුං අභබ්බාති අත්ථො. න කෙවලඤ්ච කසිණෙයෙව අඤ්ඤෙසුපි කම්මට්ඨානෙසු එතෙසං එකස්සාපි භාවනා න ඉජ්ඣති. තස්මා විගතවිපාකාවරණෙනාපි කුලපුත්තෙන කම්මාවරණඤ්ච කිලෙසාවරණඤ්ච ආරකා පරිවජ්ජෙත්වා සද්ධම්මස්සවනසප්පුරිසූපනිස්සයාදීහි සද්ධඤ්ච ඡන්දඤ්ච පඤ්ඤඤ්ච වඩ්ඪෙත්වා කම්මට්ඨානානුයොගෙ යොගො කරණීයොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

සමාධිභාවනාධිකාරෙ

සෙස කසිණ නිද්දෙසො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

6

අසුභකම්මට්ඨාන නිද්දෙසො.

කසිණානන්තරං උද්දිට්ඨෙසු පන "උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළුවකං අට්ඨිකං"ති[a] දසසු අවිඤ්ඤාණක අසුභෙසු භස්තා විය වායුනා උද්ධං ජීවිතපරියාදානා යථානුක්කමං සමුග්ගතෙන සූනභාවෙන උද්ධුමාතත්තා උද්ධුමාතං, උද්ධුමාතමෙව උද්ධුමාතකං, පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං උද්ධුමාතන්ති උද්ධුමාතකං; තථා රූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විනීලං වුච්චති විපරිභින්නවණ්ණං, විනීලමෙව විනීලකං, පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විනීලන්ති විනීලකං; මංසුස්සදට්ඨානෙසු රත්තවණ්ණස්ස පුබ්බසන්නිචයට්ඨානෙසු සෙතවණ්ණස්ස යෙභුය්යෙන ච නීලවණ්ණස්ස නීලට්ඨානෙ නීලසාටකපාරුතස්සෙව ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. පරිභින්නට්ඨානෙසු විස්සන්දමානපුබ්බං විපුබ්බං, විපුබ්බමෙව විපුබ්බකං, පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විපුබ්බන්ති විපුබ්බකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විච්ඡිද්දං වුච්චති ද්විධා ඡින්දනෙන අපවාරිතං, විච්ඡිද්දමෙව විච්ඡිද්දකං, පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විච්ඡිද්දන්ති විච්ඡිද්දකං. වෙමජ්ඣෙ ඡින්නස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. ඉතො ච එත්තො ච විවිධාකාරෙන සොණසිඟාලාදීහි ඛායිතන්ති වික්ඛායිතං, වික්ඛායිතමෙව වික්ඛායිතකං. පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛායිතන්ති වික්ඛායිතකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විවිධං ඛිත්තං වික්ඛිත්තං, වික්ඛිත්තමෙව වික්ඛිත්තකං. පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛිත්තන්ති වික්ඛිත්තකං. අඤ්ඤෙන හත්ථං අඤ්ඤෙන පාදං

---

1. සී. II. නියාමසම්මතං. 2 සී. II. සම්මත්තසම්මතඤ්ච

a. අභි-ධම්මසඞ්ගණී.

අඤ්ඤෙන සීසන්ති එවං තතො තතො ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. හතඤ්ච තං පුරිමනයෙනෙව වික්ඛිත්තකඤ්චාති හත වික්ඛිත්තකං, කාකපාදාකාරෙන අඞ්ගපච්චඞ්ගෙසු සත්ථෙන හනිත්වා වුත්තනයෙන[1] වික්ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. ලොහිතං කිරති වික්ඛිපති ඉතො චිතො ච පග්ඝරතීති ලොහිතකං, පග්ඝරිත ලොහිතමක්ඛිතස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. පුළවා වුච්චන්ති කිමයො, පුළවෙ කිරතීති පුළවකං. කිමිපරිපුණ්ණස්ස ඡවසරී රස්සෙතං අධිවචනං. අට්ඨියෙව අට්ඨිකං, පටික්කූලත්තා වා කුච්ඡිතං අට්ඨීති අට්ඨිකං. අට්ඨිසඞ්ඛලිකායපි එකට්ඨිකස්සපි එතං අධිවචනං. ඉමානි ච පන උද්ධුමාතකාදීනි නිස්සාය උප්පන්නනිමිත්තානම්පි නිමිත්තෙසු පටිලද්ධජ්ඣානානම්පි එතානෙව නාමානි.

තත්ථ උද්ධුමාතකසරීරෙ උද්ධුමාතකනිමිත්තං උප්පාදෙත්වා උද්ධු මාතකසඞ්ඛාතං ඣානං භාවෙතුකාමෙන යොගිනා පඨවිකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව වුත්තප්පකාරං ආචරියං උපසඞ්කමිත්වා කම්මට්ඨානං උග්ගහෙතබ්බං, තෙනස්ස කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන අසුභ නිමිත්තත්ථාය ගමනවිධානං සමන්තා නිමිත්තුපලක්ඛණං එකාදස විධෙන නිමිත්තග්ගාහො ගතාගතමග්ගපච්චවෙක්ඛණන්ති එවං අප්ප ණාවිධානපරියොසානං සබ්බං කථෙතබ්බං, තෙනාපි සබ්බං සාධුකං උග්ගහෙත්වා පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරං සෙනාසනං උපගන්ත්වා උද්ධුමාතක නිමිත්තං පරියෙසන්තෙන විහාතබ්බං. එවං විහරන්තෙන ච අසු කස්මිං නාම ගාමද්වාරෙ වා අටවිමුඛෙ වා පන්ථෙ වා පබ්බතපාදෙ වා රුක්ඛමූලෙ වා සුසානෙ වා උද්ධුමාතකසරීරං නික්ඛිත්තන්ති කථෙන්තානං වචනං සුත්වාපි න තාවදෙව අතිත්ථෙන පක්ඛන්දන්තෙන විය ගන්තබ්බං, කස්මා? අසුභං හි නාමෙතං වාළමිගාධිට්ඨිතම්පි අම නුස්සාධිට්ඨිතම්පි හොති. තත්‍රස්ස ජීවිතන්තරායොපි සියා. ගමන මග්ගො වා පනෙත්ථ ගාමද්වාරෙන වා නහානතිත්ථෙන වා කෙදාර කොටියා වා හොති. තත්ථ විසභාග රූපං ආපාථං ආගච්ඡති, තදෙව වා සරීරං විසභාගං හොති. පුරිසස්ස හි ඉත්ථිසරීරං ඉත්ථියා ච පුරිස සරීරං විසභාගං. තදෙතං අධුනා මතං සුභතො පි උපට්ඨාති, තෙනස්ස බ්‍රහ්මචරියන්තරායොපි සියා. සචෙ පන නයිදං මාදිසස්ස භාරියන්ති අත්තානං තක්කයති, එවං තක්කයමානෙන ගන්තබ්බං. ගච්ඡන්තෙන ච සඞ්ඝත්ථෙරස්ස වා අඤ්ඤස්ස වා අභිඤ්ඤාතස්ස භික්ඛුනො කථෙත්වා ගන්තබ්බං. කස්මා? සචෙ හිස්ස සුසානෙ අම නුස්සසීහබ්‍යග්ඝාදීනං රූපසද්දාදිඅනිට්ඨාරම්මණාභිභූතස්ස අඞ්ග පච්චඞ්ගානි වා පවෙධෙන්ති, භුත්තං වා න පරිසණ්ඨාති, අඤ්ඤො වා ආබාධො හොති, අථස්ස සො විහාරෙ පත්තචීවරං සුරක්ඛිතං කරිස්සති දහරෙ වා සාමණෙරෙ වා පහිණිත්වා තං භික්ඛුං පටිජග්ගිස්සති. අපිච සුසානං නාම නිරාසඞ්කට්ඨානන්ති මඤ්ඤමානා කතකම්මාපි

1. සී. II. සුත්තෙවුත්තනයෙන.

අකතකම්මාපි චොරා සමොසරන්ති, තෙ මනුස්සෙහි අනුබද්ධා භික්ඛුස්ස සමීපෙ භණ්ඩකං ඡඩ්ඩෙත්වාපි පලායන්ති. මනුස්සා සහොඩ්ඪං චොරං අද්දසාමාති භික්ඛුං ගහෙත්වා විහෙඨෙන්ති, අථස්ස සො මා ඉමං විහෙඨයිත්ථ මමායං කථෙත්වා ඉමිනා නාම කම්මෙන ගතොති තෙ මනුස්සෙ සඤ්ඤාපෙත්වා සොත්ථිභාවං කරිස්සති. අයමානිසංසො කථෙත්වා ගමනෙ, තස්මා වුත්තප්පකාරස්ස භික්ඛුනො කථෙත්වා අසුභනිමිත්තදස්සනෙ සඤ්ජාතාභිලාසෙන යථා නාම ඛත්තියො අභිසෙකට්ඨානං යජමානො යඤ්ඤසාලං අධනො වා පන නිධිට්ඨානං පීතිසොමනස්සජාතො ගච්ඡති එවං පීතිසොමනස්සං උප්පාදෙත්වා අට්ඨකථාසු වුත්තෙන විධිනා ගන්තබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං:-උද්ධුමාතකං අසුභනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තො එකො අදුතියො ගච්ඡති උපට්ඨිතාය සතියා අපම්මුට්ඨාය අන්තොගතෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි අබහිගතෙන මානසෙන ගතාගතමග්ගං පච්චවෙක්ඛමානො. යස්මිං පදෙසෙ උද්ධුමාතකං අසුභනිමිත්තං නික්ඛිත්තං හොති, තස්මිං පදෙසෙ පාසාණං වා වම්මිකං වා රුක්ඛං වා ගච්ඡං වා ලතං වා සනිමිත්තං කරොති, සාරම්මණං කරොති. සනිමිත්තං කත්වා සාරම්මණං කත්වා උද්ධුමාතකං අසුභනිමිත්තං සභාවභාවතො උපලක්ඛෙති. වණ්ණතොපි ලිඞ්ගතොපි සණ්ඨානතොපි දිසතොපි ඔකාසතොපි පරිච්ඡෙදතොපි සන්ධිතො විවරතො නින්නතො ථලතො සමන්තතො, සො තං නිමිත්තං සුග්ගහිතං කරොති සූපධාරිතං උපධාරෙති සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙති, සො තං නිමිත්තං සුග්ගහිතං කත්වා සූපධාරිතං උපධාරෙත්වා සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙත්වා එකො අදුතියො ගච්ඡති උපට්ඨිතාය සතියා අපම්මුට්ඨාය අන්තොගතෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි අබහිගතෙන මානසෙන ගතාගතමග්ගං පච්චවෙක්ඛමානො. සො චඞ්කමන්තොපි තබ්භාගියඤ්ඤෙව චඞ්කමං අධිට්ඨාති, නිසීදන්තොපි තබ්භාගියඤ්ඤෙව ආසනං පඤ්ඤපෙති. සමන්තා නිමිත්තුපලක්ඛණා කිමත්ථියා කිමානිසංසාති? සමන්තා නිමිත්තුපලක්ඛණා අසම්මොහත්ථා අසම්මොහානිසංසා. එකාදසවිධෙන නිමිත්තග්ගාහො කිමත්ථියො කිමානිසංසොති? එකාදසවිධෙන නිමිත්තග්ගාහො උපනිබන්ධනත්ථො උපනිබන්ධනානිසංසො, ගතාගතමග්ගපච්චවෙක්ඛනා කිමත්ථියා කිමානිසංසාති? ගතාගතමග්ගපච්චවෙක්ඛණා වීථිසම්පටිපාදනත්ථා වීථිසම්පටිපාදනානිසංසා. සො ආනිසංසදස්සාවී රතනසඤ්ඤී හුත්වා චිත්තීකාරං උපට්ඨාපෙත්වා සම්පියායමානො තස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තං උපනිබන්ධති අද්ධා ඉමාය පටිපදාය ජරාමරණම්හා පරිමුච්චිස්සාමීති. සො විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. තස්සාධිගතං හොති රූපාවචරං පඨමජ්ඣානං දිබ්බො ච විහාරො භාවනාමයඤ්ච පුඤ්ඤකිරියවත්ථු”න්ති[a]. තස්මා යො චිත්තසඤ්ඤත්තත්ථාය සීවථිකදස්සනං ගච්ඡති. සො ගණ්ඩිං පහරිත්වා ගණං සන්නිපාතෙත්වාපි ගච්ඡතු. කම්මට්ඨානසීසෙන පන ගච්ඡන්තෙන එකකෙන අදුති

a. මහාඅට්ඨකථා.

යෙන මූලකම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වා තං මනසිකරොන්තෙනෙව සුසානෙ සොණාදිපරිස්සයවිනොදනත්ථං කත්තරදණ්ඩං වා යට්ඨිං වා ගහෙත්වා සුපට්ඨිතභාවසම්පාදනෙන අසම්මුට්ඨං සතිං කත්වා මනච්ඡට්ඨානඤ්ච ඉන්ද්‍රියානං අන්තොගතභාවසම්පාදනතො අබහිගතමනෙන හුත්වා ගන්තබ්බං. විහාරතො නික්ඛමන්තෙනෙව අසුකදිසාය අසුකද්වාරෙන නික්ඛන්තොම්හීති ද්වාරං සල්ලක්ඛෙතබ්බං. තතො යෙන මග්ගෙන ගච්ඡති, සො මග්ගො වවත්ථපෙතබ්බො:-අයං මග්ගො පාචීනදිසාභිමුඛො වා ගච්ඡති පච්ඡිම-පෙ-උත්තර-දක්ඛිණදිසාභිමුඛො වා විදිසාභිමුඛො වාති. ඉමස්මිං පන ඨානෙ වාමතො ගච්ඡති, ඉමස්මිං ඨානෙ දක්ඛිණතො, ඉමස්මිඤ්චස්ස ඨානෙ පාසාණො, ඉමස්මිං වම්මිකො, ඉමස්මිං රුක්ඛො, ඉමස්මිං ගච්ඡො, ඉමස්මිං ලතාති එවං ගමනමග්ගං වවත්ථපෙන්තෙන නිමිත්තට්ඨානං ගන්තබ්බං. නො ච ඛො පටිවාතං, පටිවාතං ගච්ඡන්තස්ස හි කුණපගන්ධො ඝාණං පහරිත්වා මත්ථලුඞ්ගං වා සඞ්ඛොභෙය්‍ය ආහාරං වා ඡඩ්ඩාපෙය්‍ය විප්පටිසාරං වා ජනෙය්‍ය ඊදිසං නාම කුණපට්ඨානං ආගතොම්හීති. තස්මා පටිවාතං වජ්ජෙත්වා අනුවාතං ගන්තබ්බං. සචෙ අනුවාතමග්ගෙන න සක්කා හොති ගන්තුං, අන්තරාමග්ගෙ පබ්බතො වා පපාතො වා පාසාණො වා වති වා කණ්ටකට්ඨානං[1] වා උදකං වා චික්ඛල්ලං වා හොති, චීවරකණ්ණෙන නාසං පිදහිත්වා ගන්තබ්බං. ඉදමස්ස ගමනවත්තං. එවං ගතෙන පන න තාව අසුභනිමිත්තං ඔලොකෙතබ්බං, දිසා වවත්ථපෙතබ්බා, එකස්මිං හි දිසාභාගෙ ඨිතස්ස ආරම්මණඤ්ච න විභූතං හුත්වා ඛායති, චිත්තඤ්ච න කම්මනියං හොති, තස්මා තං වජ්ජෙත්වා යත්ථ ඨිතස්ස ආරම්මණඤ්ච විභූතං හුත්වා ඛායති, චිත්තඤ්ච කම්මනියං හොති, තත්ථ ඨාතබ්බං. පටිවාතානුවාතඤ්ච පහාතබ්බං, පටිවාතෙ ඨිතස්ස හි කුණපගන්ධෙන උබ්බාළ්හස්ස චිත්තං විධාවති. අනුවාතෙ ඨිතස්ස සචෙ තත්ථ අධිවත්ථා අමනුස්සා හොන්ති, තෙ කුජ්ඣිත්වා අනත්ථං කරොන්ති, තස්මා ඊසකං උක්කම්ම නාතිඅනුවාතෙ ඨාතබ්බං. එවං තිට්ඨමානෙනාපි නාතිදූරෙ නාච්චාසන්නෙ නානුපාදං නානුසීසං ඨාතබ්බං. අතිදූරෙ ඨිතස්ස හි ආරම්මණං අවිභූතං හොති, අච්චාසන්නෙ භයං උප්පජ්ජති, අනුපාදං වා අනුසීසං වා ඨිතස්ස සබ්බං අසුභං සමං න පඤ්ඤායති, තස්මා නාතිදූරෙ නාච්චාසන්නෙ ඔලොකෙන්තස්ස ඵාසුකට්ඨානෙ සරීරවෙමජ්ඣභාගෙ ඨාතබ්බං. එවං ඨිතෙන "තස්මිං පදෙසෙ පාසාණං වා-පෙ-ලතං වා සනිමිත්තං කරොතී"ති එවං වුත්තානි සමන්තා නිමිත්තානි උපලක්ඛෙතබ්බානි. තත්‍රිදං උපලක්ඛණවිධානං:-සචෙ තස්ස නිමිත්තස්ස සමන්තා චක්ඛුපථෙ පාසාණො හොති, සො අයං පාසාණො උච්චො වා නීචො වා ඛුද්දකො වා මහන්තො වා තම්බො වා කාළො වා සෙතො වා දීඝො වා පරිමණ්ඩලො වාති වවත්ථපෙතබ්බො. තතො

1. ම. II. කණ්ටකඨානං.

ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ අයං පාසාණො ඉදං අසුභනිමිත්තං, ඉදං අසුභනිමිත්තං අයං පාසාණොති සල්ලක්ඛෙතබ්බං. සචෙ වම්මිකො හොති, සොපි උච්චොවා නීචොවා ඛුද්දකොවා මහන්තොවා තම්බොවා කාළො වා සෙතො වා දීඝො වා පරිමණ්ඩලොවාති වවත්ථපෙතබ්බො. තතො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ අයං වම්මිකො ඉදං අසුභනිමිත්තන්ති සල්ලක්ඛෙතබ්බං. සචෙ රුක්ඛො හොති, සොපි අස්සත්ථො වා නිග්‍රොධො වා කච්ඡකො වා කපිත්ථකොවා උච්චො වා නීචො වා ඛුද්දකො වා මහන්තො වා තම්බො වා කාළො වා සෙතො වාති වවත්ථපෙතබ්බො. තතො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ අයං රුක්ඛො ඉදං අසුභනිමිත්තන්ති සල්ලක්ඛෙතබ්බං. සචෙ ගච්ඡො හොති සොපි සින්දි වා කරමන්දො වා කණවීරො වා කුරණ්ඩකො වා උච්චො වා නීචො වා ඛුද්දකො වා මහන්තො වාති වවත්ථපෙතබ්බො. තතො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ අයං ගච්ඡො ඉදං අසුභනිමිත්තන්ති සල්ලක්ඛෙතබ්බං. සචෙ ලතා හොති, සාපි ලාබු වා කුම්භණ්ඩී වා සාමා වා කාළවල්ලී වා පූතිලතා වාති වවත්ථපෙතබ්බා. තතො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ අයං ලතා ඉදං අසුභනිමිත්තං, ඉදං අසුභනිමිත්තං අයං ලතාති සල්ලක්ඛෙතබ්බං. යං පන වුත්තං සනිමිත්තං කරොති සාරම්මණං කරොතීති, තං ඉධෙව අන්තොගධං. පුනප්පුනං වවත්ථපෙන්තො හි සනිමිත්තං කරොති නාම. අයං පාසාණො ඉදං අසුභනිමිත්තං, ඉදං අසුභනිමිත්තං අයං පාසාණොති එවං ද්වෙ ද්වෙ සමාසෙත්වා සමාසෙත්වා වවත්ථපෙන්තො සාරම්මණං කරොති නාම. එවං සනිමිත්තං සාරම්මණඤ්ච කත්වා පන සභාවභාවතො වවත්ථපෙතීති වුත්තත්තා ය්වාස්ස සභාවභාවො අනඤ්ඤසාධාරණො අත්තනියො උද්ධුමාතකභාවො, තෙන මනසිකාතබ්බං. වණිතං උද්ධුමාතකන්ති එවං සභාවෙන සරසෙන වවත්ථපෙතබ්බන්ති අත්ථො. එවං වවත්ථපෙත්වා වණ්ණතොපි ලිඞ්ගතොපි සණ්ඨානතොපි දිසතොපි ඔකාසතොපි පරිච්ඡෙදතොපීති ඡබ්බිධෙන නිමිත්තං ගහෙතබ්බං. කථං? තෙන හි යොගිනා ඉදං සරීරං කාළස්ස වා ඔදාතස්ස වා මඞ්ගුරච්ඡවිනො වාති වණ්ණතො වවත්ථපෙතබ්බං. ලිඞ්ගතො පන ඉත්ථිලිඞ්ගං වා පුරිසලිඞ්ගං වාති අවවත්ථපෙත්වා පඨමවයෙ වා මජ්ඣිමවයෙ වා පච්ඡිමවයෙ වා ඨිතස්සාති[1] වවත්ථපෙතබ්බං. සණ්ඨානතො උද්ධුමාතකසණ්ඨානවසෙනෙව ඉදමස්ස සීසසණ්ඨානං, ඉදං ගීවාසණ්ඨානං, ඉදං හත්ථසණ්ඨානං, ඉදං උදරසණ්ඨානං, ඉදං නාභිසණ්ඨානං, ඉදං කටිසණ්ඨාණං. ඉදං ඌරුසණ්ඨානං, ඉදං ජඞ්ඝාසණ්ඨානං, ඉදං පාදසණ්ඨානන්ති වවත්ථපෙතබ්බං. දිසතො පන ඉමස්මිං සරීරෙ ද්වෙ දිසා නාභියා අධො හෙට්ඨිමා දිසා උද්ධං උපරිමා දිසාති වවත්ථපෙතබ්බං, අථවා:-අහං ඉමිස්සා දිසාය ඨිතො අසුභනිමිත්තං ඉමිස්සාති වවත්ථපෙතබ්බං. ඔකාසතො පන ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ හත්ථා, ඉමස්මිං පාදා, ඉමස්මිං සීසං ඉමස්මිං මජ්ඣිමො කායො ඨිතොති වවත්ථපෙතබ්බං. අථවා:-අහං ඉමස්මිං ඔකාසෙ ඨිතො

1. ම. I. ඨිතස්සඉදංසරීරන්ති.

අසුභනිමිත්තං ඉමස්මින්ති වවත්ථපෙතබ්බං. පරිච්ඡෙදතො ඉදං සරීරං අධො පාදතලෙන උපරි කෙසමත්ථකෙන තිරියං තචෙන පරිච්ඡින්නං, යථාපරිච්ඡින්නෙ ච ඨානෙ ද්වත්තිංසකුණපභරිතමෙවාති වවත්ථපෙතබ්බං. අථවා:-අයමස්ස හත්ථපරිච්ඡෙදො, අයං පාදපරිච්ඡෙදො, අයං සීසපරිච්ඡෙදො, අයං මජ්ඣිමකායපරිච්ඡෙදොති වවත්ථපෙතබ්බං. යත්තකං වා පන ඨානං ගණ්හාති, තත්තකමෙව ඉදං ඊදිසං උද්ධුමාතකන්ති පරිච්ඡින්දිතබ්බං. පුරිසස්ස පන ඉත්ථිසරීරං, ඉත්ථියා වා පුරිසසරීරං න වට්ටති. විසභාගෙ ආරම්මණං න උපට්ඨාති, විප්ඵන්දනස්සෙව පච්චයො හොති. "උග්ඝාටිතාපි හි ඉත්ථී පුරිසස්ස චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨතී"ති. මජ්ඣිමට්ඨකථායං වුත්තං, තස්මා සභාගසරීරෙයෙව එවං ඡබ්බිධෙන නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං. යො පන පුරිමබුද්ධානං සන්තිකෙ ආසෙවිතකම්මට්ඨානො පරිහටධුතඞ්ගො පරිමද්දිතමහාභූතො පරිග්ගහිතසඞ්ඛාරො වවත්ථාපිතනාමරූපො උග්ඝාටිතසත්තසඤ්ඤො කතසමණධම්මො වාසිතවාසනො භාවිතභාවනො සබීජො ඤාණුත්තරො අප්පකිලෙසො කුලපුත්තො, තස්ස ඔලොකිතඔලොකිතට්ඨානෙයෙව පටිභාගනිමිත්තං උපට්ඨාති. නො චෙ එවං උපට්ඨාති, අථෙවං ඡබ්බිධෙන නිමිත්තං ගණ්හතො උපට්ඨාති. යස්ස පන එවම්පි න උපට්ඨාති, තෙන සන්ධිතො විවරතො නින්නතො ථලතො සමන්තතොති පුනපි පඤ්චවිධෙන නිමිත්තං ගහෙතබ්බං. තත්ථ සන්ධිතොති-අසීතිසතසන්ධිතො, උද්ධුමාතකෙ පන කථං අසීතිසතසන්ධියො වවත්ථපෙස්සති, තස්මානෙන තයො දක්ඛිණහත්ථසන්ධී, තයො වාමහත්ථසන්ධී, තයො දක්ඛිණපාදසන්ධී, තයො වාමපාදසන්ධී, එකො ගීවාසන්ධි, එකො කටිසන්ධීති එවං චුද්දස මහාසන්ධිවසෙන සන්ධිතො වවත්ථපෙතබ්බං. විවරතොති-විවරං නාම හත්ථන්තරං පාදන්තරං උදරන්තරං කණ්ණන්තරන්ති එවං විවරතො වවත්ථපෙතබ්බං, අක්ඛීනම්පි නිම්මීලිතභාවො වා උම්මීලිතභාවො වා මුඛස්සච පිහිතභාවො වා විවටභාවො වා වවත්ථපෙතබ්බං. නින්නතොති-යං සරීරෙ නින්නට්ඨානං අක්ඛිකූපො වා අන්තොමුඛං වා ගලවාටකො වා, තං වවත්ථපෙතබ්බං, අථවා:-අහං නින්නෙ ඨිතො සරීරං උන්නතෙති වවත්ථපෙතබ්බං. ථලතොති-යං සරීරෙ උන්නතට්ඨානං ජණ්ණුකං වා උරො වා නලාටං වා, තං වවත්ථපෙතබ්බං. අථවා:-අහං ථලෙ ඨිතො සරීරං නින්නෙති වවත්ථපෙතබ්බං. සමන්තතොති-සබ්බං සරීරං සමන්තතො වවත්ථපෙතබ්බං. සකලසරීරෙ ඤාණං චාරෙත්වා යං ඨානං විභූතං හුත්වා උපට්ඨාති, තත්ථ උද්ධුමාතකං උද්ධුමාතකන්ති චිත්තං ඨපෙතබ්බං. සචෙ එවම්පි න උපට්ඨාති, උදරපරියොසානං අතිරෙකඋද්ධුමාතකං හොති, තත්ථ උද්ධුමාතකං උද්ධුමාතකන්ති චිත්තං ඨපෙතබ්බං.

ඉදානි "සො තං නිමිත්තං සුග්ගහිතං කාරෙතී"ති ආදීසු අයං විනිච්ඡයකථා:-තෙන යොගිනා තස්මිං සරීරෙ යථාවුත්තනිමිත්තග්ගාහවසෙන සුට්ඨු නිමිත්තං ගහෙතබ්බං, සතිං සූපට්ඨිතං කත්වා ආවජ්ජිතබ්බං,

එවං පුනප්පුනං කරොන්තෙන සාධුකං උපධාරෙතබ්බඤ්චෙව වවත්ථපෙතබ්බඤ්ච. සරීරතො නාතිදූරෙ නාච්චාසන්නෙ පදෙසෙ ඨිතෙන වා නිසින්නෙන වා චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා ඔලොකෙත්වා නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බං. උද්ධුමාතකපටික්කූලං උද්ධුමාතකපටික්කූලන්ති සතක්ඛත්තුං සහස්සක්ඛත්තුම්පි උම්මීලෙත්වා ඔලොකෙතබ්බං, නිම්මීලෙත්වා ආවජ්ජිතබ්බං. එවං පුනප්පුනං කරොන්තස්ස උග්ගහනිමිත්තං සුග්ගහිතං හොති. කදා සුග්ගහිතං හොති? යදා උම්මීලෙත්වා ඔලොකෙන්තස්ස නිම්මීලෙත්වා ආවජ්ජෙන්තස්ස ච එකසදිසං හුත්වා ආපාථං ආගච්ඡති, තදා සුග්ගහිතං නාම හොති. සො තං නිමිත්තං එවං සුග්ගහිතං කත්වා සූපධාරිතං උපධාරෙත්වා සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙත්වා සචෙ තත්ථෙව භාවනාපරියොසානං පත්තුං න සක්කොති, අථානෙන ආගමනකාලෙ වුත්තනයෙනෙව එකකෙන අදුතියෙන තදෙව කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තෙන සූපට්ඨිතං සතිං කත්වා අන්තොගතෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි අබහිගතෙන මානසෙන අත්තනො සෙනාසනමෙව ගන්තබ්බං, සුසානා නික්ඛමන්තෙනෙව ච ආගමනමග්ගො වවත්ථපෙතබ්බො:- යෙන මග්ගෙන නික්ඛන්තොස්මි අයං මග්ගො පාචීනදිසාභිමුඛො වා ගච්ඡති, පච්ඡිම-උත්තර-දක්ඛිණදිසාභිමුඛො වා ගච්ඡති, විදිසාභිමුඛො වා ගච්ඡති, ඉමස්මිං පන ඨානෙ වාමතො ගච්ඡති, ඉමස්මිං දක්ඛිණතො, ඉමස්මිඤ්චස්ස ඨානෙ පාසාණො, ඉමස්මිං වම්මිකො, ඉමස්මිං රුක්ඛො, ඉමස්මිං ගච්ඡො, ඉමස්මිං ලතාති. එවං ආගමනමග්ගං වවත්ථපෙත්වා ආගතෙන චඞ්කමන්තෙනාපි තබ්භාගියොව චඞ්කමො අධිට්ඨාතබ්බො, අසුභනිමිත්තදිසාභිමුඛෙ භූමිප්පදෙසෙ චඞ්කමිතබ්බන්ති අත්ථො, නිසීදන්තෙන ආසනම්පි තබ්භාගියමෙව පඤ්ඤපෙතබ්බං. සචෙ පන තස්සං දිසායං සොබ්භො වා පපාතො වා රුක්ඛො වා වතී වා කලලං වා හොති, න සක්කා තං දිසාභිමුඛෙ භූමිප්පදෙසෙ චඞ්කමිතුං, ආසනම්පි අනොකාසත්තා න සක්කා පඤ්ඤපෙතුං, තං දිසං අනවලොකෙන්තෙනාපි ඔකාසානුරූපෙ ඨානෙ චඞ්කමිතබ්බඤ්චෙව නිසීදිතබ්බඤ්ච. චිත්තං පන තං දිසාභිමුඛංයෙව කාතබ්බං.

ඉදානි "සමන්තා නිමිත්තුපලක්ඛණා කිමත්ථියා"ති ආදිපඤ්හානං අසම්මොහත්ථාති ආදිම්හි විස්සජ්ජනෙ අයමධිප්පායො:- යස්ස හි අවෙලායං උද්ධුමාතකනිමිත්තට්ඨානං ගන්ත්වා සමන්තා නිමිත්තුපලක්ඛණං කත්වා නිමිත්තග්ගහණත්ථං චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා ඔලොකෙන්තස්සෙව තං සරීරං උට්ඨහිත්වා ඨිතං විය අජ්ඣොත්ථරමානං විය අනුබන්ධමානං විය ච හුත්වා උපට්ඨාති, සො තං බීභච්ඡං භෙරවාරම්මණං දිස්වා වික්ඛිත්තචිත්තො උම්මත්තකො විය හොති, භයං ඡම්භිතත්තං ලොමහංසං පාපුණාති. පාළියං හි විභත්තඅට්ඨතිංසාරම්මණෙසු අඤ්ඤං එවරූපං භෙරවාරම්මණං නාම නත්ථි. ඉමස්මිං හි කම්මට්ඨානෙ ඣානවිබ්භන්තකො නාම හොති කස්මා? අතිභෙරවත්තා කම්මට්ඨා-

තස්ස, තස්මා තෙන යොගිනා සතිං සුපට්ඨිතං කත්වා "මතසරීරං උට්ඨහිත්වා අනුබන්ධනකං නාම නත්ථි, සචෙ හි සො එතස්ස සමීපෙ ඨිතො පාසාණො වා ලතා වා ආගච්ඡෙය්‍ය, සරීරම්පි ආගච්ඡෙය්‍ය. යථා පන සො පාසාණො වා ලතා වා නාගච්ඡති, එවං සරීරම්පි නාගච්ඡති. අයං පන තුය්හං උපට්ඨානාකාරො සඤ්ඤජො සඤ්ඤසම්භවො, කම්මට්ඨානං තෙ අජ්ජ උපට්ඨිතං, මා භායි භික්ඛූ"ති තාසං විනොදෙත්වා හාසං උප්පාදෙත්වා තස්මිං නිමිත්තෙ චිත්තං සඤ්චාරෙතබ්බං, එවං විසෙසමධිගච්ඡති. ඉදමෙතං සන්ධාය වුත්තං:–"සමන්තතො නිමිත්තුපලක්ඛණා අසම්මොහත්ථා"ති. එකාදසවිධෙන පන නිමිත්තග්ගාහං සම්පාදෙන්තො කම්මට්ඨානං උපනිබන්ධති, තස්ස හි චක්ඛූනි උම්මීලෙත්වා ඔලොකනපච්චයා උග්ගහනිමිත්තං උප්පජ්ජති, තස්මිං මානසං චාරෙන්තස්ස පටිභාගනිමිත්තං උප්පජ්ජති, තත්ථ මානසං චාරෙන්තො අප්පණං පාපුණාති, අප්පණාය ඨත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙන්තො අරහත්තං සච්ඡිකරොති. තෙන වුත්තං "එකාදසවිධෙන නිමිත්තග්ගාහතො උපනිබන්ධනත්ථො"ති. "ගතාගතමග්ගපච්චවෙක්ඛණා වීථිසම්පටිපාදනත්ථා"ති එත්ථ පන:–යා ගතමග්ගස්ස ච ආගතමග්ගස්ස ච පච්චවෙක්ඛණා වුත්තා, සා කම්මට්ඨානවීථියා සම්පටිපාදනත්ථාති අත්ථො. සචෙ හි ඉමං භික්ඛුං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා ආගච්ඡන්තං අන්තරාමග්ගෙ කෙචි අජ්ජ භන්තෙ කතමීති දිවසං වා පුච්ඡන්ති, පඤ්හං වා පුච්ඡන්ති, පටිසන්ථාරං වා කරොන්ති, අහං කම්මට්ඨානිකොති තුණ්හීභූතෙන ගන්තුං න වට්ටති. දිවසො කථෙතබ්බො, පඤ්හො විස්සජ්ජෙතබ්බො. සචෙ න ජානාති න ජානාමීති වත්තබ්බං. ධම්මිකො පටිසන්ථාරො කාතබ්බො. තස්සෙවං කරොන්තස්ස උග්ගහිතං තරුණනිමිත්තං නස්සති, තස්මිං නස්සන්තෙපි දිවසං පුට්ඨෙන කථෙතබ්බමෙව. පඤ්හං අජානන්තෙන න ජානාමීති වත්තබ්බං, ජානන්තෙන එකදෙසෙන කථෙතුම්පි වට්ටති. පටිසන්ථාරොපි කාතබ්බො, ආගන්තුකං පන භික්ඛුං දිස්වා ආගන්තුකපටිසන්ථාරො කාතබ්බොව. අවසෙසානිපි චෙතියඞ්ගණවත්තබොධියඞ්ගණවත්ත උපොසථාගාරවත්ත භොජනසාලා ජන්තාඝර ආචරියුපජ්ඣායආගන්තුකගමිකවත්තාදීනි සබ්බානි ඛන්ධකවත්තානි පූරෙතබ්බානෙව. තස්ස තානි පූරෙන්තස්සාපි තං තරුණනිමිත්තං නස්සති, පුන ගන්ත්වා නිමිත්තං ගණ්හිස්සාමීති ගන්තුකාමස්සාපි අමනුස්සෙහි වා වාළමිගෙහි වා අධිට්ඨිතත්තා සුසානම්පි ගන්තුං වා න සක්කා හොති, නිමිත්තං වා අන්තරධායති. උද්ධුමාතකං හි එකමෙව වා ද්වෙ වා දිවසෙ ඨත්වා විනීලකාදිභාවං ගච්ඡති. සබ්බකම්මට්ඨානෙසු එතෙන සමං දුල්ලභං කම්මට්ඨානං නාම නත්ථි. තස්මා එවං නට්ඨෙ නිමිත්තෙ තෙන භික්ඛුනා රත්තිට්ඨානෙ වා දිවාට්ඨානෙ වා නිසීදිත්වා අහං ඉමිනා නාම ද්වාරෙන විහාරා නික්ඛමිත්වා අසුකදිසාභිමුඛං මග්ගං පටිපජ්ජිත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ වාමං ගණ්හිං, අසුකස්මිං දක්ඛිණං, තස්ස අසුකස්මිං ඨානෙ පාසාණො, අසුකස්මිං වම්මිකරුක්ඛගච්ඡ

ලතානං අඤ්ඤතරං සොහං තෙන මග්ගෙන ගන්ත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ අසුභං අද්දසං, තත්ථ අසුකදිසාභිමුඛො ඨත්වා එවඤ්චෙවඤ්ච සමන්තා නිමිත්තානි සල්ලක්ඛෙත්වා එවං අසුභනිමිත්තං උග්ගහෙත්වා අසුකදිසාය සුසානතො නික්ඛමිත්වා එවරූපෙන නාම මග්ගෙන ඉදඤ්චිදඤ්ච කරොන්තො ආගන්ත්වා ඉධ නිසින්නොම්හීති එවං යාව පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා නිසින්නට්ඨානං, තාව ගතාගතමග්ගො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො. තස්සෙවං පච්චවෙක්ඛතො තං නිමිත්තං පාකටං හොති, පුරතො නික්ඛිත්තං විය උපට්ඨාති. කම්මට්ඨානං පුරිමාකාරෙනෙව වීථිං පටිපජ්ජති. තෙන වුත්තං "ගතාගතමග්ගපච්චවෙක්ඛණා වීථිසම්පටිපාදනත්ථා"ති.

ඉදානි "ආනිසංසදස්සාවී රතනසඤ්ඤී හුත්වා චිත්තීකාරං උපට්ඨපෙත්වා සම්පියායමානො තස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තං උපනිබන්ධතී"ති එත්ථ-උද්ධුමාතකපටිකූලෙ මානසං චාරෙත්වා ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා ඣානපදට්ඨානං විපස්සනං වඩ්ඪෙන්තො අද්ධා ඉමාය පටිපදාය ජරාමරණම්හා පරිමුච්චිස්සාමීති එවං ආනිසංසදස්සාවිනා භවිතබ්බං. යථා පන දුග්ගතො පුරිසො මහග්ඝං මණිරතනං ලභිත්වා දුල්ලභං වත මෙ ලද්ධන්ති තස්මිං රතනසඤ්ඤී හුත්වා ගාරවං ජනෙත්වා විපුලෙන පෙමෙන සම්පියායමානො තං රක්ඛෙය්‍ය එවමෙව දුල්ලභං මෙ ඉදං කම්මට්ඨානං ලද්ධං දුග්ගතස්ස මහග්ඝමණිරතනසදිසං, චතුධාතුකම්මට්ඨානිකො හි අත්තනො චත්තාරො මහාභූතෙ පරිග්ගණ්හාති, ආනාපානකම්මට්ඨානිකො අත්තනො නාසිකාවාතං පරිග්ගණ්හාති, කසිණකම්මට්ඨානිකො කසිණං කත්වා යථාසුඛං භාවෙති, එවං ඉතරානි කම්මට්ඨානානි සුලභානි, ඉදං පන එකාමෙව වා ද්වෙ වා දිවසෙ තිට්ඨති, තතොපරං විනීලකාදිභාවං පාපුණාතීති නත්ථි ඉතො දුල්ලභතරන්ති තස්මිං රතනසඤ්ඤිනා හුත්වා චිත්තීකාරං උපට්ඨපෙත්වා සම්පියායමානෙන තං නිමිත්තං රක්ඛිතබ්බං. රත්තිට්ඨානෙ ච දිවාට්ඨානෙව උද්ධුමාතකපටිකූලං උද්ධුමාතකපටිකූලන්ති තත්ථ පුනප්පුනං චිත්තං උපනිබන්ධිතබ්බං, පුනප්පුනං තං නිමිත්තං ආවජ්ජිතබ්බං, මනසි කාතබ්බං, තක්කාහතං විතක්කාහතං කාතබ්බං, තස්සෙවං කරොතො පටිභාගනිමිත්තං උප්පජ්ජති. තත්‍රිදං නිමිත්තද්වයස්ස නානාකරණං උග්ගහනිමිත්තං විරූපං බීභච්ඡං භෙරවදස්සනං හුත්වා උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං පන යාවදත්ථං භුඤ්ජිත්වා නිපන්නො ථූලඞ්ගපච්චඞ්ගපුරිසො විය. තස්ස පටිභාගනිමිත්තපටිලාභසමකාලමෙව බහිද්ධා කාමානං අමනසිකාරා වික්ඛම්භනවසෙන කාමච්ඡන්දො පහීයති, අනුනයප්පහානෙනෙව චස්ස ලොහිතප්පහානෙන පුබ්බො විය ව්‍යාපාදොපි පහීයති, තථා ආරද්ධවීරියතාය ථීනමිද්ධං, අවිප්පටිසාරකරසන්තධම්මානුයොගවසෙන උද්ධච්චකුක්කුච්චං, අධිගතවිසෙසස්ස පච්චක්ඛතාය පටිපත්තිදෙසකෙ සත්ථරි පටිපත්තියං පටිපත්තිඵලෙ ච විචිකිච්ඡාති පඤ්චනීවරණානි පහීයන්ති. තස්මිං යෙව ච

නිමිත්තෙන චෙතසො අභිනිරොපනලක්ඛණො විතක්කො, නිමිත්තානුමජ්ජනකිච්චං සාධයමානො විචාරො, පටිලද්ධවිසෙසාධිගමපච්චයා පීති, පීතිමනස්ස පස්සද්ධිසම්භවතො පස්සද්ධිනිමිත්තං සුඛං, සුඛිතස්ස චිත්තසමාධිසම්භවතො සුඛනිමිත්තා එකග්ගතා චාති ඣානඞ්ගානි පාතුභවන්ති. එවමස්ස පඨමජ්ඣානපටිබිම්බභූතං උපචාරජ්ඣානම්පි තංඛණං යෙව නිබ්බත්තති. ඉතො පරං යාව පඨමජ්ඣානස්ස අප්පනා චෙව වසිප්පත්ති ච, තාව සබ්බං පඨවිකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ඉතො පරෙසු පන විනීලකාදීසු පි යං තං "උද්ධුමාතකඅසුභනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තො එකො අදුතියො ගච්ඡති උපට්ඨිතාය සතියා"ති ආදිනා නයෙන ගමනං ආදිං කත්වා ලක්ඛණං වුත්තං, තං සබ්බං විනීලකං අසුභනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තො විපුබ්බකං අසුභනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තොති එවං තස්ස තස්ස වසෙන තත්ථ උද්ධුමාතකපදමත්තං පරිවත්තෙත්වා වුත්තනයෙනෙව සවිනිච්ඡයාධිප්පායං වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො:–විනීලකෙ විනීලකපටික්කූලං විනීලකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. උග්ගහනිමිත්තඤ්චෙත්ථ කබරං කබරවණ්ණං හුත්වා උපට්ඨාති. පටිභාගනිමිත්තං පන උස්සදවසෙන උපට්ඨාති. විපුබ්බකෙ විපුබ්බකපටික්කූලං විපුබ්බකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො, උග්ගහනිමිත්තං පනෙත්ථ පග්ඝරන්තමිව උපට්ඨාති. පටිභාගනිමිත්තං නිච්චලං සන්නිසින්නං හුත්වා උපට්ඨාති. විච්ඡිද්දකං යුද්ධමණ්ඩලෙ වා චොරාටවියං වා සුසානෙ වා යත්ථ රාජානො චොරෙ ඡින්දාපෙන්ති, අරඤ්ඤෙ වා පන සීහව්‍යග්ඝෙහි ඡින්නපුරිසට්ඨානෙ ලබ්භති, තස්මා තථාරූපං ඨානං ගන්ත්වා සචෙ නානාදිසායං පතිතම්පි එකාවජ්ජනෙන ආපාථං ආගච්ඡති, ඉච්චෙතං කුසලං නො චෙ ආගච්ඡති, සයං හත්ථෙන න පරාමසිතබ්බං, පරාමසන්තො හි විස්සාසං ආපජ්ජති, තස්මා ආරාමිකෙන වා සමණුද්දෙසෙන වා අඤ්ඤෙන වා කෙනචි එකට්ඨානෙ කාරෙතබ්බං. අලභන්තෙන කත්තරයට්ඨියා වා දණ්ඩකෙන වා එකඞ්ගුලන්තරං කත්වා උපනාමෙතබ්බං. එවං උපනාමෙත්වා විච්ඡිද්දකපටික්කූලං විච්ඡිද්දකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. තත්ථ උග්ගහනිමිත්තං මජ්ඣෙ ඡිත්තං[1] විය උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං පන පරිපුණ්ණං හුත්වා උපට්ඨාති. වික්ඛායිතකෙ වික්ඛායිතකපටික්කූලං වික්ඛායිතකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. උග්ගහනිමිත්තං පනෙත්ථ තහිං තහිං ඛායිතසදිසමෙව උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං පන පරිපුණ්ණං හුත්වා උපට්ඨාති. වික්ඛිත්තකම්පි විච්ඡිද්දකෙ වුත්තනයෙනෙව අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරං කාරෙත්වා වා කත්වා වා වික්ඛිත්තකපටික්කූලං වික්ඛිත්තකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. එත්ථ උග්ගහනිමිත්තං පාකටන්තරං හුත්වා

1. ම. II. ඡිද්දං.

උපට්ඨාති, පටිභාගනිමිත්තං පන පරිපුණ්ණං හුත්වා උපට්ඨාති. හතවික්ඛිත්තකම්පි විච්ඡිද්දකෙ වුත්තප්පකාරෙසු යෙව ඨානෙසු ලබ්භති. තස්මා තත්ථ ගන්ත්වා වුත්තනයෙනෙව අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරං කාරෙත්වා වා කත්වා වා හතවික්ඛිත්තකපටික්කූලං හතවික්ඛිත්තකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. උග්ගහනිමිත්තං පනෙත්ථ පඤ්ඤායමානපහාරමුඛං විය හොති. පටිභාගනිමිත්තං පරිපුණ්ණමෙව හුත්වා උපට්ඨාති. ලොහිතකං යුද්ධමණ්ඩලාදිසු ලද්ධප්පහාරානං හත්ථපාදාදිසු වා ඡින්නෙසු භින්නගණ්ඩපිළකාදීනං වා මුඛතො පග්ඝරමානකාලෙ ලබ්භති. තස්මා තං දිස්වා ලොහිතකපටික්කූලං ලොහිතකපටික්කූලන්ති මනසි කාරො පවත්තෙතබ්බො. එත්ථ උග්ගහනිමිත්තං වාතප්පහටා විය රත්තපටාකා චලමානාකාරං උපට්ඨාති. පටිභාගනිමිත්තං පන සන්නිසින්නං හුත්වා උපට්ඨාති. පුළවකං ද්වීහතීහච්චයෙන කුණපස්ස නවහි වණමුඛෙහි කිමිරාසිපග්ඝරණකාලෙ හොති. අපිච තං සොණසිගාලමනුස්සගොමහිසහත්ථිඅස්සඅජගරාදීනං සරීරප්පමාණමෙව හුත්වා සාලිභත්තරාසි විය තිට්ඨති. තෙසු යත්ථ කත්ථචි පුළවකපටික්කූලං පුළවකපටික්කූලන්ති මනසි කාරො පවත්තෙතබ්බො. චූලපිණ්ඩපාතිකතිස්සත්ථෙරස්ස හි කාළදීඝවාපියා අන්තො හත්ථිකුණපෙ නිමිත්තං උපට්ඨාසි. උග්ගහනිමිත්තං පනෙත්ථ චලමානං විය උපට්ඨාති. පටිභාගනිමිත්තං සාලිභත්තපිණ්ඩො විය සන්නිසින්නං හුත්වා උපට්ඨාති. අට්ඨිකං "සො පස්සෙය්‍ය සරීරං සීවථිකාය ඡඩ්ඩිතං අට්ඨිසඞ්ඛලිකං සමංසලොහිතං න්හාරුසම්බන්ධං"ති[a] ආදිනා නයෙන නානප්පකාරතො වුත්තං තස්මා යත්ථ තං නික්ඛිත්තං හොති, තත්ථ පුරිමනයෙනෙව ගන්ත්වා සමන්තා පාසාණාදීනං වසෙන සනිමිත්තං සාරම්මණං කත්වා ඉදං අට්ඨිකන්ති සභාවභාවතො උපලක්ඛෙත්වා වණ්ණාදිවසෙන එකාදසහාකාරෙහි නිමිත්තං උග්ගහෙතබ්බං. තං පන වණ්ණතො සෙතන්ති ඔලොකෙන්තස්ස න උපට්ඨාති, ඔදාතකසිණසම්භෙදො හොති, තස්මා අට්ඨිකන්ති පටික්කූලවසෙනෙව ඔලොකෙතබ්බං. ලිඞ්ගන්ති ඉධ හත්ථාදීනං නාමං, තස්මා හත්ථපාදසීසඋදරබාහුකටිඌරුජඞ්ඝානං වසෙන ලිඞ්ගතො වවත්ථපෙතබ්බං. දීඝ රස්ස වට්ටචතුරස්ස ඛුද්දක මහන්තවසෙන පන සණ්ඨානතො වවත්ථපෙතබ්බං. දිසොකාසා වුත්තනයා එව, තස්ස තස්ස අට්ඨිනො පරියන්තවසෙන පරිච්ඡෙදතො වවත්ථපෙත්වා යදෙවෙත්ථ පාකටං හුත්වා උපට්ඨාති, තං ගහෙත්වා අප්පනා පාපුණිතබ්බා. තස්ස තස්ස අට්ඨිනො නින්නට්ඨානථලට්ඨානවසෙන පන නින්නතො ථලතො ච වවත්ථපෙතබ්බං. පදෙසවසෙනාපි අහං නින්නෙ අට්ඨි ථලෙ අහං වා ථලෙ අට්ඨි නින්නෙතිපි වවත්ථපෙතබ්බං. විත්තං පන අට්ඨිකානං ඝටිතාඝටිතට්ඨානවසෙන සන්ධිතො වවත්ථපෙතබ්බං. අට්ඨිකානං යෙව අන්තරවසෙන විවරා 'විවරතො වවත්ථපෙතබ්බං. සබ්බත්ථෙව පන ඤාණං චාරෙත්වා ඉමස්මිං ඨානෙ ඉදමට්ඨීති

---

a. දීඝනිකාය.

සමන්තතො වවත්ථපෙතබ්බං. එවම්පි නිමිත්තෙන අනුපට්ඨහන්තෙ නලාටට්ඨිම්හි චිත්තං සණ්ඨපෙතබ්බං. යථා චෙත්ථ එවං ඉදං එකාදසවිධෙන නිමිත්තග්ගහණං ඉතො පුරිමෙසුපි පුළවකාදීසු යුජ්ජමානවසෙන සල්ලක්ඛෙතබ්බං. ඉදඤ්ච පන කම්මට්ඨානං සකලායපි අට්ඨිසඞ්ඛලිකාය එකස්මිම්පි අට්ඨිකෙ සම්පජ්ජති. තස්මා තෙසු යත්ථ කත්ථචි එකාදසවිධෙන නිමිත්තං උග්ගහෙත්වා අට්ඨිකපටික්කූලං අට්ඨිකපටික්කූලන්ති මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. ඉධ උග්ගහනිමිත්තම්පි පටිභාගනිමිත්තම්පි එකසදිසමෙව හොතීති වුත්තං, තං එකස්මිං අට්ඨිකෙ යුත්තං. අට්ඨිසඞ්ඛලිකාය පන උග්ගහනිමිත්තෙ පඤ්ඤායමානෙ[1] විවරතා, පටිභාගනිමිත්තෙ පරිපුණ්ණභාවො යුජ්ජති, එකට්ඨිකෙපි ච උග්ගහනිමිත්තෙන බීභච්ඡෙන භයානකෙන භවිතබ්බං. පටිභාගනිමිත්තෙන පීතිසොමනස්සජනකෙන, උපචාරාවහත්තා. ඉමස්මිං හි ඔකාසෙ යං අට්ඨකථාසු වුත්තං, තං වාරං දත්වාව වුත්තං, තථා හි. තත්ථ චතූසු බ්‍රහ්මවිහාරෙසු දසසු ච අසුභෙසු පටිභාගනිමිත්තං නත්ථි, බ්‍රහ්මවිහාරෙසු හි සීමසම්භෙදො යෙව නිමිත්තං දසසු ච අසුභෙසු නිබ්බිකප්පං කත්වා පටික්කූලභාවෙයෙව දිට්ඨෙ නිමිත්තං නාම හොතීති වත්වාපි පුන අනන්තරමෙව දුවිධං ඉධ නිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තං, උග්ගහනිමිත්තං විරූපං බීභච්ඡං භයානකං හුත්වා උපට්ඨාතීති වුත්තං. තස්මා යං විචාරෙත්වා අවොචුම්හ, ඉදමෙවෙත්ථ යුත්තං. අපිච:-මහාතිස්සත්ථෙරස්ස දන්තට්ඨිකමත්තාවලොකනෙන සකලිත්ථිසරීරස්ස අට්ඨිසඞ්ඛාටභාවෙන උපට්ඨානාදීනි චෙත්ථ නිදස්සනානීති.

ඉති අසුභානි සුභගුණො දසසතලොචනෙන ථුතකිත්ති,
යානි අවොච දසබලො එකෙකජ්ඣානහෙතූනි.

එවං තානි ච තෙසඤ්ච භාවනානයමිමං විදිත්වාන,
තෙස්වෙව අයං භිය්‍යො පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

එතෙසු හි යත්ථ කත්ථචි අධිගතජ්ඣානො සුවික්ඛම්භිතරාගත්තා වීතරාගො විය නිල්ලොලුප්පචාරො හොති. එවං සන්තෙපි ය්වායං අසුභප්පභෙදො වුත්තො, සො සරීරසභාවප්පත්තිවසෙන ච රාගචරිතභෙදවසෙන චාති වෙදිතබ්බො. ඡවසරීරං හි පටික්කූලභාවං ආපජ්ජමානං උද්ධුමාතකසභාවප්පත්තං වා සියා, විනීලකාදීනං වා අඤ්ඤතරසභාවප්පත්තං. ඉති යාදිසං යාදිසං සක්කා හොති ලද්ධුං, තාදිසෙ තාදිසෙ උද්ධුමාතකපටික්කූලං විනීලකපටික්කූලන්ති එවං නිමිත්තං ගණ්හිතබ්බමෙවාති සරීරසභාවප්පත්තිවසෙන දසධා අසුභප්පභෙදො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විසෙසතො චෙත්ථ උද්ධුමාතකං සරීරසණ්ඨානවිපත්තිප්පකාසනතො සණ්ඨානරාගිනො සප්පායං, විනීලකං ඡවිරාගවිපත්තිප්පකා

1. සී. II. පඤ්ඤායමානො.

සනතො සරීරවණ්ණරාගිනො සප්පායං, විපුබ්බකං කායවණ්ණපටිබද්ධස්ස දුග්ගන්ධභාවස්ස පකාසනතො මාලාගන්ධාදිවසෙන සමුට්ඨාපිත සරීරගන්ධරාගිනො සප්පායං, විච්ඡිද්දකං අන්තො සුසිරභාවප්පකාසනතො සරීරෙ ඝනභාවරාගිනො සප්පායං, වික්ඛායිතකං මංසූපචයසම්පත්තිවිනාසප්පකාසනතො ථනාදීසු සරීරප්පදෙසෙසු මංසූපචයරාගිනො සප්පායං, වික්ඛිත්තකං අඞ්ගපච්චඞ්ගානං වික්ඛෙපප්පකාසනතො අඞ්ගපච්චඞ්ගලීලාරාගිනො සප්පායං, හතවික්ඛිත්තකං සරීරසඞ්ඝාතභෙදවිකාරප්පකාසනතො සරීරසඞ්ඝාතසම්පත්තිරාගිනො සප්පායං, ලොහිතකං ලොහිතමක්ඛිතපටික්කූලභාවප්පකාසනතො අලඞ්කාරජනිතසොභාරාගිනො සප්පායං, පුළවකං කායස්ස අනෙකකිමිකුලසාධාරණභාවප්පකාසනතො කායෙ මමත්තරාගිනො සප්පායං, අට්ඨිකං සරීරට්ඨීනං පටික්කූලභාවප්පකාසනතො දන්තසම්පත්තිරාගිනො සප්පායන්ති. එවං රාගචරිතභෙදවසෙනාපි දසධා අසුභප්පභෙදො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යස්මා පන දසවිධෙපි එතස්මිං අසුභෙ සෙය්‍යථාපි නාම අපරිසණ්ඨිතජලාය සීඝසොතාය නදියා අරිත්තබලෙනෙව නාවා තිට්ඨති, විනා අරිත්තෙන න සක්කා ඨපෙතුං, එවමෙව දුබ්බලත්තා ආරම්මණස්ස විතක්කබලෙනෙව චිත්තං එකග්ගං හුත්වා තිට්ඨති, විනා විතක්කෙන න සක්කා ඨපෙතුං, තස්මා පඨමජ්ඣානමෙවෙත්ථ හොති න දුතියාදීනි. පටික්කූලෙපි හි එතස්මිං ආරම්මණෙ අද්ධා ඉමාය පටිපදාය ජරාමරණම්හා පරිමුච්චිස්සාමීති එවං ආනිසංසදස්සාවිතාය චෙව නීවරණසන්තාපප්පහානෙන ච පීතිසොමනස්සං උප්පජ්ජති බහුං දානිමෙ වෙතනං ලභිස්සාමීති ආනිසංසදස්සාවිනො පුප්ඵඡඩ්ඩකස්ස ගූථරාසිම්හි විය, උස්සන්නබ්‍යාධිදුක්ඛස්ස රොගිනො වමනවිරෙචනප්පවත්තියං විය ච. දසවිධම්පි චෙතං අසුභලක්ඛණතො එකමෙව හොති, දසවිධස්සාපි හි එතස්ස අසුචිදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලභාවො එව ලක්ඛණං, තදෙතං ඉමිනා ලක්ඛණෙන න කෙවලං මතසරීරෙ, දන්තට්ඨිකදස්සාවිනො පන චෙතියපබ්බතවාසිමහාතිස්සත්ථෙරස්ස විය, හත්ථික්ඛන්ධගතං රාජානං ඔලොකෙන්තස්ස සඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරූපට්ඨාකසාමණෙරස්ස විය ච ජීවමානකසරීරෙ පි උපට්ඨාති. යථෙව හි මතසරීරං එවං ජීවමානකම්පි අසුභමෙව, අසුභලක්ඛණං පනෙත්ථ ආගන්තුකෙන අලඞ්කාරෙන පටිච්ඡන්නත්තා න පඤ්ඤායති. පකතියා පන ඉදං සරීරං නාම අතිරෙකතිසතඅට්ඨිකසමුස්සයං, අසීතිසතසන්ධිසඞ්ඝටිතං, නවන්හාරුසතනිබද්ධං, නවමංසපෙසිසතානුලිත්තං, අල්ලමනුස්සචම්මපරියොනද්ධං, ඡවියා පටිච්ඡන්නං, ඡිද්දාවඡිද්දං, මෙදකථාලිකා විය නිච්චුග්ඝරිතපග්ඝරිතං, කිමිසඞ්ඝනිසෙවිතං, රොගානං ආයතනං, දුක්ඛධම්මානං වත්ථු, පරිභින්නපුරාණගණ්ඩො විය නවහි වණමුඛෙහි සතතවිස්සන්දනං, යස්ස උභොහි අක්ඛීහි අක්ඛිගූථකො පග්ඝරති, කණ්ණබිලෙහි කණ්ණගූථකො, නාසාපුටෙහි සිඞ්ඝාණිකා, මුඛතො ආහාරපිත්තසෙම්හරුහිරානි, අධොද්වාරෙහි උච්චාරපස්සාවා, නවනවුතියා

ලොමකූපසහස්සෙහි අසුචිසෙදයූසො පග්ඝරති, නීලමක්ඛිකාදයො සම්පරිවාරෙන්ති. යං දන්තකට්ඨමුඛධොවන සීසමක්ඛන න්හාන නිවාසන පාරුපණාදීහි අපටිජග්ගිත්වා යථාජාතොව ඵරුසවිප්පකිණ්ණකෙසො හුත්වා ගාමෙන ගාමං විචරන්තො රාජාපි පුප්ඵඡඩ්ඩකචණ්ඩාලාදීසු අඤ්ඤතරොපි සමසරීර පටික්කූලතාය නිබ්බිසෙසො හොති, එවං අසුචිදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලතාය රඤ්ඤො වා චණ්ඩාලස්ස වා සරීරෙ වෙමත්තං නාම නත්ථි. දන්තකට්ඨමුඛධොවනාදීහි පනෙත්ථ දන්තමලාදීනි පමජ්ජිත්වා නානාවත්ථෙහි හිරිකොපීනං පටිච්ඡාදෙත්වා නානාවණ්ණෙන සුරභිවිලෙපනෙන විලිම්පිත්වා පුප්ඵාභරණාදීහි අලඞ්කරිත්වා අහන්ති මමන්ති ගහෙතබ්බාකාරප්පත්තං කරොන්ති. තතො ඉමිනා ආගන්තුකෙන අලඞ්කාරෙන පටිච්ඡන්නත්තා තදස්ස යථාවසරසං අසුභලක්ඛණං අසඤ්ජානන්තා පුරිසා ඉත්ථීසු, ඉත්ථියො ච පුරිසෙසු රතිං කරොන්ති. පරමත්ථතො පනෙත්ථ රජ්ජිතබ්බකයුත්තට්ඨානං නාම අණුමත්තම්පි නත්ථි, තථා හි:–කෙසලොමනඛදන්තඛෙළසිඞ්ඝාණික උච්චාරපස්සාවාදීසු එකකොට්ඨාසම්පි සරීරතො බහි පතිතං සත්තා හත්ථෙන ඡුපිතුම්පි න ඉච්ඡන්ති අට්ටීයන්ති හරායන්ති ජිගුච්ඡන්ති. යං යං පනෙත්ථ අවසෙසං හොති, තං තං එවං පටික්කූලම්පි සමානං අවිජ්ජන්ධකාරපරියොනද්ධා අත්තසිනෙහරාගරත්තා ඉට්ඨං කන්තං නිච්චං සුඛං අත්තාති ගණ්හන්ති. තෙ එවං ගණ්හන්තා අටවියං කිංසුකරුක්ඛං දිස්වා රුක්ඛතො අපතිතං අපතිතං පුප්ඵං අයං මංසපෙසි අයං මංසපෙසීති විහඤ්ඤමානෙන ජරසිගාලෙන සමානතං ආපජ්ජන්ති තස්මා.

යථා හි පුප්ඵිතං දිස්වා සිගාලො කිංසුකං වනෙ,
මංසරුක්ඛො මයා ලද්ධො ඉති ගන්ත්වාන වෙගසා.

පතිතං පතිතං පුප්ඵං ඩසිත්වා අතිලොලුපො,
නයිදං මංසං අදුං මංසං යං රුක්ඛස්මින්ති ගණ්හති.

කොට්ඨාසං පතිතං යෙව අසුභන්ති තථා බුධො,
අග්ගහෙත්වාන ගණ්හෙය්‍ය සරීරට්ඨම්පි නං තථා.

ඉමං හි සුභතො කායං ගහෙත්වා තත්ථ මුච්ඡිතා,
බාලා කරොන්තා පාපානි දුක්ඛා න පරිමුච්චරෙ.

තස්මා පස්සෙය්‍ය මෙධාවී ජීවිතො වා මතස්ස වා,
සභාවං පූතිකායස්ස සුභභාවෙන වජ්ජිතං.

වුත්තං හෙතං.

දුග්ගන්ධො අසුචි කායො කුණපො උක්කරූපමො,
නින්දිතො චක්ඛුභූතෙහි කායො බාලාභිනන්දිතො.

අල්ලචම්මපටිච්ඡන්නො නවද්වාරො මහාවණො,
සමන්තතො පග්ඝරති අසුචි පූතිගන්ධියො.

සචෙ ඉමස්ස කායස්ස අන්තො බාහිරතො සියා,
දණ්ඩං නූන ගහෙත්වාන කාකෙ සොණෙ ච වාරයෙති.[a]

තස්මා දබ්බජාතිකෙන භික්ඛුනා ජීවමානසරීරං වා හොතු මතසරීරං වා යත්ථ යත්ථ අසුභාකාරො පක්ඛායති, තත්ථ තත්ථෙව නිමිත්තං ගහෙත්වා කම්මට්ඨානං අප්පනං පාපෙතබ්බන්ති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
අසුභකම්මට්ඨාන නිද්දෙසො නාම
ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7.

ඡඅනුස්සති නිද්දෙසො.

අසුභානන්තරං උද්දිට්ඨාසු පන දසසු අනුස්සතීසු පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සතියෙව අනුස්සති, පවත්තිතබ්බට්ඨානම්හි යෙව වා පවත්තත්තා සද්ධාපබ්බජිතස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා සතීතිපි අනුස්සති. බුද්ධං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති බුද්ධානුස්සති. බුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. ධම්මං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති ධම්මානුස්සති. ස්වාක්ඛාතතාදි ධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සඞ්ඝං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සඞ්ඝානුස්සති. සුප්පටිපන්නතාදිසඞ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සීලං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සීලානුස්සති, අඛණ්ඩතාදි සීලගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. චාගං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති චාගානුස්සති, මුත්තචාගතාදි චාගගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දෙවතා ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති දෙවතානුස්සති, දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදි ගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. මරණං ආරබ්භ උප්පන්නා සති මරණසති, ජීවිතින්ද්‍රියූපච්ඡෙදාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. කෙසාදිභෙදං රූපකායං ගතා කායෙ වා ගතාති කායගතා, කායගතා ච සා සති චාති කායගතසතීති වත්තබ්බෙ රස්සං අකත්වා කායගතාසතීති වුත්තා. කෙසාදිකායකොට්ඨාස නිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. ආනාපානෙ ආරබ්භ උප්පන්නා සති ආනාපානසති. අස්සාසපස්සාස නිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. උපසමං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති උපසමානුස්සති. සබ්බදුක්ඛූපසමාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. ඉති ඉමාසු දසසු අනුස්සතීසු බුද්ධානුස්සතිං තාව භාවෙතුකාමෙන අවෙච්චප්පසාදසමන්නාගතෙන යොගිනා පති

---

a. ඛු-සුත්තනිපාත.

රූපෙ සෙනාසනෙ රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන "ඉතිපි සො භගවා අරහං සම්මා සම්බුද්ධො විජ්ජාචරණසම්පන්නො සුගතො ලොකවිදූ අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථි සත්ථා දෙවමනුස්සානං බුද්ධො භගවා"ති[2] එවං බුද්ධස්ස භගවතො ගුණා අනුස්සරිතබ්බා. තත්‍රායං අනුස්සරණනයො:-සො භගවා ඉති පි අරහං, ඉති පි සම්මා සම්බුද්ධො-පෙ-ඉති පි භගවාති අනුස්සරති. ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙනාති වුත්තං හොති. තත්ථ-ආරකත්තා, අරීනං අරානං ච හතත්තා, පච්චයාදීනං අරහත්තා, පාපකරණෙ රහාභාවාති, ඉමෙහි තාව කාරණෙහි සො භගවා අරහන්ති අනුස්සරති. අරකා හි සො සබ්බකිලෙසෙහි, විදූර සුවිදූරෙ ඨිතො, මග්ගෙන සවාසනානං කිලෙසානං විද්ධංසිතත්තාති ආරකත්තා අරහං.

සො තතො ආරකා නාම යස්ස යෙනාසමඞ්ගිතා,
අසමඞ්ගී ච දොසෙහි නාථො තෙනාරහං මතොති.

තෙ චානෙන කිලෙසාරයො මග්ගෙන හතාති අරීනං හතත්තාපි අරහං.

යස්මා රාගාදිසඞ්ඛාතා සබ්බෙපි අරයො හතා,
පඤ්ඤාසත්ථෙන නාථෙන තස්මාපි අරහං මතොති.

යඤ්චෙතං අවිජ්ජාභවතණ්හාමයනාභි පුඤ්ඤාදිඅභිසඞ්ඛාරාරං ජරාමරණනෙමි ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා තිභවරථෙ සමායොජිතං අනාදිකාලප්පවත්තං සංසාරචක්කං, තස්සානෙන බොධිමණ්ඩෙ විරියපාදෙහි සීලපථවියං පතිට්ඨාය සද්ධාහත්ථෙන කම්මක්ඛයකරඤාණඵරසුං ගහෙත්වා සබ්බෙ අරා හතාති අරානං හතත්තාපි අරහං. අථවා:-සංසාරචක්කන්ති අනමතග්ගං සංසාරවට්ටං වුච්චති, තස්ස ච අවිජ්ජා නාභි මූලත්තා, ජරාමරණං නෙමි පරියොසානත්තා, සෙසා දස ධම්මා අරා අවිජ්ජාමූලකත්තා ජරා මරණ පරියන්තත්තා ච. තත්ථ දුක්ඛාදිසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා, කාමභවෙ ච අවිජ්ජා කාමභවෙ සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති, රූපභවෙ-පෙ-අරූපභවෙ අවිජ්ජා අරූපභවෙ සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති. කාමභවෙ සඞ්ඛාරා කාමභවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයා හොන්ති, එස නයො ඉතරෙසු. කාමභවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං කාමභවෙ නාමරූපස්ස පච්චයො හොති, තථා රූපභවෙ, අරූපභවෙ නාමස්සෙව පච්චයො හොති. කාමභවෙ නාමරූපං කාමභවෙ සළායතනස්ස පච්චයො හොති. රූපභවෙ නාමරූපං රූපභවෙ තිණ්ණං ආයතනානං පච්චයො හොති. අරූපභවෙ නාමං අරූපභවෙ එකස්සායතනස්ස පච්චයො හොති. කාමභවෙ සළායතනං කාමභවෙ ඡබ්බිධස්ස ඵස්සස්ස පච්චයො හොති. රූපභවෙ තීණි ආයතනානි රූපභවෙ තිණ්ණං ඵස්සානං, අරූපභවෙ එකං මනායතනං අරූපභවෙ එකස්ස ඵස්සස්ස

---

2. විනයපාරාජිකපාළි වෙරඤ්ජකණ්ඩ. (අඤ්ඤත්ථාපි.)

පච්චයො හොති. කාමභවෙ ඡ ඵස්සා කාමභවෙ ඡන්නං වෙදනානං පච්චයා හොන්ති. රූපභවෙ තයො තත්ථෙව තිස්සන්නං, අරූපභවෙ එකො තත්ථෙව එකිස්සා වෙදනාය පච්චයො හොති. කාමභවෙ ඡ වෙදනා කාමභවෙ ඡන්නං තණ්හාකායානං පච්චයා හොන්ති. රූපභවෙ තිස්සො තත්ථෙව තිණ්ණං, අරූපභවෙ එකා වෙදනා අරූපභවෙ එකස්ස තණ්හාකායස්ස පච්චයො හොති. තත්ථ තත්ථ සා සා තණ්හා උපාදානස්ස, උපාදානාදයො භවාදීනං. කථං? ඉධෙකච්චො කාමෙ පරිභුඤ්ජිස්සාමීති කාමුපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං චරති, වාචාය දුච්චරිතං චරති, මනසා දුච්චරිතං චරති, දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උප්පජ්ජති, තත්ථස්ස උප්පත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, ඛන්ධානං නිබ්බත්ති ජාති, පරිපාකො ජරා, භෙදො මරණං. අපරො සග්ගසම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති තථෙව සුචරිතං චරති, සුචරිතපාරිපූරියා සග්ගෙ උප්පජ්ජති, තත්ථස්ස උප්පත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවොති සො එව නයො. අපරො පන බ්‍රහ්මලොකසම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති කාමුපාදානපච්චයා එව මෙත්තං භාවෙති, කරුණං-මුදිතං-උපෙක්ඛං-භාවෙති, භාවනාපාරිපූරියා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තති, තත්ථස්ස නිබ්බත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවොති, සො එව නයො. අපරො අරූපභවෙ සම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති තථෙව ආකාසානඤ්චායතනාදි සමාපත්තියො භාවෙති, භාවනාපාරිපූරියා තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තති තත්ථස්ස නිබ්බත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, ඛන්ධානං නිබ්බත්ති ජාති, පරිපාකො ජරා, භෙදො මරණන්ති, එසෙව නයො සෙසුපාදානමූලිකාසුපි යොජනාසු. එවමයං අවිජ්ජා හෙතු, සඞ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා, උභොපෙතෙ හෙතුසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණං, අතීතම්පි අද්ධානං අනාගතම්පි අද්ධානං අවිජ්ජා හෙතු, සඞ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා, උභොපෙතෙ හෙතුසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති, එතෙන නයෙන සබ්බපදානි විත්ථාරෙතබ්බානි. තත්ථ අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා එකො සඞ්ඛෙපො, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා එකො, තණ්හුපාදානභවා එකො, ජාති ජරාමරණං එකො, පුරිම සඞ්ඛෙපො චෙත්ථ අතීතො අද්ධා, වෙ මජ්ඣිමා පච්චුප්පන්නා, ජාති ජරාමරණං අනාගතො. අවිජ්ජා සඞ්ඛාර ගහණෙන චෙත්ථ තණ්හුපාදානභවා ගහිතාව හොන්තීති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අතීතෙ කම්මවට්ටං, විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච එතරහි විපාකවට්ටං, තණ්හුපාදානභවගහණෙන අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්තීති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා එතරහි කම්මවට්ටං, ජාතිජරාමරණාපදෙසෙන විඤ්ඤාණාදීනං නිද්දිට්ඨත්තා ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ආයති විපාකවට්ටං, තෙ ආකාරතො වීසති විධා හොන්ති, සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානඤ්චෙත්ථ අන්තරා එකො සන්ධි, වෙදනා තණ්හානමන්තරා එකො, භවජාතීනමන්තරා එකොති, ඉති භගවා එතං චතුසඞ්ඛෙපං තියද්ධං වීසතාකාරං තිසන්ධිං පටිච්ච

සමුපපාදං සබබාකාරතො ජානාති පසසති අඤ්ඤාති පටිවිජඣති. තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන වුචචති "පචචය පරිගගහෙ පඤ්ඤා ධමමට්ඨිතිඤාණං"ති[a] ඉමිනා ධමමට්ඨිතිඤාණෙන භගවා තෙ ධමෙම යථාභූතං ඤත්වා තෙසු නිබබිනදනතො විරජජනතො විමුචචනතො වුතතපපකාරසස ඉමසස සංසාරචකකසස අරෙ හනති විහනති විද්ධංසෙසි. එවමපි අරානං හතතතා අරහං.

අරා සංසාරචකකසස හතා ඤාණාසිනා යතො,
ලොකනාථෙන තෙනෙස අරහනති පවුචචති.

අගගදකඛිණෙයයතතා ච චීවරාදිපචචයෙ අරහති පූජාවිසෙසඤ්ච, තෙනෙව ච උපපනෙන තථාගතෙ යෙ කෙචි මහෙසකඛා දෙවමනුසසා න තෙ අඤ්ඤත්‍ථ පූජං කරොනති. තථා හි:-බ්‍රහමා සහමපති සිනෙරු මතෙතන රතනදාමෙන තථාගතං පූජෙසි, යථාබලඤ්ච අඤ්ඤෙ දෙවා මනුසසා ච බිමබිසාර කොසල රාජාදයො, පරිනිබබුතමපි ච භගවනතං උද්දිසස ඡනනවුතිකොටිධනං විසසජෙජත්වා අසොක මහාරාජා සකල ජමබුදීපෙ චතුරාසීතිවිහාරසහසසානි පතිට්ඨාපෙසි. කො පන වාදො අඤ්ඤෙසං පූජාවිසෙසානනති! පචචයාදීනං අරහතතාපි අරහං.

පූජාවිසෙසං සහ පචචයෙහි
යසමා අයං අරහති ලොකනාථො,
අත්‍ථානුරූපං අරහනති ලොකෙ
තසමා ජිනො අරහති නාමමෙතං.

යථාච ලොකෙ කෙචි පණ්ඩිතමානිනො බාලා අසිලොකභයෙන රහො පාපං කරොනති, එවමෙස න කදාචි කරොතීති පාපකරණෙ රහාභාවතො පි අරහං.

යසමා නත්‍ථි රහො නාම පාපකමෙමසු තාදිනො,
රහාභාවෙන තෙනෙස අරහං ඉති විසසුතො.

එවං සබබථා පි.

ආරකතතා හතතතා ච කිලෙසාරීන සො මුනි,
හතසංසාර චකකාරො පචචයාදීන චාරහො,
න රහො කරොති පාපානි අරහං තෙන වුචචතීති.

සමමා සාමඤ්ච සබබධමමානං බුද්ධතතා පන සමමා සමබුද්ධො. තථා හි:-එස සබබධමෙම සමමා සමබුද්ධො, අභිඤ්ඤෙයයෙ ධමෙම අභිඤ්ඤෙයයතො බුද්ධො, පරිඤ්ඤෙයයෙ. ධමෙම පරිඤ්ඤෙයයතො, පහාතබෙබ පහාතබබතො, සචජිකාතබෙබ සචජිකාතබබතො, භාවෙතබෙබ භාවෙතබබතො. තෙනෙව චාහ:-

අභිඤ්ඤෙයයං අභිඤ්ඤාතං භාවෙතබබඤ්ච භාවිතං,
පහාතබබං පහීනමෙම තසමා බුද්ධොසමි බ්‍රාහමණාති.[b]

---

a. පටිසමභිදාමගග. b. සං-නිකාය

අපිච:-චකඛුං දුකඛසචචං, තසස මූලකාරණභාවෙන සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණහා සමුදයසචචං, උභිනනං අපපවතති නිරොධසචචං, නිරොධපජානනා පටිපදා මගගසචචනති, එවං එකෙක පදුද්ධාරෙනාපි සබබධමෙම සමමා සාමඤච බුද්ධො, එස නයො සොත-ඝාන-ජිවහා-කාය මනෙසු. එතෙනෙව නයෙන රූපාදීනි ඡ ආයතනානි, චකඛුවිඤඤාණාදයො ඡ විඤඤාණකායා, චකඛුසමඵසසාදයො ඡ ඵසසා, චකඛුසමඵසසජාදයො ඡ වෙදනා, රූපසඤඤාදයො ඡ සඤඤා, රූපසඤෙචතනාදයො ඡ චෙතනා, රූපතණහාදයො ඡ තණහාකායා, රූපවිතකකාදයො ඡ විතකකා, රූපවිචාරාදයො ඡ විචාරා, රූපකකඛනධාදයො පඤච කකඛනධා, දස කසිණානි, දස අනුසසතියො, උද්ධුමාතකසඤඤාදිවසෙන දස සඤඤා, කෙසාදයො ද්වතතිංසාකාරා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, කාමභවාදයො නව භවා, පඨමාදීනි චතතාරි ඣානානි, මෙතතාභාවනාදයො චතසෙසා අපපමඤඤා, චතසෙසා අරූපසමාපතතියො, පටිලොමතො ජරාමරණාදීනි අනුලොමතො අවිජජාදීනි පටිචචසමුපපාදඞගානි ච යොජෙතබබානි. තත්‍රායං එකපදයොජනා:- "ජරාමරණං දුකඛසචචං, ජාති සමුදයසචචං, උභිනනමපි නිසසරණං නිරොධසචචං, නිරොධපජානනා පටිපදා මගගසචචං"ති එවං එකෙක පදුද්ධාරෙන සබබධමෙම සමමා සාමඤච බුද්ධො අනුබුද්ධො පටිබුද්ධො. තෙන වුතතං:-"සමමා සාමඤච සබබධමමානං බුද්ධතතා පන සමමාසමබුද්ධො"ති.

විජජාහි පන චරණෙන ච සමපනනතතා විජජාචරණ සමපනෙනා. තත්‍ථ විජජාති-තිසෙසා විජජා අට්ඨ පි විජජා. තිසෙසා භයභෙරව සුතෙත වුතතනයෙනෙව වෙදිතබබා, අට්ඨ අමබට්ඨ සුතෙත. තත්‍ර හි විපසසනාඤාණෙන මනොමයිද්ධියා ච සහ ඡ අභිඤඤා පරිගගහෙතවා අට්ඨ විජජා වුතතා. චරණනති-සීලසංවරො, ඉනද්‍රියෙසු ගුතතද්වාරතා, භොජනෙ මතතඤඤුතා, ජාගරියානුයොගො, සතත ධමමා, චතතාරි රූපාවචරජඣානානීති, ඉමෙ පණණරස ධමමා වෙදිතබබා; ඉමෙ යෙව හි පණණරස ධමමා-යසමා එතෙහි චරති අරියසාවකො ගචඡති අමතං දිසං, තසමා චරණනති වුතතා. යථාහ:-"ඉධ මහානාම අරිය සාවකො සීලවා හොතී"ති සබබං මජඣිමපණණාසකෙ වුතතනයෙනෙව වෙදිතබබං. භගවා ඉමාහි විජජාහි ඉමිනා ච චරණෙන සමනනාගතො. තෙන වුචචති "විජජාචරණසමපනෙනා"ති. තත්‍ථ විජජාසමපදා භගවතො සබබඤඤුතං පූරෙතවා ඨිතා, චරණසමපදා මහාකාරුණිකතං. සො සබබඤඤුතාය සබබසතතානං අත්‍ථානත්‍ථං ඤතවා මහාකාරුණිකතාය අනත්‍ථං පරිවජෙජතවා අතෙථ නියොජෙති. යථාතං විජජාචරණසමපනෙනා. තෙනසස සාවකා සුපපටිපනනා හොනති, නො දුපපටිපනනා විජජාචරණවිපනනානං හි සාවකා අතතනතපාදයො විය.

සොභනගමනත්තා සුන්දරං ඨානං ගතත්තා සම්මා ගතත්තා සම්මා ච ගදත්තා **සුගතො,** ගමනම්පි හි ගතන්ති වුච්චති, තඤ්ච භගවතො සොභනං පරිසුද්ධමනවජ්ජං. කිං පන තන්ති? අරියමග්ගො. තෙන හෙස ගමනෙන ඛෙමං දිසං අසජ්ජමානො ගතොති සොභනගමනත්තා සුගතො. සුන්දරඤ්චෙස ඨානං ගතො අමතං නිබ්බානන්ති සුන්දරං ඨානං ගතත්තා පි සුගතො. සම්මා ච ගතො තෙන තෙන මග්ගෙන පහීනෙ කිලෙසෙ පුන අපච්චාගච්ඡන්තො. වුත්තං හෙතං:-"සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡතීති සුගතො-පෙ-අරහත්තමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡතීති සුගතො"ති[a]. සම්මා වා ගතො දීපඞ්කරපාදමූලතො පභුති යාව බොධිමණ්ඩා තාව සමතිංසපාරමී පූරිකාය සම්මාපටිපත්තියා සබ්බලොකස්ස හිතසුඛමෙව කරොන්තො සස්සතං උච්ඡෙදං කාමසුඛං අත්තකිලමථන්ති ඉමෙ ච අන්තෙ අනුපගච්ඡන්තො ගතොති සම්මාගතත්තා පි සුගතො. සම්මා චෙස ගදති යුත්තට්ඨානෙ යුත්තමෙව වාචං භාසතීති සම්මාගදත්තාපි සුගතො. තත්‍රිදං සාධකං සුත්තං:-"යං තථාගතො වාචං ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසංහිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තං තථාගතො වාචං න භාසති; යඤ්ච තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසංහිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තම්පි තථාගතො වාචං න භාසති; යඤ්ච ඛො තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අත්ථසංහිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තත්‍ර කාලඤ්ඤූ තථාගතො හොති තස්සා වාචාය වෙය්‍යාකරණාය, යම්පි තථාගතො වාචං ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසංහිතං, සාච පරෙසං පියා මනාපා, න තං තථාගතො වාචං භාසති. යඤ්ච තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසංහිතං, සාච පරෙසං පියා මනාපා, තම්පි තථාගතො වාචං න භාසති. යඤ්ච ඛො තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අත්ථසංහිතං, සාච පරෙසං පියා මනාපා, තත්‍ර කාලඤ්ඤූ තථාගතො හොති තස්සා වාචාය වෙය්‍යාකරණායා"ති[b] එවං සම්මා ගදත්තාපි සුගතොති වෙදිතබ්බො.

සබ්බථාපි විදිතලොකත්තා පන ලොකවිදූ සො හි භගවා සභාවතො සමුදයතො නිරොධතො නිරොධූපායතොති සබ්බථා ලොකං අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිවිජ්ඣි. යථාහ:-"යත්ථ ඛො ආවුසො න ජායති න ජීයති න මීයති න චවති න උප්පජ්ජති, නාහන්තං ගමනෙන ලොකස්සන්තං ඤාතෙය්‍යං දිට්ඨෙය්‍යං පත්තෙය්‍යන්ති වදාමි, න චාහං ආවුසො අප්පත්වාව ලොකස්සන්තං දුක්ඛස්සන්තකිරියං වදාමි. අපි චාහං ආවුසො ඉමස්මිංයෙව ව්‍යාමමත්තෙ කළෙවරෙ සසඤ්ඤිම්හි සමනකෙ ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙමි ලොකසමුදයඤ්ච ලොකනිරොධඤ්ච ලොකනිරොධගාමිනිඤ්ච පටිපදං.

a. මහාඅට්ඨකථා. b. සං-නිකාය.

ගමනෙන න පත්තබ්බො ලොකස්සන්තො කුදාචනං,
න ච අප්පත්වා ලොකන්තං දුක්ඛා අත්ථි පමොචනං.

තස්මා හවෙ ලොකවිදූ සුමෙධො
ලොකන්තගූ වුසිත බ්‍රහ්ම චරියො,
ලොකස්ස අන්තං සමිතාවි ඤත්වා
නාසිංසති ලොකමිමං පරඤ්චා"ති.a

අපිච:-තයො ලොකා සඞ්ඛාරලොකො සත්තලොකො ඔකාස ලොකොති, තත්ථ එකො ලොකො "සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා"ති ආගතට්ඨානෙ සඞ්ඛාරලොකො වෙදිතබ්බො. "සස්සතො ලොකොති වා අසස්සතො ලොකොතිවා"ති ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො.

"යාවතා චන්දිමසූරියා පරිහරන්ති දිසා භන්ති විරොචනා,
තාව සහස්සධා ලොකො එත්ථ තෙ වත්තතී වසො"ති.b

ආගතට්ඨානෙ ඔකාසලොකො, තම්පි භගවා සබ්බථා අවෙදි, තථා හිස්ස "එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා, ද්වෙ ලොකා නාමඤ්ච රූපඤ්ච, තයො ලොකා තිස්සො වෙදනා, චත්තාරො ලොකා චත්තාරො ආහාරා, පඤ්ච ලොකා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, ඡ ලොකා ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, සත්ත ලොකා සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො, අට්ඨලොකා අට්ඨලොකධම්මා, නවලොකා නවසත්තාවාසා, දසලොකා දසායතනානි, ද්වාදසලොකා ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරසලොකා අට්ඨාරසධාතුයො"තිc අයං සඞ්ඛාරලොකොපි සබ්බථා විදිතො. යස්මා පනෙස සබ්බෙසම්පි සත්තානං ආසයං ජානාති අනුසයං ජානාති චරිතං ජානාති අධිමුත්තිං ජානාති අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ තික්ඛින්ද්‍රියෙ මුදින්ද්‍රියෙ ස්වාකාරෙ ද්වාකාරෙ සුවිඤ්ඤාපයෙ දුවිඤ්ඤාපයෙ භබ්බාභබ්බෙ සත්තෙ පජානාති, තස්මාස්ස සත්තලොකො පි සබ්බථා විදිතො. යථාච සත්තලොකො එවං ඔකාසලොකොපි. තථාහෙස එකං චක්කවාළං ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච යොජනානං ද්වාදස සතසහස්සානි චතුත්තිංස සතානි ච පඤ්ඤාසඤ්ච යොජනානි.

පරික්ඛෙපතො.

සබ්බං සතසහස්සානි ඡත්තිංස පරිමණ්ඩලං,
දස චෙව සහස්සානි අඩ්ඪුඩ්ඪානි සතානි ච.

තත්ථ.

ද්වෙසතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි ච,
එත්තකං බහලත්තෙන සඞ්ඛාතායං වසුන්ධරා.

තස්සායෙව සන්ධාරකං.

a. අඞ්ගුත්තරචතුක්ක. b. සං-නිකාය. c. පටිසම්භිද.

චත්තාරි සතසහස්සානි අට්ඨෙව නහුතානි ච,
එත්තකං බහලත්තෙන ජලං වාතෙ පතිට්ඨිතං.

තස්සා පි සන්ධාරකො.

නවසත සහස්සානි මාළුතො නභමුග්ගතො,
සට්ඨිඤ්චෙව සහස්සානි එසා ලොකස්ස සණ්ඨිතීති.

එවං සණ්ඨිතෙ චෙත්ථ යොජනානං.

චතුරාසීති සහස්සානි අජ්ඣොගාළ්හො මහණ්ණවෙ,
අච්චුග්ගතො තාවදෙව සිනෙරු පබ්බතුත්තමො.

තතො උපඩ්ඪුපඩ්ඪෙන පමාණෙන යථාක්කමං,
අජ්ඣොගාළ්හුග්ගතා දිබ්බා නානාරතනචිත්තිතා.

යුගන්ධරො ඊසධරො කරවීකො සුදස්සනො,
නෙමින්ධරො විනතකො අස්සකණ්ණො ගිරිබ්‍රහා.

එතෙ සත්ත මහාසෙලා සිනෙරුස්ස සමන්තතො,
මහාරාජානමාවාසා දෙවයක්ඛනිසෙවිතා.

යොජනානං සතානුච්චො හිමවා පඤ්ච පබ්බතො,
යොජනානං සහස්සානි තීණි ආයතවිත්ථතො,[1]
චතුරාසීති සහස්සෙහි කූටෙහි පතිමණ්ඩිතො.

තිපඤ්චයොජනක්ඛන්ධ පරික්ඛෙපා නගව්හයා,
පඤ්ඤාස යොජනක්ඛන්ධ සාඛායාමා සමන්තතො.

සතයොජන විත්ථිණ්ණා තාවදෙව ච උග්ගතා,
ජම්බු යස්සානුභාවෙන ජම්බුදීපො පකාසිතො.

යඤ්චෙතං ජම්බුයා පමාණං, එතදෙව අසුරානං චිත්‍රපාටලියා, ගරුළානං සිම්බලිරුක්ඛස්ස, අපරගොයානෙ කදම්බස්ස, උත්තරකුරූසු කප්පරුක්ඛස්ස, පුබ්බවිදෙහෙ සිරීසස්ස, තාවතිංසෙසු පාරිච්ඡත්තකස්සාති.

තෙනාහු පොරාණා:-

පාටලී සිම්බලී ජම්බු දෙවානං පාරිච්ඡත්තකො,
කදම්බො කප්පරුක්ඛො ච සිරීසෙන භවති සත්තමං.

ද්වෙ අසීතිසහස්සානි අජ්ඣොගාළ්හො මහණ්ණවෙ,
අච්චුග්ගතො තාවදෙව චක්කවාළ සිලුච්චයො,
පරික්ඛිපිත්වා තං සබ්බං ලොකධාතුමයං ඨිතොති.

තත්ථ-චන්දමණ්ඩලං එකූනපඤ්ඤාසයොජනං, සුරියමණ්ඩලං පඤ්ඤාසයොජනං, තාවතිංසභවනං දසසහස්සයොජනං, තථා අසුරභවනං, අවීචිමහානිරයො, ජම්බුදීපො ච. අපරගොයානං

1. ම. II. ආයාමවිත්ථතො.

සත්තසහස්සයොජනං, තථා පුබ්බවිදෙහං, උත්තරකුරු අට්ඨසහස්සයොජනං, එකමෙකො චෙත්ථ මහාදීපො පඤ්චසත පඤ්චසතපරිත්තදීපපරිවාරො, තං සබ්බම්පි එකං චක්කවාළං එකා ලොකධාතු. තදන්තරෙසු ලොකන්තරිකනිරයා, එවං අනන්තානි චක්කවාළානි අනන්තා ලොකධාතුයො භගවා අනන්තෙන බුද්ධඤාණෙන අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිවිජ්ඣි එවමස්ස ඔකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතො එවම්පි සබ්බථා විදිතලොකත්තා ලොකවිදූ.

අත්තනා පන ගුණෙහි විසිට්ඨතරස්ස කස්සචි අභාවතො නත්ථි එතස්ස උත්තරොති අනුත්තරො. තථා හෙස සීලගුණෙනාපි සබ්බං ලොකමභිභවති, සමාධි-පඤ්ඤා-විමුත්ති-විමුත්තිඤාණදස්සනගුණෙනාපි, සීලගුණෙනාපි අසමො අසමසමො අප්පටිමො අප්පටිභාගො අප්පටිපුග්ගලො-පෙ-විමුත්තිඤාණදස්සනගුණෙනාපි, යථාහ:-නඛො පනාහං භික්ඛවෙ සමනුපස්සාමි සදෙවකෙ ලොකෙ සමාරකෙ-පෙ-සදෙවමනුස්සාය අත්තනා සීලසම්පන්නතරං"ති[a] විත්ථාරො, එවං අග්ගප්පසාදසුත්තාදීනි "න මෙ ආචරියො අත්ථී"ති ආදිගාථායො ච විත්ථාරෙතබ්බා.

පුරිසදම්මෙ සාරෙතීති පුරිසදම්මසාරථී. දමෙති විනෙතීති වුත්තං හොති, තත්ථ පුරිසදම්මාති අදන්තා දමෙතුං යුත්තා තිරච්ඡානපුරිසා පි මනුස්ස අමනුස්සපුරිසා පි, තථාහි:-භගවතා තිරච්ඡානපුරිසා පි අපලාලො නාගරාජා, චූළොදරො, මහොදරො, අග්ගිසිඛො, ධූමසිඛො, ආරවාළො නාගරාජා, ධනපාලකො හත්ථීති එවමාදයො දමිතා නිබ්බිසා කතා සරණෙසු ච සීලෙසු ච පතිට්ඨාපිතා. මනුස්සපුරිසා පි සච්චක නිගණ්ඨපුත්ත අම්බට්ඨමාණව පොක්ඛරසාති සොණදණ්ඩ කූටදන්තාදයො, අමනුස්සපුරිසා පි ආළවක සූචිලොම ඛරලොමයක්ඛ සක්කදෙවරාජාදයො දමිතා විනීතා විචිත්රෙහි විනයනූපායෙහි. "අහං ඛො කෙසි පුරිසදම්මෙ සණ්හෙන පි විනෙමි, ඵරුසෙන පි විනෙමි, සණ්හඵරුසෙන පි විනෙමී"ති[b] ඉදඤ්චෙත්ථ සුත්තං විත්ථාරෙතබ්බං. අපිච:-භගවා විසුද්ධසීලාදීනං පඨමජ්ඣානාදීනි සොතාපන්නාදීනඤ්ච උත්තරිං මග්ගපටිපදං ආචික්ඛන්තො දන්තෙ පි දමෙතියෙව, අථවා:-අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථීති එකමෙවිදං අත්ථපදං, භගවා හි තථා පුරිසදම්මෙ සාරෙති යථා එකපල්ලඞ්කෙනෙව නිසින්නා අට්ඨදිසා අසජ්ජමානා ධාවන්ති, තස්මා "අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී"ති වුච්චති. "හත්ථිදමකෙන භික්ඛවෙ හත්ථිදම්මො සාරිතො එකංයෙව දිසං ධාවතී"ති[c] ඉදං චෙත්ථ සුත්තං විත්ථාරෙතබ්බං.

දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං අනුසාසතීති සත්ථා. අපිච සත්ථාති සත්ථා භගවා සත්ථවාහො, යථා සත්ථවාහො සත්ථෙ කන්තාරං තාරෙති, චොරකන්තාරං තාරෙති, වාළකන්තාරං

---

a. සං-නිකාය. b. අඞ්ගුත්තරනිකා. c. සං-නිකාය.

තාරෙති, දුබ්භික්ඛකන්තාරං තාරෙති, නිරුදකකන්තාරං තාරෙති, උත්තාරෙති, නිත්තාරෙති, පතාරෙති ඛෙමන්තභූමිං සම්පාපෙති, එවමෙවං භගවා සත්ථා සත්ථවාහො සත්තෙ කන්තාරං තාරෙති ජාතිකන්තාරං තාරෙතීති ආදිනා නිද්දෙසනයෙන පෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. දෙවමනුස්සානන්ති දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච, උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන භබ්බපුග්ගලපරිච්ඡෙදවසෙන චෙතං වුත්තං. භගවා පන තිරච්ඡානගතානම්පි අනුසාසනිප්පදානෙන සත්ථායෙව, තෙපි හි භගවතො ධම්මසවණෙන උපනිස්සයසම්පත්තිං පත්වා තාය එව උපනිස්සයසම්පත්තියා දුතියෙ තතියෙ වා අත්තභාවෙ මග්ගඵලභාගිනො හොන්ති. මණ්ඩූකදෙවපුත්තාදයො චෙත්ථ නිදස්සනං:-භගවති කිර ගග්ගරාය පොක්ඛරණියා තීරෙ චම්පානගරවාසීනං ධම්මං දෙසයමානෙ එකො මණ්ඩූකො භගවතො සරෙ නිමිත්තං අග්ගහෙසි. තං එකො වච්ඡපාලකො දණ්ඩමොලුබ්භ තිට්ඨන්තො සීසෙ සන්නිරුම්භිත්වා අට්ඨාසි. සො තාවදෙව කාලං කත්වා තාවතිංසභවනෙ ද්වාදසයොජනිකෙ කනකවිමානෙ නිබ්බත්ති සුත්තප්පබුද්ධො විය, තත්ථ අච්ඡරාසංඝපරිවුතං අත්තානං දිස්වා අරෙ අහම්පි නාම ඉධ නිබ්බත්තො කින්නුඛො කම්මං අකාසින්ති ආවජ්ජෙන්තො න අඤ්ඤං කිඤ්චි අද්දස අඤ්ඤත්‍ර භගවතො සරෙ නිමිත්තග්ගාහා, සො තාවදෙව සහ විමානෙන ආගන්ත්වා භගවතො පාදෙ සිරසා වන්දි. භගවා ජානන්තොව පුච්ඡි.

කො මෙ වන්දති පාදානි ඉද්ධියා යසසා ජලං,
අභික්කන්තෙන වණ්ණෙන සබ්බා ඔභාසයං දිසාති.

මණ්ඩූකොහං පුරෙ ආසිං උදකෙ වාරිගොචරො,
තව ධම්මං සුණන්තස්ස අවධී වච්ඡපාලකොති.[a]

භගවා තස්ස ධම්මං දෙසෙසි චතුරසීතියා පාණසහස්සානං ධම්මාභිසමයො අහොසි. දෙවපුත්තො පි සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාය සිතං කත්වා පක්කාමීති.

යම්පන කිඤ්චි අත්ථි ඤෙය්‍යං නාම සබ්බස්ස බුද්ධත්තා විමොක්ඛන්තිකඤ්ඤාණවසෙන බුද්ධො. යස්මා වා චත්තාරි සච්චානි අත්තනා පි බුජ්ඣි, අඤ්ඤෙ පි සත්තෙ බොධෙසි, තස්මා එවමාදීහි පි කාරණෙහි බුද්ධො. ඉමස්ස ච පන අත්ථස්ස විඤ්ඤාපනත්ථං:-"බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙතා පජායාති බුද්ධො"ති එවං පවත්තො සබ්බො පි නිද්දෙසනයො පටිසම්භිදානයො වා විත්ථාරෙතබ්බො.

භගවාති ඉදං පනස්ස ගුණවිසිට්ඨ සත්තුත්තම ගරුගාරවාධිවචනං. තෙනාහු පොරාණා:-

භගවාති වචනං සෙට්ඨං භගවාති වචනුත්තමං,
ගරුගාරවයුත්තො සො භගවා තෙන වුච්චතී ති.

---

a. සං-නිකාය.

චතුබ්බිධං වා නාමං:-ආවත්ථිකං ලිඞ්ගිකං නෙමිත්තිකං අධිච්චසමුප්පන්නන්ති. අධිච්චසමුප්පන්නං නාම:-ලොකියවොහාරෙන යදිච්ඡකන්ති වුත්තං හොති. තත්ථ වච්ඡො දම්මො බලිවද්දොති එවමාදි ආවත්ථිකං, දණ්ඩී ඡත්තී සිඛී කරීති එවමාදි ලිඞ්ගිකං, තෙවිජ්ජො ඡළභිඤ්ඤොති එවමාදි නෙමිත්තිකං, සිරිවඩ්ඪකො ධනවඩ්ඪකොති එවමාදි වචනත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා පවත්තං අධිච්චසමුප්පන්නං, ඉදං පන භගවාති නාමං නෙමිත්තිකං. න මහාමායාය, න සුද්ධොදනමහාජෙන න අසීතියා ඤාතිසහස්සෙහි කතං, න සක්කසන්තුසිතාදීහි දෙවතාවිසෙසෙහි. වුත්තඤ්චෙතං ධම්මසෙනාපතිනා:-"භගවාති නෙතං නාමං මාතරා කතං-පෙ-විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං භගවා"ති[a]. යං ගුණනෙමිත්තිකඤ්චෙතං නාමං, තෙසං ගුණානං පකාසනත්ථං ඉමං ගාථං වදන්ති.

භගී භජී භාගි විභත්තවා ඉති
අකාසි භග්ගන්ති ගරූති භාග්‍යවා,
බහූහි ඤායෙහි සුභාවිතත්තනො
භවන්තගො සො භගවාති වුච්චතීති.

නිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව චෙත්ථ තෙසං තෙසං පදානං අත්ථො දට්ඨබ්බො. අයං පන අපරො නයො.

භාග්‍යවා භග්ගවා යුත්තො භගෙහි ච විභත්තවා,
භත්තවා වන්තගමනො භවෙසු භගවා තතොති.

තත්ථ:-"වණ්ණාගමො වණ්ණවිපරියායොති ආදිකං නිරුත්තිලක්ඛණං ගහෙත්වා සද්දනයෙන වා පිසොදරාදිපක්ඛෙපලක්ඛණං ගහෙත්වා යස්මා ලොකියලොකුත්තරසුඛාභිනිබ්බත්තකං දානසීලාදිපාරප්පත්තං භාග්‍යමස්ස අත්ථි තස්මා භාග්‍යවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චතීති ඤාතබ්බං. යස්මා පන ලොභ දොස මොහ විපරීත මනසිකාර අහිරිකානොත්තප්ප කොධූපනාහ මක්ඛ පළාස ඉස්සා මච්ඡරිය මායා සාඨෙය්‍ය ථම්භ සාරම්භ මානාතිමාන මදප්පමාද තණ්හා විජ්ජා තිවිධාකුසලමූල දුච්චරිත සංකිලෙසමල විසමසඤ්ඤා විතක්කපපඤ්ච චතුබ්බිධ විපරියාස ආසව ගන්ථ ඔඝ යොග අගති තණ්හුප්පාදුපාදාන පඤ්ච චෙතොඛිල විනිබන්ධ නීවරණාභිනන්දනා ඡ විවාදමූල තණ්හාකාය සත්තානුසය අට්ඨමිච්ඡත්ත නවතණ්හා මූලක දසාකුසලකම්මපථවාසට්ඨිදිට්ඨිගත අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතප්පභෙද සබ්බදරථ පරිළාහකිලෙසසතසහස්සානි සංඛෙපතො වා පඤ්ච කිලෙසක්ඛන්ධ අභිසඞ්ඛාර දෙවපුත්ත මච්චු මාරෙ අභඤ්ජි. තස්මා භග්ගත්තා එතෙසං පරිස්සයානං භග්ගවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චති. ආහ චෙත්ථ.

---

a. නිද්දෙස.

භග්ගරාගො භග්ගදොසො භග්ගමොහො අනාසවො,
භග්ගාස්ස පාපකා ධම්මා භගවා තෙන වුච්චතීති.

භාග්‍යවතාය[1] චස්ස සතපුඤ්ඤජලක්ඛණධරස්ස රූපකායසම්පත්ති දීපිතා හොති, භග්ගදොසතාය ධම්මකායසම්පත්ති, තථා ලොකිය පරික්ඛකානං[2] බහුමතභාවො, ගහට්ඨපබ්බජිතෙහි අභිගමනීයතා, අභිගතානඤ්ච නෙසං කායචිත්තදුක්ඛාපනයනෙ පටිබලභාවො, ආමිසදානධම්මදානෙහි උපකාරිතා, ලොකියලොකුත්තරසුඛෙහි ච සංයොජනසමත්ථතා දීපිතා හොති. යස්මා ච ලොකෙ ඉස්සරිය ධම්ම යස සිරි කාමපයත්තෙසු ඡසු ධම්මෙසු භගසද්දො වත්තති. පරමං චස්ස සකචිත්තෙ ඉස්සරියං, අණිමා ලඝිමාදිකං වා ලොකිය සම්මතං සබ්බාකාරපරිපූරං අත්ථි, තථා ලොකුත්තරො ධම්මො, ලොකත්තය ව්‍යාපිතො යථාභූත ගුණාධිගතො අතිවිය පරිසුද්ධො යසො, රූප කායදස්සනව්‍යාවටජනනයනප්පසාදජනනසමත්ථා සබ්බාකාර පරිපූරා සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගසිරි, යං යං එතෙන ඉච්ඡිතං පත්ථිතං අත්ත හිතං පරහිතං වා තස්ස තස්ස තථෙව අභිනිප්ඵන්නත්තා ඉච්ඡිත නිප්ඵත්ති සඤ්ඤිතො කාමො, සබ්බලොකගරුභාවප්පත්තිහෙතුභූතො සම්මාවායාමසඞ්ඛාතො පයත්තො ච අත්ථි, තස්මා ඉමෙහි භගෙහි යුත්තත්තාපි භගා අස්ස සන්තීති ඉමිනා අත්ථෙන භගවාති වුච්චති. යස්මා පන කුසලාදීහි භෙදෙහි සබ්බධම්මෙ, ඛන්ධායතන ධාතු සච්ච ඉන්ද්‍රිය පටිච්චසමුප්පාදාදීහි වා කුසලාදිධම්මෙ, පීළන සඞ්ඛත සන්තාප විපරිනාමට්ඨෙන වා දුක්ඛමරියසච්චං, ආයූහන නිදාන සංයොග පලිබොධට්ඨෙන සමුදයං, නිස්සරණ විවෙක 'සඞ්ඛත අමතට්ඨෙන නිරොධං, නිය්‍යානිකහෙතුදස්සනාධිපතෙය්‍යට්ඨෙන මග්ගං' විභත්තවා විභජිත්වා විවරිත්වා දෙසිතවාති වුත්තං හොති. තස්මා විභත්තවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චති. යස්මා ච එස දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙ කායචිත්තඋපධිවිවෙකෙ සුඤ්ඤතාප්පණිහිතානිමිත්තවිමොක්ඛෙ අඤ්ඤෙ ච ලොකියලොකුත්තරෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ භජි සෙවි බහුලමකාසි, තස්මා භත්තවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චති. යස්මා පන තීසු භවෙසු තණ්හාසඞ්ඛාතං ගමනමනෙන වන්තං, තස්මා භවෙසු වන්තගමනොති වත්තබ්බෙ භවසද්දතො භකාරං ගමනසද්දතො ගකාරං වන්තසද්දතො වකාරඤ්ච දීඝං කත්වා ආදාය භගවාති වුච්චති. යථා ලොකෙ මෙහනස්ස ඛස්ස මාලාති වත්තබ්බෙ මෙඛලාති.

තස්සෙවං ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙන සො භගවා අරහං -පෙ- ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙන භගවාති බුද්ධගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොසපරියුට්ඨිතං, න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති තථාගතං ආරබ්භ. ඉච්චස්ස එවං රාගා

1. භාග්‍යවන්තතාය. 2. ඉ II. ලොකියපරික්ඛකානං.

දිසු පරියුට්ඨානාභාවෙන වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස කම්මට්ඨානාභිමුඛතාය උජුගතචිත්තස්ස බුද්ධගුණපොණා විතක්කවිචාරා පවත්තන්ති, බුද්ධගුණෙ අනුවිතක්කයතො අනුවිචාරයතො පීති උප්පජ්ජති, පීතිමනස්ස පීතිපදට්ඨානාය පස්සද්ධියා කායචිත්තදරථා පටිප්පස්සම්භන්ති, පස්සද්ධදරථස්ස කායිකම්පි චෙතසිකම්පි සුඛං උප්පජ්ජති, සුඛිනො බුද්ධගුණාරම්මණං හුත්වා චිත්තං සමාධියතීති අනුක්කමෙන එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති, බුද්ධගුණානම්පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති. තදෙතං බුද්ධගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්නත්තා බුද්ධානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමඤ්ච පන බුද්ධානුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු සත්ථරි සගාරවො හොති සප්පතිස්සො, සද්ධාවෙපුල්ලං සතිවෙපුල්ලං පඤ්ඤාවෙපුල්ලං පුඤ්ඤවෙපුල්ලං ච අධිගච්ඡති, පීති පාමොජ්ජබහුලො හොති, භයභෙරවසහො දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො, සත්ථාරා සංවාසසඤ්ඤං පටිලභති, බුද්ධගුණානුස්සතියා අජ්ඣාවුත්ථඤ්චස්ස සරීරම්පි චෙතියඝරමිව පූජාරහං හොති, බුද්ධභූමියං චිත්තං නමති, වීතික්කමිතබ්බවත්ථුසමායොගෙ චස්ස සම්මුඛා සත්ථාරං පස්සතො විය හිරොත්තප්පං පච්චුපට්ඨාති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය බුද්ධානුස්සතියා සදා.

ඉදං තාව බුද්ධානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

ධම්මානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙනාපි රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන "ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො සන්දිට්ඨිකො අකාලිකො එහිපස්සිකො ඔපනයිකො පච්චත්තං වෙදිතබ්බො විඤ්ඤූහී"ති[a] එවං පරියත්තිධම්මස්ස චෙව නවවිධස්ස ච ලොකුත්තරධම්මස්ස ගුණා අනුස්සරිතබ්බා. ස්වාක්ඛාතොති ඉමස්මිං හි පදෙ පරියත්තිධම්මොපි සඞ්ගහං ගච්ඡති, ඉතරෙසු ලොකුත්තරධම්මොව. තත්ථ පරියත්තිධම්මො තාව:– ස්වාක්ඛාතො ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණත්තා, සාත්ථසව්‍යඤ්ජනකෙවලපරිපුණ්ණපරිසුද්ධබ්‍රහ්මචරියප්පකාසනත්තා ච. යං හි භගවා එකගාථම්පි දෙසෙති, සා සමන්තභද්‍රකත්තා ධම්මස්ස පඨමපාදෙන ආදිකල්‍යාණා, දුතියතතියපාදෙහි මජ්ඣෙ කල්‍යාණා, පච්ඡිමපාදෙන පරියොසානකල්‍යාණා. එකානුසන්ධිකං සුත්තං නිදානෙන ආදිකල්‍යාණං, නිගමනෙන පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙන මජ්ඣෙ කල්‍යාණං. නානානුසන්ධිකං සුත්තං පඨමානුසන්ධිනා ආදිකල්‍යාණං, පච්ඡිමෙන පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙහි මජ්ඣෙ කල්‍යාණං. අපිච:– සනිදානසඋප්පත්තිකත්තා ආදිකල්‍යාණං, වෙනෙය්‍යානං අනු

---

a. සං-නිකාය.

රූපතො අත්ථස්ස අවිපරීතතාය ච හෙතුදාහරණයුත්තතො ච මජ්ඣෙ කල්‍යාණං, සොතූනං සද්ධාපටිලාභජනනෙන නිගමනෙන ච පරියොසානකල්‍යාණං. සකලො පි සාසනධම්මො අත්තනො අත්ථභූතෙන සීලෙන ආදිකල්‍යාණො, සමථවිපස්සනාමග්ගඵලෙහි මජ්ඣෙ කල්‍යාණො, නිබ්බානෙන පරියොසානකල්‍යාණො, සීලසමාධීහි වා ආදිකල්‍යාණො, විපස්සනාමග්ගෙහි මජ්ඣෙ කල්‍යාණො, ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො. බුද්ධසුබොධිතාය වා ආදිකල්‍යාණො, ධම්මසුධම්මතාය මජ්ඣෙ කල්‍යාණො, සඞ්ඝසුප්පටිපත්තියා පරියොසානකල්‍යාණො, තං සුත්වා තථත්තාය පටිපන්නෙන අධිගන්තබ්බාය අභිසම්බොධියා වා ආදිකල්‍යාණො, පච්චෙකබොධියා මජ්ඣෙ කල්‍යාණො, සාවකබොධියා පරියොසානකල්‍යාණො. සූයමානො චෙස නීවරණවික්ඛම්භනතො සවණෙන පි කල්‍යාණමෙවාවහතීති ආදිකල්‍යාණො, පටිපජ්ජියමානො සමථවිපස්සනාසුඛාවහනතො පටිපත්තියා පි කල්‍යාණං ආවහතීති මජ්ඣෙ කල්‍යාණො, තථා පටිපන්නො ච පටිපත්තිඵලෙ නිට්ඨිතෙ තාදිභාවාවහනතො පටිපත්තිඵලෙන පි කල්‍යාණං ආවහතීති පරියොසානකල්‍යාණොති එවං ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණත්තා ස්වාක්ඛාතො. යං පනෙස භගවා ධම්මං දෙසෙන්තො සාසනබ්‍රහ්මචරියං මග්ගබ්‍රහ්මචරියඤ්ච පකාසෙති නානානයෙහි දීපෙති, තං යථානුරූපං අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං, ව්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සව්‍යඤ්ජනං, සඞ්කාසන පකාසන විවරණ විභජන උත්තානීකරණ පඤ්ඤත්ති අත්ථපදසමායොගතො සාත්ථං, අක්ඛරපදව්‍යඤ්ජනාකාරනිරුත්තිනිද්දෙසසම්පත්තියා සව්‍යඤ්ජනං, අත්ථගම්භීරතා පටිවෙධගම්භීරතාහි සාත්ථං, ධම්මගම්භීරතා දෙසනාගම්භීරතාහි සව්‍යඤ්ජනං, අත්ථපටිභාන පටිසම්භිදා විසයතො සාත්ථං, ධම්මනිරුත්ති පටිසම්භිදාවිසයතො සව්‍යඤ්ජනං, පණ්ඩිත වෙදනීයතො පරික්ඛකජනප්පසාදකන්ති සාත්ථං, සද්ධෙය්‍යතො ලොකියජනප්පසාදකන්ති සව්‍යඤ්ජනං, ගම්භීරාධිප්පායතො සාත්ථං, උත්තානපදතො සව්‍යඤ්ජනං, උපනෙතබ්බස්ස අභාවතො සකලපරිපුණ්ණභාවෙන කෙවලපරිපුණ්ණං, අපනෙතබ්බස්ස අභාවතො නිද්දොසභාවෙන පරිසුද්ධං. අපිච:-පටිපත්තියා අධිගම ව්‍යත්තිතො සාත්ථං, පරියත්තියා ආගමබ්‍යත්තිතො සව්‍යඤ්ජනං, සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධයුත්තතො කෙවලපරිපුණ්ණං, නිරුපක්කිලෙසතො නිත්ථරණත්ථාය පවත්තිතො ලොකාමිසනිරපෙක්ඛතො ච පරිසුද්ධන්ති එවං සාත්ථ සව්‍යඤ්ජන කෙවලපරිපුණ්ණ පරිසුද්ධ බ්‍රහ්මචරියප්පකාසනතො ස්වාක්ඛාතො, අත්ථවිපල්ලාසාභාවතො වා සුට්ඨු අක්ඛාතොති ස්වාක්ඛාතො. යථා හි අඤ්ඤතිත්ථියානං ධම්මස්ස අත්ථො විපල්ලාසං ආපජ්ජති, අන්තරායිකාති වුත්තධම්මානං අන්තරායිකත්තාභාවතො නිය්‍යානිකාති ච වුත්තධම්මානං නිය්‍යානිකත්තාභාවතො තෙන තෙ දුරක්ඛාතධම්මායෙව හොන්ති, න තථා භගවතො ධම්මස්ස අත්ථො විපල්ලාසං ආපජ්ජති ඉමෙ ධම්මා අන්තරායිකා ඉමෙ නිය්‍යානිකාති එවං වුත්තධම්මානං තථාභාවාන

නික්කමන්තොති එවං තාව පරියත්තිධම්මො ස්වාක්ඛාතො. ලොකුත්තරධම්මො පන නිබ්බානානුරූපාය පටිපත්තියා පටිපදානුරූපස්ස ච නිබ්බානස්ස අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතො, යථාහ:-

සුපඤ්ඤත්තා ඛො පන තෙන භගවතා සාවකානං නිබ්බානගාමිනී පටිපදා සංසන්දති නිබ්බානඤ්ච පටිපදා ච, සෙය්‍යථාපි නාම ගඞ්ගොදකං යමුනොදකෙන සංසන්දති සමෙති, එවමෙව සුපඤ්ඤත්තා ඛො පන තෙන භගවතා සාවකානං නිබ්බානගාමිනී පටිපදා සංසන්දති නිබ්බානඤ්ච පටිපදා චාති.a

අරියමග්ගො චෙත්ථ අන්තද්වයං අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා භූතොව මජ්ඣිමා පටිපදාති අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතො. සාමඤ්ඤඵලානි පටිප්පස්සද්ධකිලෙසානෙව පටිප්පස්සද්ධකිලෙසානීති අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතානි. නිබ්බානං සස්සතාමතතාණලෙණාදිසභාවමෙව සස්සතාදිසභාවවසෙන අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතන්ති එවං ලොකුත්තරධම්මොපි ස්වාක්ඛාතො.

සන්දිට්ඨිකොති එත්ථ පන අරියමග්ගො තාව අත්තනො සන්තානෙ රාගාදීනං අභාවකරණෙන[1] සාමං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො. යථාහ:- "රත්තො ඛො බ්‍රාහ්මණ රාගෙන අභිභූතො පරියාදින්නචිත්තො අත්තබ්‍යාබාධාය පි චෙතෙති පර-පෙ-උභයබ්‍යාබාධාය පි චෙතෙති, චෙතසිකම්පි දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති, රාගෙ පහීනෙ නෙවත්තබ්‍යාබාධාය චෙතෙති, න පර-පෙ-න උභයබ්‍යාබාධාය චෙතෙති, න චෙතසිකං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති, එවම්පි ඛො බ්‍රාහ්මණ සන්දිට්ඨිකො ධම්මො හොතී"ති.b

අපිච:- නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො යෙන යෙන අධිගතො හොති, තෙන තෙන පරසද්ධාය ගන්තබ්බතං හිත්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන සයං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො. අථවා:- පසත්ථා දිට්ඨි සන්දිට්ඨි, සන්දිට්ඨියා ජයතීති සන්දිට්ඨිකො, තථාහෙත්ථ අරියමග්ගො සම්පයුත්තාය අරියඵලං කාරණභූතාය නිබ්බානං විසයීභූතාය සන්දිට්ඨියා කිලෙසෙ ජයති, තස්මා යථා රථෙන ජයතීති රථිකො, එවං නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො සන්දිට්ඨියා ජයතීති සන්දිට්ඨිකො. අථවා:- දිට්ඨන්ති දස්සනං වුච්චති, දිට්ඨමෙව සන්දිට්ඨං සන්දස්සනන්ති අත්ථො. සන්දිට්ඨං අරහතීති සන්දිට්ඨිකො. ලොකුත්තරධම්මො හි භාවනාභිසමයවසෙන සච්ඡිකිරියාභිසමයවසෙන ච දිස්සමානොයෙව වට්ටභයං නිවත්තෙති. තස්මා යථා වත්ථමරහතීති වත්ථිකො, එවං සන්දිට්ඨං අරහතීති සන්දිට්ඨිකො.

අත්තනො ඵලදානං සන්ධාය නාස්ස කාලොති අකාලො, අකාලොයෙව අකාලිකො. න පඤ්චාහසත්තාහාදිභෙදං කාලං ඛෙපෙත්වා ඵලං දෙති, අත්තනො පන පවත්තිසමනන්තරමෙව ඵලදොති වුත්තං

a. සං-නිකාය. b. අඞ්ගුත්තරනිකා.

1. ම. II. අභාවංකරෙණත්තා අරියපුග්ගලෙන.

හොති. අථවා:- අත්තනො ඵලප්පදානෙ පත්තො කාලො පත්තො අස්සාති කාලිකො. කො සො? ලොකියො කුසලධම්මො, අයං පන සමනන්තරඵලත්තා න කාලිකොති අකාලිකො, ඉදං මග්ගමෙව සන්ධාය වුත්තං.

එහි පස්ස ඉමං ධම්මන්ති එවං පවත්තං එහි පස්ස විධිං අරහතීති එහිපස්සිකො. කස්මා පනෙස තං විධිං අරහතීති? විජ්ජමානත්තා පරිසුද්ධත්තා ච, රිත්තමුට්ඨියං හි හිරඤ්ඤං වා සුවණ්ණං වා අත්ථීති වත්වාපි එහි පස්ස ඉමන්ති න සක්කා වත්තුං, කස්මා? අවිජ්ජමානත්තා. විජ්ජමානම්පි ච ගුථං වා මුත්තං වා මනුඤ්ඤභාවප්පකාසනෙන චිත්තසම්පහංසනත්ථං එහි පස්ස ඉමන්ති න සක්කා වත්තුං, අපිච ඛො තං තිණෙහි වා පණ්ණෙහි වා පටිච්ඡාදෙතබ්බමෙව හොති. කස්මා? අපරිසුද්ධත්තා. අයං පන නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො සභාවතොව විජ්ජමානො විගතවලාහකෙ ආකාසෙ සම්පුණ්ණචන්දමණ්ඩලං විය, පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තජාතිමණි විය ච පරිසුද්ධො. තස්මා විජ්ජමානත්තා පරිසුද්ධත්තා ච එහි පස්ස විධිං අරහතීති[1] එහි පස්සිකො.

උපනෙතබ්බොති ඔපනයිකො. අයං පනෙත්ථ විනිච්ඡයො:- උපනයනං උපනයො. ආදිත්තං චෙලං වා සීසං වා අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වාපි භාවනාවසෙන අත්තනො චිත්තෙ උපනයනං අරහතීති ඔපනයිකො. ඉදං සඞ්ඛතෙ ලොකුත්තරධම්මෙ යුජ්ජති. අසඞ්ඛතො පන අත්තනො චිත්තෙන උපනයනං අරහතීති ඔපනයිකො. සච්ඡිකිරියාවසෙන අල්ලීයනං අරහතීති අත්ථො. අථවා:- නිබ්බානං උපනෙතීති අරියමග්ගො උපනෙය්‍යො, සච්ඡිකාතබ්බතං උපනෙතබ්බොති ඵලනිබ්බානධම්මො උපනෙය්‍යො. උපනෙය්‍යොව ඔපනයිකො.

පච්චත්තං වෙදිතබ්බො විඤ්ඤූහීති සබ්බෙහිපි උග්ඝටිතඤ්ඤූ ආදීහි විඤ්ඤූහි අත්තනි අත්තනි වෙදිතබ්බො:- භාවිතො මෙ මග්ගො, අධිගතං ඵලං, සච්ඡිකතො නිරොධොති. න හි උපජ්ඣායෙන භාවිතෙ මග්ගෙ සද්ධිවිහාරිකස්ස කිලෙසා පහීයන්ති, න සො තස්ස ඵලසමාපත්තියා ඵාසුං විහරති. න තෙන සච්ඡිකතං නිබ්බානං සච්ඡිකරොති, තස්මා න එස පරස්ස සීසෙ ආභරණං විය දට්ඨබ්බො, අත්තනො පන චිත්තෙයෙව දට්ඨබ්බො. අනුභවිතබ්බො විඤ්ඤූහීති වුත්තං හොති. බාලානං පන අවිසයො චෙස. අපිච:- ස්වාක්ඛාතො අයං ධම්මො. කස්මා? සන්දිට්ඨිකත්තා, සන්දිට්ඨිකො අකාලිකත්තා, අකාලිකො එහිපස්සිකත්තා, යොච එහි පස්සිකො, සො නාම ඔපනයිකො හොතීති තස්සෙවං ස්වාක්ඛාතතාදිභෙදෙ ධම්මගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස-න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං

1. සී. II. එහිපස්සං අරහතීති

හොති ධම්මං ආරබ්භාති පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති ධම්මගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති, තදෙතං ධම්මගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්නත්තා ධම්මානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමඤ්ච පන ධම්මානුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු එවං ඔපනයිකස්ස ධම්මස්ස දෙසෙතාරං ඉමිනා 'පඞ්ගෙන සමන්නාගතං සත්ථාරං නෙව අතීතංසෙ සමනුපස්සාමි න පනෙතරහි අඤ්ඤත්‍ර තෙන භගවතා'ති එවං ධම්මගුණදස්සනෙනෙව සත්ථරි සගාරවො හොති සප්පතිස්සො, ධම්මෙ ගරුචිත්තීකාරො සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පීතිපාමොජ්ජබහුලො හොති, භයභෙරවසහො, දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො, ධම්මෙන සංවාසසඤ්ඤං පටිලභති ධම්මගුණානුස්සතියා අජ්ඣාවුත්ථඤ්චස්ස සරීරම්පි චෙතියඝරමිව පූජාරහං හොති, අනුත්තරධම්මාධිගමාය චිත්තං නමති, වීතික්කමිතබ්බවත්ථුසමායොගෙ චස්ස ධම්මසුධම්මතං සමනුස්සරතො හිරොත්තප්පං පච්චුපට්ඨාති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය ධම්මානුස්සතියා සදා'ති.

ඉදං ධම්මානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

සඞ්ඝානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙනාපි රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන "සුපටිපන්නො භගවතො සාවකසඞ්ඝො, උජුපටිපන්නො භගවතො සාවකසඞ්ඝො, ඤායපටිපන්නො භගවතො සාවකසඞ්ඝො, සාමීචිප්පටිපන්නො භගවතො සාවකසඞ්ඝො, යදිදං චත්තාරි පුරිසයුගානි අට්ඨ පුරිසපුග්ගලා, එස භගවතො සාවකසඞ්ඝො ආහුනෙය්‍යො පාහුනෙය්‍යො දක්ඛිණෙය්‍යො අඤ්ජලිකරණීයො අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්සා"ති.[1] එවං අරියසඞ්ඝගුණා අනුස්සරිතබ්බා. තත්‍ථ සුපටිපන්නොති-සුට්ඨු පටිපන්නො, සම්මා පටිපදං අනිවත්තිපටිපදං අනුලොමපටිපදං අපච්චනීකපටිපදං ධම්මානුධම්මපටිපදං පටිපන්නොති වුත්තං හොති. භගවතො ඔවාදානුසාසනිං සක්කච්චං සුණන්තීති සාවකා, සාවකානං සඞ්ඝො සාවකසඞ්ඝො. සීලදිට්ඨිසාමඤ්ඤතාය සඞ්ඝාතභාවං ආපන්නො සාවකසමූහොති අත්ථො. යස්මා පන සා සම්මා පටිපදා උජු අවඞ්කා අකුටිලා අජිම්හා අරියො ච ඤායොතිපි වුච්චති, අනුච්ඡවිකත්තා ච සාමීචීතිපි සඞ්ඛං ගතා, තස්මා තං පටිපන්නො අරියසඞ්ඝො උජුපටිපන්නො ඤායපටිපන්නො සාමීචිපටිපන්නොතිපි වුත්තො. එත්ථ ච යෙ මග්ගට්ඨා තෙ සම්මාපටිපත්තිසමඞ්ගිතාය සුපටිපන්නා, යෙ ඵලට්ඨා තෙ සම්මා පටි

---

1. සං-නිකාය.

පදය අධිගනතබබසස අධිගතතතා අතීතං පටිපදං උපාදය සුපටි
පනනාති වෙදිතබබා. අපිච:-සවාකඛාතෙ ධමමවිනයෙ යථානුසිටඨං
පටිපනනතතාපි අපණණකපටිපදං පටිපනනතතාපි සුපටිපනෙනා.
මජඣිමාය පටිපදය අනතවයං අනුපගමම පටිපනනතතා කායවචී
මනොවඞක කුටිල ජිමහ දොසපපහානාය පටිපනනතතා ච උජුපටි
පනෙනා. ඤායො වුචචති නිබබාණං, තදතථාය පටිපනනතතා ඤාය
පටිපනෙනා. යථා පටිපනනා සාමීචිකමමා[1] රහා හොනති, තථා පටි
පනනතතා සාමීචිපටිපනෙනා. යදිදනති යානි ඉමානි. චතතාරි පුරිස
යුගානීති යුගලවසෙන පඨමමගගටෙඨා ඵලටෙඨාති ඉදමෙකං යුග
ලනති එවං චතතාරි පුරිසයුගලානි හොනති. අඨපුරිසපුගගලාති පුරිස
පුගගලවසෙන එකො පඨමමගගටෙඨා එකො ඵලටෙඨාති ඉමිනා
නයෙන අටෙඨව පුරිසපුගගලා හොනති. එතථ ච පුරිසොති වා පුගග
ලොති වා එකටඨානෙතානි පදානි. වෙනෙයයවසෙන පනෙතං
වුතතං. එස භගවතො සාවකසඞෙඝාති යානිමානි යුගවසෙන
චතතාරි පුරිසයුගානි පාටියෙකකතො අටඨ පුරිසපුගගලා, එස භග
වතො සාවකසඞෙඝා ආහුනෙයොයාති ආදිසු ආනෙතවා හුනිතබබනති
ආහුනං, දූරතොපි ආනෙතවා සීලවනෙතසු දාතබබනති අතෙථා.
චතුනනං පචචයානමෙතං අධිවචනං, තං ආහුනං පටිගගහෙතුං
යුතෙතා තසස මහපඵලකරණතොති ආහුනෙයොයා. අථවා:-දූර
තොපි ආගනතවා සබබසාපතෙයයමපි එතථ හුනිතබබනති ආහවනීයො
සකකාදීනමපි වා ආහවනං අරහතීති ආහවනීයො. යො චායං
බ්‍රාහමණානං ආහවනීයො නාම අගගි යතථ හුතං මහපඵලනති තෙසං
ලදධි. සචෙ හුතසස මහපඵලතාය ආහවනීයො, සඞෙඝාව ආහව
නීයො, සඞෙඝ හුතං හි මහපඵලං හොති. යථාහ:-

"යො ච වසසසතං ජනතු අගගිං පරිචරෙ වනෙ,
එකඤච භාවිතතතානං මුහුතතමපි පූජයෙ,
සායෙව පූජනා සෙයයො යඤෙච වසසසතං හුතං"නති.[a]

තදෙතං නිකායනතරෙ ආහවනීයොති පදං ඉධ ආහුනෙයොයාති
ඉමිනා පදෙන අතථතො එකං, වයඤජනතො පනෙතථ කිඤචිමතත
මෙව නානං, ඉති ආහුනෙයොයා. පාහුනෙයොයාති-එතථ පන
පාහුනං වුචචති දිසාවිදිසතො ආගතානං පියමනාපානං ඤාති
මිතතානං අතථාය සකකාරෙන පටියතතං ආගනතුකදානං, තමපි
ඨපෙතවා තෙ තථාරූපෙ පාහුනකෙ සඞඝසෙසව දාතුං යුතතං,
සඞෙඝාව තං පටිගගහෙතුං යුතෙතා. සඞඝසදිසො හි පාහුනකො
නතථි, තථාහෙස එකබුදධනතරෙ ච දිසසති, අබබොකිණණඤච. පිය
මනාපතතකරෙහි ධමෙමහි සමනනාගතොති එවං පාහුනමසස දාතුං
යුතතං, පාහුනඤච පටිගගහෙතුං යුතෙතාති පාහුනෙයොයා. යෙසං

1. ම. I. සාමීචිපටිපනනාරහා. a. ධමමපද.

පන පාහවනීයොති පාළි, තෙසං යස්මා සඞ්ඝො පුබ්බකාරං අරහති තස්මා සබ්බපඨමං ආනෙත්වා එත්ථ හුනිතබ්බන්ති පාහවනීයො. සබ්බප්පකාරෙන වා ආහවනං අරහතීති පාහවනීයො, ස්වායමිධ තෙනෙව අත්ථෙන පාහුනෙය්‍යොති වුච්චති. දක්ඛිණාති පන පරලොකං සද්දහිත්වා දාතබ්බදානං වුච්චති. තං දක්ඛිණං අරහති දක්ඛිණාය වා හිතො, යස්මා නං මහප්ඵලකරණතාය විසොධෙතීති දක්ඛිණෙය්‍යො. උභො හත්ථෙ සිරසි පතිට්ඨාපෙත්වා සබ්බලොකෙන කයිරමානං අඤ්ජලිකම්මං අරහතීති අඤ්ජලිකරණීයො. අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්සාති සබ්බලොකස්ස අසදිසං පුඤ්ඤවිරූහනට්ඨානං, යථා හි-රඤ්ඤො වා අමච්චස්ස වා සාලීනං වා යවානං වා විරූහනට්ඨානං රඤ්ඤො සාලික්ඛෙත්තං යවක්ඛෙත්තන්ති වුච්චති. එවං සඞ්ඝො සබ්බලොකස්ස පුඤ්ඤානං විරූහනට්ඨානං සඞ්ඝං නිස්සාය හි ලොකස්ස නානප්පකාරහිතසුඛසංවත්තනිකානි පුඤ්ඤානි විරූහන්ති. තස්මා සඞ්ඝො අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්සාති. එවං සුප්පටිපන්නතාදිභෙදෙ සඞ්ඝගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස-පෙ-න මොහ පරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති, සඞ්ඝං ආරබ්භාති පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙයෙව ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති, සඞ්ඝගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති. තදෙතං සඞ්ඝගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්නත්තා සඞ්ඝානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමං ච පන සඞ්ඝානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු සඞ්ඝෙ සගාරවො හොති සප්පතිස්සො, සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පීතිපාමොජ්ජබහුලො හොති, භයභෙරවසහො, දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො සඞ්ඝෙන සංවාසසඤ්ඤං පටිලභති, සඞ්ඝගුණානුස්සතියා අජ්ඣාවුත්ථඤ්චස්ස සරීරං සන්නිපතිතසඞ්ඝමිව උපොසථාගාරං පූජාරහං හොති, සඞ්ඝගුණාධිගමාය චිත්තං නමති, වීතික්කමිතබ්බවත්ථුසමායොගෙ චස්ස සම්මුඛා සඞ්ඝං පස්සතො විය හිරොත්තප්පං පච්චුපට්ඨාති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය සඞ්ඝානුස්සතියා සදා.

ඉදං සඞ්ඝානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

සීලානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන පන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙනඃ-“අහො වත මෙ සීලානි අඛණ්ඩානි අච්ඡිද්දානි අසබලානි අකම්මාසානි භුජිස්සානි විඤ්ඤුප්පසත්ථානි අපරාමට්ඨානි සමාධිසංවත්තනිකානී”ති[අ] එවං අඛණ්ඩතාදිගුණවසෙන අත්තනො සීලානි

අ. සං-නිකාය.

අනුස්සරිතබ්බානි. තානි ච ගහට්ඨෙන ගහට්ඨසීලානි, පබ්බජිතෙන පබ්බජිතසීලානි. ගහට්ඨසීලානි වා හොන්තු පබ්බජිතසීලානි වා, යෙසං ආදිම්හි වා අන්තෙ වා එකම්පි න භින්නං, තානි පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය න ඛණ්ඩානීති අඛණ්ඩානි. යෙසං වෙමජ්ඣෙ එකම්පි න භින්නං, තානි මජ්ඣෙ විනිවිද්ධසාටකො විය න ඡිද්දානීති අච්ඡිද්දානි. යෙසං පටිපාටියා ද්වෙ වා තීණි වා න භින්නානි, තානි පිට්ඨියා වා කුච්ඡියා වා උට්ඨිතෙන දීඝවට්ටාදිසණ්ඨානෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරසරීරවණ්ණා ගාවී විය න සබලානීති අසබලානි. යානි අන්තරන්තරා න භින්නානි, තානි විසභාගබින්දුවිචිත්‍රා ගාවී විය න කම්මාසානීති අකම්මාසානි. අවිසෙසෙන වා සබ්බානිපි සත්තවිධෙන මෙථුනසංයොගෙන කොධූපනාහාදීහි ච පාපධම්මෙහි අනුපහතත්තා අඛණ්ඩානි අච්ඡිද්දානි අසබලානි අකම්මාසානි. තානියෙව තණ්හාදාසබ්‍යතො මොචෙත්වා භුජිස්සභාවකරණෙන භුජිස්සානි. බුද්ධාදීහි විඤ්ඤූහි පසත්ථත්තා විඤ්ඤුප්පසත්ථානි, තණ්හාදිට්ඨීහි අපරාමට්ඨත්තා කෙනචි වා අයං තෙ සීලෙසු දොසොති එවං පරාමට්ඨුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අපරාමට්ඨානි, උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධිං වා. අථවා පන මග්ගසමාධිං ඵලසමාධිඤ්චාපි සංවත්තෙන්තීති සමාධිසංවත්තනිකානි, එවං අඛණ්ඩතාදිගුණවසෙන අත්තනො සීලානි අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති න දොස -පෙ- න මොහ පරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති. සීලං ආරබ්භාති පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති. සීලගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති. තදෙතං සීලගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්නත්තා සීලානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමඤ්ච පන සීලානුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු සික්ඛාය සගාරවො හොති, සභාගවුත්ති පටිසන්ථාරෙ අප්පමත්තො අත්තානුවාදාදිභයවිරහිතො, අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවී සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පීතිපාමොජ්ජබහුලො හොති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය සීලානුස්සතියා සදා.

ඉදං සීලානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

චාගානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන පන පකතියා චාගාධිමුත්තෙන නිච්චප්පවත්තදානසංවිභාගෙන භවිතබ්බං. අථවා පන භාවනං ආරභන්තෙන ඉතොදානිපභුති සති පටිග්ගාහකෙ අන්තමසො එකාලොපමත්තම්පි දානං අදත්වා න භුඤ්ජිස්සාමීති සමාදානං කත්වා තං දිවසං ගුණවිසිට්ඨෙසු පටිග්ගාහකෙසු යථාසත්ති යථාබලං දානං දත්වා

තස්ස නිමිත්තං ගණ්හිත්වා රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන:–“ලාභා වත මෙ, සුලද්ධං වත මෙ, යොහං මච්ඡෙරමලපරියුට්ඨිතාය පජාය විගතමලමච්ඡෙරෙන චෙතසා විහරාමි මුත්තචාගො පයතපාණි වොස්සග්ගරතො යාචයොගො දානසංවිභාගරතො”ති. එවං විගතමලමච්ඡෙරතාදිගුණවසෙන අත්තනො චාගො අනුස්සරිතබ්බො. තත්ථ ලාභා වත මෙති මය්හං වත ලාභා, යෙ ඉමෙ “ආයුං ඛො පන දත්වා ආයුස්ස භාගී හොති දිබ්බස්ස වා මානුසස්ස වා” ඉතිච “දදං පියො හොති භජන්ති නං බහූ” ඉතිච “දදමානො පියො හොති සතං ධම්මමනුක්කමං” ඉතිච එවමාදීහි නයෙහි භගවතා දායකස්ස ලාභා සංවණ්ණිතා, තෙ මය්හං අවස්සං භාවිනොති අධිප්පායො. සුලද්ධං වත මෙති යං මයා ඉදං සාසනං මනුස්සත්තං වා ලද්ධං, තං සුලද්ධං වත මෙ. කස්මා? යොහං මච්ඡෙරමල පරියුට්ඨිතාය පජාය–පෙ–දානසංවිභාගරතොති. තත්ථ මච්ඡෙරමලපරියුට්ඨිතායාති මච්ඡෙරමලෙන අභිභූතාය. පජායාති පජායනවසෙන සත්තා වුච්චන්ති, තස්මා අත්තනො සම්පත්තීනං පරසාධාරණභාව අසහන ලක්ඛණෙන චිත්තස්ස පභස්සරභාවදූසකානං කණ්හධම්මානං අඤ්ඤතරෙන මච්ඡෙරමලෙන අභිභූතෙසු සත්තෙසූති අයමෙත්ථ අත්ථො. විගතමලමච්ඡෙරෙනාති අඤ්ඤෙසම්පි රාගදොසාදිමලානඤ්චෙව මච්ඡෙරස්ස ච විගතත්තා විගතමලමච්ඡෙරෙන, චෙතසා විහරාමීති යථාවුත්තප්පකාරචිත්තො හුත්වා වසාමීති අත්ථො, සුත්තෙ පන මහානාමස්ස සක්කස්ස සොතාපන්නස්ස සතො නිස්සයවිහාරං පුච්ඡතො නිස්සයවිහාරවසෙන දෙසිතත්තා අගාරං අජ්ඣාවසාමීති වුත්තං, තත්ථ අභිභවිත්වා වසාමීති අත්ථො, මුත්තචාගොති විස්සට්ඨචාගො, පයතපාණීති පරිසුද්ධහත්ථො, සක්කච්චං සහත්ථා දෙය්‍යධම්මං දාතුං සදා ධොතහත්ථො යෙවාති වුත්තං හොති, වොස්සග්ගරතොති වොස්සජ්ජනං වොස්සග්ගො, පරිච්චාගොති අත්ථො. තස්මිං වොස්සග්ගෙ සතතාභියොගවසෙන රතොති වොස්සග්ගරතො, යාචයොගොති යං යං පරෙ යාචන්ති තස්ස තස්ස දානතො යාචනයොගොති අත්ථො, යාජයොගොතිපි පාඨො, යජනසඞ්ඛාතෙන යාජෙන යුත්තොති අත්ථො, දානසංවිභාගරතොති දානෙ ච සංවිභාගෙ ච රතො, අහං හි දානඤ්ච දෙමි අත්තනා පරිභුඤ්ජිතබ්බතොපි ච සංවිභාගං කරොමි එත්ථෙව ච අස්මිං උභයෙ රතොපි එවං අනුස්සරතීති අත්ථො. තස්සෙවං විගතමලමච්ඡෙරතාදිගුණවසෙන අත්තනො චාගං අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස–පෙ–න මොහ පරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති. චාගං ආරබ්භාති පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති, චාගගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරචාගගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති. තදෙතං චාගගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්නත්තා චාගානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමඤ්ච පන චාගා

නුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු භිය්‍යොසොමත්තාය චාගාධිමුත්තො හොති අලොභජ්ඣාසයො මෙත්තාය අනුලොමකාරී විසාරදො පීතිපාමොජ්ජබහුලො, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය චාගානුස්සතියා සදාති.

ඉදං චාගානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

දෙවතානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන පන අරියමග්ගවසෙන සමුදාගතෙහි සද්ධාදීහි ගුණෙහි සමන්නාගතෙන භවිතබ්බං. තතො රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන:–"සන්ති දෙවා චාතුම්මහාරාජිකා, සන්ති දෙවා තාවතිංසා, යාමා–තුසිතා–නිම්මාණරතිනො–පරනිම්මිතවසවත්තිනො, සන්ති දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා, සන්ති දෙවා තතුත්තරිං, යථාරූපාය සද්ධාය සමන්නාගතා තා දෙවතා ඉතො චුතා තත්ථ උප්පන්නා. මය්හම්පි තථාරූපා සද්ධා සංවිජ්ජති, යථාරූපෙන සීලෙන යථාරූපෙන සුතෙන යථාරූපෙන චාගෙන යථාරූපාය පඤ්ඤාය සමන්නාගතා තා දෙවතා ඉතො චුතා තත්ථ උප්පන්නා, මය්හම්පි තථාරූපා පඤ්ඤා සංවිජ්ජතීති"ති එවං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණා අනුස්සරිතබ්බා. සුත්තෙ පන "යස්මිං මහානාම සමයෙ අරියසාවකො අත්තනො ච තාසඤ්ච දෙවතානං සද්ධඤ්ච සීලඤ්ච සුතඤ්ච චාගඤ්ච පඤ්ඤඤ්ච අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති"ති වුත්තං. කිඤ්චාපි වුත්තං:– අථ ඛො තං සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙතබ්බං දෙවතානං අත්තනො සද්ධාදීහි සමානගුණදීපනත්ථං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අට්ඨකථායං හි "දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො ගුණෙ අනුස්සරතී"ති දළ්හං කත්වා වුත්තං. තස්මා පුබ්බභාගෙ දෙවතානං ගුණෙ අනුස්සරිත්වා අපරභාගෙ අත්තනො සංවිජ්ජමානෙ සද්ධාදිගුණෙ අනුස්සරතො චස්ස නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස–පෙ–න මොහ පරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති, දෙවතා ආරබ්භාති පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති, සද්ධාදිගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති, තදෙතං දෙවතානං ගුණසදිසසද්ධාදිගුණානුස්සරණවසෙන දෙවතානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමඤ්ච පන දෙවතානුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු දෙවතානං පියො හොති මනාපො, භිය්‍යොසො මත්තාය සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පීතිපාමොජ්ජබහුලො විහරති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය දෙවානුස්සතියා සදා’ති.

ඉදං දෙවතානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

යං පන–එතාසං විත්ථාරදෙසනායං උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති තථාගතං ආරබ්භාති ආදීනි වත්වා “උජුගතචිත්තො ඛො පන මහානාම අරියසාවකො ලභති අත්ථවෙදං ලභති ධම්මවෙදං ලභති ධම්මූපසංහිතං පාමුජ්ජං පමුදිතස්ස පීති ජායතී”ති වුත්තං. තත්‍ර ඉතිපි සො භගවාති ආදීනං අත්ථං නිස්සාය උප්පන්නං තුට්ඨිං සන්ධාය ලභති අත්ථවෙදන්ති වුත්තං, පාළිං නිස්සාය උප්පන්නං තුට්ඨිං සන්ධාය ලභති ධම්මවෙදන්ති, උභයවසෙන ලභති ධම්මූපසංහිතං පාමුජ්ජන්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යං දෙවතානුස්සතියං දෙවතා ආරබ්භාති වුත්තං, තං පුබ්බභාගෙ වා දෙවතා ආරබ්භ පවත්තචිත්තවසෙන දෙවතාගුණසදිසෙ වා දෙවතාභාවනිප්ඵාදකෙ ගුණෙ ආරබ්භ පවත්තචිත්තවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමා පන ඡ අනුස්සතියො අරියසාවකානං යෙව ඉජ්ඣන්ති. තෙසං හි බුද්ධධම්මසංඝගුණා පාකටා හොන්ති, තෙ ච අඛණ්ඩතාදිගුණෙහි සීලෙහි විගතමලමච්ඡෙරෙන චාගෙන මහානුභාවානං දෙවතානං ගුණසදිසෙහි සද්ධාදිගුණෙහි සමන්නාගතා. මහානාමසුත්තෙ ච සොතාපන්නස්ස නිස්සයවිහාරං පුට්ඨෙන භගවතා සොතාපන්නස්ස නිස්සයවිහාරදස්සනත්ථමෙව එතා විත්ථාරතො කථිතා. ගෙධසුත්තෙපි “ඉධ භික්ඛවෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, ඉතිපි සො භගවා–පෙ–උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති, නික්ඛන්තං මුත්තං වුට්ඨිතං ගෙධම්හා. ගෙධොති ඛො භික්ඛවෙ පඤ්චන්නමෙතං කාමගුණානං අධිවචනං, ඉදම්පි ඛො භික්ඛවෙ ආරම්මණං කරිත්වා එවමිධෙකච්චෙ සත්තා විසුජ්ඣන්තී”ති එවං අරියසාවකස්ස අනුස්සතිවසෙන චිත්තං විසොධෙත්වා උත්තරිං පරමත්ථවිසුද්ධි අධිගමත්ථාය කථිතා. ආයස්මතා මහාකච්චානෙන දෙසිතෙ සම්බාධොකාසසුත්තෙපි “අච්ඡරියං ආවුසො අබ්භුතං ආවුසො යාවඤ්චිදං තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන සම්බාධෙ ඔකාසාධිගමො අනුබුද්ධො සත්තානං විසුද්ධියා–පෙ–නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය යදිදං ඡ අනුස්සතිට්ඨානානි, කතමානි ඡ? ඉධාවුසො අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති–පෙ–එවමිධෙකච්චෙ සත්තා විසුද්ධිධම්මා භවන්තී”ති. එවං අරියසාවකස්සෙව පරමත්ථවිසුද්ධිධම්මතාය ඔකාසාධිගමවසෙන කථිතා. උපොසථසුත්තෙපි “කථඤ්ච විසාඛෙ අරියූපොසථො හොති? උපක්කිලිට්ඨස්ස විසාඛෙ චිත්තස්ස උපක්කමෙන පරියොදපනා හොති, කථඤ්ච විසාඛෙ උපක්කිලිට්ඨස්ස චිත්තස්ස උපක්කමෙන පරියොදපනා හොති? ඉධ විසාඛෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරතී”ති එවං අරියසාවකස්සෙව උපොසථං උපවසතො චිත්තවිසොධන

කම්මට්ඨානවසෙන උපොසථස්ස මහප්ඵලභාවදස්සනත්ථං කථිතං. එකාදසනිපාතෙපි “සද්ධො මහානාම ආරාධකො හොති, නො අස්සද්ධො. ආරද්ධ විරියො–උපට්ඨිතසති–සමාහිතො–පඤ්ඤවා මහානාම ආරාධකො හොති, නො දුප්පඤ්ඤො. ඉමෙසු ඛො ත්වං මහානාම පඤ්චසු ධම්මෙසු පතිට්ඨාය ඡධම්මෙ උත්තරිං භාවෙය්‍යාසි, ඉධ ත්වං මහානාම තථාගතං අනුස්සරෙය්‍යාසි, ඉතිපි සො භගවා”ති එවං අරියසාවකස්සෙව “තෙසං නො භන්තෙ නානාවිහාරෙන විහරතං කෙනස්ස විහාරෙන විහරිතබ්බ”න්ති පුච්ඡතො විහාරදස්සනත්ථං කථිතං. එවං සන්තෙපි පරිසුද්ධසීලාදිගුණසමන්නාගතෙන පුථුජ්ජනාපි මනසි කාතබ්බං. අනුස්සව වසෙනාපි[1] හි බුද්ධාදීනං ගුණෙ අනුස්සරතො චිත්තං පසීදතියෙව, යස්සානුභාවෙන නීවරණානි වික්ඛම්භෙත්වා උළාරපාමොජ්ජො විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තංයෙව සච්ඡිකරෙය්‍ය, කටකන්දරවාසි[2] ඵුස්සදෙවත්ථෙරො විය. සො කිරායස්මා මාරෙන නිම්මිතං බුද්ධරූපං දිස්වා අයං තාව සරාගසදොසසමොහො එවං සොභති, කථං නු ඛො භගවා සොභති සො හි සබ්බසො වීතරාගදොසමොහොති බුද්ධාරම්මණං පීතිං පටිලභිත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරහත්තං පාපුණීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
ඡ අනුස්සති නිද්දෙසො නාම
සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8.

අනුස්සති කම්මට්ඨාන නිද්දෙසො.

ඉදානි ඉතො අනන්තරාය මරණස්සතියා භාවනානිද්දෙසො අනුප්පත්තො. තත්ථ මරණන්ති එකභවපරියාපන්නස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදො. යං පනෙතං අරහන්තානං වට්ටදුක්ඛසමුච්ඡෙදසංඛාතං සමුච්ඡෙදමරණං, සඞ්ඛාරානං ඛණභඞ්ගසඞ්ඛාතං ඛණිකමරණං, රුක්ඛො මතො ලොහං මතන්ති ආදීසු සම්මුතිමරණඤ්ච, න තං ඉධ අධිප්පෙතං, යම්පි චෙතං අධිප්පෙතං, තං කාලමරණං අකාලමරණන්ති දුවිධං හොති. තත්ථ කාලමරණං පුඤ්ඤක්ඛයෙන වා ආයුක්ඛයෙන වා උභයක්ඛයෙන වා හොති, අකාලමරණං කම්මුපච්ඡෙදකකම්මවසෙන, තත්ථ යං විජ්ජමානායපි ආයුසන්තානක පච්චයසම්පත්තියා කෙවලං පටිසන්ධිජනකස්ස කම්මස්ස විපක්කවිපාකත්තා මරණං හොති, ඉදං පුඤ්ඤක්ඛයෙන මරණං නාම, යං හි ගති

---

1. ම. අනුස්සරණවසෙනාපි. 2. සී. කටඅන්ධකාර. ම.

කාලාහාරාදිසම්පත්තියා අභාවෙන අජ්ජතනකාලපුරිසානං විය වස්සසතමත්තපරිමාණස්ස ආයුනො ඛයවසෙන මරණං හොති, ඉදං ආයුක්ඛයෙන මරණං නාම, යං පන දූසිමාර කලාබුරාජාදීනං විය තං ඛණං යෙව ඨානා චාවනසමත්ථෙන කම්මුනා උපච්ඡින්නසන්තානානං පුරිමකම්මවසෙන වා සත්ථාහරණාදීහි උපක්කමෙහි උපච්ඡිජ්ජමානසන්තානානං මරණං හොති, ඉදං අකාලමරණං නාම, තං සබ්බම්පි වුත්තප්පකාරෙන ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදෙන සඞ්ගහිතං, ඉති ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදසංඛාතස්ස මරණස්ස සරණං මරණසති. තං භාවෙතුකාමෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන:-"මරණං භවිස්සති, ජීවිතින්ද්‍රියං උපච්ඡිජ්ජිස්සතීති වා මරණං මරණන්ති වා යොනිසො මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො, අයොනිසො පවත්තයතො හි ඉට්ඨජනමරණානුස්සරණෙ සොකො උප්පජ්ජති, විජාතමාතුයා පියපුත්තමරණානුස්සරණෙ විය. අනිට්ඨජනමරණානුස්සරණෙ පාමොජ්ජං උප්පජ්ජති, වෙරීනං වෙරිමරණානුස්සරණෙ විය. මජ්ඣත්තජනමරණානුස්සරණෙ සංවෙගො න උප්පජ්ජති, මතකළෙබරදස්සනෙ ඡවඩාහකස්ස විය. අත්තනො මරණානුස්සරණෙ සන්තාසො උප්පජ්ජති, උක්ඛිත්තාසිකං වධකං දිස්වා භීරුකජාතිකස්ස විය, තදෙතං සබ්බම්පි සතිසංවෙගඤාණවිරහතො හොති. තස්මා තත්ථ තත්ථ හතමතසත්තෙ ඔලොකෙත්වා දිට්ඨපුබ්බසම්පත්තීනං සත්තානං මතානං මරණං ආවජ්ජෙත්වා සතිඤ්ච සංවෙගඤ්ච ඤාණඤ්ච යොජෙත්වා මරණං භවිස්සතීති ආදිනා නයෙන මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. එවං පවත්තෙන්තො හි යොනිසො පවත්තෙති. උපායෙන පවත්තෙතීති අත්ථො. එවං පවත්තයතො යෙව හි එකච්චස්ස නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, මරණාරම්මණා සති සණ්ඨාති, උපචාරප්පත්තමෙව කම්මට්ඨානං හොති. යස්ස පන එත්තාවතා න හොති, තෙන වධකපච්චුපට්ඨානතො සම්පත්තිවිපත්තිතො උපසංහරණතො කායබහුසාධාරණතො ආයුදුබ්බලතො අනිමිත්තතො අද්ධානපරිච්ඡෙදතො ඛණපරිත්තතොති ඉමෙහි අට්ඨහාකාරෙහි මරණං අනුස්සරිතබ්බං. තත්ථ වධකපච්චුපට්ඨානතොති වධකස්ස විය පච්චුපට්ඨානතො, යථා හි ඉමස්ස සීසං ඡින්දිස්සාමීති අසිං ගහෙත්වා ගීවාය චාරයමානො වධකො පච්චුපට්ඨිතොව හොති, එවං මරණම්පි පච්චුපට්ඨිතමෙවාති අනුස්සරිතබ්බං. කස්මා? සහ ජාතියා ආගතතො, ජීවිතහරණතො ච. යථා හි අහිච්ඡත්තකමකුළං මත්ථකෙන පංසුං ගහෙත්වාව උග්ගච්ඡති, එවං සත්තා ජරාමරණං ගහෙත්වාව නිබ්බත්තන්ති. තථා හි නෙසං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පාදසමනන්තරමෙව ජරං පත්වා පබ්බතසිඛරතො පතිතසිලා විය භිජ්ජති සද්ධිං සම්පයුත්තඛන්ධෙහි, එවං ඛණිකමරණං තාව සහ ජාතියා ආගතං. ජාතස්ස පන අවස්සං මරණතො ඉධාධිප්පෙතමරණම්පි සහ ජාතියා ආගතං. තස්මා එස සත්තො ජාතකාලතො පට්ඨාය යථා නාම උට්ඨිතො සූරියො අත්ථාභිමුඛො ගච්ඡතෙව, ගතගතට්ඨානතො ඊසකම්පි න නිවත්තති,

යථා වා නදී පබ්බතෙය්‍යා සීඝසොතා හාරහාරිනී සන්දතෙව වත්ත තෙව ඊසකම්පි න නිවත්තති, එවං ඊසකම්පි අනිවත්තමානො මර ණාභිමුඛොව යාති. තෙන වුත්තං:-

යමෙකරත්තිං පඨමං ගබ්භෙ වසති මාණවො,
අබ්භුට්ඨිතොව[1] සයති ස ගච්ඡං න නිවත්තතීති.

එවං ගච්ඡතො චස්ස ගිම්හාභිතත්තානං කුන්නදීනං ඛයො විය, පාතො ආපොරසානුගතබන්ධනානං දුමප්ඵලානං පතනං විය, මුග්ගරාභි තාළිතානං මත්තිකභාජනානං භෙදො විය, සුරියරස්මි සම්ඵුට්ඨානං උස්සාවබින්දූනං විද්ධංසනං විය ච මරණමෙව ආසන්නං හොති. තෙන වුත්තං:-

අච්චයන්ති අහොරත්තා ජීවිතං උපරුජ්ඣති,
ආයු ඛීයති මච්චානං කුන්නදීනංව ඔදකං.

ඵලානමිව පක්කානං පාතො පතනතො භයං,
එවං ජාතාන මච්චානං නිච්චං මරණතො භයං.

යථාපි කුම්භකාරස්ස කතං මත්තිකභාජනං,
ඛුද්දකඤ්ච මහන්තඤ්ච යං පක්කං යඤ්ච ආමකං,
සබ්බං භෙදනපරියන්තං එවං මච්චාන ජීවිතං.

උස්සාවොව තිණග්ගම්හි සුරියස්සුග්ගමනම්පති,
එවමායු මනුස්සානං මා මං අම්ම නිවාරයාති.

එවං උක්ඛිත්තාසිකො වධකො විය සහජාතියා ආගතං පනෙතං මරණං ගීවාය අසිං චාරයමානො සො වධකො ජීවිතං හරති යෙව, අහාරිත්වා න නිවත්තති. තස්මා සහ ජාතියා ආගතතො ජීවිතහරණතො ච උක්ඛිත්තාසිකො වධකො විය මරණම්පි පච්චු පට්ඨිතමෙව හොතීති එවං වධකපච්චුපට්ඨානතො මරණං අනුස්සරි තබ්බං.

සම්පත්තිවිපත්තිතොති-ඉධ සම්පත්ති නාම තාවදෙව සොභති, යාව තං විපත්ති නාභිභවති. න ච සා සම්පත්ති නාම අත්ථි, යා විපත්තිං අතික්කම්ම තිට්ඨෙය්‍ය. තථාහි:-

සකලං මෙදිනිං භුත්වා දත්වා කොටිසතං සුඛී,
අද්ධාමලකමත්තස්ස අන්තෙ ඉස්සරතං ගතො.

තෙනෙව දෙහබන්ධෙන පුඤ්ඤම්හි ඛයමාගතෙ,
මරණාභිමුඛො සොපි අසොකො සොකමාගතොති.

අපිච:-සබ්බං ආරොග්‍යං ව්‍යාධිපරියොසානං, සබ්බං යොබ්බනං ජරාපරියොසානං, සබ්බං ජීවිතං මරණපරියොසානං, සබ්බො යෙව

1. ම. සොයාති. 2. ම. සුරියුග්ගමනං.

ලොකසන්නිවාසො ජාතියා අනුගතො, ජරාය අනුසටො, ව්‍යාධිනා අභිභූතො, මරණෙන අබ්භාහතො. තෙනාහ:–

යථාපි සෙලා විපුලා නභං ආහච්ච පබ්බතා,
සමන්තා අනුපරියෙය්‍යුං නිප්පොථෙන්තා චතුද්දිසා.

එවං ජරා ච මච්චු ච අධිවත්තන්ති පාණිනො,
ඛත්තියෙ බ්‍රාහ්මණෙ වෙස්සෙ සුද්දෙ චණ්ඩාලපුක්කුසෙ;
න කිඤ්චි පරිවජ්ජෙති සබ්බමෙවාභිමද්දති.

න තත්ථ හත්ථීනං භූමි න රථානං න පත්තියා,
න චාපි මන්තයුද්ධෙන සක්කා ජෙතුං ධනෙන වාති.

එවං ජීවිතසම්පත්තියා මරණවිපත්තිපරියොසානතං වවත්ථපෙන්තෙන සම්පත්ති විපත්තිතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

උපසංහරණතොති–පරෙහි සද්ධිං අත්තනො උපසංහරණතො. තත්ථ සත්තහාකාරෙහි උපසංහරණතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං:–යසමහත්තතො පුඤ්ඤමහත්තතො ථාමමහත්තතො ඉද්ධිමහත්තතො පඤ්ඤාමහත්තතො පච්චෙකබුද්ධතො සම්මාසම්බුද්ධතොති. කථං? ඉදං මරණං නාම මහායසානං මහාපරිවාරානං සම්පන්නධනවාහනානං මහාසම්මත මන්ධාතු මහාසුදස්සන දළ්හනෙමි නිමිප්පභුතීනම්පි උපරි නිරාසංකමෙව පතිතං, කිමඞ්ග පන මය්හං උපරි න පතිස්සති.

මහායසා රාජවරා මහාසම්මත ආදයො,
තෙපි මච්චුවසං පත්තා මාදිසෙසු කථාව කාති.

එවං තාව යසමහත්තතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං පුඤ්ඤමහත්තතො?

ජොතියො ජටිලො උග්ගො මෙණ්ඩකො අථ පුණ්ණකො,
එතෙ චඤ්ඤෙ ච යෙ ලොකෙ මහාපුඤ්ඤාති විස්සුතා;
සබ්බෙ මරණමාපන්නා මාදිසෙසු කථාව කාති.

එවං පුඤ්ඤමහත්තතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං ථාමමහත්තතො?

වාසුදෙවො බලදෙවො භීමසෙනො යුධිට්ඨිලො,
චානුරෙ පියදුමල්ලො[1] අන්තකස්ස වසං ගතා.

එවං ථාමබලූපෙතා ඉති ලොකම්හි විස්සුතා,
එතෙපි මරණං යාතා මාදිසෙසු කථාව කාති.

එවං ථාමමහත්තතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං? ඉද්ධිමහත්තතො?

පාදඞ්ගුට්ඨකමත්තෙන වෙජයන්තං අකම්පයි,
යො නාමිද්ධිමතං සෙට්ඨො දුතියො අග්ගසාවකො.

1. ම. චානුරෙයොමහාමල්ලො.

සොපි මච්චුමුඛං ඝොරං මිගො සීහමුඛං විය,
පවිට්ඨො සහ ඉද්ධීහි මාදිසෙසු කථාව කා'ති.

එවං ඉද්ධිමහත්තතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං පඤ්ඤාමහත්තතො?

ලොකනාථං ඨපෙත්වාන යෙ චඤ්ඤෙ අත්ථි පාණිනො,
පඤ්ඤාය සාරිපුත්තස්ස කලං නාග්ඝන්ති සොළසිං.

එවං නාම මහාපඤ්ඤො පඨමො අග්ගසාවකො,
මරණස්ස වසං පත්තො මාදිසෙසු කථාව කා'ති.

එවං පඤ්ඤාමහත්තතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං පච්චෙකබුද්ධතො? යෙපි තෙ අත්තනො ඤාණවිරියබලෙන සබ්බකිලෙසසත්තු නිම්මථනං කත්වා පච්චෙකසංබොධිං පත්වා ඛග්ගවිසාණකප්පා සයම්භුනො, තෙපි මරණතො න මුත්තා. කුතො පනාහං මුච්චිස්සාමීති.

තං තං නිමිත්තමාගම්ම වීමංසන්තා මහෙසයො,
සයම්භුඤාණතෙජෙන යෙ පත්තා ආසවක්ඛයං.

එකචරියනිවාසෙන ඛග්ගසිඞ්ග සමූපමා,
තෙපි නාතිගතා මච්චුං මාදිසෙසු කථාව කා'ති.

එවං පච්චෙකබුද්ධතො අනුස්සරිතබ්බං. කථං සම්මාසම්බුද්ධතො? යොපි සො භගවා අසීතිඅනුබ්‍යඤ්ජනපතිමණ්ඩිතද්වත්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණවිචිත්‍රරූපකායො සබ්බාකාරපරිසුද්ධසීලක්ඛන්ධාදි ගුණරතනසමිද්ධධම්මකායො යසමහත්ත පුඤ්ඤමහත්ත ථාමමහත්ත ඉද්ධිමහත්ත පඤ්ඤාමහත්තානං පාරංගතො අසමො අසමසමො අප්පටිපුග්ගලො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො, සොපි සලිලවුට්ඨිනිපාතෙන මහා අග්ගික්ඛන්ධො විය මරණවුට්ඨිනිපාතෙන ඨානසො වූපසන්තො.

එවං මහානුභාවස්ස යං නාමෙතං මහෙසිනො,
න භයෙන න ලජ්ජාය මරණං වසමාගතං.

නිල්ලජ්ජං වීතසාරජ්ජං සබ්බසත්තාභිමද්දනං,
තයිදං මාදිසං සත්තං කථං නාභිභවිස්සතීති.

එවං සම්මාසම්බුද්ධතො අනුස්සරිතබ්බං. තස්සෙවං යසමහත්තතාදි සම්පන්නෙහි පරෙහි සද්ධිං මරණසාමඤ්ඤතාය අත්තානං උපසංහරිත්වා තෙසං විය සත්තවිසෙසානං මය්හම්පි මරණං භවිස්සතීති අනුස්සරතො උපචාරප්පත්තං කම්මට්ඨානං හොතීති එවං උපසංහරණතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

කායබහුසාධාරණතොති–අයං කායො බහුසාධාරණො, අසීතියා තාව කිමිකුලානං සාධාරණො. තත්‍ථ ඡවිනිස්සිතා පාණා ඡවිං ඛාදන්ති, චම්මනිස්සිතා චම්මං ඛාදන්ති, මංසනිස්සිතා මංසං ඛාදන්ති, නහාරුනිස්සිතා නහාරුං ඛාදන්ති, අට්ඨිනිස්සිතා අට්ඨිං ඛාදන්ති, මිඤ්ජනිස්සිතා මිඤ්ජං ඛාදන්ති, තත්‍ථෙව ජායන්ති, ජීයන්ති,

මීයන්ති, උච්චාරපස්සාවං කරොන්ති, කායොව තෙසං සූතිඝරඤ්චෙව ගිලානසාලා ච, සුසානඤ්ච වච්චකුටී ච පස්සාවදොණිකා ච, ස්වායං තෙසම්පි කිමිකුලානං පකොපෙන මරණං නිගච්ඡති යෙව. යථා ච අසීතියා කිමිකුලානං, එවං අජ්ඣත්තිකානං යෙව අනෙකසතානං රොගානං බාහිරානඤ්ච අහිවිච්ඡිකාදීනං මරණස්ස පච්චයානං සාධාරණො. යථා හි චතුමහාපථෙ ඨපිතෙ ලක්ඛම්හි සබ්බදිසාහි ආගතා සරසත්තිතොමර පාසාණාදයො නිපතන්ති, එවං කායෙපි සබ්බුපද්දවා නිපතන්ති. ස්වායං තෙසම්පි උපද්දවානං නිපාතෙන මරණං නිගච්ඡති යෙව. තෙනාහ භගවා:-"ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු දිවසෙ නික්ඛන්තෙ රත්තියා පතිහිතාය ඉති පටිසංචික්ඛති:-බහුකා ඛො මෙ පච්චයා මරණස්ස; අහි වා මං ඩසෙය්‍ය විච්ඡිකො වා මං ඩසෙය්‍ය, සතපදී වා මං ඩසෙය්‍ය, තෙන මෙ අස්ස කාලකිරියා, සො මමස්ස අන්තරායො, උපක්ඛලිත්වා වා පපතෙය්‍යං, භත්තං වා මෙ භුත්තං ව්‍යාපජ්ජෙය්‍ය, පිත්තං වා මෙ කුප්පෙය්‍ය, සෙම්හං වා මෙ කුප්පෙය්‍ය, සත්ථකා වා මෙ වාතා කුප්පෙය්‍යුං, තෙන මෙ අස්ස කාලකිරියා. සො මමස්ස අන්තරායො"ති එවං කායබහුසාධාරණතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

ආයුදුබ්බලතොති-ආයු නාමෙතං අබලං දුබ්බලං, තථාහි. සත්තානං ජීවිතං අස්සාසපස්සාසූපනිබන්ධඤ්චෙව ඉරියාපථූපනිබද්ධඤ්ච, සීතුණ්හූපනිබද්ධඤ්ච, මහාභූතූපනිබද්ධඤ්ච, ආහාරූපනිබද්ධඤ්ච. තදෙතං අස්සාසපස්සාසානං සමවුත්තිතං ලභමානමෙව පවත්තති. බහිනික්ඛන්තනාසිකාවාතෙ පන අන්තො අපවිසන්තෙ පවිට්ඨෙ වා අනික්ඛමන්තෙ මතො නාම හොති. චතුන්නං ඉරියාපථානම්පි සමවුත්තිතං ලභමානමෙව පවත්තති, අඤ්ඤතරඤ්ඤතරස්ස පන අධිමත්තතාය ආයුසඞ්ඛාරා උපච්ඡිජ්ජන්ති. සීතුණ්හානම්පි සමවුත්තිතං ලභමානමෙව පවත්තති, අතිසීතෙන පන අතිඋණ්හෙන වා අභිභූතස්ස විපජ්ජති. මහාභූතානම්පි සමවුත්තිතං ලභමානමෙව පවත්තති, පඨවිධාතුයා පන ආපොධාතුආදීනං වා අඤ්ඤතරඤ්ඤතරස්ස පකොපෙන බලසම්පන්නොපි පුග්ගලො පත්ථද්ධකායො වා අතිසාරාදිවසෙන කිලින්නපූතිකායො වා මහාඩාහපරෙතො වා සඤ්ඡිජ්ජමානසන්ධිබන්ධනො වා හුත්වා ජීවිතක්ඛයං පාපුණාති. කබලිඞ්කාරාහාරම්පි යුත්තකාලෙ ලභන්තස්සෙව ජීවිතං පවත්තති, ආහාරං අලභමානස්ස පන පරික්ඛයං ගච්ඡතීති එවං ආයුදුබ්බලතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

අනිමිත්තතොති-අවවත්ථානතො, පරිච්ඡෙදාභාවතොති අත්ථො. සත්තානං හි.

ජීවිතං ව්‍යාධි කාලො ච දෙහනික්ඛෙපනං ගති,
පඤ්චෙතෙ ජීවලොකස්මිං අනිමිත්තා න ඤායරෙ.

තත්ථ ජීවිතං තාව:-එත්තකමෙව ජීවිතබ්බං න ඉතො පරන්ති එවං වවත්ථානාභාවතො අනිමිත්තං, කලලකාලෙපි හි සත්තා මරන්ති,

අබ්බුද-පෙසි-ඝන-මාසික-ද්වෙමාස-තෙමාස-චතුමාස-පඤ්චමාස-දස
මාසකාලෙපි-කුච්ඡිතො නික්ඛන්තසමයෙපි-තතො පරං වස්සසතස්ස
අන්තො පි බහි පි මරන්තියෙව. ව්‍යාධිපි ඉමිනාව ව්‍යාධිනා සත්තා
මරන්ති න අඤ්ඤෙනාති එවං වවත්ථානාභාවතො අනිමිත්තො, චක්ඛු
රොගෙනාපි හි සත්තා මරන්ති, සොතරොගාදීනං අඤ්ඤතරෙනාපි.
කාලොපි ඉමස්මිං යෙව කාලෙ මරිතබ්බං, න අඤ්ඤස්මින්ති එවං
වවත්ථානාභාවතො අනිමිත්තො, පුබ්බණ්හෙපි හි සත්තා මරන්ති,
මජ්ඣන්තිකාදීනං අඤ්ඤතරස්මිම්පි. දෙහනික්ඛෙපනම්පි ඉධෙව මීය
මානානං දෙහෙන පතිතබ්බං, න අඤ්ඤත්ථාති එවං වවත්ථානා
භාවතො අනිමිත්තං, අන්තො ගාමෙ ජාතානං හි බහි ගාමෙපි අත්ත
භාවො පතති, බහි ගාමෙපි ජාතානං අන්තොගාමෙ, තථා ථලජානං
ජලෙ, ජලජානං ථලෙති අනෙකප්පකාරතො විත්ථාරෙතබ්බං. ගතිපි
ඉතො චුතෙන ඉධ නිබ්බත්තිතබ්බන්ති එවං වවත්ථානාභාවතො අනි
මිත්තා, දෙවලොකතො හි චුතා මනුස්සෙසුපි නිබ්බත්තන්ති. මනුස්ස
ලොකතො චුතා දෙවලොකාදීනම්පි යත්ථ කත්ථචි නිබ්බත්තන්තීති
එවං යන්තයුත්තගොණො විය ගතිපඤ්චකෙ ලොකො සම්පරිවත්තත
තීති එවං අනිමිත්තතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

අද්ධානපරිච්ඡෙදතොති-මනුස්සානං ජීවිතස්ස නාම එතරහි
න පරිච්ඡෙදෙ, න තථා අද්ධා. යො චිරං ජීවති, සො වස්සසතං අප්පං
වා භිය්‍යො, තෙනාහ භගවා:-"අප්පමිදං භික්ඛවෙ මනුස්සානං ආයු,
ගමනීයො සම්පරායො, කත්තබ්බං කුසලං චරිතබ්බං බ්‍රහ්මචරියං, නත්ථි
ජාතස්ස අමරණං, යො භික්ඛවෙ චිරං ජීවති, සො වස්සසතං-අප්පං වා
භිය්‍යො"ති.

අප්පමායු මනුස්සානං හීළෙය්‍ය නං සුපොරිසො,
චරෙය්‍යාදිත්තසීසොව නත්ථි මච්චුස්සනාගමොති.

අපරම්පි ආහ:-"භූතපුබ්බං භික්ඛවෙ අරකො නාම සත්ථා අහො
සී"ති සබ්බම්පි සත්තහි උපමාහි අලඞ්කතං සුත්තං විත්ථාරෙතබ්බං.
අපරම්පි ආහ:-යොපායං භික්ඛවෙ භික්ඛු එවං මරණසතිං භාවෙති
අහො වතාහං රත්තින්දිවං ජීවෙය්‍යං, භගවතො සාසනං මනසි
කරෙය්‍යං, බහුං වත මෙ කතං අස්සාති, යොපායං භික්ඛවෙ භික්ඛු
එවං මරණසතිං භාවෙති, අහොවතාහං දිවසං ජීවෙය්‍යං, භගවතො
සාසනං මනසිකරෙය්‍යං, බහුං වත මෙ කතං අස්සාති. යොපායං
භික්ඛවෙ භික්ඛු එවං මරණසතිං භාවෙති, අහොවතාහං තදන්තරං
ජීවෙය්‍යං යදන්තරං එකං පිණ්ඩපාතං භුඤ්ජාමි, භගවතො සාසනං
මනසිකරෙය්‍යං, බහුං වත මෙ කතං අස්සාති. යොපායං භික්ඛවෙ
භික්ඛු එවං මරණසතිං භාවෙති, අහො වතාහං තදන්තරං ජීවෙය්‍යං,
යදන්තරං චත්තාරො පඤ්ච ආලොපෙ සඞ්ඛාදිත්වා අජ්ඣොහරාමි, භග
වතො සාසනං මනසිකරෙය්‍යං, බහුං වත මෙ කතං අස්සාති. ඉමෙ
වුච්චන්ති භික්ඛවෙ භික්ඛු පමත්තා විහරන්ති, දන්ධං මරණසතිං

භාවෙන්ති ආසවානං ඛයාය. යො ච ඛ්වායං භික්ඛවෙ භික්ඛු එවං මරණසතිං භාවෙති, අහො වතාහං තදන්තරං ජීවෙය්‍යං යදන්තරං එකං ආලොපං සඞ්ඛාදිත්වා අජ්ඣොහරාමි භගවතො සාසනං මනසි කරෙය්‍යං, බහුං වත මෙ කතං අස්සාති. යොපායං භික්ඛවෙ භික්ඛු එවං මරණසතිං භාවෙති අහො වතාහං තදන්තරං ජීවෙය්‍යං යදන්තරං අස්සසිත්වා වා පස්සසාමි පස්සසිත්වා වා අස්සසාමි, භගවතො සාසනං මනසි කරෙය්‍යං බහුං වත මෙ කතං අස්සාති. ඉමෙ වුච්චන්ති භික්ඛවෙ භික්ඛූ අප්පමත්තා විහරන්ති, තික්ඛං මරණසතිං භාවෙන්ති, ආසවානං ඛයායා"ති. එවං චතුපඤ්චාලොපසංඛාදනමත්තං අවිස්සාසියො පරිත්තො ජීවිතස්ස අද්ධාති එවං අද්ධානපරිච්ඡෙදතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං.

ඛණපරිත්තතොති-පරමත්ථතො හි අතිපරිත්තො සත්තානං ජීවිතක්ඛණො එකචිත්තප්පවත්ති මත්තො යෙව. යථා නාම රථචක්කං පවත්තමානම්පි එකෙනෙව නෙමිප්පදෙසෙන පවත්තති තිට්ඨමානම්පි එකෙනෙව තිට්ඨති, එවමෙව එකචිත්තක්ඛණිකං සත්තානං ජීවිතං, තස්මිං චිත්තෙ නිරුද්ධමත්තෙ සත්තො මතො නිරුද්ධොති වුච්චති. යථාහ:-"අතීතෙ චිත්තක්ඛණෙ ජීවිත්ථ, න ජීවති, න ජීවිස්සති, අනාගතෙ චිත්තක්ඛණෙ න ජීවිත්ථ, න ජීවති, ජීවිස්සති. පච්චුප්පන්නෙ චිත්තක්ඛණෙ න ජීවිත්ථ, ජීවති, න ජීවිස්සතීති.

ජීවිතං අත්තභාවො ච සුඛදුක්ඛා ච කෙවලා,
එකචිත්ත සමායුත්තා ලහුසො වත්තතෙ ඛණො.

යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්ස තිට්ඨමානස්ස වා ඉධ,
සබ්බෙපි සදිසා ඛන්ධා ගතා අප්පටිසන්ධියා.

අනිබ්බත්තෙන න ජාතො පච්චුප්පන්නෙන ජීවති,
චිත්තභඞ්ගා මතො ලොකො පඤ්ඤත්ති පරමට්ඨියාති.

එවං ඛණපරිත්තතො මරණං අනුස්සරිතබ්බං. ඉති ඉමෙසං අට්ඨන්නං ආකාරානං අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන අනුස්සරතොපි පුනප්පුනං මනසිකාරවසෙන චිත්තං ආසෙවනං ලභති, මරණාරම්මණා සති සන්තිට්ඨති, නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, ඣානඞ්ගානි පාතුභවන්ති, සභාවධම්මත්තා පන සංවෙජනීයත්තා ච ආරම්මණස්ස අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති, ලොකුත්තරජ්ඣානං පන දුතියචතුත්ථානි ච ආරුප්පජ්ඣානානි සභාවධම්මෙපි භාවනාවිසෙසෙන අප්පනං පාපුණන්ති. විසුද්ධිභාවනානුක්කමවසෙන හි ලොකුත්තරං අප්පනං පාපුණාති, ආරම්මණාතික්කමභාවනාවසෙන ආරුප්පං, අප්පනාපත්තස්සෙව හි ඣානස්ස ආරම්මණසමතික්කමනමත්තං තත්ථ හොති, ඉධ පන තදුභයම්පි නත්ථි. තස්මා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති. තදෙතං සති බලෙන උප්පන්නත්තා මරණසතිච්චෙව සංඛං ගච්ඡති. ඉමං ච පන මරණ

සතිමනුයුත්තො භික්ඛු සතතං අප්පමත්තො හොති, සබ්බභවෙසු අනභිරතිසඤ්ඤං පටිලභති, ජීවිතනිකන්තිං ජහාති, පාපගරහී හොති, අසන්නිධිබහුලො පරික්ඛාරෙසු විගතමල මච්ඡෙරො, අනිච්චසඤ්ඤා චස්ස පරිචයං ගච්ඡති, තදනුසාරෙනෙව ච දුක්ඛසඤ්ඤා අනත්තසඤ්ඤා ච උපට්ඨාති, යථා අභාවිතමරණා සත්තා සහසා වාළ මිග යක්ඛ සප්ප චොරවධකාභිභූතා විය මරණසමයෙ භයං සන්තාසං සම්මොහමාපජ්ජන්ති, එවං අනාපජ්ජිත්වා අභයො අසම්මූළ්හො කාලං කරොති, සචෙ දිට්ඨෙව ධම්මෙ අමතං නාරාධෙති,[1] කායස්ස භෙදා සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං කයිරාථ සුමෙධසො,
එවං මහානුභාවාය මරණානුස්සතියා සදාති.

ඉදං මරණස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදානි යං තං අඤ්ඤත්‍ර බුද්ධුප්පාදා අප්පවත්තපුබ්බං සබ්බතිත්ථියානං අවිසයභූතං තෙසු තෙසු සුත්තන්තෙසු "එකධම්මො භික්ඛවෙ භාවිතො බහුලීකතො මහතො සංවෙගාය සංවත්තති, මහතො අත්ථාය සංවත්තති, මහතො යොගක්ඛෙමාය සංවත්තති, මහතො සති සම්පජඤ්ඤාය සංවත්තති, ඤාණදස්සනපටිලාභාය සංවත්තති, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරාය සංවත්තති, විජ්ජා විමුත්ති ඵලසච්ඡිකිරියාය සංවත්තති. කතමො එකධම්මො? කායගතාසති, අමතං තෙ භික්ඛවෙ පරිභුඤ්ජන්ති යෙ කායගතාසතිං පරිභුඤ්ජන්ති, අමතං තෙ භික්ඛවෙ න පරිභුඤ්ජන්ති යෙ කායගතාසතිං න පරිභුඤ්ජන්ති. අමතං තෙසං භික්ඛවෙ පරිභුත්තං-අපරිභුත්තං, පරිහීනං-අපරිහීනං, විරද්ධං-අවිරද්ධං, යෙසං කායගතාසති ආරද්ධා"ති එවං භගවතා අනෙකෙහි ආකාරෙහි පසංසිත්වා "කථං භාවිතා ච භික්ඛවෙ කායගතා සති කථං බහුලීකතා මහප්ඵලා හොති මහානිසංසා, ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා"ති ආදිනා නයෙන ආනාපානපබ්බං-ඉරියාපථපබ්බං-චතුසම්පජඤ්ඤපබ්බං-පටික්කූලමනසිකාරපබ්බං-ධාතුමනසිකාරපබ්බං-නවසිවථිකපබ්බානී"ති ඉමෙසං චුද්දසන්නං පබ්බානං වසෙන කායගතාසති කම්මට්ඨානං නිද්දිට්ඨං, තස්ස භාවනා නිද්දෙසො අනුප්පත්තො:-තත්ථ යස්මා ඉරියාපථපබ්බං චතුසම්පජඤ්ඤපබ්බං ධාතුමනසිකාරපබ්බන්ති ඉමානි තීණි විපස්සනාවසෙන වුත්තානි, නවසිවථිකපබ්බානි විපස්සනාඤාණෙසු යෙව ආදීනවානුපස්සනාවසෙන වුත්තානි, යාපි චෙත්ථ උද්ධුමාතකාදීසු සමාධිභාවනා ඉජ්ඣෙය්‍ය, සා අසුභනිද්දෙසෙ පකාසිතා යෙව. ආනාපානපබ්බං පන පටික්කූලමනසිකාරපබ්බඤ්ච ඉමානෙවෙත්ථ වෙ සමාධිවසෙන වුත්තානි, තෙසු ආනාපානපබ්බං ආනාපානසතිවසෙන විසුං කම්මට්ඨානං යෙව. යං පනෙතං "පුනචපරං

1. ම. නාධිගමෙති.

භික්ඛවෙ භික්ඛු ඉමමෙව කායං උද්ධං පාදතලා අධො කෙසමත්ථකා තචපරියන්තං පූරං නානප්පකාරස්ස අසුචිනො පච්චවෙක්ඛති, අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා ලොමා–පෙ–මුත්ත"න්ති එවං මත්ථලුඞ්ගං අට්ඨිමිඤ්ජෙන සඞ්ගහෙත්වා පටිකූලමනසිකාරවසෙන දෙසිතං ද්වත්තිංසාකාරකම්මට්ඨානං ඉදමිධ කායගතාසතීති අධිප්පෙතං. තත්‍රායං පාළිවණ්ණනාපුබ්බඞ්ගමො භාවනානිද්දෙසො. ඉමමෙව කායන්ති ඉමං චාතුම්මහාභූතිකං පූතිකායං, උද්ධං පාදතලාති පාදතලතො උපරි, අධො කෙසමත්ථකාති කෙසග්ගතො හෙට්ඨා, තචපරියන්තන්ති තිරියං තචපරිච්ඡින්නං, පූරං නානප්පකාරස්ස අසුචිනො පච්චවෙක්ඛතීති නානප්පකාරකෙසාදි අසුචිභරිතො අයං කායොති පස්සති. කථං? අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා–පෙ–මුත්තන්ති. තත්ථ අත්ථීති සංවිජ්ජන්ති, ඉමස්මින්ති ය්වායං උද්ධං පාදතලා අධො කෙසමත්ථකා තචපරියන්තො පූරො නානප්පකාරස්ස අසුචිනොති වුච්චති, තස්මිං කායෙති සරීරෙ, සරීරං හි අසුචිසඤ්චයතො කුච්ඡිතානං කෙසාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදීනඤ්ච රොගසතානං ආයභූතතො කායොති වුච්චති. කෙසා ලොමාති එතෙ කෙසාදයො ද්වත්තිංසාකාරා, තත්ථ අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා, අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ ලොමාති එවං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං හි පාදතලතො පට්ඨාය උපරි, කෙසමත්ථකා පට්ඨාය හෙට්ඨා, තචතො පට්ඨාය පරිතොති[1] එත්තකෙ ව්‍යාමමත්තෙ කළෙබරෙ සබ්බාකාරෙනපි විචිනන්තො න කොචි කිඤ්චි මුත්තං වා මණිං වා වෙළුරියං වා අගරුං වා කුඞ්කුමං වා කප්පූරං වා වාසචුණ්ණාදිං වා අණුමත්තම්පි සුචිභාවං පස්සති, අථ ඛො පරමදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡං අස්සිරිකදස්සනං නානප්පකාරං කෙසලොමාදිභෙදං අසුචිංයෙව පස්සති. තෙන වුත්තං:–අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා ලොමා–පෙ–මුත්තන්ති. අයමෙත්ථ පදසම්බන්ධතො වණ්ණනා.

ඉමං පන කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා අරහත්තං පාපුණිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන වුත්තප්පකාරං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා ඉදං කම්මට්ඨානං ගහෙතබ්බං. තෙනාපිස්ස කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං දසධා ච මනසිකාරකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. තත්ථ–වචසා, මනසා, වණ්ණතො, සණ්ඨානතො, දිසතො, ඔකාසතො, පරිච්ඡෙදතොති එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. ඉමස්මිං හි පටිකූලමනසිකාරකම්මට්ඨානෙ යොපි තිපිටකො හොති, තෙනාපි මනසිකාරකාලෙ පඨමං වාචාය සජ්ඣායො කාතබ්බො. එකච්චස්ස හි සජ්ඣායං කරොන්තස්සෙව කම්මට්ඨානං පාකටං හොති. මලයවාසි මහාදෙවත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ උග්ගහිතකම්මට්ඨානානං ද්වින්නං ථෙරානං විය, ථෙරො කිර තෙහි කම්මට්ඨානං යාචිතො චත්තාරො මාසෙ ඉමං යෙව සජ්ඣායං කරොථාති ද්වත්තිංසාකාරපාළිං අදාසි. තෙ කිඤ්චාපි නෙසං ද්වෙ තයො

1. තිරියන්තතොති. (සම්මොහ)

නිකායා පගුණා පදක්ඛිණග්ගාහිතාය පන චත්තාරො මාසෙ වත්තිංසාකාරං සජ්ඣායන්තාව සොතාපන්නා අහෙසුං. තස්මා කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන ආචරියෙන අන්තෙවාසිකො වත්තබ්බො:-පඨමං තාව වාචාය සජ්ඣායං කරොහීති. කරොන්තෙන ච තචපඤ්චකාදීනි පරිච්ඡින්දිත්වා අනුලොමපටිලොමවසෙන සජ්ඣායො කාතබ්බො. "කෙසා ලොමා නඛා දන්තා තචො"ති හි වත්වා පුන පටිලොමතො "තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා"ති වත්තබ්බං. තදනන්තර වක්කපඤ්චකෙ "මංසං නහාරු අට්ඨි අට්ඨිමිඤ්ජං වක්කං"ති වත්වා පුන පටිලොමතො "වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි නහාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසාති වත්තබ්බං. තතො පප්ඵාසපඤ්චකෙ "හදයං යකනං කිලොමකං පිහකං පප්ඵාසං"ති වත්වා පුන පටිලොමතො "පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි නහාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා"ති වත්තබ්බං. තතො මත්ථලුඞ්ගපඤ්චකෙ "අන්තං අන්තගුණං උදරියං කරීසං මත්ථලුඞ්ග"න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො "මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි නහාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා"ති වත්තබ්බං. තතො මෙදඡක්කෙ "පිත්තං සෙම්හං පුබ්බො ලොහිතං සෙදො මෙදො"ති වත්වා පුන පටිලොමතො "මෙදො සෙදො ලොහිතං පුබ්බො සෙම්හං පිත්තං මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි නහාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා"ති වත්තබ්බං. තතො මුත්තඡක්කෙ "අස්සු වසා ඛෙළො සිඞ්ඝාණිකා ලසිකා මුත්ත"න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො "මුත්තං ලසිකා සිඞ්ඝාණිකා ඛෙළො වසා අස්සු මෙදො සෙදො ලොහිතං පුබ්බො සෙම්හං පිත්තං මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි නහාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා"ති වත්තබ්බං. එවං කාලසතං කාලසහස්සං කාලසතසහස්සම්පි වාචාය සජ්ඣායො කාතබ්බො. වචසා සජ්ඣායෙන හි කම්මට්ඨානතන්ති පගුණා හොති, න ඉතො චිතො ච චිත්තං විධාවති, කොට්ඨාසා පාකටා හොන්ති, හත්ථසඞ්ඛලිකා විය වතිපාදපන්ති විය ච ඛායන්ති, යථා පන වචසා තථෙව මනසාපි සජ්ඣායො කාතබ්බො. වචසා සජ්ඣායො හි මනසා සජ්ඣායස්ස පච්චයො හොති, මනසා සජ්ඣායො ලක්ඛණපටිවෙධස්ස පච්චයො හොති. වණ්ණතොති-කෙසාදීනං වණ්ණො වවත්ථපෙතබ්බො, සණ්ඨානතොති-තෙසං යෙව සණ්ඨානං වවත්ථපෙතබ්බං, දිසතොති-ඉමස්මිං හි සරීරෙ නාභිතො උද්ධං උපරිමා දිසා, අධො හෙට්ඨිමා දිසා, තස්මා අයං කොට්ඨාසො ඉමිස්සා නාම දිසායාති දිසා වවත්ථපෙතබ්බා. ඔකාසතොති-අයං කොට්ඨාසො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ පතිට්ඨිතොති එවං තස්ස තස්ස ඔකාසො වවත්ථපෙතබ්බො, පරිච්ඡෙද

තොති–සභාගපරිච්ඡෙදො විසභාගපරිච්ඡෙදොති ද්වෙ පරිච්ඡෙදා, තත්ථ අයං කොට්ඨාසො හෙට්ඨා ච උපරි ච තිරියඤ්ච ඉමිනා නාම පරිච්ඡින්නොති එවං සභාගපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො, කෙසා න ලොමා ලොමාපි න කෙසාති එවං අමිස්සකතාවසෙන විසභාගපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො. එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛන්තෙන පන ඉදං කම්මට්ඨානං අසුකස්මිං සුත්තෙ පටික්කූලවසෙන කථිතං අසුකස්මිං ධාතුවසෙනාති ඤත්වා ආචික්ඛිතබ්බං. ඉදං හි මහාසතිපට්ඨානෙ පටික්කූලවසෙනෙව කථිතං, මහාහත්ථිපදොපම මහාරාහුලොවාද ධාතුවිභඞ්ගෙසු ධාතුවසෙන කථිතං. කායගතාසති සුත්තෙ පන යස්ස වණ්ණතො උපට්ඨාති තං සන්ධාය චත්තාරි ඣානානි විභත්තානි. තත්ථ ධාතුවසෙන කථිතං විපස්සනාකම්මට්ඨානං හොති, පටික්කූලවසෙන කථිතං සමථකම්මට්ඨානං, තදෙතං ඉධ සමථකම්මට්ඨානමෙවාති එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛිත්වා අනුපුබ්බතො නාතිසීඝතො නාතිසණිකතො වික්ඛෙපපටිබාහනතො පණ්ණත්තිසමතික්කමනතො අනුපුබ්බමුඤ්චනතො අප්පනාතො තයො ච සුත්තන්තාති එවං දසධා මනසිකාරකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. තත්ථ අනුපුබ්බතොති–ඉදං හි සජ්ඣායකරණතො පට්ඨාය අනුපටිපාටියා මනසිකාතබ්බං, න එකන්තරිකාය. එකන්තරිකාය හි මනසිකරොන්තො යථා නාම අකුසලො පුරිසො ද්වත්තිංසපදං නිස්සෙණිං එකන්තරිකාය ආරොහන්තො කිලන්තකායො පතති න ආරොහණං සම්පාදෙති, එවමෙව භාවනාසම්පත්තිවසෙන අධිගන්තබ්බස්ස අස්සාදස්ස අනධිගමා කිලන්තචිත්තො පතති න භාවනං සම්පාදෙති. අනුපුබ්බතො මනසිකරොන්තෙනාපි ච නාතිසීඝතො මනසිකාතබ්බං. අතිසීඝතො මනසිකරොන්තො හි යථානාම තියොජනං මග්ගං පටිපජ්ජිත්වා ඔක්කමනවිස්සජ්ජනං අසල්ලක්ඛෙත්වා සීඝෙන ජවෙන සත්තක්ඛත්තුම්පි ගමනාගමනං කරොතො පුරිසස්ස කිඤ්චාපි අද්ධානං පරික්ඛයං ගච්ඡති අථ ඛො පුච්ඡිත්වාව ගන්තබ්බං හොති, එවමෙව කෙවලං කම්මට්ඨානං පරියොසානං පාපුණාති අවිභූතං පන හොති, න විසෙසං ආවහති. තස්මා නාතිසීඝතො මනසිකාතබ්බං. යථා ච නාතිසීඝතො එවං නාතිසණිකතොපි. අතිසණිකතො මනසිකරොතො හි යථානාම තදහෙව තියොජනං මග්ගං ගන්තුකාමස්ස පුරිසස්ස අන්තරාමග්ගෙ රුක්ඛපබ්බතතළාකාදීසු[1] විලම්බමානස්ස මග්ගො පරික්ඛයං න ගච්ඡති, ද්වීහතීහෙන පරියොසාපෙතබ්බො හොති, එවමෙව කම්මට්ඨානං පරියොසානං න ගච්ඡති, විසෙසාධිගමස්ස පච්චයො න හොති. වික්ඛෙපපටිබාහනතොති–කම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණෙ චෙතසො වික්ඛෙපො පටිබාහිතබ්බො. අප්පටිබාහතො හි යථා නාම එකපදිකං පපාතමග්ගං පටිපන්නස්ස පුරිසස්ස අක්කමනපදං අසල්ලක්ඛෙත්වා

1. රුක්ඛපබ්බතගහණාදීසු. (සං මං.)

ඉතො චිතො ච විලොකයතො පදවාරෙ විරජ්ඣති, තතො සතපොරිසෙ පපාතෙ පතිතබ්බං හොති, එවමෙව බහිද්ධා වික්ඛෙපෙ සති කම්මට්ඨානං පරිහායති පරිධංසති තස්මා වික්ඛෙපපටිබාහනතො මනසිකාතබ්බං. පණ්ණත්තිසමතික්කමතොති-යා අයං කෙසා ලොමාති ආදිකා පණ්ණත්ති, තං අතික්කමිත්වා පටික්කූලන්ති චිත්තං ඨපෙතබ්බං. යථා හි උදකදුල්ලභකාලෙ මනුස්සා අරඤ්ඤෙ උදපානං දිස්වා තත්ථ තාලපණ්ණාදිකං කිඤ්චිදෙව සඤ්ඤාණං බන්ධිත්වා තෙන සඤ්ඤාණෙන ආගන්ත්වා නහායන්ති චෙව පිවන්ති ච, යදා පන තෙසං අභිණ්හසඤ්චාරෙන ආගතාගතපදං පාකටං හොති තදා සඤ්ඤාණෙන කිච්චං න හොති, ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ගන්ත්වා නහායන්ති චෙව පිවන්ති ච. එවමෙව පුබ්බභාගෙ කෙසා ලොමාති පණ්ණත්ති වසෙන මනසිකරොතො පටික්කූලභාවො පාකටො හොති, අථ කෙසා ලොමාති පණ්ණත්තිං සමතික්කමිත්වා පටික්කූලභාවෙ යෙව චිත්තං ඨපෙතබ්බං. අනුපුබ්බමුඤ්චනතොති-යො යො කොට්ඨාසො න උපට්ඨාති, තං තං මුඤ්චන්තෙන අනුපුබ්බමුඤ්චනතො මනසිකාතබ්බං. ආදිකම්මිකස්ස හි කෙසාති මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා මුත්තන්ති ඉමං පරියොසානකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨති, මුත්තන්ති ච මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා කෙසාති ඉමං ආදිකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨති, අථස්ස මනසිකරොතො මනසිකරොතො කෙචි කොට්ඨාසා උපට්ඨහන්ති, කෙචි න උපට්ඨහන්ති. තෙන යෙ යෙ උපට්ඨහන්ති, තෙසු තෙසු තාව කම්මං කාතබ්බං, යාව ද්වීසු උපට්ඨිතෙසු තෙසම්පි එකො සුට්ඨුතරං උපට්ඨාති, එවං උපට්ඨිතං පන තදෙව පුනප්පුන මනසිකරොන්තෙන අප්පනා උප්පාදෙතබ්බා. තත්‍රායං උපමා:-"යථා හි ද්වත්තිංසතාලකෙ තාලවනෙ වසන්තං මක්කටං ගහෙතුකාමො ලුද්දො, ආදිම්හි ඨිතතාලස්ස පණ්ණං සරෙන විජ්ඣිත්වා උක්කුට්ඨිං කරෙය්‍ය, අථ ඛො සො මක්කටො පටිපාටියා තස්මිං තස්මිං තාලෙ පතිත්වා පරියන්තතාලමෙව ගච්ඡෙය්‍ය, තත්ථපි ගන්ත්වා ලුද්දෙන තථෙව කතෙ පුන තෙනෙව නයෙන ආදිතාලං ආගච්ඡෙය්‍ය, සො එවං පුනප්පුනං පරිපාතියමානො උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨට්ඨානෙ යෙව උට්ඨහිත්වා අනුක්කමෙන එකස්මිං තාලෙ නිපතිත්වා තස්ස වෙමජ්ඣෙ මකුළතාලපණ්ණසූචිං දළ්හං ගහෙත්වා විජ්ඣියමානොපි න උට්ඨහෙය්‍ය, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං:-යථා හි තාලවනෙ ද්වත්තිංසතාලා, එවං ඉමස්මිං කායෙ ද්වත්තිංසකොට්ඨාසා. මක්කටො විය චිත්තං, ලුද්දො විය යොගාවචරො, මක්කටස්ස ද්වත්තිංසතාලකෙ තාලවනෙ නිවාසො විය යොගිනො චිත්තස්ස ද්වත්තිංසකොට්ඨාසකෙ කායෙ ආරම්මණවසෙන අනුසඤ්චරණං, ලුද්දෙන ආදිම්හි ඨිතතාලස්ස පණ්ණං සරෙන විජ්ඣිත්වා උක්කුට්ඨියා කතාය මක්කටස්ස තස්මිං තස්මිං තාලෙ පතිත්වා පරියන්තතාලගමනං විය යොගිනො කෙසාති මනසිකාරෙ ආරද්ධෙ පටිපාටියා ගන්ත්වා පරියොසානකොට්ඨාසෙ යෙව චිත්තස්ස සණ්ඨානං, පුන පච්චාගමනෙපි එසෙව

නයො. පුනප්පුනං පරිපාතියමානස්ස මක්කටස්ස උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨට්ඨානෙ උට්ඨානං විය පුනප්පුන මනසිකරොතො කෙසුචි කෙසුචි උපට්ඨිතෙසු අනුපට්ඨහන්තං විස්සජ්ජෙත්වා උපට්ඨිතෙසු පරිකම්මකරණං, අනුක්කමෙන එකස්මිං තාලෙ නිපතිත්වා තස්ස මජ්ඣෙ මකුළතාලපණ්ණසූචිං දළ්හං ගහෙත්වා විජ්ඣියමානස්සාපි අනුට්ඨානං විය අවසානෙ ද්වීසු උපට්ඨිතෙසු යො සුභූතරං උපට්ඨාති තමෙව පුනප්පුන මනසි කරිත්වා අප්පනාය උප්පාදනං. අපරාපි උපමා:–"යථා නාම පිණ්ඩපාතිකො භික්ඛු ද්වත්තිංසකුලං ගාමං උපනිස්සාය වසන්තො පඨමගෙහෙ යෙව ද්වෙ භික්ඛා ලභිත්වා පරතො එකං විස්සජ්ජෙය්‍ය, පුන දිවසෙ තිස්සො ලභිත්වා පරතො ද්වෙ විස්සජ්ජෙය්‍ය, තතිය දිවසෙ ආදිම්හි යෙව පත්තපූරං ලභිත්වා ආසනසාලං ගන්ත්වා පරිභුඤ්ජෙය්‍ය, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ද්වත්තිංසකුලගාමො විය හි ද්වත්තිංසාකාරො, පිණ්ඩපාතිකො විය යොගාවචරො, තස්ස තං ගාමං උපනිස්සාය වාසො විය යොගිනො ද්වත්තිංසාකාරෙ පරිකම්ම කරණං, පඨමගෙහෙ ද්වෙ භික්ඛා ලභිත්වා පරතො එකිස්සා විස්සජ්ජනං විය දුතියදිවසෙ තිස්සො ලභිත්වා පරතො ද්වින්නං විස්සජ්ජනං විය ච මනසිකරොතො මනස්කරොතො අනුපට්ඨහන්තං විස්සජ්ජෙත්වා උපට්ඨිතෙසු උපට්ඨිතෙසු යාව කොට්ඨාසද්වයෙ පරිකම්මකරණං, තතියදිවසෙ ආදිම්හි යෙව පත්තපූරං ලභිත්වා ආසනසාලාය නිසීදිත්වා පරිභොගො විය ද්වීසු යො සුභූතරං උපට්ඨාති තමෙව පුනප්පුන මනසි කරිත්වා අප්පනාය උප්පාදනං. අප්පනාතොති–අප්පනා කොට්ඨාසතො, කෙසාදීසු එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ අප්පනා හොතීති වෙදිතබ්බාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. තයො ච සුත්තන්තාති–අධි චිත්තං සීතිභාවො බොජ්ඣඞ්ගකොසල්ලන්ති ඉමෙ තයො සුත්තන්තා විරියසමාධියොජනත්ථං වෙදිතබ්බාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. තත්ථ "අධිචිත්තමනුයුත්තෙන භික්ඛවෙ භික්ඛුනා තීණි නිමිත්තානි කාලෙන කාලං මනසිකාතබ්බානි:–කාලෙන කාලං සමාධිනිමිත්තං මනසි කාතබ්බං, කාලෙන කාලං පග්ගහනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං, කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. සචෙ භික්ඛවෙ අධිචිත්ත මනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං සමාධිනිමිත්තඤ්ඤෙව මනසිකරෙය්‍ය ඨානං තං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍ය, සචෙ භික්ඛවෙ අධිචිත්ත මනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං පග්ගහනිමිත්තඤ්ඤෙව මනසිකරෙය්‍ය, ඨානං තං චිත්තං උද්ධච්චාය සංවත්තෙය්‍ය, සචෙ භික්ඛවෙ අධිචිත්ත මනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං උපෙක්ඛානිමිත්තඤ්ඤෙව මනසි කරෙය්‍ය, ඨානං තං චිත්තං න සම්මා සමාධියෙය්‍ය ආසවානං ඛයාය. යතො ච ඛො භික්ඛවෙ අධිචිත්තමනුයුත්තො භික්ඛු කාලෙන කාලං සමාධි නිමිත්තං පග්ගහනිමිත්තං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකරොති, තං හොති චිත්තං මුදුඤ්ච කම්මඤ්ඤඤ්ච පභස්සරඤ්ච, න ච පභඞ්ගු සම්මා සමාධියති ආසවානං ඛයාය. සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා උක්කං බන්ධති උක්කං බන්ධිත්වා උක්කා

මුඛං ආලිම්පෙති උක්කාමුඛං ආලිම්පෙත්වා සණ්ඩාසෙන ජාතරූපං ගහෙත්වා උක්කාමුඛෙ පක්ඛිපිත්වා කාලෙන කාලං අභිධමති කාලෙන කාලං උදකෙන පරිප්ඵොසෙති කාලෙන කාලං අජ්ඣුපෙක්ඛති, සචෙ භික්ඛවෙ සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං අභිධමෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං ඩහෙය්‍ය, සචෙ භික්ඛවෙ සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං උදකෙන පරිප්ඵොසෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං නිබ්බායෙය්‍ය, සචෙ භික්ඛවෙ සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං අජ්ඣුපෙක්ඛෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං න සම්මාපරිපාකං ගච්ඡෙය්‍ය, යතො ච ඛො භික්ඛවෙ සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං කාලෙන කාලං අභිධමති, කාලෙන කාලං උදකෙන පරිප්ඵොසෙති, කාලෙන කාලං අජ්ඣුපෙක්ඛති, තං හොති ජාතරූපං මුදුඤ්ච කම්මඤ්ඤඤ්ච පභස්සරඤ්ච, න ච පභඞ්ගු සම්මා උපෙති කම්මාය. යස්සා යස්සා ච පිළන්ධනවිකතියා ආකඞ්ඛති යදි පට්ටිකාය යදි කුණ්ඩලාය යදි ගීවෙය්‍යකාය යදි සුවණ්ණමාලාය තං චස්ස අත්ථං අනුභොති, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ අධිචිත්තමනුයුත්තෙන භික්ඛුනා-පෙ-සම්මා සමාධියති ආසවානං ඛයාය. යස්ස යස්ස ච අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයස්ස ධම්මස්ස චිත්තං අභිනින්නාමෙති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සති ආයතනෙ"ති ඉදං සුත්තං අධිචිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. "ඡහි භික්ඛවෙ ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු භබ්බො අනුත්තරං සීතිභාවං සච්ඡිකාතුං, කතමෙහි ඡහි? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගණ්හාති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගණ්හාති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසෙති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති, පණීතාධිමුත්තිකො ච හොති නිබ්බාණාභිරතො. ඉමෙහි ඛො භික්ඛවෙ ඡහි ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු භබ්බො අනුත්තරං සීතිභාවං සච්ඡිකාතු"න්ති. ඉදං සුත්තං සීතිභාවොති වෙදිතබ්බං. බොජ්ඣඞ්ගකොසල්ලං පන "එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ යස්මිං සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති අකාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා"ති[1] අප්පනාකොසල්ලකථායං දස්සිතමෙව. ඉති ඉදං සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං සුග්ගහිතං කත්වා ඉදඤ්ච දසවිධං මනසිකාරකොසල්ලං සුට්ඨු වවත්ථපෙත්වා තෙන යොගිනා උභයකොසල්ලවසෙන කම්මට්ඨානං සාධුකං උග්ගහෙතබ්බං. සචෙ පනස්ස ආචරියෙන සද්ධිං එකවිහාරෙයෙව ඵාසු හොති, එවං විත්ථාරෙන අකථාපෙත්වා කම්මට්ඨානමනුයුඤ්ජන්තෙන විසෙසං ලභිත්වා උපරූපරි කථාපෙතබ්බං. අඤ්ඤත්‍ර වසිතුකාමෙන යථාවුත්තෙන විධිනා විත්ථාරතො කථාපෙත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තෙත්වා

1. සංයුත්තමහාවග්ගෙ බොජ්ඣඞ්ගසංයුත්තෙ.

සබ්බං ගණ්ඨිට්ඨානං ඡින්දිත්වා පඨවිකසිණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව අනනුරූපං සෙනාසනං පහාය අනුරූපෙ විහරන්තෙන ඛුද්දකපළිබොධුපච්ඡෙදං කත්වා පටික්කූලමනසිකාරෙ පරිකම්මං කාතබ්බං. කරොන්තෙන පන කෙසෙසු තාව නිමිත්තං ගහෙතබ්බං. කථං? එකං වා ද්වෙ වා කෙසෙ ලුඤ්චිත්වා හත්ථතලෙ ඨපෙත්වා වණ්ණො තාව වවත්ථපෙතබ්බො. ඡින්නට්ඨානෙපි කෙසෙ ඔලොකෙතුං වට්ටති, උදකපත්තෙ වා යාගුපත්තෙ වා ඔලොකෙතුං වට්ටතියෙව. කාළකකාලෙ දිස්වා කාළකාති මනසි කාතබ්බා. සෙතකාලෙ සෙතාති මිස්සකකාලෙ පන උස්සදවසෙන මනසි කාතබ්බා හොන්ති. යථා ච කෙසෙසු එවං සකලෙපි තචපඤ්චකෙ දිස්වාව නිමිත්තං ගහෙතබ්බං.

එවං නිමිත්තං ගහෙත්වා සබ්බකොට්ඨාසෙසු වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන වවත්ථපෙත්වා වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතො[1] වවත්ථපෙතබ්බා. තත්‍රායං සබ්බකොට්ඨාසෙසු අනුපුබ්බකථා:-කෙසා තාව පකතිවණ්ණෙන කාළකා අද්දාරිට්ඨකවණ්ණා, සණ්ඨානතො දීඝවට්ටා[2] තුලාදණ්ඩසණ්ඨානා, දිසතො උපරිමදිසාය ජාතා, ඔකාසතො උභොසු පස්සෙසු කණ්ණචූළිකාහි-පුරතො නලාටන්තෙන-පච්ඡතො ගලවාටකෙන පරිච්ඡින්නං සීසකටාහවෙඨනං අල්ලචම්මං කෙසානමොකාසො. පරිච්ඡෙදතො කෙසා සීසවෙඨනචම්මෙ වීහග්ගමත්තං පවිසිත්වා පතිට්ඨිතෙන හෙට්ඨා අත්තනො මූලතලෙන උපරි ආකාසෙන තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, ද්වෙ කෙසා එකතො නත්ථීති අයං සභාගපරිච්ඡෙදො. කෙසා න ලොමා ලොමා න කෙසාති එවං අවසෙසෙහි එකතිංසකොට්ඨාසෙහි අමිස්සකතා, කෙසා නාම පාටිඑක්කො කොට්ඨාසොති අයං විසභාගපරිච්ඡෙදො. ඉදං කෙසානං වණ්ණාදිතො වවත්ථාපනං, ඉදං පන නෙසං වණ්ණාදිවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතො වවත්ථාපනං:-කෙසා ච නාමෙතෙ වණ්ණතොපි පටික්කූලා සණ්ඨානතොපි ගන්ධතොපි ආසයතොපි ඔකාසතොපි පටික්කූලා, මනුඤ්ඤෙපි හි යාගුපත්තෙ වා භත්තපත්තෙ වා කෙසවණ්ණං කිඤ්චි දිස්වා කෙසමිස්සකමිදං හරථ නන්ති ජිගුච්ඡන්ති, එවං කෙසා වණ්ණතො පටික්කූලා, රත්තිං භුඤ්ජන්තාපි කෙසසණ්ඨානං අක්කවාකං වා මකචිවාකං වා ඡුපිත්වා තථෙව ජිගුච්ඡන්ති. එවං සණ්ඨානතො පටික්කූලා, තෙලමක්ඛනපුප්ඵධූපාදිසඞ්ඛාරවිරහිතානඤ්ච කෙසානං ගන්ධො පරමජෙගුච්ඡො හොති. තතො ජෙගුච්ඡතරො අග්ගිම්හි පක්ඛිත්තානං, කෙසා හි වණ්ණසණ්ඨානතො අප්පටික්කූලාපි ගන්ධෙන පන පටික්කූලායෙව. යථා හි දහරස්ස කුමාරස්ස වච්චං වණ්ණතො හලිද්දිවණ්ණං, සණ්ඨානතොපි හලිද්දිපිණ්ඩසණ්ඨානං, සඞ්කාරට්ඨානෙ ඡඩ්ඩිතඤ්ච උද්ධුමාතකකාළසුනඛසරීරං වණ්ණතො තාලපක්කවණ්ණං, සණ්ඨානතො

1. ම. පටිකූලතො. 2. ම. දීඝවට්ටලිකා තුලාදණ්ඩසණ්ඨානා.

වට්ටෙත්වා විස්සට්ඨමුදිඞ්ගසණ්ඨානං, දඨාපිස්ස සුමනමකුළසදිසාති උභයම්පි වණ්ණසණ්ඨානතො සියා අප්පටික්කූලං, ගන්ධෙන පන පටික්කූලමෙව. එවං කෙසාපි සියුං වණ්ණසණ්ඨානතො අප්පටික්කූලා, ගන්ධෙන පන පටික්කූලා යෙවාති. යථා පන අසුචිට්ඨානෙ ගාමනිස්සන්දෙන ජාතානි සූපෙය්‍යපණ්ණානි නාගරිකමනුස්සානං ජෙගුච්ඡානි හොන්ති අපරිභොගානි, එවං කෙසාපි පුබ්බලොහිතමුත්තකරීසපිත්තසෙම්හාදිනිස්සන්දෙන ජාතත්තා ජෙගුච්ඡාති ඉදං තෙසං ආසයතො පාටික්කුල්‍යං. ඉමෙ ච කෙසා නාම ගූථරාසිම්හි උට්ඨිතකණ්ණිකං විය එකතිංසකොට්ඨාසරාසිම්හි ජාතා, තෙ සුසානසඞ්කාරට්ඨානාදීසු ජාතසාකං විය පරිඛාදීසු ජාතකමලකුවලයාදිපුප්ඵං විය ච අසුචිට්ඨානෙ ජාතත්තා පරමජෙගුච්ඡාති ඉදං තෙසං ඔකාසතො පාටික්කුල්‍යං. යථා ච කෙසානං එවං සබ්බකොට්ඨාසානං වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතා වවත්ථපෙතබ්බා. වණ්ණසණ්ඨාන දිසොකාස පරිච්ඡෙදවසෙන පන සබ්බෙපි විසුං විසුං වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්ථ ලොමා තාව පකතිවණ්ණතො න කෙසා විය අසම්භින්නකාළකා, කාළපිඞ්ගලා පන හොන්ති, සණ්ඨානතො ඔනතග්ගා තාලමූලසණ්ඨානා, දිසතො ද්විසු දිසාසු ජාතා, ඔකාසතො ඨපෙත්වා කෙසානං පතිට්ඨිතොකාසඤ්ච හත්ථපාදතලානි ච යෙභුය්‍යෙන අවසෙසසරීරවෙඨනචම්මෙ ජාතා. පරිච්ඡෙදතො සරීරවෙඨනචම්මෙ ලික්ඛාමත්තං පවිසිත්වා පතිට්ඨිතෙන හෙට්ඨා අත්තනො මූලතලෙන උපරි ආකාසෙන තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, ද්වෙ ලොමා එකතො නත්ථි. අයං තෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

නඛාති වීසතියා නඛපත්තානං නාමං, තෙ සබ්බෙපි වණ්ණතො සෙතා, සණ්ඨානතො මච්ඡසකලිකාසණ්ඨානා, දිසතො පාදනඛා හෙට්ඨිමදිසාය, හත්ථනඛා උපරිමදිසායාති ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො අඞ්ගුලීනං අග්ගපිට්ඨෙසු පතිට්ඨිතා. පරිච්ඡෙදතො ද්වීසු දිසාසු අඞ්ගුලිකොටිමංසෙහි අන්තො අඞ්ගුලිපිට්ඨිමංසෙන බහි චෙව අග්ගෙ ච ආකාසෙන තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, ද්වෙ නඛා එකතො නත්ථි. අයං තෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

දන්තාති පරිපුණ්ණදන්තස්ස ද්වත්තිංස දන්තට්ඨිකානි. තෙපි වණ්ණතො සෙතා, සණ්ඨානතො අනෙකසණ්ඨානා, තෙසං හි හෙට්ඨිමාය තාව දන්තපාළියා මජ්ඣෙ චත්තාරො දන්තා මත්තිකාපිණ්ඩෙ පටිපාටියා ඨපිතඅලාබුබීජසණ්ඨානා, තෙසං උභොසු පස්සෙසු එකෙකො එකමූලකො එකකොටිකො මල්ලිකාමකුළසණ්ඨානො, තතො එකෙකො ද්විමූලකො ද්විකොටිකො යානකඋපත්ථම්භනිකසණ්ඨානො, තතො ද්වෙ ද්වෙ තිමූලා තිකොටිකා, තතො ද්වෙ ද්වෙ

චතුමූලා චතුකොටිකාති. උපරිමපාළියාපි එසෙව නයො. දිසතො උපරිමදිසාය ජාතා, ඔකාසතො ද්වීසු හනුකට්ඨිකෙසු පතිට්ඨිතා. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා හනුකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතෙන අත්තනො මූලතලෙන උපරි ආකාසෙන තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, වෙ දන්තා එකතො නත්ථි. අයං තෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො, විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

තචොති සකලසරීරං වෙඨෙත්වා ඨිතචම්මං. තස්ස උපරි කාළසාමපීතාදිවණ්ණා ඡවි නාම, සා සකලසරීරතොපි සංකඩ්ඪියමානා බදරට්ඨිමත්තා හොති. තචො පන වණ්ණතො සෙතොයෙව, සො චස්ස සෙතභාවො අග්ගිජාලාභිඝාත පහරණප්පහාරාදීහි විද්ධංසිතාය ඡවියා පාකටො හොති, සණ්ඨානතො සරීරසණ්ඨානොව හොති, අයමෙත්ථ සංඛෙපො. විත්ථාරතො පන පාදඞ්ගුලිත්තචො කොසකාරකකොසසණ්ඨානො, පිට්ඨිපාදත්තචො පුටබද්ධඋපාහනසණ්ඨානො, ජඞ්ඝත්තචො භත්තපුටකතාලපණ්ණසණ්ඨානො, ඌරුත්තචො තණ්ඩුලභරිතදීඝත්ථවිකසණ්ඨානො, ආනිසදත්තචො උදකපූරිතපටපරිස්සාවනසණ්ඨානො, පිට්ඨිත්තචො ඵලකොනද්ධචම්මසණ්ඨානො, කුච්ඡිත්තචො වීණාදොණිකොනද්ධචම්මසණ්ඨානො, උරත්තචො යෙභුය්යෙන චතුරස්සසණ්ඨානො, උභයබාහුත්තචො තූණීරොනද්ධචම්මසණ්ඨානො, පිට්ඨිහත්ථත්තචො ඛුරකොසසණ්ඨානො, ඵණකත්ථවිකසණ්ඨානො වා, හත්ථඞ්ගුලිත්තචො කුඤ්චිකාකොසසණ්ඨානො, ගීවත්තචො ගලකඤ්චුකසණ්ඨානො, මුඛත්තචො ඡිද්දාවච්ඡිද්දකීටකුලාවකසණ්ඨානො, සීසත්තචො පත්තත්ථවිකසණ්ඨානොති. තචපරිග්ගණ්හකෙන ච යොගාවචරෙන උත්තරොට්ඨතො පට්ඨාය උපරි මුඛං ඤාණං පෙසෙත්වා පඨමං තාව මුඛං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතචම්මං වවත්ථපෙතබ්බං. තතො නලාටට්ඨිචම්මං, තතො ථවිකාය පක්ඛිත්තපත්තස්ස ච ථවිකාය ච අන්තරෙන හත්ථමිව සීසට්ඨිකස්ස ච සීසචම්මස්ස ච අන්තරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා අට්ඨිකෙන සද්ධිං චම්මස්ස එකාබද්ධභාවං වියොජෙන්තෙන සීසචම්මං වවත්ථපෙතබ්බං. තතො ඛන්ධචම්මං, තතො අනුලොමෙන පටිලොමෙන ච දක්ඛිණහත්ථචම්මං, අථ තෙනෙව නයෙන වාමහත්ථචම්මං, තතො පිට්ඨිචම්මං වවත්ථපෙත්වා[1] අනුලොමෙන පටිලොමෙන ච දක්ඛිණපාදචම්මං, අථ තෙනෙව නයෙන වාමපාදචම්මං, තතො අනුක්කමෙනෙව වත්ථි උදර හදය ගීවා චම්මානි වවත්ථපෙතබ්බානීති. අථ ගීවාචම්මානන්තරං හෙට්ඨිමහනුචම්මං වවත්ථපෙත්වා අධරොට්ඨපරියොසානං පාපෙත්වා නිට්ඨපෙතබ්බං. එවං ඔළාරිකොළාරිකං පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුඛුමම්පි පාකටං හොති. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො, ඔකාසතො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතො, පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා පතිට්ඨිතතලෙන උපරි ආකාසෙන පරිච්ඡින්නො, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

1. ම. වවට්ඨෙත්වා.

මංසන්ති නව මංසපෙසිසතානි. තං සබ්බම්පි වණ්ණතො රත්තං කිංසුකපුප්ඵසදිසං, සණ්ඨානතො ජඞ්ඝපිණ්ඩිකමංසං තාලපත්තපුටභත්තසණ්ඨානං, ඌරුමංසං නිසදපොතසණ්ඨානං, ආනිසදමංසං උද්ධනකොටිසණ්ඨානං, පිට්ඨිමංසං තාලගුළපටලසණ්ඨානං, ඵාසුකද්වයමංසං පොත්ථලිකාය කුච්ඡියං තනුමත්තිකාලෙපසණ්ඨානං, ථනමංසං වට්ටෙත්වා අවක්ඛිත්තමත්තිකාපිණ්ඩසණ්ඨානං, බාහුද්වයමංසං ද්විගුණං කත්වා ඨපිතනිච්චම්මමහාමූසිකසණ්ඨානං, එවං ඔළාරිකොළාරිකං පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුඛුමම්පි පාකටං හොති. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො සාධිකානි තීණි[1] අට්ඨිසතානි අනුලිම්පිත්වා ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා අට්ඨිසඞ්ඝාටෙ පතිට්ඨිතතලෙන උපරි තචෙන තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

නහාරූති නව නහාරුසතානි. වණ්ණතො සබ්බෙපි නහාරූ සෙතා, සණ්ඨානතො නානාසණ්ඨානා එතෙසු හි ගීවාය උපරිභාගතො පට්ඨාය පඤ්ච මහානහාරූ සරීරං විනන්ධමානා පුරිමපස්සෙන ඔතිණ්ණා, පඤ්ච පච්ඡිමපස්සෙන, පඤ්ච දක්ඛිණපස්සෙන, පඤ්ච වාමපස්සෙන, පඤ්ච දක්ඛිණහත්ථං විනන්ධමානාපි හත්ථස්ස පුරිමපස්සෙන, පඤ්ච පච්ඡිමපස්සෙන, තථා වාමහත්ථං විනන්ධමානා, දක්ඛිණපාදං විනන්ධමානාපි පාදස්ස පුරිමපස්සෙන පඤ්ච, පච්ඡිමපස්සෙන පඤ්ච, තථා වාමපාදං විනන්ධමානාපීති එවං සරීරධාරකා නාම සට්ඨිමහානහාරූ කායං විනන්ධමානා ඔතිණ්ණා, යෙ කණ්ඩරාතිපි වුච්චන්ති. තෙ සබ්බෙපි කන්දලමකුලසණ්ඨානා, අඤ්ඤෙ පන තං තං පදෙසං අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා, තතො සුඛුමතරා සුත්තරජ්ජුකසණ්ඨානා, අඤ්ඤෙ තතො සුඛුමතරා පූතිලතාසණ්ඨානා, අඤ්ඤෙ තතො සුඛුමතරා මහාවීණාතන්තිසණ්ඨානා, අඤ්ඤෙ ථූලසුත්තකසණ්ඨානා, හත්ථපාදපිට්ඨීසු නහාරූ සකුණපාදසණ්ඨානා, සීසෙ නහාරූ දාරකානං සීසජාලකසණ්ඨානා, පිට්ඨියං නහාරූ ආතපෙ පසාරිත අල්ලජාලසණ්ඨානා, අවසෙසා තං තං අඞ්ගපච්චඞ්ගානුගතා නහාරූ සරීරෙ පටිමුක්කජාලකඤ්චුකසණ්ඨානා, දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො සකලසරීරෙ අට්ඨීනි ආබන්ධිත්වා ඨිතා. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා තිණ්ණං අට්ඨිසතානං උපරි පතිට්ඨිතතලෙහි උපරි මංසචම්මානි ආහච්ච ඨිතපදෙසෙහි තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, අයං තෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො, විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

අට්ඨීනි ඨපෙත්වා ද්වත්තිංසදන්තට්ඨීනි අවසෙසානි චතුසට්ඨිහත්ථට්ඨීනි, චතුසට්ඨි පාදට්ඨීනි, චතුසට්ඨි මංසනිස්සිතානි මුදුඅට්ඨීනි, ද්වෙ පණ්හිකට්ඨීනි, එකෙකස්මිං පාදෙ ද්වෙ ගොප්ඵකට්ඨීනි, ද්වෙ ජඞ්ඝට්ඨීනි, එකං ජණ්ණුකට්ඨි, එකං ඌරට්ඨි, ද්වෙ කටිඅට්ඨීනි, අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි, චතුවීසති ඵාසුකට්ඨීනි, චුද්දස උරට්ඨීනි, එකං හදයට්ඨි, ද්වෙ අක්ඛකට්ඨීනි, ද්වෙ කොට්ඨට්ඨීනි,

1. සං. දසාධිකානි-ම. විසාධිකානි. 2. හත්ථස්ස පුරිමපස්සෙන.

ද්වෙ බාහුඅට්ඨීනි, ද්වෙ අග්ගබාහට්ඨීනි, සත්ත ගීවට්ඨීනි, ද්වෙ හනුකට්ඨීනි, එකං නාසිකට්ඨි, ද්වෙ අක්ඛිට්ඨීනි, ද්වෙ කණ්ණට්ඨීනි, එකං නලාටට්ඨි, එකං මුද්ධට්ඨි, නව සීසකපාලට්ඨීනීති, එවං තිමත්තානි අට්ඨිසතානි. තානි සබ්බානිපි වණ්ණතො සෙතානි, සණ්ඨානතො නානාසණ්ඨානානි. තත්ථ හි අග්ගපාදඞ්ගුලි අට්ඨීනි කතකබීජසණ්ඨානානි. තදනන්තරානි මජ්ඣපබ්බට්ඨීනි පණසට්ඨි සණ්ඨානානි, මූලපබ්බට්ඨීනි පණවසණ්ඨානානි. පිට්ඨිපාදට්ඨීනි කොට්ටිතකන්දලකන්දරාසිසණ්ඨානානි, පණ්හිකට්ඨි එකට්ඨි තාලඵලබීජසණ්ඨානං, ගොප්ඵකට්ඨීනි බද්ධකීළාගොළකසණ්ඨානානි, ජඞ්ඝට්ඨීනං ගොප්ඵකට්ඨීසු පතිට්ඨිතට්ඨානං අනපනීත තච[1] සින්දිකළීර සණ්ඨානං, ඛුද්දකජඞ්ඝට්ඨිකං ධනුකදණ්ඩසණ්ඨානං, මහන්තං මිලාත සප්පපිට්ඨිසණ්ඨානං, ජණ්ණුකට්ඨි එකතො පරික්ඛීණඵෙණකසණ්ඨානං. තත්ථ ජඞ්ඝට්ඨිකස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානං අතිතිඛිණග්ග[2] ගොසිඞ්ග සණ්ඨානං. ඌරට්ඨි දුත්තච්ඡිතවාසිඵරසුදණ්ඩසණ්ඨානං. තස්ස කටිඅට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතට්ඨානං කීළාගොළසණ්ඨානං. තෙන කටට්ඨිනො පතිට්ඨිතට්ඨානං අග්ගච්ඡින්නමහාපුන්නාගඵලසණ්ඨානං. කටිඅට්ඨීනි ද්වෙපි එකාබද්ධානි හුත්වා කුම්භකාරකඋද්ධන සණ්ඨානානි, පාටියෙක්කං කම්මාරකූටයොත්තකසණ්ඨානානි, කොටියං ඨිතං ආනිසදට්ඨි අධොමුඛං කත්වා ගහිතසප්පඵණසණ්ඨානං, සත්තසු ඨානෙසු[3] ඡිද්දාවච්ඡිද්දං. පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි අබ්භන්තරතො උපරූපරි ඨපිතසීසපට්ටවෙඨක සණ්ඨානානි, බාහිරතො වට්ටනාවලිසණ්ඨානානි. තෙසං අන්තරන්තරා කකචදන්තසදිසා ද්වෙ තයො කණ්ටකා හොන්ති. චතුවීසතියා ඵාසුකට්ඨීසු අපරිපුණ්ණානි අපරිපුණ්ණඅසිතසණ්ඨානානි[4] පරිපුණ්ණානි පරිපුණ්ණඅසිතසණ්ඨානානි, සබ්බානිපි ඔදාතකුක්කුටස්ස පසාරිත පක්ඛසණ්ඨානානි, චුද්දස උරට්ඨීනි ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරසණ්ඨානානි. හදයට්ඨි දබ්බිඵණසණ්ඨානං. අක්ඛකට්ඨීනි ඛුද්දකලොහවාසි දණ්ඩසණ්ඨානානි. කොට්ඨට්ඨීනි එකතො පරික්ඛීණසීහළකුද්දාල සණ්ඨානානි. බාහට්ඨීනි ආදාසදණ්ඩසණ්ඨානානි. අග්ගබාහට්ඨීනි යමකතාලකන්දසණ්ඨානානි, මණිබන්ධට්ඨීනි එකතො අල්ලීයාපෙත්වා ඨපිතසීසක පට්ටවෙඨක සණ්ඨානානි. පිට්ඨිහත්ථට්ඨීනි කොට්ටිතකන්දලකන්දරාසි සණ්ඨානානි, හත්ථඞ්ගුලීසු මූලපබ්බට්ඨීනි පණවසණ්ඨානානි, මජ්ඣපබ්බට්ඨීනි අපරිපුණ්ණපණසට්ඨිසණ්ඨානානි, අග්ගපබ්බට්ඨීනි කතකබීජසණ්ඨානානි. සත්තගීවට්ඨීනි දණ්ඩෙ[5] විජ්ඣිත්වා පටිපාටියා ඨපිත වංසකළීර චක්කලකසණ්ඨානානි. හෙට්ඨිම හනුකට්ඨි කම්මාරානං අයොකූටයොත්තකසණ්ඨානං, උපරිමං අවලෙඛන සත්ථකසණ්ඨානං. අක්ඛිකූපනාසාකූපට්ඨීනි අපනීතමිඤ්ජතරුණතාලට්ඨිසණ්ඨානානි, නලාටට්ඨි අධොමුඛඨපිත සඞ්ඛථාලකකපාලසණ්ඨානං. කණ්ණචූළිකට්ඨීනි න්හාපිතඛුරකොසසණ්ඨානානි. නලාටකණ්ණචූළිකානං උපරි පට්ටබන්ධනොකාසෙ අට්ඨි සඞ්කුටිතඝත[6] පුණ්ණපටලඛණ්ඩසණ්ඨානං.

1. සී. අපනීත තච. 2. ම. අතිඛීණග්ග. 3. ම. සත්තට්ඨානෙසු 4. ම. අපරිපුණ්ණඅසිසණ්ඨානානි. 5. ම. දණ්ඩක 6. ම. සඞ්ඛුටිතඝට.

මුද්ධනි මූලච්ඡින්නවඞ්කතාළිකොරසණ්ඨානං, සීසට්ඨීනි සිබ්බෙත්වා ඨපිත ජජ්ජරලාබුකටාහසණ්ඨානානි. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතානි. ඔකාසතො අවිසෙසෙන සකලසරීරෙ ඨිතානි, විසෙසෙන පනෙත්ථ සීසට්ඨීනි ගීවට්ඨිසු පතිට්ඨිතානි, ගීවට්ඨීනි පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨිසු, පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි කටිඅට්ඨිසු, කටිඅට්ඨීනි ඌරට්ඨිසු, ඌරට්ඨීනි ජණ්ණුකට්ඨිසු, ජණ්ණුකට්ඨීනි ජඞ්ඝට්ඨිසු, ජඞ්ඝට්ඨීනි ගොප්ඵකට්ඨිසු, ගොප්ඵකට්ඨීනි පිට්ඨිපාදට්ඨිසු පතිට්ඨිතානි. පරිච්ඡෙදතො අන්තො අට්ඨිමිඤ්ජෙන උපරිතො මංසෙන අග්ගෙ මූලෙ ච අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නානි. අයං තෙසං සභාග පරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

අට්ඨිමිඤ්ජන්ති තෙසං තෙසං අට්ඨීනං අබ්භන්තරගතං මිඤ්ජං, තං වණ්ණතො සෙතං, සණ්ඨානතො මහන්තමහන්තානං අට්ඨීනං අබ්භන්තරගතං වෙළුනාළියං පක්ඛිත්තසෙදිතමහාවෙත්තග්ග සණ්ඨානං, ඛුද්දානුඛුද්දකානං අබ්භන්තරගතං වෙළුයට්ඨිපබ්බෙසු පක්ඛිත්ත සෙදිතතනුවෙත්තග්ගසණ්ඨානං. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො අට්ඨීනං අබ්භන්තරෙ පතිට්ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො අට්ඨීනං අබ්භන්තර තලෙහි පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාග පරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

වක්කන්ති එකබන්ධනා ද්වෙ මංසපිණ්ඩකා. තං වණ්ණතො මන්ද රත්තං පාළිභද්දකඅට්ඨිවණ්ණං, සණ්ඨානතො දාරකානං යමක කීළා ගොළකසණ්ඨානං, එකවණ්ටුපනිබද්ධ[1] අම්බඵලද්වයසණ්ඨානං වා. දිසතො උපරිමදිසාය[2] ජාතං, ඔකාසතො ගලවාටකා නික්ඛන්තෙන එකමූලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථූලන්හාරුනා විනිබද්ධං හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො වක්කං වක්ක භාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාග පරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

හදයන්ති හදයමංසං. තං වණ්ණතො රත්තපදුමපත්තපිට්ඨි වණ්ණං, සණ්ඨානතො බාහිරපත්තානි අපනෙත්වා අධොමුඛඨපිත පදුමමකුළසණ්ඨානං, බහිමට්ඨං අන්තො කොසාතකීඵලස්ස අබ්භන්තර සදිසං, පඤ්ඤවන්තානං ථොකං විකසිතං, මන්දපඤ්ඤානං මකුළිත මෙව. අන්තො චස්ස පුන්නාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තො ආවාටකො හොති යත්ථ අද්ධපසතමත්තං ලොහිතං සණ්ඨාති, යං නිස්සාය මනො ධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති. තං පනෙතං රාගචරිතස්ස රත්තං හොති, දොසචරිතස්ස කාළකං, මොහචරිතස්ස මංසධොවන උදකසදිසං, විතක්කචරිතස්ස කුලත්ථයූසවණ්ණං, සද්ධාචරිතස්ස කණි කාරපුප්ඵවණ්ණං, පඤ්ඤාචරිතස්ස අච්ඡං විප්පසන්නං අනාවිලං පණ්ඩරං පරිසුද්ධං නිද්ධොතජාතිමණි විය ජුතිමන්තං ඛායති. දිසතො උපරි මාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානං

1. ම. එකවණ්ටපටිබද්ධ. 2. ම. උපරිමායදිසාය.

මජ්ඣෙ පතිට්ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො හදයං හදයභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

යකනන්ති යමකමංසපටලං. තං වණ්ණතො රත්තං පණ්ඩුකධාතුකං නාතිරත්තකුමුදස්ස පත්තපිට්ඨිවණ්ණං, සණ්ඨානතො මූලෙ එකං අග්ගෙ යමකං කොවිළාරපත්තසණ්ඨානං, තං ච දන්ධානං එකමෙව හොති මහන්තං, පඤ්ඤවන්තානං ද්වෙ වා තීණි වා ඛුද්දකානි. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො ද්වින්නං ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො යකනං යකනභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

කිලොමකන්ති පටිච්ඡන්නාපටිච්ඡන්නභෙදතො දුවිධං පරියොනහනමංසං. තං දුවිධම්පි වණ්ණතො සෙතං දුකූලපිලොතිකවණ්ණං, සණ්ඨානතො අත්තනො ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො පටිච්ඡන්නකිලොමකං උපරිමාය දිසාය, ඉතරං ද්වීසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො පටිච්ඡන්නකිලොමකං හදයඤ්ච වක්කඤ්ච පටිච්ඡාදෙත්වා ඨිතං, අපටිච්ඡන්නකිලොමකං සකලසරීරෙ චම්මස්ස හෙට්ඨතො මංසං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා මංසෙන උපරිචම්මෙන තිරියං කිලොමකභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

පිහකන්ති උදරජිව්හාමංසං. තං වණ්ණතො නීලං නිග්ගුණ්ඩිපුප්ඵවණ්ණං, සණ්ඨානතො සත්තඞ්ගුලප්පමාණමබන්ධනං කාලවච්ඡකජිව්හාසණ්ඨානං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතං, යස්මිං පහරණප්පහාරෙන බහි නික්ඛන්තෙ සත්තානං ජීවිතක්ඛයො හොති, පරිච්ඡෙදතො පිහකභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

පප්ඵාසන්ති ද්වත්තිංසමංසඛණ්ඩප්පභෙදං පප්ඵාසමංසං. තං වණ්ණතො රත්තං නාතිපක්කඋදුම්බරඵලවණ්ණං, සණ්ඨානතො විසමච්ඡින්නබහලපූවඛණ්ඩසණ්ඨානං, අබ්භන්තරෙ අසිතපීතානං අභාවෙ උග්ගතෙන කම්මජතෙජුස්මනා අබ්භාහතත්තා සඞ්ඛාදිතපලාලපිණ්ඩමිව නිරසං නිරොජං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානමන්තරෙ හදයං ච යකනං ච උපරි ඡාදෙත්වා ඔලම්බන්තං ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො පප්ඵාසභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

අන්තන්ති පුරිසස්ස ද්වත්තිංසහත්ථා ඉත්ථියා අට්ඨවීසති හත්ථා එකවීසතියා ඨානෙසු ඔභග්ගා අන්තවට්ටි. තදෙතං වණ්ණතො සෙතං

සක්ඛරසුධාවණ්ණං, සණ්ඨානතො ලොහිතදොණියං ආභුජිත්වා ඨපිතසීසච්ඡින්නසප්පසණ්ඨානං, දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො උපරි ගලවාටකෙ හෙට්ඨා ච කරීසමග්ගෙ විනිබද්ධත්තා ගලවාටකකරීසමග්ගපරියන්තෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො අන්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

අන්තගුණන්ති අන්තභොගට්ඨානෙසු බන්ධනං. තං වණ්ණතො සෙතං දකසීතලිකමූලවණ්ණං, සණ්ඨානතො දකසීතලිකමූලසණ්ඨානමෙව, දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො කුද්දාලඵරසුකම්මාදීනි කරොන්තානං යන්තාකඩ්ඪනකාලෙ යන්තසුත්තකමිව යන්තඵලකානි අන්තභොගෙ එකතො අගලන්තෙ ආබන්ධිත්වා පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකස්ස අන්තරා සංසිබ්බිත්වා ඨිතරජ්ජුකා විය එකවීසතියා අන්තභොගානං අන්තරා ඨිතං, පරිච්ඡෙදතො අන්තගුණභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

උදරියන්ති උදරෙ භවං අසිතපීතඛායිතසායිතං, තං වණ්ණතො අජ්ඣොහටාහාරවණ්ණං, සණ්ඨානතො පරිස්සාවනෙ සිථිලබද්ධතණ්ඩුලසණ්ඨානං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො උදරෙ ඨිතං. උදරං නාම:-උභතො නිප්පීළියමානස්ස අල්ලසාටකස්ස මජ්ඣෙ සඤ්ජාතඵොටකසදිසං අන්තපටලං. බහි මට්ඨං, අන්තො මංසකසම්බුපළිවෙඨනකිලිට්ඨපාවාරකපුප්ඵසදිසං, කුපිතපනසතචස්ස අබ්භන්තරසදිසන්තිපි වත්තුං වට්ටති. යත්ථ තක්කොටකා ගණ්ඩුප්පාදකා තාලහීරකා සූචිමුඛකා පටතන්තුකා සුත්තකා ඉච්චෙවමාදි ද්වත්තිංසකුලප්පභෙදා කිමයො ආකුලබ්‍යාකුලා සණ්ඩසණ්ඩචාරිනො හුත්වා නිවසන්ති, යෙ පන පානභොජනාදිම්හි අවිජ්ජමානෙ උල්ලඞ්ඝිත්වා විරවන්තා හදයමංසං අභිහනන්ති. පානභොජනාදි අජ්ඣොහරණවෙලාය ච උද්ධමුඛා හුත්වා පඨමජ්ඣොහටෙ ද්වෙ තයො ආලොපෙ තුරිතතුරිතා විලුම්පන්ති, යං තෙසං කිමීනං සූතිඝරං වච්චකුටී ගිලානසාලා සුසානං ච හොති, යත්ථ සෙය්‍යථාපි නාම චණ්ඩාලගාමද්වාරෙ චන්දනිකාය නිදාඝසමයෙ ථූලඵුසිතකෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ උදකෙන වුය්හමානං මුත්තකරීසචම්මඅට්ඨිනහාරුඛණ්ඩං ඛෙළසිඞ්ඝාණිකා ලොහිතප්පභුති නානාකුණපජාතං නිපතිත්වා කද්දමොදකාලුළිතං ද්වීහතීහච්චයෙන සඤ්ජාතකිමිකුලං සූරියාතපසන්තාපවෙගකුපිතං උපරූපරි ඵෙණබුබ්බුළකෙ මුඤ්චන්තං අභිනීලවණ්ණං පරමදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡං නෙව උපගන්තුං න දට්ඨුං අරහරූපතං ආපජ්ජිත්වා තිට්ඨති, පගෙව ඝායිතුං සායිතුං වා. එවමෙව නානප්පකාරපානභොජනාදි දන්තමුසලසඤ්චුණ්ණිතං ජිව්හාහත්ථපරිවත්තිතං ඛෙළ ලාලා පළිබුද්ධං තඞ්ඛණං යෙව විගතවණ්ණගන්ධරසාදිසම්පදං තන්තවායඛලිසුවානවමථුසදිසං නිපතිත්වා පිත්තසෙම්හවාතපළිවෙඨි

තං හුත්වා උදරග්ගිසන්තාපවෙගකුථිතං කිමිකුලාකුලං උපරූපරි ඵෙණබුබ්බුලකානි මුඤ්චන්තං පරමකසම්බුදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡභාවමාපජ්ජිත්වා තිට්ඨති, යං සුත්වාපි පානභොජනාදිසු අමනුඤ්ඤතා සණ්ඨාති, පගෙව පඤ්ඤාචක්ඛුනා අවලොකෙත්වා. යත්ථ ච පතිතං පානභොජනාදි පඤ්චධා විවෙකං[1] ගච්ඡති, එකං භාගං පාණකා ඛාදන්ති, එකං භාගං උදරග්ගි ඣාපෙති, එකො භාගො මුත්තං හොති, එකො කරීසං, එකො රසභාවමාපජ්ජිත්වා සොණිතමංසාදීනි උපබ්‍රෑහයති. පරිච්ඡෙදතො උදරපටලෙන චෙව උදරියභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

කරීසන්ති වච්චං. තං වණ්ණතො යෙභුය්‍යෙන අජ්ඣොහටාහාරවණ්ණමෙව හොති, සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො හෙට්ඨිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො පක්කාසයෙ ඨිතං, පක්කාසයො නාම:- හෙට්ඨානාභිපිට්ඨිකණ්ටකමූලානං අන්තරෙ අන්තාවසානෙ උබ්බෙධෙන අට්ඨඞ්ගුලමත්තො වෙළුනාළිකසදිසො, යත්ථ සෙය්‍යථාපි නාම උපරි භූමිභාගෙ පතිතං වස්සොදකං ඔගළිත්වා හෙට්ඨාභූමිභාගං පූරෙත්වා තිට්ඨති, එවමෙව යං කිඤ්චි ආමාසයෙ පතිතං පානභොජනාදිකං උදරග්ගිනා ඵෙණුද්දෙහකං පක්කං නිසදාය පිංසිතමිව සණ්හභාවමාපජ්ජිත්වා අන්තබිලෙන ඔගළිත්වා ඔමද්දිත්වා වෙළුපබ්බෙ පක්ඛිපමානපණ්ඩුමත්තිකා විය සන්නිචිතං හුත්වා තිට්ඨති, පරිච්ඡෙදතො පක්කාසයපටලෙන චෙව කරීසභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

මත්ථලුඞ්ගන්ති සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිතමිඤ්ජරාසි. තං වණ්ණතො සෙතං අහිච්ඡත්තකපිණ්ඩිකවණ්ණං, දධිභාවං අසම්පත්තදුට්ඨඛීරවණ්ණන්තිපි වත්තුං වට්ටති. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො සීසකටාහබ්භන්තරෙ චත්තාරො සිබ්බිනිමග්ගෙ නිස්සාය සමොධානෙත්වා ඨපිතා චත්තාරො පිට්ඨපිණ්ඩා විය සමොහිතා තිට්ඨති, පරිච්ඡෙදතො සීසකටාහස්ස අබ්භන්තරතලෙහි චෙව මත්ථලුඞ්ගභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසො යෙව.

පිත්තන්ති ද්වෙ පිත්තානි බද්ධපිත්තං ච අබද්ධපිත්තඤ්ච, තත්ථ බද්ධපිත්තං වණ්ණතො බහලමධුකතෙලවණ්ණං, අබද්ධපිත්තං මිලාතආකුලිපුප්ඵවණ්ණං, තං සණ්ඨානතො උභයම්පි ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො බද්ධපිත්තං උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඉතරං ද්විසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො අබද්ධපිත්තං ඨපෙත්වා කෙසලොමදන්තනඛානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්චෙව ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච උදකමිව තෙලබින්දු

1. සං. විභාගං.

අවසෙසසරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං, යම්හි කුපිතෙ අක්ඛීනි පීතකානි හොන්ති භමන්ති ගත්තං කම්පති කණ්ඩූයති, බද්ධපිත්තං හදයපප්ඵාසානං අන්තරෙ යකනමංසං නිස්සාය පතිට්ඨිතෙ මහාකොසාතකීකොසකසදිසෙ පිත්තකොසකෙ ඨිතං, යම්හි කුපිතෙ සත්තා උම්මත්තකා හොන්ති විපල්ලත්ථචිත්තා හිරොත්තප්පං ඡඩ්ඩෙත්වා අකාතබ්බං කරොන්ති, අභාසිතබ්බං භාසන්ති, අචින්තෙතබ්බං චින්තෙන්ති; පරිච්ඡෙදතො පිත්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

සෙම්හන්ති සරීරබ්භන්තරෙ එකපත්තපූරප්පමාණං සෙම්හං, තං වණ්ණතො සෙතං, නාගබලාපණ්ණරසවණ්ණං, සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො උදරපටලෙ ඨිතං, යං පානභොජනාදි අජ්ඣොහරණකාලෙ සෙය්‍යථාපි නාම උදකෙ සෙවාලපණකං කට්ඨෙ වා කඨලෙ වා පතන්තෙ ඡිජ්ජිත්වා විධා හුත්වා පුන අජ්ඣොත්ථරිත්වා තිට්ඨති, එවමෙව පාන භොජනාදිම්හි නිපතන්තෙ ඡිජ්ජිත්වා විධා හුත්වා පුන අජ්ඣොත්ථරිත්වා තිට්ඨති, යම්හි ච මන්දීභූතෙ පක්කගණ්ඩො විය පූතිකුක්කුටණ්ඩමිව ච උදරං පරමජෙගුච්ඡකුණපගන්ධං හොති, තතො උග්ගතෙන ච ගන්ධෙන උද්දෙකොපි මුඛම්පි දුග්ගන්ධං පූතිකුණපසදිසං හොති, සො ච පුරිසො අපෙහි දුග්ගන්ධං වායසීති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති, යං ච වඩ්ඪිත්වා බහලත්තමාපන්නං පිධානඵලකමිව වච්චකුටියා උදරපටලස්ස අබ්භන්තරෙ යෙව කුණපගන්ධං සන්නිරුම්භිත්වා තිට්ඨති, පරිච්ඡෙදතො සෙම්හභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

පුබ්බොති (පූතිලොහිතවසෙන පවත්තපුබ්බං, තං) වණ්ණතො පණ්ඩුපලාසවණ්ණො, මතසරීරෙ පන පූතිබහලාචාමවණ්ණො හොති. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො, දිසතො විසු දිසාසු හොති, ඔකාසතො පන පුබ්බස්ස ඔකාසො නාම නිබද්ධො නත්ථි, යත්ථ සො සන්නිචිතො තිට්ඨෙය්‍ය, යත්‍ර යත්‍ර පන ඛාණුකණ්ටකපහරණග්ගිජාලාදීහි අභිහතෙ සරීරප්පදෙසෙ ලොහිතං සණ්ඨහිත්වා පච්චති, ගණ්ඩපිළකාදයො වා උප්පජ්ජන්ති, තත්‍ර තත්‍රෙව තිට්ඨති. පරිච්ඡෙදතො පුබ්බභාගෙන පරිච්ඡින්නො, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

ලොහිතන්ති වෙ ලොහිතානි සන්නිචිතලොහිතඤ්ච සංසරණලොහිතඤ්ච. තත්ථ සන්නිචිතලොහිතං වණ්ණතො නිපක්කබහලලාඛාරසවණ්ණං, සංසරණලොහිතං අච්ඡලාඛාරසවණ්ණං, සණ්ඨානතො උභයම්පි ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො සන්නිචිතලොහිතං උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඉතරං විසු දිසාසු ජාතං, ඔකාසතො සංසරණලොහිතං ඨපෙත්වා කෙසලොමදන්තනඛානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්ච ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච ධමනිජාලානුසාරෙන සබ්බං උපාදින්නකසරීරං ඵරිත්වා ඨිතං, සන්නිචිතලොහිතං යකනට්ඨානස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා එකපත්තපූරමත්තං හදයවක්කපප්ඵාසානමුපරි

ථොකථොකං පග්ඝරන්තං වක්කහදයයකනපප්ඵාසෙ තෙමයමානං ඨිතං, තස්මිං හි වක්කහදයාදීනි අතෙමෙන්තෙ සත්තා පිපාසිතා හොන්ති, පරිච්ඡෙදතො ලොහිතභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

සෙදොති ලොමකූපාදීහි පග්ඝරණකආපොධාතු. සො වණ්ණතො විප්පසන්න තිලතෙලවණ්ණො, සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො, දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො, ඔකාසතො සෙදස්ස ඔකාසො නාම නිබද්ධො නත්ථි, යත්ථ සො ලොහිතං විය සදා තිට්ඨෙය්‍ය. යදා පන අග්ගිසන්තාප සූරියසන්තාප උතුවිකාරාදීහි සරීරං සන්තප්පති, තදා උදකතො අබ්බූළ්හමත්ත විසමච්ඡින්න භිසමුළාලකුමුද නාළ කලාපො විය සබ්බකෙසලොමකූපවිවරෙහි පග්ඝරති, තස්මා තස්ස සණ්ඨානම්පි කෙසලොමකූපවිවරානං වසෙනෙව වෙදිතබ්බං. සෙදපරිග්ගණ්හකෙන ච යොගිනා කෙසලොමකූපවිවරෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව සෙදො මනසිකාතබ්බො. පරිච්ඡෙදතො සෙදභාගෙන පරිච්ඡින්නො, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

මෙදොති පීතසිනෙහො. සො වණ්ණතො ඵාලිතහලිද්දිවණ්ණො, සණ්ඨානතො ථූලසරීරස්ස තාව චම්මමංසන්තරෙ ඨපිත හලිද්දිවණ්ණ දුකූලපිලොතිකසණ්ඨානො හොති, කිසසරීරස්ස ජඞ්ඝමංසං ඌරුමංසං පිට්ඨිකණ්ටකනිස්සිතං පිට්ඨිමංසං උදරවට්ටිමංසන්ති එතානි නිස්සාය ද්විගුණං තිගුණං කත්වා ඨපිතහලිද්දිවණ්ණ දුකූලපිලොතික සණ්ඨානො, දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො, ඔකාසතො ථූලස්ස සකල සරීරං ඵරිත්වා කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො, යං සිනෙහ සඞ්ඛං ගතම්පි පරමජෙගුච්ඡත්තා නෙව මුද්ධනි තෙලත්ථාය, න නාස තෙලාදීනං අත්ථාය ගණ්හන්ති, පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා මංසෙන උපරි චම්මෙන තිරියං මෙදභාගෙන පරිච්ඡින්නො, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

අස්සූති අක්ඛීහි පග්ඝරණකආපොධාතු. තං වණ්ණතො විප්ප සන්නතිලතෙලවණ්ණං, සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං, දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඔකාසතො අක්ඛිකූපකෙසු ඨිතං, න චෙතං පිත්තකොසකෙ පිත්තමිව අක්ඛිකූපකෙසු සදා සන්නිචිතං තිට්ඨති. යදා පන සත්තා සොමනස්සජාතා මහාහසිතං හසන්ති, දොමනස්ස ජාතා රොදන්ති, පරිදෙවන්ති, තථාරූපං වා විසමාහාරමාහරන්ති, යදා ච නෙසං අක්ඛීනි ධූමරජපංසුකාදීහි අධිහඤ්ඤන්ති, තදා එතෙහි සොමනස්සදොමනස්සවිසභාගාහාරඋතූහි සමුට්ඨහිත්වා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා, පග්ඝරති වා. අස්සුපරිග්ගණ්හකෙන පන යොගිනා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව පරිග්ගණ්හිතබ්බං. පරිච්ඡෙදතො අස්සුභාගෙන පරිච්ඡින්නං, අයමස්ස-පෙ-සදිසො යෙව.

වසාති විලීනසිනෙහො. සා වණ්ණතො නාළිකෙරතෙලවණ්ණා. ආචාමෙ ආසිත්තතෙලවණ්ණාතිපි වත්තුං වට්ටති. සණ්ඨානතො න්හානකාලෙ පසන්නඋදකස්සුපරි පරිබ්භමන්තසිනෙහබින්දු විසටසණ්ඨානා. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො යෙභුය්‍යෙන හත්ථතල හත්ථපිට්ඨි පාදතල පාදපිට්ඨි නාසාපුට නලාට අංසකූටෙසු ඨිතා, න චෙසා එතෙසු ඔකාසෙසු සදා විලීනාව හුත්වා තිට්ඨති. යදා පන අග්ගිසන්තාපසුරියසන්තාපඋතුවිසභාගධාතුවිසභාගෙහි තෙ පදෙසා උස්මජාතා හොන්ති, තදා තත්ථ න්හානකාලෙ පසන්නඋදකූපරි සිනෙහබින්දු විසටො විය ඉතොචිතො ච සංසරති. පරිච්ඡෙදතො වසාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමස්සා–පෙ–සදිසා යෙව.

ඛෙළොති අන්තොමුඛෙ ඵෙණමිස්සා ආපොධාතු. සො වණ්ණතො සෙතො ඵෙණවණ්ණො. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො, ඵෙණසණ්ඨානොතිපි වත්තුං වට්ටති. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතො. ඔකාසතො උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්හාය ඨිතො. න චෙස එත්ථ සදා සන්නිචිතො හුත්වා තිට්ඨති, යදා පන සත්තා තථාරූපං ආහාරං පස්සන්ති වා සරන්ති වා උණ්හතිත්තකටුකලොණම්බිලානං වා කිඤ්චි මුඛෙ ඨපෙන්ති, යදා වා තෙසං හදයං ආකිලායති, කිස්මිඤ්චිදෙව වා ජිගුච්ඡා උප්පජ්ජති, තදා ඛෙළො උප්පජ්ජිත්වා උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්හාය සණ්ඨාති. අග්ගජිව්හාය චෙස තනුකො හොති මූලජිව්හාය බහලො. මුඛෙ පක්ඛිත්තං ච පුථුකං වා තණ්ඩුලං වා අඤ්ඤං වා කිඤ්චි ඛාදනීයං නදීපුලිනෙ ඛතකූපකසලිලං විය පරික්ඛයං අගච්ඡන්තොව තෙමෙතුං සමත්ථො හොති. පරිච්ඡෙදතො ඛෙළභාගෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

සිඞ්ඝාණිකාති මත්ථලුඞ්ගතො පග්ඝරණකඅසුචි. සා වණ්ණතො තරුණතාලට්ඨිමිඤ්ජවණ්ණා. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානා. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතා. ඔකාසතො නාසාපුටෙ පූරෙත්වා ඨිතා. න චෙසා එත්ථ සදා සන්නිචිතා හුත්වා තිට්ඨති, අථ ඛො යථා නාම පුරිසො පදුමිනිපත්තෙන දධිං බන්ධිත්වා හෙට්ඨා කණ්ටකෙන විජ්ඣෙය්‍ය, අථ තෙන ඡිද්දෙන දධිමත්ථු ගලිත්වා බහි පතෙය්‍ය, එවමෙවං යදා සත්තා රොදන්ති වා විසභාග ආහාරඋතුවසෙන වා සඤ්ජාතධාතුක්ඛොභා හොන්ති, තදා අන්තොසීසතො පූතිසෙම්හභාවං ආපන්නං මත්ථලුඞ්ගං ගලිත්වා තාළුමත්ථකවිවරෙන ඔතරිත්වා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. සිඞ්ඝාණිකාපරිග්ගණ්හකෙන පන යොගිනා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව පරිග්ගණ්හිතබ්බා. පරිච්ඡෙදතො සිඞ්ඝාණිකාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමස්සා සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

ලසිකාති සරීරසන්ධීනං අබ්භන්තරෙ පිච්ඡිලකුණපං. සා වණ්ණතො කණිකාරනිය්‍යාසවණ්ණා. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානා. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො අට්ඨිසන්ධීනං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානා අසීතිසතසන්ධීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතා. යස්ස චෙසා මන්දා හොති, තස්ස උට්ඨහන්තස්ස නිසීදන්තස්ස අභික්කමන්තස්ස පටික්කමන්තස්ස සමිඤ්ජන්තස්ස පසාරෙන්තස්ස අට්ඨිකානි කටකටායන්ති, අච්ඡරාසද්දං කරොන්තො විය විචරති, එකයොජන ද්වියොජන මත්තම්පි අද්ධානං ගතස්ස වායොධාතු කුප්පති, ගත්තානි දුක්ඛන්ති. යස්ස පන බහුකා හොන්ති තස්ස උට්ඨානනිසජ්ජාදීසු න අට්ඨීනි කටකටායන්ති, න දීඝම්පි අද්ධානං ගතස්ස වායොධාතු කුප්පති, න ගත්තානි දුක්ඛන්ති. පරිච්ඡෙදතො ලසිකාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමෙතිස්සා සභාග පරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

මුත්තන්ති වණ්ණතො මාසඛාරොදකවණ්ණං. සණ්ඨානතො අධොමුඛ ඨපිත උදකකුම්භඅබ්භන්තරගත උදකසණ්ඨානං. දිසතො හෙට්ඨිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො වත්ථිස්සබ්භන්තරෙ ඨිතං. වත්ථි නාම වත්ථිපුටො වුච්චති. යත්ථ සෙය්‍යථාපි චන්දනිකායං පක්ඛිත්තෙ අමුඛෙ යවනඝටෙ[1] චන්දනිකාරසො පවිසති, න චස්ස පවිසනමග්ගො පඤ්ඤායති, එවමෙව සරීරතො මුත්තං පවිසති, න චස්ස පවිසනමග්ගො පඤ්ඤායති, නික්ඛමනමග්ගො පන පාකටො හොති. යම්හි ච මුත්තස්ස භරිතෙ පස්සාවං කරොමාති සත්තානං ආයූහනං හොති, පරිච්ඡෙදතො වත්ථි අබ්භන්තරෙන චෙව මුත්තභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙස සදිසොව.

එවං හි කෙසාදිකෙ කොට්ඨාසෙ වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාස පරිච්ඡෙදවසෙන වවත්ථපෙත්වා අනුපුබ්බතො නාතිසීඝතොති ආදිනා නයෙන වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලා පටික්කූලාති මනසිකරොතො පණ්ණත්තිසමතික්කමාවසානෙ[2] සෙය්‍යථාපි චක්ඛුමතො පුරිසස්ස ද්වත්තිංසවණ්ණානං කුසුමානං එකසුත්තකෙ ගන්ථිතං මාලං ඔලොකෙන්තස්ස සබ්බපුප්ඵානි අපුබ්බාපරියම්ව පාකටානි හොන්ති, එවමෙවං අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසාති ඉමං කායං ඔලොකෙන්තස්ස සබ්බෙ තෙ ධම්මා අපුබ්බාපරියම්ව පාකටා හොන්ති. තෙන වුත්තං මනසිකාරකොසල්ලකථායං ආදිකම්මිකස්ස හි කෙසාති මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා මුත්තන්ති ඉමං පරියොසානකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨතීති. සචෙ පන බහිද්ධාපි මනසිකාරං උපසංහරති, අථස්ස එවං සබ්බකොට්ඨාසෙසු පාකටීභූතෙසු ආහිණ්ඩන්තා මනුස්සතිරච්ඡානාදයො සත්තාකාරං විජහිත්වා කොට්ඨාසරාසිවසෙනෙව උපට්ඨහන්ති, තෙහි ච අජ්ඣොහරියමානං

1. ම. රවනඝටෙ. 2. සං. පණ්ණත්තිසමතික්කමවසෙන.

පානභොජනාදිකොට්ඨාසරාසිම්හි පක්ඛිත්තපමාණමිව උපට්ඨාති. අථස්ස අනුපුබ්බමුඤ්චනාදි වසෙන පටික්කූලා පටික්කූලාති පුනප්පුන මනසිකාරෙතො අනුක්කමෙන අප්පනා උප්පජ්ජති. තත්‍ථ කෙසාදීනං වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන උපට්ඨානං උග්ගහනිමිත්තං. සබ්බාකාරතො පටික්කූලවසෙන උපට්ඨානං පටිභාගනිමිත්තං. තං ආසෙවයතො භාවයතො වුත්තනයෙන අසුභකම්මට්ඨානෙසු විය පඨමජ්ඣානවසෙනෙව අප්පනා උප්පජ්ජති, සා යස්ස එකොව කොට්ඨාසො පාකටො හොති, එකස්මිං වා කොට්ඨාසෙ අප්පනං පත්වා පුන අඤ්ඤස්මිං යොගං න කරෙති, තස්ස එකාව උප්පජ්ජති. යස්ස පන අනෙකෙ කොට්ඨාසා පාකටා හොන්ති, එකස්මිං වා ඣානං පත්වා පුන අඤ්ඤස්මිම්පි යොගං කරොති, තස්ස මල්ලකත්ථෙරස්ස විය කොට්ඨාසගණනාය පඨමජ්ඣානානි නිබ්බත්තන්ති. සො කිරායස්මා දීඝභාණකඅභයත්ථෙරං හත්ථෙ ගහෙත්වා ආවුසො අභය ඉමං තාව පඤ්හං උග්ගණ්හාහීති වත්වා ආහ. මල්ලකත්ථෙරො ද්වත්තිංසකොට්ඨාසෙසු ද්වත්තිංසාය පඨමජ්ඣානානං ලාභී. සචෙ රත්තිං එකං දිවා එකං සමාපජ්ජති, අතිරෙකඩ්ඪමාසෙන පුන සම්පජ්ජති. සචෙ පන දෙවසිකං එකං සමාපජ්ජති, අතිරෙකමාසෙන පුන සම්පජ්ජතීති. එවං පඨමජ්ඣානවසෙන ඉජ්ඣමානම්පි චෙතං කම්මට්ඨානං වණ්ණසණ්ඨානාදිසු සතිබලෙන ඉජ්ඣනතො කායගතාසතීති වුච්චති. ඉමඤ්ච පන කායගතාසතිමනුයුත්තො භික්ඛු අරතිරති සහො හොති, න ච තං අරතිරති සහති, උප්පන්නං අරතිරතිං අභිභුය්‍ය අභිභුය්‍ය විහරති, භයභෙරව සහො හොති, න ච තං භයභෙරවං සහති, උප්පන්නං භයභෙරවං අභිභුය්‍ය අභිභුය්‍ය විහරති, ඛමො හොති සීතස්ස, උණ්හස්ස-පෙ-පාණහරානං අධිවාසකජාතිකො හොති, කෙසාදීනං වණ්ණභෙදං නිස්සාය චතුන්නං ඣානානං ලාභී හොති, ඡ අභිඤ්ඤා පටිවිජ්ඣතීති.

තස්මා හවෙ අප්පමත්තො අනුයුඤ්ජෙථ පණ්ඩිතො,
එවං අනෙකානිසංසං ඉමං කායගතාසතින්ති.

ඉදං කායගතාසතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදානි යන්තං භගවතා "අයම්පි ඛො භික්ඛවෙ ආනාපානසති සමාධි භාවිතො බහුලීකතො සන්තො චෙව පණීතො ච අසෙචනකො ච සුඛො ච විහාරො උප්පන්නුප්පන්නෙ ච පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ ඨානසො අන්තරධාපෙති වූපසමෙතී"ති? එවං පසංසිත්වා "කථං භාවිතො ච භික්ඛවෙ ආනාපානසතිසමාධි කථං බහුලීකතො සන්තො චෙව පණීතො ච අසෙචනකො ච සුඛො ච විහාරො උප්පන්නුප්පන්නෙ ච පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ ඨානසො අන්තර

ඨාපෙති වූපසමෙති? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා නිසීදති පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණිධාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා සො සතොව අස්සසති සතො පස්සසති. දීඝං වා අස්සසන්තො දීඝං අස්සසාමීති පජානාති, දීඝං වා පස්සසන්තො දීඝං පස්සසාමීති පජානාති, රස්සං වා අස්සසන්තො-පෙ-පස්සසන්තො රස්සං පස්සසාමීති පජානාති, සබ්බකායපටිසංවෙදී අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, සබ්බකායපටිසංවෙදී පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පීතිපටිසංවෙදී-සුඛපටිසංවෙදී-චිත්තසඞ්ඛාරපටිසංවෙදී-පස්සම්භයං චිත්තසඞ්ඛාරං-චිත්තපටිසංවෙදී-අභිප්පමොදයං චිත්තං-සමාදහං චිත්තං-විමොචයං චිත්තං අනිච්චානුපස්සී-විරාගානුපස්සී-නිරොධානුපස්සී - පටිනිස්සග්ගානුපස්සී අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පටිනිස්සග්ගානුපස්සී පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතී”ති එවං සොළසවත්ථුකං ආනාපානසති කම්මට්ඨානං නිද්දිට්ඨං. තස්ස භාවනා නිද්දෙසො අනුප්පත්තො. සො පන යස්මා පාළිවණ්ණනානුසාරෙනෙව වුච්චමානො සබ්බාකාරපරිපූරො හොති, තස්මා අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනාපුබ්බඞ්ගමො නිද්දෙසො:-කථං භාවිතො ච භික්ඛවෙ ආනාපානසති සමාධීති එත්ථ තාව කථන්ති ආනාපානසති සමාධිභාවනං නානප්පකාරතො විත්ථාරෙතුකම්‍යතා පුච්ඡා. භාවිතො ච භික්ඛවෙ ආනාපානසති සමාධීති නානප්පකාරතො විත්ථාරෙතුකම්‍යතාය පුට්ඨධම්මනිදස්සනං. කථං බහුලීකතො-පෙ-වූපසමෙතීති එත්ථාපි එසෙව නයො. තත්ථ භාවිතොති උප්පාදිතො වා වඩ්ඪිතො වා. ආනාපානසතිසමාධීති ආනාපානපරිග්ගාහිකාය සතියා සද්ධිං සම්පයුත්තො සමාධි, ආනාපානසතියං වා සමාධි ආනාපානසතිසමාධි. බහුලීකතොති පුනප්පුන කතො. සන්තො චෙව පණීතො චාති සන්තො චෙව පණීතො චෙව, උභයත්ථ එවසද්දෙන නියමො වෙදිතබ්බො. කිං වුත්තං හොති? අයං හි යථා අසුභකම්මට්ඨානං කෙවලං පටිවෙධවසෙන සන්තඤ්ච පණීතඤ්ච, ඔළාරිකාරම්මණත්තා පන පටික්කූලාරම්මණත්තා ච ආරම්මණවසෙන නෙව සන්තං න පණීතං. න එවං කෙනචි පරියායෙන අසන්තො වා අප්පණීතො වා, අථ ඛො ආරම්මණසන්තතායපි සන්තො වූපසන්තො නිබ්බුතො පටිවෙධසඞ්ඛාතඅඞ්ගසන්තතායපි ආරම්මණපණීතතායපි පණීතො අතිත්තිකරො අඞ්ගපණීතතාය පීති, තෙන වුත්තං සන්තො චෙව පණීතො චාති. අසෙචනකො ච සුඛො ච විහාරොති එත්ථ පන නාස්ස සෙචනන්ති අසෙචනකො. අනාසිත්තකො අබ්බොකිණ්ණො පාටියෙක්කො ආවෙණිකො, නත්ථි එත්ථ පරිකම්මෙන වා උපචාරෙන වා සන්තතා, ආදි සමන්නාහාරතොප්පභුති අත්තනො සභාවෙනෙව සන්තො ච පණීතො චාති අත්ථො. කෙචි පන අසෙචනකොති අනාසිත්තකො ඔජවන්තො සභාවෙනෙව මධුරොති වදන්ති. එවමයං අසෙචනකො ච අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ කායිකචෙතසිකසුඛපටිලාභාය සංවත්තනතො සුඛො

ච විහාරෙති වෙදිතබ්බා. උප්පන්නුප්පන්නෙති අවික්ඛම්භිතෙ අවික්ඛම්භිතෙ, පාපකෙති ලාමකෙ, අකුසලෙ ධම්මෙති අකොසල්ලසම්භූතෙ ධම්මෙ, ඨානසො අන්තරධාපෙතීති ඛණෙනෙව අන්තරධාපෙති වික්ඛම්භෙති, වූපසමෙතීති සුට්ඨු උපසමෙති, නිබ්බෙධභාගියත්තා වා අනුපුබ්බෙන අරියමග්ගවුඩ්ඪිප්පත්තො සමුච්ඡින්දති, පටිප්පස්සම්භෙතීතිපි වුත්තං හොති. අයම්පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො:–භික්ඛවෙ කෙන පකාරෙන කෙනාකාරෙන කෙන විධිනා භාවිතො ආනාපානසති සමාධි කෙන පකාරෙන බහුලීකතො සන්තො චෙව–පෙ–වූපසමෙතීති. ඉදානි තමත්ථං විත්ථාරෙන්තො ඉධ භික්ඛවෙති ආදිමාහ:–තත්ථ ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛූති භික්ඛවෙ ඉමස්මිං සාසනෙ. භික්ඛු, අයං හෙත්ථ ඉධ සද්දො, සබ්බප්පකාරආනාපානසතිසමාධි නිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස සන්නිස්සයභූතසාසනපරිදීපනො, අඤ්ඤසාසනස්ස තථාභාව පටිසෙධනො ච. වුත්තං හෙතං:–“ඉධෙව භික්ඛවෙ සමණො–පෙ–සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙ”[a]ති. තෙන වුත්තං ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛූති. අරඤ්ඤගතො වා–පෙ–සුඤ්ඤාගාරගතො වාති ඉදමස්ස ආනාපානසතිසමාධි භාවනානුරූපසෙනාසනපරිග්ගහපරිදීපනං. ඉමස්ස හි භික්ඛුනො දීඝරත්තං රූපාදීසු ආරම්මණෙසු අනුවිසටං චිත්තං ආනාපානසතිසමාධි ආරම්මණං අභිරුහිතුං න ඉච්ඡති, කූටගොණයුත්තරථො විය උප්පථමෙව ධාවති. තස්මා සෙය්‍යථාපි නාම ගොපො කූටධෙනුයා සබ්බං ඛීරං පිවිත්වා වඩ්ඪිතං කූටවච්ඡං දමෙතුකාමො ධෙනුතො අපනෙත්වා එකමන්තෙ මහන්තං ථම්භං නිඛණිත්වා තත්ථ යොත්තෙන බන්ධෙය්‍ය අථස්ස සො වච්ඡො ඉතො චිතො ච විප්ඵන්දිත්වා පලායිතුං අසක්කොන්තො තමෙව ථම්භං උපනිසීදෙය්‍ය වා උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා, එවමෙව ඉමිනාපි භික්ඛුනා දීඝරත්තං රූපාරම්මණාදිරසපානවඩ්ඪිතං දුට්ඨචිත්තං දමෙතුකාමෙන රූපාදිආරම්මණතො අපනෙත්වා අරඤ්ඤං වා–පෙ–සුඤ්ඤාගාරං වා පවිසිත්වා[1] තත්ථ අස්සාසපස්සාසථම්භෙ සතියොත්තෙන බන්ධිතබ්බං. එවමස්ස තං චිත්තං ඉතො චිතො ච විප්ඵන්දිත්වාපි පුබ්බෙ ආචිණ්ණාරම්මණං අලභමානං සතියොත්තං ඡින්දිත්වා පලායිතුං අසක්කොන්තං තමෙවාරම්මණං උපචාරප්පනාවසෙන උපනිසීදති චෙව උපනිපජ්ජති ච.

තෙනාහු පොරාණා:–

> යථා ථම්භෙ නිබන්ධෙය්‍ය වච්ඡං දම්මං නරො ඉධ,
> බන්ධෙය්‍යෙවං සකං චිත්තං සතියාරම්මණෙ දළ්හන්ති.

එවමස්සෙතං සෙනාසනං භාවනානුරූපං හොති, තෙන වුත්තං ඉදමස්ස ආනාපානසති සමාධි භාවනානුරූපසෙනාසන පරිග්ගහපරිදීපනන්ති. අථවා–යස්මා ඉදං කම්මට්ඨානප්පභෙදෙ පුබ්බභූතං[2] සබ්බඤ්ඤුබුද්ධ පච්චෙකබුද්ධ බුද්ධසාවකානං විසෙසාධිගම දිට්ඨධම්ම

---

a. මජ්ඣිමනි. චූලසීහනාදසු. 1. ම. පවෙසෙත්වා. 2. ම. බුද්ධභූතං.

සුඛවිහාරපදට්ඨානං ආනාපානසතිකම්මට්ඨානං ඉත්ථිපුරිසහත්ථිඅස්සාදි සද්දසමාකුලං ගාමන්තං අපරිච්චජිත්වා න සුකරං භාවෙතුං, සද්දකණ්ටකත්තා ඣානස්ස-අගාමකෙ පන අරඤ්ඤෙ සුකරං යොගාවචරෙන ඉදං කම්මට්ඨානං පරිග්ගහෙත්වා ආනාපානචතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා තදෙව පාදකං කත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අග්ගඵලං අරහත්තං සම්පාපුණිතුං, තස්මාස්ස අනුරූපසෙනාසනං දස්සෙන්තො භගවා අරඤ්ඤගතො වාති ආදිමාහ. වත්ථු විජ්ජාචරියො විය හි භගවා. සො යථා වත්ථුවිජ්ජාචරියො නගරභූමිං පස්සිත්වා සුට්ඨු උපපරික්ඛිත්වා එත්ථ නගරං මාපෙථාති උපදිසති, සොත්ථිනාව නගරෙ නිට්ඨිතෙ රාජකුලතො මහාසක්කාරං ලභති, එවමෙව යොගාවචරස්ස අනුරූපසෙනාසනං උපපරික්ඛිත්වා එත්ථ කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිතබ්බන්ති උපදිසති, තතො තත්ථ කම්මට්ඨානමනුයුත්තෙන යොගිනා කමෙන අරහත්තෙ පත්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවාති මහන්තං සක්කාරං ලභති. අයම්පන භික්ඛු දීපිසදිසොති වුච්චති. යථා හි මහාදීපිරාජා අරඤ්ඤෙ තිණගහනං වා වනගහනං වා පබ්බතගහනං වා නිස්සාය නිලීයිත්වා වනමහිංසගොකණ්ණසූකරාදයො මිගෙ ගණ්හාති, එවමෙවං අයං අරඤ්ඤාදීසු කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජන්තො භික්ඛු යථාක්කමෙන සොතාපත්ති සකදාගාමි අනාගාමි අරහත්තමග්ගෙ චෙව අරියඵලෙ ච ගණ්හාතීති වෙදිතබ්බො.

තෙනාහු පොරාණා:-

"යථාපි[1] දීපිකො නාම නිලීයිත්වා ගණ්හතී මිගෙ,
තථෙවායං බුද්ධපුත්තො යුත්තයොගො විපස්සකො
අරඤ්ඤං පවිසිත්වාන ගණ්හාති ඵලමුත්තම"න්ති.

තෙනස්ස පරක්කමජවයොග්ගභූමිං අරඤ්ඤසෙනාසනං දස්සෙන්තො භගවා අරඤ්ඤගතො වාති ආදිමාහ. තත්ථ අරඤ්ඤගතො වාති "අරඤ්ඤං නාම නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්දඛීලා සබ්බමෙතං අරඤ්ඤං" තිච "ආරඤ්ඤකං නාම සෙනාසනං පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිමං"තිච එවං වුත්තලක්ඛණෙසු අරඤ්ඤෙසු අනුරූපං යං කිඤ්චි පවිවෙකසුඛං අරඤ්ඤං ගතො. රුක්ඛමූලගතොවාති රුක්ඛසමීපංගතො. සුඤ්ඤාගාරගතොවාති සුඤ්ඤං විවිත්තොකාසං ගතො. එත්ථ ච ඨපෙත්වා අරඤ්ඤඤ්ච රුක්ඛමූලඤ්ච අවසෙසසත්තවිධසෙනාසනගතොපි සුඤ්ඤාගාරගතොතිපි වත්තුං වට්ටති. එවමස්ස උතුත්තයානුකූලං ධාතුචරියානුකූලඤ්ච ආනාපානසතිභාවනානුරූපං සෙනාසනං උපදිසිත්වා අලීනානුද්ධච්චපක්ඛිකං සන්තමිරියාපථං උපදිසන්තො නිසීදතීති ආදිමාහ, අථස්ස නිසජ්ජාය දළ්හභාවං අස්සාසපස්සාසානං පවත්තනසුඛතං ආරම්මණපරිග්ගහූපායඤ්ච දස්සෙන්තො පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වාති ආදිමාහ. තත්ථ පල්ලඞ්කන්ති සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං. ආභුජිත්වාති බන්ධිත්වා.[2] උජුං කායං පණිධායාති උපරි සරීරං උජුකං

1. යථාපි. පඨම. සතිප. සු. A.E. 2. ආබන්ධිත්වා (කත්ථචි)

ඨපෙත්වා, අට්ඨාරසපිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වා. එවං හි නිසීදන්තස්ස චම්මමංසනහාරූනි න පනමන්ති. අථස්ස යා තෙසං පනමනප්පච්චයා ඛණෙ ඛණෙ වෙදනා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තා න උප්පජ්ජන්ති. තාසු අනුප්පජ්ජමානාසු චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං න පරිපතති, වුඩ්ඪිං ඵාතිං උපගච්ඡති. පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති කම්මට්ඨානාභිමුඛං සතිං ඨපයිත්වා. අථවා–පරීති පරිග්ගහට්ඨො, මුඛන්ති නිය්‍යානට්ඨො, සතීති උපට්ඨානට්ඨො, තෙන වුච්චති පරිමුඛං සතින්ති. එවං පටිසම්භිදායං වුත්තනයෙනපෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්‍රායං සඞ්ඛෙපො පරිග්ගහිතනිය්‍යානං සතිං කත්වාති සො සතොව අස්සසති සතො පස්සසතීති සො භික්ඛු එවං නිසීදිත්වා එවඤ්ච සතිං උපට්ඨපෙත්වා තං සතිං අවිජහන්තො සතො එව අස්සසති, සතො පස්සසති, සතො කාරී හොතීති වුත්තං හොති. ඉදානි යෙහාකාරෙහි සතොකාරී හොති, තෙ දස්සෙතුං දීඝං වා අස්සසන්තොති ආදිමාහ. වුත්තං හෙතං පටිසම්භිදායං:–"සො සතොව අස්සසති සතො පස්සසතී"ති. එතස්සෙව විභඞ්ගෙ–ද්වත්තිංසාය ආකාරෙහි සතොකාරී හොති, දීඝං අස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතො සති උපට්ඨිතා හොති. තාය සතියා තෙන ඤාණෙන සතොකාරී හොති, දීඝං පස්සාසවසෙන–පෙ–පටිනිස්සග්ගානුපස්සී අස්සාසවසෙන–පටිනිස්සග්ගානුපස්සී පස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතො සති උපට්ඨිතා හොති, තාය සතියා තෙන ඤාණෙන සතොකාරී හොතීති. තත්ථ දීඝං වා අස්සසන්තොති දීඝං වා අස්සාසං පවත්තයන්තො, අස්සාසොති බහි නික්ඛමනවාතො, පස්සාසොති අන්තො පවිසනවාතොති විනයට්ඨකථායං වුත්තං. සුත්තන්තට්ඨකථාසු පන උප්පටිපාටියා ආගතං. තත්ථ සබ්බෙසම්පි ගබ්භසෙය්‍යකානං මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනකාලෙ පඨමං අබ්භන්තරවාතො බහිනික්ඛමති, පච්ඡා බාහිරවාතො සුඛුමරජං ගහෙත්වා අබ්භන්තරං පවිසන්තො තාලුං ආහච්ච නිබ්බායති, එවං තාව අස්සාසපස්සාසා වෙදිතබ්බා. යා පන තෙසං දීඝරස්සතා, සා අද්ධානවසෙන වෙදිතබ්බා. යථා හි ඔකාසද්ධානං ඵරිත්වා ඨිතං උදකං වා වාලිකා වා දීඝමුදකං දීඝා වාලිකා රස්සමුදකං රස්සා වාලිකාති වුච්චති, එවං චුණ්ණවිචුණ්ණාපි අස්සාසපස්සාසා හත්ථිසරීරෙ අහිසරීරෙ ච තෙසං අත්තභාවසඞ්ඛාතං දීඝං අද්ධානං සනිකං පූරෙත්වා සනිකමෙව නික්ඛමන්ති, තස්මා දීඝාති වුච්චන්ති. සුනඛසසාදීනං අත්තභාවසඞ්ඛාතං රස්සං අද්ධානං සීඝං පූරෙත්වා සීඝමෙව නික්ඛමන්ති, තස්මා රස්සාති වුච්චන්ති. මනුස්සෙසු පන කෙචි හත්ථිඅහිආදයො විය කාලද්ධානවසෙන දීඝං අස්සසන්ති ච පස්සසන්ති ච, කෙචි සුනඛසසාදයො විය රස්සං, තස්මා තෙසං කාලවසෙන දීඝමද්ධානං නික්ඛමන්තා ච පවිසන්තා ච තෙ දීඝා ඉත්තරමද්ධානං නික්ඛමන්තා ච පවිසන්තා ච රස්සාති වෙදිතබ්බා. තත්‍රායං භික්ඛු නවහාකාරෙහි දීඝං අස්සසන්තො

පස්සසන්තො ච දීඝං අස්සසාමි පස්සසාමීති පජානාති, එවං පජානතො චස්ස එකෙනාකාරෙන කායානුපස්සනා සතිපට්ඨාන භාවනා සම්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බා. යථාහ පටිසම්භිදායං:—''කථං දීඝං අස්සසන්තො දීඝං අස්සසාමීති පජානාති; දීඝං පස්සසන්තො දීඝං පස්සසාමීති පජානාති? දීඝං අස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසති, දීඝං පස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ පස්සසති, දීඝං අස්සාස පස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතිපි පස්සසතිපි, දීඝං අස්සාස පස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතොපි පස්සසතොපි ඡන්දො උප්පජ්ජති, ඡන්දවසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං අස්සාසං අද්ධාන සඞ්ඛාතෙ අස්සසති, ඡන්දවසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං පස්සාසං-පෙ- දීඝං අස්සාසපස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතිපි පස්සසතිපි, ඡන්ද වසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං අස්සාසපස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතොපි පස්සසතොපි පාමොජ්ජං උප්පජ්ජති, පාමොජ්ජවසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං අස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසති, පාමොජ්ජ වසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං පස්සාසං-පෙ-දීඝං අස්සාසපස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතිපි පස්සසතිපි, පාමොජ්ජවසෙන තතො සුඛුමතරං දීඝං අස්සාසපස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙ අස්සසතොපි පස්ස සතොපි දීඝං අස්සාසපස්සාසා චිත්තං විවට්ටති, උපෙක්ඛා සණ්ඨාති. ඉමෙහි නවහි ආකාරෙහි දීඝං අස්සාසපස්සාසා කායො, උපට්ඨානං සති, අනුපස්සනා ඤාණං, කායො උපට්ඨානං, නො සති, සති උපට්ඨානං චෙව සති ච, තාය සතියා තෙන ඤාණෙන තං කායං අනුපස්සතී''ති. තෙන වුච්චති කායෙ කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානභාවනාති. එස නයො රස්සපදෙපි. අයං පන විසෙසො:-යථා එත්ථ දීඝං අස්සාසං අද්ධානසඞ්ඛාතෙති වුත්තං, එවමිධ රස්සං අස්සාසං ඉත්තරසඞ්ඛාතෙ අස්සසතීති ආගතං. තස්මා තස්ස වසෙන යාව තෙන වුච්චති කායෙ කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානභාවනාති තාව යොජෙතබ්බං. එවමයං අද්ධානවසෙන ඉත්තරවසෙන ච ඉමෙහි ආකාරෙහි අස්සාසපස්සාසෙ පජානන්තො දීඝං වා අස්සසන්තො දීඝං අස්සසාමීති පජානාති-පෙ- රස්සං වා පස්සසන්තො රස්සං පස්සසාමීති පජානාතීති වෙදිතබ්බො. එවං පජානතො චස්ස:-

''දීඝො රස්සො ච අස්සාසො පස්සාසොපි ච තාදිසො,
චත්තාරො වණ්ණා වත්තන්ති නාසිකග්ගෙව භික්ඛුනො''ති.

සබ්බකායපටිසංවෙදී අස්සසිස්සාමි-පෙ-පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති සකලස්ස අස්සාසකායස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. සකලස්ස පස්සාසකායස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. එවං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන අස්සසති චෙව පස්සසති ච, තස්මා අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වුච්චති. එකස්ස හි භික්ඛුනො

චුණ්ණෙ විචුණ්ණවිසටෙ අස්සාසකායෙ වා පස්සාසකායෙ වා ආදි පාකටො හොති, න මජ්ඣපරියොසානං. සො ආදිමෙව පරිග්ගහෙතුං සක්කොති, මජ්ඣපරියොසානෙ කිලමති. එකස්ස මජ්ඣං පාකටං හොති, න ආදිපරියොසානං. එකස්ස පරියොසානං පාකටං හොති, න ආදිමජ්ඣං. සො පරියොසානං යෙව පරිග්ගහෙතුං සක්කොති, ආදිමජ්ඣෙ කිලමති. එකස්ස සබ්බම්පි පාකටං හොති, සො සබ්බම්පි පරිග්ගහෙතුං සක්කොති, න කත්ථචි කිලමති. තාදිසෙන භවිතබ්බන්ති දස්සෙන්තො ආහ:-"සබ්බකායපටිසංවෙදී අස්සසිස්සාමි-පෙ-පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති"ති. තත්ථ සික්ඛතීති එවං ඝටති වායමති, යො වා තථාභූතස්ස සංවරො, අයමෙත්ථ අධිසීල සික්ඛා. යො තථාභූතස්ස සමාධි, අයං අධිචිත්තසික්ඛා. යා තථාභූතස්ස පඤ්ඤා, අයං අධිපඤ්ඤා සික්ඛාති. ඉමා තිස්සො සික්ඛායො තස්මිං ආරම්මණෙ තාය සතියා තෙන මනසිකාරෙන සික්ඛති ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්ථ යස්මා පුරිමනයෙ කෙවලං අස්සසිතබ්බං පස්සසිතබ්බමෙව, න ච අඤ්ඤං කිඤ්චි කාතබ්බං. ඉතො පට්ඨාය පන ඤාණුප්පාදනාදිසු යොගො කරණීයො. තස්මා තත්ථ අස්සසාමීති පජානාති පස්සසාමීති පජානාතිච්චෙව වත්තමානකාලවසෙන පාළිං වත්වා ඉතො පට්ඨාය කත්තබ්බස්ස ඤාණුප්පාදනාදිනො ආකාරස්ස දස්සනත්ථං සබ්බකාය පටිසංවෙදී අස්සසිස්සාමීති ආදිනා නයෙන අනාගතවචනවසෙන පාළි ආරොපිතාති වෙදිතබ්බා. පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමි-පෙ-පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති ඔළාරිකං කායසඞ්ඛාරං පස්සම්භෙන්තො පටිප්පස්සම්භෙන්තො නිරොධෙන්තො වූපසමෙන්තො අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. තත්‍රෙවං ඔළාරිකසුඛුමතා ච පස්සද්ධි ච වෙදිතබ්බා. ඉමස්ස හි භික්ඛුනො පුබ්බෙ අපරිග්ගහිත කාලෙ කායො ච චිත්තඤ්ච සදරථා හොන්ති ඔළාරිකා, කායචිත්තානං ඔළාරිකත්තෙ අවූපසන්තෙ අස්සාසපස්සාසාපි ඔළාරිකා හොන්ති, බලවතරා හුත්වා පවත්තන්ති, නාසිකා නප්පහොති, මුඛෙන අස්සසන්තොපි පස්සසන්තොපි තිට්ඨති. යදා පනස්ස කායොපි චිත්තම්පි පරිග්ගහිතා හොන්ති, තදා තෙ සන්තා හොන්ති වූපසන්තා. තෙසු වූපසන්තෙසු අස්සාසපස්සාසා සුඛුමා හුත්වා පවත්තන්ති. අත්ථි නු ඛො නත්ථීති විචෙතබ්බතාකාරප්පත්තා හොන්ති. සෙය්‍යථාපි පුරිසස්ස ධාවිත්වා පබ්බතා වා ඔරොහිත්වා මහාභාරං වා සීසතො ඔරොපෙත්වා ඨිතස්ස ඔළාරිකා අස්සාසපස්සාසා හොන්ති, නාසිකා නප්පහොති, මුඛෙන අස්සසන්තොපි පස්සසන්තොපි තිට්ඨන්ති. යදා පනෙස තං පරිස්සමං විනොදෙත්වා නහාත්වා ච පිවිත්වා ච අල්ලසාටකං හදයෙ කත්වා සීතාය ඡායාය නිපන්නො හොති, අථස්ස තෙ අස්සාසපස්සාසා සුඛුමා හොන්ති, අත්ථි නු ඛො නත්ථීති විචෙතබ්බතාකාරප්පත්තා. එවමෙව ඉමස්ස භික්ඛුනො පුබ්බෙ අපරිග්ගහිතකාලෙ කායො ච-පෙ-විචෙතබ්බතාකාරප්පත්තා

හොන්ති. තං කිස්ස හෙතු? තථා හිස්ස පුබ්බෙ අපරිග්ගහිතකාලෙ ඔළාරිකෙ ඔළාරිකෙ කායසඞ්ඛාරෙ පස්සම්භෙමීති ආභොගසමන්නාහාරමනසිකාරපච්චවෙක්ඛණා නත්ථි, පරිග්ගහිතකාලෙ පන අත්ථි, තෙනස්ස අපරිග්ගහිතකාලතො පරිග්ගහිතකාලෙ කායසඞ්ඛාරො සුඛුමො හොති.

තෙනාහු පොරාණා:–

"සාරද්ධෙ කායෙ චිත්තෙ ච අධිමත්තං පවත්තති,
අසාරද්ධම්හි කායම්හි සුඛුමං සම්පවත්තතී"ති.

පරිග්ගහෙපි ඔළාරිකො පඨමජ්ඣානූපචාරෙ සුඛුමො, තස්මිම්පි ඔළාරිකො පඨමජ්ඣානෙ සුඛුමො, පඨමජ්ඣානෙ ච දුතියජ්ඣානූපචාරෙ ච ඔළාරිකො, දුතියජ්ඣානෙ සුඛුමො, දුතියජ්ඣානෙ ච තතියජ්ඣානූපචාරෙ ච ඔළාරිකො, තතියජ්ඣානෙ සුඛුමො, තතියජ්ඣානෙ ච චතුත්ථජ්ඣානූපචාරෙ ච ඔළාරිකො, චතුත්ථජ්ඣානෙ අතිසුඛුමො අප්පවත්තිමෙව පාපුණාතීති. ඉදං තාව දීඝභාණකසංයුත්තභාණකානං මතං. මජ්ඣිමභාණකා පන "පඨමජ්ඣානෙ ඔළාරිකො, දුතියජ්ඣානූපචාරෙ සුඛුමො"ති එවං හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො උපරූපරි ඣානූපචාරෙපි සුඛුමතරං ඉච්ඡන්ති. සබ්බෙසංයෙව පන මතෙන අපරිග්ගහිතකාලෙ පවත්තකායසඞ්ඛාරො පරිග්ගහිතකාලෙ පටිප්පස්සම්භති. පරිග්ගහිතකාලෙ පවත්තකායසඞ්ඛාරො පඨමජ්ඣානූපචාරෙ–පෙ–චතුත්ථජ්ඣානූපචාරෙ පවත්තකායසඞ්ඛාරො චතුත්ථජ්ඣානෙ පටිප්පස්සම්භති. අයං තාව සමථෙ නයො. විපස්සනායං පන:– අපරිග්ගහෙ පවත්තො කායසඞ්ඛාරො ඔළාරිකො, මහාභූතපරිග්ගහෙ සුඛුමො, සොපි ඔළාරිකො, උපාදාරූපපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, සකලරූපපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, අරූපපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, රූපාරූපපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, පච්චයපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහෙ සුඛුමො. සොපි ඔළාරිකො, ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය සුඛුමො. සොපි දුබ්බලවිපස්සනාය ඔළාරිකො බලවවිපස්සනාය සුඛුමො. තත්ථ පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමෙන පච්ඡිමෙන පටිප්පස්සද්ධි වෙදිතබ්බා. එවමෙත්ථ ඔළාරිකසුඛුමතා ච පස්සද්ධි ච වෙදිතබ්බා. පටිසම්භිදායං පනස්ස සද්ධිං චොදනාසොධනාහි එවමත්ථො වුත්තො. කථං? පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමි–පෙ–පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. කතමෙ කායසඞ්ඛාරා දීඝං අස්සාසපස්සාසා? කායිකා එතෙ ධම්මා කායපටිබද්ධා කායසඞ්ඛාරා, තෙ කායසඞ්ඛාරෙ පස්සම්භෙන්තො නිරොධෙන්තො වූපසමෙන්තො සික්ඛති. යථාරූපෙහි කායසඞ්ඛාරෙහි කායස්ස ආනමනා විනමනා සන්නමනා පනමනා ඉඤ්ජනා ඵන්දනා චලනා කම්පනා පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. යථාරූපෙහි කායසඞ්ඛාරෙහි

කායස්ස න ආනමනා න විනමනා න සන්නමනා න පනමනා අනිඤ්ජනා අඵන්දනා අචලනා අකම්පනා, සන්තං සුඛුමං පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති. ඉති කිර පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති, පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. එවං සන්තෙ වාතූපලද්ධියා ච පභාවනා න හොති, අස්සාසපස්සාසානඤ්ච පභාවනා න හොති, ආනාපානසතියා ච පභාවනා න හොති, ආනාපානසතිසමාධිස්ස ච පභාවනා න හොති, න ච නං තං සමාපත්තිං පණ්ඩිතා සමාපජ්ජන්තිපි වුට්ඨහන්තිපි. ඉති කිර පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සසිස්සාමි-පෙ-පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. එවං සන්තෙ වාතූපලද්ධියා ච පභාවනා හොති. අස්සාසපස්සාසානඤ්ච පභාවනා හොති, ආනාපානසතියා ච පභාවනා හොති, ආනාපානසතිසමාධිස්ස ච පභාවනා හොති, තඤ්ච නං සමාපත්තිං පණ්ඩිතා සමාපජ්ජන්තිපි වුට්ඨහන්තිපි. යථාකථං විය? සෙය්‍යථාපි කංසෙ ආකොටිතෙ පඨමං ඔළාරිකා සද්දා පවත්තන්ති, ඔළාරිකානං සද්දානං නිමිත්තං සුග්ගහිතත්තා සුමනසිකතත්තා සූපධාරිතත්තා නිරුද්ධෙපි ඔළාරිකෙ සද්දෙ අථ පච්ඡා සුඛුමකා සද්දා පවත්තන්ති, සුඛුමකානං සද්දානං නිමිත්තං සුග්ගහිතත්තා සුමනසිකතත්තා සූපධාරිතත්තා නිරුද්ධෙපි සුඛුමකෙ සද්දෙ අථ පච්ඡා සුඛුමසද්දනිමිත්තාරම්මණතාපි චිත්තං පවත්තති. එවමෙව පඨමං ඔළාරිකා අස්සාසපස්සාසා පවත්තන්ති, ඔළාරිකානං අස්සාසපස්සාසානං නිමිත්තං සුග්ගහිතත්තා සුමනසිකතත්තා සූපධාරිතත්තා නිරුද්ධෙපි ඔළාරිකෙ අස්සාසපස්සාසෙ අථ පච්ඡා සුඛුමකා අස්සාසපස්සාසා පවත්තන්ති, සුඛුමකානං අස්සාසපස්සාසානං නිමිත්තං සුග්ගහිතත්තා සුමනසිකතත්තා සූපධාරිතත්තා නිරුද්ධෙපි සුඛුමකෙ අස්සාසපස්සාසෙ අථ පච්ඡා සුඛුමඅස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරම්මණතාපි චිත්තං න වික්ඛෙපං ගච්ඡති. එවං සන්තෙ වාතූපලද්ධියා ච පභාවනා හොති, අස්සාසපස්සාසානඤ්ච පභාවනා හොති, ආනාපානසතියා ච පභාවනා හොති, ආනාපානසතිසමාධිස්ස ච පභාවනා හොති, තඤ්ච නං සමාපත්තිං පණ්ඩිතා සමාපජ්ජන්තිපි වුට්ඨහන්තිපි. පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරන්ති අස්සාසපස්සාසා කායො, උපට්ඨානං සති, අනුපස්සනා ඤාණං. කායො උපට්ඨානං නො සති, සති උපට්ඨානඤ්චෙව සති ච. තාය සතියා තෙන ඤාණෙන තං කායං අනුපස්සති, තෙන වුච්චති කායෙ කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානභාවනාති. අයං තාවෙත්ථ කායානුපස්සනාවසෙන වුත්තස්ස පඨමචතුක්කස්ස අනුපුබ්බපදවණ්ණනා.

යස්මා පනෙත්ථ ඉදමෙව චතුක්කං ආදිකම්මිකස්ස කම්මට්ඨානවසෙන වුත්තං, ඉතරානි පන තීණි චතුක්කානි එත්ථ පත්තජ්ඣානස්ස වෙදනාචිත්තධම්මානුපස්සනාවසෙන වුත්තානි, තස්මා ඉදං කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා ආනාපානචතුත්ථජ්ඣානපදට්ඨානාය විපස්සනාය සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන

පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව සීලපරිසොධනාදීනි සබ්බකිච්චානි කත්වා වුත්තප්පකාරස්ස ආචරියස්ස සන්තිකෙ පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගහෙතබ්බං. තත්‍රිමෙ පඤ්ච සන්ධයො:–"උග්ගහො පරිපුච්ඡා උපට්ඨානං අප්පනා ලක්ඛණ"න්ති. තත්ථ උග්ගහො නාම කම්මට්ඨානස්ස උග්ගණ්හනං, පරිපුච්ඡා නාම කම්මට්ඨානස්ස පරිපුච්ඡනා, උපට්ඨානං නාම කම්මට්ඨානස්ස උපට්ඨානං, අප්පනා නාම කම්මට්ඨානස්ස අප්පනා, ලක්ඛණං නාම කම්මට්ඨානස්ස ලක්ඛණං, එවං ලක්ඛණමිදං කම්මට්ඨානන්ති කම්මට්ඨානසභාවූපධාරණන්ති වුත්තං හොති. එවං පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගණ්හන්තො අත්තනාපි න කිලමති ආචරියම්පි න විහෙසෙති. තස්මා ථොකං උද්දිසාපෙත්වා බහුං කාලං සජ්ඣායිත්වා එවං පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා ආචරියස්ස සන්තිකෙ වා අඤ්ඤත්‍ර වා පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරෙ සෙනාසනෙ වසන්තෙන උපච්ඡින්නඛුද්දකපළිබොධෙන කතභත්තකිච්චෙන භත්තසම්මදං පටිවිනොදෙත්වා සුඛනිසින්නෙන රතනත්තයගුණානුස්සරණෙන චිත්තං සම්පහංසෙත්වා ආචරියුග්ගහතො එකපදම්පි අසම්මුස්සන්තෙන ඉදං ආනාපානසතිකම්මට්ඨානං මනසිකාතබ්බං.

තත්‍රායං මනසිකාරවිධි:–

"ගණනා අනුබන්ධනා ඵුසනා ඨපනා සල්ලක්ඛණා
විවට්ටනා පාරිසුද්ධි තෙසඤ්ච පතිපස්සනා"ති.

තත්ථ ගණනාති ගණනායෙව, අනුබන්ධනාති අනුවහණා,[1] ඵුසනාති ඵුට්ඨට්ඨානං, ඨපනාති අප්පනා, සල්ලක්ඛණාති විපස්සනා,[2] විවට්ටනාති මග්ගො, පාරිසුද්ධීති ඵලං, තෙසඤ්ච පතිපස්සනාති පච්චවෙක්ඛණා. තත්ථ ඉමිනා ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන පඨමං ගණනාය ඉදං කම්මට්ඨානං මනසිකාතබ්බං. ගණෙන්තෙන ච පඤ්චන්නං හෙට්ඨා න ඨපෙතබ්බං, දසන්නං උපරි න නෙතබ්බං, අන්තරා ඛණ්ඩං න දස්සෙතබ්බං. පඤ්චන්නං හෙට්ඨා ඨපෙන්තස්ස හි සම්බාධෙ ඔකාසෙ චිත්තුප්පාදො විප්ඵන්දති, සම්බාධෙ වජෙ සන්නිරුද්ධගොගණො විය. දසන්නං උපරි නෙන්තස්ස ගණනනිස්සිතොව චිත්තුප්පාදො හොති,[3] අන්තරා ඛණ්ඩං දස්සෙන්තස්ස සිඛාප්පත්තන්නුඛො මෙ කම්මඨානං නොති චිත්තං විකම්පති, තස්මා එතෙ දොසෙ වජ්ජෙත්වා ගණෙතබ්බං. ගණෙන්තෙන ච පඨමං දන්ධගණනාය ධඤ්ඤමාපකගණනාය ගණෙතබ්බං. ධඤ්ඤමාපකො හි නාළිං පූරෙත්වා එකන්ති වත්වා ඔකිරති, පුන පූරෙන්තො කිඤ්චි කචවරං දිස්වා තං ඡඩ්ඩෙන්තො එකං එකන්ති වදති, එස නයො ද්වෙ ද්වෙති ආදීසු. එවමෙව ඉමිනාපි අස්සාසපස්සාසෙසු යො උපට්ඨාති, තං ගහෙත්වා එකං එකන්ති ආදිං කත්වා යාව දස දසාති පවත්තමානං පවත්තමානං උපලක්ඛෙත්වාව ගණෙතබ්බං. තස්සෙවං ගණයතො නික්ඛමන්තා ච පවිසන්තා ච අස්සාසපස්සාසා

1. ම අනුගහණා. 2. සම-අනුපදහණා.
3. ගණනානිස්සිතොව විකම්පිතචිත්තුප්පාදො. (සමන්තපාසාදිකා)

පාකටා හොන්ති, අථානෙන තං දන්ධගණනං ධඤ්ඤමාපකගණනං පහාය සීඝගණනාය ගොපාලකගණනාය ගණෙතබ්බං. ඡෙකො හි ගොපාලකො සක්ඛරාදයො උච්ඡඞ්ගෙන ගහෙත්වා රජ්ජුදණ්ඩකහත්ථො පාතොව වජං ගන්ත්වා ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා පලිඝත්ථම්භමත්ථකෙ නිසින්නො ද්වාරප්පත්තං පත්තං යෙව ගාවිං එකා ද්වෙති සක්ඛරං ඛිපිත්වා ඛිපිත්වා ගණෙති, තියාමරත්තිං සම්බාධෙ ඔකාසෙ දුක්ඛං වුත්ථගොගණො නික්ඛමන්තො නික්ඛමන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤං උපනිඝංසන්තො වෙගෙන වෙගෙන පුඤ්ජපුඤ්ජා හුත්වා නික්ඛමති, සො වෙගෙන වෙගෙන තීණි චත්තාරි පඤ්ච දසාති ගණෙතියෙව. එවං ඉමස්සාපි පුරිමනයෙන ගණයතො අස්සාසපස්සාසා පාකටා හුත්වා සීඝ සීඝං පුනප්පුන සඤ්චරන්ති. තතො තෙන පුනප්පුන සඤ්චරන්තීති ඤත්වා අන්තො ච බහි ච අග්ගහෙත්වා ද්වාරප්පත්තං ද්වාරප්පත්තං යෙව ගහෙත්වා එකො ද්වෙ තීණි චත්තාරි පඤ්ච එකො ද්වෙ තීණි චත්තාරි පඤ්ච ඡ, එකො ද්වෙ තීණි චත්තාරි පඤ්ච ඡ සත්ත-පෙ-අට්ඨ නව දසාති සීඝසීඝං ගණෙතබ්බමෙව. ගණනපටිබද්ධෙ හි කම්මට්ඨානෙ ගණනබලෙනෙව චිත්තං එකග්ගං හොති, අරිත්තුපත්ථම්භනවසෙන චණ්ඩසොතෙ නාවාඨපනමිව. තස්සෙවං සීඝසීඝං ගණයතො කම්මට්ඨානං නිරන්තරප්පවත්තං විය හුත්වා උපට්ඨාති, අථ නිරන්තරං පවත්තතීති ඤත්වා අන්තො ච බහි ච වාතං අපරිග්ගහෙත්වා පුරිමනයෙනෙව වෙගෙන වෙගෙන ගණෙතබ්බං. අන්තො පවිසනවාතෙන හි සද්ධිං චිත්තං පවෙසයතො අබ්භන්තරං වාතබ්භාහතං මෙදපූරිතං විය හොති. බහි නික්ඛමනවාතෙන සද්ධිං චිත්තං නීහරතො බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණෙ චිත්තං වික්ඛිපති. ඵුට්ඨඵුට්ඨොකාසෙ පන සතිං ඨපෙත්වා භාවෙන්තස්සෙව භාවනා සම්පජ්ජති. තෙන වුත්තං:- "අන්තො ච බහිච වාතං අපරිග්ගහෙත්වා පුරිමනයෙනෙව වෙගෙන වෙගෙන ගණෙතබ්බ"න්ති. කීවචිරං පනෙතං ගණෙතබ්බන්ති? යාව විනා ගණනාය. අස්සාසපස්සාසාරම්මණෙ සති සන්තිට්ඨති, බහි විසටවිතක්කවිච්ඡෙදං කත්වා අස්සාසපස්සාසාරම්මණෙ සති සණ්ඨපනත්ථං යෙව හි ගණනාති. එවං ගණනාය මනසි කත්වා අනුබන්ධනාය මනසි කාතබ්බං. අනුබන්ධනා නාම ගණනං පටිසංහරිත්වා සතියා නිරන්තරං අස්සාසපස්සාසානං අනුගමනං, තඤ්ච ඛො න ආදිමජ්ඣපරියොසානානුගමනවසෙන. බහි නික්ඛමනවාතස්ස හි නාභි ආදි, හදයං මජ්ඣං, නාසිකග්ගං පරියොසානං. අබ්භන්තරං පවිසනවාතස්ස නාසිකග්ගං ආදි, හදයං මජ්ඣං, නාභි පරියොසානං. තඤ්චස්ස අනුගච්ඡතො වික්ඛෙපගතං චිත්තං සාරම්භාය චෙව හොති ඉඤ්ජනාය ච. යථාහ:-

"අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං
සතියා අනුගච්ඡතො අජ්ඣත්තං
වික්ඛෙපගතෙන චිත්තෙන කායොපි
චිත්තම්පි සාරද්ධා ච හොන්ති ඉඤ්ජිතා ච ඵන්දිතා ච.

පස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං
සතියා අනුගච්ඡතො බහිද්ධා
වික්ඛෙපගතෙන චිත්තෙන කායොපි
චිත්තම්පි සාරද්ධා ච හොන්ති ඉඤ්ජිතා ච ඵන්දිතා චා"ති.

තස්මා අනුබන්ධනාය මනසිකරොන්තෙන න ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන මනසි කාතබ්බං, අපිච ඛො ඵුසනාවසෙන ච ඨපනාවසෙන ච මනසි කාතබ්බං. ගණනානුබන්ධනාවසෙන විය හි ඵුසනාඨපනාවසෙන විසුං මනසිකාරො නත්ථි, ඵුට්ඨඵුට්ඨට්ඨානෙ යෙව පන ගණෙන්තො ගණනාය ච ඵුසනාය ච මනසි කරොති, තත්ථෙව ගණනං පටිසංහරිත්වා තෙ සතියා අනුබන්ධන්තො අප්පනාවසෙන ච චිත්තං ඨපෙන්තො අනුබන්ධනාය ච ඵුසනාය ච ඨපනාය ච මනසි කරොතීති වුච්චති. ස්වායමත්ථො අට්ඨකථාසු වුත්තපඞ්ගුලදොවාරිකූපමාහි පටිසම්භිදායං වුත්ත කකචූපමාය ච වෙදිතබ්බො. තත්‍රායං පඞ්ගුලොපමා:- සෙය්‍යථාපි පඞ්ගුලො දොලාය කීළතං මාතාපුත්තානං දොලං ඛිපිත්වා තත්ථෙව දොලාථම්භමූලෙ නිසින්නො කමෙන ආගච්ඡන්තස්ස ච ගච්ඡන්තස්ස ච දොලාඵලකස්ස උභො කොටියො මජ්ඣඤ්ච පස්සති, න ච උභොකොටිමජ්ඣානං දස්සනත්ථං ව්‍යාවටො හොති, එවමෙවායං භික්ඛු සතිවසෙන උපනිබන්ධනථම්භමූලෙ ඨත්වා අස්සාසපස්සාසදොලං ඛිපිත්වා තත්ථෙව නිමිත්තෙ සතියා නිසින්නො කමෙන ආගච්ඡන්තානඤ්ච ගච්ඡන්තානඤ්ච ඵුට්ඨට්ඨානෙ අස්සාසපස්සාසානං ආදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡන්තො තත්ථ ච චිත්තං ඨපෙන්තො පස්සති, නච තෙසං දස්සනත්ථං ව්‍යාවටො හොති, අයං පඞ්ගුලොපමා. අයං පන දොවාරිකූපමා:- සෙය්‍යථාපි දොවාරිකො නගරස්ස අන්තො ච බහි ච පුරිසෙ "කො ත්වං කුතො වා ආගතො කුහිං වා ගච්ඡසි කිං වා තෙ හත්ථෙ"ති න වීමංසති, න හි තස්ස තෙ භාරා, ද්වාරප්පත්තං ද්වාරප්පත්තං යෙව පන වීමංසති, එවමෙව ඉමස්ස භික්ඛුනො අන්තො පවිට්ඨවාතා ච බහි නික්ඛන්තවාතා ච න භාරා හොන්ති, ද්වාරප්පත්තා ද්වාරප්පත්තා යෙව භාරාති. අයං දොවාරිකූපමා. කකචූපමා පන ආදිතො පට්ඨාය එවං වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං:-

"නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා අනාරම්මණමෙකචිත්තස්ස
අජානතො ච තයො ධම්මෙ භාවනා නුපලබ්භති.

නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා ආරම්මණමෙකචිත්තස්ස
ජානතො ච තයො ධම්මෙ භාවනා උපලබ්භතී"ති.

කථං ඉමෙ තයො ධම්මා එකචිත්තස්ස ආරම්මණා න හොන්ති, නචිමෙ තයො ධම්මා අවිදිතා හොන්ති, න ච චිත්තං වික්ඛෙපං ගච්ඡති පධානං ච පඤ්ඤායති පයොගඤ්ච සාධෙති විසෙසමධිගච්ඡති? සෙය්‍යථාපි රුක්ඛො සමෙ භූමිභාගෙ නික්ඛිත්තො, තමෙනං පුරිසො කක

වෙන ඡින්දෙය්‍ය, රුක්ඛෙ ඵුට්ඨකකචදන්තානං වසෙන පුරිසස්ස සති උපට්ඨිතා හොති. න ආගතෙ වා ගතෙ වා කකචදන්තෙ මනසි කරොති, න ආගතාගතා වා කකචදන්තා අවිදිතා හොන්ති, පධානඤ්ච පඤ්ඤායති, පයොගඤ්ච සාධෙති, විසෙසමධිගච්ඡති, යථා රුක්ඛො සමෙ භූමිභාගෙ නික්ඛිත්තො, එවං උපනිබන්ධනනිමිත්තං. යථා කකචදන්තා, එවං අස්සාසපස්සාසා. යථා රුක්ඛෙ ඵුට්ඨකකචදන්තානං වසෙන පුරිසස්ස සති උපට්ඨිතා හොති න ආගතෙ වා ගතෙ වා කකචදන්තෙ මනසිකරොති, න ආගතා වා ගතා වා කකචදන්තා අවිදිතා හොන්ති, පධානඤ්ච පඤ්ඤායති, පයොගං ච සාධෙති, විසෙසමධිගච්ඡති, එවමෙව භික්ඛු නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා සතිං උපට්ඨපෙත්වා නිසින්නො හොති, න ආගතෙ වා ගතෙ වා අස්සාසපස්සාසෙ මනසි කරොති, න ආගතා වා ගතා වා අස්සාසපස්සාසා අවිදිතා හොන්ති, පධානච පඤ්ඤායති පයොගඤ්ච සාධෙති, විසෙසමධිගච්ඡති. පධානන්ති කතමං පධානං? ආරද්ධවිරියස්ස කායොපි චිත්තම්පි කම්මනියං හොති, ඉදං පධානං. කතමො පයොගො? ආරද්ධවිරියස්ස උපක්කිලෙසා පහීයන්ති, විතක්කා වූපසම්මන්ති, අයං පයොගො. කතමො විසෙසො? ආරද්ධවිරියස්ස සංයොජනා පහීයන්ති, අනුසයා ව්‍යන්තී හොන්ති, අයං විසෙසො. එවං ඉමෙ තයො ධම්මා එකචිත්තස්ස ආරම්මණා න හොන්ති, නචිමෙ තයො ධම්මා අවිදිතා හොන්ති, නච චිත්තං වික්ඛෙපං ගච්ඡති, පධානඤ්ච පඤ්ඤායති, පයොගඤ්ච සාධෙති, විසෙසමධිගච්ඡති.

ආනාපානසතී යස්ස පරිපුණ්ණා සුභාවිතා,
අනුපුබ්බං පරිචිතා යථා බුද්ධෙන දෙසිතා,
සො ඉමං ලොකං පභාසෙති අබ්භාමුත්තොව චන්දිමාති.

අයං කකචූපමා.

ඉධ පනස්ස ආගතාගතවසෙන අමනසිකාරමත්තමෙව පයොජනන්ති වෙදිතබ්බං. ඉදං කම්මට්ඨානං මනසිකරොතො කස්සචි නචිරෙනෙව නිමිත්තඤ්ච උප්පජ්ජති, අවසෙසඣානඞ්ගපටිමණ්ඩිතා අප්පනාසඞ්ඛාතා ඨපනා ච සම්පජ්ජති, කස්සචි පන ගණනාවසෙනෙව මනසිකාරකාලතොප්පභුති අනුක්කමතො ඔළාරිකඅස්සාසපස්සාසනිරොධවසෙන කායදරථෙ වූපසන්තෙ කායොපි චිත්තම්පි ලහුකං හොති, සරීරං ආකාසෙ ලඞ්ඝනාකාරප්පත්තං විය හොති, යථා සාරද්ධකායස්ස මඤ්චෙ වා පීඨෙ වා නිසීදතො මඤ්චපීඨං ඔනමති, විකූජති, පච්චත්ථරණං වලිං ගණ්හාති. අසාරද්ධකායස්ස පන නිසීදතො නෙව මඤ්චපීඨං ඔනමති, න විකූජති, න පච්චත්ථරණං වලිං ගණ්හාති, තූලපිචුපූරිතං විය මඤ්චපීඨං හොති. කස්මා? යස්මා අසාරද්ධො කායො ලහුකො හොති, එවමෙව ගණනාවසෙන මනසිකාරකාලතොප්පභුති අනුක්කමතො ඔළාරිකඅස්සාසපස්සාසනිරොධවසෙන කායදරථෙ වූපසන්තෙ කායොපි චිත්තම්පි ලහුකං හොති. සරීරං ආකාසෙ

ලක්ඛනාකාරප්පත්තානං විය හොති, තස්ස ඔළාරිකෙ අස්සාසපස්සාසෙ නිරුද්ධෙ සුඛුමස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරම්මණං චිත්තං පවත්තති, තස්මිම්පි නිරුද්ධෙ අපරාපරං තතො සුඛුමතරසුඛුමතමනිමිත්තා[1] රම්මණං පවත්තතියෙව. කථං? යථා හි පුරිසො මහතියා ලොහසලාකාය කංසථාලං ආකොටෙය්‍ය එකප්පහාරෙන මහාසද්දො උප්පජ්ජෙය්‍ය, තස්ස ඔළාරිකසද්දාරම්මණං චිත්තං පවත්තෙය්‍ය, නිරුද්ධෙ ඔළාරිකෙ සද්දෙ අථ පච්ඡා සුඛුමසද්දනිමිත්තාරම්මණං, තස්මිම්පි නිරුද්ධෙ අපරාපරං තතො සුඛුමතරසුඛුමතමසද්දනිමිත්තාරම්මණං පවත්තතෙව. එවන්ති වෙදිතබ්බං. වුත්තම්පි චෙතං:–"සෙය්‍යථාපි කංසෙ ආකොටිතෙ"ති විත්ථාරො. යථා හි අඤ්ඤානි කම්මට්ඨානානි උපරූපරි විභූතානි හොන්ති, න තථා ඉදං. ඉදං පන උපරූපරි භාවෙන්තස්ස සුඛුමත්තං ගච්ඡති, උපට්ඨානම්පි න උපගච්ඡති. එවං අනුපට්ඨහන්තෙ පන තස්මිං න තෙන භික්ඛුනා උට්ඨායාසනා චම්මඛණ්ඩං පප්ඵොටෙත්වා ගන්තබ්බං. කිං කාතබ්බං? ආචරියං පුච්ඡිස්සාමීති වා නට්ඨං දානි මෙ කම්මට්ඨානන්ති වා න වුට්ඨාතබ්බං. ඉරියාපථං විකොපෙත්වා ගච්ඡතො හි කම්මට්ඨානං නවනවමෙව හොති, තස්මා යථානිසින්නෙනෙව දෙසතො ආහරිතබ්බං. තත්‍රායං ආහරණූපායො:–තෙන හි භික්ඛුනා කම්මට්ඨානස්ස අනුපට්ඨහනභාවං ඤත්වා ඉති පටිසංචික්ඛිතබ්බං: ඉමෙ අස්සාසපස්සාසා නාම කත්ථ අත්ථි කත්ථ නත්ථි කස්ස වා අත්ථි කස්ස වා නත්ථීති. අථෙවං පටිසංචික්ඛතො ඉමෙ අන්තොමාතුකුච්ඡියං නත්ථි, උදකෙ නිමුග්ගානං නත්ථි තථා අසඤ්ඤීභූතානං, මතානං, චතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නානං, රූපාරූපභවසමඞ්ගීනං නිරොධසමාපන්නානන්ති ඤත්වා එවං අත්තනාව අත්තා පටිචොදෙතබ්බො. නනු ත්වං පණ්ඩිත නෙව මාතුකුච්ඡිගතො න උදකෙ නිමුග්ගො න අසඤ්ඤීභූතො න මතො න චතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නො න රූපාරූපභවසමඞ්ගී න නිරොධසමාපන්නො අත්ථියෙව තෙ අස්සාසපස්සාසා මන්දපඤ්ඤතාය පන පරිග්ගහෙතුං න සක්කොසීති. අථානෙන පකතිඵුට්ඨවසෙනෙව චිත්තං ඨපෙත්වා මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. ඉමෙ හි දීඝනාසිකස්ස නාසාපුටං ඝට්ටෙන්තා පවත්තන්ති, රස්සනාසිකස්ස උත්තරොට්ඨං. තස්මානෙන ඉමං නාම ඨානං ඝට්ටෙන්තීති නිමිත්තං ඨපෙතබ්බං. ඉමමෙව හි අත්ථවසං පටිච්ච වුත්තං භගවතා:– "නාහං භික්ඛවෙ මුට්ඨස්සතිස්ස අසම්පජානස්ස ආනාපානසතිභාවනං වදාමී"ති. කිඤ්චාපි හි යං කිඤ්චි කම්මට්ඨානං සතස්ස සම්පජානස්සෙව සම්පජ්ජති. ඉතො අඤ්ඤං පන මනසිකරොන්තස්ස මනසිකරොන්තස්ස පාකටං හොති. ඉදං පන ආනාපානසතිකම්මට්ඨානං ගරුකං ගරුකභාවනං, බුද්ධපච්චෙකබුද්ධ බුද්ධපුත්තානං මහාපුරිසානංයෙව මනසිකාරභූමිභූතං, නචෙව ඉත්තරං, න ච ඉත්තරසත්තසමාසෙවිතං. යථා යථා මනසි කරීයති, තථා

1. ම. සුඛුමතරංසුඛුමතරං.-සම. සුඛුමතරසුඛුමතර.

තථා සන්තඤ්චෙව හොති සුඛුමඤ්ච, තස්මා එත්ථ බලවතී සති ච පඤ්ඤා ච ඉච්ඡිතබ්බා. යථා හි පට්ටසාටකස්ස තුන්නකරණකාලෙ සූචිපි සුඛුමා ඉච්ඡිතබ්බා, සූචිපාසවෙධනම්පි තතො සුඛුමතරං. එවමෙව පට්ටසාටකසදිසස්ස ඉමස්ස කම්මට්ඨානස්ස භාවනාකාලෙ සූචිපටිභාගා සතිපි සූචිපාසවෙධනපටිභාගා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤාපි බලවතී ඉච්ඡිතබ්බා. තාහි ච පන සතිපඤ්ඤාහි සමන්නාගතෙන භික්ඛුනා න තෙ අස්සාසපස්සාසා අඤ්ඤත්‍ර පකතිඵුට්ඨොකාසා පරියෙසිතබ්බා. යථා පන කස්සකො කසිං කසිත්වා බලිබද්දෙ මුඤ්චිත්වා ගොචරාභිමුඛෙ කත්වා ඡායාය නිසින්නො විස්සමෙය්‍ය, අථස්ස තෙ බලිබද්දා වෙගෙන අටවිං පවිසෙය්‍යුං, යො හොති ඡෙකො කස්සකො සො පුන තෙ ගහෙත්වා යොජෙතුකාමො න තෙසං අනුපදං ගන්ත්වා අටවිං ආහිණ්ඩති, අථ ඛො රස්මිඤ්ච පතොදඤ්ච ගහෙත්වා උජුකමෙව තෙසං නිපානතිත්ථං ගන්ත්වා නිසීදති වා නිපජ්ජති වා, අථ තෙ ගොණෙ දිවසභාගං චරිත්වා නිපානතිත්ථං ඔතරිත්වා නහාත්වා ච පිවිත්වා ච පච්චුත්තරිත්වා ඨිතෙ දිස්වා රස්මියා බන්ධිත්වා පතොදෙන විජ්ඣන්තො ආනෙත්වා යොජෙත්වා පුන කම්මං කරොති; එවමෙව තෙන භික්ඛුනා න තෙ අස්සාසපස්සාසා අඤ්ඤත්‍ර පකතිඵුට්ඨොකාසා පරියෙසිතබ්බා. සතිරස්මිං පන පඤ්ඤාපතොදඤ්ච ගහෙත්වා පකතිඵුට්ඨොකාසෙ චිත්තං ඨපෙත්වා මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. එවං හිස්ස මනසිකරොතො නචිරස්සෙව තෙ උපට්ඨහන්ති, නිපානතිත්ථෙ විය ගොණා. තතො තෙන සතිරස්මියා බන්ධිත්වා තස්මිංයෙව ඨානෙ යොජෙත්වා පඤ්ඤාපතොදෙන විජ්ඣන්තෙන පුනප්පුනං කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිතබ්බං. තස්සෙවමනුයුඤ්ජතො නචිරස්සෙව නිමිත්තං උපට්ඨාති. තං පනෙතං න සබ්බෙසං එකසදිසං හොති. අපි ච ඛො කස්සචි සුඛසම්ඵස්සං උප්පාදයමානො තූලපිචු විය කප්පාසපිචු විය වාතධාරා විය ච උපට්ඨාතීති එකච්චෙ ආහු. අයං පන අට්ඨකථාසු විනිච්ඡයො:-ඉදං හි කස්සචි තාරකරූපං විය මණිගුළිකා විය මුත්තාගුළිකා විය ච, කස්සචි ඛරසම්ඵස්සං හුත්වා කප්පාසට්ඨි විය දාරුසාරසූචි විය ච, කස්සචි දීඝපාමඞ්ගසුත්තං විය කුසුමදාමං විය ධූමසිඛා විය ච, කස්සචි විත්ථතං මක්කටකසුත්තං විය වලාහකපටලං විය පදුමපුප්ඵං විය රථචක්කං විය චන්දමණ්ඩලං විය සූරියමණ්ඩලං විය ච උපට්ඨාති. තඤ්ච පනෙතං යථා සම්බහුලෙසු භික්ඛූසු සුත්තන්තං සජ්ඣායිත්වා නිසින්නෙසු එකෙන භික්ඛුනා "තුම්හාකං කීදිසං හුත්වා ඉදං සුත්තං උපට්ඨාතී"ති වුත්තෙ එකො මය්හං මහතී පබ්බතෙය්‍යා නදී විය හුත්වා උපට්ඨාතීති ආහ. අපරො මය්හං එකා වනරාජි විය, අඤ්ඤො මය්හං එකො සීතච්ඡායො සාඛාසම්පන්නො ඵලභාරභරිතරුක්ඛො වියාති. තෙසං හි තං එකමෙව සුත්තං සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාසි. එවං එකමෙව කම්මට්ඨානං සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාති. සඤ්ඤජං හි එතං සඤ්ඤානිදානං සඤ්ඤාපභවං, තස්මා සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාතීති වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච අඤ්ඤං

මෙව අස්සාසාරම්මණං චිත්තං, අඤ්ඤං පස්සාසාරම්මණං, අඤ්ඤං නිමිත්තාරම්මණං. යස්ස හි ඉමෙ තයො ධම්මා නත්ථි තස්ස කම්මට්ඨානං නෙව අප්පනං න උපචාරං පාපුණාති. යස්ස පනිමෙ තයො ධම්මා අත්ථි තස්සෙව කම්මට්ඨානං උපචාරඤ්ච අප්පනඤ්ච පාපුණාති. වුත්තං හෙතං:-

"නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා අනාරම්මණමෙකචිත්තස්ස
අජානතො තයො ධම්මෙ භාවනා නුපලබ්භති.

නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා ආරම්මණමෙකචිත්තස්ස
ජානතොව තයො ධම්මෙ භාවනා උපලබ්භතී"ති.

එවං උපට්ඨිතෙ පන නිමිත්තෙ තෙන භික්ඛුනා ආචරියස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා ආරොචෙතබ්බං: මය්හං භන්තෙ එවරූපං නාම උපට්ඨාතීති. ආචරියෙන පන එතං නිමිත්තන්ති වා න වා නිමිත්තන්ති න වත්තබ්බං, එවං හොති ආවුසොති වත්වා පුනප්පුනං මනසි කරොහීති වත්තබ්බො. නිමිත්තන්ති හි වුත්තෙ වොසානමාපජ්ජෙය්‍ය, න නිමිත්තන්ති වුත්තෙ නිරාසො විසීදෙය්‍ය, තස්මා තදුභයම්පි අවත්වා මනසිකාරෙයෙව නියොජෙතබ්බොති-එවං තාව දීඝභාණකා. මජ්ඣිමභාණකා පනාහු:-නිමිත්තමිදං ආවුසො කම්මට්ඨානං, පුනප්පුනං මනසි කරොහි සප්පුරිසාති වත්තබ්බොති. අථානෙන නිමිත්තෙයෙව චිත්තං ඨපෙතබ්බං, එවමස්සායං ඉතොප්පභුති ඨපනාවසෙන භාවනා හොති.

වුත්තං හෙතං පොරාණෙහි:-

"නිමිත්තෙ ඨපයං චිත්තං නානාකාරං විභාවයං
ධීරො අස්සාසපස්සාසෙ සකං චිත්තං නිබන්ධතී"ති.

තස්සෙවං නිමිත්තුපට්ඨානතොප්පභුති නීවරණානි වික්ඛම්භිතානෙව හොන්ති, කිලෙසා සන්නිසින්නාව, සති උපට්ඨිතායෙව, චිත්තං උපචාරසමාධිනා සමාහිතමෙව. අථානෙන තං නිමිත්තං නෙව වණ්ණතො මනසිකාතබ්බං, න ලක්ඛණතො පච්චවෙක්ඛිතබ්බං. අපිච ඛො ඛත්තියමහෙසියා චක්කවත්තිගබ්භො විය, කස්සකෙන සාලියවගබ්භො විය ච, ආවාසාදීනි සත්තඅසප්පායානි වජ්ජෙත්වා තානෙව සත්තසප්පායානි සෙවන්තෙන සාධුකං රක්ඛිතබ්බං. අථ නං එවං රක්ඛිත්වා පුනප්පුන මනසිකාරවසෙන වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං ගමයිත්වා දසවිධං අප්පනාකොසල්ලං සම්පාදෙතබ්බං, විරියසමතා යොජෙතබ්බා. තස්සෙවං ඝටෙන්තස්ස පථවීකසිණෙ වුත්තානුක්කමෙනෙව තස්මිං නිමිත්තෙ චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි නිබ්බත්තන්ති. එවං නිබ්බත්තචතුක්කපඤ්චකජ්ඣානො පනෙත්ථ භික්ඛු සල්ලක්ඛණාවිවට්ටනාවසෙන කම්මට්ඨානං වඩ්ඪෙත්වා පාරිසුද්ධිං පත්තුකාමො තදෙව ඣානං පඤ්චහාකාරෙහි වසිප්පත්තං පගුණං කත්වා නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙති. කථං? සො හි සමාපත්තිතො වුට්ඨාය අස්සාසපස්සාසානං සමුදයො කරජකායො ච චිත්තඤ්චාති පස්සති.

යථා හි කම්මාරගග්ගරියා ධමමානාය භස්තඤ්ච පුරිසස්ස ච තජ්ජං වායාමං පටිච්ච වාතො සඤ්චරති, එවමෙවං කායඤ්ච චිත්තඤ්ච පටිච්ච අස්සාසපස්සාසාති. තතො අස්සාසපස්සාසෙ ච කායඤ්ච රූපන්ති චිත්තඤ්ච තංසම්පයුත්තධම්මෙ ච අරූපන්ති වවත්ථපෙති, අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරතො පන නාමරූපවවත්ථානං පරතො ආවිභවිස්සති. එවං නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා තස්ස පච්චයං පරියෙසති, පරියෙසන්තො ච නං දිස්වා තීසුපි අද්ධාසු නාමරූපස්ස පවත්තිං ආරබ්භ කඞ්ඛං විතරති, විතිණ්ණකඞ්ඛො කලාපසම්මසනවසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා උදයබ්බයානුපස්සනාය පුබ්බභාගෙ උප්පන්නෙ ඔභාසාදයො දසවිපස්සනුපක්කිලෙසෙ පහාය උපක්කිලෙසවිමුත්තං පටිපදාඤාණං මග්ගොති වවත්ථපෙත්වා උදයං පහාය භඞ්ගානුපස්සනං පත්වා නිරන්තරං භඞ්ගානුපස්සනෙන භයතො උපට්ඨිතෙසු සබ්බසඞ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දන්තො විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තො යථාක්කමෙන චත්තාරො අරියමග්ගෙ පාපුණිත්වා අරහත්තඵලෙ පතිට්ඨාය එකූනවීසතිභෙදස්ස පච්චවෙක්ඛණඤාණස්ස පරියන්තං පත්තො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො හොති. එත්තාවතා චස්ස ගණනං ආදිං කත්වා පටිපස්සනාපරියොසානා ආනාපානසතිසමාධිභාවනා සමත්තා හොතීති අයං සබ්බාකාරතො පඨමචතුක්කවණ්ණනා.

ඉතරෙසු පන තීසු චතුක්කෙසු යස්මා විසුං කම්මට්ඨානභාවනානයො නාම නත්ථි, තස්මා අනුපදවණ්ණනානයෙනෙව තෙසං එවං අත්ථො වෙදිතබ්බො. **පීතිපටිසංවෙදී**ති පීතිං පටිසංවෙදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. තත්ථ ද්වීහාකාරෙහි පීති පටිසංවිදිතා හොති, ආරම්මණතො ච අසම්මොහතො ච. කථං ආරම්මණතො පීති පටිසංවිදිතා හොති? සප්පීතිකෙ ද්වෙ ඣානෙ සමාපජ්ජති, තස්ස සමාපත්තික්ඛණෙ ඣානපටිලාභෙන ආරම්මණතො පීති පටිසංවිදිතා හොති, ආරම්මණස්ස පටිසංවිදිතත්තා. කථං අසම්මොහතො? සප්පීතිකෙ ද්වෙ ඣානෙ සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඣානසම්පයුත්තං පීතිං ඛයතො වයතො සම්මසති, තස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ ලක්ඛණපටිවෙධෙන අසම්මොහතො පීති පටිසංවිදිතා හොති. වුත්තඤ්හෙතං පටිසම්භිදායං:–"දීඝං අස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතො සති උපට්ඨිතා හොති, තාය සතියා තෙන ඤාණෙන සා පීති පටිසංවිදිතා හොති, දීඝං පස්සාසවසෙන–රස්සං අස්සාසවසෙන–රස්සං පස්සාසවසෙන–සබ්බකාය පටිසංවෙදී අස්සාසපස්සාසවසෙන–පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරං අස්සාසපස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතො සති උපට්ඨිතා හොති, තාය සතියා තෙන ඤාණෙන සා පීති පටිසංවිදිතා හොති. ආවජ්ජනතො සා පීති පටිසංවෙදිතා හොති, ජානතො පස්සතො පච්චවෙක්ඛතො චිත්තං අධිට්ඨහතො සද්ධාය අධිමුච්චතො විරියං පග්ගණ්හතො සතිං

උපට්ඨාපයතො චිත්තං සමාදහතො පඤ්ඤාය පජානතො අභිඤ්ඤෙය්‍යං අභිජානතො-පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිජානතො-පහාතබ්බං පජහතො-භාවෙතබ්බං භාවයතො-සච්ඡිකාතබ්බං සච්ඡිකරොතො සා පීති පටිසංවිදිතා හොති. එවං සා පීති පටිසංවිදිතා හොතීති. එතෙනෙව නයෙන අවසෙසපදානිපි අත්ථතො වෙදිතබ්බානි. ඉදං පනෙත්ථ විසෙසමත්තං තිණ්ණං ඣානානං වසෙන සුඛපටිසංවෙදිතා චතුන්නම්පි වසෙන චිත්තසඞ්ඛාරපටිසංවෙදිතා වෙදිතබ්බා. චිත්තසඞ්ඛාරොති වෙදනාදයො ද්වෙ ඛන්ධා, සුඛපටිසංවෙදීපදෙ පනෙත්ථ විපස්සනාභූමිදස්සනත්ථං "සුඛන්ති ද්වෙ සුඛානි කායිකඤ්ච සුඛං චෙතසිකඤ්චා"ති පටිසම්භිදායං වුත්තං. **පස්සම්භයං චිත්තසඞ්ඛාරන්ති** ඔළාරිකං ඔළාරිකං චිත්තසඞ්ඛාරං පස්සම්භෙන්තො, නිරොධෙන්තොති අත්ථො. සො විත්ථාරතො කායසඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ පීතිපදෙ පීතිසීසෙන වෙදනා වුත්තා, සුඛපදෙ සරූපෙනෙව වෙදනා, ද්වීසු චිත්තසඞ්ඛාරපදෙසු සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපටිබද්ධා චිත්තසඞ්ඛාරාති වචනතො සඤ්ඤාසම්පයුත්තා වෙදනාති එවං වෙදනානුපස්සනානයෙන ඉදං චතුක්කං භාසිතන්ති වෙදිතබ්බං. තතියචතුක්කෙපි චතුන්නං ඣානානං වසෙන චිත්තපටිසංවෙදිතා වෙදිතබ්බා. **අභිප්පමොදයං චිත්තන්ති** චිත්තං මොදෙන්තො පමොදෙන්තො හාසෙන්තො පහාසෙන්තො අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. තත්ථ ද්වීහාකාරෙහි අභිප්පමොදො හොති, සමාධිවසෙන ච විපස්සනාවසෙන ච. කථං සමාධිවසෙන? සප්පීතිකෙ ද්වෙ ඣානෙ සමාපජ්ජති, සො සමාපත්තික්ඛණෙ සම්පයුත්තපීතියා චිත්තං ආමොදෙති පමොදෙති. කථං විපස්සනාවසෙන? සප්පීතිකෙ ද්වෙ ඣානෙ සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඣානසම්පයුත්තපීතිං ඛයතො වයතො සම්මසති, එවං විපස්සනාක්ඛණෙ ඣානසම්පයුත්තං පීතිං ආරම්මණං කත්වා චිත්තං ආමොදෙති පමොදෙති. එවං පටිපන්නො අභිප්පමොදයං චිත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වුච්චති. **සමාදහං චිත්තන්ති** පඨමජ්ඣානාදිවසෙන ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ආදහන්තො සමං ඨපෙන්තො, තානි වා පන ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඣානසම්පයුත්තං චිත්තං ඛයතො වයතො සම්මසතො විපස්සනාක්ඛණෙ ලක්ඛණපටිවෙධෙන උප්පජ්ජති ඛණිකචිත්තෙකග්ගතා, එවං උප්පන්නාය ඛණිකචිත්තෙකග්ගතාය වසෙනපි ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ආදහන්තො සමං ඨපෙන්තො සමාදහං චිත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වුච්චති. **විමොචයං චිත්තන්ති** පඨමජ්ඣානෙන නීවරණෙහි චිත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො, දුතියෙන විතක්කවිචාරෙහි, තතියෙන පීතියා, චතුත්ථෙන සුඛදුක්ඛෙහි චිත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො, තානි වා පන ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඣානසම්පයුත්තං චිත්තං ඛයතො වයතො සම්මසති, සො විපස්සනාක්ඛණෙ අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාතො චිත්තං මොචෙන්තො විමො-

වෙදෙන්තො, දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤතො, අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤතො, නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දිතො, විරාගානුපස්සනාය රාගතො, නිරොධානුපස්සනාය සමුදයතො, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානතො චිත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො අස්සසති චෙව පස්සසති ච, තෙන වුච්චති විමොචයං චිත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති. එවං චිත්තානුපස්සනාවසෙන ඉදං චතුක්කං භාසිතන්ති වෙදිතබ්බං. චතුත්ථචතුක්කෙ පන **අනිච්චානුපස්සීති** එත්ථ තාව අනිච්චං වෙදිතබ්බං, අනිච්චතා වෙදිතබ්බා, අනිච්චානුපස්සනා වෙදිතබ්බා, අනිච්චානුපස්සී වෙදිතබ්බො. තත්ථ **අනිච්චන්ති** පඤ්චක්ඛන්ධා. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා. **අනිච්චතාති** තෙසංයෙව උප්පාදවයඤ්ඤථත්තං හුත්වා අභාවො වා නිබ්බත්තානං තෙනෙවාකාරෙන අඨත්වා ඛණභඞ්ගෙන භෙදොති අත්ථො. **අනිච්චානුපස්සනාති** තස්සා අනිච්චතාය වසෙන රූපාදීසු අනිච්චන්ති අනුපස්සනා. **අනිච්චානුපස්සීති** තාය අනුපස්සනාය සමන්නාගතො. තස්මා එවම්භූතො අස්සසන්තො ච පස්සසන්තො ච ඉධ අනිච්චානුපස්සී අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වෙදිතබ්බො. **විරාගානුපස්සීති** එත්ථ පන ද්වෙ විරාගා, ඛයවිරාගො ච අච්චන්තවිරාගො ච. තත්ථ **ඛයවිරාගොති** සඞ්ඛාරානං ඛණභඞ්ගො. **අච්චන්තවිරාගොති** නිබ්බානං. **විරාගානුපස්සනාති** තදුභයදස්සනවසෙන පවත්තා විපස්සනා ච මග්ගො ච. තාය දුවිධායපි අනුපස්සනාය සමන්නාගතො හුත්වා අස්සසන්තො ච පස්සසන්තො ච විරාගානුපස්සී අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වෙදිතබ්බො. නිරොධානුපස්සීපදෙපි එසෙව නයො. **පටිනිස්සග්ගානුපස්සීති** එත්ථාපි ද්වෙ පටිනිස්සග්ගා, පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො ච පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො ච. පටිනිස්සග්ගො යෙව අනුපස්සනා පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා, විපස්සනාමග්ගානං එතං අධිවචනං. විපස්සනා හි තදඞ්ගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසෙ පරිච්චජති, සඞ්ඛතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරීතෙ නිබ්බාණෙ තන්නින්නතාය පක්ඛන්දතීති පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගොති ච වුච්චති. මග්ගො සමුච්ඡෙදවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසෙ පරිච්චජති. ආරම්මණකරණෙන ච නිබ්බාණෙ පක්ඛන්දතීති පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගොති ච වුච්චති, උභයම්පි පන පුරිමපුරිමඤාණානං අනුඅනුපස්සනතො අනුපස්සනාති වුච්චති. තාය දුවිධායපි පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය සමන්නාගතො හුත්වා අස්සසන්තො ච පස්සසන්තො ච පටිනිස්සග්ගානුපස්සී අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති වෙදිතබ්බො. ඉදං චතුත්ථචතුක්කං සුද්ධවිපස්සනාවසෙනෙව වුත්තං, පුරිමානි පන තීණි සමථවිපස්සනාවසෙන. එවං චතුන්නං චතුක්කානං වසෙන සොළසවත්ථුකාය ආනාපානසතියා භාවනා වෙදිතබ්බා. එවං සොළසවත්ථුවසෙන ච පන අයං ආනාපානසති මහප්ඵලා හොති මහානිසංසා. තත්‍රස්සා "අයම්පි ඛො භික්ඛවෙ ආනාපානසතිසමාධි භාවිතො බහුලීකතො සන්තො චෙව

පණීතො චා[a]"ති ආදිවචනතො සන්තභාවාදිවසෙනපි මහානිසංසතා වෙදිතබ්බා, විතක්කුපච්ඡෙදසමත්ථතායපි. අයං හි සන්තපණීත අසෙචනකසුඛවිහාරත්තා සමාධි අන්තරායකරානං විතක්කානං වසෙන ඉතොචිතො ච චිත්තස්ස විධාවනං විච්ඡින්දිත්වා ආනාපානා රම්මණාභිමුඛමෙව චිත්තං කරොති. තෙන වුත්තං:-"ආනාපානසති භාවෙතබ්බා විතක්කුපච්ඡෙදායා[b]"ති. විජ්ජාවිමුත්තිපාරිපූරියා මූල භාවෙනාපි චස්සා මහානිසංසතා වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං භගවතා:-"ආනාපානසති භික්ඛවෙ භාවිතා බහුලීකතා චත්තාරො සති පට්ඨානෙ පරිපූරෙති, චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා බහුලීකතා සත්තබොජ්ඣඞ්ගෙ පරිපූරෙන්ති, සත්තබොජ්ඣඞ්ගා භාවිතා බහුලී කතා විජ්ජාවිමුත්තිං පරිපූරෙන්ති[c]"ති. අපිච චරිමකානං අස්සාස පස්සාසානං විදිතභාවකරණතොපිස්සා මහානිසංසතා වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං භගවතා:-"එවං භාවිතාය ඛො රාහුල ආනාපානසතියා එවං බහුලීකතාය යෙපි තෙ චරිමකා අස්සාසපස්සාසා තෙපි විදිතාව නිරුජ්ඣන්ති, නො අවිදිතා[d]"ති. තත්ථ නිරොධවසෙන තයො චරිමකා, භවචරිමකා ඣානචරිමකා චුතිචරිමකාති. භවෙසු හි කාම භවෙ අස්සාසපස්සාසා පවත්තන්ති, රූපාරූපභවෙසු නප්පවත්තන්ති, තස්මා තෙ භවචරිමකා. ඣානෙසු පුරිමෙ ඣානත්තයෙ පවත්තන්ති, චතුත්ථෙ නප්පවත්තන්ති, තස්මා තෙ ඣානචරිමකා. යෙ පන චුති චිත්තස්ස පුරතො සොළසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජිත්වා චුති චිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣන්ති, ඉමෙ චුතිචරිමකා නාම. ඉමෙ චුතිචරිමකා ඉධ චරිමකාති අධිප්පෙතා. ඉමෙ කිර ඉමං කම්මට්ඨානමනුයුත්තස්ස භික්ඛුනො ආනාපානාරම්මණස්ස සුට්ඨු පරිග්ගහිතත්තා චුතිචිත්තස්ස පුරතො සොළසමස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පාදං ආවජ්ජයතො උප්පාදොපි නෙසං පාකටො හොති, ඨිතිං ආවජ්ජයතො ඨිතිපි නෙසං පාකටා හොති, භඞ්ගං ආවජ්ජයතො භඞ්ගොපි නෙසං පාකටො හොති. ඉතො අඤ්ඤං කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා අරහත්තං පත්තස්ස භික්ඛුනො හි ආයු අන්තරං පරිච්ඡින්නං වා හොති, අපරිච්ඡින්නං වා. ඉදං පන සොළසවත්ථුකං ආනාපානසතිං භාවෙත්වා අරහත්තංපත්ත භික්ඛුනො ආයු අන්තරං පරිච්ඡින්නමෙව හොති, සො එත්තකං දානි මෙ ආයුසඞ්ඛාරා පවත්තිස්සන්ති, න ඉතො පරන්ති ඤත්වා අත්තනො ධම්ම තාය එව සරීරපටිජග්ගනනිවාසනපාරුපනාදීනි සබ්බකිච්චානි කත්වා අක්ඛීනි නිමීලෙති කොටපබ්බතවිහාරවාසී තිස්සත්ථෙරො විය, මහා කරඤ්ජියවිහාරවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො විය, දෙවපුත්තරට්ඨෙ පිණ්ඩ පාතිකත්ථෙරො විය, චිත්තලපබ්බතවිහාරවාසිනො ද්වෙභාතිකත්ථෙරා විය ච. තත්‍රිදං එකවත්ථුපරිදීපනං:-ද්වෙභාතිකත්ථෙරානං කිරෙකො පුණ්ණමුපොසථදිවසෙ පාතිමොක්ඛං ඔසාරෙත්වා භික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතො අත්තනො වසනට්ඨානං ගන්ත්වා චඞ්කමෙ ඨිතො චන්දාලොකං

a. සංයුත්ත නි. b. අඞ්ගුත්තර නි. 9. නිපාත. මෙඝියසු.
c. සං. නි. ආනාපාන සං. d. මජ්ඣිම නි. රාහුලොවාද සු.

ඔලොකෙත්වා අත්තනො ආයුසඞ්ඛාරෙ උපධාරෙත්වා භික්ඛුසඞ්ඝං ආහ: තුම්හෙහි කථං පරිනිබ්බායන්තා භික්ඛූ දිට්ඨපුබ්බාති. තත්‍ර කෙචි ආහංසු: අම්හෙහි ආසනෙ නිසින්නකාව පරිනිබ්බායන්තා දිට්ඨපුබ්බාති. කෙචි අම්හෙහි ආකාසෙ පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා නිසින්නකාති. ථෙරො ආහ: අහං දානි වො චඞ්කමන්තමෙව පරිනිබ්බායමානං දස්සෙස්සාමීති තතො චඞ්කමෙ ලෙඛං කත්වා අහං ඉතො චඞ්කමනකොටිතො පරකොටිං ගන්ත්වා නිවත්තමානො ඉමං ලෙඛං පත්වාව පරිනිබ්බායිස්සාමීති වත්වා චඞ්කමං ඔරුය්හ පරභාගං ගන්ත්වා නිවත්තමානො එකෙන පාදෙන ලෙඛං අක්කන්තක්ඛණෙයෙව පරිනිබ්බායි.

තස්මා හවෙ අප්පමත්තො අනුයුඤ්ජෙථ පණ්ඩිතො
එවං අනෙකානිසංසං ආනාපානසතිං සදාති.

ඉදං ආනාපානසතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

ආනාපානසතියා අනන්තරං උද්දිට්ඨං පන උපසමානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන යොගාවචරෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන "යාවතා භික්ඛවෙ ධම්මා සඞ්ඛතා වා අසඞ්ඛතා වා විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායති යදිදං මදනිම්මදනො පිපාසවිනයො ආලයසමුග්ඝාතො වට්ටූපච්ඡෙදො තණ්හක්ඛයො විරාගො නිරොධො නිබ්බානං"[a]ති එවං සබ්බදුක්ඛූපසමසඞ්ඛාතස්ස නිබ්බානස්ස ගුණා අනුස්සරිතබ්බා. තත්ථ **යාවතාති** යත්තකා. **ධම්මාති** සභාවා. **සඞ්ඛතා වා අසඞ්ඛතා වාති** සඞ්ගම්ම සමාගම්ම පච්චයෙහි කතා වා අකතා වා. **විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායති**ති තෙසං සඞ්ඛතාසඞ්ඛතධම්මානං විරාගො අග්ගමක්ඛායති සෙට්ඨො උත්තමොති වුච්චති. තත්ථ **විරාගොති** න රාගාභාවමත්තමෙව. අථ ඛො **යදිදං මදනිම්මදනො-පෙ-නිබ්බානන්ති** යො සො මදනිම්මදනොති ආදීනි නාමානි අසඞ්ඛතධම්මො ලභති, සො විරාගොති පච්චෙතබ්බො. සො හි යස්මා තං ආගම්ම සබ්බෙපි මානමදපුරිසමදාදයො මදා නිම්මදා අමදා හොන්ති විනස්සන්ති, තස්මා මදනිම්මදනොති වුච්චති. යස්මා ච තං ආගම්ම සබ්බාපි කාමපිපාසා විනයං අබ්භත්ථං යාති, තස්මා පිපාසවිනයොති වුච්චති. යස්මා පන තං ආගම්ම පඤ්චකාමගුණාලයා සමුග්ඝාතං ගච්ඡන්ති, තස්මා ආලයසමුග්ඝාතොති වුච්චති. යස්මා ච තං ආගම්ම තෙභූමකං වට්ටං උපච්ඡිජ්ජති, තස්මා වට්ටූපච්ඡෙදොති වුච්චති. යස්මා පන තං ආගම්ම සබ්බසො තණ්හා ඛයං ගච්ඡති විරජ්ජති නිරුජ්ඣති ච, තස්මා තණ්හක්ඛයො විරාගො නිරොධොති වුච්චති. යස්මා පනෙස චතස්සො යොනියො පඤ්චගතියො සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො නව සත්තාවාසෙ අපරාපරභාවාය විනනතො ආබන්ධනතො සංසිබ්බනතො වානන්ති ලද්ධවොහාරාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා නිස්සටො විසං

---

a. අඞ්ගුත්තර නි. 4. නිපාත. අග්ගප්පසාදසු.

යුත්තා, තස්මා නිබ්බාණන්ති වුච්චතීති. එවමෙතෙසං මදනිම්මදනාදීනං ගුණානං වසෙන නිබ්බාණසඞ්ඛාතො උපසමො අනුස්සරිතබ්බො. යෙ වා පනඤ්ඤෙපි භගවතා "අසඞ්ඛතඤ්ච වො භික්ඛවෙ දෙසිස්සාමි, සච්චඤ්ච පාරඤ්ච සුදුද්දසඤ්ච අජරඤ්ච ධුවඤ්ච නිප්පපඤ්චඤ්ච අමතඤ්ච සිවඤ්ච ඛෙමඤ්ච අබ්භුතඤ්ච අනීතිකඤ්ච අබ්‍යාපජ්ජච විසුද්ධිච දීපච තාණච ලෙනඤ්ච වො භික්ඛවෙ දෙසිස්සාමී"ති ආදීසු සුත්තෙසු උපසමගුණා වුත්තා, තෙසම්පි වසෙන අනුස්සරිතබ්බොයෙව. තස්සෙවං මදනිම්මදනාදිගුණවසෙන උපසමං අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස-පෙ-න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති. **උපසමං ආරබ්භාති** බුද්ධානුස්සති ආදීසු වුත්තනයෙනෙව වික්ඛම්භිත නීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඣානඞ්ගානි උප්පජ්ජන්ති. උපසමගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඣානං හොති, තදෙතං උපසමගුණානුස්සරණවසෙන උපසමානුස්සතිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඡ අනුස්සතියො විය ච අයම්පි අරියසාවකස්සෙව ඉජ්ඣති. එවං සන්තෙපි උපසමගරුකෙන පුථුජ්ජනෙනාපි මනසිකාතබ්බා. සුතවසෙනපිහි උපසමෙ චිත්තං පසීදති. ඉමඤ්ච පන උපසමානුස්සතිමනුයුත්තො භික්ඛු සුඛං සුපති, සුඛං පටිබුජ්ඣති, සන්තින්ද්‍රියො හොති සන්තමානසො හිරොත්තප්පසමන්නාගතො පාසාදිකො පණීතාධිමුත්තිකො සබ්‍රහ්මචාරීනං ගරු ච භාවනීයො ච, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායණො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමත්තො භාවයෙථ විචක්ඛණො,
එවං අනෙකානිසංසං අරියෙ උපසමෙ සතින්ති.

ඉදං උපසමානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ

අනුස්සති කම්මට්ඨාන නිද්දෙසො නාම

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9

බ්‍රහ්මවිහාර නිද්දෙසො.

අනුස්සතිකම්මට්ඨානානන්තරං උද්දිට්ඨෙසු පන මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛාති ඉමෙසු චතූසු බ්‍රහ්මවිහාරෙසු මෙත්තං භාවෙතුකාමෙන තාව ආදිකම්මිකෙන යොගාවචරෙන උපච්ඡින්නපලිබොධෙන ගහිතකම්මට්ඨානෙන භත්තකිච්චං කත්වා භත්තසම්මදං පටිවිනොදෙත්වා විවිත්තෙ පදෙසෙ සුපඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ සුඛනිසින්නෙන ආදිතො තාව දොසෙ ආදීනවො ඛන්තියං ච ආනිසංසො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො. කස්මා? ඉමාය හි භාවනාය දොසො පහාතබ්බො, ඛන්ති අධිගන්තබ්බා. න ච සක්කා කිඤ්චි අදිට්ඨාදීනවං පහාතුං අවිදිතානිසංසං වා අධිගන්තුං, තස්මා "දුට්ඨො ඛො ආවුසො දොසෙන අභිභූතො පරියාදින්නචිත්තො පාණම්පි හනතී[a]"ති ආදීනං වසෙන දොසෙ ආදීනවො දට්ඨබ්බො. "ඛන්තී පරමං තපො තිතික්ඛා නිබ්බාණං පරමං වදන්ති බුද්ධා.[b] ඛන්තී බලං බලානීකං තමහං බ්‍රූමි බ්‍රාහ්මණං[c] ඛන්ත්‍යා භියෙ‍්‍යා න විජ්ජතී[d]"ති ආදීනං වසෙන ඛන්තියං ආනිසංසො වෙදිතබ්බො. අථෙවං දිට්ඨාදීනවතො දොසතො චිත්තං විවෙචනත්ථාය විදිතානිසංසාය ච ඛන්තියා සංයොජනත්ථාය මෙත්තාභාවනා ආරභිතබ්බා. ආරභන්තෙන ච ආදිතොව පුග්ගලභෙදො[1] ජානිතබ්බො:-ඉමෙසු පුග්ගලෙසු මෙත්තා පඨමං භාවෙතබ්බා, ඉමෙසු නෙව භාවෙතබ්බාති. අයං හි මෙත්තා අප්පියපුග්ගලෙ අතිප්පියසහායකෙ මජ්ඣත්තෙ වෙරීපුග්ගලෙති ඉමෙසු චතූසු පඨමං න භාවෙතබ්බා, ලිඞ්ගවිසභාගෙ ඔධිසො න භාවෙතබ්බා, කාලකතෙ න භාවෙතබ්බාව. කිං කාරණා අප්පියාදීසු පඨමං න භාවෙතබ්බා? අප්පියං හි පියට්ඨානෙ ඨපෙන්තො කිලමති, අතිප්පියසහායකං මජ්ඣත්තට්ඨානෙ ඨපෙන්තො කිලමති, අප්පමත්තකෙපි චස්ස දුක්ඛෙ උප්පන්නෙ ආරොදනාකාරප්පත්තො විය හොති, මජ්ඣත්තං ගරුට්ඨානෙ ච පියට්ඨානෙ ච ඨපෙන්තො කිලමති, වෙරිං සමනුස්සරතො කොධො උප්පජ්ජති, තස්මා අප්පියාදීසු පඨමං න භාවෙතබ්බා. ලිඞ්ගවිසභාගෙ පන තමෙව ආරබ්භ ඔධිසො භාවෙන්තස්ස රාගො උප්පජ්ජති. අඤ්ඤතරො කිර අමච්චපුත්තො කුලූපගත්ථෙරං පුච්ඡි:-'භන්තෙ කස්ස මෙත්තා භාවෙතබ්බා'ති. ථෙරො 'පියපුග්ගලෙ'ති ආහ. තස්ස ච අත්තනො භරියා පියා හොති, සො තස්සං මෙත්තං භාවෙන්තො සබ්බරත්තිං භිත්තියුද්ධමකාසි. තස්මා ලිඞ්ගවිසභාගෙ ඔධිසො න භාවෙතබ්බා. කාලකතෙ පන භාවෙන්තො නෙව අප්පනං, න උපචාරං පාපුණාති. අඤ්ඤතරො කිර දහරභික්ඛු ආචරියං ආරබ්භ මෙත්තං ආරභි, තස්ස මෙත්තා නප්පවත්තති. සො

1. පුග්ගලදොසා-කත්ථචි.
a. අඞ්ගුත්තරනි
b. ධම්මපද. බුද්ධව.
c. ධම්මපද. බ්‍රාහ්මණව.
d. සං-සු. නි.

මහාථෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා භන්තෙ පගුණාව මෙ මෙත්තාඣානසමාපත්ති, න ච නං සමාපජ්ජිතුං සක්කොමි, කිං නු ඛො කාරණන්ති ආහ. ථෙරො 'නිමිත්තං ආවුසො ගවෙසාහී'ති ආහ. සො ගවෙසන්තො ආචරියස්ස මතභාවං ඤත්වා අඤ්ඤං ආරබ්භ මෙත්තායන්තො සමාපත්තිං අප්පෙසි. තස්මා කාලකතෙ න භාවෙතබ්බාව. සබ්බපඨමං පන 'අහං සුඛිතො හොමි නිද්දුක්ඛො'ති වා 'අවෙරො අබ්‍යාපජ්ජො අනීඝො සුඛී අත්තානං පරිහරාමී'ති වා එවං පුනප්පුන අත්තනියෙව භාවෙතබ්බා. එවං සන්තෙ යං විභඞ්ගෙ වුත්තං "කථඤ්ච භික්ඛු මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති? සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලං පියං මනාපං දිස්වා මෙත්තායෙය්‍ය, එවමෙව සබ්බෙ සත්තෙ මෙත්තාය ඵරතී"ති. යඤ්ච පටිසම්භිදායං "කතමෙහි පඤ්චහාකාරෙහි අනොධිසො ඵරණාමෙත්තාචෙතොවිමුත්ති භාවෙතබ්බා? සබ්බෙ සත්තා අවෙරා හොන්තු අබ්‍යාපජ්ජා අනීඝා සුඛී අත්තානං පරිහරන්තු, සබ්බෙ පාණා-පෙ-සබ්බෙ භූතා-සබ්බෙ පුග්ගලා-සබ්බෙ අත්තභාවපරියාපන්නා අවෙරා අබ්‍යාපජ්ජා අනීඝා සුඛී අත්තානං පරිහරන්තූ"ති ආදි වුත්තං. යඤ්ච මෙත්තසුත්තෙ "සුඛිනො වා ඛෙමිනො හොන්තු සබ්බෙ සත්තා භවන්තු සුඛිතත්තා"ති ආදි වුත්තං, තං විරුජ්ඣති. න හි තත්ථ අත්තනි භාවනා වුත්තාති චෙ, තඤ්ච න විරුජ්ඣති. කස්මා? තං හි අප්පනාවසෙන වුත්තං, ඉදං සක්ඛිභාවවසෙන. සචෙපිහි වස්සසතං වස්සසහස්සං වා 'අහං සුඛිතො හොමී'ති ආදිනා නයෙන අත්තනි මෙත්තං භාවෙති, නෙවස්ස අප්පනා උප්පජ්ජති. 'අහං සුඛිතො හොමී'ති භාවයතො පන 'යථා අහං සුඛකාමො දුක්ඛපටික්කූලො ච, එවං අඤ්ඤෙපි සත්තා'ති අත්තානං සක්ඛිං කත්වා අඤ්ඤසත්තෙසු හිතසුඛකාමතා උප්පජ්ජති. භගවතාපි ච:-

"සබ්බා දිසා අනුපරිගම්ම චෙතසා නෙවජ්ඣගා පියතරමත්තනා ක්වචි,
එවං පියො පුථු අත්තා පරෙසං තස්මා න හිංසෙ පරං අත්තකාමො[a]"ති

වදතා අයං නයො දස්සිතොව. තස්මා සක්ඛිභාවත්ථං පඨමං අත්තානං මෙත්තාය ඵරිත්වා තදනන්තරං සුඛප්පවත්තනත්ථං යවාස්ස පියො මනාපො ගරු භාවනීයො ආචරියො වා ආචරියමත්තො වා උපජ්ඣායො වා උපජ්ඣායමත්තො වා තස්ස දානපියවචනාදීනි පියමනාපත්තකාරණානි සීලසුතාදීනි ගරුභාවනීයත්තකාරණානි ච අනුස්සරිත්වා 'එස සප්පුරිසො සුඛී හොතු නිද්දුක්ඛො'ති ආදිනා නයෙන මෙත්තා භාවෙතබ්බා. එවරූපෙ ච පුග්ගලෙ කාමං අප්පනා සම්පජ්ජති. ඉමිනා පන භික්ඛුනා තාවතකෙනෙව තුට්ඨිං අනාපජ්ජිත්වා සීමාසම්භෙදං කත්තුකාමෙන තදනන්තරං අතිප්පියසහායකෙ අතිප්පියසහායකතො මජ්ඣත්තෙ මජ්ඣත්තතො වෙරීපුග්ගලෙ මෙත්තා භාවෙතබ්බා. භාවෙන්තෙන ච එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ මුදුං කම්මනියං චිත්තං කත්වා තදනන්තරෙ[1] උපසංහරිතබ්බා. යස්ස

a සං. නි. කොසලසං. 1. සී, තදනන්තරෙ තදනන්තරෙ.

පන වෙරීපුග්ගලො වා නත්ථි, මහාපුරිසජාතිකත්තා වා අනත්ථං කරොන්තෙපි පරෙ වෙරිසඤ්ඤා නුප්පජ්ජති, තෙන 'මජ්ඣත්තෙ මෙ මෙත්තචිත්තං කම්මනියං ජාතං ඉදානි තං වෙරිම්හි උපසංහරාමී'ති ව්‍යාපාරො න කාතබ්බො. යස්ස පන අත්ථි, තං සන්ධාය වුත්තං: "මජ්ඣත්තතො වෙරීපුග්ගලෙ මෙත්තා භාවෙතබ්බා"ති. සචෙ පනස්ස වෙරිම්හි චිත්තං උපසංහරතො තෙන කතාපරාධානුස්සරණෙන පටිඝං උප්පජ්ජති, අථානෙන පුරිමපුග්ගලෙසු යත්ථ කත්ථචි පුනප්පුන මෙත්තං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨහිත්වා පුනප්පුන තං පුග්ගලං මෙත්තායන්තෙන පටිඝං පටිවිනොදෙතබ්බං. සචෙ එවම්පි වායමතො න නිබ්බායති, අථ:-

"කකචූපමඔවාද ආදීනං අනුසාරතො
පටිඝස්ස පහානාය ඝටිතබ්බං පුනප්පුනං."

තඤ්ච ඛො ඉමිනා ආකාරෙන අත්තානං ඔවදන්තෙනෙව අරෙ! කුජ්ඣනපුරිස! නනු වුත්තඤ්ච භගවතා "උභතො දණ්ඩකෙන චෙපි භික්ඛවෙ කකචෙන චොරා ඔචරකා අඞ්ගමඞ්ගානි ඔක්කන්තෙය්‍යුං, තත්‍රාපි යො මනො පදූසෙය්‍ය න මෙ සො තෙන සාසනකරො[a]"ති ච.

"තස්සෙව තෙන පාපියො යො කුද්ධං පටිකුජ්ඣති,
කුද්ධං අප්පටිකුජ්ඣන්තො සඞ්ගාමං ජෙති දුජ්ජයං.

උභින්නමත්ථං චරති අත්තනො ච පරස්ස ච,
පරං සංකුපිතං ඤත්වා යො සතො උපසම්මතී"[b]ති ච.

"සත්තිමෙ භික්ඛවෙ ධම්මා සපත්තකන්තා සපත්තකරණා කොධනං ආගච්ඡන්ති ඉත්ථිං වා පුරිසං වා. කතමෙ සත්ත? ඉධ භික්ඛවෙ සපත්තො සපත්තස්ස එවං ඉච්ඡති:-"අහො වතායං දුබ්බණ්ණො අස්සා"ති. තං කිස්ස හෙතු? න භික්ඛවෙ සපත්තො සපත්තස්ස වණ්ණවතාය නන්දති. කොධනායං භික්ඛවෙ පුරිසපුග්ගලො කොධාභිභූතො කොධපරෙතො. කිඤ්චාපි සො හොති සුන්හාතො සුවිලිත්තො කප්පිතකෙසමස්සු ඔදාතවත්ථවසනො! අථ ඛො සො දුබ්බණ්ණොව හොති කොධාභිභූතො. අයං භික්ඛවෙ පඨමො ධම්මො සපත්තකන්තො සපත්තකරණො කොධනං ආගච්ඡති ඉත්ථිං වා පුරිසං වා. පුනචපරං භික්ඛවෙ සපත්තො සපත්තස්ස එවං ඉච්ඡති:-"අහො වතායං දුක්ඛං සයෙය්‍යා"ති-පෙ-"න පචුරත්ථො අස්සා"ති-පෙ-"න භොගවා අස්සා"ති-පෙ-"න යසවා අස්සා"ති-පෙ-"න මිත්තවා අස්සා"ති-පෙ-'න කායස්ස භෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උප්පජ්ජෙය්‍යා"ති. තං කිස්ස හෙතු? න භික්ඛවෙ සපත්තො සපත්තස්ස සුගතිගමනෙන නන්දති. කොධනායං භික්ඛවෙ පුරිසපුග්ගලො කොධාභිභූතො කොධපරෙතො කායෙන දුච්චරිතං

a. මජ්ඣිමනි කකචූපමසුත්ත. b. සංයුත්තනි.

චරති, වාචාය, මනසා දුච්චරිතං චරති, සො කායෙන දුච්චරිතං චරිත්වා, වාචාය, මනසා දුච්චරිතං චරිත්වා කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති කොධාභිභූතො[a]"ති ච. "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ ඡවාලාතං උභතො පදිත්තං මජ්ඣෙ ගූථගතං නෙව ගාමෙ කට්ඨත්ථං ඵරති, න අරඤ්ඤෙ කට්ඨත්ථං ඵරති, තථූපමාහං භික්ඛවෙ ඉමං පුරිසපුග්ගලං වදාමී"ති චාති. සො දානි ත්වං එවං කුජ්ඣන්තො නචෙව භගවතො සාසනකරො භවිස්සසි, පටිකුජ්ඣන්තො ච කුද්ධපුරිසතොපි පාපියො හුත්වා න දුජ්ජයං සඞ්ගාමං ජෙස්සසි, සපත්තකරණෙ ච ධම්මෙ අත්තනාව අත්තනො කරිස්සසි, ඡවාලාතූපමො භවිස්සසීති. තස්සෙවං වායමතො සචෙ තං පටිඝං වූපසම්මති, ඉච්චෙතං කුසලං. නො චෙ වූපසම්මති, අථ යො යො ධම්මො තස්ස පුග්ගලස්ස උපසන්තො හොති පරිසුද්ධො අනුස්සරියමානො පසාදං ආවහති, තං තං අනුස්සරිත්වා ආඝාතො පටිවිනෙතබ්බො. එකච්චස්ස හි කායසමාචාරොව උපසන්තො හොති, උපසන්තභාවො චස්ස බහුං වත්තපටිවත්තං කරොන්තස්ස සබ්බජනෙන ඤායති. වචීසමාචාරමනොසමාචාරා පන අවූපසන්තා හොන්ති, තස්ස තෙ අචින්තෙත්වා කායසමාචාරවූපසමොයෙව අනුස්සරිතබ්බො. එකච්චස්ස වචීසමාචාරොව උපසන්තො හොති, උපසන්තභාවො චස්ස සබ්බජනෙන ඤායති. සො හි පකතියා ච පටිසන්ථාරකුසලො හොති සඛිලො සුඛසම්භාසො සම්මොදකො උත්තානමුඛො පුබ්බභාසී මධුරෙන සරෙන ධම්මං ඔසාරෙති, පරිමණ්ඩලෙහි පදබ්‍යඤ්ජනෙහි ධම්මකථං කථෙති. කායසමාචාරමනොසමාචාරා පන අවූපසන්තා හොන්ති, තස්ස තෙ අචින්තෙත්වා වචීසමාචාරවූපසමොයෙව අනුස්සරිතබ්බො. එකච්චස්ස මනොසමාචාරොව උපසන්තො හොති, උපසන්තභාවො චස්ස චෙතියවන්දනාදීසු සබ්බජනස්ස පාකටො හොති. යො හි අවූපසන්තචිත්තො හොති, සො චෙතියං වා බොධිං වා ථෙරෙ වා වන්දමානො න සක්කච්චං වන්දති, ධම්මස්සවනමණ්ඩලෙ වික්ඛිත්තචිත්තො වා පචලායන්තො වා නිසීදති. උපසන්තචිත්තො පන ඔකප්පෙත්වා සක්කච්චං වන්දති, ඔහිතසොතො අට්ඨිකත්වා කායෙන වා වාචාය වා චිත්තප්පසාදං ආවිකරොන්තො ධම්මං සුණාති. ඉති එකච්චස්ස මනොසමාචාරොව උපසන්තො හොති, කායවචීසමාචාරා අවූපසන්තා හොන්ති. තස්ස තෙ අචින්තෙත්වා මනොසමාචාරවූපසමොයෙව අනුස්සරිතබ්බො. එකච්චස්ස පන ඉමෙසු තීසු ධම්මෙසු එකොපි අවූපසන්තො හොති, තස්මිං පුග්ගලෙ "කිඤ්චාපි එස දානි මනුස්සලොකෙ චරති, අථ ඛො කතිපාහස්ස අච්චයෙන අට්ඨමහානිරය සොළසඋස්සදනිරයපරිපූරකො භවිස්සතී"ති කාරුඤ්ඤං උපට්ඨපෙතබ්බං. කාරුඤ්ඤම්පි හි පටිච්ච ආඝාතො වූපසම්මති. එකච්චස්ස තයොපිමෙ ධම්මා වූපසන්තා හොන්ති, තස්ස යං යං ඉච්ඡති තං තං

---

a අඞ්ගුත්තරනි. සත්තකනිපාත

අනුස්සරිතබ්බං. තාදිසෙ හි පුග්ගලෙ න දුක්කරා හොති මෙත්තාභාවනාති. ඉමස්ස චත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං "පඤ්චිමෙ ආවුසො ආඝාතපටිවිනයා යත්ථ භික්ඛුනො උප්පන්නො ආඝාතො සබ්බසො පටිවිනෙතබ්බො"ති ඉදං පඤ්චකනිපාතෙ ආඝාතපටිවිනයසුත්තං විත්ථාරෙතබ්බං. සචෙ පනස්ස එවම්පි වායමතො ආඝාතො උප්පජ්ජතියෙව අථානෙන එවං අත්තා ඔවදිතබ්බො:-

"අත්තනො විසයෙ දුක්ඛං කතං තෙ යදි වෙරිනා,
කිං තස්සා විසයෙ දුක්ඛං සචිත්තෙ කාතුමිච්ඡසි?

බහූපකාරං හිත්වාන ඤාතිවග්ගං රුදම්මුඛං
මහානත්ථකරං කොධං සපත්තං න ජහාසි කිං?

යානි රක්ඛසි සීලානි, තෙසං මූලනිකන්තනං
කොධං නාමූපලාලෙසි, කො තයා සදිසො ජළො?

කතං අනරියං කම්මං පරෙන ඉති කුජ්ඣසි,
කිං නු ත්වං තාදිසං යෙව සො සයං කාතුමිච්ඡසි?

රොසෙතුකාමො යදි තං අමනාපං පරො කරි,
දොසුප්පාදෙන තස්සෙව කිං පූරෙසි මනොරථං?

දුක්ඛං තස්ස ච නාම ත්වං කුද්ධො කාහසි වා න වා,
අත්තානං පනිදානෙව කොධදුක්ඛෙන බාධසි?

කොධන්ධා අහිතං මග්ගං ආරූළ්හා යදි වෙරිනො,
කස්මා තුවම්පි කුජ්ඣන්තො තෙසං යෙවානුසික්ඛසි?

යං දොසං තව නිස්සාය සත්තුනා අප්පියං කතං,
තමෙව දොසං ඡින්දස්සු කිමට්ඨානෙ විහඤ්ඤසි?

ඛණිකත්තා ච ධම්මානං යෙහි ඛන්ධෙහි තෙ කතං,
අමනාපා නිරුද්ධා තෙ, කස්ස දානීධ කුජ්ඣසි?

දුක්ඛං කරොති යො යස්ස, තං විනා කස්ස සො කරෙ,
සයම්පි දුක්ඛහෙතු ත්වමිති කිං තස්ස කුජ්ඣසී"ති?

සචෙ පනස්ස එවං අත්තානං ඔවදතොපි පටිඝං නෙව වූපසම්මති, අථානෙන අත්තනො ච පරස්ස ච කම්මස්සකතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. තත්ථ අත්තනො තාව එවං පච්චවෙක්ඛිතබ්බා:-"අම්භො ත්වං තස්ස කුද්ධො කිං කරිස්සසි? නනු තවෙවෙතං දොසනිදානං කම්මං අනත්ථාය සංවත්තිස්සති? කම්මස්සකො හි ත්වං කම්මදායාදො කම්මයොනි කම්මබන්ධු කම්මපටිසරණො, යං කම්මං කරිස්සසි තස්ස දායාදො භවිස්සසි, ඉදඤ්ච තෙ කම්මං නෙව සම්මාසම්බොධිං න පච්චෙකබොධිං න සාවකභූමිං න බ්‍රහ්මත්ත සක්කත්ත චක්කවත්ති පදෙසරජ්ජාදි සම්පත්තීනං අඤ්ඤතරං සම්පත්තිං සාධෙතුං සමත්ථං, අථ ඛො සාස

නතො චාවෙත්වා විනාසාදිභාවස්ස චෙව නෙරයිකාදිදුක්ඛවිසෙසා නඤ්ච තෙ සංවත්තනිකමිදං කම්මං, සො ත්වං ඉදං කරොන්තො උභොහි හත්ථෙහි වීතච්චිකෙ වා අඞ්ගාරෙ ගූථං වා ගහෙත්වා පරං පහරිතුකාමො පුරිසො විය අත්තානමෙව පඨමං ඩහසි චෙව දුග්ගන්ධඤ්ච කරොසී"ති. එවං අත්තනො කම්මස්සකතං පච්චවෙක්ඛිත්වා පරස්සපි එවං පච්චවෙක්ඛිතබ්බා:–"එසොපි තව කුජ්ඣිත්වා කිං කරිස්සති? නනු එතස්සෙවෙතං අනත්ථාය සංවත්තිස්සති? කම්මස්සකො හි අයමායස්මා කම්මදායාදො–පෙ–යං කම්මං කරිස්සති තස්ස දායාදො භවිස්සති, ඉදං චස්ස කම්මං නෙව සම්මාසම්බොධිං න පච්චෙකබොධිං න සාවකභූමිං න බ්‍රහ්මත්ත සක්කත්ත චක්කවත්ති පදෙසරජ්ජාදිසම්පත්තීනං අඤ්ඤතරසම්පත්තිං සාධෙතුං සමත්ථං, අථ ඛො සාසනතො චාවෙත්වා විනාසාදිභාවස්ස චෙව නෙරයිකාදිදුක්ඛ විසෙසානඤ්චස්ස සංවත්තනිකමිදං කම්මං, ස්වායං ඉදං කරොන්තො පටිවාතෙ ඨත්වා පරං රජෙන ඔකිරිතුකාමො පුරිසො විය අත්තාන මෙව ඔකිරතී"ති. වුත්තං හෙතං භගවතා:–

"යො අප්පදුට්ඨස්ස නරස්ස දුස්සති
සුද්ධස්ස පොසස්ස අනඞ්ගණස්ස,
තමෙව බාලං පච්චෙති පාපං
සුඛුමො රජො පටිවාතංව ඛිත්තො[a]"ති.

සචෙ පනස්ස එවං කම්මස්සකතම්පි පච්චවෙක්ඛතො නෙව වූප සම්මති, අථානෙන සත්ථු පුබ්බචරියගුණා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා.[1] තත්‍රායං පච්චවෙක්ඛණානයො:–"අම්භො පබ්බජිත! නනු තෙ සත්ථා පුබ්බෙව සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධො බොධිසත්තොපි සමානො චත්තාරි අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යානි කප්පසතසහස්සඤ්ච පාරමියො පූරයමානො තත්ථ තත්ථ වධකෙසුපි පච්චත්ථිකෙසු චිත්තං නප්පදූසෙසි. සෙය්‍යථිදං? සීලව ජාතකෙ තාව අත්තනො දෙවියා පදුට්ඨෙන පාපඅමච්චෙන ආනීතස්ස පටිරඤ්ඤො තියොජනසතං රජ්ජං ගණ්හන්තස්ස නිසෙධනත්ථාය වුට්ඨිතානං අමච්චානං ආවුධම්පි ඡුපිතුං නාදාසි. පුන සද්ධිං අමච්ච සහස්සෙන ආමකසුසානෙ ගලප්පමාණං භූමිං ඛණිත්වා නිඛඤ්ඤ මානො චිත්තප්පදොසමත්තම්පි අකත්වා කුණපඛාදනත්ථං ආගතානං සිගාලානං පංසුවියූහණං නිස්සාය පුරිසකාරං කත්වා පටිලද්ධජීවිතො යක්ඛානුභාවෙන අත්තනො සිරිගබ්භං ඔරුය්හ සිරිසයනෙ සයිතං පච්චත්ථිකං දිස්වා කොපං අකත්වාව අඤ්ඤමඤ්ඤං සපථං කත්වා තං මිත්තට්ඨානෙ ඨපෙත්වා ආහ:–

ආසිංසෙථෙව පුරිසො, න නිබ්බින්දෙය්‍ය පණ්ඩිතො,
පස්සාමි වොහං අත්තානං යථා ඉච්ඡිං තථා අහු[b]"න්ති.

a. සංයුත්තනි.
b. ජාතකපාළි. සීලවජාතක.

1. ම. අනුස්සරිතබ්බා.

ඛන්තිවාදිජාතකෙ දුම්මෙධෙන කාසිරඤ්ඤා "කිං වාදී ත්වං සමණා"ති පුට්ඨො "ඛන්තිවාදී නාමාහ"න්ති වුත්තෙ සහකණ්ටකාහි කසාහි තාළෙත්වා හත්ථපාදෙසු ඡිජ්ජමානෙසු කොපමත්තම්පි න අකාසි. අනච්ඡරියඤ්චෙතං, යං මහල්ලකො පබ්බජ්ජූපගතො එවං කරෙය්‍ය, චූළධම්මපාලජාතකෙ පන උත්තානසෙය්‍යකොපි සමානො:-

"චන්දනරසානුලිත්තා බාහා ඡිජ්ජන්ති ධම්මපාලස්ස,
දායාදස්ස පථව්‍යා පාණා මෙ දෙව රුජ්ඣන්ති[a]"ති.

එවං විප්පලපමානාය මාතුයා පිතරා මහාපතාපෙන නාම රඤ්ඤා වංසකළීරෙසු විය චතූසු හත්ථපාදෙසු ඡෙදාපිතෙසු, තාවතාපිච තුට්ඨිං අනාපජ්ජිත්වා "සීසමස්ස ඡින්දථා"ති ආණත්තෙන, "අයං දානි තෙ චිත්ත සන්නිග්ගණ්හණකාලො,[1] ඉදානි අම්භො ධම්මපාල සීසච්ඡෙදං ආණාපකෙ පිතරි, සීසච්ඡෙදකෙ පුරිසෙ, පරිදෙවමානාය මාතරි, අත්තනි චාති ඉමෙසු චතූසු සමචිත්තො හොහී"ති දළ්හසමාදානං අධිට්ඨාය පදුට්ඨාකාරමත්තම්පි න අකාසි. ඉදඤ්චාපි අනච්ඡරියමෙව යං මනුස්සභූතො එවමකාසි, තිරච්ඡානභූතොපි පන ඡද්දන්තො නාම වාරණො හුත්වා විසපීතෙන සල්ලෙන නාභියං විද්ධොපි තාව අනත්ථකාරිම්හි ලුද්දකෙ චිත්තං නප්පදූසෙසි. යථාහ:-

"සමප්පිතො පුථුසල්ලෙන නාගො
අදුට්ඨචිත්තො ලුද්දකං අජ්ඣභාසි:
කිමත්ථියං කිස්ස වා සම්ම හෙතු
මමං වධී කස්ස වායං පයොගො"ති

එවං වත්වා ච කාසිරඤ්ඤො මහෙසියා "තව දන්තානමත්ථාය පෙසිතොම්හි භදන්තෙ"ති වුත්තෙ තස්ස මනොරථං පූරෙන්තො ඡබ්බණ්ණරංසිනිච්ඡරණසමුජ්ජලිතචාරුසොභෙ අත්තනො දන්තෙ ඡෙත්වා අදාසි. මහාකපි හුත්වා අත්තනා යෙව පබ්බතපපාතතො උද්ධටෙන පුරිසෙන:-

"භක්ඛො අයං මනුස්සානං යථෙවඤ්ඤෙ වනෙ මිගා,
යන්නූනිමං වධිත්වාන ඡාතො ඛාදෙය්‍ය වානරං.

අසිතොව ගමිස්සාමි මංසමාදාය සම්බලං,
කන්තාරං නිත්ථරිස්සාමි, පාථෙය්‍යං මෙ භවිස්සති[b]"ති.

එවං චින්තෙත්වා සිලං උක්ඛිපිත්වා මත්ථකෙ සම්පදාළිතෙ අස්සුපුණ්ණෙහි නෙත්තෙහි තං පුරිසං උදික්ඛමානො:-

"මාය්‍යොසි මෙ භද්දන්ත ත්වං තුවං නාමෙදිසං කරි,
ත්වං ඛොසි නාම දීඝාවු අඤ්ඤෙ වාරෙතුමරහසී"ති.

---

a. ජාතකපාළි. චූළධම්මපාලජාතක, b. ජාතකපාළි. මහාකපිජාතක.

1. ම. චිත්තපරිග්ගණ්හනකාලො.

වත්වා තස්මිං පුරිසෙ චිත්තං අප්පදූසෙත්වා අත්තනො ච දුක්ඛං අචින්තෙත්වා තමෙව පුරිසං ඛෙමන්තභූමිං සම්පාපෙසි. භූරිදත්තො නාම නාගරාජා හුත්වා උපොසථඞ්ගානි අධිට්ඨාය වම්මිකමුද්ධනි සයමානො කප්පුට්ඨානග්ගිසදිසෙන ඔසධෙන සකලසරීරෙ සිච්චමානොපි, පෙළාය පක්ඛිපිත්වා සකලජම්බුදීපෙ කීළාපියමානොපි තස්මිං බ්‍රාහ්මණෙ මනොපදොසමත්තම්පි න අකාසි. යථාහ:–

"පෙළාය පක්ඛිපන්තෙපි මද්දන්තෙපි ච පාණිනා
ආලම්බණෙ[1] න කුප්පාමි සීලඛණ්ඩභයා මමා"[a]ති.

චම්පෙය්‍යොපි නාගරාජා හුත්වා අහිතුණ්ඩිකෙන විහෙඨියමානො මනොපදොසමත්තම්පි න උප්පාදෙසි. යථාහ:–

"තදාපි මං ධම්මචාරිං උපවුත්ථ උපොසථං
අහිතුණ්ඩිකො ගහෙත්වාන රාජද්වාරම්හි කීළති.

යං සො වණ්ණං චින්තයති නීලං පීතංව ලොහිතං,
තස්ස චිත්තානුවත්තන්තො හොමි චින්තිතසන්නිභො.

ථලං කරෙය්‍යං උදකං, උදකම්පි ථලං කරෙ,
යදිහං තස්ස කුප්පෙය්‍යං, ඛණෙන ඡාරිකං කරෙ.

යදි චිත්තවසී හෙස්සං, පරිහායිස්සාමි සීලතො,
සීලෙන පරිහීනස්ස උත්තමත්ථො න සිජ්ඣතී"[b]ති.

සඞ්ඛපාලනාගරාජා හුත්වාපි තිඛිණාහි සත්තීහි අට්ඨසු ඨානෙසු ඔවිජ්ඣිත්වා පහාරමුඛෙහි සකණ්ටකලතායො පවෙසෙත්වා නාසාය දළ්හං රජ්ජුං පක්ඛිපිත්වා සොළසහි භොජපුත්තෙහි කාජෙනාදාය ව්‍යූහමානො ධරණීතලෙ නිඝංසියමානසරීරො මහන්තං දුක්ඛං පච්චනුභොන්තො කුජ්ඣිත්වා ඔලොකිතමත්තෙනෙව සබ්බෙ භොජපුත්තෙ භස්මං කාතුං සමත්ථොපි සමානො චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා පදුට්ඨාකාරමත්තම්පි න අකාසි. යථාහ:–

"චාතුද්දසිං පඤ්චදසිඤ්චාළාර උපොසථං නිච්චමුපාවසාමි,
අථාගමුං සොළස භොජපුත්තා රජ්ජුං ගහෙත්වාන දළ්හඤ්ච පාසං.
භෙත්වාන නාසං අතිකස්ස[2] රජ්ජුං නයිංසු මං සම්පරිගය්හ[3] ලුද්දා,
එතාදිසං දුක්ඛමහං තිතික්ඛිං උපොසථං අප්පටිකොපයන්තො"[b]ති.

න කෙවලඤ්ච එතානෙව අඤ්ඤානිපි මාතුපොසකජාතකාදීසු අනෙකානි අච්ඡරියානි අකාසි. තස්ස තෙ ඉදානි සබ්බඤ්ඤුතං පත්තං, සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනචි අප්පටිසමඨන්තිගුණං තං භගවන්තං සත්ථාරං අපදිසතො පටිඝචිත්තං නාම උප්පාදෙතුං අතිවිය අයුත්තමප්පතිරූපන්ති. සචෙ පනස්ස එවං සතුපි පුබ්බචරියගුණං

a. ජාතකපාළි. භූරිදත්ත. b. ජාතකපාළි. සඞ්ඛපාල.
1. ම. අලම්පායනෙ. 2. අතිකඩ්ඪ. (සාඵචි)
3. සම්පරිගය්හ. ජාතකට්ඨකථා. F. E. Vol. V. P. 173.

පච්චවෙක්ඛතොපි දීඝරත්තං කිලෙසානං දාසව්‍යං උපගතස්ස නෙව නං පටිඝං වූපසම්මති. අථානෙන අනමතග්ගියානි පච්චවෙක්ඛිතබ්බානි. තත්‍රහි වුත්තං:-"න සො භික්ඛවෙ සත්තො සුලභරූපො යො න මාතාභූතපුබ්බො, යො න පිතා භූතපුබ්බො, යො න භාතා, යො න භගිනී, යො න පුත්තො, යො න ධීතා භූතපුබ්බා"ති. තස්මා තස්මිං පුග්ගලෙ එවං චිත්තං උප්පාදෙතබ්බං:-"අයං කිර මෙ අතීතෙ මාතා හුත්වා දසමාසෙ කුච්ඡිනා පරිහරිත්වා මුත්ත කරීස ඛෙළ සිඞ්ඝාණිකාදීනි හරිචන්දනං විය අජිගුච්ඡමානා අපනෙත්වා උරෙ නච්චාපෙන්තී[1] අඞ්කෙන පරිහරයමානා පොසෙසි; පිතා හුත්වා අජපථ සඞ්කුපථාදීනි ගන්ත්වා වණිජ්ජං පයොජයමානො මය්හං අත්ථාය ජීවිතම්පි පරිච්චජිත්වා උභතො බ්‍යූළ්හ සඞ්ගාමෙ පවිසිත්වා නාවාය මහාසමුද්දං පක්ඛන්දිත්වා අඤ්ඤානි ච දුක්කරසතානි කත්වා පුත්තකං පොසෙස්සාමීති තෙහි තෙහි උපායෙහි ධනං සංහරිත්වා මං පොසෙසි. භාතා-භගිනී-පුත්තො-ධීතා ච හුත්වා ඉදඤ්චිදඤ්ච උපකාරං අකාසීති, තත්‍ර මෙ නප්පතිරූපං මනං පදුස්සෙතු"න්ති. සචෙ පන එවම්පි චිත්තං නිබ්බාපෙතුං න සක්කොති යෙව, අථානෙන එවං මෙත්තානිසංසා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා:-"හම්භො පබ්බජිත! නනු වුත්තං භගවතා: "මෙත්තාය භික්ඛවෙ චෙතොවිමුත්තියා ආසෙවිතාය භාවිතාය බහුලීකතාය යානීකතාය වත්ථුකතාය අනුට්ඨිතාය පරිචිතාය සුසමාරද්ධාය එකාදසානිසංසා පාටිකඞ්ඛා. කතමෙ එකාදස? සුඛං සුපති සුඛං පටිබුජ්ඣති, න පාපකං සුපිනං පස්සති, මනුස්සානං පියො හොති, අමනුස්සානං පියො හොති, දෙවතා රක්ඛන්ති, නාස්ස අග්ගි වා විසං වා සත්ථං වා කමති, තුවටං චිත්තං සමාධියති, මුඛවණ්ණො විප්පසීදති, අසම්මූළ්හො කාලං කරොති, උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො බ්‍රහ්මලොකූපගො හොතී[a]"ති. සචෙ ත්වං ඉදං චිත්තං න නිබ්බාපෙස්සසි, ඉමෙහි ආනිසංසෙහි පරිබාහිරො භවිස්සසී"ති. එවම්පි නිබ්බාපෙතුං අසක්කොන්තෙන පන ධාතුවිනිබ්භොගො කාතබ්බො. කථං? "හම්භො පබ්බජිත! ත්වං එතස්ස කුජ්ඣමානො කස්ස කුජ්ඣසි, කිං කෙසානං කුජ්ඣසි, උදාහු ලොමානං, නඛානං-පෙ-මුත්තස්ස කුජ්ඣසි? අථ වා පන කෙසාදීසු පථවීධාතුයා කුජ්ඣසි, ආපොධාතුයා, තෙජොධාතුයා, වායොධාතුයා කුජ්ඣසි, යෙ වා පඤ්චක්ඛන්ධෙ ද්වාදසායතනානි අට්ඨාරස ධාතුයො උපාදාය අයමායස්මා ඉත්ථන්නාමොති වුච්චති, තෙසු කිං රූපක්ඛන්ධස්ස කුජ්ඣසි, උදාහු වෙදනා-සඤ්ඤා-සඞ්ඛාර-විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස කුජ්ඣසි? කිං වා චක්ඛායතනස්ස කුජ්ඣසි, කිං රූපායතනස්ස-පෙ-කිං මනායතනස්ස කුජ්ඣසි, කිං ධම්මායතනස්ස කුජ්ඣසි, කිං වා චක්ඛුධාතුයා කුජ්ඣසි, කිං රූපධාතුයා, කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා,-පෙ-කිං මනොධාතුයා, කිං ධම්මධාතුයා, කිං මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා"ති. එවං හි ධාතුවිනිබ්භොගං කරොතො

1. නච්චාදෙන්තා   a. අඞ්ගුත්තරනි. මෙත්තසුත්ත.

ආරග්ගෙ සාසපස්ස විය ආකාසෙ චිත්තකම්මස්ස විය ච කොධස්ස පතිට්ඨානට්ඨානං න හොති. ධාතුවිනිබ්භොගං පන කාතුං අසක්කොන්තෙන දානසංවිභාගො කාතබ්බො, අත්තනො සන්තකං පරස්ස දාතබ්බං, පරස්ස සන්තකං අත්තනා ගහෙතබ්බං. සචෙ පන පරො භින්නාජීවො හොති අපරිභොගාරහපරික්ඛාරො, අත්තනා සන්තකමෙව දාතබ්බං. තස්සෙවං කරොතො එකන්තෙනෙව තස්මිං පුග්ගලෙ ආඝාතො වූපසම්මති, ඉතරස්ස ච අතීතජාතිතො පට්ඨාය අනුබද්ධොපි කොධො තං ඛණඤ්ඤෙව වූපසම්මති, චිත්තලපබ්බත විහාරෙ තික්ඛත්තුං උට්ඨාපිතසෙනාසනෙන පිණ්ඩපාතිකත්ථෙරෙන අයං භන්තෙ අට්ඨකහාපණග්ඝනකො පත්තො මම මාතරා උපාසිකාය දින්නො ධම්මියො ලාභො මහාඋපාසිකාය පුඤ්ඤලාභං කරොථාති වත්වා දින්නං පත්තං ලද්ධ මහාථෙරස්ස විය. එවං මහානුභාවං එතං දානං නාම.

වුත්තම්පි චෙතං:–

"අදන්තදමනං දානං දානං සබ්බත්ථසාධකං,
දානෙන පියවාචාය උන්නමන්ති නමන්ති චා"ති.

තස්සෙවං වෙරිපුග්ගලෙ වූපසන්තපටිඝස්ස යථා පියාතිප්පියසහායමජ්ඣත්තෙසු එවං තස්මිම්පි මෙත්තාවසෙන චිත්තං පවත්තති. අථානෙන පුනප්පුන මෙත්තායන්තෙන අත්තනි පියපුග්ගලෙ මජ්ඣත්තෙ වෙරිපුග්ගලෙති චතූසු ජනෙසු සමචිත්තතං සම්පාදෙන්තෙන සීමාසම්භෙදො කාතබ්බො. තස්සිදං ලක්ඛණං:–සචෙ ඉමස්මිං පුග්ගලෙ පිය මජ්ඣත්ත වෙරීහි සද්ධිං අත්තචතුත්ථෙ එකස්මිං පදෙසෙ නිසින්නෙ චොරා ආගන්ත්වා "භන්තෙ එකං භික්ඛුං අම්හාකං දෙථා"ති වත්වා "කිං කාරණා"ති වුත්තෙ "මාරෙත්වා ගලලොහිතං ගහෙත්වා බලිකරණත්ථායා"ති වදෙය්‍යුං, තත්‍ර චෙසො භික්ඛු "අසුකං වා අසුකං වා ගණ්හන්තූ"ති චින්තෙය්‍ය, අකතොව හොති සීමාසම්භෙදො. සචෙපි "මං ගණ්හන්තු, මා ඉමෙ තයො"ති චින්තෙය්‍ය අකතොව හොති සීමාසම්භෙදො. කස්මා? යස්ස යස්ස හි ගහණං ඉච්ඡති තස්ස තස්ස අහිතෙසී හොති, ඉතරෙසං යෙව හිතෙසී හොති. යදා පන චතුන්නං ජනානමන්තරෙ එකම්පි චොරානං දාතබ්බං න පස්සති, අත්තනි ච තෙසු ච තීසු සමමෙව චිත්තං පවත්තෙති, කතොව හොති සීමාසම්භෙදොති.

තෙනාහු පොරාණා:–

"අත්තනි හිතමජ්ඣත්තෙ අහිතෙ ච චතුබ්බිධෙ
යදා පස්සති නානත්තං හිතචිත්තොව පාණිනං.

න නිකාම්ලාභී මෙත්තාය කුසලීති පවුච්චති,
යදා චතස්සො සීමායො සම්භින්නා හොන්ති භික්ඛුනො.

සමං ඵරති මෙත්තාය සබ්බං ලොකං සදෙවකං,
මහාවිසෙසො පුරිමෙන යස්ස සීමා න ඤායතී"ති.

එවං සීමාසම්භෙදසමකාලමෙව ච ඉමිනා භික්ඛුනා නිමිත්තඤ්ච උපචාරඤ්ච ලද්ධං හොති. සීමාසම්භෙදෙ පන කතෙ තමෙව නිමිත්තං ආසෙවන්තො භාවෙන්තො බහුලීකරොන්තො අප්පකසිරෙනෙව පඨවීකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව අප්පනං පාපුණාති. එත්තාවතානෙන අධිගතං හොති පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං පඨමජ්ඣානං මෙත්තාසහගතං, අධිගතෙ ච තස්මිං තදෙව නිමිත්තං ආසෙවන්තො භාවෙන්තො බහුලීකරොන්තො අනුපුබ්බෙන චතුක්කනයෙ දුතියතතියජ්ඣානානි පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි ච පාපුණාති. සො පඨමජ්ඣානාදීනං අඤ්ඤතරවසෙන මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අබ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති. පඨමජ්ඣානාදිවසෙන අප්පනාප්පත්තචිත්තස්සෙව හි අයං විකුබ්බනා සම්පජ්ජති. එත්ථ ච **මෙත්තාසහගතෙනා**ති මෙත්තාය සමන්නාගතෙන; **චෙතසා**ති චිත්තෙන; **එකං දිස**න්ති (එකං) එකිස්සා දිසාය පඨමපරිග්ගහිතං සත්තං උපාදාය එකදිසාපරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන වුත්තං. **ඵරිත්වා**ති ඵුසිත්වා ආරම්මණං කත්වා; **විහරතී**ති බ්‍රහ්මවිහාරාධිට්ඨිතං ඉරියාපථවිහාරං පවත්තෙති. **තථා දුතිය**න්ති යථා පුරත්ථිමාදීසු දිසාසු යං කිඤ්චි එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථෙව තදනන්තරං දුතියං තතියං චතුත්ථඤ්චාති අත්ථො. ඉති **උද්ධ**න්ති එතෙනෙව නයෙන උපරිමං දිසන්ති වුත්තං හොති, **අධො තිරිය**න්ති අධොදිසම්පි, තිරියං දිසම්පි. එවමෙවං තත්ථ ච අධොති හෙට්ඨා, තිරියන්ති අනුදිසා, එවං සබ්බදිසාසු අස්සමණ්ඩලෙ අස්සමිව මෙත්තාසහගතං චිත්තං සාරෙතිපි පච්චාසාරෙතිපීති එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්වා ඔධිසො මෙත්තාඵරණං දස්සිතං. **සබ්බධී**ති ආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං:-තත්ථ **සබ්බධී**ති සබ්බත්ථ, **සබ්බත්තතායා**ති සබ්බෙසු හීනමජ්ඣිමුක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තාදිප්පභෙදෙසු අත්තතාය, අයං පරසත්තොති විභාගං අකත්වා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති. අථවා, **සබ්බත්තතායා**ති සබ්බෙන චිත්තභාගෙන,[1] ඊසකම්පි බහි අවික්ඛිපමානොති වුත්තං හොති. **සබ්බාවන්ත**න්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. **ලොක**න්ති සත්තලොකං, **විපුලෙනා**ති එවමාදිපරියායදස්සනතො පනෙත්ථ පුන මෙත්තාසහගතෙනාති වුත්තං, යස්මා වා එත්ථ ඔධිසො ඵරණෙ විය පුන තථා සද්දො ඉති සද්දො වා න වුත්තො, තස්මා පුන මෙත්තාසහගතෙන

1. චිත්තභාවෙන-(සම්මොහ)

චෙතසාති වුත්තං, නිගමවසෙන වා එතං වුත්තං. **විපුලෙනාති** එත්ථ ච ඵරණවසෙන විපුලතා දට්ඨබ්බා. භූමිවසෙන පන එතං මහග්ගතං පගුණවසෙන ච අප්පමාණසත්තාරම්මණවසෙන ච අප්පමාණං, ව්‍යාපාද පච්චත්ථිකප්පහානෙන අවෙරං, දොමනස්සප්පහානතො අබ්‍යාපජ්ජං, නිද්දුක්ඛන්ති වුත්තං හොති. අයං මෙත්තා සහගතෙන චෙතසාති ආදිනා නයෙන වුත්තාය විකුබ්බනාය අත්ථො. යථා චායං අප්පනාප්පත්තචිත්තස්සෙව විකුබ්බනා සම්පජ්ජති, තථා යම්පි පටිසම්භිදායං "පඤ්චහාකාරෙහි අනොධිසො ඵරණා මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති, සත්තහාකාරෙහි ඔධිසො ඵරණා මෙත්තා චෙතොවිමුත්ති, දසහාකාරෙහි දිසාඵරණා මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති"ති වුත්තං, තම්පි අප්පනාප්පත්තචිත්තස්සෙව සම්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ ච සබ්බෙ සත්තා අවෙරා අබ්‍යාපජ්ජා අනීඝා සුඛී අත්තානං පරිහරන්තු, සබ්බෙ පාණා-පෙ-සබ්බෙ භූතා-සබ්බෙ පුග්ගලා-සබ්බෙ අත්තභාවපරියාපන්නා අවෙරා-පෙ-පරිහරන්තූ"ති ඉමෙහි පඤ්චහාකාරෙහි අනොධිසො ඵරණා මෙත්තා චෙතොවිමුත්ති වෙදිතබ්බා. "සබ්බා ඉත්ථියො අවෙරා-පෙ-අත්තානං පරිහරන්තු, සබ්බෙ පුරිසා-සබ්බෙ අරියා සබ්බෙ අනරියා-සබ්බෙ දෙවා-සබ්බෙ මනුස්සා සබ්බෙ විනිපාතිකා අවෙරා-පෙ-පරිහරන්තූ"ති. ඉමෙහි සත්තහාකාරෙහි ඔධිසො ඵරණා මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති වෙදිතබ්බා. "සබ්බෙ පුරත්ථිමාය දිසාය සත්තා අවෙරා-පෙ-අත්තානං පරිහරන්තු, සබ්බෙ පච්ඡිමාය දිසාය-සබ්බෙ උත්තරාය දිසාය-සබ්බෙ දක්ඛිණාය දිසාය-සබ්බෙ පුරත්ථිමාය අනුදිසාය-සබ්බෙ පච්ඡිමාය අනුදිසාය-සබ්බෙ උත්තරාය අනුදිසාය-සබ්බෙ දක්ඛිණාය අනුදිසාය-සබ්බෙ හෙට්ඨිමාය දිසාය-සබ්බෙ උපරිමාය දිසාය සත්තා අවෙරා-පෙ-පරිහරන්තු, සබ්බෙ පුරත්ථිමාය දිසාය පාණා-පෙ-භූතා-පුග්ගලා-අත්තභාවපරියාපන්නා අවෙරා-පෙ-පරිහරන්තු, සබ්බා පුරත්ථිමාය දිසාය ඉත්ථියො-සබ්බෙ පුරිසා-අරියා අනරියා-දෙවා-මනුස්සා-විනිපාතිකා අවෙරා-පෙ-පරිහරන්තු, සබ්බා පච්ඡිමාය දිසාය-උත්තරාය-දක්ඛිණාය-පුරත්ථිමාය අනුදිසාය-පච්ඡිමාය-උත්තරාය-දක්ඛිණාය අනුදිසාය-හෙට්ඨිමාය දිසාය-උපරිමාය දිසාය ඉත්ථියො-පෙ-විනිපාතිකා අවෙරා අබ්‍යාපජ්ජා අනීඝා සුඛී අත්තානං පරිහරන්තූ"ති ඉමෙහි දසහාකාරෙහි දිසාඵරණා මෙත්තා චෙතොවිමුත්ති වෙදිතබ්බා. තත්ථ **සබ්බෙති** අනවසෙසපරියාදානමෙතං, **සත්තාති** රූපාදීසු ඛන්ධෙසු ඡන්දරාගෙන සත්තා විසත්තාති සත්තා, වුත්තං හෙතං භගවතා:-"රූපෙ ඛො රාධ යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර සත්තො තත්‍ර විසත්තො තස්මා සත්තොa"ති වුච්චති. වෙදනාය-සඤ්ඤාය-සඞ්ඛාරෙසු-විඤ්ඤාණෙ යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර සත්තො තත්‍ර විසත්තො තස්මා සත්තොති වුච්චතීa"ති. රූළ්හීසද්දෙන පන වීතරාගෙසුපි අයං වොහාරො වත්තතියෙව, විලීවමයෙපි වීජනිවිසෙසෙ

---

a. සං. නි. රාධසුත්ත.

තාලවණ්ටවොහාරො විය. අක්ඛරචින්තකා පන අත්ථං අවිචාරෙත්වා නාමමත්තමෙතන්ති ඉච්ඡන්ති, යෙපි අත්ථං විචාරෙන්ති, තෙ සත්තයොගෙන සත්තාති ඉච්ඡන්ති. පාණනතාය පාණා, අස්සාසපස්සාසායත්තවුත්තිතායාති අත්ථො. භූතත්තා භූතා, අභිනිබ්බත්තත්තාති අත්ථො. පුන්ති වුච්චති නිරයො, තස්මිං ගලන්තීති පුග්ගලා, ගච්ඡන්තීති අත්ථො. අත්තභාවො වුච්චති සරීරං ඛන්ධපඤ්චකමෙව වා, තං උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තසම්භවතො තස්මිං අත්තභාවෙ පරියාපන්නාති අත්තභාවපරියාපන්නා. **පරියාපන්නා**ති පරිච්ඡින්නා, අන්තොගධාති අත්ථො. යථා ච සත්තාති වචනං, එවං සෙසානිපි රූළ්හිවසෙන ආරොපෙත්වා සබ්බානෙවෙතානි සබ්බසත්තවෙවචනානීති වෙදිතබ්බානි. කාමඤ්ච අඤ්ඤානිපි "සබ්බෙ ජන්තූ සබ්බෙ ජීවා"ති ආදීනි සබ්බසත්තවෙවචනානි අත්ථි, පාකටවසෙන පන ඉමානෙව පඤ්ච ගහෙත්වා පඤ්චහාකාරෙහි අනොධිසො ඵරණා මෙත්තා චෙතොවිමුත්තීති වුත්තං. යෙ පන සත්තා පාණාතිආදීනං න කෙවලං වචනමත්තතොව අථ ඛො අත්ථතොපි නානත්තමෙව ඉච්ඡෙය්‍යුං, තෙසං අනොධිසො ඵරණා විරුජ්ඣති. තස්මා තථා අත්ථං අගහෙත්වා ඉමෙසු පඤ්චසු ආකාරෙසු අඤ්ඤතරවසෙන අනොධිසො මෙත්තා ඵරිතබ්බා. එත්ථ ච "සබ්බෙ සත්තා අවෙරා හොන්තූ"ති අයමෙකා අප්පනා, "අබ්‍යාපජ්ජා හොන්තූ"ති අයමෙකා අප්පනා. **අබ්‍යාපජ්ජා**[1]ති ව්‍යාබාධරහිතා. "අනීඝා හොන්තූ"ති අයමෙකා අප්පනා, **අනීඝා**ති නිද්දුක්ඛා. "සුඛී අත්තානං පරිහරන්තූ"ති අයමෙකා අප්පනා. තස්මා ඉමෙසුපි පදෙසු යං යං පාකටං හොති තස්ස තස්ස වසෙන මෙත්තා ඵරිතබ්බා. ඉති පඤ්චසු ආකාරෙසු චතුන්නං අප්පනානං වසෙන අනොධිසො ඵරණෙ වීසති අප්පනා හොන්ති ඔධිසො ඵරණෙ පන සත්තසු ආකාරෙසු චතුන්නං වසෙන අට්ඨවීසති. එත්ථ ච "ඉත්ථියො පුරිසා"ති ලිඞ්ගවසෙන වුත්තං; අරියා අනරියාති අරියපුථුජ්ජනවසෙන, 'දෙවා මනුස්සා විනිපාතිකා'ති උපපත්තිවසෙන. දිසාඵරණෙ පන 'සබ්බෙ පුරත්ථිමාය දිසාය සත්තා'ති ආදිනා නයෙන එකමෙකිස්සා දිසාය වීසති වීසති කත්වා වෙසතානි; 'සබ්බා පුරත්ථිමාය දිසාය ඉත්ථියො'ති ආදිනා නයෙන එකමෙකිස්සා දිසාය අට්ඨවීසති අට්ඨවීසති කත්වා .අසීති වෙ සතානීති චත්තාරිසතානි අසීති ච අප්පනා, ඉති සබ්බානිපි පටිසම්භිදායං වුත්තානි අට්ඨවීසාධිකානි පඤ්ච අප්පනාසතානීති. ඉති එතාසු අප්පනාසු යස්ස කස්සචි වසෙන මෙත්තං චෙතොවිමුත්තිං භාවෙත්වා අයං යොගාවචරො 'සුඛං සුපතී'ති ආදිනා නයෙන වුත්තෙ එකාදසානිසංසෙ පටිලභති. තත්ථ **සුඛං සුපතී**ති යථා සෙසජනා සම්පරිවත්තමානා කාකච්ඡමානා දුක්ඛං සුපන්ති, එවං අසුපිත්වා සුඛං සුපති. නිද්දං ඔක්කන්තොපි සමාපත්තිං සමාපන්නො විය හොති. **සුඛං පටිබුජ්ඣතී**ති යථා අඤ්ඤෙ නිත්ථුනන්තා විජම්භන්තා සම්පරිවත්තන්තා දුක්ඛං පටිබුජ්ඣන්ති, එවං අපටි

[1]. අබ්‍යාපජ්ඣා (කත්ථචි)

බුජඣිත්වා විකසමානමිව පදුමං සුඛං නිබබිකාරං පටිබුජඣති **න පාපකං සුපිනං පසසතී**ති සුපිනං පසසනෙතාපි භද්‍රකමෙව සුපිනං පසසති, චෙතියං වනදනෙතා විය පූජං කරොනෙතා විය ධමමං සුණනෙතා විය ච හොති. යථා පනඤඤෙ අතතානං චොරෙහි සමපරිවාරිතං විය වාළෙහි උපදදුතං විය පපාතෙ පතනතං විය ච පසසනති, න එවං පාපකං සුපිනං පසසති. **මනුසසානං පියො හොතී**ති උරෙ ආමුතතමුතතාහාරො විය සීසෙ පිළනධමාලා විය ච මනුසසානං පියො හොති මනාපො. **අමනුසසානං පියො හොතී**ති යථෙව ච මනුසසානං, එවං අමනුසසානමපි පියො හොති විසාඛතෙථරො විය. සො කිර පාටලිපුතෙත කුටුමබියො අහොසි. සො තතෙථව වසමානො අසෙසාසි:–"තමබපණණිදීපො කිර චෙතියමාලාලඞකතො කාසාවපජෙජාතො ඉචඡිතිචඡිතටඨානෙ යෙවෙතථ සකකා නිසීදිතුං වා නිපජජිතුං වා උතුසපපායං සෙනාසනසපපායං පුගගලසපපායං ධමමසවණසපපායනති සබබමෙතථ සුලභ"නති. සො අතතනො භොගකඛනධං පුතතදාරසස නීයාදෙත්වා දුසනෙත බදෙධන එකකහාපණෙනෙව ඝරා නිකඛමිත්වා සමුදදතීරෙ නාවං උදිකඛමානො එකමාසං වසි. සො වොහාරකුසලතාය ඉමසමිං ඨානෙ භණඩං කිණිත්වා අමුකසමිං විකකිණනෙතා ධමමිකාය වණිජජාය තෙනෙවනතරමාසෙන සහසසං අභිසංහරි. අනුපුබෙබන මහාවිහාරං ආගනත්වා පබබජජං යාචි, සො පබබාජනතථාය සීමං නීතො තං සහසසතථවිකං ඔවටටිකනතරෙන භූමියං පාතෙසි, 'කිමෙත'නති ච වුතෙත 'කහාපණසහසසං භනෙත'ති වත්වා "උපාසක පබබජිතකාලතො පටඨාය න සකකා විචාරෙතුං, ඉදානෙව නං විචාරෙහී"ති වුතෙතා 'විසාඛසස පබබජජටඨානං ආගතා මා රිතතහතථා ගමිංසූ'ති මුඤචිත්වා සීමාමාලකෙ විපපකිරිත්වා පබබජිත්වා උපසමපනෙනා. සො පඤචවසෙසා හුත්වා ද්වෙ මාතිකා පගුණං කත්වා පවාරෙත්වා අතතනො සපපායං කමමටඨානං ගහෙත්වා එකෙකසමිං විහාරෙ චතතාරො මාසෙ කත්වා සමවතතවාසං වසමානො චරි. එවං චරමානො ච:–

"වනනතරෙ ඨිතො ථෙරො විසාඛො ගජජමානකො
අතතනො ගුණමෙසනෙතා ඉමමතථං අභාසථ:

යාවතා උපසමපනෙනා, යාවතා ඉධ මාගතො
එතථනතරෙ ඛලිතං නතථි, අහො ලාභා තෙ මාරිසා"ති.

සො චිතතලපබබතවිහාරං ගචඡනෙතා ද්වෙධාපථං පත්වා "අයං නු ඛො මගෙගා උදාහු අය"නති චිනතයනෙතා අටඨාසි; අථසස පබබතෙ අධිවතථා දෙවතා හතථං පසාරෙත්වා 'එස මගෙගා'ති දසෙසසි. සො චිතතලපබබත විහාරං ගනත්වා තතථ චතතාරො මාසෙ වසිත්වා 'පචචූසෙ ගමිසසාමී'ති චිනෙතත්වා නිපජජි. චඞකමසීසෙ මණිලරුකෙඛ අධිවතථා දෙවතා සොපානඵලකෙ නිසීදිත්වා පරොදි.

ථෙරො 'කො එසො'ති ආහ: 'අහං භන්තෙ මණිලියා'ති. 'කිස්ස රොදසී'ති? 'තුම්හාකං ගමනං පටිච්චා'ති. මයි ඉධ වසන්තෙ 'තුය්හං කො ගුණො'ති? තුම්හෙසු භන්තෙ ඉධ වසන්තෙසු අමනුස්සා අඤ්ඤමඤ්ඤං මෙත්තං පටිලභන්ති, තෙ දානි තුම්හෙසු ගතෙසු කලහං කරිස්සන්ති දුට්ඨුල්ලම්පි කථයිස්සන්තීති. ථෙරො සචෙ මයි ඉධ වසන්තෙ තුම්හාකං ඵාසු විහාරො හොති, 'සුන්දර'න්ති වත්වා අඤ්ඤෙපි චත්තාරො මාසෙ තත්ථෙව වසිත්වා පුන තථෙව ගමනචිත්තං උප්පාදෙසි. දෙවතාපි පුන තථෙව පරොදි, එතෙනෙව උපායෙන ථෙරො තත්ථෙව වසිත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායීති. එවං මෙත්තා විහාරී භික්ඛු අමනුස්සානං පියො හොති. **දෙවතා රක්ඛන්තීති** පුත්තමිව මාතාපිතරො දෙවතා රක්ඛන්ති. **නාස්ස අග්ගි වා විසං වා සත්ථං වා කමතීති** මෙත්තා විහාරිස්ස කායෙ උත්තරාය උපාසිකාය විය අග්ගි වා සංයුත්තභාණකචූළසීවත්ථෙරස්සෙව විසං වා සංකිච්චසාමණෙරස්සෙව සත්ථං වා න කමති න පවිසති, නාස්ස කායං විකොපෙතීති වුත්තං හොති. ධෙනුවත්ථුම්පි චෙත්ථ කථයන්ති:-එකා කිර ධෙනු වච්ඡකස්ස ඛීරධාරං මුඤ්චමානා අට්ඨාසි, එකො ලුද්දකො 'තං විජ්ඣිස්සාමී'ති හත්ථෙන සම්පරිවත්තෙත්වා දීඝදණ්ඩං සත්තිං ඛිපි. සා තස්සා සරීරං ආහච්ච තාලපණ්ණං විය පවට්ටමානා ගතා. නෙව උපචාරබලෙන, න අප්පනාබලෙන, කෙවලං වච්ඡකෙ බලවපියචිත්තතාය; එවං මහානුභාවා මෙත්තාති. **තුවටං චිත්තං සමාධියතීති** මෙත්තාවිහාරිනො ඛිප්පමෙව චිත්තං සමාධියති, නත්ථි තස්ස දන්ධායිතත්තං. **මුඛවණ්ණො විප්පසීදතීති** බන්ධනාපමුත්තං[1] තාලපක්කං විය චස්ස විප්පසන්නවණ්ණං මුඛං හොති. **අසම්මූළ්හො කාලං කරොතීති** මෙත්තා විහාරිනො සම්මොහමරණං නාම නත්ථි, අසම්මූළ්හොව නිද්දං ඔක්කමන්තො විය කාලං කරොති. **උත්තරිං අප්පටිවිජ්ඣන්තො** මෙත්තා සමාපත්තිතො උත්තරිං අරහත්තං අධිගන්තුං අසක්කොන්තො ඉතො චවිත්වා සුත්තප්පබුද්ධො විය බ්‍රහ්මලොකං උපගච්ඡතීති.

අයං මෙත්තාභාවනාය විත්ථාරකථා.

කරුණං භාවෙතුකාමෙන පන නික්කරුණතාය ආදීනවං කරුණාය ච ආනිසංසං පච්චවෙක්ඛිත්වා කරුණාභාවනා ආරභිතබ්බා. තඤ්ච පන ආරභන්තෙන පඨමං පියපුග්ගලාදීසු න ආරභිතබ්බා, පියො හි පියට්ඨානෙයෙව තිට්ඨති. අතිප්පියසහායකො අතිප්පියසහායකට්ඨානෙයෙව; මජ්ඣත්තො මජ්ඣත්තට්ඨානෙයෙව, අප්පියො අප්පියට්ඨානෙ යෙව, වෙරී වෙරිට්ඨානෙ යෙව තිට්ඨති. ලිඞ්ගවිසභාගකාලකතා අඛෙත්තමෙව. "කථඤ්ච භික්ඛු කරුණාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති? සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලං

1. ම. බන්ධනාපවුත්තං.

දුග්ගතං දුරූපෙතං දිස්වා කරුණායෙය්‍ය එවමෙව සබ්බෙ සත්තෙ
කරුණාය ඵරතී"ති විභඞ්ගෙ පන වුත්තත්තා සබ්බපඨමං තාව
කඤ්චිදෙව කරුණායිතබ්බරූපං පරමකිච්ඡප්පත්තං දුග්ගතං දුරූ
පෙතං කපණපුරිසං ඡින්නහත්ථපාදං[1] කපාලං පුරතො ඨපෙත්වා
අනාථසාලාය නිපන්නං හත්ථපාදෙහි පග්ඝරන්තකිමිගණං අට්ටස්සරං
කරොන්තං දිස්වා "කිච්ඡං වතායං සත්තො ආපන්නො අප්පෙව නාම
ඉමම්හා දුක්ඛා මුච්චෙය්‍යා"ති කරුණා පවත්තෙතබ්බා. තං අල
භන්තෙන සුඛිතොපි පාපකාරී පුග්ගලො වජ්ඣෙන උපමෙත්වා කරු
ණායිතබ්බො. කථං? සෙය්‍යථාපි සහ භණ්ඩෙන ගහිතං චොරං 'වධෙථ
න'න්ති රඤ්ඤා ආණාපිතා රාජපුරිසා බන්ධිත්වා චතුක්කෙ චතුක්කෙ
පහාරසතානි දෙන්තා ආඝාතනං නෙන්ති, තස්ස මනුස්සා ඛාදනීයම්පි
භොජනීයම්පි මාලාගන්ධවිලෙපනතම්බූලානිපි දෙන්ති, කිඤ්චාපි සො
තානි ඛාදන්තො චෙව පරිභුඤ්ජන්තො ච සුඛිතො භොගසමප්පිතො
විය ගච්ඡති, අථ ඛො තං නෙව කොචි 'සුඛිතො අයං මහාභොගො'ති
මඤ්ඤති. "අඤ්ඤදත්ථු අයං වරාකො ඉදානි මරිස්සති යං යදෙව හි
අයං පදං නික්ඛිපති තෙන තෙන සන්තිකෙව මරණස්ස හොතී"ති තං
ජනො කරුණායති, එවමෙව කරුණා කම්මට්ඨානිකෙන භික්ඛුනා
සුඛිතොපි පුග්ගලො එවං කරුණායිතබ්බො. "අයං වරාකො
කිඤ්චාපි ඉදානි සුඛිතො සුසජ්ජිතො භොගෙ පරිභුඤ්ජති, අථ ඛො
තීසු ද්වාරෙසු එකෙනාපි කතස්ස කල්‍යාණකම්මස්ස අභාවා ඉදානි අපා
යෙසු අනප්පකං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදිස්සතී"ති. එවං තං
පුග්ගලං කරුණායිත්වා තතො පරං එතෙනෙව උපායෙන පිය
පුග්ගලෙ තතො මජ්ඣත්තෙ තතො වෙරිම්හීති අනුක්කමෙන කරුණා
පවත්තෙතබ්බා. සචෙ පනස්ස පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙරිම්හි
පටිඝං උප්පජ්ජති, තං මෙත්තාය වුත්තනයෙනෙව වූපසමෙතබ්බං.
යොපි චෙත්ථ කතකුසලො හොති, තම්පි ඤාතිරොගභොගව්‍යසනා
දීනං අඤ්ඤතරෙන ව්‍යසනෙන සමන්නාගතං දිස්වා වා සුත්වා වා
තෙසම්පි අභාවෙ වට්ටදුක්ඛං අනතීතත්තා 'දුක්ඛිතොව අය'න්ති එවං
සබ්බථාපි කරුණායිත්වා වුත්තනයෙනෙව 'අත්තනි පියපුග්ගලෙ
මජ්ඣත්තෙ වෙරිම්හී'ති චතූසු ජනෙසු සීමාසම්භෙදං කත්වා තං
නිමිත්තං ආසෙවන්තෙන භාවෙන්තෙන බහුලීකරොන්තෙන මෙත්තාය
වුත්තනයෙනෙව තිකචතුක්කජ්ඣානවසෙන අප්පනා වඩ්ඪෙතබ්බා.
අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන පඨමං වෙරීපුග්ගලො කරුණායිතබ්බො,
තස්මිං චිත්තං මුදුං කත්වා දුග්ගතො, තතො පියපුග්ගලො, තතො
අත්තාති අයං කමො වුත්තො; සො දුග්ගතං දුරූපෙතන්ති පාළියා න
සමෙති. තස්මා වුත්තනයෙනෙවෙත්ථ භාවනං ආරභිත්වා සීමා
සම්භෙදං කත්වා අප්පනා වඩ්ඪෙතබ්බා. තතො පරං 'පඤ්චහාකාරෙහි

---

1. ම. ඡින්නාහාරං.

අනොධිසො ඵරණා, සත්තහාකාරෙහි ඔධිසො ඵරණා, දසහාකාරෙහි දිසාඵරණා'ති අයං විකුබ්බනා. **සුඛං සුපතීති** ආදයො ආනිසංසා ච මෙත්තායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

අයං කරුණාභාවනාය විත්ථාරකථා.

මුදිතාභාවනං ආරභන්තෙනාපි න පඨමං පියපුග්ගලාදිසු ආරභිතබ්බා. න හි පියො පියභාවමත්තෙනෙව මුදිතාය පදට්ඨානං හොති, පගෙව මජ්ඣත්තවෙරිනො, ලිඞ්ගවිසභාගකාලකතා අඛෙත්තමෙව. අතිප්පියසහායකො පන සියා පදට්ඨානං, යො අට්ඨකථායං සොණ්ඩසහායොති වුත්තො, සො හි මුදිතමුදිතොව හොති. පඨමං හසිත්වා පච්ඡා කථෙති, තස්මා සො වා පඨමං මුදිතාය ඵරිතබ්බො. පියපුග්ගලං වා සුඛිතං සජ්ජිතං මොදමානං දිස්වා වා සුත්වා වා "මොදති වතායං සත්තො අහො සාධු අහො සුට්ඨූ"ති මුදිතා උප්පාදෙතබ්බා. ඉමමෙව හි අත්ථවසං පටිච්ච විභඞ්ගෙ වුත්තං:-"කථඤ්ච භික්ඛු මුදිතාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති? සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලං පියං මනාපං දිස්වා මුදිතො අස්ස, එවමෙව සබ්බෙ සත්තෙ මුදිතාය ඵරතී"ති. සචෙ පිස්ස සො සොණ්ඩසහායො වා පියපුග්ගලො වා අතීතෙ සුඛිතො අහොසි, සම්පති පන දුග්ගතො දුරූපෙතො, අතීතමෙවස්ස සුඛිතභාවං අනුස්සරිත්වා "එස අතීතෙ එවං මහාභොගො මහාපරිවාරො නිච්චප්පමුදිතො අහොසී"ති තමෙවස්ස මුදිතාකාරං ගහෙත්වා මුදිතා උප්පාදෙතබ්බා. "අනාගතෙ වා පන පුන තං සම්පත්තිං ලභිත්වා හත්ථික්ඛන්ධ අස්සපිට්ඨි සුවණ්ණසිවිකාදීහි විචරිස්සතී"ති අනාගතම්පිස්ස මුදිතාකාරං ගහෙත්වා මුදිතා උප්පාදෙතබ්බා. එවං පියපුග්ගලෙ මුදිතං උප්පාදෙත්වා අථ 'මජ්ඣත්තෙ තතො වෙරිම්හී'ති අනුක්කමෙන මුදිතා පවත්තෙතබ්බා, අප්පනා වඩ්ඪෙතබ්බා. සචෙ පනස්ස පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙරිම්හි පටිඝං උප්පජ්ජති, තං මෙත්තායං වුත්තනයෙනෙව වූපසමෙත්වා 'ඉමෙසු ච තීසු අත්තනි චා'ති චතූසු ජනෙසු සමචිත්තතාය සීමාසම්භෙදං කත්වා තං නිමිත්තං ආසෙවන්තෙන භාවෙන්තෙන බහුලීකරොන්තෙන මෙත්තායං වුත්තනයෙනෙව තිකචතුක්කජ්ඣානවසෙන අප්පනා වඩ්ඪෙතබ්බා. තතො පරං 'පඤ්චහාකාරෙහි අනොධිසො ඵරණා, සත්තහාකාරෙහි ඔධිසො ඵරණා, දසහාකාරෙහි දිසාඵරණා'ති අයං විකුබ්බනා. **සුඛං සුපතීති** ආදයො ආනිසංසා ච මෙත්තායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

අයං මුදිතාභාවනාය විත්ථාරකථා.

උපෙක්ඛාභාවනං ආරභිතුකාමෙන පන මෙත්තාදිසු පටිලද්ධතිකචතුක්කජ්ඣානෙන පගුණතතියජ්ඣානා වුට්ඨාය 'සුඛිතා හොන්තූ'ති ආදිවසෙන සත්තකෙලායනමනසිකාරයුත්තත්තා පටිඝා

නුනයසම්පවාරිතත්තා සොමනස්සයොගෙන ඔළාරිකත්තා ච පුරිමාසු ආදීනවං සන්තභාවතො උපෙක්ඛාය ආනිසංසඤ්ච දිස්වා යවාස්ස[1] පකතිමජ්ඣත්තො පුග්ගලො, තං අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා උපෙක්ඛා උප්පාදෙතබ්බා, තතො පියපුග්ගලාදීසු. වුත්තං හෙතං:– “කථඤ්ච භික්ඛු උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති? සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලං නෙව මනාපං න අමනාපං දිස්වා උපෙක්ඛකො අස්ස, එවමෙව සබ්බෙ සත්තෙ උපෙක්ඛාය ඵරතී”ති. තස්මා වුත්තනයෙන මජ්ඣත්තපුග්ගලෙ උපෙක්ඛං උප්පාදෙත්වා අථ ‘පියපුග්ගලෙ, තතො සොණ්ඩසහායකෙ, තතො වෙරිම්හී’ති එවං ‘ඉමෙසු ච තීසු අත්තනි චා’ති සබ්බත්ථ මජ්ඣත්තවසෙන සීමාසම්භෙදං කත්වා තං නිමිත්තං ආසෙවිතබ්බං භාවෙතබ්බං බහුලීකාතබ්බං. තස්සෙවං කරොතො පථවීකසිණෙ වුත්තනයෙනෙව චතුත්ථජ්ඣානං උප්පජ්ජති. කිං පනෙතං පථවීකසිණාදීසු උප්පන්නතතියජ්ඣානස්සාපි උප්පජ්ජතීති? නුප්පජ්ජති. කස්මා? ආරම්මණවිසභාගතාය. මෙත්තාදීසු උප්පන්නතතියජ්ඣානස්සෙව පන උප්පජ්ජති, ආරම්මණසභාගතායාති. තතො පරං පන විකුබ්බනා ච ආනිසංසපටිලාභො ච මෙත්තායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

අයං උපෙක්ඛාභාවනාය විත්ථාරකථා.

බ්‍රහ්මුත්තමෙන කථිතෙ බ්‍රහ්මවිහාරෙ ඉමෙ ඉති විදිත්වා,
භීයො එතෙසු අයං පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

එතාසු හි මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛාසු අත්ථතො තාව ‘මෙජ්ජතී’ති=මෙත්තා, සිනිය්හතීති අත්ථො. ‘මිත්තෙ වා භවා, මිත්තස්ස වා එසා, පවත්තතී’තිපි=මෙත්තා. ‘පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයකම්පනං කරොතී’ති=කරුණා. ‘කිණාති වා පරදුක්ඛං හිංසති විනාසෙතී’ති=කරුණා. ‘කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු ඵරණවසෙන පසාරියතී’ති=කරුණා. ‘මොදන්ති’ තාය තං සමඞ්ගිනො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා ත’න්ති=මුදිතා. ‘අවෙරා හොන්තූති ආදිබ්‍යාපාරප්පහානෙන මජ්ඣත්තභාවූපගමනෙන ච උපෙක්ඛතී’ති=උපෙක්ඛා. ලක්ඛණාදිතො පනෙත්ථ හිතාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා මෙත්තා, හිතූපසංහාරරසා, ආඝාතවිනයපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං මනාපභාවදස්සනපදට්ඨානා. බ්‍යාපාදූපසමො එතිස්සා සම්පත්ති, සිනෙහසම්භවො විපත්ති. දුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා කරුණා, පරදුක්ඛාසහනරසා, අවිහිංසාපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛාභිභූතානං අනාථභාවදස්සනපදට්ඨානා, විහිංසූපසමො තස්සා සම්පත්ති, සොකසම්භවො විපත්ති. පමොදලක්ඛණා මුදිතා, අනිස්සායනරසා, අරතිවිඝාතපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං සම්පත්තිදස්සනපදට්ඨානා, අරති

1, ම යවායං.

වූපසමො තස්සා සම්පත්ති, පහාසසම්භවො විපත්ති, සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්ති ලක්ඛණා උපෙක්ඛා, සත්තෙසු සමභාවදස්සන රසා, පටිඝානුනයවූපසමපච්චුපට්ඨානා, කම්මස්සකා සත්තා තෙ කස්ස රුචියා සුඛිතා වා භවිස්සන්ති දුක්ඛතො වා මුච්චිස්සන්ති පත්ත සම්පත්තිතො වා න පරිහායිස්සන්තීති එවං පවත්තකම්මස්සකතා දස්සනපදට්ඨානා, පටිඝානුනයවූපසමො තස්සා සම්පත්ති, ගෙහසිතාය අඤ්ඤාණුපෙක්ඛාය සම්භවො විපත්ති. චතුන්නම්පි පනෙතෙසං බ්‍රහ්මවිහාරානං විපස්සනාසුඛඤ්චෙව භවසම්පත්ති ච සාධාරණප්ප යොජනං, ව්‍යාපාදාදිපටිඝාතො ආවෙණිකං. බ්‍යාපාදපටිඝාතප්ප යොජනා හෙත්ථ මෙත්තා විහිංසා අරති රාගපටිඝාතප්පයොජනා ඉතරා. වුත්තම්පි චෙතං:–“නිස්සරණං හෙතං ආවුසො බ්‍යාපාදස්ස යදිදං මෙත්තා චෙතො විමුත්ති, නිස්සරණං හෙතං ආවුසො විහෙසාය යදිදං කරුණා චෙතොවිමුත්ති, නිස්සරණං හෙතං ආවුසො අරතියා යදිදං මුදිතා චෙතොවිමුත්ති, නිස්සරණං හෙතං ආවුසො රාගස්ස යදිදං උපෙක්ඛා චෙතොවිමුත්තී”ති. එකමෙකස්ස චෙත්ථ ආසන්නදූරවසෙන ද්වෙ ද්වෙ පච්චත්ථිකා. මෙත්තාබ්‍රහ්මවිහාරස්ස හි සමීපචාරො විය පුරිසස්ස සපත්තො ගුණදස්සනසභාගතාය රාගො ආසන්නපච්චත්ථිකො, සො ලහුං ඔතාරං ලභති, තස්මා තතො සුට්ඨු මෙත්තා රක්ඛිතබ්බා. පබ්බතාදි ගහනනිස්සිතො විය පුරිසස්ස සපත්තො සභාගවිසභාගතාය ව්‍යාපාදො දූරපච්චත්ථිකො, තස්මා තතො නිබ්භයෙන මෙත්තායිතබ්බං, මෙත්තායිස්සති ච නාම කොපඤ්ච කරිස්සතීති අට්ඨානමෙතං. කරුණාබ්‍රහ්මවිහාරස්ස “චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානං රූපානං ඉට්ඨානං කන්තානං මනාපානං මනොරමානං ලොකාමිසපටිසංයුත්තානං අප්පටිලාභං වා අප්පටිලාභතො සමනුස්සරතො පුබ්බෙ වා පටිලද්ධපුබ්බං අතීතං නිරුද්ධං විපරිණතං සමනුස්සරතො උප්පජ්ජති දොමනස්සං යං එවරූපං දොමනස්සං ඉදං වුච්චති ගෙහසිතං දොමනස්ස”න්ති ආදිනා නයෙන ආගතං ගෙහසිතං දොමනස්සං විපත්තිදස්සනසභාගතාය ආසන්නපච්චත්ථිකං, සභාගවිසභාගතාය විහිංසා දූරපච්චත්ථිකා, තස්මා තතො නිබ්භයෙන කරුණායිතබ්බං. කරුණඤ්ච නාම කරිස්සති පාණිආදීහි ච විහෙඨෙස්සතීති අට්ඨානමෙතං. මුදිතා බ්‍රහ්මවිහාරස්ස “චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානං රූපානං ඉට්ඨානං කන්තානං මනාපානං මනොරමානං ලොකාමිස පටිසංයුත්තානං පටිලාභං වා පටිලාභතො සමනුපස්සතො පුබ්බෙ වා පටිලද්ධපුබ්බං අතීතං නිරුද්ධං විපරිණතං සමනුස්සරතො උප්පජ්ජති සොමනස්සං යං එවරූපං සොමනස්සං ඉදං වුච්චති ගෙහසිතං සොමනස්ස”න්ති ආදිනා නයෙන ආගතං ගෙහසිතං සොමනස්සං සම්පත්තිදස්සනසභාගතාය ආසන්නපච්චත්ථිකං, සභාගවිසභාගතාය අරති දූරපච්චත්ථිකා, තස්මා තතො නිබ්භයෙන මුදිතා භාවෙතබ්බා. පමුදිතො ච නාම භවිස්සති පන්තසෙනාසනෙසු ච අධිකුසලෙසු ධම්මෙසු වා උක්කණ්ඨිස්සතීති අට්ඨානමෙතං. උපෙක්ඛා

බ්‍රහ්මවිහාරස්ස පන “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා උප්පජ්ජති උපෙක්ඛා බාලස්ස මූළ්හස්ස පුථුජ්ජනස්ස අනොධිජිනස්ස අවිපාකජිනස්ස අනාදීනවදස්සාවිනො අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස යා එවරූපා උපෙක්ඛා රූපං සා නාතිවත්තති තස්මා සා උපෙක්ඛා ගෙහසිතාති වුච්චතී”ති ආදිනා නයෙනාගතා ගෙහසිතා අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා දොසගුණාවිචාරණවසෙන සභාගත්තා ආසන්නපච්චත්ථිකා, සභාගවිසභාගතාය රාගපටිඝා දූරපච්චත්ථිකා, තස්මා තතො නිබ්භයෙන උපෙක්ඛිතබ්බං. උපෙක්ඛිස්සාමි ච නාම රජ්ජිස්සාමි ච පටිහඤ්ඤිස්සාමි චාති අට්ඨානමෙතං. සබ්බෙසම්පි ච එතෙසං කත්තුකාම්‍යතා ඡන්දො ආදි, නීවරණාදිවික්ඛම්භනං මජ්ඣං, අප්පනා පරියොසානං, පඤ්ඤත්තිධම්මවසෙන එකො වා සත්තො අනෙකො වා සත්තා ආරම්මණං, උපචාරෙ වා අප්පනාය වා පත්තාය ආරම්මණවඩ්ඪනං. තත්‍රායං වඩ්ඪනක්කමො:– යථා හි කුසලො කස්සකො කසිතබ්බට්ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා කසති, එවං පඨමමෙව එකං ආවාසං පරිච්ඡින්දිත්වා තත්ථ සත්තෙසු ‘ඉමස්මිං ආවාසෙ සත්තා අවෙරා හොන්තූ’ති ආදිනා නයෙන මෙත්තා භාවෙතබ්බා. තත්ථ චිත්තං මුදුං කම්මනියං කත්වා ද්වෙ ආවාසා පරිච්ඡින්දිතබ්බා, තතො අනුක්කමෙන තයො චත්තාරො පඤ්ච ඡ සත්ත අට්ඨ නව දස එකා රච්ඡා උපඩ්ඪගාමො ගාමො ජනපදො රජ්ජං එකා දිසාති එවං යාව එකං චක්කවාළං තතො වා පන භීය්‍යො තත්ථ තත්ථ සත්තෙසු මෙත්තා භාවෙතබ්බා, තථා කරුණාදයොති. අයමෙත්ථ ආරම්මණවඩ්ඪනක්කමො. යථා පන කසිණානං නිස්සන්දො ආරුප්පා, සමාධිනිස්සන්දො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, විපස්සනානිස්සන්දො ඵලසමාපත්ති, සමථවිපස්සනානිස්සන්දො නිරොධසමාපත්ති, එවං පුරිමබ්‍රහ්මවිහාරත්තයනිස්සන්දො එත්ථ උපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරො. යථා හි ථම්භෙ අනුස්සාපෙත්වා තුලාසඞ්ඝාටං අනාරොපෙත්වා න සක්කා ආකාසෙ කූටගොපානසියො ඨපෙතුං, එවං පුරිමෙසු තතියජ්ඣානං විනා න සක්කා චතුත්ථං භාවෙතුන්ති. එත්ථ සියා, කස්මා පනෙතා මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරාති වුච්චන්ති? කස්මා ච චතස්සො? කො ච එතාසං කමො? අභිධම්මෙ ච කස්මා අප්පමඤ්ඤාති වුත්තාති? වුච්චතෙ:–සෙට්ඨට්ඨෙන තාව නිද්දොසභාවෙන චෙත්ථ බ්‍රහ්මවිහාරතා වෙදිතබ්බා, සත්තෙසු සම්මා පටිපත්තිභාවෙන හි සෙට්ඨා එතෙ විහාරා, යථා ච බ්‍රහ්මානො නිද්දොසචිත්තා විහරන්ති එවං එතෙහි සම්පයුත්තා යොගිනො බ්‍රහ්මසමාව හුත්වා විහරන්තීති සෙට්ඨට්ඨෙන නිද්දොසභාවෙන ච බ්‍රහ්මවිහාරාති වුච්චන්ති. කස්මා ච චතස්සොති ආදිපඤ්හස්ස පන ඉදං විස්සජ්ජනං:–

විසුද්ධිමග්ගාදිවසා චතස්සො හිතාදිආකාරවසා පනාසං
කමො පවත්තන්ති ච අප්පමාණෙ තා ගොචරෙ යෙන
තදප්පමඤ්ඤා.

එතාසු හි යස්මා මෙත්තා ව්‍යාපාදබහුලස්ස කරුණා විහෙසාබහුලස්ස මුදිතා අරතිබහුලස්ස උපෙක්ඛා රාගබහුලස්ස විසුද්ධිමග්ගො, යස්මා ච හිතූපසංහාර අහිතාපනයන සම්පත්තිමොදන අනාභොගවසෙන චතුබ්බිධො යෙව සත්තෙසු මනසිකාරො, යස්මා ච යථා මාතා දහර ගිලාන යොබ්බනප්පත්ත සකිච්චපසුතෙසු චතූසු පුත්තෙසු දහරස්ස අභිවුද්ධිකාමා හොති, ගිලානස්ස ගෙලඤ්ඤාපනයනකාමා, යොබ්බනප්පත්තස්ස යොබ්බනසම්පත්තියා චිරට්ඨිතිකාමා, සකිච්චපසුතස්ස කිස්මිඤ්චි පරියායෙ අව්‍යාවටා හොති, තථා අප්පමඤ්ඤාවිහාරිකෙනාපි සබ්බසත්තෙසු මෙත්තාදිවසෙන භවිතබ්බං, තස්මා ඉතො විසුද්ධිමග්ගාදිවසා චතස්සොව අප්පමඤ්ඤා. යස්මා පන චතස්සො පෙතා භාවෙතුකාමෙන පඨමං හිතාකාරප්පවත්තිවසෙන සත්තෙසු පටිපජ්ජිතබ්බං, හිතාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා ච මෙත්තා. තතො එවං පත්ථිතහිතානං සත්තානං දුක්ඛාභිභවං දිස්වා වා සුත්වා වා සම්භාවෙත්වා වා දුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තිවසෙන, දුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා ච කරුණා. අථෙවං පත්ථිතහිතානං පත්ථිතදුක්ඛාපගමානඤ්ච නෙසං සම්පත්තිං දිස්වා සම්පත්තිපමොදනවසෙන, පමොදනලක්ඛණා ච මුදිතා. තතො පරං පන කත්තබ්බාභාවතො අජ්ඣුපෙක්ඛකත්තසඞ්ඛාතෙන මජ්ඣත්තාකාරෙන පටිපජ්ජිතබ්බං, මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා ච උපෙක්ඛා. තස්මා ඉතො හිතාදිආකාරවසා පනායං පඨමං මෙත්තා වුත්තා, අථ කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛාති අයං කමො වෙදිතබ්බො. යස්මා පන සබ්බාපෙතා අප්පමාණෙ ගොචරෙ පවත්තන්ති, අප්පමාණා හි සත්තා එතාසං ගොචරභූතා, එකසත්තස්සාපි ච එත්තකෙ පදෙසෙ මෙත්තාදයො භාවෙතබ්බාති එවං පමාණං අග්ගහෙත්වා සකලඵරණවසෙනෙව පවත්තන්ති. තෙන වුත්තං:-

"විසුද්ධිමග්ගාදිවසා චතස්සො හිතාදිආකාරවසා පනායං,
කමො පවත්තන්ති ච අප්පමාණෙ තා ගොචරෙ යෙන
තදප්පමඤ්ඤා"ති.

එවං අප්පමාණගොචරතාය එකලක්ඛණාසු චාපි එතාසු පුරිමා තිස්සො තිකචතුක්කජ්ඣානිකාව හොන්ති. කස්මා? සොමනස්සාවිප්පයොගතො. කස්මා පනායං සොමනස්සෙන අවිප්පයොගොති? දොමනස්සසමුට්ඨිතානං ව්‍යාපාදාදීනං නිස්සරණත්තා. පච්ඡිමා පන අවසෙසඑකජ්ඣානිකාව. කස්මා? උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයොගතො, න හි සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තා බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා උපෙක්ඛාවෙදනං විනා වත්තතීති. යො පනෙවං වදෙය්‍ය, යස්මා ච භගවතා අට්ඨකනිපාතෙ චතූසුපි අප්පමඤ්ඤාසු අවිසෙසෙන වුත්තං "තතො ත්වං භික්ඛු ඉමං සමාධිං සවිතක්කම්පි සවිචාරං භාවෙය්‍යාසි අවිතක්කම්පි විචාරමත්තං භාවෙය්‍යාසි, අවිතක්කම්පි අවිචාරං භාවෙය්‍යාසි, සප්පීතිකම්පි භාවෙය්‍යාසි, නිප්පීතිකම්පි භාවෙය්‍යාසි, සාතසහගතම්පි භාවෙය්‍යාසි, උපෙක්ඛාසහගතම්පි භාවෙය්‍යාසී"ති තස්මා චතස්සොපි

අප්පමඤ්ඤා චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානිකාති. සො මාහෙවන්තිස්ස වචනීයො. එවං හි සති කායානුපස්සනාදයොපි චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානිකා සියුං, වෙදනානුපස්සනාදීසු ච පඨමජ්ඣානම්පි නත්ථි, පගෙව දුතියාදීනි, තස්මා ව්‍යඤ්ජනච්ඡායාමත්තං ගහෙත්වා මා භගවන්තං අබ්භාචික්ඛි, ගම්භීරං හි බුද්ධවචනං, තං ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා අධිප්පායතො ගහෙතබ්බං. අයං හි තත්‍ර අධිප්පායො:-"සාධු මෙ භන්තෙ භගවා සඞ්ඛිත්තෙන ධම්මං දෙසෙතු, යමහං භගවතො ධම්මං සුත්වා එකො වූපකට්ඨො අප්පමත්තො ආතාපී පහිතත්තො විහරෙය්‍ය"න්ති එවං ආයාචිතධම්මදෙසනං කිර තං භික්ඛුං යස්මා සො පුබ්බෙපි ධම්මං සුත්වා තත්ථෙව වසති, න සමණධම්මං කාතුං ගච්ඡති, තස්මා තං භගවා "එවමෙව පනිධෙකච්චෙ මොඝපුරිසා මමඤ්ඤෙව අජ්ඣෙසන්ති ධම්මෙ ච භාසිතෙ මමඤ්ඤෙව අනුබන්ධිතබ්බං මඤ්ඤන්තී"ති අපසාදෙත්වා පුන යස්මා සො අරහත්තස්ස උපනිස්සයසම්පන්නො තස්මා තං ඔවදන්තො ආහ "තස්මාතිහ තෙ භික්ඛු එවං සික්ඛිතබ්බං අජ්ඣත්තං මෙ චිත්තං ඨිතං භවිස්සති සුසණ්ඨිතං නචුප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා චිත්තං පරියාදාය ඨස්සන්තීති එවං හි තෙ භික්ඛු සික්ඛිතබ්බ"න්ති ඉමිනා පනස්ස ඔවාදෙන නියකජ්ඣත්තවසෙන චිත්තෙකග්ගතාමත්තො මූලසමාධි වුත්තො, තතො එත්තකෙනෙව සන්තුට්ඨිං අනාපජ්ජිත්වා එවං සො එව සමාධි වඩ්ඪෙතබ්බොති දස්සෙතුං "යතො ඛො තෙ භික්ඛු අජ්ඣත්තං චිත්තං ඨිතං හොති සුසණ්ඨිතං නචුප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්ති, තතො තෙ භික්ඛු එවං සික්ඛිතබ්බං මෙත්තා මෙ චෙතොවිමුත්ති භාවිතා භවිස්සති බහුලීකතා යානීකතා වත්ථුකතා අනුට්ඨිතා පරිචිතා සුසමාරද්ධාති. එවං හි තෙ භික්ඛු සික්ඛිතබ්බ"න්ති එවමස්ස මෙත්තාවසෙන භාවනං වත්වා පුන "යතො ඛො තෙ භික්ඛු අයං සමාධි එවං භාවිතො හොති බහුලීකතො, තතො ත්වං භික්ඛු ඉමං මූලසමාධිං සවිතක්කම්පි සවිචාරං භාවෙය්‍යාසි-පෙ-උපෙක්ඛාසහගතම්පි භාවෙය්‍යාසී"ති වුත්තං. තස්සත්ථො:-යදා තෙ භික්ඛු අයං මූලසමාධි එවං මෙත්තාවසෙන භාවිතො හොති, තදා ත්වං තාවතකෙනාපි තුට්ඨිං අනාපජ්ජිත්වාව ඉමං මූලසමාධිං අඤ්ඤෙසුපි ආරම්මණෙසු චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි පාපයමානො සවිතක්කම්පි සවිචාරන්ති ආදිනා නයෙන භාවෙය්‍යාසීති. එවං වත්වා ච පුන කරුණාදිඅවසෙස බ්‍රහ්මවිහාරපුබ්බඞ්ගමම්පිස්ස අඤ්ඤෙසු ආරම්මණෙසු චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානවසෙන භාවනං කරෙය්‍යාසීති දස්සෙන්තො "යතො ඛො තෙ භික්ඛු අයං සමාධි එවං භාවිතො හොති බහුලීකතො තතො තෙ භික්ඛු එවං සික්ඛිතබ්බං කරුණා මෙ චෙතොවිමුත්තී"ති ආදිමාහ.

එවං මෙත්තාදිපුබ්බඞ්ගමං චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානවසෙන භාවනං දස්සෙත්වා පුන කායානුපස්සනාදිපුබ්බඞ්ගමං දස්සෙතුං "යතො ඛො තෙ භික්ඛු අයං සමාධි එවං භාවිතො හොති බහුලීකතො, තතො

තෙ භික්ඛු එවං සික්ඛිතබ්බං. කායෙ කායානුපස්සී විහරිස්සාමී"ති ආදිං වත්වා "යතො ඛො තෙ භික්ඛු අයං සමාධි එවං භාවිතො භවිස්සති සුභාවිතො, තතො ත්වං භික්ඛු යෙන යෙනෙව ගච්ඡසි ඵාසුඤ්ඤෙව ගච්ඡසි, යත්ථ යත්ථෙව ඨස්සසි ඵාසුඤ්ඤෙව ඨස්සසි, යත්ථ යත්ථෙව නිසීදිස්සසි ඵාසුඤ්ඤෙව නිසීදිස්සසි, යත්ථ යත්ථෙව සෙය්‍යං කප්පෙස්සසි ඵාසුඤ්ඤෙව සෙය්‍යං කප්පෙස්සසී"ති අරහත්තනිකූටෙන දෙසනං සමාපෙසි. තස්මා තිකචතුක්කජ්ඣානිකාව මෙත්තාදයො, උපෙක්ඛා පන අවසෙසඑකජ්ඣානිකාවාති වෙදිතබ්බා, තථෙව ච අභිධම්මෙ විභත්තාති. එවං තිකචතුක්කජ්ඣානවසෙන චෙව අවසෙස එකජ්ඣානවසෙන ච ද්විධා ඨිතානම්පි එතාසං සුභපරමාදිවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසො ආනුභාවවිසෙසො වෙදිතබ්බො, හලිද්දිවසන සුත්තස්මිං හි එතා සුභපරමාදිභාවෙන විසෙසෙත්වා වුත්තා. යථාහ:- "සුභපරමාහං භික්ඛවෙ මෙත්තං චෙතොවිමුත්තිං වදාමි, ආකාසානඤ්චායතනපරමාහං භික්ඛවෙ කරුණං චෙතොවිමුත්තිං වදාමි, විඤ්ඤාණඤ්චායතනපරමාහං භික්ඛවෙ මුදිතං චෙතොවිමුත්තිං වදාමි, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනපරමාහං භික්ඛවෙ උපෙක්ඛං චෙතොවිමුත්තිං වදාමී"ති. කස්මා පනෙතා එවං වුත්තාති? තස්ස තස්ස උපනිස්සයත්තා. මෙත්තාවිහාරිස්ස හි සත්තා අප්පටිකූලා හොන්ති, අථස්ස අප්පටිකූලපරිචයා අප්පටිකූලෙසු පරිසුද්ධවණ්ණෙසු නීලාදීසු චිත්තං උපසංහරතො අප්පකසිරෙනෙව තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, ඉති මෙත්තා සුභවිමොක්ඛස්ස උපනිස්සයො හොති න තතො පරං, තස්මා සුභපරමාති වුත්තා. කරුණාවිහාරිස්ස දණ්ඩාභිඝාතාදිරූපනිමිත්තං සත්තදුක්ඛං සමනුපස්සන්තස්ස කරුණාය පවත්තිසම්භවතො රූපෙ ආදීනවො පරිචිතො හොති, අථස්ස පරිචිතරූපාදීනවත්තා පඨවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරං උග්ඝාටෙත්වා රූපනිස්සරණෙ ආකාසෙ චිත්තං උපසංහරතො අප්පකසිරෙනෙව තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, ඉති කරුණා ආකාසානඤ්චායතනස්ස උපනිස්සයො හොති න තතො පරං, තස්මා ආකාසානඤ්චායතනපරමාති වුත්තා. මුදිතාවිහාරිස්ස පන තෙන තෙන පාමොජ්ජකාරණෙන උප්පන්නපාමොජ්ජසත්තානං විඤ්ඤාණං සමනුපස්සන්තස්ස මුදිතාය පවත්තිසම්භවතො විඤ්ඤාණග්ගහණපරිචිතං චිත්තං හොති, අථස්ස අනුක්කමාධිගතං ආකාසානඤ්චායතනං අතික්කම්ම ආකාසනිමිත්තගොචරෙ විඤ්ඤාණෙ චිත්තං උපසංහරතො අප්පකසිරෙනෙව තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දතීති මුදිතා විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස උපනිස්සයො හොති න තතො පරං, තස්මා විඤ්ඤාණඤ්චායතනපරමාති වුත්තා. උපෙක්ඛාවිහාරිස්ස පන 'සත්තා සුඛිතා වා හොන්තු දුක්ඛතො වා පරිමුච්චන්තු සම්පත්තසුඛතො වා මා විමුච්චන්තූ'ති ආභොගාභාවතො සුඛදුක්ඛාදිපරමත්ථග්ගාහවිමුඛභාවතො අවිජ්ජමානග්ගහණදුක්ඛං චිත්තං හොති, අථස්ස පරමත්ථග්ගාහතො විමුඛභාවපරිචිතචිත්තස්ස පරමත්ථතො අවිජ්ජමානග්ගහණදුක්ඛචිත්තස්ස ච අනුක්කමාධිගතං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම

සභාවතො අවිජ්ජමානෙ පරමත්ථභූතස්ස විඤ්ඤාණස්ස අභාවෙ චිත්තං උපසංහරතො අප්පකසිරෙනෙව තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දති, ඉති උපෙක්ඛා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස උපනිස්සයො හොති න තතො පරං, තස්මා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනපරමාති වුත්තාති. එවං සුභපරමාදිවසෙන එතාසං ආනුභාවං විදිත්වා පුන සබ්බාපෙතා දානාදීනං සබ්බකල්‍යාණධම්මානං පරිපූරිකාති වෙදිතබ්බා:-සත්තෙසු හි හිතජ්ඣාසයතාය සත්තානං දුක්ඛාසහනතාය සත්තසම්පත්තිවිසෙසානං චිරට්ඨිතිකාමතාය සබ්බසත්තෙසු ච පක්ඛපාතාභාවෙන සමප්පවත්තචිත්තා මහාසත්තා 'ඉමස්ස දාතබ්බං ඉමස්ස න දාතබ්බ'න්ති විභාගං අකත්වා සබ්බසත්තානං සුඛනිදානං දානං දෙන්ති, තෙසං උපඝාතං පරිවජ්ජයන්තා සීලං සමාදියන්ති, සීලපරිපූරණත්ථං නෙක්ඛම්මං භජන්ති, සත්තානං හිතාහිතෙසු අසම්මොහත්ථාය පඤ්ඤං පරියොදපෙන්ති, සත්තානං හිතසුඛත්ථාය නිච්චං විරියමාරභන්ති, උත්තමවිරියවසෙන වීරභාවං පත්තාපි ච සත්තානං නානප්පකාරං අපරාධං ඛමන්ති, 'ඉදං වො දස්සාම කරිස්සාමා'ති කතං පටිඤ්ඤං න විසංවාදෙන්ති, තෙසං හිතසුඛාය අවිචලාධිට්ඨානා හොන්ති, තෙසු අවිචලාය මෙත්තාය පුබ්බකාරිනො හොන්ති, උපෙක්ඛාය පච්චුපකාරං නාසිංසන්තීති එවං පාරමියො පූරෙත්වා යාව දසබල චතුවෙසාරජ්ජ ඡ අසාධාරණඤාණ අට්ඨාරසබුද්ධධම්මප්පභෙදෙ සබ්බෙපි කල්‍යාණධම්මෙ පරිපූරෙන්තීති එවං දානාදිසබ්බකල්‍යාණධම්මපරිපූරිකා එතාව හොන්තීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
බ්‍රහ්මවිහාරනිද්දෙසො නාම

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10.

ආරුප්ප නිද්දෙසො.

බ්‍රහ්මවිහාරානන්තරං උද්දිට්ඨෙසු පන චතූසු ආරුප්පෙසු ආකාසානඤ්චායතනං තාව භාවෙතුකාමො "දිස්සන්ති ඛො පන රූපාධිකරණං දණ්ඩාදාන සත්ථාදාන කලහ විග්ගහ විවාදා, නත්ථි ඛො පනෙතං සබ්බසො ආරුප්පෙති, සො ඉති පටිසඞ්ඛාය රූපානං යෙව නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්නො හොතී"ති වචනතො එතෙසං දණ්ඩාදානාදීනං චක්ඛුසොතරොගාදීනඤ්ච ආබාධසහස්සානං වසෙන කරජරූපෙ ආදීනවං දිස්වා තස්ස සමතික්කමාය ඨපෙත්වා පරිච්ඡින්නාකාසකසිණං නවසු පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤ

තරස්මිං චතුත්ථජ්ඣානං උප්පාදෙති තස්ස කිඤ්චාපි රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානවසෙන කරජරූපං අතික්කන්තං හොති, අථ ඛො කසිණරූපම්පි යස්මා තප්පටිභාගමෙව, තස්මා තම්පි සමතික්කමිතුකාමො හොති. කථං? යථා අහිභීරුකො පුරිසො අරඤ්ඤෙ සප්පෙන අනුබද්ධො වෙගෙන පලායිත්වා පලාතට්ඨානෙ ලෙඛාචිත්තං තාලපණ්ණං වා වල්ලිං වා රජ්ජුං වා ඵලිතාය වා පඨවියා ඵලිතන්තරං දිස්වා භායතෙව උත්තසතෙව, නෙව නං දක්ඛිතුකාමො හොති, යථා ච අනත්ථකාරිනා වෙරීපුරිසෙන සද්ධිං එකගාමෙ වසමානො පුරිසො තෙන වධබන්ධනගෙහඣාපනාදීහි උපද්දුතො අඤ්ඤං ගාමං වාසත්ථාය ගන්ත්වා තත්‍රාපි වෙරිනා සමානරූපසද්දසමුදාචාරං පුරිසං දිස්වා භායතෙව උත්තසතෙව, නෙව නං දක්ඛිතුකාමො හොති. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං:-තෙසං හි පුරිසානං අහිනා වෙරිනා වා උපද්දුතකාලො විය භික්ඛුනො ආරම්මණවසෙන කරජරූපසමඞ්ගිකාලො, තෙසං වෙගෙන පලායනඅඤ්ඤගාමගමනානි විය භික්ඛුනො රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානවසෙන කරජරූපසමතික්කමනකාලො, තෙසං පලාතට්ඨානෙ ච අඤ්ඤගාමෙ ච ලෙඛාචිත්ත තාලපණ්ණාදීනි චෙව වෙරීසදිසං පුරිසං ච දිස්වා භයසන්තාස අදස්සනකාමතා විය භික්ඛුනො කසිණරූපම්පි තප්පටිභාගමෙව ඉදන්ති සල්ලක්ඛෙත්වා තම්පි සමතික්කමිතුකාමතා; සූකරාභිහත සුනඛ පිසාච භීරුකාදිකාපි චෙත්ථ උපමා වෙදිතබ්බා. එවං සො තස්මා චතුත්ථජ්ඣානස්ස ආරම්මණභූතා කසිණරූපා නිබ්බිජ්ජ පක්කමිතුකාමො පඤ්චහාකාරෙහි චිණ්ණවසී හුත්වා පගුණරූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨාය තස්මිං ඣානෙ ඉමං මයා නිබ්බිණ්ණං රූපං ආරම්මණං කරොතීති ච ආසන්නසොමනස්සපච්චත්ථිකන්ති ච සන්තවිමොක්ඛතො ඔළාරිකන්ති ච ආදීනවං පස්සති. අඞ්ගොළාරිකතා පනෙත්ථ නත්ථි. යථෙව හෙතං රූපං දුවඞ්ගිකං, එවං ආරුප්පානිපීති. සො තත්ථ එවං ආදීනවං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය ආකාසානඤ්චායතනං සන්තතො අනන්තතො මනසි කරිත්වා චක්කවාළපරියන්තං වා යත්තකං ඉච්ඡති තත්තකං වා කසිණං පත්ථරිත්වා තෙන ඵුට්ඨොකාසං ආකාසො ආකාසොති වා අනන්තො ආකාසොති වා මනසිකරොන්තො උග්ඝාටෙති කසිණං, උග්ඝාටෙන්තො හි නෙව කිලඤ්ජං විය සංවෙල්ලෙති, න කපාලතො පූවං විය උද්ධරති, කෙවලං පන තං නෙව ආවජ්ජති න මනසිකරොති න පච්චවෙක්ඛති, අනාවජ්ජන්තො අමනසිකරොන්තො අපච්චවෙක්ඛන්තො ච අඤ්ඤදත්ථු තෙන ඵුට්ඨොකාසං 'ආකාසො ආකාසො'ති මනසි කරොන්තො කසිණං උග්ඝාටෙති නාම. කසිණම්පි උග්ඝාටියමානං නෙව උබ්බට්ටති න විවට්ටති, කෙවලං ඉමස්ස අමනසිකාරං ච 'ආකාසො ආකාසො'ති මනසිකාරං ච පටිච්ච උග්ඝාටිතං නාම හොති, කසිණුග්ඝාටිමාකාසමත්තං පඤ්ඤායති. 'කසිණුග්ඝාටිමාකාස'න්ති වා 'කසිණඵුට්ඨොකාසො'ති වා 'කසිණවිවිත්තාකාස'න්ති වා සබ්බමෙතං එකමෙව. සො තං කසිණුග්ඝාටිමාකාස

නිමිත්තං 'ආකාසො ආකාසො'ති පුනප්පුනං ආවජ්ජෙති, තක්කාහතං විතක්කාහතං කරොති. තස්සෙවං පුනප්පුනං ආවජ්ජයතො තක්කාහතං විතක්කාහතං කරොතො නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, සති සන්තිට්ඨති, උපචාරෙන චිත්තං සමාධියති. සො තං නිමිත්තං පුනප්පුනං ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති, තස්සෙවං පුනප්පුනං ආවජ්ජයතො මනසිකරොතො පඨවීකසිණාදීසු රූපාවචරචිත්තං විය ආකාසෙ ආකාසානඤ්චායතනචිත්තං අප්පෙති. ඉධාපි හි පුරිමභාගෙ තීණි චත්තාරි වා ජවනානි කාමාවචරානි උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති, චතුත්ථං පඤ්චමං වා අරූපාවචරං, සෙසං පඨවීකසිණෙ වුත්තනයමෙව. අයං පන විසෙසො:-එවමුප්පන්නෙ අරූපාවචරචිත්තෙ සො භික්ඛු යථා නාම යානප්පතොළිකුම්භිමුඛාදීනං අඤ්ඤතරං නීලපිලොතිකාය වා පීතලොහිතොදාතාදීනං වා අඤ්ඤතරාය පිලොතිකාය බන්ධිත්වා පෙක්ඛමානො පුරිසො වාතවෙගෙන වා අඤ්ඤෙන වා කෙනචි අපනීතාය පිලොතිකාය ආකාසංයෙව පෙක්ඛමානො තිට්ඨෙය්‍ය, එවමෙව පුබ්බෙ කසිණමණ්ඩලං ඣානචක්ඛුනා පෙක්ඛමානො විහරිත්වා 'ආකාසො ආකාසො'ති ඉමිනා පරිකම්මමනසිකාරෙන සහසා අපනීතෙ තස්මිං නිමිත්තෙ ආකාසංයෙව පෙක්ඛමානො විහරති. එත්තාවතා එස "සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා 'අනන්තො ආකාසො'ති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතී[a]"ති වුච්චති. තත්ථ **සබ්බසොති** සබ්බාකාරෙන, සබ්බාසං වා අනවසෙසානන්ති අත්ථො. **රූපසඤ්ඤානන්ති** සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච, රූපාවචරජ්ඣානම්පි හි රූපන්ති වුච්චති රූපී රූපානි පස්සතීති ආදීසු, තස්ස ආරම්මණම්පි බහිද්ධා රූපානි පස්සති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති ආදීසු, තස්මා ඉධ රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤාති එවං සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තරූපාවචරජ්ඣානස්සෙතං අධිවචනං. රූපං සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤං, රූපං අස්ස නාමන්ති වුත්තං හොති. එවං පඨවීකසිණාදිභෙදස්ස තදාරම්මණස්ස චෙතං අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං. **සමතික්කමාති** විරාගා නිරොධා ච, කිං වුත්තං හොති? එතාසං කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසන්නං ඣානසඞ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං එතෙසං ච පඨවීකසිණාදිවසෙන නවන්නං ආරම්මණසඞ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං සබ්බාකාරෙන අනවසෙසානං වා විරාගා ච නිරොධා ච විරාගහෙතුඤ්චෙව නිරොධහෙතුඤ්ච ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, න හි සක්කා සබ්බසො අනතික්කන්තරූපසඤ්ඤෙන එතං උපසම්පජ්ජ විහරිතුන්ති. තත්ථ යස්මා ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස සඤ්ඤාසමතික්කමො න හොති, සමතික්කන්තාසු ච සඤ්ඤාසු ආරම්මණං සමතික්කන්තමෙව හොති, තස්මා ආරම්මණසමතික්කමං

[a]. දී-නි-බ්‍රහ්මජාලසුත්ත.

අවත්වා "තත්ථ කතමා රූපසඤ්ඤා රූපාවචරසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්ජානනා සඤ්ජානිතත්තං ඉමා වුච්චන්ති රූපසඤ්ඤායො, ඉමා රූපසඤ්ඤායො අතික්කන්තො හොති වීතික්කන්තො සමතික්කන්තො, තෙන වුච්චති සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමාa"ති. එවම්පි විභඞ්ගෙ සඤ්ඤානංයෙව සමතික්කමො වුත්තො; යස්මා පන ආරම්මණසමතික්කමෙන පත්තබ්බා එතා සමාපත්තියො න එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ පඨමජ්ඣානාදීනි විය, තස්මා අයං ආරම්මණසමතික්කමවසෙනාපි අත්ථවණ්ණනා කතාති වෙදිතබ්බා. **පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමාති** චක්ඛාදීනං වත්ථූනං රූපාදීනං ආරම්මණානං ච පටිඝාතෙන සමුප්පන්නා සඤ්ඤා පටිඝසඤ්ඤා, රූපසඤ්ඤාදීනං එතං අධිවචනං. යථාහ:-"තත්ථ කතමා පටිඝසඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා රසසඤ්ඤා ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤා ඉමා වුච්චන්ති පටිඝසඤ්ඤායොb"ති. තාසං කුසලවිපාකානං පඤ්චන්නං අකුසලවිපාකානං පඤ්චන්නන්ති සබ්බසො දසන්නම්පි පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා පහානා අසමුප්පාදා අප්පවත්තිං කත්වාති වුත්තං හොති. කාමඤ්චෙතා පඨමජ්ඣානාදීනි සමාපන්නස්සාපි නසන්ති, නහි තස්මිං සමයෙ පඤ්චද්වාරවසෙන චිත්තං පවත්තති, එවං සන්තෙපි අඤ්ඤත්ථ පහීනානං සුඛදුක්ඛානං චතුත්ථජ්ඣානෙ විය සක්කායදිට්ඨාදීනං තතියමග්ගෙ විය ච ඉමස්මිං ඣානෙ උස්සාහජනනත්ථං ඉමස්ස ඣානස්ස පසංසාවසෙන එතාස මෙත්ථ වචනං වෙදිතබ්බං. අථවා, කිඤ්චාපි තා රූපාවචරං සමාපන්නස්සාපි න සන්ති. අථ ඛො නපහීනත්තා නසන්ති නහි රූපවිරාගාය රූපාවචරභාවනා සංවත්තති රූපායත්තා ච එතාසං පවත්ති, අයම්පන භාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති තස්මා තා එත්ථ පහීනාති වත්තුං වට්ටති. න කෙවලඤ්ච වත්තුං, එකංසෙනෙව එවං ධාරෙතුම්පි වට්ටති. තාසං හි ඉතො පුබ්බෙ අප්පහීනත්තායෙව පඨමං ඣානං සමාපන්නස්ස සද්දො කණ්ටකොති වුත්තො භගවතා, ඉධ ච පහීනත්තා යෙව අරූපසමාපත්තීනං ආනෙඤ්ජතා සන්තවිමොක්ඛතා ච වුත්තා, ආළාරො ච කාලාමො අරූපසමාපන්නො පඤ්චමත්තානි සකටසතානි නිස්සාය නිස්සාය අතික්කමන්තානි නෙව අද්දස න පන සද්දං අස්සොසීති. **නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරාති** නානත්තෙ වා ගොචරෙ පවත්තානං සඤ්ඤානං නානත්තානං වා සඤ්ඤානං, යස්මා හි එතා "තත්ථ කතමා නානත්තසඤ්ඤා, අසමාපන්නස්ස මනොධාතු සමඞ්ගිස්ස වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසමඞ්ගිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්ජානනා සඤ්ජානිතත්තං, ඉමා වුච්චන්ති නානත්තසඤ්ඤායො"ති එවං විභඞ්ගෙ විභජිත්වා වුත්තා ඉධ අධිප්පෙතා අසමාපන්නස්ස මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු සඞ්ගහිතා සඤ්ඤා රූපසද්දාදිභෙදෙ නානත්තෙ නානා සභාවෙ ගොචරෙ පවත්තන්ති, යස්මා චෙතා අට්ඨකාමාවචරකුසල

a-b අභි-විභඞ්ගපාළි.

සඤ්ඤා ද්වාදසාකුසලසඤ්ඤා එකාදසකාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා එකාදස් කාමාවචර කිරියසඤ්ඤාති එවං චතුචත්තාළීසම්පි සඤ්ඤා නානත්තා නානාසභාවා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා, තස්මා නානත්තසඤ්ඤාති වුත්තා. තාසං සබ්බසො නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අනාවජ්ජනා අසමන්නාහාරා අපච්චවෙක්ඛනා යස්මා තා නාවජ්ජති න මනසිකරොති න පච්චවෙක්ඛති, තස්මාති වුත්තං හොති. යස්මා චෙත්ථ පුරිමා රූපසඤ්ඤා පටිඝසඤ්ඤා ච ඉමිනා ඣානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙපි න විජ්ජන්ති, පගෙව තස්මිං භවෙ ඉමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරණකාලෙ, තස්මා තාසං සමතික්කමා අත්ථඞ්ගමාති ද්වෙධාපි අභාවො යෙව වුත්තො. නානත්තසඤ්ඤාසු පන යස්මා අට්ඨකාමාවචරකුසලසඤ්ඤා නවකිරියසඤ්ඤා දසාකුසලසඤ්ඤාති ඉමා සත්තවීසතිසඤ්ඤා ඉමිනා ඣානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙ විජ්ජන්ති, තස්මා තාසං අමනසිකාරාති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තත්‍රාපි හි ඉමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරන්තො තාසං අමනසිකාරා යෙව උපසම්පජ්ජ විහරති, තා පන මනසිකරොන්තො අසමාපන්නො හොතීති, සඞ්ඛෙපතො චෙත්ථ රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමාති ඉමිනා සබ්බරූපාවචරධම්මානං පහානං වුත්තං, පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරාති ඉමිනා සබ්බෙසං කාමාවචරචිත්තචෙතසිකානං පහානං ච අමනසිකාරො ච වුත්තොති වෙදිතබ්බො. අනන්තො ආකාසොති එත්ථ නාස්ස උප්පාදන්තො වා වයන්තො වා පඤ්ඤායතීති අනන්තො, ආකාසොති කසිණුග්ඝාටිමාකාසො වුච්චති, මනසිකාරවසෙනාපි චෙත්ථ අනන්තතා වෙදිතබ්බා. තෙනෙව විභඞ්ගෙ වුත්තං:–"තස්මිං ආකාසෙ චිත්තං ඨපෙති සණ්ඨපෙති අනන්තං ඵරති තෙන වුච්චති අනන්තො ආකාසො"ති. ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතීති එත්ථ පන නාස්ස අන්තොති අනන්තං, ආකාසං අනන්තං ආකාසානන්තං, ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං තං ආකාසානඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස දෙවානං දෙවායතනමිවාති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතීති තං ආකාසානඤ්චායතනං පත්වා නිප්ඵාදෙත්වා තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන විහරතීති.

අයං ආකාසානඤ්චායතනකම්මට්ඨානෙ විත්ථාරකථා.

විඤ්ඤාණඤ්චායතනං භාවෙතුකාමෙන පන පඤ්චහාකාරෙහි ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තියං චිණ්ණවසීභාවෙන ආසන්නරූපාවචරජ්ඣානපච්චත්ථිකා අයං සමාපත්ති, නො ච විඤ්ඤාණඤ්චායතනමිව සන්තාති ආකාසානඤ්චායතනෙ ආදීනවං දිස්වා තත්ථ නිකන්තිං පරියාදාය විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සන්තතො මනසිකරිත්වා තං ආකාසං ඵරිත්වා පවත්තවිඤ්ඤාණං 'විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණ'න්ති පුනප්පුන ආවජ්ජි

තබ්බං මනසි කාතබ්බං පච්චවෙක්ඛිතබ්බං තක්කාහතං විතක්කාහතං කාතබ්බං 'අනන්තං අනන්ත'න්ති පන න මනසිකාතබ්බං තස්සෙවං තස්මිං නිමිත්තෙ පුනප්පුන චිත්තං චාරෙන්තස්ස නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, සති සන්තිට්ඨති, උපචාරෙන චිත්තං සමාධියති. සො තං නිමිත්තං පුනප්පුන ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති, තස්සෙවං කරොතො ආකාසෙ ආකාසානඤ්චායතනං විය ආකාසඵුටෙ විඤ්ඤාණෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනචිත්තං අප්පෙති. අප්පනානයො පනෙත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා එස "සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතී[a]"ති වුච්චති. තත්ථ සබ්බසොති ඉදං වුත්තනයමෙව, **ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්මාති** එත්ථ පන පුබ්බෙ වුත්තනයෙන ඣානම්පි ආකාසානඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි, ආරම්මණම්පි හි පුරිමනයෙනෙව ආකාසානඤ්චං ච තං පඨමස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස ආරම්මණත්තා දෙවානං දෙවායතනං විය අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති ආකාසානඤ්චායතනං, තථා ආකාසානඤ්චං ච තං තස්ස ඣානස්ස සඤ්ජාතිහෙතුත්තා 'කම්බොජා අස්සානං ආයතන'න්ති ආදීනි විය සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන ආයතනඤ්චාතිපි ආකාසානඤ්චායතනං, එවමෙතං ඣානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති උභයම්පි අප්පවත්තිකරණෙන ච අමනසිකරණෙන ච සමතික්කමිත්වාව යස්මා ඉදං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බං, තස්මා උභයමෙපතං එකජ්ඣං කත්වා ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්මාති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති** තං යෙව අනන්තො ආකාසොති එවං ඵරිත්වා පවත්තවිඤ්ඤාණං අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති එවං මනසිකරොන්තොති වුත්තං හොති. මනසිකාරවසෙන වා අනන්තං, සො හි තං ආකාසාරම්මණං විඤ්ඤාණං අනවසෙසතො මනසිකරොන්තො අනන්තන්ති මනසිකරොති. යං පන විභඞ්ගෙ වුත්තං අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං මනසිකරොති අනන්තං ඵරති තෙන වුච්චති අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති. තත්ථ විඤ්ඤාණෙනාති උපයොගත්ථෙ කරණවචනං වෙදිතබ්බං. එවං හි අට්ඨකථාචරියා තස්ස අත්ථං වණ්ණයන්ති අනන්තං ඵරතීති තඤ්ඤෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං මනසි කරොතීති වුත්තං හොති. **විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතීති** එත්ථ පන නාස්ස අන්තොති අනන්තං, අනන්තමෙව ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණං ආනඤ්චං විඤ්ඤාණානඤ්චන්ති අවත්වා විඤ්ඤාණඤ්චන්ති වුත්තං, අයං හෙත්ථ රූළ්හිසද්දො. තං විඤ්ඤාණඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස දෙවානං දෙවායතනමිවාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, සෙසං පුරිමසදිසමෙවාති.

අයං විඤ්ඤාණඤ්චායතනකම්මට්ඨානෙ විත්ථාරකථා.

---

a. විභඞ්ග.

අකිඤ්චඤ්ඤායතනං භාවෙතුකාමෙන පන පඤ්චහාකාරෙහි විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්තියං චිණ්ණවසීභාවෙන ආසන්නආකාසානඤ්චායතනපච්චත්ථිකා අයං සමාපත්ති, නො ච ආකිඤ්චඤ්ඤායතනමිව සන්තාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනෙ ආදීනවං දිස්වා තත්ථ නිකන්තිං පරියාදාය ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සන්තතො මනසි කරිත්වා තස්සෙව විඤ්ඤාණඤ්චායතනාරම්මණභූතස්ස ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණස්ස අභාවො සුඤ්ඤතා විවිත්තාකාරො මනසි කාතබ්බො. කථං? තං විඤ්ඤාණං අමනසිකරිත්වා ‘නත්ථි නත්ථී’ති වා ‘සුඤ්ඤං සුඤ්ඤ’න්ති වා ‘විවිත්තං විවිත්ත’න්ති වා පුනප්පුන ආවජ්ජිතබ්බං, මනසිකාතබ්බං, පච්චවෙක්ඛිතබ්බං, තක්කාහතං විතක්කාහතං කාතබ්බං. තස්සෙවං තස්මිං නිමිත්තෙ චිත්තං චාරෙන්තස්ස නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, සති සන්තිට්ඨති, උපචාරෙන චිත්තං සමාධියති. සො තං නිමිත්තං පුනප්පුන ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති, තස්සෙවං කරොතො ආකාසෙ ඵුටෙ මහග්ගතවිඤ්ඤාණෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනමිව තස්සෙව ආකාසං ඵරිත්වා පවත්තස්ස මහග්ගතවිඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤවිවිත්තනත්ථිභාවෙ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනචිත්තං අප්පෙති. එත්ථාපි ච අප්පනානයො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො:-තස්මිං හි අප්පනාචිත්තෙන උප්පන්නෙ සො භික්ඛු යථා නාම පුරිසො මණ්ඩලමාලාදීසු කෙනචිදෙව කරණීයෙන සන්නිපතිතං භික්ඛුසඞ්ඝං දිස්වා කත්ථචි ගන්ත්වා සන්නිපාතකිච්චාවසානෙව උට්ඨාය පක්කන්තෙසු භික්ඛූසු ආගන්ත්වා ද්වාරෙ ඨත්වා පුන තං ඨානං ඔලොකෙන්තො සුඤ්ඤමෙව පස්සති විවිත්තමෙව පස්සති, නාස්ස එවං හොති එත්තකා නාම භික්ඛූ කාලඞ්කතා වා දිසා පක්කන්තා වාති. අථ ඛො ‘සුඤ්ඤමිදං විවිත්ත’න්ති නත්ථිභාවමෙව පස්සති, එවමෙව පුබ්බෙ ආකාසෙ පවත්තිත විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනජ්ඣානචක්ඛුනා පස්සන්තො විහරිත්වා ‘නත්ථි නත්ථී’ති ආදිනා පරිකම්මමනසිකාරෙන අන්තරහිතෙ තස්මිං විඤ්ඤාණෙ තස්ස අපගමසඞ්ඛාතං අභාවමෙව පස්සන්තො විහරති, එත්තාවතා චෙස “සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම නත්ථි කිඤ්චීති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතී[a]”ති වුච්චති. ඉධාපි සබ්බසොති ඉදං වුත්තනයමෙව, විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති එත්ථාපිච පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව ඣානම්පි විඤ්ඤාණඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි, ආරම්මණම්පි හි පුරිමනයෙනෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ච තං දුතියස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස ආරම්මණත්තා දෙවානං දෙවායතනං විය අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, තථා විඤ්ඤාණඤ්චං ච තං තස්සෙව ඣානස්ස සඤ්ජාති හෙතුත්තා ‘කම්බොජා අස්සානං ආයතන’න්ති ආදීසු විය සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන ආයතනඤ්චාතිපි විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, එවමෙතං ඣානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති උභයම්පි අප්පවත්තිකරණෙන ච අමනසිකරණෙන ච සමතික්ක

a අභි-විභඞ්ගපාළි.

ඨිත්වා යස්මා ඉදං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බං, තස්මා උභයමෙතං එකජ්ඣං කත්වා විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්මාති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **නත්ථි කිඤ්චීති** නත්ථි නත්ථි සුඤ්ඤං සුඤ්ඤං විවිත්තං විවිත්තන්ති එවං මනසිකරොන්තොති වුත්තං හොති. යම්පි විභඞ්ගෙ වුත්තං "නත්ථි කිඤ්චීති තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙති විභාවෙති අන්තරධාපෙති නත්ථි කිඤ්චීති පස්සති තෙන වුච්චති නත්ථි කිඤ්චී"ති තං කිඤ්චාපි ඛයතො සම්මසනං විය වුත්තං, අථඛ්වස්ස එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. තං හි විඤ්ඤාණං අනාවජ්ජෙන්තො අමනසිකරොන්තො අපච්චවෙක්ඛන්තො කෙවලමස්ස නත්ථිභාවං සුඤ්ඤභාවං විවිත්තභාවමෙව මනසිකරොන්තො අභාවෙති විභාවෙති අන්තරධාපෙතීති වුච්චති න අඤ්ඤථාති. **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතීති** එත්ථ පන නාස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො භඞ්ගමත්තම්පි අස්ස අවසිට්ඨං නත්ථීති වුත්තං හොති. අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාපගමස්සෙතං අධිවචනං. තං ආකිඤ්චඤ්ඤං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස ඣානස්ස දෙවානං දෙවායතනමිවාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, සෙසං පුරිමසදිසමෙවාති.

අයං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකම්මට්ඨානෙ විත්ථාරකථා.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං භාවෙතුකාමෙන පන පඤ්චහාකාරෙහි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තියං චිණ්ණවසීභාවෙන ආසන්නවිඤ්ඤාණඤ්චායතනපච්චත්ථිකා අයං සමාපත්ති, නො ච නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං විය සන්තාති වා සඤ්ඤා රොගො සඤ්ඤා ගණ්ඩො සඤ්ඤා සල්ලං එතං සන්තං එතං පණීතං යදිදං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාති වා එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ ආදීනවං උපරි ආනිසංසං ච දිස්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ නිකන්තිං පරියාදාය නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සන්තතො මනසි කරිත්වා සාව අභාවං ආරම්මණං කත්වා පවත්තිතා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති සන්තා සන්තාති පුනප්පුන ආවජ්ජිතබ්බා, මනසිකාතබ්බා, පච්චවෙක්ඛිතබ්බා, තක්කාහතා විතක්කාහතා කාතබ්බා. තස්සෙවං තස්මිං නිමිත්තෙ පුනප්පුන මානසං චාරෙන්තස්ස නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති, සති සන්තිට්ඨති, උපචාරෙන චිත්තං සමාධියති. සො තං නිමිත්තං පුනප්පුන ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති. තස්සෙවං කරොතො විඤ්ඤාණාපගමෙ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං විය ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තිසඞ්ඛාතෙසු චතුසු ඛන්ධෙසු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තං අප්පෙති, අප්පනානයො පනෙත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා චෙස "සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරතී[a]"ති වුච්චති. ඉධාපි සබ්බසොති ඉදං

---

a. අභි-විභඞ්ග-

වුත්තනයමෙව. **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්මාති** එත්ථාපි පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව ඣානම්පි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ආරම්මණම්පි. ආරම්මණම්පි හි පුරිමනයෙනෙව ආකිඤ්චඤ්ඤං ච තං තතියස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස ආරම්මණත්තා දෙවානං දෙවායතනං විය අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනං චාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, තථා ආකිඤ්චඤ්ඤං ච තං තස්සෙව ඣානස්ස සඤ්ජාති හෙතුත්තා 'කම්බොජා අස්සානං ආයතන'න්ති ආදීනි විය සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන ආයතනංචාතිපි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, එවමෙතං ඣානං ච ආරම්මණංචාති උභයම්පි අප්පවත්තිකරණෙන ච අමනසිකරණෙන ච සමතික්කමිත්වාව යස්මා ඉදං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බං, තස්මා උභයමෙපතං එකජ්ඣං කත්වා ආකිංචඤ්ඤායතනං සමතික්කම්මාති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති** එත්ථ පන යාය සඤ්ඤාය භාවතො තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති වුච්චති, යථා පටිපන්නස්ස සා සඤ්ඤා හොති තං තාව දස්සෙතුං විභඞ්ගෙ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීති උද්ධරිත්වා "තඤ්ඤෙව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සන්තතො මනසිකරොති සඞ්ඛාරාවසෙසසමාපත්තිං භාවෙති, තෙන වුච්චති නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී"ති වුත්තං, තත්ථ සන්තතො මනසි කරොතීති සන්තා වතායං සමාපත්ති, යත්‍ර හි නාම නත්ථිභාවම්පි ආරම්මණං කරිත්වා ඨස්සතීති එවං සන්තාරම්මණතාය තං සන්තාති මනසි කරොති, සන්තතො චෙ මනසි කරොති කථං සමතික්කමො හොතීති? අසමාපජ්ජිතුකාමතාය, සො හි කිඤ්චාපි තං සන්තතො මනසිකරොති, අථඛ්වස්ස අහමෙතං ආවජ්ජිස්සාමි සමාපජ්ජිස්සාමි අධිට්ඨහිස්සාමි වුට්ඨහිස්සාමි පච්චවෙක්ඛිස්සාමීති එස ආභොගො සමන්නාහාරො මනසිකාරො න හොති. කස්මා? ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස සන්තතර පණීතතරතාය, යථා හි රාජා මහච්ච රාජානුභාවෙන හත්ථික්ඛන්ධවරගතො නගරවීථියං විචරන්තො දන්තකාරාදයො සිප්පිකෙ එකං වත්ථං දළ්හං නිවාසෙත්වා එකෙන සීසං වෙඨෙත්වා දන්තචුණ්ණාදීහි සමොකිණ්ණගත්තෙ අනෙකානි දන්තවිකතිආදීනි සිප්පානි කරොන්තෙ දිස්වා 'අහො වත රෙ ඡෙකා ආචරියා ඊදිසානිපි නාම සිප්පානි කරිස්සන්තී'ති එවං තෙසං ඡෙකතාය තුස්සති, න චස්ස එවං හොති 'අහො වතාහං රජ්ජං පහාය එවරූපො සිප්පිකො භවෙය්‍ය'න්ති. තං කිස්ස හෙතු? රජ්ජසිරියා මහානිසංසතාය, සො සිප්පිනො සමතික්කමිත්වාව ගච්ඡති, එවමෙව එස කිංචාපි තං සමාපත්තිං සන්තතො මනසිකරොති අථඛ්වස්ස අහමෙතං සමාපත්තිං ආවජ්ජිස්සාමි සමාපජ්ජිස්සාමි අධිට්ඨහිස්සාමි වුට්ඨහිස්සාමි පච්චවෙක්ඛිස්සාමීති නෙව එස ආභොගො සමන්නාහාරො මනසිකාරො හොති, සො තං සන්තතො මනසි කරොන්තො පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තං පරමසුඛුමං අප්පනාප්පත්තං සඤ්ඤං පාපුණාති, යාය නෙවසඤ්ඤී නාසඤ්ඤී නාම හොති, සඞ්ඛාරාවසෙසසමාපත්තිං භාවෙතීති වුච්චති. සඞ්ඛාරාවසෙසසමාපත්තින්ති අච්චන්ත

සුඛුමභාවප්පත්ත සඞ්ඛාරං චතුත්ථාරුප්පසමාපත්තිං. ඉදානි යන්තං එවං අධිගතාය සඤ්ඤාය වසෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති වුච්චති, තං අත්ථතො දස්සෙතුං "නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා"ති වුත්තං, තෙසු ඉධ සමාපන්නස්ස චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අධිප්පෙතා. වචනත්ථො පනෙත්ථ: ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො සුඛුමාය ච භාවතො නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච තං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තා ආයතනඤ්චාති=නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං;අථවා යායමෙත්ථ සඤ්ඤා සා පටුසඤ්ඤා කිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤාති= නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා ච සා සෙසධම්මානං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති=නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. න කෙවලං චෙත්ථ සඤ්ඤාව එදිසී, අථ ඛො වෙදනාපි නෙව වෙදනා නාවෙදනා, චිත්තම්පි නෙව චිත්තං නාචිත්තං, ඵස්සොපි නෙව ඵස්සො නාඵස්සො, එස නයො සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු, සඤ්ඤා සීසෙන පනායං දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බා. පත්තමක්ඛනතෙලප්පභුතීහි ච උපමාහි එස අත්ථො විභාවෙතබ්බො:-සාමණෙරො කිර තෙලෙන පත්තං මක්ඛෙත්වා ඨපෙසි, තං යාගුපානකාලෙ ථෙරො 'පත්තමාහරා'ති ආහ. සො 'පත්තෙ තෙලමත්ථි භන්තෙ'ති ආහ, තතො 'ආහර සාමණෙර තෙලං, නාළිං පූරෙස්සාමා'ති වුත්තෙ 'නත්ථි භන්තෙ තෙලන්ති ආහ. තත්ථ යථා අන්තො වුත්තත්තා යාගුයා සද්ධිං අකප්පියට්ඨෙන 'තෙලං අත්ථී'ති හොති, නාළිපූරණාදීනං වසෙන 'නත්ථී'ති හොති, එවං සාපි සඤ්ඤා පටුසඤ්ඤා කිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙව සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤා හොති. කිං පනෙත්ථ සඤ්ඤාකිච්චන්ති? ආරම්මණසඤ්ජානනං චෙව විපස්සනාය ච විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනං. දහනකිච්චමිව හි සුඛොදකෙ තෙජොධාතු සඤ්ජානනකිච්චම්පෙසා පටුං කාතුං නසක්කොති, සෙසසමාපත්තීසු සඤ්ඤා විය විපස්සනාය විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනම්පි කාතුං න සක්කොති. අඤ්ඤෙසු හි ඛන්ධෙසු අකතාභිනිවෙසො භික්ඛු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනක්ඛන්ධෙ සම්මසිත්වා නිබ්බිදං පත්තුං සමත්ථො නාම නත්ථි, අපිච ආයස්මා සාරිපුත්තො පකතිවිපස්සකො පන මහාපඤ්ඤො සාරිපුත්තසදිසොව සක්කුණෙය්‍ය, සොපි එවං කිරමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පතිවෙන්තීති එවං කලාපසම්මසනවසෙනෙව, නො අනුපදධම්මවිපස්සනාවසෙන. එවං සුඛුමත්තං ගතා එසා සමාපත්ති. යථා ච පත්තමක්ඛනතෙලූපමාය, එවං මග්ගුදකූපමායපි අයමත්ථො විභාවෙතබ්බො:-මග්ගප්පටිපන්නස්ස කිර ථෙරස්ස පුරතො ගච්ඡන්තො සාමණෙරො ථොකමුදකං දිස්වා 'උදකං භන්තෙ, උපාහනා ඔමුඤ්චථා'ති

ආහ, තතො ථෙරෙන 'සචෙ උදකමත්ථි, ආහර නහානසාටිකං, නහායිස්සාමා'ති වුත්තො 'නත්ථි භන්තෙ'ති ආහ. තත්ථ යථා උපාහනතෙමනමත්තට්ඨෙන 'උදකමත්ථී'ති හොති, නහායනට්ඨෙන 'නත්ථී'ති හොති, එවම්පි සා පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤා හොති. න කෙවලඤ්ච එතාහෙව, අඤ්ඤාහිපි අනුරූපාහි උපමාහි එස අත්ථො විභාවෙතබ්බො. **උපසම්පජ්ජ විහරතීති** ඉදං වුත්තනයමෙවාති.

අයං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකම්මට්ඨානෙ විත්ථාරකථා.

අසදිසරූපො නාථො ආරුප්පං යං චතුබ්බිධං ආහ,
තං ඉති ඤත්වා තස්මිං පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

ආරුප්පසමාපත්තියො හි:–

ආරම්මණාතික්කමතො චතස්සොපි භවන්තිමා,
අඞ්ගාතික්කමමෙතාසං න ඉච්ඡන්ති විභාවිනො.

එතාසු හි රූපනිමිත්තාතික්කමතො පඨමා, ආකාසාතික්කමතො දුතියා, ආකාසෙ පවත්තිතවිඤ්ඤාණාතික්කමතො තතියා, ආකාසෙ පවත්තිතවිඤ්ඤාණස්ස අපගමාතික්කමතො චතුත්ථීති සබ්බථා ආරම්මණාතික්කමතො චතස්සොපි භවන්තිමා ආරුප්පසමාපත්තියොති වෙදිතබ්බා. අඞ්ගාතික්කමං පන එතාසං න ඉච්ඡන්ති පණ්ඩිතා, න හි රූපාවචරසමාපත්තීසු විය එතාසු අඞ්ගාතික්කමො අත්ථි, සබ්බාසුපි හි එතාසු 'උපෙක්ඛා චිත්තෙකග්ගතා'ති ද්වෙ එව ඣානඞ්ගානි හොන්ති. එවං සන්තෙපි:–

සුප්පණීතතරා හොන්ති පච්ඡිමා පච්ඡිමා ඉධ,
උපමා තත්ථ විඤ්ඤෙය්‍යා පාසාදතලසාටිකා.

යථා හි චතුභූමිකස්ස පාසාදස්ස හෙට්ඨිමතලෙ දිබ්බනච්චගීතවාදිතසුරභිගන්ධමාලාභොජනසයනච්ඡාදනාදිවසෙන පණීතා පඤ්ච කාමගුණා පච්චුපට්ඨිතා අස්සු, දුතියෙ තතො පණීතතරා, තතියෙ තතො පණීතතමා, චතුත්ථෙ සබ්බපණීතතරා, තත්ථ කිඤ්චාපි තානි චත්තාරිපි පාසාදතලානෙව නත්ථි තෙසං පාසාදතලභාවෙන විසෙසො, පඤ්චකාමගුණසමිද්ධිවිසෙසෙන පන හෙට්ඨිමතො හෙට්ඨිමතො උපරිමං උපරිමං පණීතතරං හොති, යථා ච එකාය ඉත්ථියා කන්තිත ථූල සණ්හ සණ්හතර සණ්හතමසුත්තානං චතුපලතිපලවිපලඑකපලසාටිකා අස්සු, ආයාමෙන ච විත්ථාරෙන ච සමප්පමාණා, තත්ථ කිඤ්චාපි තා සාටිකා චතස්සොපි ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච සමප්පමාණා, නත්ථි තාසං පමාණතො විසෙසො, සුඛසම්ඵස්සසුඛුමභාව මහග්ඝභාවෙහි පන පුරිමාය පුරිමාය පච්ඡිමා පච්ඡිමා පණීතතරා හොන්ති, එවමෙව කිඤ්චාපි චතූසුපි එතාසු උපෙක්ඛාචිත්තෙක

භාගගතාති එතානි වෙයෙව අඞ්ගානි හොන්ති, අථ ඛො භාවනා විසෙසෙන තෙසං අඞ්ගානං පණීතපණීතතරභාවෙන සුප්පණීතතරා හොන්ති පච්ඡිමා පච්ඡිමා ඉධාති වෙදිතබ්බා.

එවං අනුපුබ්බෙන පණීතපණීතතරතා චෙතා:-

අසුචිම්හි මණ්ඩපෙ ලග්ගො එකො තන්නිස්සිතො පරො,
අඤ්ඤො බහි අනිස්සාය තං තං නිස්සාය චාපරො

ඨිතො චතූහි එතෙහි පුරිසෙහි යථාක්කමං,
සමානතාය ඤාතබ්බා චතස්සොපි විභාවිනා.

තත්‍රායමත්ථයොජනා:-අසුචිම්හි කිර දෙසෙ එකො මණ්ඩපො, අථෙකො පුරිසො ආගන්ත්වා තං අසුචිං ජිගුච්ඡමානො තං මණ්ඩපං හත්ථෙහි ආලම්බිත්වා තත්ථ ලග්ගො ලග්ගිතො විය අට්ඨාසි, අථාපරො ආගන්ත්වා තං මණ්ඩපලග්ගං පුරිසං නිස්සිතො, අථඤ්ඤො ආගන්ත්වා චින්තෙසි: යො එස මණ්ඩපලග්ගො යො ච තං නිස්සිතො උභොපෙතෙ දුට්ඨිතා ධුවො ච නෙසං මණ්ඩපපපාතෙ පාතොති හන්දාහං බහියෙව තිට්ඨාමීති සො තං නිස්සිතං අනිස්සාය බහියෙව අට්ඨාසි. අථාපරො ආගන්ත්වා මණ්ඩපලග්ගස්ස තන්නිස්සිතස්ස ච අඛෙමභාවං චින්තෙත්වා බහිට්ඨිතඤ්ච සුට්ඨිතන්ති මන්ත්වා තං නිස්සාය අට්ඨාසි. තත්ථ අසුචිම්හි දෙසෙ මණ්ඩපො විය කසිණුග්ඝාටිමාකාසං දට්ඨබ්බං, අසුචිජිගුච්ඡාය මණ්ඩපලග්ගො පුරිසො විය රූපනිමිත්තජිගුච්ඡාය ආකාසාරම්මණං ආකාසානඤ්චායතනං, මණ්ඩපලග්ගං පුරිසං නිස්සිතො විය ආකාසාරම්මණං ආකාසානඤ්චායතනං ආරබ්භ පවත්තං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, තෙසං ද්වින්නම්පි අඛෙමභාවං චින්තෙත්වා අනිස්සාය තං මණ්ඩපලග්ගං බහි ඨිතො විය ආකාසානඤ්චායතනං ආරම්මණං අකත්වා තදභාවාරම්මණං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, මණ්ඩපලග්ගස්ස තං නිස්සිතස්ස ච අඛෙමතං චින්තෙත්වා බහිට්ඨිතඤ්ච සුට්ඨිතොති මන්ත්වා තං නිස්සාය ඨිතො විය විඤ්ඤාණාභාවසඞ්ඛාතෙ බහිපදෙසෙ ඨිතං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ආරබ්භ පවත්තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං දට්ඨබ්බං.

එවං පවත්තමානඤ්ච:-

ආරම්මණං කරොතෙව අඤ්ඤාභාවෙන තං ඉදං,
දිට්ඨදොසම්පි රාජානං වුත්තිහෙතු යථා ජනො.

ඉදං හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ආසන්නවිඤ්ඤාණඤ්චායතනපච්චත්ථිකා අයං සමාපත්තීති එවං දිට්ඨදොසම්පි තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අභාවා ආරම්මණං කරොතෙව. යථා කිං? දිට්ඨදොසම්පි රාජානං වුත්තිහෙතු යථා ජනො, යථා හි අසංයතං ඵරුසකායවචීමනොසමාචාරං කඤ්චි සබ්බදිසම්පතිං රාජානං ඵරුසසමාචාරො අයන්ති එවං දිට්ඨදොසම්පි අඤ්ඤත්ථ වුත්තිං

අලභමානො ජනො වුත්තිහෙතුං නිස්සාය පවත්තති, එවං දිට්ඨදොසම්පි තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං අඤ්ඤං ආරම්මණං අලභමානමිදං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ආරම්මණං කරොතෙව.

එවං කුරුමානඤ්ච:-

ආරූළ්හො දීඝනිස්සෙණිං යථා නිස්සෙණිබාහුකං,
පබ්බතග්ගඤ්ච ආරූළ්හො යථා පබ්බතමත්ථකං.

යථා වා ගිරිමාරූළ්හො අත්තනොයෙව ජණ්ණුකං
ඔලුබ්භති තථෙවෙතං ඣානමොලුබ්භ වත්තතීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
ආරුප්පනිද්දෙසො නාම
දසමො පරිච්ඡෙදො.

11.

සමාධි නිද්දෙසො.

ඉදානි ආරුප්පානන්තරං එකා සඤ්ඤාති එවං උද්දිට්ඨාය ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤාය භාවනානිද්දෙසො අනුප්පත්තො. තත්ථ ආහරතීති ආහාරො, සො චතුබ්බිධො කබළීකාරාහාරො, ඵස්සාහාරො, මනොසඤ්චෙතනාහාරො, විඤ්ඤාණාහාරොති. කොපනෙත්ථ කිං ආහරතීති? කබළීකාරාහාරො ඔජට්ඨමකං රූපං ආහරති, ඵස්සාහාරො තිස්සො වෙදනා ආහරති, මනොසඤ්චෙතනාහාරො තීසු භවෙසු පටිසන්ධිං ආහරති, විඤ්ඤාණාහාරො පටිසන්ධික්ඛණෙ නාමරූපං ආහරති. තෙසු කබළීකාරාහාරෙ නිකන්තිභයං, ඵස්සාහාරෙ උපගමනභයං, මනොසඤ්චෙතනාහාරෙ උපපත්තිභයං, විඤ්ඤාණාහාරෙ පටිසන්ධිභයං. එවං සප්පටිභයෙසු ච එතෙසු කබළීකාරාහාරො පුත්තමංසූපමෙන දීපෙතබ්බො, ඵස්සාහාරො නිච්චම්මගාවූපමෙන, මනොසඤ්චෙතනාහාරො අඞ්ගාරකාසූපමෙන, විඤ්ඤාණාහාරො සත්තිසූලූපමෙනාති. ඉමෙසු පන චතූසු ආහාරෙසු අසිතපීතඛායිතසායිතප්පභෙදො කබළීකාරො ආහාරොව ඉමස්මිං අත්ථෙ ආහාරොති අධිප්පෙතො. තස්මිං ආහාරෙ පටික්කූලාකාරග්ගහණවසෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤා, තං ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤං භාවෙතුකාමෙන කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා උග්ගහතො එකපදම්පි අවිරජ්ඣන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන අසිතපීතඛායිතසායිතප්පභෙදෙ කබළීකාරාහාරෙ දසහාකාරෙහි පටික්කූලතා

පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. සෙය්‍යථිදං? ගමනතො, පරියෙසනතො, පරිභොගතො, ආසයතො, නිධානතො, අපරිපක්කතො, පරිපක්කතො, ඵලතො, නිස්සන්දතො, සම්මක්ඛනතොති.

තත්ථ ගමනතොති එවං මහානුභාවෙ නාම සාසනෙ පබ්බජිතෙන සකලරත්තිං බුද්ධවචනසජ්ඣායං වා සමණධම්මං වා කත්වා කාලස්සෙව වුට්ඨාය චෙතියඞ්ගණ බොධියඞ්ගණ වත්තං කත්වා පානීයං පරිභොජනීයං උපට්ඨපෙත්වා පරිවෙණං සම්මජ්ජිත්වා සරීරං පටිජග්ගිත්වා ආසනං ආරුය්හ වීසතිංසවාරෙ කම්මට්ඨානං මනසි කරිත්වා උට්ඨාය පත්තචීවරං ගහෙත්වා නිජ්ජනසම්බාධානි පවිවෙකසුඛානි ඡායූදකසම්පන්නානි සුචීනි සීතලානි රමණීයභූමිභාගානි තපොවනානි පහාය අරියං විවෙකරතිමනපෙක්ඛිත්වා සුසානාභිමුඛෙන සිඞ්ගාලෙන විය ආහාරත්ථාය ගාමාභිමුඛෙන ගන්තබ්බං. එවං ගච්ඡතා ච මඤ්චම්හා වා පීඨම්හා වා ඔතරණතො පට්ඨාය පාදරජඝරගොලිකවච්චාදිසම්පරිකිණ්ණං පච්චත්ථරණං අක්කමිතබ්බං හොති, තතො අප්පෙකදා මූසිකජතුකවච්චාදීහි උපහතත්තා අන්තොගබ්භතො පටික්කූලතරං පමුඛං දට්ඨබ්බං හොති, තතො උලූකපාරාපතාදිවච්චසම්මක්ඛිතත්තා උපරිමතලතො පටික්කූලතරං හෙට්ඨිමතලං, තතො කදාචි කදාචි වාතෙරිතෙහි පුරාණතිණපණ්ණෙහි ගිලානසාමණෙරානං මුත්තකරීසඛෙළසිඞ්ඝාණිකාදීහි වස්සකාලෙ උදකචික්ඛල්ලාදීහි ච සංකිලිට්ඨත්තා හෙට්ඨිමතලතො පටික්කූලතරං පරිවෙණං, පරිවෙණතො පටික්කූලතරා විහාරරච්ඡා දට්ඨබ්බා හොති. අනුපුබ්බෙන පන චෙතියඤ්ච බොධිඤ්ච වන්දිත්වා විතක්කමාළකෙ ඨිතෙන මුත්තරාසිසදිසං චෙතියං මොරපිඤ්ඡකලාපමනොහරං බොධිං දෙවවිමානසම්පත්තිසස්සිරිකං සෙනාසනඤ්ච අපලොකෙත්වා 'එවරූපං නාම රමණීයං පදෙසං පිට්ඨිතො කත්වා ආහාරහෙතු ගන්තබ්බං භවිස්සතී'ති පක්කමිත්වා ගාමමග්ගං පටිපන්නෙන ඛාණුකණ්ටකමග්ගොපි උදකවෙගභින්නවිසමමග්ගොපි දට්ඨබ්බො හොති. තතො ගණ්ඩං පටිච්ඡාදෙන්තෙන විය නිවාසනං නිවාසෙත්වා වණචොළකං බන්ධන්තෙන විය කායබන්ධනං බන්ධිත්වා අට්ඨිසඞ්ඝාටං පටිච්ඡාදෙන්තෙන විය චීවරං පාරුපිත්වා භෙසජ්ජකපාලං නීහරන්තෙන විය පත්තං නීහරිත්වා ගාමද්වාරසමීපං පාපුණන්තෙන හත්ථිකුණප අස්සකුණප ගොකුණප මනුස්සකුණප අහිකුණප කුක්කුරකුණපානිපි දට්ඨබ්බානි භවන්ති. න කෙවලඤ්ච දට්ඨබ්බානි, ගන්ධොපි නෙසං ඝාණං පටිහනමානො අධිවාසෙතබ්බො හොති. තතො ගාමද්වාරෙ ඨත්වා චණ්ඩහත්ථිඅස්සාදි පරිස්සයපරිවජ්ජනත්ථං ගාමරච්ඡා ඔලොකෙතබ්බා හොන්ති, ඉච්චෙතං පච්චත්ථරණාදි අනෙකකුණපපරියොසානං පටික්කූලං ආහාරහෙතු අක්කමිතබ්බඤ්ච දට්ඨබ්බඤ්ච ඝායිතබ්බඤ්ච හොති, 'අහො වත භො පටික්කූලො ආහාරො'ති එවං ගමනතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං පරියෙසනතො? එවං ගමනපටික්කූලං අධිවාසෙත්වාපි

ගාමං පවිසන්තෙන සඞ්ඝාටිපාරුතෙන කපණමනුස්සෙන විය කපාලහත්ථෙන ඝරපටිපාටියා ගාමවීථිසු චරිතබ්බං හොති, යත්ථ වස්සකාලෙ අක්කන්තක්කන්තට්ඨානෙ යාව පිණ්ඩිකමංසාපි උදකචික්ඛල්ලෙ පාදා පවිසන්ති. එකෙන හත්ථෙන පත්තං ගහෙතබ්බං හොති, එකෙන චීවරං උක්ඛිපිතබ්බං, ගිම්හකාලෙ වාතවෙගෙන සමුට්ඨිතෙහි පංසුතිණ රජෙහි ඔකිණ්ණසරීරෙන චරිතබ්බං හොති, තං තං ගෙහද්වාරං පත්වා මච්ඡධොවන මංසධොවන තණ්ඩුලධොවන[1] ඛෙළසිඞ්ඝාණික සුනඛසූකරවච්චාදි සම්මිස්සානි කිමිකුලානි නීලමක්ඛිකපරිකිණ්ණානි ඔලිගල්ලානි චෙව චන්දනිකට්ඨානානි ච දට්ඨබ්බානි හොන්ති අක්කමිතබ්බානිපි, යතො තා මක්ඛිකා උට්ඨහිත්වා සඞ්ඝාටියම්පි පත්තෙපි සීසෙපි නිලීයන්ති. ඝරං පවිට්ඨස්සාපි කෙචි දෙන්ති කෙචි න දෙන්ති, දදමානාපි එකච්චෙ හීයො පක්කභත්තම්පි පුරාණඛජ්ජකම්පි පූතිකුම්මාසසූපාදීනිපි දදන්ති, අදදමානාපි කෙචිදෙව 'අතිච්ඡථ භන්තෙ'ති වදන්ති, කෙචි පන අපස්සමානා විය තුණ්හී හොන්ති, කෙචි අඤ්ඤෙන මුඛං කරොන්ති, කෙචි 'ගච්ඡ රෙ මුණ්ඩකා'ති ආදීහි ඵරුසවාචාහි සමුදාචරන්ති, එවං කපණමනුස්සෙන විය ගාමෙ පිණ්ඩාය චරිත්වා නික්ඛමිතබ්බන්ති. ඉච්චෙවං ගාමප්පවෙසනතො පට්ඨාය යාව නික්ඛමනා උදකචික්ඛල්ලාදිපටික්කූලං ආහාරහෙතු අක්කමිතබ්බඤ්චෙව දට්ඨබ්බඤ්ච අධිවාසෙතබ්බඤ්ච හොති. 'අහො වත භො පටික්කූලො ආහාරො'ති එවං පරියෙසනතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං පරිභොගතො? එවං පරියිට්ඨාහාරෙන පන බහිගාමෙ ඵාසුකට්ඨානෙ සුඛනිසින්නෙන යාව තත්ථ හත්ථං න ඔතාරෙති තාව තථාරූපං ගරුට්ඨානියං භික්ඛුං වා ලජ්ජිං මනුස්සං වා දිස්වා නිමන්තෙතුම්පි සක්කා හොති, භුඤ්ජිතුකාමතාය පන තත්ථ හත්ථෙ ඔතාරිතමත්තෙන ගණ්හථාති වදන්තෙන ලජ්ජිතබ්බං හොති. හත්ථම්පන ඔතාරෙත්වා මද්දන්තස්ස පඤ්චඞ්ගුලිඅනුසාරෙන සෙදො පග්ඝරමානො සුක්ඛථද්ධභත්තම්පි තෙමෙන්තො මුදුං කරොති. අථ තස්මිං පරිමද්දනමත්තෙනාපි සම්භින්නසොභෙ ආලොපං කත්වා මුඛෙ ඨපිතෙ හෙට්ඨිමදන්තා උදුක්ඛලකිච්චං සාධෙන්ති, උපරිමා මුසලකිච්චං, ජිව්හා හත්ථකිච්චං. තං තත්ථ සුවාණදොණියං සුවාණපිණ්ඩමිව දන්තමුසලෙහි කොට්ටෙත්වා ජිව්හාය සම්පරිවත්තියමානං ජිව්හග්ගෙ තනුපසන්නඛෙළො මක්ඛෙති, වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය බහලඛෙළො මක්ඛෙති, දන්තකට්ඨෙන අප්පත්තට්ඨානෙ දන්තගූථකො මක්ඛෙති, සො එවං විචුණ්ණිතමක්ඛිතො තඞ්ඛණඤ්ඤෙව අන්තරහිතවණ්ණගන්ධසඞ්ඛාරවිසෙසො සුවාණදොණියං ඨිතසුවාණවමථු විය පරමජෙගුච්ඡභාවං උපගච්ඡති, එවරූපොපි සමානො චක්ඛුස්ස ආපාථමතීතත්තා අජ්ඣොහරිතබ්බො හොතීති එවං පරිභොගතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං ආසයතො? එවං පරිභොගං උපගතො ච පනෙස අන්තො පවිසමානො–යස්මා බුද්ධපච්චෙකබුද්ධා

1. සී. II. තණ්ඩුලධොවන.

නම්පි රඤ්ඤොපි චක්කවත්තිස්ස පිත්තසෙම්හපුබ්බලොහිතාසයෙසු චතූසු අඤ්ඤතරො ආසයො හොති යෙව. මන්දපුඤ්ඤානං පන චත්තාරොපි ආසයා හොන්ති, තස්මා යස්ස පිත්තාසයො අධිකො හොති තස්ස බහලමධුකතෙලමක්ඛිතො විය පරමජෙගුච්ඡො හොති, යස්ස සෙම්හාසයො අධිකො හොති තස්ස නාගබලාපණ්ණරසමක්ඛිතො විය, යස්ස පුබ්බාසයො අධිකො හොති තස්ස පූතිතක්කමක්ඛිතො විය, යස්ස ලොහිතාසයො අධිකො හොති තස්ස රජනමක්ඛිතො විය පරමජෙගුච්ඡො හොතීති එවං ආසයතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං නිධානතො? සො ඉමෙසු චතූසු ආසයෙසු අඤ්ඤතරෙන ආසයෙන මක්ඛිතො අන්තො උදරං පවිසිත්වා නෙව සුවණ්ණභාජනෙසු න මණිරතනාදිභාජනෙසු නිධානං ගච්ඡති, සචෙ පන දසවස්සිකෙන අජ්ඣොහරියති දසවස්සානි අධොතවච්චකූපසදිසෙ ඔකාසෙ පතිට්ඨහති, සචෙ පන වීස තිංස චත්තාළීස පඤ්ඤාස සට්ඨි සත්තති අසීති නවුති වස්සිකෙන සචෙ වස්සසතිකෙන අජ්ඣොහරීයති, වස්සසතං අධොතවච්චකූපසදිසෙ ඔකාසෙ පතිට්ඨහතීති එවං නිධානතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං අපරිපක්කතො? සො පනායමාහාරො එවරූපෙ ඔකාසෙ නිධානමුපගතො යාව අපරිපක්කො හොති තාව තස්මිඤ්ඤෙව යථාවුත්තප්පකාරෙ පරමන්ධකාරතිමිසෙ නානාකුණපගන්ධවාසිතපවනවිචරිතෙ අතිදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපදෙසෙ යථා නාම නිදාඝෙ අකාලමෙඝෙන අභිවුට්ඨම්හි චණ්ඩාලගාමද්වාරෙ ආවාටෙ පතිතානි තිණපණ්ණකිලඤ්ජඛණ්ඩ අහි කුක්කුර මනුස්සකුණපාදීනි සූරියාතපෙන සන්තත්තානි ඵෙණපුබ්බුළකාචිතානි තිට්ඨන්ති, එවමෙව තං දිවසම්පි හීයොපි තතො පුරිමදිවසෙපි අජ්ඣොහටො සබ්බො එකතො හුත්වා සෙම්හපටලපරියොනද්ධො කායග්ගිසන්තාපකුථිතො කුථනසඤ්ජාතඵෙණපුබ්බුළකාචිතො පරමජෙගුච්ඡභාවං උපගන්ත්වා තිට්ඨතීති එවං අපරිපක්කතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං පරිපක්කතො? සො තත්ථ කායග්ගිනා පරිපක්කො සමානො න සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදිභාවමුපගච්ඡති, ඵෙණපුබ්බුළකෙ පන මුඤ්චන්තො සණ්හකරණියං පිංසිත්වා නාළියා පක්ඛිත්තපණ්ඩුමත්තිකා විය කරීසභාවං උපගන්ත්වා පක්කාසයං, මුත්තභාවං උපගන්ත්වා මුත්තවත්ථිඤ්ච පූරෙතීති එවං පරිපක්කතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං ඵලතො? සම්මා පරිපච්චමානො ච පනායං කෙසලොමනඛදන්තාදීනි නානාකුණපානි නිප්ඵාදෙති, අසම්මා පරිපච්චමානො දද්දුකණ්ඩුකච්ඡුඛාරකිලාසසොසකාසාතිසාරප්පභුතීනි රොගසතානි, ඉදමස්ස ඵලන්ති එවං ඵලතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. කථං නිස්සන්දතො? අජ්ඣොහරියමානො චෙස එකෙන ද්වාරෙන පවිසිත්වා නිස්සන්දමානො අක්ඛිම්හා අක්ඛිගූථකො කණ්ණම්හා කණ්ණගූථකොති ආදිනා පකාරෙන අනෙකෙහි ද්වාරෙහි නිස්සන්දති, අජ්ඣොහරණසමයෙ චෙස මහාපරිවාරෙනාපි අජ්ඣොහරීයති, නිස්සන්දන

සමයෙ පන උච්චාරපස්සාවාදිභාවමුපගතො එකක්ඛණෙනෙව නීහරියති, පඨමදිවසෙ ච තං පරිභුඤ්ජන්තො හට්ඨපහට්ඨොපි හොති උදග්ගුදග්ගො පීතිසොමනස්සජාතො, දුතියදිවසෙ නිස්සන්දන්තො පිහිතනාසිකො හොති විකුණිතමුඛො ජෙගුච්ඡී මඞ්කුභූතො. පඨමදිවසෙ ච තං රත්තො ගිද්ධො ගථිතො මුච්ඡිතොපි අජ්ඣොහරිත්වා දුතියදිවසෙ එකරත්තිවාසෙන විරත්තො අට්ටියමානො හරායමානො ජිගුච්ඡමානො නීහරති. තෙනාහු පොරාණා:-

“අන්නං පානං ඛාදනීයං භොජනඤ්ච මහාරහං
එකද්වාරෙන පවිසිත්වා නවද්වාරෙහි සන්දති.

අන්නං පානං ඛාදනීයං භොජනඤ්ච මහාරහං
භුඤ්ජති සපරිවාරො නික්ඛාමෙන්තො නිලීයති.

අන්නං පානං ඛාදනීයං භොජනඤ්ච මහාරහං
භුඤ්ජති අභිනන්දන්තො නික්ඛාමෙන්තො ජිගුච්ඡති.

අන්නං පානං ඛාදනීයං භොජනඤ්ච මහාරහං
එකරත්තිපරිවාසා සබ්බං භවති පූතිකං”ති.

එවං නිස්සන්දතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා.

කථං සම්මක්ඛනතො? පරිභොගකාලෙපි චෙස හත්ථොට්ඨජිව්හාතාලූනි සම්මක්ඛෙති, තානි තෙන සම්මක්ඛිතත්තා පටික්කූලානි හොන්ති යානි ධොතානිපි ගන්ධහරණත්ථං පුනප්පුනං ධොවිතබ්බානි හොන්ති. පරිභුත්තො සමානො යථා නාම ඔදනෙ පච්චමානෙ ථුසකණකුණ්ඩකාදීනි උත්තරිත්වා උක්ඛලිමුඛවට්ටිපිධානියො මක්ඛෙන්ති, එවමෙව සකලසරීරානුගතෙන කායග්ගිනා ඵෙණුද්දෙහකං පච්චිත්වා උත්තරමානො දන්තෙ දන්තමලභාවෙන සම්මක්ඛෙති, ජිව්හාතාලුප්පභුතීනි ඛෙළසෙම්හාදිභාවෙන, අක්ඛිකණ්ණනාසඅධොමග්ගාදිකෙ අක්ඛිගූථක කණ්ණගූථක සිඞ්ඝාණිකා මුත්තකරීසාදිභාවෙන සම්මක්ඛෙති, යෙන සම්මක්ඛිතානි ඉමානි ද්වාරානි දිවසෙ දිවසෙ ධොවියමානානිපි නෙව සුචීනි න මනොරමානි හොන්ති. යෙසු එකච්චං ධොවිත්වා හත්ථො උදකෙන පුනප්පුනං ධොවිතබ්බො හොති, එකච්චං ධොවිත්වා ද්වත්තික්ඛත්තුං ගොමයෙනපි මත්තිකායපි ගන්ධචුණ්ණෙනපි ධොවතො පාටිකුල්‍යතා න විගච්ඡතීති එවං සම්මක්ඛනතො පටික්කූලතා පච්චවෙක්ඛිතබ්බා. තස්සෙවං දසහාකාරෙහි පටික්කූලතං පච්චවෙක්ඛතො තක්කාහතං විතක්කාහතං කරොන්තස්ස පටික්කූලාකාරවසෙන කබළීකාරාහාරො පාකටො හොති. සො තං නිමිත්තං පුනප්පුනං ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති, තස්සෙවං කරොතො නීවරණානි වික්ඛම්භන්ති කබළීකාරාහාරස්ස සභාවධම්මතාය ගම්භීරත්තා අප්පනං අප්පත්තෙන උපචාරසමාධිනා චිත්තං සමාධියති, පටික්කූලාකාරග්ගහණවසෙන පනෙත්ථ සඤ්ඤා පාකටා

හොති, තස්මා ඉදං කම්මට්ඨානං ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤා ඉච්චෙව සඞ්ඛං ගතං. ඉමඤ්ච පන ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤං අනුයුත්තස්ස භික්ඛුනො රසතණ්හාය චිත්තං පතිලීයති පතිකුට්ටති පතිවට්ටති සො කන්තාරනිත්ථරණත්ථිකො විය පුත්තමංසං විගතමදො ආහාරං ආහාරෙති, යාවදෙව දුක්ඛස්ස නිත්ථරණත්ථාය. අථස්ස අප්පකසිරෙනෙව කබලීකාරාහාරපරිඤ්ඤාමුඛෙන පඤ්චකාමගුණිකො රාගො පරිඤ්ඤං ගච්ඡති, සො පඤ්චකාමගුණපරිඤ්ඤාමුඛෙන රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, අපරිපක්කාදිපටික්කූලභාවවසෙන චස්ස කායගතාසතිභාවනාපි පාරිපූරිං ගච්ඡති, අසුභසඤ්ඤාය අනුලොමපටිපදං පටිපන්නො හොති, ඉමං පන පටිපත්තිං නිස්සාය දිට්ඨෙව ධම්මෙ අමතපරියොසානං අනභිසම්භුණන්තො සුගතිපරායනො හොතීති.

අයං ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤාභාවනාය විත්ථාරකථා.

ඉදානි ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤානන්තරං එකං වවත්ථානන්ති එවං උද්දිට්ඨස්ස චතුධාතුවවත්ථානස්ස භාවනානිද්දෙසො අනුප්පත්තො. තත්ථ වවත්ථානන්ති සභාවූපලක්ඛණවසෙන සන්නිට්ඨානං, චතුන්නං ධාතූනං වවත්ථානං චතුධාතුවවත්ථානං. ධාතුමනසිකාරො ධාතුකම්මට්ඨානං චතුධාතුවවත්ථානන්ති අත්ථතො එකං, තයිදං ද්විධා ආගතං සඞ්ඛෙපතො ච විත්ථාරතො ච, සඞ්ඛෙපතො මහාසතිපට්ඨානෙ ආගතං, විත්ථාරතො මහාහත්ථිපදූපමෙ රාහුලොවාදෙ ධාතුවිභඞ්ගෙ ච. තං හි "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ දක්ඛො ගොඝාතකො වා ගොඝාතකන්තෙවාසී වා ගාවිං වධිත්වා චාතුම්මහාපථෙ බිලසො පටිවිභජිත්වා නිසින්නො අස්ස, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ භික්ඛු ඉමමෙව කායං යථාඨිතං යථාපණිහිතං ධාතුසො පච්චවෙක්ඛති, අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ පඨවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතූ"ති එවං තික්ඛපඤ්ඤස්ස ධාතුකම්මට්ඨානිකස්ස වසෙන මහාසතිපට්ඨානෙ සඞ්ඛෙපතො ආගතං. තස්සත්ථො:-යථා ඡෙකො ගොඝාතකො වා තස්සෙව වා භත්තවෙතනභතො අන්තෙවාසිකො ගාවිං වධිත්වා විනිවිජ්ඣිත්වා චතස්සො දිසා ගතානං මහාපථානං වෙමජ්ඣට්ඨානසඞ්ඛාතෙ චාතුම්මහාපථෙ කොට්ඨාසං කත්වා නිසින්නො අස්ස, එවමෙව භික්ඛු චතුන්නං ඉරියාපථානං යෙන කෙනචි ආකාරෙන ඨිතත්තා යථාඨිතං යථාඨිතත්තාව යථාපණිහිතං කායං අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ පඨවීධාතු-පෙ-වායොධාතූති එවං ධාතුසො පච්චවෙක්ඛති. කිං වුත්තං හොති? යථා ගොඝාතකස්ස ගාවිං පොසෙන්තස්සපි ආඝාතනං ආහරන්තස්සපි ආහරිත්වා තත්ථ බන්ධිත්වා ඨපෙන්තස්සපි වධෙන්තස්සපි වධිතං මතං පස්සන්තස්සපි තාවදෙව ගාවීති සඤ්ඤා න අන්තරධායති, යාව නං පදාලෙත්වා බිලසො න විභජති. විභජිත්වා නිසින්නස්ස පන ගාවීසඤ්ඤා අන්තරධායති, මංසසඤ්ඤා පවත්තති. නාස්ස එවං හොති:-'අහං ගාවිං වික්කිණාමි, ඉමෙ ගාවිං හරන්තී'ති,

අථඛ්වස්ස 'අහං මංසං වික්කිණාමි, ඉමෙපි මංසං හරන්ති'ච්චෙව හොති. එවමෙව ඉමස්සාපි භික්ඛුනො පුබ්බෙ බාලපුථුජ්ජනකාලෙ ගිහිභූතස්සපි පබ්බජිතස්සපි තාවදෙව සත්තොති වා පොසොති වා පුග්ගලොති වා සඤ්ඤා න අන්තරධායති, යාව ඉමමෙව කායං යථාඨිතං යථාපණිහිතං ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා ධාතුසො න පච්චවෙක්ඛති. ධාතුසො පච්චවෙක්ඛතො පන සත්තසඤ්ඤා අන්තරධායති, ධාතුවසෙනෙව චිත්තං සන්තිට්ඨති. තෙනාහ භගවා:– "සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ දක්ඛො ගොඝාතකො වා–පෙ–නිසින්නො අස්ස, එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ භික්ඛු–පෙ–වායොධාතූ"ති. මහාහත්ථිපදූපමෙ පන "කතමා චාවුසො අජ්ඣත්තිකා පඨවීධාතු? යං අජ්ඣත්තං පච්චත්තං කක්ඛළං ඛරිගතං උපාදින්නං, සෙය්‍යථීදං: කෙසා ලොමා නඛා දන්තා–පෙ–උදරියං කරීසං, යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චි අජ්ඣත්තං පච්චත්තං කක්ඛළං ඛරිගතං උපාදින්නං, අයං වුච්චතාවුසො අජ්ඣත්තිකා පඨවීධාතූති ච. කතමා චාවුසො අජ්ඣත්තිකා ආපොධාතු? යං අජ්ඣත්තං පච්චත්තං ආපො ආපොගතං උපාදින්නං, සෙය්‍යථීදං: පිත්තං–පෙ–මුත්තං, යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චි අජ්ඣත්තං පච්චත්තං ආපො ආපොගතං උපාදින්නං, අයං වුච්චතාවුසො අජ්ඣත්තිකා ආපොධාතූති ච; කතමා චාවුසො අජ්ඣත්තිකා තෙජොධාතු? යං අජ්ඣත්තං පච්චත්තං තෙජො තෙජොගතං උපාදින්නං, සෙය්‍යථීදං: යෙන ච සන්තප්පති, යෙන ච ජීරීයති, යෙන ච පරිඩය්හති, යෙන ච අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡති, යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චි අජ්ඣත්තං පච්චත්තං තෙජො තෙජොගතං උපාදින්නං, අයං වුච්චතාවුසො අජ්ඣත්තිකා තෙජොධාතූති ච; කතමා චාවුසො අජ්ඣත්තිකා වායොධාතු? යං අජ්ඣත්තං පච්චත්තං වායො වායොගතං උපාදින්නං, සෙය්‍යථීදං: උද්ධඞ්ගමා වාතා, අධොගමා වාතා, කුච්ඡිසයා වාතා, කොට්ඨාසයා වාතා, අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො වාතා, අස්සාසො, පස්සාසො ඉති වා, යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චි අජ්ඣත්තං පච්චත්තං වායො වායොගතං උපාදින්නං, අයං වුච්චතාවුසො අජ්ඣත්තිකා වායොධාතූති"ච.

එවං නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස ධාතුකම්මට්ඨානිකස්ස වසෙන විත්ථාරතො ආගතං. යථා චෙත්ථ, එවං රාහුලොවාද ධාතුවිභඞ්ගසුපි. තත්‍රායං අනුත්තානපදවණ්ණනා:–**අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති** ඉදං තාව උභයම්පි නියකස්ස අධිවචනං, නියකං නාම අත්තනි ජාතං සසන්තානපරියාපන්නන්ති අත්ථො. තයිදං යථා ලොකෙ ඉත්ථීසු කථා අධිත්ථීති වුච්චති, එවං අත්තනි පවත්තත්තා අජ්ඣත්තං, අත්තානං පටිච්ච[1] පවත්තත්තා පච්චත්තන්තිපි වුච්චති. **කක්ඛළන්ති** ථද්ධං, **ඛරිගතන්ති** ඵරුසං. තත්ථ පඨමං ලක්ඛණවචනං, දුතියං ආකාරවචනං, කක්ඛළලක්ඛණා හි පඨවීධාතු. සා ඵරුසාකාරා හොති, තස්මා ඛරිගතන්ති

1. ම. I. අත්තානං පතිපති. සී. II. අත්තානං පටිච්ච පටිච්ච.

වුත්තං. **උපාදින්නන්ති** දළ්හං ආදින්නං අහං මමන්ති එවං දළ්හං ආදින්නං ගහිතං පරාමට්ඨන්ති අත්ථො. **සෙය්‍යථිදන්ති** නිපාතො, තස්ස තං කතමන්ති චෙති අත්ථො. තතො තං දස්සෙන්තො කෙසා ලොමාති ආදිමාහ. එත්ථ ච මත්ථලුඞ්ගං පක්ඛිපිත්වා වීසතියා ආකාරෙහි පඨවීධාතු නිද්දිට්ඨාති වෙදිතබ්බා. **යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චීති** අවසෙසෙසු තීසු කොට්ඨාසෙසු පඨවීධාතු සඞ්ගහිතා. විස්සන්දනභාවෙන තං තං ඨානං අප්පොති පප්පොතීති ආපො, කම්මසමුට්ඨානාදිවසෙන නානාවිධෙසු ආපෙසු ගතන්ති ආපොගතං. කිං තං? ආපොධාතුයා ආබන්ධනලක්ඛණං. තෙජනවසෙන තෙජො, වුත්තනයෙනෙව තෙජෙසු ගතන්ති තෙජොගතං. කිං තං? උණ්හත්තලක්ඛණං. **යෙන චාති** යෙන තෙජොගතෙන කුපිතෙන අයං කායො සන්තප්පති, එකාහිකජරාදිභාවෙන උසුමජාතො හොති, යෙන ච ජීරීයතීති යෙන අයං කායො ජීරති ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලං බලපරික්ඛයං වලිපලිතාදිභාවං ච පාපුණාති, **යෙන ච පරිඩය්හතීති**, යෙන කුපිතෙන අයං කායො ඩය්හති, සො ච පුග්ගලො ඩය්හාමි ඩය්හාමීති කන්දන්තො සතධොතසප්පිගොසීසචන්දනාදිලෙපඤ්චෙව තාලවණ්ටවාතඤ්ච පච්චාසිංසති. **යෙන ච අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡතීති** යෙන තං අසිතං වා ඔදනාදි පීතං වා පානකාදි ඛායිතං වා පිට්ඨඛජ්ජකාදි සායිතං වා අම්බපක්කාදි මධුඵාණිතාදි සම්මාපරිපාකං ගච්ඡති, රසාදිභාවෙන විවෙකං ගච්ඡතීති අත්ථො. එත්ථ ච පුරිමා තයො තෙජොධාතු චතුසමුට්ඨානා, පච්ඡිමො කම්මසමුට්ඨානොව. වායනවසෙන වායො වුත්තනයෙනෙව වායෙසු ගතන්ති වායොගතං. කිං තං? විත්ථම්භනලක්ඛණං. **උද්ධඞ්ගමා වාතාති** උග්ගාරහික්කාදිපවත්තකා උද්ධං ආරොහණවාතා. **අධොගමා වාතාති** උච්චාරපස්සාවාදිනීහරණකා අධොඔරොහනවාතා. **කුච්ඡිසයා වාතාති** අන්තානං බහි වාතා. **කොට්ඨසයා වාතාති** අන්තානං අන්තො වාතා, **අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො වාතාති** ධමනි ජාලානුසාරෙන සකලසරීරෙ අඞ්ගමඞ්ගානි අනුසටා සමිඤ්ජනපසාරණාදිනිබ්බත්තකා වාතා. **අස්සාසොති** අන්තොපවිසනනාසිකාවාතො, **පස්සාසොති** බහිනික්ඛමනනාසිකාවාතො. එත්ථ ච පුරිමා පඤ්ච චතුසමුට්ඨානා, අස්සාසපස්සාසා චිත්තසමුට්ඨානාව. සබ්බත්ථ **යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චීති** ඉමිනා පදෙන අවසෙසා කොට්ඨාසෙසු ආපොධාතු ආදයො සඞ්ගහිතා. ඉති වීසතියා ආකාරෙහි පඨවීධාතු, ද්වාදසහි ආපොධාතු, චතූහි තෙජොධාතු, ඡහි වායොධාතූති ද්වාචත්තාළීසාය ආකාරෙහි චතස්සො ධාතුයො විත්ථාරිතා හොන්තීති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

භාවනානයෙ පනෙත්ථ තික්ඛපඤ්ඤස්ස භික්ඛුනො කෙසා පඨවීධාතු ලොමා පඨවීධාතූති එවං විත්ථාරතො ධාතුපරිග්ගහො පපඤ්චතො උපට්ඨාති. 'යං ථද්ධලක්ඛණං අයං පඨවීධාතු, යං ආබන්ධන

ලක්ඛණං අයං ආපොධාතු, යං පරිපාචනලක්ඛණං අයං තෙජොධාතු, යං විත්ථම්භනලක්ඛණං අයං වායොධාතූ'ති එවං මනසිකරොතො පනස්ස කම්මට්ඨානං පාකටං හොති. නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස පන එවං මනසිකරොතො අන්ධකාරං අවිභූතං හොති, පුරිමනයෙන විත්ථාරතො මනසිකරොන්තස්ස පාකටං හොති. කථං? යථා ද්වීසු භික්ඛූසු බහුපෙය්‍යාලං තන්තිං සජ්ඣායන්තෙසු තික්ඛපඤ්ඤො භික්ඛු සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා පෙය්‍යාලමුඛං විත්ථාරෙත්වා තතො පරං උභතොකොටිවසෙනෙව සජ්ඣායං කරොන්තො ගච්ඡති, තත්‍ර නාතිතික්ඛපඤ්ඤො එවං වත්තා හොති: කිං සජ්ඣායො නාම එස ඔට්ඨපරියාහතමත්තං කාතුං න දෙති, එවං සජ්ඣායෙ කරියමානෙ කදා තන්ති පගුණා භවිස්සතීති. සො ආගතාගතං පෙය්‍යාලමුඛං විත්ථාරෙත්වාව සජ්ඣායං කරොති, තමෙනං ඉතරො එවමාහ: කිං සජ්ඣායො නාමෙස පරියොසානං ගන්තුං න දෙති, එවං සජ්ඣායෙ කරියමානෙ කදා තන්ති පරියොසානං ගමිස්සතීති. එවමෙව තික්ඛපඤ්ඤස්ස කෙසාදිවසෙන විත්ථාරතො ධාතුපරිග්ගහො පපඤ්චතො උපට්ඨාති. යං ථද්ධලක්ඛණං අයං පථවීධාතූති ආදිනා නයෙන සඞ්ඛෙපතො මනසිකරොතො කම්මට්ඨානං පාකටං හොති, ඉතරස්ස තථා මනසිකරොතො අන්ධකාරං අවිභූතං හොති, කෙසාදිවසෙන විත්ථාරතො මනසි කරොන්තස්ස පාකටං හොති. තස්මා ඉමං කම්මට්ඨානං භාවෙතුකාමෙන තික්ඛපඤ්ඤෙන තාව රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන සකලම්පි අත්තනො රූපකායං ආවජ්ජිත්වා 'යො ඉමස්මිං කායෙ ථද්ධභාවො වා ඛරභාවො වා අයං පථවීධාතු, යො ආබන්ධනභාවො වා ද්‍රවභාවො වා අයං ආපොධාතු, යො පරිපාචනභාවො වා උණ්හභාවො වා අයං තෙජොධාතු, යො විත්ථම්භනභාවො වා සමුදීරණභාවො වා අයං වායොධාතූ'ති එවං සඞ්ඛිත්තෙන ධාතුයො පරිග්ගහෙත්වා පුනප්පුන 'පථවීධාතු, ආපොධාතූ'ති ධාතුමත්තතො නිස්සත්තතො නිජ්ජීවතො ආවජ්ජිතබ්බං මනසිකාතබ්බං පච්චවෙක්ඛිතබ්බං. තස්සෙවං වායමමානස්ස නචිරෙනෙව ධාතුප්පභෙදාවභාසනපඤ්ඤා පරිග්ගහිතො සභාවධම්මාරම්මණත්තා අප්පනං අප්පත්තො උපචාරමත්තො සමාධි උප්පජ්ජති. අථවා පන යෙ ඉමෙ චතුන්නං මහාභූතානං නිස්සත්තභාවදස්සනත්ථං ධම්මසෙනාපතිනා:-"අට්ඨිඤ්ච පටිච්ච න්හාරුඤ්ච පටිච්ච මංසඤ්ච පටිච්ච චම්මඤ්ච පටිච්ච ආකාසො පරිවාරිතො රූපන්තෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතී[a]"ති චත්තාරො කොට්ඨාසා වුත්තා, තෙසු තං තං අන්තරානුසාරිනා ඤාණහත්ථෙන විනිබ්භුජිත්වා විනිබ්භුජිත්වා 'යො එතෙසු ථද්ධභාවො වා ඛරභාවො වා අයං පථවීධාතූ'ති පුරිමනයෙනෙව ධාතුයො පරිග්ගහෙත්වා පුනප්පුන 'පථවීධාතු, ආපොධාතූ'ති ධාතුමත්තතො නිස්සත්තතො නිජ්ජීවතො ආවජ්ජිතබ්බං මනසිකාතබ්බං පච්චවෙක්ඛිතබ්බං. තස්සෙවං වායම

---

a. ම. නි. මහාහත්ථිපදූපමසුත්ත.

මානස්ස නචිරෙනෙව ධාතුප්පභෙදාවභාසනපඤ්ඤා පරිග්ගහිතො සභාවධම්මාරම්මණත්තා අප්පනං අප්පත්තො උපචාරමත්තො සමාධි උප්පජ්ජති. අයං සඞ්ඛෙපතො ආගතෙ චතුධාතුවවත්ථානෙ භාවනා නයො.

විත්ථාරතො ආගතෙ පන එවං වෙදිතබ්බො:–ඉදං කම්මට්ඨානං භාවෙතුකාමෙන හි නාතිතික්ඛපඤ්ඤෙන යොගිනා ආචරියසන්තිකෙ ද්වාචත්තාලීසාය ආකාරෙහි විත්ථාරතො ධාතුයො උග්ගණ්හිත්වා උත්තප්පකාරෙ සෙනාසනෙ විහරන්තෙන කතසබ්බකිච්චෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන සසම්භාරසඞ්ඛෙපතො සසම්භාරවිභත්තිතො සලක්ඛණසඞ්ඛෙපතො සලක්ඛණවිභත්තිතොති එවං චතුහාකාරෙහි කම්මට්ඨානං භාවෙතබ්බං. තත්ථ කථං සසම්භාරසඞ්ඛෙපතො භාවෙති? ඉධ භික්ඛු වීසතියා කොට්ඨාසෙසු ථද්ධාකාරං පඨවීධාතූති වවත්ථපෙති, ද්වාදසසු කොට්ඨාසෙසු යූසගතං උදකසඞ්ඛාතං ආබන්ධනාකාරං ආපොධාතූති වවත්ථපෙති, චතූසු කොට්ඨාසෙසු පරිපාචනකං තෙජං තෙජොධාතූති වවත්ථපෙති, ඡසු කොට්ඨාසෙසු විත්ථම්භනාකාරං වායොධාතූති වවත්ථපෙති. තස්සෙවං වවත්ථාපයතො යෙව ධාතුයො පාකටා හොන්ති, තා පුනප්පුනං ආවජ්ජයතො මනසිකරොතො වුත්තනයෙනෙව උපචාරසමාධි උප්පජ්ජති. යස්ස පන එවං භාවයතො කම්මට්ඨානං න ඉජ්ඣති, තෙන සසම්භාරවිභත්තිතො භාවෙතබ්බං. කථං? තෙන භික්ඛුනා යං තං කායගතාසතිකම්මට්ඨානනිද්දෙසෙ සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං, දසධා මනසිකාරකොසල්ලඤ්ච වුත්තං, ද්වත්තිංසාකාරෙ තාව තං සබ්බං අපරිහාපෙත්වා තචපඤ්චකාදීනං අනුලොමපටිලොමතො වචසා සජ්ඣායං ආදිං කත්වා සබ්බං තත්ථ වුත්තවිධානං කාතබ්බං. අයමෙව හි විසෙසො:–තත්ථ වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන කෙසාදයො මනසිකරිත්වාපි පටික්කූලවසෙන චිත්තං ඨපෙතබ්බං, ඉධ පන ධාතුවසෙන. තස්මා වණ්ණාදිවසෙන පඤ්චධා පඤ්චධා කෙසාදයො මනසිකරිත්වා අවසානෙ එවං මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො:–ඉමෙ කෙසා නාම සීසකටාහපලිවෙඨනචම්මෙ ජාතා, තත්ථ යථා වම්මිකමත්ථකෙ ජාතෙසු කුණ්ඨතිණෙසු න වම්මිකමත්ථකො ජානාති 'මයි කුණ්ඨතිණානි ජාතානී'ති, නපි කුණ්ඨතිණානි ජානන්ති 'මයං වම්මිකමත්ථකෙ ජාතානී'ති. එවමෙව න සීසකටාහපලිවෙඨනචම්මං ජානාති 'මයි කෙසා ජාතා'ති, නපි කෙසා ජානන්ති 'මයං සීසකටාහවෙඨනචම්මෙ ජාතා'ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති කෙසා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති. ලොමා සරීරවෙඨනචම්මෙ ජාතා, තත්ථ යථා සුඤ්ඤගාමට්ඨානෙ ජාතෙසු දබ්බතිණෙසු න සුඤ්ඤගාමට්ඨානං ජානාති 'මයි දබ්බතිණානි ජාතානී'ති, නපි දබ්බතිණානි ජානන්ති 'මයං

සුඤ්ඤගාමට්ඨානෙ ජාතානී'ති. එවමෙව න සරීරවෙඨනචම්මං ජානාති 'මයි ලොමා ජාතා'ති, නපි ලොමා ජානන්ති 'මයං සරීරවෙඨනචම්මෙ ජාතා'ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති ලොමා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. නඛා අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා, තත්ථ යථා කුමාරකෙසු දණ්ඩකෙහි මධුකට්ඨිකෙ විජ්ඣිත්වා කීළන්තෙසු න දණ්ඩකා ජානන්ති 'අම්හෙසු මධුකට්ඨිකා ඨපිතා'ති, නපි මධුකට්ඨිකා ජානන්ති 'මයං දණ්ඩකෙසු ඨපිතා'ති, එවමෙව න අඞ්ගුලියො ජානන්ති 'අම්හාකං අග්ගෙසු නඛා ජාතා'ති, නපි නඛා ජානන්ති 'මයං අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා'ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති නඛා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. දන්තා හනුකට්ඨිකෙසු ජාතා, තත්ථ යථා වඩ්ඪකීහි පාසාණඋදුක්ඛලකෙසු කෙනචිදෙව සිලෙසජාතෙන බන්ධිත්වා ඨපිතථම්භෙසු න උදුක්ඛලා ජානන්ති 'අම්හෙසු ථම්භා ඨිතා'ති නපි ථම්භා ජානන්ති 'මයං උදුක්ඛලෙසු ඨිතා'ති, එවමෙව න හනුකට්ඨීනි ජානන්ති 'අම්හෙසු දන්තා ජාතා'ති, නපි දන්තා ජානන්ති 'මයං හනුකට්ඨීසු ජාතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති දන්තා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. තචො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතො, තත්ථ යථා අල්ලගොචම්මපරියොනද්ධාය මහාවීණාය න මහාවීණා ජානාති 'අහං අල්ලගොචම්මෙන පරියොනද්ධා'ති, නපි අල්ලගොචම්මං ජානාති 'මයා මහාවීණා පරියොනද්ධා'ති, එවමෙව න සරීරං ජානාති 'අහං තචෙන පරියොනද්ධ'න්ති, නපි තචො ජානාති 'මයා සරීරං පරියොනද්ධ'න්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති තචො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. මංසං අට්ඨිසඞ්ඝාටං අනුලිම්පිත්වා ඨිතං, තත්ථ යථා මහාමත්තිකාලිත්තාය භිත්තියා න භිත්ති ජානාති 'අහං මහාමත්තිකාය ලිත්තා'ති, නපි මහාමත්තිකා ජානාති 'මයා භිත්ති ලිත්තා'ති. එවමෙව න අට්ඨිසඞ්ඝාටො ජානාති 'අහං නවපෙසිසතප්පභෙදෙන[1] මංසෙන ලිත්තො'ති, නපි මංසං ජානාති 'මයා අට්ඨිසඞ්ඝාටො ලිත්තො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛන රහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති මංසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. නහාරූ සරීරබ්භන්තරෙ අට්ඨීනි ආබන්ධමානා ඨිතා, තත්ථ යථා වල්ලීහි විනද්ධෙසු කුඩ්ඩදාරූසු න කුඩ්ඩ

1. සී. II. නවමංසපෙසිසතප්පභෙදෙන.

දාරූනි ජානන්ති 'මයං වල්ලීහි විනද්ධානී'ති, නාපි වල්ලියො ජානන්ති 'අම්හෙහි කුඩ්ඩදාරූනි විනද්ධානී'ති. එවමෙව න අට්ඨීනි ජානන්ති 'මයං න්හාරූහි ආබද්ධානී'ති, නාපි න්හාරූ ජානන්ති 'අම්හෙහි අට්ඨීනි ආබද්ධානී'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති න්හාරු නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති.

අට්ඨීසු පණ්හිකට්ඨි ගොප්ඵකට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, ගොප්ඵකට්ඨි ජඞ්ඝට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, ජඞ්ඝට්ඨි ඌරුට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, ඌරුට්ඨි කටට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, කටට්ඨි පිට්ඨිකණ්ටකං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, පිට්ඨිකණ්ටකො ගීවට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතො, ගීවට්ඨි සීසට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං, සීසට්ඨි ගීවට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං, ගීවට්ඨි පිට්ඨිකණ්ටකෙ පතිට්ඨිතං, පිට්ඨිකණ්ටකො කටට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතො, කටට්ඨි ඌරුට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං, ඌරුට්ඨි ජඞ්ඝට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං, ජඞ්ඝට්ඨි ගොප්ඵකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං, ගොප්ඵකට්ඨි පණ්හිකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං, තත්ථ යථා ඉට්ඨකදාරුගොමයාදිසඤ්චයෙසු න හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා ජානන්ති 'මයං උපරිමෙ උපරිමෙ උක්ඛිපිත්වා ඨිතා'ති, නාපි උපරිමා උපරිමා ජානන්ති 'මයං හෙට්ඨිමෙසු හෙට්ඨිමෙසු පතිට්ඨිතා'ති, එවමෙව න පණ්හිකට්ඨි ජානාති. 'අහං ගොප්ඵකට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ගොප්ඵකට්ඨි ජානාති 'අහං ජඞ්ඝට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ජඞ්ඝට්ඨි ජානාති 'අහං ඌරුට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ඌරුට්ඨි ජානාති 'අහං කටට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න කටට්ඨි ජානාති 'අහං පිට්ඨිකණ්ටකං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න පිට්ඨිකණ්ටකො ජානාති 'අහං ගීවට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතො'ති, න ගීවට්ඨි ජානාති 'අහං සීසට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න සීසට්ඨි ජානාති 'අහං ගීවට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ගීවට්ඨි ජානාති 'අහං පිට්ඨිකණ්ටකෙ පතිට්ඨිත'න්ති, න පිට්ඨිකණ්ටකො ජානාති 'අහං කටට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතො'ති, න කටට්ඨි ජානාති 'අහං ඌරුට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ඌරුට්ඨි ජානාති 'අහං ජඞ්ඝට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ජඞ්ඝට්ඨි ජානාති 'අහං ගොප්ඵකට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ගොප්ඵකට්ඨි ජානාති 'අහං පණ්හිකට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණ රහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති අට්ඨි නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති.

අට්ඨිමිඤ්ජං තෙසං තෙසං අට්ඨීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතං, තත්ථ යථා වෙළුපබ්බාදීනං අන්තො පක්ඛිත්තසින්නවෙත්තග්ගාදීසු, න වෙළුපබ්බාදීනි ජානන්ති 'අම්හෙසු වෙත්තග්ගාදීනි පක්ඛිත්තානී'ති, නාපි වෙත්තග්ගාදීනි ජානන්ති 'මයං වෙළුපබ්බාදීසු ඨිතානී'ති. එවමෙව න අට්ඨීනි ජානන්ති 'අම්හාකං අන්තො මිඤ්ජං ඨිත'න්ති, නාපි මිඤ්ජං ජානාති 'අහං අට්ඨීනං අන්තො ඨිත'න්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණ රහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති අට්ඨිමිඤ්ජං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති. වක්කං ගලවාටකතො නික්ඛන්තෙන එක

මූලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථූලන්හාරුනා විනිබද්ධං හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං, තත්ථ යථා වණ්ටූපනිබද්ධෙ අම්බඵලද්වයෙ න වණ්ටං ජානාති 'මයා අම්බඵලද්වයං උපනිබද්ධ'න්ති නපි අම්බඵලද්වයං ජානාති 'අහං වණ්ටෙන උපනිබද්ධ'න්ති එවමෙව න ථූලන්හාරු ජානාති 'මයා වක්කං උපනිබද්ධ'න්ති නපි වක්කං ජානාති 'අහං ථූලන්හාරුනා උපනිබද්ධ'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති වක්කං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. හදයං සරීරබ්භන්තරෙ උරට්ඨිපඤ්ජරමජ්ඣං නිස්සාය ඨිතං, තත්ථ යථා ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරං නිස්සාය ඨපිතාය මංසපෙසියා න සන්දමානිකපඤ්ජරබ්භන්තරං ජානාති 'මං නිස්සාය මංසපෙසි ඨිතා'ති නපි මංසපෙසි ජානාති 'අහං ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරං නිස්සාය ඨිතා'ති. එවමෙව න උරට්ඨිපඤ්ජරබ්භන්තරං ජානාති 'මං නිස්සාය හදයං ඨිත'න්ති නපි හදයං ජානාති 'අහං උරට්ඨිපඤ්ජරං නිස්සාය ඨිත'න්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති හදයං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. යකනං අන්තො සරීරෙ ද්වින්නං ථනානමබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිතං, තත්ථ යථා උක්ඛලිකපාලපස්සම්හි ලග්ගෙ යමකමංසපිණ්ඩෙ න උක්ඛලිකපාලපස්සං ජානාති 'මයි යමකමංසපිණ්ඩො ලග්ගො'ති, නපි යමකමංසපිණ්ඩො ජානාති 'අහං උක්ඛලිකපාලපස්සෙ ලග්ගො'ති. එවමෙව න ථනානමබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං ජානාති 'මං නිස්සාය යකනං ඨිත'න්ති, නපි යකනං ජානාති 'අහං ථනානමබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති යකනං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. කිලොමකෙසු පටිච්ඡන්නකිලොමකං හදයඤ්ච වක්කඤ්ච පරිවාරෙත්වා ඨිතං, අප්පටිච්ඡන්නකිලොමකං සකලසරීරෙ චම්මස්ස හෙට්ඨතො මංසං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතං. තත්ථ යථා පිලොතිකාය පළිවෙඨිතෙ මංසෙ න මංසං ජානාති 'අහං පිලොතිකාය පළිවෙඨිත'න්ති, නපි පිලොතිකා ජානාති 'මයා මංසං පළිවෙඨිත'න්ති. එවමෙව න වක්කහදයානි සකලසරීරෙ ච මංසං ජානාති 'අහං කිලොමකෙන පටිච්ඡන්න'න්ති නපි කිලොමකං ජානාති 'මයා වක්කහදයානි සකලසරීරෙ ච මංසං පටිච්ඡන්න'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති කිලොමකං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. පිහකං හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතං, තත්ථ යථා කොට්ඨකමත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතාය ගොමයපිණ්ඩියා න කොට්ඨකමත්ථකපස්සං ජානාති

'ගොමයපිණ්ඩො මං නිස්සාය ඨිතො'ති, නපි ගොමයපිණ්ඩො ජානාති 'අහං කොට්ඨමත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතො'ති. එවමෙව න උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං ජානාති 'පිහකං මං නිස්සාය ඨිත'න්ති, නපි පිහකං ජානාති 'අහං උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති පිහකං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අව්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවිධාතූති. පප්ඵාසං සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානමන්තරෙ හදයඤ්ච යකනඤ්ච උපරි ඡාදෙත්වා ඔලම්බන්තං ඨිතං, තත්ථ යථා ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරෙ ලම්බමානෙ සකුණකුලාවකෙ න ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරං ජානාති 'මයි සකුණකුලාවකො ලම්බමානො ඨිතො'ති, නපි සකුණකුලාවකො ජානාති 'අයං ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරෙ ලම්බමානො ඨිතො'ති. එවමෙව න තාං සරීරබ්භන්තරං ජානාති 'මයි පප්ඵාසං ලම්බමානං ඨිත'න්ති, නපි පප්ඵාසං ජානාති 'අහං එවරූපෙ සරීරබ්භන්තරෙ ලම්බමානං ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති පප්ඵාසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අව්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති. අන්තං ගලවාටකකරීසමග්ගපරියන්තෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඨිතං, තත්ථ යථා ලොහිතදොණිකාය ඔභුජිත්වා ඨපිතෙ ඡින්නසීසධම්මනිකළෙබරෙ න ලොහිතදොණි ජානාති 'මයි ධම්මනිකළෙබරං ඨිත'න්ති, නපි ධම්මනිකළෙබරං ජානාති 'අයං ලොහිතදොණියා ඨිත'න්ති එවමෙව න සරීරබ්භන්තරං ජානාති 'මයි අන්තං ඨිත'න්ති, නපි අන්තං ජානාති 'අහං සරීරබ්භන්තරෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති අන්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති. අන්තගුණං අන්තන්තරෙ එකවීසති අන්තභොගෙ බන්ධිත්වා ඨිතං, තත්ථ යථා පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං සිබ්බෙත්වා ඨිතෙසු රජ්ජුකෙසු න පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං ජානාති 'රජ්ජුකා මං සිබ්බිත්වා ඨිතා'ති, නපි රජ්ජුකා ජානන්ති 'මයං පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං සිබ්බිත්වා ඨිතා'ති. එවමෙව න අන්තං ජානාති 'අන්තගුණං මං ආබන්ධිත්වා ඨිත'න්ති, නපි අන්තගුණං ජානාති 'අහං අන්තං ආබන්ධිත්වා ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති අන්තගුණං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අව්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පඨවීධාතූති. උදරියං උදරෙ ඨිතං අසිතපීතඛායිතසායිතං, තත්ථ යථා සුවාණදොණියං ඨිතෙ සුවාණවමථුම්හි න සුවාණදොණි ජානාති 'මයි සුවාණවමථු ඨිතො'ති, නපි සුවාණවමථු ජානාති 'අහං සුවාණදොණියං ඨිතො'ති. එවමෙව න උදරං ජානාති 'මයි උදරියං ඨිත'න්ති, නපි උදරියං ජානාති 'අහං උදරෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛනරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති උදරියං නාම ඉමස්මිං

සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. කරීසං පක්කාසයසඞ්ඛාතෙ අට්ඨඞ්ගුලවෙළුපබ්බසදිසෙ අන්තපරියොසානෙ ඨිතං, තත්ථ යථා වෙළුපබ්බෙ ඔමද්දිත්වා පක්ඛිත්තාය සණ්හපණ්ඩුමත්තිකාය න වෙළුපබ්බං ජානාති 'මයි පණ්ඩුමත්තිකා ඨිතා'ති, නපි පණ්ඩුමත්තිකා ජානාති 'අහං වෙළුපබ්බෙ ඨිතා'ති. එවමෙව න පක්කාසයො ජානාති 'මයි කරීසං ඨිත'න්ති, නපි කරීසං ජානාති 'අහං පක්කාසයෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති කරීසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති. මත්ථලුඞ්ගං සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිතං, තත්ථ යථා පුරාණලාබුකටාහෙ පක්ඛිත්තාය පිට්ඨපිණ්ඩියා න ලාබුකටාහං ජානාති 'මයි පිට්ඨපිණ්ඩි ඨිතා'ති, නපි පිට්ඨපිණ්ඩි ජානාති 'අහං ලාබුකටාහෙ ඨිතා'ති. එවමෙව න සීසකටාහබ්භන්තරං ජානාති 'මයි මත්ථලුඞ්ගං ඨිත'න්ති, නපි මත්ථලුඞ්ගං ජානාති 'අහං සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති මත්ථලුඞ්ගං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

පිත්තෙසු අබද්ධපිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධං සකලසරීරං ව්‍යාපෙත්වා ඨිතං, බද්ධපිත්තං පිත්තකොසකෙ ඨිතං, තත්ථ යථා පූවං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතෙ තෙලෙ න පූවං ජානාති 'තෙලං මං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත'න්ති, නපි තෙලං ජානාති 'අහං පූවං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත'න්ති. එවමෙව න සරීරං ජානාති 'අබද්ධපිත්තං මං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත'න්ති, නපි අබද්ධපිත්තං ජානාති 'අහං සරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත'න්ති. යථා වස්සොදකෙන පුණ්ණෙ කොසාතකීකොසකෙ න කොසාතකීකොසකො ජානාති 'මයි වස්සොදකං ඨිත'න්ති, නපි වස්සොදකං ජානාති 'අහං කොසාතකීකොසකෙ ඨිත'න්ති. එවමෙව න පිත්තකොසකො ජානාති 'මයි බද්ධපිත්තං ඨිත'න්ති, නපි බද්ධපිත්තං ජානාති 'අහං පිත්තකොසකෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති පිත්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. සෙම්හං එකපත්තපූරප්පමාණං උදරපටලෙ ඨිතං, තත්ථ යථා උපරි සඤ්ජාතඵෙණපටලාය චන්දනිකාය න චන්දනිකා ජානාති 'මයි ඵෙණපටලං ඨිත'න්ති, නපි ඵෙණපටලං ජානාති 'අහං චන්දනිකාය ඨිත'න්ති. එවමෙව න උදරපටලං ජානාති 'මයි සෙම්හං ඨිත'න්ති, නපි සෙම්හං ජානාති 'අහං උදරපටලෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති සෙම්හං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. පුබ්බො අනිබද්ධොකාසො යත්ථ යත්ථෙව

ඛාණුකණ්ටකප්පහරණ අග්ගිජාලාදීහි අභිහතෙ සරීරප්පදෙසෙ ලොහිතං සණ්ඨහිත්වා පච්චති, ගණ්ඩපිළකාදයො වා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ තිට්ඨති. තත්ථ යථා ඵරසුප්පහාරාදිවසෙන පග්ඝරිතනියාසෙ රුක්ඛෙ න රුක්ඛස්ස පහාරාදිප්පදෙසා ජානන්ති 'අම්හෙසු නියාසො ඨිතො'ති, නපි නියාසො ජානාති 'අහං රුක්ඛස්ස පහාරාදිප්පදෙසෙසු ඨිතො'ති. එවමෙව න සරීරස්ස ඛාණුකණ්ටකාදීහි අභිහතප්පදෙසා ජානන්ති 'අම්හෙසු පුබ්බො ඨිතො'ති, නපි පුබ්බො ජානාති 'අහං තෙසු තෙසු පදෙසෙසු ඨිතො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති පුබ්බො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ද්‍රවභූතො ආබන්ධනාකාරෙ ආපොධාතූති. ලොහිතෙසු සංසරණලොහිතං පිත්තං විය සකලසරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං, සන්නිචිතලොහිතං යකනට්ඨානස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා එකපත්තපූරමත්තං වක්කහදයයකනපප්ඵාසානි තෙමෙන්තං ඨිතං. තත්ථ සංසරණලොහිතෙ අබද්ධපිත්තසදිසොව විනිච්ඡයො. ඉතරම්පන යථා ජජ්ජරකපාලෙ ඔවට්ට උදකෙ හෙට්ඨා ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩාදීනි තෙමයමානෙ න ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩාදීනි ජානන්ති 'මයං උදකෙන තෙමියමානා'ති, නපි උදකං ජානාති 'අහං ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩාදීනි තෙමෙමී'ති. එවමෙව න යකනස්ස හෙට්ඨාභාගට්ඨානං වක්කාදීනි වා ජානන්ති 'මයි ලොහිතං ඨිතං අම්හෙ වා තෙමයමානං ඨිත'න්ති, නපි ලොහිතං ජානාති 'අහං යකනස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා වක්කාදීනි තෙමයමානං ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති ලොහිතං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ද්‍රවභූතො ආබන්ධනාකාරෙ ආපොධාතූති. සෙදො අග්ගිසන්තාපාදිකාලෙසු කෙසලොමකූපවිවරානි පූරෙත්වා තිට්ඨති චෙව පග්ඝරති ච, තත්ථ යථා උදකා අබ්බූළ්හමත්තෙසු භිසමුළාලකුමුදනාළකලාපෙසු න භිසාදිකලාපවිවරානි ජානන්ති 'අම්හෙහි උදකං පග්ඝරතී'ති, නපි භිසාදිකලාපවිවරෙහි පග්ඝරන්තං උදකං ජානාති 'අහං භිසාදිකලාපවිවරෙහි පග්ඝරාමී'ති. එවමෙව න කෙසලොමකූපවිවරානි ජානන්ති 'අම්හෙහි සෙදො පග්ඝරතී'ති, නපි සෙදො ජානාති 'අහං කෙසලොමකූපවිවරෙහි පග්ඝරාමී'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති සෙදො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ද්‍රවභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. මෙදො ථූලස්ස සකලසරීරං ඵරිත්වා, කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො පත්ථින්නසිනෙහො. තත්ථ යථා හලිද්දිපිලොතිකපටිච්ඡන්නෙ මංසපුඤ්ජෙ න මංසපුඤ්ජො ජානාති 'මං නිස්සාය හලිද්දිපිලොතිකා ඨිතා'ති, නපි හලිද්දිපිලොතිකා ජානාති 'අහං මංසපුඤ්ජං නිස්සාය ඨිතා'ති. එවමෙව න සකලසරීරෙ ජඞ්ඝාදීසු වා මංසං ජානාති 'මං නිස්සාය මෙදො ඨිතො'ති,

නපි මෙදො ජානාති 'අහං සකලසරීරෙ ජඞ්ඝාදීසු වා මංසං නිස්සාය
ඨිතො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා,
ඉති මෙදො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙ
තනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පත්ථින්නයූසො ආබන්ධනා
කාරො ආපොධාතූති. අස්සු යදා සඤ්ජායති, තදා අක්ඛිකූපකෙ
පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. තත්ථ යථා උදකපුණ්ණෙසු තරුණ
තාලට්ඨිකූපකෙසු න තරුණතාලට්ඨිකූපකා ජානන්ති 'අම්හෙසු උදකං
ඨිත'න්ති, නපි තරුණතාලට්ඨිකූපකෙසු උදකං ජානාති 'අහං තරුණ
තාලට්ඨිකූපකෙසු ඨිත'න්ති. එවමෙව න අක්ඛිකූපකා ජානන්ති
'අම්හෙසු අස්සු ඨිත'න්ති, නපි අස්සු ජානාති 'අහං අක්ඛිකූපකෙසු
ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා,
ඉති අස්සු නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො
අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො
ආපොධාතූති. වසා අග්ගිසන්තාපාදිකාලෙ හත්ථතල හත්ථපිට්ඨි පාද
තල පාදපිට්ඨි නාසාපුට නලාට අංසකූටෙසු ඨිතවිලීනස්නෙහො, තත්ථ
යථා පක්ඛිත්තතෙලෙ ආචාමෙ න ආචාමො ජානාති 'මං තෙලං
අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිත'න්ති, නපි තෙලං ජානාති 'අහං ආචාමං
අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිත'න්ති. එවමෙව න හත්ථතලාදිප්පදෙසො ජානාති
'මං වසා අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා'ති, නපි වසා ජානාති 'අහං හත්ථතලා
දිප්පදෙසං අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්ච
වෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති වසා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටි
යෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො
යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. ඛෙළො තථාරූපෙ
ඛෙළුප්පත්තිපච්චයෙ සති උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා
ජිව්හාතලෙ තිට්ඨති, තත්ථ යථා අබ්බොච්ඡින්නඋදකනිස්සන්දෙ නදීතීර
කූපකෙ න කූපතලං ජානාති 'මයි උදකං සන්තිට්ඨතී'ති, නපි උදකං
ජානාති 'අහං කූපතලෙ සන්තිට්ඨාමී'ති. එවමෙව න ජිව්හාතලං
ජානාති 'මයි උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා ඛෙළො ඨිතො'ති
නපි ඛෙළො ජානාති 'අහං උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා
ජිව්හාතලෙ ඨිතො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා
එතෙ ධම්මා, ඉති ඛෙළො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො
කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො
ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. සිඞ්ඝාණිකා යදා සඤ්ජායති, තදා
නාසාපුටෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. තත්ථ යථා පූතිදධිභරි
තාය සිප්පිකාය න සිප්පිකා ජානාති 'මයි පූතිදධි ඨිත'න්ති, නපි පූති
දධි ජානාති 'අහං සිප්පිකාය ඨිත'න්ති. එවමෙව න නාසාපුටා
ජානන්ති 'අම්හෙසු සිඞ්ඝාණිකා ඨිතා'ති, නපි සිඞ්ඝාණිකා ජානාති
'අහං නාසාපුටෙසු ඨිතා'ති අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණ
රහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති සිඞ්ඝාණිකා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටි
යෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො

යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. ලසිකා අට්ඨිසන්ධීනං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානා අසීතිසතසන්ධීසු ඨිතා, තත්ථ යථා තෙලබ්භඤ්ජිතෙ අක්ඛෙ න අක්ඛො ජානාති 'මං තෙලං අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිත'න්ති, නපි තෙලං ජානාති 'අහං අක්ඛං අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිත'න්ති. එවමෙව න අසීතිසතසන්ධියො ජානන්ති 'ලසිකා අම්හෙ අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිතා'ති, නපි ලසිකා ජානාති 'අහං අසීතිසතසන්ධියො අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති ලසිකා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. මුත්තං වත්ථිස්ස අබ්භන්තරෙ ඨිතං, තත්ථ යථා චන්දනිකාය පක්ඛිත්තෙ අධොමුඛෙ යවනඝටෙ න යවනඝටො ජානාති 'මයි චන්දනිකාරසො ඨිතො'ති, නපි චන්දනිකාරසො ජානාති 'අහං යවනඝටෙ ඨිතො'ති. එවමෙව න වත්ථි ජානාති 'මයි මුත්තං ඨිත'න්ති, නපි මුත්තං ජානාති 'අහං වත්ථිම්හි ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා, ඉති මුත්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

එවං කෙසාදිසු මනසිකාරං පවත්තෙත්වා යෙන සන්තප්පති අයං ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පරිපාචනාකාරො තෙජොධාතූති. යෙන ජීරියති යෙන පරිඩය්හති යෙන අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡති, අයං ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පරිපාචනාකාරො තෙජොධාතූති. එවං තෙජොකොට්ඨාසෙසු මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො.

තතො උද්ධඞ්ගමෙ වාතෙ උද්ධඞ්ගමවසෙන පරිග්ගහෙත්වා අධොගමෙ අධොගමවසෙන, කුච්ඡිසයෙ කුච්ඡිසයවසෙන, කොට්ඨසයෙ කොට්ඨසයවසෙන, අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිම්හි අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිවසෙන, අස්සාසපස්සාසෙ අස්සාසපස්සාසවසෙන පරිග්ගහෙත්වා උද්ධඞ්ගමා වාතා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො විත්ථම්භනාකාරො වායොධාතූති; අධොගමා වාතා නාම කුච්ඡිසයා වාතා නාම කොට්ඨසයා වාතා නාම අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො වාතා නාම අස්සාසපස්සාසා වාතා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො විත්ථම්භනාකාරො වායොධාතූති; එවං වායොකොට්ඨාසෙසු මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො.

තස්සෙවං පවත්තමනසිකාරස්ස ධාතුයො පාකටා හොන්ති, තා පුනප්පුන ආවජ්ජයතො මනසි කරොතො වුත්තනයෙනෙව උපචාරසමාධි උප්පජ්ජති. යස්ස පන එවං භාවයතො කම්මට්ඨානං න

ඉජ්ඣති, තෙන සලක්ඛණසඞ්ඛෙපතො භාවෙතබ්බං. කථං? වීසතියා කොට්ඨාසෙසු ථද්ධලක්ඛණං පඨවීධාතූති වවත්ථපෙතබ්බං. තත්ථෙව ආබන්ධනලක්ඛණං ආපොධාතූති, පරිපාචනලක්ඛණං තෙජොධාතූති, විත්ථම්භනලක්ඛණං වායොධාතූති; ද්වාදසසු කොට්ඨාසෙසු ආබන්ධනලක්ඛණං ආපොධාතූති වවත්ථපෙතබ්බං. තත්ථෙව පරිපාචනලක්ඛණං තෙජොධාතූති, විත්ථම්භනලක්ඛණං වායොධාතූති, ථද්ධලක්ඛණං පඨවීධාතූති; චතූසු කොට්ඨාසෙසු පරිපාචනලක්ඛණං තෙජොධාතූති වවත්ථපෙතබ්බං. තෙන අවිනිබ්භුත්තං විත්ථම්භනලක්ඛණං වායොධාතූති, ථද්ධලක්ඛණං පඨවීධාතූති, ආබන්ධනලක්ඛණං ආපොධාතූති; ඡසු කොට්ඨාසෙසු විත්ථම්භනලක්ඛණං වායොධාතූති වවත්ථපෙතබ්බං. තත්ථෙව ථද්ධලක්ඛණං පඨවීධාතූති, ආබන්ධනලක්ඛණං ආපොධාතූති, පරිපාචනලක්ඛණං තෙජොධාතූති. තස්සෙවං වවත්ථාපයතො ධාතුයො පාකටා හොන්ති. තා පුනප්පුනං ආවජ්ජයතො මනසි කරොතො වුත්තනයෙනෙව උපචාරසමාධි උප්පජ්ජති. යස්ස පන එවම්පි භාවයතො කම්මට්ඨානං න ඉජ්ඣති, තෙන සලක්ඛණවිභත්තිතො භාවෙතබ්බං. කථං? පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව කෙසාදයො පරිග්ගහෙත්වා කෙසම්හි ථද්ධලක්ඛණං පඨවීධාතූති වවත්ථපෙතබ්බං, තත්ථෙව ආබන්ධනලක්ඛණං ආපොධාතූති, පරිපාචනලක්ඛණං තෙජොධාතූති, විත්ථම්භනලක්ඛණං වායොධාතූති, එවං සබ්බකොට්ඨාසෙසු එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ චතස්සො ධාතුයො වවත්ථපෙතබ්බා. තස්සෙවං වවත්ථාපයතො ධාතුයො පාකටා හොන්ති, තා පුනප්පුනං ආවජ්ජයතො මනසි කරොතො වුත්තනයෙනෙව උපචාරසමාධි උප්පජ්ජති. අපි ච ඛො පන වචනත්ථතො කලාපතො චුණ්ණතො ලක්ඛණාදිතො සමුට්ඨානතො නානත්තෙකත්තතො විනිබ්භොගාවිනිබ්භොගතො සභාගවිසභාගතො අජ්ඣත්තිකබාහිරවිසෙසතො සඞ්ගහතො පච්චයතො අසමන්නාහාරතො පච්චයවිභාගතොති ඉමෙහිපි ආකාරෙහි ධාතුයො මනසි කාතබ්බා. තත්ථ වචනත්ථතො මනසිකරොන්තෙන-පත්ථටත්තා පඨවී, අප්පෙති ආපියති අප්පායතීති වා ආපො, තෙජතීති තෙජො, වායතීති වායො, අවිසෙසෙන පන සලක්ඛණධාරණතො දුක්ඛාදානතො දුක්ඛාධානතො ච ධාතූති, එවං විසෙසසාමඤ්ඤවසෙන වචනත්ථතො මනසි කාතබ්බා. කලාපතොති යා අයං කෙසා ලොමාති ආදිනා නයෙන වීසතියා ආකාරෙහි පඨවීධාතු, පිත්තං සෙම්හන්ති ච ආදිනා නයෙන ද්වාදසහාකාරෙහි ආපොධාතු නිද්දිට්ඨා, තත්ථ යස්මා:-

"වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා චතස්සො චාපි ධාතුයො
අට්ඨ ධම්මසමොධානා 'හොති කෙසාති සම්මුති,
තෙසං යෙව විනිබ්භොගා නත්ථි කෙසාති සම්මුතී"ති.

තස්මා කෙසාපි අට්ඨධම්මකලාපමත්තමෙව, තථා ලොමාදයොති. යො පනෙත්ථ කම්මසමුට්ඨානො කොට්ඨාසො, සො ජීවිතින්ද්‍රියෙන ච

භාවෙන ච සද්ධිං දසධම්මකලාපොපි හොති. උස්සදවසෙන පන පඨවීධාතුආපොධාතූති සඞ්ඛං ගතො, එවං කලාපතො මනසි කාතබ්බා. චුණ්ණතොති ඉමස්මිං හි සරීරෙ මජ්ඣිමෙන පමාණෙන පරිග්ගය්හමානා පරමාණුභෙදසඤ්චුණ්ණා සුඛුමරජභූතා පඨවීධාතු දොණමත්තා සියා, සා තතො උපඩ්ඪප්පමාණාය ආපොධාතුයා සඞ්ගහිතා තෙජොධාතුයා අනුපාලිතා වායොධාතුයා විත්ථම්භිතා න විකිරියති න විද්ධංසියති, අවිකිරියමානා අවිද්ධංසියමානා අනෙකවිධං ඉත්ථිපුරිසලිඞ්ගාදිභාවවිකප්පං උපගච්ඡති, අණුථූලදීඝරස්සථිර කඨිනාදිභාවඤ්ච පකාසෙති. යූසගතා ආබන්ධනාකාරභූතා පනෙත්ථ ආපොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා තෙජානුපාලිතා වායොවිත්ථම්භිතා න පග්ඝරති න පරිස්සවති, අපග්ඝරමානා අපරිස්සවමානා පීණිතපීණිතභාවං දස්සෙති. අසිතපීතාදිපරිපාචකා චෙත්ථ උසුමාකාරභූතා උණ්හත්තලක්ඛණා තෙජොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා ආපොසඞ්ගහිතා වායොවිත්ථම්භිතා ඉමං කායං පරිපාචෙති, වණ්ණසම්පත්තිඤ්චස්ස ආවහති. තාය ච පන පරිපාචිතො අයං කායො න පූතිභාවං දස්සෙති, අඞ්ගමඞ්ගානුසටා චෙත්ථ සමුදීරණවිත්ථම්භනලක්ඛණා වායොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා ආපොසඞ්ගහිතා තෙජානුපාලිතා ඉමං කායං විත්ථම්භෙති. තාය ච පන විත්ථම්භිතො අයං කායො න පරිපතති, උජුකං සණ්ඨාති. අපරාය වායොධාතුයා සමබ්භාහතො ගමනට්ඨානනිසජ්ජාසයනඉරියාපථෙසු විඤ්ඤත්තිං දස්සෙති, සම්මිඤ්ජෙති, සම්පසාරෙති, හත්ථපාදං ලාළෙති. එවමෙතං ඉත්ථිපුරිසාදිභාවෙන බාලජනවඤ්චනං මායාරූපසදිසං ධාතුයන්තං පවත්තතීති එවං චුණ්ණතො මනසිකාතබ්බා. ලක්ඛණාදිතොති පඨවීධාතු කිංලක්ඛණා, කිංරසා, කිංපච්චුපට්ඨානාති එවං චතස්සො ධාතුයො ආවජ්ජෙත්වා පඨවීධාතු කක්ඛළත්තලක්ඛණා, පතිට්ඨානරසා, සම්පටිච්ඡනපච්චුපට්ඨානා; ආපොධාතු පග්ඝරණලක්ඛණා, බ්‍රූහනරසා, සඞ්ගහපච්චුපට්ඨානා; තෙජොධාතු උණ්හත්තලක්ඛණා, පරිපාචනරසා, මද්දවානුප්පදානපච්චුපට්ඨානා; වායොධාතු විත්ථම්භනලක්ඛණා, සමුදීරණරසා, අභිනීහාරපච්චුපට්ඨානාති; එවං ලක්ඛණාදිතො මනසි කාතබ්බා. සමුට්ඨානතොති යෙ ඉමෙ පඨවීධාතුආදීනං විත්ථාරතො දස්සනවසෙන කෙසාදයො ද්වාචත්තාලීසකොට්ඨාසා දස්සිතා, තෙසු 'උදරියං කරීසං පුබ්බො මුත්ත'න්ති ඉමෙ චත්තාරො කොට්ඨාසා උතුසමුට්ඨානාව. 'අස්සු සෙදො ඛෙළො සිඞ්ඝාණිකා'ති ඉමෙ චත්තාරො උතුචිත්තසමුට්ඨානා, අසිතාදිපරිපාචනකො තෙජො කම්මසමුට්ඨානොව. අස්සාසපස්සාසා චිත්තසමුට්ඨානාව, අවසෙසා සබ්බෙපි චතුසමුට්ඨානාති එවං සමුට්ඨානතො මනසි කාතබ්බා. නානත්තෙකත්තතොති සබ්බාසම්පි ධාතූනං සලක්ඛණාදිතො නානත්තං. අඤ්ඤානෙව හි පඨවීධාතුයා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානානි අඤ්ඤානි ආපොධාතුආදීනං, එවං ලක්ඛණාදිවසෙන පන කම්මසමුට්ඨානාදිවසෙන ච නානත්තභූතානම්පි එතාසං රූපමහාභූත ධාතු ධම්ම

අතිච්චාදිවසෙන එකත්තං හොති. සබ්බාපි හි ධාතුයො රූපන ලක්ඛණං අනතීතත්තා රූපානි, මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි මහාභූතානි. මහන්තපාතුභාවාදීහීති එතානි ධාතුයො මහන්තපාතු භාවතො මහාභූතසාමඤ්ඤතො මහාපරිහාරතො මහාවිකාරතො, මහන්තත්තා භූතත්තා චාති ඉමෙහි කාරණෙහි මහාභූතානීති වුච්චන්ති. තත්‍ථ මහන්තපාතුභාවතොති එතානි හි අනුපාදින්න සන්තානෙපි උපාදින්නසන්තානෙපි මහන්තානි පාතුභූතානි, තෙසං අනුපාදින්නසන්තානෙ:–

"ද්වෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි ච,
එත්තකං බහලත්තෙන සඞ්ඛාතායං වසුන්ධරා"ති

ආදිනා නයෙන මහන්තපාතුභාවතා බුද්ධානුස්සතිනිද්දෙසෙ වුත්තාව. උපාදින්නසන්තානෙපි මච්ඡ කච්ඡප දෙව දානවාදි සරීරවසෙන මහන්තානෙව පාතුභූතානි. වුත්තං හෙතං:–"සන්ති භික්ඛවෙ මහා සමුද්දෙ යොජනසතිකාපි අත්තභාවා"[a]ති ආදි මහාභූතසාමඤ්ඤ තොති එතානි හි–යථා මායාකාරො අමණිංයෙව උදකං මණිං කත්වා දස්සෙති, අසුවණ්ණංයෙව ලෙඩ්ඩුං සුවණ්ණං කත්වා දස්සෙති, යථා ච සයං නෙව යක්ඛො න යක්ඛිසමානො යක්ඛභාවම්පි යක්ඛිභාවම්පි දස්සෙති, එවමෙව සයං අනීලානෙව හුත්වා නීලං උපාදාරූපං දස්සෙන්ති, අපීතානි අලොහිතානි අනොදාතානෙව හුත්වා ඔදාතං උපාදාරූපං දස්සෙන්තීති මායාකාරමහාභූතසාමඤ්ඤතො මහා භූතානි. යථා ච යක්ඛාදීනි මහාභූතානි යං ගණ්හන්ති, නෙව තෙසං තස්ස අන්තො න බහිඨානං උපලබ්භති, න ච තං නිස්සාය න තිට්ඨන්ති, එවමෙව එතානිපි නෙව අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තො න බහි ඨිතානි හුත්වා උපලබ්භන්ති, න ච අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය න තිට්ඨන්තීති අචින්තෙය්‍යට්ඨානතාය යක්ඛාදිමහාභූතසාමඤ්ඤතොපි මහාභූතානි, යථා ච යක්ඛිනී සඞ්ඛාතානි මහාභූතානි මනාපෙහි වණ්ණසණ්ඨාන වික්ඛෙපෙහි අත්තනො භයානකභාවං පටිච්ඡාදෙත්වා සත්තෙ වඤ්චෙන්ති, එවමෙව එතානිපි ඉත්‍ථිපුරිසසරීරාදීසු මනාපෙන ඡවි වණ්ණෙන මනාපෙන අත්තනො අඞ්ගපච්චඞ්ගසණ්ඨානෙන මනා පෙන ච හත්‍ථපාදඞ්ගුලි භමුකවික්ඛෙපෙන අත්තනො කක්ඛළත්තාදි භෙදං යථාවසරලක්ඛණං පටිච්ඡාදෙත්වා බාලජනං වඤ්චෙන්ති, අත්තනො සභාවං දට්ඨුං න දෙන්තීති වඤ්චකත්තෙන යක්ඛිනී මහා භූතසාමඤ්ඤතොපි මහාභූතානි. මහාපරිහාරතොති මහන්තෙහි පච්චයෙහි පරිහරිතබ්බතො, එතානි හි දිවසෙ දිවසෙ උපනෙ තබ්බත්තා මහන්තෙහි ඝාසච්ඡාදනාදීහි භූතානි පවත්තානීති මහා භූතානි, මහාපරිහාරානි වා භූතානීතිපි මහාභූතානි. මහාවිකාර තොති එතානි හි උපාදින්නානිපි අනුපාදින්නානිපි මහාවිකාරානි

a විනයචූලවග්ග–අ. නි. අඨකනි.

හොන්ති. තත්‍ථ අනුපාදින්නානං කප්පවුට්ඨානෙ විකාරමහත්තං පාකටං හොති, උපාදින්නානං ධාතුක්ඛොභකාලෙ. තථා හි:-

භූමිතො වුට්ඨිතො යාව බ්‍රහ්මලොකා විධාවති,
අච්චි අච්චිමතො ලොකෙ ඩය්හමානම්හි තෙජසා.

කොටිසතසහස්සෙකං චක්කවාළං විලීයති,
කුපිතෙන යදා ලොකො සලිලෙන විනස්සති.

කොටිසතසහස්සෙකං චක්කවාළං විලීයති,
වායොධාතුප්පකොපෙන යදා ලොකො විනස්සති.

පත්‍ථද්ධො භවතී කායො දට්ඨො කට්ඨමුඛෙන වා,
පඨවීධාතුප්පකොපෙන හොති කට්ඨමුඛෙව සො.

පූතියො භවතී කායො දට්ඨො පූතිමුඛෙන වා,
ආපොධාතුප්පකොපෙන හොති පූතිමුඛෙව සො.

සන්තත්තො භවතී කායො දට්ඨො අග්ගිමුඛෙන වා,
තෙජොධාතුප්පකොපෙන හොති අග්ගිමුඛෙව සො.

සඤ්ඡින්නො භවතී කායො දට්ඨො සත්‍ථමුඛෙන වා,
වායොධාතුප්පකොපෙන හොති සත්‍ථමුඛෙව සො.

ඉති මහාවිකාරානි භූතානීති මහාභූතානි. මහන්තත්තා භූතත්තා චාති එතානි හි මහන්තානි මහතා වායාමෙන පරිග්ගහෙතබ්බත්තා, භූතානි විජ්ජමානත්තාති, මහන්තත්තා භූතත්තා ච මහාභූතානි. එවං සබ්බාපෙතා ධාතුයො මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි මහාභූතානි. සලක්ඛණධාරණතො පන දුක්ඛාදානතො ච දුක්ඛාධානතො ච සබ්බාපි ධාතුලක්ඛණං අනතීතත්තා ධාතුයො, සලක්ඛණධාරණෙන ච අත්තනො ඛණානුරූපධාරණෙන ච ධම්මා, ඛයට්ඨෙන අනිච්චා, භයට්ඨෙන දුක්ඛා, අසාරකට්ඨෙන අනත්තා. ඉති සබ්බාසම්පි රූපමහාභූතධාතුධම්මඅනිච්චාදිවසෙන එකත්තන්ති එවං නානත්තෙකත්තතො මනසි කාතබ්බා. විනිබ්භොගාවිනිබ්භොගතොති සහුප්පන්නාව එතා එකෙකස්මිං සබ්බපරියන්තිමෙ සුද්ධට්ඨකාදිකලාපෙ පදෙසෙන අවිනිබ්භුත්තා, ලක්ඛණෙන පන විනිබ්භුත්තාති එවං විනිබ්භොගාවිනිබ්භොගතො මනසි කාතබ්බා. සභාගවිසභාගතොති එවං අවිනිබ්භුත්තාසු චාපි එතාසු පුරිමා ද්වෙ ගරුකත්තා සභාගා, තථා පච්ඡිමා ලහුකත්තා. පුරිමා පන පච්ඡිමාහි පච්ඡිමා ච පුරිමාහි විසභාගාති එවං සභාගවිසභාගතො මනසි කාතබ්බා. අජ්ඣත්තිකබාහිරවිසෙසතොති අජ්ඣත්තිකා ධාතුයො විඤ්ඤාණවත්‍ථු විඤ්ඤත්ති ඉන්ද්‍රියානං නිස්සයා හොන්ති සඉරියාපථා චතුසමුට්ඨානා, බාහිරා වුත්තවිපරීතප්පකාරාති. එවං අජ්ඣත්තිකබාහිරවිසෙසතො මනසි කාතබ්බා. සඞ්ගහතොති කම්මසමුට්ඨානා පඨවීධාතු කම්මසමුට්ඨානාහි ඉතරාහි එකසඞ්ගහා හොති, සමුට්ඨානනානත්තාභාවතො. තථා

චිත්තාදිසමුට්ඨානා චිත්තාදිසමුට්ඨානානීති. එවං සඞ්ගහතො මනසි කාතබ්බා. පච්චයතොති පඨවීධාතු ආපොසඞ්ගහිතා තෙජෝඅනුපාලිතා වායොවිත්ථම්භිතා තිණ්ණං මහාභූතානං පතිට්ඨා හුත්වා පච්චයො හොති, ආපොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා තෙජෝඅනුපාලිතා වායොවිත්ථම්භිතා තිණ්ණං මහාභූතානං ආබන්ධනං හුත්වා පච්චයො හොති, තෙජොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා ආපොසඞ්ගහිතා වායොවිත්ථම්භිතා තිණ්ණං මහාභූතානං පරිපාචනං හුත්වා පච්චයො හොති, වායොධාතු පඨවීපතිට්ඨිතා ආපොසඞ්ගහිතා තෙජොපරිපාචිතා තිණ්ණං මහාභූතානං විත්ථම්භනං හුත්වා පච්චයො හොතීති එවං පච්චයතො මනසි කාතබ්බා. අසමන්නාහාරතොති පඨවීධාතු චෙව 'අහං පඨවීධාතූ'ති වා 'තිණ්ණං ධාතූනං පතිට්ඨා හුත්වා පච්චයො හොමී'ති වා න ජානාති, ඉතරාපි තිස්සො 'අම්හාකං පඨවීධාතු පතිට්ඨා හුත්වා පච්චයො හොතී'ති න ජානන්ති, එස නයො සබ්බත්ථාති එවං අසමන්නාහාරතො මනසි කාතබ්බා. පච්චය විභාගතොති ධාතූනං හි 'කම්මං චිත්තං ආහාරො උතූ'ති චත්තාරො පච්චයා, තත්ථ කම්මසමුට්ඨානානං කම්මමෙව පච්චයො හොති, න චිත්තාදයො. චිත්තාදිසමුට්ඨානානම්පි චිත්තාදයොව පච්චයා හොන්ති, න ඉතරෙ; කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච කම්මං ජනකපච්චයො හොති, සෙසානං පරියායතො උපනිස්සය පච්චයො හොති. චිත්තසමුට්ඨානානං චිත්තං ජනකපච්චයො හොති, සෙසානං පච්ඡාජාතපච්චයො අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ච. ආහාරසමුට්ඨානානං ආහාරො ජනකපච්චයො හොති, සෙසානං ආහාරපච්චයො අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ච. උතුසමුට්ඨානානං උතු ජනකපච්චයො හොති, සෙසානං අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ච. කම්මසමුට්ඨානං මහාභූතං කම්මසමුට්ඨානානම්පි මහාභූතානං පච්චයො හොති, චිත්තාදිසමුට්ඨානානම්පි මහාභූතානං පච්චයො හොති, තථා චිත්තසමුට්ඨානං, ආහාරසමුට්ඨානං. උතුසමුට්ඨානං මහාභූතං උතුසමුට්ඨානානම්පි මහාභූතානං පච්චයො හොති, කම්මාදිසමුට්ඨානානම්පි. තත්ථ කම්මසමුට්ඨානා පඨවීධාතු කම්මසමුට්ඨානානං ඉතරාසං සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන චෙව පතිට්ඨානවසෙන ච පච්චයො හොති, න ජනකවසෙන. ඉතරෙසං තිසන්තති මහාභූතානං නිස්සය අත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයො හොති, න පතිට්ඨානවසෙන, න ජනකවසෙන. ආපොධාතු චෙත්ථ ඉතරාසං තිණ්ණං සහජාතාදිවසෙන චෙව ආබන්ධනවසෙන ච පච්චයො හොති, න ජනකවසෙන. ඉතරෙසං තිසන්තතිකානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගත පච්චයවසෙනෙව. න ආබන්ධනවසෙන, න ජනකවසෙන. තෙජොධාතු පෙත්ථ ඉතරාසං තිණ්ණං සහජාතාදිවසෙන චෙව පරිපාචන වසෙන ච පච්චයො හොති, න ජනකවසෙන. ඉතරෙසං තිසන්තතිකානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයවසෙනෙව, න පරිපාචනවසෙන න ජනකවසෙන. වායොධාතු පෙත්ථ ඉතරාසං තිණ්ණං සහජාතාදිවසෙන චෙව විත්ථම්භනවසෙන ච පච්චයො හොති, න ජනකවසෙන.

ඉතරෙසං තිසන්නන්තිකානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයවසෙනෙව, න විත්ථම්භනවසෙන න ජනකවසෙන. චිත්තආහාරඋතුසමුට්ඨාන පඨවීධාතු ආදීසුපි එසෙව නයො. එවං සහජාතාදි පච්චයවසප්පවත්තාසු ච පනෙතාසු ධාතූසු,

එකං පටිච්ච තිස්සො චතුධා තිස්සො පටිච්ච එකො ච,
ද්වෙ ධාතුයො පටිච්ච ද්වෙ ඡධා සම්පවත්තන්ති.

පඨවී ආදීසු හි එකෙකං පටිච්ච ඉතරා තිස්සො තිස්සොති එවං එකං පටිච්ච තිස්සො චතුධා සම්පවත්තන්ති, තථා පඨවීධාතු ආදීසු එකෙකා ඉතරා තිස්සො තිස්සො පටිච්චාති එවං තිස්සො පටිච්ච එකාව චතුධා සම්පවත්තති, පුරිමා පන ද්වෙ පටිච්ච පච්ඡිමා, පච්ඡිමාච ද්වෙ පටිච්ච පුරිමා, පඨමතතියා පටිච්ච දුතියචතුත්ථා, දුතියචතුත්ථා පටිච්ච පඨමතතියා, පඨමචතුත්ථා පටිච්ච දුතියතතියා, දුතියතතියා පටිච්ච පඨමචතුත්ථාති එවං ද්වෙ ධාතුයො පටිච්ච ද්වෙ ඡද්ධා සම්පවත්තන්ති, තාසු පඨවීධාතු අභික්කමපටික්කමාදිකාලෙ උප්පීළනස්ස පච්චයො හොති. සාව ආපොධාතුයා අනුගතා පතිට්ඨාපනස්ස, පඨවීධාතුයා පන අනුගතා ආපොධාතු අධික්ඛෙපනස්ස, වායොධාතුයා අනුගතා තෙජොධාතු උද්ධරණස්ස, තෙජොධාතුයා අනුගතා වායොධාතු අතිහරණ වීතිහරණානං පච්චයො හොතීති එවං පච්චය විභාගතො මනසි කාතබ්බා. එවං වචනත්ථාදිවසෙන මනසි කරොන්තස්සාපි හි එකෙකෙන මුඛෙන ධාතුයො පාකටා හොන්ති, තා පුනප්පුන ආවජ්ජයතො මනසි කරොතො වුත්තනයෙනෙව උපචාරසමාධි උප්පජ්ජති, ස්වායං චතුන්නං ධාතූනං වවත්ථාපකස්ස ඤාණස්සානුභාවෙන උප්පජ්ජනතො චතුධාතු වවත්ථානන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉදඤ්ච පන චතුධාතු වවත්ථානමනුයුත්තො භික්ඛු සුඤ්ඤතං අවගාහති, සත්තසඤ්ඤං සමුග්ඝාතෙති, සො සත්තසඤ්ඤාය සමූහතත්තා වාළමිගයක්ඛරක්ඛසාදි විකප්පං අනාපජ්ජමානො භයභෙරවසහො හොති, අරතිරතිසහො න ඉට්ඨානිට්ඨෙසු උග්ඝාතනිග්ඝාතං පාපුණාති, මහාපඤ්ඤො ච පන හොති, අමතපරියොසානො වා සුගතිපරායනො වාති.

එවං මහානුභාවං යොගීවරසහස්ස කීළිතං එතං,
චතුධාතු වවත්ථානං නිච්චං සෙවෙථ මෙධාවීති.

අයං චතුධාතුවවත්ථානස්ස භාවනානිද්දෙසො.

එත්තාවතා ච යං සමාධිස්ස විත්ථාරං භාවනානයඤ්ච දස්සෙතුං කො සමාධි කෙනට්ඨෙන සමාධීති ආදිනා නයෙන පඤ්හාකම්මං කතං. තත්ථ කථං භාවෙතබ්බොති ඉමස්ස පදස්ස සබ්බප්පකාරතො අත්ථවණ්ණනා සමත්තා හොති. දුවිධොයෙව ස්වායං ඉධ අධිප්පෙතො උපචාරසමාධි චෙව අප්පනාසමාධි ච තත්ථ දසසු කම්මට්ඨානෙසු

අප්පනා පුබ්බභාගචිත්තෙසු ච එකග්ගතා උපචාරසමාධි, අවසෙසකම්මට්ඨානෙසු චිත්තෙකග්ගතා අප්පනාසමාධි. සො දුවිධොපි තෙසං කම්මට්ඨානානං භාවිතත්තා භාවිතො හොති. තෙන වුත්තං කථං භාවෙතබ්බොති ඉමස්ස පදස්ස සබ්බප්පකාරතො අත්ථවණ්ණනා සමත්තාති. යම්පන වුත්තං සමාධිභාවනාය කො ආනිසංසොති, තත්ථ දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරාදි පඤ්චවිධො සමාධිභාවනාය ආනිසංසො. තථාහි:-යෙ අරහන්තො ඛීණාසවා සමාපජ්ජිත්වා එකග්ගචිත්තා සුඛං දිවසං විහරිස්සාමාති සමාධිං භාවෙන්ති, තෙසං අප්පනාසමාධිභාවනා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරානිසංසා හොති. තෙනාහ භගවා:-"න ඛො පනෙතෙ චුන්ද අරියස්ස විනයෙ සල්ලෙඛා වුච්චන්ති දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරා එතෙ අරියස්ස විනයෙ වුච්චන්තී"[a]ති. සෙඛ පුථුජ්ජනානං 'සමාපත්තිතො වුට්ඨාය සමාහිතෙන චිත්තෙන විපස්සිස්සාමා'ති භාවයතං විපස්සනාය පදට්ඨානත්තා අප්පනාසමාධිභාවනාපි සම්බාධෙ ඔකාසාධිගමනයෙන උපචාරසමාධිභාවනාපි විපස්සනානිසංසා හොති. තෙනාහ භගවා:-"සමාධිං භික්ඛවෙ භාවෙථ, සමාහිතො භික්ඛවෙ භික්ඛු යථාභූතං පජානාතී"ති. යෙ පන අට්ඨසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා සමාපත්තිතො වුට්ඨාය 'එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී'ති වුත්තනයා අභිඤ්ඤායො පත්ථෙන්තා නිබ්බත්තෙන්ති, තෙසං සති සති ආයතනෙ අභිඤ්ඤාපදට්ඨානත්තා අප්පනාසමාධිභාවනා අභිඤ්ඤානිසංසා හොති. තෙනාහ භගවා:-"සො යස්ස යස්ස අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයස්ස ධම්මස්ස චිත්තං අභිනින්නාමෙති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය, තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සති ආයතනෙ"ති. යෙ 'අපරිහීනජ්ඣානා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තිස්සාමා'ති බ්‍රහ්මලොකූපපත්තිං පත්ථෙන්තා වා අපත්ථයමානා වාපි පුථුජ්ජනා සමාධිතො න පරිහායන්ති, තෙසං භවවිසෙසාවහත්තා අප්පනාසමාධිභාවනා භවවිසෙසානිසංසා හොති. තෙනාහ භගවා:-"පඨමං ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා කත්ථ උප්පජ්ජන්ති? බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං දෙවානං සහබ්‍යතං උප්පජ්ජන්තී"ති ආදි. උපචාරසමාධිභාවනාපි පන කාමාවචරසුගතිභවවිසෙසං ආවහතියෙව. යෙ පන අරියා 'අට්ඨසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා සත්තදිවසානි අචිත්තා හුත්වා දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිරොධං නිබ්බාණං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමා'ති සමාධිං භාවෙන්ති, තෙසං අප්පනාසමාධිභාවනා නිරොධානිසංසා හොති. තෙනාහ:-"සොළසහි ඤාණචරියාහි නවහි සමාධිචරියාහි වසීභාවතා පඤ්ඤා නිරොධසමාපත්තියා ඤාණ"න්ති. එවමයං දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරාදිපඤ්චවිධො සමාධිභාවනාය ආනිසංසො.

තස්මා නෙකානිසංසම්හි කිලෙසමලසොධනෙ
සමාධිභාවනායොගෙ නප්පමජ්ජෙය්‍ය පණ්ඩිතොති.

---

a. ම. නි. සල්ලෙඛසුත්ත.

එත්තාවතා ච '**සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො**'ති ඉමිස්සා ගාථාය සීලසමාධිපඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ සමාධිපි පරිදීපිතො හොති

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
සමාධිනිද්දෙසො නාම

එකාදසමො පරිච්ඡෙදො.

12.

ඉද්ධිවිධ නිද්දෙසො.

ඉදානි යාසං ලොකිකාභිඤ්ඤානං වසෙන අයං සමාධිභාවනා අභිඤ්ඤානිසංසාති වුත්තා, තා අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං යස්මා පඨවීකසිණාදිසු අධිගත චතුත්ථජ්ඣානෙන යොගිනා යොගො කාතබ්බො, එවං හිස්ස සා සමාධිභාවනා අධිගතානිසංසා චෙව භවිස්සති ථිරතරා ච, සො අධිගතානිසංසාය ථිරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්නාගතො සුඛෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සති, තස්මා අභිඤ්ඤාකථං තාව ආරභිස්සාම. භගවතා හි අධිගතචතුත්ථජ්ඣානසමාධීනං කුලපුත්තානං සමාධිභාවනානිසංසදස්සනත්ථඤ්චෙව උත්තරුත්තරිං පණීතපණීතධම්මදෙසනත්ථඤ්ච "සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ පරිසුද්ධෙ පරියොදාතෙ අනඞ්ගණෙ විගතූපක්කිලෙසෙ මුදුභූතෙ කම්මනියෙ ඨිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ ඉද්ධිවිධාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙති සො අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චනුභොති එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී [a]"ති ආදිනා නයෙන ඉද්ධිවිධං, දිබ්බසොතධාතුඤාණං, චෙතොපරියඤාණං, පුබ්බෙ නිවාසානුස්සතිඤාණං, සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණන්ති පඤ්චලොකිකාභිඤ්ඤා වුත්තා. තත්ථ එකොපි හුත්වා බහුධා හොතීති ආදිකං ඉද්ධිවිකුබ්බනං කාතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන යොගිනා ඔදාතකසිණපරියන්තෙසු අට්ඨසු කසිණෙසු අට්ඨ අට්ඨ සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා කසිණානුලොමතො, කසිණපටිලොමතො, කසිණානුලොමපටිලොමතො, ඣානානුලොමතො, ඣානපටිලොමතො, ඣානානුලොමපටිලොමතො, ඣානුක්කන්තිකතො, කසිණුක්කන්තිකතො ඣානකසිණුක්කන්තිකතො, අඞ්ගසඞ්කන්තිතො, ආරම්මණසඞ්කන්තිතො, අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිතො, අඞ්ගවවත්ථාපනතො, ආරම්මණවවත්ථාපනතොති ඉමෙහි චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙතබ්බං. කතමං පනෙත්ථ කසිණානු

---

a විනය-පාරාජිකාපාළිවෙරඤ්ජකණ්ඩ.

ලොමං-පෙ-කතමං ආරම්මණවවත්ථාපනන්ති? ඉධ භික්ඛු පඨවීකසිණෙ[1] ඣානං සමාපජ්ජති, තතො ආපොකසිණෙති එවං පටිපාටියා අට්ඨසු කසිණෙසු සතක්ඛත්තුම්පි සහස්සක්ඛත්තුම්පි සමාපජ්ජති, ඉදං කසිණානුලොමං නාම. ඔදාතකසිණතො පන පට්ඨාය තථෙව පටිලොමක්කමෙන සමාපජ්ජනං කසිණපටිලොමං නාම. පඨවීකසිණතො පට්ඨාය යාව ඔදාතකසිණං, ඔදාතකසිණතොපි පට්ඨාය යාව පඨවීකසිණන්ති එවං අනුලොමපටිලොමවසෙන පුනප්පුනං සමාපජ්ජනං කසිණානුලොමපටිලොමං නාම. පඨමජ්ඣානතො පන පට්ඨාය පටිපාටියා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, තාව පුනප්පුන සමාපජ්ජනං ඣානානුලොමං නාම. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනතො පට්ඨාය යාව පඨමජ්ඣානං, තාව පුනප්පුනසමාපජ්ජනං ඣානපටිලොමං නාම. පඨමජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනතො පට්ඨාය යාව පඨමජ්ඣානන්ති එවං අනුලොමපටිලොමවසෙන පුනප්පුනසමාපජ්ජනං ඣානානුලොමපටිලොමං නාම. පඨවීකසිණෙ පන පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව තතියං සමාපජ්ජති. තතො තදෙව උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එවං කසිණං[2] අනුක්කමිත්වා ඣානස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං ඣානුක්කන්තිකං නාම. එවං ආපොකසිණාදිමූලිකාපි යොජනා කාතබ්බා. පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පුන තදෙව තෙජොකසිණෙ, තතො නීලකසිණෙ, තතො ලොහිතකසිණෙති ඉමිනා නයෙන ඣානං අනුක්කමිත්වා කසිණස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං කසිණුක්කන්තිකං නාම. පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තෙජොකසිණෙ තතියං, නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමිනා නයෙන ඣානස්ස චෙව කසිණස්ස ච උක්කමනං ඣානකසිණුක්කන්තිකං නාම. පඨවීකසිණෙ පන පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව ඉතරෙසම්පි සමාපජ්ජනං අඞ්ගසඞ්කන්තිකං නාම. පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තදෙව ආපොකසිණෙ තදෙව ඔදාතකසිණෙති එවං සබ්බකසිණෙසු එකස්සෙව ඣානස්ස සමාපජ්ජනං ආරම්මණසඞ්කන්තිකං නාම. පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා ආපොකසිණෙ දුතියං, තෙජොකසිණෙ තතියං, වායොකසිණෙ චතුත්ථං නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, පීතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, ඔදාතකසිණතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං එකන්තරිකවසෙන අඞ්ගානඤ්ච ආරම්මණානඤ්ච සඞ්කමනං අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිකං නාම. පඨමං ඣානං පන පඤ්චඞ්ගිකන්ති වවත්ථපෙත්වා දුතියං තිවඞ්ගිකං, තතියං දුවඞ්ගිකං,

1. සී. II. පඨවිකසිණඣානං. 2. සී. II. එවං පන කසිණං.

තථා චතුත්ථං ආකාසානඤ්චායතනං-පෙ-නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං ඣානඞ්ගමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං අඞ්ගවවත්ථාපනං නාම. තථා ඉදං පථවීකසිණන්ති වවත්ථපෙත්වා ඉදං ආපොකසිණං-පෙ-ඉදං ඔදාතකසිණන්ති එවං ආරම්මණමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං ආරම්මණවවත්ථාපනං නාම. අඞ්ගාරම්මණවවත්ථාපනම්පි එකෙ ඉච්ඡන්ති, අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා අද්ධා තං භාවනාමුඛං න හොති. ඉමෙහි පන චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං අපරිදමෙත්වා පුබ්බෙ අභාවිතභාවනො ආදිකම්මිකො යොගාවචරො ඉද්ධිවිකුබ්බනං සම්පාදෙස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති. ආදිකම්මිකස්ස හි කසිණපරිකම්මම්පි භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. කතකසිණපරිකම්මස්ස නිමිත්තුප්පාදනං භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. උප්පන්නෙ නිමිත්තෙ තං වඩ්ඪෙත්වා අප්පනාධිගමො භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. අධිගතප්පනස්ස චුද්දසහාකාරෙහි චිත්තපරිදමනං භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. චුද්දසහාකාරෙහි පරිදමිතචිත්තස්සාපි ඉද්ධිවිකුබ්බනං නාම භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. විකුබ්බනප්පත්තස්සාපි ඛිප්පනිසන්තිභාවො නාම භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව ඛිප්පනිසන්ති හොති. ථෙරම්බත්ථලෙ[1] මහාරොහණගුත්තත්ථෙරස්ස හි ගිලානුපට්ඨානං ආගතෙසු තිංසමත්තෙසු ඉද්ධිමන්තසහස්සෙසු උපසම්පදාය අට්ඨවස්සිකො රක්ඛිතත්ථෙරො විය, තස්සානුභාවො පථවීකසිණනිද්දෙසෙ වුත්තොයෙව. ථෙරො පනස්සානුභාවං දිස්වා ආහ: "ආවුසො සචෙ රක්ඛිතො නාභවිස්ස සබ්බෙ ගරහප්පත්තා අස්සාම නාගරාජානං රක්ඛිතුං නාසක්ඛිංසූ"ති. තස්මා අත්තනා ගහෙත්වා විචරිතබ්බං ආවුධං නාම මලං සොධෙත්වාව ගහෙත්වා විචරිතුං වට්ටතීති. තෙ ථෙරස්ස ඔවාදෙ ඨත්වා තිංසසහස්සාපි භික්ඛූ ඛිප්පනිසන්තිනො අහෙසුං. ඛිප්පනිසන්තියාපි ච සති පරස්ස පතිට්ඨාභාවො භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති.[2] ගිරිභණ්ඩවාහනපූජාය මාරෙන අඞ්ගාරවස්සෙ පවත්තිතෙ ආකාසෙ පථවිං මාපෙත්වා අඞ්ගාරවස්සං පරිත්තායකො ථෙරො විය. බලවපුබ්බයොගානං පන බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅග්ගසාවකාදීනං[3] විනාපි ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන භාවනානුක්කමෙන අරහත්තපටිලාභවසෙනෙව[4] ඉදඤ්ච ඉද්ධිවිකුබ්බනං අඤ්ඤෙ ච පටිසම්භිදාදිභෙදා ගුණා ඉජ්ඣන්ති. තස්මා යථා පිළන්ධනවිකතිං කත්තුකාමො සුවණ්ණකාරො අග්ගිධමනාදීහි සුවණ්ණං මුදුං කම්මක්ඛමං කත්වාව කරොති, යථා ච භාජනවිකතිං කත්තුකාමො කුම්භකාරො මත්තිකං සුපරිමද්දිතං මුදුං කත්වාව කරොති, එවමෙව ආදිකම්මිකෙන ඉමෙහි චුද්දසහාකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙත්වා ඡන්දසීස

1. ම. I. ථෙරම්බත්ථලලෙණෙ
2. ම. I. එකොව හොති.
3. සී. II. බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅරියසාවකාදීනං.
4. ම. II. අරහත්තපටිලාභෙනෙව.

චිත්තසීස විරියසීස වීමංසාසීස සමාපජ්ජනවසෙන චෙව ආවජ්ජනාදිවසීභාවවසෙන ච මුදුං කම්මඤ්ඤං කත්වා ඉද්ධිවිධාය යොගො කරණීයො. පුබ්බහෙතුසම්පන්නෙන පන කසිණෙසු චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙ චිණ්ණවසිනාපි කාතුං වට්ටති. යථා පනෙත්ථ යොගො කාතබ්බො, තං විධිං දස්සෙන්තො භගවා "සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ"ති ආදිමාහ.

තත්‍රායං පාළිනයානුසාරෙනෙව විනිච්ඡයකථා:–තත්ථ **සො**ති සො අධිගතචතුත්ථජ්ඣානො යොගී, **එව**න්ති චතුත්ථජ්ඣානක්කමනිදස්සනමෙතං, ඉමිනා පඨමජ්ඣානාධිගමාදිනා කමෙන චතුත්ථජ්ඣානං පටිලභිත්වාති වුත්තං හොති. **සමාහිතෙ**ති ඉමිනා චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ, **චිත්තෙ**ති රූපාවචරචිත්තෙ, **පරිසුද්ධෙ**ති ආදීසු පන උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධෙ, පරිසුද්ධත්තායෙව **පරියොදාතෙ,** පභස්සරෙති වුත්තං හොති. සුඛාදීනං පච්චයානං ඝාතෙන විහතරාගාදිඅඞ්ගණත්තා[1] **අනඞ්ගණෙ,** අනඞ්ගණත්තායෙව **විගතූපක්කිලෙසෙ,** අඞ්ගණෙන හි තං චිත්තං[2] උපක්කිලිස්සති. සුභාවිතත්තා **මුදුභූතෙ,** වසීභාවප්පත්තෙති වුත්තං හොති. වසෙ වත්තමානං හි චිත්තං මුදුන්ති වුච්චති. මුදුත්තායෙව ච **කම්මනියෙ,** කම්මක්ඛමෙ කම්මයොග්ගෙති වුත්තං හොති. මුදුං හි චිත්තං කම්මනියං හොති සුද්ධන්තමිව සුවණ්ණං, තදුභයම්පි සුභාවිතත්තායෙවාති.[3] යථාහ:–

"නාහං භික්ඛවෙ අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං බහුලීකතං මුදුඤ්ච හොති කම්මනියඤ්ච, යථයිදං භික්ඛවෙ චිත්තං"[a]න්ති. එතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු ඨිතත්තා **ඨිතෙ,** ඨිතත්තායෙව **ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ,** අචලෙ නිරිඤ්ජනෙති වුත්තං හොති. මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන වා අත්තනො වසෙ ඨිතත්තා ඨිතෙ, සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ. සද්ධාපරිග්ගහිතං හි චිත්තං අස්සද්ධියෙන න ඉඤ්ජති, විරියපරිග්ගහිතං කොසජ්ජෙන න ඉඤ්ජති, සතිපරිග්ගහිතං පමාදෙන න ඉඤ්ජති, සමාධිපරිග්ගහිතං උද්ධච්චෙන න ඉඤ්ජති, පඤ්ඤාපරිග්ගහිතං අවිජ්ජාය න ඉඤ්ජති, ඔභාසගතං කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉඤ්ජති, ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි පරිග්ගහිතං ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති. එවං අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං චිත්තං අභිනීහාරක්ඛමං හොති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය. අපරො නයො:– චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ, නීවරණදූරීභාවෙන පරිසුද්ධෙ, විතක්කාදිසමතික්කමෙන පරියොදාතෙ, ඣානපටිලාභපච්චනීකානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන අනඞ්ගණෙ, අභිජ්ඣාදීනං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසානං විගමෙන

1. සී. II. විගතරාගාදි-වීතරාගාදි-(කත්ථචි)
2. සී. II. චිත්තං.
3. සී. I. යෙවාතිපි.

a. අ-නි-එකකනිපාත.

විගතූපක්කිලෙසෙ, උභයම්පි චෙතං අනඞ්ගණසුත්ත වත්ථසුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. වසිප්පත්තියා මුදුභූතෙ, ඉද්ධිපාදභාවූපගමෙන කම්මනියෙ, භාවනාපාරිපූරියා පණීතභාවූපගමෙන ඨිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ, යථා ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති එවං ඨිතෙති අත්ථො. එවම්පි අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං චිත්තං අභිනීහාරක්ඛමං හොති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය පාදකං පදට්ඨානභූතන්ති.

ඉද්ධිවිධාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති එත්ථ ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, නිප්ඵත්තිඅත්ථෙන පටිලාභට්ඨෙන චාති වුත්තං හොති. යං හි නිප්ඵජ්ජති පටිලබ්භති ච තං ඉජ්ඣතීති වුච්චති. යථාහ: "කාමං කාමයමානස්ස තස්ස චෙතං සමිජ්ඣතී[a]"ති. තථා නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරියං, අරහත්තමග්ගො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරියන්ති. අපරො නයො:-ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, උපායසම්පදායෙතං අධිවචනං, උපායසම්පදා හි ඉජ්ඣති අධිප්පෙතඵලප්පසවනතො. යථාහ:-"අයං ඛො චිත්තො ගහපති සීලවා කල්‍යාණධම්මො, සචෙ පණිදහිස්සති අනාගතමද්ධානං රාජා අස්සං චක්කවත්තීති තස්ස ඛො අයං ඉජ්ඣිස්සති හි සීලවතො චෙතොපණිධි විසුද්ධත්තා[b]"ති. අපරො නයො:-එතාය සත්තා ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධි, ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති වුත්තං හොති. සා දසවිධා. යථාහ:-**ඉද්ධියොති** දසඉද්ධියො පුනචපරං ආහ:-"කතමා දස ඉද්ධියො? අධිට්ඨානා ඉද්ධි, විකුබ්බනා ඉද්ධි, මනොමයා ඉද්ධි, ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි, සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, අරියා ඉද්ධි, කම්මවිපාකජා ඉද්ධි, පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි, විජ්ජාමයා ඉද්ධි, තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි[c]"ති. තත්ථ පකතියා එකො බහුකං ආවජ්ජති, සතං වා සහස්සං වා සතසහස්සං වා ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති බහුකො හොමීති, එවං විභජිත්වා දස්සිතා ඉද්ධි අධිට්ඨානවසෙන නිප්ඵන්නත්තා අධිට්ඨානා ඉද්ධි නාම. "සො පකතිවණ්ණං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති නාගවණ්ණං වා-පෙ-විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙතී[c]"ති එවං ආගතා ඉද්ධි පකතිවණ්ණවිජහනවිකාරවසෙන පවත්තත්තා විකුබ්බනා ඉද්ධි නාම. "ඉධ භික්ඛු ඉමම්හා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිම්මිනාති රූපිං මනොමයං[c]"ති ඉමිනා නයෙන ආගතා ඉද්ධි සරීරබ්භන්තරෙ අඤ්ඤස්සෙව මනොමයස්ස සරීරස්ස නිප්ඵත්තිවසෙන පවත්තත්තා මනොමයා ඉද්ධි නාම. ඤාණුප්පත්තිතො[1] පන පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තං ඛණෙ වා ඤාණානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම. වුත්තං හෙතං:-"අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි-පෙ-අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි,

1. සී. II. ඤාණප්පවත්තිතො.
a. සුත්තනිපාත-කාමසුත්ත.
b. සංයුත්තනිකාය චිත්තසංයුත්ත.
c. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

ආයස්මතො බක්කුලස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සඞ්කිච්චස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො භූතපාලස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධීති. තත්ථ ආයස්මා බක්කුලො දහරොව මඞ්ගලදිවසෙ නදියා නහාපියමානො ධාතියා පමාදෙන සොතෙ පතිතො, තමෙනං මච්ඡො ගිලිත්වා බාරාණසීතිත්ථං අගමාසි. තං තත්ථ මච්ඡබන්ධො ගහෙත්වා සෙට්ඨිභරියාය වික්කිණි, සා මච්ඡෙ සිනෙහං උප්පාදෙත්වා අහමෙව නං පචිස්සාමීති ඵාලෙන්තී මච්ඡකුච්ඡියං සුවණ්ණබිම්බං විය දාරකං දිස්වා 'පුත්තො මෙ ලද්ධො'ති සොමනස්සජාතා අහොසි. ඉති මච්ඡකුච්ඡියං අරොගභාවො ආයස්මතො බක්කුලස්ස පච්ඡිමභවිකස්ස තෙන අත්තභාවෙන පටිලභිතබ්බ-අරහත්තමග්ගඤාණානුභාවෙන[1] නිබ්බත්තත්තා ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම, වත්ථු පන විත්ථාරෙන කථෙතබ්බං. සඞ්කිච්චත්ථෙරස්ස පන ගබ්භගතස්සෙව මාතා කාලමකාසි, තස්සා චිතකං ආරොපෙත්වා සූලෙහි විජ්ඣිත්වා ඣාපියමානාය දාරකො සූලකොටියා අක්ඛිකූටෙ පහාරං ලභිත්වා සද්දමකාසි. තතො නං 'දාරකො ජීවතී'ති ඔතාරෙත්වා කුච්ඡිං ඵාලෙත්වා දාරකං අය්‍යිකාය අදංසු, සො තාය පටිජග්ගිතො වුද්ධිමන්වාය පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. ඉති වුත්තනයෙනෙව දාරුචිතකාය අරොගභාවො ආයස්මතො සඞ්කිච්චස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධිනාම. භූතපාලදාරකස්ස පන පිතා රාජගහෙ දලිද්දමනුස්සො, සො දාරූනං අත්ථාය සකටෙන අටවිං ගන්ත්වා දාරුභාරං කත්වා සායං නගරද්වාරසමීපං පත්තො, අථස්ස ගොණා යුගං ඔස්සජ්ජිත්වා නගරං පවිසිංසු. සො සකටමූලෙ පුත්තකං නිසීදාපෙත්වා ගොණානං අනුපදං ගච්ඡන්තො නගරමෙව පාවිසි, තස්ස අනික්ඛන්තස්සෙව ද්වාරං පිහිතං. දාරකස්ස වාළයක්ඛානුචරිතෙපි බහිනගරෙ තියාමරත්තිං අරොගභාවො වුත්තනයෙනෙව ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම, වත්ථු පන විත්ථාරෙතබ්බං. සමාධිතො පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තඞ්ඛණෙ වා සමථානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, වුත්තඤ්හෙතං:-"පඨමජ්ඣානෙන නීවරණානං පහානට්ඨෙන ඉජ්ඣතීති සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි-පෙ-නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාය පහානට්ඨෙන ඉජ්ඣතීති සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස, ආයස්මතො ඛාණුකොණ්ඩඤ්ඤස්ස, උත්තරාය උපාසිකාය සාමාවතියා උපාසිකාය සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධී[a]"ති. තත්ථ යදා ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙන සද්ධිං කපොතකන්දරායං විහරතො ජුණ්හාය රත්තියා නවොරොපිතෙහි කෙසෙහි අජ්ඣොකාසෙ නිසින්නස්ස එකො දුට්ඨයක්ඛො සහායකෙන යක්ඛෙන වාරියමානොපි සීසෙ පහාරමදාසි යස්ස මෙඝස්ස විය ගජ්ජතො සද්දො අහොසි, තදා ථෙරො තස්ස පහරණසමයෙ සමාපත්තිං අප්පෙසි, අථස්ස තෙන

1. සී. අරහත්තඤාණානුභාවෙන. a. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

පහාරෙන න කොචි ආබාධො අහොසි. අයං තස්සායස්මතො සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, වත්ථු පන උදානෙ ආගතමෙව. සඤ්ජීවත්ථෙරම්පන නිරොධසමාපන්නං කාලකතොති සල්ලක්ඛෙත්වා ගොපාලකාදයො තිණකට්ඨගොමයානි සඞ්කඩ්ඪිත්වා අග්ගිං අදංසු, ථෙරස්ස චීවරෙ අංසුමත්තම්පි න ඣායිත්ථ. අයමස්ස අනුපුබ්බසමාපත්තිවසෙන පවත්තසමථානුභාවනිබ්බත්තත්තා සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, වත්ථු පන සුත්තෙ ආගතමෙව. ඛාණුකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරො පන පකතියාව සමාපත්තිබහුලො, සො අඤ්ඤතරස්මිං අරඤ්ඤෙ රත්තිං සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදි පඤ්චසතා චොරා භණ්ඩකං ථෙනෙත්වා ගච්ඡන්තා 'ඉදානි අම්හාකං අනුපථං ආගච්ඡන්තා නත්ථී'ති විස්සමිතුකාමා භණ්ඩකං ඔරොපයමානා 'ඛාණුකො අය'න්ති මඤ්ඤමානා ථෙරස්සෙව උපරි සබ්බභණ්ඩකානි ඨපෙසුං, තෙසං විස්සමිත්වා ගච්ඡන්තානං පඨමං ඨපිතභණ්ඩකස්ස ගහණකාලෙ කාලපරිච්ඡෙදවසෙන ථෙරො වුට්ඨාසි, තෙ ථෙරස්ස චලනාකාරං දිස්වා භීතා විරවිංසු, ථෙරො 'මා භායිත්ථ උපාසකා භික්ඛු අහ'න්ති ආහ; තෙ ආගන්ත්වා වන්දිත්වා ථෙරගතෙන පසාදෙන පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණිංසු, අයමෙත්ථ පඤ්චහි භණ්ඩකසතෙහි අජ්ඣොත්ථටස්ස ථෙරස්ස ආබාධාභාවො සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි. උත්තරා පන උපාසිකා පුණ්ණකසෙට්ඨිස්ස ධීතා, තස්සා සිරිමා නාම ගණිකා ඉස්සාපකතා තත්තතෙලකටාහං සීසෙ ආසිඤ්චි. උත්තරා තඞ්ඛණඤ්ඤෙව මෙත්තං සමාපජ්ජි, තෙලං පොක්ඛරපත්තතො උදබින්දු විය විවට්ටමානං අගමාසි. අයමස්සා සමාධි විප්ඵාරා ඉද්ධි, වත්ථු පන විත්ථාරෙතබ්බං. සාමාවතී නාම උදෙනස්ස රඤ්ඤො අග්ගමහෙසී, මාගන්දියබ්‍රාහ්මණො අත්තනො ධීතාය අග්ගමහෙසිට්ඨානං පත්ථයමානො තස්සා වීණාය ආසිවිසං පක්ඛිපාපෙත්වා රාජානං ආහ. "මහාරාජ සාමාවතී තං මාරෙතුකාමා වීණාය ආසිවිසං ගහෙත්වා පරිහරතී"ති. රාජා තං දිස්වා කුපිතො 'සාමාවතිං වධිස්සාමී'ති ධනුං ආරොපෙත්වා විසපීතං ඛුරප්පං සන්නය්හි, සාමාවතී සපරිවාරා රාජානං මෙත්තාය ඵරි, රාජා නෙව සරං ඛිපිතුං න ඔරොපෙතුං සක්කොන්තො වෙධමානො අට්ඨාසි. තතො නං දෙවී ආහ: "කිං මහාරාජ කිලමසී"ති ආම කිලමාමීති. තෙන හි 'ධනුං ඔරොපෙහී'ති. සරො රඤ්ඤො පාදමූලෙයෙව පති. තතො නං දෙවී "මහාරාජ අප්පදුට්ඨස්ස න පදුස්සිතබ්බ"න්ති ඔවදි. ඉති රඤ්ඤො සරං මුඤ්චිතුං අවිසහනභාවො සාමාවතියා උපාසිකාය සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධීති. පටික්කූලාදීසු අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහාරාදිකා පන අරියාඉද්ධි නාම. යථාහ:-"කතමා අරියා ඉද්ධි? ඉධ භික්ඛු සචෙ ආකඞ්ඛති පටික්කූලෙ අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරෙය්‍යන්ති අප්පටික්කූලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති-පෙ-උපෙක්ඛකො තත්ථ විහරති සතො ච සම්පජානො[a]"ති. අයං හි චෙතොවසිප්පත්තානං අරියානං යෙව සම්භවතො අරියා

---

a, පටිසම්භිදමග්ග-ඉද්ධිකථා.

ඉද්ධීති වුච්චති. එතාය හි සමන්නාගතො ඛීණාසවො භික්ඛු පටික්කූලෙ අනිට්ඨෙ වත්ථුස්මිං මෙත්තාඵරණං වා ධාතුමනසිකාරං වා කරොන්තො අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති, අප්පටික්කූලෙ ඉට්ඨෙ වත්ථුස්මිං අසුභඵරණං වා අනිච්චන්ති මනසිකාරං වා කරොන්තො පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති, තථා පටික්කූලාපටික්කූලෙසු තදෙව මෙත්තාඵරණං වා ධාතුමනසිකාරං වා කරොන්තො අප්පටික්කූල සඤ්ඤී විහරති, අප්පටික්කූලපටික්කූලෙසු ච තදෙව අසුභඵරණං වා අනිච්චන්ති මනසිකාරං වා කරොන්තො පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති, චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව සුමනො හොතීති ආදිනා නයෙන වුත්තං පන ඡළඞ්ගුපෙක්ඛං පවත්තයමානො පටික්කූලෙ ච අප්පටික්කූලෙ ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො විහරති සතො සම්පජානො, පටිසම්භිදායං හි "කථං පටික්කූලෙ අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති අනිට්ඨස්මිං වත්ථුස්මිං මෙත්තාය වා ඵරති ධාතුතො වා උපසංහරතී[a]"ති ආදිනා නයෙන අයමෙව අත්ථො විභත්තො, අයං චෙතොවසිප්පත්තානං අරියානං යෙව සම්භවතො අරියා ඉද්ධීති වුච්චති. පක්ඛිආදීනං පන වෙහාසගමනාදිකා කම්මවිපාකජා ඉද්ධිනාම. යථාහ:-"කතමා කම්ම විපාකජා ඉද්ධි? සබ්බෙසං පක්ඛීනං සබ්බෙසං දෙවානං එකච්චානං මනුස්සානං එකච්චානඤ්ච විනිපාතිකානං අයං කම්මවිපාකජා ඉද්ධී"[b]ති. එත්ථ හි සබ්බෙසං පක්ඛීනං ඣානං වා විපස්සනං වා විනා යෙව ආකාසෙන ගමනං, තථා සබ්බෙසං දෙවානං පඨමකප්පිකානඤ්ච එකච්චානං මනුස්සානං, තථා පියඞ්කරමාතා යක්ඛිනී උත්තරමාතා ඵුස්සමිත්තා ධම්මගුත්තාති. එවමාදීනං එකච්චානං විනිපාතිකානං ආකාසෙන ගමනං කම්මවිපාකජා ඉද්ධීති. චක්කවත්තිආදීනං වෙහාසගමනාදිකා පන පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි නාම. යථාහ:-"කතමා පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි? රාජා චක්කවත්ති වෙහාසං ගච්ඡති සද්ධිං චතුරඞ්ගිනියා සෙනාය අන්තමසො අස්සබන්ධගොපකපුරිසෙ උපාදාය, ජොතිකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි, ජටිලකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි, ඝොසිතස්ස ගහපතිස්ස, මෙණ්ඩකස්ස ගහපතිස්ස, පඤ්චන්නං මහාපුඤ්ඤානං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධී[b]"ති. සඞ්ඛෙපතො පන පරිපාකං ගතෙ පුඤ්ඤසම්භාරෙ ඉජ්ඣනකවිසෙසො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. එත්ථ ච ජොතිකස්ස ගහපතිස්ස පථවිං භින්දිත්වා මණිපාසාදො උට්ඨහි, චතුසට්ඨි ච කප්පරුක්ඛාති, අයමස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. ජටිලකස්ස අසීතිහත්ථො සුවණ්ණපබ්බතො නිබ්බත්ති, ඝොසිතස්ස සත්තසු ඨානෙසු මාරණත්ථාය උපක්කමෙ කතෙපි අරොගභාවො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි, මෙණ්ඩකස්ස එකකරීසමත්තෙ පදෙසෙ සත්ත රතනමයානං මෙණ්ඩකානං පාතුභාවො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. පඤ්චමහා පුඤ්ඤා නාම:-මෙණ්ඩකසෙට්ඨි, තස්ස භරියා චන්දපදුමසිරි, පුත්තො ධනඤ්ජයසෙට්ඨි, සුණිසා සුමනාදෙවී, දාසො පුණ්ණො නාමාති.

a. පටිසං-ඉද්ධිකථා. b. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

තෙසු සෙට්ඨිස්ස සීසං නහාතස්ස ආකාසං උල්ලොකනකාලෙ අඩ්ඪතෙළසකොට්ඨසහස්සානි ආකාසතො රත්තසාලීනං පූරෙන්ති, භරියාය නාළිකොදනමත්තම්පි ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකෙ පරිවිසයමානාය භත්තං න ඛීයති, පුත්තස්ස සහස්සත්ථවිකං ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකානම්පි දෙන්තස්ස කහාපණා න ඛීයන්ති, සුණිසාය එකං වීහිතුම්බං ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකානම්පි භාජයමානාය ධඤ්ඤං න ඛීයති, දාසස්ස එකෙන නඞ්ගලෙන කසතො ඉතො සත්ත ඉතො සත්තාති චුද්දස මරියාදා හොන්ති, අයං තෙසං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. විජ්ජාධරාදීනං වෙහාසගමනාදිකා පන විජ්ජාමයා ඉද්ධි. යථාහ:- "කතමා විජ්ජාමයා ඉද්ධි? විජ්ජාධරා විජ්ජං පරිජපිත්වා වෙහාසං ගච්ඡන්ති, ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ හත්ථිම්පි දස්සෙන්ති-පෙ-විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙන්තී"[a]ති. තෙන තෙන පන සම්මාපයොගෙන තස්ස තස්ස කම්මස්ස ඉජ්ඣනං තත්‍ර තත්‍ර සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි. යථාහ:-"නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දස්ස පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති තත්‍ර තත්‍ර සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි-පෙ-අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති තත්‍ර තත්‍ර සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධී"[a]ති. එත්ථ ච පටිපත්තිසඞ්ඛාතස්සෙව සම්මාපයොගස්ස දීපනවසෙන පුරිමපාළිසදිසාව පාළි ආගතා. අට්ඨකථායම්පන සකටබ්‍යූහාදිකරණවසෙන යඞ්කිඤ්චි සිප්පකම්මං යඞ්කිඤ්චි වෙජ්ජකම්මං තිණ්ණං වෙදානං උග්ගහණං තිණ්ණං පිටකානං උග්ගහණං අන්තමසො කසනවපනාදීනි උපාදාය තං තං කම්මං කත්වා නිබ්බත්තවිසෙසා තත්‍ර තත්‍ර සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධීති ආගතා. ඉති ඉමාසු දසසු ඉද්ධීසු ඉද්ධිවිධායාති ඉමස්මිං පදෙ අධිට්ඨානා ඉද්ධියෙව ආගතා, ඉමස්මිං පනත්ථෙ විකුබ්බනා මනොමයා ඉද්ධියොපි ඉච්ඡිතබ්බා එව.

ඉද්ධිවිධායාති ඉද්ධිකොට්ඨාසාය, ඉද්ධිවිකප්පාය වා. **චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති** සො භික්ඛු වුත්තප්පකාරවසෙන තස්මිං චිත්තෙ අභිඤ්ඤාපාදකෙ ජාතෙ ඉද්ධිවිධාධිගමත්ථාය පරිකම්මචිත්තං අභිනීහරති කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා ඉද්ධිවිධාභිමුඛං පෙසෙති. අභිනින්නාමෙතීති අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්භාරං කරොති. **සොති** සො එවං කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු. **අනෙකවිහිතන්ති** අනෙකවිධං නානප්පකාරකං, **ඉද්ධිවිධන්ති** ඉද්ධිකොට්ඨාසං, **පච්චනුභොතීති** පච්චනුභවති ඵුසති සච්ඡිකරොති පාපුණාතීති අත්ථො. ඉදානිස්ස අනෙකවිහිතභාවං දස්සෙන්තො 'එකොපි හුත්වා'ති ආදිමාහ. තත්ථ **එකොපි හුත්වාති** ඉද්ධිකරණතො පුබ්බෙව පකතියා එකොපි හුත්වා, **බහුධා හොතීති** බහූනං සන්තිකෙ චඞ්කමිතුකාමො වා සජ්ඣායං වා කත්තුකාමො පඤ්හං වා පුච්ඡිතුකාමො හුත්වා සතම්පි සහස්සම්පි හොති. කථම්පනායමෙවං හොති? ඉද්ධියා චතස්සො

a. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

භූමියො චත්තාරො පාදා අට්ඨපදානි සොළස ච මූලානි සම්පාදෙත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො. තත්ථ චතස්සො භූමියොති චත්තාරි ඣානානි වෙදිතබ්බානි වුත්තඤ්හෙතං ධම්මසෙනාපතිනා:-ඉද්ධියා කතමා චතස්සො භූමියො? විවෙකජභූමි පඨමං ඣානං, පීතිසුඛභූමි දුතියං ඣානං, උපෙක්ඛාසුඛභූමි තතියං ඣානං, අදුක්ඛමසුඛභූමි චතුත්ථං ඣානං, ඉද්ධියා ඉමා චතස්සො භූමියො ඉද්ධිලාභාය ඉද්ධිපටිලාභාය ඉද්ධිවිකුබ්බනතාය ඉද්ධිවිසවිතාය ඉද්ධිවසීතාය ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තීති. එත්ථ ච පුරිමානි තීණි ඣානානි යස්මා පීතිඵරණෙන ච සුඛඵරණෙන ච සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා ලහුමුදුකම්මඤ්ඤකායො හුත්වා ඉද්ධිං පාපුණාති, තස්මා ඉමිනා පරියායෙන ඉද්ධිලාභාය සංවත්තනතො සම්භාරභූමියොති වෙදිතබ්බානි. චතුත්ථජ්ඣානම්පන ඉද්ධිලාභාය පකතිභූමියෙව. චත්තාරො පාදාති චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වෙදිතබ්බා; වුත්තඤ්හෙතං:-"ඉද්ධියා කතමෙ චත්තාරො පාදා? ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, විරිය-චිත්ත-වීමංසාසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, ඉද්ධියා ඉමෙ චත්තාරො පාදා ඉද්ධිලාභාය-පෙ-ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී[a]"ති. එත්ථ ච ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි **ඡන්දසමාධි**, කත්තුකම්‍යතාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඞ්ඛාරා **පධානසඞ්ඛාරා**, චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මප්පධානවිරියස්සෙතං අධිවචනං, **සමන්නාගතන්ති** ඡන්දසමාධිනා ච පධානසඞ්ඛාරෙහි ච උපෙතං, **ඉද්ධිපාදන්ති** නිප්ඵත්තිපරියායෙන වා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉජ්ඣන්ති එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධීති සඞ්ඛං ගතානං අභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං සෙසචිත්තචෙතසිකරාසින්ති අත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං:-"ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො -පෙ-විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො[b]"ති. අථවා:-පජ්ජතෙ අනෙනාති පාදො, පාපුණීයතීති අත්ථො. ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, ඡන්දාදීනමෙතං අධිවචනං. යථාහ:-ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛවෙ භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධි. සො අනුප්පන්නානං පාපකානං-පෙ-පදහති, ඉමෙ වුච්චන්ති පධානසඞ්ඛාරා. ඉති අයඤ්ච ඡන්දො අයඤ්ච සමාධි ඉමෙ ච පධානසඞ්ඛාරා, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතො ඉද්ධිපාදො[c]"ති. එවං සෙසිද්ධිපාදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. අට්ඨ පදානීති ඡන්දාදීනි අට්ඨ වෙදිතබ්බානි. වුත්තඤ්හෙතං:-"ඉද්ධියා කතමානි අට්ඨ පදානි? ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, ඡන්දො න සමාධි, සමාධි න ඡන්දො, අඤ්ඤො ඡන්දො, අඤ්ඤො

a පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා. b ඉද්ධිපාදවිභඞ්ග-සුත්තන්තභාජනිය.
c. සංයුත්තනිකාය-මහාවග්ගසංයුත්ත.

සමාධි. විරියඤ්චෙ භික්ඛු-චිත්තඤ්චෙ භික්ඛු-වීමංසඤ්චෙ භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, වීමංසා න සමාධි, සමාධි න වීමංසා, අඤ්ඤා වීමංසා, අඤ්ඤො සමාධි. ඉද්ධියා ඉමානි අට්ඨ පදානි ඉද්ධිලාභාය-පෙ-ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී[a]"ති. එත්ථ හි ඉද්ධිං උප්පාදෙතුකාමතා ඡන්දො සමාධිනා එකතො නියුත්තොව ඉද්ධිලාභාය සංවත්තති, තථා විරියාදයො; තස්මා ඉමානි අට්ඨ පදානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. සොළසමූලානීති සොළසහි ආකාරෙහි ආනෙඤ්ජතා චිත්තස්ස වෙදිතබ්බා; වුත්තං හෙතං:-"ඉද්ධියා කති මූලානි? සොළසමූලානි; අනොනතං චිත්තං කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනුන්නතං චිත්තං උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනභිනතං චිත්තං රාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනපනතං චිත්තං බ්‍යාපාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනිස්සිතං චිත්තං දිට්ඨියා න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අප්පටිබද්ධං චිත්තං ඡන්දරාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විප්පමුත්තං චිත්තං කාමරාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විසංයුත්තං චිත්තං කිලෙසෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විමරියාදීකතං චිත්තං කිලෙසමරියාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, එකත්තගතං චිත්තං නානත්තකිලෙසෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සද්ධාය පරිග්ගහිතං චිත්තං අස්සද්ධියෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විරියෙන පරිග්ගහිතං චිත්තං කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සතියා පරිග්ගහිතං චිත්තං පමාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සමාධිනා පරිග්ගහිතං චිත්තං උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, පඤ්ඤාය පරිග්ගහිතං චිත්තං අවිජ්ජාය න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, ඔභාසගතං චිත්තං අවිජ්ජන්ධකාරෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, ඉද්ධියා ඉමානි සොළස මූලානි ඉද්ධිලාභාය-පෙ-ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී[a]"ති. කාමඤ්ච එස අත්ථො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙති ආදිනාපි සිද්ධො යෙව; පඨමජ්ඣානාදීනං පන ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභාවදස්සනත්ථං පුන වුත්තො. පුරිමො ච සුත්තෙසු ආගතනයො, අයං පටිසම්භිදායං, ඉති උභයත්ථ අසම්මොහත්ථම්පි පුන වුත්තො. ඤාණෙන අධිට්ඨහතීති ස්වායමෙතෙ ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභූතෙ ධම්මෙ සම්පාදෙත්වා අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ සතං ඉච්ඡති සතං හොමි සතං හොමීති පරිකම්මං කත්වා පුන අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානචිත්තෙන සහෙව සතං හොති; සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. සචෙ එවං න ඉජ්ඣති, පුන පරිකම්මං කත්වා දුතියම්පි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. සංයුත්තට්ඨකථායං හි එකවාරං ද්වෙවාරං සමාපජ්ජිතුං වට්ටතීති වුත්තං. තත්ථ පාදකජ්ඣානචිත්තං නිමිත්තාරම්මණං, පරිකම්මචිත්තානි සතාරම්මණානි වා සහස්සාරම්මණානි වා, තානි ච ඛො වණ්ණවසෙන, නො පණ්ණත්තිවසෙන. අධිට්ඨානචිත්තම්පි තථෙව සතාරම්මණං වා සහස්සාරම්මණං වා, තං පුබ්බෙ වුත්තං අප්පනාචිත්තමිව ගොත්‍රභු

a. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

අනන්තරං එකමෙව උප්පජ්ජති රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. යම්පිහි පටිසම්භිදායං වුත්තං:–“පකතියා එකො බහුකං ආවජ්ජෙති සතං වා සහස්සං වා සතසහස්සං වා, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති ‘බහුකො හොමී’ති බහුකො හොති, යථා ආයස්මා චූළපන්ථකො”[a]ති. තත්‍රාපි **ආවජ්ජතී**ති පරිකම්මවසෙනෙව වුත්තං, **ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතී**ති අභිඤ්ඤාඤාණවසෙන වුත්තං, තස්මා බහුකං ආවජ්ජෙති, තතො තෙසම්පි පරිකම්මචිත්තානං අවසානෙ සමාපජ්ජති. සමාපත්තිතො වුට්ඨහිත්වා පුන ‘බහුකො හොමී’ති ආවජ්ජිත්වා තතො පරං පවත්තානං තිණ්ණං චතුන්නං වා පුබ්බභාගචිත්තානං අනන්තරා උප්පන්නෙන සන්නිට්ඨාපනවසෙන අධිට්ඨානන්ති ලද්ධනාමෙන එකෙනෙව අභිඤ්ඤාඤාණෙන අධිට්ඨාතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යම්පන වුත්තං යථා ආයස්මා චූළපන්ථකොති, තං බහුධාභාවස්ස කායසක්ඛිදස්සනත්ථං වුත්තං. තං පන වත්ථුනා දීපෙතබ්බං. තෙ කිර ද්වෙ භාතරො පන්ථෙ ජාතත්තා පන්ථකාති නාමං ලභිංසු; ජෙට්ඨො මහාපන්ථකො, සො පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. අරහා හුත්වා චූළපන්ථකං පබ්බාජෙත්වා:–

“පදුමං යථා කොකනදං සුගන්ධං පාතො සියා ඵුල්ලමවීතගන්ධං,
අඞ්ගීරසං පස්ස විරොචමානං තපන්තමාදිච්චමිවන්තලික්ඛෙ”[b]ති.

ඉමං ගාථං අදාසි. සො තං චතූහි මාසෙහි පගුණං කාතුං නාසක්ඛි. අථ නං ථෙරො ‘අභබ්බො ත්වං සාසනෙ’ති විහාරතො නීහරි, තස්මිඤ්ච කාලෙ ථෙරො භත්තුද්දෙසකො හොති. ජීවකො ථෙරං උපසඞ්කමිත්වා ‘ස්වෙ භන්තෙ භගවතා සද්ධිං පඤ්ච භික්ඛු සතානි ගහෙත්වා අම්හාකං ගෙහෙ භික්ඛං ගණ්හථා’ති ආහ; ථෙරොපි ‘ඨපෙත්වා චූළපන්ථකං සෙසානං අධිවාසෙමී’ති අධිවාසෙසි. චූළපන්ථකො ද්වාරකොට්ඨකෙ ඨත්වා රොදති; භගවා දිබ්බෙන චක්ඛුනා දිස්වා තං උපසඞ්කමිත්වා ‘කස්මා රොදසී’ති ආහ. සො තං පවත්තිං ආචික්ඛි. භගවා ‘න සජ්ඣායං කාතුං අසක්කොන්තො මම සාසනෙ අභබ්බො නාම හොති, මා සොචි භික්ඛූ’ති තං බාහායං ගහෙත්වා විහාරං පවිසිත්වා ඉද්ධියා පිලොතිකඛණ්ඩං අභිනිම්මිනිත්වා අදාසි. ‘හන්ද භික්ඛු ඉමං පරිමජ්ජන්තො රජොහරණං රජොහරණන්ති පුනප්පුනං සජ්ඣායං කරොහී’ති. තස්ස තථා කරොතො තං කාළවණ්ණං අහොසි. සො ‘පරිසුද්ධං වත්ථං, නත්ථෙත්ථ දොසො, අත්තභාවස්ස පනායං දොසො’ති සඤ්ඤං පටිලභිත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ඤාණං ඔතාරෙත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අනුලොමතො ගොත්‍රභුසමීපං පාපෙසි. අථස්ස භගවා ඔභාසගාථා අභාසි:–

“රාගො රජො න ච පන රෙණු වුච්චති
රාගස්සෙතං අධිවචනං රජොති,
එතං රජං විප්පජහිත්ව පණ්ඩිතා[1]
විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ.

---

a. පටිසම්භිදාමග්ග ඉද්ධිකථා. b. අඞ්ගුත්තරපඤ්චකනිපාත.

1. සික්ඛමෙවා-ධම්මපදට්ඨකථා.

දොසො රජො න ච පන රෙණු වුච්චති
දොසස්සෙතං අධිවචනං රජොති,
එතං රජං විප්පජහිත්වා පණ්ඩිතා[1]
විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ.

මොහො රජො න ච පන රෙණු වුච්චති
මොහස්සෙතං අධිවචනං රජොති,
එතං රජං විප්පජහිත්වා පණ්ඩිතා[1]
විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ"[a]ති.

තස්ස ගාථාපරියොසානෙ චතුපටිසම්භිදා ඡළභිඤ්ඤා පරිවාරා නවලොකුත්තරධම්මා හත්ථගතාව අහෙසුං. සත්ථා දුතියදිවසෙ ජීවකස්ස ගෙහං අගමාසි සද්ධිං භික්ඛුසඞ්ඝෙන, අථ දක්ඛිණොදකාවසානෙ යාගුයා දීයමානාය පත්තං පිදහි. ජීවකො 'කිං භන්තෙ'ති පුච්ඡි. 'විහාරෙ එකො භික්ඛු අත්ථී'ති. සො පුරිසං පෙසෙසි 'ගච්ඡ අය්‍යං ගහෙත්වා සීඝං එහී'ති. විහාරතො නික්ඛන්තෙ පන භගවති:-

"සහස්සක්ඛත්තුං අත්තානං නිම්මිනිත්වාන පන්ථකො
නිසීදම්බවනෙ රම්මෙ යාව කාලප්පවෙදනා"ති.

අථ සො පුරිසො ගන්ත්වා කාසාවෙහි එකපජ්ජොතං ආරාමං දිස්වා ආගන්ත්වා 'භික්ඛූහි භරිතො භන්තෙ ආරාමො, නාහං ජානාමි කතමො සො අය්‍යො'ති ආහ. තතො නං භගවා "ගච්ඡ, යං පඨමං පස්සසි, තං චීවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා 'සත්ථා තං ආමන්තෙතී'ති වත්වා ආනෙහී"ති. සො ගන්ත්වා ථෙරස්සෙව චීවරකණ්ණෙ අග්ගහෙසි; තාවදෙව සබ්බෙපි නිම්මිතා අන්තරධායිංසු. ථෙරො 'ගච්ඡ ත්ව'න්ති තං උය්‍යොජෙත්වා මුඛධොවනාදිසරීරකිච්චං නිට්ඨපෙත්වා පඨමතරං ගන්ත්වා පත්තාසනෙ නිසීදි. ඉදං සන්ධාය වුත්තං:-"යථා ආයස්මා චූළපන්ථකො"ති. තත්‍ර යෙ තෙ බහූ නිම්මිතා, තෙ අනියමෙත්වා නිම්මිතත්තා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොන්ති. ඨානනිසජ්ජාදිසු වා භාසිත තුණ්හීභාවාදිසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව කරොන්ති. සචෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොති, කෙචි පඨමවයෙ, කෙචි මජ්ඣිමවයෙ, කෙචි පච්ඡිමවයෙ, තථා දීඝකෙසෙ, උපඩ්ඪමුණ්ඩෙ, මුණ්ඩෙ, මිස්සකකෙසෙ, උපඩ්ඪරත්තචීවරෙ, පණ්ඩුකචීවරෙ, පදභාණධම්මකථා සරභඤ්ඤ පඤ්හපුච්ඡන පඤ්හවිස්සජ්ජන රජන පචන චීවරසිබ්බන ධොවනාදීනි කරොන්තෙ, අපරෙ පි වා නානප්පකාරකෙ, කාතුකාමො හොති; තෙන පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය 'එත්තකා භික්ඛූ පඨමවයා හොන්තූ'ති ආදිනා නයෙන පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං, අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිං ඉච්ඡිතිච්ඡිතප්පකාරා යෙව හොන්තීති. එස නයො බහුධාපි හුත්වා එකො හොතීති ආදිසු. අයම්පන විසෙසො:-ඉමිනා භි

a ජාතක. චූලපන්ථක.

1. භික්ඛවො-ධම්මපදට්ඨකථා.

භික්ඛූනං එවං බහුභාවං නිම්මිනිත්වා පුන 'එකොව හුත්වා චඞ්කමිස්සාමි, සජ්ඣායං කරිස්සාමි, පඤ්හං පුච්ඡිස්සාමී'ති චින්තෙත්වා වා අයං විහාරො අප්පභික්ඛුකො, සචෙ කෙචි ආගමිස්සන්ති 'කුතො ඉමෙ එත්තකා එකසදිසා භික්ඛූ, අද්ධා ථෙරස්ස එස ආනුභාවො'ති මං ජානිස්සන්තීති අප්පිච්ඡතාය වා අන්තරායෙව 'එකො හොමී'ති ඉච්ඡන්තෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය 'එකො හොමී'ති පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය 'එකො හොමී'ති අධිට්ඨාතබ්බං; අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිං යෙව එකොව හොති. එවං අකරොන්තො පන යථා පරිච්ඡින්නකාලවසෙන සයමෙව එකො හොති.

ආවිභාවං තිරොභාවන්ති-එත්ථ ආවිභාවං කරොති තිරොභාවං කරොතීති අයමත්ථො. ඉදමෙව හි සන්ධාය පටිසම්භිදායං වුත්තං:-"ආවිභාවන්ති කෙනචි අනාවටං හොති අප්පටිච්ඡන්නං විවටං පාකටං, තිරොභාවන්ති කෙනචි ආවටං හොති පටිච්ඡන්නං පිහිතං පටිකුජ්ජිත"න්ති. තත්‍රායං ඉද්ධිමා ආවිභාවං කාතුමො අන්ධකාරං වා ආලොකං කරොති, පටිච්ඡන්නං වා විවටං, අනාපාථං වා ආපාථං කරොති. කථං? අයං හි යථා පටිච්ඡන්නොපි දූරෙ ඨිතොපි වා දිස්සති එවං අත්තානං වා පරං වා කාතුකාමො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය 'ඉදං අන්ධකාරට්ඨානං ආලොකජාතං හොතූ'ති වා 'ඉදං පටිච්ඡන්නං විවටං හොතූ'ති වා 'ඉදං අනාපාථං ආපාථං හොතූ'ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති, සහ අධිට්ඨානා යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ දූරෙ ඨිතාපි පස්සන්ති, සයම්පි පස්සිතුකාමො පස්සති. එතං පන පාටිහාරියං කෙන කතපුබ්බන්ති? භගවතා. භගවා හි චූළසුභද්දාය නිමන්තිතො විස්සකම්මුනා නිම්මිතෙහි පඤ්චහි කූටාගාරසතෙහි සාවත්ථිතො සත්තයොජනබ්භන්තරං සාකෙතං ගච්ඡන්තො යථා සාකෙතනගරවාසිනො සාවත්ථිවාසිකෙ සාවත්ථි වාසිනො ච සාකෙතවාසිකෙ පස්සන්ති, එවං අධිට්ඨාසි. නගරමජ්ඣෙ ච ඔතරිත්වා පඨවිං ද්විධා භින්දිත්වා යාව අවීචිං ආකාසඤ්ච ද්විධා වියූහිත්වා යාව බ්‍රහ්මලොකං දස්සෙසි. දෙවොරොහණෙනාපි ච අයමත්ථො විභාවෙතබ්බො:- භගවා කිර යමකපාටිහාරියං කත්වා චතුරාසීතිපාණසහස්සානි බන්ධනා පමොචෙත්වා 'අතීතා බුද්ධා යමකපාටිහාරියාවසානෙ කුහිං ගතා'ති ආවජ්ජිත්වා 'තාවතිංසභවනං ගතා'ති අද්දස. අථෙකෙන පාදෙන පඨවිතලං අක්කමිත්වා දුතියං යුගන්ධරපබ්බතෙ පතිට්ඨාපෙත්වා පුන පුරිමපාදං උද්ධරිත්වා සිනෙරුමත්ථකං අක්කමිත්වා තත්ථ පණ්ඩුකම්බලසිලාතලෙ වස්සං උපගන්ත්වා සන්නිපතිතානං දසසහස්සචක්කවාළදෙවතානං ආදිතො පට්ඨාය අභිධම්මකථං ආරභි. භික්ඛාචාරවෙලායං නිම්මිතබුද්ධං මාපෙසි, සො ධම්මං දෙසෙති. භගවා නාගලතාදන්තකට්ඨං ඛාදිත්වා අනොතත්තදහෙ මුඛං ධොවිත්වා උත්තරකුරූසු පිණ්ඩපාතං ගහෙත්වා අනොතත්තදහතීරෙ පරිභුඤ්ජති, සාරිපුත්තත්ථෙරො තත්ථ ගන්ත්වා භගවන්තං වන්දති, භගවා "අජ්ජ එත්තකං

ධම්මං දෙසෙසී'න්ති ථෙරස්ස නයං දෙති, එවං තයො මාසෙ අබ්බොච්ඡින්නං අභිධම්මකථං කථෙසි යං සුත්වා අසීතිකොටිදෙවතානං ධම්මාභිසමයො අහොසි. යමකපාටිහාරියෙ සන්නිපතිතාපි ද්වාදසයොජනා පරිසා 'භගවන්තං පස්සිත්වාව ගමිස්සාමා'ති ඛන්ධාවාරං බන්ධිත්වා අට්ඨාසි, තං චූළඅනාථපිණ්ඩිකසෙට්ඨියෙව සබ්බපච්චයෙහි උපට්ඨාසි. මනුස්සා 'කුහිං භගවා'ති ජානනත්ථාය අනුරුද්ධත්ථෙරං යාචිංසු, ථෙරො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා අද්දස දිබ්බෙන චක්ඛුනා තත්ථ වස්සූපගතං භගවන්තං, දිස්වා ආරොචෙසි. තෙ භගවතො වන්දනත්ථාය මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං යාචිංසු, ථෙරො පරිසමජ්ඣෙයෙව මහාපථවියං නිමුජ්ජිත්වා සිනෙරුපබ්බතං නිබ්බිජ්ඣිත්වා තථාගතපාදමූලෙ භගවතො පාදෙ වන්දමානොව උම්මුජ්ජිත්වා භගවන්තං එතදවොච:–'ජම්බුදීපවාසිනො භන්තෙ භගවතො පාදෙ වන්දිත්වා පස්සිත්වා ච ගමිස්සාමාති වදන්තී'ති. භගවා ආහ: 'කුහිං පන තෙ මොග්ගල්ලාන එතරහි ජෙට්ඨභාතා ධම්මසෙනාපතී'ති. 'සඞ්කස්සනගරෙ භන්තෙ'ති. මොග්ගල්ලාන මං දට්ඨුකාමා ස්වෙ සඞ්කස්සනගරං ආගච්ඡන්තු, 'අහං ස්වෙ මහාපවාරණපුණ්ණමාසි උපොසථදිවසෙ සඞ්කස්සනගරෙ ඔතරිස්සාමී'ති. 'සාධු භන්තෙ'ති ථෙරො දසබලං වන්දිත්වා ආගතමග්ගෙනෙව ඔරුය්හ මනුස්සානං සන්තිකං සම්පාපුණි. ගමනාගමනකාලෙ ච යථා නං මනුස්සා පස්සන්ති එවං අධිට්ඨාසි, ඉදං තාවෙත්ථ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො ආවිභාවපාටිහාරියං අකාසි. සො එවං ආගතො තං පවත්තිං ආරොචෙත්වා 'දූරන්ති සඤ්ඤං අකත්වා කතපාතරාසා එව නික්ඛමථා'ති ආහ. භගවා සක්කස්ස දෙවරඤ්ඤො ආරොචෙසි:–'මහාරාජ ස්වෙ මනුස්සලොකං ගච්ඡාමී'ති. දෙවරාජා විස්සකම්මං ආණාපෙසි:–'තාත ස්වෙ භගවා මනුස්සලොකං ගන්තුකාමො, තිස්සො සොපානපන්තියො මාපෙහි, එකං කනකමයං එකං රජතමයං එකං මණිමය'න්ති. සො තථා අකාසි. භගවා දුතියදිවසෙ සිනෙරුමුද්ධනි ඨත්වා පුරත්ථිමලොකධාතුං ඔලොකෙසි, අනෙකානි චක්කවාළසහස්සානි විවටානි හුත්වා එකඞ්ගණං විය පකාසිංසු, යථා ච පුරත්ථිමෙන එවං පච්ඡිමෙනපි උත්තරෙනපි දක්ඛිණෙනපි සබ්බං විවටමද්දස. හෙට්ඨා ච යාව අවීචි, උපරි ච යාව අකනිට්ඨභවනං, තාව අද්දස. තං දිවසං කිර ලොකවිවරණං නාම අහොසි, මනුස්සාපි දෙවෙ පස්සන්ති, දෙවාපි මනුස්සෙ, තත්ථ නෙව මනුස්සා උද්ධං උල්ලොකෙන්ති, න දෙවා අධො ඔලොකෙන්ති, සබ්බෙ සම්මුඛාව අඤ්ඤමඤ්ඤං පස්සන්ති. භගවා මජ්ඣෙ මණිමයෙන සොපානෙන ඔතරති, ඡකාමාවචරදෙවා වාමපස්සෙ කනකමයෙන, සුද්ධාවාසා ච මහාබ්‍රහ්මා ච දක්ඛිණපස්සෙ රජතමයෙන. දෙවරාජා පත්තචීවරං අග්ගහෙසි, මහාබ්‍රහ්මා තියොජනිකං සෙතච්ඡත්තං, සුයාමො වාලවීජනිං, පඤ්චසිඛො ගන්ධබ්බපුත්තො තිගාවුතමත්තං බෙළුවපණ්ඩුවීණං ගහෙත්වා තථාගතස්ස පූජං කරොන්තො ඔතරති තං දිවසං භගවන්තං දිස්වා බුද්ධභාවාය පිහං අනුප්පාදෙත්වා ඨිත

සත්තා නාම නත්ථි, ඉදමෙත්ථ භගවා ආවිභාවපාටිහාරියං අකාසි. අපිච තම්බපණ්ණිදීපෙ තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරොපි තිස්සමහාවිහාරෙ චෙතියඞ්ගණම්හි නිසීදිත්වා "තීහි භික්ඛවෙ ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු අපණ්ණකං පටිපදං පටිපන්නො හොතී[a]"ති අපණ්ණකසුත්තං කථෙන්තො හෙට්ඨාමුඛං බීජනිං අකාසි, යාව අවීචිතො එකඞ්ගණං අහොසි. තතො උපරිමුඛං අකාසි, යාව බ්‍රහ්මලොකා එකඞ්ගණං අහොසි. ථෙරො නිරයභයෙන තජ්ජෙත්වා සග්ගසුඛෙන ච පලොභෙත්වා ධම්මං දෙසෙසි, කෙචි සොතාපන්නා අහෙසුං කෙචි සකදාගාමී අනාගාමී අරහන්තොති. තිරොභාවං කාතුකාමො පන ආලොකං වා අන්ධකාරං කරොති, අප්පටිච්ඡන්නං වා පටිච්ඡන්නං, ආපාථං වා අනාපාථං කරොති. කථං? අයං හි යථා අපටිච්ඡන්නොපි සමීපෙ ඨිතොපි වා න දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කාතුකාමො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය 'ඉදං ආලොකට්ඨානං අන්ධකාරං හොතූ'ති වා 'ඉදං අප්පටිච්ඡන්නං පටිච්ඡන්නං හොතූ'ති වා 'ඉදං ආපාථං අනාපාථං හොතූ'ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති. සහ අධිට්ඨානචිත්තෙන යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ සමීපෙ ඨිතාපි න පස්සන්ති සයම්පි අපස්සිතුකාමො න පස්සති. එතම්පන පාටිහාරියං කෙන කතපුබ්බන්ති? භගවතා. භගවා හි යසං කුලපුත්තං සමීපෙ නිසින්නංයෙව යථා නං පිතා න පස්සති එවමකාසි. තථා වීසංයොජනසතං මහාකප්පිනස්ස පච්චුග්ගමනං කත්වා තං අනාගාමිඵලෙ අමච්චසහස්සඤ්ච සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාපෙත්වා තස්ස අනුමග්ගං ආගතා සහස්සිත්ථිපරිවාරා අනොජාදෙවී ආගන්ත්වා සමීපෙ නිසින්නාපි යථා සපරිසං රාජානං න පස්සති තථා කත්වා 'අපි භන්තෙ රාජානං පස්සථා'ති වුත්තෙ 'කිම්පන තෙ රාජානං ගවෙසිතුං වරං උදාහු අත්තාන'න්ති 'අත්තානං භන්තෙ'ති වත්වා නිසින්නාය තස්සා තථා ධම්මං දෙසෙසි යථා සා සද්ධිං ඉත්ථිසහස්සෙන සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාසි, අමච්චා අනාගාමිඵලෙ, රාජා අරහත්තෙති. අපිච තම්බපණ්ණිදීපං ආගතදිවසෙ යථා අත්තනා සද්ධිං ආගතෙ අවසෙසෙ රාජා න පස්සති, එවං කරොන්තෙන මහින්දත්ථෙරෙනාපි ඉදං කතමෙව. අපිච සබ්බම්පි පාකටං පාටිහාරියං ආවිභාවං නාම, අපාකටපාටිහාරියං තිරොභාවං නාම. තත්ථ පාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධිපි පඤ්ඤායති ඉද්ධිමාපි, තං යමකපාටිහාරියෙන දීපෙතබ්බං. තත්‍ර හි "ඉධ තථාගතො යමකපාටිහාරියං කරොති අසාධාරණං සාවකෙහි, උපරිමකායතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තති හෙට්ඨිමකායතො උදකධාරා පවත්තතී[b]"ති එවං උභයං පඤ්ඤායිත්ථ, අපාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායති න ඉද්ධිමා, තං මහකසුත්තෙන ච බ්‍රහ්මනිමන්තණිකසුත්තෙන ච දීපෙතබ්බං. තත්‍ර හි ආයස්මතො ච මහකස්ස භගවතො ච ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායිත්ථ, න

a. අඞ්ගුත්තරතිකනිපාත. b. පටිසම්භිදාමග්ගඤාණකථා.

ඉද්ධිමා. යථාහ:– "එකමන්තං නිසින්නො ඛො චිත්තො ගහපති ආයස්මන්තං මහකං එතදවොච: සාධු මෙ භන්තෙ අය්‍යො මහකො උත්තරිමනුස්සධම්මා ඉද්ධිපාටිහාරියං දස්සෙතූ'[a]ති. තෙන හි ත්වං ගහපති ආළින්දෙ උත්තරාසඞ්ගං පඤ්ඤපෙත්වා තිණකලාපං ඔකාසෙහීති, එවං භන්තෙති ඛො චිත්තො ගහපති ආයස්මතො මහකස්ස පටිස්සුත්වා ආළින්දෙ උත්තරාසඞ්ගං පඤ්ඤපෙත්වා තිණකලාපං ඔකාසෙසි. අථ ඛො ආයස්මා මහකො විහාරං පවිසිත්වා සූචිඝටිකං දත්වා තථාරූපං ඉද්ධාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛාසි, යථා තාලච්ඡිග්ගළෙන ච අග්ගළන්තරිකාය ච අච්චි නික්ඛමිත්වා තිණානි ඣාපෙසි උත්තරාසඞ්ගං න ඣාපෙසී"ති. යථාචාහ:– "අථඛ්වාහං භික්ඛවෙ තථාරූපං ඉද්ධාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛාසිං එත්තාවතා බ්‍රහ්මා ච බ්‍රහ්මපරිසා ච බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා ච සද්දඤ්ච මෙ සොස්සන්ති න ච මං දක්ඛිස්සන්තී"ති.[b] අන්තරහිතො ඉමං ගාථං අභාසි.

"භවෙ වාහං භයං දිස්වා භවඤ්ච විභවෙසිනං
භවං නාභිවදිං කිඤ්චි නන්දිඤ්ච න උපාදියි"[c]න්ති.

තිරොකුඩ්ඩං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති, එත්ථ **තිරොකුඩ්ඩ**න්ති පරකුඩ්ඩං, කුඩ්ඩස්ස පරභාගන්ති වුත්තං හොති. එස නයො ඉතරෙසු. කුඩ්ඩොති ච ගෙහභිත්තියා එතං අධිවචනං, **පාකාරොති** ගෙහ විහාර ගාමාදීනං පරික්ඛෙපපාකාරො, **පබ්බතොති** පංසුපබ්බතො වා පාසාණපබ්බතො වා. **අසජ්ජමානොති** අලග්ගමානො. **සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති** ආකාසෙ විය, එවං ගන්තුකාමෙන පන ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුඩ්ඩං වා පාකාරං වා සිනෙරුචක්කවාළෙසුපි අඤ්ඤතරං පබ්බතං වා ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙන 'ආකාසො හොතූ'ති අධිට්ඨාතබ්බො, ආකාසො යෙව හොති. අධො ඔතරිතුකාමස්ස උද්ධං වා ආරොහිතුකාමස්ස සුසිරො හොති, විනිවිජ්ඣිත්වා ගන්තුකාමස්ස ඡිද්දො, සො තත්ථ අසජ්ජමානො ගච්ඡති, තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො පනෙත්ථාහ: ආකාසකසිණසමාපජ්ජනං ආවුසො කිමත්ථියං, කිං හත්ථිඅස්සාදීනි අභිනිම්මිනිතුකාමො හත්ථිඅස්සාදිකසිණානි සමාපජ්ජති, ननु යත්ථ කත්ථචි කසිණෙ පරිකම්මං කත්වා අට්ඨසමාපත්තිවසීභාවො යෙව පමාණං, යං යං ඉච්ඡති තං තදෙව හොතීති. භික්ඛූ ආහංසු: පාළියා භන්තෙ ආකාසකසිණං යෙව ආගතං, තස්මා අවස්සමෙතං වත්තබ්බන්ති. තත්‍රායං පාළි:–

පකතියා ආකාසකසිණ සමාපත්තියා ලාභී හොති, තිරොකුඩ්ඩං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'ආකාසො හොතූ'ති, ආකාසො හොති, තිරොකුඩ්ඩං තිරො

a. සංයුත්තනිකාය චිත්තසංයුත්ත.
b. මජ්ඣිමනිකාය බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්ත.
c. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

පාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති, යථා පකතියා මනුස්සා අනිද්ධිමන්තා කෙනචි අනාවටෙ අපරික්ඛිත්තෙ අසජ්ජමානා ගච්ඡන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො තිරොකුඩ්ඩං තිරොපාකාරං තිරො පබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති. සචෙ පනස්ස භික්ඛුනො අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තස්ස අන්තරා පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උට්ඨෙති, කිං පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨාතබ්බන්ති? දොසො නත්ථි, පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨානං හි උපජ්ඣායස්ස සන්තිකෙ නිස්සයගහණසදිසං හොති. ඉමිනා ච පන භික්ඛුනා 'ආකාසො හොතූ'ති අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොති යෙව, පුරිමාධිට්ඨානබලෙනෙව චස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අට්ඨානමෙවෙතං. අඤ්ඤෙන ඉද්ධිමතා නිම්මිතෙ පන පඨමනිම්මානං බලවං හොති, ඉතරෙන තස්ස උද්ධං වා අධො වා ගන්තබ්බං. **පථවියාපි උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජන්ති** එත්ථ උම්මුජ්ජන්ති උට්ඨානං වුච්චති, නිම්මුජ්ජන්ති සංසීදනං, උම්මුජ්ජඤ්ච නිම්මුජ්ජඤ්ච උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජං. එවං කාතුකාමෙන ආපොකසිණං සමාපජ්ජිත්වා උට්ඨාය 'එත්තකෙ ඨානෙ පථවී උදකං හොතූ'ති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං, සහ අධිට්ඨානෙන යථාපරිච්ඡින්නෙ ඨානෙ පථවී උදකමෙව හොති, සො තත්ථ උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජං කරොති. තත්‍රායං පාළි:– "පකතියා ආපොකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති, පථවිං ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති උදකං හොතූති උදකං හොති. සො පථවියා උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජං කරොති, යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො උදකෙ උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජං කරොන්ති. එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො පථවියා උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජං කරොති, සෙය්‍යථාපි උදකෙ"[a]ති.

න කෙවලඤ්ච උම්මුජ්ජනිම්මුජ්ජමෙව, නහාන පාන මුඛධොවන භණ්ඩකධොවනාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ච උදකමෙව, සප්පි තෙල මධු ඵාණිතාදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං ඉදඤ්චිදඤ්ච එත්තකං හොතූති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨහන්තස්ස යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. උද්ධරිත්වා භාජනගතං කරොන්තස්ස සප්පි සප්පියෙව හොති, තෙලාදීනි තෙලාදීනි යෙව, උදකං උදකමෙව. සො තත්ථ තෙමිතුකාමොව තෙමෙති, න තෙමිතුකාමො න තෙමෙති. තස්සෙව ච සා පථවී උදකං හොති, සෙසජනස්ස පථවී යෙව. තත්ථ මනුස්සා පත්තිකාපි ගච්ඡන්ති, යානාදීහිපි ගච්ඡන්ති, කසිකම්මාදීනිපි කරොන්ති යෙව. සචෙ පනායං 'තෙසම්පි උදකං හොතූ'ති ඉච්ඡති, හොති යෙව. පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කමිත්වා යං පකතියා ඝටතළාකාදීසු උදකං, තං ඨපෙත්වා අවසෙසං පරිච්ඡින්නට්ඨානං පථවී යෙව හොති.

a. පටිසම්භිදමග්ග-ඉද්ධිකථා.

උදකෙපි අභිජ්ජමානෙති එත්ථ යං උදකං අක්කමිතං සංසීදති තං භිජ්ජමානන්ති වුච්චති, විපරීතං අභිජ්ජමානං. එවං ගන්තුකාමෙන පන පඨවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය 'එත්තකෙ ඨානෙ උදකං පඨවී හොතූ'ති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං, සහ අධිට්ඨානෙන යථාපරිච්ඡින්නෙ ඨානෙ උදකං පඨවියෙව හොති. සො තත්ථ ගච්ඡති, තත්‍රායං පාළි:-පකතියා පඨවීකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති, උදකං ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'පඨවී හොතූ'ති. පඨවී හොති, සො අභිජ්ජමානෙ උදකෙ ගච්ඡති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තා අභිජ්ජමානාය පඨවියා ගච්ඡන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො අභිජ්ජමානෙ උදකෙ ගච්ඡති සෙය්‍යථාපි පඨවිය"[a]න්ති. න කෙවලඤ්ච ගච්ඡති, යං යං ඉරියාපථං ඉච්ඡති තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ච පඨවිමෙව කරොති, මණිසුවණ්ණපබ්බතරුක්ඛාදිසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං වුත්තනයෙනෙව ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨාති, යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. තස්සෙව ච තං උදකං පඨවී හොති, සෙසජනස්ස උදකමෙව, මච්ඡකච්ඡපා ච උදකකාකාදයො ච යථාරුචි විචරන්ති. සචෙ පනායං අඤ්ඤෙසම්පි මනුස්සානං තං පඨවිං කාතුං ඉච්ඡති, කරොති යෙව. පරිච්ඡින්නකාලාතික්කමෙන පන උදකමෙව හොති. **පල්ලඞ්කෙන කමතීති** පල්ලඞ්කෙන ගච්ඡති, **පක්ඛී සකුණොති** පක්ඛෙහි යුත්තසකුණො, එවං කාතුකාමෙන පන පඨවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ නිසින්නො ගන්තුමිච්ඡති, පල්ලඞ්කප්පමාණං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සචෙ නිපන්නො ගන්තුකාමො හොති මඤ්චප්පමාණං, සචෙ පදසා ගන්තුකාමො හොති මග්ගප්පමාණන්ති එවං යථානුරූපං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා වුත්තනයෙනෙව 'පඨවී හොතූ'ති අධිට්ඨාතබ්බං, සහ අධිට්ඨානා[1] පඨවී යෙව හොති. තත්‍රායං පාළි:- "ආකාසෙපි පල්ලඞ්කෙන කමති සෙය්‍යථාපි පක්ඛී සකුණො"[a]ති. පකතියා පඨවීකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති, ආකාසං ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'පඨවී හොතූ'ති, පඨවී හොති. සො ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ චඞ්කමතිපි තිට්ඨතිපි නිසීදතිපි සෙය්‍යම්පි කප්පෙති, යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තා පඨවියං චඞ්කමන්තිපි-පෙ-සෙය්‍යම්පි කප්පෙන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ චඞ්කමතිපි-පෙ-සෙය්‍යම්පි කප්පෙතීති.

ආකාසෙ ගන්තුකාමෙන ච භික්ඛුනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනාපි භවිතබ්බං. කස්මා? අන්තරෙ උතුසමුට්ඨානා වා පබ්බතරුක්ඛාදයො හොන්ති, නාගසුපණ්ණාදයො වා උසූයන්තා මාපෙන්ති, තෙසං දස්සනත්ථං. තෙ පන දිස්වා කිං කාතබ්බන්ති? පාදකජ්ඣානං සමා

1. ම. I. සහඅධිට්ඨානෙන. [a]. පටිසම්භිදාමග්ග-ඉද්ධිකථා.

පජ්ජිත්වා වුට්ඨාය 'ආකාසො හොතූ'ති පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨාතබ්බං.
ථෙරො පනාහ:-සමාපත්ති සමාපජ්ජනං ආවුසො කිමත්ථියං, නනු
සමාහිතමෙවස්ස චිත්තං, තෙන යං යං ඨානං ආකාසො හොතූති
අධිට්ඨාති ආකාසො යෙව හොතීති. කිඤ්චාපි එවමාහ: අථ ඛො
තිරොකුඩ්ඩපාටිහාරියෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිතබ්බං. අපි ච
ඔකාසෙ ඔරොහණත්ථම්පි ඉමිනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනා භවිතබ්බං, අයං
හි සචෙ අනොකාසෙ න්හානතිත්ථෙ වා ගාමද්වාරෙ වා ඔරොහති මහා
ජනස්ස පාකටො හොති තස්මා දිබ්බචක්ඛුනා පස්සිත්වා අනොකාසං
වජ්ජෙත්වා ඔකාසෙ ඔතරතීති.

"ඉමෙපි චන්දිම සුරියෙ එවං මහිද්ධිකෙ එවං මහානුභාවෙ
පාණිනා පරාමසති පරිමජ්ජතී"ති එත්ථ චන්දිමසුරියානං ද්වාචත්තා
ලීසයොජනසහස්සස්ස උපරි චරණෙන මහිද්ධිකතා, තීසු දීපෙසු
එකක්ඛණෙ ආලොකකරණෙන මහානුභාවතා වෙදිතබ්බා. එවං
උපරි චරණආලොකකරණෙහි වා මහිද්ධිකෙ තෙනෙව මහිද්ධි
කත්තෙන මහානුභාවෙ, **පරාමසතී**ති පරිග්ගණ්හාති එකදෙසෙ වා
ඵුසති, **පරිමජ්ජතී**ති සමන්තතො ආදාසතලං විය පරිමජ්ජති. අයම්පන
තස්ස ඉද්ධි අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙව ඉජ්ඣති, නත්ථෙත්ථ
කසිණසමාපත්තිනියමො. වුත්තං හෙතං පටිසම්භිදායං:-"ඉමෙ චන්දිම
සුරියෙ-පෙ-පරිමජ්ජතී"ති ඉධ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො
චන්දිමසුරියෙ ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'හත්ථ
පාසෙ හොතූ'ති, හත්ථපාසෙ හොති. සො නිසින්නකො වා නිපන්නකො
වා චන්දිමසුරියෙ පාණිනා ආමසති පරාමසති පරිමජ්ජති. යථා
මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො කිඤ්චිදෙව රූපගතං හත්ථපාසෙ
ආමසන්ති පරාමසන්ති පරිමජ්ජන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා-පෙ-පරි
මජ්ජතී"ති. සචායං යදි ඉච්ඡති ගන්ත්වා පරාමසිතුං, ගන්ත්වා පරාම
සති. යදි පන ඉධෙව නිසින්නකො වා නිපන්නකො වා පරාමසිතු
කාමො හොති, 'හත්ථපාසෙ හොතූ'ති අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානබලෙන
වණ්ටා මුත්තතාලඵලං විය ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ඨිතෙ වා පරාමසති
හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා, වඩ්ඪෙන්තස්ස පන කිං උපාදින්නකං වඩ්ඪති
අනුපාදින්නකන්ති? උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකං වඩ්ඪති.
තත්‍ර තෙපිටකචූළ නාගත්ථෙරො පනාහ:-කිං පනාවුසො උපාදින්නකං
ඛුද්දකම්පි මහන්තම්පි න හොති, නනු යදා භික්ඛු තාලච්ඡිද්දාදීහි නික්ඛ
මති තදා උපාදින්නකං ඛුද්දකං හොති, යදා මහන්තං අත්තභාවං
කරොති තදා මහන්තං හොති, මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස වියාති.
එකස්මිං කිර සමයෙ අනාථපිණ්ඩිකො ගහපති භගවතො ධම්ම
දෙසනං සුත්වා 'ස්වෙ භන්තෙ පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං අම්හාකං
ගෙහෙ භික්ඛං ගණ්හථා'ති නිමන්තෙත්වා පක්කාමි. භගවා අධිවා
සෙත්වා තං දිවසාවසෙසං රත්තිභාගඤ්ච වීතිනාමෙත්වා පච්චූසසමයෙ
දසසහස්සිලොකධාතුං ඔලොකෙසි, අථස්ස නන්දොපනන්දො නාම
නාගරාජා ඤාණමුඛෙ ආපාථං ආගච්ඡි භගවා අයං නාගරාජා මය්හං
ඤාණමුඛෙ ආපාථං ආගච්ඡති 'අත්ථි නුඛො අස්ස උපනිස්සයො'ති

ආවජ්ජෙන්තො 'අයං මිච්ඡාදිට්ඨිකො තීසු රතනෙසු අප්පසන්නො'ති දිස්වා 'කො නු ඛො ඉමං මිච්ඡාදිට්ඨිතො විවෙචෙස්සතී'ති ආවජ්ජෙන්තො මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං අද්දස. තතො පභාතාය රත්තියා සරීරපටිජග්ගනං කත්වා ආයස්මන්තං ආනන්දං ආමන්තෙසි: 'ආනන්ද පඤ්චන්නං භික්ඛුසතානං ආරොචෙහි තථාගතො දෙවචාරිකං ගච්ඡතී'ති. තං දිවසඤ්ච නන්දොපනන්දස්ස ආපානභූමිං සජ්ජයිංසු, සො දිබ්බරතනපල්ලඞ්කෙ දිබ්බෙන සෙතච්ඡත්තෙන ධාරියමානෙන තිවිධනාටකෙහි චෙව නාගපරිසාය ච පරිවුතො දිබ්බභාජනෙසු උපට්ඨාපිතෙසු අන්නපාන'විධිං ඔලොකයමානො නිසින්නො හොති. අථ භගවා යථා නාගරාජා පස්සති තථා කත්වා තස්ස විමානමත්ථකෙනෙව පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං තාවතිංසදෙවලොකාභිමුඛො පායාසි. තෙන ඛො පන සමයෙන නන්දොපනන්දස්ස නාගරාජස්ස එවරූපං පාපකං දිට්ඨිගතං උප්පන්නං හොති: 'ඉමෙ හි නාම මුණ්ඩකා සමණකා අම්හාකං උපරූපරි භවනෙන දෙවානං තාවතිංසානං භවනං පවිසන්තිපි නික්ඛමන්තිපි, න ඉදානි ඉතො පට්ඨාය ඉමෙසං අම්හාකං මත්ථකෙ පාදපංසුං ඔකිරන්තානං ගන්තුං දස්සාමී'ති වුට්ඨාය සිනෙරුපාදං ගන්ත්වා තං අත්තභාවං විජහිත්වා සිනෙරුං සත්තක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා උපරි ඵණං කත්වා තාවතිංසභවනං අවකුජ්ජෙන ඵණෙන ගහෙත්වා අදස්සනං ගමෙසි. අථ ඛො ආයස්මා රට්ඨපාලො භගවන්තං එතදවොච: "පුබ්බෙ භන්තෙ ඉමස්මිං පදෙසෙ ඨිතො සිනෙරුං පස්සාමි, සිනෙරුපරිභණ්ඩං පස්සාමි, තාවතිංසං පස්සාමි, වෙජයන්තං පස්සාමි, වෙජයන්තස්ස පාසාදස්ස උපරි ධජං පස්සාමි, කො නු ඛො භන්තෙ හෙතු කො පච්චයො, යං එතරහි නෙව සිනෙරුං පස්සාමි-පෙ-න වෙජයන්තස්ස පාසාදස්ස උපරි ධජං පස්සාමී"ති. අයං රට්ඨපාල නන්දොපනන්දො නාම නාගරාජා තුම්හාකං කුපිතො සිනෙරුං සත්තක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා උපරි ඵණෙන පටිච්ඡාදෙත්වා අන්ධකාරං කත්වා ඨිතොති. 'දමෙමි නං භන්තෙ'ති. න භගවා අනුජානි. අථ ඛො ආයස්මා භද්දියො ආයස්මා රාහුලොති අනුක්කමෙන සබ්බෙපි භික්ඛූ උට්ඨහිංසු, න භගවා අනුජානි. අවසානෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො 'අහං භන්තෙ දමෙමි න'න්ති ආහ, 'දමෙහි මොග්ගල්ලානා'ති භගවා අනුජානි. ථෙරො අත්තභාවං විජහිත්වා මහන්තං නාගරාජවණ්ණං අභිනිම්මිනිත්වා නන්දොපනන්දං චුද්දසක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා තස්ස ඵණමත්ථකෙ අත්තනො ඵණං ඨපෙත්වා සිනෙරුනා සද්ධිං අභිනිප්පීළෙසි. නාගරාජා පධූමායි,[1] ථෙරොපි 'න තුය්හංයෙව සරීරෙ ධූමො අත්ථි, මය්හම්පි අත්ථී'ති පධූමායි.[1] නාගරාජස්ස ධූමො ථෙරං න බාධති, ථෙරස්ස පන ධූමො නාගරාජානං බාධති. තතො නාගරාජා පජ්ජලි, ථෙරොපි න තුය්හංයෙව සරීරෙ අග්ගි අත්ථි මය්හම්පි අත්ථීති පජ්ජලි.

1. සී. I. පධූපායි.

නාගරාජස්ස තෙජො ථෙරං න බාධති, ථෙරස්ස පන තෙජො නාග
රාජානං බාධති. නාගරාජා අයං මං සිනෙරුනා අභිනිප්පීළෙත්වා
ධූමායති චෙව පජ්ජලති චාති චින්තෙත්වා 'භො ත්වං කොසී'ති පටි
පුච්ඡි. 'අහං ඛො නන්ද මොග්ගල්ලානො'ති. භන්තෙ අත්තනො භික්ඛු
භාවෙන තිට්ඨාහීති. ථෙරො තං අත්තභාවං විජහිත්වා තස්ස දක්ඛිණ
කණ්ණසොතෙන පවිසිත්වා වාමකණ්ණසොතෙන නික්ඛමි, වාම
කණ්ණසොතෙන පවිසිත්වා දක්ඛිණකණ්ණසොතෙන නික්ඛමි, තථා
දක්ඛිණනාසාසොතෙන පවිසිත්වා වාමනාසාසොතෙන නික්ඛමි, වාම
නාසාසොතෙන පවිසිත්වා දක්ඛිණනාසාසොතෙන නික්ඛමි. තතො
නාගරාජා මුඛං විවරි, ථෙරො මුඛෙන පවිසිත්වා අන්තොකුච්ඡියං
පාචීනෙන ච පච්ඡිමෙන ච චඞ්කමති. භගවා 'මොග්ගල්ලාන
මොග්ගල්ලාන මනසි කරොහි, මහිද්ධිකො එස නාගො'ති ආහ.
ථෙරො මය්හං ඛො භන්තෙ චත්තාරො ඉද්ධිපාදා භාවිතා බහුලීකතා
යානීකතා වත්ථුකතා අනුට්ඨිතා පරිචිතා සුසමාරද්ධා, තිට්ඨතු භන්තෙ
නන්දොපනන්දො, අහං නන්දොපනන්දසදිසානං නාගරාජානං සතම්පි
සහස්සම්පි සතසහස්සම්පි දමෙය්‍යන්ති ආහ. නාගරාජා චින්තෙසි:-
පවිසන්තො තාව මෙ න දිට්ඨො, නික්ඛමනකාලෙ දානි නං දාඨන්තරෙ
පක්ඛිපිත්වා ඛාදිස්සාමීති, චින්තෙත්වා 'නික්ඛමථ භන්තෙ මා මං අන්තො
කුච්ඡියං අපරාපරං චඞ්කමන්තො බාධයිත්ථා'ති ආහ. ථෙරො නික්ඛ
මිත්වා බහි අට්ඨාසි. නාගරාජා අයං සොති දිස්වා නාසාවාතං විස්සජ්ජි.
ථෙරො චතුත්ථජ්ඣානං සමාපජ්ජි, ලොමකූපම්පිස්ස වාතො චාලෙතුං
නාසක්ඛි. අවසෙසා භික්ඛූ කිර ආදිතො පට්ඨාය සබ්බපාටිහාරියානි
කාතුං සක්කුණෙය්‍යුං, ඉමං පන ඨානං පත්වා එවං ඛිප්පනිසන්තිනො
හුත්වා සමාපජ්ජිතුං න සක්ඛිස්සන්තීති තෙසං භගවා නාගරාජදමනං
නානුජානි. නාගරාජා අහං ඉමස්ස සමණස්ස නාසාවාතෙන ලොම
කූපම්පි චාලෙතුං නාසක්ඛිං 'මහිද්ධිකො සමණො'ති චින්තෙසි.
ථෙරො අත්තභාවං විජහිත්වා සුපණ්ණරූපං අභිනිම්මිණිත්වා සුපණ්ණ
වාතං දස්සෙන්තො නාගරාජානං අනුබන්ධි, නාගරාජා තං අත්තභාවං
විජහිත්වා මාණවකවණ්ණං අභිනිම්මිණිත්වා 'භන්තෙ තුම්හාකං සරණං
ගච්ඡාමී'ති වදන්තො ථෙරස්ස පාදෙ වන්දි. ථෙරො 'සත්ථා නන්ද
ආගතො, එහි ගමිස්සාමා'ති නාගරාජානං දමයිත්වා නිබ්බිසං කත්වා
ගහෙත්වා භගවතො සන්තිකං අගමාසි. නාගරාජා භගවන්තං වන්දිත්වා
'භන්තෙ තුම්හාකං සරණං ගච්ඡාමී'ති ආහ. භගවා 'සුඛී හොහි නාග
රාජා'ති වත්වා භික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතො අනාථපිණ්ඩිකස්ස නිවෙසනං අග
මාසි. අනාථපිණ්ඩිකො 'කිං භන්තෙ අතිදිවා ආගතත්ථා'ති ආහ.
මොග්ගල්ලානස්ස ච නන්දොපනන්දස්ස ච සඞ්ගාමො අහොසීති. 'කස්ස
භන්තෙ ජයො, කස්ස පරාජයො'ති. 'මොග්ගල්ලානස්ස ජයො,
නන්දස්ස පරාජයො'ති. අනාථපිණ්ඩිකො 'අධිවාසෙතු මෙ භන්තෙ
භගවා සත්තාහං එකපටිපාටියා භත්තං, සත්තාහං ථෙරස්ස සක්කාරං
කරිස්සාමී'ති වත්වා සත්තාහං බුද්ධපමුඛානං පඤ්චන්නං භික්ඛුසතානං

මහාසක්කාරං අකාසි. ඉති ඉමං ඉමස්මිං නන්දොපනන්දදමනෙ කතං මහන්තං අත්තභාවං සන්ධායෙතං වුත්තං: යදා මහන්තං අත්තභාවං කරොති තදා මහන්තං හොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස වියාති. එවං වුත්තෙපි භික්ඛූ 'උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකමෙව වඩ්ඪතී'ති ආහංසු. අයමෙව චෙත්ථ යුත්ති. සො එවං කත්වා න කෙවලං චන්දිමසූරියෙ පරාමසති, සචෙ ඉච්ඡති පාදකථලිකං කත්වා පාදෙ ඨපෙති, පීඨං කත්වා නිසීදති, මඤ්චං කත්වා නිපජ්ජති. අපස්සෙනඵලකං කත්වා අපස්සයති. යථා ච එකො, එවං අපරොපි. අනෙකෙසුපි හි භික්ඛුසතසහස්සෙසු එවං කරොන්තෙසු තෙසඤ්ච එකමෙකස්ස තථෙව ඉජ්ඣති. චන්දිමසූරියානං ච ගමනම්පි ආලොකකරණම්පි තථෙව හොති. යථා හි පාතිසහස්සෙසු උදකපූරෙසු සබ්බපාතීසු ච චන්දමණ්ඩලානි දිස්සන්ති, පාකතිකමෙව ච චන්දස්ස ගමනං ආලොකකරණඤ්ච හොති, තථූපමමෙතං පාටිහාරියං. **යාව බ්‍රහ්මලොකාපීති** බ්‍රහ්මලොකම්පි පරිච්ඡෙදං කත්වා. **කායෙන වසං වත්තෙතීති** තත්ථ බ්‍රහ්මලොකෙ කායෙන අත්තනො වසං වත්තෙති. තස්සත්ථො පාළිං අනුගන්ත්වා වෙදිතබ්බො. අයං හෙත්ථ පාළි:-යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාති 'සන්තිකෙ හොතූ'ති, සන්තිකෙ හොති. සන්තිකෙපි දූරෙ අධිට්ඨාති 'දූරෙ හොතූ'ති, දූරෙ හොති. බහුකම්පි ථොකන්ති අධිට්ඨාති 'ථොකං හොතූ'ති, ථොකං හොති. ථොකම්පි බහුකන්ති අධිට්ඨාති 'බහුකං හොතූ'ති, බහුකං හොති. දිබ්බෙන චක්ඛුනා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති, දිබ්බාය සොතධාතුයා තස්ස බ්‍රහ්මුනො සද්දං සුණාති, චෙතොපරියඤාණෙන තස්ස බ්‍රහ්මුනො චිත්තං පජානාති. සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙති, කායවසෙන චිත්තං අධිට්ඨාති, කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙත්වා කායවසෙන චිත්තං අධිට්ඨහිත්වා සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති. සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො අදිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙති, චිත්තවසෙන කායං අධිට්ඨාති, චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙත්වා චිත්තවසෙන කායං අධිට්ඨහිත්වා සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡති. සො තස්ස බ්‍රහ්මුනො පුරතො රූපං අභිනිම්මිණාති මනොමයං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගිං අහීනින්ද්‍රියං, සචෙ සො ඉද්ධිමා චඞ්කමති, නිම්මිතොපි තත්ථ චඞ්කමති. සචෙ සො ඉද්ධිමා තිට්ඨති-නිසීදති-සෙය්‍යං කප්පෙති. නිම්මිතොපි සෙය්‍යං කප්පෙති; සචෙ සො ඉද්ධිමා ධූමායති-පජ්ජලති-ධම්මං භාසති-පඤ්හං පුච්ඡති-පඤ්හං පුට්ඨො විස්සජ්ජෙති, නිම්මිතොපි තත්ථ පඤ්හං පුට්ඨො විස්සජ්ජෙති. සචෙ සො ඉද්ධිමා තෙන සද්ධිං සන්තිට්ඨති සල්ලපති සාකච්ඡං සමාපජ්ජති, නිම්මිතොපි තත්ථ තෙන

බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨති සල්ලපති සාකච්ඡං සමාපජ්ජති. යං යදෙව හි සො ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව නිම්මිතො කරොතීති. තත්ථ දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීති පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය දූරෙ දෙවලොකං වා බ්‍රහ්මලොකං වා ආවජ්ජෙති සන්තිකෙ හොතූති, ආවජ්ජෙත්වා පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'සන්තිකෙ හොතූ'ති, සන්තිකෙ හොති. එස නයො සෙස පදෙසුපි. තත්ථ කො දූරං ගහෙත්වා සන්තිකං අකාසීති? භගවා. භගවා හි යමකපාටිහාරියාවසානෙ දෙවලොකං ගච්ඡන්තො යුගන්ධරඤ්ච සිනෙරුඤ්ච. සන්තිකෙ කත්වා පඨවිතලතො එකපාදං යුගන්ධරෙ ඨපෙත්වා දුතියං සිනෙරුමත්ථකෙ ඨපෙසි. අඤ්ඤො කො අකාසි? මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො. ථෙරො හි සාවත්ථිතො භත්තකිච්චං කත්වා නික්ඛන්තං ද්වාදසයොජනිකං පරිසං තිංසයොජනං සඞ්කස්සනගරමග්ගං සඞ්ඛිපිත්වා තඞ්ඛණඤ්ඤෙව සම්පාපෙසි. අපිච, තම්බපණ්ණිදීපෙ චූළසමුද්දත්ථෙරොපි අකාසි. දුබ්භික්ඛසමයෙ කිර ථෙරස්ස සන්තිකං පාතොව සත්තභික්ඛුසතානි අගමංසු. ථෙරො 'මහාභික්ඛුසඞ්ඝො, කුහිං භික්ඛාචාරො භවිස්සතී'ති චින්තෙන්තො සකල තම්බපණ්ණිදීපෙ අදිස්වා 'පරතීරෙ පාටලිපුත්තෙ භවිස්සතී'ති දිස්වා භික්ඛූ පත්තචීවරං ගාහාපෙත්වා 'එථාවුසො භික්ඛාචාරං ගමිස්සාමා'ති පඨවිං සඞ්ඛිපිත්වා පාටලිපුත්තං ගතො. භික්ඛූ 'කතරං භන්තෙ ඉමං නගර'න්ති පුච්ඡිංසු. 'පාටලිපුත්තං ආවුසො'ති. 'පාටලිපුත්තං නාම දූරෙ භන්තෙ'ති. 'ආවුසො මහල්ලකත්ථෙරා නාම දූරෙපි ගහෙත්වා සන්තිකෙ කරොන්තී'ති. 'මහාසමුද්දො, කුහිං භන්තෙ'ති. නනු ආවුසො අන්තරා එකං නීලමාතිකං අතික්කමිත්වා ආගතත්ථාති? ආම භන්තෙ. 'මහාසමුද්දො පන මහන්තො'ති. 'ආවුසො මහල්ලකත්ථෙරා නාම මහන්තම්පි ඛුද්දකං කරොන්තී'ති. යථා චායං, එවං තිස්සදත්තත්ථෙරොපි සායණ්හසමයෙ නහායිත්වා කතුත්තරාසඞ්ගො 'මහාබොධිං වන්දිස්සාමී'ති චිත්තෙ උප්පන්නෙ සන්තිකෙ අකාසි. සන්තිකං පන ගහෙත්වා කො දූරමකාසීති? භගවා. භගවා හි අත්තනො ච අඞ්ගුලිමාලස්ස ච අන්තරං සන්තිකම්පි දූරමකාසි. අථ කො බහුකං ථොකමකාසීති? මහාකස්සපත්ථෙරො. රාජගහෙ කිර නක්ඛත්තදිවසෙ පඤ්චසතා කුමාරියො චන්දපූවෙ ගහෙත්වා නක්ඛත්තකීළනත්ථාය ගච්ඡන්තියො භගවන්තං දිස්වා කිඤ්චි නාදංසු. පච්ඡතො ආගච්ඡන්තං පන ථෙරං දිස්වා 'අම්හාකං ථෙරො එති, පූවං දස්සාමා'ති සබ්බා පූවෙ ගහෙත්වා ථෙරං උපසඞ්කමිංසු. ථෙරො පත්තං නීහරිත්වා සබ්බං එකපත්තපූරමත්තං අකාසි. භගවා ථෙරං ආගමයමානො පුරතො නිසීදි, ථෙරො ආහරිත්වා භගවතො අදාසීති. ඉල්ලීසසෙට්ඨිවත්ථුස්මිං පන මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො ථොකං බහුකමකාසි, කාකවලියවත්ථුස්මිඤ්ච භගවා. මහාකස්සපත්ථෙරො කිර සත්තාහං සමාපත්තියා වීතිනාමෙත්වා දලිද්දසඞ්ගහං කරොන්තො කාකවලියස්ස නාම දුග්ගතමනුස්සස්ස ඝරද්වාරෙ අට්ඨාසි. තස්ස ජායා ථෙරං දිස්වා,

පතිට්ඨිතො පක්ඛිත්තං අලොණම්බිලසාකං පත්තෙන ආකිරි. ථෙරො තං ගහෙත්වා භගවතො හත්ථෙ ඨපෙසි. භගවා මහාභික්ඛුසඞ්ඝස්ස පහොනකං කත්වා අධිට්ඨාසි. එකපත්තෙන ආනීතං සබ්බෙසං පහොසි. කාකවලියොපි සත්තමෙ දිවසෙ සෙට්ඨිට්ඨානං අලත්ථාති. න කෙවලඤ්ච රසස්ස බහුකරණං, මධුරං අමධුරං අමධුරං මධුරන්ති ආදි සුපි යං යං ඉච්ඡති, සබ්බං ඉද්ධිමතො ඉජ්ඣති. තථාහි, මහා අනුළත්ථෙරො නාම සම්බහුලෙ භික්ඛූ පිණ්ඩාය චරිත්වා සුක්ඛභත්තමෙව ලභිත්වා ගඞ්ගාතීරෙ නිසීදිත්වා පරිභුඤ්ජමානෙ දිස්වා ගඞ්ගාය උදකං සප්පිමණ්ඩන්ති අධිට්ඨහිත්වා සාමණෙරානං සඤ්ඤං අදාසි. තෙ ථාලකෙහි ආහරිත්වා භික්ඛුසඞ්ඝස්ස අදංසු; සබ්බෙ මධුරෙන සප්පිමණ්ඩෙන භුඤ්ජිංසූති. **දිබ්බෙන චක්ඛුනා**ති ඉධෙව ඨිතො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති, ඉධෙව ච ඨිතො තස්ස භාසතො සද්දං සුණාති, චිත්තං පජානාතීති. **කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙතී**ති කරජකායස්ස වසෙන චිත්තං පරිණාමෙති, පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කායෙ ආරොපෙති, කායානුගතිකං කරොති දන්ධගමනං. කායගමනං හි දන්ධං හොති, සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වාති පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමති පවිසති ඵසෙති සම්පාපුණාති. සුඛසඤ්ඤා නාම උපෙක්ඛා සම්පයුත්තා සඤ්ඤා, උපෙක්ඛා හි සන්තං සුඛන්ති වුත්තා, සායෙව සඤ්ඤා නීවරණෙහි චෙව විතක්කාදි පච්චනීකෙහි ච විමුත්තත්තා ලහුසඤ්ඤාතිපි වෙදිතබ්බා, තං ඔක්කන්තස්ස පනස්ස කරජකායොපි තූලපිචු විය සල්ලහුකො හොති. සො එවං වාතක්ඛිත්තතූලපිචුනා විය සල්ලහුකෙන දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති, එවං ගච්ඡන්තො ච සචෙ ඉච්ඡති පඨවිකසිණවසෙන ආකාසෙ මග්ගං නිම්මිණිත්වා පදසා ගච්ඡති, සචෙ ඉච්ඡති වායොකසිණවසෙන වායුං අධිට්ඨහිත්වා තූලපිචු විය වායුනා ගච්ඡති. අපිච ගන්තුකාමතා එව එත්ථ පමාණං, සතිහි ගන්තුකාමතාය එවං කතචිත්තාධිට්ඨානො අධිට්ඨානවෙගක්ඛිත්තොව සො ඉස්සාසක්ඛිත්තසරො විය දිස්සමානො ගච්ඡති. **චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙතී**ති කායං ගහෙත්වා චිත්තෙ ආරොපෙති, චිත්තානුගතිකං කරොති සීඝගමනං. චිත්තගමනං හි සීඝං හොති, සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වාති රූපකායාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා, සෙසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉදං පන චිත්තගමනමෙව හොති, එවං අදිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තො පනායං කිං තස්ස අධිට්ඨානචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ගච්ඡති, උදාහු ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වාති වුත්තෙ තීසුපි ඛණෙසු ගච්ඡතීති ථෙරො ආහ. කිම්පන සො සයං ගච්ඡති, නිම්මිතං පෙසෙතීති? යථාරුචි කරොති, ඉධ පනස්ස සයං ගමනමෙව ආගතං. **මනොමය**න්ති අධිට්ඨානමනෙන නිම්මිතත්තා මනොමයං, **අහීනින්‍ද්‍රිය**න්ති ඉදං චක්ඛුසොතා

දීඝං සණ්ඨානවසෙන වුත්තං, නිම්මිතරූපෙ පන පසාදො නාම නත්‍ථි, සචෙ ඉද්ධිමා චඞ්කමති නිම්මිතොපි තත්‍ථ චඞ්කමතීති ආදි සබ්බං සාවකනිම්මිතං සන්‍ධාය වුත්තං. බුද්ධනිම්මිතො පන යං යං භගවා කරොති, තං තම්පි කරොති, භගවතො රුචිවසෙන අඤ්ඤම්පි කරොතීති. එත්‍ථ ච යං සො ඉද්ධිමා ඉධෙව ඨිතො දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති, දිබ්බාය සොතධාතුයා සද්දං සුණාති, චෙතොපරියඤාණෙන චිත්තං පජානාති, න එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පි සො ඉධෙව ඨිතො තෙන බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨති සල්ලපති සාකච්ඡං සමාපජ්ජති, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පිස්ස දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීති ආදිකං අධිට්ඨානං, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පි සො දිස්සමානෙන වා අදිස්සමානෙන වා කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යඤ්ච ඛො සො තස්ස බ්‍රහ්මුනො පුරතො රූපං අභිනිම්මිනාතීති ආදිනා නයෙන වුත්තවිධානං ආපජ්ජති. එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති නාම. සෙසං පනෙත්‍ථ කායෙන වසං වත්තනාය පුබ්බභාගදස්සනත්‍ථං වුත්තන්ති, අයං තාව අධිට්ඨානා ඉද්ධි.

විකුබ්බනාය ච පන මනොමයාය ච ඉදං නානාකරණං. විකුබ්බනං තාව කරොන්තෙන සො පකතිවණ්ණං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති, නාගවණ්ණං වා දස්සෙති, සුපණ්ණවණ්ණං වා දස්සෙති, අසුරවණ්ණං වා දස්සෙති, ඉන්‍දවණ්ණං වා දස්සෙති, දෙවවණ්ණං වා දස්සෙති, බ්‍රහ්මවණ්ණං වා දස්සෙති, සමුද්දවණ්ණං වා දස්සෙති, පබ්බතවණ්ණං වා දස්සෙති, සීහවණ්ණං වා දස්සෙති. බ්‍යග්ඝවණ්ණං වා දස්සෙති, දීපිවණ්ණං වා දස්සෙති, හත්‍ථිම්පි දස්සෙති, අස්සම්පි දස්සෙති, රථම්පි දස්සෙති, පත්තිම්පි දස්සෙති, විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙතීති එවං වුත්තෙසු කුමාරකවණ්ණාදීසු යං යං ආකඞ්ඛති, තං තං අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨහන්තෙන ච පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය අත්තනො කුමාරකවණ්ණො ආවජ්ජිතබ්බො, ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මාවසානෙ පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය 'එවරූපො නාම කුමාරකො හොමී'ති අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානචිත්තෙන කුමාරකො හොති දෙවදත්තො විය, එස නයො සබ්බත්‍ථ. **හත්‍ථිම්පි දස්සෙතීති** ආදි පනෙත්‍ථ බහිද්ධාපි හත්‍ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්තං. තත්‍ථ 'හත්‍ථී හොමී'ති අනධිට්ඨහිත්වා 'හත්‍ථී හොතූ'ති අධිට්ඨාතබ්බං, අස්සාදීසුපි එසෙව නයොති. අයං විකුබ්බනා ඉද්ධි.

මනොමයං කාතුකාමො පන පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය කායං තාව ආවජ්ජෙත්වා වුත්තනයෙනෙව 'සුසිරො හොතූ'ති අධිට්ඨාති, සුසිරො හොති. අථස්ස අබ්භන්තරෙ අඤ්ඤං කායං ආවජ්ජෙත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති තස්ස අබ්භන්තරෙ 'අඤ්ඤො කායො හොතූ'ති, සො තං මුඤ්ජම්හා ඊසිකං විය කොසියා අසිං විය

කාරණ්ඩාය අහිං විය ච අබ්බාහති. තෙන වුත්තං:–"ඉධ භික්ඛු ඉමම්හා
කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිම්මිණාති රූපිං මනොමයං සබ්බඞ්ග
පච්චඞ්ගිං අහීනින්ද්‍රියං, සෙය්‍යථාපි පුරිසො මුඤ්ජම්හා ඊසිකං පවා
හෙය්‍ය, තස්ස එවමස්ස: අයං මුඤ්ජො අයං ඊසිකා, අඤ්ඤො මුඤ්ජො
අඤ්ඤා ඊසිකා, මුඤ්ජම්හාත්වෙව ඊසිකා පවාළ්හා[a]"ති ආදි. එත්ථ ච
යථා ඊසිකාදයො මුඤ්ජාදීහි සදිසා හොන්ති, එවං මනොමයරූපං
ඉද්ධිමතා සදිසමෙව හොතීති දස්සනත්ථං එතා උපමා වුත්තාති.
අයං මනොමයා ඉද්ධි.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
සමාධිභාවනාධිකාරෙ
ඉද්ධිවිධනිද්දෙසො නාම

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13.

අභිඤ්ඤා නිද්දෙසො.

ඉදානි දිබ්බසොතධාතුයා නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තො. තත්ථ
තතො පරාසු ච තිසු අභිඤ්ඤාසු **සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ**ති
ආදීනං අත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. සබ්බත්ථ පන විසෙස
මත්තමෙව වණ්ණයිස්සාම. තත්ර **දිබ්බාය සොතධාතුයා**ති එත්ථ දිබ්බ
සදිසත්තා දිබ්බා, දෙවතානං හි සුචරිතකම්මනිබ්බත්තා පිත්ත සෙම්හ
රුහිරාදීහි අපලිබුද්ධා උපක්කිලෙස විමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණ
සම්පටිච්ඡනසමත්ථා දිබ්බා පසාදසොතධාතු හොති, අයඤ්චාපි ඉමස්ස
භික්ඛුනො විරියභාවනාබලෙන නිබ්බත්තා ඤාණසොතධාතු තාදිසා
යෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. අපිච දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා
අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බා, සවණට්ඨෙන නිජ්ජී
වට්ඨෙන ච සොතධාතු, සොතධාතුකිච්චකරණෙන ච සොතධාතුවියා
තිපි සොතධාතු, තාය දිබ්බාය සොතධාතුයා. **විසුද්ධායා**ති පරිසුද්ධාය
නිරුපක්කිලෙසාය, **අතික්කන්තමානුසිකායා**ති මනුස්සූපචාරං අතික්ක
මිත්වා සද්දසවණෙන මානුසිකං මංසසොතධාතුං අතික්කන්තාය වීති
වත්තිත්වා ඨිතාය. **උභො සද්දෙ සුණාතී**ති ද්වෙ සද්දෙ සුණාති.
කතමෙ ද්වෙ? දිබ්බෙ ච මානුසෙ ච, දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච
සද්දෙති වුත්තං හොති. එතෙන පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං.
යෙ දූරෙ සන්තිකෙ චාති යෙ සද්දා දූරෙ පරචක්කවාළෙපි යෙ ච
සන්තිකෙ අන්තමසො සදෙහසන්නිස්සිතපාණකසද්දාපි, තෙ සුණා
තීති වුත්තං හොති; එතෙන නිප්පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං.

---

[a]. පටිසම්භිදමග්ගට්ඨකථා.

කථං පනායං උප්පාදෙතබ්බාති? තෙන භික්ඛුනා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මසමාධිචිත්තෙන පඨමතරං පකතිසොතපථෙ දූරෙ ඔළාරිකො අරඤ්ඤෙ සීහාදීනං සද්දො ආවජ්ජිතබ්බො, විහාරෙ ගණ්ඩිසද්දො, භෙරිසද්දො, සඞ්ඛසද්දො, සාමණෙරදහරභික්ඛූනං සබ්බථාමෙන සජ්ඣායන්තානං සජ්ඣායසද්දො, පකතිකථං කථෙන්තානං කිං භන්තෙ කිං ආවුසොති ආදිසද්දො, සකුණසද්දො, වාතසද්දො, පදසද්දො, පක්කුථිත උදකස්ස චිච්චිටායනසද්දො, ආතපෙ සුස්සමානතාලපණ්ණසද්දො, කුන්ථකිපිල්ලිකාදිසද්දොති එවං සබ්බොළාරිකතො පභුති යථාක්කමෙන සුඛුමසද්දා ආවජ්ජිතබ්බා. තෙන පුරත්ථිමාය දිසාය සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං, පච්ඡිමාය-උත්තරාය-දක්ඛිණාය-හෙට්ඨිමාය-උපරිමාය දිසාය, පුරත්ථිමායපි අනුදිසාය, පච්ඡිමාය-උත්තරාය-දක්ඛිණායපි අනුදිසාය සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං, ඔළාරිකානම්පි සුඛුමානම්පි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පාකතිකචිත්තස්සපි පාකටා හොන්ති, පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා. තස්සෙවං සද්දනිමිත්තං මනසිකරොතො ඉදානි දිබ්බසොතධාතු උප්පජ්ජිස්සතීති තෙසු සද්දෙසු අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, යෙසං පුරිමානි තීණි චත්තාරි වා පරිකම්මඋපචාරානුලොම ගොත්‍රභුනාමකානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං වා පඤ්චමං වා අප්පනාචිත්තං රූපාවචරං චතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං තෙන අප්පනාචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, අයං දිබ්බසොතධාතූති වෙදිතබ්බා. තතො පරං තස්මිං සොතෙ පතිතො හොති තං ථාමජාතං කරොන්තෙන එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමීති එකඞ්ගුලමත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං, තතො ද්වඞ්ගුල චතුරඞ්ගුල අට්ඨඞ්ගුල විදත්ථි රතනඅන්තොගබ්භ පමුඛ පාසාද පරිවෙණ සඞ්ඝාරාම ගොචරගාම ජනපදාදිවසෙන යාව චක්කවාළං තතො වා භීය්‍යොපි පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං, එවං අධිගතාභිඤ්ඤො එස පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඵුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙපි සද්දෙ පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුණාතියෙව. එවං සුණන්තොව සචෙපි යාව බ්‍රහ්මලොකා සඞ්ඛභෙරි පණවාදි සද්දෙහි එකකොලාහලං හොති පාටියෙක්කං වවත්ථපෙතුකාමතාය සති අයං සඞ්ඛසද්දො, අයං භෙරිසද්දොති වවත්ථපෙතුං සක්කොති යෙවාති.

දිබ්බසොතධාතු කථා නිට්ඨිතා.

චෙතොපරියඤාණකථාය **චෙතොපරියඤාණාය**ති එත්ථ පරියාතීති=පරියං, පරිච්ඡින්දතීති අත්ථො. චෙතසො පරියං=චෙතොපරියං, චෙතොපරියඤ්ච තං ඤාණඤ්චාති=චෙතොපරියඤාණං, තදත්ථායාති

වුත්තං හොති. **පරසත්තානන්ති** අත්තානං ඨපෙත්වා සෙසසත්තානං, **පරපුග්ගලානන්ති** ඉදම්පි ඉමිනා එකත්ථමෙව. වෙනෙය්‍යවසෙන පන දෙසනාවිලාසෙන ච බ්‍යඤ්ජනනානත්තං කතං, **චෙතසා චෙතොති** අත්තනො චිත්තෙන තෙසං චිත්තං, **පරිච්චාති** පරිච්ඡින්දිත්වා, **පජානාතීති** සරාගාදිවසෙන නානප්පකාරතො ජානාති. කථං පනෙතං ඤාණං උප්පාදෙතබ්බන්ති? එතං හි දිබ්බචක්ඛුවසෙන ඉජ්ඣති තං එතස්ස පරිකම්මං, තස්මා තෙන භික්ඛුනා ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස හදයරූපං නිස්සාය වත්තමානස්ස ලොහිතස්ස වණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසිතබ්බං. යදා හි සොමනස්සචිත්තං පවත්තති, තදා රත්තං නිග්‍රොධපක්කසදිසං හොති; යදා දොමනස්සචිත්තං පවත්තති, තදා කාළකං ජම්බුපක්කසදිසං; යදා උපෙක්ඛාචිත්තං පවත්තති, තදා පසන්නතිලතෙලසදිසං; තස්මා තෙන ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං දොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං උපෙක්ඛින්ද්‍රියසමුට්ඨානන්ති පරස්ස හදයලොහිතවණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසන්තෙන චෙතොපරියඤාණං ථාමගතං කාතබ්බං. එවං ථාමගතෙ හි තස්මිං අනුක්කමෙන සබ්බම්පි කාමාවචර චිත්තං රූපාවචරාරූපාවචරචිත්තඤ්ච පජානාති, චිත්තා චිත්තමෙව සඞ්කමන්තො විනාපි හදයරූපදස්සනෙන. වුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථායං:–“ආරුප්පෙ පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො කස්ස හදයරූපං පස්සති කස්සින්ද්‍රියවිකාරං ඔලොකෙතීති, න කස්සචි. ඉද්ධි විසයො[1] එස, යදිදං යත්ථ කත්ථචි චිත්තං ආවජ්ජෙන්තො සොළසප්පභෙදං චිත්තං ජානාති, අකතාභිනිවෙසස්ස පන වසෙන අයං කථා”ති. **සරාගං වා චිත්තන්ති** ආදීසු පන අට්ඨවිධං ලොභසහගතං චිත්තං සරාගං චිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අවසෙසං චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිත්තං වීතරාගං, ද්වෙ දොමනස්ස චිත්තානි ද්වෙ විචිකිච්ඡුද්ධච්චචිත්තානීති ඉමානි පන චත්තාරි චිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති; කෙචි පන ථෙරා තානිපි සඞ්ගණ්හන්ති. දුවිධං පන දොමනස්ස චිත්තං සදොසං චිත්තං නාම, සබ්බම්පි චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිත්තං වීතදොසං, සෙසානි දසාකුසලචිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති, කෙචි පන ථෙරා තානිපි සඞ්ගණ්හන්ති. **සමොහං වීතමොහන්ති** එත්ථ පන පාටිපුග්ගලිකනයෙන විචිකිච්ඡුද්ධච්ච සහගතද්වයමෙව සමොහං, මොහස්ස පන සබ්බාකුසලෙසු සම්භවතො ද්වාදසවිධම්පි අකුසලචිත්තං සමොහං චිත්තන්ති වෙදිතබ්බං, අවසෙසං වීතමොහං. ථිනමිද්ධානුගතම්පන **සංඛිත්තං**, උද්ධච්චානුගතං **වික්ඛිත්තං**, රූපාවචරාරූපාවචරං **මහග්ගතං**, අවසෙසං **අමහග්ගතං**, සබ්බම්පි තෙභූමකං **සඋත්තරං**, ලොකුත්තරං **අනුත්තරං**, උපචාරප්පත්තං අප්පනාප්පත්තඤ්ච **සමාහිතං**, උභයමප්පත්තං **අසමාහිතං**, තදඞ්ග වික්ඛම්භන සමුච්ඡෙද පටිප්පස්සද්ධි නිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තං **විමුත්තං**, පඤ්චවිධම්පි එතං විමුත්ති

1. ම. II. ඉද්ධිමතො විසයො. a. මහාඅට්ඨකථායං.

මප්පත්තං **අවිමුත්තන්ති** වෙදිතබ්බං. ඉති චෙතොපරියඤාණලාභී භික්ඛු සබ්බප්පකාරම්පි ඉදං සරාගං වා චිත්තං-පෙ-අවිමුත්තං වා චිත්තං අවිමුත්තං චිත්තන්ති පජානාතීති.

චෙතොපරිය ඤාණකථා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සති ඤාණකථාය **පුබ්බෙනිවාසානුස්සති ඤාණායාති** පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිම්හි යං ඤාණං, තදත්ථාය. **පුබ්බෙනිවාසොති** පුබ්බෙ අතීතජාතිසු නිවුත්ථක්ඛන්ධා, නිවුත්ථාති අජ්ඣාවුත්ථා අනුභූතා අත්තනො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා, නිවුත්ථධම්මා වා. නිවුත්ථාති ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථා, අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි වා ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු, තෙ බුද්ධානං යෙව ලබ්භන්ති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සති. ඤාණන්ති තාය සතියා සම්පයුත්තඤාණං, එවමිමස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අත්ථාය පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණාය, එතස්ස ඤාණස්ස අධිගමාය පත්තියාති වුත්තං හොති. **අනෙකවිහිතන්ති** අනෙකවිධං, අනෙකෙහි වා පකාරෙහි පවත්තිතං සංවණ්ණිතන්ති අත්ථො. **පුබ්බෙනිවාසන්ති** සමනන්තරාතීතභවං ආදිං කත්වා තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසන්තානං, **අනුස්සරතීති** ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරති. ඉමං හි පුබ්බෙනිවාසං ඡ ජනා අනුස්සරන්ති:-තිත්ථියා, පකතිසාවකා, මහාසාවකා, අග්ගසාවකා, පච්චෙකබුද්ධා, බුද්ධාති. තත්ථ තිත්ථියා චත්තාළීසං යෙව කප්පෙ අනුස්සරන්ති, න තතො පරං. කස්මා? දුබ්බලපඤ්ඤත්තා; තෙසං හි නාමරූපපරිච්ඡෙදවිරහිතත්තා දුබ්බලා පඤ්ඤා හොති. පකතිසාවකා කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි අනුස්සරන්ති යෙව බලවපඤ්ඤත්තා. අසීතිමහාසාවකා සතසහස්සකප්පෙ අනුස්සරන්ති, ද්වෙ අග්ගසාවකා එකං අසංඛෙය්‍යං සතසහස්සඤ්ච, පච්චෙකබුද්ධා ද්වෙ අසංඛෙය්‍යානි සතසහස්සඤ්ච, එත්තකො හි තෙසං අභිනීහාරො. බුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි. තිත්ථියා ච ඛන්ධපටිපාටිමෙව සරන්ති, පටිපාටිං මුඤ්චිත්වා චුතිපටිසන්ධිවසෙන සරිතුං න සක්කොන්ති, තෙසං හි අන්ධානං විය ඉච්ඡිතපදෙසොක්කමනං නත්ථි. යථා පන අන්ධා යට්ඨිං අමුඤ්චිත්වාව ගච්ඡන්ති, එවං තෙ ඛන්ධපටිපාටිං අමුඤ්චිත්වාව සරන්ති. පකතිසාවකා ඛන්ධපටිපාටියාපි අනුස්සරන්ති චුතිපටිසන්ධිවසෙනපි සඞ්කමන්ති, තථා අසීතිමහාසාවකා. ද්වින්නම්පන අග්ගසාවකානං ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං නත්ථි, එකස්ස අත්තභාවස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධිං පස්සන්ති පුන අපරස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධින්ති, එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව සඞ්කමන්තා ගච්ඡන්ති, තථා පච්චෙකබුද්ධා. බුද්ධානම්පන නෙව ඛන්ධානං පටිපාටිකිච්චං, න චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඞ්කමනකිච්චං අත්ථි. තෙසං හි අනෙකාසු කප්පකොටීසු හෙට්ඨා

වා උපරි වා යං යං ඨානං ඉච්ඡති, තං තං පාකටමෙව හොති. තස්මා අනෙකාපි කප්පකොටියො පෙය්‍යාලපාළිං විය සංඛිපිත්වා යං යං ඉච්ඡන්ති තත්ථ තත්ථෙව ඔක්කමන්තා සීහොක්කන්තවසෙන ගච්ඡන්ති. එවං ගච්ඡන්තානඤ්ච නෙසං ඤාණං යථා නාම කතවාලවෙධපරිචයස්ස සරභඞ්ගසදිසස්ස ධනුග්ගහස්ස ඛිත්තො සරො අන්තරා රුක්ඛලතාදීසු අසජ්ජමානො ලක්ඛෙයෙව පතති න සජ්ජති න විරජ්ඣති, එවං අන්තරන්තරාසු ජාතීසු න සජ්ජති න විරජ්ඣති අසජ්ජමානං අවිරජ්ඣමානං ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානංයෙව ගණ්හාති. ඉමෙසු ච පන පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණසත්තෙසු තිත්ථියානං පුබ්බෙනිවාසදස්සනං ඛජ්ජොපනකප්පභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති, පකතිසාවකානං දීපප්පභාසදිසං, මහාසාවකානං උක්කාපභාසදිසං, අග්ගසාවකානං ඔසධීතාරකප්පභාසදිසං, පච්චෙකබුද්ධානං චන්දප්පභාසදිසං, බුද්ධානං රස්මිසහස්සපටිමණ්ඩිත සරදසූරියමණ්ඩලසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති. තිත්ථියානඤ්ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අන්ධානං යට්ඨිකොටිගමනං විය හොති, පකතිසාවකානං දණ්ඩකසෙතුගමනං විය, මහාසාවකානං ජඞ්ඝසෙතුගමනං විය, අග්ගසාවකානං සකටසෙතුගමනං විය, පච්චෙකබුද්ධානං මහාජඞ්ඝමග්ගගමනං විය, බුද්ධානං මහාසකටමග්ගගමනං විය. ඉමස්මිං පන අධිකාරෙ සාවකානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අධිප්පෙතං, තෙන වුත්තං **අනුස්සරතී**ති ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරතීති. තස්මා එවං අනුස්සරිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන භික්ඛුනා පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන පටිපාටියා චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාපාදකචතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨාය සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා ආවජ්ජිතබ්බා; තතො ආසනපඤ්ඤාපනං සෙනාසනප්පවෙසනං පත්තචීවරපටිසාමනං භොජනකාලො ගාමතො ආගමනකාලො ගාමෙ පිණ්ඩාය චරිතකාලො ගාමං පිණ්ඩාය පවිට්ඨකාලො විහාරතො නික්ඛමනකාලො චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණවන්දනකාලො පත්තධොවනකාලො පත්තපටිග්ගහණකාලො පත්තපටිග්ගහණතො යාව මුඛධොවනා කතකිච්චං පච්චූසකාලෙ කතකිච්චං මජ්ඣිමයාමෙ කතකිච්චං පඨමයාමෙ කතකිච්චන්ති එවං පටිලොමක්කමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකටං හොති, පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිපාකටමෙව. සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකටං හොති, පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොති, එවං පටිලොමක්කමෙනෙව දුතියදිවසෙපි තතිය චතුත්ථපඤ්චමදිවසෙපි දසාහෙපි අඩ්ඪමාසෙපි මාසෙපි යාව සංවච්ඡරම්පි කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං, එතෙනෙව උපායෙන දසවස්සානි වීසතිවස්සානීති යාව ඉමස්මිං භවෙ අත්තනො පටිසන්ධි තාව ආවජ්ජන්තෙන පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පවත්තිත නාමරූපං ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි පණ්ඩිතො භික්ඛු පඨමවාරෙනෙව

පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපං ආරම්මණං කාතුං, යස්මා පන පුරිමභවෙ නාමරූපං අසෙසං නිරුද්ධමඤ්ඤං උප්පන්නං, තස්මා තං ඨානං ආහුන්දරිකං අන්ධතමමිව හොති දුද්දසං දුප්පඤ්ඤෙන. තෙනාපි න සක්කොමහං පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කාතුන්ති ධුරනික්ඛෙපො න කාතබ්බො; තදෙව පන පාදකජ්ඣානං පුනප්පුන සමාපජ්ජිතබ්බං, තතො ච වුට්ඨාය තං ඨානං ආවජ්ජිතබ්බං. එවං කරොන්තො හි සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො කූටාගාරකණ්ණිකත්ථාය මහාරුක්ඛං ඡින්දන්තො සාඛාපලාසච්ඡෙදනමත්තෙනෙව ඵරසුධාරාය විපන්නාය මහාරුක්ඛං ඡින්දිතුං අසක්කොන්තොපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වාව කම්මාරසාලං ගන්ත්වා තිඛිණං ඵරසුං කාරාපෙත්වා පුන ආගන්ත්වා ඡින්දෙය්‍ය, පුන විපන්නාය ච පුනපි තථෙව කාරාපෙත්වා ඡින්දෙය්‍ය, සො එවං ඡින්දන්තො ඡින්නස්ස ඡින්නස්ස පුන ඡෙත්තබ්බාභාවතො අච්ඡින්නස්ස ච ඡෙදනතො නචිරස්සෙව මහාරුක්ඛං පාතෙය්‍ය; එවමෙව පාදකජ්ඣානා වුට්ඨාය පුබ්බෙ ආවජ්ජිතං අනාවජ්ජිත්වා පටිසන්ධිමෙව ආවජ්ජන්තො න චිරස්සෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කරෙය්‍යාති. කට්ඨඵාලකකෙසොහාරකාදීහිපි අයමත්ථො දීපෙතබ්බො. තත්ථ පච්ඡිමනිසජ්ජතොප්පභුති යාව පටිසන්ධිතො ආරම්මණං කත්වා පවත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසඤාණං නාම න හොති, තම්පන පරිකම්මසමාධිඤාණං නාම හොති. අතීතංසඤාණන්තිපි එකෙ වදන්ති, තං රූපාවචරං සන්ධාය න යුජ්ජති. යදා පනස්ස භික්ඛුනො පටිසන්ධිං අතික්කම්ම චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිඤ්ච නිරුද්ධෙ තදෙවාරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. සෙසං පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව පුරිමානි පරිකම්මාදිනාමකානි කාමාවචරානි හොන්ති, පච්ඡිමං රූපාවචරං චතුත්ථජ්ඣානිකං අප්පනාචිත්තං. තදාස්ස යං තෙන චිත්තෙන සහ ඤාණං උප්පජ්ජති, ඉදං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම. තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති; සෙය්‍යථීදං: එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො-පෙ-ඉති සාකාරං සඋද්දෙසං අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරතීති.

තත්ථ **එකම්පි ජාතින්ති** එකම්පි පටිසන්ධිමූලං චුතිපරියොසානං එකභවපරියාපන්නං ඛන්ධසන්තානං, එස නයො **ද්වෙපි ජාතියොති** ආදීසුපි. **අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙති** ආදීසු පන පරිහායමානො කප්පො සංවට්ටකප්පො, වඩ්ඪමානො විවට්ටකප්පොති වෙදිතබ්බො. තත්ථ සංවට්ටෙන සංවට්ටට්ඨායී ගහිතො හොති, තං මූලකත්තා, විවට්ටෙන ච විවට්ටට්ඨායී. එවං හි සති යානි තානි "චත්තාරිමානි භික්ඛවෙ කප්පස්ස අසඞ්ඛෙය්‍යානි. කතමානි චත්තාරි? සංවට්ටො සංවට්ටට්ඨායී විවට්ටො විවට්ටට්ඨායීa"ති වුත්තානි, තානි පරිග්ගහිතානි

a. අඞ්ගුත්තරචතුක්කනිපාත.

හොන්ති. තත්ථ තයො සංවට්ටා:-ආපොසංවට්ටො තෙජොසංවට්ටො වායොසංවට්ටොති. තිස්සො සංවට්ටසීමා:-ආභස්සරා, සුභකිණ්හා, වෙහප්ඵලාති. යදා කප්පො තෙජෙන සංවට්ටති, ආභස්සරතො හෙට්ඨා අග්ගිනා ඩය්හති. යදා ආපෙන සංවට්ටති, සුභකිණ්හතො හෙට්ඨා උදකෙන විලීයති. යදා වායුනා සංවට්ටති, වෙහප්ඵලතො හෙට්ඨා වාතෙන විද්ධංසති. විත්ථාරතො පන සදාපි එකං බුද්ධක්ඛෙත්තං විනස්සති. බුද්ධක්ඛෙත්තං නාම තිවිධං හොති:-ජාතික්ඛෙත්තං ආණාක්ඛෙත්තං විසයක්ඛෙත්තඤ්ච. තත්ථ ජාතික්ඛෙත්තං දසසහස්සචක්කවාළපරියන්තං හොති, යං තථාගතස්ස පටිසන්ධිග්ගහණාදීසු කම්පති. ආණාක්ඛෙත්තං කොටිසතසහස්සචක්කවාළපරියන්තං, යත්ථ රතනසුත්තං ඛන්ධපරිත්තං ධජග්ගපරිත්තං ආටානාටියපරිත්තං මොරපරිත්තන්ති ඉමෙසං පරිත්තානං ආනුභාවො වත්තති. විසයක්ඛෙත්තං අනන්තමපරිමාණං, යං යාවතා වා පනාකඞ්ඛෙය්‍යාති වුත්තං, යත්ථ යං යං තථාගතො ආකඞ්ඛති තං තං ජානාති. එවමෙතෙසු තීසු බුද්ධක්ඛෙත්තෙසු එකං ආණාක්ඛෙත්තං විනස්සති, තස්මිං පන විනස්සන්තෙ ජාතික්ඛෙත්තම්පි විනට්ඨමෙව හොති. විනස්සන්තඤ්ච එකතොව විනස්සති, සණ්ඨහන්තම්පි එකතොව සණ්ඨහති. තස්සෙවං විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං. යස්මිං හි සමයෙ කප්පො අග්ගිනා නස්සති ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො වුට්ඨහිත්වා කොටිසතසහස්ස චක්කවාළෙ එකං මහාවස්සං වස්සති, මනුස්සා තුට්ඨහට්ඨා සබ්බබීජානි නීහරිත්වා වපන්ති, සස්සෙසු පන ගොඛායිතකමත්තෙසු ජාතෙසු ගද්‍රභරවං රවන්තො එකබින්දුම්පි න වස්සති, තදා පච්ඡින්නං පච්ඡින්නමෙව වස්සං හොති. ඉදං සන්ධාය හි භගවතා "හොති ඛො සො භික්ඛවෙ සමයො යං බහූනි වස්සානි බහූනි වස්සසතානි බහූනි වස්සසහස්සානි බහූනි වස්සසතසහස්සානි දෙවො න වස්සතී"[a]ති වුත්තං. වස්සූපජීවිනොපි සත්තා කාලං කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, පුප්ඵඵලූපජීවිනියො ච දෙවතා. එවං දීඝෙ අද්ධානෙ වීතිවත්තෙ තත්ථ තත්ථ උදකං පරික්ඛයං ගච්ඡති, අථානුපුබ්බෙන මච්ඡකච්ඡපාපි කාලඞ්කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, නෙරයිකසත්තාපි. තත්ථ නෙරයිකා සත්තමසූරියපාතුභාවෙන විනස්සන්තීති එකෙ, ඣානං විනා නත්ථි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්ති. එතෙසඤ්ච කෙචි දුබ්භික්ඛපීළිතා, කෙචි අභබ්බා ඣානාධිගමාය. තෙ කථං තත්ථ නිබ්බත්තන්තීති? දෙවලොකෙ පටිලද්ධඣානවසෙන. තදා හි වස්සසතසහස්සස්ස අච්චයෙන කප්පුට්ඨානං භවිස්සතීති ලොකබ්‍යූහා නාම කාමාවචරදෙවා මුත්තසිරා විකිණ්ණකෙසා රුදම්මුඛා අස්සූනි හත්ථෙහි පුඤ්ඡමානා රත්තවත්ථනිවත්ථා අතිවිය විරූපවෙසධාරිනො හුත්වා මනුස්සපථෙ විචරන්තා එවං ආරොචෙන්ති:-මාරිසා! මාරිසා! ඉතො වස්සසතසහස්සස්ස අච්චයෙන කප්පුට්ඨානං භවිස්සති, අයං ලොකො විනස්සිස්සති, මහා

a. අඞ්ගුත්තරසත්තකනිපාත.

සමුද්දොපි උස්සුස්සිස්සති, අයඤ්ච මහාපථවී සිනෙරු ච පබ්බතරාජා උඩ්ඩය්හිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති, යාව බ්‍රහ්මලොකා ලොකවිනාසො භවිස්සති, මෙත්තං මාරිසා භාවෙථ, කරුණං-මුදිතං-උපෙක්ඛං මාරිසා භාවෙථ, මාතරං උපට්ඨහථ, පිතරං උපට්ඨහථ, කුලෙ ජෙට්ඨාපචායිනො හොථාති. තෙසං වචනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන මනුස්සා ච භුම්මදෙවා ච සංවෙගජාතා අඤ්ඤමඤ්ඤං මුදුචිත්තා හුත්වා මෙත්තාදීනි පුඤ්ඤානි කරිත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ දිබ්බසුධාභොජනං භුඤ්ජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඣානං පටිලභන්ති. තදඤ්ඤෙ පන අපරාපරියවෙදනීයෙන කම්මෙන දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, අපරාපරියවෙදනීයකම්මරහිතො හි සංසාරෙ සංසරන්තො සත්තො නාම නත්ථි. තෙපි තත්ථ තථෙව ඣානං පටිලභන්ති, එවං දෙවලොකෙ පටිලද්ධඣානවසෙන සබ්බෙපි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්තීති. වස්සූපච්ඡෙදතො පන උද්ධං දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන දුතියො සූරියො පාතුභවති. වුත්තම්පි හෙතං භගවතා:-"හොති ඛො සො භික්ඛවෙ සමයො[a]"ති සත්තසූරියං විත්ථාරෙතබ්බං. පාතුභූතෙ ච පන තස්මිං නෙව රත්තිපරිච්ඡෙදො න දිවාපරිච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. එකො සූරියො උට්ඨෙති, එකො අත්ථං ගච්ඡති, අවිච්ඡින්නසූරියසන්තාපොව ලොකො හොති. යථා ච පකතිසූරියෙ සූරියදෙවපුත්තො හොති, එවං කප්පවිනාසකසූරියෙ නත්ථි. තෙපි තත්ථ පකතිසූරියෙ වත්තමානෙ ආකාසෙ වලාහකාපි ධූමසිඛාපි චරන්ති, කප්පවිනාසකසූරියෙ වත්තමානෙ විගතධූමවලාහකං ආදාසමණ්ඩලං විය නිම්මලං නභං හොති, ඨපෙත්වා පඤ්චමහානදියො සෙසකුන්නදීආදීසු උදකං සුස්සති. තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන තතියො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා මහානදියොපි සුස්සන්ති; තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන චතුත්ථො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා හිමවති මහානදීනං පභවා සීහපපාතො හංසපපාතො[1] කණ්ණමුණ්ඩකො රථකාරදහො අනොතත්තදහො ඡද්දන්තදහො කුණාලදහොති ඉමෙ සත්තමහාසරා සුස්සන්ති. තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන පඤ්චමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දෙ අඞ්ගුලිපබ්බතෙමනමත්තම්පි උදකං න සණ්ඨාති. තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන ඡට්ඨො සූරියො පාතුභවති යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකධූමං හොති. පරියාදින්නසිනෙහං ධූමෙන, යථා චිදං එවං කොටිසතසහස්සචක්කවාළානිපි. තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන සත්තමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකජාලං හොති සද්ධිං කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙහි, යොජනසතිකාදිභෙදානි සිනෙරුකූටානිපි පලුජ්ජිත්වා ආකාසෙයෙව අන්තරධායන්ති. සා අග්ගිජාලා උට්ඨහිත්වා චාතුම්මහාරාජිකෙ ගණ්හාති, තත්ථ කනක

a. අඞ්ගුත්තරසත්තකනිපාත
1. සී. II. සීහපපාතකො-ම. I. සීහපාතකො.

විමානානි රතනවිමානානි මණිවිමානානි ඨපෙත්වා තාවතිංසභවනං ගණ්හාති. එතෙනෙව උපායෙන යාව පඨමජ්ඣානභූමිං ගණ්හාති, තත්‍ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ ඨපෙත්වා ආභස්සරෙ ආහච්ච තිට්ඨති. සො යාව අණුමත්තම්පි සංඛාරගතං අත්‍ථි තාව න නිබ්බායති. සබ්බසංඛාරපරික්ඛයා පන සප්පිතෙලග්ගිසිඛා විය ඡාරිකම්පි අනවසෙසෙත්වා නිබ්බායති, හෙට්ඨා ආකාසෙන සහ උපරි ආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරො. අථ දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන මහාමෙඝො උට්ඨහිත්වා පඨමං සුඛුමං සුඛුමං වස්සති, අනුපුබ්බෙන කුමුදනාළයට්ඨිමුසලතාලක්ඛන්ධාදිප්පමාණාහි ධාරාහි වස්සන්තො කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙසු සබ්බං දඩ්ඪට්ඨානං පූරෙත්වා අන්තරධායති. තං උදකං හෙට්ඨා ච තිරියඤ්ච වාතො සමුට්ඨහිත්වා ඝනං කරොති පරිවටුමං පදුමිනිපත්තෙ උදකබින්දුසදිසං. කථං තාව මහන්තං උදකරාසිං ඝනං කරොතීති චෙ? විවරසම්පදානතො. තං හිස්ස තම්හි තම්හි විවරං දෙති. තං එවං වාතෙන සම්පිණ්ඩියමානං ඝනං කයිරමානං පරික්ඛයමානං අනුපුබ්බෙන හෙට්ඨා ඔතරති, ඔතිණ්ණෙ ඔතිණ්ණෙ උදකෙ බ්‍රහ්මලොකට්ඨානෙ බ්‍රහ්මලොකා උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙ ච දෙවලොකා පාතුභවන්ති. පුරිමපඨවිට්ඨානං ඔතිණ්ණෙ පන බලවවාතා උප්පජ්ජන්ති, තෙ තං පිහිතද්වාරෙ ධමකරණෙ ඨිතඋදකමිව නිරුස්සාසං කත්වා රුම්භන්ති. මධුරොදකං පරික්ඛයං ගච්ඡමානං උපරි රසපඨවිං සමුට්ඨාපෙති, සා වණ්ණසම්පන්නා චෙව හොති ගන්ධරසසම්පන්නා ච, නිරුදකපායාසස්ස උපරි පටලං විය. තදා ච ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ පඨමතරාභිනිබ්බත්තා සත්තා ආයුක්ඛයා වා පුඤ්ඤක්ඛයා වා තතො චවිත්වා ඉධූපපජ්ජන්ති, තෙ හොන්ති සයම්පභා අන්තලික්ඛචරා, තෙ අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ වුත්තනයෙන තං රසපඨවිං සායිත්වා තණ්හාභිභූතා ආලුප්පකාරං පරිභුඤ්ජිතුං උපක්කමන්ති, අථ නෙසං සයම්පභා අන්තරධායති අන්ධකාරො හොති. තෙ අන්ධකාරං දිස්වා භායන්ති, තතො නෙසං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තං පරිපුණ්ණපණ්ණාසයොජනං සූරියමණ්ඩලං පාතුභවති, තෙ තං දිස්වා ආලොකං පටිලභිම්හාති හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා අම්හාකං භීතානං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තො උට්ඨිතො තස්මා සූරියො හොතූති සූරියොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති. අථ සූරියෙ දිවසං ආලොකං කත්වා අත්‍ථඞ්ගතෙ යම්පි ආලොකං ලභිම්හා සොපි නො නට්ඨොති පුන භීතා හොන්ති. තෙසං එවං හොති: 'සාධු වතස්ස සචෙ අඤ්ඤං ආලොකං ලභෙය්‍යාමා'ති. තෙසං චිත්තං ඤත්වා විය එකූනපණ්ණාසයොජනං චන්දමණ්ඩලං පාතුභවති, තෙ තං දිස්වා භිය්‍යොසොමත්තාය හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා අම්හාකං ඡන්දං ඤත්වා විය උට්ඨිතො තස්මා චන්දො හොතූති චන්දොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති, එවං චන්දිමසූරියෙසු පාතුභූතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුභවන්ති, තතොප්පභුති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති, අනුක්කමෙන ච මාසද්ධමාසඋතුසංවච්ඡරා. චන්දිමසූරියානං පන පාතුභූත

දිවසෙයෙව සිනෙරු චක්කවාළ හිමවන්තපබ්බතා පාතුභවන්ති, තෙ ච ඛො අපුබ්බං අචරිමං ඵග්ගුනපුණ්ණමදිවසෙයෙව භාතුභවන්ති. කථං? යථා නාම කඞ්ගුභත්තෙ පච්චමානෙ එකප්පහාරෙනෙව බුබ්බුළකානි උට්ඨහන්ති, එකෙ පදෙසා ථූපථූපා හොන්ති, එකෙ නින්නනින්නා, එකෙ සමසමා, එවමෙව ථූපථූපට්ඨානෙ පබ්බතා හොන්ති, නින්නනින්නට්ඨානෙ සමුද්දා, සමසමට්ඨානෙ දීපාති. අථ තෙසං සත්තානං රසපථවිං පරිභුඤ්ජන්තානං කමෙන එකච්චෙ වණ්ණවන්තො, එකච්චෙ දුබ්බණ්ණා හොන්ති. තත්ථ වණ්ණවන්තො දුබ්බණ්ණෙ අතිමඤ්ඤන්ති, තෙසං අතිමානපච්චයා සාපි රසපථවී අන්තරධායති, භූමිපප්පටකො පාතුභවති, අථ තෙසං තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායති, බදාලතා පාතුභවති, තෙනෙව නයෙන සාපි අන්තරධායති, අකට්ඨපාකො සාලි පාතුභවති අකණො අථුසො සුද්ධො සුගන්ධො තණ්ඩුලප්ඵලො. තතො තෙසං භාජනානි උප්පජ්ජන්ති, තෙ සාලිං භාජනෙ ඨපෙත්වා පාසාණපිට්ඨියා ඨපෙන්ති. සයමෙව ජාලසිඛා උට්ඨහිත්වා තං පචති, සො හොති ඔදනො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො, න තස්ස සූපෙන වා බ්‍යඤ්ජනෙන වා කරණීයං අත්ථි, යං යං රසං භුඤ්ජිතුකාමා හොන්ති තං තං රසොව හොති, තෙසං තං ඔළාරිකං ආහාරං ආහාරයතං තතොප්පභුති මුත්තකරීසං සඤ්ජායති. අථ තෙසං තස්ස නික්ඛමනත්ථාය වණමුඛානි පභිජ්ජන්ති, පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියාපි ඉත්ථිභාවො පාතුභවති. තත්‍ර සුදං ඉත්ථී පුරිසං, පුරිසො ච ඉත්ථිං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායති. තෙසං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනපච්චයා කාමපරිළාහො උප්පජ්ජති, තතො මෙථුනධම්මං පටිසෙවන්ති. තෙ අසද්ධම්මපටිසෙවනපච්චයා විඤ්ඤූහි ගරහියමානා විහෙඨියමානා තස්ස අසද්ධම්මස්ස පටිච්ඡාදනහෙතු අගාරානි කරොන්ති, තෙ අගාරං අජ්ඣාවසමානා අනුක්කමෙන අඤ්ඤතරස්ස අලසජාතිකස්ස සත්තස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තා සන්නිධිං කරොන්ති, තතොප්පභුති කණොපි ථුසොපි තණ්ඩුලං පරියොනන්ධන්ති, ලායිතට්ඨානම්පි න පටිවිරූහති. තෙ සන්නිපතිත්වා අනුත්ථුනන්ති: ‘පාපකා වත භො ධම්මා සත්තෙසු පාතුභූතා, මයං හි පුබ්බෙ මනොමයා අහුම්හා’ති. අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. තතො මරියාදං ඨපෙන්ති, අථ අඤ්ඤතරො සත්තො අඤ්ඤතරස්ස භාගං අදින්නං ආදියති. තං ද්වික්ඛත්තුං පරිභාසිත්වා තතියවාරෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩෙහි පහරන්ති, තෙ එවං අදින්නාදානගරහමුසාවාදදණ්ඩාදානෙසු උප්පන්නෙසු සන්නිපතිත්වා චින්තයන්ති: ‘යන්නූන මයං එකං සත්තං සම්මන්නෙය්‍යාම යො නො සම්මා ඛීයිතබ්බං ඛීයෙය්‍ය ගරහිතබ්බං ගරහෙය්‍ය පබ්බාජෙතබ්බං පබ්බාජෙය්‍ය, මයං පනස්ස සාලීනං භාගං අනුප්පදස්සාමා’ති. එවං කතසන්නිට්ඨානෙසු පන සත්තෙසු ඉමස්මිං තාව කප්පෙ අයමෙව භගවා බොධිසත්තභූතො තෙන සමයෙන තෙසු සත්තෙසු අභිරූපතරො ච දස්සනීයතරො ච මහෙසක්ඛතරො ච බුද්ධිසම්පන්නො පටිබලො නිග්ගහ

පග්ගහං කාතුං, තෙ තං උපසංකමිත්වා යාචිත්වා සම්මන්නිංසු. සො තෙන මහාජනෙන සම්මතොති=මහාසම්මතො, ඛෙත්තානං අධිපතීති=ඛත්තියො, ධම්මෙන සමෙන පරෙ රඤ්ජෙතීති=රාජාති තීහි නාමෙහි පඤ්ඤායිත්ථ. යඤ්හි ලොකෙ අච්ඡරියට්ඨානං බොධිසත්තොව තත්ථ ආදිපුරිසොති එවං බොධිසත්තං ආදිං කත්වා ඛත්තියමණ්ඩලෙ සණ්ඨිතෙ අනුපුබ්බෙන බ්‍රාහ්මණාදයොපි වණ්ණා සණ්ඨහිංසු. තත්ථ කප්පවිනාසක මහාමෙඝතො යාව ජාලූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසංඛෙය්‍යං සංවට්ටොති වුච්චති. කප්පවිනාසක ජාලූපච්ඡෙදතො යාව කොටිසතසහස්ස චක්කවාළපරිපූරකො සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියං අසංඛෙය්‍යං සංවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. සම්පත්ති මහාමෙඝතො යාව චන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියං අසංඛෙය්‍යං විවට්ටොති වුච්චති. චන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව පුන කප්පවිනාසකමහාමෙඝො ඉදං චතුත්ථං අසංඛෙය්‍යං විවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. ඉමානි චත්තාරි අසංඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති, එවං තාව අග්ගිනා විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො උදකෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයම්පන විසෙසො:-යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසකො ඛාරුදකමහාමෙඝො වුට්ඨාති. සො ආදිතො සුඛුමං සුඛුමං වස්සන්තො අනුක්කමෙන මහාධාරාහි කොටිසතසහස්ස චක්කවාළානං පූරෙන්තො වස්සති, ඛාරුදකෙන ඵුට්ඨඵුට්ඨා පථවිපබ්බතාදයො විලීයන්ති, උදකං සමන්තතො වාතෙහි ධාරීයති, පථවිතො යාව දුතියජ්ඣානභූමිං උදකං ගණ්හාති තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විලීයාපෙත්වා සුභකිණ්හෙ ආහච්ච තිට්ඨති, තං යාව අණුමත්තම්පි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි තාව න වූපසම්මති උදකානුගතං පන සබ්බසඞ්ඛාරගතං අභිභවිත්වා සහසා වූපසම්මති අන්තරධානං ගච්ඡති, හෙට්ඨා ආකාසෙන සහ උපරි ආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. කෙවලං පනිධ ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති, සුභකිණ්හතො ච චවිත්වා ආභස්සරට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකඛාරුදකූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසංඛෙය්‍යං. උදකූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියං අසංඛෙය්‍යං. සම්පත්තිමහාමෙඝතො-පෙ-ඉමානි චත්තාරි අසංඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං උදකෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං සමයෙ කප්පො වාතෙන විනස්සති ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයම්පන විසෙසො:-යථා තත්ථ දුතියසූරියො එවමිධ කප්පවිනාසනත්ථං වාතො සමුට්ඨාති, සො පඨමං ථූලරජං උට්ඨාපෙති

තතො සණ්හරජං, සුඛුමවාලිකං, ථූලවාලිකං, සක්ඛරපාසාණාදයොති යාව කූටාගාරමත්ත පාසාණෙ විසමට්ඨානෙ ඨිතමහාරුක්ඛෙ ච උට්ඨාපෙති. තෙ පඨවිතො නභමුග්ගතා න ච පුන පතන්ති, තත්ථෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති, අථානුක්කමෙන හෙට්ඨා මහාපඨවියා වාතො සමුට්ඨහිත්වා පඨවිං පරිවත්තෙත්වා උද්ධමූලං කත්වා ආකාසෙ ඛිපති, යොජනසතප්පමාණාපි පඨවිප්පදෙසා ද්වියොජන–තියොජන–චතුයොජන–පඤ්චයොජනසතප්පමාණාපි පභිජ්ජිත්වා වාතවෙගක්ඛිත්තා ආකාසෙයෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති, චක්කවාළපබ්බතම්පි සිනෙරුපබ්බතම්පි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ ඛිපති. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිහන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති, එතෙනෙව උපායෙන භුම්මට්ඨකවිමානානි ච ආකාසට්ඨකවිමානානි ච විනාසෙන්තො ඡ කාමාවචර දෙවලොකෙ විනාසෙත්වා කොටිසතසහස්සං චක්කවාළං විනාසෙති, තත්ථ චක්කවාළා චක්කවාළෙහි හිමවන්තා හිමවන්තෙහි සිනෙරූ සිනෙරූහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති, පඨවිතො යාව තතියජ්ඣානභූමිං වාතො ගණ්හාති. තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විනාසෙත්වා වෙහප්ඵලං ආහච්ච තිට්ඨති, එවං සබ්බසඞ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි විනස්සති, හෙට්ඨා ආකාසෙන සහ උපරි ආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. ඉධ පන සුභකිණ්හබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති, වෙහප්ඵලතො ච චවිත්වා සුභකිණ්හට්ඨානාදිසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකවාතූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසංඛෙය්‍යං. වාතූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො ඉදං දුතියං අසඞ්ඛෙය්‍යං–පෙ–ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං වාතෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

කිං කාරණා එවං ලොකො විනස්සති? අකුසලමූලකාරණා, අකුසලමූලෙසු හි උස්සන්නෙසු එවං ලොකො විනස්සති. සො ච ඛො රාගෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා විනස්සති, දොසෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙන විනස්සති. කෙචි පන දොසෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙනාති වදන්ති. මොහෙ උස්සන්නතරෙ වාතෙන විනස්සති. එවං විනස්සන්තොපි ච නිරන්තරමෙව සත්තවාරෙ අග්ගිනා නස්සති, අට්ඨමවාරෙ උදකෙන. පුන සත්තවාරෙ අග්ගිනා, අට්ඨමෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ වාරෙ විනස්සන්තො සත්තක්ඛත්තුං උදකෙන විනස්සිත්වා පුන සත්තවාරෙ අග්ගිනා නස්සති, එත්තාවතා තෙසට්ඨි කප්පා අතීතා හොන්ති. එත්ථන්තරෙ උදකෙන නස්සනවාරං සම්පත්තම්පි පටිබාහිත්වා ලද්ධොකාසො වාතො පරිපුණ්ණචතුසට්ඨිකප්පායුකෙ සුභකිණ්හෙ විද්ධංසෙන්තො ලොකං විනාසෙති. පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තොපි ච කප්පානුස්සරණකො භික්ඛු එතෙසු කප්පෙසු අනෙකෙපි සංවට්ට

කප්පෙ අනෙකෙපි විවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙ අනුස්සරති. කථං? අමුත්‍රාසින්ති ආදිනා නයෙන. තත්‍ථ **අමුත්‍රාසින්ති** අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙ අහං අමුම්හි භවෙ වා යොනියා වා ගතියා වා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා සත්තනිකායෙ වා ආසිං. **එවංනාමොති** තිස්සො වා ඵුස්සො වා. **එවංගොත්තොති** කච්චානො වා කස්සපො වා, ඉදමස්ස අතීතභවෙ අත්තනො නාමගොත්තානුස්සරණවසෙන වුත්තං. සචෙ පන තස්මිං කාලෙ අත්තනො වණ්ණසම්පත්තිං වා ලූඛපණීතජීවිකභාවං වා සුඛදුක්ඛබහුලතං වා අප්පායුකදීඝායුකභාවං වා අනුස්සරිතුකාමො හොති, තම්පි අනුස්සරති යෙව. තෙනාහ:- එවං වණ්ණො-පෙ-එවමායුපරියන්තොති. තත්‍ථ **එවංවණ්ණොති** ඔදාතො වා සාමො වා; **එවමාහාරොති** සාලිමංසොදනාහාරො වා පවත්තඵලභොජනො වා; **එවං සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදීති** අනෙකප්පකාරෙන කායිකචෙතසිකානං සාමිසනිරාමිසාදිප්පභෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පටිසංවෙදී, **එවමායුපරියන්තොති** එවං වස්සසතපරිමාණායුපරියන්තො වා චතුරසීතිකප්පසතසහස්සායුපරියන්තො වා, **සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්ති** සො අහං තතො භවතො යොනිතො ගතිතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිතො සත්තාවාසතො සත්තනිකායතො වා චුතො පුන අමුකස්මිං නාම භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා උදපාදිං; **තත්‍රාපාසින්ති** අථ තත්‍රාපි භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා පුන අහොසිං. එවං නාමොති ආදි වුත්තනයමෙව. අපිච යස්මා **අමුත්‍රාසින්ති** ඉදං අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡිතං අනුස්සරණං, **සො තතො චුතොති** පටිනිවත්තන්තස්ස පච්චවෙක්ඛණං, තස්මා **ඉධූපපන්නොති** ඉමිස්සා ඉධූපපත්තියා අනන්තරමෙවස්ස උපපත්තිඨානං සන්ධාය **අමුත්‍ර උදපාදින්ති** ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **තත්‍රාපාසින්ති** එවමාදි පනස්ස තත්‍ර ඉමිස්සා උපපත්තියා අනන්තරෙ උපපත්තිට්ඨානෙ නාමගොත්තාදීනං අනුස්සරණදස්සනත්‍ථං වුත්තං. **සො තතො චුතො ඉධූපපන්නොති** ස්වාහං තතො අනන්තරූපපත්තිට්ඨානතො චුතො ඉධ අමුකස්මිං නාම ඛත්තියකුලෙ වා බ්‍රාහ්මණකුලෙ වා නිබ්බත්තොති. **ඉතීති** එවං, **සාකාරං සඋද්දෙසන්ති** නාමගොත්තවසෙන සඋද්දෙසං, වණ්ණාදිවසෙන සාකාරං. නාමගොත්තෙන හි සත්තො තිස්සො කස්සපොති උද්දිසීයති, වණ්ණාදීහි සාමො ඔදාතොති නානත්තතො පඤ්ඤායති, තස්මා නාමගොත්තං උද්දෙසො, ඉතරෙ ආකාරා. අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරතීති ඉදං උත්තානත්ථමෙවාති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථා නිට්ඨිතා.

සත්තානං චුතූපපාතඤාණාය **චුතූපපාතඤාණායාති** චුතියා ච උපපාතෙ ච ඤාණාය, යෙන ඤාණෙන සත්තානං චුති ච උපපාතො

ච ඤායති තදත්ථං, දිබ්බචක්ඛුඤාණත්ථායාති වුත්තං හොති. **චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති** පරිකම්මචිත්තං අභිනීහරති චෙව අභිනින්නාමෙති ච, **සොති** සො කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු, **දිබ්බෙනාති** ආදීසු පන දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං, දෙවතානං හි සුචරිතකම්මනිබ්බත්තං පිත්තසෙම්හරුහිරාදීහි අපලිබුද්ධං උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණං සම්පටිච්ඡනසමත්ථං දිබ්බං පසාදචක්ඛු හොති, ඉදඤ්චාපි විරියභාවනාබලනිබ්බත්තං ඤාණචක්ඛු තාදිසමෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බං. ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බං, තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනෙන මහාගතිකත්තාපි දිබ්බං, තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. දස්සනට්ඨෙන චක්ඛු, චක්ඛුකිච්චකරණෙන චක්ඛුමිවාතිපි චක්ඛු, චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං, යො හි චුතිමත්තමෙව පස්සති න උපපාතං, සො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො උපපාතමත්තමෙව පස්සති න චුතිං, සො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො පන තදුභයං පස්සති, සො යස්මා දුවිධම්පි තං දිට්ඨිගතං අතිවත්තති, තස්මාස්ස තං දස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතු හොති, උභයම්පි චෙතං බුද්ධපුත්තා පස්සන්ති. තෙන වුත්තං:-චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධන්ති. මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙන අතික්කන්තමානුසකං, මානුසකං වා මංසචක්ඛුං අතික්කන්තත්තා අතික්කන්තමානුසකන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන, **සත්තෙ පස්සතීති** මනුස්සානං මංසචක්ඛුනා විය සත්තෙ ඔලොකෙති. **චවමානෙ උපපජ්ජමානෙති** එත්ථ චුතික්ඛණෙ උපපත්තික්ඛණෙ වා දිබ්බචක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා. යෙ පන ආසන්නචුතිකා ඉදානි චවිස්සන්ති තෙ චවමානා, යෙ ච ගහිතපටිසන්ධිකා සම්පතිනිබ්බත්තා ච, තෙ උපපජ්ජමානාති අධිප්පෙතා. තෙ එවරූපෙ චවමානෙ ච උපපජ්ජමානෙ ච පස්සතීති දස්සෙති. **හීනෙති** මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා හීනානං ජාතිකුලභොගාදීනං වසෙන හීළිතෙ ඔහීළිතෙ උඤ්ඤාතෙ අවඤ්ඤාතෙ, **පණීතෙති** අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තා තබ්බිපරීතෙ, **සුවණ්ණෙති** අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා ඉට්ඨකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙ. **දුබ්බණ්ණෙති** දොසනිස්සන්දයුත්තත්තා අනිට්ඨාකන්තඅමනාපවණ්ණයුත්තෙ, අනභිරූපෙ විරූපෙතිපි අත්ථො. **සුගතෙති** සුගතිගතෙ, අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අඩ්ඪෙ මහද්ධනෙ, **දුග්ගතෙති** දුග්ගතිගතෙ, ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ, **යථාකම්මූපගෙති** යං යං කම්මං උපචිතං තෙන තෙන උපගතෙ, තත්ථ පුරිමෙහි චවමානෙති ආදීහි දිබ්බචක්ඛුකිච්චං වුත්තං, ඉමිනා පන පදෙන යථාකම්මූපගඤාණකිච්චං. තස්ස ච ඤාණස්ස අයමුප්පත්තික්කමො: ඉධ භික්ඛු හෙට්ඨා නිරයාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නෙරයිකෙ සත්තෙ පස්සති මහාදුක්ඛමනුභවමානෙ, තං දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව.

සො එවං මනසිකරොති: 'කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං දුක්ඛං අනුභවන්තී'ති අථස්ස 'ඉදං නාම කත්වා'ති තං කම්මාරම්මණං ඤාණං උප්පජ්ජති. තථා උපරි දෙවලොකාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නන්දනවන මිස්සකවන ඵාරුසකවනාදිසු සත්තෙ පස්සති මහාසම්පත්තිං අනුභවමානෙ, තම්පි දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව. සො එවං මනසිකරොති: 'කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං සම්පත්තිං අනුභවන්තී'ති. අථස්ස 'ඉදං නාම කත්වා'ති තං කම්මාරම්මණං ඤාණං උප්පජ්ජති. ඉදං යථාකම්මූපගඤාණං නාම, ඉමස්ස විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථි. යථා චිමස්ස එවං අනාගතංසඤාණස්සාපි. දිබ්බචක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානි දිබ්බචක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති.

කායදුච්චරිතෙනාති ආදිසු දුට්ඨු චරිතං දුට්ඨං වා චරිතං කිලෙසපූතිකත්තාති දුච්චරිතං, කායෙන දුච්චරිතං කායතො වා උප්පන්නං දුච්චරිතන්ති කායදුච්චරිතං. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. **සමන්නාගතාති** සමඞ්ගීභූතා, **අරියානං උපවාදකාති** බුද්ධපච්චෙකබුද්ධ සාවකානං අරියානං අන්තමසො ගිහිසොතාපන්නානම්පි අනත්ථකාමා හුත්වා අන්තිමවත්ථුනා වා ගුණපරිධංසනෙන වා උපවාදකා අක්කොසකා ගරහකාති වුත්තං හොති. තත්ථ නත්ථි ඉමෙසං සමණධම්මො අස්සමණා එතෙති වදන්තා අන්තිමවත්ථුනා උපවදන්ති, නත්ථි ඉමෙසං ඣානං වා විමොක්ඛො වා මග්ගො වා ඵලං වාති ආදීනි වදන්තා ගුණපරිධංසනවසෙන උපවදන්තීති වෙදිතබ්බා. සො ච ජානං වා උපවදෙය්‍ය අජානං වා, උභයථාපි අරියූපවාදොව හොති. භාරියං කම්මං ආනන්තරියසදිසං සග්ගාවරණං ච මග්ගාවරණං ච, සතෙකිච්ඡං පන හොති. තස්ස ආවිභාවත්ථං ඉදං වත්ථු වෙදිතබ්බං:– අඤ්ඤතරස්මිං කිර ගාමෙ එකො ථෙරො ච දහරභික්ඛු ච පිණ්ඩාය චරන්ති, තෙ පඨමඝරෙයෙව උළුඞ්කමත්තං උණ්හයාගුං ලභිංසු, ථෙරස්ස ච කුච්ඡිවාතො රුජති. සො චින්තෙසි: 'අයං යාගු මය්හං සප්පායා යාව න සීතලා හොති තාව නං පිවාමී'ති. සො මනුස්සෙහි උම්මාරත්ථාය ආහටෙ දාරුඛණ්ඩෙ නිසීදිත්වා පිවි; ඉතරො තං ජිගුච්ඡන්තො 'අතිඛුද්දාභිභූතො මහල්ලකො අම්හාකං ලජ්ජිතබ්බකං අකාසී'ති ආහ. ථෙරො ගාමෙ චරිත්වා විහාරං ගන්ත්වා දහරභික්ඛුං ආහ: 'අත්ථි තෙ ආවුසො ඉමස්මිං සාසනෙ පතිට්ඨා'ති. ආම භන්තෙ 'සොතාපන්නො අහ'න්ති. තෙනහාවුසො උපරි මග්ගත්ථාය මා වායාමං අකාසි, ඛීණාසවො තයා උපවදිතොති. සො තං ඛමාපෙසි, තෙනස්ස තං කම්මං පාකතිකං අහොසි. තස්මා යො අඤ්ඤොපි අරියං උපවදති, තෙන ගන්ත්වා සචෙ අත්තනා වුඩ්ඪතරො හොති උක්කුටිකං නිසීදිත්වා 'අහං ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ ඛමාහී'ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ නවකතරො හොති වන්දිත්වා උක්කුටිකං නිසීදිත්වා අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා 'අහං භන්තෙ තුම්හෙ ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං තං මෙ ඛමථා'ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ දිසාපක්කන්තො හොති සයං වා ගන්ත්වා සද්ධිවිහාරිකාදිකෙ වා පෙසෙත්වා ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ ච නාපි

ගන්තුං න පෙසෙතුං සක්කා හොති, යෙ තස්මිං විහාරෙ භික්ඛූ වසන්ති තෙසං සන්තිකං ගන්ත්වා සචෙ නවකතරා හොන්ති උක්කුටිකං නිසීදිත්වා සචෙ වුඩ්ඪතරා වුඩ්ඪෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා 'අහං භන්තෙ අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, ඛමතු මෙ සො ආයස්මා'ති වත්වා ඛමාපෙතබ්බං. සම්මුඛා අක්ඛමන්තොපි එතදෙව කාතබ්බං. සචෙ එකචාරිකභික්ඛු හොති නෙවස්ස වසනට්ඨානං න ගතට්ඨානං පඤ්ඤායති, එකස්ස පණ්ඩිතස්ස භික්ඛුනො සන්තිකං ගන්ත්වා 'අහං භන්තෙ අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ අනුස්සරතො විප්පටිසාරො හොති, කිං කරොමී'ති වත්තබ්බං. සො වක්ඛති: 'තුම්හෙ මා චින්තයිත්ථ, ථෙරො තුම්හාකං ඛමති, චිත්තං වූපසමෙථා'ති. තෙනාපි අරියස්ස ගතදිසාභිමුඛෙන අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා 'ඛමතූ'ති වත්තබ්බං. සචෙ සො පරිනිබ්බුතො හොති පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානං ගන්ත්වා යාව සීවථිකං ගන්ත්වාපි ඛමාපෙතබ්බං, එවං කතෙ නෙව සග්ගාවරණං න මග්ගාවරණං හොති, පාකතිකමෙව හොතීති. **මිච්ඡාදිට්ඨිකා**ති විපරීතදස්සනා, **මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා**ති මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන සමාදින්න නානාවිධ කම්මා, යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිමූලකෙසු කායකම්මාදීසු අඤ්ඤෙපි සමාදපෙන්ති. එත්ථ ච වචීදුච්චරිතග්ගහණෙනෙව අරියූපවාදෙ මනොදුච්චරිතග්ගහණෙන ච මිච්ඡාදිට්ඨියා සඞ්ගහිතායපි ඉමෙසං ද්වින්නං පුන වචනං මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. මහාසාවජ්ජො හි අරියූපවාදො ආනන්තරියසදිසත්තා. වුත්තම්පි චෙතං:-"සෙය්‍යථාපි සාරිපුත්ත භික්ඛු සීලසම්පන්නො සමාධිසම්පන්නො පඤ්ඤාසම්පන්නො දිට්ඨෙව ධම්මෙ අඤ්ඤං ආරාධෙය්‍ය, එවං සම්පදමිදං සාරිපුත්ත වදාමි තං වාචං අප්පහාය තං චිත්තං අප්පහාය තං දිට්ඨිං අප්පටිනිස්සජ්ජිත්වා යථාභතං නික්ඛිත්තො එවං නිරයෙ[a]"ති. මිච්ඡාදිට්ඨිතො ච මහාසාවජ්ජතරං නාම අඤ්ඤං නත්ථි. යථාහ:-"නාහං භික්ඛවෙ අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි යං එවං මහාසාවජ්ජතරං යථයිදං භික්ඛවෙ මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි භික්ඛවෙ වජ්ජානී[b]"ති. **කායස්ස භෙදා**ති උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා **පරම්මරණා**ති තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ, අථ වා **කායස්ස භෙදා**ති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදා, **පරම්මරණා**ති චුතිචිත්තතො උද්ධං. **අපාය**න්ති එවමාදි සබ්බං නිරයවෙවචනමෙව. නිරයො හි සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා අපෙතත්තා, සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා අපායො, දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති දුග්ගති, දොසබහුලතාය වා දුට්ඨෙන කම්මුනා නිබ්බත්තා ගතීති දුග්ගති, විවසා නිපතන්ති තත්ථ දුක්කටකාරිනොති විනිපාතො, විනස්සන්තා වා එත්ථ පතන්ති සම්භිජ්ජමානඞ්ගපච්චඞ්ගාතිපි විනිපාතො. නත්ථි එත්ථ අස්සාදසඤ්ඤිතො අයොති නිරයො, අථ වා අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානයොනිං දීපෙති

a. මජ්ඣිමනිකාය මහාසීහනාදසුත්ත. b. අඞ්ගුත්තරනිකාය එකකනිපාත.

තිරච්ඡානයොනි හි අපායො සුගතිතො අපෙතත්තා, න දුග්ගති මහෙසක්ඛානං නාගරාජාදීනං සම්භවතො. දුග්ගතිග්ගහණෙන පෙත්තිවිසයං, සො හි අපායො චෙව දුග්ගති ච, සුගතිතො අපෙතත්තා දුක්ඛස්ස ච ගතිභූතත්තා. න තු විනිපාතො, අසුරසදිසං අවිනිපාතත්තා. විනිපාතග්ගහණෙන අසුරකායං, සො හි යථාවුත්තෙන අත්ථෙන අපායො චෙව දුග්ගති ච සබ්බසමුස්සයෙහි ච විනිපාතත්තා විනිපාතොති වුච්චති. නිරයග්ගහණෙන අවීචිආදි අනෙකප්පකාරං නිරයමෙවාති. උපපන්නාති උපගතා, තත්ථ අභිනිබ්බත්තාති අධිප්පායො. වුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො:–තත්ථ සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඞ්ගය්හති, සග්ගග්ගහණෙන දෙවගති යෙව, තත්ථ සුන්දරා ගතීති සුගති. රූපාදීහි විසයෙහි සුට්ඨු අග්ගොති සග්ගො, සො සබ්බොපි ලුජ්ජන පලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකොති අයං වචනත්ථො. ඉති දිබ්බෙන චක්ඛුනාති ආදිසබ්බං නිගමනවචනං, එවං දිබ්බෙන චක්ඛුනා–පෙ–පස්සතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො. එවං පස්සිතුකාමෙන පන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන කසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සබ්බාකාරෙන අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා තෙජොකසිණං ඔදාතකසිණං ආලොකකසිණන්ති ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරං ආසන්නං කාතබ්බං, උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඪෙත්වා ඨපෙතබ්බං, න තත්ථ අප්පනා උප්පාදෙතබ්බාති අධිප්පායො. සචෙ හි උප්පාදෙති පාදකජ්ඣානනිස්සයං හොති, න පරිකම්මනිස්සයං. ඉමෙසු ච පන තීසු ආලොකකසිණං යෙව සෙට්ඨතරං, තස්මා තං වා ඉතරෙසං වා අඤ්ඤතරං කසිණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන උප්පාදෙත්වා උපචාරභූමියං යෙව ඨත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං, වඩ්ඪනානයොපි චස්ස තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. වඩ්ඪිත වඩ්ඪිතට්ඨානස්ස අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං, රූපගතං පස්සතො පන පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, තතො ආලොකො අන්තරධායති, තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න දිස්සති. අථානෙන පුනප්පුන පාදකජ්ඣානමෙව පවිසිත්වා තතො වුට්ඨාය ආලොකො ඵරිතබ්බො, එවං අනුක්කමෙන ආලොකො ථාමගතො හොතිති එත්ථ ආලොකො හොතූති යත්තකං ඨානං පරිච්ඡින්දති, තත්ථ ආලොකො තිට්ඨති යෙව, දිවසම්පි නිසීදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති. රත්තිං තිණුක්කාය මග්ගපටිපන්නො චෙත්ථ පුරිසො ඔපම්මං:–එකො කිර රත්තිං තිණුක්කාය මග්ගං පටිපජ්ජි, තස්ස සා තිණුක්කා විජ්ඣායි. අථස්ස සමවිසමානි න පඤ්ඤායිංසු, සො තං තිණුක්කං භූමියං ඝංසිත්වා පුන උජ්ජාලෙසි, සා පජ්ජලිත්වා පුරිමාලොකතො මහන්තතරමාලොකං අකාසි. එවං පුනප්පුන විජ්ඣාතං විජ්ඣාතං උජ්ජාලයතො කමෙන සූරියො උට්ඨාසි. සූරියෙ උට්ඨිතෙ උක්කාය කම්මං නත්ථීති තං ඡඩ්ඩෙත්වා දිවසම්පි අගමාසි. තත්ථ උක්කාලොකො විය පරිකම්මකාලෙ කසිණාලොකො, උක්කාය විජ්ඣාතාය සමවිසමානං අදස්සනං විය රූපගතං පස්සතො

පරිකම්මස්ස වාරාතික්කමෙන ආලොකෙ අන්තරහිතෙ රූපගතානං අදස්සනං, උක්කාය සංසනං විය පුනප්පුන පවෙසනං, උක්කාය පුරිමාලොකතො මහන්තතරාලොකකරණං විය පුන පරිකම්මං කරොන්තො බලවතරාලොකඵරණං, සූරියුට්ඨානං විය ඨාමගතාලොකස්ස යථාපරිච්ඡෙදෙන ඨානං, තිණුක්කං ජාලෙත්වා දිවසම්පි ගමනං විය පරිත්තාලොකං ජාලෙත්වා ඨාමගතාලොකෙන දිවසම්පි රූපදස්සනං, තත්ථ යදා තස්ස භික්ඛුනො මංසචක්ඛුස්ස අනාපාථගතං අන්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨා පඨවිතලනිස්සිතං තිරොකුඩ්ඩපබ්බත පාකාරගතං පරචක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ඤාණචක්ඛුස්ස ආපාථං ආගච්ඡති, මංසචක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති, තදා දිබ්බචක්ඛු උප්පන්නං හොතීති වෙදිතබ්බං. තදෙව චෙත්ථ රූපදස්සනසමත්ථං, න පුබ්බභාගචිත්තානි. තං පනෙතං පුථුජ්ජනස්ස පරිපන්ථො හොති. කස්මා? සො හි යස්මා යත්ථ යත්ථ ආලොකො හොතූති අධිට්ඨාති, තං තං පඨවිසමුද්දපබ්බතෙ විනිවිජ්ඣිත්වාපි එකාලොකං හොති. අථස්ස තත්ථ භයානකානි යක්ඛරක්ඛසාදි රූපානි පස්සතො භයං උප්පජ්ජති, යෙන චිත්තවික්ඛෙපං පත්වා ඣානවිබ්භන්තකො හොති, තස්මා රූපදස්සනෙ අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං. තත්‍රායං දිබ්බචක්ඛුනො උප්පත්තික්කමො. වුත්තප්පකාරමෙතං රූපමාරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තදෙව රූපං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්තීති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉධාපි පුබ්බභාග චිත්තානි සවිතක්කසවිචාරානි කාමාවචරානි, පරියොසානෙ අත්ථසාධකචිත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං රූපාවචරං, තෙන සහජාතං ඤාණං සත්තානං චුතූපපාතඤාණන්තිපි දිබ්බචක්ඛුඤාණන්තිපි වුච්චතීති.

චුතූපපාත ඤාණකථා නිට්ඨිතා.

ඉති පඤ්චක්ඛන්ධවිදූ පඤ්ච අභිඤ්ඤා අවොච යා නාථො,
තා ඤත්වා තාසු අයං පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

එතාසු හි යදෙතං චුතූපපාතඤාණසඞ්ඛාතං දිබ්බචක්ඛු, තස්ස අනාගතංසඤාණඤ්ච යථාකම්මූපගඤාණඤ්චාති ද්වෙපි පරිභණ්ඩ ඤාණානි හොන්ති. ඉති ඉමානි ච ද්වෙ ඉද්ධිවිධාදීනි ච පඤ්චාති සත්ත අභිඤ්ඤාඤාණානි ඉධාගතානි, ඉදානි තෙසං ආරම්මණ විභාගෙ අසම්මොහත්ථං:–

ආරම්මණත්තිකා වුත්තා යෙ චත්තාරො මහෙසිනා,
සත්තන්නම්පි ඤාණානං පවත්තිං තෙසු දීපයෙ.

තත්‍රායං දීපනා:–චත්තාරො හි ආරම්මණත්තිකා මහෙසිනා වුත්තා. කතමෙ චත්තාරො? පරිත්තාරම්මණත්තිකො මග්ගාරම්මණත්තිකො අතීතාරම්මණත්තිකො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති.

තත්‍ථ ඉද්ධිවිධඤාණං පරිත්ත මහග්ගත අතීතානාගත පච්චුප්පන්න අජ්ඣත්ත බහිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි යදා කායං චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙති, මහග්ගත චිත්තෙ සමොදහති සමාරොපෙති, තදා උපයොගලද්ධං ආරම්මණං හොතීති කත්වා මහග්ගතචිත්තාරම්මණතො මහග්ගතාරම්මණං හොති, යස්මා පන තදෙව චිත්තං රූපකායාරම්මණතො පරිත්තාරම්මණං හොති. යදා චිත්තං කායසන්නිස්සිතං කත්වා දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙති, පාදකජ්ඣානචිත්තං රූපකායෙ සමොදහති සමාරොපෙති, තදා උපයොගලද්ධං ආරම්මණං හොතීති කත්වා මහග්ගතචිත්තාරම්මණතො මහග්ගතාරම්මණං හොති. යස්මා පන තදෙව චිත්තං අතීතං නිරුද්ධං ආරම්මණං කරොති, තස්මා අතීතාරම්මණං හොති. මහාධාතුනිධානෙ මහාකස්සපත්ථෙරාදීනං විය අනාගතං අධිට්ඨහන්තානං අනාගතාරම්මණං හොති. මහාකස්සපත්ථෙරො කිර මහාධාතුනිධානං කරොන්තො "අනාගතෙ අට්ඨාරසවස්සාධිකානි ද්වෙ වස්සසතානි ඉමෙ ගන්ධා මා සුස්සිංසු, පුප්ඵානි මා මිලායිංසු, දීපා මා නිබ්බායිංසූ"ති අධිට්ඨහි. සබ්බං තථෙව අහොසි. අස්සගුත්තත්ථෙරො වත්තනිය සෙනාසනෙ භික්ඛුසඞ්ඝං සුක්ඛභත්තං භුඤ්ජමානං දිස්වා 'උදකසොණ්ඩිං දිවසෙ දිවසෙ පුරෙභත්තෙ දධිරසං හොතූ'ති අධිට්ඨාසි, පුරෙභත්තෙ ගහිතං දධිරසං හොති, පච්ඡාභත්තෙ පාකතික උදකමෙව. කායං පන චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගමනකාලෙ පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති, කායවසෙන චිත්තං චිත්තවසෙන වා කායං පරිණාමනකාලෙ අත්තනො කුමාරකවණ්ණාදි නිම්මාණකාලෙ ච සකායචිත්තානං ආරම්මණකරණතො අජ්ඣත්තාරම්මණං හොති, බහිද්ධා හත්ථිඅස්සාදි දස්සනකාලෙ පන බහිද්ධාරම්මණන්ති. එවං තාව ඉද්ධිවිධඤාණස්ස සත්තසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

දිබ්බසොතධාතුඤාණං පරිත්ත පච්චුප්පන්න අජ්ඣත්ත බහිද්ධාරම්මණවසෙන චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි යස්මා සද්දං ආරම්මණං කරොති සද්දො ච පරිත්තො තස්මා පරිත්තාරම්මණං හොති, විජ්ජමානං යෙව පන සද්දං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනතො පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති, තං අත්තනො කුච්ඡිසද්දසවණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරෙසං සද්දසවණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණන්ති එවං දිබ්බසොතධාතුඤාණස්ස චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

චෙතොපරියඤාණං පරිත්ත මහග්ගත අප්පමාණ මග්ග අතීතානාගත පච්චුප්පන්න බහිද්ධාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි පරෙසං කාමාවචරචිත්තජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති, රූපාවචර අරූපාවචර චිත්තජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං හොති, මග්ගඵලජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං හොති. එත්ථ ච පුථුජ්ජනො සොතාපන්නස්ස චිත්තං න ජානාති, සොතාපන්නො වා සකදාගා

මිසසාති එවං යාව අරහතො නෙතබබං, අරහා පන සබෙබසං චිතතං ජානාති, අඤඤොපි ච උපරිමො හෙටඨිමසසාති අයං විසෙසො වෙදිතබබො. මගගචිතතාරමමණකාලෙ මගගාරමමණං හොති, යදා පන අතීතෙ සතතදිවසබභනතරෙ ච අනාගතෙ සතතදිවසබභනතරෙ ච පරෙසං චිතතං ජානාති, තදා අතීතාරමමණං අනාගතාරමමණං ච හොති. කථං පචචුපපනනාරමමණං හොති? පචචුපපනනං නාම තිවිධං:– ඛණපචචුපපනනං, සනතතිපචචුපපනනං, අදධාපචචුනනඤච. තතථ උපපාදටඨිතිභඞගපපතතං ඛණපචචුපපනනං, එකවෙසනතතිවාරපරියාපනනං සනතතිපචචුපපනනං. තතථ අනධකාරෙ නිසීදිතවා ආලොකටඨානං ගතසස න තාව ආරමමණං පාකටං හොති, යාව පන තං පාකටං හොති, එතථනතරෙ එකවෙසනතතිවාරා වෙදිතබබා. ආලොකටඨානෙ විචරිතවා ඔවරකං පවිටඨසසාපි න තාව සහසා රූපං පාකටං හොති, යාව පන තං පාකටං හොති, එතථනතරෙ එකවෙසනතතිවාරා වෙදිතබබා. දූරෙ ඨතවා පන රජකානං හතථවිකාරං ගණඩිභෙරි ආකොටනවිකාරඤච දිසවාපි න තාව සදදං සුණාති, යාව ච පන තං සුණාති, එතසමිමපි අනතරෙ එකවෙසනතතිවාරා වෙදිතබබා. එවං තාව මජඣිමභාණකා. සංයුතතභාණකා පන රූපසනතති අරූපසනතතීති වෙ සනතතියො වතවා උදකං අකකමිතවා ගතසස යාව තීරෙ අකකනතඋදකලෙඛා න විපපසීදති, අධානතො ආගතසස යාව කායෙ උසුමභාවො න වූපසමමති, ආතපා ආගනතවා ගබභං පවිටඨසස යාව අනධකාරභාවො න විගචඡති, අනෙතා ගබෙභ කමමටඨානං මනසි කරිතවා දිවා වාතපානං විවරිතවා ඔලොකෙනතසස යාව අකඛීනං ඵනදනභාවො න වූපසමමති, අයං රූපසනතති නාම. වෙ තයො ජවනවාරා අරූපසනතති නාමාති වතවා තදුභයමපි සනතතිපචචුපපනනං නාමාති වදනති. එකභවපරිචඡිනනං පන අදධාපචචුපපනනං නාම, යං සනධාය භදෙදකරතතසුතෙත “යො චාවුසො මනො යෙ ච ධමමා, උභයමෙතං පචචුපපනනං, තසමිං පචචුපපනෙන ඡනදරාගපටිබදධං හොති විඤඤාණං, ඡනදරාගපටිබදධතතා විඤඤාණසස තදභිනනදති, තදභිනනදනෙතා පචචුපපනෙනසු ධමෙමසු සංහීරතී”[a]ති වුතතං. සනතතිපචචුපපනනං චෙතථ අටඨකථාසු ආගතං, අදධාපචචුපපනනං සුතෙත. තතථ කෙචි ‘ඛණපචචුපපනනං චිතතං චෙතොපරියඤාණසස ආරමමණං හොතී’ති වදනති. කිං කාරණා? යසමා ඉදධිමතො ච පරසස ච එකකඛණෙ චිතතං උපපජජතීති. ඉදං ච තෙසං ඔපමමං: යථා ආකාසෙ ඛිතෙත පුපඵමුටඨිමහි අවසසං එකං පුපඵං එකසස වණෙටන වණටං පටිවිජඣති, එවං පරසස චිතතං ජානිසසාමීති රාසිවසෙන මහාජනසස චිතෙත ආවජජිතෙ අවසසං එකසස චිතතං එකෙන චිතෙතන උපපාදකඛණෙ වා ඨිතිකඛණෙ වා භඞගකඛණෙ වා පටිවිජඣතීති. තං පන වසසසතමපි වසසසහසසමපි

a. මජඣිමනිකාය–මහාකචචානතෙරසස භදෙදකරතත–තතිය සුතත.

ආවජ්ජනෙන යෙන ච චිත්තෙන ආවජ්ජති යෙන ච ජානාති තෙසං චිත්තානං සහට්ඨානාභාවතො ආවජ්ජනජවනානඤ්ච අනිට්ඨට්ඨානෙ නානාරම්මණභාවප්පත්තිදොසතො අයුත්තන්ති අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තං. සන්තතිපච්චුප්පන්නං පන අද්ධාපච්චුප්පන්නඤ්ච ආරම්මණං හොතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ යං වත්තමානජවනවීථිතො අතීතානාගතවසෙන ද්වින්තිජවනවීථිපරිමාණෙ කාලෙ පරස්ස චිත්තං, තං සබ්බම්පි සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාම. අද්ධාපච්චුප්පන්නං පන ජවනවාරෙන දීපෙතබ්බන්ති සංයුත්තට්ඨකථායං වුත්තං, තං සුට්ඨු වුත්තං. තත්‍රායං දීපනා: ඉද්ධිමා පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජති ආවජ්ජනං ඛණපච්චුප්පන්නං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති, තතො චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි. යෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි තදෙව නිරුද්ධං චිත්තමාරම්මණං හොති. න ච තානි නානාරම්මණානි හොන්ති, අද්ධාවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා. එකාරම්මණත්තෙපි ච ඉද්ධිචිත්තමෙව පරස්ස චිත්තං ජානාති, න ඉතරානි. යථා චක්ඛුද්වාරෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව රූපං පස්සති න ඉතරානීති. ඉති ඉදං සන්තතිපච්චුප්පන්නස්ස චෙව අද්ධාපච්චුප්පන්නස්ස ච වසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති. යස්මා වා සන්තතිපච්චුප්පන්නම්පි අද්ධාපච්චුප්පන්නෙයෙව පතති, තස්මා අද්ධාපච්චුප්පන්නවසෙනෙව එතං පච්චුප්පන්නාරම්මණන්ති වෙදිතබ්බං. පරස්ස චිත්තාරම්මණත්තායෙව පන බහිද්ධාරම්මණං හොතීති එවං චෙතොපරියඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

පුබ්බෙනිවාසඤාණං පරිත්ත මහග්ගත අප්පමාණ මග්ග අතීත අජ්ඣත්ත බහිද්ධා නවත්තබ්බාරම්මණ වසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි කාමාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති, රූපාවචරාරූපාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, අතීතෙ අත්තනා පරෙහි වා භාවිතමග්ගං සච්ඡිකතඵලඤ්ච අනුස්සරණකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං, භාවිතමග්ගමෙව අනුස්සරණකාලෙ මග්ගාරම්මණං, නියමතො පනෙතං අතීතාරම්මණමෙව. තත්ථ කිඤ්චාපි චෙතොපරියඤාණ යථාකම්මූපගඤාණානිපි අතීතාරම්මණානි හොන්ති, අථ ඛො තෙසං චෙතොපරියඤාණස්ස සත්තදිවසබ්භන්තරාතීතං චිත්තමෙව ආරම්මණං, තං හි අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධපටිබද්ධං වා න ජානාති, මග්ගසම්පයුත්තචිත්තාරම්මණත්තා පන පරියායතො මග්ගාරම්මණන්ති වුත්තං. යථාකම්මූපගඤාණස්ස ච අතීතං චෙතනාමත්තමෙව ආරම්මණං, පුබ්බෙනිවාසඤාණස්ස පන අතීතා ඛන්ධා ඛන්ධපටිබද්ධං ච කිඤ්චි අනාරම්මණං නාම නත්ථි. තං හි අතීතක්ඛන්ධ ඛන්ධූපනිබද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණගතිකං හොතීති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ අට්ඨකථානයො. යස්මා පන කුසලක්ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංස

ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති පට්ඨානෙ වුත්තං, තස්මා චත්තාරොපි ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණ යථාකම්මූපගඤාණානං ආරම්මණා හොන්ති, තත්‍රාපි යථාකම්මූපගඤාණස්ස කුසලාකුසලා එවාති. අත්තනො ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ පනෙතං අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං, අතීතෙ විපස්සී භගවා අහොසි, තස්ස මාතා බන්ධුමතී, පිතා බන්ධුමාති ආදිනා නයෙන නාමගොත්තපථවීනිමිත්තාදිඅනුස්සරණකාලෙ න වත්තබ්බාරම්මණං හොති. නාමගොත්තන්ති චෙත්ථ ඛන්ධූපනිබද්ධො සම්මුතිසිද්ධො බ්‍යඤ්ජනත්ථො දට්ඨබ්බො, න බ්‍යඤ්ජනං, බ්‍යඤ්ජනං හි සද්දායතනසංගහිතත්තා පරිත්තං හොති. යථාහ:-නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණාති. අයමෙත්ථ අම්හාකං ඛන්ති, එවං පුබ්බෙ නිවාස ඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

දිබ්බචක්ඛුඤාණං පරිත්ත පච්චුප්පන්න අජ්ඣත්ත බහිද්ධාරම්මණ වසෙන චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි යස්මා රූපං ආරම්මණං කරොති රූපං ච පරිත්තං, තස්මා පරිත්තාරම්මණං හොති. විජ්ජමානෙයෙව ච රූපෙ පවත්තත්තා පච්චුප්පන්නාරම්මණං, අත්තනො කුච්ඡිගතාදිරූපදස්සනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස රූපදස්සනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණන්ති එවං දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

අනාගතංසඤාණං පරිත්ත මහග්ගත අප්පමාණ මග්ග අනාගත අජ්ඣත්ත බහිද්ධා නවත්තබ්බාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි අයං අනාගතෙ කාමාවචරෙ නිබ්බත්තිස්සතීති ජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති, රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ වා නිබ්බත්තිස්සතීති ජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, මග්ගං භාවෙස්සති ඵලං සච්ඡිකරිස්සතීති ජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං, මග්ගං භාවෙස්සතිච්චෙව ජානනකාලෙ මග්ගාරම්මණං, නියමතො පන තං අනාගතාරම්මණමෙව. තත්ථ කිඤ්චාපි චෙතොපරිය ඤාණම්පි අනාගතාරම්මණං හොති. අථ ඛො තස්ස සත්තදිව සබ්භන්තරානාගතං චිත්තමෙව ආරම්මණං, තං හි අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධපටිබද්ධං වා න ජානාති. අනාගතංසඤාණස්ස පුබ්බෙ නිවාස ඤාණෙ වුත්තනයෙන අනාගතෙ අනාරම්මණං නාම නත්ථි. අහං අමුත්‍ර නිබ්බත්තිස්සාමීති ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, අසුකො අමුත්‍ර නිබ්බත්තිස්සතීති ජානනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං, අනාගතෙ මෙත්තෙය්‍යො භගවා උප්පජ්ජිස්සති, සුබ්‍රහ්මා නාමස්ස බ්‍රාහ්මණො පිතා භවිස්සති, බ්‍රහ්මවතී නාම බ්‍රාහ්මණී මාතාති ආදිනා පන නයෙන නාමගොත්තජානනකාලෙ පුබ්බෙනිවාසඤාණෙ වුත්තනයෙන නවත්තබ්බාරම්මණං හොතීති. එවං අනාගතංසඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

යථාකම්මූපගඤාණං පරිත්ත මහග්ගත අතීත අජ්ඣත්ත බහිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තං හි කාමාවචරකම්මජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති, රූපාවචරාරූපාවචරකම්මජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, අතීතමෙව ජානාතීති අතීතාරම්මණං, අත්තනො කම්මං ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස කම්මං ජානනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං හොති. එවං යථාකම්මූපගඤාණස්ස පඤ්චසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. යඤ්චෙත්ථ අජ්ඣත්තාරම්මණඤ්චෙව බහිද්ධාරම්මණං චාති වුත්තං, තං කාලෙන අජ්ඣත්තං කාලෙන පන බහිද්ධා ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණම්පි හොති යෙවාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

අභිඤ්ඤා නිද්දෙසො නාම

තෙරසමො පරිච්ඡෙදො.

14.

ඛන්ධනිද්දෙසො.

ඉදානි යස්මා එවං අභිඤ්ඤාවසෙන අධිගතානිසංසාය ථිරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්නාගතෙන භික්ඛුනා

"සීලෙ පතිට්ඨාය නරෙ සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං"ති එත්ථ චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨො සමාධි සබ්බාකාරෙන භාවිතො හොති. තදනන්තරා පන පඤ්ඤා භාවෙතබ්බා, සා ච අතිසංඛෙපදෙසිතත්තා විඤ්ඤාතුම්පි තාව න සුකරා, පගෙව භාවෙතුං. තස්මා තස්සා විත්ථාරං භාවනානයඤ්ච දස්සෙතුං ඉදං පඤ්හාකම්මං හොති. කා පඤ්ඤා? කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤා? කානස්සා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි? කතිවිධා පඤ්ඤා? කථං භාවෙතබ්බා? පඤ්ඤාභාවනාය කො ආනිසංසොති? තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං:- කා පඤ්ඤාති? පඤ්ඤා බහුවිධා, නානප්පකාරා. තං සබ්බං විභාවෙතුං ආරබ්භමානං විස්සජ්ජනං අධිප්පෙතඤ්චෙව අත්ථං න සාධෙය්‍ය උත්තරිඤ්ච වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍ය, තස්මා ඉධ අධිප්පෙතමෙව සන්ධාය වදාම. කුසලචිත්තසම්පයුත්තං විපස්සනාඤාණං පඤ්ඤා? කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤාති? පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා. කිමිදං පජානනං නාම? සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානාප්පකාරතො ජානනං, සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං හි සමානෙපි ජානනභාවෙ සඤ්ඤා නීලං පීතකන්ති ආරම්මණසඤ්ජානනමත්තමෙව හොති. අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ලක්ඛණපටිවෙධං පාපෙතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාණං නීලං පීත

කන්ති ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙති, උස්සක්කිත්වා පන මග්ගපාතුභාවං පාපෙතුං න සක්කොති. පඤ්ඤා වුත්තනයවසෙන ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙති, උස්සක්කිත්වා මග්ගපාතුභාවඤ්ච පාපෙති. යථා හි හෙරඤ්ඤිකඵලකෙ ඨපිතං මහාකහාපණරාසිං එකො අජාතබුද්ධිදාරකො එකො ගාමිකපුරිසො එකො හෙරඤ්ඤිකොති තීසු ජනෙසු පස්සමානෙසු අජාතබුද්ධි දාරකො කහාපණානං චිත්තවිචිත්තදීඝචතුරස්සපරිමණ්ඩලභාවමත්තමෙව ජානාති, ඉදං මනුස්සානං උපභොගපරිභොගං රතනසම්මතන්ති න ජානාති. ගාමිකපුරිසො චිත්තවිචිත්තාදිභාවඤ්ච ජානාති; ඉදං මනුස්සානං උපභොගපරිභොගං රතනසම්මතන්ති ච, අයං ඡෙකො අයං කූටො අයං අද්ධසාරොති ඉදං පන විභාගං න ජානාති. හෙරඤ්ඤිකො සබ්බෙපි තෙ පකාරෙ ජානාති. ජානන්තො ච කහාපණං ඔලොකෙත්වාපි ජානාති, ආකොටිතස්ස සද්දං සුත්වාපි ගන්ධං ඝායිත්වාපි රසං සායිත්වාපි හත්ථෙන ධාරයිත්වාපි අසුකස්මිං නාම ගාමෙ වා නිගමෙ වා නගරෙ වා පබ්බතෙ වා නදීතීරෙ වා කතොතිපි අසුකාචරියෙන කතොතිපි ජානාති, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. සඤ්ඤා හි අජාතබුද්ධිනො දාරකස්ස කහාපණදස්සනං විය හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරමත්තගහණතො. විඤ්ඤාණං ගාමිකපුරිසස්ස කහාපණදස්සනමිව හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණාකාරගහණතො, උද්ධම්පි ච ලක්ඛණපටිවෙධසම්පාපනතො. පඤ්ඤා හෙරඤ්ඤිකස්ස කහාපණදස්සනමිව හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණාකාරං ගහෙත්වා ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙත්වා තතො උද්ධම්පි මග්ගපාතුභාවපාපනතො. තස්මා යදෙතං සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානප්පකාරතො ජානනං, ඉදං පජානනන්ති වෙදිතබ්බං. ඉදං සන්ධාය හි එතං වුත්තං ‘පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා’ති. සා පනෙසා යත්ථ සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානි, න තත්ථ එකංසෙන හොති. යදා පන හොති, තදා අවිනිබ්භුත්තා තෙහි ධම්මෙහි ‘අයං සඤ්ඤා, ඉදං විඤ්ඤාණං, අයං පඤ්ඤා’ති විනිබ්භුජිත්වා අලබ්භනෙය්‍යනානත්තා සුඛුමා දුද්දසා. තෙනාහ ආයස්මා නාගසෙනො:–“දුක්කරං මහාරාජ භගවතා කතන්ති. කිං භන්තෙ නාගසෙන භගවතා දුක්කරං කතන්ති? දුක්කරං මහාරාජ භගවතා කතං යං අරූපීනං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං එකාරම්මණෙ පවත්තමානානං වවත්ථානං අක්ඛාතං අයං ඵස්සො, අයං වෙදනා, අයං සඤ්ඤා, අයං චෙතනා, ඉදං චිත්ත”[a]න්ති. කානස්ස ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානීති? එත්ථ පන ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණා පඤ්ඤා, ධම්මානං සභාවපටිච්ඡාදකමොහන්ධකාරවිද්ධංසනරසා, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා,[b] “සමාහිතො යථාභූතං පජානාති පස්සතී”ති වචනතො පන සමාධි තස්සා පදට්ඨානං.

---

a. මිලින්දපඤ්හ අරූපධම්මවවත්ථානවග්ග.

b. සංයුත්තනිකාය නකුලපිතුවග්ග.

කතිවිධා පඤ්ඤාති? ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණෙන තාව එකවිධා, ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධා, තථා සාසවානාසවාදිවසෙන, නාමරූපවවත්ථාපනවසෙන, සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතවසෙන, දස්සනභාවනාභූමිවසෙන ච. තිවිධා චින්තා සුත භාවනාමයවසෙන, තථා පරිත්ත මහග්ගත අප්පමාණාරම්මණවසෙන, ආයාපාය උපාය කොසල්ලවසෙන, අජ්ඣත්තාභිනිවෙසාදිවසෙන ච. චතුබ්බිධා චතූසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන, චතුපටිසම්භිදාවසෙන චාති. තත්ථ එකවිධකොට්ඨාසො උත්තානත්ථොයෙව. දුවිධකොට්ඨාසෙ ලොකියමග්ගසම්පයුත්තා ලොකියා, ලොකුත්තරමග්ගසම්පයුත්තා ලොකුත්තරාති එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධා. දුතියදුකෙ ආසවානං ආරම්මණභූතා සාසවා, තෙසං අනාරම්මණා අනාසවා, අත්ථතො පනෙසා ලොකියලොකුත්තරාව හොති, ආසවසම්පයුත්තා සාසවා, ආසවවිප්පයුත්තා අනාසවාති ආදිසුපි එසෙව නයො. එවං සාසවානාසවාදිවසෙන දුවිධා. තතියදුකෙ යා විපස්සනං ආරභිතුකාමස්ස චතුන්නං අරූපක්ඛන්ධානං වවත්ථාපනෙ පඤ්ඤා, අයං නාමවවත්ථාපනපඤ්ඤා, යා රූපක්ඛන්ධස්ස වවත්ථාපනෙ පඤ්ඤා, අයං රූපවවත්ථාපනපඤ්ඤාති එවං නාමරූපවවත්ථාපනවසෙන දුවිධා. චතුත්ථදුකෙ ද්වීසු කාමාවචරකුසලචිත්තෙසු සොළසසු ච පඤ්චකනයෙ චතුක්කජ්ඣානිකෙසු මග්ගචිත්තෙසු පඤ්ඤා සොමනස්සසහගතා, ද්වීසු කාමාවචරකුසලචිත්තෙසු චතූසු ච පඤ්චමජ්ඣානිකෙසු මග්ගචිත්තෙසු පඤ්ඤා උපෙක්ඛාසහගතාති එවං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතවසෙන දුවිධා. පඤ්චමදුකෙ පඨමමග්ගපඤ්ඤා දස්සනභූමි, අවසෙසමග්ගත්තයපඤ්ඤා භාවනාභූමීති එවං දස්සන භාවනාභූමිවසෙන දුවිධා. තිකෙසු පඨමත්තිකෙ පරතො අසුත්වා පටිලද්ධපඤ්ඤා අත්තනො චින්තාවසෙන නිප්ඵන්නත්තා චින්තාමයා, පරතො සුත්වා පටිලද්ධපඤ්ඤා සුතවසෙන නිප්ඵන්නත්තා සුතමයා, යථා තථා වා භාවනාවසෙන නිප්ඵන්නත්තා අප්පනාප්පත්තා පඤ්ඤා භාවනාමයා. වුත්තං හෙතං:- “තත්ථ කතමා චින්තාමයා පඤ්ඤා? යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිප්පායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජාට්ඨානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා රූපං අනිච්චන්ති වා වෙදනා-සඤ්ඤා-සඞ්ඛාර-විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා යං එවරූපිං අනුලොමිකං ඛන්තිං දිට්ඨිං රුචිං මුතිං[1] උපෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො අසුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති චින්තාමයා පඤ්ඤාති.-පෙ-සුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති සුතමයා පඤ්ඤා, සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා”[a]ති. එවං චින්තාසුතභාවනාමයවසෙන තිවිධා. දුතියත්තිකෙ කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තා පඤ්ඤා පරිත්තාරම්මණා, රූපාවචරාරූපාවචරෙ ආරබ්භ පවත්තා මහග්ගතාරම්මණා, සා ලොකිය

1. සී. II. මුදිං.

a. විභඞ්ග පාළි ඤාණවිභඞ්ග.

විපස්සනා. නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තා අප්පමාණාරම්මණා, සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති එවං පරිත්තමහග්ගතාප්පමාණාරම්මණවසෙන තිවිධා. තතියත්තිකෙ ආයො නාම වුඩ්ඪි, සා දුවිධා අනත්ථහානිතො අත්ථුප්පත්තිතො ච. තත්ථ කොසල්ලං ආයකොසල්ලං, යථාහ:–"තත්ථ කතමං ආයකොසල්ලං, ඉමෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව අකුසලා ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති උප්පන්නා ච අකුසලා ධම්මා පහීයන්ති, ඉමෙ වා පන ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නාචෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති උප්පන්නාචෙව කුසලා ධම්මා භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තන්ති, යා තත්ථ පඤ්ඤා පජානනා–පෙ–අමොහො ධම්මවිචයො සම්මාදිට්ඨි ඉදං වුච්චති ආයකොසල්ල[a]"න්ති. අපායොති පන අවුඩ්ඪි, සාපි දුවිධා අත්ථහානිතො අනත්ථුප්පත්තිතො ච. තත්ථ කොසල්ලං අපායකොසල්ලං, යථාහ:–"තත්ථ කතමං අපායකොසල්ලං? ඉමෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා න උප්පජ්ජන්තී[a]"ති ආදි. සබ්බත්ථ පන තෙසං තෙසං ධම්මානං උපායෙසු නිප්ඵත්තිකාරණෙසු තඞ්ඛණප්පවත්තං ඨානුප්පත්තිකං කොසල්ලං උපායකොසල්ලං නාම. යථාහ:–"සබ්බාපි තත්‍රූපායා පඤ්ඤා උපායකොසල්ල[a]"න්ති. එවං ආයාපායඋපායකොසල්ලවසෙන තිවිධා. චතුත්ථත්තිකෙ අත්තනො ඛන්ධෙ ගහෙත්වා ආරද්ධා විපස්සනාපඤ්ඤා අජ්ඣත්තාභිනිවෙසා, පරස්ස ඛන්ධෙ බාහිරං වා අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං ගහෙත්වා ආරද්ධා බහිද්ධාභිනිවෙසා, උභයං ගහෙත්වා ආරද්ධා අජ්ඣත්තබහිද්ධාභිනිවෙසාති එවං අජ්ඣත්තාභිනිවෙසාදිවසෙන තිවිධා. චතුක්කෙසු පඨමචතුක්කෙ දුක්ඛසච්චං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං දුක්ඛෙ ඤාණං, දුක්ඛසමුදයං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරොධං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනීපටිපදං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණන්ති එවං චතූසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන චතුබ්බිධා. දුතියචතුක්කෙ චතස්සො පටිසම්භිදා නාම අත්ථාදීසු පභෙදගතානි චත්තාරි ඤාණානි. වුත්තඤ්හෙතං:–"අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා[b]"ති. තත්ථ අත්ථොති සඞ්ඛෙපතො හෙතුඵලස්සෙතං අධිවචනං, හෙතුඵලං හි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරීයති අධිගමීයති සම්පාපුණීයති, තස්මා අත්ථොති වුච්චති. පභෙදතො පන, 'යං කිඤ්චි පච්චයසම්භූතං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියා'ති ඉමෙ පඤ්චධම්මා අත්ථොති වෙදිතබ්බා. තං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මොති සඞ්ඛෙපතො පච්චයස්සෙතං අධිවචනං, පච්චයො හි යස්මා තං තං දහති පවත්තෙති වා සම්පාපුණිතුං වා දෙති, තස්මා

a. විනයපාළි ඤාණවිභඞ්ග. b. විනයපාළි පටිසම්භිදාවිභඞ්ගසුත්තන්තභාජනිය.

ධම්මොති වුච්චති. පභෙදතො පන 'යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසල'න්ති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මොති වෙදිතබ්බා. තං ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, අයමෙව හි අත්ථො අභිධම්මෙ "දුක්ඛෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, යෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. යම්හා ධම්මා තෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. ජරාමරණෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා-පෙ-සඞ්ඛාරනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, සඞ්ඛාරනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති සුත්තං ගෙය්‍යං-පෙ-වෙදල්ලං, අයං වුච්චති ධම්මපටිසම්භිදා. සො තස්ස තස්සෙව භාසිතස්ස අත්ථං ජානාති: අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො, අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථොති, අයං වුච්චති අත්ථපටිසම්භිදා කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති-පෙ-ඉමෙ ධම්මා කුසලා, ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා"ති ආදිනා නයෙන විභජිත්වා දස්සිතො. තත්ථ ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති තස්මිං අත්ථෙ ච ධම්මෙ ච යා සභාවනිරුත්ති අව්‍යභිචාරිවොහාරො, තදභිලාපෙ තස්ස භාසනෙ උදීරණෙ තං භාසිතං ලපිතං උදීරිතං සුත්වාව අයං සභාවනිරුත්ති අයං න සභාවනිරුත්තීති එවං තස්සා ධම්මනිරුත්ති සඤ්ඤිතාය සභාවනිරුත්තියා මාගධිකාය සබ්බසත්තානං මූලභාසාය පභෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. නිරුත්තිපටිසම්භිදප්පත්තො හි ඵස්සා වෙදනාති එවමාදිවචනං සුත්වාව අයං සභාවනිරුත්තීති ජානාති, ඵස්සො වෙදනොති එවමාදිකං පන අයං න සභාවනිරුත්තීති. ඤාණෙසු ඤාණන්ති සබ්බත්ථ ඤාණමාරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස[1] ඤාණාරම්මණං යථාවුත්තෙසු වා තෙසු ඤාණෙසු සගොචරකිච්චාදිවසෙන විත්ථාරතො ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදාති අත්ථො. චතස්සොපි චෙතා පටිසම්භිදා ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්ති සෙඛභූමියඤ්ච අසෙඛභූමියඤ්ච. තත්ථ අග්ගසාවකානං මහාසාවකානඤ්ච අසෙඛභූමියං පභෙදගතා, ආනන්දත්ථෙර චිත්ත ගහපති ධම්මිකඋපාසක උපාලිගහපති ඛුජ්ජුත්තරාඋපාසිකාදීනං සෙඛභූමියං, එවං ද්වීසු භූමිසු පභෙදං ගච්ඡන්තියොපි චෙතා අධිගමෙන පරියත්තියා සවණෙන පරිපුච්ඡාය පුබ්බයොගෙන චාති ඉමෙහි ච පඤ්චහාකාරෙහි විසදා හොන්ති. තත්ථ අධිගමො නාම අරහත්තප්පත්ති,[2] පරියත්ති නාම බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං, සවණං

1. ම. I. ඤාණාරම්මණඤාණං. 2. සී. I. අරහත්තුප්පත්ති.

නාම සක්කච්චං අට්ඨිංකත්වා සද්ධම්මසවණං, පරිපුච්ඡා නාම පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා, පුබ්බයොගො නාම පුබ්බබුද්ධානං සාසනෙ ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව අනුලොමගොත්‍රභුසමීපං තාව විපස්සනානුයොගො.

අපරෙ ආහු:-

"පුබ්බයොගො බාහුසච්චං දෙසභාසා ච ආගමො
පරිපුච්ඡා අධිගමො ගරුසන්නිස්සයො තථා
මිත්තසම්පත්ති චෙවාති පටිසම්භිද පච්චයා"ති.

තත්ථ පුබ්බයොගො වුත්තනයොව. බාහුසච්චං නාම තෙසු තෙසු සත්ථෙසු ච සිප්පායතනෙසු ච කුසලතා, දෙසභාසා නාම එකසතවොහාරකුසලතා, විසෙසෙන පන මාගධිකෙ කොසල්ලං. ආගමො නාම අන්තමසො ඔපම්මවග්ගමත්තස්සපි බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං, පරිපුච්ඡා නාම එකගාථායපි අත්ථවිනිච්ඡයපුච්ඡනං, අධිගමො නාම සොතාපන්නතා වා-පෙ-අරහත්තං වා, ගරුසන්නිස්සයො නාම සුතපටිභානබහුලානං ගරූනං සන්තිකෙ වාසො, මිත්තසම්පත්ති නාම තථාරූපානංයෙව මිත්තානං පටිලාභොති. තත්ථ බුද්ධා ච පච්චෙකබුද්ධා ච පුබ්බයොගඤ්චෙව අධිගමඤ්ච නිස්සාය පටිසම්භිදා පාපුණන්ති, සාවකා සබ්බානිපි එතානි කාරණානි. පටිසම්භිදාප්පත්තියා ච පාටියෙක්කො කම්මට්ඨානභාවනානුයොගො නාම නත්ථි, සෙඛානං පන සෙඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා, අසෙඛානං අසෙඛඵලවිමොක්ඛන්තිකාව පටිසම්භිදාප්පත්ති හොති, තථාගතානං හි දසබලානි විය අරියානං අරියඵලෙනෙව පටිසම්භිදා ඉජ්ඣන්තීති ඉමා පටිසම්භිදා සන්ධාය වුත්තං චතුපටිසම්භිදාවසෙන චතුබ්බිධාති.

කථං භාවෙතබ්බාති? එත්ථ පන යස්මා ඉමාය පඤ්ඤාය ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා භූමි, සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි චාති ඉමා ද්වෙ විසුද්ධියො මූලං, දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො සරීරං, තස්මා තෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා මූලභූතා ද්වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙත්වා සරීරභූතා පඤ්චවිසුද්ධියො සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතබ්බා. අයමෙත්ථ සංඛෙපො. අයං පන විත්ථාරො: යං තාව වුත්තං ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා භූමීති. එත්ථ ඛන්ධාති පඤ්චක්ඛන්ධා, රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. තත්ථ යං කිඤ්චි සීතාදීහි රුප්පනලක්ඛණං ධම්මජාතං සබ්බන්තං එකතො කත්වා රූපක්ඛන්ධොති වෙදිතබ්බං. තදෙතං රුප්පනලක්ඛණෙන එකවිධම්පි භූතොපාදාය භෙදතො දුවිධං. තත්ථ භූතරූපං චතුබ්බිධං, පඨවිධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතූති. තාසං

ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානානි චතුධාතුවවත්ථානෙ වුත්තානි, පදට්ඨානතො පන තා සබ්බාපි අවසෙසධාතුත්තයපදට්ඨානා. උපාදාරූපං චතුවීසතිවිධං: චක්ඛු සොතං ඝානං ජිව්හා කායො රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං හදයවත්ථු කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති ආකාසධාතු රූපස්ස ලහුතා රූපස්ස මුදුතා රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා රූපස්ස උපචයො රූපස්ස සන්තති රූපස්ස ජරතා රූපස්ස අනිච්චතා කබලීකාරො ආහාරොති. තත්ථ රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං දට්ඨුකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා චක්ඛු, රූපෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, දට්ඨුකාමතා නිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං. සද්දාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං සොතුකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා සොතං, සද්දෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, සොතුකාමතා නිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං. ගන්ධාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං ඝායිතුකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා ඝානං, ගන්ධෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, ඝානවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, ඝායිතුකාමතා නිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං. රසාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණා සායිතුකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණා වා ජිව්හා, රසෙසු ආවිඤ්ඡනරසා, ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානා, සායිතුකාමතා නිදානකම්මජභූතපදට්ඨානා. ඵොට්ඨබ්බාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණො ඵුසිතුකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණො වා කායො, ඵොට්ඨබ්බෙසු ආවිඤ්ඡනරසො, කායවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානො, ඵුසිතුකාමතා නිදානකම්මජභූතපදට්ඨානො. කෙචි පන තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛු, වායු පඨවි ආපාධිකානං භූතානං පසාදා සොතඝානජිව්හා, කායො සබ්බෙසන්ති ච වදන්ති. අපරෙ තෙජාධිකානං පසාදො චක්ඛු, විවරවායුආපපඨවාධිකානං සොතඝානජිව්හාකායාති වදන්ති. තෙ වත්තබ්බා: සුත්තං ආහරථාති. අද්ධා සුත්තමෙව න දක්ඛිස්සන්ති. කෙචි පනෙත්ථ තෙජාදීනං ගුණෙහි රූපාදීහි අනුග්ගය්හභාවතොති කාරණං වදන්ති.[1] තෙ වත්තබ්බා, කො පනෙවමාහ: රූපාදයො තෙජාදීනං ගුණාති. අවිනිබ්භොගවුත්තීසු හි භූතෙසු අයං ඉමස්ස ගුණො අයං ඉමස්ස ගුණොති න ලබ්භා වත්තුන්ති. අථාපි වදෙය්‍යුං: යථා තෙසු තෙසු සම්භාරෙසු තස්ස තස්ස භූතස්ස අධිකතාය පඨවිආදීනං සන්ධාරණාදීනි කිච්චානි ඉච්ඡථ, එවං තෙජාදිඅධිකෙසු සම්භාරෙසු රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතො ඉච්ඡිතබ්බමෙතං රූපාදයො තෙසං ගුණාති. තෙ වත්තබ්බා ඉච්ඡෙය්‍යාම යදි ආපාධිකස්ස ආසවස්ස ගන්ධතො පඨවීඅධිකෙ කප්පාසෙ ගන්ධො අධිකතරො සියා, තෙජාධිකස්ස ච උණ්හොදකස්ස වණ්ණතො සීතුදකස්ස වණ්ණො

1, ම. I. දස්සෙන්ති.

පරිහායෙථ. යස්මා පනෙතං උභයම්පි නත්ථි, තස්මා පහායෙථෙත මෙතෙසං නිස්සයභූතානං විසෙසකප්පනං. යථා අවිසෙසෙපි එකකලාපෙ භූතානං රූපරසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසා හොන්ති, එවං චක්ඛුප්පසාදාදයො අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්මිං විසෙසකාරණෙති ගහෙතබ්බමෙතං. කිං පන තං යං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණං, කම්මමෙව නෙසං විසෙසකාරණං, තස්මා කම්මවිසෙසතො එතෙසං විසෙසො, න භූතවිසෙසතො. භූතවිසෙසෙ හි සති පසාදොව න උප්පජ්ජති, සමානානං හි පසාදො, න විසමානානන්ති පොරාණා. එවං කම්මවිසෙසතො විසෙසවන්තෙසු ච එතෙසු චක්ඛුසොතාදීනි අප්පත්තවිසයගාහකානි අත්තනො නිස්සයං අනල්ලීනනිස්සයෙ එව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා. ඝානජිව්හාකායා සම්පත්තවිසයගාහකා නිස්සයවසෙන චෙව සයඤ්ච අත්තනො නිස්සයං අල්ලීනෙයෙව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා. චක්ඛු චෙත්ථ යදෙතං ලොකෙ නීලපඛුමසමාකිණ්ණං කණ්හසුක්කමණ්ඩලවිචිත්තං නීලුප්පලදලසන්නිභං චක්ඛූති වුච්චති, තං සසම්භාරචක්ඛුනො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්ති පදෙසෙ සත්තසු පිචුපටලෙසු ආසිත්තතෙල පිචුපටලානි විය සත්ත අක්ඛිපටලානි ව්‍යාපෙත්වා ධාරණ නහාපන මණ්ඩන බීජන කිච්චාහි චතූහි ධාතීහි ඛත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණ බන්ධන පරිපාචන සමුදීරණ කිච්චාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණගන්ධරසාදීහි පරිවුතං පමාණතො ඌකාසිරමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති, වුත්තම්පි චෙතං ධම්මසෙනාපතිනා:–

"යෙන චක්ඛුප්පසාදෙන රූපානිමනුපස්සති,
පරිත්තං සුඛුමං එතං ඌකාසිරසමූපමං[a]"න්ති.

සසම්භාර සොතබිලස්ස පන අන්තො තනුතම්බලොමාචිතෙ අඞ්ගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ සොතං වුත්තප්පකාරාහි ධාතූහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණාදීහි පරිවුතං සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. සසම්භාරඝානබිලස්ස පන අන්තො අජපදසණ්ඨානෙ පදෙසෙ ඝානං යථාවුත්තප්පකාර උපකාරුපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරං ඝානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. සසම්භාරජිව්හාමජ්ඣස්ස උපරි උප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ ජිව්හා යථාවුත්තප්පකාර උපකාරුපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරා ජිව්හාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති. යාවතා පන ඉමස්මිං කායෙ උපාදින්නරූපං නාම අත්ථි, සබ්බත්ථ කායො කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො විය වුත්තප්පකාරු

a. මහානිද්දෙස.

පකාරූපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරෙව භූතා කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨන්ති. වම්මිකුදකාකාස ගාමසීවථිකසඞ්ඛාත සගොචරනින්නා විය ච අහිසුංසුමාරපක්ඛි කුක්කුරසිගාලා රූපාදිසගොචරනින්නාව එතෙව චක්ඛාදයොති දට්ඨබ්බා. තතො පරෙසු පන රූපාදිසු චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං රූපං, චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසං, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානං, චතුමහා භූතපදට්ඨානං. යථාචෙතං, තථා සබ්බානිපි උපාදාරූපානි. යත්ථ පන විසෙසො අත්ථි, තත්ථ වක්ඛාම. තයිදං නීලං පීතකන්ති ආදි වසෙන අනෙකවිධං. සොතපටිහනනලක්ඛණො සද්දො, සොත විඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො, භෙරි සද්දො මුදිඞ්ගසද්දොති ආදිනා නයෙන අනෙකවිධො. ඝානපටි හනනලක්ඛණො ගන්ධො, ඝානවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො, මූලගන්ධො සාරගන්ධොති ආදිනා නයෙන අනෙකවිධො. ජිව්හාපටිහනනලක්ඛණො රසො, ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො, මූලරසො ඛන්ධ රසොති ආදිනා නයෙන අනෙකවිධො. ඉත්ථිභාවලක්ඛණං ඉත්ථින්ද්‍රියං, ඉත්ථීති පකාසනරසං, ඉත්ථිලිඞ්ග නිමිත්ත කුත්තාකප්පානං කාරණභාව පච්චුපට්ඨානං. පුරිසභාවලක්ඛණං පුරිසින්ද්‍රියං, පුරිසොති පකාසනරසං, පුරිසලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චු පට්ඨානං, තදුභයම්පි කායප්පසාදො විය සකලසරීරං ව්‍යාපකමෙව, න ච කායප්පසාදෙන ඨිතොකාසෙ ඨිතන්ති වා අට්ඨිතොකාසෙ අඨිතන්ති වා වත්තබ්බතං ආපජ්ජති, රූපරසාදයො විය අඤ්ඤමඤ්ඤ සඞ්කරො නත්ථි. සහජරූපානුපාලනලක්ඛණං ජීවිතින්ද්‍රියං, තෙසං පවත්තනරසං, තෙසඤ්ඤෙව ඨපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බභූත පදට්ඨානං. සන්තෙපි ච අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හි විධානෙ අත්ථික්ඛ ණෙයෙව තං සහජරූපානි අනුපාලෙති, උදකං විය උප්පලාදීනි. යථාසකං පච්චයුප්පන්නෙපි ච ධම්මෙ පාලෙති, ධාතී විය කුමාරං; සයං පවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව ච පවත්තති, නියාමකො විය; න භඞ්ගතො උද්ධං පවත්තයති, අත්තනො ච පවත්තයිතබ්බානඤ්ච අභාවා. න භඞ්ගක්ඛණෙ ඨපෙති, සයං භිජ්ජමානත්තා, ඛීයමානො විය වට්ටිස්නෙහො දීපසිඛං. න ච අනුපාලනපවත්තනඨපනානු භාවවිරහිතං යථාවුත්තක්ඛණෙ තස්ස තස්ස සාධනතොති දට්ඨබ්බං. මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං හදයවත්ථු, තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං ආධාරණරසං, උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං, හදයස්ස අන්තො කායගතාසතිකථායං වුත්තප්පකාරං ලොහිතං නිස්සාය සන්ධාරණාදිකිච්චෙහි භූතෙහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං මනොධාතුමනො විඤ්ඤාණධාතූනඤ්චෙව තං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච වත්ථුභාවං සාධය මානං තිට්ඨති. අභික්කමාදිප්පවත්තක චිත්තසමුට්ඨාන වායොධාතුයා සහජරූපකායසත්ථම්භනසන්ධාරණචලනස්ස පච්චයො ආකාරවිකාරො

කායවිඤ්ඤත්ති, අධිප්පායප්පකාසනරසා, කායවිප්ඵන්දනහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා. සා පනෙසා කායවිප්ඵන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තා සයඤ්ච තෙන කායවිප්ඵන්දනසඞ්ඛාතෙන කායෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්තා කායවිඤ්ඤත්තීති වුච්චති. තාය ච පන චලිතෙහි චිත්තජරූපෙහි අභිසම්බන්ධානං උතුජාදීනම්පි චලනතො අභික්කමපටික්කමාදයො පවත්තන්තීති වෙදිතබ්බා. වචීභෙදප්පවත්තක චිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා උපාදින්නඝට්ටනපච්චයො ආකාරවිකාරො වචීවිඤ්ඤත්ති, අධිප්පායප්පකාසනරසා, වචීඝොසස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුපදට්ඨානා. සා පනෙසා වචීඝොසෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තා සයඤ්ච තාය වචීඝොසසඞ්ඛාතාය වාචාය විඤ්ඤෙය්‍යත්තා වචීවිඤ්ඤත්තීති වුච්චති. යථා හි අරඤ්ඤෙ උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසාදිඋදකනිමිත්තං දිස්වා 'උදකමෙත්ථ අත්ථී'ති විඤ්ඤායති, එවං කායවිප්ඵන්දනඤ්චෙව වචීඝොසඤ්ච ගහෙත්වා කායවචීවිඤ්ඤත්තියොපි විඤ්ඤායන්ති. රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණා ආකාසධාතු, රූපපරියන්තප්පකාසනරසා, රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානා, අසම්ඵුට්ඨභාවච්ඡිද්ද විවරභාවපච්චුපට්ඨානා වා, පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානා, යාය පරිච්ඡින්නෙසු රූපෙසු ඉදමිතො උද්ධමධො තිරියන්ති ච හොති. අදන්ධතාලක්ඛණා රූපස්ස ලහුතා, රූපානං ගරුභාවවිනොදනරසා, ලහුපරිවත්තිතාපච්චුපට්ඨානා, ලහුරූපපදට්ඨානා. අථද්ධතාලක්ඛණා රූපස්ස මුදුතා, රූපානං ථද්ධභාව විනොදනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා, මුදුරූපපදට්ඨානා. සරීරකිරියානුකූල කම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා, අකම්මඤ්ඤතා විනොදනරසා, අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා, කම්මඤ්ඤරූපපදට්ඨානා. එතා පන තිස්සො න අඤ්ඤමඤ්ඤං විජහන්ති. එවං සන්තෙපි-යො අරොගිනො විය රූපානං ලහුභාවො අදන්ධතා ලහුපරිවත්තිප්පකාරො රූපදන්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො රූපස්ස ලහුතා. යො පන සුපරිමද්දිතචම්මස්සෙව රූපානං මුදුභාවො සබ්බකිරියාවිසෙසෙසු වසවත්තනභාවමද්දවප්පකාරො රූපත්ථද්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො රූපස්ස මුදුතා. යො පන සුධන්තසුවණ්ණස්සෙව රූපානං කම්මඤ්ඤභාවො සරීරකිරියානුකූලභාවප්පකාරො සරීරකිරියානං අනනුකූලකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො රූපස්ස කම්මඤ්ඤතාති එවමෙතාසං විසෙසො වෙදිතබ්බො. ආචයලක්ඛණො රූපස්ස උපචයො, පුබ්බන්තතො රූපානං උම්මුජ්ජාපනරසො, නිය්‍යාතනපච්චුපට්ඨානො, පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානො වා, උපචිතරූපපදට්ඨානො. පවත්තිලක්ඛණා රූපස්ස සන්තති, අනුබන්ධනරසා, අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා, අනුප්පබන්ධකර රූපපදට්ඨානා. උභයම්පෙතං ජාතිරූපස්සෙවාධිවචනං. ආකාර නානත්තතො පන

වෙනෙය්‍යවසෙන ච උපචයො සන්තතීති උද්දෙස[1] දෙසනා කතා යස්මා පනෙත්ථ අත්ථතො නානත්තං නත්ථි, තස්මා ඉමෙසං පදානං නිද්දෙසෙ "යො ආයතනානං ආචයො, සො රූපස්ස උපචයො; යො රූපස්ස උපචයො, සො රූපස්ස සන්තතී"ති වුත්තං. අට්ඨකථායම්පි ආචයො නාම නිබ්බත්ති, උපචයො නාම වඩ්ඪි, සන්තති නාම පවත්තීති වත්වා නදීතීරෙ ඛතකූපම්හි උදකුග්ගමනකාලො විය ආචයො නිබ්බත්ති, පරිපුණ්ණකාලො විය උපචයො වඩ්ඪි, අජ්ඣොත්ථරිත්වා ගමනකාලො විය සන්තති පවත්තීති උපමා කතා. උපමාවසානෙ ච එවං කිං කථිතං හොති? ආයතනෙන ආචයො කථිතො, ආචයෙන ආයතනං කථිතන්ති වුත්තං. තස්මා යා රූපානං පඨමාභිනිබ්බත්ති සා ආචයො, යා තෙසං උපරි අඤ්ඤෙසං නිබ්බත්තමානානං නිබ්බත්ති, සා වඩ්ඪි; ආකාරෙන උපට්ඨානතො උපචයො, යා තෙසම්පි උපරි පුනප්පුන අඤ්ඤෙසං නිබ්බත්තමානානං නිබ්බත්ති, සා අනුප්පබන්ධාකාරෙන උපට්ඨානතො සන්තතීති ච පවුච්චතීති වෙදිතබ්බා. රූපපරිපාකලක්ඛණා ජරතා, උපනයනරසා, සභාවානපගමෙපි නවභාවාපගම පච්චුපට්ඨානා, වීහිපුරාණභාවො විය, පරිපච්චමානරූපපදට්ඨානා. ඛණ්ඩිච්චාදිභාවෙන දන්තාදීසු විකාරදස්සනතො ඉදං පාකටජරං සන්ධාය වුත්තං. අරූපධම්මානං පන පටිච්ඡන්නජරා නාම හොති. තස්සා එස විකාරො නත්ථි, යා ච පථවී උදක පබ්බත චන්දිම සූරියාදීසු අවීචි ජරා නාම. පරිභෙදලක්ඛණා රූපස්ස අනිච්චතා, සංසීදනරසා, ඛයවයපච්චුපට්ඨානා, පරිභිජ්ජමානරූපපදට්ඨානා. ඔජලක්ඛණො කබළීකාරො ආහාරො, රූපාහරණරසො, උපත්ථම්භන පච්චුපට්ඨානො, කබළං කත්වා ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො. යාය ඔජාය සත්තා යාපෙන්ති තස්සා එතං අධිවචනං, ඉමානි තාව පාළියං ආගතරූපානෙව. අට්ඨකථායං පන බලරූපං, සම්භවරූපං, ජාතිරූපං, රොගරූපං, එකච්චානං මතෙන මිද්ධරූපන්ති එවං අඤ්ඤානිපි රූපානි ආහරිත්වා "අද්ධා මුනීසි සම්බුද්ධො නත්ථි නීවරණා තවා"[a]ති ආදීනි වත්වා මිද්ධරූපං තාව නත්ථියෙවාති පටික්ඛිත්තං. ඉතරෙසු රොගරූපං ජරතා අනිච්චතා ගහණෙන ගහිතමෙව, ජාතිරූපං උපචයසන්තතිගහණෙන, සම්භවරූපං ආපොධාතුගහණෙන, බලරූපං වායොධාතුගහණෙන ගහිතමෙව. තස්මා තෙසු එකම්පි විසුං නත්ථීති සන්නිට්ඨානං කතං, ඉති ඉදං චතුවීසතිවිධං උපාදාරූපං පුබ්බෙ වුත්තං චතුබ්බිධං භූතරූපඤ්චාති අට්ඨවීසතිවිධං රූපං හොති, අනූනමනධිකං. තං සබ්බම්පි න හෙතු, අහෙතුකං, හෙතුවිප්පයුත්තං, සප්පච්චයං, ලොකියං, සාසවමෙවාති ආදිනා නයෙන එකවිධං. අජ්ඣත්තිකං බාහිරං, ඔළාරිකං සුඛුමං, දූරෙ සන්තිකෙ, නිප්ඵන්නං අනිප්ඵන්නං, පසාදරූපං නපසාදරූපං, ඉන්ද්‍රියං අනින්ද්‍රියං, උපාදින්නං අනුපාදින්නන්ති ආදිවසෙන දුවිධං. තත්ථ චක්ඛාදිපඤ්චවිධං අත්තභාවං අධිකිච්ච පවත්තත්තා අජ්ඣත්තිකං, සෙසං තතො බාහිරත්තා

1. සී. උද්දෙසො. a. මහාඅට්ඨකථා.

බාහිරං. චක්ඛාදීනි නව ආපොධාතුවජ්ජා[1] තිස්සො ධාතුයො චාති ද්වාදසවිධං ඝට්ටනවසෙන ගහෙතබ්බතො ඔළාරිකං, සෙසං තතො විපරීතත්තා සුඛුමං. යං සුඛුමං තදෙව දුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා දූරෙ, ඉතරං සුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා සන්තිකෙ. චතස්සො ධාතුයො චක්ඛාදීනි තෙරස කබලීකාරො ආහාරො චාති අට්ඨාරසවිධං රූපං පරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණභාවං අනතික්කමිත්වා සභාවෙනෙව පරිග්ගහෙතබ්බතො නිප්ඵන්නං, සෙසං තබ්බිපරීතතාය අනිප්ඵන්නං. චක්ඛාදි පඤ්චවිධං රූපාදීනං ගහණපච්චයභාවෙන ආදාසතලං විය විප්පසන්නත්තා පසාදරූපං. ඉතරං තතො විපරීතත්තා නප්පසාදරූපං. පසාදරූපමෙව ඉත්ථින්ද්‍රියාදිත්තයෙන සද්ධිං අධිපතියට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියං, සෙසං තතො විපරීතත්තා අනින්ද්‍රියං. යං කම්මජන්ති පරතො වක්ඛාම, තං කම්මෙන උපාදින්නත්තා උපාදින්නං, සෙසං තතො විපරීතත්තා අනුපාදින්නං. පුන සබ්බමෙව රූපං සනිදස්සනකම්මජාදීනං තිකානං වසෙන තිවිධං හොති. තත්ථ ඔළාරිකෙ රූපං සනිදස්සනසප්පටිඝං, සෙසං අනිදස්සනසප්පටිඝං, සබ්බම්පි සුඛුමං අනිදස්සනඅප්පටිඝං, එවං තාව සනිදස්සනත්තිකවසෙන තිවිධං. කම්මජාදිත්තිකවසෙන පන. කම්මතො ජාතං කම්මජං, තදඤ්ඤපච්චයජාතං අකම්මජං, න කුතොචි ජාතං නෙවකම්මජං නාකම්මජං. චිත්තතො ජාතං චිත්තජං, තදඤ්ඤපච්චයජාතං අචිත්තජං, න කුතොචි ජාතං නෙවචිත්තජං නාචිත්තජං. ආහාරතො ජාතං ආහාරජං, තදඤ්ඤපච්චයජාතං අනාහාරජං, න කුතොචි ජාතං නෙව ආහාරජං න අනාහාරජං. උතුතො ජාතං උතුජං, තදඤ්ඤපච්චයජාතං අනුතුජං, න කුතොචි ජාතං නෙව උතුජං න අනුතුජන්ති එවං කම්මජාදිත්තිකවසෙන තිවිධං. පුන දිට්ඨාදි රූපරූපාදි වත්ථාදි චතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං, තත්ථ රූපායතනං දිට්ඨං නාම දස්සනවිසයත්තා, සද්දායතනං සුතං නාම සවණවිසයත්තා, ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බත්තයං මුතං නාම සම්පත්තගාහකඉන්ද්‍රියවිසයත්තා, සෙසං විඤ්ඤාතං නාම විඤ්ඤාණස්සෙව විසයත්තාති එවං තාව දිට්ඨාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං. නිප්ඵන්නරූපං පනෙත්ථ රූපරූපං නාම, ආකාසධාතු පරිච්ඡෙදරූපං නාම, කායවිඤ්ඤත්තිආදි කම්මඤ්ඤතාපරියන්තං විකාරරූපං නාම, ජාතිජරාභඞ්ගං ලක්ඛණරූපං නාමාති එවං රූපරූපාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං. යං පනෙත්ථ හදයරූපං නාම තං වත්ථු න ද්වාරං, විඤ්ඤත්තිද්වයං ද්වාරං න වත්ථු, පසාදරූපං වත්ථු චෙව ද්වාරඤ්ච, සෙසං නෙව වත්ථු න ද්වාරන්ති එවං වත්ථාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං. පුන එකජං ද්විජං තිජං චතුජං නකුතොචි ජාතන්ති ඉමෙසං වසෙන පඤ්චවිධං, තත්ථ කම්මජමෙව චිත්තජමෙව ච එකජං නාම, තෙසු සද්ධිං හදයවත්ථුනා ඉන්ද්‍රියරූපං කම්මජමෙව, විඤ්ඤත්තිද්වයං චිත්තජමෙව. යං පන චිත්තතො ච උතුතො ච ජාතං තං ද්විජං නාම, තං සද්දායතනමෙව.

1. ම. II. ආපොධාතුවජ්ජිතා.

යං උතුචිත්තාහාරෙහි ජාතං තං තිජං නාම, තං පන ලහුතාදිත්තයමෙව. යං චතූහිපි කම්මාදීහි ජාතං තං චතුජං නාම, තං ලක්ඛණරූපවජ්ජං අවසෙසං හොති. ලක්ඛණරූපං පන න කුතොචි ජාතං. කස්මා? න හි උප්පාදස්ස උප්පාදො අත්ථි, උප්පන්නස්ස ච පරිපාකභෙදමත්තං ඉතරද්වයං. යම්පි රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ආකාසධාතු ආපොධාතු රූපස්ස ලහුතා රූපස්ස මුදුතා රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා රූපස්ස උපචයො රූපස්ස සන්තති කබලීකාරො ආහාරො ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානාති ආදීසු ජාතියා කුතොචි ජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං, තං පන රූපජනකපච්චයානං කිච්චානුභාවක්ඛණෙ දිට්ඨත්තාති වෙදිතබ්බං.

ඉදං තාව රූපක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉතරෙසු පන යං කිඤ්චි වෙදයිතලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා වෙදනාක්ඛන්ධො, යං කිඤ්චි සඤ්ජානනලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, යං කිඤ්චි අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, යං කිඤ්චි විජානනලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති වෙදිතබ්බො. තත්ථ යස්මා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ විඤ්ඤාතෙ ඉතරෙ සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති, තස්මා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධමාදිං කත්වා වණ්ණනං කරිස්සාම. "යං කිඤ්චි විජානනලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො"ති හි වුත්තං. කිඤ්ච විජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණං? යථාහ:-"විජානාති විජානාතී"[1]ති ඛො ආවුසො තස්මා 'විඤ්ඤාණ'න්ති වුච්චතීති. 'විඤ්ඤාණං, චිත්තං, මනො'ති අත්ථතො එකං, තදෙතං විජානනලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධම්පි ජාතිවසෙන තිවිධං කුසලමකුසලං අව්‍යාකතඤ්ච. තත්ථ කුසලං භූමිභෙදතො චතුබ්බිධං:-කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරං:-සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං. සෙය්‍යථිදං: සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා ඤාණවිප්පයුත්තං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා ඤාණවිප්පයුත්තං. යදා හි දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුං ආගම්ම හට්ඨපහට්ඨො "අත්ථි දින්න"න්ති ආදිනයප්පවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අසංසීදන්තො අනුස්සාහිතො පරෙහි දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං හොති. යදා පන වුත්තනයෙන හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අමුත්තචාගතාදිවසෙන සංසීදමානො වා පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඞ්ඛාරං හොති. ඉමස්මිං

---

1. මජ්ඣිමනිකාය-මහාවෙදල්ල සුත්ත.

හි අත්ථෙ සඞ්ඛාරොති එතං අත්තනො වා පරෙසං වා වසෙන පවත්තස්ස පුබ්බපයොගස්සාධිවචනං. යදා පනස්ස ඤාතිජනස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිචයා බාලදාරකා භික්ඛූ දිස්වා සොමනස්සජාතා සහසා කිඤ්චිදෙව හත්ථගතං දදන්ති වා වන්දන්ති වා, තදා තතියං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන 'දෙථ වන්දථා'ති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදීනං අසම්පත්තිං අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවං ආගම්ම චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති එවං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං කාමාවචරකුසලං වෙදිතබ්බං.

රූපාවචරං පන ඣානඞ්ගයොගභෙදතො පඤ්චවිධං හොති. සෙය්‍යථිදං: විතක්කවිචාරපීතිසුඛසමාධිසම්පයුත්තං පඨමං, තතො අතික්කන්තවිතක්කං දුතියං, තතො අතික්කන්තවිචාරං තතියං, තතො විරත්තපීතිකං චතුත්ථං, අත්ථඞ්ගතසුඛං[1] උපෙක්ඛාසමාධි යුත්තං පඤ්චමන්ති.

අරූපාවචරං චතුන්නං ආරුප්පානං යොගවසෙන චතුබ්බිධං, වුත්තප්පකාරෙන හි ආකාසානඤ්චායතනඣානෙන සම්පයුත්තං පඨමං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීහි දුතියතතියචතුත්ථානි.

ලොකුත්තරං චතුමග්ගසම්පයොගතො චතුබ්බිධන්ති එවං තාව කුසලවිඤ්ඤාණමෙව එකවීසති විධං හොති.

අකුසලං පන භූමිතො එකවිධං කාමාවචරමෙව. මූලතො තිවිධං ලොභමූලං දොසමූලං මොහමූලඤ්ච. තත්ථ ලොභ මූලං සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිගතසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං. සෙය්‍යථිදං: සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං. උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං. යදා හි 'නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො'ති ආදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඞ්ගලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති, සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පඨමං අකුසලචිත්තං උප්පජ්ජති. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා දුතියං. යදා මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙථුනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරභණ්ඩං වා හරති, සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා තතියං. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවෙන චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි

1. ම අත්ථඞ්ගතසුඛං.

උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති එවං සොමනස්සුපෙක්ඛා දිට්ඨිගත සඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං ලොභමූලං වෙදිතබ්බං. දොසමූලං පන දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරන්ති දුවිධමෙව හොති, තස්ස පාණාතිපාතාදීසු තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. මොහමූලං උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං උද්ධච්චසම්පයුත්තඤ්චාති දුවිධං, තස්ස සන්නිට්ඨානවික්ඛෙපකාලෙ පවත්ති වෙදිතබ්බාති එවං අකුසලවිඤ්ඤාණං ද්වාදසවිධං හොති.

අබ්‍යාකතං ජාතිභෙදතො දුවිධං විපාකං කිරියඤ්ච. තත්ථ විපාකං භූමිතො චතුබ්බිධං කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරං දුවිධං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකඤ්ච. කුසලවිපාකම්පි දුවිධං අහෙතුකං සහෙතුකඤ්ච. තත්ථ අලොභාදිවිපාකහෙතුවිරහිතං අහෙතුකං, තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං සම්පටිච්ඡනකිච්චා මනොධාතු සන්තීරණාදිකිච්චා ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො චාති අට්ඨවිධං. තත්ථ චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, රූපමත්තාරම්මණරසං, රූපාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානං, රූපාරම්මණාය කිරියමනොධාතුයා අපගමපදට්ඨානං, සොතාදිසන්නිස්සිත සද්දාදිවිජානනලක්ඛණානි සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි, සද්දාදිමත්තාරම්මණරසානි, සද්දාදිඅභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානානි, සද්දාදිආරම්මණානං කිරියමනොධාතූනං අපගමපදට්ඨානානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරං රූපාදිවිජානනලක්ඛණා මනොධාතු, රූපාදිසම්පටිච්ඡනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අපගමපදට්ඨානා, අහෙතුකවිපාකා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා දුවිධාපි සන්තීරණාදිකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, සන්තීරණාදිරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, හදයවත්ථුපදට්ඨානා, සොමනස්සුපෙක්ඛායොගතො පන ද්විපඤ්චට්ඨානභෙදතො ච තාසං භෙදො, එතාසු හි එකා එකන්තමිට්ඨාරම්මණෙ පවත්තිසබ්භාවතො සොමනස්සසම්පයුත්තා හුත්වා සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන පඤ්චද්වාරෙ චෙව ජවනාවසානෙ ච පවත්තනතො ද්විට්ඨානා හොති. එකා ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ පවත්තිසබ්භාවතො උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා හුත්වා සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තනතො පඤ්චට්ඨානා හොති. අට්ඨවිධම්පි චෙතං අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණං නියතානියතාරම්මණත්තා දුවිධං, උපෙක්ඛාසුඛසොමනස්සභෙදතො තිවිධං. විඤ්ඤාණපඤ්චකං හෙත්ථ නියතාරම්මණං යථාක්කමං රූපාදීසුයෙව පවත්තිතො, සෙසං අනියතාරම්මණං. තත්‍ර හි මනොධාතු පඤ්චසුපි රූපාදීසු පවත්තති, මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං ඡසුපි. කායවිඤ්ඤාණං පනෙත්ථ සුඛයුත්තං. ද්විට්ඨානා මනොවිඤ්ඤාණධාතු සොමනස්සයුත්තා, සෙසං උපෙක්ඛායුත්තානීති. එවං තාව කුසලවිපාකාහෙතුකං අට්ඨවිධං වෙදිතබ්බං.

අලොභාදි විපාකහෙතු සම්පයුත්තං පන සහෙතුකං, තං කාමාවචරකුසලං විය සොමනස්සාදිභෙදතො අට්ඨවිධං. යථා පන කුසලං දානාදිවසෙන ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති, න ඉදං තථා. ඉදං හි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙසු යෙව ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. සඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරභාවො පනෙත්ථ ආගමනාදිවසෙන වෙදිතබ්බො. සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච විසෙසෙ අසතිපි ආදාසතලාදීසු මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහං විපාකං, මුඛං විය සඋස්සාහං කුසලන්ති වෙදිතබ්බං. කෙවලං හි අකුසලවිපාකං අහෙතුකමෙව, තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං සම්පටිච්ඡනකිච්චා මනොධාතු සන්තීරණාදිකිච්චා පඤ්චට්ඨානා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති සත්තවිධං, තං ලක්ඛණාදිතො කුසලාහෙතුකවිපාකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. කෙවලං හි කුසලවිපාකානි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණානි. ඉමානි අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණානි, තානි ච උපෙක්ඛාසුඛසොමනස්සභෙදතො තිවිධානි. ඉමානි දුක්ඛඋපෙක්ඛාවසෙන දුවිධානි. එත්ථ හි කායවිඤ්ඤාණං දුක්ඛසහගතමෙව, සෙසානි උපෙක්ඛාසහගතානි. සා ච තෙසු උපෙක්ඛා හීනා දුක්ඛං විය නාතිතිඛිණා, ඉතරෙසු උපෙක්ඛා පණීතා සුඛං විය නාතිතිඛිණා, ඉති ඉමෙසං සත්තන්නං අකුසලවිපාකානං පුරිමානඤ්ච සොළසන්නං කුසලවිපාකානං වසෙන කාමාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණං තෙවීසතිවිධං.

රූපාවචරං පන කුසලං විය පඤ්චවිධං, කුසලම්පන සමාපත්තිවසෙන ජවනවීථියං පවත්තති, ඉදං උපපත්තියං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන, යථා ච රූපාවචරං එවං අරූපාවචරම්පි කුසලං විය චතුබ්බිධං, පවත්තිභෙදො පිස්ස රූපාවචරෙ වුත්තනයො එව. ලොකුත්තරවිපාකං චතුමග්ගයුත්තචිත්තඵලත්තා චතුබ්බිධං, තං මග්ගවීථිවසෙන චෙව ඵලසමාපත්තිවසෙන ච ද්විධා පවත්තතීති එවං සබ්බම්පි චතූසු භූමීසු ඡත්තිංසවිධං විපාකවිඤ්ඤාණං හොති. කිරියං පන භූමිභෙදතො තිවිධං කාමාවචරං රූපාවචරං ආරූපාවචරඤ්ච; තත්ථ කාමාවචරං දුවිධං අහෙතුකං සහෙතුකඤ්ච. තත්ථ අලොභාදිකිරියාහෙතුවිරහිතං අහෙතුකං, තං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදතො දුවිධං, තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපුරෙචරරූපාදිවිජානනලක්ඛණා මනොධාතු, ආවජ්ජනරසා, රූපාදිඅභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, භවඞ්ගවිච්ඡෙදපදට්ඨානා උපෙක්ඛායුත්තාව හොති. මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන දුවිධා සාධාරණා අසාධාරණා ච. තත්ථ සාධාරණා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා, කිච්චවසෙන පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුභවඞ්ගානං අඤ්ඤතරාපගමපදට්ඨානා. අසාධාරණා සොමනස්සසහගතා අහෙතුකකිරියා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා, කිච්චවසෙන අරහතං අනුළාරෙසු වත්ථූසු හසිතුප්පාදනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, එකන්තතො හදයවත්ථුපදට්ඨානාති; ඉති කාමාවචරකිරියං අහෙතුකං තිවිධං.

සහෙතුකං පන සොමනස්සාදිභෙදතො කුසලං විය අට්ඨවිධං, කෙවලං හි කුසලං සෙඛපුථුජ්ජනානං උප්පජ්ජති, ඉදං අරහතංයෙවාති, අයමෙත්ථ විසෙසො. එවං තාව කාමාවචරං එකාදසවිධං, රූපාවචරං පන අරූපාවචරඤ්ච කුසලං විය පඤ්චවිධං චතුබ්බිධං ච හොති, අරහතං උප්පත්තිවසෙනෙව චස්ස කුසලතො විසෙසො වෙදිතබ්බොති. එවං සබ්බම්පි තීසු භූමීසු වීසතිවිධං කිරියවිඤ්ඤාණං හොති, ඉති එකවීසති කුසලානි ද්වාදසාකුසලානි ඡත්තිංසවිපාකානි වීසතිකිරියානීති සබ්බානිපි එකූනනවුතිවිඤ්ඤාණානි හොන්ති, යානි පටිසන්ධි භවඞ්ගාවජ්ජන දස්සන සවණ ඝායන සායන ඵුසන සම්පටිච්ඡන සන්තීරණ වොත්ථපන ජවන තදාරම්මණ චුතිවසෙන චුද්දසහි ආකාරෙහි පවත්තන්ති. කථං? යදා හි අට්ඨන්නං කාමාවචරකුසලානං ආනුභාවෙන දෙවමනුස්සෙසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති, තදා තෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානං අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා අට්ඨ සහෙතුක කාමාවචරවිපාකානි මනුස්සෙසු පණ්ඩකාදිභාවං ආපජ්ජමානානං දුබ්බලද්විහෙතුක කුසලවිපාක උපෙක්ඛාසහගතා අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු චාති පටිසන්ධිවසෙන නව විපාකචිත්තානි පවත්තන්ති. යදා රූපාවචරාරූපාවචර කුසලානුභාවෙන රූපාරූපභවෙසු නිබ්බත්තන්ති, තදා තෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තමෙව ආරම්මණං කත්වා නව රූපාරූපාවචරවිපාකානි පටිසන්ධිවසෙන පවත්තන්ති. යදා පන අකුසලානුභාවෙන අපායෙ නිබ්බත්තන්ති තදා තෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානං අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා එකා අකුසලවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පටිසන්ධිවසෙන පවත්තතීති එවං තාවෙත්ථ එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙ පන නිරුද්ධෙ තං තං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමනුබන්ධමානං තස්ස තස්සෙව කම්මස්ස විපාකභූතං තස්මිංයෙවාරම්මණෙ තාදිසමෙව භවඞ්ගවිඤ්ඤාණං නාම පවත්තති, පුනපි තාදිසං පුනපි තාදිසන්ති එවං අසති සන්තාන විනිවත්තකෙ අඤ්ඤස්මිං චිත්තුප්පාදෙ නදීසොතං විය සුපිනං අපස්සතො නිද්දොක්කමන කාලාදීසු අපරිමාණසඞ්ඛ්‍යම්පි පවත්තති යෙවාති එවං තෙසංයෙව විඤ්ඤාණානං භවඞ්ගවසෙනාපි පවත්ති වෙදිතබ්බා. එවං පවත්තෙ පන භවඞ්ගසන්තානෙ යදා සත්තානං ඉන්ද්‍රියානි ආරම්මණගහණක්ඛමානි හොන්ති, තදා චක්ඛුස්සාපාථගතෙ රූපෙ රූපං පටිච්ච චක්ඛුප්පසාදස්ස ඝට්ටනා හොති, තතො ඝට්ටනානුභාවෙන භවඞ්ගචලනං හොති. අථ නිරුද්ධෙ භවඞ්ගෙ තදෙව රූපං ආරම්මණං කත්වා භවඞ්ගං විච්ඡින්දමානා විය ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා කිරියමනොධාතු උප්පජ්ජති, සොතද්වාරාදීසුපි එසෙව නයො. මනොද්වාරෙ පන ඡබ්බිධෙපි ආරම්මණෙ ආපාථගතෙ භවඞ්ගචලනානන්තරං භවඞ්ගං විච්ඡින්දමානා විය ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා අහෙතුකකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජති උපෙක්ඛා

සහගතානි, එවං චිත්තානං කිරියවිඤ්ඤාණානං ආවජ්ජනවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. ආවජ්ජනානන්තරං පන චක්ඛුද්වාරෙ තාව දස්සනකිච්චං සාධයමානං චක්ඛුප්පසාදවත්ථුකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතද්වාරාදීසු සවණාදිකිච්චං සාධයමානානි සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති, තානි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තෙසු විසයෙසු කුසලවිපාකානි. අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තෙසු විසයෙසු අකුසලවිපාකානීති එවං දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං දස්සනසවණඝායනසායනඵුසනවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං මනො මානසං තජ්ජා මනොධාතූති ආදිවචනතො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරා තෙසඤ්ඤෙව විසයං සම්පටිච්ඡමානා කුසලවිපාකානන්තරං කුසලවිපාකා, අකුසලවිපාකානන්තරං අකුසලවිපාකා මනොධාතු උප්පජ්ජති, එවං ද්වින්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං සම්පටිච්ඡනවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං මනො මානසං තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති වචනතො පන මනොධාතුයා සම්පටිච්ඡිතමෙව විසයං සන්තීරයමානා අකුසලවිපාකමනොධාතුයා අනන්තරා අකුසලවිපාකා, කුසලවිපාකාය අනන්තරා ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සසහගතා, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතා උප්පජ්ජති විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං තිණ්ණං විපාකවිඤ්ඤාණානං සන්තීරණවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. සන්තීරණානන්තරං පන තමෙව විසයං වවත්ථාපයමානා උප්පජ්ජති කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතාති එවං එකස්සෙව කිරියවිඤ්ඤාණස්ස වොට්ඨපනවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. වොට්ඨපනානන්තරං පන සචෙ මහන්තං හොති රූපාදිආරම්මණං, අථ යථාවවත්ථාපිතෙ විසයෙ අට්ඨන්නං වා කාමාවචරකුසලානං ද්වාදසන්නං වා අකුසලානං නවන්නං වා අවසෙසකාමාවචරකිරියානං අඤ්ඤතරවසෙන ඡ සත්ත වා ජවනානි ජවන්ති, එස තාව පඤ්චද්වාරෙ නයො. මනොද්වාරෙ පන මනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං තානියෙව. ගොත්‍රභුතො උද්ධං රූපාවචරතො පඤ්ච කුසලානි පඤ්ච කිරියානි, අරූපාවචරතො චත්තාරි කුසලානි චත්තාරි කිරියානි, ලොකුත්තරතො චත්තාරි මග්ගචිත්තානි චත්තාරි ඵලචිත්තානීති ඉමෙසු යං යං ලද්ධපච්චයං හොති තං තං ජවතීති එවං පඤ්චපඤ්ඤාසාය කුසලාකුසලකිරියවිපාකවිඤ්ඤාණානං ජවනවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා ජවනාවසානෙ පන සචෙ පඤ්චද්වාරෙ අතිමහන්තං මනොද්වාරෙ ච විභූතමාරම්මණං හොති, අථ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරජවනාවසානෙ ඉට්ඨාරම්මණාදීනං පුරිමකම්මජවනචිත්තාදීනඤ්ච වසෙන යො යො පච්චයො ලද්ධො හොති, තස්ස තස්ස වසෙන අට්ඨසු සහෙතුකකාමාවචරවිපාකෙසු තීසු විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූසු ච අඤ්ඤතරං පටිසොතගතං නාවං අනුබන්ධමානං කිඤ්චි අන්තරං උදකමිව භවඞ්ගස්සාරම්මණතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ ජවිතං ජවනමනුබන්ධන්තං

වික්කන්තත්තා සකිං වා විපාකවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තදෙතං ජවනාවසානෙ භවඞ්ගස්ස ආරම්මණෙ පවත්තනාරහං සමානං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං කත්වා පවත්තත්තා තදාරම්මණන්ති වුච්චති, එවං එකාදසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තදාරම්මණවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. තදාරම්මණාවසානෙ පන පුන භවඞ්ගමෙව පවත්තති, භවඞ්ගෙ විච්ඡින්නෙ පුන ආවජ්ජනාදීනීති එවං ලද්ධපච්චයං චිත්තසන්තානං භවඞ්ගානන්තරං ආවජ්ජනං, ආවජ්ජනානන්තරං දස්සනාදීනීති චිත්තනියමවසෙනෙව පුනප්පුන තාව පවත්තති, යාව එකස්මිං භවෙ භවඞ්ගස්ස පරික්ඛයො. එකස්මිං හි භවෙ යං සබ්බපච්ඡිමං භවඞ්ගචිත්තං, තං තතො[1] චවනත්තා චුතීති වුච්චති, තස්මා තම්පි එකූනවීසතිවිධමෙව හොති, එවං එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං චුතිවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. චුතිතො පන පුන පටිසන්ධි, පටිසන්ධිතො පුන භවඞ්ගන්ති එවං භවගතිඨිතිනිවාසෙසු සංසරමානානං සත්තානං අවිච්ඡින්නං චිත්තසන්තානං පවත්තතියෙව. යො පනෙත්ථ අරහත්තං පාපුණාති තස්ස චුතිචිත්තෙ නිරුද්ධෙ නිරුද්ධමෙව හොතීති.

ඉදං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදානි යං වුත්තං 'යං කිඤ්චි වෙදයිතලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො'ති. එත්ථාපි වෙදයිත ලක්ඛණං නාම වෙදනාව. යථාහ:–"වෙදයති වෙදයතීති ඛො ආවුසො තස්මා වෙදනාති වුච්චතී[a]"ති. සා පන වෙදයිතලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධාපි ජාතිවසෙන තිවිධා හොති: කුසලා අකුසලා අව්‍යාකතා චාති. තත්ථ කාමාවචරං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධන්ති ආදිනා නයෙන වුත්තෙන කුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා කුසලා, අකුසලෙන සම්පයුත්තා අකුසලා, අව්‍යාකතෙන සම්පයුත්තා අව්‍යාකතාති වෙදිතබ්බා. සා සභාවභෙදතො පඤ්චවිධා හොති: සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති. තත්ථ කුසලවිපාකෙන කායවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තං සුඛං, අකුසලවිපාකෙන දුක්ඛං, කාමාවචරතො චතූහි කුසලෙහි චතූහි සහෙතුකවිපාකෙහි එකෙන අහෙතුකවිපාකෙන චතූහි සහෙතුකකිරියෙහි එකෙන අහෙතුකකිරියෙන චතූහි අකුසලෙහි රූපාවචරතො ඨපෙත්වා පඤ්චමජ්ඣානවිඤ්ඤාණං චතූහි කුසලෙහි චතූහි විපාකෙහි චතූහි කිරියෙහි, ලොකුත්තරං පන යස්මා අජ්ඣානිකං නාම නත්ථි තස්මා අට්ඨලොකුත්තරානි පඤ්චන්නං ඣානානං වසෙන චත්තාලීසං හොන්ති, තෙසු ඨපෙත්වා අට්ඨ පඤ්චමජ්ඣානිකානි සෙසෙහි ද්වත්තිංසාය කුසලවිපාකෙහීති. එවං සොමනස්සං ද්වාසට්ඨියා විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තං,

---

1. සී. II. තතො භවඞ්ගතො.

a. මජ්ඣිමනිකාය, මහාවෙදල්ලසුත්ත.

දොමනස්සං ද්වීහි අකුසලෙහි, උපෙක්ඛා අවසෙසපඤ්චපඤ්ඤාස විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තා. තත්ථ ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛං, සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහණරසං, කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛං, සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං සොමනස්සං, යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, පස්සද්ධිපදට්ඨානං. අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං දොමනස්සං, යථා තථා වා අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, චෙතසිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, එකන්තෙනෙව හදයවත්ථුපදට්ඨානං. මජ්ඣත්තවෙදයිතලක්ඛණා උපෙක්ඛා, සම්පයුත්තානං නාතිඋපබ්‍රූහනමිලාපනරසා, සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා, නිප්පීතිකචිත්තපදට්ඨානාති.

ඉදං වෙදනාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදානි යං වුත්තං යං කිඤ්චි සඤ්ජානනලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බොති. එත්ථාපි සඤ්ජානනලක්ඛණං නාම සඤ්ඤාව. යථාහ:-"සඤ්ජානාති සඤ්ජානාතීති ඛො ආවුසො තස්මා සඤ්ඤාති වුච්චතී[a]"ති. සා පනෙසා සඤ්ජානනලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධාපි ජාතිවසෙන තිවිධාව හොති: කුසලා අකුසලා අබ්‍යාකතා ච. තත්ථ කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා කුසලා, අකුසලසම්පයුත්තා අකුසලා, අබ්‍යාකතසම්පයුත්තා අබ්‍යාකතා. නහි තං විඤ්ඤාණං අත්ථි යං සඤ්ඤාය විප්පයුත්තං. තස්මා යත්තකො විඤ්ඤාණස්ස භෙදො තත්තකො සඤ්ඤායාති. සා පනෙසා එවං විඤ්ඤාණෙන සමප්පභෙදාපි ලක්ඛණාදිතො සබ්බාව සඤ්ජානනලක්ඛණා, තදෙවෙතන්ති පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථා ගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය, යථා උපට්ඨිත විසයපදට්ඨානා තිණපුරිසකෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උප්පන්නසඤ්ඤා වියාති.

ඉදං සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

යං පන වුත්තං යං කිඤ්චි අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං සබ්බන්තං එකතො කත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බොති. එත්ථ අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං නාම රාසිකරණලක්ඛණං; කිං පන තන්ති? සඞ්ඛාරා යෙව. යථාහ:- "සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති ඛො භික්ඛවෙ තස්මා සඞ්ඛාරාති වුච්චන්තී[b]"ති. තෙ අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණා, ආයූහනරසා, විප්ඵාරපච්චුපට්ඨානා, සෙසඛන්ධත්තයපදට්ඨානා, එවං ලක්ඛණාදිතො එක

a. මජ්ඣිමනිකාය-මහාවෙදල්ලසුත්ත. b. සංයුත්තනිකාය-ඛජ්ජනියවග්ග.

විධාපි ච ජාතිවසෙන තිවිධා: කුසලා අකුසලා අබ්‍යාකතාති. තෙසු කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා කුසලා, අකුසලසම්පයුත්තා අකුසලා, අබ්‍යාකතසම්පයුත්තා අබ්‍යාකතා. තත්‍ථ කාමාවචර පඨමකුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන ආගතා සත්තවීසති, යෙවාපනකා චත්තාරො, අනියතා පඤ්චාති ඡත්තිංස. තත්‍ථ ඵස්සො චෙතනා විතක්කො විචාරො පීති විරියං ජීවිතං සමාධි සද්ධා සති හිරි ඔත්තප්පං අලොභො අදොසො අමොහො කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි කායලහුතා චිත්තලහුතා කායමුදුතා චිත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා කායුජ්ජුකතා චිත්තුජ්ජුකතාති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා සත්තවීසති; ඡන්දො අධිමොක්ඛො මනසිකාරො තත්‍රමජ්ඣත්තතාති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො; කරුණා මුදිතා කායදුච්චරිතවිරති වචීදුච්චරිතවිරති මිච්ඡාජීවවිරතීති ඉමෙ අනියතා පඤ්ච; එතෙ හි කදාචි උප්පජ්ජන්ති උප්පජ්ජමානාපි ච න එකතො උප්පජ්ජන්ති. තත්‍ථ ඵුසතීති ඵස්සො, ස්වායං ඵුසනලක්ඛණො සඞ්ඝට්ටනරසො සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො ආපාථගතවිසයපදට්ඨානො. අයං හි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තති. එකදෙසෙන ච අනල්ලීයමානොපි රූපං විය චක්ඛු සද්දො විය ච සොතං චිත්තං ආරම්මණඤ්ච සඞ්ඝට්ටෙති, තිකසන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො, තජ්ජාසමන්නාහාරෙන චෙව ඉන්ද්‍රියෙන ච පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙනෙව උප්පජ්ජනතො ආපාථගතවිසයපදට්ඨානොති වුච්චති. වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පන නිච්චම්මගාවී විය දට්ඨබ්බො. චෙතයතීති චෙතනා, අභිසන්දහතීති අත්‍ථො. සා චෙතනාභාවලක්ඛණා, ආයූහනරසා, සංවිදහනපච්චුපට්ඨානා සකිච්චපරකිච්චසාධකා ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකීආදයො විය. අච්චායිකකම්මානුස්සරණාදීසු ච පනායං සම්පයුත්තානං උස්සාහනභාවෙන පවත්තමානා පාකටා හොති, විතක්කවිචාරපීතීසු යං වත්තබ්බං සියා තං සබ්බං පඨවීකසිණනිද්දෙසෙ පඨමජ්ඣානවණ්ණනායං වුත්තමෙව. වීරභාවො විරියං, තං උස්සාහනලක්ඛණං, සහජාතානං උපත්‍ථම්භනරසං, අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨානං, සංවිග්ගො යොනිසො පදහතීති වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං, විරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං වා. සම්මා ආරද්ධං සබ්බසම්පත්තීනං මූලං හොතීති දට්ඨබ්බං. ජීවන්ති තෙන, සයං වා ජීවති, ජීවනමත්තමෙව වා තන්ති=ජීවිතං. ලක්ඛණාදීනි පනස්ස රූපජීවිතෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. තං හි රූපධම්මානං ජීවිතං, ඉදං අරූපධම්මානන්ති ඉදමෙවෙත්‍ථ නානාකරණං. ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ආධියති, සම්මා වා ආධියති, සමාධානමත්තමෙව වා එතං චිත්තස්සාති=සමාධි. සො අවිසාරලක්ඛණො, අවික්ඛෙපලක්ඛණො වා. සහජාතානං සම්පිණ්ඩනරසො නහානීයචුණ්ණානං උදකං විය, උපසමපච්චුපට්ඨානො, විසෙසතො සුඛපදට්ඨානො, නිවාතෙ දීපච්චීනං

සීති විය චෙතසො සීතීති දට්ඨබ්බා. සද්දහන්ති එතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තමෙව වා එසාති=සද්ධා. සා සද්දහනලක්ඛණා, ඔකප්පනලක්ඛණා වා, පසාදනරසා උදකප්පසාදකමණි විය, පක්ඛන්දනරසා වා ඔඝුත්තරණො විය. අකාලුස්සියපච්චුපට්ඨානා, අධිමුත්තිපච්චුපට්ඨානා වා, සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා, සද්ධම්මසවණාදිසොතාපත්තියඞ්ගපදට්ඨානා වා, හත්ථවිත්තබීජානි විය දට්ඨබ්බා. සරන්ති තාය, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා එසාති=සති. සා අපිලාපනලක්ඛණා, අසම්මොසරසා, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා, විසයාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා වා, ථිරසඤ්ඤාපදට්ඨානා, කායාදිසතිපට්ඨානපදට්ඨානා වා, ආරම්මණෙ දළ්හපතිට්ඨිතත්තා පන එසිකා විය, චක්ඛුද්වාරාදිරක්ඛණතො දොවාරිකො විය ච දට්ඨබ්බා. කායදුච්චරිතාදීහි හිරීයතීති=හිරි, ලජ්ජායෙතං අධිවචනං. තෙහියෙව ඔත්තප්පතීති=ඔත්තප්පං, පාපතො උබ්බෙගස්සෙතං අධිවචනං. තත්ථ පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරි, උත්තාසලක්ඛණං ඔත්තප්පං, ලජ්ජාකාරෙන පාපානං අකරණරසා හිරි, උත්තාසාකාරෙන ඔත්තප්පං, වුත්තප්පකාරෙනෙව ච පාපතො සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානා එතා, අත්තගාරව පරගාරවපදට්ඨානා. අත්තානං හි ගරුං කත්වා හිරියා පාපං ජහාති කුලවධූ විය, පරං ගරුං කත්වා ඔත්තප්පෙන පාපං ජහාති වෙසියා විය, ඉමෙ ච පන ද්වෙ ධම්මා ලොකපාලකාති දට්ඨබ්බා. න ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා න ලුබ්භති, අලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති=අලොභො, අදොසාමොහෙසුපි එසෙව නයො. තෙසු අලොභො ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අගෙධලක්ඛණො, අලග්ගභාවලක්ඛණො වා කමලදලෙ ජලබින්දු විය, අපරිග්ගහරසො මුත්තභික්ඛු විය, අනල්ලීනභාවපච්චුපට්ඨානො අසුචිම්හි පතිතපුරිසො විය. අදොසො අචණ්ඩික්කලක්ඛණො, අවිරොධලක්ඛණො වා අනුකූලමිත්තො විය, ආඝාතවිනයරසො, පරිළාහවිනයරසො වා චන්දනං විය, සොම්මභාවපච්චුපට්ඨානො පුණ්ණචන්දො විය, අමොහො යථාසභාවපටිවෙධලක්ඛණො, අක්ඛලිතපටිවෙධලක්ඛණො වා කුසලිස්සාසඛිත්තඋසුපටිවෙධො විය, විසයොභාසනරසො පදීපො විය, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. තයොපි චෙතෙ සබ්බකුසලානං මූලභූතාති දට්ඨබ්බා. කායපස්සම්භනං කායපස්සද්ධි, චිත්තපස්සම්භනං චිත්තපස්සද්ධි. කායොති චෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා, උභොපි පනෙතා එකතො කත්වා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා කායචිත්තපස්සද්ධියො, කායචිත්තදරථනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං අපරිප්ඵන්දනසීතිභාවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, කායචිත්තානං අවූපසමකරඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. කායලහුභාවො කායලහුතා, චිත්තලහුභාවො චිත්තලහුතා, තා කායචිත්තගරුභාවවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තගරුභාවනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං අදන්ධතාපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, කායචිත්තානං ගරුභාවකරථිනමිද්ධාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. කායමුදුභාවො

කායමුදුතා, චිත්තමුදුභාවො චිත්තමුදුතා. තා කායචිත්තථද්ධභාවවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තථද්ධභාවනිම්මද්දනරසා, අප්පටිඝාතපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, කායචිත්තානං ථද්ධභාවකරදිට්ඨිමානාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. කායකම්මඤ්ඤභාවො කායකම්මඤ්ඤතා, චිත්තකම්මඤ්ඤභාවො චිත්තකම්මඤ්ඤතා; තා කායචිත්තාකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තාකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං ආරම්මණකරණසම්පත්තිපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, කායචිත්තානං අකම්මඤ්ඤභාවකරාවසෙසනීවරණාදිපටිපක්ඛභූතා, පසාදනීයවත්ථූසු පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බා. කායස්ස පාගුඤ්ඤභාවො කායපාගුඤ්ඤතා. චිත්තස්ස පාගුඤ්ඤභාවො චිත්තපාගුඤ්ඤතා. තා කායචිත්තානං අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා, කායචිත්තගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනරසා, නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤකරඅස්සද්ධියාදිපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. කායස්ස උජුකභාවො කායුජ්ජුකතා, චිත්තස්ස උජුකභාවො චිත්තුජ්ජුකතා. තා කායචිත්තඅජ්ජවලක්ඛණා, කායචිත්තකුටිලභාවනිම්මද්දනරසා, අජිම්හතාපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, කායචිත්තානං කුටිලභාවකරමායාසාඨෙය්‍යාදිපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. ඡන්දොති කත්තුකාමතායෙතං අධිවචනං. තස්මා සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො ඡන්දො ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො, තදෙවස්ස පදට්ඨානං, ආරම්මණග්ගහණෙ චායං චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො. අධිමුච්චනං අධිමොක්ඛො, සො සන්නිට්ඨානලක්ඛණො, අසංසප්පනරසො, නිච්ඡයපච්චුපට්ඨානො, සන්නිට්ඨෙය්‍යධම්මපදට්ඨානො, ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන ඉන්දඛීලො විය දට්ඨබ්බො. කිරියා කාරො, මනම්හි කාරො මනසිකාරො, පුරිමමනතො විසදිසං මනං කරොතීතිපි මනසිකාරො. ස්වායං ආරම්මණපටිපාදකො, වීථිපටිපාදකො, ජවනපටිපාදකොති තිප්පකාරො. තත්ථ ආරම්මණපටිපාදකො මනම්හි කාරොති මනසිකාරො, සො සාරණලක්ඛණො, සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙ සංයොජනරසො, ආරම්මණාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානො, ආරම්මණපදට්ඨානො, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො, ආරම්මණපටිපාදකත්තෙන සම්පයුත්තානං සාරථි විය දට්ඨබ්බො. වීථිපටිපාදකොති පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්සෙතං අධිවචනං, ජවනපටිපාදකොති මනොද්වාරාවජ්ජනස්සෙතං අධිවචනං. න තෙ ඉධ අධිප්පෙතා. තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣත්තතා තත්‍රමජ්ඣත්තතා, සා චිත්තචෙතසිකානං සමවාහිතලක්ඛණා, ඌනාධිකතානිවාරණරසා, පක්ඛපාතුපච්ඡෙදනරසා වා, මජ්ඣත්තභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තචෙතසිකානං අජ්ඣුපෙක්ඛනභාවෙන සමප්පවත්තානං ආජානීයානං අජ්ඣුපෙක්ඛකසාරථි විය දට්ඨබ්බා. කරුණාමුදිතා ච බ්‍රහ්මවිහාරනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලං හි තා අප්පනාප්පත්තා රූපාවචරා, ඉමා කාමාවචරාති අයමෙව විසෙසො,

කෙචි පන මෙත්තුපෙක්ඛායොපි අනියතෙසු ඉච්ඡන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. අත්ථතො හි අදොසොයෙව මෙත්තා, තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛායෙව උපෙක්ඛාති. කායදුච්චරිතතො විරති කායදුච්චරිත විරති. එස නයො සෙසාසුපි. ලක්ඛණාදිතො පනෙතා තිස්සොපි කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනං අවීතික්කමලක්ඛණා, අමද්දනලක්ඛණාති වුත්තං හොති. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඞ්කොචනරසා, අකිරිය පච්චුපට්ඨානා, සද්ධා හිරොත්තප්ප අප්පිච්ඡතාදි ගුණපදට්ඨානා, පාපකිරියතො චිත්තස්ස විමුඛභාවභූතාති දට්ඨබ්බා. ඉති ඉමෙ ඡත්තිංස සඞ්ඛාරා පඨමෙන කාමාවචරකුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන එවං දුතියෙනාපි, සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හි එත්ථ විසෙසො. තතියෙන පන ඨපෙත්වා අමොහං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. තථා චතුත්ථෙන, සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො. පඨමෙ වුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා පීතිං අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති, යථා ච පඤ්චමෙන එවං ඡට්ඨෙනාපි. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හි තත්ථ[1] විසෙසො, සත්තමෙන ච පන ඨපෙත්වා අමොහං අවසෙසා වෙදිතබ්බා, තථා අට්ඨමෙන. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො. පඨමෙ වුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා විරතිත්තයං සෙසා රූපාවචරකුසලෙසු පඨමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති, දුතියෙන තතො විතක්කවජ්ජා, තතියෙන තතො විචාරවජ්ජා, චතුත්ථෙන තතො පීතිවජ්ජා, පඤ්චමෙන තතො අනියතෙසු කරුණා මුදිතා වජ්ජා,. තෙයෙව චතූසු ආරුප්පකුසලෙසු. අරූපාවචරභාවොයෙව හි එත්ථ විසෙසො. ලොකුත්තරෙසු පඨමජ්ඣානිකෙ තාව මග්ගවිඤ්ඤාණෙ පඨමරූපාවචරවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙන, දුතියජ්ඣානිකාදිභෙදෙ දුතියරූපාවචරවිඤ්ඤාණාදීසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. කරුණා මුදිතානං පන අභාවො නියතවිරතිතා ලොකුත්තරතා චාති අයමෙත්ථ විසෙසො. එවං තාව කුසලායෙව සඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බා. අකුසලෙසු ලොභමූලෙ පඨමාකුසලසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන ආගතා තෙරස, යෙවාපනකා චත්තාරොති සත්තරස. තත්ථ ඵස්සො චෙතනා විතක්කො විචාරො පීති විරියං ජීවිතං සමාධි අහිරිකං අනොත්තප්පං ලොභො මොහො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා තෙරස, ඡන්දො අධිමොක්ඛො උද්ධච්චං මනසිකාරොති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො. තත්ථ න හිරියතීති=අහිරිකො, අහිරිකස්ස භාවො අහිරිකං. න ඔත්තප්පතීති=අනොත්තප්පං. තෙසු අහිරිකං කායදුච්චරිතාදීහි අජිගුච්ඡනලක්ඛණං, අලජ්ජාලක්ඛණං වා. අනොත්තප්පං තෙහෙව අසාරජ්ජලක්ඛණං, අනුත්තාසලක්ඛණං වා. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන හිරොත්තප්පානං වුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බො. ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති=ලොභො. මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති=

1. ම. I. හෙත්ථ.

මොහො. තෙසු ලොභො ආරම්මණග්ගහණලක්ඛණො මක්කටා
ලෙපො විය, අභිසඞ්ගරසො තත්තකපාලෙ ඛිත්තමංසපෙසි විය,
අපරිච්චාගපච්චුපට්ඨානො තෙලඤ්ජනරාගො විය, සංයොජනිය
ධම්මෙසු අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො, තණ්හා නදීභාවෙන වඩ්ඪමානො
සීඝසොතා නදී ඉව මහාසමුද්දං අපායමෙව ගහෙත්වා ගච්ඡතීති
දට්ඨබ්බො. මොහො චිත්තස්ස අන්ධභාවලක්ඛණො, අඤ්ඤාණ
ලක්ඛණො වා. අසම්පටිවෙධරසො, ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසො
වා, අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානො, අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො වා.
අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානො, සබ්බාකුසලානං මූලන්ති දට්ඨබ්බො.
මිච්ඡා පස්සන්ති තාය, සයං වා මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡාදස්සනමත්තං වා
එසාති=මිච්ඡාදිට්ඨි. සා අයොනිසො අභිනිවෙසලක්ඛණා, පරාමාසරසා,
මිච්ඡාභිනිවෙසපච්චුපට්ඨානා, අරියානං අදස්සනකාමතාදිපදට්ඨානා,
පරමං වජ්ජන්ති දට්ඨබ්බා. උද්ධතභාවො උද්ධච්චං, තං අවූපසම
ලක්ඛණං වාතාභිඝාතචලජලං විය, අනවට්ඨානරසං වාතාභිඝාතචල
ධජපටාකා විය, භන්තත්තපච්චුපට්ඨානං පාසාණාභිඝාතසමුද්ධතභස්මං
විය, චෙතසො අවූපසමෙ අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං, චිත්ත
වික්ඛෙපොති දට්ඨබ්බං. සෙසා අකුසලෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.
අකුසලභාවොයෙව හි අකුසලභාවෙන ච ලාමකත්තං එතෙසං තෙහි
විසෙසො. ඉති ඉමෙ සත්තරස සඞ්ඛාරා පඨමෙන අකුසලවිඤ්ඤා
ණෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන එවං
දුතියෙනාපි, සසඞ්ඛාරතා පනෙත්ථ ථිනමිද්ධස්ස ච අනියතතා විසෙසො.
තත්ථ ථිනනතා ථිනං, මිද්ධනතා මිද්ධං, අනුස්සාහසංහනනතා අසත්ති
විඝාතො චාති අත්ථො. ථිනඤ්ච මිද්ධඤ්ච ථිනමිද්ධං, තත්ථ ථිනං
අනුස්සාහලක්ඛණං, විරියවිනොදනරසං, සංසීදනපච්චුපට්ඨානං.
මිද්ධං අකම්මඤ්ඤතා ලක්ඛණං, ඔනහනරසං, ලීනතාපච්චුපට්ඨානං,
පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං වා. උභයම්පි අරති විජම්භිකාදීසු
අයොනිසො මනසිකාරපදට්ඨානං. තතියෙන පඨමෙ වුත්තෙසු
ඨපෙත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. මානො පනෙත්ථ අනි
යතො හොති, අයං විසෙසො: සො උන්නතිලක්ඛණො, සම්පග්ග
හරසො, කෙතුකම්යතාපච්චුපට්ඨානො, දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨා
නො, උම්මාදො විය දට්ඨබ්බො. චතුත්ථෙන දුතියෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා
මිච්ඡාදිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා, එත්ථාපිච මානො අනියතෙසු හොති
යෙව. පඨමෙ වුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා පීතිං අවසෙසා පඤ්චමෙන
සම්පයොගං ගච්ඡන්ති, යථා ච පඤ්චමෙන එවං ඡට්ඨෙනාපි. සසඞ්ඛා
රතා පනෙත්ථ ථිනමිද්ධස්ස ච අනියතභාවො විසෙසො. සත්තමෙන
පඤ්චමෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා දිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා, මානො
පනෙත්ථ අනියතො හොති. අට්ඨමෙන ඡට්ඨෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා දිට්ඨිං
අවසෙසා වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි ච මානො අනියතෙසු හොතියෙවාති.
දොසමූලෙසු පන ද්වීසු පඨමසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන
ආගතා එකාදස, යෙවාපනකා චත්තාරො, අනියතා තයොති අට්ඨාරස.

තත්ථ ඵස්සො චෙතනා විතක්කො විචාරො විරියං ජීවිතං සමාධි අහිරිකං අනොත්තප්පං දොසො මොහොති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා එකාදස, ඡන්දො අධිමොක්ඛො උද්ධච්චං මනසිකාරොති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො, ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චන්ති ඉමෙ අනියතා තයො. තත්ථ දුස්සන්තීති දොසො, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති=දොසො. සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසිවිසො විය, විසප්පනරසො විසනිපාතො විය, අත්තනො නිස්සයදහනරසො වා දාවග්ගි විය. දූසනපච්චුපට්ඨානො ලද්ධොකාසො විය සපත්තො, ආඝාතවත්ථුපදට්ඨානො, විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. ඉස්සායනා ඉස්සා, සා පරසම්පත්තීනං උසූයනලක්ඛණා, තත්ථෙව අනභිරතිරසා, තතො විමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, පරසම්පත්තිපදට්ඨානා, සංයොජනන්ති දට්ඨබ්බා. මච්ඡරභාවො මච්ඡරියං, තං ලද්ධානං වා ලභිතබ්බානං වා අත්තනො සම්පත්තීනං නිගූහනලක්ඛණං, තාසං යෙව පරෙහි සාධාරණභාවඅක්ඛමනරසං, සංකොචනපච්චුපට්ඨානං, කටුකඤ්චුකතා පච්චුපට්ඨානං වා. අත්තසම්පත්තිපදට්ඨානං, චෙතසො විරූපභාවොති දට්ඨබ්බං. කුච්ඡිතං කතං කුකතං, තස්ස භාවො කුක්කුච්චං. තං පච්ඡානුතාපලක්ඛණං, කතාකතානුසොචනරසං, විප්පටිසාරපච්චුපට්ඨානං, කතාකතපදට්ඨානං, දාසබ්‍යමිව දට්ඨබ්බං. සෙසා වුත්තප්පකාරායෙවාති. ඉති ඉමෙ අට්ඨාරස සඞ්ඛාරා පඨමෙන දොසමූලෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන, එවං දුතියෙනාපි. සසඞ්ඛාරතා පන අනියතෙසු ච ථිනමිද්ධසම්භවොව විසෙසො. මොහමූලෙසු ද්වීසු විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙන තාව ඵස්සො චෙතනා විතක්කො විචාරො විරියං ජීවිතං චිත්තට්ඨිති අහිරිකං අනොත්තප්පං මොහො විචිකිච්ඡාති සරූපෙන ආගතා එකාදස, උද්ධච්චං මනසිකාරොති යෙවාපනකා ද්වෙ චාති තෙරස. තත්ථ චිත්තට්ඨිතීති පවත්තිට්ඨිතිමත්තො දුබ්බලො සමාධි, විගතා චිකිච්ඡාති විචිකිච්ඡා, සා සංසයලක්ඛණා, කම්පනරසා, අනිච්ඡය පච්චුපට්ඨානා, අනෙකංසගාහපච්චුපට්ඨානා වා. විචිකිච්ඡායං අයොනිසො මනසිකාරපදට්ඨානා, පටිපත්තිඅන්තරායකරාති දට්ඨබ්බා, සෙසා වුත්තප්පකාරායෙව. උද්ධච්චසම්පයුත්තෙන විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා විචිකිච්ඡං සෙසා ද්වාදස, විචිකිච්ඡාය අභාවෙන පනෙත්ථ අධිමොක්ඛො උප්පජ්ජති. තෙන සද්ධිං තෙරසෙව, අධිමොක්ඛසබ්භාවතො[1] ච බලවතරො සමාධි හොති. යං චෙත්ථ උද්ධච්චං තං සරූපෙනෙව ආගතං, අධිමොක්ඛමනසිකාරා යෙවාපනකවසෙනාති එවං අකුසලසඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බා. අබ්‍යාකතෙසු විපාකාබ්‍යාකතා තාව අහෙතුකසහෙතුකභෙදතො දුවිධා. තෙසු අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා අහෙතුකා, තත්ථ කුසලාකුසලවිපාකචක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව ඵස්සො චෙතනා ජීවිතං චිත්තට්ඨිතීති සරූපෙන ආගතා චත්තාරො, යෙවාපනකො මනසිකාරොයෙවාති පඤ්ච. සොතඝාණ

1. ම. I. සබ්භාවතො.

ජීවගාහායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාපි එතෙයෙව. උභයවිපාකමනොධාතුයා එතෙ චෙව විතක්කවිචාරාධිමොක්ඛා චාති අඩ්ඪ, තථා තිවිධායපි අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. යා පනෙත්ථ සොමනස්සසහගතා, තාය සද්ධිං පීති අධිකා හොතීති වෙදිතබ්බා. සහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා, තෙසු අට්ඨ කාමාවචරවිපාකසම්පයුත්තා තාව අට්ඨහි කාමාවචරකුසලෙහි සම්පයුත්තසඞ්ඛාරසදිසායෙව. යා පන අනියතෙසු කරුණා මුදිතා, තා සත්තාරම්මණත්තා විපාකෙසු න සන්ති, එකන්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා, න කෙවලඤ්ච කරුණා මුදිතා, විරතියොපි විපාකෙසු න සන්ති, පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවාති හි වුත්තං. රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන තෙසං කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තසඞ්ඛාරෙහි සදිසා එව. කිරියාව්‍යාකතාපි අහෙතුකසහෙතුකභෙදතො දුවිධා. තෙසු අහෙතුකකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා අහෙතුකා. තෙ ච කුසලවිපාකමනොධාතු අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයයුත්තෙහි සමානා. මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ පන විරියං අධිකං, විරියසබ්භාවතො ච බලප්පත්තො සමාධි හොති, අයමෙත්ථ විසෙසො. සහෙතුකකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා. තෙසු අට්ඨකාමාවචරකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව ඨපෙත්වා විරතියො අට්ඨහි කාමාවචරකුසලෙහි සම්පයුත්තසඞ්ඛාරසදිසා. රූපාවචරාරූපාවචරකිරියසම්පයුත්තා පන සබ්බාකාරෙනපි තෙසං කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තසදිසායෙවාති; එවං අව්‍යාකතාපි සඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බාති.

ඉදං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදං තාව අභිධම්මෙ පදභාජනියනයෙන ඛන්ධෙසු විත්ථාරකථාමුඛං. භගවතා පන "යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුඛුමං වා හීනං වා පණීතං වා යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා–යා කාචි සඤ්ඤා–යෙ කෙචි සඞ්ඛාරා–යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං–පෙ–අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො[a]"ති එවං ඛන්ධා විත්ථාරිතා. තත්ථ යංකිඤ්චීති අනවසෙසපරියාදානං, රූපන්ති අතිප්පසඞ්ගනියමනං, එවං පදද්වයෙනාපි රූපස්ස අනවසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. අථස්ස අතීතාදිනා විභාගං ආරභති: තඤ්හි කිඤ්චි අතීතං කිඤ්චි අනාගතාදිභෙදන්ති. එස නයො වෙදනාදීසු. තත්ථ රූපං තාව අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙන චතුධා අතීතං නාම හොති, තථා අනාගතපච්චුප්පන්නං. තත්ථ අද්ධාවසෙන තාව එකස්ස එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිතො පුබ්බෙ අතීතං, චුතිතො උද්ධං අනාගතං, උභින්න

a. විභඞ්ගපාළි-ඛන්ධවිභඞ්ගසුත්තන්තභාජනිය.

මන්තරෙ පච්චුප්පන්නං, සන්තතිවසෙන සභාගඑකඋතුසමුට්ඨානං එකාහාරසමුට්ඨානඤ්ච පුබ්බාපරියවසෙන වත්තමානම්පි පච්චුප්පන්නං. තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආහාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගතං, චිත්තජං එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිසමුට්ඨානං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං, කම්මසමුට්ඨානස්ස පාටියෙක්කං සන්තතිවසෙන අතීතාදිභෙදො නත්ථි. තෙසඤ්ඤෙව පන උතුආහාර[1] චිත්තසමුට්ඨානානං උපත්ථම්භකවසෙන තස්ස අතීතාදිභාවො වෙදිතබ්බො. සමයවසෙන එකමුහුත්තපුබ්බණ්හසායණ්හරත්තින්දිවාදීසු සමයෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානං තං තං සමයං පච්චුප්පන්නං නාම, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. ඛණවසෙන උප්පාදාදි ඛණත්තයපරියාපන්නං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. අපිච අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චමතීතං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං පච්චුප්පන්නං, උභයකිච්චමසම්පත්තං අනාගතං, සකිච්චක්ඛණෙ වා පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං, එත්ථ ච ඛණාදිකථාව නිප්පරියායා, සෙසා සපරියායා. අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදො වුත්තනයො එව. අපිච ඉධ නියකජ්ඣත්තම්පි අජ්ඣත්තං පරපුග්ගලිකම්පි ච බහිද්ධාති වෙදිතබ්බං, ඔළාරිකසුඛුමභෙදො වුත්තනයොව. හීනපණීතභෙදො දුවිධො: පරියායතො නිප්පරියායතො ච. තත්ථ අකනිට්ඨානං රූපතො සුදස්සීනං රූපං හීනං, තදෙව සුදස්සානං රූපතො පණීතං, එවං යාව නරකසත්තානං රූපං තාව පරියායතො හීනපණීතතා වෙදිතබ්බා. නිප්පරියායතො පන යත්ථ අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තං හීනං, යත්ථ කුසලවිපාකං, තං පණීතං. දූරෙ සන්තිකෙති ඉදම්පි වුත්තනයමෙව. අපි ච ඔකාසතො පෙත්ථ උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතා වෙදිතබ්බා. තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වාති තං අතීතාදීහි පදෙහි විසුං විසුං නිද්දිට්ඨං රූපං සබ්බං රුප්පනලක්ඛණසඞ්ඛාතෙ එකවිධභාවෙ පඤ්ඤාය රාසිං කත්වා රූපක්ඛන්ධොති වුච්චතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. එතෙන සබ්බම්පි රූපං රුප්පනලක්ඛණෙ රාසිභාවූපගමනෙන රූපක්ඛන්ධොති දස්සිතං හොති, න හි රූපතො අඤ්ඤො රූපක්ඛන්ධො නාම අත්ථි. යථා ච රූපං, එවං වෙදනාදයොපි වෙදයිතලක්ඛණාදීසු රාසිභාවූපගමනෙන, න හි වෙදනාදීහි අඤ්ඤෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො නාම අත්ථි, අතීතාදිවිභාගෙ පනෙත්ථ සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන ච වෙදනාය අතීතානාගතපච්චුප්පන්නභාවො වෙදිතබ්බො. තත්ථ සන්තතිවසෙන එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිපරියාපන්නා එකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච පච්චුප්පන්නා. තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. ඛණාදිවසෙන ඛණත්තයපරියාපන්නා පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා සකිච්චඤ්ච කුරුමානා වෙදනා පච්චුප්පන්නා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා,

1. සී. II. උතුආහාරානං.

අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදො නියකජ්ඣත්තවසෙන වෙදිතබ්බො. ඔළාරිකසුඛුමභෙදො: අකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, කුසලාබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමාති ආදිනා නයෙන විභඞ්ගෙ වුත්තෙන ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරවසෙන වෙදිතබ්බො. ජාතිවසෙන තාව අකුසලා වෙදනා සාවජ්ජකිරියහෙතුතො කිලෙසසන්තාපභාවතො ච අවූපසන්තවුත්තීති කුසලවෙදනාය ඔළාරිකා. සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො කිලෙසසන්තාපභාවතො සාවජ්ජතො ච විපාකාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා. සවිපාකතො ච කිලෙසසන්තාපභාවතො සබ්‍යාපජ්ජතො සාවජ්ජතො ච කිරියාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා. කුසලාබ්‍යාකතා පන වුත්තවිපරියායතො අකුසලාය සුඛුමා. ද්වෙපි කුසලාකුසලවෙදනා සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො ච යථායොගං දුවිධායපි අබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, වුත්තවිපරියායෙන දුවිධාපි අබ්‍යාකතා තාහි සුඛුමා. එවං තාව ජාතිවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. සභාවවසෙන පන දුක්ඛා වෙදනා නිරස්සාදතො සවිප්ඵාරතො ඛොභකරණතො උබ්බෙජනීයතො අභිභවනතො ච ඉතරාහි ද්වීහි ඔළාරිකා. ඉතරා පන ද්වෙ සාතතො සන්තතො පණීතතො මනාපතො මජ්ඣත්තතො ච යථායොගං දුක්ඛාය සුඛුමා. උභො පන සුඛදුක්ඛා සවිප්ඵාරතො ඛොභකරණතො පාකටතො[1] ච අදුක්ඛමසුඛාය ඔළාරිකා, සා වුත්තවිපරියායෙන තදුභයතො සුඛුමා. එවං සභාවවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. පුග්ගලවසෙන පන අසමාපන්නස්ස වෙදනා නානාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවතො සමාපන්නස්ස වෙදනාය ඔළාරිකා, විපරියායෙන ඉතරා සුඛුමා. එවං පුග්ගලවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. ලොකියලොකුත්තරවසෙන පන සාසවා වෙදනා ලොකියා, සා ආසවුප්පත්තිහෙතුතො ඔඝනීයතො යොගනීයතො ගන්ථනීයතො නීවරණියතො උපාදානීයතො සඞ්කිලෙසිකතො පුථුජ්ජනසාධාරණතො ච අනාසවාය ඔළාරිකා, සා විපරියායෙන සාසවාය සුඛුමා. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. තත්ථ ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො පරිහරිතබ්බො. අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි වෙදනා ජාතිවසෙන අබ්‍යාකතත්තා සුඛුමාපි සමානා සභාවාදිවසෙන ඔළාරිකා හොති. වුත්තඤ්හෙතං:-"අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා, දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා, සමාපන්නස්ස වෙදනා සුඛුමා, අසමාපන්නස්ස වෙදනා ඔළාරිකා, අනාසවා වෙදනා සුඛුමා, සාසවා වෙදනා ඔළාරිකා[a]"ති. යථා ච දුක්ඛා වෙදනා, එවං සුඛාදයොපි ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සභාවාදිවසෙන සුඛුමා හොන්ති, තස්මා යථා ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො න හොති, තථා වෙදනානං ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථීදං: අබ්‍යාකතා ජාතිවසෙන කුසලාකුසලාහි සුඛුමා, තත්ථ කතමා අබ්‍යාකතා කිං දුක්ඛා කිං සුඛා කිං

1. සී. I. පාකටකරණතො. a. විභඞ්ගපාළි ඛන්ධවිභඞ්ගසුත්තන්තභාජනිය.

සමාපන්නස්ස කිං අසමාපන්නස්ස කිං සාසවා කිං අනාසවාති එවං සභාවාදිභෙදො න පරාමසිතබ්බො. එස නයො සබ්බත්ථ. අපිච:- "තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා ඔළාරිකසුඛුමා දට්ඨබ්බා[1]"ති වචනතො අකුසලාදීසුපි ලොභසහගතාය දොසසහගතා වෙදනා අග්ගි විය අත්තනො නිස්සයදහනතො ඔළාරිකා, ලොභසහගතා සුඛුමා. දොසසහගතාපි නියතා ඔළාරිකා, අනියතා සුඛුමා. නියතාපි කප්පට්ඨිතිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. කප්පට්ඨිතිකාසුපි අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. ලොභසහගතා පන දිට්ඨිසම්පයුත්තා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. සාපි නියතා කප්පට්ඨිතිකා අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. අවිසෙසෙන ච අකුසලා බහුවිපාකා ඔළාරිකා, අප්පවිපාකා සුඛුමා. කුසලා පන අප්පවිපාකා ඔළාරිකා, බහුවිපාකා සුඛුමා. අපිච: කාමාවචරකුසලා ඔළාරිකා, රූපාවචරා සුඛුමා. තතො අරූපාවචරා, තතො ලොකුත්තරා, කාමාවචරා දානමයා ඔළාරිකා, සීලමයා සුඛුමා. තතො භාවනාමයා, භාවනාමයාපි දුහෙතුකා ඔළාරිකා, තිහෙතුකා සුඛුමා. තිහෙතුකාපි සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. රූපාවචරා ච පඨමජ්ඣානිකා ඔළාරිකා-පෙ-පඤ්චමජ්ඣානිකා සුඛුමා. අරූපාවචරා ච ආකාසානඤ්චායතනසම්පයුත්තා ඔළාරිකා-පෙ-නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසම්පයුත්තා සුඛුමාව. ලොකුත්තරා ච සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තා ඔළාරිකා-පෙ-අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තා සුඛුමාව. එස නයො තංතංභූමිවිපාකකිරියවෙදනාසු ච දුක්ඛාදිඅසමාපන්නාදිසාසවාදිවසෙන වුත්තවෙදනාසු ච. ඔකාසවසෙන චාපි නිරයෙ දුක්ඛා ඔළාරිකා, තිරච්ඡානයොනියං සුඛුමා-පෙ-පරනිම්මිතවසවත්තීසු සුඛුමාව. යථා ච දුක්ඛා, එවං සුඛාපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බා. වත්ථුවසෙන චාපි හීනවත්ථුකා යා කාචි වෙදනා ඔළාරිකා, පණීතවත්ථුකා සුඛුමා. හීනප්පණීතභෙදෙ යා ඔළාරිකා, සා හීනා. යා ච සුඛුමා, සා පණීතාති දට්ඨබ්බා. දූරෙ පදං පන අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දූරෙ. සන්තිකෙ පදං පන අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්තිකෙති ආදිනා නයෙන විභඞ්ගෙ විභත්තං. තස්මා අකුසලා වෙදනා විසභාගතො අසංසට්ඨතො අසරික්ඛතො ච කුසලාබ්‍යාකතාහි දූරෙ, තථා කුසලාබ්‍යාකතා අකුසලාය; එස නයො සබ්බවාරෙසු. අකුසලා පන වෙදනා සභාගතො සරික්ඛතො ච අකුසලාය සන්තිකෙති.

ඉදං වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

තං තං වෙදනාසම්පයුත්තානං පන සඤ්ඤාදීනම්පි එවමෙව වෙදිතබ්බං. එවං විදිත්වා ච පුන එතෙස්වෙව:-

---

1. විභඞ්ගපාළි ඛන්ධවිභඞ්ගසුත්තන්තභාජනීය.

ඛන්ධෙසු ඤාණභෙදත්ථං කමතොථ විසෙසතො,
අනූනාධිකතො චෙව උපමාතො තථෙව ච.

දට්ඨබ්බතො ද්විධා එවං පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතො,
විනිච්ඡයනයො සම්මා විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා.

තත්ථ කමතොති ඉධ උප්පත්තික්කමො පහානක්කමො පටිපත්තික්කමො භූමික්කමො දෙසනාක්කමොති බහුවිධො කමො. තත්ථ “පඨමං කලලං හොති, කලලා හොති අබ්බුදං”ති එවමාදි උප්පත්තික්කමො. “දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා”ති එවමාදි පහානක්කමො. “සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධී”ති එවමාදි පිටිපත්තික්කමො. “කාමාවචරා රූපාවචරා”ති එවමාදි භූමික්කමො. “චත්තාරො සතිපට්ඨානා චත්තාරො සම්මප්පධානා”ති වා “දානකථං සීලකථං”ති වා එවමාදි දෙසනාක්කමො. තෙසු ඉධ උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, කලලාදීනං විය ඛන්ධානං පුබ්බාපරියවවත්ථානෙන අනුප්පත්තිතො. න පහානක්කමො, කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො. න පටිපත්තික්කමො, අකුසලානං අප්පටිපජ්ජනීයතො. න භූමික්කමො, වෙදනාදීනං චතුභූමිපරියාපන්නත්තා. දෙසනාක්කමො පන යුජ්ජති, අභෙදෙන හි යං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තගාහපතිතං වෙනෙය්‍යජනං සමූහඝනවිනිබ්භොගදස්සනෙන අත්තගාහතො මොචෙතුකාමො භගවා හිතකාමො තස්ස[1] තස්ස ජනස්ස සුඛගහණත්ථං චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතං ඔළාරිකං පඨමං රූපක්ඛන්ධං දෙසෙසි, තතො ඉට්ඨානිට්ඨරූපසංවෙදනිකං වෙදනං. යං වෙදයති තං සඤ්ජානාතීති එවං වෙදනාවිසයස්ස ආකාරගාහිකං සඤ්ඤං. සඤ්ඤාවසෙන අභිසඞ්ඛාරකෙ සඞ්ඛාරෙ, තෙසං වෙදනාදීනං නිස්සයං අධිපතිභූතඤ්ච තෙසං විඤ්ඤාණන්ති එවං තාව කමතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. විසෙසතොති ඛන්ධානඤ්ච උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච විසෙසතො. කො පන තෙසං විසෙසො? ඛන්ධා තාව අවිසෙසතො වුත්තා, උපාදානක්ඛන්ධා සාසවඋපාදානීයභාවෙන විසෙසෙත්වා. යථාහ:–“පඤ්ච චෙව වො භික්ඛවෙ ඛන්ධෙ දෙසිස්සාමි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ, තං සුණාථ–පෙ–කතමෙ ච භික්ඛවෙ පඤ්චක්ඛන්ධා? යඞ්කිඤ්චි භික්ඛවෙ රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං–පෙ–සන්තිකෙ වා, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ රූපක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා–පෙ– යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං–පෙ–සන්තිකෙ වා, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඉමෙ වුච්චන්ති භික්ඛවෙ පඤ්චක්ඛන්ධා. කතමෙ ච භික්ඛවෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා? යං කිඤ්චි භික්ඛවෙ රූපං–පෙ–සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානීයං, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ රූපූපාදානක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා–පෙ–යංකිඤ්චි විඤ්ඤාණං–පෙ–සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානීයං, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො, ඉමෙ

1. සී. I. තස්ස ජනස්ස. 2. සංයුත්තනිකාය-ආදිත්තවග්ග.

වුච්චන්ති භික්ඛවෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා[a]"ති. එත්ථ ච යථා වෙදනාදයො අනාසවාපි අත්ථි, න එවං රූපං. යස්මා පනස්ස රාසට්ඨෙන ඛන්ධභාවො යුජ්ජති, තස්මා ඛන්ධෙසු වුත්තං, යස්මා රාසට්ඨෙන ච සාසවට්ඨෙන ච උපාදානක්ඛන්ධභාවොව යුජ්ජති, තස්මා උපාදානක්ඛන්ධෙසු වුත්තං. වෙදනාදයො පන අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තා, සාසවා උපාදානක්ඛන්ධෙසු. උපාදානක්ඛන්ධාති එත්ථ උපාදානගොචරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. ඉධ පන සබ්බෙපි තෙ එකජ්ඣං කත්වා ඛන්ධාති අධිප්පෙතා. අනූනාධිකතොති කස්මා පන භගවතා පඤ්චෙව ඛන්ධා වුත්තා අනූනා අනධිකාති? සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතො අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො. අනෙකප්පභෙදෙසු හි සඞ්ඛතධම්මෙසු සභාගවසෙන සඞ්ගය්හමානෙසු රූපං රූපසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති, වෙදනා වෙදනාසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති, එස නයො සඤ්ඤාදීසු. තස්මා සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො පඤ්චෙව වුත්තා. එතපරමඤ්චෙතං අත්තත්තනියගාහවත්ථු යදිදං රූපාදයො පඤ්ච. වුත්තඤ්හෙතං:-"රූපෙ ඛො භික්ඛවෙ සති රූපං උපාදාය රූපං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති එතං මම එසො හමස්මි එසො මෙ අත්තාති. වෙදනාය-පෙ-සඤ්ඤාය-සඞ්ඛාරෙසු-පෙ-විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති එතං මම එසො හමස්මි එසො මෙ අත්තා"ති. තස්මා අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතොපි පඤ්චෙව වුත්තා, යෙපි චඤ්ඤෙ සීලාදයො පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා වුත්තා, තෙපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එත්ථෙව අවරොධං ගච්ඡන්ති. තස්මා අඤ්ඤෙසං තදවරොධතොපි පඤ්චෙව වුත්තාති එවං අනූනාධිකතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. උපමාතොති එත්ථ හි ගිලානසාලූපමො රූපුපාදානක්ඛන්ධො, ගිලානූපමස්ස විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධස්ස වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන නිවාසට්ඨානතො. ගෙලඤ්ඤූපමො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, ආබාධකත්තා. ගෙලඤ්ඤසමුට්ඨානූපමො සඤ්ඤූපාදානක්ඛන්ධො, කාමසඤ්ඤාදිවසෙන රාගාදිසම්පයුත්තවෙදනාසබ්භාවා.[1] අසප්පායසෙවනූපමො සඞ්ඛාරූපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනාගෙලඤ්ඤස්ස නිදානත්තා. "වෙදනං වෙදනත්ථාය අභිසඞ්ඛරොන්ති"ති හි වුත්තං, තථා "අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං කායවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති දුක්ඛසහගත"න්ති. ගිලානූපමො විඤ්ඤාණූපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනාගෙලඤ්ඤෙන අපරිමුත්තත්තා. අපිච:-චාරක-කාරණ-අපරාධ-කාරණකාරක-අපරාධිකූපමා එතෙ භාජන-භොජන-බ්‍යඤ්ජන පරිවෙසක-භුඤ්ජකූපමා චාති එවං උපමාතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. දට්ඨබ්බතො විධාති සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො චාති එවං විධා දට්ඨබ්බතො පෙත්ථ විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. සඞ්ඛෙපතො හි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආසිවිසූපමෙ

a. සංයුත්තනිකාය ආදිත්තවග්ග.

1. ම: II. සම්භවා.

වුත්තනයෙන උක්ඛිත්තාසික පච්චත්ථිකතො, භාරසුත්තවසෙන භාරතො, ඛජ්ජනීයපරියායවසෙන ඛාදකතො, යමකසුත්තවසෙන අනිච්චදුක්ඛානත්තසඞ්ඛතවධකතො දට්ඨබ්බා. විත්ථාරතො පනෙත්ථ ඵෙණපිණ්ඩො විය රූපං දට්ඨබ්බං, පරිමද්දනාසහනතො. උදකබුබ්බුළං විය වෙදනා, මුහුත්තරමණීයතො. මරීචිකා විය සඤ්ඤා, විප්පලම්භනතො. කදලික්ඛන්ධො විය සඞ්ඛාරා, අසාරකතො. මායා විය විඤ්ඤාණං, වඤ්චකතො. විසෙසතො ච සුළාරම්පි[1] අජ්ඣත්තික රූපං අසුභන්ති දට්ඨබ්බං. වෙදනා තීහි දුක්ඛතාහි අවිනිමුත්තතො දුක්ඛාති. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරා අවිධෙය්‍යතො අනත්තාති. විඤ්ඤාණං උදයබ්බයධම්මතො අනිච්චන්ති දට්ඨබ්බං. එවං පස්සන්තස්සත්ථ සිද්ධි හොති එවං ච සඞ්ඛෙපවිත්ථාරවසෙන ද්විධා පස්සතො යා අත්ථසිද්ධි හොති, තතොපි විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. සෙය්‍යථීදං? සඞ්ඛෙපතො තාව:-පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකාදිභාවෙන පස්සන්තො ඛන්ධෙහි න විහඤ්ඤති, විත්ථාරතො පන රූපාදීනි ඵෙණපිණ්ඩාදිසදිසභාවෙන පස්සන්තො න අසාරෙසු සාරදස්සී හොති, විසෙසතො ච අජ්ඣත්තිකරූපං අසුභතො පස්සන්තො කබළීකාරාහාරං[2] පරිජානාති, අසුභෙ සුභන්ති විපල්ලාසං පජහති, කාමොඝං උත්තරති, කාමයොගෙන විසංයුජ්ජති, කාමාසවෙන අනාසවො හොති, අභිජ්ඣාකායගන්ථං භින්දති, කාමුපාදානං න උපාදියති. වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො ඵස්සාහාරං පරිජානාති, දුක්ඛෙ සුඛන්ති විපල්ලාසං පජහති, භවොඝං උත්තරති, භවයොගෙන විසංයුජ්ජති, භවාසවෙන අනාසවො හොති, ව්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති, සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙ ච අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාහාරං පරිජානාති, අනත්තනි අත්තාති විපල්ලාසං පජහති, දිට්ඨොඝං උත්තරති, දිට්ඨියොගෙන විසංයුජ්ජති, දිට්ඨාසවෙන අනාසවො හොති, ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථං භින්දති, අත්තවාදුපාදානං න උපාදියති. විඤ්ඤාණං අනිච්චතො පස්සන්තො විඤ්ඤාණාහාරං පරිජානාති, අනිච්චෙ නිච්චන්ති විපල්ලාසං පජහති, අවිජ්ජොඝං උත්තරති, අවිජ්ජායොගෙන විසංයුජ්ජති, අවිජ්ජාසවෙන අනාසවො හොති, සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති, දිට්ඨුපාදානං න උපාදියති.

එවං මහානිසංසං වධකාදි වසෙන දස්සනං යස්මා,
තස්මා ඛන්ධෙ ධීරො වධකාදි වසෙන පස්සෙය්‍යාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
ඛන්ධනිද්දෙසො නාම
චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

---

1. ස. II. සුළාරම්පි. 2. සී. I. කබළිඞ්කාරාහාරං.

15.

ආයතනධාතු නිද්දෙසො.

ආයතනානීති ද්වාදසායතනානි: චක්ඛායතනං, රූපායතනං; සොතායතනං, සද්දායතනං; ඝාණායතනං, ගන්ධායතනං; ජිව්හායතනං, රසායතනං; කායායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං; මනායතනං, ධම්මායතනන්ති.

තත්‍ථ:-

අත්‍ථ ලක්ඛණ තාවත්‍ව කම සංඛෙප විත්‍ථාරා,
තථා'දට්ඨබ්බතො චෙව විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්‍ථ විසෙසතො තාව චක්ඛතීති චක්ඛු, රූපං අස්සාදෙති විභාවෙතීති අත්‍ථො. රූපයතීති රූපං, වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්‍ථො. සුණාතීති සොතං. සප්පතීති සද්දො, උදාහරියතීති අත්‍ථො. ඝායතීති ඝාණං, ගන්ධයතීති ගන්ධො, අත්තනො වත්‍ථුං සූචයතීති අත්‍ථො. ජීවිතමව්හයතීති ජිව්හා, රසන්ති තං සත්තාති රසො, අස්සාදෙන්තීති අත්‍ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති කායො, ආයොති උප්පත්තිදෙසො. ඵුසීයතීති ඵොට්ඨබ්බං, මුනාතීති මනො, අත්තනො ලක්ඛණං ධාරයන්තීති ධම්මා. අවිසෙසතො පන ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො, ආයතනන්ති වෙදිතබ්බං. චක්ඛුරූපාදීසු හි තං තං ද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටන්ති වායමන්තීති වුත්තං හොති. තෙ ච ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්‍ථාරෙන්තීති වුත්තං හොති. ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති තාව නයන්තෙව පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති. ඉති සබ්බෙපිමෙ ධම්මා ආයතනතො ආයානං තනනතො ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනං ආයතනන්ති වුච්චන්ති. අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙන ච ආයතනං වෙදිතබ්බං. තථා හි, ලොකෙ 'ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතනං"ති ආදීසු නිවාසට්ඨානං ආයතනන්ති වුච්චති. "සුවණ්ණායතනං රතනායතනං"ති[1] ආදීසු ආකරො, සාසනෙ පන "මනොරමෙ ආයතනෙ සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා"ති ආදීසු සමොසරණට්ඨානං, "දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතනං"ති ආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො, "තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සති ආයතනෙ"ති ආදීසු කාරණං. චක්ඛුආදීසු චාපි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො ච නෙසං නිවාසට්ඨානං, චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්නිස්සිතත්තා තදාරම්මණත්තා චාති චක්ඛාදයො නෙසං ආකරො,

1. ම. I. රජතායතනං.

චක්ඛාදයො ච තෙසං සමොසරණට්ඨානං තත්ථ තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො. චක්ඛාදයො ච තෙසං සඤ්ජාතිදෙසො තංනිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො, චක්ඛාදයො ච තෙසං කාරණං තෙසං අභාවෙ අභාවතොති. ඉති නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙන චාති ඉමෙහිපි කාරණෙහි එතෙ ධම්මා ආයතනං ආයතනානීති වුච්චන්ති. තස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති චක්ඛායතනං-පෙ-ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චාති ධම්මායතනන්ති, එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. ලක්ඛණාති චක්ඛාදීනං ලක්ඛණතො පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො:- තානි ච පන තෙසං ලක්ඛණානි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. තාවත්වතොති තාවභාවතො, ඉදං වුත්තං හොති: චක්ඛාදයොපි හි ධම්මා එව, එවං සති ධම්මායතනමිච්චෙව අවත්වා කස්මා ද්වාදසායතනානීති වුත්තානීති චෙ? ඡ විඤ්ඤාණකායුප්පත්තිද්වාරාරම්මණ වවත්ථානතො, ඉධ ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං ද්වාරභාවෙන ආරම්මණභාවෙන ච වවත්ථානතො අයමෙතෙසං භෙදො හොතීති ද්වාදස වුත්තානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථිපරියාපන්නස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස චක්ඛායතනමෙව උප්පත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙව චාරම්මණං, තථා ඉතරානි ඉතරෙසං. ඡට්ඨස්ස පන භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො මනායතනෙකදෙසොව උප්පත්තිද්වාරං, අසාධාරණමෙව ච ධම්මායතනං ආරම්මණන්ති. ඉති ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං උප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො ද්වාදස වුත්තානීති. එවමෙත්ථ තාවත්වතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. කමතොති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. අජ්ඣත්තිකෙසු හි ආයතනෙසු සනිදස්සනසප්පටිඝවිසයත්තා චක්ඛායතනං පාකටන්ති පඨමං දෙසිතං, තතො අනිදස්සනසප්පටිඝවිසයානි සොතායතනාදීනි. අථවා දස්සනානුත්තරිය සවණානුත්තරිය හෙතුභාවෙන බහූපකාරත්තා අජ්ඣත්තිකෙසු චක්ඛායතනසොතායතනානි පඨමං දෙසිතානි, තතො ඝාණායතනාදීනි තීණි. පඤ්චන්නම්පි ගොචරවිසයත්තා අන්තෙ මනායතනං, චක්ඛායතනාදීනං පන ගොචරත්තා තස්ස තස්ස අනන්තරන්තරානි බාහිරෙසු රූපායතනාදීනි. අපිච විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොපි අයමෙතෙසං කමො වෙදිතබ්බො:-වුත්තං හෙතං "චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං-පෙ-මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණං[a]"ති. එවං කමතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. සඞ්ඛෙපවිත්ථාරාති සඞ්ඛෙපතො හි මනායතනස්ස චෙව ධම්මායතනෙකදෙසස්ස ච නාමෙන තදවසෙසානඤ්ච ආයතනානං රූපෙන සඞ්ගහිතත්තා ද්වාදසාපි ආයතනානි නාමරූපමත්තමෙව හොන්ති. විත්ථාරතො පන අජ්ඣත්තිකෙසු තාව චක්ඛායතනං ජාතිවසෙන

a. සංයුත්තනිකාය යොගක්ඛෙමිවග්ග.

චක්ඛුප්පසාදමත්තමෙව, පච්චය ගති නිකායපුග්ගලභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං, තථා සොතායතනාදීනි චත්තාරි. මනායතනං කුසලාකුසලවිපාකකිරියවිඤ්ඤාණභෙදෙන එකූනනවුතිප්පභෙදං එකවීසුත්තරසතප්පභෙදඤ්ච. වත්ථුපටිපදාදිභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං, රූප සද්ද ගන්ධ රසායතනානි විසභාගපච්චයාදිභෙදතො අනන්තප්පභෙදානි, ඵොට්ඨබ්බායතනං පඨවිධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුවසෙන තිප්පභෙදං, පච්චයාදිභෙදතො අනෙකප්පභෙදං, ධම්මායතනං වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධ සුඛුමරූප නිබ්බානානං සභාවනානත්තභෙදතො අනෙකප්පභෙදන්ති එවං සඞ්ඛෙපවිත්ථාරා විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො දට්ඨබ්බතොති එත්ථ පන සබ්බානෙව සඞ්ඛතානි ආයතනානි අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි, න හි තානි පුබ්බෙ උදයා කුතොචි ආගච්ඡන්ති, නපි උද්ධං වයා කුහිඤ්චි ගච්ඡන්ති. අථ ඛො පුබ්බෙ උදයා අප්පටිලද්ධසභාවානි, උද්ධං වයා පරිභින්නසභාවානි, පුබ්බන්තාපරන්තවෙමජ්ඣෙ පච්චයායත්තවුත්තිතාය අවසානි පවත්තන්ති, තස්මා අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. තථා නිරීහකතො අබ්‍යාපාරතො ච, න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති 'අහො වත අම්හාකං සාමග්ගියං විඤ්ඤාණං නාම උප්පජ්ජෙය්‍යා'ති. න ච තානි විඤ්ඤාණුප්පාදනත්ථං ද්වාරභාවෙන වත්ථුභාවෙන ආරම්මණභාවෙන වා ඊහන්ති. න බ්‍යාපාරමාපජ්ජන්ති, අථ ඛො ධම්මතාවෙසා යං චක්ඛුරූපාදිසාමග්ගියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි සම්භවන්ති, තස්මා නිරීහකතො අබ්‍යාපාරතො ච දට්ඨබ්බානි, අපිච අජ්ඣත්තිකානි සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි, ධුවසුභ සුඛත්තභාව විරහිතත්තා. බාහිරානි ගාමඝාතකචොරා විය දට්ඨබ්බානි, අජ්ඣත්තිකානං අභිඝාතකත්තා. වුත්තඤ්හෙතං:-"චක්ඛු භික්ඛවෙ හඤ්ඤති මනාපාමනාපෙහි රූපෙහි[a]"ති විත්ථාරො. අපිච-අජ්ඣත්තිකානි ඡ පාණකා විය දට්ඨබ්බානි, බාහිරානි තෙසං ගොචරා වියාති. එවමෙත්ථ දට්ඨබ්බතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ඉදං තාව ආයතනානං විත්ථාරකථා මුඛං.

තදනන්තරා පන ධාතුයොති අට්ඨාරසධාතුයො: චක්ඛුධාතු, රූපධාතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු; සොතධාතු, සද්දධාතු, සොතවිඤ්ඤාණධාතු; ඝානධාතු, ගන්ධධාතු, ඝානවිඤ්ඤාණධාතු; ජිව්හාධාතු, රසධාතු, ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු; කායධාතු, ඵොට්ඨබ්බධාතු, කායවිඤ්ඤාණධාතු; මනොධාතු, ධම්මධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයි.

තත්ථ:-

අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි කම තාවත්ව සංඛතො
පච්චයා අථ දට්ඨබ්බා වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

---

a. සංයුත්තනිකාය-ආසිවිසොපමසුත්ත.

තත්ථ අත්ථතොති චක්ඛතීති=චක්ඛු, රූපයතීති=රූපං, චක්ඛුස්ස විඤ්ඤාණං=චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති එවමාදිනා තාව නයෙන චක්ඛාදීනං විසෙසත්ථතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. අවිසෙසෙන පන විදධති ධීයතෙ විධානං විධීයතෙ එතාය එත්ථ වා ධීයතීති=ධාතු, ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වවත්ථිතා හුත්වා සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදි අනෙකප්පකාරකං සංසාරදුක්ඛං විදධන්ති, භාරහාරෙහි ච භාරො විය සත්තෙහි ධීයන්තෙන ධාරීයන්තීති අත්ථො. දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා අවසවත්තනතො. එතාහි ච කාරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධීයති, තථා විහිතඤ්ච තං එතාසෙව්ව ධීයති ඨපීයතීති අත්ථො. ඉති චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදධති ධීයතීති ආදිනා අත්ථවසෙන ධාතූති වුච්චති. අපිච යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා, එතා පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. යථා ච ලොකෙ විචිත්තා හරිතාලමනොසිලාදයො සෙලාවයවා ධාතුයොති වුච්චන්ති, එවමෙතාපි ධාතුයො විය ධාතුයො, විචිත්තා හෙතෙ ඤාණඤෙය්‍යාවයවාති. යථාවා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ චක්ඛාදයොති. අපිච ධාතූති නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනං, තථාහි භගවා “ඡධාතුකො අයං භික්ඛු පුරිසො”ති ආදීසු ජීවසඤ්ඤාසමූහනනත්ථං ධාතුදෙසනං අකාසීති. තස්මා යථාවුත්තෙන අත්ථෙන චක්ඛු ච තං ධාතු ච=චක්ඛුධාතු-පෙ-මනොවිඤ්ඤාණඤ්ච තං ධාතු ච=මනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. ලක්ඛණාදිතොති චක්ඛාදීනං ලක්ඛණාදිතො පෙත්ථ වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො, තානි ච පන තෙසං ලක්ඛණානි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. කමතොති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති, සො ච පනායං හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙන වුත්තො, චක්ඛුධාතු රූපධාතූති ඉදං හි ද්වයං හෙතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූති ඵලං, එවං සබ්බත්ථ. තාවත්වතොති තාවභාවතො, ඉදං වුත්තං හොති: තෙසු තෙසු හි සුත්තාභිධම්මප්පදෙසෙසු ආභාධාතු සුභාධාතු ආකාසානඤ්චායතනධාතු විඤ්ඤාණඤ්චායතනධාතු ආකිඤ්චඤ්ඤායතනධාතු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනධාතු සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධධාතු කාමධාතු බ්‍යාපාදධාතු විහිංසාධාතු නෙක්ඛම්මධාතු අබ්‍යාපාදධාතු අවිහිංසාධාතු සුඛධාතු දුක්ඛධාතු සොමනස්සධාතු දොමනස්සධාතු උපෙක්ඛාධාතු අවිජ්ජාධාතු ආරම්භධාතු නික්කමධාතු පරක්කමධාතු හීනා ධාතු මජ්ඣිමා ධාතු පණීතා ධාතු පඨවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු ආකාසධාතු විඤ්ඤාණධාතු සඞ්ඛතා ධාතු අසඞ්ඛතා ධාතු අනෙකධාතු නානාධාතු ලොකොති එව

මාදයො අඤ්ඤාපි ධාතුයො දිස්සන්ති, එවං සති සබ්බාසං වසෙන පරිච්ඡෙදං අකත්වා කස්මා අට්ඨාරසාති අයමෙව පරිච්ඡෙදො කතොති චෙ? සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා. රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතු. සුභාධාතු පන රූපාදිපටිබද්ධා. කස්මා? සුභනිමිත්තත්තා. සුභනිමිත්තං හි සුභාධාතු, තඤ්ච රූපාදිවිනිමුත්තං න විජ්ජති. කුසලවිපාකාරම්මණා වා රූපාදයො එව සුභාධාතූති රූපාදිමත්තමෙවෙසා. ආකාසානඤ්චායතන ධාතු ආදීසු චිත්තං මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව, සෙසා ධම්මධාතු. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධ ධාතු පන සභාවතො නත්ථි. ධාතුද්වයනිරොධමත්තමෙව හි සා, කාමධාතු ධම්මධාතු මත්තං වා හොති. යථාහ: "තත්ථ කතමා කාමධාතු? කාමපටිසංයුත්තො තක්කො විතක්කො මිච්ඡාසඞ්කප්පො[a]"ති අට්ඨාරසාපි වා ධාතුයො. යථාහ: හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ අන්තො කරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධා ධාතු ආයතනා රූපා වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං, අයං වුච්චති කාමධාතූති. නෙක්ඛම්මධාතු ධම්මධාතු එව, සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මධාතූති වචනතො මනොවිඤ්ඤාණධාතුපි හොතියෙව. බ්‍යාපාද විහිංසා අබ්‍යාපාද අවිහිංසා සුඛ දුක්ඛ සොමනස්ස දොමනස්සුපෙක්ඛා අවිජ්ජා ආරම්භ නික්කම පරක්කම ධාතුයො ධම්මධාතුයොව. හීනමජ්ඣිම පණීතධාතුයො අට්ඨාරසධාතු මත්තමෙව. හීනා හි චක්ඛාදයො හීනා ධාතු, මජ්ඣිමා පණීතා මජ්ඣිමා චෙව පණීතා ච, නිප්පරියායෙන පන අකුසලා ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණ ධාතුයො හීනා ධාතු, ලොකියා කුසලාබ්‍යාකතා උභොපි චක්ඛුධාතු ආදයො ච මජ්ඣිමාධාතු, ලොකුත්තරා පන ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණ ධාතුයො පණීතධාතු, පඨවී තෙජො වායො ධාතුයො ඵොට්ඨබ්බ ධාතුයෙව. ආපොධාතු ආකාසධාතු ච ධම්මධාතුයෙව විඤ්ඤාණධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි සත්ත විඤ්ඤාණධාතු සඞ්ඛෙපොයෙව. සත්තරස ධාතුයො ධම්මධාතු එකදෙසො ච සඞ්ඛතා ධාතු, අසඞ්ඛතා පන ධාතු ධම්මධාතු එකදෙසොව. අනෙකධාතු නානාධාතුලොකො පන අට්ඨාරසධාතුප්පභෙදමත්තමෙවාති. ඉති සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා අට්ඨාරසෙව වුත්තාති. අපිච විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤීනං සඤ්ඤාසමූහනනත්ථම්පි අට්ඨාරසෙව වුත්තා, සන්ති හි සත්තා විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤිනො, තෙසං චක්ඛුසොතඝාණජිව්හාකායමනොධාතු[1] මනොවිඤ්ඤාණධාතු භෙදෙන තස්ස අනෙකත්තං චක්ඛුරූපාදිපච්චයායත්ත වුත්තිතාය අනිච්චතඤ්ච පකාසෙත්වා දීඝරත්තානුසයිතං ජීවසඤ්ඤං සමූහනිතුකාමෙන භගවතා අට්ඨාරස ධාතුයො පකාසිතා. කිඤ්ච

---

a. විභඞ්ගපාළි ධාතුවිභඞ්ග.

1. චක්ඛුසොතඝාණජිව්හාකායමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙන-ටීකා.

හීය්‍යො තථා වෙනෙය්‍යජ්ඣාසය වසෙන ච. යෙව ඉමාය අත්ථි සඞ්ඛෙපවිත්ථාරාය දෙසනාය වෙනෙය්‍යසත්තා, තදජ්ඣාසයවසෙන ච අට්ඨාරසෙව පකාසිතා.

සඞ්ඛෙප විත්ථාර නයෙන තථා තථා හි
ධම්මං පකාසයති එස යථා යථාස්ස,
සද්ධම්මතෙජ විහතං විලයං ඛණෙන
වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො පයාතීති.

එවමෙත්ථ තාවක්කමතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. සඞ්ඛතොති චක්ඛුධාතු තාව ජාතිතො එකො ධම්මොත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති චක්ඛුප්පසාදවසෙන, තථා සොතඝාණජිව්හාකාය රූප සද්ද ගන්ධ රසධාතුයො සොතප්පසාදාදිවසෙන. ඵොට්ඨබ්බධාතු පන පඨවී තෙජො වායො වසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු කුසලාකුසලවිපාකවසෙන ද්වෙ ධම්මාති සංඛං ගච්ඡති, තථා සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණධාතුයො. මනොධාතු පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජන කුසලාකුසලවිපාකසම්පටිච්ඡනවසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. ධම්මධාතු තිණ්ණං අරූපක්ඛන්ධානං සොළසන්නං සුඛුමරූපානං අසඞ්ඛතාය ච ධාතුයා වසෙන වීසති ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති, මනොවිඤ්ඤාණධාතු සෙසකුසලාකුසලාබ්‍යාකත විඤ්ඤාණවසෙන ඡසත්තති ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති, එවමෙත්ථ සඞ්ඛතොපි වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. පච්චයාති එත්ථ ච චක්ඛුධාතු තාව චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා විප්පයුත්ත පුරෙජාත අත්ථි අවිගත නිස්සයින්ද්‍රියපච්චයානං වසෙන ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, රූපධාතු පුරෙජාත අත්ථි අවිගතාරම්මණ පච්චයානං වසෙන චතූහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, එවං සොතවිඤ්ඤාණ ධාතුආදීනං සොතධාතු සද්දධාතු ආදයො. පඤ්චන්නං පන තෙසං ආවජ්ජනමනොධාතු අනන්තර සමනන්තර නත්ථි විගතානන්තරූපනිස්සයවසෙන පඤ්චහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, තා ච පඤ්චපි සම්පටිච්ඡන මනොධාතුයා, තථා සම්පටිච්ඡනමනොධාතු සන්තීරණ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා, සා ච වොට්ඨපනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා, වොට්ඨපන මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච ජවනමනො විඤ්ඤාණධාතුයා, ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන අනන්තරාය ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තෙහි චෙව පඤ්චහි ආසෙවනපච්චයෙන චාති ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, එස තාව පඤ්චද්වාරෙ නයො. මනොද්වාරෙ පන භවඞ්ගමනොවිඤ්ඤාණධාතු ආවජ්ජන මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා, ආවජ්ජන මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච ජවන මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පුරිමෙහෙව පඤ්චහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. ධම්මධාතු පන සත්තන්නම්පි විඤ්ඤාණධාතූනං සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගතාදීහි බහුධා පච්චයො හොති. චක්ඛුධාතු ආදයො පන එකච්චා ච ධම්මධාතු එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපච්චයාදීහිපි පච්චයා හොන්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු ආදීනං ච න කෙවලං චක්ඛුරූපාදයොව පච්චයා

හොන්ති, අථ ඛො ආලොකාදයොපි. තෙනාහු පුබ්බාචරියා:-චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතසද්දවිවරමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණං, ඝාණගන්ධවායුමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති ඝාණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාරසආපමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, කායඵොට්ඨබ්බපඨවීමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති කායවිඤ්ඤාණං, භවඞ්ගමනධම්මමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණන්ති. අයමෙත්ථ සංඛෙපො, විත්ථාරතො පන පච්චයප්පභෙදො පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ ආවි භවිස්සතීති එවමෙත්ථ පච්චයතොපි වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. දට්ඨබ්බතොති දට්ඨබ්බතො පෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අත්ථො, සබ්බා එව හි සඞ්ඛතා ධාතුයො පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතො ධුවසුභසුඛත්තභාවසුඤ්ඤතො පච්චයායත්තවුත්තිතො ච දට්ඨබ්බා, විසෙසතො පනෙත්ථ භෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු දට්ඨබ්බා, දණ්ඩො විය රූපධාතු, සද්දො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, තථා ආදාසතලං විය චක්ඛුධාතු, මුඛං විය රූපධාතු, මුඛනිමිත්තං විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, අථවා උච්ඡුතිලං[1] විය චක්ඛුධාතු, යන්තචක්කයට්ඨි විය රූපධාතු, උච්ඡුරසතෙලානි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, තථා අධරාරණී[2] විය චක්ඛුධාතු, උත්තරාරණී විය රූපධාතු, අග්ගි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, එස නයො සොතධාතු ආදීසු. මනොධාතු පන යථාසම්භවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බා. ධම්මධාතුයා වෙදනාක්ඛන්ධො සල්ලමිව සූලමිව ච දට්ඨබ්බො සඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධා වෙදනාසල්ලසූලයොගා ආතුරා විය, පුථුජ්ජනානං වා සඤ්ඤා ආසා දුක්ඛජනනතො රිත්තමුට්ඨි විය, අයථාභුච්චනිමිත්තගාහකතො වනමිගො විය, සඞ්ඛාරා පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො අඞ්ගාරකාසුයං ඛිපනකපුරිසා විය, ජාතිදුක්ඛානුබද්ධතො රාජපුරිසානුබද්ධචොරා විය, සබ්බානත්ථාවහස්ස ඛන්ධසන්තානස්ස හෙතුතො විසරුක්ඛබීජානි විය, රූපං නානාවිධූපද්දවනිමිත්තතො ඛුරචක්කං විය දට්ඨබ්බං. අසඞ්ඛතා පන ධාතු අමතතො සන්තතො ඛෙමතො ච දට්ඨබ්බා. කස්මා? සබ්බානත්ථාවහස්ස පටිපක්ඛභූතත්තා. මනොවිඤ්ඤාණධාතු ආරම්මණෙසු වවත්ථානාභාවතො අරඤ්ඤමක්කටො විය දුද්දමනතො අස්සඛළුඞ්කො විය යත්ථකාමනිපාතිතො වෙහාසක්ඛිත්තදණ්ඩො විය ලොභදොසාදි නානප්පකාරකිලෙසවෙසයොගතො රඞ්ගනටො විය දට්ඨබ්බාති.

ඉදං ධාතූනං විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ආයතන ධාතු නිද්දෙසො නාම

පණ්ණරසමො පරිච්ඡෙදො

---

1. ම. II. උච්ඡුතිලා විය. 2. ම. II. අධාරණී.

16.

ඉන්ද්‍රිය සච්ච නිද්දෙසො.

ධාතූනං අනන්තරං උද්දිට්ඨානි පන ඉන්ද්‍රියානීති බාවීසතින්ද්‍රියානි: චක්ඛුන්ද්‍රියං, සොතින්ද්‍රියං, ඝානින්ද්‍රියං, ජිව්හින්ද්‍රියං, කායින්ද්‍රියං, මනින්ද්‍රියං, ඉත්ථින්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියං, ජීවිතින්ද්‍රියං, සුඛින්ද්‍රියං, දුක්ඛින්ද්‍රියං, සොමනස්සින්ද්‍රියං, දොමනස්සින්ද්‍රියං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, සද්ධින්ද්‍රියං, විරියින්ද්‍රියං, සතින්ද්‍රියං, සමාධින්ද්‍රියං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති.

තත්ථ:-

අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි කමතො ච විජානියා,
භෙදාභෙදා තථා කිච්චා භූමිතො ච විනිච්ඡයං.

තත්ථ චක්ඛාදීනං තාව, චක්ඛතීති=චක්ඛුන්ති ආදිනා නයෙන අත්ථො පකාසිතො, පච්ඡිමෙසු පන තීසු පඨමං පුබ්බභාගෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං චතුසච්චධම්මං වා ජානිස්සාමීති එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියන්ති වුත්තං, දුතියං ආජානනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤින්ද්‍රියං, තතියං අඤ්ඤාතාවිනො චතූසු සච්චෙසු නිට්ඨිතඤ්ඤාණකිච්චස්ස ඛීණාසවස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. කො පන නෙසං[1] ඉන්ද්‍රියට්ඨො නාමාති? ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දදෙසිතට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දදිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දසිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දජුට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, සො සබ්බොපි ඉධ යථායොගං යුජ්ජති. භගවා හි සම්මාසම්බුද්ධො පරමිස්සරියභාවතො ඉන්දො, කුසලාකුසලඤ්ච කම්මං කම්මෙසු කස්සචි ඉස්සරියාභාවතො, තෙනෙවෙත්ථ කම්මසඤ්ජනිතානි තාව ඉන්ද්‍රියානි කුසලාකුසලකම්මං උල්ලිඞ්ගෙන්ති තෙන ච සිට්ඨානීති ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි, සබ්බානෙව පනෙතානි භගවතා යථාභූතතො පකාසිතානි අභිසම්බුද්ධානි චාති ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි, තෙනෙව භගවතා මුනින්දෙන කානිචි ගොචරාසෙවනාය කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙනාපි ඉන්ද්‍රියානි, අපිච ආධිපච්චසඞ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙනාපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියං හි චක්ඛාදීනං සිද්ධං ආධිපච්චං, තස්මිං තික්ඛෙ තික්ඛත්තා මන්දෙ ච මන්දත්තාති, අයං තාවෙත්ථ අත්ථතො විනිච්ඡයො. ලක්ඛණාදීහීති ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානෙහි පි චක්ඛාදීනං විනිච්ඡයං විජානියාති අත්ථො, තානි ච නෙසං ලක්ඛණාදීනි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තානෙව, පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි හි චත්තාරි අත්ථතො අමො

1. ම. I. කොපනෙස.

හොයෙව, සෙසානි තත්ථ සරූපෙනෙව ආගතානි. කමතොති
අයම්පි දෙසනාක්කමොව, තත්ථ අජ්ඣත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤාය අරියභූමි
පටිලාභො හොතීති අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්‍ද්‍රියාදීනි පඨමං
දෙසිතානි, සො පන අත්තභාවො යං ධම්මං උපාදාය ඉත්ථීති වා පුරි
සොති වා සඞ්ඛං ගච්ඡති, අයං සොති නිදස්සනත්ථං තතො ඉත්ථින්‍ද්‍රියං
පුරිසින්‍ද්‍රියඤ්ච, සො දුවිධොපි ජීවිතින්‍ද්‍රිය පටිබද්ධවුත්තීති ඤාපනත්ථං
තතො ජීවිතින්‍ද්‍රියං, යාව තස්ස පවත්ති, තාව එතෙසං වෙදයිතානං
අනිවත්ති, යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛන්ති ඤාපනත්ථං
තතො සුඛින්‍ද්‍රියාදීනි, තං නිරොධත්ථං පන එතෙ ධම්මා භාවෙ
තබ්බාති පටිපත්තිදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදීනි, ඉමාය පටිපත්තියා
එස ධම්මො පඨමං අත්තනි පාතුභවතීති පටිපත්තියා අමොඝභාවදස්ස
නත්ථං තතො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්‍ද්‍රියං, තස්සෙව ඵලත්තා
තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බතො ච තතො අඤ්ඤින්‍ද්‍රියං, ඉතො
පරං[1] භාවනාය ඉමස්ස අධිගමො, අධිගතෙ ච පන ඉමස්මිං නත්ථි
කිඤ්චි උත්තරිං කරණීයන්ති ඤාපනත්ථං අන්තෙ පරමස්සාසභූතං
අඤ්ඤාතාවින්‍ද්‍රියං දෙසිතන්ති අයමෙත්ථ කමො. භෙදාභෙදන්ති ජීවි
තින්‍ද්‍රියස්සෙව චෙත්ථ භෙදො, තං හි රූපජීවිතින්‍ද්‍රියං අරූපජීවිතින්‍ද්‍රි
යන්ති දුවිධං හොති. සෙසානං අභෙදොති එවමෙත්ථ භෙදාභෙදතො
විනිච්ඡයො විඤ්ඤාතබ්බො. කිච්චාති කිං ඉන්‍ද්‍රියානං කිච්චන්ති චෙ? චක්ඛුන්‍ද්‍රි
යස්ස තාව චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තං සම්පයුත්තකා
නඤ්ච ධම්මානං ඉන්‍ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොති වචනතො යන්තං
ඉන්‍ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බං අත්තනො තික්ඛමන්දාදිභාවෙන
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිධම්මානං තික්ඛමන්දාදිසඞ්ඛාතං අත්තාකාරානුවත්තා
පනං ඉදං කිච්චං, එවං සොත ඝාන ජිව්හා කායානං, මනින්‍ද්‍රියස්ස
පන සහජාත ධම්මානං අත්තනො වසෙ වත්තාපනං, ජීවිතින්‍ද්‍රියස්ස
සහජාතධම්මානුපාලනං, ඉත්ථින්‍ද්‍රිය පුරිසින්‍ද්‍රියානං ඉත්ථි පුරිස ලිඞ්ග
නිමිත්ත කුත්තාකප්පාකාරානුවිධානං, සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොම
නස්සින්‍ද්‍රියානං සහජාතධම්මෙ අභිභවිත්වා යථාසකං ඔළාරිකාකාරානු
පාපනං, උපෙක්ඛින්‍ද්‍රියස්ස සන්ත පණීත මජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං,
සද්ධාදීනං පටිපක්ඛාභිභවනං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච පසන්නාකාරාදි
භාවසම්පාපනං, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්‍ද්‍රියස්ස සංයොජනත්තයප්ප
හානඤ්චෙව සම්පයුත්තානඤ්ච තප්පහානාභිමුඛභාවකරණං, අඤ්ඤින්‍ද්‍රි
යස්ස කාමරාගබ්‍යාපාදාදි තනුකරණපහානඤ්චෙව සහජාතානඤ්ච
අත්තනො වසානුවත්තාපනං, අඤ්ඤාතාවින්‍ද්‍රියස්ස සබ්බකිච්චෙසු
උස්සුක්කප්පහානඤ්චෙව අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා ච සම්පයුත්තා
නන්ති එවමෙත්ථ කිච්චතො විනිච්ඡයො විඤ්ඤාතබ්බො. භූමිතොති චක්ඛු
සොත ඝාන ජිව්හා කාය ඉත්ථි පුරිස සුඛ දුක්ඛ දොමනස්සින්‍ද්‍රියානි
චෙත්ථ කාමාවචරානෙව මනින්‍ද්‍රිය ජීවිතින්‍ද්‍රිය උපෙක්ඛින්‍ද්‍රියානි සද්ධා

1. සී. I. ඉතො පරං.

විරිය සති සමාධි පඤ්ඤින්ද්‍රියානි ච චතුභූමිපරියාපන්නානි, සොමනස්සින්ද්‍රියං කාමාවචර රූපාවචර ලොකුත්තර වසෙන භූමිත්තයපරියාපන්නං, අවසානෙ තීණි ලොකුත්තරානෙවාති. එවමෙත්ථ භූමිතොපි විනිච්ඡයං විජානියා. එවං හි විජානන්තො:-

සංවෙගබහුලො භික්ඛු ඨිතො ඉන්ද්‍රියසංවරෙ,
ඉන්ද්‍රියානි පරිඤ්ඤාය දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සතීති.

ඉදං ඉන්ද්‍රියානං විත්ථාරකථාමුඛං.

තදනන්තරානි පන සච්චානීති චත්තාරි අරියසච්චානි: දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනීපටිපදා අරියසච්චන්ති. තත්ථ:-

විභාගතො නිබ්බචන ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො,
අත්ථත්ථුද්ධාරතො චෙව අනූනාධිකතො තථා.

කමතො ජාතිආදීනං නිච්ඡයා ඤාණකිච්චතො,
අන්තොගධානං පභෙදා උපමාතො චතුක්කතො.

සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහි සභාගවිසභාගතො,
විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො විඤ්ඤුනා සාසනක්කමෙ.

තත්ථ විභාගතොති දුක්ඛාදීනං හි චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා විභත්තා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, යෙ දුක්ඛාදීනි අභිසමෙන්තෙහි අභිසමෙතබ්බා. යථාහ:-දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො, ඉමෙ චත්තාරො දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා. සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨො නිදානට්ඨො සංයොගට්ඨො පලිබොධට්ඨො, නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො විවෙකට්ඨො අසඞ්ඛතට්ඨො අමතට්ඨො, මග්ගස්ස නිය්‍යානට්ඨො හෙතුට්ඨො දස්සනට්ඨො අධිපතෙය්‍යට්ඨො, ඉමෙ චත්තාරො මග්ගස්ස මග්ගට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථාති. තථා දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො අභිසමයට්ඨොති එවමාදි, ඉති එවං විභත්තානං චතුන්නං චතුන්නං අත්ථානං වසෙන දුක්ඛාදීනි වෙදිතබ්බානීති. අයං තාවෙත්ථ විභාගතො විනිච්ඡයො. නිබ්බචනලක්ඛණාදිප්පභෙදතොති එත්ථ පන නිබ්බචනතො තාව:-ඉධ දු ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති, කුච්ඡිතං හි පුත්තං දුප්පුත්තොති වදන්ති, ඛංසද්දො පන තුච්ඡෙ, තුච්ඡං හි ආකාසං ඛන්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච පඨමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙක උපද්දවාධිට්ඨානතො තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිත ධුව සුභ සුඛත්තභාව විරහිතතො, තස්මා කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච දුක්ඛන්ති වුච්චති. සං ඉති ච අයං සද්දො, සමාගමො සමෙතන්ති ආදිසු සංයොගං දීපෙති, උ ඉති අයං සද්දො, උප්පන්නං උදිතන්ති ආදිසු උප්පත්තිං, අයසද්දො කාරණං දීපෙති, ඉදඤ්චාපි දුතියසච්චං

අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුකඛසසුපපත්තිකාරණං, ඉති දුකඛසස සංයොගෙ උපපත්තිකාරණත්තා දුකඛසමුදයනති වුච්චති. තතියං සච්චං පන යසමා නි සද්දො අභාවං, රොධ සද්දො ච චාරකං දීපෙති, තසමා අභාවො එත්‍ථ සංසාරචාරකසඞ්ඛාතසස දුකඛරොධසස සබබගතිසුඤ්ඤත්තා. සමධිගතෙ වා තසමිං සංසාරචාරකසඞ්ඛාතසස දුකඛරොධසස අභාවො හොති තපපටිපකඛත්තාතිපි දුකඛනිරොධනති වුච්චති. දුකඛසස වා අනුපපාදනිරොධපපච්චයත්තා දුකඛනිරොධනති, චතුත්‍ථං සච්චං පන යසමා එතං දුකඛනිරොධං ගච්ඡති ආරමමණවසෙන තදභිමුඛීභූතත්තා, පටිපදා ච හොති දුකඛනිරොධපපත්තියා, තසමා දුකඛනිරොධගාමිනීපටිපදාති වුච්චති. යසමා පනෙතානි බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජඣනති, තසමා අරියසච්චානීති වුච්චනති. යථාහ:–“චත්තාරිමානි භිකඛවෙ අරියසච්චානි, කතමානි–පෙ–ඉමානි ඛො භිකඛවෙ චත්තාරි අරියසච්චානි. අරියා ඉමානි පටිවිජඣනති තසමා අරියසච්චානීති වුච්චනතී”ති[a] අපිච අරියසස සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. යථාහ:–“සදෙවකෙ භිකඛවෙ ලොකෙ–පෙ–මනුසසාය තථාගතො අරියො, තසමා අරියසච්චානීති වුච්චනතී”ති[a] අථවා එතෙසං අභිසමබුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොපි අරියසච්චානි. යථාහ:–“ඉමෙසං ඛො භිකඛවෙ චතුන්නං අරියසච්චානං යථාභූතං අභිසමබුද්ධත්තා තථාගතො අරහං සමමාසමබුද්ධො අරියොති වුච්චතී”ති[a] අපිච ඛො පන අරියානි සච්චානීතිපි අරියසච්චානි, අරියානීති තථානි අවිතථානි අවිසංවාදකානීති අත්‍ථො. යථාහ:–“ඉමානි ඛො භිකඛවෙ චත්තාරි අරියසච්චානි තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි, තසමා අරියසච්චානීති වුච්චනතී”ති[a] එවමෙත්‍ථ නිබබචනතො විනිච්ඡයො වෙදිතබබො. කථං ලකඛණාදිපපභෙදතො? එත්‍ථ හි බාධනලකඛණං දුකඛසච්චං, සනතාපනරසං, පවත්ති පච්චුපට්ඨානං, පභවලකඛණං සමුදයසච්චං, අනුපච්ඡෙදකරණරසං, පලිබොධපච්චුපට්ඨානං. සනතිලකඛණං නිරොධසච්චං අච්චුතිරසං අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං, නියයානලකඛණං මගගසච්චං, කිලෙසපපහානරසං, වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං. අපිච පවත්ති පවත්තන නිවත්ති නිවත්තන ලකඛණානි පටිපාටියා, තථා සඞ්ඛත තණ්හා අසඞ්ඛතදසසන ලකඛණානි චාති එවමෙත්‍ථ ලකඛණාදිපපභෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබබො. අත්‍ථුද්ධාරතො චෙවාති එත්‍ථ පන අත්‍ථතො තාව කො සච්චට්ඨොති චෙ? යො පඤ්ඤාචකඛුනා උපපරිකඛමානානං මායාව විපරීතො මරීචිව විසංවාදකො තිත්‍ථියානං අත්තාව අනුපලබභසභාවො ච න හොති, අථ ඛො බාධනපපභවසනතිනියයානපපකාරෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙන අරියඤාණසස ගොචරො හොතියෙව. එස අගගිලකඛණං විය ලොකපකති විය ච තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො සච්චට්ඨොති වෙදිතබබො, යථාහ:–“ඉදං දුකඛනති භිකඛවෙ තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙතනති”[b] විත්‍ථාරො. අපිච

a. සංයුත්තනිකාය-කොටිගාමවගග. b. සංයුත්තනිකාය-ධමමචකකපපවත්තනවගග.

නාබාධකං යතො දුක්ඛං දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකං,
බාධකත්තනියාමෙන තතො සච්චමිදං මතං.

තං විනා නාඤ්ඤතො දුක්ඛං න හොති න ච තං තතො,
දුක්ඛහෙතුනියාමෙන ඉති සච්චං විසත්තිකා.

නාඤ්ඤා නිබ්බාණතො සන්ති සන්තං න ච න තං යතො,
සන්තභාවනියාමෙන තතො සච්චමිදං මතං.

මග්ගා අඤ්ඤං න නිය්‍යානං අනිය්‍යානො න චාපි සො,
තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තා ඉති සො සච්චසම්මතො.

ඉති තච්ඡාවිපල්ලාස භූතභාවං චතූස්වපි,
දුක්ඛාදීස්වවිසෙසෙන සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතාති.

එවං අත්ථතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. කථං අත්ථුද්ධාරතො? ඉධායං සච්චසද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යථිදං:-"සච්චං භණෙ න කුජ්ඣෙය්‍යා"ති a ආදිසු වාචාසච්චෙ. "සච්චෙ ඨිතා සමණ බ්‍රාහ්මණා චා"ති ආදිසු විරතිසච්චෙ. "කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා පවාදියා සෙ කුසලාවදනා"ති b ආදිසු දිට්ඨිසච්චෙ, "එකං හි සච්චං න දුතීය මත්ථී"ති b ආදිසු පරමත්ථසච්චෙ, නිබ්බාණෙචෙව මග්ගෙච, "චතුන්නං සච්චානං කති කුසලා"ති c ආදිසු අරියසච්චෙ, ස්වායමිධාපි අරිය සච්චෙ වත්තතීති එවමෙත්ථ අත්ථුද්ධාරතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. අනූනාධිකතොති කස්මා පන චත්තාරෙව අරියසච්චානි වුත්තානි, අනූනානි අනධිකානීති චෙ? අඤ්ඤස්සාසම්භවතො අඤ්ඤතරස්ස ච අපනෙය්‍යාභාවතො, නහි එතෙහි අඤ්ඤං අධිකං වා එතෙසං වා එකම්පි අපනෙතබ්බං සම්භොති. යථාහ:-"ඉධ භික්ඛවෙ ආගච්ඡෙය්‍ය සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං, අහමෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං ඨපෙත්වා අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමීති නෙතං ඨානං විජ්ජතී"ති ආදි. යථා චාහ:-"යොහි කොචි භික්ඛවෙ සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා එවං වදෙය්‍ය: නෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං, අහමෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පච්චක්ඛාය අඤ්ඤං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමීති නෙතං ඨානං විජ්ජතී"ති d ආදි. අපිච පවත්තිමාචික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛි, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පවත්ති නිවත්ති තදුභයහෙතූනං එත පරමතො චත්තාරෙව වුත්තානි. තථා පරිඤ්ඤෙය්‍ය පහාතබ්බ සච්ඡිකාතබ්බ භාවෙතබ්බානං, තණ්හාවත්ථු තණ්හා තණ්හානිරොධ තණ්හානිරොධූපායානං, ආලය ආලයාරාමතා ආලයසමුග්ඝාත ආලය සමුග්ඝාතූපායානඤ්ච වසෙනාපි චත්තාරෙව වුත්තානීති එවමෙත්ථ අනූනාධිකතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. කමතොති අයම්පි දෙස

a. ධම්මපද-කොධවග්ග. b. සුත්තනිපාත චූලවියූහ සුත්ත.
c. විභඞ්ග-සච්චවිභඞ්ග. d. සංයුත්තනිකාය-ධම්මචක්කප්පවත්තනවග්ග.

නානක්කමොව. එත්ථ ච ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං, තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තතො නිරොධසච්චං, තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ, තං නෙව අකතං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මාණාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයං, තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණං ගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං, තතො නිරොධාධිගමත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති එවමෙත්ථ කමතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. ජාතිආදීනං නිච්ඡයාති යෙ තෙ අරියසච්චානි නිද්දිසන්තෙන භගවතා "ජාතිපි දුක්ඛා ජරාපි දුක්ඛා මරණම්පි දුක්ඛං සොක පරිදෙව දුක්ඛ දොමනස්සුපායාසාපි දුක්ඛා අප්පියෙහි සම්පයොගො දුක්ඛො පියෙහි විප්පයොගො දුක්ඛො යංපිච්ඡං නලභති තම්පි දුක්ඛං, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා"ති[a] දුක්ඛනිද්දෙසෙ ද්වාදස ධම්මා–"යායං තණ්හා පොනොභවිකා නන්දිරාගසහගතා තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනී සෙය්‍යථිදං: කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා"ති[a] සමුදයනිද්දෙසෙ තිවිධා තණ්හා–"යො තස්සායෙව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො"ති[a] එවං නිරොධනිද්දෙසෙ අත්ථතො එකමෙව නිබ්බාණං–"කතමං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං? අයමෙව අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සෙය්‍යථිදං: සම්මාදිට්ඨි–පෙ–සම්මා සමාධී"ති[a] එවං මග්ගනිද්දෙසෙ අට්ඨ ධම්මාති–ඉති චතුන්නං සච්චානං නිද්දෙසෙ ජාතිආදයො ධම්මා වුත්තා, තෙසං ජාතිආදීනං නිච්ඡයාපි එත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. සෙය්‍යථිදං: අයං හි ජාති සද්දො අනෙකත්ථො, තථා හෙස "එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො"ති[b] එත්ථ භවෙ ආගතො, "අත්ථි විසාඛෙ නිගණ්ඨා නාම සමණජාතී"ති[c] එත්ථ නිකායෙ, "ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා"ති එත්ථ සඞ්ඛතලක්ඛණෙ, "යං මාතුකුච්ඡිස්මිං පඨමං චිත්තං උප්පන්නං පඨමං විඤ්ඤාණං පාතුභූතං, තදුපාදාය සාවස්ස ජාතී"ති එත්ථ පටිසන්ධියං, "සම්පති ජාතො ආනන්ද බොධිසත්තො"ති[d] එත්ථ පසූතියං, "අක්ඛිත්තො අනුපක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙනා"ති[e] එත්ථ කුලෙ, "යතොහං භගිනි අරියාය ජාතියා ජාතො"ති[f] එත්ථ අරියසීලෙ, ස්වායමිධ ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව මාතුකුච්ඡිම්හා නික්ඛමනං තාව පවත්තෙසු ඛන්ධෙසු. ඉතරෙසං පටිසන්ධික්ඛන්ධෙස්වෙවාති දට්ඨබ්බා. අයම්පි ච පරියායකථාව, නිප්පරියායතො පන තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති තෙසං තෙසං පඨමපාතුභාවො ජාති නාම. සා

a. විභඞ්ග-සච්චවිභඞ්ග.
b. විභඞ්ග-ඤාණවිභඞ්ග.
c. අඞ්ගුත්තරනිකාය-විසාඛුපොසථ සුත්ත.
d. දීඝනිකාය-මහාපදන සුත්ත.
e. අඞ්ගුත්තරනිකාය-තිකණ්ණ සුත්ත.
f. මජ්ඣිමනිකාය-අඞ්ගුලිමාල සුත්ත.

පනෙසා තත්ථ තත්ථ භවෙ පඨමාභිනිබ්බත්ති ලක්ඛණා, නිය්‍යාතන රසා, අතීතභවතො ඉධ උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛවිචිත්තතා පච්චුපට්ඨානා වා. කස්මා පනෙසා දුක්ඛාති චෙ? අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො. අනෙකානි හි දුක්ඛානි, සෙය්‍යථිදං: දුක්ඛදුක්ඛං, විපරිණාමදුක්ඛං, සඞ්ඛාරදුක්ඛං, පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛන්ති. තත්ථ කායිකචෙතසිකා දුක්ඛා වෙදනා සභාවතො ච නාමතො ච දුක්ඛත්තා දුක්ඛදුක්ඛන්ති වුච්චති; සුඛා වෙදනා විපරිණාමෙන දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො විපරිණාමදුක්ඛං; උපෙක්ඛා වෙදනා චෙව අවසෙසා ච තෙභූමකා සඞ්ඛාරා උදයබ්බයපටිපීළිතත්තා සඞ්ඛාරදුක්ඛං; කණ්ණසූල දන්තසූල රාගජපරිළාහ දොසජපරිළාහාදි කායිකචෙතසිකො ආබාධො පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච අපාකටභාවතො පටිච්ඡන්නදුක්ඛං නාම, අපාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති. ද්වත්තිංස කම්මකාරණාදිසමුට්ඨානො ආබාධො අපුච්ඡිත්වාව ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතො අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං නාම, පාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති. ඨපෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛං සෙසං දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ ආගතං, ජාතිආදිසබ්බම්පි තස්ස තස්ස දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො පරියායදුක්ඛං; දුක්ඛදුක්ඛං පන නිප්පරියාය දුක්ඛන්ති වුච්චති. තත්‍රායං ජාති යං තං බාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු භගවතාපි උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකං දුක්ඛං, යඤ්ච සුගතියම්පි මනුස්සලොකෙ ගබ්භොක්කන්ති මූලකාදිභෙදං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛා. තත්‍රිදං ගබ්භොක්කන්ති මූලකාදිභෙදං දුක්ඛං: අයං හි සත්තො මාතුකුච්ඡිම්හි නිබ්බත්තමානො න උප්පලපදුම පුණ්ඩරීකාදීසු නිබ්බත්තති, අථ ඛො හෙට්ඨා ආමාසයස්ස උපරිපක්කාසයස්ස උදරපටලපිට්ඨිකණ්ටකානං වෙමජ්ඣෙ පරමසම්බාධෙ තිබ්බන්ධකාරෙ නානාකුණප ගන්ධ පරිභාවිත පරමදුග්ගන්ධ පවනවිචරිතෙ අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ කුච්ඡිප්පදෙසෙ පූතිමච්ඡ පූතිකුම්මාස චන්දනිකාදීසු කිමි විය නිබ්බත්තති, සො තත්ථ නිබ්බත්තො දසමාසෙ මාතුකුච්ඡිසම්භවෙන උස්මනා පුටපාකං විය පච්චමානො පිට්ඨපිණ්ඩි විය සෙදියමානො සම්මිඤ්ජන පසාරණාදි රහිතො අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොතීති[1] ඉදං තාව ගබ්භොක්කන්ති මූලකං දුක්ඛං. යං පන සො මාතු සහසා උපක්ඛලන ගමන නිසීදන උට්ඨාන පරිවත්තනාදීසු සුරාධුත්තහත්ථගතො එළකො විය අහිතුණ්ඩික හත්ථගතො සප්පපොතකො විය ච ආකඩ්ඪනපරිකඩ්ඪන ඔධුනන නිද්ධුනනාදිනා උපක්කමෙන අධිමත්තං දුක්ඛමනුභවති, යඤ්ච මාතු සීතුදකපානකාලෙ සීතනරකූපපන්නො විය උණ්හ යාගු භත්තාදි අජ්ඣොහරණ කාලෙ අඞ්ගාරවුට්ඨි සම්පරිකිණ්ණො විය ලොණම්බිලාදි අජ්ඣොහරණකාලෙ ඛාරාපතච්ඡිකාදි කම්මකාරණප්පත්තො විය තිබ්බං දුක්ඛමනුභොති, ඉදං ගබ්භපරිහරණ මූලකං

1. ම. I. දුක්ඛං පච්චනුභොතීති.

දුක්ඛං. යම්පනස්ස මූළ්හගබ්භාය මාතුයා මිත්තාමච්චසුහජ්ජාදීහිපි අදස්සනාරහෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙ ඡෙදනඵාලනාදීහි දුක්ඛං උප්පජ්ජති ඉදං ගබ්භවිපත්තිමූලකං දුක්ඛං; යං විජායමානාය මාතුයා කම්මජෙහි වාතෙහි පරිවත්තෙත්වා නරකපපාතං විය අතිභයානකං යොනිමග්ගං පටිපාදියමානස්ස පරමසම්බාධෙන යොනිමුඛෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන විය නික්කඩ්ඪියමානස්ස මහානාගස්ස නරකසත්තස්ස විය ච සංඝාතපබ්බතෙහි විචුණ්ණියමානස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං විජායනමූලකං දුක්ඛං. යං පන ජාතස්ස තරුණවණසදිස සුඛුමාල සරීරස්ස හත්ථගහණ න්හාපන ධොවන චොළ පරිමජ්ජනාදිකාලෙ සූචිමුඛඛුරධාරාහි විජ්ඣන ඵාලනසදිසං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං මාතුකුච්ඡිතො බහි නික්ඛමණමූලකං දුක්ඛං. යං තතො පරං පවත්තියං අත්තනාව අත්තානං වධෙන්තස්ස අචෙළකවතාදිවසෙන ආතාපනපරිතාපනානුයොගමනුයුත්තස්ස කොධවසෙන අභුඤ්ජන්තස්ස උබ්බන්ධන්තස්ස ච දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං අත්තුපක්කමමූලකං දුක්ඛං. යං පන පරතො වධබන්ධනාදීනි අනුභවන්තස්ස උප්පජ්ජති, ඉදං පරූපක්කමමූලකං දුක්ඛන්ති. ඉති ඉමස්ස සබ්බස්සාපි දුක්ඛස්ස අයං ජාති වත්ථුමෙව හොති. තෙනෙතං වුච්චති:–

“ජායෙථ නො චෙ නරකෙසු සත්තො තත්ථග්ගිදාහාදිකමප්පසය්හං
ලභෙථ දුක්ඛන්නු කුහිං පතිට්ඨං ඉච්චාහ දුක්ඛාති මුනීධ ජාතිං.

දුක්ඛං තිරච්ඡෙසු කසාපතොද දණ්ඩාභිඝාතාදිභවං අනෙකං,
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං විනා තහිං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

පෙතෙසු දුක්ඛං පන ඛුප්පිපාසා වාතාතපාදිප්පභවං විචිත්තං,
යස්මා අජාතස්ස න තත්ථ අත්ථි තස්මාපි දුක්ඛං මුනි ජාතිමාහ

තිබ්බන්ධකාරෙ ච අසය්හසීතෙ ලොකන්තරෙ යං අසුරෙසු දුක්ඛං,
න තං භවෙ තත්ථ න චස්ස ජාති යතො අයං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

යඤ්චාපි ගූථනරකෙ විය මාතුගබ්භෙ
සත්තො වසං චිරමතො බහි නික්ඛමඤ්ච,
පප්පොති දුක්ඛමතිඝොරමිදම්පි නත්ථි
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාතිරයං හි දුක්ඛා.

කිං භාසිතෙන බහුනා නනු යං කුහිඤ්චි
අත්ථීධ කිඤ්චිදපි දුක්ඛමිදං කදාචි,
නෙවත්ථි ජාති විරහෙන යතො මහෙසී
දුක්ඛාති සබ්බපඨමං ඉමමාහ ජාති”න්ති.

අයං තාව ජාතියං විනිච්ඡයො.

ජරාපි දුක්ඛාති එත්ථ දුවිධා ජරා:-සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්තතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධපුරාණභාවො ච, සා ඉධ අධිප්පෙතා. සා පනෙසා ජරා ඛන්ධපරිපාකලක්ඛණා, මරණූපනයනරසා, යොබ්බනවිනාසපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛා සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චෙව දුක්ඛවත්ථුතො ච. යං හි අඞ්ගපච්චඞ්ගසිථිලීභාව ඉන්ද්‍රියවිකාරවිරූපතා යොබ්බනවිනාස විරියාවසාද[1] සතිමතිවිප්පවාස පරපරිභවාදි අනෙකපච්චයං කායිකචෙතසිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ජරා තස්ස වත්ථු. තෙනෙතං වුච්චති:-

"අඞ්ගානං සිථිලීභාවා ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො,
යොබ්බනස්ස විනාසෙන බලස්ස උපඝාතතො.

විප්පවාසා සතාදීනං පුත්තදාරෙහි අත්තනො,
අප්පසාදනීයතො චෙව භියෙ‍්‍යා බාලත්තපත්තියා.

පප්පොති දුක්ඛං යං මච්චො කායිකං මානසං තථා,
සබ්බමෙතං ජරාහෙතු යස්මා තස්මා ජරා දුඛා"ති.

අයං ජරායං විනිච්ඡයො.

මරණම්පි දුක්ඛන්ති එත්ථාපි දුවිධං මරණං:-සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, යං සන්ධාය වුත්තං "ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතං"ති. එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදො ච. යං සන්ධාය වුත්තං "නිච්චං මරණතො භයං"ති,[a] තං ඉධ අධිප්පෙතං. ජාතිපච්චයා මරණං උපක්කම මරණං සරසමරණං ආයුක්ඛයමරණං පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්තිපි තස්සෙව නාමං, තයිදං චුතිලක්ඛණං, වියොගරසං, ගතිවිප්පවාස පච්චුපට්ඨානං, දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවතො දුක්ඛන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනෙතං වුච්චති:-

"පාපස්ස පාපකම්මාදි නිමිත්තමනුපස්සතො,
භද්දස්සාපසහන්තස්ස වියොගං පියවත්ථුකං.

මීයමානස්ස යං දුක්ඛං මානසං අවිසෙසතො,
සබ්බෙසඤ්චාපි යං සන්ධි බන්ධනච්ඡෙදනාදිකං.

විතුජ්ජමාන මම්මානං හොති දුක්ඛං සරීරජං,
අසය්හමප්පතීකාරං දුක්ඛස්සෙතස්සිදං යතො.
මරණං වත්ථු තෙනෙතං දුක්ඛමිච්චෙව භාසිත"න්ති.

අයං මරණෙ විනිච්ඡයො.

සොකාදීසු සොකො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො, සො කිඤ්චාපි අත්ථතො දොමනස්සමෙව හොති. එවං

1. ම. I. බලූපඝාත. a. සුත්තනිපාත-සල්ලසුත්ත.

සන්තෙපි අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණො, චෙතසො පරිජ්ඣාපනරසො, අනුසොචනපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන දුක්ඛදුක්ඛතො, දුක්ඛවත්ථුතො ච. තෙනෙතං වුච්චති:-

"සත්තානං හදයං සොකො විසසල්ලංව තුජ්ජති,[1]
අග්ගිතත්තොව නාරාචො භුසංව දහතෙ පුන.
සමාවහති ච බ්‍යාධි ජරාමරණභෙදනං,
දුක්ඛම්පි විවිධං යස්මා තස්මා දුක්ඛොති වුච්චතී"ති.

අයං සොකෙ විනිච්ඡයො.

පරිදෙවො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස වචීපලාපො. සො ලාලප්පනලක්ඛණො, ගුණදොසකිත්තනරසො, සම්භමපච්චුපට්ඨානො.[2] දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො දුක්ඛවත්ථුතො ච, තෙනෙතං වුච්චති:-

"යං සොකසල්ලවිහතො පරිදෙවමානො
කණ්ඨොට්ඨතාලුතලසොසජමප්පසය්හං,
භිය්‍යොධිමත්තමධිගච්ඡති යෙව දුක්ඛං
දුක්ඛොති තෙන භගවා පරිදෙවමාහා"ති.

අයං පරිදෙවෙ විනිච්ඡයො.

දුක්ඛං නාම කායිකං දුක්ඛං. තං කායපීළනලක්ඛණං, දුප්පඤ්ඤානං දොමනස්සකරණරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො මානසදුක්ඛාවහනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති:-

"පීළෙති කායිකමිදං දුක්ඛඤ්ච මානසං භිය්‍යො
ජනයති යස්මා තස්මා දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්තන්"ති.

අයං දුක්ඛෙ විනිච්ඡයො.

දොමනස්සං නාම මානසං දුක්ඛං, තං චිත්තපීළන ලක්ඛණං, මනොවිඝාතරසං, මානසබ්‍යාධිපච්චුපට්ඨානං, දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො, කායිකදුක්ඛාවහනතො ච; චෙතොදුක්ඛසමප්පිතා හි කෙසෙ විකිරිය කන්දන්ති, උරානි පතිපිංසන්ති ආවට්ටන්ති විවට්ටන්ති, උඩ්ඪපාදං පපතන්ති, සත්ථං ආහරන්ති, විසං ඛාදන්ති, රජ්ජුයා උබ්බන්ධන්ති, අග්ගිං පවිසන්ත්ති නානප්පකාරකං දුක්ඛමනුභවන්ති, තෙනෙතං වුච්චති:-

"පීළෙති යතො චිත්තං කායස්ස ච පීළනං සමාවහති
දුක්ඛන්ති දොමනස්සං විදොමනස්සා තතො අහූ"ති.

අයං දොමනස්සෙ විනිච්ඡයො.

---

1. සල්ලං විය විතුජ්ජති සම්මොහවිනොදනී. 2. ම. II. සම්භමපච්චුපට්ඨානො.

උපායාසො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො එකො ධම්මොති එකෙ. සො චිත්තපරිදහනලක්ඛණො, නිත්ථුනනරසො, විසාදපච්චුපට්ඨානො, දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චිත්තපරිදහනතො කායවිසාදනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති:-

“චිත්තස්ස ච පරිදහනා කායස්ස විසාදනා ච අධිමත්තං
යං දුක්ඛමුපායාසො ජනෙති දුක්ඛො තතො වුත්තො”ති.

අයං උපායාසෙ විනිච්ඡයො.

එත්ථ ච මන්දග්ගිනා අන්තොභාජනෙ පාකො විය සොකො, තික්ඛග්ගිනා පච්චමානස්ස භාජනතො බහිනික්ඛමනං විය පරිදෙවො, බහිනික්ඛන්තාවසෙසස්ස නික්ඛමිතුං අප්පහොන්තස්ස අන්තොභාජනෙයෙව යාව පරික්ඛයා පාකො විය උපායාසො දට්ඨබ්බො.

අප්පියසම්පයොගො නාම අමනාපෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි සමොධානං, සො අනිට්ඨසමොධානලක්ඛණො, චිත්තවිඝාතකරණරසො, අනත්ථභාවපච්චුපට්ඨානො, දුක්ඛො පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති:-

“දිස්වාව අප්පියෙ දුක්ඛං පඨමං හොති චෙතසි,
තදුපක්කම සම්භූත මථකායෙ යතො ඉධ.
තතො දුක්ඛද්වයස්සාපි වත්ථුතො සො මහෙසිනා
දුක්ඛො වුත්තොති විඤ්ඤෙය්‍යො අප්පියෙහි සමාගමො”ති.

අයං අප්පියසම්පයොගෙ විනිච්ඡයො.

පියවිප්පයොගො නාම මනාපෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි විනාභාවො, සො ඉට්ඨවත්ථුවියොගලක්ඛණො, සොකුප්පාදනරසො, බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො, දුක්ඛො පන සොකදුක්ඛස්ස වත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති:-

“ඤාතිධනාදිවියොගා සොකසරසමප්පිතා විතුජ්ජන්ති
බාලා යතො තතොයං දුක්ඛොති මතො පියවිප්පයොගො”ති.

අයං පියවිප්පයොගෙ විනිච්ඡයො.

යම්පිච්ඡං න ලභතීති එත්ථ “අහො වත මයං න ජාතිධම්මා අස්සාමා”ති[a] ආදීසු අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූසු ඉච්ඡාව යම්පිච්ඡං න ලභති තම්පි දුක්ඛන්ති වුත්තා, සා අලබ්භනෙය්‍යවත්ථු ඉච්ඡන ලක්ඛණා, තප්පරියෙසනරසා, තෙසං අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛා පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති:-

---

a. විභඞ්ග-සච්චවිභඞ්ග.

තං තං පත්ථයමානානං තස්ස තස්ස අලාභතො,
යං විඝාතමයං දුක්ඛං සත්තානං ඉධ ජායති.

අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූනං පත්ථනා තස්ස කාරණං,
යස්මා තස්මා ජිනො දුක්ඛං ඉච්ඡිතාලාභමබ්‍රවි.

අයං ඉච්ඡිතාලාභෙ විනිච්ඡයො.

සඞ්ඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛාති එත්ථ පන:–

ජාතිප්පභුතිකං දුක්ඛං යං වුත්තමිධ තාදිනා,
අවුත්තං යඤ්ච තං සබ්බං විනා එතෙ න විජ්ජති.

යස්මා තස්මා උපාදානක්ඛන්ධා සඞ්ඛෙපතො ඉමෙ,
දුක්ඛාති වුත්තා දුක්ඛන්ත දෙසකෙන[1] මහෙසිනා.

තථා හි ඉන්ධනමිව පාවකො, ලක්ඛමිව පහරණානි, ගොරූපං විය ඩංසමකසාදයො, ඛෙත්තමිව ලායකා, ගාමං විය ගාමඝාතකා, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකමෙව ජාති ආදයො නානප්පකාරෙහි විබාධෙන්තා තිණලතාදීනි විය භූමියං පුප්ඵඵලපල්ලවානි විය රුක්ඛෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති, උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච ආදි දුක්ඛං ජාති, මජ්ඣෙ දුක්ඛං ජරා, පරියොසානදුක්ඛං මරණං, මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙන පරිඩය්හනදුක්ඛං සොකො, තදසහනතො ලාලප්පනදුක්ඛං පරිදෙවො, තතො ධාතුක්ඛොභසඞ්ඛාත අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බසමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං, තෙන බාධියමානානං පුථුජ්ජනානං තත්ථ පටිඝුප්පත්තිතො චෙතොබාධනකං දුක්ඛං දොමනස්සං, සොකාදිවුඩ්ඪියා ජනිතවිසාදානං අනුත්ථුනනදුක්ඛං උපායාසො, මනොරථවිඝාතප්පත්තානං ඉච්ඡාවිඝාතදුක්ඛං ඉච්ඡිතාලාභොති එවං නානප්පකාරතො උපපරික්ඛියමානා උපාදානක්ඛන්ධාව දුක්ඛාති. යදෙතං එකමෙකං දස්සෙත්වා වුච්චමානං අනෙකෙහිපි කප්පෙහි න සක්කා අසෙසතො[2] වත්තුං, තස්මා තං සබ්බංපි දුක්ඛං එකජලබින්දුම්හි සකලසමුද්දජලරසං විය යෙසු කෙසුචි පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙතුං “සඞ්ඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති භගවා අවොචාති.

අයං උපාදානක්ඛන්ධෙසු විනිච්ඡයො.

අයං තාව දුක්ඛනිද්දෙසෙ නයො.

සමුදය නිද්දෙසෙ පන **යායං තණ්හාති** යා අයං තණ්හා, **පොනොභවිකාති** පුනබ්භවකරණං පුනබ්භවො, පුනබ්භවො[3] සීලමෙතිස්සාති පොනොභවිකා, නන්දිරාගෙන සහගතාති **නන්දිරාග**

1. ම. I. දුක්ඛස්ස දෙසකෙන. 2. ම. I. අනවසෙසතො. 3. සී. II. පුනොභවො.

සහගතා නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තමෙව ගතාති වුත්තං හොති. **තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනීති** යත්‍ර යත්‍ර අත්තභාවො නිබ්බත්තති, තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනී. **සෙය්‍යථීදන්ති** නිපාතො, තස්ස සා කතමාති චෙති අයමත්ථො. "කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා"ති ඉමා පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ ආවිභවිස්සන්ති, ඉධ පනායං තිවිධාපි දුක්ඛසච්චස්ස නිබ්බත්තකට්ඨෙන එකත්තං උපනෙත්වා දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චන්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

දුක්ඛනිරොධනිද්දෙසෙ "යො තස්සායෙව තණ්හායා"ති ආදිනා නයෙන සමුදයනිරොධො වුත්තො; සො කස්මාති චෙ? සමුදයනිරොධෙන දුක්ඛනිරොධො, සමුදයනිරොධෙන හි දුක්ඛං නිරුජ්ඣති න අඤ්ඤථා. තෙනාහ:–

"යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්හෙ
ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනරෙව රූහති,
එවංහි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ
නිබ්බත්තතී දුක්ඛමිදං පුනප්පුන"න්ති.[a]

ඉති යස්මා සමුදයනිරොධෙනෙව දුක්ඛං නිරුජ්ඣති, තස්මා භගවා දුක්ඛනිරොධං දෙසෙන්තො සමුදයනිරොධෙනෙව දෙසෙසි. සීහසමානවුත්තිනො හි තථාගතා, තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දෙසෙන්තා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්ති, න ඵලෙ. සුවානවුත්තිනො පන තිත්ථියා, තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දෙසෙන්තා අත්තකිලමථානුයොගදෙසනාදීහි ඵලෙ පටිපජ්ජන්ති, න හෙතුම්හීති. එවං තාව දුක්ඛනිරොධස්ස සමුදයනිරොධවසෙන දෙසනාය පයොජනං වෙදිතබ්බං. අයං පනත්ථො: තස්සායෙව තණ්හායාති තස්සා පොනොභවිකාති වත්වා කාමතණ්හාදිවසෙන විභත්තතණ්හාය, විරාගො වුච්චති මග්ගො, විරාගා විමුච්චතීති හි වුත්තං, විරාගෙන නිරොධො විරාගනිරොධො, අනුසයසමුග්ඝාතතො අසෙසො විරාගනිරොධො අසෙසවිරාගනිරොධො. අථවා:–විරාගොති පහානං වුච්චති, තස්මා අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති එවං පෙත්ථ යොජනා දට්ඨබ්බා. අත්ථතො පන සබ්බානෙව එතානි නිබ්බානස්ස වෙවචනානි, පරමත්ථතො හි දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චන්ති නිබ්බානං වුච්චති. යස්මා පන තං ආගම්ම තණ්හා විරජ්ජති චෙව නිරුජ්ඣති ච, තස්මා විරාගොති ච නිරොධොති ච වුච්චති. යස්මා ච තදෙව ආගම්ම තස්සා චාගාදයො හොන්ති, කාමගුණාලයෙසු[1] චෙත්ථ එකොපි ආලයො නත්ථි, තස්මා චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයොති වුච්චති. තයිදං සන්තිලක්ඛණං, අච්චුතිරසං, අස්සාසකරණරසං වා, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං, නිප්පපඤ්චපච්චුපට්ඨානං වා, නත්ථෙව නිබ්බානං සසවිසාණං විය අනුප

1. කාමගුණාලයාදීසු. (ටීකා)

a ධම්මපද තණ්හාවග්ග.

ලබ්භනීයතොති චෙ? න, උපායෙන උපලබ්භනීයතො, උපලබ්භති හි තං තදනුරූපපටිපත්තිසඞ්ඛාතෙන උපායෙන චෙතොපරියඤාණෙන පරෙසං[1] ලොකුත්තරචිත්තං විය, තස්මා අනුපලබ්භනීයතො නත්ථීති න වත්තබ්බං. න හි යං බාලපුථුජ්ජනා උපලභන්ති, තං නත්ථීති වත්තබ්බං. අපිච:-නිබ්බානං නත්ථීති න වත්තබ්බං. කස්මා? පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවාපජ්ජනතො. අසති හි නිබ්බානෙ සම්මාදිට්ඨිපුරෙජවාය සීලාදිඛන්ධත්තයසඞ්ගහාය සම්මාපටිපත්තියා වඤ්ඣභාවො ආපජ්ජති, න චායං වඤ්ඣා නිබ්බානපාපනතොති. න පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවාපත්ති අභාවපාපකත්තාති චෙ? න, අතීතානාගතාභාවෙපි නිබ්බානපත්තියා අභාවතො. වත්තමානා නම්පි අභාවො නිබ්බානන්ති චෙ? න, තෙසං අභාවාසම්භවතො, අභාවෙ ච අවත්තමානභාවාපජ්ජනතො, වත්තමානක්ඛන්ධනිස්සිතමග්ගක්ඛණෙ ච සොපාදිසෙසනිබ්බානධාතුප්පත්තියා අභාවදොසතො. තද කිලෙසානං අවත්තමානත්තා න දොසොති චෙ? න, අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකභාවාපජ්ජනතො. එවං හි සති අරියමග්ගක්ඛණතො පුබ්බෙපි කිලෙසා න සන්තීති අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකභාවො ආපජ්ජති, තස්මා අකාරණමෙතං, "යො ඛො ආවුසො රාගක්ඛයො"ති[a] ආදිවචනතො ඛයො නිබ්බානන්ති චෙ? න, අරහත්තස්සාපි ඛයමත්තාපජ්ජනතො. තම්පි හි 'යො ඛො ආවුසො රාගක්ඛයො'ති ආදිනා නයෙන නිද්දිට්ඨං. කිඤ්ච භිය්‍යො නිබ්බානස්ස ඉත්තරකාලාදිප්පත්තිදොසතො. එවං හි සති නිබ්බානං ඉත්තරකාලං සඞ්ඛතලක්ඛණං සම්මාවායාමනිරපෙක්ඛාධිගමනීයභාවඤ්ච ආපජ්ජති, සඞ්ඛතලක්ඛණත්තායෙව ච සඞ්ඛතපරියාපන්නං, සඞ්ඛතපරියාපන්නත්තා රාගාදීහි අග්ගීහි ආදිත්තං, ආදිත්තත්තා ච දුක්ඛඤ්චාතිපි ආපජ්ජති, යස්මා ඛයා පට්ඨාය න භිය්‍යොපවත්ති නාම හොති තස්ස නිබ්බානභාවතො න දොසොති චෙ? න, තාදිසස්ස ඛයස්ස අභාවතො. භාවෙපි චස්ස වුත්තප්පකාරදොසානතිවත්තනතො, අරියමග්ගස්ස ච නිබ්බානභාවාපජ්ජනතො. අරියමග්ගො හි දොසෙ ඛීණෙති තස්මා ඛයොති වුච්චති. තතො ච පට්ඨාය න භිය්‍යො දොසානං පවත්තීති. අනුප්පත්තිනිරොධසඞ්ඛාතස්ස පන ඛයස්ස පරියායෙන උපනිස්සයත්තා. යස්ස උපනිස්සයො හොති, තදුපචාරෙන ඛයොති වුත්තං. සරූපෙනෙව කස්මා න වුත්තන්ති චෙ? අතිසුඛුමත්තා. අතිසුඛුමතා චස්ස භගවතො අප්පොස්සුක්කභාවාවහනතො අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බභාවතො ච සිද්ධාති. තයිදං මග්ගසමඞ්ගිනා පත්තබ්බතො අසාධාරණං, පුරිමාය කොටියා අභාවතො අප්පභවං. මග්ගභාවෙ භාවතො න අප්පභවන්ති චෙ? න, මග්ගෙන අනුප්පාදනීයතො. පත්තබ්බමෙව හෙතං මග්ගෙන, න උප්පාදෙතබ්බං. තස්මා අප්පභවමෙව, අප්පභවත්තා අජරාමරණං, පභවජරා

1. ම. II. අඤ්ඤෙසං. a. සංයුත්තනිකාය-ජම්බුඛාදක සංයුත්ත.

මරණානං අභාවතො නිච්චං. නිබ්බාණස්සෙව අණුආදීනම්පි නිච්චභාවාපත්තීති චෙ? න, හෙතුනො අභාවා. නිබ්බාණස්ස නිච්චත්තා තෙ නිච්චාති චෙ? න, හෙතුලක්ඛණස්ස අනුපපත්තිතො, නිච්චා උප්පාදාදීනං අභාවතො නිබ්බාණං වියාති චෙ? න, අණුආදීනං අසිද්ධත්තා. යථාවුත්තයුත්තිසබ්භාවතො පන ඉදමෙව නිච්චං, රූපසභාවාතික්කමතො අරූපං[1] අසිථිලපරක්කමසිද්ධෙන ඤාණවිසෙසෙන අධිගමනීයතො සබ්බඤ්ඤුවචනතො ච පරමත්ථෙන නාවිජ්ජමානං[2], වුත්තං හෙතං "අත්ථි භික්ඛවෙ අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතං"[a]ති. ඉදං දුක්ඛනිරොධනිද්දෙසෙ විනිච්ඡයකථාමුඛං.

. දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදානිද්දෙසෙ වුත්තා පන අට්ඨධම්මා කාමං ඛන්ධනිද්දෙසෙපි අත්ථතො පකාසිතායෙව, ඉධ පන තෙසං එකක්ඛණෙ පවත්තමානානං විසෙසාවබොධනත්ථං වදාම:-සඞ්ඛෙපතො හි චතුසච්චපටිවෙධාය පටිපන්නස්ස යොගිනො නිබ්බාණාරම්මණං අවිජ්ජානුසය සමුග්ඝාතකං පඤ්ඤාචක්ඛු සම්මාදිට්ඨි. සා සම්මාදස්සනලක්ඛණා, ධාතුප්පකාසනරසා, අවිජ්ජන්ධකාරවිද්ධංසන පච්චුපට්ඨානා. තථා සම්පන්නදිට්ඨිනො තං සම්පයුත්තං මිච්ඡාසඞ්කප්ප නිඝාතකං චෙතසො නිබ්බාණපදාභිනිරොපනං සම්මාසඞ්කප්පො. සො සම්මා චිත්තාභිනිරොපන ලක්ඛණො, අප්පනා රසො, මිච්ඡාසඞ්කප්පප්පහාන පච්චුපට්ඨානො. තථා පස්සතො විතක්කයතො ච තං සම්පයුත්තාව වචීදුච්චරිත සමුග්ඝාතිකා මිච්ඡාවාචාය විරති සම්මාවාචා නාම. සා පරිග්ගහලක්ඛණා, විරමනරසා, මිච්ඡාවාචා පහානපච්චුපට්ඨානා. තථා විරමතො තං සම්පයුත්තාව මිච්ඡාකම්මන්තසමුච්ඡෙදිකා පාණාතිපාතාදිවිරති සම්මාකම්මන්තො නාම. සො සමුට්ඨාපන ලක්ඛණො, විරමණ රසො, මිච්ඡාකම්මන්තප්පහාන පච්චුපට්ඨානො. යා පනස්ස තෙසං සම්මාවාචා සම්මා කම්මන්තානං[3] විසුද්ධිභූතා තං සම්පයුත්තාව කුහනාදිඋපච්ඡෙදිකා මිච්ඡාජීවවිරති සා සම්මාආජීවො නාම. සො වොදාන ලක්ඛණො, ඤායාජීවප්පවත්තිරසො, මිච්ඡාජීවප්පහාන පච්චුපට්ඨානො. අථස්ස යො තස්සං සම්මා වාචාකම්මන්තාජීවසඞ්ඛාතාය සීලභූමියං පතිට්ඨිතස්ස තදනුරූපො තංසම්පයුත්තොව කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො විරියාරම්භො එස සම්මාවායාමො නාම. සො පග්ගහලක්ඛණො, අනුප්පන්නඅකුසලානුප්පාදනාදිරසො, මිච්ඡාවායාමප්පහාන පච්චු

---

1. ම. I. බුද්ධාදීනං නිට්ඨාය විසෙසාභාවතො එකාව නිට්ඨා. යෙන භාවනාය පන්නං, තස්ස කිලෙසවූපසමං උපාදිසෙසඤ්ච උපාදාය පඤ්ඤාපනීයත්තා සහ උපාදිසෙසෙන පඤ්ඤාපියතීති සඋපාදිසෙසං, යො චස්ස සමුදයප්පහානෙන උපන්නාය ති සාමම්ඵලස්ස චරිමචිත්තතො ච උද්ධං පවත්තිඛන්ධානං අනුප්පාදනතො උප්පන්නානඤ්ච අන්තරධානතො උපාදිසෙසාභාවො, තං උපාදාය පඤ්ඤාපනීයතො නත්ථි එත්ථ උපාදිසෙසොති අනුපාදිසෙසං.

2. ම. I. සභාවතො නිබ්බාණං. 3. ම. II. සම්මාවාචාකම්මන්තානං.

a. ඉතිවුත්තක දුකනිපාත අජාතසුත්ත.

පට්ඨානො. තස්සෙවං වායමතො තං සම්පයුත්තොව මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනනො චෙතසො අසම්මොසො සම්මාසති නාම. සා උපට්ඨානලක්ඛණා, අසම්මුස්සනරසා, මිච්ඡාසතිප්පහාන පච්චුපට්ඨානා. එවං අනුත්තරාය සතියා සංරක්ඛියමාන චිත්තස්ස තං සම්පයුත්තාව මිච්ඡාසමාධි විද්ධංසිකා චිත්තෙකග්ගතා සම්මාසමාධි නාම. සො අවික්ඛෙපලක්ඛණො, සමාධානරසො, මිච්ඡා සමාධිප්පහාන පච්චුපට්ඨානොති. අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදානිද්දෙසෙ නයො.

එවමෙත්ථ ජාතිආදීනං විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

ඤාණකිච්චතොති සච්චඤාණස්ස කිච්චතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. දුවිධං හි සච්චඤාණං අනුබොධඤාණං පටිවෙධඤාණඤ්ච, තත්ථ අනුබොධඤාණං ලොකියං අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ මග්ගෙ ච පවත්තති. පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යථාහ:–"යො භික්ඛවෙ දුක්ඛං පස්සති දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සතී"ති[a] සබ්බං වත්තබ්බං. තං පනස්ස කිච්චං ඤාණදස්සනවිසුද්ධියං ආවිභවිස්සති, යං පනෙතං ලොකියං, තත්ථ දුක්ඛඤාණං පරියුට්ඨානාභිභවවසෙන පවත්තමානං සක්කායදිට්ඨිං නිවත්තෙති. සමුදයඤාණං උච්ඡෙදදිට්ඨිං, නිරොධඤාණං සස්සතදිට්ඨිං, මග්ගඤාණං අකිරියදිට්ඨිං, දුක්ඛඤාණං වා ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතෙසු ඛන්ධෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවසඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඵලෙ විප්පටිපත්තිං, සමුදයඤාණං ඉස්සරපධාන කාලසභාවාදීහි ලොකො පවත්තතීති අකාරණෙ කාරණාභිමානප්පවත්තං හෙතුම්හි විප්පටිපත්තිං, නිරොධඤාණං අරූපලොක[1] ලොකථූපිකාදීසු අපවග්ගගාහභූතං නිරොධෙ විප්පටිපත්තිං, මග්ගඤාණං කාමසුඛල්ලික අත්තකිලමථානුයොගප්පභෙදෙ අවිසුද්ධිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගගාහවසෙන පවත්තං උපායෙ විප්පටිපත්තිං නිවත්තෙති. තෙනෙතං වුච්චති:–

ලොකෙ ලොකප්පභවෙ ලොකත්ථගමෙ සිවෙ ච තදුපායෙ,
සම්මුය්හති තාව නරො න විජානාති යාව සච්චානීති.

එවමෙත්ථ ඤාණකිච්චතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

අන්තොගධානං පභෙදාති දුක්ඛසච්චස්මිං හි ඨපෙත්වා තණ්හං චෙව අනාසවධම්මෙ ච සෙසා සබ්බධම්මා අන්තොගධා, සමුදයසච්චෙ ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, නිරොධසච්චං අසම්මිස්සං, මග්ගසච්චෙ සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන වීමංසිද්ධිපාද පඤ්ඤින්ද්‍රිය පඤ්ඤාබල ධම්මවිචය

1. සී. II. අරූපලොකෙ ලොකථූපිකාදීසු   a. සංයුත්තනිකාය-කොටිගාමවග්ග.

සම්බොජ්ඣඞ්ගානි. සම්මාසඞ්කප්පාපදෙසෙන තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො, සම්මාවාචාපදෙසෙන චත්තාරි වචීසුචරිතානි, සම්මාකම්මන්තාපදෙසෙන තීණි කායසුචරිතානි, සම්මාජීවමුඛෙන අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා ච. සබ්බෙසං යෙව වා එතෙසං සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවානං අරියකන්තසීලත්තා අරියකන්තසීලස්ස ච සද්ධාහත්ථෙන පටිග්ගහෙතබ්බත්තා තෙසං අත්ථිතාය අත්ථිභාවතො සද්ධින්ද්‍රිය සද්ධාබල ඡන්දිද්ධිපාදා. සම්මාවායාමාපදෙසෙන චතුබ්බිධ සම්මප්පධාන විරියින්ද්‍රිය විරියබල විරියසම්බොජ්ඣඞ්ගානි, සම්මාසතිඅපදෙසෙන චතුබ්බිධ සතිපට්ඨාන සතින්ද්‍රිය සතිබල සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගානි, සම්මාසමාධිඅපදෙසෙන සවිතක්කසවිචාරාදයො තයො සමාධි චිත්තසමාධි සමාධින්ද්‍රිය සමාධිබල පීති පස්සද්ධි සමාධි උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගානි අන්තොගධානීති. එවමෙත්ථ අන්තොගධානං පභෙදොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

උපමාතොති භාරො විය හි දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානමිව සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනමිව නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනූපායො විය මග්ගසච්චං. රොගො විය ච දුක්ඛසච්චං, රොගනිදානමිව සමුදයසච්චං, රොගවූපසමො විය නිරොධසච්චං, භෙසජ්ජමිව මග්ගසච්චං, දුබ්භික්ඛමිව වා දුක්ඛසච්චං, දුබ්බුට්ඨි විය සමුදයසච්චං, සුභික්ඛමිව නිරොධසච්චං, සුවුට්ඨි විය මග්ගසච්චං. අපිච:-වෙරී වෙරමූල වෙරසමුග්ඝාත වෙරසමුග්ඝාතුපායෙහි, විසරුක්ඛ රුක්ඛමූල මූලුපච්ඡෙද තදුපච්ඡෙදනූපායෙහි, භය භයමූල නිබ්භය තදධිගමූපායෙහි, ඔරිමතීර මහොඝ පාරිමතීර තංසම්පාපකවායාමෙහි ච යොජෙත්වාපෙතානි උපමාතො වෙදිතබ්බානීති. එවමෙත්ථ උපමාතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

චතුක්කතොති අත්ථි චෙත්ථ දුක්ඛං න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං න දුක්ඛං, අත්ථි දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං, එස නයො සමුදයාදීසු. තත්ථ මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච "යදනිච්චං තං දුක්ඛං"ති වචනතො සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛං, න අරියසච්චං. නිරොධො අරියසච්චං, න දුක්ඛං. ඉතරම්පන අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං අනිච්චතො, න පන යස්ස පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්ථෙන. සබ්බාකාරෙන පන උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච අඤ්ඤත්‍ර තණ්හාය මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පරිඤ්ඤත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්ථෙන නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං, එවං සමුදයාදීසුපි යථායොගං යොජෙත්වා චතුක්කතොපෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහීති එත්ථ සුඤ්ඤතො තාව පරමත්ථෙන හි සබ්බානෙව සච්චානි වෙදක කාරක නිබ්බුත ගමකාභාවතො සුඤ්ඤානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙතං වුච්චති:-

දුක්ඛමෙව හි න කොචි දුක්ඛිතො කාරකො න කිරියාව විජ්ජති,
අත්ථි නිබ්බුති න නිබ්බුතො පුමා මග්ගමත්ථි ගමකො න විජ්ජතීති.

අථවා:-

ධුව සුභ සුඛත්තසුඤ්ඤං පුරිමද්වය මත්තසුඤ්ඤමමතපදං,
ධුව සුඛ අත්තවිරහිතො මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු.

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි. නිරොධො ච සෙසත්තය සුඤ්ඤො, ඵලසුඤ්ඤො වා එත්ථ හෙතු, සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො මග්ගෙ ච නිරොධස්ස. න ඵලෙන සගබ්භො පකතිවාදීනං පකති විය, හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච ඵලං දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා. න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵලං සමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදි විය.

තෙනෙතං වුච්චති:-

තයමිධ නිරොධසුඤ්ඤං තයෙන තෙනාපි නිබ්බුති සුඤ්ඤා;
සුඤ්ඤො ඵලෙන හෙතු ඵලම්පි තං හෙතුනා සුඤ්ඤන්ති.

එවං තාව සුඤ්ඤතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

එකවිධාදීහීති සබ්බමෙව චෙත්ථ දුක්ඛං එකවිධං පවත්තිභාවතො, දුවිධං නාමරූපතො, තිවිධං කාමරූපාරූපූපපත්තිභවභෙදතො, චතුබ්බිධං චතුආහාරභෙදතො, පඤ්චවිධං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධභෙදතො. සමුදයොපි එකවිධො පවත්තකභාවතො, දුවිධො දිට්ඨිසම්පයුත්තාසම්පයුත්තතො, තිවිධො කාමභව විභව තණ්හාභෙදතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගප්පහෙය්‍යතො, පඤ්චවිධො රූපාභිනන්දනාදිභෙදතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායභෙදතො. නිරොධොපි එකවිධො අසඞ්ඛතධාතුභාවතො, පරියායෙන පන දුවිධො සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසභෙදතො, තිවිධො භවත්තයවූපසමතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගාධිගමනීයතො, පඤ්චවිධො පඤ්චාභිනන්දනවූපසමතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායක්ඛයභෙදතො. මග්ගොපි එකවිධො භාවෙතබ්බතො, දුවිධො සමථවිපස්සනාභෙදතො, දස්සනභාවනාභෙදතො වා. තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො, අයං හි සප්පදෙසත්තා නගරං විය රජ්ජෙන නිප්පදෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතො. යථාහ:- "න ඛො ආවුසො විසාඛ අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන තයො ඛන්ධා සඞ්ගහිතා, තීහි ච ඛො ආවුසො විසාඛ ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සඞ්ගහිතො, යා චාවුසො විසාඛ සම්මාවාචා යො ච සම්මාකම්මන්තො යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යො ච සම්මාවායාමො යා ච සම්මාසති යො ච සම්මාසමාධි ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා, යා ච සම්මාදිට්ඨි යො ච සම්මාසඞ්කප්පො ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා"ති.[a] එත්ථ හි

---

a. මජ්ඣිමනිකාය-මහාවෙදල්ලසුත්ත.

සම්මාවාචාදයො තයො සීලමෙව, තස්මා තෙ සජාතිතො සීලක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා. කිඤ්චාපිහි පාළියං "සීලක්ඛන්ධෙ"ති භුම්මෙන විය නිද්දෙසො කතො, අත්ථො පන කරණවසෙනෙව වෙදිතබ්බො, සම්මා වායාමාදීසු පන තීසු සමාධි අත්තනො ධම්මතාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං න සක්කොති. විරියෙ පන පග්ගහකිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූපකාරො හුත්වා සක්කොති, තත්‍රායං උපමා:-යථාහි නක්ඛත්තං කීළිස්සාමාති උය්‍යානං පවිට්ඨෙසු තීසු සහායෙසු එකො සුපුප්ඵිතං චම්පකරුක්ඛං දිස්වා හත්ථං උක්ඛිපිත්වා ගහෙතුම්පි න සක්කුණෙය්‍ය, අථස්ස දුතියො ඔනමිත්වා පිට්ඨිං දදෙය්‍ය සොතස්ස පිට්ඨියං ඨත්වාපි කම්පමානො ගහෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, අථස්ස ඉතරො අංසකූටං උපනාමෙය්‍ය, සො එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ යථාරුචි පුප්ඵානි ඔචිනිත්වා පිළන්ධිත්වා නක්ඛත්තං කීළෙය්‍ය, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. එකතො උය්‍යානං පවිට්ඨා තයො සහායා විය හි එකතො ජාතා සම්මාවායාමාදයො තයො ධම්මා, සුපුප්ඵිතචම්පකො විය ආරම්මණං, හත්ථං උක්ඛිපිත්වාපි ගහෙතුං අසක්කොන්තො විය අත්තනො ධම්ම තාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං අසක්කොන්තො සමාධි, පිට්ඨිං දත්වා ඔනතසහායොවිය වායාමො, අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති, යථා තෙසු එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ ඉතරො යථාරුචි පුප්ඵං ගහෙතුං සක්කොති, එවමෙව විරියෙ පග්ගහ කිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූප කාරො සමාධි සක්කොති ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං, තස්මා සමාධියෙවෙත්ථ සජාතිතො සමාධික්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො, වායා මසතියො පන කිරියතො සඞ්ගහිතා හොන්ති, සම්මාදිට්ඨි සම්මා සඞ්කප්පෙසුපි පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං න සක්කොති, විතක්කෙ පන ආකොටෙත්වා ආකොටෙත්වා දෙන්තෙ සක්කොති, කථං? යථාහි හෙරඤ්ඤිකො කහා පණං හත්ථෙ ඨපෙත්වා සබ්බභාගෙසු ඔලොකෙතුකාමො සමානොපි න චක්ඛුතලෙනෙව පරිවත්තෙතුං සක්කොති, අඞ්ගුලිපබ්බෙහි පන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා ඉතොචිතො ච ඔලොකෙතුං සක්කොති එවමෙවං න පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චාදිවසෙන ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං සක්කොති, අභිනිරොපනලක්ඛණෙන පන ආහනනපරියා හනනරසෙන විතක්කෙන ආකොටෙන්තෙන විය පරිවත්තෙන්තෙන විය ච ආදායාදාය දින්නමෙව නිච්ඡෙතුං සක්කොති, තස්මා ඉධාපි සම්මාදිට්ඨියෙව සජාතිතො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා, සම්මා සඞ්කප්පො පන කිරියවසෙන සඞ්ගහිතො හොති, ඉති ඉමෙහි තීහි ඛන්ධෙහි මග්ගො සඞ්ගහං ගච්ඡති, තෙන වුත්තං තිවිධො ඛන්ධත්තය භෙදතොති. චතුබ්බිධො සොතාපත්තිමග්ගාදි වසෙන, අපිච:-සබ්බා නෙව සච්චානි එකවිධානි අවිතථත්තා, අභිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වා. දුවි ධානි ලොකියලොකුත්තරතො, සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො වා. තිවිධානි·

දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බතො, අප්පහාතබ්බතාය ච. චතුබ්බිධානි පරිඤ්ඤෙය්‍යාදි භෙදතොති. එවමෙත්ථ එකවිධාදීහිපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සභාගවිසභාගතොති සබ්බානෙව ච සච්චානි අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගානි අවිතථතො අත්තසුඤ්ඤතො දුක්කරපටිවෙධතො ච. යථාහ:- "තං කිං මඤ්ඤසි ආනන්ද කතමං නු ඛො දුක්කරතරං වා දුරභිසම්භවතරං වා, යො වා දූරතොව සුඛුමෙන තාලච්ඡිග්ගලෙන අසනං අතිපාතෙය්‍ය පොඞ්ඛානුපොඞ්ඛං අවිරාධිතං, යො වා සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති. එතදෙව භන්තෙ දුක්කරතරඤ්චෙව දුරභිසම්භවතරඤ්ච, යො වා සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති. අථ ඛො තෙ ආනන්ද දුප්පටිවිජ්ඣතරං පටිවිජ්ඣන්ති. යෙ ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්ති-පෙ-අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්තී"ති. [a] විසභාගානි සලක්ඛණවවත්ථානතො, පුරිමානි ච ද්වෙ සභාගානි දුරවගාහතෙතන ගම්භීරත්තා ලොකියත්තා සාසවත්තා ච. විසභාගානි ඵලහෙතුභෙදතො පරිඤ්ඤෙය්‍යප්පහාතබ්බතො ච, පච්ඡිමානිපි ද්වෙ සභාගානි ගම්භීරත්ථෙන දුරවගාහත්තා ලොකුත්තරත්තා අනාසවත්තා ච, විසභාගානි විසයවිසයීභෙදතො සච්ඡිකාතබ්බ භාවෙතබ්බතො ච, පඨමතතියානි චාපි සභාගානි ඵලාපදෙසතො, විසභාගානි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො, දුතියචතුත්ථානි චාපි සභාගානි හෙතු අපදෙසතො, විසභාගානි එකන්තකුසලාකුසලතො, පඨමචතුත්ථානි චාපි සභාගානි සඞ්ඛතතො, විසභාගානි ලොකියලොකුත්තරතො, දුතියතතියානි චාපි සභාගානි නෙවසෙක්ඛ නාසෙක්ඛභාවතො, විසභාගානි සාරම්මණානාරම්මණතො.

ඉති එවං පකාරෙහි නයෙහි ච විචක්ඛණො
විජඤ්ඤා අරියසච්චානං සභාගවිසභාගතන්ති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ඉන්ද්‍රිය සච්ච නිද්දෙසො නාම

සොළසමො පරිච්ඡෙදො.

---

a. සංයුත්තනිකාය-පපාතවග්ග.

17.

පඤ්ඤාභූමි නිද්දෙසො.

ඉදානි ඛන්ධායතනධාතු ඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා භූමීති එවං වුත්තෙසු ඉමිස්සා පඤ්ඤාය භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු යස්මා පටිච්චසමුප්පාදො චෙව ආදිසද්දෙන සඞ්ගහිතා පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා ච අවසෙසා හොන්ති, තස්මා තෙසං වණ්ණනාක්කමො අනුප්පත්තො. තත්ථ අවිජ්ජාදයො තාව ධම්මා පටිච්චසමුප්පාදොති වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං භගවතා "කතමො ච භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පාදො: අවිජ්ජාපච්චයා භික්ඛවෙ සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති, එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති. අයං වුච්චති භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පාදො"ති.[a] ජරාමරණාදයො පන පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං භගවතා:–"කතමෙ ච භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා: ජරාමරණං භික්ඛවෙ අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මං, ජාති භික්ඛවෙ–පෙ–භවො–උපාදානං–තණ්හා–වෙදනා–ඵස්සො–සළායතනං–නාමරූපං–විඤ්ඤාණං–සඞ්ඛාරා–අවිජ්ජා භික්ඛවෙ අනිච්චා සඞ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා ඛයධම්මා වයධම්මා විරාගධම්මා නිරොධධම්මා, ඉමෙ වුච්චන්ති භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා"ති.[b] අයං පනෙත්ථ සංඛෙපො. පටිච්චසමුප්පාදොති පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බා, පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති තෙහි තෙහි පච්චයෙහි නිබ්බත්තධම්මා. කථමිදං ජානිතබ්බන්ති චෙ? භගවතො වචනෙන. භගවතා හි පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නධම්මදෙසනාසුත්තෙ "කතමො ච භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පාදො ජාතිපච්චයා භික්ඛවෙ ජරාමරණං උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා ඉදප්පච්චයතා, තං තථාගතො අභිසම්බුජ්ඣති අභිසමෙති. අභිසම්බුජ්ඣිත්වා අභිසමෙත්වා ආචික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති විවරති විභජති උත්තානීකරොති. පස්සථාති චාහ, ජාතිපච්චයා භික්ඛවෙ ජරාමරණං, භවපච්චයා භික්ඛවෙ ජාති–පෙ–අවිජ්ජාපච්චයා භික්ඛවෙ සඞ්ඛාරා, උප්පාදා වා තථාගතානං–පෙ–උත්තානීකරොති පස්සථාති චාහ, අවිජ්ජාපච්චයා භික්ඛවෙ සඞ්ඛාරා, ඉති ඛො භික්ඛවෙ යා තත්‍ර තථතා අවිතථතා අනඤ්ඤථතා ඉදප්පච්චයතා, අයං වුච්චති භික්ඛවෙ

---

a. සංයුත්තනිකාය-බුද්ධවග්ග.　b සංයුත්තනිකාය-ආහාරවග්ග.

පටිච්චසමුප්පාදො"ති a එවං පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්තෙන තථතාදීහි වෙවචනෙහි පච්චයධම්මාව පටිච්චසමුප්පාදොති වුත්තා, තස්මා ජරාමරණාදීනං ධම්මානං පච්චයලක්ඛණො පටිච්චසමුප්පාදො, දුක්ඛානුබන්ධනරසො, කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානොති වෙදිතබ්බො. සො පනායං තෙහි තෙහි පච්චයෙහි අනූනාධිකෙහෙව තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සම්භවතො තථතාති. සාමග්ගිං උපගතෙසු පච්චයෙසු මුහුත්තම්පි තතො නිබ්බත්තනධම්මානං අසම්භවාභාවතො අවිතථතාති, අඤ්ඤධම්මපච්චයෙහි අඤ්ඤධම්මානුප්පත්තිතො අනඤ්ඤථතාති. යථාවුත්තානං එතෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයතො වා පච්චයසමූහතො වා ඉදප්පච්චයතාති වුත්තො, තත්‍රායං වචනත්ථො: ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතා, ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතා, ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො පරියෙසිතබ්බං, කෙචි පන පටිච්ච සම්මා ච තිත්ථිය පරිකප්පිත පකති පුරිසාදිකාරණනිරපෙක්ඛො උප්පාදො පටිච්චසමුප්පාදොති එවං උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති වදන්ති. තං න යුජ්ජති, කස්මා? සුත්තාභාවතො සුත්තවිරොධතො ගම්භීරනයාසම්භවතො සද්දභෙදතො ච. උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති හි සුත්තං නත්ථි, තං පටිච්චසමුප්පාදොති ච වදන්තස්ස පදෙස විහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති. කථං? භගවතො හි "අථ ඛො භගවා රත්තියා පඨමං යාමං පටිච්චසමුප්පාදං අනුලොමපටිලොමං මනසාකාසී"තිb ආදිවචනතො පටිච්චසමුප්පාදමනසිකාරො පඨමාභිසම්බුද්ධවිහාරො පදෙසවිහාරො ච තස්සෙකදෙසවිහාරො. යථාහ:–"යෙන ස්වාහං භික්ඛවෙ විහාරෙන පඨමාභිසම්බුද්ධො විහරාමි, තස්ස පදෙසෙන විහාසිං"ති.c තත්‍ර ච පච්චයාකාරදස්සනෙන විහාසි, න උප්පාදමත්තදස්සනෙනාති. යථාහ: "සො එවං පජානාමි මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතං සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතං මිච්ඡාසඞ්කප්පපච්චයාපි වෙදයිත"න්ති සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. එවං උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති වදන්තස්ස පදෙසවිහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති. තථා කච්චානසුත්තවිරොධො, කච්චානසුත්තෙපි හි "ලොකසමුදයං ඛො කච්චාන යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා සා න හොතී"ති.a අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදො ලොකපච්චයතො ලොකසමුදයොති උච්ඡෙදදිට්ඨිසමුග්ඝාතත්ථං පකාසිතො. න උප්පාදමත්තං, න හි උප්පාදමත්තදස්සනෙන උච්ඡෙදදිට්ඨියා සමුග්ඝාතො හොති, පච්චයානුපරමදස්සනෙන පන හොති. පච්චයානුපරමෙ ඵලානුපරමතොති, එවං උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති වදන්තස්ස කච්චානසුත්තවිරොධොපි ආපජ්ජති, ගම්භීරනයාසම්භවතොති වුත්තං ඛො පනෙතං භගවතා "ගම්භීරො චායං ආනන්ද පටිච්චසමුප්පාදො, ගම්භීරාවභාසො චා"ති,d ගම්භීරත්තඤ්ච නාම චතුබ්බිධං. තං පරතො

a. සංයුත්තනිකාය–ආහාරවග්ග.
b. මහාවග්ග බොධිකථා.
c. සංයුත්තනිකාය–විහාරවග්ග.
d. සංයුත්තනිකාය–දුක්ඛවග්ග.

වණ්ණයිස්සාම, තං උප්පාදමත්තෙ නත්ථි, චතුබ්බිධනයපටිමණ්ඩිතඤ්චෙතං පටිච්චසමුප්පාදං වණ්ණයන්ති, තම්පි නයචතුක්කං උප්පාදමත්තෙ නත්ථීති ගම්භීරනයාසම්භවතොපි න උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදො, සද්දභෙදතොති පටිච්චසද්දො ච පනායං සමානෙ කත්තරි පුබ්බකාලෙ පයුජ්ජමානො අත්ථසිද්ධිකරො හොති, සෙය්‍යථිදං: "චක්ඛුං ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං"ති[a] ඉධ පන භාවසාධනෙන උප්පාදසද්දෙන සද්ධිං පයුජ්ජමානො සමානො සමානස්ස කත්තු අභාවතො සද්දභෙදං ගච්ඡති, න ච කිඤ්චි අත්ථං සාධෙතීති සද්දභෙදතොපි න උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති, තත්ථ සියා: හොතිසද්දෙන සද්ධිං යොජයිස්සාම පටිච්චසමුප්පාදො හොතීති තං න යුත්තං. කස්මා? යොගාභාවතො චෙව උප්පාදස්ස ච උප්පාදපත්තිදොසතො. "පටිච්චසමුප්පාදං වො භික්ඛවෙ දෙසිස්සාමි, කතමො ච භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පාදො-පෙ-අයං වුච්චති භික්ඛවෙ පටිච්චසමුප්පාදො"ති,[b] ඉමෙසු හි පදෙසු එකෙනාපි සද්ධිං හොතිසද්දස්ස යොගං න ගච්ඡති, න ච උප්පාදො හොති, සචෙ භවෙය්‍ය උප්පාදස්සාපි උප්පාදො පාපුණෙය්‍යාති, යෙපි මඤ්ඤන්ති ඉදප්පච්චයානං භාවො ඉදප්පච්චයතා, භාවො ච නාම යො ආකාරො අවිජ්ජාදීනං සඞ්ඛාරාදිපාතුභාවෙ හෙතු, සො තස්මිං සඞ්ඛාරවිකාරෙ පටිච්චසමුප්පාදසඤ්ඤාති තෙසං තං න යුජ්ජති. කස්මා? අවිජ්ජාදීනං හෙතුවචනතො. භගවතා හි "තස්මාතිහානන්ද එසෙව හෙතු එතං නිදානං එස සමුදයො එස පච්චයො ජරාමරණස්ස යදිදං ජාති-පෙ-සඞ්ඛාරානං යදිදං අවිජ්ජා"ති[c] එවං අවිජ්ජාදයො හෙතූති වුත්තා. න තෙසං විකාරො. තස්මා පටිච්චසමුප්පාදොති පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බාති. ඉති යන්තං වුත්තං, තං සම්මා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

යා පනෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදොති ඉමාය බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය උප්පාදො යෙවායං වුත්තොති සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සා ඉමස්ස පදස්ස එවමත්ථං ගහෙත්වා වූපසමෙතබ්බා. භගවතා හි:-

ද්වෙධා තතො පවත්තෙ ධම්මසමූහෙ යතො ඉදං වචනං,
තප්පච්චයො තතො යං ඵලොපචාරෙන ඉති වුත්තො.

යො හි අයං පච්චයතාය පවත්තො ධම්මසමූහො, තත්ථ පටිච්චසමුප්පාදොති ඉදං වචනං ද්වෙධා රුච්චති. සො හි යස්මා පතීයමානො හිතාය සුඛාය ච සම්පවත්තතීති,[1] තස්මා පච්චෙතුමරහන්ති නං පණ්ඩිතාති පටිච්චො. උප්පජ්ජමානො ච සහ සම්මා ච උප්පජ්ජති, න එකෙකතො, නාපි අහෙතුතොති සමුප්පාදො. එවං පටිච්චො ච සො සමුප්පාදො චාති පටිච්චසමුප්පාදො. අපිච:-සහ උප්පජ්ජතීති සමුප්පාදො, පච්චයසාමග්ගිං පන පටිච්ච අපච්චක්ඛායාති එවම්පි

a. සංයුත්තනිකාය-ගහපතිවග්ග. b. සංයුත්තනිකාය-බුද්ධවග්ග.
c දීඝනිකාය-මහානිදානසුත්ත. 1. ම. I. සංවත්තති.

පටිච්චසමුප්පාදො, තස්ස වායං හෙතුසමූහො පච්චයොති තප්පච්චයත්තා අයම්පි යථා ලොකෙ සෙම්හස්ස පච්චයො ගුළො සෙම්හො ගුළොති වුච්චති, යථා ච සාසනෙ සුඛප්පච්චයො බුද්ධානං උප්පාදො සුඛො බුද්ධානං උප්පාදොති වුච්චති, තථා පටිච්චසමුප්පාදො ඉච්චෙව ඵලවොහාරෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො. අථවා:-

පටිමුඛමිතොති වුත්තො හෙතුසමූහො අයං පටිච්චොති,
සහිතෙ උප්පාදෙති ච ඉති වුත්තො සො සමුප්පාදො.

යො හි එස සඞ්ඛාරාදීනං පාතුභාවාය අවිජ්ජාදිඑකෙකහෙතුසීසෙන නිද්දිට්ඨො හෙතුසමූහො, සො සාධාරණඵලනිප්ඵාදකට්ඨෙන අවෙකල්ලට්ඨෙන ච සාමග්ගිඅඞ්ගානං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පටිමුඛං ඉතො ගතොති කත්වා පටිච්චොති වුච්චති. ස්වායං සහිතෙ යෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්භොගවුත්තිධම්මෙ උප්පාදෙතීති සමුප්පාදොතිපි වුත්තො, එවම්පි පටිච්චො ච සො සමුප්පාදො චාති පටිච්චසමුප්පාදො.

අපරො නයො:-

පච්චයතා අඤ්ඤොඤ්ඤං පටිච්ච යස්මා සමං සහ ච ධම්මෙ,
අයමුප්පාදෙති තතොපි එවමිධ භාසිතා මුනිනා.

අවිජ්ජාදිසීසෙන නිද්දිට්ඨපච්චයෙසු හි යෙ පච්චයා යං සඞ්ඛාරාදිකං ධම්මං උප්පාදෙන්ති, න තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අපටිච්ච අඤ්ඤමඤ්ඤවෙකල්ලෙ සති උප්පාදෙතුං සමත්ථාති. තස්මා පටිච්ච සමං සහ ච න එකෙකදෙසං, නාපි පුබ්බාපරභාවෙන අයං පච්චයතා ධම්මෙ උප්පාදෙතීති අත්ථානුසාරවොහාරකුසලෙන මුනිනා එවමිධ භාසිතා පටිච්චසමුප්පාදොත්වෙව භාසිතාති අත්ථො. එවං භාසමානෙන ච:-

පුරිමෙන සස්සතාදීන මභාවො පච්ඡිමෙන ච පදෙන,
උච්ඡෙදාදි විඝාතො ද්වයෙන පරිදීපිතො ඤායො.

පුරිමෙනාති පච්චයසාමග්ගිපරිදීපකෙන පටිච්චපදෙන පවත්ති ධම්මානං පච්චයසාමග්ගියං ආයත්තවුත්තිත්තා සස්සතාහෙතු විසම හෙතු වසවත්තිවාදප්පභෙදානං සස්සතාදීනං අභාවො පරිදීපිතො හොති. කිං හි සස්සතාදීනං අහෙතුආදිවසෙන වා පවත්තානං පච්චයසාමග්ගියාති. පච්ඡිමෙන ච පදෙනාති ධම්මානං උප්පාදපරිදීපකෙන සමුප්පාදපදෙන පච්චයසාමග්ගියං ධම්මානං උප්පත්තිතො විහතා උච්ඡෙද නත්ථික අකිරියවාදාති උච්ඡෙදාදිවිඝාතො පරිදීපිතො හොති. පුරිමපුරිමපච්චයවසෙන හි පුනප්පුන උප්පජ්ජමානෙසු ධම්මෙසු කුතො උච්ඡෙදො, නත්ථිකා අකිරියවාදා චාති. ද්වයෙනාති සකලෙන පටිච්චසමුප්පාදවචනෙන, තස්සා තස්සා පච්චයසාමග්ගියා සන්තතිං අවිච්ඡින්දිත්වා තෙසං තෙසං ධම්මානං සම්භවතො මජ්ඣිමා පටිපදා, සො කරොති සො පටිසංවෙදෙති අඤ්ඤො කරොති අඤ්ඤො

පටිසංවෙදෙතීති වාදප්පහානං ජනපදනිරුත්තියා අනභිනිවෙසො සම්මුතිය අනතිධාවනන්ති අයං ඤායො පරිදීපිතො හොතීති අයං තාව පටිච්චසමුප්පාදෙති වචනමත්තස්ස අත්ථො.

යා පනායං භගවතා පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්තෙන "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති ආදිනා නයෙන නික්ඛිත්තා තන්ති, තස්සා අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතරිත්වා ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙන සකසමයං අවොක්කමන්තෙන පරසමයං අනායූහන්තෙන සුත්තං අප්පටිබාහන්තෙන විනයං අනුලොමෙන්තෙන මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන ධම්මං දීපෙන්තෙන අත්ථං සඞ්ගාහෙන්තෙන තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන ච යස්මා අත්ථසංවණ්ණනා කාතබ්බා හොති, පකතියාපි ච දුක්කරාව පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථසංවණ්ණනා.

යථාහු පොරාණා:-

සච්චං සත්තො පටිසන්ධි පච්චයාකාරමෙව ච,
දුද්දසා චතුරො ධම්මා දෙසෙතුඤ්ච සුදුක්කරාති.

තස්මා අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමප්පත්තෙහි න සුකරා පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථසංවණ්ණනාති[1] පරිතුලයිත්වා:-

වත්තුකාමො අහං අජ්ජ පච්චයාකාරවණ්ණනං
පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමි අජ්ඣොගාළ්හොව සාගරං.

සාසනං පනිදං නානා දෙසනානයමණ්ඩිතං,
පුබ්බාචරිය මග්ගො ච අබ්බොච්ඡින්නො පවත්තති.

යස්මා තස්මා තදුභයං සන්නිස්සායත්ථවණ්ණනං
ආරභිස්සාමි එතස්ස තං සුණාථ සමාහිතා.

වුත්තං හෙතං පුබ්බාචරියෙහි:-

යො කොචිමං අට්ඨිං කත්වා සුණෙය්‍ය ලභෙථ පුබ්බාපරියං විසෙසං,
ලද්ධාන පුබ්බාපරියං විසෙසං අදස්සනං මච්චුරාජස්ස ගච්ඡෙති.

"අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති ආදීසු හි ආදිතොයෙව තාව:-

දෙසනාභෙදතො අත්ථ ලක්ඛණෙකවිධාදිතො,
අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානා විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ දෙසනාභෙදතොති භගවතො හි වල්ලිහාරකානං චතුන්නං පුරිසානං වල්ලිගහණං විය ආදිතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව පරියොසානං, තථා පරියොසානතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව ආදින්ති චතුබ්බිධා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා. යථා හි වල්ලි

1. ම. II. වණ්ණනාති.

හාරකෙසු චතූසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මූලමෙව පඨමං පස්සති, සො තං මූලෙ ඡෙත්වා සබ්බං ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා "ඉති ඛො භික්ඛවෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා-පෙ-ජාතිපච්චයා ජරාමරණං"ති a ආදිතො පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති. යථාපන තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣං පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා උපරි භාගඤ්ඤෙව ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා "තස්ස තං වෙදනං අභිනන්දතො අභිවදතො අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො උප්පජ්ජති නන්දී, යා වෙදනාසු නන්දී තදුපාදානං, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාතී"ති a මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි දෙසෙති, යථා ච තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා අග්ගං පඨමං පස්සති, සො අග්ගෙ ගහෙත්වා අග්ගානුසාරෙන යාව මූලා සබ්බං ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා "ජාතිපච්චයං ජරාමරණන්ති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං ජාතිපච්චයා නු ඛො භික්ඛවෙ ජරාමරණං නො වා කථං වො එත්ථ හොතීති? ජාතිපච්චයා භන්තෙ ජරාමරණං, එවං නො එත්ථ හොති ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති. භවපච්චයා ජාති-පෙ-අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉතිඛො පනෙතං වුත්තං අවිජ්ජාපච්චයා නු ඛො භික්ඛවෙ සඞ්ඛාරා නො වා කථං වො එත්ථ හොතීති. අවිජ්ජාපච්චයා භන්තෙ සඞ්ඛාරා එවං නො එත්ථ හොති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති a පරියොසානතො පට්ඨාය යාව ආදිතොපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති. යථා පන තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣමෙව පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා හෙට්ඨා ඔතරන්තො යාව මූලා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා "ඉමෙ ච භික්ඛවෙ චත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා කිංසමුදයා කිංජාතිකා කිංපභවා, ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා තණ්හාසමුදයා තණ්හාජාතිකා තණ්හාපභවා, තණ්හා කිංනිදානා-පෙ-වෙදනා-ඵස්සො-සළායතනං-නාමරූපං-විඤ්ඤාණං-සඞ්ඛාරා කිංනිදානා-පෙ-සඞ්ඛාරා අවිජ්ජානිදානා-පෙ-අවිජ්ජා පභවා"ති b මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදිතො දෙසෙති. කස්මා පනෙවං දෙසෙතීති? පටිච්චසමුප්පාදස්ස සමන්තභද්දකත්තා සයං ච දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා. සමන්තභද්දකො හි පටිච්චසමුප්පාදො, තතො තතො ඤායපටිවෙධාය සංවත්තතියෙව. දෙසනාවිලාසප්පත්තො ච භගවා චතුවෙසාරජ්ජපටිසම්භිදායොගෙන චතුබ්බිධ ගම්භීරභාවප්පත්තියා ච, සො දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා නානානයෙහෙව ධම්මං දෙසෙති. විසෙසතො පනස්ස යා ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා, සා පවත්තිකාරණ විභාගසම්මූළ්හං වෙනෙය්‍යජනං සමනුපස්සතො යථා සකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච පවත්තිතාති විඤ්ඤාතබ්බා. යා පරියොසානතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනා, සා "කිච්ඡං වතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච

a. මජ්ඣිමනිකාය-මහාතණ්හාසඞ්ඛයසුත්ත. b. සංයුත්තනිකාය-ආහාරවග්ග.

ජීයති ච මීයති චා”ති ආදිනා නයෙන කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකයතො පුබ්බභාගපටිවෙධානුසාරෙන තස්ස තස්ස ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනා අධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං. යා මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදිං පවත්තා, සා ආහාරනිදානවවත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන අතීතද්ධතො පභුති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං. යා පන මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානං පවත්තා, සා පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථං. තාසු යා පවත්තිකාරණසම්මූළ්හස්ස වෙනෙය්‍යජනස්ස යථා සකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා වුත්තා, සා ඉධ නික්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා. කස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තා, කිං පකතිවාදීනං පකති විය අවිජ්ජාපි අකාරණං මූලකාරණං ලොකස්සාති? න අකාරණං, ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයොති හි අවිජ්ජාය කාරණං වුත්තං. අත්ථි පන පරියායො යෙන මූලකාරණං සියා, කො පන සොති? වට්ටකථාය සීසභාවො. භගවා හි වට්ටකථං කථෙන්තො ද්වෙ ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙති, අවිජ්ජං වා. යථාහ:-“පුරිමා භික්ඛවෙ කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි අථ පච්ඡා සමභවීති. එවඤ්චෙතං භික්ඛවෙ වුච්චති, අථච පන පඤ්ඤායති ඉදප්පච්චයා ආවිජ්ජා”ති භවතණ්හං වා, යථාහ:-“පුරිමා භික්ඛවෙ කොටි න පඤ්ඤායති භවතණ්හාය, ඉතො පුබ්බෙ භවතණ්හා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවීති. එවඤ්චෙතං භික්ඛවෙ වුච්චති, අථ ච පන පඤ්ඤායති ඉදප්පච්චයා භවතණ්හා”ති. කස්මා පන භගවා වට්ටකථං කථෙන්තො ඉමෙ ද්වෙ ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙතීති? සුගතිදුග්ගතිගාමිනො කම්මස්ස විසෙසහෙතුභූතත්තා, දුග්ගතිගාමිනො හි කම්මස්ස විසෙසහෙතු අවිජ්ජා. කස්මා? යස්මා අවිජ්ජාභිභූතො පුථුජ්ජනො අග්ගිසන්තාපලගුළාභිඝාතපරිස්සමාභිභූතා වජ්ඣගාවී තාය පරිස්සමාතුරතාය නිරස්සාදම්පි අත්තනො අනත්ථාවහම්පි ච උණ්හොදකපානං විය කිලෙසසන්තාපතො නිරස්සාදම්පි දුග්ගතිනිපාතනතො ච අත්තනො අනත්ථාවහම්පි පාණාතිපාතාදිං අනෙකප්පකාරං දුග්ගතිගාමිකම්මං ආරභති. සුගතිගාමිනො පන කම්මස්ස විසෙසහෙතු භවතණ්හා, කස්මා? යස්මා භවතණ්හාභිභූතො පුථුජ්ජනො යථාවුත්තප්පකාරා ගාවී සීතුදකතණ්හාය සඅස්සාදං අත්තනො පරිස්සමවිනොදනඤ්ච සීතුදකපානං විය කිලෙසසන්තාපවිරහතො සඅස්සාදං සුගතිසම්පාපනෙන අත්තනො දුග්ගතිදුක්ඛපරිස්සමවිනොදනඤ්ච පාණාතිපාතාවෙරමණිආදිං අනෙකප්පකාරං සුගතිගාමිකම්මං ආරභති, එතෙසු පන වට්ටකථාය සීසභූතෙසු ධම්මෙසු කත්ථචි භගවා එකධම්මමූලිකං දෙසනං දෙසෙති. සෙය්‍යථිදං:-“ඉති ඛො භික්ඛවෙ

---

a. සංයුත්තනිකාය-මහාවග්ග.

අවිජ්ජූපනිසා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛරූපනිසං විඤ්ඤාණං"ති a ආදි. තථා "උපාදානියෙසු භික්ඛවෙ ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති තණ්හාපච්චයා උපාදානං"ති b ආදි. කත්ථචි උභයමූලිකම්පි, සෙය්‍යථිදං: "අවිජ්ජානීවරණස්ස භික්ඛවෙ බාලස්ස තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස එවමයං කායො සමුදාගතො ඉති අයඤ්චෙව කායො බහිද්ධා ච නාමරූපං ඉත්ථෙතං ද්වයං, ද්වයං පටිච්ච ඵස්සො ඡළෙවායතනානි ච, යෙහි ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙතී"ති a ආදි. තාසු තාසු දෙසනාසු අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති අයමිධ අවිජ්ජාවසෙන එකධම්මමූලිකා දෙසනාති වෙදිතබ්බා. එවං තාවෙත්ථ දෙසනාභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

අත්ථතොති අවිජ්ජාදීනං පදානං අත්ථතො, සෙය්‍යථිදං: පූරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තං අවින්දියං වින්දතීති=අවිජ්ජා. තබ්බිපරීතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං වින්දියං න වින්දතීති=අවිජ්ජා. ඛන්ධානං රාසට්ඨං ආයතනානං ආයතනට්ඨං ධාතූනං සුඤ්ඤතට්ඨං ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං සච්චානං තථට්ඨං අවිදිතං කරොතීති=අවිජ්ජා, දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන[1] වුත්තං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීතිපි=අවිජ්ජා, අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බ යොනිගතිභව විඤ්ඤාණට්ඨිති සත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති=අවිජ්ජා, පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදිසු ජවති විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදිසු න ජවතීති=අවිජ්ජා. අපිච:–චක්ඛු විඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නානඤ්ච ධම්මානං ඡාදනතොපි=අවිජ්ජා. යං පටිච්ච ඵලමෙති, සො පච්චයො. පටිච්චාති න විනා අපච්චක්ඛිත්වාති අත්ථො, එතීති උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති චාති අත්ථො. අපිච:–උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො, අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො, තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා. සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති=සඞ්ඛාරා, අපිච:–අවිජ්ජා පච්චයා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරාති දුවිධා සඞ්ඛාරා. තත්ථ පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරා තයො, කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරා තයොති ඉමෙ ඡ අවිජ්ජා පච්චයා සඞ්ඛාරා. තෙ සබ්බෙපි ලොකියකුසලාකුසලචෙතනාමත්තමෙව හොන්ති, සඞ්ඛතසඞ්ඛාරො අභිසංඛතසංඛාරො අභිසංඛරණකසංඛාරො පයොගාභිසංඛාරොති ඉමෙ පන චත්තාරො සංඛාරසද්දෙන ආගතසංඛාරා. තත්ථ "අනිච්චා වත සංඛාරා"තිc ආදිසු වුත්තා සබ්බෙපි සප්පච්චයා ධම්මා සඞ්ඛත සඞ්ඛාරා නාම, කම්මනිබ්බත්තා තෙභූමකා රූපාරූපධම්මා අභිසඞ්ඛත සඞ්ඛාරාති අට්ඨකථාසු වුත්තා. තෙපි "අනිච්චා වත සඞ්ඛරා"ති c එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, විසුං පන තෙසං ආගතට්ඨානං න පඤ්ඤායති. තෙභූමකකුසලාකුසලචෙතනා පන අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛා

a. සංයුත්තනිකාය–ආහාරවග්ග
b. සංයුත්තනිකාය–දුක්ඛවග්ග.
c සංයුත්තනිකාය–බ්‍රහ්මසංයුත්ත.
1. පීළනාදිවසෙන චතුබ්බිධං.

රොති වුච්චති, තස්ස "අවිජ්ජාගතො අයං භික්ඛවෙ පුරිසපුග්ගලො පුඤ්ඤඤ්චෙ සඞ්ඛාරං අභිසංඛරොතී"ති[a] ආදීසු ආගතට්ඨානං පඤ්ඤායති. කායිකචෙතසිකං පන විරියං පයොගාභිසඞ්ඛාරොති වුච්චති, සො "යාවතිකා අභිසංඛාරස්ස ගති තාවතිකං ගන්ත්වා අක්ඛාහතං මඤ්ඤෙ අට්ඨාසී"ති[b] ආදීසු ආගතො. න කෙවලඤ්ච එතෙයෙව, අඤ්ඤෙපි "සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපජ්ජන්තස්ස ඛො ආවුසො විසාඛ භික්ඛුනො පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසංඛාරො තතො කායසංඛාරො තතො චිත්තසංඛාරො"ති[c] ආදිනා නයෙන සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතා අනෙකෙ සඞ්ඛාරා. තෙසු නත්ථි සො සඞ්ඛාරො යො සඞ්ඛතසඞ්ඛාරෙහි සඞ්ගහං න ගච්ඡෙය්‍ය. ඉතො පරං "සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං"ති ආදීසු වුත්තං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවුත්තෙ පන-විජානාතීති=විඤ්ඤාණං, නමතීති=නාමං, රුප්පතීති=රූපං, ආයෙ තනොති ආයතඤ්ච නයතීති=ආයතනං, ඵුසතීති=ඵස්සො, වෙදියතීති=වෙදනා, පරිතස්සතීති=තණ්හා, උපාදියතීති=උපාදානං, භවති භාවයති චාති=භවො, ජනනං ජාති, ජීරණං ජරා, මරන්ති එතෙනාති මරණං, සොචනං සොකො, පරිදෙවනං පරිදෙවො, දුක්ඛයතීති=දුක්ඛං, උප්පාදට්ඨිතිවසෙන වා ද්විධා ඛණතීතිපි දුක්ඛං, දුම්මනභාවො දොමනස්සං, භුසො ආයාසො උපායාසො. සම්භවන්තීති අභිනිබ්බත්තන්ති. න කෙවලඤ්ච සොකාදීහෙව, අථ ඛො සබ්බපදෙහි සම්භවන්ති සද්දස්ස යොජනා කාතබ්බා. ඉතරථා හි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති වුත්තෙ කිං කරොන්තීති න පඤ්ඤායෙය්‍ය, සම්භවන්තීති පන යොජනාය සති අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො, තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සංඛාරා සම්භවන්තීති පච්චය පච්චයුප්පන්නවවත්ථානං කතං හොති. එස නයො සබ්බත්ථ. එවන්ති නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං, තෙන අවිජ්ජාදීහෙව කාරණෙහි න ඉස්සරනිම්මානාදීහීති දස්සෙති. එතස්සාති යථාවුත්තස්ස, කෙවලස්සාති අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා, දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස, න සුඛසුභාදීනං. සමුදයොති නිබ්බත්ති, හොතීති සම්භවති, එවමෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිතොති අවිජ්ජාදීනං ලක්ඛණාදිතො; සෙය්‍යථිදං:- අඤ්ඤාණලක්ඛණා අවිජ්ජා, සම්මොහනරසා, ඡාදනපච්චුපට්ඨානා, ආසවපදට්ඨානා. අභිසංඛරණලක්ඛණා සඞ්ඛාරා, ආයූහනරසා, චෙතනාපච්චුපට්ඨානා, අවිජ්ජාපදට්ඨානා. විජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණං, පුබ්බඞ්ගමරසං, පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං, සංඛාරපදට්ඨානං, වත්ථාරම්මණපදට්ඨානං වා. නමනලක්ඛණං නාමං, සම්පයොගරසං, අවිනිබ්භොගපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණපදට්ඨානං. රුප්පනලක්ඛණං රූපං, විකිරණරසං, අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණ

---

a. සංයුත්තනිකාය-රුක්ඛවග්ග. b. අඞ්ගුත්තරනිකාය-රථකාරවග්ග.
මජ්ඣිමනිකාය-චූළවෙදල්ලසුත්ත.

පදට්ඨානං. ආයතනලක්ඛණං සළායතනං, දස්සනාදිරසං, වත්ථුද්වාරභාවපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං. ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො, සඞ්ඝට්ටනරසො, සඞ්ගතිපච්චුපට්ඨානො, සළායතනපදට්ඨානො. අනුභවලක්ඛණා වෙදනා, විසයරසසම්භොගරසා, සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා, ඵස්සපදට්ඨානා. හෙතුලක්ඛණා තණ්හා, අභිනන්දනරසා, අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා, වෙදනාපදට්ඨානා. ගහණලක්ඛණං උපාදානං, අමුඤ්චනරසං, තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානං, තණ්හාපදට්ඨානං. කම්මකම්මඵලලක්ඛණො භවො, භාවනා භවනරසො, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානො, උපාදානපදට්ඨානො. ජාතිආදීනං ලක්ඛණාදීනි සච්චනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි, එවමෙත්ථ ලක්ඛණාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එකවිධාදිතොති එත්ථ අවිජ්ජා අඤ්ඤාණ අදස්සන මොහාදිභාවතො එකවිධා, අප්පටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිභාවතො දුවිධා, තථා සසංඛාරාසංඛාරතො, වෙදනාත්තයසම්පයොගතො තිවිධා, චතුසච්චාපටිවෙධතො චතුබ්බිධා, ගතිපඤ්චකාදීනවච්ඡාදනතො පඤ්චවිධා, ද්වාරාරම්මණතො පන සබ්බෙසුපි අරූපධම්මෙසු ඡබ්බිධතා වෙදිතබ්බා. සංඛාරා සාසවවිපාකධම්මධම්මාදිභාවතො එකවිධා, කුසලාකුසලතො දුවිධා, තථා පරිත්තමහග්ගතහීනමජ්ඣිමමිච්ඡත්තසම්මත්තනියතානියතතො, තිවිධා පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදිභාවතො, චතුබ්බිධා චතුයොනිසංවත්තනතො, පඤ්චවිධා පඤ්චගතිගාමිතො. විඤ්ඤාණං ලොකියවිපාකාදිභාවතො එකවිධං, සහෙතුකාහෙතුකාදිතො දුවිධං, භවත්තයපරියාපන්නතො වෙදනාත්තයසම්පයොගතො අහෙතුක ද්විහෙතුක තිහෙතුකතො ච තිවිධං, යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්ච. නාමරූපං විඤ්ඤාණසන්නිස්සයතො කම්මපච්චයතො ච එකවිධං, සාරම්මණානාරම්මණතො දුවිධං, අතීතාදිතො තිවිධං, යොනි ගතිවසෙන චතුබ්බිධං, පඤ්චවිධඤ්ච. සළායතනං සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානතො එකවිධං, භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණාදිතො දුවිධං, සම්පත්තාසම්පත්තනොභයගොචරතො තිවිධං, යොනිගතිපරියාපන්නතො චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්චාති ඉමිනා නයෙන ඵස්සාදීනම්පි එකවිධාදිභාවො වෙදිතබ්බොති එවමෙත්ථ එකවිධාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානාති සොකාදයො චෙත්ථ භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං වුත්තා, ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්ති, යථාහ:–"අස්සුතවා භික්ඛවෙ පුථුජ්ජනො කායිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො සමානො සොචති කිලමති පරිදෙවති උරත්තාළිං කන්දති සම්මොහමාපජ්ජතී"ති. යාව ච තෙසං පවත්ති තාව අවිජ්ජායාති පුනපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති සම්බන්ධමෙව හොති භවචක්කං, තස්මා තෙසං ජරාමරණෙනෙව එකසඞ්ඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානීති වෙදිතබ්බානීති එවමෙත්ථ අඞ්ගානං වවත්ථානතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. අයං තාවෙත්ථ සඞ්ඛෙපකථා.

1. භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණතො, ටීකා.

අයං පන විත්ථාරනයො:-අවිජ්ජාති සුත්තන්තිකපරියායෙන දුක්ඛාදීසු චතූසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං, අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීහි සද්ධිං අට්ඨසු. වුත්තඤ්හෙතං:-"තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං-පෙ-දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ - පුබ්බන්තාපරන්තෙ - ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං"ති[a] තත්ථ කිඤ්චාපි ඨපෙත්වා ලොකුත්තරං සච්චද්වයං සෙසට්ඨානෙසු ආරම්මණවසෙනාපි අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, එවං සන්තෙපි පටිච්ඡාදනවසෙනෙව ඉධ අධිප්පෙතා, සා හි උප්පන්නා දුක්ඛසච්චං පටිච්ඡාදෙත්වා තිට්ඨති, යාථාවසරසලක්ඛණං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, තථා සමුදයං නිරොධං මග්ගං. පුබ්බන්තසඞ්ඛාතං අතීතං ඛන්ධපඤ්චකං අපරන්තසඞ්ඛාතං අනාගතං ඛන්ධපඤ්චකං පුබ්බන්තාපරන්තසඞ්ඛාතං තදුභයං ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නධම්මසඞ්ඛාතං ඉදප්පච්චයතඤ්චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙ ච පටිච්ඡාදෙත්වා තිට්ඨති, අයං අවිජ්ජා ඉමෙ සඞ්ඛාරාති එවං යාථාවසරසලක්ඛණමෙත්ථ පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, තස්මා "දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං-පෙ-ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං"ති වුච්චති.

සංඛාරාති පුඤ්ඤාදයො තයො කායසඞ්ඛාරාදයො තයොති එවං පුබ්බෙ සඞ්ඛෙපතො වුත්තා ඡ, විත්ථාරතො පනෙත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො දානසීලාදිවසෙන පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා භාවනාවසෙනෙව පවත්තා පඤ්චරූපාවචරකුසලචෙතනා චාති තෙරස චෙතනා හොන්ති. අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පාණාතිපාතාදිවසෙන පවත්තා ද්වාදස අකුසලචෙතනා, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො භාවනාවසෙනෙව පවත්තා චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා චාති තයොපි සංඛාරා එකූනතිංස චෙතනා හොන්ති. ඉතරෙසු පන තීසු කායසඤ්චෙතනා කායසඞ්ඛාරො, වචීසඤ්චෙතනා වචීසඞ්ඛාරො, මනොසඤ්චෙතනා චිත්තසඞ්ඛාරො, අයං තිකො කම්මායූහනක්ඛණෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං ද්වාරතො පවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තො. කායවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා හි කායද්වාරතො පවත්තා අට්ඨකාමාවචරකුසලචෙතනා ද්වාදසඅකුසලචෙතනාති සමවීසති චෙතනා කායසඞ්ඛාරො නාම, තා එව වචීවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වචීද්වාරතො පවත්තා වචීසඞ්ඛාරො නාම. අභිඤ්ඤාචෙතනා පනෙත්ථ පරතො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති න ගහිතා, යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොති. තස්මා සාපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා, අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්ති. උභොපි විඤ්ඤත්තියො අසමුට්ඨාපෙත්වා මනොද්වාරෙ උප්පන්නා පන සබ්බාපි එකූනතිංසති චෙතනා චිත්තසඞ්ඛාරොති, ඉති අයං තිකො පුරිමත්තිකමෙව පවිසතීති අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනංයෙව වසෙන

a. විභඞ්ගපාළි-ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ග.

අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. තත්‍ථ සියා, කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තීති? අවිජ්ජාභාවෙ භාවතො, යස්සහි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්සෙව හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති, සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙපි තණ්හාපරික්ඛාරෙ සඞ්ඛාරෙ සුඛහෙතුතො මඤ්ඤමානො ආරභති, නිරොධෙ පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛස්ස අනිරොධභූතෙපි ගතිවිසෙසෙ දුක්ඛනිරොධසඤ්ඤී හුත්වා නිරොධස්ස ච අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසු නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා දුක්ඛනිරොධං පත්ථයමානො යඤ්ඤාමරතපාදිමුඛෙන තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති, අපිච: සො තාය චතූසු සච්චෙසු අප්පහීනාවිජ්ජතාය විසෙසතො ජාතිජරාරොගමරණාදි අනෙකාදීනවවොකිණ්ණම්පි පුඤ්ඤඵලසඞ්ඛාතං දුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො තස්ස අධිගමාය කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරභෙදං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දෙවච්ඡරකාමුකො විය මරුප්පපාතං. සුඛසම්මතස්සාපි ච තස්ස පුඤ්ඤඵලස්ස අන්තෙ මහාපරිළාහජනිකං විපරිණාමදුක්ඛතං අප්පස්සාදතඤ්ච අපස්සන්තොපි තප්පච්චයං වුත්තප්පකාරමෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති සලභො විය දීපසිඛාභිනිපාතං මධුබින්දුගිද්ධො වියච මධුලිත්තසත්ථධාරාලෙහනං, කාමූපසෙවනාදීසු ච සවිපාකෙසු ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤාය චෙව කිලෙසාභිභූතතාය ච ද්වාරත්තයප්පවත්තම්පි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති බාලො විය ගූථකීළනං, මරිතුකාමො වියච විසඛාදනං, ආරුප්පවිපාකෙසු චාපි සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛතං අනවබුජ්ඣමානො සස්සතාදිවිපල්ලාසවසෙන චිත්තසඞ්ඛාරභූතං ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දිසාමූළ්හො විය පිසාචනගරාභිමුඛමග්ගගමනං, එවං යස්මා අවිජ්ජාභාවතොව සඞ්ඛාරභාවො, න අභාවතො, තස්මා ජානිතබ්බමෙතං ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තීති. වුත්තම්පි චෙතං "අවිද්වා භික්ඛවෙ අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති, යතොච ඛො භික්ඛවෙ භික්ඛුනො අවිජ්ජා පහීනා විජ්ජා උප්පන්නා සො අවිජ්ජාවිරාගා විජ්ජුප්පාදා නෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතී' ති. a

එත්ථාහ:-"ගණ්හාම තාව එතං අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො"ති, ඉදං පන වත්තබ්බං කතමෙසං සඞ්ඛාරානං කථං පච්චයො හොතීති? තත්‍රිදං වුච්චති:-භගවතා හි "හෙතුපච්චයො, ආරම්මණපච්චයො, අධිපතිපච්චයො, අනන්තරපච්චයො, සමනන්තරපච්චයො, සහජාතපච්චයො, අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො, නිස්සයපච්චයො, උපනිස්සයපච්චයො, පුරෙජාතපච්චයො, පච්ඡාජාතපච්චයො, ආසෙවනපච්චයො, කම්මපච්චයො, විපාකපච්චයො, ආහාරපච්චයො, ඉන්ද්‍රියපච්චයො,

a. සංයුත්තනිකාය-රුක්ඛවග්ග.

ඣානපච්චයො, මග්ගපච්චයො, සම්පයුත්තපච්චයො, විප්පයුත්ත
පච්චයො, අත්ථිපච්චයො, නත්ථිපච්චයො, විගතපච්චයො, අවිගත
පච්චයො"ති [a] චතුවීසති පච්චයා වුත්තා. තත්ථ හෙතු ච සො
පච්චයො චාති හෙතුපච්චයො, හෙතු හුත්වා පච්චයො හෙතුභාවෙන
පච්චයොති වුත්තං හොති. ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එසෙව නයො.
තත්ථ හෙතූති වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං, "පටිඤ්ඤා
හෙතූ"ති ආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතූති වුච්චති. සාසනෙ
පන "යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා"ති ආදීසු කාරණං, "තයො කුසල
හෙතූ තයො අකුසලහෙතූ"ති ආදීසු මූලං හෙතූති වුච්චති, තං ඉධ
අධිප්පෙතං. පච්චයොති එත්ථ පන අයං වචනත්ථො:-පටිච්ච එතස්මා
එතීති=පච්චයො, අපච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි
ධම්මො යං ධම්මං අපච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස
පච්චයොති වුත්තං හොති. ලක්ඛණතො පන උපකාරකලක්ඛණො
පච්චයො, යො හි ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ඨිතියා වා උප්පත්තියා වා
උපකාරකො හොති, සො තස්ස පච්චයොති වුච්චති. පච්චයො,
හෙතු, කාරණං, නිදානං, සම්භවො, පභවොති ආදි අත්ථතො එකං,
බ්‍යඤ්ජනතො නානං. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන
පච්චයොති සඞ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතු
පච්චයො, සො සාලිආදීනං සාලිබීජාදීනි විය මණිප්පභාදීනං විය ච
මණිවණ්ණාදයො කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකොති ආචරියානං
අධිප්පායො. එවං සන්තෙ පන තං සමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා
න සම්පජ්ජති, න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙති, න ච පච්චයො
න හොති. වුත්තඤ්හෙතං "හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං
තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො"ති.[a] අහෙ
තුකචිත්තානඤ්ච විනා එතෙන අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො, සහෙතු
කානම්පි ච යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න
සම්පයුත්තහෙතුපටිබද්ධො. යදි ච සම්පයුත්තහෙතූසු සභාවතොව
කුසලාදිභාවො සියා, සම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධො අලොභො
කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා. යස්මා පන උභයථාපි හොති,
තස්මා යථා සම්පයුත්තෙසු එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා පරියෙසිතබ්බා.
කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං අගහෙත්වා සුප්ප
තිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගය්හමානෙ න කිඤ්චි විරුජ්ඣති, ලද්ධහෙතු
පච්චයා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා,
අහෙතුකා තිලබීජකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා. ඉති මූලට්ඨෙන
උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතු
පච්චයොති වෙදිතබ්බො. තතො පරෙසු ආරම්මණභාවෙන උප
කාරකො ධම්මො ආරම්මණපච්චයො, සො රූපායතනං චක්ඛු
විඤ්ඤාණධාතුයාති ආරභිත්වාපි යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා

---

a. පට්ඨාන-පච්චයුද්දෙස.

උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති ඔසාපිතත්තා න කොචි ධම්මො න හොති. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වාව උට්ඨහති චෙව තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භෙව උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච. තස්මා සබ්බෙපි චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභූතා ධම්මා ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බා. ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො අධිපතිපච්චයො, සො සහජාතාරම්මණවසෙන දුවිධො, තත්ථ "ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] ආදිවචනතො ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසාසඞ්ඛාතා චත්තාරො ධම්මා අධිපතිපච්චයොති වෙදිතබ්බා, නො ච ඛො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං පවත්තති, තදා ඡන්දොව අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යං පන ධම්මං ගරුං කත්වා අරූපධම්මා පවත්තන්ති, සො තෙසං ආරම්මණාධිපති, තෙන වුත්තං "යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො"ති[a]. අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො අනන්තරපච්චයො, සමනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො සමනන්තරපච්චයො, ඉදඤ්ච පච්චයද්වයං බහුධා පපඤ්චයන්ති. අයං පනෙත්ථ සාරො:–යො හි එස චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරා මනොධාතු, මනොධාතුඅනන්තරා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ආදිචිත්තනියමො, සො යස්මා පුරිමපුරිමචිත්තවසෙනෙව ඉජ්ඣති, න අඤ්ඤථා. තස්මා අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස උප්පාදනසමත්ථො ධම්මො අනන්තරපච්චයො. තෙනෙවාහ "අනන්තරපච්චයොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානං ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] ආදි. යො අනන්තරපච්චයො, සෙව සමනන්තරපච්චයො. බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව හෙත්ථ නානං උපචයසන්තතීසු විය අධිවචනනිරුත්තිදුකාදීසු වියච, අත්ථතො පන නානං නත්ථි. යම්පි අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයොති ආචරියානං මතං, තං නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයොති ආදීහි විරුජ්ඣති. යම්පි තත්ථ වදන්ති ධම්මානං සමුට්ඨාපනසමත්ථතා න පරිහායති භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තා ධම්මා සමනන්තරා නුප්පජ්ජන්තීති, තම්පි කාලානන්තරතාය අභාවමෙව සාධෙති. භාවනාබලෙන හි තත්ථ කාලානන්තරතා නත්ථීති මයම්පි එතදෙව වදාම, යස්මා ච කාලානන්තරතා නත්ථි, තස්මා සමනන්තරපච්චයතා න යුජ්ජති. කාලානන්තරතාය හි තෙසං සමනන්තරපච්චයො හොතීති ලද්ධි, තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස.

බ්‍යඤ්ජනමත්තතො පෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. කථං? නත්ථි එතෙසං අන්තරන්ති අනන්තරා, සණ්ඨානාභාවතො සුට්ඨු අනන්තරාති සමනන්තරා. උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පාදභාවෙන උපකාරකො ධම්මො සහජාතපච්චයො පකාසස්ස පදීපො විය, සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන ඡබ්බිධො හොති. යථාහ:–"චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං–පෙ–ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කඤ්චි කාලෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයො කඤ්චිකාලෙ[1] න සහජාතපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] ඉදං හදයවත්ථුමෙව සන්ධාය වුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථම්භකං තිදණ්ඩකං විය, සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ "චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා – පෙ – ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො"ති.[a] අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයාකාරෙන ච උපකාරකො ධම්මො නිස්සයපච්චයො තරුචිත්තකම්මාදීනං පථවීපටාදයො විය; සො "චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] එවං සහජාතෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො "චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා–පෙ–සොත–ඝාන–ජිව්හා–කායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන ච්චයො, යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] එවං විභත්තො. උපනිස්සයපච්චයොති එත්ථ පන අයං තාව වචනත්ථො:– තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතො න පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො, යථා පන භුසො ආයාසො උපායාසො එවං භුසො නිස්සයො උපනිස්සයො. බලවකාරණස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණූපනිස්සයො, අනන්තරූපනිස්සයො, පකතූපනිස්සයොති තිවිධො හොති. "තත්ථ දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, සෙඛා ගොත්‍රභුං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, සෙඛා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තීති එවමාදිනා නයෙන ආරම්මණූපනිස්සයො තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං

1. ම. II. කිඤ්චිකාලෙ.

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස.

අකත්වා විභත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති තං නියමතො තෙසු ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති. ඉති ගරුකාතබ්බට්ඨෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං. අනන්තරූපනිස්සයොපි "පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති ආදිනා නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තො, මාතිකානික්ඛෙපෙ පන තෙසං "චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති[b] ආදිනා නයෙන අනන්තරස්ස "පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති[b] ආදිනා නයෙන උපනිස්සයස්ස ආගතත්තා නික්ඛෙපෙ විසෙසො අත්ථි. සොපි අත්ථතො එකීභාවමෙව ගච්ඡති, එවං සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනසමත්ථතාය අනන්තරතා, පුරිමචිත්තස්ස පච්ඡිමචිත්තුප්පාදනෙ බලවතාය අනන්තරූපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. යථාහි හෙතුපච්චයාදීසු කඤ්චි ධම්මං විනාපි චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි, තස්මා බලවපච්චයො හොති. ඉති අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදනවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං. පකතූපනිස්සයො පන පකතො උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, පකතො නාම අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵාදිතො වා සද්ධාසීලාදි, උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි, පකතියා එව වා උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණානන්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. තස්ස "පකතූපනිස්සයො සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති උපොසථකම්මං කරොති, ඣානං උප්පාදෙති, විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති, සීලං-සුතං-චාගං-පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති-පෙ-සමාපත්තිං උප්පාදෙති, සද්ධා-සීලං-සුතං-චාගො-පඤ්ඤා සද්ධාය සීලස්ස සුතස්ස චාගස්ස පඤ්ඤාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති[a] ආදිනා නයෙන අනෙකප්පකාරතො පභෙදො වෙදිතබ්බො. ඉති ඉමෙ සද්ධාදයො පකතා චෙව බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයා චාති පකතූපනිස්සයාති. පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො පුරෙජාතපච්චයො, සො පඤ්චවාරෙ වත්ථාරම්මණහදයවත්ථුවසෙන එකාදසවිධො හොති. යථාහ "චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, සොත-පෙ-ඝාන - ජිව්හාකායායතනං - රූපායතනං-සද්ද-ගන්ධ-රස-ඵොට්ඨබ්බා

---

a. පට්ඨාන-පඤ්හවාර. b. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස.

යතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, රූප-සද්ද-ගන්ධ-රස-ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා, යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති. පුරෙජාතානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකො අරූපධම්මො පච්ඡාජාතපච්චයො ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසා චෙතනා විය, තෙන වුත්තං "පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො"ති a ආසෙවනට්ඨෙන අනන්තරානං පගුණබලවභාවාය උපකාරකො ධම්මො ආසෙවනපච්චයො ගන්ථාදීසු පුරිමපුරිමාභියොගො විය, සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ "පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, පුරිමා පුරිමා අකුසලා-පෙ-කිරියාබ්‍යාකතා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො"ති a චිත්තපයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියභාවෙන උපකාරකො ධම්මො කම්මපච්චයො, සො නානාක්ඛණිකාය චෙව කුසලාකුසලචෙතනාය සහජාතාය ච සබ්බායපි චෙතනාය වසෙන දුවිධො හොති, යථාහ:-"කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො"ති.a නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො විපාකපච්චයො, සො පවත්තෙ තංසමුට්ඨානානං පටිසන්ධියං කටත්තා ච රූපානං සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං පච්චයො හොති. යථාහ:-"විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො-පෙ-පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං. තයො ඛන්ධා එකස්ස ඛන්ධස්ස, ද්වෙ ඛන්ධා ද්වින්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො, ඛන්ධා වත්ථුස්ස විපාකපච්චයෙන පච්චයො"ති. b රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා ආහාරපච්චයො, යථාහ:-"කබළිඞ්කාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො"ති. b පඤ්හවාරෙ පන පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයොතිපි වුත්තං. අධිපති

---

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස   b. පට්ඨාන-පඤ්හවාර.

යට්ඨෙන උපකාරකා. ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රිය වජ්ජා වීසතින්ද්‍රියා ඉන්ද්‍රිය
පච්චයො, තත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියාදයො අරූපධම්මානං යෙව, සෙසා රූපා
රූපානං පච්චයා හොන්ති. යථාහ:-"චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණ
ධාතුයා-පෙ-සොත-ඝාන-ජිව්හා-කායින්ද්‍රියං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා
තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො, රූප
ජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තා රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො, අරූපිනො
ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තං සමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඉන්ද්‍රිය
පච්චයෙන පච්චයො"ති. a පඤ්හවාරෙ පන පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකා
බ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා තංසම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං
ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොතිපි වුත්තං. උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන උප
කාරකානි ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයං සබ්බා
නිපි කුසලාදිභෙදානි සත්තජ්ඣානඞ්ගානි ඣානපච්චයො, යථාහ:-
"ඣානඞ්ගානි ඣානසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තං සමුට්ඨානානඤ්ච
රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො"ති. a පඤ්හවාරෙ පන පටි
සන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං
ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයොතිපි වුත්තං.
යතො තතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන උපකාරකානි කුසලාදි භෙදානි
ද්වාදස මග්ගඞ්ගානි මග්ගපච්චයො, යථාහ:-"මග්ගඞ්ගානි මග්ගසම්ප
යුත්තකානං ධම්මානං තං සමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන
පච්චයො"ති. a පඤ්හවාරෙ පන පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි
මග්ගඞ්ගානි තං සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං මග්ග
පච්චයෙන පච්චයොතිපි වුත්තං, එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා
ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා. එක
වත්ථුකඑකාරම්මණඑකුප්පාදෙකනිරොධසඞ්ඛාතෙන සම්පයුත්තභා
වෙන උපකාරකා අරූපධම්මා සම්පයුත්තපච්චයො, යථාහ:-"චත්තාරො
ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො"ති. a
එකවත්ථුකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රූපිනො ධම්මා අරූපීනං
ධම්මානං අරූපිනොපි රූපීනං විප්පයුත්තපච්චයො, සො සහජාත
පච්ඡාජාත පුරෙජාතවසෙන තිවිධො හොති. වුත්තං හෙතං "සහ
ජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන
පච්චයො, පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා.පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්ප
යුත්තපච්චයෙන පච්චයො"ති. b අබ්‍යාකතපදස්ස පන සහජාත
විභඞ්ග පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා කටත්තා රූපානං
විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, ඛන්ධා වත්ථුස්ස,. වත්ථු ඛන්ධානං විප්ප
යුත්තපච්චයෙන පච්චයොතිපි වුත්තං. පුරෙජාතං පන චක්ඛුන්ද්‍රියා
දිවත්ථුවසෙනෙව වෙදිතබ්බං, යථාහ:-"පුරෙජාතං චක්ඛායතනං චක්ඛු
විඤ්ඤාණස්ස-පෙ-කායායතනං කායවිඤ්ඤාණස්ස විප්පයුත්තපච්ච
යෙන පච්චයො"ති. වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානං කිරියාබ්‍යාකතානං

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස. b. පට්ඨාන-පඤ්හවාර.

ඛන්ධානං-පෙ-වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං-පෙ-වත්ථු අකුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති. පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකො ධම්මො අත්ථිපච්චයො, තස්ස අරූපක්ඛන්ධමහාභූත නාමරූප චිත්ත චෙතසික මහාභූත ආයතනවත්ථුවසෙන සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා, යථාහ:-"චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා-පෙ-ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං-චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං-මහාභූතා උපාදාරූපානං-චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා-පෙ-රූපායතනං-පෙ-ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, රූපායතනං-පෙ-ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්හාවාරෙ පන "සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රියන්තිපි නික්ඛිපිත්වා සහජාතෙ තාව:-"එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො"ති[b] ආදිනා නයෙන නිද්දෙසො කතො. පුරෙජාතෙ පුරෙජාතානං චක්ඛාදීනං වසෙන නිද්දෙසො කතො. පච්ඡාජාතෙ පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතානං චිත්තචෙතසිකානං පච්චයවසෙන නිද්දෙසො කතො. ආහාරින්ද්‍රියෙසු කබලීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තා රූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති එවං නිද්දෙසො කතොති. අත්තනො අනන්තරා උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකා සමනන්තර නිරුද්ධා අරූපධම්මා නත්ථිපච්චයො. යථාහ "සමනන්තර නිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පච්චුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයො"ති.[a] තෙ එව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා විගතපච්චයො, යථාහ:-"සමනන්තරවිගතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පච්චුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං විගතපච්චයෙන පච්චයො"ති.[a] අත්ථිපච්චයධම්මා එව ච අවිගතභාවෙන උපකාරකත්තා අවිගතපච්චයොති වෙදිතබ්බා. දෙසනාවිලාසෙන පන තථා විනෙතබ්බවෙනෙය්‍යවසෙන වා අයං දුකො වුත්තො අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුවිප්පයුත්තදුකො වියාති. එවං ඉමෙසු[1] චතුවීසතියා පච්චයෙසු අයං අවිජ්ජා:-

පච්චයො හොති පුඤ්ඤානං දුවිධානෙකධා පන,
පරෙසං පච්ඡිමානං සා එකධා පච්චයො මතා.

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස. b. පට්ඨාන-පඤ්හවාර.

1. ම. I. එවමිමෙසු.

තත්ථ "පුඤ්ඤානං දුවිධා"ති ආරම්මණපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්වෙධා පච්චයො හොති, සා හි අවිජ්ජං ඛයතො වයතො සම්මසනකාලෙ කාමාවචරානං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සම්මොහචිත්තං ජානනකාලෙ රූපාවචරානං, අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය පන දානාදීනි චෙව කාමාවචරපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි පූරෙන්තස්ස රූපාවචරජ්ඣානානි ච උප්පාදෙන්තස්ස ද්වින්නම්පි තෙසං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති, තථා අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තා කාමභවරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව පුඤ්ඤානි කරොන්තස්ස. "අනෙකධා පන පරෙසං"ති අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං අනෙකධා පච්චයො හොති, කථං? එසා හි අවිජ්ජං ආරබ්භ රාගාදීනං උප්පජ්ජනකාලෙ ආරම්මණපච්චයෙන, ගරුං කත්වා අස්සාදනකාලෙ ආරම්මණාධිපති ආරම්මණූපනිස්සයෙහි, අවිජ්ජාසම්මූළ්හස්ස අනාදීනවදස්සාවිනො පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන, දුතියජවනාදීනං අනන්තර සමනන්තර අනන්තරූපනිස්සයාසෙවන නත්ථිවිගතපච්චයෙහි, යංකිඤ්චි අකුසලං කරොන්තස්ස හෙතුසහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්ත අත්ථි අවිගත පච්චයෙහීති අනෙකධා පච්චයො හොති. "පච්ඡිමානං සා එකධා පච්චයො මතා"ති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං උපනිස්සය පච්චයෙනෙව එකධා පච්චයො මතා, සො පනස්සා උපනිස්සයභාවො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති. එත්ථාහ:–කිං පනායමෙකාව අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො. උදාහු අඤ්ඤෙපි පච්චයා සන්තීති? කිං පනෙත්ථ යදි තාව එකාව, එකකාරණවාදො ආපජ්ජති, අථඤ්ඤෙපි සන්ති "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති එකකාරණනිද්දෙසො නුපපජ්ජතී"ති? නනුපපජ්ජති, කස්මා? යස්මා:–

> එකං න එකතො ඉධ නානෙකමනෙකතොපි නො එකං,
> ඵලමත්ථි අත්ථි පන එකහෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො.

එකතො හි කාරණතො න ඉධ කිඤ්චි එකං ඵලමත්ථි, න අනෙකං, නාපි අනෙකෙහි කාරණෙහි එකං, අනෙකෙහි පන කාරණෙහි අනෙකමෙව හොති. තථා හි අනෙකෙහි උතුපථවීබීජසලිලසඞ්ඛාතෙහි කාරණෙහි අනෙකමෙව රූපගන්ධරසාදිකං අඞ්කුරසඞ්ඛාතං ඵලමුප්පජ්ජමානං දිස්සති, යං පනෙතං "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං"ති එකෙකහෙතුඵලදීපනං කතං, තත්ථ අත්ථො අත්ථි, පයොජනං විජ්ජති, භගවා හි කත්ථචි පධානත්තා කත්ථචි පාකටත්තා කත්ථචි අසාධාරණත්තා දෙසනාවිලාසස්ස ච වෙනෙය්‍යානං ච අනුරූපතො එකමෙව හෙතුං වා ඵලං වා දීපෙති, "ඵස්සපච්චයා වෙදනා"තිහි පධානත්තා එකමෙව හෙතුං ඵලඤ්චාහ. ඵස්සො හි වෙදනාය පධානහෙතු, යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානතො. වෙදනා ච ඵස්සස්ස පධානඵලං, යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානතො. "සෙම්හ සමුට්ඨානා ආබාධා"ති පාකටත්තා එකං හෙතුමාහ, පාකටො හි එත්ථ

සෙමෙහා න කම්මාදයො, “යෙ කෙචි භික්ඛවෙ අකුසලා ධම්මා සබ්බෙ තෙ අයොනිසො මනසිකාරමූලකා”ති අසාධාරණත්තා එකං හෙතුමාහ, අසාධාරණො හි අයොනිසො මනසිකාරො අකුසලානං, සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති. තස්මා අයමිධ අවිජ්ජා විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු වත්ථාරම්මණසහජාතධම්මාදීසු සඞ්ඛාරකාරණෙසු “අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී”ති ච, “අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයො”ති ච වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි තණ්හාදීනං සඞ්ඛාරහෙතූනං හෙතූති පධානත්තා, “අවිද්වා භික්ඛවෙ අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොතී”ති පාකටත්තා අසාධාරණත්තා ච සඞ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති වෙදිතබ්බා. එතෙනෙව ච එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනෙ පයොජනං වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථාහ:-එවං සන්තෙපි එකන්තානිට්ඨඵලාය සාවජ්ජාය අවිජ්ජාය කථං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයත්තං යුජ්ජති? න හි නිම්බබීජතො උච්ඡු උප්පජ්ජතීති? කථං න යුජ්ජිස්සති, ලොකස්මිං හි:-

විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච සදිසාසදිසො තථා,
ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො විපාකා එව තෙ ච න.

ධම්මානං හි ඨානසභාවකිච්චාදිවිරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච පච්චයො ලොකෙ සිද්ධො, පුරිමචිත්තං හි අපරචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයො, පුරිමසිප්පාදිසික්ඛා ච පච්ඡා පවත්තමානානං සිප්පාදිකිරියානං, කම්මං රූපස්ස සභාවවිරුද්ධො පච්චයො. ඛීරාදීනි ච දධිආදීනං, ආලොකො චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස කිච්චවිරුද්ධො, ගුළාදයො ච ආසවාදීනං, චක්ඛුරූපාදයො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ඨානාවිරුද්ධා පච්චයා, පුරිමජවනාදයො පච්ඡිමජවනාදීනං සභාවාවිරුද්ධා කිච්චාවිරුද්ධා ච, යථාච විරුද්ධාවිරුද්ධා පච්චයා සිද්ධා, එවං සදිසාසදිසාපි, සදිසමෙව හි උතුආහාරසඞ්ඛාතං රූපං රූපස්ස පච්චයො[1], සාලිබීජාදීනි ච සාලිඵලාදීනං, අසදිසම්පි රූපං අරූපස්ස, අරූපං ච රූපස්ස පච්චයො හොති, ගොලොමාවිලොම-විසාණ-දධිතිලපිට්ඨාදීනි ච දබ්බභූතිණකාදීනං. යෙසං ච ධම්මානං තෙ විරුද්ධාවිරුද්ධ සදිසාසදිසප්පච්චයා, න තෙ ධම්මා තෙසං ධම්මානං විපාකා එව. ඉති අයං අවිජ්ජා විපාකවසෙන එකන්තානිට්ඨඵලා සභාවවසෙන සාවජ්ජාපි සමානා සබ්බෙසම්පි එතෙසං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං යථානුරූපං ඨානකිච්ච සභාව විරුද්ධාවිරුද්ධපච්චයවසෙන සදිසාසදිසපච්චයවසෙන ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා. සො චස්සා පච්චයභාවො යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්ස හෙතුභූතෙ තිවිධෙ පි සඞ්ඛාරෙ ආරභතීති ආදිනා නයෙන වුත්තො එව. අපිච අයං අඤ්ඤොපි පරියායො:-

1. ම. I. පච්චයො හොති.

චුතූපපාතෙ සංසාරෙ සඞ්ඛාරානං ච ලක්ඛණෙ,
යො පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු ච විමුය්හති.

අභිසඞ්ඛරොති සො එතෙ සඞ්ඛාරෙ තිවිධෙ යතො,
අවිජ්ජා පච්චයො තෙසං තිවිධානං අයං තතොති.

කථං පන යො එතෙසු විමුය්හති සො තිවිධෙපෙතෙ සඞ්ඛාරෙ අභිසඞ්ඛරොතීති චෙ? චුතියා තාව විමූළ්හො සබ්බත්ථ ඛන්ධානං භෙදො මරණන්ති චුතිං අග්ගණ්හන්තො "සත්තො මරති, සත්තස්ස දෙහන්තර සඞ්කමන"න්ති ආදීනි විකප්පෙති, උපපාතෙ විමූළ්හො සබ්බත්ථ ඛන්ධානං පාතුභාවො ජාතීති උපපාතං අග්ගණ්හන්තො "සත්තො උපපජ්ජති, සත්තස්ස නවසරීරපාතුභාවො"ති ආදීනි විකප්පෙති. සංසාරෙ විමූළ්හො. යො එස:-

ඛන්ධානං ච පටිපාටි ධාතු ආයතනාන ච,
අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානං සංසාරොති පවුච්චතීති.

එවං වණ්ණිතො සංසාරො, තං එවං අග්ගණ්හන්තො "අයං සත්තො අස්මා ලොකා පරං ලොකං ගච්ඡති, පරස්මා ලොකා ඉමං ලොකං ආගච්ඡතී"ති ආදීනි විකප්පෙති. සඞ්ඛාරානං ලක්ඛණෙ විමූළ්හො සඞ්ඛාරානං සභාවලක්ඛණං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ච අග්ගණ්හන්තො සඞ්ඛාරෙ අත්තතො අත්තනියතො ධුවතො සුභතො සුඛතො විකප්පෙති. පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු විමූළ්හො අවිජ්ජාදීහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්තිං අග්ගණ්හන්තො "අත්තා ජානාති වා න ජානාති වා, සො එව කරොති ච කාරෙති ච සො පටිසන්ධියං උපපජ්ජති ච, තස්ස අණු ඉස්සරාදයො කලලාදිභාවෙන සරීරං සණ්ඨපෙන්තො ඉන්ද්‍රියානි සම්පාදෙන්ති, සො ඉන්ද්‍රියසම්පන්නො ඵුසති, වෙදියති, තණ්හීයති, උපාදියති, ඝටීයති, සො පුන භවන්තරෙ භවතී"ති වා. "සබ්බෙ සත්තා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා"ති වා විකප්පෙති, සො අවිජ්ජාය අන්ධීකතො එවං විකප්පෙන්තො යථානාම අන්ධො පථවියං චරන්තො මග්ගම්පි අමග්ගම්පි ථලම්පි නින්නම්පි සමම්පි විසමම්පි පටිපජ්ජති, එවං පුඤ්ඤම්පි අපුඤ්ඤම්පි ආනෙඤ්ජම්පි සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතීති. තෙනෙතං වුච්චති:-

යථාපි නාම ජච්චන්ධො නරො අපරිනායකො
එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා,
සංසාරෙ සංසරං බාලො තථා අපරිනායකො
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤම්පි[1] ච එකදා.
යදා ච ඤත්වා සො ධම්මං සච්චානි අභිසමෙස්සති,
තදා අවිජ්ජූපසමා උපසන්තො චරිස්සතීති.

අයං "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

1. ම. I. අපුඤ්ඤමපි.

සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදෙ:-"විඤ්ඤාණං"ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි ඡබ්බිධං, තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකන්ති දුවිධං හොති, තථා සොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි. මනොවිඤ්ඤාණං කුසලාකුසලවිපාකා ද්වෙ මනොධාතුයො, තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ සහෙතුකානි කාමාවචරවිපාකචිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානීති බාවීසතිවිධං හොති. ඉති ඉමෙහි ඡහි විඤ්ඤාණෙහි සබ්බානිපි බත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානි හොන්ති, ලොකුත්තරානි පන වට්ටකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානි. තත්ථ සියා:-කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ඉදං වුත්තප්පකාරං විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරපච්චයා හොතීති? උපචිතකම්මා 'භාවෙ විපාකාභාවතො, විපාකං හෙතං, විපාකං ච න උපචිතකම්මා 'භාවෙ උප්පජ්ජති, යදි උප්පජ්ජෙය්‍ය සබ්බෙසං සබ්බවිපාකානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, න ච උප්පජ්ජන්තීති ජානිතබ්බමෙතං සඞ්ඛාරපච්චයා ඉදං විඤ්ඤාණං හොතීති. කතරසඞ්ඛාරපච්චයා කතරං විඤ්ඤාණන්ති චෙ? කාමාවචර පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා තාව කුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, මනොවිඤ්ඤාණෙ එකා මනොධාතු ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො අට්ඨකාමාවචරමහාවිපාකානීති සොළස. යථාහ:-කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති-පෙ-සොත-ඝාණ-ජිව්හා-කායවිඤ්ඤාණං-විපාකා මනොධාතු උප්පන්නා හොති, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති, උපෙක්ඛාසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති, සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසංඛාරෙන, සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙනාති.[a] රූපාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන පඤ්ච රූපාවචර විපාකානි, යථාහ:-"තස්සෙව රූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං විවිච්චෙව කාමෙහි-පෙ-පඨමං ඣානං-පෙ-පඤ්චමං· ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතීති. එවං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා එකවීසති විධං විඤ්ඤාණං හොති. අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන අකුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි එකා මනොධාතු එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං සත්තවිධං විඤ්ඤාණං හොති, යථාහ:-අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති, සොත-ඝාණ-ජිව්හා-කායවිඤ්ඤාණං-විපාකා මනොධාතු විපාකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොතීති. ආනෙඤ්ජාභි

a. විභඞ්ගපාළි පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගඅභිධම්මභාජනිය.

සඞ්ඛාරපච්චයා පන චත්තාරි අරූපවිපාකානීති එවං චතුබ්බිධං විඤ්ඤාණං හොති, යථාහ: “තස්සෙව අරූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා – පෙ – ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං –පෙ– විඤ්ඤාණ – පෙ – ආකිඤ්චඤ්ඤායතන –පෙ– නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං සුඛස්ස ච දුක්ඛස්ස ච පහානා චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතීති. එවං සඞ්ඛාරපච්චයා යං විඤ්ඤාණං හොති තං ඤත්වා ඉදානිස්ස එවං පවත්ති වෙදිතබ්බා. සබ්බමෙව හි ඉදං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්වෙධා පවත්තති, තත්ථ ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ද්වෙ මනොධාතුයො සොමනස්ස සහගතා අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඉමානි තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියං යෙව පවත්තන්ති, සෙසානි එකූනවීසති තීසු භවෙසු යථානුරූපං පවත්තියම්පි පටිසන්ධියම්පි පවත්තන්ති. කථං? කුසලවිපාකානි තාව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච කුසලවිපාකෙන වා අකුසලවිපාකෙන වා නිබ්බත්තස්ස යථාක්කමං පරිපාකං උපගතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛාදීනං ආපාථගතං ඉට්ඨං ඉට්ඨමජ්ඣත්තං වා රූපාදී ආරම්මණං ආරබ්භ චක්ඛාදිපසාදං නිස්සාය දස්සනසවණඝායන සායන ඵුසනකිච්චං සාධයමානානි පවත්තන්ති, තථා අකුසලවිපාකානි පඤ්ච, කෙවලං හි තෙසං අනිට්ඨං අනිට්ඨමජ්ඣත්තං වා ආරම්මණං හොති, අයමෙව විසෙසො. දසපි චෙතානි නියතද්වාරා රම්මණවත්ථුට්ඨානානි නියතකිච්චානෙව ච භවන්ති. තතො කුසල විපාකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරා කුසලවිපාකා මනොධාතු තෙසං යෙව ආරම්මණං ආරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සම්පටිච්ඡන කිච්චං සාධයමානා පවත්තති, තථා අකුසලවිපාකානං අනන්තරා අකුසලවිපාකා, ඉදඤ්ච පන ද්වයං අනියතද්වාරාරම්මණං නියතවත්ථුට්ඨානං නියතකිච්චඤ්ච හොති. සොමනස්සසහගතා පන අහෙතුකමනො විඤ්ඤාණධාතු කුසලවිපාකමනොධාතුයා අනන්තරා තස්සා එව ආරම්මණං ආරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සන්තීරණකිච්චං සාධයමානා ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ කාමාවචරසත්තානං යෙභුය්‍යෙන ලොභ සම්පයුත්තජවනාවසානෙ භවඞ්ගවීථිං පච්ඡින්දිත්වා ජවනෙන ගහිතා රම්මණෙ තදාරම්මණවසෙන සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා පවත්තතීති මජ්ඣිමට්ඨකථායං වුත්තං, අභිධම්මට්ඨකථායං පන තදාරම්මණෙ ද්වෙ චිත්තවාරා ආගතා, ඉදම්පන චිත්තං තදාරම්මණන්ති ච පිට්ඨි භවඞ්ගන්ති චාති ද්වෙ නාමානි ලභති, අනියතද්වාරාරම්මණං නියත වත්ථුකං අනියතට්ඨානකිච්චං ච හොතීති. එවං තාව තෙරස පඤ්ච වොකාරභවෙ පවත්තියං යෙව පවත්තන්තීති වෙදිතබ්බානි. සෙසෙසු එකූනවීසතියා න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තති, පවත්තියම්පන කුසලාකුසලවිපාකා තාව ද්වෙ අහෙතුක මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො පඤ්චද්වාරෙ කුසලාකුසලවිපාකමනො ධාතූනං අනන්තරා සන්තීරණකිච්චං, ඡසු ද්වාරෙසු පුබ්බෙ වුත්තනයෙ නෙව තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති

භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති චත්තාරි කිච්චානි සාධයමානා නියතවත්ථුකා අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨාන කිච්චා හුත්වා පවත්තන්ති. අට්ඨ කාමාවචරසහෙතුකචිත්තානි වුත්ත නයෙනෙව ඡසු ද්වාරෙසු තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චං චාති තීණි කිච්චානි සාධයමානානි නියතවත්ථුකානි අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්ති. පඤ්ච රූපාවචරානි චත්තාරි ච ආරුප්පානි අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුති කිච්චඤ්චාති කිච්චද්වයං සාධයමානානි පවත්තන්ති. තෙසු රූපාවචරානි නියත වත්ථාරම්මණානි අනියත ඨානකිච්චානි, ඉතරානි නියතාවත්ථුකානි[1] නියතාරම්මණානි අනියතඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්තීති එවං තාව බාත්තිංසවිධම්පි විඤ්ඤාණං පවත්තියං සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්තති.

තත්‍රාස්ස තෙ තෙ සඞ්ඛාරා කම්මපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයා හොන්ති, යම්පන වුත්තං "සෙසෙසු එකූනවීසතියා න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තතී"ති තං අති සඞ්ඛිත්තත්තා දුබ්බිජානං, තෙනස්ස විත්ථාරනයදස්සනත්ථං වුච්චති:- කති පටිසන්ධියො? කති පටිසන්ධිචිත්තානි? කෙන කත්ථ පටිසන්ධි හොති? කිං පටිසන්ධියා ආරම්මණන්ති? අසඤ්ඤසත්තපටිසන්ධියා[2] සද්ධිං වීසති පටිසන්ධියො, වුත්තප්පකාරානෙව එකූනවීසති පටිසන්ධි චිත්තානි, තත්ථ අකුසලවිපාකාය අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අපායෙසු පටිසන්ධි හොති, කුසලවිපාකාය මනුස්සලොකෙ ජච්චන්ධ ජාතිබධිර ජාතිඋම්මත්තක ජාතිඑළමූග නපුංසකාදීනං, අට්ඨහි සහෙතුකකාමාවචරවිපාකෙහි දෙවෙසු චෙව[3] මනුස්සෙසු ච පුඤ්ඤවන්තානං පටිසන්ධි හොති, පඤ්චහි රූපාවචරවිපාකෙහි රූපීබ්‍රහ්මලොකෙ, චතූහි අරූපාවචරවිපාකෙහි අරූපලොකෙසු. යෙන ච යත්ථ පටිසන්ධි හොති, සා එව තස්ස අනුරූපා පටිසන්ධි නාම. සඞ්ඛෙපතො පන පටිසන්ධියා තීණි ආරම්මණානි හොන්ති අතීතං පච්චුප්පන්නං නවත්තබ්බඤ්ච, අසඤ්ඤා පටිසන්ධි අනාරම්මණාති. තත්ථ විඤ්ඤාණඤ්චායතන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන පටිසන්ධීනං අතීතමෙව ආරම්මණං, දසන්නං කාමාවචරානං අතීතං වා පච්චුප්පන්නං වා, සෙසානං නවත්තබ්බමෙව. එවං තීසු ආරම්මණෙසු පවත්තමානා පන පටිසන්ධි යස්මා අතීතාරම්මණස්ස වා නවත්තබ්බා රම්මණස්ස වා චුතිචිත්තස්ස අනන්තරමෙව පවත්තති, පච්චුප්පන්නා රම්මණං පන චුතිචිත්තං නාම නත්ථි, තස්මා තීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤ තරාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා තීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්ම

1. අවත්ථුකානි-සම්මොහවිනොදනී. 2. ම. I. අසඤ්ඤපටිසන්ධියා.
3. ම. I. කාමාවචරදෙවෙසුචෙව.

ණාය පටිසන්ධියා සුගති දුග්ගති වසෙන පවත්තනාකාරො වෙදිතබ්බො, සෙය්‍යථිදං:-කාමාවචරසුගතියං තාව ඨිතස්ස පාපකම්මිනො පුග්ගලස්ස "තානිස්ස තස්මිං සමයෙ ඔලම්බන්ති"ති ආදිවචනතො මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං පාපකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුති චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්න කිලෙසබල විනාමිතං දුග්ගති පරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති, අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා පටිසන්ධි. අපරස්ස මරණසමයෙ වුත්තප්පකාරකම්මවසෙන නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදිකං දුග්ගති නිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තස්මා ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ග උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තං ආරම්මණං ආරබ්භ එකං ආවජ්ජනං මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානීති තීණි වීථිචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං, එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථස්ස අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිං යෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. අපරස්ස මරණසමයෙ පඤ්චන්නං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං රාගාදිහෙතුභූතං හීනමාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්න වොත්ථපනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්චජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති, තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං, එත්තාවතා ච ද්වෙ භවඞ්ගානි ආවජ්ජනං දස්සනං සම්පටිච්ඡනං සන්තීරණං වොත්ථපනං පඤ්ච ජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානි එකං චුතිචිත්තන්ති පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙස එකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිං යෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. එස තාව අතීතාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය දුග්ගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො. දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස වුත්තනයෙනෙව තං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතීති කණ්හපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛං ඨපෙත්වා සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය සුගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො. සුගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස "තානිස්ස තස්මිං සමයෙ ඔලම්බන්ති"ති ආදිවචනතො මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තං ච ඛො උපචිතකාමාවචරානවජ්ජකම්මස්සෙව, උපචිතමහග්ගතකම්මස්ස පන කම්ම

නිමිත්තමෙව ආපාථමාගච්ඡති, තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණ පරියොසානාය සුද්ධාය වා ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ තමෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්න කිලෙසබලවිනාමිතං සුගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති, අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා වා නවත්තබ්බාරම්මණා වා පටිසන්ධි. අපරස්ස මරණසමයෙ කාමාවචර අනවජ්ජකම්මවසෙන මනුස්සලොකෙ මාතුකුච්ඡිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා දෙවලොකෙ උය්‍යානවිමානකප්පරුක්ඛාදිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා සුගති නිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තස්ස දුග්ගතිනිමිත්තෙ දස්සි තානුක්කමෙනෙව චුතිචිත්තානන්තරං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති, අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටි සන්ධි. අපරස්ස මරණසමයෙ ඤාතකා "අයං තාත තවත්ථාය බුද්ධ පූජා කරීයති, චිත්තං පසාදෙහී"ති වත්වා පුප්ඵදාමපටාකාදිවසෙන රූපාරම්මණං වා ධම්මසවණතුරියපූජාදිවසෙන සද්දාරම්මණං වා ධූම වාසගන්ධාදිවසෙන ගන්ධාරම්මණං වා "ඉදං තාත සායස්සු, තවත්ථාය දාතබ්බදෙය්‍යධම්මං"ති වත්වා මධුඵාණිතාදිවසෙන රසාරම්මණං වා "ඉදං තාත ඵුසස්සු, තවත්ථාය දාතබ්බදෙය්‍යධම්මං"ති වත්වා චීනපට්ට සොමාරපට්ටාදිවසෙන ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං වා පඤ්චද්වාරෙ උපසං හරන්ති, තස්ස තස්මිං ආපාථගතෙ රූපාදිආරම්මණෙ යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූත වෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි චෙව තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති, තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං, තදවසානෙ තස්මිං යෙව එකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටි සන්ධි. අපරස්ස පන පඨවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ග තස්ස සුගතියං ඨිතස්ස මරණසමයෙ කාමාවචරකුසලකම්ම-කම්ම නිමිත්ත-ගතිනිමිත්තානං වා අඤ්ඤතරං පඨවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, චක්ඛු සොතානං වා අඤ්ඤතරස්මිං කුසලුප්පත්තිහෙතුභූතං පණීතමා රම්මණං ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බ නාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජව නානි උප්පජ්ජන්ති, මහග්ගතගතිකානං පන තදාරම්මණං නත්ථි, තස්මා ජවනානන්තරං යෙව භවඞ්ගවිසයමාරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති, තස්සාවසානෙ කාමාවචරමහග්ගත සුගතීනං අඤ්ඤතර සුගති පරියාපන්නං යථූපට්ඨිතෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං න වත්තබ්බාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්න නවත්තබ්බාරම්මණානං අඤ්ඤතරා රම්මණා පටිසන්ධි. එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියා පි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බා. අයං අතීත න වත්තබ්බාරම්මණාය සුගති

චුතියා අනන්තරා අතීත න වත්තබ්බපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො, දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන පාපකම්මිනො වුත්තනයෙනෙව තං කම්මං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ, පඤ්චද්වාරෙ වා පන අකුසලුප්පත්තිහෙතුභූතං ආරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, අථස්ස යථාක්කමෙන චුතිචිත්තාවසානෙ දුග්ගතිපරියාපන්නං තෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති, අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරොති. එත්තාවතා එකූනවීසතිවිධස්සාපි විඤ්ඤාණස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති දීපිතා හොති, තයිදං සබ්බම්පි එවං:-

පවත්තමානං සන්ධිම්හි ද්වෙධා කම්මෙන වත්තති,
මිස්සාදීහි ච භෙදෙහි භෙදස්ස දුවිධාදිකො.

ඉදං හි එකූනවීසතිවිධම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං පටිසන්ධිම්හි පවත්තමානං ද්වෙධා කම්මෙන වත්තති, යථාසකං හි එකස්ස ජනකං කම්මං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයො හොති, වුත්තං හෙතං:-"කුසලාකුසලං කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති. එවං වත්තමානස්ස පනස්ස මිස්සාදීහි භෙදෙහි දුවිධාදිකොපි භෙදො වෙදිතබ්බො. සෙය්‍යථිදං:- ඉදං හි පටිසන්ධිවසෙන එකධා පවත්තමානම්පි රූපෙන සහ මිස්සාමිස්සභෙදතො දුවිධං, කාමරූපාරූපභවභෙදතො තිවිධං, අණ්ඩජ ජලාබුජ සංසෙදජ ඔපපාතිකයොනිවසෙන චතුබ්බිධං, ගතිවසෙන පඤ්චවිධං, විඤ්ඤාණට්ඨිතිවසෙන සත්තවිධං, සත්තාවාසවසෙන අට්ඨවිධං හොති. තත්ථ:-

මිස්සං ද්විධා භාවභෙදා සභාවං තත්ථ ච ද්විධා,
ද්වෙ වා තයො වා දසකා ඔමතො ආදිනා සහ.

"මිස්සං ද්විධා භාවභෙදා"ති යං හෙතං එත්ථ අඤ්ඤත්‍ර අරූපභවා රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තං රූපභවෙ ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියසඞ්ඛාතෙන භාවෙන විනා උප්පත්තිතො, කාමභවෙ අඤ්ඤත්‍ර ජාතිපණ්ඩකපටිසන්ධියා භාවෙන සහ උප්පත්තිතො සභාවං අභාවන්ති දුවිධං හොති. "සභාවං තත්ථ ච ද්විධා"ති තත්ථාපි ච යං සභාවං තං ඉත්ථිපුරිසභාවානං අඤ්ඤතරෙන සහ උප්පත්තිතො දුවිධමෙව හොති. "ද්වෙ වා තයො වා දසකා ඔමතො ආදිනා සහා"ති යං හෙත මෙත්ථ මිස්සං අමිස්සන්ති ද්වයෙ ආදිභූතං රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං, තෙන සහ වත්ථුකායදසකවසෙන ද්වෙ වා, වත්ථුකායභාවදසකවසෙන තයො වා දසකා ඔමතො උප්පජ්ජන්ති, නත්ථි ඉතො පරං රූපපරිහානීති. තං පනෙතං එවං ඔමකපරිමාණං උප්පජ්ජමානං අණ්ඩජ ජලාබුජනාමිකාසු ද්විසු යොනීසු ජාතිඋණ්ණාය එකෙන

අංසුතො උජ්ඣිතසප්පිමණ්ඩප්පමාණං කලලන්ති ලද්ධසඞ්ඛං හුත්වා උප්පජ්ජති, තත්‍ථ යොනීනං ගතිවසෙන සම්භවභෙදො වෙදිතබ්බො. එතාසු හි:-

නිරයෙ භුම්මවජ්ජෙසු දෙවෙසු ච න යොනියො,
තිස්සො පුරිමිකා හොන්ති චතස්සොපි ගතිත්තයෙ.

තත්‍ථ "දෙවෙසු චා"ති චසද්දෙන යථා නිරයෙ ච භුම්මවජ්ජෙසු ච දෙවෙසු, එවං නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතෙසු ච පුරිමිකා තිස්සො යොනියො න සන්තීති වෙදිතබ්බා, ඔපපාතිකා එව හි තෙ හොන්ති. සෙසෙ පන තිරච්ඡාන පෙත්තිවිසය මනුස්සසඞ්ඛාතෙ ගතිත්තයෙ පුබ්බෙ වජ්ජිතභුම්මදෙවෙසු ච චතස්සොපි යොනියො හොන්ති. තත්‍ථ:-

තිංස නව චෙව රූපීසු සත්තති උක්කංසතොථ රූපානි,
සංසෙදූපපාතයොනීසු අථ වා අවකංසතො තිංස.

රූපී බ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසු චක්ඛුසොතවත්‍ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස චාති චතුන්නං කලාපානං වසෙන තිංස ච නව ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ රූපානි උප්පජ්ජන්ති, රූපී බ්‍රහ්මෙ පන ඨපෙත්වා අවසෙසෙසු සංසෙදජ ඔපපාතික යොනිකෙසු උක්කංසතො චක්ඛු සොත ඝාණ ජිව්හා කාය වත්‍ථු භාවදසකානං වසෙන සත්තති, තානි ච නිච්චං දෙවෙසු. තත්‍ථ වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා චතස්සො චාපි ධාතුයො චක්ඛුප්පසාදො ජීවිතන්ති අයං දස රූපපරිමාණො රූපපුඤ්ජො චක්ඛුදසකො නාම, එවං සෙසා වෙදිතබ්බා. අවකංසතො පන ජච්චන්ධ බධිර අඝාණක නපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්‍ථුදසකානං වසෙන තිංසරූපානි උප්පජ්ජන්ති, උක්කංසාවකංසානං පන අන්තරෙ අනුරූපතො විකප්පො වෙදිතබ්බො. එවං විදිත්වා පුන:-

ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතු වෙදනා පීති විතක්ක විචාරෙහි,
භෙදාභෙදවිසෙසො චුතිසන්ධීනං පරිඤ්ඤෙය්‍යො.

යා හෙසා මිස්සාමිස්සතො දුවිධා පටිසන්ධි, යා චස්සා අතීතානන්තරා චුති, තාසං ඉමෙහි ඛන්ධාදීහි භෙදාභෙදවිසෙසො ඤාතබ්බොති අත්‍ථො. කථං? කදාචි හි චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධාව ආරම්මණතොපි අභින්නා පටිසන්ධි හොති, කදාචි අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා, අයං තාව අරූපභූමීසු එව නයො. කදාචි පන චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධි, කදාචි පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරචුතියා රූපාවචරචුතියා වා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධා අරූපපටිසන්ධි, එවං අතීතාරම්මණාය චුතියා අතීතනවත්තබ්බපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි, අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධි, දුහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධි,

උපෙක්ඛාසහගතචුතියා සොමනස්සසහගතපටිසන්ධි, අප්පීතිකචුතියා සප්පීතිකපටිසන්ධි, අවිතක්කචුතියා සවිතක්කපටිසන්ධි, අවිචාරචුතියා සවිචාරපටිසන්ධි, අවිතක්කාවිචාරචුතියා සවිතක්කසවිචාරපටිසන්ධීති තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බං.

ලද්ධපච්චයමිති ධම්මමත්තමෙතං භවන්තරමුපෙති,
නාස්ස තතො සඞ්කන්ති න තතො හෙතුං විනා හොති.

ඉතිහෙතං ලද්ධප්පච්චයං රූපාරූපධම්මමත්තං උප්පජ්ජමානං භවන්තරමුපෙතීති වුච්චති, න සත්තො න ජීවො තස්ස ච නාපි අතීත භවතො ඉධ සඞ්කන්ති අත්ථි, නාපි තතො හෙතුං විනා ඉධ පාතුභාවො, තයිදං පාකටෙන මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙන පකාසයිස්සාම. අතීතභවස්මිං හි සරසෙන උපක්කමෙන වා සමාසන්නමරණස්ස අසය්හානං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනච්ඡෙදකානං මාරණන්තිකවෙදනානං සන්නිපාතං අසහන්තස්ස ආතපෙ පක්ඛිත්ත හරිතතාලපණ්ණමිව කමෙන උපසුස්සමානෙ සරීරෙ නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසු ඉන්ද්‍රියෙසු හදයවත්ථුමත්තෙ පතිට්ඨිතෙසු කායින්ද්‍රිය මනින්ද්‍රිය ජීවිතින්ද්‍රියෙසු තංඛණාවසෙස හදයවත්ථුසන්නිස්සිතං විඤ්ඤාණං ගරුකත සමාසෙවිතාසන්න පුබ්බකතානං අඤ්ඤතරං ලද්ධාවසෙසප්පච්චය සඞ්ඛාරසඞ්ඛාතං කම්මං තදුපට්ඨාපිතං වා කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඞ්ඛාතං විසයං ආරබ්භ පවත්තති, තදෙවං පවත්තමානං තණ්හාවිජ්ජානං අප්පහීනත්තා අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං විසයෙ තණ්හා නාමෙති, සහජාතසඞ්ඛාරා ඛිපන්ති, තං සන්තති වසෙන තණ්හාය නාමියමානං සඞ්ඛාරෙහි ඛිප්පමානං ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජුමාලම්බිත්වා මාතිකාතික්කමකො විය පුරිමඤ්ච නිස්සයං ජහති, අපරඤ්ච කම්මසමුට්ඨාපිතං නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනස්සාදයමානං වා ආරම්මණාදීහි යෙව පච්චයෙහි පවත්තතීති. එත්ථ ච පුරිමං චවනතො චුති, පච්ඡිමං භවන්තරාදි පටිසන්ධානතො පටිසන්ධීති වුච්චති. තදෙතං නාපි පුරිමභවා ඉධාගතං, නාපි තතො කම්මසඞ්ඛාරනතිවිසයාදිහෙතුං විනා පාතුභූතන්ති වෙදිතබ්බං.

සියුං නිදස්සනානෙත්ථ පටිඝොසාදිකා අථ,
සන්තානබන්ධතො නත්ථි එකතා නපි නානතා.

එත්ථ චෙතස්ස විඤ්ඤාණස්ස පුරිමභවතො ඉධ අනාගමනෙ අතීතභවපරියාපන්නහෙතූහි ච උප්පාදෙ පටිඝොස පදීප මුද්දා පටිබිම්බප්පකාරා ධම්මා නිදස්සනානි සියුං, යථාහි පටිඝොස පදීප මුද්දාඡායාසද්දාදිහෙතුකා හොන්ති, අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාව හොන්ති, එවමෙවං ඉදං චිත්තං. එත්ථ ච සන්තානබන්ධතො නත්ථි එකතා, නාපි නානතා. යදිහි සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තමෙකතා භවෙය්‍ය, න ඛීරතො දධි සම්භූතං සියා, අථාපි එකන්තනානතා භවෙය්‍ය, න ඛීරස්සාධීනො දධි සියා, එස නයො සබ්බහෙතුසමුප්පන්නෙසු. එවඤ්ච

සති සබ්බලොකවොහාරලොපො සියා, සො ච අනිට්ඨො, තස්මා එත්ථ න එකන්තමෙකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බාති. එත්ථාහ:- නනු එවං අසඞ්කන්ති පාතුභාවෙ සති යෙ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ඛන්ධා, තෙසං නිරුද්ධත්තා ඵලපච්චයස්ස ච කම්මස්ස තත්ථ අගමනතො අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො ච තං ඵලං සියා, උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා, තස්මා න සුන්දරමිදං විධානන්ති. තත්‍රිදං වුච්චති:-

සන්තානෙ යං ඵලං එතං නාඤ්ඤස්ස න ච අඤ්ඤතො,
බීජානං අභිසඞ්ඛාරො එතස්සත්ථස්ස සාධකො.

එකසන්තානස්මිං හි ඵලං උප්පජ්ජමානං තත්ථ එකන්තඑකත්ත නානත්තානං පටිසිද්ධත්තා අඤ්ඤස්සාති වා අඤ්ඤතොති වා න හොති, එතස්ස ච පනත්ථස්ස[1] බීජානං අභිසඞ්ඛාරො සාධකො. අම්බබීජාදීනං හි අභිසඞ්ඛාරෙසු කතෙසු තස්ස බීජස්ස සන්තානෙ ලද්ධපච්චයා කාලන්තරෙ ඵලවිසෙසො උප්පජ්ජමානො න අඤ්ඤබීජානං නාපි අඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජති, න ච තානි බීජානි අභිසඞ්ඛාරා වා ඵලට්ඨානං පාපුණන්ති, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. විජ්ජාසිප්පොසධාදීහි චාපි බාලසරීරෙ උපයුත්තෙහි කාලන්තරෙ වුඩ්ඪසරීරාදීසු ඵලං දෙතීති අයමත්ථො වෙදිතබ්බො. යම්පි වුත්තං උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියාති, තත්ථ:-

ඵලස්සුප්පත්තියා එව සිද්ධා භුඤ්ජක සම්මුති,
ඵලුප්පාදෙන රුක්ඛස්ස යථා ඵලති සම්මුති.

යථා හි රුක්ඛසඞ්ඛාතානං ධම්මානං එකදෙසභූතස්ස රුක්ඛඵලස්ස උප්පත්තියා එව රුක්ඛො ඵලතීති වා ඵලිතොති වා වුච්චති, තථා දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතානං ඛන්ධානං එකදෙසභූතස්ස උපභොගසඞ්ඛාතස්ස සුඛදුක්ඛඵලස්ස උප්පාදෙනෙව දෙවො මනුස්සො වා උපභුඤ්ජතීති වා සුඛිතො දුක්ඛිතොති වා වුච්චති; තස්මා න එත්ථ අඤ්ඤෙන උපභුඤ්ජකෙන නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති. යොපි වදෙය්‍ය:-එවං සන්තෙපි එතෙ සඞ්ඛාරා විජ්ජමානා වා ඵලස්ස පච්චයා සියුං අවිජ්ජමානා වා, යදිච විජ්ජමානා පවත්තික්ඛණෙ යෙව තෙසං විපාකෙන භවිතබ්බං, අථ අවිජ්ජමානා පවත්තිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච නිච්චං ඵලාවහා සියුන්ති, සො එවං වත්තබ්බො:-

කතත්තා පච්චයා එතෙ න ච නිච්චං ඵලාවහා,
පාටිභොගාදිකං තත්ථ වෙදිතබ්බං නිදස්සනං.

කතත්තායෙව හි සඞ්ඛාරා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න විජ්ජමානත්තා අවිජ්ජමානත්තා වා. යථාහ "කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති"ති[a] ආදි. යථාරහස්ස ච අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා

1. ම. වචනත්ථස්ස. a. විභඞ්ගපාළි පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගඅභිධම්මභාජනීය.

හුත්වා න පුන ඵලාවහා හොන්ති විපක්කවිපාකත්තා, එතස්ස චත්ථස්ස විභාවනෙ ඉදං පාටිභොගාදිකං නිදස්සනං වෙදිතබ්බං. යථා හි ලොකෙ යො කස්සචි අත්ථස්ස නිය්‍යාතනත්ථං පාටිභොගො හොති, භණ්ඩං වා කිණාති, ඉණං වා ගණ්හාති, තස්ස තං කිරියාකරණමත්තමෙව තදත්ථනිය්‍යාතනාදිම්හි පච්චයො හොති, න කිරියාය විජ්ජමානත්තං අවිජ්ජමානත්තං වා, න ච තදත්ථනිය්‍යාතනාදිතො පරම්පි ධාරකොව හොති. කස්මා? නිය්‍යාතනාදීනං කතත්තා, එවං කතත්තාව සඞ්ඛාරාපි අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න ච යථාරහං ඵලදානතො පරම්පි ඵලාවහා හොන්තීති. එත්තාවතා මිස්සාමිස්සවසෙන ද්වෙධාපි වත්තමානස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්ති දීපිතා හොති.

ඉදානි සබ්බෙස්වෙව තෙසු බාත්තිංස විපාකවිඤ්ඤාණෙසු සම්මොහවිඝාතත්ථං:-

පටිසන්ධිපවත්තීනං වසෙනෙතෙ භවාදිසු,
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා යථා යෙසඤ්ච පච්චයා.

තත්ථ තයො භවා, චතස්සො යොනියො, පඤ්ච ගතියො, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො, නව සත්තාවාසාති එතෙ භවාදයො නාම. එතෙසු භවාදීසු පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච එතෙ යෙසං විපාකවිඤ්ඤාණානං පච්චයා, යථා ච පච්චයා හොන්ති තථා විජානිතබ්බාති අත්ථො. තත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ තාව කාමාවචරඅට්ඨචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අවිසෙසෙන කාමභවෙ සුගතියං නවන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධියං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්වෙධා පච්චයො, රූපාවචරපඤ්චකුසලචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ පටිසන්ධියා එව පඤ්චන්නං, වුත්තප්පභෙදකාමාවචරො පන කාමභවෙ සුගතියං උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජානං සත්තන්නං පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව ද්වෙධා පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ස්වෙව රූපභවෙ පඤ්චන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. කාමභවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්නම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. තත්ථ නිරයෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නරකචාරිකාදීසු ඉට්ඨාරම්මණසමායොගෙ සො පච්චයො හොති, තිරච්ඡානෙසු පන පෙතමහිද්ධිකෙසු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලබ්භතියෙව. ස්වෙව කාමභවෙ සුගතියං සොළසන්නම්පි කුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියං ච. අවිසෙසෙන පන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච. ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කාමභවෙ දුග්ගතියං එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. ඡන්නං පවත්තෙ, නො පටි

සන්ධියං සත්තන්නම්පි අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච, කාමභවෙ පන සුගතියං තෙසං යෙව සත්තන්නං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. රූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. සො ච ඛො කාමාවචරෙ අනිට්ඨරූපදස්සන සද්දසවණවසෙන, බ්‍රහ්මලොකෙ පන අනිට්ඨරූපාදයො නාම නත්ථි, තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි. ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො අරූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ පටිසන්ධියඤ්ච. එවං තාව භවෙසු පටිසන්ධිප්පවත්තීනං වසෙන එතෙ සඞ්ඛාරා යෙසං පච්චයා, යථා ච පච්චයා හොන්ති තථා ජානිතබ්බා. එතෙනෙව නයෙන යොනිආදීසුපි වෙදිතබ්බා, තත්‍රිදං ආදිතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං. ඉමෙසු හි සඞ්ඛාරෙසු යස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තාව ද්වීසු භවෙසු පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බමත්තනො විපාකං ජනෙති, තථා අණ්ඩජාදීසු චතූසු යොනීසු, දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතාසු ද්වීසු ගතීසු, නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤි නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤි එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤි එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤි සඞ්ඛාතාසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු අසඤ්ඤසත්තාවාසෙ පනෙස රූපමත්තමෙවාභිසඞ්ඛාරෙතීති චතූසු යෙව සත්තාවාසෙසු ච පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බමත්තනො විපාකං ජනෙති. තස්මා එස එතෙසු ද්වීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු ද්වීසු ගතීසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු චතූසු සත්තාවාසෙසු ච එකවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති යථාසම්භවං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිංයෙව කාමභවෙ චතූසු යොනීසු අවසෙසාසු තීසු ගතීසු නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤි සඞ්ඛාතාය එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා තාදිසෙයෙව ච එකස්මිං සත්තාවාසෙ පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ චතූසු යොනීසු තීසු ගතීසු එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා එකම්හි ච සත්තාවාසෙ සත්තන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිං යෙව අරූපභවෙ එකිස්සා ඔපපාතිකයොනියා එකිස්සා දෙවගතියා ආකාසානඤ්චායතනාදිකාසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු ආකාසානඤ්චායතනාදිකෙසු චතූසු සත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ එකිස්සා යොනියා එකිස්සා ගතියා තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු චතූසු සත්තාවාසෙසු චතුන්නං විඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ චාති. එවං:-

පටිසන්ධිප්පවත්තීනං වසෙනෙතෙ භවාදිසු,
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා යථා යෙසඤ්ච පච්චයාති.

අයං "සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං"න්ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපපදෙ:-

> විභාගා නාමරූපානං භවාදීසු පවත්තිතො,
> සඞ්ගහා පච්චයනයා විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

විභාගා නාමරූපානන්ති එත්ථ හි "නාමං"ති ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා, "රූපං"ති චත්තාරි මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදාය රූපං, තෙසං විභාගො ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තොයෙවාති. එවං තාවෙත්ථ විභාගා නාමරූපානං විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. භවාදීසු පවත්තිතොති එත්ථ ච නාමං එකං සත්තාවාසං ඨපෙත්වා සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසෙසසත්තාවාසෙසු පවත්තති, රූපං ද්වීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු පඤ්චසු ගතීසු පුරිමාසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු පඤ්චසු ච සත්තාවාසෙසු පවත්තති. එවං පවත්තමානෙ ච එතස්මිං නාමරූපෙ යස්මා අභාවකගබ්භසෙය්‍යකානං අණ්ඩජානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුකායදසකවසෙන රූපතො ද්වෙ සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො වීසති ධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙවීසති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන එකසන්තතිසීසතො නව රූපධම්මෙ අපනෙත්වා චුද්දස, සභාවකානං භාවදසකං පක්ඛිපිත්වා තෙත්තිංස, තෙසම්පි අග්ගහිතග්ගහණෙන සන්තතිසීසද්වයතො අට්ඨාරස ධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස, යස්මා ච ඔපපාතිකසත්තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදීනං පටිසන්ධික්ඛණෙ චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතින්ද්‍රියනවකස්ස ච වසෙන රූපතො චත්තාරි සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො එකූනචත්තාලීසධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ ද්වාචත්තාලීසධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන සන්තතිසීසත්තයතො සත්තවීසතිධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස, කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානං සංසෙදජානං වා සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපතො සත්ත සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො සත්තතිධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙසත්තති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන රූපසන්තතිසීසඡක්කතො චතුපඤ්ඤාස ධම්මෙ අපනෙත්වා එකූනවීසති, එස උක්කංසො. අවකංසෙන පන තං තං රූපසන්තතිසීසවිකලානං තස්ස තස්ස වසෙන හාපෙත්වා හාපෙත්වා සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො ච පටිසන්ධියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපසඞ්ඛා වෙදිතබ්බා. අරූපීනං පන තයොව අරූපිනො ඛන්ධා, අසඤ්ඤීනං රූපතො ජීවිතින්ද්‍රියනවකමෙවාති. එස තාව පටිසන්ධියං නයො.

පවත්තෙ පන සබ්බත්ථ රූපප්පවත්තිදෙසෙ පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ පවත්තඋතුතො උතුසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකං පාතුභවති, පටිසන්ධිචිත්තං පන රූපං න සමුට්ඨාපෙති, තං හි යථා පපාතෙ පතිතපුරිසො පරස්ස පච්චයො හොතුං න සක්කොති, එවං වත්ථුදුබ්බලතාය දුබ්බලත්තා රූපං සමුට්ඨාපෙතුං න සක්කොති, පටිසන්ධිචිත්තතො පන උද්ධං පඨමභවඞ්ගතො පභුති චිත්තසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකං, සද්දපාතුභාවකාලෙ පටිසන්ධික්ඛණතො ච උද්ධං පවත්තඋතුතො චෙව චිත්තතො ච සද්දනවකං, යෙ පන කබළීකාරාහාරූපජීවිනො ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා, තෙසං:-

යඤ්චස්ස භුඤ්ජතී මාතා අන්නං පානං ච භොජනං,
තෙන සො තත්ථ යාපෙති මාතුකුච්ඡිගතො නරොති.

වචනතො මාතරා අජ්ඣොහරිතාහාරෙන අනුගතෙ සරීරෙ ඔපපාතිකානං සබ්බපඨමං අත්තනො මුඛගතං ඛෙළං අජ්ඣොහරණකාලෙ ආහාරසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකන්ති ඉදං ආහාරසමුට්ඨානස්ස සුද්ධට්ඨකස්ස උතුචිත්තසමුට්ඨානානං ච උක්කංසතො ද්වින්නං නවකානං වසෙන ඡබ්බීසතිවිධං, පුබ්බෙ එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමානං වුත්තකම්මසමුට්ඨානං ච සත්තතිවිධන්ති ඡන්නවුතිවිධං රූපං තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති සමාසතො නවනවුති ධම්මා, යස්මා වා සද්දො අනියතො කදාචිදෙව පාතුභාවතො, තස්මා දුවිධම්පි තං අපනෙත්වා ඉමෙ සත්තනවුතිධම්මා යථාසම්භවං සබ්බසත්තානං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා තෙසංහි සුත්තානම්පි පමත්තානම්පි ඛාදන්තානම්පි පිවන්තානම්පි දිවාච රත්තිච එතෙ විඤ්ඤාණපච්චයා පවත්තන්ති, තං ච නෙසං විඤ්ඤාණපච්චයභාවං පරතො වණ්ණයිස්සාම යම්පනෙතමෙත්ථ කම්මජරූපං, තං භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සබ්බපඨමං පතිට්ඨහන්තම්පි තිසමුට්ඨානිකරූපෙන අනුපත්ථද්ධං න සක්කොති සණ්ඨාතුං, නාපි තිසමුට්ඨානිකං තෙන අනුපත්ථද්ධං, අථඛො වාතබ්භාහතාපි චතුද්දිසා වවත්ථාපිතා නළකලාපියො විය ඌමිවෙගබ්භාහතාපි මහාසමුද්දෙ කත්ථචි ලද්ධපතිට්ඨා භින්නවාහනිකාවිය ච[1] අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථද්ධානෙවෙතානි අපතමානානි සණ්ඨහිත්වා එකම්පි වස්සං ද්වෙපි වස්සානි–පෙ–වස්සසතම්පි යාව තෙසං සත්තානං ආයුක්ඛයො වා පුඤ්ඤක්ඛයො වා තාව පවත්තන්තීති. එවං භවාදීසු පවත්තිතො පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. සඞ්ගහාති එත්ථ ච යං අරූපෙ පවත්තිපටිසන්ධීසු පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමමෙව. යඤ්ච අසඤ්ඤෙසු සබ්බත්ථ පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියං විඤ්ඤාණපච්චයා රූපමෙව, යඤ්ච පඤ්චවොකාරභවෙ සබ්බත්ථ විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, තං සබ්බං නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එවං එක

1. ම. භින්නනාවාහනිකාවිය.

සෙස සරූපෙකසෙස නයෙන සඞ්ගහෙත්වා විඤ්ඤාණපච්චයා නාම රූපන්ති වෙදිතබ්බං. අසඤ්ඤෙසු විඤ්ඤාණාභාවා අයුත්තන්තිචෙ? නායුත්තං, ඉදං හි:-

නාමරූපස්ස යං හෙතු විඤ්ඤාණං තං ද්විධා මතං,
විපාකමවිපාකඤ්ච යුත්තමෙව යතො ඉදං.

යං හි නාමරූපස්ස හෙතු විඤ්ඤාණං, තං විපාකාවිපාකභෙදතො ද්වෙධා මතං, ඉදං ච අසඤ්ඤසත්තෙසු කම්මසමුට්ඨානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තඅභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා රූපං, තථා පඤ්චවොකාරෙ පවත්තියං කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානන්ති යුත්තමෙව ඉදං, එවං සඞ්ගහතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. පච්චය නයාති එත්ථ හි:-

නාමස්ස පාකවිඤ්ඤාණං නවධා හොති පච්චයො,
වත්ථුරූපස්ස නවධා සෙසරූපස්ස අට්ඨධා.

අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං හොති රූපස්ස එකධා,
තදඤ්ඤම්පන විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස යථාරහං.

යං හෙතං පටිසන්ධියං පවත්තියං වා විපාකසඞ්ඛාතං නාමං, තස්ස රූපමිස්සස්ස වා අමිස්සස්ස වා පටිසන්ධිකං වා අඤ්ඤං වා විපාක විඤ්ඤාණං සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත විපාකාහාරින්ද්‍රිය අත්ථි අවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති, වත්ථුරූපස්ස පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකාහාරින්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථි අවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති, ඨපෙත්වා පන වත්ථුරූපං සෙසරූපස්ස ඉමෙසු නවසු අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයං අපනෙත්වා සෙසෙහි අට්ඨහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං පන අසඤ්ඤ සත්තරූපස්ස වා පඤ්චවොකාරභවෙ වා කම්මජස්ස රූපස්ස සුත්තන්තික පරියායතො උපනිස්සයවසෙන එකධා[1] පච්චයො හොති, අවසෙසං පඨමභවඞ්ගතො පභුති සබ්බං විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස නාම රූපස්ස යථාරහං පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. විත්ථාරතො පන තස්ස පච්චයනයෙ දස්සියමානෙ සබ්බාපි පට්ඨානකථා විත්ථාරෙතබ්බා හොතීති න තං ආරභාම. තත්ථ සියා:-කථං පනෙතං ජානිතබ්බං පටිසන්ධි නාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතීති, සුත්තතො යුත්තිතො ච සුත්තෙ හි "චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා"ති ආදිනා නයෙන බහුධා වෙදනාදීනං විඤ්ඤාණපච්චයතා සිද්ධා, යුත්තිතො පන:-

චිත්තජෙන හි රූපෙන ඉධ දිට්ඨෙන සිජ්ඣති,
අදිට්ඨස්සාපි රූපස්ස විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති.

1. ම. I. එකධාව.

චිත්තෙන හි පසන්නෙන අප්පසන්නෙන වා තදනුරූපානි රූපානි උප්පජ්ජමානානි දිට්ඨානි, දිට්ඨෙන ච අදිට්ඨස්ස අනුමානං හොතීති ඉමිනා ඉධ දිට්ඨෙන චිත්තජරූපෙන අදිට්ඨස්සාපි පටිසන්ධිරූපස්ස විඤ්ඤාණං පච්චයො හොතීති ජානිතබ්බමෙතං, කම්මසමුට්ඨානස්සාපි හි තස්ස චිත්තසමුට්ඨානස්සෙව විඤ්ඤාණපච්චයතා පට්ඨානෙ ආගතාති. එවං පච්චයනයතො පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අයං "විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

නාමරූපපච්චයා සළායතන පදෙ:-

නාමං ඛන්ධත්තයං රූපං භූතවත්ථාදිකං මතං,
කතෙකසෙසං තං තස්ස තාදිසස්සෙව පච්චයො.

යං හෙතං සළායතනස්සෙව පච්චයභූතං නාමරූපං, තත්ථ නාමන්ති වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන සසන්තතිපරියාපන්නං නියමතො චත්තාරි භූතානි ඡ වත්ථූනි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවං භූතවත්ථාදිකං මතන්ති වෙදිතබ්බං. තං පන නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එවං කතෙකසෙසං ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සෙව සළායතනස්ස පච්චයොති වෙදිතබ්බං. කස්මා? යස්මා අරූපෙ නාමමෙව පච්චයො, තං ච ඡට්ඨායතනස්සෙව, න අඤ්ඤස්ස. නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනන්ති හි විභඞ්ගෙ වුත්තං. එත්ථ සියා: කථං පනෙතං ජානිතබ්බං නාමරූපං සළායතනස්ස පච්චයොති, නාමරූපභාවෙ භාවතො. තස්ස තස්ස හි නාමස්ස රූපස්ස ච භාවෙ තං තං ආයතනං හොති, න අඤ්ඤථා. සා පනස්ස තබ්භාවභාවිතා පච්චයනයස්මිං යෙව ආවිභවිස්සති, තස්මා:-

පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා හොති යං යස්ස පච්චයො,
යථා ච පච්චයො හොති, තථා නෙය්‍යං විභාවිතා.

තත්‍රායං අත්ථදීපනා:-

නාමමෙව හි ආරුප්පෙ පටිසන්ධි පවත්තිසු,
පච්චයො සත්තධා ඡධා හොති තං අවකංසතො.

කථං? පටිසන්ධියං තාව අවකංසතො සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත විපාක අත්ථි අවිගතපච්චයෙහි සත්තධා නාමං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොති, කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති, තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො. පවත්තෙපි විපාකං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති, ඉතරං පන අවකංසතො වුත්තප්පකාරෙසු පච්චයෙසු විපාකපච්චයවජ්ජෙහි ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො

හොති, කිඤ්චි පන හෙතුපච්චයෙන කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති, තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤස්මිම්පි භවෙ නාමං තථෙව පටිසන්ධියං,
ඡට්ඨස්ස ඉතරෙසං තං ඡහාකාරෙහි පච්චයො.

ආරුප්පතො හි අඤ්ඤස්මිම්පි පඤ්චවොකාරභවෙ තං විපාකනාමං හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වා ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස යථා ආරුප්පෙ වුත්තං, තථෙව අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති. ඉතරෙසං පන තං පඤ්චන්නං චක්ඛායතනාදීනං චතුමහාභූතසහායං හුත්වා සහජාත නිස්සය විපාක විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන ඡහාකාරෙහි පච්චයො හොති; කිඤ්චි පන හෙතුපච්චයෙන කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති; තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

පවත්තෙපි තථා හොති පාකං පාකස්ස පච්චයො,
අපාකමවිපාකස්ස ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො.

පවත්තෙපි හි පඤ්චවොකාරභවෙ යථා පටිසන්ධියං, තථෙව විපාකනාමං විපාකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති; අවිපාකං පන අවිපාකස්ස ඡට්ඨස්ස අවකංසතොව තතො විපාකපච්චයං අපනෙත්වා ඡධා පච්චයො හොති. වුත්තනයෙනෙව පනෙත්ථ උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

තථෙව සෙස පඤ්චන්නං විපාකං පච්චයො භවෙ,
චතුධා අවිපාකම්පි එවමෙව පකාසිතං.

තථෙව හි පවත්තෙ සෙසානං චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්නං චක්ඛුප්පසාදාදිවත්ථුකං ඉතරම්පි විපාකනාමං පච්ඡාජාත විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයො හොති; යථා ච විපාකං අවිපාකම්පි එවමෙව පකාසිතං, තස්මා කුසලාදිභෙදම්පි තෙසං චතුධා පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. එවං තාව නාමමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති, යථා ච පච්චයො හොති, තථා වෙදිතබ්බං.

රූපං පනෙත්ථ ආරුප්පෙ භවෙ භවති පච්චයො,
න එකායතනස්සාපි පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පන.

රූපතො සන්ධියං වත්ථු ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො,
භූතානි චතුධා හොන්ති පඤ්චන්නං අවිසෙසතො.

රූපතො හි පටිසන්ධියං වත්ථුරූපං ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතපච්චයෙහි ඡධා පච්චයො හොති. චත්තාරි පන භූතානි අවිසෙසතො පටිසන්ධියං

පවත්තෙ ච යං යං ආයතනං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස වසෙන පඤ්චන්නම්පි චක්ඛායතනාදීනං සහජාත නිස්සය අත්ථි අවිගත පච්චයෙහි චතුධා පච්චයා හොන්ති.

තිධා ජීවිතමෙතෙසං ආහාරො ච පවත්තියං,
තානෙව ඡධා ඡට්ඨස්ස වත්ථු තස්සෙව පඤ්චධා.

එතෙසං පන චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච අත්ථි අවිගත ඉන්ද්‍රියවසෙන රූපජීවිතං තිධා පච්චයො හොති, ආහාරො ච අත්ථි අවිගතාහාරවසෙන තිධා පච්චයො හොති; සො ච ඛො යෙ සත්තා ආහාරූපජීවිනො, තෙසං ආහාරානුගතෙ කායෙ පවත්තියංයෙව, නො පටිසන්ධියං. තානි පන පඤ්ච චක්ඛායතනාදීනි ඡට්ඨස්ස චක්ඛුසොතඝාණජිව්හාකායවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස මනායතනස්ස නිස්සය පුරෙජාත ඉන්ද්‍රිය විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන ඡහාකාරෙහි පච්චයා හොන්ති පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං, ඨපෙත්වා පන පඤ්ච විඤ්ඤාණානි තස්සෙව අවසෙසමනායතනස්ස වත්ථුරූපං නිස්සය පුරෙජාත විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන පඤ්චධා පච්චයො හොති පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. එවං රූපමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති, යථා ච පච්චයො හොති,[1] තථා වෙදිතබ්බං.

නාමරූපං පනුභයං හොති යං යස්ස පච්චයො,
යථා ච තම්පි සබ්බත්ථ විඤ්ඤාතබ්බං විභාවිනා.

සෙය්‍යථීදං: පටිසන්ධියං තාව පඤ්චවොකාරභවෙ ඛන්ධත්තය වත්ථුරූපසඞ්ඛාතං නාමරූපං ඡට්ඨායතනස්ස සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය විපාක සම්පයුත්ත විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතපච්චයාදීහි පච්චයො හොතීති. ඉදමෙත්ථ මුඛමත්තං, වුත්තනයානුසාරෙන පන සක්කා සබ්බං යොජෙතුන්ති න එත්ථ විත්ථාරො දස්සිතොති.

අයං "නාමරූපපච්චයා සළායතනං"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

සළායතනපච්චයා ඵස්සපදෙ:-

සළෙව ඵස්සා සඞ්ඛෙපා චක්ඛුසම්ඵස්ස ආදයො,
විඤ්ඤාණමිව බත්තිංස විත්ථාරෙන භවන්ති තෙ.

සඞ්ඛෙපෙන හි "සළායතනපච්චයා ඵස්සො"ති චක්ඛුසම්ඵස්සො සොතසම්ඵස්සො ඝාණසම්ඵස්සො ජිව්හාසම්ඵස්සො කායසම්ඵස්සො මනොසම්ඵස්සොති ඉමෙ චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො ඡ එව ඵස්සා භවන්ති, විත්ථාරෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච කුසලවිපාකා පඤ්ච අකුසලවිපාකාති දස, සෙසා බාවීසතිලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණසම්ප

---

1. ම. I. යථා ච හොති.

යුත්තා ච බාවීසතීති එවං සබ්බෙපි සඞ්ඛාරපච්චයා වුත්තවිඤ්ඤාණමිව බත්තිංස හොන්ති. යං පනෙතස්ස බත්තිංසවිධස්සාපි ඵස්සස්ස පච්චයො සළායතනං, තත්ථ:-

ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං චක්ඛාදිං බාහිරෙපිච,
සළායතනමිච්ඡන්ති ඡහි සද්ධිං විචක්ඛණා.

තත්ථ යෙ තාව උපාදින්නකපවත්තිකථා අයන්ති සකසන්තති පරියාපන්නමෙව පච්චයං පච්චයුප්පන්නඤ්ච දීපෙන්ති, තෙ "ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො"ති පාළිඅනුසාරතො ආරුප්පෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච අඤ්ඤත්ථ සබ්බසඞ්ගහතො සළායතනඤ්ච ඵස්සස්ස පච්චයොති එකසෙසං කත්වා ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං චක්ඛාදිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති, තං හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්තෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. යෙ පන පච්චයුප්පන්නමෙව එකසන්තති පරියාපන්නං දීපෙන්ති, පච්චයං පන භින්නසන්තානම්පි, තෙ යං යං ආයතනං ඵස්සස්ස පච්චයො හොති තං සබ්බම්පි දීපෙන්තා බාහිරම්පි පරිග්ගහෙත්වා තදෙව ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං බාහිරෙහිපි රූපායතනාදීහි සද්ධිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති, තම්පි හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එතෙසං එකසෙසෙ කතෙ සළායතනන්තෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. එත්ථාහ: න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති, නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා, අයඤ්ච සළායතනපච්චයා ඵස්සොති එකොව වුත්තො, සො කස්මාති. තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං: සච්චමෙතං, සබ්බෙහි එකො එකම්හා වා සබ්බෙ න සම්භොන්ති, සම්භොති පන අනෙකෙහි එකො, යථා චක්ඛුසම්ඵස්සො චක්ඛායතනා රූපායතනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතා මනායතනා අවසෙස සම්පයුත්තධම්මායතනා චාති එවං සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බං. තස්මා එව හි:-

එකො පනෙකායතනප්පභවො ඉති දීපිතො,
ඵස්සොයං එකවචන නිද්දෙසෙනිධ තාදිනා.

එකවචන නිද්දෙසෙනාති "සළායතනපච්චයා ඵස්සො"ති ඉමිනා එකවචන නිද්දෙසෙන අනෙකෙහි ආයතනෙහි එකො ඵස්සො හොතීති තාදිනා දීපිතොති අත්ථො. ආයතනෙසු පන:-

ඡධා පඤ්ච තතො එකං නවධා බාහිරානි ඡ,
යථා සම්භවමෙතස්ස පච්චයත්තෙ විභාවයෙ.

තත්‍රායං විභාවනා: චක්ඛායතනාදීනි තාව පඤ්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදි භෙදතො පඤ්චවිධස්ස ඵස්සස්ස නිස්සය පුරෙජාතින්ද්‍රිය විප්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොන්ති, තතො පරං එකං විපාකමනායතනං අනෙකභෙදස්ස විපාකමනොසම්ඵස්සස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරඉන්ද්‍රිය සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන

නවධා පච්චයො හොති. බාහිරෙසු පන රූපායතනං චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස ආරම්මණ පුරෙජාත අත්ථි අවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො හොති, තථා සද්දායතනාදීනි සොතසම්ඵස්සාදීනං, මනොසම්ඵස්සස්ස පන තානි ච ධම්මාරම්මණං ච තථා ච ආරම්මණපච්චයමත්තෙනෙව චාති එවං බාහිරානි ඡ යථාසම්භවමෙතස්ස පච්චයත්තෙන විභාවයෙති.

“අයං සළායතනපච්චයා ඵස්සො”ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

ඵස්සපච්චයා වෙදනාපදෙ:-

> ද්වාරතො වෙදනා වුත්තා චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා,
> සළෙව තා පභෙදෙන එකූනනවුතී මතා.

එතස්සපි පදස්ස විභඞ්ගෙ “චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා සොත ඝාණ ජිව්හා කාය මනොසම්ඵස්සජා වෙදනා”ති[a] එවං ද්වාරතො සළෙව වෙදනා වුත්තා, තා පන පභෙදෙන එකූනනවුතියා චිත්තෙහි සම්පයුත්තත්තා එකූනනවුති මතා:-

> වෙදනාසු පනෙතාසු ඉධ බත්තිංස වෙදනා,
> විපාකසම්පයුත්තාව[1] අධිප්පෙතාති භාසිතා.

> අට්ඨධා තත්ථ පඤ්චන්නං පඤ්චද්වාරම්හි පච්චයො,
> සෙසානං එකධා ඵස්සො මනොද්වාරෙපි සො තථා.

තත්ථ හි පඤ්චද්වාරෙ චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකානං පඤ්චන්නං වෙදනානං චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය විපාක ආහාර සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති. සෙසානං පන එකෙකස්මිං ද්වාරෙ සම්පටිච්ඡන සන්තීරණ තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං සො චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති. “මනොද්වාරෙපි සො තථා”ති මනොද්වාරෙපි හි තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං සො සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො ඵස්සො තථෙව අට්ඨධා පච්චයො හොති, පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තානං තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි. යා පන තා මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තා කාමාවචරවෙදනා, තාසං මනොද්වාරාවජ්ජනසම්පයුත්තො මනොසම්ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොතීති.

අයං “ඵස්සපච්චයා වෙදනා”ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

---

a. විභඞ්ගපාළි පටිච්චසමුප්පාද විභඞ්ගසුත්තන්තභාජනීය.

1. සී. විපාකචිත්තයුත්තාව.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ:-

රූපතණ්හාදිභෙදෙන ඡ තණ්හා ඉධ දීපිතා,
එකෙකා තිවිධා තත්‍ථ පවත්තාකාරතො මතා.

ඉමස්මිං හි පදෙ "සෙට්ඨිපුත්තො බ්‍රාහ්මණපුත්තො"ති පිතිතො නාමවසෙන පුත්තො විය රූපතණ්හා සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බධම්මතණ්හාති ආරම්මණතො නාමවසෙන විභඞ්ගෙ ඡ තණ්හා දීපිතා, තාසු පන තණ්හාසු එකෙකා තණ්හා පවත්තිආකාරතො කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හාති එවං තිවිධා මතා, රූපතණ්හා යෙව හි යදා චක්ඛුස්ස ආපාථමාගතං රූපාරම්මණං කාමස්සාදවසෙන අස්සාදයමානා පවත්තති, තදා කාමතණ්හා නාම හොති; යදා තදෙවාරම්මණං ධුවං සස්සතන්ති පවත්තාය සස්සතදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා භවතණ්හා නාම හොති, සස්සතදිට්ඨිසහගතො හි රාගො භවතණ්හාති වුච්චති. යදා පන තදෙවාරම්මණං උච්ඡිජ්ජති විනස්සතීති පවත්තාය උච්ඡෙදදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා විභවතණ්හා නාම හොති, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො හි රාගො විභවතණ්හාති වුච්චති. එස නයො සද්දතණ්හාදීසුපීති එතා අට්ඨාරස තණ්හා හොන්ති. තා අජ්ඣත්ත රූපාදීසු අට්ඨාරස, බහිද්ධා අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස, ඉති අතීතා ඡත්තිංස, අනාගතා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නා ඡත්තිංසාති අට්ඨසතතණ්හා හොන්ති, තා පුන සංඛිප්පමානා රූපාදිආරම්මණවසෙන ඡ, කාමතණ්හාදිවසෙන වා තිස්සොව තණ්හා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. යස්මා පනිමෙ සත්තා පුත්තං අස්සාදෙත්වා පුත්තෙ මමත්තෙන ධාතියා විය රූපාදිආරම්මණවසෙන උප්පජ්ජමානං වෙදනං අස්සාදෙත්වා වෙදනාය මමත්තෙන රූපාදිආරම්මණදායකානං චිත්තකාර ගන්ධබ්බගන්ධික සූදතන්තවාය රසායනවිධායකවෙජ්ජාදීනං මහාසක්කාරං කරොන්ති, තස්මා සබ්බාපෙසා වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොතීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා චෙත්‍ථ අධිප්පෙතා විපාකසුඛවෙදනා,
එකාව එකධා චෙසා තස්මා තණ්හාය පච්චයො.

එකධාති උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති. යස්මා වා:-

දුක්ඛී සුඛං පත්‍ථයති සුඛී භියොපි ඉච්ඡති,
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා සුඛමිච්චෙව භාසිතා.

තණ්හාය පච්චයා තස්මා හොන්ති තිස්සොපි වෙදනා,
වෙදනා පච්චයා තණ්හා ඉති වුත්තා මහෙසිනා.

වෙදනාපච්චයා චාපි යස්මා නානුසයං විනා
හොති තස්මා න සා හොති බ්‍රාහ්මණස්ස වුසීමතොති.

අයං "වෙදනාපච්චයා තණ්හාති පදස්මිං"ති විත්‍ථාරකථා.

තණ්හාපච්චයා උපාදානපදෙ:-

උපාදානානි චත්තාරි තානි අත්ථවිභාගතො,
ධම්මසංඛෙපවිත්ථාරා කමතො ච විභාවයෙ.

තත්‍රායං විභාවනා: කාමූපාදානං දිට්ඨූපාදානං සීලබ්බතූපාදානං අත්තවාදූපාදානන්ති තාවෙත්ථ චත්තාරි උපාදානානි තෙසං අයමත්ථවිභාගො, වත්ථුසඞ්ඛාතං කාමං උපාදියතීති කාමූපාදානං, කාමො ච සො උපාදානං චාතිපි කාමූපාදානං. උපාදානන්ති දළ්හග්ගහණං, දළ්හත්ථො හෙත්ථ උපසද්දො, උපායාස උපකට්ඨාදීසු විය. තථා දිට්ඨි ච සා උපාදානං චාති දිට්ඨූපාදානං, දිට්ඨිං උපාදියතීති වා දිට්ඨූපාදානං, සස්සතො අත්තා ච ලොකො චාති ආදීසු හි පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියති. තථා සීලබ්බතං උපාදියතීති සීලබ්බතූපාදානං, සීලබ්බතං ච තං උපාදානං චාතිපි සීලබ්බතූපාදානං, ගොසීල ගොවතාදීනි හි එවං සුද්ධීති අභිනිවෙසතො සයමෙව උපාදානානි. තථා වදන්ති එතෙනාති වාදො, උපාදියන්ති එතෙනාති උපාදානං. කිං වදන්ති? උපාදියන්ති වා? අත්තානං, අත්තනො වා උපාදානං අත්තවාදූපාදානං, අත්තවාදමත්තමෙව වා අත්තාති උපාදියන්ති එතෙනාති අත්තවාදූපාදානං අයං තාව තෙසං අත්ථවිභාගො. ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන කාමූපාදානං තාව "තත්ථ කතමං කාමූපාදානං? යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමසිනෙහො කාමපරිළාහො කාමමුච්ඡා කාමජ්ඣොසානං, ඉදං වුච්චති කාමූපාදානං"ති[a] ආගතත්තා සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං වුච්චති, තණ්හාදළ්හත්තං නාම පුරිමතණ්හා උපනිස්සයපච්චයෙන දළ්හසම්භූතා උත්තරතණ්හාව. කෙචි පනාහු: අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා, අන්ධකාරෙ චොරස්ස හත්ථප්පසාරණං විය; සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං, තස්සෙව භණ්ඩග්ගහණං විය; අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා පටිපක්ඛා ච තෙ ධම්මා, තථා පරියෙසනාරක්ඛදුක්ඛමූලාති. සෙසූපාදානත්තයං පන සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව; විත්ථාරතො පන පුබ්බෙ රූපාදීසු වුත්තා අට්ඨසතප්පභෙදායපි තණ්හාය දළ්හභාවො කාමූපාදානං, දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි දිට්ඨූපාදානං, යථාහ:-"තත්ථ කතමං දිට්ඨූපාදානං? නත්ථි දින්නං නත්ථි යිට්ඨං-පෙ-සච්ඡිකත්වා පවෙදෙන්තීති යා එවරූපා දිට්ඨි-පෙ-විපරියෙසග්ගාහො, ඉදං වුච්චති දිට්ඨූපාදානන්ති. සීලබ්බතෙහි සුද්ධීති පරාමසනං පන සීලබ්බතූපාදානං, යථාහ:-"තත්ථ කතමං සීලබ්බතූපාදානං? සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලබ්බතෙන සුද්ධීති යා එවරූපා දිට්ඨි-පෙ-විපරියෙසග්ගාහො ඉදං වුච්චති සීලබ්බතූපාදාන"න්ති;[a] වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි අත්තවාදූපාදානං, යථාහ:- "තත්ථ කතමං අත්තවාදූපාදානං? ඉධ අස්සුතවා පුථුජ්ජනො-පෙ-

---

a විභඞ්ගපාළි ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ග.

සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතො 'රූපං අත්තතො සමනුපස්සති-පෙ-විපරියෙසග්ගාහො, ඉදං වුච්චති අත්තවාදූපාදානං"ති.[a] අයමෙත්ථ ධම්මසංඛෙපවිත්ථාරො.

"කමතො"ති එත්ථ පන තිවිධො කමො; උප්පත්තික්කමො, පහානක්කමො, දෙසනාක්කමො ච. තත්ථ අනමතග්ගෙ සංසාරෙ ඉමස්ස පඨමං උප්පත්තීති අභාවතො කිලෙසානං නිප්පරියායෙන උප්පත්තික්කමො න වුච්චති, පරියායෙන පන යෙභුය්‍යෙන එකස්මිං භවෙ අත්තග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො සස්සතුච්ඡෙදාභිනිවෙසො, තතො සස්සතො අයං අත්තාති ගණ්හතො අත්තවිසුද්ධත්ථං සීලබ්බතුපාදානං උච්ඡිජ්ජතීති ගණ්හතො පරලොකනිරපෙක්ඛස්ස කාමුපාදානන්ති එවං පඨමං අත්තවාදූපාදානං, තතො දිට්ඨි සීලබ්බත කාමුපාදානානීති අයමෙතෙසං එකස්මිං භවෙ උප්පත්තික්කමො. දිට්ඨුපාදානාදීනි චෙත්ථ පඨමං පහීයන්ති, සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣත්තා; කාමුපාදානං පච්ඡා, අරහත්තමග්ගවජ්ඣත්තාති; අයමෙතෙසං පහානක්කමො. මහාවිසයත්තා පන පාකටත්තා ච එතෙසු කාමුපාදානං පඨමං දෙසිතං, මහාවිසයං හි තං අට්ඨචිත්තසම්පයොගා. අප්පවිසයානි ඉතරානි චතුචිත්තසම්පයොගා; යෙභුය්‍යෙන ච ආලයරාමත්තා පජාය පාකටං කාමුපාදානං, න ඉතරානි. කාමුපාදානවා කාමානං සමධිගමත්ථං කොතුහලමඞ්ගලාදිබහුලො හොති, සාස්ස දිට්ඨීති තදනන්තරං දිට්ඨුපාදානං. තං පභිජ්ජමානං සීලබ්බත අත්තවාදූපාදානවසෙන දුවිධං හොති, තස්මිං ද්වයෙ ගොකිරියං කුක්කුරකිරියං වා දිස්වාපි වෙදිතබ්බතො ඔළාරිකත්තා සීලබ්බතුපාදානං පඨමං දෙසිතං, සුඛුමත්තා අන්තෙ අත්තවාදූපාදානන්ති අයමෙතෙසං දෙසනාක්කමො.

තණ්හා ච පුරිමස්සෙත්ථ එකධා හොති පච්චයො,
සත්තධා අට්ඨධා වාපි හොති සෙසත්තයස්ස සා.

එත්ථ ච එවං දෙසිතෙ උපාදානචතුක්කෙ පුරිමස්ස කාමුපාදානස්ස කාමතණ්හා උපනිස්සයවසෙන එකධා පච්චයො හොති, තණ්හාභිනන්දිතෙසු විසයෙසු උප්පත්තිතො. සෙසත්තයස්ස පන සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගතහෙතුවසෙන සත්තධා වා උපනිස්සයවසෙන අට්ඨධා වාපි පච්චයො හොති, යදා ච සා උපනිස්සයවසෙන පච්චයො හොති, තදා අසහජාතාව හොතීති.

අයං "තණ්හා පච්චයා උපාදානං"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

උපාදානපච්චයා භවපදෙ:-

අත්ථතො ධම්මතො චෙව සාත්ථතො භෙදසඞ්ගහා,
යං යස්ස පච්චයො චෙව විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

---

a. විභඞ්ගපාළි ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ග.

1. ම. II. සස්සතවාදී.

තත්ථ භවතීති භවො, සො කම්මභවො උපපත්තිභවො[1] චාති දුවිධො හොති; යථාහ "භවො දුවිධෙන, අත්ථි කම්මභවො අත්ථි උපපත්තිභවො"ති. තත්ථ කම්මමෙව භවො කම්මභවො, තථා උපපත්තියෙව භවො උපපත්තිභවො. එත්ථ ච උපපත්ති භවතීති භවො, කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා "සුඛො බුද්ධානං උප්පාදො"ති වුත්තො එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති වෙදිතබ්බන්ති; එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. ධම්මතො පන කම්මභවො තාව සඞ්ඛෙපතො චෙතනාචෙව චෙතනාසම්පයුත්තා ච අභිජ්ඣාදයො කම්මසඞ්ඛාතා ධම්මා, යථාහ "තත්ථ කතමො කම්මභවො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො පරිත්තභූමකො (මහාභූමකො වා) අයං වුච්චති කම්මභවො සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො"ති. එත්ථ හි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති තෙරස චෙතනා, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති ද්වාදස, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති චතස්සො චෙතනා. එවං "පරිත්තභූමකො වා මහාභූමකො වා"ති එතෙන තාසංයෙව චෙතනානං මන්දබහුවිපාකතා වුත්තා, "සබ්බම්පි භවගාමි කම්මං"ති ඉමිනා පන චෙතනාසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො වුත්තා. උපපත්තිභවො පන සඞ්ඛෙපතො කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා, පභෙදතො නවවිධො හොති, යථාහ "තත්ථ කතමො උපපත්තිභවො: කාමභවො රූපභවො අරූපභවො සඤ්ඤාභවො අසඤ්ඤාභවො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො එකවොකාරභවො චතුවොකාරභවො පඤ්චවොකාරභවො, අයං වුච්චති උපපත්තිභවො"ති. තත්ථ කාමසඞ්ඛාතො භවො කාමභවො, එසනයො රූපාරූපභවෙසු. සඤ්ඤාවතං භවො සඤ්ඤා වා එත්ථ භවෙ අත්ථීති සඤ්ඤාභවො, විපරියායෙන අසඤ්ඤාභවො. ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවා සුඛුමාය ච භාවා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා අස්මිං භවෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො,[2] එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො භවො එකවොකාරභවො, එකො වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති එකවොකාරභවො, එසනයො චතුවොකාරපඤ්චවොකාරභවෙසු, තත්ථ කාමභවො පඤ්චඋපාදින්නක්ඛන්ධා, තථා රූපභවො, අරූපභවො චත්තාරො, සඤ්ඤාභවො පඤ්ච අසඤ්ඤාභවො එකො උපාදින්නක්ඛන්ධො, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භවො චත්තාරො, එකවොකාරභවාදයො එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධා උපාදින්නක්ඛන්ධෙහීති එවමෙත්ථ ධම්මතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. සාත්ථතොති යථාච භවනිද්දෙසෙ තථෙව කාමං සඞ්ඛාරනිද්දෙසෙපි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව වුත්තා, එවං සන්තෙපි පුරිමෙ අතීතකම්මවසෙන ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයත්තා, ඉමෙ පච්චුප්පන්නකම්මවසෙන ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයත්තාති පුනවචනං සාත්ථකමෙව. පුබ්බෙ වා තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කුසලා චෙතනා කාමාවචරාති එවමාදිනා නයෙන චෙතනාව සඞ්ඛාරාති වුත්තා, ඉධ පන සබ්බම්පි භවගාමී

1. ම. උපපත්තිභවො. 2 ම. සඤ්ඤාභවො.

කම්මන්ති වචනතො චෙතනාසම්පයුත්තාපි. පුබ්බෙ ච විඤ්ඤාණපච්චයමෙව කම්මං සඞ්ඛාරාති වුත්තං, ඉදානි අසඤ්ඤාභවනිබ්බත්තකම්පි කිං වා බහුනා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති එත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව කුසලාකුසලා ධම්මා වුත්තා, උපාදානපච්චයා භවොති ඉධ පන උපපත්තිභවස්සාපි සඞ්ගහිතත්තා කුසලාකුසලව්‍යාකතා ධම්මා වුත්තා, තස්මා සබ්බථාපි සාත්ථකමෙවිදං පුනවචනන්ති. එවමෙත්ථ සාත්ථතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. භෙදසඞ්ගහාති උපාදානපච්චයා භවස්ස භෙදතො චෙව සඞ්ගහතො ච, යං හි කාමූපාදානපච්චයා කාමභවනිබ්බත්තකං කම්මං කරීයති, සො කම්මභවො; තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො; එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං කාමූපාදානපච්චයා ද්වෙ කාමභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභව පඤ්චවොකාරභවා; ද්වෙ රූපභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභව අසඤ්ඤාභව එකවොකාරභව පඤ්චවොකාරභවා; ද්වෙ අරූපභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභව චතුවොකාරභවාති සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා. යථා ච කාමූපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා තථා සෙසූපාදානපච්චයාපීති එවං උපාදානපච්චයා භෙදතො සද්ධිං අන්තොගධෙහි චතුවීසති භවා. සඞ්ගහතො පන කම්මභවං උපපත්තිභවඤ්ච එකතො කත්වා කාමූපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි එකො කාමභවො, තථා රූපාරූපභවාති තයො භවා, තථා සෙසූපාදානපච්චයාපීති එවං උපාදානපච්චයා සඞ්ගහතො සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වාදස භවා. අපිච අවිසෙසෙන උපාදානපච්චයා කාමභවූපගං කම්මං කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො, එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං උපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වෙ කාමභවා, ද්වෙ රූපභවා, ද්වෙ අරූපභවාති අපරෙන පරියායෙන සඞ්ගහතො ඡ භවා, කම්මභවඋපපත්තිභවභෙදං වා අනුපගම්ම සද්ධිං අන්තොගධෙහි කාමභවාදිවසෙන තයො භවා හොන්ති කාමභවාදි භෙදම්පි අනුපගම්ම කම්මභවඋපපත්තිභවවසෙන ද්වෙ භවා හොන්ති, කම්මූපපත්තිභෙදං චාපි අනුපගම්ම උපාදානපච්චයා භවොති භවවසෙන එකොව භවො හොතීති එවමෙත්ථ උපාදානපච්චයස්ස භවස්ස භෙදසඞ්ගහාපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. යං යස්ස පච්චයො චෙවාති යමෙත්ථ උපාදානං යස්ස පච්චයො හොති, තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති අත්ථො. කිං පනෙත්ථ කස්ස පච්චයො හොති? යං කිඤ්චි යස්ස කස්සචි පච්චයො හොති යෙව. උම්මත්තකො විය හි පුථුජ්ජනො, සො ඉදං යුත්තං ඉදං අයුත්තන්ති අවිචාරෙත්වා යස්ස කස්සචි උපාදානස්ස වසෙන යං කිඤ්චි භවං පත්ථෙත්වා යං කිඤ්චි කම්මං කරොති යෙව. තස්මා යදෙකච්චෙ සීලබ්බතුපාදානෙන රූපාරූපභවා න හොන්තීති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සබ්බෙන පන සබ්බො හොතීති ගහෙතබ්බං, සෙය්‍යථිදං? ඉධෙකච්චො අනුස්සවවසෙන වා දිට්ඨානුසාරෙන වා කාමා නාමෙතෙ මනුස්සලොකෙ චෙව ඛත්තියමහාසාලකුලාදීසු ඡ කාමාවචරදෙවලොකෙ ච සමිද්ධාති

විනෙත්වා තෙසං අධිගමත්ථං අසද්ධම්මසවණාදීහි වඤ්චිතො ඉමිනා කාමෙන කාමා සම්පජ්ජන්තීති මඤ්ඤමානො කාමූපාදානවසෙන කාය දුච්චරිතාදීනිපි කරොති, සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උප්පජ්ජති, සන්දිට්ඨිකෙ වා පන කාමෙ පත්ථයමානො පටිලද්ධෙ ච ගොපයමානො කාමූපාදානවසෙන කායදුච්චරිතාදීනිපි කරොති, සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උප්පජ්ජති. තත්‍රාස්ස උප්පත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො. කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤාභව පඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව. අපරො පන සද්ධම්ම සවණාදීහි උපබ්‍රෑහිතඤාණො ඉමිනා කාමෙන කාමා සම්පජ්ජන්තීති මඤ්ඤමානො කාමූපාදානවසෙන කායසුචරිතාදීනි කරොති, සො සුචරිතපාරිපූරියා දෙවෙසු වා මනුස්සෙසු වා උප්පජ්ජති, තත්‍රාස්ස උප්පත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව; ඉති කාමූපාදානං සප්පභෙදස්ස සාන්තොගධස්ස කාමභවස්ස පච්චයො හොති. අපරො රූපාරූපභවෙසු තතො සමිද්ධතරා කාමාති සුත්වා පරිකප්පෙත්වා වා කාමූපාදානවසෙනෙව රූපාරූපසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා සමාපත්තිබලෙන රූපාරූපබ්‍රහ්මලොකෙ උප්පජ්ජති, තත්‍රාස්ස උප්පත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤා අසඤ්ඤා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා එක චතු පඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව; ඉති කාමූපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං රූපාරූපභවානම්පි පච්චයො හොති. අපරො අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූප භවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං උච්ඡින්නෙ සුවුච්ඡින්නො හොතීති උච්ඡෙද දිට්ඨිං උපාදාය තදුපගං කම්මං කරොති, තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව; ඉති දිට්ඨූපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණම්පි කාමරූපාරූපභවානං පච්චයො හොති. අපරො අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤ තරස්මිං සුඛී හොති විගතපරිළාහො හොති අත්තවාදූපාදානෙන තදුපගං කම්මං කරොති, තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව; ඉති අත්තවාදූපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොති. අපරො ඉදං සීලබ්බතං නාම කාමාවචරසම්පත්ති භවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං පරිපූරෙන්තස්ස සුඛං පාරිපූරිං ගච්ඡතීති සීලබ්බතූපාදානවසෙන තදුපගං කම්මං කරොති තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උප්පත්තිභවො, සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තාගධා එව; ඉතිසීලබ්බතූපාදානංපි සප්ප භෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොති. එව මෙත්ථ යං යස්ස පච්චයො හොති තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. කිං පනෙත්ථ කස්ස භවස්ස කථං පච්චයො හොතීති චෙ?

රූපාරූපභවානං උපනිස්සයපච්චයො උපාදානං,
සහජාතාදීහිපි තං කාමභවස්සාති විඤ්ඤෙය්‍යං.

රූපාරූපභවානං හි කාමභවපරියාපන්නස්ස ච කම්මභවෙ කුසල කම්මස්සෙව, උපපත්තිභවස්ස චෙතං චතුබ්බිධම්පි උපාදානං උපනිස්සයපච්චයවසෙන[1] එකධාව පච්චයො හොති. කාමභවෙ අත්තනා සම්පයුත්තා කුසලා කම්මභවස්ස සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගත හෙතුපච්චයප්පභෙදෙහි සහජාතාදීහි පච්චයො හොති, විප්පයුත්තස්ස පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙවාති.

අයං "උපාදානපච්චයා භවො"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

භවපච්චයා ජාතීති ආදීසු ජාතිආදීනං විනිච්ඡයො සච්චනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. භවොති පනෙත්ථ කම්මභවොව අධිප්පෙතො, සො හි ජාතියා පච්චයො, න උපපත්තිභවො. සො ච පන කම්මපච්චයඋපනිස්සයපච්චයවසෙන ද්වෙධා පච්චයො හොතීති. තත්ථ සියා:-කථං පනෙතං ජානිතබ්බං භවො ජාතියා පච්චයොති චෙ? බාහිරපච්චයසමත්තෙපි හීනප්පණීතතාදිවිසෙසදස්සනතො. බාහිරානං හි ජනකජනනීසුක්කසොණිතාහාරාදීනං පච්චයානං සමත්තෙපි සත්තානං යමකානම්පි සතං හීනප්පණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති, සො ච න අහෙතුකො සබ්බදා ච සබ්බෙසං ච අභාවතො. න කම්මභවතො අඤ්ඤහෙතුකො තදභිනිබ්බත්තකසත්තානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති කම්මභවහෙතුකොව කම්මං හි සත්තානං හීනප්පණීතතාදිවිසෙසස්ස හෙතු, තෙනාහ භගවා "කම්මං සත්තෙ විභජති යදිදං හීනප්පණීතතායා"ති[a] තස්මා ජානිතබ්බමෙතං භවො ජාතියා පච්චයොති. යස්මා ච අසති ජාතියා ජරාමරණං නාම සොකාදයො වා ධම්මා න හොන්ති, ජාතියා පන සති ජරාමරණං චෙව ජරාමරණසඞ්ඛාතදුක්ඛධම්මඵුට්ඨස්ස ච බාල ජනස්ස ජරාමරණාභිසම්බන්ධා වා, තෙන තෙන දුක්ඛධම්මෙන ඵුට්ඨස්ස අනභිසම්බන්ධා වා සොකාදයො ච ධම්මා හොන්ති, තස්මා අයම්පි ජාති ජරාමරණස්ස චෙව සොකාදීනඤ්ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා, සා පන උපනිස්සයකොටියා එකධාව පච්චයො හොතීති.

අයං "භවපච්චයා ජාතී"ති ආදීසු විත්ථාරකථා.

යස්මා පනෙත්ථ සොකාදයො අවසානෙ වුත්තා, තස්මා "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති එවමෙතස්ස භවචක්කස්ස ආදිම්හි වුත්තා. සා:-

සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා භවචක්කමවිදිතාදිමිදං,
කාරකවෙදකරහිතං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤං.

1. ම. උපනිස්සයපච්චයෙන. a. මජ්ඣිමනිකාය චූළකම්මවිභඞ්ගසුත්ත.

සතතං සමිතං පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. කථං පනෙත්ථ සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා? කථමිදං භවචක්කං අවිදිතාදි? කථං කාරකවෙදකරහිතං? කථං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති චෙ? එත්ථ හි සොකදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිනො, පරිදෙවො ච නාම මූළ්හස්සාති තෙසු තාව සිද්ධෙසු සිද්ධා හොති අවිජ්ජා, අපි ච ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයොති වුත්තං, ආසවසමුදයා චෙතෙ සොකාදයො හොන්ති, කථං? වත්ථුකාමවියොගෙ තාව සොකො කාමාසවසමුදයො හොති. යථාහ:-

තස්ස චෙ කාමයානස්ස[1] ඡන්දජාතස්ස ජන්තුනො,
තෙ කාමා පරිහායන්ති සල්ලවිද්ධොව රුප්පතීති.[a]

යථා චාහ:-"කාමතො ජායතී සොකො"ති. සබ්බෙපි චෙතෙ දිට්ඨාසවසමුදයා හොන්ති, යථාහ:-"තස්ස අහං රූපං මම රූපන්ති පරියුට්ඨට්ඨායිනො රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජන්ති සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා"ති. යථා ච දිට්ඨාසව සමුදයා එවං භවාසවසමුදයාපි. යථාහ:-"යෙපි තෙ දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුඛබහුලා උච්චෙසු විමානෙසු චිරං දීඝමද්ධානං තිට්ඨන්ති තෙපි තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා භයං සන්තාසං සංවෙගමාපජ්ජන්තී"ති. පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානි දිස්වා මරණභයෙන සන්තජ්ජිතානං දෙවානං විය. යථා ච භවාසවසමුදයා, එවං අවිජ්ජාසවසමුදයාපි. යථාහ:-"ස ඛො සො භික්ඛවෙ බාලො දිට්ඨෙව ධම්මෙ තිවිධං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙතී"ති. ඉති යස්මා ආසවසමුදයා එතෙ ධම්මා හොන්ති, තස්මා එතෙ සිජ්ඣමානා අවිජ්ජාය හෙතුභූතෙ ආසවෙ සාධෙන්ති; ආසවෙසු ච සිද්ධෙසු පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාපි සිද්ධාව හොතීති එවං තාවෙත්ථ සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා හොතීති වෙදිතබ්බා. යස්මා පන එවං පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාය සිද්ධාය පුන අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති එවං හෙතුඵලපරම්පරාය පරියොසානං නත්ථි. තස්මා තං හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තං ද්වාදසඞ්ගං භවචක්කං අවිදිතාදීති සිද්ධං හොති, එවං සති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉදං ආදිමත්තකථනං විරුජ්ඣතීති චෙ? නයිදං ආදිමත්තකථනං, පධානධම්මකථනං පනෙතං. තිණ්ණං හි වට්ටානං අවිජ්ජා පධානා, අවිජ්ජාග්ගහණෙන හි අවසෙසකිලෙසවට්ටං ච කම්මාදීනි ච බාලං පළිබොධෙන්ති සප්පසිරග්ගහණෙන සෙසසප්පසරීරං විය බාහං. අවිජ්ජාසමුච්ඡෙදෙ පන කතෙ තෙහි විමොක්ඛො හොති, සප්පසිරච්ඡෙදෙ කතෙ පළිවෙඨිතබාහාවිමොක්ඛො විය. යථාහ:-"අවිජ්ජාය ත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා සඞ්ඛාරනිරොධො"ති ආදි. ඉති යං ගණ්හතො බන්ධො මුච්චතො ච මොක්ඛො හොති, තස්ස පධානධම්මස්ස කථනමිදං න ආදිමත්තකථනන්ති එවමිදං භවචක්කං අවිදිතාදීති වෙදිතබ්බං. තයිදං යස්මා

1. කාමයමානස්සාතිපි පාඨො. a. මහානිද්දෙස කාමසුත්ත.

අවිජ්ජාදීහි කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්ති, තස්මා තතො අඤ්ඤෙන බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා සෙට්ඨො සජිතාති එවං පරිකප්පිතෙන බ්‍රහ්මාදිනා වා සංසාරස්ස කාරකෙන, සො ඛො පන මෙ අයං අත්තා වදො වෙදෙය්‍යොති එවං පරිකප්පිතෙන අත්තනා වා සුඛදුක්ඛානං වෙදකෙන රහිතං, ඉති කාරකවෙදකරහිතන්ති වෙදිතබ්බං. යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා උදයබ්බයධම්මකත්තා ධුවභාවෙන, සඞ්කිලිට්ඨත්තා සඞ්කිලෙසිකත්තා ච සුභභාවෙන, උදයබ්බයපටිපීළිතත්තා සුඛභාවෙන, පච්චයායත්තවුත්තිත්තා වසවත්තනභූතෙන අත්තභාවෙන ච සුඤ්ඤා; තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි. යස්මා වා අවිජ්ජා න අත්තා න අත්තනො න අත්තනි න අත්තවතී, තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි. තස්මා ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤමෙතං භවචක්කන්ති වෙදිතබ්බං. එවං විදිත්වා පුන:–

තස්සාවිජ්ජා තණ්හා මූලමතීතාදයො තයො කාලා,
ද්වෙ අට්ඨ ද්වෙ එව ච සරූපතො තෙසු අඞ්ගානි.

තස්ස ඛො පන භවචක්කස්ස[1] අවිජ්ජා තණ්හා චාති ද්වෙ ධම්මා මූලන්ති වෙදිතබ්බා, තදෙතං පුබ්බන්තාහරණතො අවිජ්ජා මූලං, වෙදනාවසානං, අපරන්තසන්ධානතො තණ්හා මූලං, ජරාමරණාවසානන්ති දුවිධං හොති. තත්ථ පුරිමං දිට්ඨිචරිතවසෙන වුත්තං, පච්ඡිමං තණ්හාචරිතවසෙන, දිට්ඨිචරිතානං හි අවිජ්ජා තණ්හාචරිතානඤ්ච තණ්හා සංසාරනායිකා; උච්ඡෙදදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය වා පඨමං ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො, සස්සතදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය දුතියං උප්පන්නානං ජරාමරණප්පකාසනතො; ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන වා පුරිමං අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො, ඔපපාතිකවසෙන පච්ඡිමං සහුප්පත්තිදීපනතො. අතීතපච්චුප්පන්නානාගතා චස්ස තයො කාලා තෙසු පාළියං සරූපතො ආගතවසෙන අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා චාති ද්වෙ අඞ්ගානි අතීතකාලානි, විඤ්ඤාණාදීනි භවාවසානානි අට්ඨ පච්චුප්පන්නකාලානි, ජාති චෙව ජරාමරණඤ්ච ද්වෙ අනාගතකාලානීති වෙදිතබ්බානි. පුන:–

හෙතුඵල හෙතුපුබ්බක තිසන්ධි චතුභෙදසඞ්ගහං චෙතං,
වීසති ආකාරාරං තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමති.–ඉතිපි වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සඞ්ඛාරානං ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි නාම, වෙදනාය ච තණ්හාය ච අන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි නාම, භවස්ස ච ජාතියා ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධීති එවමිදං හෙතුඵල හෙතුපුබ්බක තිසන්ධීති වෙදිතබ්බං. සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතා පනස්ස චත්තාරො සඞ්ගහා හොන්ති, සෙය්‍ය

1. ම. I. තස්ස ඛො පනෙතස්ස.

පිදං? අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා එකො සඞ්ගහො, විඤ්ඤාණ නාමරූප සළායතන ඵස්ස වෙදනා දුතියො; තණ්හුපාදානභවා තතියො; ජාතිජරාමරණං චතුත්ථොති එවමිදං චතුභෙදසඞ්ගහන්ති වෙදිතබ්බං.

> අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච ඉදානි ඵලපඤ්චකං,
> ඉදානි හෙතවො පඤ්ච ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති.

එත්ථ පන වීසතියා ආකාරසඞ්ඛාතෙහි අරෙහි වීසතිආකාරාරන්ති වෙදිතබ්බං, තත්ථ අතීතෙ හෙතවො පඤ්චාති අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා චාති ඉමෙ තාව ද්වෙ වුත්තා එව; යස්මා පන අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතස්සිතො උපාදියති, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, තස්මා තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්ති. තෙනාහ: "පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා හවොනි ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා"ති. තත්ථ පුරිමකම්මභවස්මින්ති පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරීයමානෙති අත්ථො. මොහො අවිජ්ජාති යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. ආයූහනා සඞ්ඛාරාති තං කම්මං කරොතො යා පුරිමචෙතනායො, යථා දානං දස්සාමීති චිත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංවච්ඡරම්පි දානොපකරණානි සජ්ජෙන්තස්ස උප්පන්නා පුරිමචෙතනායො, පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති වුච්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනායූහනා සඞ්ඛාරා නාම, සත්තමො භවො; යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, සම්පයුත්තා ආයූහනා සඞ්ඛාරා නාම. නිකන්ති තණ්හාති යා කම්මං සාරොන්තස්ස ඵලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. උපගමනං උපාදානන්ති යං කම්මභවස්ස පච්චයභූතං ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමි උච්ඡිජ්ජිස්සාමීති ආදිනා නයෙන පවත්තං උපගමනං ගහණං පරාමසනං, ඉදං උපාදානං නාම. චෙතනා භවොති ආයූහනාවසානෙ වුත්තා චෙතනා භවොති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉදානි ඵලපඤ්චකන්ති විඤ්ඤාණාදි වෙදනාවසානං පාළියං ආගතමෙව, යථාහ: "ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයා"ති. තත්ථ "පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං"ති යං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධීති වුච්චති, තං විඤ්ඤාණං; "ඔක්කන්ති නාමරූපං"ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං ඔක්කන්ති ආගන්ත්වා පවිසනං විය, ඉදං නාමරූපං, "පසාදො ආයතනං"ති ඉදං චක්ඛාදිපඤ්චායතනවසෙන වුත්තං, "ඵුට්ඨො ඵස්සො"ති යො ආරම්මණං ඵුට්ඨො ඵුසන්තො උප්පන්නො අයං ඵස්සො. "වෙදයිතං වෙදනා"ති යං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සළායතනපච්චයෙන වා ඵස්සෙන සහ උප්පන්නං විපාකවෙදයිතං, සා වෙදනාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. "ඉදානි හෙතවො පඤ්චා"ති

තණ්හාදයො පාළියං ආගතා තණ්හුපාදානභවා, භවෙ පන ගහිතෙ
තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති,
තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ච තංසම්පයුත්තා. යාය වා මූළ්හො කම්මං
කරොති, සා අවිජ්ජා ගහිතාව හොතීති, එවං පඤ්ච. තෙනාහ:–“ඉධ
පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා,
නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො, ඉති ඉමෙ
පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයා”ති. තත්ථ
“ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං”ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණ
කාලෙ සම්මොහො දස්සිතො, සෙසං උත්තානත්ථමෙව. “ආයතිං
ඵලපඤ්චකං”ති විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච, තානි ජාතිග්ගහණෙන වුත්තානි,
ජරාමරණං පන තෙසංයෙව ජරාමරණං. තෙනාහ:–ආයතිං පටි
සන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො
ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ආයතිං උපපත්ති
භවස්මිං ඉධ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයාති එවමිදං වීසතිආකාරාරං
හොති. තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමතීති එත්ථ පන සඞ්ඛාරභවා කම්මවට්ටං
අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි කිලෙසවට්ටං විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතන
ඵස්සවෙදනා විපාකවට්ටන්ති ඉමෙහි තීහි වට්ටෙහි තිවට්ටමිදං භව
චක්කං යාව කිලෙසවට්ටං න උපච්ඡිජ්ජති, තාව අනුපච්ඡින්නපච්ච
යත්තා අනවට්ඨිතං පුනප්පුනං පරිවත්තනතො භමති යෙවාති වෙදි
තබ්බං. තයිදමෙවං භමමානං:–

සච්චප්පභවතො කිච්චා වාරණා උපමාහි ච,
ගම්භීරනයභෙදා ච විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ යස්මා කුසලාකුසලං කම්මං අවිසෙසෙන සමුදයසච්චන්ති
සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තං, තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති අවිජ්ජාය
සඞ්ඛාරා දුතියසච්චප්පභවං දුතියසච්චං, සඞ්ඛාරෙහි විඤ්ඤාණං දුතිය
සච්චප්පභවං පඨමසච්චං; විඤ්ඤාණාදීහි නාමරූපාදීනි විපාකවෙදනා
පරියොසානානි පඨමසච්චප්පභවං පඨමසච්චං, වෙදනාය තණ්හා පඨම
සච්චප්පභවං දුතියසච්චං, තණ්හාය උපාදානං දුතියසච්චප්පභවං දුතිය
සච්චං, උපාදානතො භවො දුතියසච්චප්පභවං පඨමදුතිය සච්චද්වයං,
භවතො ජාති දුතියසච්චප්පභවං පඨමසච්චං, ජාතියා ජරාමරණං පඨම
සච්චප්පභවං පඨමසච්චන්ති එවං තාවිදං සච්චප්පභවතො විඤ්ඤා
තබ්බං යථාරහං. යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා වත්ථූසු ච සත්තෙ සම්මො
හෙති, පච්චයො ච හොති සඞ්ඛාරානං පාතුභාවාය, තථා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛ
තඤ්ච අභිසඞ්ඛරොන්ති, පච්චයා ච හොන්ති විඤ්ඤාණස්ස, විඤ්ඤාණම්පි
වත්ථුං ච පටිවිජානාති, පච්චයො ච හොති නාමරූපස්ස. නාම
රූපම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපත්ථම්භෙති පච්චයො ච හොති සළායත
නස්ස. සළායතනම්පි සවිසයෙ ච පවත්තති, පච්චයො ච හොති
ඵස්සස්ස. ඵස්සොපි ආරම්මණඤ්ච ඵුසති, පච්චයො ච හොති වෙද
නාය. වෙදනාපි ආරම්මණරසඤ්ච අනුභවති, පච්චයො ච හොති

තණ්හාය. තණ්හාපි රජ්ජනීයෙ ච ධම්මෙ රජ්ජති, පච්චයො ච හොති උපාදානස්ස. උපාදානම්පි උපාදානියෙ ච ධම්මෙ උපාදියති, පච්චයො ච හොති භවස්ස. භවොපි නානාගතීසු ච වික්ඛිපති, පච්චයො ච හොති ජාතියා. ජාතිපි ඛන්ධෙ ච ජනෙති තෙසං අභිනිබ්බත්තිභාවෙන පවත්තත්තා, පච්චයො ච හොති ජරාමරණස්ස. ජරාමරණම්පි ඛන්ධානං පාකභෙදභාවං ච අධිතිට්ඨති, පච්චයො ච හොති භවන්තර පාතුභාවාය සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා. තස්මා සබ්බපදෙසු ද්වෙධා පවත්ති කිච්චතොපි ඉදං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. යස්මා චෙත්ථ "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති ඉදං කාරකදස්සනනිවාරණං, "සඞ්ඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං"ති අත්තසඞ්කන්තිදස්සනනිවාරණං, "විඤ්ඤාණ පච්චයා නාමරූපං"ති අත්තාති පරිකප්පිතවත්ථුභෙදදස්සනතො ඝන සඤ්ඤානිවාරණං, "නාමරූපපච්චයා සළායතනං"ති ආදි අත්තා පස්සති-පෙ-විජානාති ඵුසති වෙදියති තණ්හීයති උපාදියති භවති ජායති ජීයති මීයතීති එවමාදිදස්සනනිවාරණං. තස්මා මිච්ඡාදස්සන නිවාරණතොපෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. යස්මා පනෙත්ථ සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ධම්මානං අදස්සනතො අන්ධො විය අවිජ්ජා. අන්ධස්ස උපක්ඛලනං විය අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, උපක්ඛලිතස්ස පතනං විය සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං. පතිතස්ස ගණ්ඩපාතුභාවො විය විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, ගණ්ඩභෙද පිළකා විය නාමරූපපච්චයා සළායතනං, ගණ්ඩපිළකාඝට්ටනං විය සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඝට්ටනදුක්ඛං විය ඵස්සපච්චයා වෙදනා, දුක්ඛස්ස පතිකාරාභිලාසො විය වෙදනාපච්චයා තණ්හා, පතිකාරාභිලාසෙන අසප්පායගහණං විය තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදින්න අසප්පායාලෙපනං විය උපාදානපච්චයා භවො, අසප්පායාලෙපනෙන ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය භවපච්චයා ජාති, ගණ්ඩවිකාරතො ගණ්ඩභෙදො විය ජාතිපච්චයා ජරාමරණං. යස්මා වා පනෙත්ථ අවිජ්ජා අප්පටිපත්ති මිච්ඡාපටිපත්තිභාවෙන සත්තෙ අභිභවති පටලං විය අක්ඛීනි, තදභිභූතො ච බාලො පුනබ්භවිකෙහි සඞ්ඛාරෙහි අත්තානං වෙඨෙති කොසකාරකිමි විය කොසප්පදෙසෙහි. සඞ්ඛාරපරිග්ගහිතං විඤ්ඤාණං ගතීසු පතිට්ඨං ලභති පරිණායකපරිග්ගහිතො විය රාජ කුමාරො රජ්ජෙ. උපපත්තිනිමිත්තෙන පරිකප්පනතො විඤ්ඤාණං පටිසන්ධියං අනෙකප්පකාරං නාමරූපං අභිනිබ්බත්තෙති මායාකාරො විය මායං. නාමරූපෙ පතිට්ඨිතං සළායතනං වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති. සුභූමියං පතිට්ඨිතො වනප්පගුම්බො විය, ආයතනඝට්ටනතො ඵස්සො ජායති අරණිසහිතාභිමන්ථනතො අග්ගි විය. ඵස්සෙන ඵුට්ඨස්ස වෙදනා පාතුභවති අග්ගිනා ඵුට්ඨස්ස දාහො විය, වෙදියමානස්ස තණ්හා පවඩ්ඪති, ලොණූදකං පිවතො පිපාසා විය, තසිතො භවෙසු අභිලාසං කරොති පිපාසිතො විය පානීයෙ. තදස්සුපාදානං උපාදානෙන භවං උපාදියති, ආමිසලොභෙන මච්ඡො බලිසං විය, භවෙ සති ජාති හොති බීජෙ සති අඞ්කුරො විය, ජාතස්ස අවස්සං

ජරාමරණං උප්පන්නස්ස රුක්ඛස්ස පතනං විය, තස්මා උපමාහි[1] පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. යස්මා ච භගවතා අත්ථතොපි ධම්මතොපි දෙසනාතොපි පටිවෙධතොපි ගම්භීරභාවං සන්ධාය "ගම්භීරො චායං ආනන්ද පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො චා"ති වුත්තං, තස්මා ගම්භීරභෙදතොපෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. තත්ථ යස්මා න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොති, ඉත්ථං ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති එවං ජාතිපච්චයසමුදාගතත්ථස්ස දුරවබොධනීයතො ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො, තථා ජාතියා භවපච්චයා-පෙ-සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චය සම්භූත සමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං අත්ථගම්භීරන්ති අයං තාවෙත්ථ අත්ථගම්භීරතා. හෙතුඵලං හි අත්ථොති වුච්චති, යථාහ:-හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදාති. යස්මා පන යෙනාකාරෙන යදවත්ථා ච අවිජ්ජා තෙසං තෙසං සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති, තස්ස දුරවබොධනීයතො අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො ගම්භීරො. තථා සඞ්ඛාරානං-පෙ-ජාතියා ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨො ගම්භීරො. තස්මා ඉදං භවචක්කං ධම්මගම්භීරන්ති අයමෙත්ථ ධම්මගම්භීරතා. හෙතුනො හි ධම්මොති නාමං, යථාහ:-හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදාති. යස්මා චස්ස තෙන තෙන කාරණෙන තථා තථා පවත්තෙතබ්බත්තා දෙසනාපි ගම්භීරා, න තත්ථ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණතො අඤ්ඤං ඤාණං පතිට්ඨං ලභති, තථාහෙතං කත්ථචි සුත්තෙ අනුලොමතො, කත්ථචි පටිලොමතො, කත්ථචි අනුලොමපටිලොමතො. කත්ථචි වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය අනුලොමතො වා පටිලොමතො වා, කත්ථචි තිසන්ධි චතුසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි ද්විසන්ධි තිසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි එකසන්ධි ද්විසඞ්ඛෙපං දෙසිතං, තස්මා ඉදං භවචක්කං දෙසනාගම්භීරන්ති අයං දෙසනාගම්භීරතා. යස්මා චෙත්ථ යො සො අවිජ්ජාදීනං සභාවො යෙන පටිවිද්ධෙන අවිජ්ජාදයො සම්මා සලක්ඛණතො පටිවිද්ධා හොන්ති, සො දුප්පරියොගාහත්තා ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං පටිවෙධගම්භීරං. තථා හෙත්ථ යස්මා අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණාදස්සන සච්චාසම්පටිවෙධට්ඨො ගම්භීරො, සඞ්ඛාරානං අභිසඞ්ඛරණායූහනසරාගවිරාගට්ඨො, විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤත අව්‍යාපාර අසඞ්කන්ති පටිසන්ධි පාතුභාවට්ඨො, නාමරූපස්ස එකුප්පාද විනිබ්භොගාවිනිබ්භොගනමන රුප්පනට්ඨො, සළායතනස්ස අධිපති ලොක ද්වාර ඛෙත්තවිසයීභාවට්ඨො, ඵස්සස්ස ඵුසන සඞ්ඝට්ටන සඞ්ගති සන්නිපාතට්ඨො, වෙදනාය ආරම්මණරසානුභවන සුඛදුක්ඛමජ්ඣත්තභාව නිජ්ජීව වෙදයිතට්ඨො, තණ්හාය අභිනන්දිතජ්ඣොසාන සරිතා ලතා නදීතණ්හා සමුද්දදුප්පූරට්ඨො, උපාදානස්ස ආදානග්ගහණාභිනිවෙස පරාමාස දුරතික්කමට්ඨො, භවස්ස ආයූහනාභිසඞ්ඛරණ යොනිගතිඨිතිනිවාසෙසු ඛිපනට්ඨො, ජාතියා ජාති සඤ්ජාති

1 ම. එවං උපමාහි.

ඔක්කන්ති නිබ්බත්ති පාතුභවො, ජරාමරණස්ස ඛය වය භෙද විපරිණාමො, ගම්භීරොති අයමෙත්ථ පටිවෙධගම්භීරතා. යස්මා පනෙත්ථ එකත්තනයො නානත්තනයො අව්‍යාපාරනයො එවං ධම්මතානයොති චත්තාරො අත්ථනයා හොන්ති; තස්මා නයභෙදතොපෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. තත්ථ "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං"ති එවං බීජස්ස අඞ්කුරාදිභාවෙන රුක්ඛභාවප්පත්ති විය සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තනයො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො, හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාවබොධතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සන්තානානුපච්ඡෙදස්ස එකත්තගහණතො සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති, අවිජ්ජාදීනං පන යථාසකං ලක්ඛණවවත්ථානං නානත්තනයො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො නවනවානං උප්පාදදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො එකසන්තානපතිතස්ස භින්නසන්තානස්සෙව නානත්තගහණතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති, අවිජ්ජාය "සඞ්ඛාරා මයා උප්පාදෙතබ්බා" සඞ්ඛාරානං වා "විඤ්ඤාණං අම්හෙහී"ති එවමාදිව්‍යාපාරාභාවො අව්‍යාපාරනයො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො කාරකස්ස අභාවාවබොධතො අත්තදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡාපස්සන්තො යො අසතිපි ව්‍යාපාරෙ අවිජ්ජාදීනං සභාවනියමසිද්ධො හෙතුභාවො, තස්ස අගහණතො අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති; අවිජ්ජාදීහි පන කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනං යෙව සම්භවො ඛීරාදීහි දධිආදීනං විය න අඤ්ඤෙසන්ති අයං එවං ධම්මතානයො නාම, යං සම්මා පස්සන්තො පච්චයානුරූපතො ඵලාවබොධා අහෙතුකදිට්ඨිං අකිරියදිට්ඨිං ච පජහති, මිච්ඡාපස්සන්තො පච්චයානුරූපං ඵලප්පවත්තිං අගහෙත්වා යතො කුතොචි යස්ස කස්සචි අසම්භවගහණතො අහෙතුකදිට්ඨිඤ්චෙව නියතවාදඤ්ච උපාදියතීති එවමිදං භවචක්කං:-

සච්චප්පභවතො කිච්චා වාරණා උපමාහි ච
ගම්භීරනයභෙදා ච විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

ඉදං හි ගම්භීරතො අගාධං නානානයගහණතො දුරතියානං
ඤාණාසිනා සමාධිප්පවරසිලායං සුනිසිතෙන

භවචක්කමපදාලෙත්වා අසනිවිචක්කමිව නිච්චනිම්මථිතං
සංසාරභයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපත්‍ථි.

වුත්තම්පි හෙතං භගවතා:-"ගම්භීරො චායං ආනන්ද පටිච්ච සමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො ච එතස්ස චානන්ද ධම්මස්ස අඤ්ඤාණා අනනුබොධා අප්පටිවෙධා එවමයං පජා තන්තාකුලකජාතා ගුළාගුණ්ඨිකජාතා[1]

1. කුලිගුණ්ඨිකජාතාති ටීකායං—ගුළාගුණ්ඨිකජාතාති සාළච්.

මුඤ්ජබබ්බජභූතා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං සංසාරං නාතිවත්තන්ති"ති.[a] තස්මා අත්තනො වා පරෙසං වා හිතාය ච සුඛාය ච පටිපන්නා අවසෙසකිච්චානි පහාය:-

ගම්භීරෙ පච්චයාකාරප්පභෙදෙ ඉධ පණ්ඩිතො,
යථා ගාධං ලභෙථෙවමනුයුඤ්ජෙ සදා සතොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

පඤ්ඤාභූමි නිද්දෙසො නාම

සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

18.

දිට්ඨිවිසුද්ධි නිද්දෙසො.

ඉදානි යා "ඉමෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි චාති ද්වෙ මූලභූතා විසුද්ධියො සම්පාදෙතබ්බා"ති වුත්තා, තත්ථ සීලවිසුද්ධි නාම සුපරිසුද්ධං පාතිමොක්ඛසංවරාදි චතුබ්බිධං සීලං, තඤ්ච සීලනිද්දෙසෙ විත්ථාරිතමෙව; චිත්තවිසුද්ධි නාම සඋපචාරා අට්ඨසමාපත්තියො, තාපි චිත්තසීසෙන වුත්තසමාධිනිද්දෙසෙ සබ්බාකාරෙන විත්ථාරිතා එව; තස්මා තා තත්ථ විත්ථාරිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. යං පන වුත්තං "දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති ඉමා පඤ්චවිසුද්ධියො සරීරං"ති, තත්ථ නාමරූපානං යාථාවදස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම. තං සම්පාදෙතුකාමෙන සමථයානිකෙන තාව ඨපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අවසෙසරූපාරූපාවචරජ්ඣානානං අඤ්ඤතරතො වුට්ඨාය විතක්කාදීනි ඣානඞ්ගානි තංසම්පයුත්තා ච ධම්මා ලක්ඛණරසාදිවසෙන පරිග්ගහෙතබ්බා; පරිග්ගහෙත්වා සබ්බම්පෙතං ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො නමනට්ඨෙන නාමන්ති වවත්ථපෙතබ්බං. තතො යථා නාම පුරිසො අන්තොගෙහෙ සප්පං දිස්වා තං අනුබන්ධමානො තස්ස ආසයං පස්සති, එවමෙව අයම්පි යොගාවචරො තං නාමං උපපරික්ඛන්තො ඉදං නාමං කිං නිස්සාය පවත්තතීති පරියෙසමානො තස්ස නිස්සයං හදයරූපං පස්සති, තතො හදයරූපස්ස නිස්සයභූතානි භූතානි, භූතනිස්සිතානි ච සෙසුපාදායරූපානීති රූපං පරිග්ගණ්හාති. සො සබ්බම්පෙතං රුප්පනතො රූපන්ති වවත්ථපෙති, තතො නමනලක්ඛණං නාමං, රුප්පනලක්ඛණං රූපන්ති සඞ්ඛෙපතො නාමරූපං

---

a. සංයුත්තනිකාය දුක්ඛවග්ග.

වවත්ථපෙති. සුද්ධවිපස්සනායානිකො පන අයමෙව වා සමථයානිකො චතුධාතු වවත්ථානෙ වුත්තානං තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං අඤ්ඤතරමුඛවසෙන සඞ්ඛෙපතො වා විත්ථාරතො වා චතස්සො ධාතුයො පරිග්ගණ්හාති, අථස්ස යාථාවසරසලක්ඛණතො ආවිභූතාසු ධාතුසු කම්මසමුට්ඨානම්හි තාව කෙසෙ චතස්සො ධාතුයො වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා ජීවිතං කායප්පසාදොති එවං කායදසකවසෙන දස රූපානි, තත්ථෙව භාවස්ස අත්ථිතාය භාවදසකවසෙන දස, තත්ථෙව ආහාරසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං උතුසමුට්ඨානං චිත්තසමුට්ඨානන්ති අපරානිපි චතුවීසතීති එවං චතුසමුට්ඨානෙසු චතුවීසතිකොට්ඨාසෙසු චතුචත්තාලීස චතුචත්තාලීස රූපානි. සෙදො අස්සු ඛෙළො සිඞ්ඝාණිකාති ඉමෙසු පන චතූසු උතුචිත්තසමුට්ඨානෙසු ද්වින්නං ඔජට්ඨමකානං වසෙන සොළස සොළස රූපානි, උදරියං කරීසං පුබ්බො මුත්තන්ති ඉමෙසු චතූසු උතුසමුට්ඨානෙසු උතුසමුට්ඨානස්සෙව ඔජට්ඨමකස්ස වසෙන අට්ඨ අට්ඨරූපානි පාකටානි හොන්තීති එස තාව ද්වත්තිංසාකාරෙ නයො. යෙ පන ඉමස්මිං ද්වත්තිංසාකාරෙ ආවිභූතෙ අපරෙ දස ආකාරා ආවිභවන්ති, තත්ථ අසිතාදිපරිපාචකෙ තාව කම්මජෙ තෙජොකොට්ඨාසම්හි ඔජට්ඨමකං චෙව ජීවිතං චාති නවරූපානි, තථා චිත්තජෙ අස්සාසපස්සාසකොට්ඨාසෙපි ඔජට්ඨමකඤ්චෙව සද්දො චාති නව, සෙසෙසු චතුසමුට්ඨානෙසු අට්ඨසු ජීවිතනවකඤ්චෙව තීණි ච ඔජට්ඨමකානීති තෙත්තිංස තෙත්තිංස රූපානි පාකටානි හොන්ති. තස්සෙවං විත්ථාරතො ද්වාචත්තාලීසාකාරවසෙන ඉමෙසු භූතුපාදාය රූපෙසු පාකටෙසු ජාතෙසු වත්ථුද්වාරවසෙන පඤ්ච චක්ඛුදසකාදයො හදයවත්ථුදසකඤ්චාති අපරානිපි සට්ඨිරූපානි පාකටානි හොන්ති, සො සබ්බානිපි තානි රුප්පනලක්ඛණෙන එකතො කත්වා එතං රූපන්ති පස්සති. තස්සෙවං පරිග්ගහිතරූපස්ස ද්වාරවසෙන අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති, සෙය්‍යථිදං? ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, තිස්සො මනොධාතුයො, අට්ඨසට්ඨිමනොවිඤ්ඤාණධාතුයොති එකාසීති ලොකියචිත්තානි, අවිසෙසෙන ච තෙහි චිත්තෙහි සහජාතො ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා ජීවිතං චිත්තට්ඨිති මනසිකාරොති ඉමෙ සත්තචෙතසිකාති.[1] ලොකුත්තරචිත්තානි පන නෙව සුද්ධවිපස්සකස්ස න සමථයානිකස්ස පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති අනධිගතත්තාති. සො සබ්බෙපි තෙ අරූපධම්මෙ නමනලක්ඛණෙන එකතො කත්වා එතං නාමන්ති පස්සති, එවමෙකො චතුධාතුවවත්ථානමුඛෙන විත්ථාරතො නාමරූපං වවත්ථපෙති; අපරො අට්ඨාරසධාතුවසෙන, කථං? ඉධ භික්ඛු අත්ථි ඉමස්මිං අත්තභාවෙ චක්ඛුධාතු-පෙ-මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ධාතුයො ආවජ්ජිත්වා යං ලොකො සෙතකණ්හමණ්ඩලවිචිත්තං ආයතවිත්ථතං අක්ඛිකූපකෙ න්හාරුසුත්තකෙන ආබද්ධං මංසපිණ්ඩං චක්ඛූති සඤ්ජානාති, තං අග්ගහෙත්වා ඛන්ධනිද්දෙසෙ උපාදාරූපෙසු වුත්තප්පකාරං චක්ඛුප්පසාදං චක්ඛුධාතූති වවත්ථපෙති, යානි පනස්ස නිස්සයභූතා

1. ම. I. සත්තසත්ත.

චතස්සො ධාතුයො පරිවාරකානි චත්තාරි වණ්ණගන්ධරසඔජරූපානි
අනුපාලකං ජීවිතින්ද්‍රියන්ති නවසහජාතරූපානි, තත්ථෙව ඨිතානි
කායදසකභාවදසකවසෙන වීසති කම්මජරූපානි; ආහාරසමුට්ඨානා
දීනං තිණ්ණං ඔජට්ඨමකානං වසෙන චතුවීසති අනුපාදින්නරූපානීති
එවං සෙසානි තෙපඤ්ඤාස රූපානි හොන්ති, න තානි චක්ඛුධාතූති
වවත්ථපෙති; එස නයො සොතධාතුආදීසුපි කායධාතුයං පන අව
සෙසානි තෙචත්තාළීස රූපානි හොන්ති; කෙචි පන උතුචිත්තසමුට්ඨා
නානි සද්දෙන සහ නව නව කත්වා පඤ්ච චත්තාළීසානි වදන්ති; ඉති
ඉමෙ පඤ්චප්පසාදා තෙසං ච විසයා රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බා
පඤ්චාති දස රූපානි දස ධාතුයො හොන්ති. අවසෙසරූපානි ධම්ම
ධාතුයෙව හොන්ති චක්ඛුං පන නිස්සාය රූපං ආරබ්භ පවත්තං
චිත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු නාමාති එවං ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි පඤ්ච
විඤ්ඤාණධාතුයො හොන්ති; තීණි මනොධාතු චිත්තානි එකා මනො
ධාතු; අට්ඨසට්ඨි මනොවිඤ්ඤාණධාතුචිත්තානි මනොවිඤ්ඤාණධාතූති
සබ්බානිපි එකාසීති ලොකියචිත්තානි සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො; තං
සම්පයුත්තා ඵස්සාදයො ධම්මධාතූති එවමෙත්ථ අඩ්ඪෙකාදස ධාතුයො
රූපං; අඩ්ඪට්ඨමා ධාතුයො නාමන්ති එවමෙකො අට්ඨාරසධාතුවසෙන
නාමරූපං වවත්ථපෙති. අපරො ද්වාදසායතනවසෙන, කථං? චක්ඛු
ධාතුයං වුත්තනයෙනෙව ඨපෙත්වා තෙපඤ්ඤාස රූපානි චක්ඛුප්පසාද
මත්තං චක්ඛායතනන්ති වවත්ථපෙති, තත්ථ වුත්තනයෙනෙව ච
සොතඝාණජිව්හාකායධාතුයො සොතඝාණජිව්හාකායායතනානීති.
තෙසං විසයභූතෙ පඤ්ච ධම්මෙ රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනානීති,
ලොකියසත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො මනායතනන්ති, තංසම්පයුත්තා
ඵස්සාදයො සෙසරූපං ච ධම්මායතනන්ති එවමෙත්ථ අඩ්ඪෙකාදස
ආයතනානි රූපං, දියඩ්ඪ ආයතනානි නාමන්ති එවමෙකො ද්වාදසා
යතනවසෙන නාමරූපං වවත්ථපෙති. අපරො තතො සඞ්ඛිත්තතරං
ඛන්ධවසෙන වවත්ථපෙති, කථං? ඉධ භික්ඛු ඉමස්මිං සරීරෙ චතු
සමුට්ඨානා චතස්සො ධාතුයො, තංනිස්සිතො වණ්ණො ගන්ධො රසො
ඔජා, චක්ඛුප්පසාදාදයො පඤ්චප්පසාදා, වත්ථුරූපං භාවො ජීවිතින්ද්‍රියං,
ද්විසමුට්ඨානො සද්දොති ඉමානි සත්තරස රූපානි සම්මසනූපගානි
නිප්ඵන්නානි රූපරූපානි. කායවිඤ්ඤත්තිවචීවිඤ්ඤත්ති ආකාසධාතු
රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා උපචයො සන්තති ජරතා අනිච්ච
තාති ඉමානි පන දසරූපානි න සම්මසනූපගානි, ආකාරවිකාර
අන්තරපරිච්ඡෙදමත්තකානි, න නිප්ඵන්නානි, න රූපරූපානි[1] අපිච
ඛො රූපානං ආකාරවිකාර අන්තරපරිච්ඡෙදමත්තතො රූපන්ති
සඞ්ඛං ගතානි. ඉති සබ්බානිපෙතානි සත්තවීසති රූපානි රූපක්ඛන්ධො
එකාසීතියා ලොකියචිත්තෙහි සද්ධිං උප්පන්නා වෙදනා වෙද
නාක්ඛන්ධො; තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො; සඞ්ඛාරා සඞ්ඛා

1. ම. I. නිප්ඵන්නරූපානි.

රක්ඛන්ධො; විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. ඉති රූපක්ඛන්ධො රූපං
චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා නාමන්ති එවමෙකො පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන
නාමරූපං වවත්ථපෙති. අපරො යං කිඤ්චි රූපං සබ්බන්තං චත්තාරි
මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදාය රූපන්ති එවං
සඞ්ඛිත්තෙනෙව ඉමස්මිං අත්තභාවෙ රූපං පරිග්ගහෙත්වා තථා මනා
යතනඤ්චෙව ධම්මායතනෙකදෙසඤ්ච නාමන්ති පරිග්ගහෙත්වා ඉති
ඉදං ච නාමං ඉදං ච රූපං ඉදං වුච්චති නාමරූපන්ති සඞ්ඛෙපතො
නාමරූපං වවත්ථපෙති, සචෙ පනස්ස තෙන තෙන මුඛෙන රූපං
පරිග්ගහෙත්වා අරූපං පරිග්ගණ්හතො සුඛුමත්තා අරූපං න උපට්ඨාති,
තෙන ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා රූපමෙව පුනප්පුන සම්මසිතබ්බං මනසි
කාතබ්බං පරිග්ගහෙතබ්බං වවත්ථපෙතබ්බං. යථා යථා හිස්ස රූපං
සුවික්ඛාලිතං හොති නිජ්ජටං සුපරිසුද්ධං, තථා තථා තදාරම්මණා
අරූපධම්මා සයමෙව පාකටා හොන්ති; යථාහි චක්ඛුමතො පුරිසස්ස
අපරිසුද්ධෙ ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං ඔලොකෙන්තස්ස නිමිත්තං න
පඤ්ඤායති, සො නිමිත්තං න පඤ්ඤායතීති න ආදාසං ඡඩ්ඩෙති, අථ
ඛො නං පුනප්පුන පරිමජ්ජති, තස්ස විසුද්ධෙ ආදාසෙ නිමිත්තං සය
මෙව පාකටං හොති, යථා ච තෙලත්ථිකො තිලපිට්ඨං දොණියං ආකි
රිත්වා උදකෙන පරිප්ඵොසෙත්වා එකවාරං ද්වෙවාරං පීළනමත්තෙන
තෙලෙ අනික්ඛමන්තෙ න තිලපිට්ඨං ඡඩ්ඩෙති, අථ ඛො නං පුනප්පුන
උණ්හොදකෙන පරිප්ඵොසෙත්වා මද්දිත්වා පීළෙති, තස්සෙවං
කරොතො විප්පසන්නං තිලතෙලං නික්ඛමති,; යථාවා පන උදකං
පසාදෙතුකාමො කතකට්ඨිං ගහෙත්වා අන්තො ඝටෙ හත්ථං ඔතාරෙත්වා
එකද්වෙවාරෙ ඝංසනමත්තෙන උදකෙ අවිප්පසීදන්තෙ න කතකට්ඨිං
ඡඩ්ඩෙති, අථ ඛො නං පුනප්පුනං ඝංසති. තස්සෙවං කරොන්තස්ස
කලලකද්දමං සන්නිසීදති, උදකං අච්ඡං හොති විප්පසන්නං, එව
මෙවං තෙන භික්ඛුනා ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා රූපමෙව පුනප්පුන
සම්මසිතබ්බං මනසිකාතබ්බං පරිග්ගහෙතබ්බං වවත්ථපෙතබ්බං.
යථා යථාහිස්ස රූපං සුවික්ඛාලිතං හොති නිජ්ජටං සුපරිසුද්ධං, තථා
තථා තප්පච්චනීකකිලෙසා සන්නිසීදන්ති, කද්දමුපරි උදකං විය
චිත්තං පසන්නං හොති, තදාරම්මණා අරූපධම්මා සයමෙව පාකටා
හොන්ති, එවං අඤ්ඤාහිපි උච්ඡුචොරගොණදධිමච්ඡාදීහි උපමාහි අය
මත්ථො පකාසෙතබ්බො. එවං සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්ස පනස්ස අරූ
පධම්මා තීහාකාරෙහි උපට්ඨහන්ති ඵස්සවසෙන වා වෙදනාවසෙන වා
විඤ්ඤාණවසෙන වා. කථං? එකස්ස තාව "පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛ
ණා"ති ආදිනා නයෙන ධාතුයො පරිග්ගණ්හන්තස්ස පඨමාභිනි
පාතො ඵස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා
සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සද්ධිං ඵස්සෙන චෙතනා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, චිත්තං
විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති, තථා කෙසෙ පථවීධාතු කක්ඛළ
ලක්ඛණා-පෙ-අස්සාසපස්සාසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණාති පඨමා
භිනිපාතො ඵස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො-පෙ-

චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති, එවං අරූපධම්මා ඵස්සවසෙන උපට්ඨහන්ති. එකස්ස පඨවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා, තදාරම්මණරසානුභවනකවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, තං සම්පයුත්තො ඵස්සො ච චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, තං සම්පයුත්තං චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. තථා කෙසෙ පඨවිධාතු කක්ඛළලක්ඛණා–පෙ–අස්සාසපස්සාසෙ පඨවිධාතු කක්ඛළලක්ඛණාති තදාරම්මණරසානුභවනකා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො–පෙ–තංසම්පයුත්තං චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. එවං වෙදනාවසෙන අරූපධම්මා උපට්ඨහන්ති. අපරස්ස පඨවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණාති ආරම්මණපටිවිජානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සො ච චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. තථා කෙසෙ පඨවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා–පෙ–අස්සාසපස්සාසෙ පඨවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණාති ආරම්මණවිජානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සො චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. එවං විඤ්ඤාණවසෙන අරූපධම්මා උපට්ඨහන්ති. එතෙනෙව උපායෙන කම්මසමුට්ඨානෙ කෙසෙ පඨවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණාති ආදිනා නයෙන ද්වාචත්තාළීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසු චතුන්නං චතුන්නං ධාතූනං වසෙන සෙසෙසු ච චක්ඛුධාතුආදීසු රූපපරිග්ගහමුඛෙසු සබ්බං නයභෙදං අනුගන්ත්වා යොජනා කාතබ්බා. යස්මා ච එවං සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්සෙව තස්ස අරූපධම්මා තීහාකාරෙහි පාකටා හොන්ති, තස්මා සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහෙනෙව අරූපපරිග්ගහාය යොගො කාතබ්බො, න ඉතරෙන. සචෙ හි එකස්මිං වා රූපධම්මෙ උපට්ඨිතෙ ද්වීසු වා රූපං පහාය අරූපපරිග්ගහං ආරභති. කම්මට්ඨානතො පරිහායති, පඨවීකසිණභාවනාය වුත්තප්පකාරා පබ්බතෙය්‍යා ගාවී විය; සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්ස පන අරූපපරිග්ගහාය යොගං කරොතො කම්මට්ඨානං වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති. සො එවං ඵස්සාදීනං වසෙන උපට්ඨිතෙ චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධෙ නාමන්ති, තෙසං ආරම්මණභූතානි චත්තාරි මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපං රූපන්ති වවත්ථපෙති. ඉති අට්ඨාරස ධාතුයො ද්වාදසායතනානි පඤ්චක්ඛන්ධාති සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ ඛග්ගෙන සමුග්ගං විවරමානො විය යමකතාලක්ඛන්ධං[1] ඵාලයමානො විය ච නාමඤ්ච රූපඤ්චාති ද්වෙධා වවත්ථපෙති, නාමරූපමත්තතො උද්ධං අඤ්ඤො සත්තො වා පුග්ගලො වා දෙවො වා බ්‍රහ්මා වා නත්ථීති නිට්ඨං ගච්ඡති. සො එවං යාථාවසරසතො නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා සුට්ඨුතරං සත්තො පුග්ගලොති ඉමිස්සා ලොකසමඤ්ඤාය පහානත්ථාය සත්තසම්මොහස්ස සමතික්කමත්ථාය අසම්මොහභූමියං චිත්තං ඨපනත්ථාය සම්බහුල සුත්තන්ත

1. ම I. යමකතාලකන්දං.

වසෙන නාමරූපමත්තමෙවිදං, න සත්තො න පුග්ගලො අත්ථීති එත මත්ථං සංසන්දෙත්වා වවත්ථපෙති. වුත්තං හෙතං:-

යථාපි අඞ්ගසම්භාරා හොති සද්දො රථො ඉති,
එවං ඛන්ධෙසු සන්තෙසු හොති සත්තොති සම්මුතීති.

අපරම්පි වුත්තං:-“සෙය්‍යථාපි ආවුසො කට්ඨඤ්ච පටිච්ච වල්ලිඤ්ච පටිච්ච මත්තිකඤ්ච පටිච්ච තිණඤ්ච පටිච්ච ආකාසො පරිවාරිතො අගාරන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති, එවමෙව ඛො ආවුසො අට්ඨිඤ්ච පටිච්ච නහාරුඤ්ච පටිච්ච මංසඤ්ච පටිච්ච චම්මඤ්ච පටිච්ච ආකාසො පරිවාරිතො රූපන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතී”ති. a අපරම්පි වුත්තං:-

දුක්ඛමෙව හි සම්භොති දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ච,
නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣතීති.

එවං අනෙකසතෙහි සුත්තන්තෙහි නාමරූපමෙව දීපිතං, න සත්තො, න පුග්ගලො; තස්මා යථා අක්ඛ චක්ක පඤ්ජර ඊසාදීසු අඞ්ගසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන සණ්ඨිතෙසු රථොති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං අඞ්ගෙ උපපරික්ඛියමානෙ රථො නාම නත්ථි, යථා ච කට්ඨාදීසු ගෙහසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන ආකාසං පරිවාරෙත්වා ඨිතෙසු ගෙහන්ති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො ගෙහං නාම නත්ථි, යථා ච අඞ්ගුලිඅඞ්ගුට්ඨාදීසු එකෙනාකාරෙන ඨිතෙසු මුට්ඨීති වොහාරමත්තං හොති, දොණිතන්තිආදීසු වීණාති, හත්ථිඅස්සාදීසු සෙනාති, පාකාරගෙහගොපුරාදීසු නගරන්ති, ඛන්ධසාඛාපලාසාදීසු එකෙනාකාරෙන ඨිතෙසු රුක්ඛොති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං අවයවෙ උපපරික්ඛියමානෙ රුක්ඛො නාම නත්ථි, එවමෙවං පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සති සත්තො පුග්ගලොති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං ධම්මෙ උපපරික්ඛියමානෙ අස්මීති වා අහන්ති වාති ගාහස්ස වත්ථුභූතො සත්තො නාම නත්ථි; පරමත්ථතො පන නාමරූපමත්තමෙව අත්ථි. එවං පස්සතොපි හි දස්සනං යථාභූතදස්සනං නාම හොති. යො පනෙතං යථාභූතදස්සනං පහාය සත්තො අත්ථීති ගණ්හාති, සො තස්ස විනාසං අනුජානෙය්‍ය අවිනාසං වා. අවිනාසං අනුජානන්තො සස්සතෙ පතති, විනාසං අනුජානන්තො උච්ඡෙදෙ පතති. කස්මා? ඛීරන්වයස්ස දධිනො විය තදන්වයස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවතො, සො සස්සතො සත්තොති ගණ්හන්තො ඔලීයති නාම; උච්ඡිජ්ජතීති ගණ්හන්තො අතිධාවති නාම. තෙනාහ භගවා:-“ද්වීහි භික්ඛවෙ දිට්ඨිගතෙහි පරියුට්ඨිතා දෙවමනුස්සා ඔලීයන්ති එකෙ, අතිධාවන්ති එකෙ, චක්ඛුමන්තොව පස්සන්ති. කථං ච භික්ඛවෙ ඔලීයන්ති එකෙ? භවාරාමා භික්ඛවෙ දෙවමනුස්සා භවරතා භවසම්මුදිතා, තෙසං භවනිරොධාය ධම්මෙ දෙසියමානෙ චිත්තං න පක්ඛන්දති නප්පසීදති න

a. මජ්ඣිමනිකාය මහාහත්ථිපදොපමසුත්ත.

සන්තිට්ඨන්ති නාධිමුච්චන්ති, එවං ඛො භික්ඛවෙ ඔලීයන්ති එකෙ. කථඤ්ච භික්ඛවෙ අතිධාවන්ති එකෙ? භවෙනෙව ඛො පනෙකෙ අට්ටියමානා හරායමානා ජිගුච්ඡමානා විභවං අභිනන්දන්ති යතො කිර භො අයං අත්තා කායස්ස භෙදා උච්ඡිජ්ජති විනස්සති න හොති පරම්මරණා එතං සන්තං එතං පණීතං එතං යාථාවන්ති, එවං ඛො භික්ඛවෙ අතිධාවන්ති එකෙ. කථං ච භික්ඛවෙ චක්ඛුමන්තොව පස්සන්ති? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු භූතං භූතතො පස්සති භූතං භූතතො දිස්වා භූතස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්නො හොති, එවං ඛො භික්ඛවෙ චක්ඛුමන්තො පස්සන්ති"ති තස්මා යථා දාරුයන්තං සුඤ්ඤං නිජ්ජීවං නිරීහකං, අථ ච පන දාරුරජ්ජුකසමායොගවසෙන ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි සඊහකං සව්‍යාපාරං විය ඛායති, එවමිදං නාමරූපම්පි සුඤ්ඤං නිජ්ජීවං නිරීහකං, අථ ච පන අඤ්ඤමඤ්ඤසමායොගවසෙන ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි සඊහකං සව්‍යාපාරං විය ඛායතීති දට්ඨබ්බං. තෙනාහු පොරාණා:-

නාමඤ්ච රූපඤ්ච ඉධත්ථි සච්චතො
න හෙත්ථ සත්තො මනුජො ච විජ්ජති,
සුඤ්ඤං ඉදං යන්තමිවාභිසඞ්ඛතං
දුක්ඛස්ස පුඤ්ජො තිණකට්ඨසාදිසොති.

න කෙවලඤ්චෙතං දාරුයන්තූපමාය, අඤ්ඤාහිපි නළකලාපිආදීහි උපමාහි විභාවෙතබ්බං. යථා හි ද්වීසු නළකලාපීසු අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ඨපිතාසු එකා එකිස්සා උපත්ථම්භො හොති, එකිස්සා පතමානාය ඉතරාපි පතති, එවමෙවං පඤ්චවොකාරභවෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය පවත්තති, එකං එකස්ස උපත්ථම්භො හොති, මරණවසෙන එකස්මිං පතමානෙ ඉතරම්පි පතති, තෙනාහු පොරාණා:-

යමකං නාමරූපඤ්ච උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා,
එකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්ති පච්චයාති.

යථාච දණ්ඩාභිහතං භෙරිං නිස්සාය සද්දෙ පවත්තමානෙ අඤ්ඤා භෙරී අඤ්ඤො සද්දො, භෙරී සද්දා අසම්මිස්සා භෙරී සද්දෙන සුඤ්ඤා, සද්දො භෙරියා සුඤ්ඤො, එවමෙවං වත්ථුද්වාරාරම්මණසඞ්ඛාතං රූපං නිස්සාය නාමෙ පවත්තමානෙ අඤ්ඤං රූපං, අඤ්ඤං නාමං, නාමරූපා අසම්මිස්සං නාමං රූපෙන සුඤ්ඤං, රූපං නාමෙන සුඤ්ඤං, අපිච ඛො භෙරිං පටිච්ච සද්දො විය රූපං පටිච්ච නාමං පවත්තති.

තෙනාහු පොරාණා:-

න චක්ඛුතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා
න රූපතො නො ච උභින්නමන්තරා,
හෙතුං පටිච්ච පභවන්ති සඞ්ඛතා
යථාපි සද්දො පහටාය භෙරියා.

න සොතතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා
න සද්දතො නො ච උභින්නමන්තරා,-පෙ-

න ඝාණතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා
න ගන්ධතො නො ච උභින්නමන්තරා,-පෙ-

න ජිව්හතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා
න රසතො නො ච උභින්නමන්තරා.-පෙ-

න කායතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා
න ඵස්සතො නො ච උභින්නමන්තරා,-පෙ-

න චක්ඛුරූපා පභවන්ති සඞ්ඛතා
න චාපි ධම්මායතනෙහි නිග්ගතා,
හෙතුං පටිච්ච පභවන්ති සඞ්ඛතා
යථාපි සද්දො පහටාය භෙරියාති.

අපිචෙත්ථ නාමං නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන පවත්තිතුං සක්කොති න ඛාදති න පිවති න ව්‍යාහරති න ඉරියාපථං කප්පෙති, රූපම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන පවත්තිතුං සක්කොති, න හි තස්ස ඛාදිතුකාමතා න පිවිතුකාමතා න ව්‍යාහරිතුකාමතා න ඉරියාපථං කප්පෙතුකාමතා, අථඛො නාමං නිස්සාය රූපං පවත්තති, රූපං නිස්සාය නාමං පවත්තති, නාමස්ස ඛාදිතුකාමතාය පිවිතුකාමතාය ව්‍යාහරිතුකාමතාය ඉරියාපථං කප්පෙතුකාමතාය සති රූපං ඛාදති පිවති ව්‍යාහරති ඉරියාපථං කප්පෙති, ඉමස්ස පනත්ථස්ස විභාවනත්ථාය ඉමං උපමං උදාහරන්ති:-යථා ජච්චන්ධො ච පීඨසප්පි ච දිසා පක්කමිතුකාමා අස්සු, ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං එවමාහ "අහං ඛො භණෙ සක්කොමි පාදෙහි පාදකරණීයං කාතුං නත්ථි ච මෙ චක්ඛූනි යෙහි සමවිසමං පස්සෙය්‍යං"ති. පීඨසප්පිපි ජච්චන්ධං එවමාහ "අහං ඛො භණෙ සක්කොමි චක්ඛුනා චක්ඛුකරණීයං කාතුං නත්ථි ච මෙ පාදානි යෙහි අභික්කමෙය්‍යං වා පටික්කමෙය්‍යං වා"ති. සො තුට්ඨහට්ඨො ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං අංසකූටං ආරොපෙසි, පීඨසප්පි ජච්චන්ධස්ස අංසකූටෙ නිසීදිත්වා එවමාහ: වාමං මුඤ්චිත්වා දක්ඛිණං ගණ්හ, දක්ඛිණං මුඤ්චිත්වා වාමං ගණ්හා"ති. තත්ථ ජච්චන්ධොපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන තෙජෙන සකෙන බලෙන ගච්ඡති, පීඨසප්පිපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන තෙජෙන සකෙන බලෙන ගච්ඡති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ගමනං නප්පවත්තති, එවමෙව නාමම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති, රූපම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උප්පත්ති වා පවත්ති වා න හොති. තෙනෙතං වුච්චති:-

න සකෙන බලෙන ජායරෙ නොපි සකෙන බලෙන තිට්ඨරෙ,
පරධම්මවසානුවත්තිනො ජායරෙ සඞ්ඛතා අත්තදුබ්බලා.

පරපච්චයතො ච ජායරෙ පරආරම්මණතො සමුට්ඨිතා,
ආරම්මණපච්චයෙහි ච පරධම්මෙහි චිමෙ පභාවිතා.

යථාපි නාවං නිස්සාය මනුස්සා යන්ති අණ්ණවෙ,
එවමෙව රූපං නිස්සාය නාමකායො පවත්තති.

යථා ච මනුස්සෙ නිස්සාය නාවා ගච්ඡති අණ්ණවෙ
එවමෙව නාමං නිස්සාය රූපකායො පවත්තති.

උභො නිස්සාය ගච්ඡන්ති මනුස්සා නාවා ච අණ්ණවෙ,
එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතාති.

එවං නානානයෙහි නාමරූපං වවත්ථාපයතො සත්තසඤ්ඤං අභිභවිත්වා අසම්මොහභූමියං ඨිතං නාමරූපානං යාථාවදස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං. නාමරූපවවත්ථානන්තිපි සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදොතිපි එතස්සෙව අධිවචනං.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
දිට්ඨිවිසුද්ධි නිද්දෙසො නාම
අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො.

19.
කඞ්ඛාවිතරණ විසුද්ධි නිද්දෙසො.

එතස්සෙව පන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහණෙන තීසු අද්ධාසු කඞ්ඛං විතරිත්වා ඨිතං ඤාණං කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි නාම, තං සම්පාදෙතුකාමො භික්ඛු යථා නාම කුසලො භිසක්කො රොගං දිස්වා තස්ස සමුට්ඨානං පරියෙසති, යථා වා පන අනුකම්පකො පුරිසො දහරං කුමාරං මන්දං උත්තානසෙය්‍යකං රථිකාය නිපන්නං දිස්වා කස්ස නු ඛො අයං පුත්තකොති තස්ස මාතාපිතරො ආවජ්ජති, එවමෙව තස්ස නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයපරියෙසනං ආපජ්ජති, සො ආදිතොව ඉති පටිසඤ්චික්ඛති "න තාවිදං නාමරූපං අහෙතුකං, සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසං ච එකසදිසභාවාපත්තිතො. න ඉස්සරාදිහෙතුකං, නාමරූපතො උද්ධං ඉස්සරාදීනං අභාවතො. යෙපි නාමරූප මත්තමෙව ඉස්සරාදයොති වදන්ති, තෙසං ඉස්සරාදිසඞ්ඛාත නාමරූපස්ස අහෙතුකභාවාපත්තිතො. තස්මා භවිතබ්බමස්ස හෙතුපච්චයෙහි, කෙ නු ඛො තෙ"ති. සො එවං නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ ආවජ්ජෙත්වා ඉමස්ස තාව රූපකායස්ස එවං හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හාති: අයං කායො නිබ්බත්තමානො නෙව උප්පලපදුමපුණ්ඩරීකසොගන්ධිකාදීනං අබ්භන්තරෙ නිබ්බත්තති, න මණිමුත්තාකරාදීනං. අථ ඛො ආමාස

පක්කාසයානං අන්තරෙ උදරපටලං පච්ඡතො පිට්ඨිකණ්ටකං පුරතො කත්වා අන්තඅන්තගුණපරිවාරිතො සයම්පි දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලො දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලෙ පරමසම්බාධෙ ඔකාසෙ පූතිමච්ඡපූතිකුම්මාසඔළිගල්ලචන්දනිකාදීසු කිමි විය නිබ්බත්තති, තස්සෙවං නිබ්බත්තමානස්ස අවිජ්ජා තණ්හා උපාදානං කම්මන්ති ඉමෙ චත්තාරො ධම්මා. නිබ්බත්තකත්තා හෙතු, ආහාරො උපත්ථම්භකත්තා පච්චයොති පඤ්චධම්මා හෙතුපච්චයා හොන්ති, තෙසුපි අවිජ්ජාදයො තයො ඉමස්ස කායස්ස මාතා විය දාරකස්ස උපනිස්සයා හොන්ති, කම්මං පිතා විය පුත්තස්ස ජනකං, ආහාරො ධාතී විය දාරකස්ස සන්ධාරකොති. එවං රූපකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කත්වා පුන: “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං”ති a ආදිනා නයෙන නාමකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති, සො එවං පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා යථා ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ පච්චයතො පවත්තිත්ථ; අනාගතෙපි පච්චයතො පවත්තිස්සතීති සමනුපස්සති. තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තං ආරබ්භ “අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කින්නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කථං නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො අහං අතීත මද්ධානං”ති b පඤ්චවිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, යාපි අපරන්තං ආරබ්භ “භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගත මද්ධානං, න නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කින්නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කථං නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානං”ති b පඤ්චවිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, යාපි පච්චුප්පන්නං ආරබ්භ ‘එතරහි වා පන පච්චුප්පන්නං අද්ධානං ආරබ්භ කථංකථී හොති, අහං නු ඛොස්මි නො නු ඛොස්මි කින්නු ඛොස්මි කථං නු ඛොස්මි අයං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො සො කුහිංගාමී භවිස්සතී”ති b ඡබ්බිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, සා සබ්බා පහීයති. අපරො සාධාරණාසාධාරණවසෙන දුවිධං නාමස්ස පච්චයං පස්සති, කම්මාදිවසෙන චතුබ්බිධං රූපස්ස. දුවිධො හි නාමස්ස පච්චයො සාධාරණො අසාධාරණො ච, තත්ථ චක්ඛාදීනි ඡ ද්වාරානි රූපාදීනි ඡ ආරම්මණානි නාමස්ස සාධාරණො පච්චයො, කුසලාදිභෙදතො සබ්බප්පකාරස්සාපි තතො පවත්තිතො. මනසිකාරාදිකො අසාධාරණො, යොනිසොමනසිකාර සද්ධම්මසවණාදිකො හි කුසලස්සෙව හොති, විපරීතො අකුසලස්ස, කම්මාදිකො විපාකස්ස, භවඞ්ගාදිකො කිරියස්සාති. රූපස්ස පන කම්මං චිත්තං උතු ආහාරොති අයං කම්මාදිකො චතුබ්බිධො පච්චයො, තත්ථ කම්මං අතීතමෙව කම්මසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස පච්චයො හොති, චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානස්ස උප්පජ්ජමානං, උතුආහාරා උතුආහාරසමුට්ඨානස්ස ඨිතික්ඛණෙ පච්චයා හොන්තීති එවමෙකො නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති. සො එවං පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා යථා

a. මජ්ඣිමනිකාය-මධුපිණ්ඩිකසුත්ත. b. මජ්ඣිමනිකාය-සබ්බාසවසුත්ත

ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ පච්චයතො පවත්තිත්ථ; අනාගතෙපි පච්චයතො පවත්තිස්සතීති සමනුපස්සති. තස්සෙවං සමනුපස්සතො වුත්තනයෙනෙව තීසුපි අද්ධාසු විචිකිච්ඡා පහීයති. අපරෙ තෙසංයෙව නාමරූපසඞ්ඛාතානං සඞ්ඛාරානං ජරුපපත්තිං ජිණ්ණානං ච භඞ්ගං දිස්වා ඉදං සඞ්ඛාරානං ජරාමරණං නාම ජාතියා සති හොති, ජාති භවෙ සති, භවො උපාදානෙ සති, උපාදානං තණ්හාය සති, තණ්හා වෙදනාය සති, වෙදනා ඵස්සෙ සති, ඵස්සො සළායතනෙ සති, සළායතනං නාමරූපෙ සති, නාමරූපං විඤ්ඤාණෙ සති, විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරෙ සති, සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාය සතීති එවං පටිලොම පටිච්චසමුප්පාදවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොන්ති. අථස්ස වුත්තනයෙනෙව විචිකිච්ඡා පහීයති. අපරෙ **ඉති ඛො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති** පුබ්බෙ විත්ථාරෙත්වා දස්සිතඅනුලොම පටිච්චසමුප්පාදවසෙනෙව නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොන්ති, අථස්ස වුත්තනයෙනෙව කඞ්ඛා පහීයති. අපරෙ පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා. ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයා, ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා-පෙ-චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයාති එවං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොන්ති. තත්ථ චතුබ්බිධං කම්මං, දිට්ඨධම්මවෙදනියං උපපජ්ජවෙදනියං අපරාපරියවෙදනියං[1] අහොසි කම්මන්ති. තෙසු එකජවනවීථියං සත්තසු චිත්තෙසු කුසලා වා අකුසලා වා පඨමජවනචෙතනා දිට්ඨධම්මවෙදනියකම්මං නාම, තං ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දෙති, තථා අසක්කොන්තං පන "අහොසිකම්මං, නාහොසි කම්මවිපාකො, න භවිස්සති කම්මවිපාකො, නත්ථි කම්මවිපාකො"ති[a] එවමස්ස තිකස්ස වසෙන අහොසිකම්මං නාම හොති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජවනචෙතනා උපපජ්ජවෙදනියකම්මං නාම, තං අනන්තරෙ අත්තභාවෙ විපාකං දෙති, තථා අසක්කොන්තං වුත්තනයෙනෙව අහොසිකම්මං නාම හොති. උභින්නං අන්තරෙ පඤ්ච ජවනචෙතනා අපරාපරියවෙදනියකම්මං නාම, තං අනාගතෙ යදා ඔකාසං ලභති, තදා විපාකං දෙති; සති සංසාරප්පවත්තියා අහොසි කම්මං නාම න හොති. අපරම්පි චතුබ්බිධං කම්මං, යග්ගරුකං යබ්බහුලං යදාසන්නං කටත්තාවාපනකම්මන්ති. තත්ථ කුසලං වා හොතු අකුසලං වා ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං මාතුඝාතාදිකම්මං වා මහග්ගත කම්මං වා තදෙව පඨමං විපච්චති, තථා බහුලාබහුලෙසුපි යං බහුලං

---

1. ම. අපරපරියායවෙදනියං. a. පඨානපාලි-කම්මකථා.

හොති සුසීල්‍යං වා දුස්සීල්‍යං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. යදා සන්නං නාම මරණකාලෙ අනුස්සරිතකම්මං, යං හි ආසන්නමරණො අනුස්සරිතුං සක්කොති, තෙනෙව උප්පජ්ජති, එතෙහි පන තීහි මුත්තං පුනප්පුන ලද්ධාසෙවනං කටත්තාවාපනකම්මං නාම හොති, තෙසං අභාවෙ තං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති. අපරම්පි චතුබ්බිධං කම්මං, ජනකං උපත්ථම්භකං උපපීළකං උපඝාතකන්ති. තත්ථ ජනකං නාම කුසලම්පි හොති අකුසලම්පි, තං පටිසන්ධියම්පි පවත්තෙපි රූපාරූප විපාකක්ඛන්ධෙ ජනෙති. උපත්ථම්භකං පන විපාකං ජනෙතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නාය පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජනකසුඛදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙති. උපපීළකං අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නාය පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජනකසුඛදුක්ඛං පීළෙති බාධෙති අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙති. උපඝාතකං පන සයං කුසලම්පි අකුසලම්පි සමානං අඤ්ඤං දුබ්බල කම්මං ඝාතෙත්වා තස්ස විපාකං පටිබාහෙත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොති, එවං පන කම්මෙන කතෙ ඔකාසෙ තං විපාකං උප්පන්නං නාම වුච්චති. ඉති ඉමෙසං ද්වාදසන්නං කම්මානං කම්මන්තරං චෙව විපාකන්තරං ච බුද්ධානං කම්මවිපාකඤාණස්සෙව යාථාවසරසතො පාකටං හොති, අසාධාරණං සාවකෙහි; විපස්සකෙන පන කම්මන්තරං ච විපාකන්තරං ච එකදෙසතො ජානිතබ්බං, තස්මා අයං මුඛමත්තදස්සනෙන කම්මවිසෙසො පකාසිතොති. ඉති ඉමං ද්වාදසවිධං කම්මං කම්මවට්ටෙ පක්ඛිපිත්වා එවමෙකො කම්මවට්ට විපාකවට්ටවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති, සො එවං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා යථා ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ කම්මවට්ටවිපාකවට්ට වසෙන පච්චයතො පවත්තිත්ථ, අනාගතෙපි කම්මවට්ටවිපාකවට්ට වසෙනෙව පච්චයතො පවත්තිස්සති. ඉති කම්මඤ්චෙව කම්ම විපාකො ච කම්මවට්ටඤ්ච විපාකවට්ටඤ්ච කම්මපවත්තඤ්ච විපාක පවත්තඤ්ච කම්මසන්තති ච විපාකසන්තති ච කිරියා ච කිරියා ඵලඤ්ච:-

කම්මා විපාකා වත්තන්ති විපාකො කම්මසම්භවො,
තස්මා පුනබ්භවො හොති එවං ලොකො පවත්තතීති.

සමනුපස්සති, තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ "අහොසිං නුඛො අහ"න්ති ආදිනා නයෙන වුත්තා සොළස විධා විචිකිච්ඡා, සා සබ්බා පහීයති. සබ්බභවයොනිගතිඨිතිනිවාසෙසු හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තමානං නාමරූපමත්තමෙව ඛායති, සො නෙව කාරණතො උද්ධං කාරකං පස්සති, න විපාකප්පවත්තිතො උද්ධං විපාකපටිසංවෙදකං, කාරණෙ පන සති කාරකොති විපාකප්ප වත්තියා සති පටිසංවෙදකොති සමඤ්ඤාමත්තෙන පණ්ඩිතා වොහ රන්තීච්චෙවමස්ස සම්මප්පඤ්ඤාය සුදිට්ඨං හොති. තෙනාහු පොරාණා:-

කම්මස්ස කාරකො නත්ථි විපාකස්ස ච වෙදකො,
සුද්ධධම්මා පවත්තන්ති එවෙතං සම්මදස්සනං.

එවං කම්මෙ විපාකෙ ච වත්තමානෙ සහෙතුකෙ,
බීජරුක්ඛාදිකානං ව පුබ්බා කොටි න ඤායති.

අනාගතෙපි සංසාරෙ අප්පවත්තං න දිස්සති,
එතමත්ථමනඤ්ඤාය තිත්ථියා අසයංවසී.

සත්තසඤ්ඤං ගහෙත්වාන සස්සතුච්ඡෙදදස්සිනො,
ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිං ගණ්හන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං විරොධිතා.

දිට්ඨිබන්ධනබද්ධා තෙ තණ්හාසොතෙන වුය්හරෙ,
තණ්හාසොතෙන වුය්හන්තා න තෙ දුක්ඛා පමුච්චරෙ.

එවමෙතං අභිඤ්ඤාය භික්ඛු බුද්ධස්ස සාවකො,
ගම්භීරං නිපුණං සුඤ්ඤං පච්චයං පටිවිජ්ඣති.

කම්මං නත්ථි විපාකම්හි පාකො කම්මෙ න විජ්ජති,
අඤ්ඤමඤ්ඤං උභො සුඤ්ඤා න ච කම්මං විනා ඵලං.

යථා න සුරියෙ අග්ගි න මණිම්හි න ගොමයෙ,
න තෙසං බහි සො අත්ථි සම්භාරෙහි ච ජායති.

තථා න අන්තො කම්මස්ස විපාකො උපලබ්භති,
බහිද්ධාපි න කම්මස්ස න කම්මං තත්ථ විජ්ජති.

ඵලෙන සුඤ්ඤං තං කම්මං ඵලං කම්මෙ න විජ්ජති,
කම්මඤ්ච ඛො උපාදාය තතො නිබ්බත්තති ඵලං.

න හෙත්ථ දෙවො බ්‍රහ්මා වා සංසාරස්සත්ථි කාරකො,
සුද්ධධම්මා පවත්තන්ති හෙතුසම්භාරපච්චයාති.

තස්සෙවං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කත්වා තීසු අද්ධාසු පහීනවිචිකිච්ඡස්ස සබ්බෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නා ධම්මා චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්ති, සාස්ස හොති ඤාතපරිඤ්ඤා. සො එවං පජානාති: යෙ අතීතෙ කම්මපච්චයා නිබ්බත්තා ඛන්ධා, තෙ තත්ථෙව නිරුද්ධා; අතීතකම්මපච්චයා පන ඉමස්මිං භවෙ අඤ්ඤෙ ඛන්ධා නිබ්බත්තා; අතීතභවතො ඉමං භවං ආගතො එකධම්මොපි නත්ථි, ඉමස්මිං භවෙ කම්මපච්චයෙන නිබ්බත්තා ඛන්ධා නිරුජ්ඣිස්සන්ති, පුනබ්භවෙ අඤ්ඤෙ නිබ්බත්තිස්සන්ති, ඉමම්හා භවා පුනබ්භවං එකධම්මොපි න ගමිස්සති; අපිච ඛො යථා න ආචරියමුඛතො සජ්ඣායො අන්තෙවාසිකස්ස මුඛං පවිසති, න ච තප්පච්චයා තස්ස මුඛෙ සජ්ඣායො න වත්තති;[1] න දූතෙන මන්තොදකං පීතං රොගිනො උදරං පවිසති, න ච තස්ස තප්පච්චයා රොගො

1. ම. I. නප්පවත්තති.

න වූපසම්මති, න මුඛෙ මණ්ඩනවිධානං ආදාසතලාදිසු මුඛනිමිත්තං ගච්ඡති, න ච තත්ථ තප්පච්චයා මණ්ඩනවිධානං න පඤ්ඤායති, න එකිස්සා වට්ටියා දීපසිඛා අඤ්ඤං වට්ටිං සඞ්කමති, න ච තත්ථ තප්පච්චයා දීපසිඛා න නිබ්බත්තති, එවමෙව න අතීතභවතො ඉමං භවං, ඉතො වා පුනබ්භවං කොචි ධම්මො සඞ්කමති, න ච අතීතභවෙ ඛන්ධායතනධාතුපච්චයා ඉධ, ඉධ වා ඛන්ධායතනධාතුපච්චයා පුනබ්භවෙ ඛන්ධායතනධාතුයො න නිබ්බත්තන්තීති.

යථෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණං මනොධාතු අනන්තරං,
න චෙව ආගතං නාපි න නිබ්බත්තං අනන්තරං.

තථෙව පටිසන්ධිම්හි වත්තතෙ චිත්තසන්තති,
පුරිමං භිජ්ජති චිත්තං පච්ඡිමං ජායතී තතො.

තෙසං අන්තරිකා නත්ථි වීචි තෙසං න විජ්ජති,
න චිතො ගච්ඡති කිඤ්චි පටිසන්ධි ච ජායතීති.

එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතසබ්බධම්මස්ස සබ්බාකාරෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහණෙ ඤාණං ථාමගතං හොති, සොළසවිධා කඞ්ඛා සුට්ඨුතරං පහීයති, න කෙවලං ච සා එව, සත්ථරි කඞ්ඛතීති ආදිනයප්පවත්තා අට්ඨවිධාපි කඞ්ඛා පහීයතියෙව. ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතානි වික්ඛම්භන්ති. එවං නානානයෙහි නාමරූපස්ස පච්චය පරිග්ගහණෙන තීසු අද්ධාසු කඞ්ඛං විතරිත්වා ඨිතං ඤාණං කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධීති වෙදිතබ්බං. ධම්මට්ඨිතිඤාණන්තිපි යථාභූතඤාණන්තිපි සම්මාදස්සනන්තිපි එතස්සෙවාධිවචනං.[1] වුත්තං හෙතං:-"අවිජ්ජා පච්චයා සඞ්ඛාරා පච්චයසමුප්පන්නා; උභොපෙතෙ ධම්මා පච්චය සමුප්පන්නා"ති[a] පච්චය පරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති. අනිච්චතො මනසිකරොන්තො කතමෙ ධම්මෙ යථාභූතං පජානාති පස්සති? කථං සම්මාදස්සනං හොති? කථං තදන්වයෙන සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චතො සුදිට්ඨා හොන්ති? කත්ථ කඞ්ඛා පහීයති? දුක්ඛතො-පෙ අනත්තතො මනසිකරොන්තො කතමෙ ධම්මෙ යථාභූතං පජානාති පස්සති-පෙ-කත්ථ කඞ්ඛා පහීයතීති? අනිච්චතො මනසිකරොන්තො නිමිත්තං යථාභූතං පජානාති පස්සති, තෙන වුච්චති සම්මාදස්සනං. එවං තදන්වයෙන සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චතො සුදිට්ඨා හොන්ති, එත්ථ කඞ්ඛා පහීයති; දුක්ඛතො මනසි කරොන්තො පවත්තං යථාභූතං-පෙ- අනත්තතො මනසි කරොන්තො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච යථාභූතං පජානාති පස්සති, තෙන වුච්චති සම්මාදස්සනං. එවං තදන්වයෙන සබ්බෙ ධම්මා අනත්තතො සුදිට්ඨා හොන්ති, එත්ථ කඞ්ඛා පහීයති; යං ච යථාභූතං ඤාණං, යං ච සම්මාදස්සනං, යා ච කඞ්ඛා විතරණා, ඉමෙ ධම්මා නානත්ථා නානාබ්‍යඤ්ජනා, උදාහු එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති. යං ච යථාභූතං ඤාණං, යං ච සම්මාදස්සනං, යා ච කඞ්ඛා

1. ම. I. එතස්සෙවෙවචනං. a. පඨානපාලි-ඤාණකථා.

විතරණා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා ව්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති. ඉමිනා පන ඤාණෙන සමන්නාගතො විපස්සකො බුද්ධසාසනෙ ලද්ධස්සාසො ලද්ධපතිට්ඨො නියතගතිකො චූළසොතාපන්නො නාම හොති.

තස්මා භික්ඛු සදා සතො නාමරූපස්ස සබ්බසො,
පච්චයෙ පරිගණ්හෙය්‍ය කඞ්ඛාවිතරණත්ථිකොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම
එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

20.

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො.

අයං මග්ගො අයං න මග්ගොති එවං මග්ගං ච අමග්ගං ච ඤත්වා ඨිතං ඤාණං පන මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම. තං සම්පාදෙතුකාමෙන කලාපසම්මසනසඞ්ඛාතාය නයවිපස්සනාය තාව යොගො කරණීයො, කස්මා? ආරද්ධවිපස්සකස්ස ඔභාසාදිසම්භවෙ මග්ගාමග්ගඤාණසම්භවතො; ආරද්ධවිපස්සකස්ස හි ඔභාසාදීසු සම්භූතෙසු මග්ගාමග්ගඤාණං හොති, විපස්සනාය ච කලාපසම්මසනං ආදි, තස්මා එතං කඞ්ඛාවිතරණානන්තරං උද්දිට්ඨං. අපිච යස්මා තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානාය මග්ගාමග්ගඤාණං උප්පජ්ජති, තීරණපරිඤ්ඤා ච ඤාතපරිඤ්ඤානන්තරා, තස්මාපි තං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුකාමෙන කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බො. තත්‍රායං විනිච්ඡයො: තිස්සො හි ලොකියපරිඤ්ඤායො ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා ච, යං සන්ධාය වුත්තං "අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙ ඤාණං, පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා තීරණට්ඨෙ ඤාණං, පහානපඤ්ඤා පරිච්චාගට්ඨෙ ඤාණං"ති.[a] තත්ථ රුප්පනලක්ඛණං රූපං, වෙදයිතලක්ඛණා වෙදනාති එවං තෙසං තෙසං ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා නාම. රූපං අනිච්චං වෙදනා අනිච්චාති ආදිනා නයෙන තෙසං යෙව ධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා පඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා නාම; තෙසු යෙව පන ධම්මෙසු නිච්චසඤ්ඤාදිපජහනවසෙන පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා පඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා නාම. තත්ථ සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදතො පට්ඨාය යාව පච්චයපරිග්ගහා ඤාතපරිඤ්ඤාය භූමි, එතස්මිං හි අන්තරෙ ධම්මානං

---

a පඨානපාළි-මාතිකා.

පච්චත්තලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. කලාපසම්මසනතො පන පට්ඨාය යාව උදයබ්බයානුපස්සනා තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි, එතස්මිං හි අන්තරෙ සාමඤ්ඤලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති, භඞ්ගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පහානපරිඤ්ඤාය භූමි, තතො පට්ඨාය හි අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං-පෙ-අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං-නිබ්බින්දන්තො නන්දිං-විරජ්ජන්තො රාගං-නිරොධෙන්තො සමුදයං-පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහතීති එවං නිච්චසඤ්ඤාදිපහානසාධිකානං සත්තන්නං අනුපස්සනානං ආධිපච්චං. ඉති ඉමාසු තීසු පරිඤ්ඤාසු සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදස්ස චෙව පච්චයපරිග්ගහස්ස ච සාධිතත්තා ඉමිනා යොගිනා ඤාතපරිඤ්ඤා ච අධිගතා හොති. ඉතරා ච අධිගන්තබ්බා. තෙන වුත්තං:-"යස්මා තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානාය මග්ගාමග්ගඤාණං උප්පජ්ජති, තීරණපරිඤ්ඤා ච ඤාතපරිඤ්ඤානන්තරා. තස්මාපි තං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුකාමෙන කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බො"තිa. තත්‍රායං පාළි:-කථං? "අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං, යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා-පෙ-යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, දුක්ඛතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. යා කාචි වෙදනා-පෙ-යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං-පෙ-අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, චක්ඛුං-පෙ-ජරාමරණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං-පෙ-අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, දුක්ඛතො -පෙ-අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන, අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. වෙදනං-පෙ-විඤ්ඤාණං, චක්ඛුං-පෙ-ජරාමරණං-පෙ-සම්මසනෙ ඤාණං රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං; වෙදනං-පෙ-විඤ්ඤාණං, චක්ඛුං-පෙ-ජරාමරණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං -පෙ-නිරොධධම්මන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං, අතීතම්පි අද්ධානං අනාගතම්පි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණං අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං, භවපච්චයා ජාති-පෙ-අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඞ්ඛාරාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං; අතීතම්පි අද්ධානං අනාගතම්පි අද්ධානං අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, අසති අවිජ්ජාය

a පඨානපාලි-ඤාණකථා.

නත්ථි සංඛාරාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං; තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන වුච්චති "අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං"ති එත්ථ ච "චක්ඛුං-පෙ-ජරාමරණං"න්ති ඉමිනා පෙය්‍යාලෙන ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තා ධම්මා, පඤ්චක්ඛන්ධා, ඡ ද්වාරානි, ඡ ආරම්මණානි, ඡ විඤ්ඤාණානි, ඡ ඵස්සා, ඡ වෙදනා, ඡ සඤ්ඤා, ඡ චෙතනා, ඡ තණ්හා, ඡ විතක්කා, ඡ විචාරා, ඡ ධාතුයො, දස කසිණානි, ද්වත්තිංසකොට්ඨාසා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරසධාතුයො, බාවීසතින්ද්‍රියානි, තිස්සො ධාතුයො, තයො භවා, අපරෙපි තයො භවා, අපරෙපි තයො භවා. චත්තාරි ඣානානි, චතස්සො අප්පමඤ්ඤා, චතස්සො සමාපත්තියො, ද්වාදස පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානීති ඉමෙ ධම්මරාසයො සඞ්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා. වුත්තං හෙතං අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ:- "සබ්බං භික්ඛවෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යං, කිං ච භික්ඛවෙ සබ්බං අභිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛු භික්ඛවෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යං-පෙ-රූපං-චක්ඛුවිඤ්ඤාණං-චක්ඛුසම්ඵස්සො-යම්පිදං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පජ්ජති වෙදයිතං සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා තම්පි අභිඤ්ඤෙය්‍යං. සොතං-පෙ-ධම්මසඤ්ඤා-පෙ-යම්පිදං මනොසම්ඵස්සපච්චයා උප්පජ්ජති වෙදයිතං සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා තම්පි අභිඤ්ඤෙය්‍යං. රූපං-පෙ-විඤ්ඤාණං, චක්ඛුං-පෙ-මනො-රූපං-පෙ-ධම්මා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං-පෙ-මනොවිඤ්ඤාණං, චක්ඛුසම්ඵස්සො-පෙ-මනොසම්ඵස්සො, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා-පෙ-මනොසම්ඵස්සජා වෙදනා, රූපසඤ්ඤා-පෙ-ධම්මසඤ්ඤා, රූපසඤ්චෙතනා-පෙ-ධම්මසඤ්චෙතනා, රූපතණ්හා-පෙ-ධම්මතණ්හා, රූපවිතක්කො-පෙ-ධම්මවිතක්කො, රූපවිචාරො-පෙ-ධම්මවිචාරො, පඨවීධාතු-පෙ-විඤ්ඤාණධාතු, පඨවීකසිණං-පෙ-විඤ්ඤාණකසිණං, කෙසා-පෙ-මත්ථලුඞ්ගං, චක්ඛායතනං-පෙ-ධම්මායතනං, චක්ඛුධාතු - පෙ - මනොවිඤ්ඤාණධාතු, චක්ඛුන්ද්‍රියං-පෙ-අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං කාමධාතු රූපධාතු අරූපධාතු, කාමභවො රූපභවො අරූපභවො, සඤ්ඤාභවො[1] අසඤ්ඤාභවො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො, එකවොකාරභවො චතුවොකාරභවො පඤ්චවොකාරභවො, පඨමං ඣානං-පෙ-චතුත්ථං ඣානං, මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති-පෙ-උපෙක්ඛාචෙතොවිමුත්ති, ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති-පෙ-නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති, අවිජ්ජා අභිඤ්ඤෙය්‍යා-පෙ-ජරාමරණං අභිඤ්ඤෙය්‍යං"න්ති.[a] තං තත්ථ එවං විත්ථාරෙන වුත්තත්තා ඉධ සබ්බං පෙය්‍යාලෙන සඞ්ඛිත්තං, එවං සඞ්ඛිත්තෙන පනෙත්ථ යෙ ලොකුත්තරා ධම්මා ආගතා, තෙ අසම්මසනුපගත්තා ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ගහෙතබ්බා; යෙපි ච සම්මසනුපගා, තෙසු යෙ යස්ස පාකටා හොන්ති, සුඛෙන පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති, තෙසු තෙන සම්මසනං ආරභිතබ්බං. තත්‍රායං ඛන්ධවසෙන ආරබ්භ විධානයොජනා:-"යං කිඤ්චි රූපං-පෙ-සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං; දුක්ඛතො-

1. ම. I. සඤ්ඤාභවො.

a. පඨාකපාලි-ඤාණකථා.

අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං"ති a එත්තාව "අයම්පි භික්ඛු යං කිඤ්චි රූපං"ති b එවං අනියමනිද්දිට්ඨං සබ්බම්පි රූපං අතීතත්තිකෙන චෙව චතූහි ච අජ්ඣත්තාදිදුකෙහීති එකාදසහි ඔකාසෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, අනිච්චන්ති සම්මසති, කථං? පරතො වුත්තනයෙන. වුත්තං හෙතං:-"රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා"ති. තස්මා එස යං අතීතං රූපං, තං යස්මා අතීතෙ යෙව ඛීණං නයිමං භවං සම්පත්තන්ති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන; යං අනාගතං අනන්තරභවෙ නිබ්බත්තිස්සති, තම්පි තත්ථෙව ඛීයිස්සති, න තතො පරං භවං ගමිස්සතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන; යං පච්චුප්පන්නං රූපං, තම්පි ඉධෙව ඛීයති, න ඉතො ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන; යං අජ්ඣත්තං, තම්පි අජ්ඣත්තමෙව ඛීයති, න බහිද්ධා භාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන; යං බහිද්ධා-පෙ-ඔළාරිකං සුඛුමං හීනං පණීතං දූරෙ සන්තිකෙ, තම්පි තත්ථෙව ඛීයති, න දූරභාවං ගච්ඡතී"ති අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති සම්මසති. ඉදං සබ්බම්පි "අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා"ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, භෙදතො පන එකාදසවිධං හොති; සබ්බමෙව ච තං දුක්ඛං භයට්ඨෙන, භයට්ඨෙනාති සප්පටිභයතාය, යං හි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ දෙවානං විය. ඉති ඉදම්පි "දුක්ඛං භයට්ඨෙනා"ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, භෙදතො පන එකාදසවිධං හොති; යථා ච දුක්ඛං එවං සබ්බම්පි තං අනත්තා අසාරකට්ඨෙන. අසාරකට්ඨෙනාති අත්තා නිවාසී කාරකො වෙදකො සයංවසීති එවං පරිකප්පිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන යං හි අනිච්චං තං දුක්ඛං, අත්තනොපි අනිච්චතං වා උදයබ්බයපීළනං වා වාරෙතුං න සක්කොති; කුතො තස්ස කාරකාදිභාවො, තෙනාහ:-"රූපං ච හිදං භික්ඛවෙ අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා"ති b ආදි. ඉති ඉදම්පි අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, භෙදතො පන එකාදසවිධං හොතීති. එස නයො වෙදනාදිසු.

යං පනානිච්චං, තං යස්මා නියමතො සඞ්ඛතාදිභෙදං හොති, තෙනස්ස පරියායදස්සනත්ථං නානාකාරෙහි වා මනසිකාරප්පවත්ති දස්සනත්ථං "රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මං"ති පුන පාළි වුත්තා, එස නයො වෙදනාදීසූති. සො තස්සෙව පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අනිච්චදුක්ඛානත්තසම්මසනස්ස ථිරභාවත්ථාය යන්තං භගවතා "කතමෙහි චත්තාරීසාය ආකාරෙහි අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති? කතමෙහි චත්තාරීසාය ආකාරෙහි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී"ති එතස්ස විභඞ්ගෙ "පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො රොගතො ගණ්ඩතො සල්ලතො අඝතො ආබාධතො පරතො පලොකතො ඊතිතො උපද්දවතො භයතො උපසග්ගතො චලතො පභඞ්ගු

1. ම. I. එත්තාවතා. a. පඨානපාළි-ඤාණකථා. b. සංයුත්තනිකාය-උපයවග්ග.

තො අද්ධුවතො අතාණතො අලෙණතො අසරණතො රිත්තතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අනත්තතො ආදීනවතො විපරිනාමධම්මතො අසාරකතො අඝමූලතො වධකතො විභවතො සාසවතො සඞ්ඛතතො මාරාමිසතො ජාතිධම්මතො ජරාධම්මතො ව්‍යාධිධම්මතො මරණධම්මතො සොකධම්මතො පරිදෙවධම්මතො උපායාසධම්මතො සංකිලෙසිකධම්මතොති චත්තාළීසාය ආකාරෙහි පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො පස්සන්තො අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති, පඤ්චන්නං ඛන්ධානං නිරොධො නිච්චං නිබ්බාණන්ති පස්සන්තො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී”ති ආදිනා නයෙන අනුලොමඤාණං විභජන්තෙන පභෙදතො අනිච්චාදිසම්මසනං වුත්තං, තස්සාපි වසෙන ඉමෙ පඤ්චක්ඛන්ධෙ සම්මසති, කථං? සො හි එකෙකං ඛන්ධං අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවන්තතාය ච අනිච්චතො, උප්පාදවයපටිපීළනතාය දුක්ඛවත්ථුතාය ච දුක්ඛතො, පච්චයයාපනීයතාය රොගමූලතාය ච රොගතො, දුක්ඛතාසූලයොගිතාය කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතාය උප්පාදජරාභඞ්ගෙහි උද්ධුමාතපරිපක්කපභින්නතාය ච ගණ්ඩතො, පීළාජනකතාය අන්තොතුදනතාය දුන්නීහරණීයතාය ච සල්ලතො, විගරහණීයතාය අවඩ්ඪිආවහනතාය අඝවත්ථුතාය ච අඝතො, අසෙරිභාවජනකතාය ආබාධපදට්ඨානතාය ච ආබාධතො, අවසතාය අවිධෙය්‍යතාය ච පරතො, ව්‍යාධිජරාමරණෙහි පලුජ්ජනතාය පලොකතො, අනෙකව්‍යසනාවහනතාය ඊතිතො, අවිදිතානං යෙව විපුලානං අනත්ථානං ආවහනතො සබ්බූපද්දවවත්ථුතාය ච උපද්දවතො, සබ්බභයානං ආකරතාය දුක්ඛවූපසමසඞ්ඛාතස්ස පරමස්සාසස්ස පටිපක්ඛභූතතාය ච භයතො, අනෙකෙහි අනත්ථෙහි අනුබද්ධතාය දොසූපසට්ඨතාය උපසග්ගො විය අනධිවාසනාරහතාය ච උපසග්ගතො, ව්‍යාධිජරාමරණෙහි චෙව ලාභාදීහි ච ලොකධම්මෙහි පචලිතතාය චලතො, උපක්කමෙන චෙව සරසෙන ච පභඞ්ගුපගමනසීලතාය පභඞ්ගුතො, සබ්බාවත්ථනිපාතිතාය ථිරභාවස්ස ච අභාවතාය අද්ධුවතො, අතායනතාය චෙව අලබ්භනෙය්‍යඛෙමතාය ච අතාණතො, අල්ලීයිතුං අනරහතාය අල්ලීනානම්පි ච ලෙණකිච්චාකරණතාය[1] අලෙණතො, නිස්සිතානං භයසාරකත්තාභාවෙන අසරණතො, යථාපරිකප්පිතෙහි ධුවසුභසුඛත්තභාවෙහි රිත්තතාය රිත්තතො, රිත්තතායෙව තුච්ඡතො, අප්පකත්තා වා; අප්පකම්පි හි ලොකෙ තුච්ඡන්ති වුච්චති. සාමි නිවාසී කාරක වෙදකාධිට්ඨායක විරහිතතාය සුඤ්ඤතො, සයං ච අස්සාමිකභාවාදිතාය අනත්තතො, පවත්තිදුක්ඛතාය දුක්ඛස්ස ච ආදීනවතාය ආදීනවතො, අථ වා ආදීනං වාති ගච්ඡති පවත්තතීති ආදීනවො, කපණමනුස්සස්සෙතං අධිවචනං, ඛන්ධාපි ච කපණායෙවාති. ආදීනවසදිසතාය ආදීනවතො, ජරාය චෙව මරණෙන චාති ද්වෙධා පරිණාමපකතිතාය විපරිණාමධම්මතො,

1. ම. I. කාරිතාය.

දුබ්බලතාය ඵෙග්ගු විය සුඛභඤ්ජනීයතාය ච අසාරකතො, අඝහෙතුතාය අඝමූලතො, මිත්තමුඛසපත්තො විය විස්සාසඝාතිතාය වධකතො, විගතභවතාය විභවසම්භූතතාය ච විභවතො, ආසවපදට්ඨානතාය සාසවතො, හෙතුපච්චයෙහි අභිසඞ්ඛතතාය සඞ්ඛතතො මච්චුමාරකිලෙසමාරානං ආමිසභූතතාය මාරාමිසතො. ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණපකතිතාය ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණධම්මතො, සොකපරිදෙවඋපායාසහෙතුතාය සොකපරිදෙවඋපායාසධම්මතො, තණ්හාදිට්ඨිදුච්චරිතසංකිලෙසානං විසයධම්මතාය සංකිලෙසිකධම්මතොති එවං පභෙදතො වුත්තස්ස අනිච්චාදිසම්මසනස්ස වසෙන සම්මසති. එත්ථ හි අනිච්චතො පලොකතො චලතො පභඞ්ගුතො අද්ධුවතො විපරිණාමධම්මතො අසාරකතො විභවතො සංඛතතො මරණධම්මතොති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ දස දස කත්වා පඤ්ඤාස අනිච්චානුපස්සනානි, පරතො රිත්තතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අනත්තතොති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්ච පඤ්ච කත්වා පඤ්චවීසති අනත්තානුපස්සනානි, සෙසානි දුක්ඛතො රොගතොති ආදීනි එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්චවීසති පඤ්චවීසති කත්වා පඤ්චවීසසතං දුක්ඛානුපස්සනානීති. ඉච්චස්ස ඉමිනා ද්විසතභෙදෙන අනිච්චාදිසම්මසනෙන පඤ්චක්ඛන්ධෙ සම්මසතො තං නයවිපස්සනාසංඛාතං අනිච්චදුක්ඛානත්තසම්මසනං ථිරං හොති. ඉදං තාවෙත්ථ පාළිනයානුසාරෙන සම්මසනාරම්භවිධානං. යස්ස පන එවං නයවිපස්සනාය යොගං කරොතොපි නයවිපස්සනා න සම්පජ්ජති, තෙන "නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති, උප්පන්නුප්පන්නානං සංඛාරානං ඛයමෙව පස්සති, තත්ථ ච සක්කච්චකිරියාය සම්පාදෙති, සාතච්චකිරියාය සම්පාදෙති, සප්පායකිරියාය සම්පාදෙති, සමාධිස්ස ච නිමිත්තග්ගාහෙන බොජ්ඣඞ්ගානඤ්ච අනුප්පවත්තනතාය කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතං උපට්ඨපෙති, තත්ථ ච "අභිභුය්‍ය නෙක්ඛම්මෙන අන්තරාච අවොසානතො"ති[1] එවං වුත්තානං නවන්නං ආකාරානං වසෙන ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි කත්වා පඨවීකසිණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන සත්තඅසප්පායානි වජ්ජෙත්වා සත්තසප්පායානි සෙවමානෙන කාලෙන රූපං සම්මසිතබ්බං, කාලෙන අරූපං, රූපං සම්මසන්තෙන රූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා; සෙය්‍යථිදං? ඉදං රූපං නාම කම්මාදිවසෙන චතූහි කාරණෙහි නිබ්බත්තති, තත්ථ සබ්බෙසං සත්තානං රූපං නිබ්බත්තමානං පඨමං කම්මතො නිබ්බත්තති, පටිසන්ධික්ඛණෙ යෙව හි ගබ්භසෙය්‍යකානං තාව තිසන්තති වසෙන වත්ථුකායභාවදසකසඞ්ඛාතානි තිංසරූපානි නිබ්බත්තන්ති, තානි ච ඛො පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යෙව, යථා ච උප්පාදක්ඛණෙ තථා ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙපි, තත්ථ රූපං දන්ධනිරොධං ගරුපරිවත්තං, චිත්තං ඛිප්පනිරොධං ලහුපරිවත්තං, තෙනාහ:–"නාහං භික්ඛවෙ අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි යං එවං ලහුපරිවත්තං යථයිදං භික්ඛවෙ චිත්තං"ති.[a] රූපෙ ධරන්තෙ යෙව

---

1. ම. අබ්බොකිණ්ණාතී. a. අඞ්ගුත්තරනිකාය-එකකනිපාත.

හි සොළසවාරෙ භවඞ්ගචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො ඨිතික්ඛණො භවඞ්ගක්ඛණොපි එකසදිසා, රූපස්ස පන උප්පාදභඞ්ගක්ඛණායෙව ලහුකා, තෙහි සදිසා, ඨිතික්ඛණො පන මහා, යාව සොළසචිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තාව වත්තති, පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය දුතියං භවඞ්ගං උප්පජ්ජති, තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය තතියං භවඞ්ගං උප්පජ්ජති. ඉමිනා නයෙන යාවතායුකං චිත්තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. ආසන්නමරණස්ස පන එකමෙව ඨානප්පත්තං වත්ථුං නිස්සාය සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං පටිසන්ධිචිත්තතො උද්ධං සොළසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති; ඨානක්ඛණෙ උප්පන්නං සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං සත්තරසමස්ස ඨානක්ඛණං පත්වා නිරුජ්ඣති, යාව පවත්ති නාම අත්ථි, එවමෙව පවත්තන්ති, ඔපපාතිකානම්පි සත්තසන්තතිවසෙන සත්තති රූපානි එවමෙව පවත්තන්ති.

තත්ථ කම්මං කම්මසමුට්ඨානං කම්මපච්චයං කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානං කම්මපච්චයආහාරසමුට්ඨානං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ කම්මං නාම කුසලාකුසලචෙතනා, කම්මසමුට්ඨානං නාම විපාකක්ඛන්ධා ච චක්ඛුදසකාදි සමසත්තතිරූපං ච, කම්මපච්චයං නාම තදෙව, කම්මං හි කම්මසමුට්ඨානස්ස උපත්ථම්භකපච්චයො පි හොති, කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානං නාම විපාකචිත්තසමුට්ඨානං රූපං, කම්මපච්චයආහාරසමුට්ඨානං නාම කම්මසමුට්ඨානරූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා ඨානං පත්තා අඤ්ඤන්ති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති, කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම කම්මජතෙජොධාතු ඨානප්පත්තා උතුසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි උතු අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකන්ති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති, එවං තාව කම්මජරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා. චිත්තජෙසුපි චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානං චිත්තපච්චයං චිත්තපච්චයආහාරසමුට්ඨානං චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ චිත්තං නාම එකූනනවුති චිත්තානි, තෙසු:-

ද්වත්තිංස චිත්තානි ඡබ්බීස ඌනවීසති සොළස,
රූපිරියාපථ විඤ්ඤත්ති ජනකාජනකා මතා.

කාමාවචරතො හි අට්ඨ කුසලානි, ද්වාදසාකුසලානි, මනොධාතුවජ්ජා දස කිරියා, කුසලකිරියතො ද්වෙ අභිඤ්ඤාචිත්තානීති ද්වත්තිංස චිත්තානි රූපං ඉරියාපථං විඤ්ඤත්තිං ච ජනෙන්ති, විපාකවජ්ජානි සෙසදසරූපාවචරානි අට්ඨ අරූපාවචරානි අට්ඨ පි ලොකුත්තරානීති ඡබ්බීසති චිත්තානි රූපං ඉරියාපථඤ්ච ජනයන්ති, න විඤ්ඤත්තිං, කාමාවචරෙ දස භවඞ්ගචිත්තානීති, රූපාවචරෙ පඤ්ච තිස්සො මනො

ධාතුයො එකා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු සොමනස්සසහගතානි එකූනවීසති චිත්තානි රූපමෙව ජනයන්ති, න ඉරියාපථං න විඤ්ඤත්තිං. ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, සබ්බසත්තානං පටිසන්ධිචිත්තං, ඛීණාසවානං චුතිචිත්තං, චත්තාරි ආරුප්පවිපාකානීති සොළස චිත්තානි නෙව රූපං ජනයන්ති, න ඉරියාපථං, න විඤ්ඤත්තිං. යානි චෙත්ථ රූපං ජනෙන්ති, තානි න ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වා, තදා හි චිත්තං දුබ්බලං හොති, උප්පාදක්ඛණෙ පන බලවං, තස්මා තදා පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය රූපං සමුට්ඨාපෙති. චිත්තසමුට්ඨානං නාම තයො අරූපිනො ඛන්ධා සද්දනවකං කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති ආකාසධාතු ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා උපචයො සන්තතීති සත්තරසවිධං රූපඤ්ච. චිත්තපච්චයං නාම "පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සා"ති එවං වුත්තං චතුසමුට්ඨානං රූපං, චිත්තපච්චයආහාරසමුට්ඨානං නාම චිත්තසමුට්ඨානරූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, එවං ද්වෙ තිස්සො පවත්තියො ඝටෙති, චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම චිත්තසමුට්ඨානො උතු ඨානප්පත්තො අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, එවං ද්වෙතිස්සො පවත්තියො ඝටෙති, එවං චිත්තජරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා. ආහාරජෙසුපි ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානං ආහාරපච්චයං ආහාරපච්චයආහාරසමුට්ඨානං ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ ආහාරො නාම කබළීකාරො ආහාරො, ආහාරසමුට්ඨානං නාම උපාදින්නං කම්මජරූපං පච්චයං ලභිත්වා තත්ථ පතිට්ඨාය ඨානප්පත්තාය ඔජාය සමුට්ඨාපිතං ඔජට්ඨමකං ආකාසධාතු ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා උපචයො සන්තතීති චුද්දසවිධං රූපං, ආහාරපච්චයං නාම "කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො"ති a එවං වුත්තං චතුසමුට්ඨානරූපං, ආහාරපච්චයආහාරසමුට්ඨානං නාම ආහාරසමුට්ඨානෙසු රූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤන්ති එවං දස ද්වාදසවාරෙ පවත්තිං ඝටෙති. එකදිවසං පරිභුත්තාහාරො සත්තාහම්පි උපත්ථම්භෙති, දිබ්බා පන ඔජා එකමාසං ද්වෙ මාසම්පි උපත්ථම්භෙති, මාතරා පරිභුත්තාහාරොපි දාරකස්ස සරීරං ඵරිත්වා රූපං සමුට්ඨාපෙති, සරීරෙ මක්ඛිතාහාරොපි රූපං සමුට්ඨාපෙති කම්මජාහාරො උපාදින්නකාහාරො නාම, සොපි ඨානප්පත්තො රූපං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤං සමුට්ඨාපෙතීති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති. ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම ආහාරසමුට්ඨානා තෙජොධාතු ඨානප්පත්තා උතුසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රායං ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානානං ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති, සෙසානං නිස්සයආහාරඅත්ථිඅවිගතවසෙනාති එවං ආහාරජරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා. උතුජෙසුපි උතු උතුසමුට්ඨානං උතුපච්චයං උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං උතුපච්චයආහාර

---

a. පට්ඨාන-පච්චයනිද්දෙස.

සමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො, තත්‍ථ උතු නාම චතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු, උණ්හඋතු සීතඋතූති එවං පනෙස දුවිධො හොති, උතුසමුට්ඨානං නාම චතුසමුට්ඨානො උතු උපාදින්නකං පච්චයං ලභිත්වා ඨානප්පත්තො සරීරෙ රූපං සමුට්ඨාපෙති, තං සද්දනවකං ආකාසධාතු ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා උපචයො සන්තතීති පණ්ණරසවිධං හොති, උතුපච්චයං නාම උතු චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පවත්තියා ච විනාසස්ස ච පච්චයො හොති, උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම උතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු ඨානප්පත්තා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි උතු අඤ්ඤන්ති එවං දීඝම්පි අද්ධානං අනුපාදින්නපක්ඛෙ ඨත්වාපි උතුසමුට්ඨානං පවත්තතියෙව, උතුපච්චයආහාරසමුට්ඨානං නාම උතුසමුට්ඨානා ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤන්ති එවං දසද්වාදසවාරෙ පවත්තිං ඝටෙති, තත්‍රායං උතු උතුසමුට්ඨානානං ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති, සෙසානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙනාති එවං උතුජරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා. එවං හි රූපස්ස නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන රූපං සම්මසති නාම.

යථා ච රූපං සම්මසන්තෙන රූපස්ස, එවං අරූපං සම්මසන්තෙනාපි අරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා, සා ච ඛො එකාසීතිලොකියචිත්තුප්පාදවසෙනෙව, සෙය්‍යථීදං? ඉදං හි අරූපං නාම පුරිමභවෙ ආයූහිතකම්මවසෙන පටිසන්ධියං තාව එකූනවීසතිචිත්තුප්පාදප්පභෙදං නිබ්බත්තති, නිබ්බත්තනාකාරො පනස්ස පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො, තදෙව පටිසන්ධිචිත්තස්ස අනන්තරචිත්තතො පට්ඨාය භවඞ්ගවසෙන ආයුපරියොසානෙ චුතිවසෙන, යං තත්‍ථ කාමාවචරං, තං ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තෙ පන අසම්භින්නත්තා චක්ඛුස්ස ආපාථගතත්තා රූපානං ආලොකසන්නිස්සිතං මනසිකාරහෙතුකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නිබ්බත්තති සද්ධිං සම්පයුත්තධම්මෙහි, චක්ඛුප්පසාදස්ස හි ඨිතික්ඛණෙ ඨිතිප්පත්තමෙව රූපං චක්ඛුං ඝට්ටෙති, තස්මිං ඝට්ටිතෙ ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො තස්මිංයෙව ආරම්මණෙ කිරියාමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තදෙව රූපං පස්සමානං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකං වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තතො තදෙව රූපං සම්පටිච්ඡමානා විපාකමනොධාතු, තතො තදෙවරූපං සන්තීරයමානා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු, තතො තදෙවරූපං වවත්ථාපයමානා කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතා, තතො පරං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියාචිත්තෙසු එකං වා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකචිත්තං පඤ්ච සත්ත වා ජවනානි, තතො කාමාවචරසත්තානං එකාදසසු තදාරම්මණචිත්තෙසු ජවනාරම්මණානුරූපං යං කිඤ්චි තදාරම්මණන්ති. එස නයො සෙසද්වාරෙසු මනොද්වාරෙ පන මහග්ගතචිත්තානිපි උප්පජ්ජන්තීති එවං ඡසු ද්වාරෙසු අරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා.

එවං හි අරූපස්ස නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන අරූපං සම්මසති නාම, එවං කාලෙන රූපං කාලෙන අරූපං සම්මසිත්වාපි තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා අනුක්කමෙන පටිපජ්ජමානො එකො පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙති.

අපරෙ රූපසත්තකඅරූපසත්තකවසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති, තත්ථ ආදානනික්ඛෙපනතො වයො වුඩ්ඪත්ථගාමිතො ආහාරමයතො උතුමයතො කම්මජතො චිත්තසමුට්ඨානතො ධම්මතාරූපතොති ඉමෙහි ආකාරෙහි ආරොපෙත්වා සම්මසන්තො රූපසත්තකවසෙන ආරොපෙත්වා සම්මසති නාම.

තෙනාහු පොරාණා:-

ආදානනික්ඛෙපනතො වයොවුඩ්ඪත්ථගාමිතො,
ආහාරතො ච උතුතො කම්මතො චාපි චිත්තතො,
ධම්මතාරූපතො සත්ත විත්ථාරෙන විපස්සතීති.

තත්ථ **ආදාන**න්ති පටිසන්ධි, **නික්ඛෙපන**න්ති චුති, ඉති යොගාවචරො ඉමෙහි ආදානනික්ඛෙපෙහි එකං වස්සසතං පරිච්ඡින්දිත්වා සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණං ආරොපෙති, කථං? එත්ථන්තරෙ සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා, කස්මා? උප්පාදවයප්පවත්තිතො විපරිණාමතො තාවකාලිකතො නිච්චපටික්ඛෙපතො ච, යස්මා පන උප්පන්නා සඞ්ඛාරා ඨිතිං පාපුණන්ති ඨිතියං ජරාය කිලමන්ති, ජරං පත්වා අවස්සං[1] භිජ්ජන්ති, තස්මා අභිණ්හසම්පටිපීළනතො දුක්ඛමතො දුක්ඛවත්ථුතො සුඛපටිපක්ඛතො ච දුක්ඛා, යස්මා ච "උප්පන්නා සඞ්ඛාරා ඨිතිං පාපුණන්තු, ඨානප්පත්තා මා ජීරන්තු, ජරප්පත්තා මා භිජ්ජන්තූ"ති ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු කස්සචි වසවත්තිභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤා තෙන වසවත්තනාකාරෙන, තස්මා සුඤ්ඤතො අස්සාමිකතො අවසවත්තිතො අත්තපටිපක්ඛතො ච අනත්තා, එවං ආදානනික්ඛෙපනවසෙන වස්සසතපරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා තතො පරං වයොවුඩ්ඪත්ථගමතො ආරොපෙති, තත්ථ "වයොවුඩ්ඪත්ථගමො නාම වයවසෙන වුඩ්ඪස්ස වඩ්ඪිතස්ස රූපස්ස අත්ථඞ්ගමො, තස්ස වසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙතීති අත්ථො. කථං? සො තමෙව වස්සසතං පඨමවයෙන මජ්ඣිමවයෙන පච්ඡිමවයෙනාති තීහි වයෙහි පරිච්ඡින්දති, තත්ථ ආදිතො තෙත්තිංස වස්සානි පඨමවයො නාම, තතො චතුත්තිංස මජ්ඣිමවයො නාම, තතො තෙත්තිංස පච්ඡිමවයො නාමාති ඉති ඉමෙහි තීහි වයෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා පඨමවයෙ පවත්තං රූපං මජ්ඣිමවයං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති. තස්මා තං අනිච්චං, යදනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා. මජ්ඣිමවයෙ පවත්තරූපං පි පච්ඡිමවයං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා, පච්ඡිමවයෙ තෙත්තිංසවස්සානි පවත්තරූපම්පි මරණතො

1. ම. ජරං පත්තා අවස්සං.

පරං ගමනසමත්ථං නාම නත්ථි, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, එවං පඨමවයාදිවසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන මන්දදසකං ඛිඩ්ඩාදසකං වණ්ණදසකං බලදසකං පඤ්ඤාදසකං හානිදසකං පබ්භාරදසකං පවඞ්කදසකං මොමූහදසකං සයනදසකන්ති ඉමෙසං දසන්නං දසකානං වසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙති, තත්ථ දසකෙසු තාව වස්සසතජීවිනො පුග්ගලස්ස පඨමානි දසවස්සානි මන්දදසකං නාම, තදා හි සො මන්දො හොති චපලො කුමාරකො, තතො පරානි දස ඛිඩ්ඩාදසකං නාම, තදා හි සො ඛිඩ්ඩාරතිබහුලො හොති. තතො පරානි දස වණ්ණදසකං නාම, තදා හිස්ස වණ්ණායතනං වෙපුල්ලං පාපුණාති. තතො පරානි දස බලදසකං නාම, තදා හිස්ස බලඤ්ච ථාමො ච වෙපුල්ලං පාපුණාති, තතො පරානි දස පඤ්ඤාදසකං නාම, තදාහිස්ස පඤ්ඤා සුප්පතිට්ඨිතා හොති; පකතියා කිර දුප්පඤ්ඤස්සාපි[1] තස්මිං කාලෙ අප්පමත්තිකාපි පඤ්ඤා උප්පජ්ජති යෙව. තතො පරානි දස හානිදසකං නාම, තදා හිස්ස ඛිඩ්ඩාරතිවණ්ණබලපඤ්ඤා පරිහායන්ති. තතො පරානි දස පබ්භාරදසකං නාම, තදා හිස්ස අත්තභාවො පුරතො පබ්භාරො හොති. තතො පරානි දස පවඞ්කදසකං නාම, තදා හිස්ස අත්තභාවො නඞ්ගලකොටි විය පවඞ්කො හොති. තතො පරානි දස මොමූහදසකං නාම, තදා හි සො මොමූහො හොති, කතං කතං පම්මුස්සති. තතො පරානි දස සයනදසකං නාම, වස්සසතිකො හි සයනබහුලොව හොති, තත්‍රායං යොගී එතෙසං දසකානං වසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙතුං ඉති පටිසඤ්චික්ඛති. පඨමදසකෙ පවත්තරූපං දුතියදසකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා, දුතියදසකෙ–පෙ–නවමදසකෙ පවත්තරූපං දසමදසකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, දසමදසකෙ පවත්තරූපං පුනබ්භවං අප්පත්වා ඉධෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති. එවං දසකවසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන තදෙව වස්සසතං පඤ්චපඤ්චවස්සවසෙන වීසතිකොට්ඨාසෙ කත්වා වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙති. කථං? සො හි ඉති පටිසංචික්ඛති: පඨමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං දුතියං වස්සපඤ්චකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා, දුතියෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං තතියං–පෙ–එකූනවීසතිමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං වීසතිමං වස්සපඤ්චකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, වීසතිමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං මරණතො පරං ගමනසමත්ථං නාම නත්ථි, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති. එවං වීසතිකොට්ඨාසවසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථංගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන පඤ්චවීසතිකොට්ඨාසෙ කත්වා චතුන්නං චතුන්නං වස්සානං වසෙන ආරො

1. ම. I. දුබ්බලපඤ්ඤස්සපි.

පෙති, තථා තෙත්තිංස කොට්ඨාසෙ කත්වා තිණ්ණං තිණ්ණං වස්සානං වසෙන, පඤ්චදසකොට්ඨාසෙ කත්වා ඡන්නං ඡන්නං වස්සානං වසෙන, සතං කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකවස්සවසෙන, තතො එකං වස්සං තයො කොට්ඨාසෙ කත්වා වස්සානහෙමන්තගිම්හෙසු තීසු උතූසු එකෙකඋතුවසෙන තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. කථං? වස්සානෙ චතුමාසං පවත්තරූපං හෙමන්තං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, හෙමන්තෙ පවත්තරූපං ගිම්හං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, ගිම්හෙ පවත්තරූපං පුන වස්සානං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති. එවං ආරොපෙත්වා පුන එකං වස්සං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා වස්සානෙ ද්වෙ මාසං පවත්තරූපං සරදං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, සරදෙ පවත්තරූපං හෙමන්තං–පෙ– හෙමන්තෙ පවත්තරූපං සිසිරං, සිසිරෙ පවත්තරූපං වසන්තං, වසන්තෙ පවත්තරූපං ගිම්හං, ගිම්හෙ පවත්තරූපං පුන වස්සානං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති එවං තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති, එවං ආරොපෙත්වා තතො කාළජුණ්හවසෙන, කාළෙ පවත්තරූපං ජුණ්හං අප්පත්වා ජුණ්හෙ පවත්තරූපං කාළං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, තතො රත්තින්දිවවසෙන, රත්තිං පවත්තරූපං දිවසං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, දිවසං පවත්තරූපම්පි රත්තිං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, තතො තදෙව රත්තින්දිවං පුබ්බණ්හාදිවසෙන ඡකොට්ඨාසෙ කත්වා පුබ්බණ්හෙ පවත්තරූපං මජ්ඣන්හං, මජ්ඣන්හෙ පවත්තරූපං සායණ්හං, සායණ්හෙ පවත්තරූපං පඨමයාමං, පඨමයාමෙ පවත්තරූපං මජ්ඣිමයාමං, මජ්ඣිමයාමෙ පවත්තරූපං පච්ඡිමයාමං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, පච්ඡිමයාමෙ පවත්තරූපං පුන පුබ්බණ්හං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, එවං ආරොපෙත්වා පුන තස්මිං යෙව රූපෙ අභික්කමපටික්කමආලොකනවිලොකනසම්මිඤ්ජනපසාරණවසෙන අභික්කමෙ පවත්තරූපං පටික්කමං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, පටික්කමෙ පවත්තරූපං ආලොකනං, ආලොකනෙ පවත්තරූපං විලොකනං, විලොකනෙ පවත්තරූපං සම්මිඤ්ජනං, සම්මිඤ්ජනෙ පවත්තරූපං පසාරණං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, තතො එකපදවාරං උද්ධරණ අතිහරණ වීතිහරණ වොස්සජන සන්නික්ඛෙපන සන්නිරුම්හනවසෙන ඡකොට්ඨාසෙ කරොති, තත්ථ උද්ධරණං නාම පාදස්ස භූමිතො උක්ඛිපනං, අතිහරණං නාම පුරතො හරණං, වීතිහරණං නාම ඛාණුකණ්ටක දීඝජාතිආදීසු කිඤ්චිදෙව දිස්වා ඉතො චිතො ච පාදසඤ්චාරණං, වොස්සජනං නාම පාදස්ස හෙට්ඨා ඔරොපනං, සන්නික්ඛෙපනං නාම පථවීතලෙ ඨපනං, සන්නිරුම්හනං නාම පුන පාදුද්ධරණකාලෙ පාදස්ස පථවියා සද්ධිං අභිනිප්පී

ඨානං. තත්ථ උද්ධරණෙ පඨවීධාතු ආපොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො, තථා අතිහරණවීතිහරණෙසු; වොස්සජ්ජනෙ තෙජොධාතු වායොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො, තථා සන්නික්ඛෙපනසන්නිරුජ්ඣනෙසු, එවං ඡකොට්ඨාසෙ කත්වා තෙසං වසෙන තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති, කථං? සො ඉති පටිසඤ්චික්ඛති, යා උද්ධරණෙ පවත්තා ධාතුයො, යානි ච තදුපාදායරූපානි, සබ්බෙපෙතෙ ධම්මා අතිහරණං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා, තථා අතිහරණෙ පවත්තා වීතිහරණං, වීතිහරණෙ පවත්තා වොස්සජ්ජනං, වොස්සජ්ජනෙ පවත්තා සන්නික්ඛෙපනං, සන්නික්ඛෙපනෙ පවත්තා සන්නිරුජ්ඣනං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣන්ති, ඉති තත්ථ තත්ථ උප්පන්නා ඉතරං ඉතරං කොට්ඨාසං අප්පත්වා තත්ථ තත්ථෙව පබ්බපබ්බං සන්ධිසන්ධිං ඔධිඔධිං හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තටතටායන්තා සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති, තස්මා අනිච්චා, අනිච්චත්තා දුක්ඛා, දුක්ඛත්තා අනත්තාති; තස්සෙවං පබ්බපබ්බගතෙ සඞ්ඛාරෙ විපස්සතො රූපසම්මසනං සුඛුමං හොති, සුඛුමත්තෙන ච පනස්ස ඉදං ඔපම්මං:- එකො කිර දාරුතිණ්ඩුක්කාදීසු කතපරිචයො අදිට්ඨපුබ්බපදීපො පච්චන්තවාසිකො නගරමාගම්ම අන්තරාපණෙ ජලමානං පදීපං දිස්වා එකං පුරිසං පුච්ඡි. අම්භො කින්නාමෙතං එවං මනාපන්ති. තමෙනං සො ආහ: කිමෙත්ථ මනාපං. පදීපො නාමෙස, තෙලක්ඛයෙන වට්ටික්ඛයෙන ච ගතමග්ගොපිස්ස න පඤ්ඤායිස්සතීති. තමඤ්ඤො එවමාහ: ඉදම්පි ඔළාරිකං, ඉමිස්සා හි වට්ටියා අනුපුබ්බෙන ඩය්හමානාය තතියභාගෙ තතියභාගෙ ජාලා ඉතරීතරං පදෙසං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතීති. තමඤ්ඤො එවමාහ: ඉදම්පි ඔළාරිකං, ඉමිස්සා හි අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරෙ අඩ්ඪඞ්ගුලඩ්ඪඞ්ගුලන්තරෙ තන්තුම්හි තන්තුම්හි අංසුම්හි අංසුම්හි ජාලා ඉතරීතරං අංසුං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සති. අංසුං පන මුඤ්චිත්වා න සක්කා ජාලං පඤ්ඤපෙතුන්ති. තත්ථ තෙලක්ඛයෙන වට්ටික්ඛයෙන ච පදීපස්ස ගතමග්ගොපි න පඤ්ඤායිස්සතීති. පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො ආදානනික්ඛෙපනතො වස්සසතෙන පරිච්ඡින්නරූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං, වට්ටියා තතියභාගෙ තතියභාගෙ ජාලා ඉතරීතරං පදෙසං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතීති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො වස්සසතස්ස තතියකොට්ඨාසපරිච්ඡින්නෙන වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං, අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරෙ ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වා නිරුජ්ඣිස්සතීති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො දසවස්සපඤ්චවස්සචතුවස්සතිවස්සද්විවස්සඑකවස්සපරිච්ඡින්නෙන රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං, අඩ්ඪඞ්ගුලඩ්ඪඞ්ගුලන්තරෙ ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතීති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො එකෙකඋතුවසෙන එකං වස්සං තිධා ඡධා ච විභජිත්වා චතුමාසඡමාසපරිච්ඡින්නෙන රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං, තන්තුම්හි

ඨානතුම්හි ඨත්වා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සන්තීති පුරිසස්ස ඡායං විය යොගිනො කාළජුණ්හවසෙන රත්තින්දිවවසෙන එකං රත්තින්දිවං ඡකොට්ඨාසෙ කත්වා පුබ්බණ්හාදිවසෙන ච පරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං, අංසුම්හි අංසුම්හි ඨත්වා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සන්තීති පුරිසස්ස ඡායං විය යොගිනො අභික්කමාදිවසෙන චෙව උද්ධරණාදීසු ච එකෙකකොට්ඨාසවසෙන පරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනන්ති. සො එවං නානාකාරෙහි වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන තදෙව රූපං විසඞ්ඛරිත්වා[1] ආහාරමයාදිවසෙන චත්තාරො කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකකොට්ඨාසෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. තත්‍රස්ස ආහාරමයං රූපං ඡාතසුහිතවසෙන පාකටං හොති, ඡාතකාලෙ සමුට්ඨිතං රූපං හි ඣත්තං හොති කිලන්තං ඣාමඛාණුකො විය අඞ්ගාරපච්ඡියං නිලීනකාකො විය ච දුබ්බණ්ණං දුස්සණ්ඨිතං, සුහිතකාලෙ සමුට්ඨිතං ධාතං පීණිතං මුදු සිනිද්ධං ඵස්සවන්තං හොති, සො තං පරිග්ගහෙත්වා ඡාතකාලෙ පවත්තරූපං සුහිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, සුහිතකාලෙ සමුට්ඨිතම්පි ඡාතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. උතුමයං සීතුණ්හවසෙන පාකටං හොති, උණ්හකාලෙ සමුට්ඨිතරූපං හි ඣත්තං[2] හොති කිලන්තං දුබ්බණ්ණං, සීතඋතුනා සමුට්ඨිතං රූපං ධාතං පීණිතං මුදු ඵස්සවන්තං සිනිද්ධං හොති, සො තං පරිග්ගහෙත්වා උණ්හකාලෙ පවත්තරූපං සීතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, සීතකාලෙ පවත්තරූපං උණ්හකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. කම්මජං ආයතනද්වාරවසෙන පාකටං හොති, චක්ඛුද්වාරස්මිං හි චක්ඛුකායභාවදසකවසෙන තිංසකම්මජරූපානි, උපත්ථම්භකානි පන තෙසං උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානානි චතුවීසතීති චතුපණ්ණාස හොන්ති, තථා සොතඝාණජිව්හාද්වාරෙසු, කායද්වාරෙ කායභාවදසකවසෙන චෙව උතුසමුට්ඨානාදිවසෙන ච චතුචත්තාලීස, මනොද්වාරෙ හදයවත්ථුකායභාවදසකවසෙන චෙව උතුසමුට්ඨානාදිවසෙන ච චතුපණ්ණාසමෙව, සො සබ්බම්පි තං රූපං පරිග්ගහෙත්වා චක්ඛුද්වාරෙ පවත්තරූපං සොතද්වාරං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, සොතද්වාරෙ පවත්තරූපං ඝාණද්වාරං, ඝාණද්වාරෙ පවත්තරූපං ජිව්හාද්වාරං, ජිව්හාද්වාරෙ පවත්තරූපං කායද්වාරං, කායද්වාරෙ පවත්තරූපං මනොද්වාරං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. චිත්තසමුට්ඨානං සොමනස්සිත දොමනස්සිතවසෙන පාකටං හොති, සොමනස්සිතකාලෙ උප්පන්නං හි රූපං සිනිද්ධං මුදු පීණිතං ඵස්සවන්තං හොති, දොමනස්සිතකාලෙ උප්පන්නං ඣත්තං කිලන්තං දුබ්බණ්ණං

1. විසඞ්ඛරිත්වාති. සාළුවි.
2. සී. විජ්ඣත්තං.

හොති, සො තං පරිග්ගහෙත්වා සොමනස්සිතකාලෙ පවත්තරූපං දෙමනස්සිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, දෙමනස්සිතකාලෙ පවත්තරූපං සොමනස්සිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා'ති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති, තස්සෙවං චිත්තසමුට්ඨානං රූපං පරිග්ගහෙත්වා තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපයතො අයමත්ථො පාකටො හොති:-

ජීවිතං අත්තභාවො ච සුඛදුක්ඛා ච කෙවලා,
එකචිත්තසමායුත්තා ලහුසො වත්තතෙ ඛණො.

චුල්ලාසීතිසහස්සානි කප්පං තිට්ඨන්ති යෙ මරූ,
නත්වෙව තෙපි තිට්ඨන්ති ද්වීහි චිත්තෙහි සමොහිතා.

යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්ස තිට්ඨමානස්ස වා ඉධ,
සබ්බෙව සදිසා ඛන්ධා ගතා අප්පටිසන්ධිකා.

අනන්තරා ච යෙ භග්ගා යෙ ච භග්ගා අනාගතෙ,
තදන්තරා නිරුද්ධානං වෙසමං නත්ථි ලක්ඛණෙ.

අනිබ්බත්තෙන න ජාතො පච්චුප්පන්නෙන ජීවති,
චිත්තභඞ්ගා මතො ලොකො පඤ්ඤත්ති පරමත්ථියා.

අනිධානගතා භග්ගා පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ,
නිබ්බත්තා යෙපි තිට්ඨන්ති ආරග්ගෙ සාසපූපමා.

නිබ්බත්තානඤ්ච ධම්මානං භඞ්ගො තෙසං පුරක්ඛතො,
පලොකධම්මා තිට්ඨන්ති පුරාණෙහි අමිස්සිතා.

අදස්සනතො ආයන්ති භග්ගා ගච්ඡන්ත්‍යදස්සනං,
විජ්ජුප්පාදොව ආකාසෙ උප්පජ්ජන්ති වයන්ති චා'ති.

එවං ආහාරමයාදිසු තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන ධම්මතාරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති, ධම්මතාරූපං නාම බහිද්ධා අනින්ද්‍රියබද්ධං අයලොහතිපුසීසසුවණ්ණරජත මුත්තාමණිවෙළුරියසංඛසිලාපවාළ ලොහිතඞ්කමසාරගල්ලභූමිපාසාණ පබ්බතතිණරුක්ඛලතාදි භෙදං විවට්ටකප්පතො පට්ඨාය උප්පජ්ජනකරූපං. තදස්ස අසොකඞ්කුරාදි වසෙන පාකටං හොති, අසොකඞ්කුරං හි ආදිතොව තනුරත්තං හොති, තතො ද්වීහතීහච්චයෙන ඝනරත්තං, පුන ද්වීහතීහච්චයෙන මන්දරත්තං, තතො තරුණපල්ලවවණ්ණං, තතො පරිණතපල්ලව වණ්ණං, තතො හරිතපණ්ණවණ්ණං, තතො නීලපණ්ණවණ්ණං, නීල පණ්ණවණ්ණකාලතො පන පට්ඨාය සභාගරූපසන්තතිමනුප්පබන්ධා පයමානං සංවච්ඡරමත්තෙන පණ්ඩුපලාසං හුත්වා වණ්ටතො ඡිජ්ජිත්වා

පතති, සො තං පරිග්ගහෙත්වා තනුරත්තකාලෙ පවත්තරූපං සත්තරත්තකාලං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣති, සත්තරත්තකාලෙ පවත්තරූපං මන්දරත්තකාලං, මන්දරත්තකාලෙ පවත්තරූපං තරුණපල්ලවවණ්ණකාලං, තරුණපල්ලවවණ්ණකාලෙ පවත්තං පරිණතපල්ලවවණ්ණකාලං, පරිණතපල්ලවවණ්ණකාලෙ පවත්තං හරිතපණ්ණවණ්ණකාලං, හරිතපණ්ණවණ්ණකාලෙ පවත්තං නීලපණ්ණවණ්ණකාලං, නීලපණ්ණවණ්ණකාලෙ පවත්තං පණ්ඩුපලාසකාලං, පණ්ඩුපලාසකාලෙ පවත්තං වණ්ටතො ඡිජ්ජිත්වා පතනකාලං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තිලක්ඛණං ආරොපෙති. එවං තත්‍ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා ඉමිනා නයෙන සබ්බම්පි ධම්මතාරූපං සම්මසති, එවං තාව රූපසත්තකවසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති.

යම්පන වුත්තං “අරූපසත්තකවසෙනා”ති. තත්‍රායං මාතිකා:- කලාපතො යමකතො ඛණිකතො පටිපාටිතො දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො මානසමුග්ඝාතනතො නිකන්තිපරියාදානතොති. තත්‍ථ කලාපතොති ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා. කථං කලාපතො සම්මසතීති? ඉධ භික්ඛු ඉති පටිසඤ්චික්ඛති:-යෙ “ඉමෙ කෙසා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා”ති සම්මසනෙ උප්පන්නා ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා, “යෙ ච ලොමා-පෙ-මත්ථලුඞ්ගං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා”ති සම්මසනෙ උප්පන්නා ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ ඉතරීතරං අප්පත්වා පබ්බපබ්බං ඔධිඔධිං හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තටතටායන්තා විනට්ඨා, තස්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තාති. අයං තාව විසුද්ධිකථායං නයො. අරියවංසකථායං පන හෙට්ඨා රූපසත්තකෙ සත්තසු ඨානෙසු රූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති පවත්තං චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසන්තො කලාපතො සම්මසතීති වුත්තං, තං යුත්තතරං, තස්මා සෙසානිපි තෙනෙව නයෙන විභජිස්සාම. “යමකතො”ති ඉධ භික්ඛු ආදානනික්ඛෙපරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තම්පි චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසති, වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපං-පෙ-ආහාරමයං උතුමයං කම්මජං චිත්තසමුට්ඨානං ධම්මතාරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තම්පි චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසති; එවං යමකතො සම්මසති නාම. **ඛණිකතොති** ඉධ භික්ඛු ආදානනික්ඛෙපරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන, චතුත්ථං පඤ්චමෙන එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසති. වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපං ආහාරමයං උතුමයං කම්මජං චිත්තසමුට්ඨානං ධම්මතාරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන, චතුත්ථං පඤ්චමෙන එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසති; එවං රූපපරිග්ගාහකචිත්තතො

පට්ඨාය චත්තාරි චත්තාරි සම්මසන්තො ඛණ්ඩිකතො සම්මසති නාම. **පටිපාටිතොති** ආදානනික්ඛෙපරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන–පෙ–දසමං එකාදසමෙන එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසති. වයොවුද්ධත්ථඞ්ගමරූපං ආහාරමයං උතුමයං කම්මජං චිත්තසමුට්ඨානං ධම්මතාරූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන–පෙ–දසමං එකාදසමෙන එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති එවං විපස්සනාපටිපාටියා සකලම්පි දිවසභාගං සම්මසිතුං වට්ටෙය්‍ය; යාව දසමචිත්තසම්මසනා පන රූපකම්මට්ඨානම්පි අරූපකම්මට්ඨානම්පි පගුණං හොති, තස්මා දසමෙ යෙව ඨපෙතබ්බන්ති වුත්තං, එවං සම්මසන්තො පටිපාටිතො සම්මසති නාම, දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො මානඋග්ඝාටනතො නිකන්තිපරියාදානතොති ඉමෙසු තීසු විසුං සම්මසනනයො නාම නත්ථි, යම්පනෙතං හෙට්ඨාරූපං ඉධ ච අරූපං පරිග්ගහිතං, තං පස්සන්තො රූපාරූපතො උද්ධං අඤ්ඤං සත්තං නාම න පස්සති, සත්තස්ස අදස්සනතො පට්ඨාය සත්තසඤ්ඤා උග්ඝාටිතා හොති, සත්තසඤ්ඤං උග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො දිට්ඨි නුප්පජ්ජති, දිට්ඨියා අනුප්පජ්ජමානාය දිට්ඨි උග්ඝාටිතා නාම හොති, දිට්ඨිං උග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො මානො නුප්පජ්ජති, මානෙ අනුප්පජ්ජන්තෙ මානො සමුග්ඝාටිතො නාම හොති, මානං සමුග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො තණ්හා නුප්පජ්ජති, තණ්හාය අනුප්පජ්ජන්තියා නිකන්ති පරියාදින්නා නාම හොතීති ඉදං තාව විසුද්ධිකථායං වුත්තං, අරියවංසකථායං පන "දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො මානසමුග්ඝාටනතො නිකන්තිපරියාදානතො"ති මාතිකං ඨපෙත්වා අයං නයො දස්සිතො. "අහං විපස්සාමි, මම විපස්සනා"ති ගණ්හතො හි දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං නාම න හොති, සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති වවත්ථපෙන්ති පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තීති ගණ්හතො පන දිට්ඨිඋග්ඝාටනං නාම හොති, "සුට්ඨු විපස්සාමි, මනාපං විපස්සාමී"ති ගණ්හතො මානසමුග්ඝාතො නාම න හොති, සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති වවත්ථපෙන්ති පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තීති ගණ්හතො පන මානසමුග්ඝාතො නාම හොති, විපස්සිතුං සක්කොමීති විපස්සනං අස්සාදෙන්තස්ස නිකන්තිපරියාදානං නාම න හොති, සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති වවත්ථපෙන්ති පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තීති ගණ්හතො පන නිකන්තිපරියාදානං නාම හොති, සචෙ සඞ්ඛාරා අත්තා භවෙය්‍යුං, අත්තාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, අනත්තා ච පන අත්තාති ගහිතා, තස්මා තෙ අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, උප්පාදවයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛාති පස්සතො දිට්ඨිඋග්ඝාටනං නාම හොති. සචෙ සඞ්ඛාරා නිච්චා භවෙය්‍යුං, නිච්චාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, අනිච්චා ච පන නිච්චාති ගහිතා, තස්මා තෙ හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, උප්පාදවයපටිපීළ

තට්ඨෙන දුක්ඛා, අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තාති පස්සතො මාන සමුග්ඝාතො නාම හොති. සචෙ සඞ්ඛාරා සුඛා භවෙය්‍යුං, සුඛාන්ති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, දුක්ඛා ච පන සුඛාති ගහිතා, තස්මා තෙ උප්පාද වයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, අවසවත්ත නට්ඨෙන අනත්තාති පස්සතො නිකන්තිපරියාදානං නාම හොති. එවං සඞ්ඛාරෙ අනත්තතො පස්සන්තස්ස දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං නාම හොති, අනිච්චතො පස්සන්තස්ස මානසමුග්ඝාටනං නාම හොති. දුක්ඛතො පස්සන්තස්ස නිකන්තිපරියාදානං නාම හොති, ඉති අයං විපස්සනා අත්තනො අත්තනො ඨානෙ යෙව තිට්ඨතීති. එවං අරූප සත්තකවසෙනාපි තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති, එත්තා වතා පනස්ස රූපකම්මට්ඨානම්පි අරූපකම්මට්ඨානම්පි පගුණං හොති.

සො එවං පගුණරූපාරූපකම්මට්ඨානො යා උපරි භඞ්ගානුපස්ස නතො පට්ඨාය පහානපරිඤ්ඤාවසෙන සබ්බාකාරතො පත්තබ්බා අට්ඨා රස මහාවිපස්සනා, තාසං ඉධෙව තාව එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො තප්පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ පජහති, අට්ඨාරසමහාවිපස්සනා නාම අනිච්චා නුපස්සනාදිකා පඤ්ඤා, යාසු අනිච්චානුපස්සනං භාවෙන්තො නිච්ච සඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛානුපස්සනං භාවෙන්තො සුඛසඤ්ඤං පජහති, අනත්තානුපස්සනං භාවෙන්තො අත්තසඤ්ඤං පජහති, නිබ්බිදානු පස්සනං භාවෙන්තො නන්දිං පජහති, විරාගානුපස්සනං භාවෙන්තො රාගං පජහති, නිරොධානුපස්සනං භාවෙන්තො සමුදයං පජහති, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනං භාවෙන්තො ආදානං පජහති, ඛයානුපස්සනං භාවෙන්තො ඝනසඤ්ඤං පජහති, වයානුපස්සනං භාවෙන්තො ආයූ හනං පජහති, විපරිණාමානුපස්සනං භාවෙන්තො ධුවසඤ්ඤං පජ හති, අනිමිත්තානුපස්සනං භාවෙන්තො නිමිත්තං පජහති, අප්ප ණිහිතානුපස්සනං භාවෙන්තො පණිධිං පජහති, සුඤ්ඤතානු පස්සනං භාවෙන්තො අභිනිවෙසං පජහති, අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනං භාවෙන්තො සාරාදානාභිනිවෙසං පජහති, යථාභූතඤාණදස්සනං භාවෙන්තො සම්මොහාභිනිවෙසං පජහති, ආදීනවානුපස්සනං භාවෙන්තො ආලයාභිනිවෙසං පජහති, පටිසඞ්ඛානුපස්සනං භාවෙන්තො අප්පටිසඞ්ඛං පජහති, විවට්ටානුපස්සනං භාවෙන්තො සංයොගාභිනි වෙසං පජහති, තාසු යස්මා ඉමිනා අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයවසෙන සඞ්ඛාරා දිට්ඨා, තස්මා අනිච්චදුක්ඛඅනත්තානුපස්සනා පටිවිද්ධා හොන්ති, යස්මා ච යා ච අනිච්චානුපස්සනා යා ච අනිමිත්තානුපස්සනා ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, ව්‍යඤ්ජනමෙව නානං. තථා යා ච දුක්ඛානු පස්සනා යා ච අප්පණිහිතානුපස්සනා ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා ව්‍යඤ්ජන මෙව නානං, යා ච අනත්තානුපස්සනා යා ච සුඤ්ඤතානුපස්සනා ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, ව්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති ච වුත්තං, තස්මා තාපි පටිවිද්ධා හොන්ති. අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා පන සබ්බාපි විපස්සනා, යථාභූතඤාණදස්සනං කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා එව සඞ්ගහිතං, ඉති ඉදම්පි ද්වයං පටිවිද්ධමෙව හොති, සෙසෙසු විපස්සනාඤාණෙසු කිඤ්චි

පටිවිද්ධං, කිඤ්චි අප්පටිවිද්ධං, තෙසං විභාගං පරතො ආවිකරිස්සාම, යදෙව හි පටිවිද්ධං, තං සන්ධාය ඉදං වුත්තං "එවං පගුණරූපාරූපකම්මට්ඨානො යා උපරි භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය පහානපරිඤ්ඤාවසෙන සබ්බාකාරතො පත්තබ්බා අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා–තාසං ඉධෙව තාව එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො තප්පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ පජහතී"ති.

සො එවං අනිච්චානුපස්සනාදිපටිපක්ඛානං නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානෙන විසුද්ධඤාණො සම්මසනඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා යං තං සම්මසනඤාණානන්තරං "පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං"ති උදයබ්බයානුපස්සනං වුත්තං–තස්ස අධිගමාය යොගං ආරභති. ආරභමානො ච සඞ්ඛෙපතො තාව ආරභති, තත්‍රායං පාළි:–කථං? "පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං, ජාතං රූපං පච්චුප්පන්නං, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො, අනුපස්සනා ඤාණං, ජාතා වෙදනා–පෙ–සඤ්ඤා–සඞ්ඛාරා–විඤ්ඤාණං–පෙ–ජාතං චක්ඛු–ජාතො භවො පච්චුප්පන්නො, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො, අනුපස්සනා ඤාණ"න්ති.[a] සො ඉමිනා පාළිනයෙන ජාතස්ස නාමරූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං ජාතිං උප්පාදං අභිනවාකාරං උදයොති–විපරිණාමලක්ඛණං ඛයං භඞ්ගං වයොති සමනුපස්සති. සො එවං පජානාති: ඉමස්ස නාමරූපස්ස උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නස්ස රාසි වා නිචයො වා නත්ථි, උප්පජ්ජමානස්සාපි රාසිතො වා නිචයතො වා ආගමනං නාම නත්ථි, නිරුජ්ඣමානස්සාපි දිසාවිදිසාගමනං නාම නත්ථි, නිරුද්ධස්සාපි එකස්මිං ඨානෙ රාසිතො නිචයතො නිධානතො අවට්ඨානං නාම නත්ථි, යථා පන වීණාය වාදියමානාය උප්පන්නස්ස සද්දස්ස නෙව උප්පත්තිතො පුබ්බෙ සන්නිචයො අත්ථි, න උප්පජ්ජමානො සන්නිචයො ආගතො, න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං අත්ථි, න නිරුද්ධො කත්ථචි සන්නිචිතො තිට්ඨති, අථ ඛො වීණඤ්ච උපවීණඤ්ච පුරිසස්ස ච තජ්ජං වායාමං පටිච්ච අහුත්වා සම්භොති, හුත්වා පතිවෙති, එවං සබ්බෙපි රූපාරූපිනො ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පතිවෙන්තීති එවං සඞ්ඛෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරං කත්වා පුන යානි–එතස්සෙව උදයබ්බයඤාණස්ස විභඞ්ගෙ අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, තණ්හාසමුදයා–පෙ–කම්මසමුදයා–ආහාරසමුදයා රූපසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති නිබ්බත්ති ලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පච ලක්ඛණානි පස්සති, අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, තණ්හානිරොධා

a. පණ්ණාතපාළි ඤාණකථා.

කම්මනිරොධා-ආහාරනිරොධා-රූපනිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තොපි ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති, තථා අවිජ්ජාසමුදයා වෙදනාසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, තණ්හාසමුදයා කම්මසමුදයා ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති, අවිජ්ජානිරොධා තණ්හානිරොධා කම්මනිරොධා ඵස්සනිරොධා වෙදනානිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විය ච සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. අයං පන විසෙසො:-විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස ඵස්සට්ඨානෙ නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධාති, එවං එකෙකස්ස ඛන්ධස්ස උදයබ්බයදස්සනෙ දස දස කත්වා පඤ්ඤාසලක්ඛණානි වුත්තානි, තෙසං වසෙන එවම්පි රූපස්ස උදයො, එවම්පි රූපස්ස වයො, එවම්පි රූපං උදෙති, එවම්පි රූපං වෙතීති පච්චයතො චෙව ඛණතො ච විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොති, තස්සෙවං කරොතො ඉති කිරිමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තීති ඤාණං විසදතරං හොති, තස්සෙවං පච්චයතො චෙව ඛණතො ච ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො සච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදා පාකටා හොන්ති. යං හි සො අවිජ්ජාදිසමුදයා ඛන්ධානං සමුදයං අවිජ්ජාදිනිරොධා ඛන්ධානං නිරොධං පස්සති, ඉදමස්ස පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනං. යං පන නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණානි පස්සන්තො ඛන්ධානං උදයබ්බයං පස්සති, ඉදමස්ස ඛණතො උදයබ්බයදස්සනං, උප්පත්තික්ඛණෙ යෙව හි නිබ්බත්තිලක්ඛණං, භඞ්ගක්ඛණෙ ච විපරිණාමලක්ඛණං, ඉච්චස්සෙවං පච්චයතො චෙව ඛණතො ච ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො පච්චයතො උදයදස්සනෙන සමුදයසච්චං පාකටං හොති ජනකාවබොධතො, ඛණතො උදයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චං පාකටං හොති ජාතිදුක්ඛාවබොධතො, පච්චයතො වයදස්සනෙන නිරොධසච්චං පාකටං හොති පච්චයානුප්පාදෙන[1] පච්චයවතං අනුප්පාදාවබොධතො, ඛණතො වයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චමෙව පාකටං හොති මරණදුක්ඛාවබොධතො, යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං මග්ගොවායං ලොකිකොති මග්ගසච්චං පාකටං හොති තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො, පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදො පාකටො හොති, ඉමස්මිං සති ඉදං හොතීති අවබොධතො, පච්චයතො වයදස්සනෙන පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදො පාකටො හොති ඉමස්ස

1. ම. පච්චයානුප්පාදෙන

නිරොධො ඉදං නිරුජ්ඣතීති අවබොධතො, ඛණතො පන උදයබ්බය
දස්සනෙන පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා පාකටා හොන්ති සඞ්ඛතලක්ඛ
ණාවබොධතො. උදයබ්බයවන්තො හි සඞ්ඛතා, තෙ ච පටිච්ච
සමුප්පන්නාති. පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන එකත්තනයො
පාකටො හොති, හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාව
බොධතො, අථ සුට්ඨුතරං උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති, ඛණතො උදයදස්ස
නෙන නානත්තනයො පාකටො හොති, නවනවානං උප්පාදාවබො
ධතො, අථ සුට්ඨුතරං සස්සතදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො චස්ස උද
යබ්බයදස්සනෙන අබ්‍යාපාරනයො පාකටො හොති, ධම්මානං අවස
වත්තිභාවාවබොධතො, අථ සුට්ඨුතරං අත්තදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො
පන උදයදස්සනෙන එවංධම්මතානයො පාකටො හොති, පච්චයානු
රූපෙන ඵලස්ස උප්පාදාවබොධතො, අථ සුට්ඨුතරං අකිරියදිට්ඨිං පජ
හති. පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන අනත්තලක්ඛණං පාකටං
හොති, ධම්මානං නිරීහකත්තපච්චයපටිබද්ධවුත්තිතාවබොධතො.
ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති
හුත්වා අභාවාවබොධතො පුබ්බන්තාපරන්තවිවෙකාවබොධතො ච.
දුක්ඛලක්ඛණම්පි පාකටං හොති, උදයබ්බයෙහි පටිපීළනාවබො
ධතො, සභාවලක්ඛණම්පි පාකටං හොති උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබො
ධතො, සභාවලක්ඛණෙ සඞ්ඛතලක්ඛණස්ස තාවකාලිකත්තම්පි
පාකටං හොති, උදයක්ඛණෙ වයස්ස වයක්ඛණෙ ච උදයස්ස අභාවාව
බොධතොති. තස්සෙවං පාකටීභූතසච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණ
භෙදස්ස එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති,
උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්තීති නිච්චනවාව හුත්වා සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති න
කෙවලං ච නිච්චනවා, සූරියුග්ගමනෙ උස්සාවබින්දු විය උදකබුබ්බුළො
විය උදකෙ දණ්ඩරාජි විය ආරග්ගෙ සාසපො විය විජ්ජුප්පාදො විය ච
පරිත්තට්ඨායිනො, මායා මරීචි සුපිනන්ත අලාතචක්ක ගන්ධබ්බනගර
ඵෙණ කදලිආදයො විය අසාරා නිස්සාරා චාතිපි උපට්ඨහන්ති. එත්තා
වතානෙන වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති උප්පන්නං ච වයං උපෙතීති
ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතං උද
යබ්බයානුපස්සනං නාම තරුණවිපස්සනාඤාණං අධිගතං හොති,
යස්ස අධිගමා ආරද්ධවිපස්සකොති සඞ්ඛං ගච්ඡති.

අථස්ස ඉමාය තරුණවිපස්සනාය ආරද්ධවිපස්සකස්ස දස විපස්ස
නූපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, විපස්සනූපක්කිලෙසා හි පටිවෙධප්පත්තස්ස
අරියසාවකස්ස චෙව විප්පටිපන්නකස්ස ච නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්ස
කුසීතපුග්ගලස්ස නුප්පජ්ජන්ති, සම්මාපටිපන්නකස්ස පන යුත්තප
යුත්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස කුලපුත්තස්ස උප්පජ්ජන්තියෙව. කතමෙ
පන තෙ දස උපක්කිලෙසාති: ඔභාසො ඤාණං පීති පස්සද්ධි සුඛං අධි
මොක්ඛො පග්ගහො උපට්ඨානං උපෙක්ඛා නිකන්තීති. වුත්තඤ්
හෙතං:-''කථං ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතමානසං හොති? අනිච්චතො මනසි
කරොතො ඔභාසො උප්පජ්ජති, ඔභාසො ධම්මොති ඔභාසං ආවජ්ජති,

තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං, තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති, දුක්ඛතො-පෙ-අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. තථා අනිච්චතො මනසිකරොතො ඤාණං උප්පජ්ජති-පෙ-පීති පස්සද්ධි සුඛං අධිමොක්ඛො පග්ගාහො උපට්ඨානං උපෙක්ඛා නිකන්ති උප්පජ්ජති, නිකන්ති ධම්මොති නිකන්තිං ආවජ්ජති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං, තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො-පෙ-අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාතීති. තත්ථ ඔභාසොති විපස්සනොභාසො, තස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරො "න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔභාසො උප්පන්නපුබ්බො, අද්ධා මග්ගප්පත්තොස්මි ඵලප්පත්තොස්මී"ති අමග්ගමෙව මග්ගොති අඵලමෙව ඵලන්ති ගණ්හාති, තස්ස අමග්ගං මග්ගොති අඵලං ඵලන්ති ගණ්හතො විපස්සනාවීථි උක්කන්තා නාම හොති, සො අත්තනො මූලකම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා ඔභාසමෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදති, සො ඛො පනායං ඔභාසො කස්සචි භික්ඛුනො පල්ලඞ්කට්ඨානමත්තමෙව ඔභාසෙන්තො උප්පජ්ජති, කස්සචි අන්තොගබ්භං, කස්සචි බහිගබ්භම්පි, කස්සචි සකලවිහාරං, ගාවුතං, අඩ්ඪයොජනං, යොජනං, ද්වියොජනං, තියොජනං, කස්සචි පඨවිතලතො යාව අකනිට්ඨබ්‍රහ්මලොකා එකාලොකං කුරුමානො, භගවතො පන දසසහස්සිලොකධාතුං ඔභාසෙන්තො උදපාදි. එවං වෙමත්තතාය චස්ස ඉදං වත්ථු:- චිත්තලපබ්බතෙ කිර ද්විකුඩ්ඩගෙහස්ස අන්තො ද්වෙ ථෙරා නිසීදිංසු, තං දිවසං ච කාළපක්ඛුපොසථො හොති, මෙඝපටලච්ඡන්නා දිසා, රත්තිභාගෙ චතුරඞ්ගසමන්නාගතං තමං වත්තති. අථෙකො ථෙරො ආහ, භන්තෙ මය්හං ඉදානි චෙතියඞ්ගණම්හි සීහාසනෙ පඤ්චවණ්ණානි කුසුමානි පඤ්ඤායන්තීති. තං ඉතරො ආහ: අනච්ඡරියං ආවුසො කථෙසි මය්හං පනෙතරහි මහාසමුද්දම්හි යොජනට්ඨානෙ මච්ඡකච්ඡපා පඤ්ඤායන්තීති. අයං පන විපස්සනුපක්කිලෙසො යෙභුය්‍යෙන සමථවිපස්සනාලාභිනො උප්පජ්ජති, සො සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං අසමුදාචාරතො අරහා අහන්ති චිත්තං උප්පාදෙති උච්චවාලිකවාසී මහානාගත්ථෙරො විය හඞ්කනවාසී මහාදත්තත්ථෙරො විය චිත්තලපබ්බතෙ නිකපෙන්නකපධානඝරවාසී චුල්ලසුමනත්ථෙරො විය ච. තත්‍රිදං එකවත්ථුපරිදීපනං:- තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරො කිර නාම එකො පභින්නපටිසම්භිදො මහාඛීණාසවො මහතො භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ඔවාදදායකො අහොසි, සො එකදිවසං අත්තනො දිවාට්ඨානෙ නිසීදිත්වා "කින්නුඛො අම්හාකං ආචරියස්ස උච්චවාලිකවාසී මහානාගත්ථෙරස්ස සමණභාවකිච්චං මත්ථකප්පත්තං නො"ති ආවජ්ජෙන්තො පුථුජ්ජනභාවමෙවස්ස දිස්වා මයි අගච්ඡන්තෙ පුථුජ්ජනකාලකිරියමෙව කරිස්සතීති ච ඤත්වා ඉද්ධියා වෙහාසං උප්පතිත්වා දිවාට්ඨානෙ

a. පට්ඨානපාළි-යුගනද්ධකථා.

නිසින්නස්ස ථෙරස්ස සමීපෙ ඔරොහිත්වා වන්දිත්වා වත්තං දස්සෙත්වා එකමන්තං නිසීදි, කිං ආවුසො ධම්මදින්න අකාලෙ ආගතොසීති ච වුත්තෙ පඤ්හං භන්තෙ පුච්ඡිතුං ආගතොම්හීති ආහ, තතො පුච්ඡාවුසො ජානමානා කථයිස්සාමාති වුත්තෙ පඤ්හසහස්සං පුච්ඡි, ථෙරො පුච්ඡිතපුච්ඡිතං අසජ්ජමානොව කථෙසි, තතො "අතිතික්ඛං වො භන්තෙ ඤාණං, කදා තුම්හෙහි අයං ධම්මො අධිගතො"ති වුත්තෙ ඉතො සට්ඨිවස්සකාලෙ ආවුසොති ආහ, සමාධිම්පි භන්තෙ වළඤ්ජථාති, නයිදං ආවුසො භාරියන්ති, තෙන හි භන්තෙ එකං හත්ථිං මාපෙථාති, ථෙරො සබ්බසෙතං හත්ථිං මාපෙසි, ඉදානි භන්තෙ යථා අයං හත්ථි අඤ්චිතකණ්ණො පසාරිතනඞ්ගුට්ඨො සොණ්ඩං මුඛෙ පක්ඛිපිත්වා භෙරවං කොඤ්චනාදං කරොන්තො තුම්හාකං අභිමුඛං[1] ආගච්ඡති තථා නං කරොථාති. ථෙරො තථා කත්වා වෙගෙන ආගච්ඡතො හත්ථිස්ස භෙරවං ආකාරං දිස්වා උට්ඨාය පලායිතුමාරද්ධො, තමෙනං ඛීණාසවත්ථෙරො හත්ථං පසාරෙත්වා චීවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා භන්තෙ ඛීණාසවස්ස සාරජ්ජං නාම හොතීති ආහ. සො තම්හි කාලෙ අත්තනො පුථුජ්ජනභාවං ඤත්වා "අවස්සයො මෙ ආවුසො ධම්මදින්න හොහී"ති වත්වා පාදමූලෙ උක්කුටිකං නිසීදි, භන්තෙ තුම්හාකං අවස්සයො භවිස්සාමිච්චෙවාහං ආගතො මා චින්තයිත්ථාති කම්මට්ඨානං කථෙසි, ථෙරො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා චඞ්කමං ආරුය්හ තතියෙ පදවාරෙ අග්ගඵලං අරහත්තං පාපුණි; ථෙරො කිර දොසචරිතො අහොසි, එවරූපා භික්ඛූ ඔභාසෙ කම්පන්ති. ඤාණන්ති විපස්සනාඤාණං, තස්ස කිර රූපාරූපධම්මෙ තුලයන්තස්ස තීරයන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව අවිහතවෙගං තිඛිණං සූරමතිවිසදං ඤාණං උප්පජ්ජති. පීතීති විපස්සනාපීති, තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ ඛුද්දකා පීති ඛණිකා පීති ඔක්කන්තිකා පීති උබ්බෙගා පීති ඵරණා පීතීති අයං පඤ්චවිධා පීති සකලසරීරං පූරයමානා උප්පජ්ජති, පස්සද්ධීති විපස්සනාපස්සද්ධි, තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ රත්තිට්ඨානෙ වා දිවාට්ඨානෙ වා නිසින්නස්ස කායචිත්තානං නෙව දරථො න ගාරවං න කක්ඛළතා න අකම්මඤ්ඤතා න ගෙලඤ්ඤං න වඞ්කතා හොති, අථ ඛො පනස්ස කායචිත්තානි පස්සද්ධානි ලහූනි මුදූනි කම්මඤ්ඤානි සුවිසදානි උජුකානියෙව හොන්ති. සො ඉමෙහි පස්සද්ධාදීහි අනුග්ගහිතකායචිත්තො තස්මිං සමයෙ අමානුසිං නාම රතිං අනුභවති, යං සන්ධාය වුත්තං:-

සුඤ්ඤාගාරං පවිට්ඨස්ස සන්තචිත්තස්ස භික්ඛුනො,
අමානුසී රතී හොති සම්මා ධම්මං විපස්සතො.

යතො යතො සම්මසති ඛන්ධානං උදයබ්බයං,
ලභතී පීතිපාමොජ්ජං අමතං තං විජානතන්ති.[a]

---

1. ම. I. අභිමුඛො.

a. ධම්මපදභික්ඛුවග්ග.

එවමස්ස ඉමං අමානුසිං රතිං සාධයමානා ලහුතාදිසම්පයුත්තා පස්සද්ධි උප්පජ්ජති. සුඛන්ති විපස්සනාසුඛං, තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ සකලසරීරං අභිසන්දයමානං අතිපණීතං සුඛං උප්පජ්ජති. **අධිමොක්ඛොති** සද්ධා, විපස්සනාසම්පයුත්තා හිස්ස චිත්තචෙතසිකානං අතිසයපසාදභූතා බලවතී සද්ධා උප්පජ්ජති. **පග්ගාහොති** විරියං, විපස්සනාසම්පයුත්තමෙව හිස්ස අසිථිලං අනච්චාරද්ධං සුපග්ගහිතං විරියං උප්පජ්ජති. උපට්ඨානන්ති සති, විපස්සනාසම්පයුත්තා යෙව හිස්ස සුපට්ඨිතා සුපතිට්ඨිතා නිඛාතා අචලා පබ්බතරාජසදිසා සති උප්පජ්ජති. සො යං යං ඨානං ආවජ්ජති සමන්නාහරති මනසිකරොති පච්චවෙක්ඛති, තං තං ඨානමස්ස ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා දිබ්බචක්ඛුනො පරලොකො විය සතියා උපට්ඨාති. **උපෙක්ඛාති** විපස්සනුපෙක්ඛා චෙව ආවජ්ජනුපෙක්ඛා ච, තස්මිං හිස්ස සමයෙ සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මජ්ඣත්තභූතා විපස්සනුපෙක්ඛා පි බලවතී උප්පජ්ජති, මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනුපෙක්ඛාපි. සා හිස්ස තං තං ඨානං ආවජ්ජන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව පත්තපුටෙ පක්ඛිත්තතත්තනාරාචො විය සූරා තිඛිණා හුත්වා වහති. **නිකන්තීති** විපස්සනානිකන්ති; එවං ඔභාසාදිපතිමණ්ඩිතාය හිස්ස විපස්සනාය ආලයං කුරුමානා සුඛුමා සන්තාකාරා නිකන්ති උප්පජ්ජති, යා නිකන්ති කිලෙසොති පරිග්ගහෙතුම්පි න සක්කා හොති. යථා ච ඔභාසෙ එවං එතෙසුපි අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරෙ **"න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපං ඤාණං උප්පන්නපුබ්බං, එවරූපා පීති, පස්සද්ධි, සුඛං, අධිමොක්ඛො, පග්ගාහො, උපට්ඨානං, උපෙක්ඛා, නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගප්පත්තොස්මි ඵලප්පත්තොස්මී"**ති අමග්ගමෙව මග්ගොති අඵලමෙව ච ඵලන්ති ගණ්හාති; තස්ස අමග්ගං මග්ගොති අඵලං ඵලන්ති ගණ්හතො විපස්සනා වීථි උක්කන්තා නාම හොති: සො අත්තනො මූලකම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා නිකන්තිමෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදතීති එත්ථ ච ඔභාසාදයො උපක්කිලෙසවත්ථුතාය උපක්කිලෙසාති වුත්තා, න අකුසලත්තා. නිකන්ති පන උපක්කිලෙසො චෙව උපක්කිලෙසවත්ථු ච, වත්ථුවසෙනෙව චෙතෙ දස, ගාහවසෙන පන සමතිංස හොන්ති. කථං? මම ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො හි දිට්ඨිගාහො හොති, මනාපො වත ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො මානගාහො, ඔභාසං අස්සාදයතො තණ්හාගාහො, ඉති ඔභාසෙ දිට්ඨිමානතණ්හාවසෙන තයො ගාහා; තථා සෙසෙසුපීති එවං ගාහවසෙන සමතිංස උපක්කිලෙසා හොන්ති. තෙසං වසෙන අකුසලො අව්‍යත්තො යොගාවචරෙ ඔභාසාදිසු කම්පති වික්ඛිපති, ඔභාසාදිසු එකෙකං එතං මම එසොහමස්මි එසො මෙ අත්තාති සමනුපස්සති. තෙනාහු පොරාණා:-

ඔභාසෙ චෙව ඤාණෙ ච පීතියා ච විකම්පති,
පස්සද්ධියා සුඛෙ චෙව යෙහි චිත්තං පවෙධති.

අධිමොකෙඛ ච පගගාහෙ උපට්ඨානෙ ච කමපති,
උපෙකඛාවජජනාය ච උපෙකඛාය නිකනතියාති.

කුසලො පන පණ්ඩිතො ව්‍යතෙතා බුද්ධිසමපනෙනා යොගාවචරො ඔභාසාදිසු උපපනෙනසු අයං ඛො මෙ ඔභාසො උපපනෙනා සො ඛො පනායං අනිචෙචා සඞඛතො පටිචචසමුපපනෙනා ඛයධමෙමා වයධමෙමා විරාගධමෙමා නිරොධධමෙමාති ඉතිවා තං පඤ්ඤාය පරිච්ඡින්දති උපපරිකඛති, අථවා පනසස එවං හොති, සචෙ ඔභාසො අතතා භවෙයය, අතතාති ගහෙතුං වටෙටයය, අනතතා ච පනායං අතතාති ගහිතො, තසමා සො අවසවතතනටෙඨන අනතතා, හුතවා අභාවටෙඨන අනිචෙචා, උපපාදවයපටිපීළනටෙඨන දුකෙඛාති සබබං අරූපසතතකෙ වුතතනයෙන විත්ථාරෙතබබං, යථා ච ඔභාසෙ, එවං සෙසෙසුපි. සො එවං උපපරිකඛිතවා ඔභාසං නෙතං මම–නෙසොහමසමි–න මෙ සො අතතාති සමනුපසසති, ඤාණං–පෙ–නිකනතිං නෙතං මම–නෙසොහමසමි–න මෙ සො අතතාති සමනුපසසති, එවං සමනුපසසනෙතා ඔභාසාදිසු න කමපති න වෙධති. තෙනාහු පොරාණා:–

ඉමානි දස ඨානානි පඤ්ඤා යසස පරිචිතා,
ධමමුද්ධචචකුසලො හොති න ච විකෙඛපං ගචඡතීති.

සො එවං විකෙඛපං අගචඡනෙතා තං සමතිංසවිධං උපකකිලෙසජටං විජටෙතවා–ඔභාසාදයො ධමමා න මගෙගා උපකකිලෙසවිමුතතං පන වීථිපටිපනනං විපසසනාඤාණං මගෙගාති මගගං ච අමගගං ච වවතථපෙති. තසෙසවං අයං මගෙගා අයං න මගෙගාති මගගඤච අමගගඤච ඤතවා ඨිතං ඤාණං මගගාමගගඤාණදසසනවිසුද්ධීති වෙදිතබබං. එතතාවතා ච පන තෙන තිණණං සචචානං වවතථානං කතං හොති. කථං? දිට්ඨිවිසුද්ධියං තාව නාමරූපසස වවතථාපනෙන දුකඛසචචසස වවතථානං කතං, කඞඛාවිතරණවිසුද්ධියං පචචයපරිගගහණෙන සමුදයසචචසස වවතථානං, ඉමිසසං මගගාමගගඤාණදසසනවිසුද්ධියං සමමා මගගසස අවධාරණෙන මගගසචචසස වවතථානං කතනති. එවං ලොකියෙනෙව තාව ඤාණෙන තිණණං සචචානං වවතථානං කතං හොති.

ඉති සාධුජනපාමොජජතථාය කතෙ විසුද්ධිමගෙග

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

මගගාමගගඤාණදසසනවිසුද්ධිනිදෙදසො නාම

වීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

21.

පටිපදාඤාණදස්සන විසුද්ධිනිද්දෙසො.

අට්ඨන්නං පන ඤාණානං වසෙන සිඛාප්පත්තා විපස්සනා නවමඤ්ච සච්චානුලොමිකඤාණන්ති අයං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම. අට්ඨන්නන්ති චෙත්ථ උපක්කිලෙසවිමුත්තං වීථිපටිපන්නං විපස්සනාසඞ්ඛාතං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං භයතුපට්ඨානඤාණං ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණන්ති ඉමානි අට්ඨ ඤාණානි වෙදිතබ්බානි. නවමං සච්චානුලොමිකඤාණන්ති අනුලොමස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා තං සම්පාදෙතුකාමෙන උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයඤාණං ආදිං කත්වා එතෙසු ඤාණෙසු යොගො කරණීයො. පුන උදයබ්බයඤාණෙ යොගො කිමත්ථියොති චෙ? ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථො, උදයබ්බයඤාණං හි හෙට්ඨා දසහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨං හුත්වා යාථාවසරසතො තිලක්ඛණං සල්ලක්ඛෙතුං න සක්කොති, උපක්කිලෙසවිමුත්තං පන සක්කොති, තස්මා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථමෙත්ථ පුන යොගො කරණීයො. ලක්ඛණානි පන කිස්ස අමනසිකාරා කෙන පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨහන්ති? අනිච්චලක්ඛණං තාව උදයබ්බයානං අමනසිකාරා සන්තතියා පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති, දුක්ඛලක්ඛණං අභිණ්හසම්පතිපීළනස්ස අමනසිකාරා ඉරියාපථෙහි පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති, අනත්තලක්ඛණං නානාධාතුවිනිබ්භොගස්ස අමනසිකාරා ඝනෙන පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති, උදයබ්බයං පන පරිග්ගහෙත්වා සන්තතියා විකොපිතාය අනිච්චලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. අභිණ්හසම්පතිපීළනං මනසි කරිත්වා ඉරියාපථෙ උග්ඝාටිතෙ දුක්ඛලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. නානාධාතුයො විනිබ්භුජිත්වා ඝනවිනිබ්භොගෙ කතෙ අනත්තලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. එත්ථ ච අනිච්චං අනිච්චලක්ඛණං, දුක්ඛං දුක්ඛලක්ඛණං, අනත්තා අනත්තලක්ඛණන්ති අයං විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ අනිච්චන්ති ඛන්ධපඤ්චකං. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා, හුත්වා අභාවතො වා. උප්පාදවයඤ්ඤථත්තං අනිච්චලක්ඛණං, හුත්වා අභාවසඞ්ඛාතො වා ආකාරවිකාරො. "යදනිච්චං තං දුක්ඛං"ති[a] වචනතො පන තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛං. කස්මා? අභිණ්හපතිපීළනතො,[1] අභිණ්හපතිපීළනාකාරො දුක්ඛලක්ඛණං. "යං දුක්ඛං තදනත්තා"ති[a] පන වචනතො තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං අනත්තා. කස්මා? අවසවත්තනතො, අවසවත්තනාකාරො අනත්තලක්ඛණං. තයිදං සබ්බම්පි අයං යොගාවචරො උපක්කිලෙසවිමුත්තෙන වීථිපටිපන්නවිපස්සනාසඞ්ඛාතෙන උදයබ්බ

---

1. ම. I. අභිණ්හපතිපීළනා

a. මජ්ඣිමනිකාය රාහුලොවාදසුත්ත.

යානුපස්සනාඤාණෙන යථාවසරතො සල්ලක්ඛෙති, තස්සෙවං සල්ලක්ඛෙත්වා පුනප්පුනං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති රූපාරූපධම්මෙ තුලයතො තීරයතො තං ඤාණං තික්ඛං හුත්වා වහති, සඞ්ඛාරා ලහුං උපට්ඨහන්ති, ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ සඞ්ඛාරෙසු ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු උප්පාදං වා ඨිතිං වා පවත්තං වා නිමිත්තං වා න සම්පාපුණාති, ඛයවයභෙදනිරොධෙයෙව සති සන්තිට්ඨති තස්ස එවං උප්පජ්ජිත්වා එවං නාම සඞ්ඛාරගතං නිරුජ්ඣතීති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ භඞ්ගානුපස්සනං නාම විපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති, යං සන්ධාය වුත්තං:–"කථං ආරම්මණපටිසංඛා භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණං? රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති, තං ආරම්මණං පටිසංඛා තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සති, අනුපස්සතීති කථං අනුපස්සති? අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො, දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො සුඛතො, අනත්තතො අනුපස්සති, නො අත්තතො, නිබ්බින්දති නො නන්දති, විරජ්ජති නො රජ්ජති, නිරොධෙති නො සමුදෙති, පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියති, අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං, නිබ්බින්දන්තො නන්දිං, විරජ්ජන්තො රාගං, නිරොධෙන්තො සමුදයං, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහති, වෙදනාරම්මණතා–පෙ–සඤ්ඤාරම්මණතා–සංඛාරාරම්මණතා–විඤ්ඤාණාරම්මණතා–චක්ඛාරම්මණතා–පෙ–ජරාමරණාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති–පෙ–පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහති.[a]

වත්ථුසඞ්කමනා චෙව පඤ්ඤාය[1] ච විවට්ටනා,
ආවජ්ජනා බලඤ්චෙව පටිසංඛා විපස්සනා.

ආරම්මණන්වයෙනාපි[2] උභො එකවවත්ථනා,
නිරොධෙ අධිමුත්තතා වයලක්ඛණවිපස්සනා.

ආරම්මණඤ්ච පටිසංඛා භඞ්ගඤ්ච අනුපස්සති,
සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානං අධිපඤ්ඤාවිපස්සනා.

කුසලො තීසු අනුපස්සනාසු චතස්සො ච විපස්සනාසු,
තයො උපට්ඨානෙ කුසලතා නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති.

තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන වුච්චති "ආරම්මණපටිසංඛා භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණ"න්ති. තත්ථ "**ආරම්මණපටිසඞ්ඛා**"ති යං කිඤ්චි ආරම්මණං පටිසංඛාය ජානිත්වා, ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. "**භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා**"ති තස්ස ආරම්මණං ඛයතො වයතො පටිසඞ්ඛාය උප්පන්නස්ස ඤාණස්ස භඞ්ගං අනුපස්සනෙ යා පඤ්ඤා, ඉදං විපස්සනෙ

a. පඨානපාළි-ඤාණකථා.
1. සී. සඤ්ඤාය.
2. ම. ආරම්මණඅන්වයෙන.

ඤාණන්ති වුත්තං, තං කථං හොතීති අයං තාව කථෙතුකම්‍යතා පුච්ඡාය අත්ථො. තතො යථා තං හොති තං දස්සෙතුං "රූපාරම්මණතා"ති ආදි වුත්තං, තත්ථ රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති රූපාරම්මණං චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති, අථවා රූපාරම්මණභාවෙ චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති අත්ථො. **තං ආරම්මණං පටිසඞ්ඛාති** තං රූපාරම්මණං පටිසංඛාය ජානිත්වා ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. **තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සතීති** යෙන චිත්තෙන තං රූපාරම්මණං ඛයතො වයතො දිට්ඨං, තස්ස චිත්තස්ස අපරෙන චිත්තෙන භඞ්ගං අනුපස්සතීති අත්ථො. තෙනාහු පොරාණා:-ඤාතඤ්ච ඤාණඤ්ච උභො විපස්සතීති, එත්ථ ච අනුපස්සතීති අනුඅනුපස්සති, අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනප්පුන පස්සතීති අත්ථො. තෙනාහ අනුපස්සතීති කථං අනුපස්සති අනිච්චතො අනුපස්සතීති ආදි. තත්ථ යස්මා භඞ්ගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටි, තස්මා සො භඞ්ගානුපස්සකො යොගාවචරො සබ්බං සංඛාරගතං අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො. තතො අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා දුක්ඛස්ස අනත්තත්තා තදෙව දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො සුඛතො. අනත්තතො අනුපස්සති, නො අත්තතො, යස්මා පන යං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා න තං අභිනන්දිතබ්බං, යඤ්ච අනභිනන්දිතබ්බං න තත්ථ රජ්ජිතබ්බං, තස්මා එතස්මිං භඞ්ගානුපස්සනානුසාරෙන අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති දිට්ඨෙ සඞ්ඛාරගතෙ නිබ්බින්දති, නො නන්දති, විරජ්ජති නො රජ්ජති. සො එවං අරජ්ජන්තො ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙන රාගං නිරොධෙති, නො සමුදෙති; සමුදයං න කරොතීති අත්ථො. අථවා සො එවං විරත්තො යථා දිට්ඨං සඞ්ඛාරගතං තථා අදිට්ඨම්පි අන්වයෙ ඤාණවසෙන නිරොධෙති, නො සමුදෙති, නිරොධතොව මනසිකරොති, නිරොධමෙව[1] පස්සති, නො සමුදයන්ති අත්ථො. සො එවං පටිපන්නො පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති. කිං වුත්තං හොති? අයං හි අනිච්චාදි අනුපස්සනා තදඞ්ගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසංඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතො සඞ්ඛතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරීතෙ නිබ්බාණෙ ච තන්නින්නතාය පක්ඛන්දනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො චාති වුච්චති; තස්මා තාය සමන්නාගතො භික්ඛු යථාවුත්තෙන නයෙන කිලෙසෙව පරිච්චජති, නිබ්බාණෙව පක්ඛන්දති නාපි නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසෙ ආදියති, න අදොසදස්සිතාවසෙන සඞ්ඛතාරම්මණං, තෙන වුච්චති: පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියතීති. ඉදානිස්ස තෙහි ඤාණෙහි යෙසං ධම්මානං පහානං හොති, තං දස්සෙතුං "අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහතී"ති ආදිවුත්තං. තත්ථ නන්දින්ති සප්පීතිකං තණ්හං, සෙසං වුත්තනයමෙව. ගාථාසු පන වත්ථුසඞ්කමනාති, රූපස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන යෙන චිත්තෙන භඞ්ගො දිට්ඨො, තස්සාපි භඞ්ගදස්සනවසෙන පුරිමවත්ථුතො අඤ්ඤවත්ථුසඞ්කමනා, **පඤ්ඤාය ච විවට්ට**

1. ම. නිරොධමෙවස්ස.

නාති උදයං පහාය වයෙ සන්තිට්ඨනා. **ආවජ්ජනා බලසමවාති** රූපස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන භඞ්ගාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගදස්සනත්ථං අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථතා. **පටිසංඛා විපස්සනාති** එසා ආරම්මණපටිසඞ්ඛා භඞ්ගානුපස්සනා නාම. **ආරම්මණන්වයෙන උභො එකවවත්ථානාති** පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අන්වයෙන අනුගමනෙන යථා ඉදං තථා අතීතෙපි සඞ්ඛාරගතං භිජ්ජිත්ථ, අනාගතෙපි භිජ්ජිස්සතීති එවං උභින්නං එකසභාවෙනෙව වවත්ථාපනන්ති අත්ථො, වුත්තම්පි චෙතං පොරාණෙහි:-

සංවිජ්ජමානම්හි විසුද්ධදස්සනො තදන්වයං නෙති අතීතනාගතෙ,
සබ්බෙපි සංඛාරගතා පලොකිනො උස්සාවබින්දූ සූරියෙව උග්ගතෙති.

නිරොධෙ අධිමුත්තතාති එවං උභින්නං භඞ්ගවසෙන එකවවත්ථානං කත්වා තස්මිංයෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා තග්ගරුතා තන්නින්නතා තප්පොණතා තප්පබ්භාරතාති අත්ථො. **වයලක්ඛණවිපස්සනාති** එසා වයලක්ඛණවිපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. **ආරම්මණං ච පටිසඞ්ඛාති** පුරිමං ච රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා, **භඞ්ගං ච අනුපස්සතීති** තස්සාරම්මණස්ස භඞ්ගං දිස්වා තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සති. **සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානන්ති** තස්සෙවං භඞ්ගං අනුපස්සතො-සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, තෙසං භෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථීති සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං ඉජ්ඣති, තෙනාහු පොරාණා:-

ඛන්ධා නිරුජ්ඣන්ති න චත්ථි අඤ්ඤො
ඛන්ධාන භෙදො මරණන්ති වුච්චති,
තෙසං ඛයං පස්සති අප්පමත්තො
මණිං ව විජ්ඣං වජිරෙන යොනිසොති.

අධිපඤ්ඤා විපස්සනාති යා ච ආරම්මණපටිසඞ්ඛා, යා ච භඞ්ගානුපස්සනා, යං ච සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං, අයං අධිපඤ්ඤා විපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. **කුසලො තිසු අනුපස්සනාසූති** අනිච්චානුපස්සනාදීසු තීසු ඡෙකො භික්ඛු, **චතස්සො ච විපස්සනාසූති** නිබ්බිදාදීසු චතූසු විපස්සනාසු, "**තයො උපට්ඨානෙ කුසලතාති** ඛයතො වයතො සුඤ්ඤතොති ඉමස්මිං ච තිවිධෙ උපට්ඨානෙ කුසලතාය, **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨීසු න වෙධති. සො එවං අවෙධමානො "අනිරුද්ධමෙව නිරුජ්ඣති, අභින්නමෙව භිජ්ජතී"ති පවත්තමනසිකාරො දුබ්බලභාජනස්ස විය භිජ්ජමානස්ස-සුඛුමරජස්සෙව විප්පකිරියමානස්ස-තිලානං විය භජ්ජියමානානං-සබ්බසඞ්ඛාරානං උප්පාදට්ඨිතිපවත්තනිමිත්තං විස්සජ්ජෙත්වා භෙදමෙව පස්සති. සො යථා නාම චක්ඛුමා පුරිසො පොක්ඛරණීතීරෙ වා නදීතීරෙ වා ඨිතො ථුල්ලඵුසිතකෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ උදකපිට්ඨෙ මහන්තමහන්තානි උදකබුබ්බුළකානි

උප්පජ්ජිත්වා උප්පජ්ජිත්වා සීසසීසං භිජ්ජමානානි පස්සෙය්‍ය, එවමෙව සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තීති පස්සති එවරූපං හි යොගාවචරං සන්ධාය වුත්තං භගවතා:-

“යථා බුබ්බුළකං පස්සෙ යථා පස්සෙ මරීචිකං,
එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං මච්චුරාජා න පස්සතී”ති.a

තස්සෙවං සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තීති අභිණ්හං පස්සතො අට්ඨානිසංසපරිවාරං භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං බලප්පත්තං හොති, තත්‍රිමෙ අට්ඨානිසංසා:-භවදිට්ඨිප්පහානං, ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො, සදා යුත්තපයුත්තතා, විසුද්ධාජීවිතා, උස්සුක්කප්පහානං, විගතභයතා, ඛන්තිසොරච්චපටිලාභො, අරතිරතිසහනතාති. තෙනාහු පොරාණා:-

ඉමානි අට්ඨගුණමුත්තමානි දිස්වා තහිං සම්මසතී පුනප්පුනං,
ආදිත්තචෙලස්සිරසූපමො මුනි භඞ්ගානුපස්සී අමතස්ස පත්තියාති.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

තස්සෙවං සබ්බසඞ්ඛාරානං ඛයවයභෙදනිරොධාරම්මණං භඞ්ගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පභෙදකා සඞ්ඛාරා සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස සීහබ්‍යග්ඝදීපිඅච්ඡතරච්ඡයක්ඛරක්ඛසචණ්ඩගොණචණ්ඩකුක්කුරපභින්නමදචණ්ඩහත්ථිඝොරආසිවිසඅසනිවිචක්ක සුසාන රණභූමි ජලිතඅඞ්ගාරකාසු ආදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තස්ස-අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතෙ නිබ්බත්තනකසඞ්ඛාරාපි එවමෙව නිරුජ්ඣිස්සන්තීති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ භයතුපට්ඨානඤාණං නාම උප්පජ්ජති. තත්‍රායං උපමා:-එකිස්සා කිර ඉත්ථියා තයො පුත්තා රාජාපරාධිකා, තෙසං රාජා සීසච්ඡෙදං ආණාපෙසි, සා පුත්තෙහි සද්ධිං ආඝාතනං අගමාසි, අථස්සා ජෙට්ඨපුත්තස්ස සීසං ඡින්දිත්වා මජ්ඣිමස්ස ඡින්දිතුං ආරභිංසු. සා ජෙට්ඨස්ස සීසං ඡින්නං මජ්ඣිමස්ස ච ඡිජ්ජමානං දිස්වා කනිට්ඨම්හි ආලයං විස්සජ්ජි අයම්පි එතෙසං යෙව සදිසො භවිස්සතීති. තත්‍ථ තස්සා ඉත්ථියා ජෙට්ඨපුත්තස්ස ඡින්නසීසදස්සනං විය යොගිනො අතීතසඞ්ඛාරානං නිරොධදස්සනං, මජ්ඣිමස්ස ඡිජ්ජමානසීසදස්සනං විය පච්චුප්පන්නානං නිරොධදස්සනං, අයම්පි එතෙසං යෙව සදිසො භවිස්සතීති කනිට්ඨපුත්තම්හි ආලයවිස්සජ්ජනං විය අනාගතෙපි නිබ්බත්තනකසඞ්ඛාරා භිජ්ජිස්සන්තීති අනාගතානං නිරොධදස්සනං, තස්සෙවං පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ උප්පජ්ජති භයතුපට්ඨානඤාණං. අපරාපි උපමා:-එකා කිර පූතිපජා ඉත්ථී දස දාරකෙ විජායි, තෙසු නව මතා,

---

a ධම්මපද-ලොකවග්ග.

එකො හත්ථගතො මරති, අපරො කුච්ඡියං, සා නව දාරකෙ මතෙ දසමං ච මීයමානං දිස්වා කුච්ඡිගතෙ ආලයං විස්සජ්ජි අයම්පි එතෙසං යෙව සදිසො භවිස්සතීති. තත්ථ තස්සා ඉත්ථියා නවන්නං දාරකානං මරණානුස්සරණං විය යොගිනො අතීතසංඛාරානං නිරොධදස්සනං, හත්ථගතස්ස මීයමානභාවදස්සනං විය යොගිනො පච්චුප්පන්නානං නිරොධදස්සනං, කුච්ඡිගතෙ ආලයවිස්සජ්ජනං විය අනාගතානං නිරොධදස්සනං, තස්සෙවං පස්සතො එතස්මිං ඛණෙ උප්පජ්ජති භයතුපට්ඨානඤාණං. භයතුපට්ඨානඤාණං පන භායති න භායතීති? න භායති, තං හි-අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති අනාගතා නිරුජ්ඣිස්සන්තීති තීරණමත්තමෙව හොති, තස්මා යථා නාම චක්ඛුමා පුරිසො නගරද්වාරෙ තිස්සො අඞ්ගාරකාසුයො ඔලොකයමානො සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස-යෙ යෙ එත්ථ නිපතිස්සන්ති, සබ්බෙ අනප්පකං දුක්ඛමනුභවිස්සන්තීති තීරණමත්ත මෙව හොති, යථා වා පන චක්ඛුමා පුරිසො ඛදිරසූලං අයසූලං සුවණ්ණසූලන්ති පටිපාටියා ඨපිතං සූලත්තයං ඔලොකයමානො සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස-යෙ යෙ ඉමෙසු සූලෙසු නිපතිස්සන්ති සබ්බෙ අනප්පකං දුක්ඛමනුභවිස්සන්තීති තීරණමත්තමෙව හොති, එවමෙව භයතුපට්ඨානඤාණං සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස අඞ්ගාරකාසුත්තයසදිසෙසු සූලත්තයසදිසෙසු ච තීසු භවෙසු-අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා .නිරුජ්ඣිස්සන්තීති තීරණමත්තමෙව හොති. යස්මා පනස්ස කෙවලං සබ්බභවයොනි ගතිඨිතිනිවාසගතා සඞ්ඛාරා ව්‍යසනාපන්නා සප්පටිභයා හුත්වා භයතො උපට්ඨහන්ති, තස්මා භයතුපට්ඨානන්ති වුච්චති. එවං භයතො උපට්ඨානෙ පනස්ස අයං පාළි:-"අනිච්චතො මනසිකරොතො කිං භයතො උපට්ඨාතීති? අනිච්චතො මනසිකරොතො නිමිත්තං භයතො උපට්ඨාති, දුක්ඛතො මනසිකරොතො පවත්තං භයතො උපට්ඨාති, අනත්තතො මනසි කරොතො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච භයතො උපට්ඨාතීති. තත්ථ නිමිත්තන්ති සඞ්ඛාරනිමිත්තං, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං සඞ්ඛාරානමෙවෙතං අධිවචනං; අනිච්චතො මනසිකරොන්තො හි සඞ්ඛාරානං මරණමෙව පස්සති, තෙනස්ස නිමිත්තං භයතො උපට්ඨාති; පවත්තන්ති රූපාරූපභවප්පවත්තිං, දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො හි සුඛසම්මතායපි පවත්තියා අභිණ්හ පටිපීළනභාවමෙව පස්සති තෙනස්ස පවත්තං භයතො උපට්ඨාති; අනත්තතො මනසිකරොන්තො පන උභයමෙපතං සුඤ්ඤගාමං විය මරීචිගන්ධබ්බනගරාදීනි විය ච රිත්තං තුච්ඡං සුඤ්ඤං අස්සාමිකං අපරිණායකං පස්සති, තෙනස්ස නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච උභයං භයතො උපට්ඨාතී"ති.[a]

භයතුපට්ඨාන ඤාණං නිට්ඨිතං.

---

a. පඨානපාළි-විමොක්ඛකථා.

තස්ස තං භයතූපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු නෙව තාණං න ලෙණං න ගති න පටිසරණං පඤ්ඤායති, සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසගතෙසු සඞ්ඛාරෙසු එකසඞ්ඛාරෙපි පත්ථනා වා පරාමාසො වා න හොති, තයො භවා වීතච්චිකඞ්ගාරපුණ්ණඅඞ්ගාරකාසුයො විය, චත්තාරො මහාභූතා ඝොරවිසාසීවිසා විය, පඤ්චක්ඛන්ධා උක්ඛිත්තාසිකවධකා විය, ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි සුඤ්ඤගාමො විය, ඡ බාහිරායතනානි ගාමඝාතකචොරා විය, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො නව ච සත්තාවාසා එකාදසහි අග්ගීහි ආදිත්තා සම්පජ්ජලිතා සජොතිභූතා විය ච, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා ගණ්ඩභූතා රොගභූතා සල්ලභූතා අඝභූතා ආබාධභූතා විය ච නිරස්සාදා නීරසා මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්ති. කථං? සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස රමණීයාකාරසණ්ඨිතම්පි සවාළකම්ව වනගහනං, සසද්දූලා විය ගුහා, සගාහරක්ඛසං විය උදකං, සමුස්සිතඛග්ගා විය පච්චත්ථිකා, සවිසං විය භොජනං, සචොරො විය මග්ගො, ආදිත්තම්ව අඞ්ගාරං,[1] උය්යුත්තසෙනා විය රණභූමි, යථා හි සො පුරිසො එතානි සවාළක වනගහනාදීනි ආගම්ම භීතො සංවිග්ගො ලොමහට්ඨජාතො සමන්තතො ආදීනවමෙව පස්සති, එවමෙවායං යොගාවචරො භඞ්ගානුපස්සනාවසෙන සබ්බසංඛාරෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු සමන්තතො නිරසං නිරස්සාදං ආදීනවඤාණං නාම උප්පන්නං හොති, යං සන්ධාය ඉදං වුත්තං:-"කථං භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං? උප්පාදො භයන්ති භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, පවත්තං භයන්ති-නිමිත්තං භයන්ති-ආයූහනා භයන්ති-පටිසන්ධි භයන්ති-ගති භයන්ති. නිබ්බත්ති භයන්ති-උපපත්ති භයන්ති-ජාති භයන්ති-ජරා භයන්ති-ව්‍යාධි භයන්ති, මරණං භයන්ති-සොකො භයන්ති-පරිදෙවො භයන්ති-උපායාසො භයන්ති-භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. අනුප්පාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, අප්පවත්තං-පෙ-අනුපායාසො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, පවත්තං-පෙ-උපායාසො භයං, අනුපායාසො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, පවත්තං-පෙ-උපායාසො දුක්ඛන්ති භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, අනුප්පාදො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. අප්පවත්තං-පෙ-අනුපායාසො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, පවත්තං-පෙ-උපායාසො දුක්ඛං, අනුපායාසො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, උප්පාදො සාමිසන්ති භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, පවත්තං-පෙ-උපායාසො සාමිසන්ති භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, අනුප්පාදො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, අප්පවත්තං-පෙ-අනුපායාසො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං, උප්පාදො සාමිසං අනුප්පාදො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං.

1. ම. I. ආදිත්තම්ව අගාරං.

පවතතං-පෙ-උපායාසො සාමිසං, අනුපායාසො නිරාමිසනති සනති පදෙ ඤාණං, උපපාදෙ සඞ්ඛාරාති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, පවතතං-පෙ-උපායාසො සංඛාරාති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං, අනුපපාදෙ නිබබාණනති සනතිපදෙ ඤාණං, අපප වතතං-පෙ-අනුපායාසො නිබබාණනති සනතිපදෙ ඤාණං, උපපාදෙ සඞ්ඛාරා, අනුපපාදෙ නිබබාණනති සනතිපදෙ ඤාණං, පවතතං-පෙ-උපායාසො සංඛාරා, අනුපායාසො නිබබාණනති සනතිපදෙ ඤාණං.

"උපපාදඤ්ච පවතතඤ්ච නිමිතතං දුකඛනති පසසති,
ආයූහනං පටිසනධිං ඤාණං ආදීනවෙ ඉදං.

අනුපපාදං අපපවතතං අනිමිතතං සුඛනති ච,
අනායූහනාපපටිසනධිං ඤාණං සනතිපදෙ ඉදං.

ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං පඤ්චඨානෙසු ජායති,
පඤ්චඨානෙ සනතිපදෙ දසඤාණෙ පජානාති,
ද්විනනං ඤාණානං කුසලතා නානාදිට්ඨීසු න කමපතී"ති.a

තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන වුච්චති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණනති. තතථ උපපාදොති පුරිම කම්මපච්චයා ඉධ උපපතති, පවතතනති තථා උපපනනසස පවතති, නිමිතතනති සබබමපි සඞ්ඛාරනිමිතතං, ආයූහනාති ආයතිං පටිසනධි හෙතුභූතං කමමං, පටිසනධීති ආයතිං උපපතති, ගතීති යාය ගතියා සා පටිසනධි හොති, නිබබතතීති ඛන්ධානං නිබබතතනං, උපපතතීති "සමාපනනසස වා උපපනනසස වා"ති එවං වුතතා විපාකපපවතති, ජාතීති ජරාදීනං පච්චයභූතා භවපච්චයා ජාති, ජරාමරණාදයො පාකටා යෙව, එතථ ච උපපාදාදයො පඤ්චෙව ආදීනවඤාණසස වතථු වසෙන වුතතා, සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙන. නිබබතති ජාතීති ඉදං හි ද්වයං උපපාදසස චෙව පටිසනධියා ච වෙවචනං, ගති උප පතතීති ඉදං ද්වයං පවතතසස, ජරාදයො නිමිතතසසාති. තෙනාහ:-

"උපපාදඤ්ච පවතතඤ්ච නිමිතතං දුකඛනති පසසති
ආයූහනං පටිසනධිං ඤාණං ආදීනවෙ ඉදනති ච,
ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං පඤ්චඨානෙසු ජායතී"ති ච.

අනුපපාදෙ ඛෙමනති සනතිපදෙ ඤාණනති ආදි පන ආදීනව ඤාණසස පටිපකඛඤාණදසසනතථං වුතතං, භයතුපට්ඨානෙන වා ආදීනවං දිසවා උබබිගගහදයානං අභයමපි අතථි ඛෙමං නිරාදීනවනති අසසාසජනනතථමපි එතං වුතතං; යසමා වා පනසස උපපාදාදයො භයතො සුපාකටා හොනති, තසස තපපටිපකඛනිනනං චිතතං හොති, තසමා භයතුපට්ඨානවසෙන සිද්ධසස ආදීනවඤාණසස ආනිසංස දසසනතථමෙපතං වුතතනති වෙදිතබබං. එතථ ච යං භයං, තං

a. පඨානපාළි-ඤාණකථා.

යස්මා නියමතො දුක්ඛං, තං වට්ටාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසෙහි අවිප්පමුත්තත්තා සාමිසමෙව, යං ච සාමිසං, තං සඞ්ඛාරමත්තමෙව, තස්මා උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණන්ති ආදි වුත්තං. එවං සන්තෙපි භයාකාරෙන දුක්ඛාකාරෙන සාමිසාකාරෙනාති එවං ආකාරනානත්තතො පවත්තිවසෙනෙවෙත්ථ නානත්තං වෙදිතබ්බං. දසඤාණෙ පජානාතීති ආදීනවඤාණං පජානන්තො උප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්ච අනුප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්චාති දසඤාණානි පජානාති පටිවිජ්ඣති සච්ඡිකරොති. ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාති ආදීනවඤාණස්ස චෙව සන්තිපදඤාණස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං කුසලතාය, නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදි වසෙන පවත්තාසු දිට්ඨීසු න වෙධති. සෙසමෙත්ථ උත්තානමෙවාති.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

සො එවං සබ්බසඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො[1] පස්සන්තො සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නිබ්බින්දති උක්කණ්ඨති නාභිරමති. සෙය්‍යථාපි නාම චිත්තකූටපබ්බතපාදාභිරතො සුවණ්ණරාජහංසො අසුචිම්හි චණ්ඩාලගාමද්වාරාවාටෙ නාභිරමති, සත්තසු මහාසරෙසු යෙව අභිරමති, එවමෙව අයම්පි යොගී රාජහංසො සුපරිදිට්ඨාදීනවෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති, භාවනාරාමතාය පන භාවනාරතියා සමන්නාගතත්තා සත්තසු අනුපස්සනාසු යෙව රමති. යථා ච සුවණ්ණපඤ්ජරෙ පක්ඛිත්තො සීහො මිගරාජා නාභිරමති, තියොජනසහස්සවිත්ථතෙ පන හිමවන්තෙ යෙව රමති, එවමයං යොගී සීහො තිවිධෙ සුගතිභවෙපි නාභිරමති, තීසු පන අනුපස්සනාසු යෙව රමති. යථා ච සබ්බසෙතො සත්තප්පතිට්ඨො ඉද්ධිමා වෙහාසඞ්ගමො ඡද්දන්තො නාගරාජා නගරමජ්ඣෙ නාභිරමති, හිමවති ඡද්දන්තදහගතොව අභිරමති, එවමයං යොගී වරවාරණො සබ්බස්මිම්පි සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති. අනුප්පාදො ඛෙමන්ති ආදිනා නයෙන දිට්ඨෙ සන්තිපදෙ යෙව අභිරමති, තන්නින්නතප්පොණතප්පබ්භාරමානසො හොතීති.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

තම්පනෙතං පුරිමෙන ඤාණද්වයෙන අත්ථතො එකං, තෙනාහු පොරාණා:-භයතුපට්ඨානං එකමෙව තීණි නාමානි ලභති, සබ්බසඞ්ඛාරෙ භයතො අද්දසාති භයතුපට්ඨානං නාම ජාතං, තෙසු යෙව සඞ්ඛාරෙසු ආදීනවං උප්පාදෙතීති ආදීනවානුපස්සනා නාම ජාතං, තෙසු යෙව සඞ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දමානං උප්පන්නන්ති නිබ්බිදානුපස්සනා

1. සී. දිට්ඨාදීනවෙ.

නාම ජාතන්ති. පාළියම්පි වුත්තං: යා ච භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං යා ච නිබ්බිදා ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, ව්‍යඤ්ජනමෙව නානන්"ති.a ඉමිනා පන නිබ්බිදාඤාණෙන ඉමස්ස කුලපුත්තස්ස නිබ්බින්දන්තස්ස උක්කණ්ඨන්තස්ස අනභිරමන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙසු සභෙදකෙසු සඞ්ඛාරෙසු එකසඞ්ඛාරෙපි චිත්තං න සජ්ජති න ලග්ගති න බජ්ඣති, සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති, යථා කිං? යථා නාම ජාලබ්භන්තරගතො මච්ඡො, සප්පමුඛගතො මණ්ඩූකො, පඤ්ජරපක්ඛිත්තො වනකුක්කුටො, දළ්හපාසගතො මිගො, අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පො, මහාපඞ්කපක්ඛන්තො කුඤ්ජරො, සුපණ්ණමුඛගතො නාගරාජා, රාහුමුඛප්පවිට්ඨො චන්දො, සපත්තපරිවාරිතො පුරිසොති එවමාදයො තතො තතො මුඤ්චිතුකාමා නිස්සරිතුකාමා හොන්ති, එවං තස්ස යොගිනො චිත්තං සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුඤ්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති. අථස්ස එවං සබ්බසඞ්ඛාරෙසු විගතාලයස්ස සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුඤ්චිතුකාමස්ස උප්පජ්ජති මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණන්ති.

මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං නිට්ඨිතං.

සො එවං සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසගතෙහි සභෙදකෙහි සඞ්ඛාරෙහි මුඤ්චිතුකාමො සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුඤ්චිතුං පුන තෙ යෙව සඞ්ඛාරෙ පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පරිග්ගණ්හාති, සො සබ්බසඞ්ඛාරෙ අනිච්චන්තිකතො තාවකාලිකතො උප්පාදවයපරිච්ඡින්නතො පලොකතො චලතො පභඞ්ගුතො අද්ධුවතො විපරිණාමධම්මතො අසාරකතො විභවතො සඞ්ඛතතො මරණධම්මතොති ආදීහි කාරණෙහි අනිච්චාති පස්සති. අභිණ්හපටිපීළනතො දුක්ඛමතො දුක්ඛවත්ථුතො රොගතො ගණ්ඩතො සල්ලතො අඝතො ආබාධතො ඊතිතො උපද්දවතො භයතො උපසග්ගතො අතාණතො අලෙණතො අසරණතො ආදීනවතො අඝමූලතො වධකතො සාසවතො මාරාමිසතො ජාතිධම්මතො ජරාධම්මතො ව්‍යාධිධම්මතො සොකධම්මතො පරිදෙවධම්මතො උපායාසධම්මතො සංකිලෙසධම්මතොති ආදීහි කාරණෙහි දුක්ඛාති පස්සති, අජඤ්ඤතො දුග්ගන්ධතො ජෙගුච්ඡතො පටික්කූලතො අමණ්ඩනාරහතො විරූපතො බීභච්ඡතොති ආදීහි කාරණෙහි දුක්ඛලක්ඛණස්ස පරිවාරභූතතො අසුභතො පස්සති. පරතො රිත්තතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අස්සාමිකතො අනිස්සරතො අවසවත්තිතොති ආදීහි කාරණෙහි අනත්තතො පස්සති. එවං හි පස්සතා තෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරා පරිග්ගහිතා නාම හොන්ති. කස්මා පනායමෙතෙ එවං පරිග්ගණ්හාතීති? මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාද

---

a. පඨානපාළි-විමොක්ඛකථා.

නත්ථං, තත්‍රායං උපමා:- එකො කිර පුරිසො මච්ඡෙ ගහෙස්සාමීති මච්ඡඛිප්පං ගහෙත්වා උදකෙ ඔඩ්ඩාපෙසි,[1] සො ඛිප්පමුඛෙන හත්ථං ඔතාරෙත්වා අන්තො උදකෙ සප්පං ගීවාය ගහෙත්වා මච්ඡො මෙ ගහිතොති අත්තමනො අහොසි, සො මහා වත මයා මච්ඡො ලද්ධොති උක්ඛිපිත්වා පස්සන්තො සොවත්ථිකත්තයදස්සනෙන සප්පොති සඤ්ජානිත්වා භීතො ආදීනවං දිස්වා ගහණෙ නිබ්බින්නො මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා මුඤ්චනස්ස උපායං කරොන්තො අග්ගනඞ්ගුට්ඨතො පට්ඨාය හත්ථං නිබ්බෙඨෙත්වා බාහුං උක්ඛිපිත්වා උපරි සීසෙ ද්වෙ තයො වාරෙ ආවිඤ්ඡිත්වා සප්පං දුබ්බලං කත්වා "ගච්ඡ දුට්ඨසප්පා"ති නිස්සජ්ජිත්වා වෙගෙන තළාකපාළිං ආරුය්හ මහන්තස්ස වත භො සප්පස්ස මුඛතො මුත්තොම්හීති ආගතමග්ගං ඔලොකයමානො අට්ඨාසි, තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස මච්ඡොති සප්පං ගීවාය ගහෙත්වා තුට්ඨකාලො විය ඉමස්සාපි යොගිනො ආදිතොව අත්තභාවං පටිලභිත්වා තුට්ඨකාලො, තස්ස ඛිප්පමුඛතො සීසං නීහරිත්වා සොවත්ථිකත්තයදස්සනං විය ඉමස්ස ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණදස්සනං, තස්ස භීතකාලො විය ඉමස්ස භයතුපට්ඨානඤාණං, තතො ආදීනවදස්සනං විය ආදීනවානුපස්සනාඤාණං, ගහණෙ නිබ්බින්දනං විය නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං, සප්පං මුඤ්චිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං, මුඤ්චනස්ස උපායකරණං විය පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණාරොපනං, යථා හි සො පුරිසො සප්පං ආවිඤ්ඡිත්වා දුබ්බලං කත්වා නිවත්තිත්වා ඩසිතුං අසමත්ථභාවං පාපෙත්වා සුමුත්තං මුඤ්චති, එවමයං යොගාවචරො තිලක්ඛණාරොපනෙන සඞ්ඛාරෙ ආවිඤ්ඡිත්වා දුබ්බලෙ කත්වා පුන නිච්චසුඛසුභඅත්තාකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතං පාපෙත්වා සුමුත්තං මුඤ්චති, තෙන වුත්තං:- "මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං එවං පරිග්ගණ්හාතී"ති. එත්තාවතාස්ස උප්පන්නං හොති පටිසඞ්ඛාඤාණං, යං සන්ධාය වුත්තං: "අනිච්චතො මනසි කරොතො කිං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති? දුක්ඛතො-පෙ- අනත්තතො මනසිකරොතො කිං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති? අනිච්චතො මනසිකරොතො නිමිත්තං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති, දුක්ඛතො මනසිකරොතො පවත්තං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති, අනත්තතො මනසිකරොතො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජතී"ති.[a] එත්ථ ච "නිමිත්තං පටිසඞ්ඛා"ති සඞ්ඛාරනිමිත්තං අද්ධුවං තාවකාලිකන්ති අනිච්චලක්ඛණවසෙන ජානිත්වා, කාමඤ්ච පන පඨමං ජානිත්වා පච්ඡා ඤාණං උප්පජ්ජති, වොහාරවසෙන පන මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණන්ති ආදීනි විය එවං වුච්චති, එකත්තනයෙන වා පුරිමඤ්ච පච්ඡිමඤ්ච එකං කත්වා එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමිනා නයෙන ඉතරස්මිම්පි පදද්වයෙ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

---

1. ම. ඔසාපෙසි.

a පටිසම්භිදාපාළි-විමොක්ඛකථා.

සො එවං පටිසංඛානුපස්සනාඤාණෙන සබ්බෙ සංඛාරා සුඤ්ඤාති පරිග්ගහෙත්වා පුන සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වාති විකොටිකං සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හාති, සො එවං නෙව අත්තානං න පරං කිඤ්චි අත්තනො පරික්ඛාරභාවෙ ඨිතං දිස්වා පුන "නාහං ක්වචනි කස්සචි කිඤ්චනතස්මිං, නච මම ක්වචනි කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනතත්ථී"ති යා එත්ථ චතුකොටිකා සුඤ්ඤතා කථිතා-තං පරිග්ගණ්හාති, කථං? අයං හි "නාහං ක්වචනී"ති ක්වචි අත්තානං න පස්සති, 'කස්සචි කිඤ්චනතස්මි"න්ති අත්තනො අත්තානං කස්සචි පරස්ස කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං න පස්සති, භාතිට්ඨානෙ වා භාතරං-සහායට්ඨානෙ වා සහායං-පරික්ඛාරට්ඨානෙ වා පරික්ඛාරං මඤ්ඤිත්වා උපනෙතබ්බං න පස්සතීති අත්ථො. "න ච මම ක්වචනී"ති එත්ථ මම සද්දං තාව ඨපෙත්වා "න ච ක්වචනි" පරස්ස ච අත්තානං ක්වචි න පස්සතීති අත්ථො,[1] ඉදානි මම සද්දං ආහරිත්වා "මම කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනතත්ථී"ති සො පරස්ස අත්තා මම කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනභාවෙ අත්ථීති න පස්සතීති, අත්තනො භාතිට්ඨානෙ වා භාතරං සහායට්ඨානෙ වා සහායං පරික්ඛාරට්ඨානෙ වා පරික්ඛාරන්ති කිස්මිඤ්චි ඨානෙ පරස්ස අත්තානං ඉමිනා කිඤ්චනභාවෙන උපනෙතබ්බං න පස්සතීති අත්ථො. එවමයං යස්මා නෙව කත්ථචි අත්තානං පස්සති, න තං පරස්ස කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං පස්සති, න පරස්ස අත්තානං අත්තනො කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං පස්සති, තස්මානෙන චතුකොටිකා සුඤ්ඤතා පරිග්ගහිතා හොතීති. එවං චතුකොටිකං සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන ඡහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හාති. කථං? "චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වා-පෙ-මනො සුඤ්ඤං රූපා සුඤ්ඤා-පෙ-ධම්මා සුඤ්ඤා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං-පෙ-මනොවිඤ්ඤාණං, චක්ඛුසම්ඵස්සොති එවං යාව ජරාමරණා නයො නෙතබ්බො. එවං ඡහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන අට්ඨහාකාරෙහි පරිග්ගණ්හාති, සෙය්‍යථීදං? රූපං අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා ධුවසාරසාරෙන වා සුඛසාරසාරෙන වා අත්තසාරසාරෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වා, වෙදනා-පෙ-සඤ්ඤා-සඞ්ඛාරා-විඤ්ඤාණං-චක්ඛු-ජරාමරණං-අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා-පෙ-අවිපරිනාමධම්මෙන වා යථා නළො අසාරො නිස්සාරො සාරාපගතො, යථා එරණ්ඩො-පෙ-යථා උදුම්බරො-යථා සෙතවච්ඡො-යථා පාළිභද්දකො-යථා ඵෙනපිණ්ඩො-යථා උදකබුබ්බුළං-යථා මරීචි-යථා කදලික්ඛන්ධො-යථා මායා අසාරා නිස්සාරා සාරාපගතා, එවමෙව රූපං-පෙ-ජරාමරණං අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා-පෙ-අවිපරිණාමධම්මෙන වා ති. සො එවං අට්ඨහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන දසහාකාරෙහි

1. ම. I. අයමත්ථො.

පරිගගණ්හාති, කථං? රූපං රිත්තතො පස්සති, තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අනත්තතො අනිස්සරියතො අකාමකාරියතො අලබ්භනීයතො අවසවත්තකතො පරතො විවිත්තතො පස්සති, වෙදනං-පෙ-විඤ්ඤාණං රිත්තතො-පෙ-විවිත්තතො පස්සතීති එවං දසහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන ද්වාදසහාකාරෙහි පරිග්ගණ්හාති, සෙය්‍යථිදං? රූපං න සත්තො, න ජීවො, න නරො, න මාණවො, න ඉත්ථී, න පුරිසො, න අත්තා, න අත්තනියං, නාහං, න මම, න අඤ්ඤස්ස, න කස්සචි, වෙදනා-පෙ-විඤ්ඤාණං න සත්තො-පෙ-න කස්සචීති එවං ද්වාදසහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිගණ්හිත්වා පුන තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන ද්වාචත්තාළීසාය ආකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිගණ්හාති, රූපං අනිච්චතො දුක්ඛතො රොගතො ගණ්ඩතො සල්ලතො අඝතො ආබාධතො පරතො පලොකතො ඊතිතො උපද්දවතො භයතො උපසග්ගතො චලතො පභඞ්ගුතො අද්ධුවතො අත්තාණතො අලෙණතො අසරණතො අසරණීභූතතො රිත්තතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අනත්තතො අනස්සාදතො ආදීනවතො විපරිණාමධම්මතො අසාරකතො අඝමූලතො වධකතො විභවතො සාසවතො සඞ්ඛතතො මාරාමිසතො ජාතිධම්මතො ජරාධම්මතො ව්‍යාධිධම්මතො මරණධම්මතො සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසධම්මතො සමුදයතො අත්ථඞ්ගමතො නිස්සරණතො පස්සති, වෙදනං-පෙ-විඤ්ඤාණං අනිච්චතො-පෙ-නිස්සරණතො පස්සති, වුත්තම්පි චෙතං:-"රූපං අනිච්චතො-පෙ-නිස්සරණතො පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛති, වෙදනං-පෙ-විඤ්ඤාණං අනිච්චතො-පෙ-නිස්සරණතො පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛති.

සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු මොඝරාජ සදා සතො
අත්තානුදිට්ඨිං ඌහච්ච එවං මච්චුතරො සියා,
එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං මච්චුරාජා න පස්සතී"ති.[a]

එවං සුඤ්ඤතො දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ පරිගණ්හන්තො භයං ච නන්දිං ච විප්පහාය සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣත්තො, අහන්ති වා මමන්ති වා න ගණ්හාති විස්සට්ඨභරියො විය පුරිසො. යථා නාම පුරිසස්ස භරියා භවෙය්‍ය ඉට්ඨා කන්තා මනාපා, සො තාය විනා මුහුත්තම්පි අධිවාසෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, අතිවිය නං මමායෙය්‍ය, සො තං ඉත්ථිං අඤ්ඤෙන පුරිසෙන සද්ධිං ඨිතං වා නිසින්නං වා කථෙන්තිං වා හසන්තිං වා දිස්වා කුපිතො අස්ස අනත්තමනො, අධිමත්තං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙය්‍ය, සො අපරෙන සමයෙන තස්සා ඉත්ථියා දොසං දිස්වා මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා නං විස්සජ්ජෙය්‍ය, න නං මමාති ගණ්හෙය්‍ය, තතො පට්ඨාය තං යෙන කෙනචි සද්ධිං යං කිඤ්චි කුරුමානං දිස්වාපි නෙව කුප්පෙය්‍ය න දොමනස්සං ආපජ්ජෙය්‍ය, අඤ්ඤදත්ථු උදාසීනොව භවෙය්‍ය

a චූළනිද්දෙස-මොඝරාජමාණවපුච්ඡා.

මජ්ඣත්තො, එවමෙවායං සබ්බසඞ්ඛාරෙහි මුච්චිතුකාමො හුත්වා පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය සංඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො අහං මමාති ගහෙතබ්බං අදිස්වා භයං ච නන්දිං ච විප්පහාය සබ්බසංඛාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣත්තො, තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු පඤ්චසු ගතීසු සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු නවසු සත්තාවාසෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවට්ටති න සම්පසාරීයති, උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති; සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසක පොණෙ උදකඵුසිතානි පතිලීයන්ති පතිකුටන්ති පතිවට්ටන්ති න සම්පසාරීයන්ති, එවමෙව-පෙ-සෙය්‍යථාපි නාම කුක්කුටපත්තං වා නහාරුදද්දුලං වා අග්ගිම්හි පක්ඛිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවට්ටති න සම්පසාරීයති, එවමෙව තස්ස තීසු භවෙසු චිත්තං-පෙ-උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති, ඉච්චස්ස සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තං පනෙතං සචෙ සන්තිපදං නිබ්බාණං සන්තතො පස්සති, සබ්බං සංඛාරපවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බාණමෙව පක්ඛන්දති; නො චෙ නිබ්බාණං සන්තතො පස්සති, පුනප්පුන සඞ්ඛාරාරම්මණමෙව හුත්වා පවත්තති සාමුද්දිකානං දිසාකාකො විය; සාමුද්දිකා කිර වාණිජකා නාවං ආරොහන්තා දිසාකාකං නාම ගණ්හන්ති, තෙ යදා නාවා වාතක්ඛිත්තා විදෙසං පක්ඛන්දති, තීරං න පඤ්ඤායති, තදා දිසාකාකං විස්සජ්ජන්ති, සො කූපකයට්ඨිතො ආකාසං ලඞ්ඝිත්වා සබ්බා දිසා විදිසා ච අනුගන්ත්වා සචෙ තීරං පස්සති, තදභිමුඛොව ගච්ඡති, නො චෙ පස්සති පුනප්පුන ආගන්ත්වා කූපකයට්ඨිංයෙව අල්ලීයති; එවමෙව සචෙ සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං සන්තිපදං නිබ්බාණං සන්තතො පස්සති, සබ්බං සංඛාරපවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බාණමෙව පක්ඛන්දති; නො චෙ පස්සති, පුනප්පුන සඞ්ඛාරාරම්මණමෙව හුත්වා පවත්තති. තයිදං සුප්පග්ගෙ පිට්ඨං වට්ටයමානං විය නිබ්බට්ටිතකප්පාසං විහනමානං විය නානප්පකාරතො සංඛාරෙ පරිග්ගහෙත්වා භයඤ්ච නන්දිඤ්ච පහාය සඞ්ඛාරවිචිනනෙ මජ්ඣත්තං හුත්වා තිවිධානුපස්සනාවසෙන තිට්ඨති, එවං තිට්ඨමානං තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා සත්තඅරියපුග්ගලවිභාගාය පච්චයො හොති, තත්‍රිදං තිවිධානුපස්සනාවසෙන පවත්තනතො තිණ්ණං ඉන්ද්‍රියානං ආධිපතෙය්‍යවසෙන තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජති නාම. තිස්සො හි අනුපස්සනා තීණි විමොක්ඛමුඛානීති වුච්චන්ති, යථාහ:-"තීණි ඛො පනිමානි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනීය්‍යානාය සංවත්තන්ති: සබ්බසඞ්ඛාරෙ පරිච්ඡෙදපරිවටුමතො සමනුපස්සනතාය අනිමිත්තාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය; සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මනො සමුත්තෙජනතාය අප්පණිහිතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බධම්මෙ පරතො සමනුපස්සනතාය සුඤ්ඤතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, ඉමානි තීණි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනීයානාය සංවත්තන්තී"ති [a] තත්ථ පරිච්ඡෙද

a. පඨානපාළි-විමොක්ඛකථා.

පරිවට්ටුමතොති උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡෙදතො චෙව පරිවට්ටුමතො ච, අනිච්චානුපස්සනං හි උදයතො පුබ්බෙ සඞ්ඛාරා නත්ථීති පරිච්ඡින්දිත්වා තෙසං ගතිං සමන්නෙසමානං "වයතො පරං න ගච්ඡන්ති, එත්ථෙව අන්තරධායන්තී"ති පරිවට්ටුමතො සමනුපස්සති; මනො සමුත්තෙජනතායාති චිත්තසංවෙජනතාය, දුක්ඛානුපස්සනෙන හි සඞ්ඛාරෙසු චිත්තං සංවෙජෙති. පරතො සමනුපස්සනතායාති නාහං න මමාති එවං අනත්තතො සමනුපස්සනතාය, ඉති ඉමානි තීණි පදානි අනිච්චානුපස්සනාදීනං වසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. එතෙනෙව තදනන්තරෙ පඤ්හවිස්සජ්ජනෙ වුත්තං:-අනිච්චතො මනසි කරොතො ඛයතො සංඛාරා උපට්ඨහන්ති, දුක්ඛතො මනසිකරොතො භයතො සංඛාරා උපට්ඨහන්ති, අනත්තතො මනසිකරොතො සුඤ්ඤතො සඞ්ඛාරා උපඨහන්තීති. කතමෙ පන තෙ විමොක්ඛා, යෙසං ඉමානි අනුපස්සනානි මුඛානීති? අනිමිත්තො අප්පණිහිතො සුඤ්ඤතොති එතෙ තයො, වුත්තං හෙතං:-අනිච්චතො මනසි කාරෙන්තො අධිමොක්ඛබහුලො අනිමිත්තවිමොක්ඛං පටිලභති, දුක්ඛතො මනසිකාරොන්තො පස්සද්ධිබහුලො අප්පණිහිත විමොක්ඛං පටිලභති, අනත්තතො මනසිකාරොන්තො වෙදබහුලො සුඤ්ඤත විමොක්ඛං පටිලභතීති. එත්ථ ච අනිමිත්තො විමොක්ඛොති අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අරිය මග්ගො, සො හි අනිමිත්තාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා අනිමිත්තො, කිලෙසෙහි ච විමුත්තත්තා විමොක්ඛො, එතෙනෙව නයෙන අප්පණිහිතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අප්පණි හිතො, සුඤ්ඤතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො සුඤ්ඤතොති වෙදිතබ්බො. යං පන අභිධම්මෙ-"යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙති නිය්‍යානිකං අපචයගාමිං දිට්ඨිගතානං පහානාය පඨමාය භූමියා පත්තියා විවිච්චෙව කාමෙහි පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති අප්පණිහිතං-පෙ-සුඤ්ඤත"න්තිa එවං විමොක්ඛ ද්වයමෙව වුත්තං, තං නිප්පරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධාය, විපස්සනාඤාණං හි කිඤ්චාපි පටිසම්භිදාමග්ගෙ: "අනිච්චානුපස්සනා ඤාණං[1] නිච්චතො අභිනිවෙසා මුච්චතී[2]"තිb සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො අභිනිවෙසා-අනත්තානුපස්සනා ඤාණං අත්තතො අභිනිවෙසා මුච්චතීති සුඤ්ඤතො විමොක්ඛොති එවං අභිනිවෙසමුඤ්චනවසෙන සුඤ්ඤතො විමොක්ඛොති ච, අනිච්චානුපස්සනාඤාණං නිච්චතො නිමිත්තා මුච්චතීති අනිමිත්තො විමොක්ඛො, දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො නිමිත්තා-අනත්තානු පස්සනාඤාණං අත්තතො නිමිත්තා මුච්චතීති අනිමිත්තො විමොක්ඛොති එවං නිමිත්ත මුඤ්චනවසෙන අනිමිත්තො විමොක්ඛො ති ච, අනිච්චානුපස්සනාඤාණං නිච්චතො පණිධියා මුච්චතීති

1. අනිච්චානුපස්සනං ඤාණන්තිපිපාඨො. a. විභඞ්ගපාලි-ඣානවිභඞ්ග.
2. සී. අභිනිවෙසං මුඤ්චතීති. b. පඨානපාලි-විමොක්ඛකථා.

අප්පණිහිතො විමොක්ඛො, දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො පණිධියා-අනත්තානුපස්සනාඤාණං අත්තතො පණිධියා මුච්චතීති අප්පණිහිතො විමොක්ඛොති එවං පණිධිමුඛවසෙන අප්පණිහිතො විමොක්ඛොති ච වුත්තං, තථාපි තං සඞ්ඛාරනිමිත්තස්ස අවිජහනතො න නිප්පරියායෙන අනිමිත්තං, නිප්පරියායෙන පන සුඤ්ඤතඤ්චෙව අප්පණිහිතඤ්ච, තස්ස ච ආගමනවසෙන අරියමග්ගක්ඛණෙ විමොක්ඛො උද්ධටො, තස්මා අප්පණිහිතං සුඤ්ඤතන්ති විමොක්ඛද්වයමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අයං තාවෙත්ථ විමොක්ඛකථා.

යම්පන වුත්තං:-"සත්තඅරියපුග්ගලවිභාගාය පච්චයො හොතී"ති, තත්ථ සද්ධානුසාරී සද්ධාවිමුත්තො කායසක්ඛී උභතොභාගවිමුත්තො ධම්මානුසාරී දිට්ඨිප්පත්තො පඤ්ඤාවිමුත්තොති ඉමෙ තාව සත්ත අරියපුග්ගලා, තෙසං විභාගාය ඉදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං පච්චයො හොති; යො හි අනිච්චතො මනසිකරොන්තො අධිමොක්ඛබහුලො සද්ධින්ද්‍රියං පටිලභති; සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී හොති; සෙසෙසු සත්තසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තො. යො පන දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො පස්සද්ධිබහුලො සමාධින්ද්‍රියං පටිලභති, සො සබ්බත්ථ කායසක්ඛී නාම හොති. අරූපජ්ඣානං පන පත්වා අග්ගඵලප්පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො නාම හොති. යො පන අනත්තතො මනසිකරොන්තො වෙදබහුලො පඤ්ඤින්ද්‍රියං පටිලභති, සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී හොති, ඡසු ඨානෙසු දිට්ඨිප්පත්තො, අග්ගඵලෙ පඤ්ඤාවිමුත්තොති. වුත්තං හෙතං-"අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සොතාපත්තිමග්ගං පටිලභති, තෙන වුච්චති සද්ධානුසාරීති, තථා අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සොතාපත්තිඵලං සච්ඡිකතං හොති, තෙන වුච්චති සද්ධාවිමුත්තො"ති ආදි. අපරම්පි වුත්තං සද්දහන්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො; ඵුට්ඨන්තං සච්ඡිකතොති කායසක්ඛී; දිට්ඨන්තං[1] පත්තොති දිට්ඨිප්පත්තො; සද්දහන්තො විමුච්චතීති සද්ධාවිමුත්තො. ඣානඵස්සං පඨමං ඵුසති, පච්ඡා නිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකරොතීති කායසක්ඛී, දුක්ඛා සඞ්ඛාරා සුඛො නිරොධොති ඤාණං හොති; දිට්ඨං විදිතං සච්ඡිකතං ඵුසිතං පඤ්ඤායාති දිට්ඨිප්පත්තොති. ඉතරෙසු පන චතුසු සද්ධං අනුස්සරති, සද්ධාය වා අනුස්සරති ගච්ඡතීති සද්ධානුසාරී, තථා පඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ධම්මං අනුස්සරති ධම්මෙන වා අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී, අරූපජ්ඣානෙන චෙව අරියමග්ගෙන චාති උභතොභාගෙන විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො. පජානන්තො විමුත්තොති පඤ්ඤාවිමුත්තොති එවං වචනත්ථො වෙදිතබ්බොති. සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං.

1. දිට්ඨන්තාතිපි පාඨො.

තම්පනෙතං පුරිමෙන ඤාණද්වයෙන අත්ථතො එකං, තෙනාහු පොරාණා:-ඉදං සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං එකමෙව තීණි නාමානි ලභති, හෙට්ඨා මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං නාම ජාතං, මජ්ඣෙ පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නාම, අන්තෙ ච සිඛාප්පත්තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම පළියම්පි වුත්තං:-"කථං මුචිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සංඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං? පවත්තං නිමිත්තං-පෙ-උපායාසං මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසංඛාසන්තිට්ඨනාපඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං? උප්පාදො දුක්ඛන්ති-පෙ-භයන්ති-සාමිසන්ති-පෙ-උප්පාදො සඞ්ඛාරාති-පෙ-උපායාසො සංඛාරාති මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසංඛාසන්තිට්ඨනාපඤ්ඤා සංඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණ"න්ති.a තත්ථ මුඤ්චිතුකම්‍යතා ච සා පටිසංඛා ච සන්තිට්ඨනා චාති මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසංඛාසන්තිට්ඨනා. ඉති පුබ්බභාගෙ නිබ්බිදාඤාණෙන නිබ්බින්දන්තස්ස උප්පාදදීනි පරිච්චජිතුකාමතා මුඤ්චිතුකම්‍යතා, මුඤ්චනස්ස උපායකරණත්ථං මජ්ඣෙ පටිසංඛානං පටිසංඛා, මුඤ්චිත්වා අවසානෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනං සන්තිට්ඨනා, යං සන්ධාය-උප්පාදො සංඛාරා තෙ සංඛාරෙ අජ්ඣුපෙක්ඛතීති සංඛාරුපෙක්ඛාති ආදි වුත්තං, එවං එකමෙවිදං ඤාණං. අපිච ඉමාය පාළියා ඉදං එකමෙවාති වෙදිතබ්බං. වුත්තං හෙතං:-"යා ච මුඤ්චිතුකම්‍යතා යා ච පටිසංඛානුපස්සනා යා ච සංඛාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, ව්‍යඤ්ජනමෙව නාන"න්ති.b එවං අධිගතසංඛාරුපෙක්ඛස්ස පන ඉමස්ස කුලපුත්තස්ස විපස්සනා සිඛාප්පත්තා වුට්ඨානගාමිනී හොති, සිඛාප්පත්තා විපස්සනාති වා වුට්ඨානගාමිනීති වා සංඛාරුපෙක්ඛාදිඤාණත්තයස්සෙව එතං නාමං, සා හි සිඛං උත්තමභාවං පත්තත්තා සිඛාප්පත්තා, වුඨානං ගච්ඡතීති වුඨානගාමිනී, වුට්ඨානං වුච්චති බහිද්ධානිමිත්තභූතතො අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො චෙව අජ්ඣත්තපවත්තතො ච වුඨහනතො මග්ගො, තං ගච්ඡතීති වුට්ඨානගාමිනී, මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියතීති අත්ථො. තත්‍රායං අභිනිවෙසවුට්ඨානානං ආවිභාවත්ථාය මාතිකා:-අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති, අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුඨාති, බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුඨාති, බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුඨාති, රූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුඨාති, රූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුඨාති, අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුට්ඨාති, අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුට්ඨාති, එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුඨාති, අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා අනිච්චතො වුඨාති, අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො අනත්තතො වුඨාති, දුක්ඛතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො අනිච්චතො අනත්තතො වුඨාති, අනත්තතො අභිනිවිසිත්වා අනත්තතො අනිච්චතො දුක්ඛතො වුඨාති, කථං? ඉධෙකච්චො ආදිතොව අජ්ඣත්තසංඛාරෙසු අභිනිවිසති, අභිනිවිසිත්වා තෙ පස්සති, යස්මා පන න සුද්ධඅජ්ඣත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගවුඨානං

---

a. පඨානපාළි-ඤාණකථා. . පඨානපාළි-විමොක්ඛකථා.

හොති, බහිද්ධාපි දට්ඨබ්බමෙව, තස්මා පරස්ස ඛන්ධෙපි අනුපාදින්නසඞ්ඛාරෙපි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති පස්සති, සො කාලෙන අජ්ඣත්තං සම්මසති, කාලෙන බහිද්ධා, තස්සෙවං සම්මසතො අජ්ඣත්තං සම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටීයති, අයං අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති නාම, සචෙ පනස්ස බහිද්ධා සම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටීයති, අයං අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුට්ඨාති නාම, එස නයො බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා ච අජ්ඣත්තා ච වුට්ඨානෙපි, අපරො ආදිතොව රූපෙ අභිනිවිසති, අභිනිවිසිත්වා භූතරූපඤ්ච උපාදාරූපඤ්ච රාසිං කත්වා පස්සති, යස්මා පන න සුද්ධරූපදස්සනමත්තෙනෙව වුට්ඨානං හොති, අරූපම්පි දට්ඨබ්බමෙව, තස්මා තං රූපං ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නං වෙදනං සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ විඤ්ඤාණඤ්ච ඉදං අරූපන්ති අරූපං සම්මසති, සො කාලෙන රූපං සම්මසති, කාලෙන අරූපං, තස්සෙවං සම්මසතො රූපසම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටීයති, අයං රූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුට්ඨාති නාම. සචෙ පනස්ස අරූපසම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටීයති, අයං රූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුට්ඨාති නාම. එස නයො අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා රූපා ච වුට්ඨානෙපි, යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං සබ්බං තං නිරොධධම්මන්ති එවං අභිනිවිසිත්වා එවමෙව වුට්ඨානකාලෙ පන එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුට්ඨාති නාම. එකො ආදිතොව අනිච්චතො සඞ්ඛාරෙ සම්මසති, යස්මා පන න අනිච්චතො සම්මසනමත්තෙනෙව වුට්ඨානං හොති, දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසිතබ්බමෙව, තස්මා දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස අනිච්චතො සම්මසනකාලෙ වුට්ඨානං හොති, අයං අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා අනිච්චතො වුට්ඨාති නාම. සචෙ පනස්ස දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසනකාලෙ වුට්ඨානං හොති, අයං අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො අනත්තතො වුට්ඨාති නාම; එස නයො දුක්ඛතො අනත්තතො අභිනිවිසිත්වා සෙසවුට්ඨානෙසුපි. එත්ථ ච යොපි අනිච්චතො අභිනිවිට්ඨො, යොපි දුක්ඛතො, යොපි අනත්තතො, වුට්ඨානකාලෙ ච අනිච්චතො වුට්ඨානං හොති. තයොපි ජනා අධිමොක්ඛබහුලා හොන්ති, සද්ධින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති; පඨමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරිනො හොන්ති; සත්තසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තා. සචෙ පන දුක්ඛතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා පස්සද්ධිබහුලා හොන්ති, සමාධින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, අප්පණිහිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, සබ්බත්ථ කායසක්ඛිනො හොන්ති. යස්ස පනෙත්ථ අරූපජ්ඣානං පාදකං, සො අග්ගඵලෙ උභතොභාගවිමුත්තො හොති. අථ නෙසං අනත්තතො වුට්ඨානං හොති. තයොපි ජනා වෙදබහුලා හොන්ති, පඤ්ඤින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, පඨමමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරිනො හොන්ති, ඡසු ඨානෙසු දිට්ඨිප්පත්තා, අග්ගඵලෙ පඤ්ඤාවිමුත්තාති.

ඉදානි සබ්බං පුරිමපච්ඡිමඤාණෙහි ඉමිස්සා වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ආවිභාවත්ථං ද්වාදස උපමා වෙදිතබ්බා. තාසං ඉදං උද්දානං:–

“වග්ගුලී කණ්හසප්පො ච ඝරං ගො යක්ඛි දාරකො,
ඛුදං පිපාසං සීතුණ්හං අන්ධකාරං විසෙන චා”ති.

ඉමා ච උපමා භයතුපට්ඨානතොප්පභුති යත්ථ කත්ථචි ඤාණෙ ඨත්වා ආහරිතුං වට්ටෙය්‍යුං, ඉමස්මිං පන ඨානෙ ආහරියමානාසු භයතුපට්ඨානතො යාව ඵලඤාණා සබ්බං පාකටං හොති, තස්මා ඉධෙව ආහරිතබ්බාති වුත්තා. “වග්ගුලී”ති එකා කිර වග්ගුලී, එත්ථ පුප්ඵං වා ඵලං වා ලභිස්සාමීති පඤ්චසාඛෙ මධුකරුක්ඛෙ නිලීයිත්වා එකං සාඛං පරිමසිත්වා න තත්ථ කිඤ්චි පුප්ඵං වා ඵලං වා ගහණූපගං අද්දස, යථා ච එකං, එවං දුතියං තතියං චතුත්ථං පඤ්චමම්පි සාඛං පරාමසිත්වා නාද්දස, සා ‘අඵලො වතායං රුක්ඛො, නත්ථෙත්ථ කිඤ්චි ගහණූපග’න්ති තස්මිං රුක්ඛෙ ආලයං විස්සජ්ජිත්වා උජුකාය සාඛාය ආරුය්හ විටපන්තරෙන සීසං නීහරිත්වා උද්ධං උල්ලොකෙත්වා ආකාසෙ උප්පතිත්වා අඤ්ඤස්මිං ඵලරුක්ඛෙ නිලීයි, තත්ථ වග්ගුලී විය යොගාවචරො දට්ඨබ්බො, පඤ්චසාඛො මධුකරුක්ඛො විය පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, තත්ථ වග්ගුලියා නිලීයනං විය යොගිනො ඛන්ධපඤ්චකෙ අභිනිවෙසො, තස්සා එකෙකං සාඛං පරිමසිත්වා කිඤ්චි ගහණූපගං අදිස්වා අවසෙසසාඛාපරාමසනං විය යොගිනො රූපක්ඛන්ධං සම්මසිත්වා තත්ථ කිඤ්චි ගහණූපගං අදිස්වා අවසෙසඛන්ධසම්මසනං, තස්සා “අඵලො වතායං රුක්ඛො”ති රුක්ඛෙ ආලයවිස්සජ්ජනං විය යොගිනො පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු අනිච්චලක්ඛණාදිදස්සනවසෙන නිබ්බින්දන්තස්ස මුඤ්චිතුකම්‍යතාදිඤාණත්තයං, තස්සා උජුකාය සාඛාය උපරි ආරොහනං විය යොගිනො අනුලොමං, සීසං නීහරිත්වා උද්ධං උල්ලොකනං විය ගොත්‍රභූඤාණං, ආකාසෙ උප්පතනං විය මග්ගඤාණං, අඤ්ඤස්මිං ඵලරුක්ඛෙ නිලීයනං විය ඵලඤාණං, කණ්හසප්පූපමා පටිසඞ්ඛාඤාණෙ වුත්තාව, උපමාසංසන්දනෙ පනෙත්ථ සප්පස්ස විස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභූඤාණං, මුඤ්චිත්වා ආගතමග්ගං ඔලොකෙන්තස්ස ඨානං විය මග්ගඤාණං, ගන්ත්වා අභයට්ඨානෙ ඨානං විය ඵලඤාණන්ති අයං විසෙසො. “ඝරං”ති ඝරසාමිකො කිර සායං භුඤ්ජිත්වා සයනං ආරුය්හ නිද්දං ඔක්කන්තෙ ඝරං ආදිත්තං, සො පබුජ්ඣිත්වා අග්ගිං දිස්වා භීතො සාධු වතස්ස සචෙ අඩය්හමානො නික්ඛමෙය්‍යන්ති ඔලොකයමානො මග්ගං දිස්වා නික්ඛමිත්වා වෙගෙන ඛෙමට්ඨානං ගන්ත්වා ඨිතො, තත්ථ ඝරසාමිකස්ස භුඤ්ජිත්වා සයනං ආරුය්හ නිද්දොක්කමනං විය බාලපුථුජ්ජනස්ස ඛන්ධපඤ්චකෙ අහං මමන්ති ගහණං, පබුජ්ඣිත්වා අග්ගිං දිස්වා භීතකාලො විය සම්මාපටිපදං පටිපජ්ජිත්වා තිලක්ඛණං දිස්වා භයතුපට්ඨානඤාණං, නික්ඛමනමග්ගඔලොකනං විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං, මග්ගදස්සනං විය අනුලොමං, නික්ඛමනං විය ගොත්‍රභූඤාණං, වෙගෙන ගමනං විය මග්ගඤාණං, ඛෙමට්ඨානෙ ඨානං විය ඵලඤාණං.

“ගො”ති එකස්ස කිර කස්සකස්ස රත්තිභාගෙ නිද්දං ඔක්කන්තස්ස වජං භින්දිත්වා ගොණා පලාතා, සො පච්චූසසමයෙ තත්ථ ගන්ත්වා ඔලොකෙන්තො තෙසං පලාතභාවං ඤත්වා අනුපදං ගන්ත්වා රඤ්ඤො ගොණෙ අද්දස, තෙ මය්හං ගොණාති සල්ලක්ඛෙත්වා ආහරන්තො පභාතකාලෙ නයිමෙ මය්හං ගොණා රඤ්ඤො ගොණාති සඤ්ජානිත්වා යාව මං චොරො අයන්ති ගහෙත්වා රාජපුරිසා න අනයව්‍යසනං පාපෙන්ති තාවදෙව පලායිස්සාමීති භීතො ගොණෙ පහාය වෙගෙන පලායිත්වා නිබ්භයට්ඨානෙ අට්ඨාසි, තත්ථ මය්හං ගොණාති රාජගොණානං ගහණං විය බාලපුථුජ්ජනස්ස අහං මමන්ති ඛන්ධානං ගහණං, පභාතෙ රාජගොණාති සඤ්ජානනං විය යොගිනො තිලක්ඛණවසෙන ඛන්ධානං අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තාති සඤ්ජානනං, භීතකාලො විය භයතුපට්ඨානඤාණං, විස්සජ්ජිත්වා ගන්තුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතා, විස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභූ, පලායනං විය මග්ගො, පලායිත්වා අභයදෙසෙ ඨානං විය ඵලං, “යක්ඛී”ති එකො කිර පුරිසො යක්ඛිණියා සද්ධිං සංවාසං කප්පෙසි, සා රත්තිභාගෙ “සුත්තො අය”න්ති මඤ්ඤිත්වා ආමකසුසානං ගන්ත්වා මනුස්සමංසං ඛාදති; සො කුහිං එසා ගච්ඡතීති අනුබන්ධිත්වා මනුස්සමංසං ඛාදමානං දිස්වා තස්සා අමනුස්සභාවං ඤත්වා යාව මං න ඛාදති තාව පලායිස්සාමීති භීතොව වෙගෙන පලායිත්වා ඛෙමට්ඨානෙ අට්ඨාසි, තත්ථ යක්ඛිණියා සද්ධිං සංවාසො විය ඛන්ධානං අහං මමන්ති ගහණං; සුසානෙ මනුස්සමංසං ඛාදමානං දිස්වා යක්ඛිණී අයන්ති ජානනං විය ඛන්ධානං තිලක්ඛණං දිස්වා අනිච්චාදිභාවජානනං, භීතකාලො විය භයතුපට්ඨානං. පලායිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතා; සුසානවිජහනං විය ගොත්‍රභූ; වෙගෙන පලායනං විය මග්ගො; අභයදෙසෙ ඨානං විය ඵලං. ‘දාරකො”ති එකා කිර පුත්තගිද්ධිනී ඉත්ථී, සා උපරිපාසාදෙ නිසින්නාව අන්තරවීථියං දාරකසද්දං සුත්වා පුත්තො නු ඛො මෙ කෙනචි විහෙඨීයතීති වෙගසා ගන්ත්වා අත්තනො පුත්තොති සඤ්ඤාය පරපුත්තං අග්ගහෙසි, සා පරපුත්තො අයන්ති සඤ්ජානිත්වා ඔත්තප්පමානා ඉතොචිතො ච ඔලොකෙත්වා මා හෙව මං කොචි දාරකචොරී අයන්ති වදෙය්‍යාති දාරකං තත්ථෙව ඔරොපෙත්වා පුන වෙගසා පාසාදං ආරුය්හ නිසීදි. තත්ථ අත්තනො පුත්තසඤ්ඤාය පරපුත්තස්ස ගහණං විය අහං මමන්ති පඤ්චක්ඛන්ධගහණං, පරපුත්තො අයන්ති සඤ්ජානනං විය තිලක්ඛණවසෙන නාහං න මමන්ති සඤ්ජානනං, ඔත්තප්පනං විය භයතුපට්ඨානං, ඉතො චිතො ච ඔලොකනං විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං; තත්ථෙව දාරකස්ස ඔරොපනං විය අනුලොමං; ඔරොපෙත්වා අන්තරවීථියං ඨිතකාලො විය ගොත්‍රභූ; පාසාදාරුහනං විය මග්ගො; ආරුය්හ නිසීදනං විය ඵලං. “ඛුදං පිපාසං සීතුණ්හං අන්ධකාරං විසෙන චා”ති ඉමා පන ඡ උපමා වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ඨිතස්ස ලොකුත්තරධම්මාභිමුඛං නින්නපොණපබ්භාරභාවදස්සනත්ථං වුත්තා, යථා හි ඛුදාය අභිභූතො ජිඝච්ඡිතො පුරිසො සාදුරසභොජනං පත්ථෙති,

එවමෙවායං සංසාරවට්ටජිඝච්ඡාය ඵුට්ඨො යොගාවචරො අමතරසං කායගතාසතිභොජනං පත්ථෙති, යථා ච පිපාසිතො පුරිසො පරිසුස්සමානකණ්ඨමුඛො අනෙකඞ්ගසම්භාරං පානකං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටපිපාසාය ඵුට්ඨො යොගාවචරො අරියං අට්ඨඞ්ගිකමග්ගපානං පත්ථෙති, යථා පන සීතසම්ඵුට්ඨො පුරිසො උණ්හං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටෙ තණ්හාසිනෙහසීතෙන ඵුට්ඨො යොගාවචරො කිලෙසසන්තාපකං මග්ගතෙජං පත්ථෙති, යථාච උණ්හසම්ඵුට්ඨො පුරිසො සීතං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටෙ එකාදසග්ගිසන්තාපසන්තත්තො යොගාවචරො එකාදසග්ගිවූපසමං නිබ්බාණං, යථා පන අන්ධකාරපරෙතො පුරිසො ආලොකං පත්ථෙති, එවමෙවායං අවිජ්ජන්ධකාරෙන ඔනද්ධපරියොනද්ධො යොගාවචරො ඤාණාලොකං මග්ගභාවනං පත්ථෙති. යථා ච විසසම්ඵුට්ඨො පුරිසො විසනිඝාතනං භෙසජ්ජං පත්ථෙති, එවමෙවායං කිලෙසවිසසම්ඵුට්ඨො යොගාවචරො කිලෙසවිසනිම්මථනං අමතොසධං නිබ්බාණං පත්ථෙති. තෙන වුත්තං "තස්සෙවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු-පෙ-නවසු සත්තාවාසෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවට්ටති න සම්පසාරීයති, උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති, සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසකපොණෙ"ති සබ්බං පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං, එත්තාවතා ච පනෙස පතිලීනචරො නාම හොති. යං සන්ධාය වුත්තං:-

"පතිලීනචරස්ස භික්ඛුනො භජමානස්ස විවිත්තමාසනං,
සාමග්ගියමාහු තස්ස තං යො අත්තානං භවනෙ න දස්සයෙ"ති.[2]

එවමිදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං යොගිනො පතිලීනචරභාවං නියමෙත්වා උත්තරිං අරියමග්ගස්සාපි බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගපටිපදාවිමොක්ඛවිසෙසං නියමෙති. කෙචි හි ථෙරා බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගානං විසෙසං පාදකජ්ඣානං නියමෙතීති වදන්ති; කෙචි විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්තීති වදන්ති, කෙචි පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙතීති වදන්ති, තෙසම්පි වාදෙසු අයං පුබ්බභාගවුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනා නියමෙතීති යෙවාති වෙදිතබ්බා. තත්‍රායං අනුපුබ්බකථා:-[1] විපස්සනානියමෙන හි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගොපි සමාපත්තිලාභිනො ඣානං පාදකං අකත්වා උප්පන්නමග්ගොපි පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති, සබ්බෙසු සත්ත බොජ්ඣඞ්ගානි අට්ඨමග්ගඞ්ගානි පඤ්චඣානඞ්ගානි හොන්ති, තෙසං හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හුත්වා වුට්ඨානකාලෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්වා සොමනස්සසහගතාව හොති. පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙසු යථාක්කමෙනෙව ඣානං චතුරඞ්ගිකං තිවඞ්ගිකං

1. ම. I ආනුපුබ්බිකථා. 2. මහානිද්දෙස-තිස්සමෙත්තෙය්‍යසුත්ත.

දුවඞ්ගිකඤ්ච හොති, සබ්බෙසු පන සත්තමග්ගඞ්ගානි හොන්ති, චතුත්ථෙ ඡ බොජ්ඣඞ්ගානි, අයං විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන චෙව විපස්සනානියමෙන ච හොති, තෙසම්පි හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්ස සහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හොති, වුට්ඨානගාමිනී සොමනස්සසහගතාව. පඤ්චමජ්ඣානං පාදකං කත්වා නිබ්බත්තිත මග්ගෙ පන උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන ද්වෙ ඣානඞ්ගානි, බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගානි ඡ සත්ත චෙව, අයම්පි විසෙසො උභයනියමවසෙන හොති; ඉමස්මිං හි නයෙ පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතා වා උපෙක්ඛා සහගතා වා හොති, වුට්ඨානගාමිනී උපෙක්ඛාසහගතාව. අරූපජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙපි එසෙව නයො. එවං පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය යෙ කෙචි සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගස්ස ආසන්නපදෙසෙ වුට්ඨිතසමාපත්ති අත්තනො සදිසභාවං කරොති, භූමිවණ්ණො විය ගොධාවණ්ණස්ස. දුතියත්ථෙරවාදෙ පන යතො යතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය යෙ යෙ සමාපත්තිධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො හොති, තං තං සමාපත්තිසදිසොව සො හොති,[1] තත්‍රාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. තතියත්ථෙරවාදෙ අත්තනො අත්තනො අජ්ඣාසයානුරූපෙන යං යං ඣානං පාදකං කත්වා යෙ යෙ ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො, තං තං ඣානසදිසොව සො හොති, පාදකජ්ඣානං පන විනා[2] අජ්ඣාසයමත්තෙනෙව තං න සිජ්ඣති, සවාය මත්ථො නන්දකොවාදසුත්තෙන දීපෙතබ්බො. එත්ථාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. එවං තාව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගානි නියමෙතීති වෙදිතබ්බා. සචෙ පනායං ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා දුක්ඛෙන සප්පයොගෙන සසඞ්ඛාරෙන වික්ඛම්භෙතුං අසක්ඛි, දුක්ඛාපටිපදා නාම හොති, විපරියායෙන සුඛා පටිපදා, කිලෙසෙ පන වික්ඛම්භෙත්වා විපස්සනාපරිවාසං මග්ගපාතුභාවං සණිකං කුරුමානා දන්ධාභිඤ්ඤා නාම හොති, විපරියායෙන ඛිප්පාභිඤ්ඤා ඉති අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො අයතනො මග්ගස්ස නාමං දෙති, තෙන මග්ගො චත්තාරි නාමානි ලභති. සා පනායං පටිපදා කස්සචි භික්ඛුනො නානා හොති, කස්සචි චතූසුපි මග්ගෙසු එකාව, බුද්ධානං පන චත්තාරොපි මග්ගා සුඛාපටිපදා ඛිප්පාභිඤ්ඤාව අහෙසුං, තථා ධම්මසෙනාපතිස්ස, මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස පන පඨමමග්ගො සුඛාපටිපදො ඛිප්පාභිඤ්ඤො අහොසි, උපරි තයො දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා. යථා ච පටිපදා, එවං අධිපතයොපි කස්සචි භික්ඛුනො චතූසු මග්ගෙසු නානා හොන්ති කස්සචි චතූසුපි එකාව. එවං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා පටිපදාවිසෙසං නියමෙති, යථා පන විමොක්ඛවිසෙසං නියමෙති තං පුබ්බෙ වුත්තමෙව. අපිච මග්ගො නාම පඤ්චහි කාරණෙහි නාමං ලභති සරසෙන වා පච්චනීකෙන වා සගුණෙන වා ආරම්මණෙන වා ආගමනෙන වා, සචෙ

1. සී I සමාපත්ති සදිසොව හොති. 2. ම. සම්මසිතජ්ඣානං වා.

හි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා අනිච්චතො සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, අනිමිත්ත විමොක්ඛෙන විමුච්චති, සචෙ දුක්ඛතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති අප්පණි හිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. සචෙ අනත්තතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති ඉදං සරසතො නාමං නාම. යස්මා පනෙස අනිච්චානුපස්සනාය සඞ්ඛාරානං ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා නිච්චනිමිත්තධුවනිමිත්තසස්සතනිමිත්තානි පජහන්තො ආගතො, තස්මා අනිමිත්තො, දුක්ඛානුපස්සනාය පන සුඛසඤ්ඤං පහාය පණිධිං පත්ථනං සුක්ඛාපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණිහිතො, අනත්තානුපස්සනාය අත්තසත්තපුග්ගලසඤ්ඤං පහාය සඞ්ඛාරානං සුඤ්ඤතො දිට්ඨත්තා සුඤ්ඤතොති ඉදං පච්චනීකතො නාමං නාම. රාගාදීහි පනෙස සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතො, රූපනිමිත්තාදීනං රාගනිමිත්තාදීනං යෙව වා අභාවෙන අනිමිත්තො, රාගපණිධිආදීනං අභාවතො අප්පණිහිතොති ඉදමස්ස සගුණතො නාමං. ස්වායං සුඤ්ඤං අනිමිත්තං අප්පණිහි තඤ්ච නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතීතිපි සුඤ්ඤතො අනිමිත්තො අප්පණිහිතොති වුච්චති, ඉදමස්ස ආරම්මණතො නාමං. ආගමනං පන දුවිධං විපස්සනාගමනං මග්ගාගමනඤ්ච, තත්ථ මග්ගෙ විපස්සනා ගමනං ලබ්භති, ඵලෙ මග්ගාගමනං, අනත්තානුපස්සනා හි සුඤ්ඤතා නාම. සුඤ්ඤතවිපස්සනාය මග්ගො සුඤ්ඤතො, අනිච්චානුපස්සනා අනිමිත්තා නාම, අනිමිත්තවිපස්සනාය මග්ගො අනිමිත්තො, ඉදං පන නාමං න අභිධම්මපරියායෙන ලබ්භති, සුත්තන්තපරියායෙන ලබ්භති, තත්‍ර හි ගොත්‍රභුඤාණං අනිමිත්තං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා අනිමිත්තනාමකං හුත්වා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා මග්ගස්ස නාමං දෙතීති වදන්ති, තෙන මග්ගො අනිමිත්තොති වුත්තො, මග්ගාගම නෙන පන ඵලං අනිමිත්තන්ති යුජ්ජතෙව. දුක්ඛානුපස්සනා සඞ්ඛා රෙසු පණිධිං සුක්ඛාපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණිහිතා නාම, අප්පණිහිත විපස්සනාය මග්ගො අප්පණිහිතො, අප්පණිහිතමග්ගස්ස ඵලං අප්ප ණිහිතං, එවං විපස්සනා අත්තනො නාමං මග්ගස්ස දෙති, මග්ගො ඵලස්සාති ඉදං ආගමනතො නාමං, එවමයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විමොක්ඛවිසෙසං නියමෙතීති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නිට්ඨිතං.

තස්ස තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස අධිමොක්ඛසද්ධා බලවතරා නිබ්බත්තති, විරියං සුපග්ගහිතං හොති, සති සූපට්ඨිතා, චිත්තං සුසමාහිතං, තික්ඛතරා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා උප්පජ්ජති, තස්ස දානි මග්ගො උප්පජ්ජිස්සතීති සඞ්ඛා රුපෙක්ඛා සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාති වා දුක්ඛාති වා අනත්තාති වා සම්ම සිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති, භවඞ්ගානන්තරං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතන යෙනෙව සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාති වා දුක්ඛාති වා අනත්තාති වා ආරම්මණං කුරුමානං උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං, තතො භවඞ්ගං

ආවට්ටෙත්වා උප්පන්නස්ස තස්ස කිරියචිත්තස්සානන්තරං අවිච්ඡින්නං චිත්තසන්තතිං අනුප්පබන්ධමානං තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති පඨමං ජවනචිත්තං, යං පරිකම්මන්ති වුච්චති, තදනන්තරං තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති දුතියං ජවනචිත්තං, යං උපචාරන්ති වුච්චති, තදනන්තරම්පි තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති තතියං ජවනචිත්තං, යං අනුලොමන්ති වුච්චති, ඉදං නෙසං පාටියෙක්කං නාමං. අවිසෙසෙන පන තිවිධම්පෙතං ආසෙවනන්තිපි පරිකම්මන්තිපි උපචාරන්තිපි අනුලොමන්තිපි වත්තුං වට්ටති; කිස්ස අනුලොමං? පුරිමපච්ඡිමභාගානං. තං හි පුරිමානං අට්ඨන්නං විපස්සනාඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං, තං හි අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා උදයබ්බයවන්තානං යෙව වත ධම්මානං උදයබ්බයඤාණං උප්පාදවයෙ අද්දසාති ච-භඞ්ගවන්තානං යෙව වත භඞ්ගානුපස්සනං භඞ්ගං අද්දසාති ච-සභයං යෙව වත භයතුපට්ඨානස්ස භයතො උපට්ඨිතන්ති ච-සාදීනවෙ යෙව වත ආදීනවානුපස්සනං ආදීනවං අද්දසාති ච-නිබ්බින්දිතබ්බෙ යෙව වත නිබ්බිදාඤාණං නිබ්බින්නන්ති ච-මුඤ්චිතබ්බම්හි යෙව වත මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං මුඤ්චිතුකාමං ජාතන්ති ච-පටිසඞ්ඛාතබ්බං යෙව වත පටිසඞ්ඛාඤාණෙන පටිසඞ්ඛාතන්ති ච-උපෙක්ඛිතබ්බං යෙව වත සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛිතන්ති ච අත්ථතො වදමානං විය ඉමෙසඤ්ච අට්ඨන්නං ඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති; උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං තාය පටිපත්තියා පත්තබ්බත්තා; යථා හි ධම්මිකො රාජා විනිච්ඡයට්ඨානෙ නිසින්නො වොහාරිකමහාමත්තානං විනිච්ඡයං සුත්වා අගතිගමනං පහාය මජ්ඣත්තො හුත්වා එවං හොතූති අනුමොදමානො තෙසඤ්ච විනිච්ඡයස්ස අනුලොමෙති, පොරාණස්ස ච රාජධම්මස්ස; එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. රාජා විය හි අනුලොමඤාණං, අට්ඨවොහාරිකමහාමත්තා විය අට්ඨඤාණානි, පොරාණරාජධම්මො විය සත්තතිංසබොධිපක්ඛියා, තත්ථ යථා රාජා එවං හොතූති වදමානො වොහාරිකානඤ්ච විනිච්ඡයස්ස රාජධම්මස්ස ච අනුලොමෙති, එවමිදං අනිච්චාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජමානං අට්ඨන්නඤ්ච ඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං, තෙනෙව සච්චානුලොමිකඤාණන්ති වුච්චතීති.

අනුලොමඤාණං නිට්ඨිතං.

ඉදඤ්ච පන අනුලොමඤාණං සඞ්ඛාරාරම්මණාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පරියොසානං හොති, සබ්බෙන සබ්බං පන ගොත්‍රභුඤාණං වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පරියොසානං; ඉදානි තස්සායෙව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය අසම්මොහත්ථං අයං සුත්තසංසන්දනා වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථීදං? අයං හි වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනා

සළායතනවිභඞ්ගසුත්තෙ “අතම්මයතං භික්ඛවෙ නිස්සාය අතම්මයතං ආගම්ම යායං උපෙක්ඛා එකත්තා එකත්තසිතා තං පජහථ තං සමතික්කමථා”ති එවං අතම්මයතාති වුත්තා, අලගද්දසුත්තන්තෙ “නිබ්බින්දං විරජ්ජති විරාගා විමුච්චතී”ති එවං නිබ්බිදාති වුත්තා, සුසිමසුත්තන්තෙ “පුබ්බෙ ඛො සුසිම ධම්මට්ඨිතිඤාණං පච්ඡා නිබ්බානෙ ඤාණං”ති එවං ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති වුත්තා, පොට්ඨපාදසුත්තන්තෙ “සඤ්ඤා ඛො පොට්ඨපාද පඨමං උප්පජ්ජති පච්ඡා ඤාණං”ති එවං සඤ්ඤග්ගන්ති වුත්තා, දසුත්තරසුත්තන්තෙ “පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං”ති එවං පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගන්ති වුත්තා, පටිසම්භිදාමග්ගෙ “යා ච මුඤ්චිතුකම්‍යතා යා ච පටිසඞ්ඛානුපස්සනා යා ච සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා ව්‍යඤ්ජනමෙව නානං”ති එවං තීහි නාමෙහි වුත්තා, පට්ඨානෙ “අනුලොමං ගොත්‍රභුස්ස අනුලොමං වොදානස්සා”ති එවං ද්වීහි* නාමෙහි වුත්තා, රථවිනීතසුත්තන්තෙ “කිං පනාවුසො පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී”ති එවං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධීති වුත්තා.

ඉති තෙකෙහි නාමෙහි කිත්තිතා යා මහෙසිනා,
වුට්ඨානගාමිනී සන්තා පරිසුද්ධා විපස්සනා.

වුට්ඨාතුකාමො සංසාර දුක්ඛපඞ්කා මහබ්භයා,
කරෙය්‍ය සතතං තත්‍ථ යොගං පණ්ඩිතජාතිකොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම
එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

22.
ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො.

ඉතො පරං ගොත්‍රභුඤාණං හොති. තං මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියත්තා නෙව පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිං න ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති. අන්තරා අබ්බොහාරිකමෙව හොති, විපස්සනාසොතෙ පතිතත්තා පන විපස්සනාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති ඉමෙසු පන චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම; තත්‍ථ පඨමමග්ගඤාණං තාව සම්පාදෙතුකාමෙන අඤ්ඤං කිඤ්චි කාතබ්බං නාම නත්ථි, යං හි තෙන කාතබ්බං සියා තං අනුලොමාවසානං විපස්සනං උප්පාදෙන්තෙන කතමෙව.

* තීහි.

එවං උප්පන්නඅනුලොමඤාණස්ස පනස්ස තෙහි තීහිපි අනුලොමඤාණෙහි අත්තනො බලානුරූපෙන ථූලථූලෙ සච්චපටිච්ඡාදකෙ තමම්හි අන්තරධාපිතෙ සබ්බසඞ්ඛාරගතෙසු චිත්තං න පක්ඛන්දති න සන්තිට්ඨති නාධිමුච්චති න සජ්ජති න ලග්ගති න බජ්ඣති, පදුම පලාසතො උදකං විය පතිලීයති පතිකුටති පතිවට්ටති; සබ්බං නිමිත්තාරම්මණම්පි සබ්බං පවත්තාරම්මණම්පි පළිබොධතො උපට්ඨාති. අථස්ස සබ්බස්මිං නිමිත්තපවත්තාරම්මණෙ පළිබොධතො උපට්ඨිතෙ අනුලොමඤාණස්ස ආසෙවනන්තෙ අනිමිත්තං අප්පවත්තං විසඞ්ඛාරං නිරොධං නිබ්බාණං ආරම්මණං කුරුමානං පුථුජ්ජනගොත්තං පුථුජ්ජනසඞ්ඛං පුථුජ්ජනභූමිං අතික්කමමානං අරියගොත්තං අරියසඞ්ඛං අරියභූමිං ඔක්කමමානං නිබ්බාණාරම්මණෙ පඨමාවට්ටන පඨමාභොග පඨමසමන්නාහාරභූතං මග්ගස්ස අනන්තරසමනන්තරාසෙවන උපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි ආකාරෙහි පච්චයභාවං සාධයමානං සිඛාප්පත්තං විපස්සනාය මුද්ධභූතං අපුනරාවත්තකං උප්පජ්ජති ගොත්‍රභුඤාණං, යං සන්ධාය වුත්තං: “කථං බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤාණං? උප්පාදං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභු, පවත්තං-පෙ-උපායාසං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභු, බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභු, අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු, අප්පවත්තං-පෙ-අනුපායාසං නිරොධං නිබ්බාණං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු, උප්පාදං අභිභුය්‍යිත්වා අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභූ”ති[ක] සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. තත්‍රායං එකාවජ්ජනෙන එකවීථියං පවත්තමානානම්පි අනුලොමගොත්‍රභූනං නානාරම්මණෙ පවත්තනාකාරදීපිකා උපමා:-යථාහි මහාමාතිකං ලඞ්ඝිත්වා පරතීරෙ පතිට්ඨාතුකාමො පුරිසො වෙගෙන ධාවිත්වා මාතිකාය ඔරිමතීරෙ රුක්ඛසාඛාය බන්ධිත්වා ඔලම්බිතං රජ්ජුං වා යට්ඨිං වා ගහෙත්වා උල්ලඞ්ඝිත්වා පරතීරනින්න පොණපබ්භාරකායො හුත්වා පරතීරස්ස උපරිභාගං පත්තො තං මුඤ්චිත්වා වෙධමානො පරතීරෙ පතිත්වා සණිකං පතිට්ඨාති එවමෙවායං යොගාවචරොපි භව යොනි ගති ඨිති නිවාසානං පරතීරභූතෙ නිබ්බාණෙ පතිට්ඨාතුකාමො උදයබ්බයානුපස්සනාදිනා වෙගෙන ධාවිත්වා අත්තභාවරුක්ඛසාඛාය ඔලම්බිතං රූපරජ්ජුං වා වෙදනාදීසු අඤ්ඤතරදණ්ඩං වා අනිච්චන්ති වා දුක්ඛන්ති වා අනත්තාති වාති අනුලොමාවජ්ජනෙන ගහෙත්වා තං අමුඤ්චමානොව පඨමෙන අනුලොමචිත්තෙන උල්ලඞ්ඝිත්වා දුතියෙන පරතීරනින්නපොණපබ්භාරකායො විය නිබ්බාණනින්නපොණපබ්භාරමානසො හුත්වා තතියෙන පරතීරස්ස උපරිභාගං පත්තො විය ඉදානි පත්තබ්බස්ස නිබ්බාණස්ස ආසන්නො හුත්වා තස්ස චිත්තස්ස නිරොධෙන තං සඞ්ඛාරාරම්මණං මුඤ්චිත්වා ගොත්‍රභුචිත්තෙන විසඞ්ඛාරෙ පරතීරභූතෙ නිබ්බාණෙ පතති, එකාරම්මණෙ පන අලද්ධාසෙවනතාය වෙධමානො සො පුරිසො විය න තාව සුප්පතිට්ඨිතො හොති, තතො මග්ගඤාණෙන පතිට්ඨාතීති. තත්‍ථ අනුලොමං සච්චපටිච්ඡාදකං කිලෙස

ක. පඨාහපාළි-ඤාණකථා.

තමං විනොදෙතුං සක්කොති, න නිබ්බාණමාරම්මණං කාතුං; ගොත්‍රභූ නිබ්බාණමෙව ආරම්මණං කාතුං සක්කොති, න සච්චපටිච්ඡාදකං තමං විනොදෙතුං, තත්‍රායං උපමා:-එකො කිර චක්ඛුමා පුරිසො නක්ඛත්තයොගං ජානිස්සාමීති රත්තිභාගෙ නික්ඛමිත්වා චන්දං පස්සිතුං උද්ධං උල්ලොකෙසි, තස්ස වලාහකෙහි පටිච්ඡන්නත්තා චන්දො න පඤ්ඤායිත්ථ, අථෙකො වාතො උට්ඨහිත්වා ථූලථූලෙ වලාහකෙ විද්ධංසෙසි, අපරො මජ්ඣිමෙ, අපරො සුඛුමෙපි, තතො සො පුරිසො විගතවලාහකෙ නභෙ චන්දං දිස්වා නක්ඛත්තයොගං අඤ්ඤාසි, තත්ථ තයො වලාහකා විය සච්චපටිච්ඡාදකං ථූලමජ්ඣිමසුඛුමං කිලෙසන්ධකාරං, තයො වාතා විය තීණි අනුලොමචිත්තානි, චක්ඛුමා පුරිසො විය ගොත්‍රභූඤාණං, චන්දො විය නිබ්බාණං, එකෙකස්ස වාතස්ස යථාක්කමෙන වලාහකවිද්ධංසනං විය එකෙකස්ස අනුලොමචිත්තස්ස සච්චපටිච්ඡාදකතමවිනොදනං, විගතවලාහකෙ නභෙ තස්ස පුරිසස්ස විසුද්ධචන්දදස්සනං විය විගතෙ සච්චපටිච්ඡාදකෙ තමෙ ගොත්‍රභූඤාණස්ස විසුද්ධනිබ්බාණදස්සනං, යථෙව හි තයො වාතා චන්දපටිච්ඡාදකෙ වලාහකෙයෙව විද්ධංසෙතුං සක්කොන්ති, න චන්දං දට්ඨුං, එවං අනුලොමානි සච්චපටිච්ඡාදකං තමංයෙව විනොදෙතුං සක්කොන්ති න නිබ්බාණං දට්ඨුං, යථා සො පුරිසො චන්දමෙව දට්ඨුං සක්කොති, න වලාහකෙ විද්ධංසෙතුං, එවං ගොත්‍රභූඤාණං නිබ්බාණමෙව දට්ඨුං සක්කොති, න කිලෙසතමං විනොදෙතුං, තෙනෙව චෙතං මග්ගස්ස ආවජ්ජනන්ති වුච්චති, තං හි අනාවජ්ජනම්පි සමානං ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨත්වා "එවං නිබ්බත්තාහී"ති මග්ගස්ස සඤ්ඤං දත්වා විය නිරුජ්ඣති, මග්ගොපි තෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව අවීචිසන්තතිවසෙන තං ඤාණං අනුපබන්ධමානො අනිබ්බිද්ධපුබ්බං අපදාලිතපුබ්බං ලොභක්ඛන්ධං දොසක්ඛන්ධං මොහක්ඛන්ධං නිබ්බිජ්ඣමානොව පදාලයමානොව නිබ්බත්තති. තත්‍රායං උපමා:-එකො කිර ඉස්සාසො අට්ඨඋසභමත්තෙ පදෙසෙ ඵලකසතං ඨපාපෙත්වා වත්ථෙන මුඛං වෙඨෙත්වා සරං සන්නය්හිත්වා චක්කයන්තෙ අට්ඨාසි, අඤ්ඤො පුරිසො චක්කයන්තං ආවිජ්ඣිත්වා යදා ඉස්සාසස්ස ඵලකං අභිමුඛං හොති, තදා තත්ථ දණ්ඩකෙන සඤ්ඤං දෙති ඉස්සාසො දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව සරං ඛිපිත්වා ඵලකසතං නිබ්බිජ්ඣති, තත්ථ දණ්ඩකසඤ්ඤං විය ගොත්‍රභූඤාණං, ඉස්සාසො විය මග්ගඤාණං, ඉස්සාසස්ස දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව ඵලකසතනිබ්බිජ්ඣනං විය මග්ගඤාණස්ස ගොත්‍රභූඤාණෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව නිබ්බාණං ආරම්මණං කත්වා අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං අපදාලිතපුබ්බානං ලොභදොසමොහක්ඛන්ධානං නිබ්බිජ්ඣනපදාලනං, න කෙවලං චෙස මග්ගො ලොභක්ඛන්ධාදීනං නිබ්බිජ්ඣනමෙව කරොති, අපි ච ඛො අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසෙති, සබ්බඅපායද්වාරානි පිදහති, සත්තන්නං අරියධනානං සම්මුඛීභාවං කරොති, අට්ඨඞ්ගිකං මිච්ඡාමග්ගං පජහති, සබ්බවෙරභයානි වූපසමෙති, සම්මාසම්බුද්ධස්ස ඔරසපුත්තභාවං උපනෙති,

අඤ්ඤඤ්ච අනෙකසතානං ආනිසංසානං පටිලාභාය සංවත්තතීති, එවං අනෙකානිසංසදායකෙන සොතාපත්තිමග්ගෙන සම්පයුත්තං ඤාණං සොතාපත්තිමග්ගඤාණන්ති.

පඨමමග්ගඤාණං නිට්ඨිතං.

ඉමස්ස පන ඤාණස්ස අනන්තරං තස්සෙව විපාකභූතානි ද්වෙ තීණි වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, අනන්තරවිපාකත්තායෙව හි ලොකුත්තරකුසලානං "සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහු"ති ච "දන්ධං ආනන්තරිකං පාපුණාති ආසවානං ඛයායා"ති ච ආදි වුත්තං. කෙචි පන එකං ද්වෙ තීණි චත්තාරි වා ඵලචිත්තානීති වදන්ති තං න ගහෙතබ්බං. අනුලොමස්ස හි ආසෙවනන්තෙ ගොත්‍රභුඤාණං උප්පජ්ජති, තස්මා සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන ද්වීහි අනුලොමචිත්තෙහි භවිතබ්බං, න හි එකං ආසෙවනපච්චයං ලභති, සත්තචිත්තපරමා ච එකා ජවනවීථි; තස්මා යස්ස ද්වෙ අනුලොමානි, තස්ස තතියං ගොත්‍රභු, චතුත්ථං මග්ගචිත්තං, තීණි ඵලචිත්තානි හොන්ති; යස්ස තීණි අනුලොමානි, තස්ස චතුත්ථං ගොත්‍රභු, පඤ්චමං මග්ගචිත්තං, ද්වෙ ඵලචිත්තානි හොන්ති; තෙන වුත්තං ද්වෙ තීණි වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්තීති. කෙචි පන යස්ස චත්තාරි අනුලොමානි, තස්ස පඤ්චමං ගොත්‍රභු, ඡට්ඨං මග්ගචිත්තං, එකං ඵලචිත්තන්ති. තං පන යස්මා "චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පෙති, න තතො පරං ආසන්නභවඞ්ගත්තා"ති පටික්ඛිත්තං, තස්මා න සාරතො පච්චෙතබ්බං; එත්තාවතා ච පනෙස සොතාපන්නො නාම දුතියො අරියපුග්ගලො හොති. භුසප්පමත්තොපි හුත්වා සත්තක්ඛත්තුං දෙවෙසු ච මනුස්සෙසු ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තකරණසමත්ථො හොති. ඵලපරියොසානෙ පනස්ස චිත්තං භවඞ්ගං ඔතරති, තතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා මග්ගපච්චවෙක්ඛණත්ථාය උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං, තස්මිං නිරුද්ධෙ පටිපාටියා සත්තමග්ගපච්චවෙක්ඛණජවනානීති. පුන භවඞ්ගං ඔතරිත්වා තෙනෙව නයෙන ඵලාදීනං පච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනාදීනි උප්පජ්ජන්ති යෙසං උප්පත්තියා එස මග්ගං පච්චවෙක්ඛති ඵලං පච්චවෙක්ඛති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති නිබ්බාණං පච්චවෙක්ඛති. සො හි ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතොති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො අයං මෙ ආනිසංසො ලද්ධොති ඵලං පච්චවෙක්ඛති, තතො ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනාති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, තතො ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨාති උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසානෙ ච අයං මෙ ධම්මො ආරම්මණතො පටිවිද්ධොති අමතං නිබ්බාණං පච්චවෙක්ඛති ඉති සොතාපන්නස්ස අරියසාවකස්ස පඤ්චපච්චවෙක්ඛණානි හොන්ති. යථා ච සොතාපන්නස්ස එවං සකදාගාමිඅනාගාමී

නම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථීති. එවං සබ්බානිපි එකූනවීසති පච්චවෙක්ඛණානි නාම, උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙනෙව චෙතං; පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං හි සෙක්ඛානම්පි හොති වා න වා, තස්ස හි පච්චවෙක්ඛණස්ස අභාවෙනෙව මහානාමො භගවන්තං පුච්ඡි "කොසු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අප්පහීනො යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්තී"ති සබ්බං විත්ථාරතො වෙදිතබ්බං. එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා පන සො සොතාපන්නො අරියසාවකො තස්මිං යෙව වා ආසනෙ නිසින්නො අපරෙන වා සමයෙන කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාය දුතියාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති, සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණභෙදං සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති පරිවත්තෙති විපස්සනාවීථිං ඔගාහති, තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභුඅනන්තරං සකදාගාමිමග්ගො උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං සකදාගාමිමග්ගඤාණන්ති.

දුතියඤාණං නිට්ඨිතං.

ඉමස්සපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි, එත්තාවතා චෙස සකදාගාමී නාම චතුත්ථො අරියපුග්ගලො හොති සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තකරණසමත්ථො. තතො පරං පච්චවෙක්ඛණං වුත්තනයමෙව. එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා ච සො සකදාගාමී අරියසාවකො තස්මිං යෙව වා ආසනෙ නිසින්නො අපරෙන වා සමයෙන කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පහානාය තතියාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති, සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති පරිවත්තෙති විපස්සනාවීථිං ඔගාහති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභුඅනන්තරං අනාගාමිමග්ගො උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං අනාගාමිමග්ගඤාණන්ති.

තතිය ඤාණං නිට්ඨිතං

ඉමස්සපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි. එත්තාවතා චෙස අනාගාමී නාම ඡට්ඨො අරියපුග්ගලො හොති ඔපපාතිකො තත්ථ පරිනිබ්බායී අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකා පටිසන්ධිවසෙන නයිමං ලොකං පුනරාගන්තා. තතො පරං පච්චවෙක්ඛණං වුත්තනයමෙව, එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා ච සො අනා

ගාමී අරියසාවකො තස්මිංයෙව වා ආසනෙ නිසින්නො අපරෙන වා සමයෙන රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානාය චතුත්ථාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති, සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති පරිවත්තෙති විපස්සනාවීථිං ඔගාහති, තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභු අනන්තරං අරහත්තමග්ගො උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං අරහත්තමග්ගඤාණන්ති.

චතුත්ථඤාණං නිට්ඨිතං.

ඉමස්සපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි, එත්තාවතා චෙස අරහා නාම අට්ඨමො අරියපුග්ගලො හොති මහාඛීණාසවො අන්තිමදෙහධාරී ඔහිතභාරො අනුප්පත්තසදත්ථො පරික්ඛීණභවසංයොජනො සම්මදඤ්ඤාවිමුත්තො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යොති. ඉති යන්තං වුත්තං "සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති ඉමෙසු පන චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාමා"ති, තං ඉමානි ඉමිනා අනුක්කමෙන පත්තබ්බානි චත්තාරි ඤාණානි සන්ධාය වුත්තං, ඉදානි ඉමිස්සායෙව චතුඤ්ඤාණාය ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා ආනුභාව විජානනත්ථං:-

පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛිය භාවො වුට්ඨානබලසමායොගො,
යෙ යෙන පහාතබ්බා ධම්මා තෙසං පහානං ච.
කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ,
තානි ච යථාසභාවෙන ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

තත්ථ "පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවො"ති බොධිපක්ඛියානං පරිපුණ්ණභාවො, චත්තාරො සතිපට්ඨානා චත්තාරො සම්මප්පධානා චත්තාරො ඉද්ධිපාද පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්චබලානි සත්තබොජ්ඣඞ්ගා අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගොති හි ඉමෙ සත්තතිංස ධම්මා බුජ්ඣනට්ඨෙන බොධීති ලද්ධනාමස්ස අරියමග්ගස්ස පක්ඛෙ භවත්තා බොධිපක්ඛියා නාම, "පක්ඛෙ භවත්තා"ති උපකාරභාවෙ ඨිතත්තා. තෙසු තෙසු ආරම්මණෙසු ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා උපට්ඨානතො පට්ඨානං, සති යෙව පට්ඨානං සතිපට්ඨානං, කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු පනස්සා අසුභ දුක්ඛ අනිච්ච අනත්තාකාර ගහණවසෙන සුභ සුඛ නිච්ච අත්ත සඤ්ඤා පහානකිච්චසාධනවසෙන ච පවත්තිතො චතුධා භෙදො හොති, තස්මා චත්තාරො සතිපට්ඨානාති වුච්චන්ති. පදහන්ති එතෙනාති පධානං, සොභනං පධානං සම්මප්පධානං; සම්මා සාමං වා පදහන්ති එතෙනාති සම්මප්පධානං; සොභනං වා තං කිලෙසවිරූපපවත්තිවිර

ගතො පධානඤ්ච හිත සුඛ නිප්ඵාදකට්ඨෙන සෙට්ඨභාවාවහනතො පධානභාවකාරණතො වාති සම්මප්පධානං, විරියස්සෙතං අධිවචනං; තයිදං උප්පන්නානුප්පන්නානං අකුසලානං පහානානුප්පත්තිකිච්චං අනුප්පන්නුප්පන්නානඤ්ච කුසලානං උප්පත්තිට්ඨිති කිච්චං සාධයතීති චතුබ්බිධං හොති. තස්මා චත්තාරො සම්මප්පධානාති වුච්චන්ති. පුබ්බෙ වුත්තෙන ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, තස්සා සම්පයුත්තාය පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන ඵලභූතාය පුබ්බභාගකාරණට්ඨෙන ච ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො, සො ඡන්දාදිවසෙන චතුබ්බිධො හොති, තස්මා චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති වුච්චන්ති, යථාහ:-"චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො විරියිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො වීමංසිද්ධිපාදො"ති[1] ඉමෙ ලොකුත්තරාව. ලොකියා පන "ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධිං ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධී"ති[1] ආදිවචනතො ඡන්දාදිඅධිපතිවසෙන පටිලද්ධධම්මාපි හොන්ති. අස්සද්ධියකොසජ්ජපමාදවික්ඛෙප සම්මොහානං අභිභවනතො අභිභවනසඞ්ඛාතෙන අධිපතියට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියං, අස්සද්ධියාදීහි ච අනභිභවනීයතො අකම්පියට්ඨෙන බලං, තදුභයම්පි සද්ධාදිවසෙන පඤ්චවිධං හොති, තස්මා පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්චබලානීති වුච්චන්ති. බුජ්ඣනකසත්තස්ස පන අඞ්ගභාවෙන සතිආදයො සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා, නිය්‍යානිකට්ඨෙන ච සම්මාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ මග්ගඞ්ගා හොන්ති. තෙන වුත්තං "සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා, අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො"ති. ඉති ඉමෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියා ධම්මා පුබ්බභාගෙ ලොකියවිපස්සනාය වත්තමානාය චුද්දසවිධෙන කායං පරිග්ගණ්හතො කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, නවවිධෙන වෙදනං පරිග්ගණ්හතො වෙදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානං, සොළසවිධෙන චිත්තං පරිග්ගණ්හතො චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, පඤ්චවිධෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හතො ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං පරස්ස උප්පන්නං අකුසලං දිස්වා යථා පටිපන්නස්සෙතං උප්පන්නං න තථා පටිපජ්ජිස්සාමි එවං මෙ එතං නුප්පජ්ජිස්සතීති තස්ස අනුප්පාදාය වායමනකාලෙ පඨමං සම්මප්පධානං, අත්තනො සමුදාචාරප්පත්තං අකුසලං දිස්වා තස්ස පහානාය වායමනකාලෙ දුතියං, ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං ඣානං වා විපස්සනං වා උප්පාදෙතුං වායමන්තස්ස තතියං, උප්පන්නං යථා න පරිහායති, එවං පුනප්පුන උප්පාදෙන්තස්ස චතුත්ථං සම්මප්පධානං. ඡන්දං ධුරං කත්වා කුසලුප්පාදනකාලෙ ඡන්දිද්ධිපාදො-පෙ-මිච්ඡාවාචාය විරමනකාලෙ සම්මාවාචාති එවං නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති. ඉමෙසං පන චතුන්නං ඤාණානං උප්පත්තිකාලෙ එකචිත්තෙ ලබ්භන්ති, ඵලක්ඛණෙ ඨපෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානෙ අවසෙසා තෙත්තිංස ලබ්භන්ති, එවං එකචිත්තෙ ලබ්භමානෙසු චෙතෙසු එකාව නිබ්බාණාරම්මණා සති කායාදීසු සුභසඤ්ඤාදිප්පහානකිච්චසාධනවසෙන

[1] විභඞ්ගපාළි-ඉද්ධිපාදවිභඞ්ග.

චත්තාරො සතිපට්ඨානාති වුච්චති. එකමෙව ච විරියං අනුප්පන්නානං අනුප්පාදාදිකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරො සම්මප්පධානාති වුච්චති. සෙසෙසු හාපන වඩ්ඪනං නත්ථි, අපි ච තෙසු:-

නව එකවිධා එකො ද්වෙධාථ චතු පඤ්චධා,
අට්ඨධා නවධා චෙව ඉති ඡධා භවන්ති තෙ.

"නව එකවිධා"ති ඡන්දො චිත්තං පීති පස්සද්ධි උපෙක්ඛා සඞ්කප්පො වාචා කම්මන්තො ආජීවොති ඉමෙ නව ඡන්දිද්ධිපාදාදිවසෙන එකවිධාව හොන්ති, න අඤ්ඤං කොට්ඨාසං භජන්ති; "එකො ද්වෙධා"ති සද්ධා ඉන්ද්‍රියබලවසෙන ද්වෙධා ඨිතා, "අථ චතු පඤ්චධා"ති අථඤ්ඤො එකො චතුධා, අඤ්ඤො පඤ්චධා ඨිතොති අත්ථො, තත්ථ සමාධි එකො ඉන්ද්‍රිය බලබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගවසෙන චතුධා ඨිතො. පඤ්ඤා තෙසං ච චතුන්නං ඉද්ධිපාදකොට්ඨාසස්ස ච වසෙන පඤ්චධා, "අට්ඨධා නවධා චෙවා"ති අපරො එකො අට්ඨධා එකො නවධා ඨිතොති අත්ථො, චතුසතිපට්ඨාන ඉන්ද්‍රිය බල බොජ්ඣඞ්ග මග්ගඞ්ගවසෙන සති අට්ඨධා ඨිතා, චතුසම්මප්පධාන ඉද්ධිපාද ඉන්ද්‍රිය බල බොජ්ඣඞ්ග මග්ගඞ්ගවසෙන විරියං නවධාති, එවං:-

"චුද්දසෙව අසම්භින්නා හොන්තෙත්ථ බොධිපක්ඛියා,
කොට්ඨාසතො සත්තවිධා සත්තතිංසප්පභෙදතො.
සකිච්චනිප්ඵාදනතො සරූපෙන ච වුත්තිතො,
සබ්බෙව අරියමග්ගස්ස සම්භවෙ සම්භවන්ති තෙ"ති.

එවං තාවෙත්ථ පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවො ජානිතබ්බො.

"වුට්ඨානබලසමායොගො"ති වුට්ඨානචෙව බලසමායොගො ච, ලොකියවිපස්සනා හි නිමිත්තාරම්මණත්තා චෙව පවත්තිකාරණස්ස ච සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො නෙව නිමිත්තා න පවත්තා වුට්ඨාති, ගොත්‍රභුඤාණං සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො න පවත්තා වුට්ඨාති, නිබ්බානාරම්මණතො පන නිමිත්තා වුට්ඨාතීති එකතො වුට්ඨානං හොති, තෙනාහ "බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤාණ"න්ති.[a] තථා "උප්පාදා විවට්ටිත්වා අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු, පවත්තා විවට්ටිත්වා"ති සබ්බං වෙදිතබ්බං. ඉමානි පන චත්තාරි ඤාණානි අනිමිත්තාරම්මණත්තා නිමිත්තතො වුට්ඨහන්ති, සමුදයස්ස සමුච්ඡින්දනතො පවත්තා වුට්ඨහන්තීති දුභතො වුට්ඨානානි හොන්ති, තෙන වුත්තං "කථං දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙඤාණං? සොතාපත්ති මග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති, තෙන වුච්චති දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණ"න්ති[a] අභිනිරොපනට්ඨෙන සම්මාසඞ්කප්පො මිච්ඡාසඞ්කප්පා-පෙ-පරිග්ගහට්ඨෙන සම්මාවාචා මිච්ඡාවාචාය-සමුට්ඨානට්ඨෙන

[a] පට්ඨානපාළි-ඤාණකථා.

සම්මාකම්මන්තො-වොදානට්ඨෙන සම්මාආජීවො-පග්ගහට්ඨෙන සම්මාවායාමො-උපට්ඨානට්ඨෙන සම්මාසති-අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි මිච්ඡාසමාධිතො වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති, තෙන වුච්චති දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණන්ති. සකදාගාමිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි-පෙ-අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි ඔළාරිකා කාමරාගසංයොජනා පටිඝසංයොජනා ඔළාරිකා කාමරාගානුසයා පටිඝානුසයා වුට්ඨාති-පෙ-අනාගාමිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි-පෙ-අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි අනුසහගතා කාමරාගසංයොජනා පටිඝසංයොජනා අනුසහගතා කාමරාගානුසයා පටිඝානුසයා වුට්ඨාති-පෙ-අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි-පෙ-අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි රූපරාගා අරූපරාගා මානා උද්ධච්චා අවිජ්ජාය මානානුසයා භවරාගානුසයා අවිජ්ජානුසයා වුට්ඨාති, තදනුවත්තක කිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති, තෙන වුච්චති දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණන්"ති. ලොකියානං ච අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං භාවනාකාලෙ සමථබලං අධිකං හොති, අනිච්චානුපස්සනාදීනං භාවනාකාලෙ විපස්සනාබලං, අරියමග්ගක්ඛණෙ පන යුගනද්ධා තෙ ධම්මා පවත්තන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනට්ඨෙන; තස්මා ඉමෙසු චතූසුපි ඤාණෙසු උභයබලසමායොගො හොති. යථාහ:-"උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨහතො චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමාධි නිරොධගොචරො, අවිජ්ජාසහගත කිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨහතො අනුපස්සනට්ඨෙන විපස්සනා නිරොධගොචරා, ඉති වුට්ඨානට්ඨෙන සමථවිපස්සනා එකරසා හොන්ති, යුගනද්ධා හොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවත්තන්ති, තෙන වුච්චති වුට්ඨානට්ඨෙන සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී"ති[1] එවමෙත්ථ වුට්ඨානබලසමායොගො වෙදිතබ්බො. "යෙ යෙන පහාතබ්බා ධම්මා, තෙසං පහානඤ්චා"ති ඉමෙසු පන චතූසු ඤාණෙසු යෙ ධම්මා යෙන ඤාණෙන පහාතබ්බා, තෙසං පහානඤ්ච ජානිතබ්බං, එතානි හි යථායොගං සංයොජන කිලෙස මිච්ඡත්ත ලොකධම්ම මච්ඡරිය විපල්ලාස ගන්ථ අගති ආසව ඔඝ යොග නීවරණ පරාමාස උපාදාන අනුසය මල අකුසලකම්මපථ චිත්තුප්පාදසඞ්ඛාතානං ධම්මානං පහානකරානි; තත්ථ සංයොජනානීති ඛන්ධෙහි ඛන්ධානං ඵලෙන කම්මස්ස දුක්ඛෙන වා සත්තානං සංයොජකත්තා රූපරාගාදයො දස ධම්මා වුච්චන්ති; යාවඤ්හි තෙ, තාව එතෙසං අනුපරමොති; තත්‍රාපි රූපරාගො අරූපරාගො මානො උද්ධච්චං අවිජ්ජාති ඉමෙ පඤ්ච උද්ධං නිබ්බත්තනකඛන්ධාදිසංයොජකත්තා උද්ධංභාගියසංයොජනානි නාම, සක්කායදිට්ඨි විචිකිච්ඡා සීලබ්බතපරාමාසො කාමරාගො පටිඝොති

1. පඨානපාළි-යුගනද්ධකථා.

ඉමෙ පඤ්ච අධොනිබ්බත්තකඛන්ධාදිසංයොජකත්තා අධොභාගියසංයොජනානි නාම, කිලෙසාති සයං සංකිලිට්ඨත්තා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච සඞ්කිලෙසිකත්තා ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ දස ධම්මා. මිච්ඡත්තාති මිච්ඡා පවත්තනතො මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඞ්කප්පො මිච්ඡාවාචා මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසති මිච්ඡාසමාධීති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා; මිච්ඡාවිමුත්ති මිච්ඡාඤාණෙහි වා සද්ධිං දස. ලොකධම්මාති ලොකප්පවත්තියා සති අනුපරමධම්මත්තා ලාභො අලාභො අයසො යසො සුඛං දුක්ඛං නින්දා පසංසාති ඉමෙ අට්ඨ, ඉධ පන කාරණොපචාරෙන ලාභාදිවත්ථුකස්ස අනුනයස්ස අලාභාදිවත්ථුකස්ස පටිඝස්ස චෙතං ලොකධම්මගහණෙන ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. **මච්ඡරියානීති** ආවාසමච්ඡරියං කුලමච්ඡරියං ලාභමච්ඡරියං ධම්මමච්ඡරියං වණ්ණමච්ඡරියන්ති ඉමානි ආවාසාදීසු අඤ්ඤෙසං සාධාරණභාවං අසහනාකාරෙන පවත්තානි පඤ්චමච්ඡරියානි. **විපල්ලාසාති** අනිච්චදුක්ඛඅනත්තඅසුභෙසු යෙව වත්ථූසු නිච්චං සුඛං අත්තා සුභන්ති එවං පවත්තා සඤ්ඤාවිපල්ලාසො චිත්තවිපල්ලාසො දිට්ඨිවිපල්ලාසොති ඉමෙ තයො: **ගන්ථාති** නාමකායස්ස චෙව රූපකායස්ස ච ගන්ථනතො අභිජ්ඣාදයො චත්තාරො, තථා හි තෙ අභිජ්ඣාකායගන්ථො ව්‍යාපාදො කායගන්ථො සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො ඉදං සච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො ඉච්චෙව වුත්තා. **අගතීති** ඡන්දදොසමොහභයෙහි අකත්තබ්බකරණස්ස කත්තබ්බාකරණස්ස ච අධිවචනං, තං හි අරියෙහි අගන්තබ්බත්තා අගතීති වුච්චති. **ආසවාති** ආරම්මණවසෙන ආගොත්‍රභුතො ආභවග්ගතො ච සවනා–අසංවුතෙහි වා වාරෙහි ඝටච්ඡිද්දෙහි උදකං විය සවනතො නිච්ච පග්ඝරණට්ඨෙන–සංසාරදුක්ඛස්ස වා සවනතො–කාමරාගභවරාග මිච්ඡාදිට්ඨි අවිජ්ජානමෙතං අධිවචනං, භවසාගරෙ ආකඩ්ඪනට්ඨෙන දුරුත්තරණට්ඨෙන ච ඔඝාතිපි–ආරම්මණවියොගස්ස චෙව දුක්ඛවියොගස්ස ච අප්පදානතො යොගාතිපි තෙසංයෙව අධිවචනං. **නීවරණානීති** චිත්තස්ස ආවරණනීවරණපටිච්ඡාදනට්ඨෙන කාමච්ඡන්දාදයො පඤ්ච; **පරාමාසොති** තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සභාවං අතික්කම්ම පරතො අභූතං සභාවං ආමසනාකාරෙන පවත්තනතො මිච්ඡාදිට්ඨියා එතං අධිවචනං, **උපාදානානීති** සබ්බාකාරෙන පටිච්චසමුප්පාද නිද්දෙසෙ වුත්තානි කාමුපාදානාදීනි චත්තාරි, **අනුසයාති** ථාම ගතට්ඨෙන කාමරාගානුසයො පටිඝ මාන දිට්ඨි විචිකිච්ඡා භවරාග **අවිජ්ජානුසයොති** එවං වුත්තා කාමරාගාදයො සත්ත, තෙ හි ථාම ගතත්තා පුනප්පුන කාමරාගාදීනං උප්පත්තිහෙතුභාවෙන අනුසෙන්ති යෙවාති අනුසයා. **මලාති** තෙලඤ්ජනකලලං විය සයං ච අසුද්ධත්තා අඤ්ඤෙසං ච අසුද්ධභාවකරණතො ලොභදොසමොහා තයො. **අකුසලකම්මපථාති** අකුසලකම්මභාවෙන චෙව දුග්ගතීනඤ්ච පථභාවෙන පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසු මිච්ඡාචාරො

මුසාවාදො පිසුනාවාචා ඵරුසාවාචා සම්ඵප්පලාපො අභිජ්ඣා ව්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ දස; **අකුසලකම්මපථාති** ලොභමූලා අට්ඨ දොස මූලා ද්වෙ මොහමූලා ද්වෙති ඉමෙ ද්වාදස; ඉති එතෙසං සංයොජනාදීනං ධම්මානං එතානි යථායොගං පහානකරානි. කථං? සංයොජනෙසු තාව: සක්කායදිට්ඨි විචිකිච්ඡා සීලබ්බතපරාමාසො අපායගමනියා ච කාමරාගපටිඝාති එතෙ පඤ්චධම්මා පඨමඤාණවජ්ඣා, සෙසා කාම රාගපටිඝා ඔළාරිකා දුතියඤාණවජ්ඣා, සුඛුමා තතියඤාණවජ්ඣා, රූපරාගාදයො පඤ්චපි චතුත්ථඤාණවජ්ඣා එව, පරතොපි ච යත්ථ යත්ථ එවසද්දෙන නියමං න කරිස්සාම, තත්ථ තත්ථ යං යං උපරිඤාණ වජ්ඣාති වක්ඛාම, සො සො පුරිමඤාණෙහි හතාපායගමනීයාදිභා වොව හුත්වා උපරි ඤාණවජ්ඣො හොතීති වෙදිතබ්බො. කිලෙසෙසු දිට්ඨි විචිකිච්ඡා පඨමඤාණවජ්ඣා, දොසො තතිය ඤාණවජ්ඣො, ලොභ මොහමානථීනඋද්ධච්චඅහිරික අනොත්තප්පානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි. මිච්ඡත්තෙසු මිච්ඡාදිට්ඨි මුසාවාදො මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවොති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා, මිච්ඡාසඞ්කප්පො පිසුනාවාචා ඵරුසාවාචාති ඉමෙ තතිය ඤාණවජ්ඣා, චෙතනා යෙව චෙත්ථ වාචාති වෙදිතබ්බා, සම්ඵප්පලාප මිච්ඡාවායාමසතිසමාධිවිමුත්තිඤාණානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි. ලොක ධම්මෙසු පටිඝො තතියඤාණවජ්ඣො, අනුනයො චතුත්ථඤාණවජ්ඣො, යසෙ ච පසංසාය ච අනුනයො චතුත්ථඤාණවජ්ඣොති එකෙ, මච්ඡරි යානි පඨමඤාණවජ්ඣානෙව, විපල්ලාසෙසු අනිච්චෙ නිච්චං අනත්තනි අත්තාති ච සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසා-දුක්ඛෙ සුඛං අසුභෙ සුභන්ති දිට්ඨිවිපල්ලාසො චාති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා, අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසා තතියඤාණවජ්ඣා, දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤා චිත්තවිපල්ලාසා චතුත්ථඤාණවජ්ඣා, ගන්ථෙසු සීලබ්බතපරාමාස ඉදං සච්චාභිනිවෙසකායගන්ථා පඨමඤාණවජ්ඣා, ව්‍යාපාදකායගන්ථො තතියඤාණවජ්ඣො, ඉතරො චතුත්ථඤාණවජ්ඣො, අගති පඨමඤාණ වජ්ඣාව, ආසවෙසු දිට්ඨාසවො පඨමඤාණවජ්ඣො, කාමාසවො තතියඤාණවජ්ඣො, ඉතරෙ ද්වෙ චතුත්ථඤාණවජ්ඣා, ඔඝයොගෙසුපි එසෙව නයො. නීවරණෙසු විචිකිච්ඡානීවරණං පඨමඤාණවජ්ඣං, කාමච්ඡන්දො ව්‍යාපාදො කුක්කුච්චන්ති තීණි තතියඤාණවජ්ඣානි, ථිනමිද්ධඋද්ධච්චානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි, පරාමාසො පඨමඤාණ වජ්ඣොව. උපාදානෙසු සබ්බෙසම්පි ලොකියධම්මානං වත්ථුකාම වසෙන කාමාති ආගතත්තා රූපාරූපරාගොපි කාමුපාදානෙ පතති, තස්මා තං චතුත්ථඤාණවජ්ඣං, සෙසානි පඨමඤාණවජ්ඣානි, අනුසයෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයා පඨමඤාණ වජ්ඣාව, කාමරාගපටි ඝානුසයා තතියඤාණවජ්ඣා; මාන භවරාගාවිජ්ජානුසයා චතුත්ථඤාණ වජ්ඣා, මලෙසු දොසමලං තතියඤාණවජ්ඣං, ඉතරානි චතුත්ථඤාණ වජ්ඣානි, අකුසලකම්මපථෙසු පාණාතිපාතො අදින්නාදානං මිච්ඡා චාරො මුසාවාදො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා, පිසුණාවාචා ඵරුසාවාචා ව්‍යාපාදොති තයො තතියඤාණවජ්ඣා, සම්ඵප්පලාපා

හිජ්ඣා චතුත්ථඤාණවජ්ඣා. අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තා විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තො චාති පඤ්ච පඨමඤාණවජ්ඣාව, ද්වෙපටිඝසම්පයුත්තා තතියඤාණවජ්ඣා, සෙසා චතුත්ථඤාණවජ්ඣාති. යං ච යෙන වජ්ඣං, තං තෙන පහාතබ්බං නාම, තෙන වුත්තං:-"ඉති එතෙසං සංයොජනාදීනං ධම්මානං එතානි යථායොගං පහානකරානී"ති.

කිම්පනෙතානි එතෙ ධම්මෙ අතීතානාගතෙ පජහන්ති, උදාහු පච්චුප්පන්නෙති. කිම්පනෙත්ථ යදි තාව අතීතානාගතෙ, අඵලො වායාමො ආපජ්ජති. කස්මා? පහාතබ්බානං නත්ථිතාය; අථ පච්චුප්පන්නෙ, තථාපි අඵලො වායාමෙන සද්ධිං පහාතබ්බානං අත්ථිතාය; සඞ්කිලෙසිකා ච මග්ගභාවනා ආපජ්ජති, විප්පයුත්තතා වා කිලෙසානං, න ච පච්චුප්පන්නකිලෙසො චිත්තවිප්පයුත්තො නාම අත්ථීති නායං ආවෙණිකා චොදනා, පාළියං යෙව හි "ස්වායං කිලෙසෙ පජහති, අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහති, පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී"ති[a] වත්වා පුන "හඤ්චි අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙන හි ඛීණං ඛෙපෙති, නිරුද්ධං නිරොධෙති, විගතං විගමෙති, අත්ථඞ්ගතං අත්ථඞ්ගමෙති, අතීතං යං නත්ථි, තං පජහතී"ති ච වත්වා "න අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතී"ති පටික්ඛිත්තං, තථා "හඤ්චි අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙනහි අජාතං පජහති, අනිබ්බත්තං පජහති, අනුප්පන්නං පජහති, අපාතුභූතං පජහති, අනාගතං යං නත්ථි, තං පජහතී"ති ච වත්වා "න අනාගතකිලෙසෙ පජහතී"ති පටික්ඛිත්තං. තථා හඤ්චි පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙන හි රත්තො රාගං පජහති, දුට්ඨො දොසං, මූළ්හො මොහං, විනිබද්ධො මානං, පරාමට්ඨො දිට්ඨිං, වික්ඛෙපගතො උද්ධච්චං, අනිට්ඨඞ්ගතො විචිකිච්ඡං, ථාමගතො අනුසයං පජහති, කණ්හසුක්කා ධම්මා යුගනද්ධාව වත්තන්ති, සඞ්කිලෙසිකා මග්ගභාවනා හොතීති ච වත්වා "න අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, න අනාගතෙ, න පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී"ති සබ්බං පටික්ඛිපිත්වා-තෙන හි නත්ථි මග්ගභාවනා, නත්ථි ඵලසච්ඡිකිරියා, නත්ථි කිලෙසප්පහානං, නත්ථි ධම්මාභිසමයොති පඤ්හාපරියොසානෙන හි අත්ථි මග්ගභාවනා-පෙ- අත්ථි ධම්මාභිසමයොති පටිජානිත්වා "යථා කථං වියා"ති වුත්තෙ ඉදං වුත්තං:-සෙය්‍යථාපි තරුණො රුක්ඛො අජාතඵලො, තමෙනං පුරිසො මූලෙ ඡින්දෙය්‍ය, යෙ තස්ස රුක්ඛස්ස අජාතඵලා, තෙ අජාතා යෙව න ජායන්ති, අනිබ්බත්තායෙව න නිබ්බත්තන්ති, අනුප්පන්නා යෙව න උප්පජ්ජන්ති, අපාතුභූතා යෙව න පාතුභවන්ති; එවමෙව උප්පාදො හෙතු උප්පාදො පච්චයො කිලෙසානං නිබ්බත්තියා, උප්පාදෙ ආදීනවං දිස්වා අනුප්පාදෙ චිත්තං පක්ඛන්දති, අනුප්පාදෙ චිත්තස්ස පක්ඛන්දත්තා[1] යෙ උප්පාදපච්චයා කිලෙසා නිබ්බත්තෙය්‍යුං,

---

a පඨානපාළි-අභිසමයකථා. 1. ම. චිත්තංපක්ඛන්දත්තා.

තෙ අජාතා යෙව න ජායන්ති-පෙ-අපාතුභූතා යෙව න පාතුභවන්ති; එවං හෙතුනිරොධා දුක්ඛනිරොධො. පවත්තං හෙතු නිමිත්තං හෙතු ආයූහනා. හෙතු-පෙ-අනායූහනෙ චිත්තස්ස පක්ඛන්දනතා යෙ ආයූහනපච්චයා කිලෙසා නිබ්බත්තෙය්‍යුං, තෙ අජාතා-පෙ-අපාතුභූතා යෙව න පාතුභවන්ති; එවං හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධො. එවං අත්ථි මග්ගභාවනා, අත්ථි ඵලසච්ඡිකිරියා, අත්ථි කිලෙසප්පහානං, අත්ථි ධම්මාභිසමයොති. එතෙන කිං දීපිතං හොති? භූමිලද්ධානං[1] පහානං දීපිතං හොති. භූමිලද්ධා පන කිං අතීතානාගතා උදාහු පච්චුප්පන්නාති? භූමිලද්ධුප්පන්නා යෙව නාම තෙ, උප්පන්නං හි වත්තමානභූතාපගතොකාසකතභූමිලද්ධවසෙන අනෙකප්පභෙදං, තත්ථ සබ්බම්පි උප්පාදජරාභඞ්ගසමඞ්ගිසඞ්ඛාතං වත්තමානුප්පන්නං නාම, ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධං අනුභූතාපගතසඞ්ඛාතං කුසලාකුසලං උප්පාදාදිත්තයං අනුප්පත්වා නිරුද්ධං භූතාපගතසඞ්ඛාතං සෙසසඞ්ඛතං ච භූතාපගතුප්පන්නං නාම, "යානිස්ස තානි පුබ්බෙ කතානි කම්මානී"ති එවමාදිනා නයෙන වුත්තකම්මං අතීතම්පි සමානං අඤ්ඤං විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්සොකාසං කත්වා ඨිතත්තා තථා කතොකාසං ච විපාකං අනුප්පන්නම්පි සමානං එවං කතෙ ඔකාසෙ එකන්තෙන උප්පජ්ජනතො ඔකාසකතුප්පන්නං නාම, තාසු තාසු භූමීසු අසමූහතං අකුසලං භූමිලද්ධුප්පන්නං නාම. එත්ථ ච භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං, භූමීති හි විපස්සනාය ආරම්මණභූතා[2] පඤ්චක්ඛන්ධා, භූමිලද්ධං නාම තෙසු ඛන්ධෙසු උප්පත්තාරහං කිලෙසජාතං, තෙන හි සා භූමි ලද්ධා නාම හොතීති, තස්මා භූමිලද්ධන්ති වුච්චති, සා ච ඛො න ආරම්මණවසෙන, ආරම්මණවසෙන හි සබ්බෙපි අතීතානාගතෙ පරිඤ්ඤාතෙපි ච ඛීණාසවානං ඛන්ධෙ ආරබ්භ කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, මහාකච්චාන උප්පලවණ්ණාදීනං ඛන්ධෙ ආරබ්භ සොරෙය්‍යසෙට්ඨි නන්දමාණවකාදීනං විය; යදි ච තං භූමිලද්ධං නාම සියා, තස්ස අප්පහෙය්‍යතො න කොචි භවමූලං පජහෙය්‍ය; වත්ථුවසෙන පන භූමිලද්ධං වෙදිතබ්බං යත්ථ යත්ථ හි විපස්සනාය අපරිඤ්ඤාතා ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ උප්පාදතො පභුති තෙසු තෙසු වට්ටමූලං . කිලෙසජාතං අනුසෙති, තං අප්පහීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතබ්බං, තත්ථ ච යස්ස යෙසු ඛන්ධෙසු අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයිතා කිලෙසා, තස්ස තෙ එව ඛන්ධා තෙසං කිලෙසානං වත්ථු, න අඤ්ඤෙසං සන්තකා ඛන්ධා, අතීතක්ඛන්ධෙසු ච අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං අතීතක්ඛන්ධාව වත්ථු, න ඉතරෙ, එස නයො අනාගතාදිසු, තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං කාමාවචරක්ඛන්ධාව වත්ථු, න ඉතරෙ, එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු. සොතාපන්නාදීසු පන යස්ස යස්ස අරියපුග්ගලස්ස ඛන්ධෙසු තං තං වට්ටමූලං කිලෙසජාතං තෙන

1. ම. කිලෙසානං. 2. ම තෙභූමකා

තෙන මග්ගෙන පහීනං, තස්ස තස්ස තෙ තෙ ඛන්ධා පහීනානං තෙසං
තෙසං වට්ටමූලකිලෙසානං අවත්ථුතො භූමීති සඞ්ඛං න ලභන්ති,
පුථුජ්ජනස්ස සබ්බසොව වට්ටමූලකිලෙසානං අප්පහීනත්තා යං කිඤ්චි
කරීයමානං කම්මං කුසලං අකුසලං වා හොති, ඉච්චස්ස කම්මකිලෙස
පච්චයා වට්ටං වට්ටති, තස්සෙතං වට්ටමූලං රූපක්ඛන්ධෙයෙව න
වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු-පෙ-විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ යෙව වා න රූපක්ඛන්ධාදී
සූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු අනුසයි
තත්තා. කථං? පථවීරසාදි විය රුක්ඛෙ, යථා හි මහාරුක්ඛෙ
පථවිතලං අධිට්ඨාය පථවීරසං ච ආපොරසං ච නිස්සාය තප්පච්චයා
මූලඛන්ධ සාඛා පසාඛා පල්ලව පලාස පුප්ඵ ඵලෙහි වඩ්ඪිත්වා නභං
පූරෙත්වා යාව කප්පාවසානා බීජපරම්පරාය රුක්ඛපවෙණිං සන්තානය
මානෙ ඨිතෙ තං පථවීරසාදි මූලෙ යෙව න ඛන්ධාදීසු-පෙ-ඵලෙයෙව
වා න මූලාදීසූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන සබ්බෙසු
මූලාදීසු අනුගතත්තාති. යථා පන තස්සෙව රුක්ඛස්ස පුප්ඵඵලාදීසු
නිබ්බින්නො කොචි පුරිසො චතූසු දිසාසු මණ්ඩූකකණ්ටකං නාම විස
කණ්ටකං ආකොටෙය්‍ය, අථ සො රුක්ඛො තෙන විසසම්ඵස්සෙන
ඵුට්ඨො පථවීරස ආපොරසානං පරියාදින්නත්තා අප්පසවනධම්මතං
ආගම්ම පුන සන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, එවමෙව
ඛන්ධප්පවත්තියං නිබ්බින්නො කුලපුත්තො තස්ස පුරිසස්ස චතූසු
දිසාසු රුක්ඛෙ විසයොජනං විය අත්තනො සන්තානෙ චතුමග්ග
භාවනං ආරභති, අථස්ස සො ඛන්ධසන්තානො තෙන චතුමග්ගවිස
සම්ඵස්සෙන සබ්බසො වට්ටමූලකිලෙසානං පරියාදින්නත්තා කිරියා
භාවමත්තං උපගතකායකම්මාදිසබ්බකම්මප්පභෙදො හුත්වා ආයතිං
පුනබ්භවානභිනිබ්බත්තනධම්මතං ආගම්ම භවන්තරසන්තානං
නිබ්බත්තෙතුං න සක්කොති, කෙවලං චරිමවිඤ්ඤාණනිරොධෙන
නිරින්ධනො විය ජාතවෙදො අනුපාදානො පරිනිබ්බායති, එවං භූමියා
භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං. අපිච අපරම්පි සමුදාචාර
ආරම්මණාධිග්ගහිත අවික්ඛම්භිත අසමූහතවසෙන චතුබ්බිධං
උප්පන්නං, තත්ථ වත්තමානුප්පන්නමෙව සමුදාචාරුප්පන්නං, චක්ඛාදීනං
පන ආපාථගතෙ ආරම්මණෙ පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානම්පි කිලෙස
ජාතං ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා එව අපරභාගෙ එකන්තෙන
උප්පත්තිතො ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නන්ති වුච්චති, කල්‍යාණි
ගාමෙ පිණ්ඩාය චරතො මහාතිස්සත්ථෙරස්ස විසභාගරූපදස්සනෙන
උප්පන්න කිලෙසජාතං විය. සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤතරවසෙන
අවික්ඛම්භිතං කිලෙසජාතං චිත්තසන්තතිමනාරූළ්හම්පි උප්පත්ති
නිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං නාම, සමථ
විපස්සනාවසෙන පන වික්ඛම්භිතම්පි අරියමග්ගෙන අසමූහතත්තා
උප්පත්තිධම්මතං අනතීතතාය අසමූහතුප්පන්නන්ති වුච්චති,
ආකාසෙන ගච්ඡන්තස්ස අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො ථෙරස්ස කුසුමිත
රුක්ඛෙ උපවනෙ පුප්ඵානි උච්චිනන්තස්ස මධුරෙන සරෙන ගායතො

මාතුගාමස්ස ගීතසවණෙන උප්පන්නකිලෙසජාතං විය. තිවිධම්පි චෙතං ආරම්මණාධිග්ගහිතා වික්ඛම්භිත අසමූහතුප්පන්නං භූමිලද්ධෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං. ඉච්චෙතස්මිං වුත්තප්පභෙදෙ උප්පන්නෙ යදෙතං වත්තමානභූතාපගතොකාසකතසමුදාචාරසඞ්ඛාතං චතුබ්බිධං උප්පන්නං, තං අමග්ගවජ්ඣත්තා කෙනචිපි ඤාණෙන පහාතබ්බං න හොති, යං පනෙතං භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිත අවික්ඛම්භිත අසමූහතසඞ්ඛාතං උප්පන්නං, තස්ස තං උප්පන්නභාවං විනාසයමානං යස්මා තං තං ලොකියලොකුත්තරඤාණං උප්පජ්ජති, තස්මා තං සබ්බම්පි පහාතබ්බං හොතීති. එවමෙත්ථ යෙ යෙන පහාතබ්බා ධම්මා, තෙසං පහානං ච ජානිතබ්බං.

කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ,
තානි ච යථාසභාවෙන ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

සච්චාභිසමයකාලස්මිං හි එතෙසු චතූසු ඤාණෙසු එකෙකස්ස එකක්ඛණෙ පරිඤ්ඤා පහානං සච්ඡිකිරියා භාවනාති එතානි පරිඤ්ඤාදීනි චත්තාරි චත්තාරි කිච්චානි වුත්තානි තානි යථාසභාවෙන ජානිතබ්බානි. වුත්තං හෙතං පොරාණෙහි:-යථා පදීපො අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, වට්ටිං ඣාපෙති, අන්ධකාරං විධමති, ආලොකං පවිදංසෙති, සිනෙහං පරියාදියති, එවමෙව මග්ගඤාණං අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සච්චානි අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පහානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං වුත්තං හොති? නිරොධං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරිපි සච්චානි පාපුණාති පස්සති පටිවිජ්ඣතීති. වුත්තම්පි චෙතං: “යො භික්ඛවෙ දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදම්පි පස්සතී”ති[a] සබ්බං වෙදිතබ්බං. අපරම්පි වුත්තං: “මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං, දුක්ඛෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛනිරොධෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය පෙතං ඤාණ”න්ති,[b] තත්ථ යථා පදීපො වට්ටිං ඣාපෙති එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති, යථා අන්ධකාරං විධමති, එවං සමුදයං පජහති. යථා ආලොකං පවිදංසෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය සම්මාසඞ්කප්පාදිධම්මසඞ්ඛාතං මග්ගං භාවෙති, යථා සිනෙහං පරියාදියති එවං කිලෙසපරියාදානං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමා සංසන්දනං වෙදිතබ්බං. අපරො නයො:-යථා සූරියො උදෙන්තො අපුබ්බං අචරිමං සහ පාතුභාවා චත්තාරි කිච්චානි කරොති, රූපගතානි ඔභාසෙති. අන්ධකාරං විධමති, ආලොකං දස්සෙති, සීතං පටිප්පස්සම්භෙති, එවමෙව මග්ගඤාණං-පෙ-

a. සංයුත්තනිකාය-කොටිගාමවග්ග. b. පඨානපාළි-ඤාණකථා.

නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති, ඉධාපි යථා සුරියො රූපගතානි ඔභාසෙති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති, යථා අන්ධකාරං විධමති, එවං සමුදයං පජහති, යථා ආලොකං දස්සෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති, යථා සීතං පටිප්පස්සම්භෙති, එවං කිලෙසපටිප්පස්සද්ධිං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. අපරො නයො:-යථා නාවා අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, ඔරිමං තීරං පජහති, සොතං ඡින්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවමෙව මග්ගඤාණං-පෙ-නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති, එත්ථාපි යථා නාවා ඔරිමං තීරං පජහති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති, යථා සොතං ඡින්දති, එවං සමුදයං පජහති, යථා භණ්ඩං වහති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති, යථා පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවං පාරිමතීරභූතං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. එවං සච්චාභිසමයකාලස්මිං එකක්ඛණෙ චතුන්නං කිච්චානං වසෙන පවත්තඤාණස්ස පනස්ස සොළසහාකාරෙහි තථට්ඨෙන චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධානි හොන්ති. යථාහ:-කථං තථට්ඨෙන චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධානි? සොළසහාකාරෙහි තථට්ඨෙන චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධානි, දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො තථට්ඨො; සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨො නිදානට්ඨො සංයොගට්ඨො පලිබොධට්ඨො තථට්ඨො; නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො විවෙකට්ඨො අසඞ්ඛතට්ඨො අමතට්ඨො තථට්ඨො, මග්ගස්ස නිය්‍යානට්ඨො හෙතුට්ඨො දස්සනට්ඨො අධිපතෙය්‍යට්ඨො තථට්ඨො, ඉමෙහි සොළසාකාරෙහි තථෙන චත්තාරි සච්චානි එකසඞ්ගහිතානි; යං එකසඞ්ගහිතං, තං එකත්තං;[a] එකෙන ඤාණෙන පටිවිජ්ඣතීති චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධානීති. තත්ථ සියා:-යථා දුක්ඛාදීනං අඤ්ඤෙපි රොගගණ්ඩාදයො අත්ථා අත්ථි. අථ කස්මා චත්තාරොයෙව වුත්තාති? එත්ථ වදාම, අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙන ආවිභාවතො, තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණං? දුක්ඛං ආරබ්භ යා උප්පජ්ජති පඤ්ඤා පජානනාති[b] ආදිනා හි නයෙන එකෙකසච්චාරම්මණවසෙනාපි සච්චඤාණං වුත්තං, යො භික්ඛවෙ දුක්ඛං පස්සති, සමුදයම්පි සො පස්සතීති[c] ආදිනා නයෙන එකං සච්චං ආරම්මණං කත්වා සෙසෙසුපි කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙනාපි වුත්තං. තත්ථ යදා එකෙකං සච්චං ආරම්මණං කරොති, තදා සමුදයදස්සනෙන තාව සභාවතො පීළනලක්ඛණස්සපි දුක්ඛස්ස යස්මා තං ආයූහනලක්ඛණෙන සමුදයෙන ආයූහිතං සඞ්ඛතං රාසිකතං, තස්මාස්ස සො සඞ්ඛතට්ඨො ආවිභවති, යස්මා පන මග්ගො කිලෙසසන්තාපහරො සුසීතලො, තස්මාස්ස මග්ගදස්සනෙන සන්තාපට්ඨො ආවිභවති, ආයස්මතො නන්දස්ස අච්ඡරාදස්සනෙන හි සුන්දරියා

a. පඨානපාළි-සච්චකථා. b. පඨානපාළි-ඤාණකථා.
c. සංයුත්තනිකාය-කොටිගාමවග්ග.

අනභිරූපභාවො විය, අවිපරිණාමධම්මස්ස පන නිරොධස්ස දස්සනෙන තස්ස විපරිණාමට්ඨො ආවිභවතීති වත්තබ්බමෙවෙත්ථ නත්ථි, තථා සභාවතො ආයූහනලක්ඛණස්සාපි සමුදයස්ස දුක්ඛදස්සනෙන නිදානට්ඨො ආවිභවති, අසප්පායභොජනතො උප්පන්නබ්‍යාධිදස්සනෙන භොජනස්ස බ්‍යාධිනිදානභාවො විය, විසංයොගභූතස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන සංයොගට්ඨො, නිය්‍යානභූතස්ස ච මග්ගස්ස දස්සනෙන පළිබොධට්ඨොති. තථා නිස්සරණලක්ඛණස්සාපි නිරොධස්ස අවිවෙකභූතස්ස සමුදයස්ස දස්සනෙන විවෙකට්ඨො ආවිභවති. මග්ගදස්සනෙන අසඞ්ඛතට්ඨො, ඉමිනා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ මග්ගො න දිට්ඨපුබ්බො සොපි ච සප්පච්චයත්තා සඞ්ඛතො යෙවාති අප්පච්චය ධම්මස්ස අසඞ්ඛතභාවො අතිවිය පාකටො හොති, දුක්ඛදස්සනෙන පනස්ස අමතට්ඨො ආවිභවති, දුක්ඛං හි විසං, අමතං නිබ්බාණන්ති. තථා නිය්‍යානලක්ඛණස්සාපි මග්ගස්ස සමුදයදස්සනෙන "නායං හෙතු නිබ්බාණස්ස පත්තියා අයං හෙතූ"ති හෙත්වට්ඨො ආවිභවති, නිරොධදස්සනෙන දස්සනට්ඨො, පරමසුඛුමානි රූපානි පස්සතො විප්පසන්නං වත මෙ චක්ඛූති චක්ඛුස්ස විප්පසන්නභාවො විය, දුක්ඛදස්සනෙන අධිපතෙය්‍යට්ඨො, අනෙකරොගාතුර කපණජනදස්සනෙන ඉස්සරජනස්ස උළාරභාවො වියාති එවමෙත්ථ සලක්ඛණවසෙන එකෙකස්ස අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙන ච ඉතරෙසං තිණ්ණං තිණ්ණං ආවිභාවතො එකෙකස්ස චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා වුත්තා, මග්ගක්ඛණෙ පන සබ්බෙවෙතෙ අත්ථා එකෙනෙව දුක්ඛාදීසු චතුකිච්චෙන ඤාණෙන පටිවෙධං ගච්ඡන්තීති. යෙ පන නානාභිසමයං ඉච්ඡන්ති තෙසං උත්තරං අභිධම්මෙ කථාවත්ථුස්මිං වුත්තමෙව. ඉදානි යානි තානි පරිඤ්ඤාදීනි චත්තාරි කිච්චානි වුත්තානි, තෙසු:-

තිවිධා හොති පරිඤ්ඤා තථා පහානම්පි සච්ඡිකිරියාපි,
ද්වෙ භාවනා අභිමතා විනිච්ඡයො තත්ථ ඤාතබ්බො.

තිවිධා හොති පරිඤ්ඤාති ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහාන පරිඤ්ඤාති එවං පරිඤ්ඤා තිවිධා හොති, තත්ථ "අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙ ඤාණ"න්ති[1] එවං උද්දිසිත්වා යෙ යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤාතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඤාතා හොන්තීති එවං සඞ්ඛෙපතො-සබ්බං භික්ඛවෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යං, කිඤ්ච භික්ඛවෙ සබ්බං අභිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛුං භික්ඛවෙ අභිඤ්ඤෙය්‍ය"න්ති[1] ආදිනා නයෙන විත්ථාරතො වුත්තා ඤාත පරිඤ්ඤා නාම. තස්සා සප්පච්චයනාමරූපාභිජානනා "ආවෙණිකා භූමි පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා තීරණට්ඨෙ ඤාණ"න්ති[1] එවං උද්දිසිත්වා පන "යෙ යෙ ධම්මා පරිඤ්ඤාතා හොන්ති තෙ තෙ ධම්මා තීරිතා හොන්ති"ති[1] එවං සඞ්ඛෙපතො-"සබ්බං භික්ඛවෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යං, කිඤ්ච භික්ඛවෙ සබ්බං පරිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛුං භික්ඛවෙ පරිඤ්ඤෙය්‍ය"න්ති[1] ආදිනා

1. පඨානපාළි-ඤාණකථා.

නයෙන විත්ථාරතො වුත්තා තීරණපරිඤ්ඤා නාම. තස්සා කලාපසම්මසනතො පට්ඨාය අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තීරණවසෙන පවත්තමානාය යාව අනුලොමා ආවෙණිකා භූමි පහානපරිඤ්ඤා "පරිච්චාගට්ඨෙ ඤාණන්ති"[a] එවමෙත උද්දිසිත්වා "යෙ යෙ ධම්මා පහීනා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා පරිච්චත්තා හොන්තී"ති එවං විත්ථාරතො වුත්තා අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤං පජහතීති ආදිනයප්පවත්තා පහානපරිඤ්ඤා, තස්සා භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය යාව මග්ගඤාණා භූමි, අයං ඉධ අධිප්පෙතා, යස්මා ච ඤාතතීරණපරිඤ්ඤායොපි තදත්ථායෙව, යස්මා ච යෙ ධම්මෙ පජහති, තෙ නියමතො ඤාතා චෙව තීරිතා ච හොන්ති තස්මා පරිඤ්ඤාත්තයම්පි ඉමිනා පරියායෙන මග්ගඤාණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං. "තථා පහානම්පී"ති පහානම්පි හි වික්ඛම්භනප්පහානං තදඞ්ගප්පහානං සමුච්ඡෙදප්පහානන්ති පරිඤ්ඤා විය තිවිධමෙව හොති. තත්ථ යං සසෙවාලෙ උදකෙ පක්ඛිත්තෙන ඝටෙන සෙවාලස්ස විය තෙන තෙන ලොකියසමාධිනා නීවරණාදීනං පච්චනීකධම්මානං වික්ඛම්භනං ඉදං වික්ඛම්භනප්පහානං නාම, පාළියං පන වික්ඛම්භනප්පහානඤ්ච නීවරණානං පඨමජ්ඣානං භාවයතොති නීවරණානංයෙව වික්ඛම්භනං වුත්තං, තං පාකටත්තා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නීවරණානි හි ඣානස්ස පුබ්බභාගෙපි පච්ඡාභාගෙපි න සහසා චිත්තං අජ්ඣොත්ථරන්ති, විතක්කාදයො අප්පිතක්ඛණෙයෙව, තස්මා නීවරණානං වික්ඛම්භනං පාකටං. යං පන රත්තිභාගෙ සමුජ්ජලිතෙන පදීපෙන අන්ධකාරස්ස විය තෙන තෙන විපස්සනාය අවයවභූතෙන ඤාණඞ්ගෙන පටිපක්ඛවසෙනෙව තස්ස තස්ස පහාතබ්බධම්මස්ස පහානං, ඉදං තදඞ්ගප්පහානං නාම, සෙය්‍යථිදං? නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන තාව සක්කායදිට්ඨියා පච්චයපරිග්ගහෙන අහෙතුවිසමහෙතුදිට්ඨියා චෙව කඞ්ඛාමලස්ස ච, කලාපසම්මසනෙන අහං මමාති සමූහගාහස්ස, මග්ගාමග්ගවවත්ථානෙන අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය, උදයදස්සනෙන උච්ඡෙදදිට්ඨියා, වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා, භයතූපට්ඨානෙන සභයෙ අභයසඤ්ඤාය, ආදීනවදස්සනෙන අස්සාදසඤ්ඤාය, නිබ්බිදානුපස්සනෙන අභිරතිසඤ්ඤාය, මුච්චිතුකම්‍යතාය අමුච්චිතුකාමභාවස්ස, පටිසඞ්ඛානෙන අප්පටිසඞ්ඛානස්ස, උපෙක්ඛාය අනුපෙක්ඛනස්ස, අනුලොමෙන සච්චපටිලොමගාහස්ස පහානං, යං වා පන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය, දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාය, අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාය, නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දියා, විරාගානුපස්සනාය රාගස්ස, නිරොධානුපස්සනාය සමුදයස්ස, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානස්ස, ඛයානුපස්සනාය ඝනසඤ්ඤාය, වයානුපස්සනාය ආයූහනස්ස, විපරිණාමානුපස්සනාය ධුවසඤ්ඤාය, අනිමිත්තානුපස්සනාය නිමිත්තස්ස, අප්පණිහිතානුපස්සනාය පණිධියා, සුඤ්ඤතානුපස්සනාය අභිනිවෙසස්ස, අධි

---

a පඨානපාළි-ඤාණකථා.

පඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාය සාරාදානාභිනිවෙසස්ස, යථාභූතඤාණදස්සනෙන සම්මොහාභිනිවෙසස්ස, ආදීනවානුපස්සනාය ආලයාභිනිවෙසස්ස, පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය අප්පටිසඞ්ඛාය, විවට්ටානුපස්සනාය සංයොගාභිනිවෙසස්ස පහානං. ඉදම්පි තදඞ්ගප්පහානමෙව; තත්‍ථ යථා අනිච්චානුපස්සනාදීහි සත්තහි නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානං හොති, තං භඞ්ගානුපස්සනෙ වුත්තමෙව, ඛයානුපස්සනාති පන ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති එවං ඛයං පස්සතො ඤාණං, තෙන ඝනසඤ්ඤාය පහානං හොති, වයානුපස්සනාති:

ආරම්මණඅන්වයෙන උභො එකවවත්‍ථනා
නිරොධෙ අධිමුත්තතා වයලක්ඛණවිපස්සනාති.

එවං වුත්තා පච්චක්ඛතො චෙව අන්වයතො ච සඞ්ඛාරානං භඞ්ගං දිස්වා තස්මිංයෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා, තාය ආයූහනස්ස පහානං හොති, යෙසං හි අත්‍ථාය ආයූහෙය්‍ය, තෙ එවං වයධම්මාතිස්ස පස්සතො ආයූහනෙ චිත්තං න නමති; විපරිණාමානුපස්සනාති රූපසත්තකාදිවසෙන තං තං පරිච්ඡෙදං අතික්කම්ම අඤ්ඤථා පවත්තිදස්සනං, උප්පන්නස්ස වා ජරාය චෙව මරණෙන ච ද්වීහාකාරෙහි විපරිණාමදස්සනං, තාය ධුවසඤ්ඤාය පහානං හොති; අනිමිත්තානුපස්සනාති අනිච්චානුපස්සනාව, තාය නිච්චනිමිත්තස්ස පහානං හොති. අප්පණිහිතානුපස්සනාති දුක්ඛානුපස්සනාව, තාය සුඛපණිධිසුඛපත්‍ථනානං පහානං හොති. සුඤ්ඤතානුපස්සනාති අනත්තානුපස්සනාව, තාය අත්‍ථි අත්තාති අභිනිවෙසස්ස පහානං හොති. අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති:

ආරම්මණං ච පටිසඞ්ඛා භඞ්ගං ච අනුපස්සති,
සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානං අධිපඤ්ඤා විපස්සනාති.

එවං වුත්තා රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා තස්ස ච ආරම්මණස්ස තදාරම්මණස්ස ච චිත්තස්ස භඞ්ගං දිස්වා ‘සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, සඞ්ඛාරානං මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්‍ථී’ති භඞ්ගවසෙන සුඤ්ඤතං ගහෙත්වා පවත්තා විපස්සනා, සා අධිපඤ්ඤා ච ධම්මෙසු ච විපස්සනාති කත්වා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති වුච්චති, තාය නිච්චසාරාභාවස්ස ච අත්තසාරාභාවස්ස ච සුට්ඨු දිට්ඨත්තා සාරාදානාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති. යථාභූතඤාණදස්සනන්ති සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහො, තෙන “අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන”න්ති ආදිවසෙන චෙව ඉස්සරතො ලොකො සම්භොතීති ආදිවසෙන ච පවත්තස්ස සම්මොහාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති. ආදීනවානුපස්සනාති භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පන්නං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤාණං, තෙන කිඤ්චි අල්ලීයිතබ්බං න දිස්සතීති ආලයාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති. පටිසඞ්ඛානුපස්සනාති මුඤ්චනස්ස උපායකරණං පටිසඞ්ඛාඤාණං, තෙන අප්පටිසඞ්ඛාය පහානං හොති. විවට්ටානුපස්සනාති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා

චෙව අනුලොමං ච, තදභිසස චිතතං ඊසකපොණෙ පදුමපලාසෙ උදකබින්දු විය සබබසමා සඞ්ඛාරගතා පතිලීයති පතිකුටති පතිවටටතීති වුතතං, තසමා නාය සංයොගාභිනිවෙසසස පහානං හොති. කාමසංයොගාදිකසස කිලෙසාභිනිවෙසසස කිලෙසපපවතතියා පහානං හොතීති අතෙථා. එවං විතථාරතො තදඞගපපහානං වෙදිතබබං, පාළියං පන "තදඞගපපහානං ච දිට්ඨිගතානං නිබෙබධභාගියං සමාධිං භාවයතො"ති[a] සඞ්ඛෙපෙනෙව වුතතං, යං පන–අසනිවකකාභිහතසස රුකඛසස විය අරියමගගඤාණෙන සංයොජනාදීනං ධමමානං යථා න පුන පවතති–එවං පහානං, ඉදං සමුචෙඡදපපහානං නාම. යං සනධාය වුතතං:–"සමුචෙඡදපපහානං ච ලොකුතතරං ඛයගාමිමගගං භාවයතො"ති. ඉති ඉමෙසු තීසු පහානෙසු සමුචෙඡදපපහාන මෙව ඉධ අධිපෙපතං, යසමා වාසස[1] යොගිනො පුබබභාගෙ විකඛමභනතදඞගපපහානානිපි තදතථානෙව, තසමා පහානතතයමපි ඉමිනා පරියායෙන මගගඤාණසස කිචචනති වෙදිතබබං, පටිරාජානං වධිතවා රජජං පතෙතන හි යමපි තතො පුබෙබ කතං, සබබං ඉදඤච රඤඤා කතනති ෙයව වුචචති. සචඡිකිරියාපි හි ලොකියසචඡිකිරියා ලොකුතතරසචඡිකිරියාති වෙධා භිනනාපි ලොකුතතරාය දසසනභාවනාවසෙන භෙදතො තිවිධා හොති, තතථ "පඨමසස ඣානසස ලාභීමහි වසීමහි පඨමජඣානං සචඡිකතං මයා"ති ආදිනා නයෙන ආගතා පඨමජඣානාදීනං ඵසසනා ලොකියා සචඡිකිරියා නාම. ඵසසනාති අධිගනතවා ඉදං මයා අධිගතනති පචචකඛතො ඤාණඵසෙසන ඵුසනා, ඉදමෙව හි අතථං සනධාය "සචඡිකිරියා පඤඤා ඵසසනටෙඨන ඤාණ"නති උදදිසිතවා–යෙ යෙ ධමමා සචඡිකතා හොනති, තෙ තෙ ධමමා ඵසසිතා හොනතීති සචඡිකිරියනිදෙදසො වුතතො. අපිච අතතනො සනතානෙ අනුපපාදෙතවාපි යෙ ධමමා කෙවලං අපරපපචචයෙන ඤාණෙන ඤාතා, තෙ සචඡිකතා හොනති, තෙනෙව හි "සබබං භිකඛවෙ සචඡිකාතබබං, කිඤච භිකඛවෙ සබබං සචඡිකාතබබං? චකඛුං භිකඛවෙ සචඡිකාතබබ"නති ආදි වුතතං. අපරමපි වුතතං "රූපං පසසනෙතා සචඡිකරොති, වෙදනං–පෙ–විඤඤාණං පසසනෙතා සචඡිකරොති, චකඛු–පෙ–ජරාමරණං, අමතොගධං නිබබානං පසසනෙතා සචඡිකරොති, යෙ යෙ ධමමා සචඡිකතා හොනති, තෙ තෙ ධමමා ඵසසිතා හොනතී"ති. පඨමමගගකඛණෙ පන නිබබාණදසසනං දසසනසචඡිකිරියා, සෙසමගගකඛණෙසු භාවනාසචඡිකිරියාති, සා දුවිධාපි ඉධ අධිපෙපතා, තසමා දසසනභාවනාවසෙන නිබබාණසස සචඡිකිරියා ඉමසස ඤාණසස කිචචනති වෙදිතබබං. වෙ භාවනා අභිමතාති භාවනා පන ලොකියභාවනා ලොකුතතරභාවනාති වෙයෙව අභිමතා, තතථ ලොකියානං සීලසමාධිපඤඤානං උපපාදනං, තාහි ච සනතානවාසනං ලොකියභාවනා, ලොකුතතරානං උපපාදනං, තාහි ච

a. පඨානපාළි–ඤාණකථා.

1. ම. I. පනනසස.

සන්තානවාසනං ලොකුත්තරභාවනා, තාසු ඉධ ලොකුත්තරා අධිප්පෙතා, ලොකුත්තරානි හි සීලාදීනි චතුබ්බිධං පෙතං ඤාණං උප්පාදෙති. තෙසං සහජාතපච්චයාදිතාය තෙහි ච සන්තානං වාසෙතීති ලොකුත්තරභාවනා වසස කිච්චන්ති. එවං:-

කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ,
තානි ච යථාසභාවෙන ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

එත්තාවතා ච සීලෙ පතිට්ඨාය නරෙ සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤං ච භාවයන්ති එවං සරූපෙනෙව ආගතාය පඤ්ඤාභාවනාය විධාන දස්සනත්ථං යං වුත්තං "මූලභූතා වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙත්වා සරීර භූතා පඤ්චවිසුද්ධියො සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතබ්බා"ති තං විත්ථාරිතං හොති. "කථං භාවෙතබ්බා"ති අයඤ්ච පඤ්හා විස්සජ්ජිතොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නිද්දෙසො නාම
බාවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

23.

පඤ්ඤාභාවනානිසංස නිද්දෙසො.

යං පන වුත්තං "පඤ්ඤා භාවනාය කො ආනිසංසො"ති, තත්ථ වදාම:-අයං හි පඤ්ඤාභාවනා නාම අනෙකසතානිසංසා තස්සා දීඝෙනාපි අද්ධුනා න සුකරං විත්ථාරතො ආනිසංසං පකාසෙතුං, සඞ්ඛෙපතො පනස්සා-නානාකිලෙසවිද්ධංසනං, අරියඵලරසානුභවනං, නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතා, ආහුණෙය්‍යභාවාදිසිද්ධීති අය මානිසංසො වෙදිතබ්බො. තත්ථ යං නාමරූපපරිච්ඡෙදතො පභූය සක්කායදිට්ඨාදීනං වසෙන නානාකිලෙසවිද්ධංසනං වුත්තං, අයං ලොකියාය පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො. යං අරියමග්ගක්ඛණෙ සංයොජනාදීනං වසෙන නානාකිලෙස විද්ධංසනං වුත්තං, අයං ලොකුත්තරාය පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො.

භීමවෙගානුපතිතා අසනීව සිලුච්චයෙ,
වායුවෙගසමුට්ඨිතො[1] අරඤ්ඤම්ව පාවකො.

අන්ධකාරං විය රවි සතෙජුජ්ජලමණ්ඩලො,
දීඝරත්තානුපතිතං සබ්බානත්ථවිධායකං.

---

1. ම. වායුවෙගසමුද්ධතො.

කිලෙසජාලං පඤ්ඤා හි විද්ධංසයති භාවිතා,
සඞ්ඛිපක්කමතො ඤෙය්‍යා ආනිසංස මිමං ඉධ.

අරියඵලරසානුභවනන්ති න කෙවලඤ්ච කිලෙසවිද්ධංසනං යෙව අරියඵලරසානුභවනම්පි පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො, අරියඵලන්ති හි සොතාපත්තිඵලාදිසාමඤ්ඤඵලං වුච්චති. තස්ස ද්වීහාකාරෙහි රසානුභවනං හොති මග්ගවීථියඤ්ච ඵලසමාපත්තිවසෙන ච පවත්තියං තත්‍රස්ස මග්ගවීථියං පවත්ති දස්සිතා යෙව; අපිච යෙ-සංයොජනප්පහානමත්තමෙව ඵලං නාම, න කොචි අඤ්ඤො ධම්මො අත්ථීති වදන්ති, තෙසං අනුනයත්ථං ඉදං සුත්තම්පි දස්සෙතබ්බං. "කථං පයොගපටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤා ඵලෙ ඤාණං? සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති, තප්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා උප්පජ්ජති සම්මාදිට්ඨි, මග්ගස්සෙතං ඵලං"ති[a] විත්ථාරෙතබ්බං. "චත්තාරො අරියමග්ගා චත්තාරිච සාමඤ්ඤඵලානි ඉමෙ ධම්මා අප්පමාණාරම්මණා, මහග්ගතො ධම්මො අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති එවමාදීනිපිචෙත්ථ සාධකානි. ඵලසමාපත්තියං පවත්තිදස්සනත්ථං පනස්ස ඉදං පඤ්හකම්මං:- කා ඵලසමාපත්ති? කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්ති? කස්මා සමාපජ්ජන්ති? කථං චස්සා සමාපජ්ජනං හොති? කථං ඨානං? කථං වුට්ඨානං? කිං ඵලස්ස අනන්තරං? කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති? තත්ථ කා ඵලසමාපත්තීති: යා අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනා, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති කෙ න සමාපජ්ජන්තීති: සබ්බෙ පුථුජ්ජනා න සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අනධිගතත්තා. අරියා පන සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අධිගතත්තා. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං න සමාපජ්ජන්ති, පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා; හෙට්ඨිමා ච උපරිමං, අනධිගතත්තා; අත්තනො අත්තනො යෙව පන ඵලං සමාපජ්ජන්තීති ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං. කෙචි පන-සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි න සමාපජ්ජන්ති, උපරිමා ද්වෙයෙව සමාපජ්ජන්තීති වදන්ති. ඉදං ච තෙසං කාරණං, එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති, තං පුථුජ්ජනස්සාපි අත්තනො පටිලද්ධං ලොකියසමාධිං සමාපජ්ජනතො අකාරණමෙව. කිමෙත්ථ කාරණාකාරණචින්තාය, නනු පාළියංයෙව වුත්තං? "කතමෙ දස ගොත්‍රභූධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං පවත්තං-පෙ- උපායාසං බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභූ, සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය, සකදාගාමි-පෙ-අරහත්තඵලසමාපත්තත්ථාය-පෙ- සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං -පෙ-බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභූ"ති.[a] තස්මා සබ්බෙපි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තීති නිට්ඨමෙත්ථ

a. පට්ඨානපාළි-ඤාණකථා.

ගහෙතබ්බං. කස්මා සමාපජ්ජන්තීති: දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං, යථා හි රාජා රජ්ජසුඛං දෙවතා දිබ්බසුඛං අනුභවන්ති, එවං අරියා අරියං ලොකුත්තරසුඛං අනුභවිස්සාමාති අද්ධානපරිච්ඡෙදං කත්වා ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති. කථං චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානන්ති: ද්වීහි තාව ආකාරෙහි අස්සා සමාපජ්ජනං හොති, නිබ්බාණතො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා, නිබ්බාණස්ස ච මනසිකාරා, යථාහ:-"ද්වෙ ඛො ආවුසො පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා, සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො"ති. a අයං පනෙත්ථ සමාපජ්ජනක්කමො:-ඵලසමාපත්තත්ථිකෙන හි අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඞ්ඛාරා පස්සිතබ්බා, තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරා ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙති; ඵලසමාපත්තිනින්නතාය චෙත්ථ සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො, යෙ පන වදන්ති සොතාපන්නො ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිස්සාමීති විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා සකදාගාමී හොති, සකදාගාමී ච අනාගාමීති, තෙ වත්තබ්බා:-එවං සති අනාගාමී අරහා භවිස්සති, අරහා පච්චෙකබුද්ධො, පච්චෙකබුද්ධො ච බුද්ධො, තස්මා න කිඤ්චි එතං පාළිවසෙනෙව ච පටික්ඛිත්තන්තිපි න ගහෙතබ්බං, ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බං, සෙඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො, ඵලඤ්චස්ස සචෙ තෙන පඨමජ්ඣානිකො මග්ගො අධිගතො හොති, පඨමජ්ඣානිකමෙව උප්පජ්ජති, සචෙ දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො දුතියාදිසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකමෙවාති. එවං තාවස්සා සමාපජ්ජනං හොති "තයො ඛො ආවුසො පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා ඨිතියා, සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො පුබ්බෙච අභිසඞ්ඛාරො"ති a වචනතො පනස්සා තීහාකාරෙහි ඨානං හොති, තත්ථ පුබ්බෙච අභිසඞ්ඛාරොති සමාපත්තිතො පුබ්බෙ කාලපරිච්ඡෙදො, අසුකස්මිං නාම කාලෙ වුට්ඨහිස්සාමීති පරිච්ඡින්නත්තා හිස්සා යාව සො කාලො නාගච්ඡති, තාව ඨානං හොති, එවමස්ස ඨානං හොතීති. 'ද්වෙ ඛො ආවුසො පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා වුට්ඨානාය, සබ්බනිමිත්තානඤ්ච මනසිකාරො අනිමිත්තාය ච ධාතුයා අමනසිකාරො'ති a වචනතො පනස්සා ද්වීහාකාරෙහි වුට්ඨානං හොති. තත්ථ සබ්බනිමිත්තානන්ති රූපනිමිත්ත වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණනිමිත්තානං, කාමඤ්ච න සබ්බානෙවෙතානි එකතො මනසිකරොති, සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන පනෙතං වුත්තං, තස්මා යං භවඞ්ගස්ස ආරම්මණං හොති, තං මනසිකරොතො ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨානං හොතීති එවමස්සා වුට්ඨානං වෙදිතබ්බං. කිං ඵලස්ස අනන්තරං, කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති: ඵලස්ස තාව ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති භවඞ්ගං

---

a. මජ්ඣිමනිකාය-මහාවෙදල්ල.

වා, ඵලං පන අත්ථි මග්ගානන්තරං, අත්ථි ඵලානන්තරං, අත්ථි ගොත්‍රභු අනන්තරං, අත්ථි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරං, තත්ථ මග්ග වීථියං මග්ගානන්තරං, පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං ඵලා නන්තරං, ඵලසමාපත්තීසු පුරිමං පුරිමං ගොත්‍රභුඅනන්තරං, ගොත්‍ර භූති චෙත්ථ අනුලොමං වෙදිතබ්බං, වුත්තඤ්හෙතං පට්ඨානෙ:-අර හතො අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො, සෙඛානං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්ච යො"ති.a යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොති, තං නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ ඨපෙත්වා මග්ගවීථියං උප්පන්නං ඵලං අවසෙසං සබ්බං ඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තං නාම. එව මෙතං මග්ගවීථියං ඵලසමාපත්තියං වා උප්පජ්ජනවසෙන-

පටිප්පස්සද්ධදරථං අමතාරම්මණං සුභං,
වන්තලොකාමිසං සන්තං සාමඤ්ඤඵලමුත්තමං.

ඔජවන්තෙන සුචිනා සුඛෙන අභිසන්දිතං,
යෙන සාතාතිසාතෙන අමතෙන මධුං විය.

තං සුඛං තස්ස අරියස්ස රසභූතමනුත්තරං,
ඵලස්ස පඤ්ඤං භාවෙත්වා යස්මා වින්දති පණ්ඩිතො.

තස්මාරියඵලස්සෙතං රසානුභවනං ඉධ,
විපස්සනාභාවනාය ආනිසංසොති වුච්චති.

"නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතා"ති න කෙවලඤ්ච අරිය ඵලරසානුභවනං යෙව, අයං පන නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජන සමත්ථතාපි ඉමිස්සා පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො. තත්‍රිදං නිරොධසමාපත්තියා විභාවනත්ථං පඤ්හකම්මං:-කා නිරොධ සමාපත්ති? කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්ති? කත්ථ සමා පජ්ජන්ති? කස්මා සමාපජ්ජන්ති? කථං චස්සා සමාපජ්ජනං හොති? කථං ඨානං? කථං වුට්ඨානං? වුට්ඨිතස්ස කින්නින්නං චිත්තං හොති? මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො? නිරොධසමාපත්ති කිං සඞ්ඛතා, අසඞ්ඛතා, ලොකියා, ලොකුත්තරා, නිප්ඵන්නා, අනිප්ඵන්නාති? තත්ථ "කා නිරොධසමාපත්ති"ති යා අනුපුබ්බනිරොධ වසෙන චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති, "කෙ තං සමා පජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති"ති: සබ්බෙපි පුථුජ්ජනා සොතාපන්නා සකදාගාමිනො සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමිනො අරහන්තා න සමා පජ්ජන්ති, අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පන අනාගාමිනො ඛීණාසවා ච සමා පජ්ජන්ති, "ද්වීහි බලෙහි සමන්නාගතත්තා තයො ච සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා සොළසහි ඤාණචරියාහි නවහි සමාධිචරියාහි වසීභා වතාපඤ්ඤා නිරොධසමාපත්තියා ඤාණං"ති.b හි වුත්තං. අයං ච සම්පදා ඨපෙත්වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අනාගාමි ඛීණාසවෙ අඤ්ඤෙ

a. පට්ඨාන-පඤ්හවාර.

b. පට්ඨානපාළි-ඤාණකථා.

සං නත්ථි, තස්මා තෙ යෙව සමාපජ්ජන්ති, න අඤ්ඤෙ. කතමානි පනෙත්ථ වෙ බලානි–පෙ–කතමා වසීභාවතාති? න එත්ථ කිඤ්චි අම්හෙහි වත්තබ්බං අත්ථි, සබ්බම්දං එතස්ස උද්දෙසස්ස නිද්දෙසෙ වුත්තමෙව, යථාහ:–ද්වීහි බලෙහීති වෙ බලානි සමථබලං විපස්සනාබලං, කතමං සමථබලං? නෙක්ඛම්මවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමථබලං අව්‍යාපාදවසෙන–පෙ–ආලොකසඤ්ඤාවසෙන–අවික්ඛෙපවසෙන පටිනිස්සග්ගානුපස්සී අස්සාසවසෙන–පටිනිස්සග්ගානුපස්සී පස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමථබලන්ති, කෙනට්ඨෙන සමථබලං? පඨමජ්ඣානෙන නීවරණෙ න කම්පතීති සමථබලං, දුතියජ්ඣානෙන විතක්කවිචාරෙ–පෙ–නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාය න කම්පතීති සමථබලං, උද්ධච්චෙ ච උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ ච ඛන්ධෙ ච න කම්පති න චලති න වෙධතීති සමථබලං, ඉදං සමථබලං. කතමං විපස්සනාබලං? අනිච්චානුපස්සනා විපස්සනාබලං, දුක්ඛානුපස්සනා–පෙ–අනත්තානුපස්සනා–නිබ්බිදානුපස්සනා–විරාගානුපස්සනා–නිරොධානුපස්සනා–පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලං, රූපෙ අනිච්චානුපස්සනා–පෙ–රූපෙ පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලං, වෙදනාය–පෙ–සඤ්ඤාය–සඞ්ඛාරෙසු–විඤ්ඤාණෙ–චක්ඛුස්මිං–පෙ–ජරාමරණෙ අනිච්චානුපස්සනා–පෙ–ජරාමරණෙ පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලන්ති. කෙනට්ඨෙන විපස්සනාබලං? අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය න කම්පතීති විපස්සනාබලං, දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාය න කම්පතීති–පෙ–අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාය න කම්පතීති–නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දියා න කම්පතීති–විරාගානුපස්සනාය රාගෙ න කම්පතීති–නිරොධානුපස්සනාය සමුදයෙ න කම්පතීති–පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානෙ න කම්පතීති විපස්සනාබලං, අවිජ්ජාය ච අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙ ච ඛන්ධෙ ච න කම්පති න චලති න වෙධතීති විපස්සනාබලං, ඉදං විපස්සනාබලං. තයො ච සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියාති කතමෙසං තිණ්ණන්නං සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා? දුතියජ්ඣානං සමාපන්නස්ස විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති, චතුත්ථජ්ඣානං සමාපන්නස්ස අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති, සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති, ඉමෙසං තිණ්ණන්නං සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා. සොළසහි ඤාණචරියාහීති කතමාහි සොළසහි ඤාණචරියාහි? අනිච්චානුපස්සනා ඤාණචරියා, දුක්ඛ–අනත්ත–නිබ්බිදා–විරාග–නිරොධ–පටිනිස්සග්ග–විවට්ටානුපස්සනා ඤාණචරියා, සොතාපත්තිමග්ගො ඤාණචරියා, සොතාපත්තිඵලසමාපත්ති ඤාණචරියා, සකදාගාමිමග්ගො–පෙ–අරහත්තඵලසමාපත්ති ඤාණචරියා, ඉමාහි සොළසහි ඤාණචරියාහි; නවහි සමාධිචරියාහීති කතමාහි නවහි සමාධිචරියාහි? පඨමජ්ඣානං සමාධිචරියා, දුතියජ්ඣානං–පෙ–නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති සමාධිචරියා,

පඨමජ්ඣානපටිලාභත්ථාය විතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛං ච චිත්තෙකග්ගතා ච -පෙ- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමාපත්ති පටිලාභත්ථාය විතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛං ච චිත්තෙකග්ගතා ච, ඉමාහි නවහි සමාධිචරියාහි. **වසීති** පඤ්ච වසියො, ආවජ්ජනවසී සමාපජ්ජනවසී අධිට්ඨානවසී වුට්ඨානවසී පච්චවෙක්ඛනවසීති, පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං ආවජ්ජති, ආවජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති ආවජ්ජනවසී, පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං සමාපජ්ජති, සමාපජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති සමාපජ්ජනවසී, අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානෙ -පෙ- වුට්ඨාති, වුට්ඨානෙ -පෙ- පච්චවෙක්ඛති, පච්චවෙක්ඛනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති පච්චවෙක්ඛනවසී, දුතියං -පෙ- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං ආවජ්ජති -පෙ- පච්චවෙක්ඛති, පච්චවෙක්ඛනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති පච්චවෙක්ඛනවසී, ඉමා පඤ්ච වසියොති. එත්ථ ච "සොළසහි ඤාණචරියාහී"ති උක්කට්ඨනිද්දෙසො එස අනාගාමිනො පන චුද්දසහි ඤාණචරියාහි හොති, යදි එවං සකදාගාමිනො ද්වාදසහි සොතාපන්නස්ස ච දසහි කිං න හොතීති? න හොති, සමාධිපාරිපන්ථිකස්ස පඤ්චකාමගුණිකරාගස්ස අප්පහීනත්තා, තෙසං හි සො අප්පහීනො, තස්මා සමථබලං න පරිපූරං[1] හොති, තස්මිං අපරිපූරෙ ද්වීහි බලෙහි සමාපජ්ජිතබ්බං නිරොධසමාපත්තිං බලවෙකල්ලෙන සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති, අනාගාමිස්ස පන සො පහීනො තස්මා එස පරිපුණ්ණබලො හොති, පරිපුණ්ණබලත්තා සක්කොති, තෙනාහ භගවා:- "නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති[a]. ඉදං හි පට්ඨානෙ මහාපකරණෙ අනාගාමිනොව නිරොධා වුට්ඨානං සන්ධාය වුත්තන්ති. "කත්ථ සමාපජ්ජන්තී"ති පඤ්චවොකාරභවෙ, කස්මා? අනුපුබ්බසමාපත්තිසම්භවතො, චතුවොකාරභවෙ පන පඨමජ්ඣානාදීනං උප්පත්ති නත්ථි, තස්මා න සක්කා තත්ථ සමාපජ්ජිතුන්ති. කෙචි පන වත්ථුස්ස අභාවාති වදන්ති. "කස්මා සමාපජ්ජන්තී"ති. සඞ්ඛාරානං පවත්තිභෙදෙ උක්කණ්ඨිත්වා දිට්ඨෙව ධම්මෙ අචිත්තකා හුත්වා නිරොධං නිබ්බානං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමාති සමාපජ්ජන්ති. "කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොතී"ති සමථවිපස්සනානං වසෙන උස්සක්කිත්වා කතපුබ්බකිච්චස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධයතො. එවමස්සා සමාපජ්ජනං හොති. යො හි සමථවසෙනෙව උස්සක්කති, සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති, යො පන විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති, සො ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති, යො පන උභයවසෙනෙව උස්සක්කිත්වා පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධෙති, සො තං සමාපජ්ජතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො.

---

1. ම හා පරිපුණ්ණං.

a. පට්ඨාන පඤ්හවාරවිභඞ්ග

අයං පන විත්ථාරො: ඉධ භික්ඛු නිරොධං සමාපජ්ජිතුකාමො කතභත්තකිච්චො සුධොතහත්ථපාදො විවිත්තෙ ඔකාසෙ සුපඤ්ඤත්තම්හි ආසනෙ නිසීදති පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණිධාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා, සො පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති, විපස්සනා පනෙසා තිවිධා හොති සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනාති, තත්ථ සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා මන්දා වා හොතු තික්ඛා වා, මග්ගස්ස පදට්ඨානං හොතියෙව. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා තික්ඛාව වට්ටති, මග්ගභාවනාසදිසා, නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනා පන නාතිමන්දා නාතිතික්ඛා වට්ටති, තස්මා එස නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය විපස්සනාය තෙ සඞ්ඛාරෙ විපස්සති, තතො දුතියජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. තතො තතියජ්ඣානං-පෙ-තතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති, තථා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති, නානාබද්ධඅවිකොපනං සඞ්ඝපටිමානනං සත්ථුපක්කොසනං අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති, තත්ථ "නානාබද්ධඅවිකොපන"න්ති යං ඉමිනා භික්ඛුනා සද්ධිං එකාබද්ධං න හොති, නානාබද්ධං හුත්වා ඨිතං පත්තචීවරං වා මඤ්චපීඨං වා නිවාසගෙහං වා අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි පරික්ඛාරජාතං, තං යථා න විකුප්පති; අග්ගි උදක වාත චොර උන්දූරාදීනං වසෙන න විනස්සති, එවං අධිට්ඨාතබ්බං. තත්‍රිදං අධිට්ඨානවිධානං: "ඉදඤ්ච ඉදඤ්ච ඉමස්මිං සත්තාහබ්භන්තරෙ මා අග්ගිනා ඣායතු, මා උදකෙන වුය්හතු, මා වාතෙන විද්ධංසතු, මා චොරෙහි හරීයතු, මා උන්දූරාදීහි ඛජ්ජතූ"ති, එවං අධිට්ඨිතෙ තං සත්තාහං තස්ස න කොචි පරිස්සයො හොති, අනධිට්ඨහතො පන අග්ගිආදීහි විනස්සති මහානාගත්ථෙරස්ස විය, ථෙරො කිර මාතුඋපාසිකාය ගාමං පිණ්ඩාය පාවිසි, උපාසිකා යාගුං දත්වා ආසනසාලාය නිසීදාපෙසි, ථෙරො නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසීදි, තස්මිං නිසින්නෙ ආසනසාලා අග්ගිනා ගහිතා, සෙසභික්ඛූ අත්තනො අත්තනො නිසින්නාසනං ගහෙත්වා පලායිංසු, ගාමවාසිකා සන්නිපතිත්වා ථෙරං දිස්වා අලසසමණො අලසසමණොති ආහංසු, අග්ගි තිණවෙළුකට්ඨානි ඣාපෙත්වා ථෙරං පරික්ඛිපිත්වා අට්ඨාසි, මනුස්සා ඝටෙහි උදකං ආහරිත්වා නිබ්බාපෙත්වා ඡාරිකං අපනෙත්වා පරිභණ්ඩං කත්වා පුප්ඵානි විකිරිත්වා නමස්සමානා අට්ඨංසු, ථෙරො පරිච්ඡින්නකාලවසෙන වුට්ඨාය තෙ දිස්වා පාකටොම්හි ජාතොති වෙහාසං උප්පතිත්වා පියඞ්ගුදීපං අගමාසි, ඉදං නානාබද්ධඅවිකොපනං නාම. යං පන එකාබද්ධං හොති නිවාසනපාපුරණං වා නිසින්නාසනං වා තත්ථ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි, සමාපත්තිවසෙනෙව තං රක්ඛති ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස විය, වුත්තම්පි චෙතං "ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සාරි

පූජිතස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධී"ති.a "සඞ්ඝපතිමානන"න්ති සඞ්ඝස්ස පතිමානනං උදික්ඛනං, යාව එසො භික්ඛු ආගච්ඡති තාව සඞ්ඝකම්මස්ස අකරණන්ති අත්ථො. එත්ථ ච න පතිමානනං එතස්ස පුබ්බකිච්චං, පතිමානනාවජ්ජනං පන පුබ්බකිච්චං, තස්මා එවං ආවජ්ජිතබ්බං:–"සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සඞ්ඝො ඤත්තිකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො හොති, යාව මං කොචි භික්ඛු ආගන්ත්වා න පක්කොසති තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී"ති, එවං කත්වා සමාපන්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාති යෙව, යො පන එවං න කරොති, සඞ්ඝො ච සන්නිපතිත්වා තං අපස්සන්තො අසුකො භික්ඛු කුහින්ති? නිරොධං සමාපන්නොති වුත්තෙ සඞ්ඝො කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ගච්ඡ නං සඞ්ඝස්ස වචනෙන පක්කොසාහීති අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවණූපචාරෙ ඨත්වා සඞ්ඝො තං ආවුසො පතිමානෙතීති වුත්තමත්තෙව වුට්ඨානං හොති. එවං ගරුකා හි සඞ්ඝස්ස ආණා නාම, තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං. "සත්ථුපක්කොසන"න්ති ඉධාපි සත්ථුපක්කොසනාවජ්ජනමෙව ඉමස්ස කිච්චං, තස්මා තම්පි එවං ආවජ්ජිතබ්බං:–සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සත්ථා ඔතිණ්ණෙ වත්ථුස්මිං සික්ඛාපදං වා පඤ්ඤපෙති, තථාරූපාය වා අට්ඨුප්පත්තියා ධම්මං දෙසෙති, යාව මං කොචි ආගන්ත්වා න පක්කොසති තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමීති, එවං කත්වා නිසින්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාති යෙව, යො පන එවං න කරොති, සත්ථා ච සඞ්ඝෙ සන්නිපතිතෙ තං අපස්සන්තො අසුකො භික්ඛු කුහින්ති නිරොධං සමාපන්නොති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ගච්ඡ නං මම වචනෙන පක්කොසාහි, අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවණූපචාරෙ ඨත්වා සත්ථා ආයස්මන්තං ආමන්තෙතීති වුත්තමත්තෙව වුට්ඨානං හොති, එවං ගරුකං හි සත්ථුපක්කොසනං. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං. "අද්ධානපරිච්ඡෙදො"ති ජීවිතද්ධානස්ස පරිච්ඡෙදො, ඉමිනා හි භික්ඛුනා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ සුකුසලෙන භවිතබ්බං. අත්තනො ආයුසඞ්ඛාරා සත්තාහං පවත්තිස්සන්ති න පවත්තිස්සන්තීති ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං, සචෙ හි සත්තාහබ්භන්තරෙ නිරුජ්ඣනකෙ ආයුසඞ්ඛාරෙ අනාවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජති නාස්ස නිරොධසමාපත්ති මරණං පටිබාහිතුං සක්කොති, අන්තොනිරොධෙ මරණස්ස නත්ථිතාය අන්තරාව සමාපත්තිතො වුට්ඨාති, තස්මා එතං ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං, අවසෙසං හි අනාවජ්ජිතුම්පි වට්ටති, ඉදං පන ආවජ්ජිතබ්බමෙවාති වුත්තං. සො එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, අථෙකං වෙ වා චිත්තවාරෙ අතික්කමිත්වා අචිත්තකො හොති, නිරොධං ඵුසති, කස්මා පනස්ස ද්වින්නං චිත්තානං උපරි චිත්තානි නප්පවත්තන්තීති?

a. පට්ඨානපාළි-ඉද්ධිකථා.

නිරොධස්ස පයොගත්තා, ඉදං හි ඉමස්ස භික්ඛුනො ච සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගො, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියාති නිරොධස්ස පයොගත්තා චිත්තං චිත්තානං උපරි නප්පවත්තන්ති, යො පන භික්ඛු ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො වුට්ඨාය ඉදං පුබ්බකිච්චං අකත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, සො පරතො අචිත්තකො භවිතුං න සක්කොති, පටිනිවත්තිත්වා පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ යෙව පතිට්ඨාති. මග්ගං අගතපුබ්බපුරිසූපමා චෙත්ථ වත්තබ්බා, එකො කිර පුරිසො එකං මග්ගං අගතපුබ්බො අන්තරා උදකකන්දරං වා ගම්භීරං උදකචික්ඛල්ලං අතික්කමිත්වා ඨපිතං චණ්ඩාතපසන්තත්තං පාසාණං වා ආගම්ම නිවාසනපාපුරණං අසණ්ඨපෙත්වාව කන්දරං ඔරූළ්හො පරික්ඛාරතෙමනභයෙන පුනදෙව තීරෙ පතිට්ඨාති, පාසාණං අක්කමිත්වාපි සන්තත්තපාදො පුනදෙව ඔරභාගෙ පතිට්ඨාති, තත්ථ යථා සො පුරිසො අසණ්ඨපිතනිවාසනපාපුරණත්තා කන්දරං ඔතිණ්ණමත්තොව තත්තපාසාණං අක්කන්තමත්තො එව ච පටිනිවත්තිත්වා ඔරතො පතිට්ඨාති, එවං යොගාවචරොපි පුබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නමත්තොව පටිනිවත්තිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාති. යථා පන පුබ්බෙපි තං මග්ගං ගතපුබ්බපුරිසො තං ඨානං ආගම්ම එකං සාටකං දළ්හං නිවාසෙත්වා අපරං හත්ථෙන ගහෙත්වා කන්දරං උත්තරිත්වා තත්තපාසාණං වා අක්කන්තමත්තමෙව කරිත්වා පරතො ගච්ඡති, එවමෙවං කතපුබ්බකිච්චො භික්ඛු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වාව පරතො අචිත්තකො හුත්වා නිරොධං ඵුසිත්වා විහරති; "කථං ඨානං"ති එවං සමාපන්නාය පනස්සා කාලපරිච්ඡෙදවසෙනෙව අන්තරා ආයුක්ඛයසඞ්ඝපතිමානනසත්ථුපක්කොසනාභාවෙන ච ඨානං හොති, "කථං වුට්ඨානං"ති අනාගාමිස්ස අනාගාමිඵලුප්පත්තියා අරහතො අරහත්තඵලුප්පත්තියාති එවං ද්වෙධා වුට්ඨානං හොති, "වුට්ඨිතස්ස කින්නින්නං චිත්තං හොතී"ති නිබ්බාණනින්නං, වුත්තං හෙතං:-සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස ඛො ආවුසො විසාඛ භික්ඛුනො විවෙකනින්නං චිත්තං හොති විවෙකපොණං විවෙකපබ්භාරන්ති[a] "මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො"ති අයම්පි අත්ථො සුත්තෙ වුත්තො යෙව, යථාහ:-යවායං ආවුසො මතො කාලකතො, තස්ස කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා-පෙ-චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු පරික්ඛීණො, උස්මා වූපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි පරිභින්නානි, යවායං භික්ඛු සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නො, තස්සපි කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා-පෙ-චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු අපරික්ඛීණො, උස්මා අවූපසන්තා ඉන්ද්‍රියානි අපරිභින්නානීති;[b] නිරොධසමාපත්ති සඞ්ඛතා අසඞ්ඛතාති

---

a මජ්ඣිමනිකාය-චූලවෙදල්ල   b මජ්ඣිමනිකාය-මහාවෙදල්ල

ආදිපුච්ඡායං පන සඞ්ඛතාතිපි අසඞ්ඛතාතිපි ලොකියාතිපි ලොකුත්තරාතිපි න වත්තබ්බා, කස්මා? සභාවතො නත්ථිතාය, යස්මා පන සා සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙන සමාපන්නා නාම හොති, තස්මා නිප්ඵන්නාති වත්තුං වට්ටති, නො අනිප්ඵන්නා.

ඉති සන්තං සමාපත්තිං ඉමං අරියසෙවිතං,
දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බාණ මිති සඞ්ඛං උපාගතං
භාවෙත්වා අරියං පඤ්ඤං සමාපජ්ජන්ති පණ්ඩිතා.

යස්මා තස්මා ඉමිස්සාපි සමාපත්තිසමත්ථතා,
අරියමග්ගෙසු පඤ්ඤාය ආනිසංසොති වුච්චතීති.

"ආහුණෙය්‍යභාවාදිසිද්ධී"ති න කෙවලං ච නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනසමත්ථතාව, අයං පන ආහුණෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිපි ඉමිස්සා ලොකුත්තරපඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො. අවිසෙසෙන හි චතුබ්බිධායපි එතිස්සා භාවිතත්තා භාවිතපඤ්ඤො පුග්ගලො සදෙවකස්ස ලොකස්ස ආහුණෙය්‍යො හොති පාහුණෙය්‍යො දක්ඛිණෙය්‍යො අඤ්ජලිකරණීයො අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්ස, විසෙසතො පනෙත්ථ පඨමමග්ගපඤ්ඤං තාව භාවෙත්වා මුදුය විපස්සනාය ආගතො මුදින්ද්‍රියොපි සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, සත්ත සුගතිභවෙ සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති, මජ්ඣිමාය විපස්සනාය ආගතො මජ්ඣිමින්ද්‍රියො කොලංකොලො නාම හොති, ද්වෙ වා තීණි වා කුලානි සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරෙති, තික්ඛාය විපස්සනාය ආගතො තික්ඛින්ද්‍රියො එකබීජී නාම හොති, එකං යෙව මානුසකං භවං නිබ්බත්තිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. දුතියමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා සකදාගාමී නාම හොති, සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති, තතියමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා අනාගාමී නාම හොති, සො ඉන්ද්‍රියවෙමත්තතාවසෙන අන්තරාපරිනිබ්බායී උපහච්චපරිනිබ්බායී අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී උද්ධංසොතො අකණිට්ඨගාමීති පඤ්චධා ඉධ විහාය නිට්ඨො හොති. තත්ථ "අන්තරාපරිනිබ්බායී"ති යත්ථ කත්ථචි සුද්ධාවාසභවෙ උපපජ්ජිත්වා ආයුවෙමජ්ඣං අප්පත්වාව පරිනිබ්බායති, "උපහච්චපරිනිබ්බායී"ති ආයුවෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා පරිනිබ්බායති, "අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී"ති අසඞ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන උපරිමග්ගං නිබ්බත්තෙති, "සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී"ති සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන උපරිමග්ගං නිබ්බත්තෙති, "උද්ධංසොතො අකණිට්ඨගාමී"ති යත්ථුප්පන්නො තතො උද්ධං යාව අකණිට්ඨභවා ආරුය්හ තත්ථ පරිනිබ්බායති, චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා කොචි සද්ධාවිමුත්තො හොති, කොචි පඤ්ඤාවිමුත්තො හොති, කොචි උභතොභාගවිමුත්තො හොති, කොචි තෙවිජ්ජො, කොචි ඡළභිඤ්ඤො, කොචි පටිසම්භිදප්පභෙදප්පත්තො මහාඛීණා

සච්චෝ, යං සන්ධාය වුත්තං:-මග්ගක්ඛණෙ පනෙස තං ජටං විජටෙති නාම, ඵලක්ඛණෙ විජටිතජටො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො හොතීති.

එවං අනෙකානිසංසා අරියපඤ්ඤාය භාවනා,
යස්මා තස්මා කරෙය්‍යාථ රතිං තත්‍ථ විචක්ඛණො.

එත්තාවතා ච:-

"සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤං ච භාවයං,
ආතාපී නිපකො භික්ඛු සො ඉමං විජටයෙ ජටං"ති.

ඉමිස්සා ගාථාය සීලසමාධිපඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ සානිසංසා පඤ්ඤාභාවනා පරිදීපිතා හොතීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්‍ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ
පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ
පඤ්ඤාභාවනානිසංස නිද්දෙසො නාම
තෙවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

(නිගමනං.)

එත්තාවතා ච:-

"සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤං ච භාවයං,
ආතාපී නිපකො භික්ඛු සො ඉමං විජටයෙ ජටං"ති.

ඉමං ගාථං නික්ඛිපිත්වා යදවොචුම්හ:-

ඉමිස්සා දානි ගාථාය කථිතාය මහෙසිනා,
වණ්ණයන්තො යථාභූතං අත්‍ථං සීලාදිභෙදනං,

සුදුල්ලභං ලභිත්වාන පබ්බජ්ජං ජිනසාසනෙ,
සීලාදිසඞ්ගහං ඛෙමං උජුං මග්ගං විසුද්ධියා.

යථාභූතං අජානන්තා සුද්ධිකාමාපි යෙ ඉධ,
විසුද්ධිං නාධිගච්ඡන්ති වායමන්තාපි යොගිනො.

තෙසං පාමොජ්ජකරණං සුවිසුද්ධවිනිච්ඡයං,
මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයනිස්සිතං.

විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සං තං මෙ සක්කච්ච භාසතො,
විසුද්ධිකාමා සබ්බෙපි නිසාමයථ සාධවොති.

සබ්බායං භාසිතො හොති. තත්ථ ච:-

තෙසං සීලාදිභෙදානං අත්ථානං යො විනිච්ඡයො,
පඤ්චන්නම්පි නිකායානං වුත්තො අට්ඨකථානයෙ.

සමාහරිත්වා තං සබ්බං යෙභුය්‍යෙන විනිච්ඡයො,
සබ්බසඞ්කරදොසෙහි මුත්තො යස්මා පකාසිතො.

තස්මා විසුද්ධිකාමෙහි සුද්ධපඤ්ඤෙහි යොගිහි,
විසුද්ධිමග්ගෙ එතස්මිං කරණීයොව ආදරොති.

විභජ්ජවාදිසෙට්ඨානං ථෙරියානං යසස්සිනං,
මහාවිහාරවාසීනං වංසජස්ස විභාවිනො.

භදන්තසඞ්ඝපාලස්ස සුචිසල්ලෙඛවුත්තිනො,
විනයාචාරයුත්තස්ස යුත්තස්ස පටිපත්තියං.

ඛන්තිසොරච්චමෙත්තාදි ගුණභූසිතචෙතසො,
අජ්ඣෙසනං ගහෙත්වාන කරොන්තෙන ඉමං මයා,

සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන යො පත්තො පුඤ්ඤසඤ්චයො,
තස්ස තෙජෙන සබ්බෙපි සුඛමෙධන්තු පාණිනො.

විසුද්ධිමග්ගො එසො ච අනන්තරායං විනා ඉධ,
නිට්ඨිතො අට්ඨපඤ්ඤාස භාණවාරාය පාළියා.

යථා තථෙව ලොකස්ස සබ්බෙ කල්‍යාණනිස්සිතා,
අනන්තරායා සිජ්ඣන්තු සීඝසීඝං මනොරථාති.

පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවිරියපටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදි ගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතෙන තිපිටකපරියත්තිභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙන කරණසම්පත්ති ජනිත සුඛවිනිග්ගත මධුරොදාර වචනලාවණ්ණයුත්තෙන යුත්තමුත්තවාදිනා වාදිවරෙන මහාකවිනා ඡළභිඤ්ඤ පටිසම්භිදාදිභෙදගුණපටිමණ්ඩිතෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ අප්පටිහතබුද්ධීනං ථෙරවංසප්පදීපානං ථෙරානං මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඞ්කාරභූතෙන විපුලවිසුද්ධබුද්ධිනා "බුද්ධඝොසො"ති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන මොරණ්ඩචෙටකවත්තබ්බෙන කතො විසුද්ධිමග්ගො නාම.

තාව තිට්ඨතු ලොකස්මිං ලොකනිත්ථරණෙසිනං
දස්සෙන්තො කුලපුත්තානං නයං සීලවිසුද්ධියා,

යාව බුද්ධොති නාමම්පි සුද්ධචිත්තස්ස තාදිනො
ලොකම්හි ලොකජෙට්ඨස්ස පවත්තති මහෙසිනොති.

යං සිද්ධං ඉමිනා පුඤ්ඤං යං චඤ්ඤං පසුතං මයා,
එතෙන පුඤ්ඤකම්මෙන දුතියෙ අත්තසම්භවෙ;

තාවතිංසෙ පමොදෙන්තො සීලාචාරගුණෙ රතො,
අලග්ගො පඤ්චකාමෙසු පත්වාන පඨමං ඵලං;

අන්තිමෙ අත්තභාවම්හි මෙත්තෙය්‍යං මුනිපුඞ්ගවං,
ලොකග්ගපුග්ගලං නාථං සබ්බසත්තහිතෙ රතං;

දිස්වාන තස්ස ධීරස්ස සුත්වා සද්ධම්මදෙසනං,
අධිගන්ත්වා ඵලං අග්ගං සොභෙය්‍යං ජිනසාසනන්ති.

විසුද්ධිමග්ගො නිට්ඨිතො.

සංවණ්ණිතපදානං අනුක්කමණිකා.

INDEX

පිට්ඨඞ්කානි.